

ЗА НОВІТНІМИ ПРОГРАМАМИ

НАЙКРАЩІ 2009 ТВОРИ

ПОРАДИ
ПЛАНИ
ДОПОВІДІ
ТВОРИ
РЕФЕРАТИ

- Українська мова
- Українська література
- Зарубіжна література

5-11

Видає за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Н20 Найкращі твори 2009. Українська мова, українська література, зарубіжна література. 5-11 класи: Поради, плани, доповіді, твори, реферати.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006.— 718 с.

Пропонований посібник, складений за новими програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України, містить зразки творів з української мови, української та зарубіжної літератури, а також рекомендації щодо їх написання. Користуючись планами і зразками, учні 5-11 класів з успіхом напишуть твір будь-якого жанру.

Над збірником працювали:

В. В. Паращич, В. О. Казанова, Л. Г. Морозова,
Г. Г. Корницька, О. Д. Марченко, Н. В. Кривка.

Навчальне видання

НАЙКРАЩІ ТВОРИ 2009

Українська мова, українська література, зарубіжна література. 5-11 класи

Редактор *Т. О. Попова*

Технічний редактор *В. І. Труфен*

Коректор *О. Г. Неро*

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006. 61064 Харків, вул. Бакуніна, 8А.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. Е-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-46, 712-91-47;
Києві — (044) 495-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 304-67-02; Житомирі — (0412) 41-27-95;
Дніпропетровську — (0562) 43-46-95; Львові — (032) 233-53-39; Сімферополі — (0652) 22-33-03;
Тернополі — (0352) 26-86-94, 53-32-01.

Е-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55.

Е-mail: pochta@ranok.kharkov.ua www.ranok.com.ua

© В. В. Паращич, В. О. Казанова,
Л. Г. Морозова, Г. Г. Корницька,
О. Д. Марченко, Н. В. Кривка, 2006

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2006

© ТОВ «Веста», 2006

ЗМІСТ

Передмова	3
-----------------	---

УКРАЇНСЬКА МОВА

5 КЛАС

Твір-опис окремих предметів

Олівець	5
Подарунок до школи	6
Незабудка (Твір-опис квітки у художньому стилі)	6
Незабудка (Твір-опис квітки у науковому стилі)	6

Твір-опис тварини

Кошенятко	6
Рекс	7
Білочка	7
Горобці	7
Твір-опис за картиною Я. Паладія «Коні на вигоні»	8
Твір-опис за картиною С. Васильківського «Козача левада»	8

Твір-розповідь на основі власного досвіду

Витинанки	8
Боровичок	9
Пожежа	9
Несподівана зустріч	9

Твір-роздум

Зрозумійте мене	10
Ким я хотіла б стати і чому?	10
Яку людину можна вважати щасливою?	10

Замітка в газету

Поїздка до Києва	11
Фестиваль учнівської творчості «Золоте яєчко»	11

6 КЛАС

Твір-опис природи	
Ранок сонця	13
Улюблена пора року	14
Світанок	14
Золотава осінь	14
Твір-опис за картиною	
Катерини Білокур «Квіти за тином»	14
Твір-опис приміщення	
Наш клас	15
Наш шкільний музей	15
Моя кімната	15
Твір-опис за картиною	
В. Навроцького «Натюрморт»	16
Твір-роздум про вчинки людей	
Про тата	16
Випадок на зупинці	16
Твір-оповідання про випадок із життя	
Сумний урок веселого дня	17
Нічна пригода	17
Замітка в газету	
Дякувати за чистоту?	18
Шануймо хліб	18

7 КЛАС

Твір-опис зовнішності людини	
Моя бабуся	20
Мій товариш	20
Опис зовнішності людини за картиною	
Ф. Панка «Ювілейне панно Т. Шевченка»	21
Твір-опис процесу праці	
Вишиванка	21
Професія мого тата	21
Моя берізка	22

Оповідання за поданим сюжетом

Як Іванко став хоробрим	22
Незнайоме свято	23

Замітка дискусійного характеру в газету

Чистота — запорука здоров'я чи предмет суперечок?	24
Дорога до спортивних вершин	24
Чи потрібно вивчати ділове мовлення	24
Кожен із нас повинен бути терпимим (Твір-роздум)	25

8–9 КЛАСИ

Твір-опис місцевості

Моя вулиця	30
Рідна домівка	31

Твір-опис пам'яток історії і культури

Пам'ятник Кобзареві	33
Харківська святиня	34
Майстерність Т. Шевченка-живописця (За картиною Т. Г. Шевченка «Почаївська лавра з півдня»)	35

Твір-роздум на морально-етичну тему

Хліб — найбільше багатство	37
Брати наші менші	38

Твір-роздум на суспільну тему

Я — син свого народу	39
----------------------------	----

Твір-оповідання на основі почутого

«Полонез» Огінського	39
Фронтowa сестра	40

Твір у публіцистичному стилі на морально-етичну тему

Традиції в моєму житті	41
«Рідна мати моя...»	42
Як я розумію дружбу	43
Мої ідеали	44
Бути людиною	45
Як я розумію мораль	47

Твір у публіцистичному стилі на суспільну тему	
Моє ставлення до різних молодіжних організацій	47
Проблеми екології і ми	48
Незалежність моєї Вітчизни	50
День захисників Вітчизни	51
Молодь і сучасність	52
Роде мій красний...	53
Роль жінки в суспільстві	55
Дороги, які ми вибираємо	56

Твір на лінгвістичну тему в науковому стилі	
Словосполучення та речення	57
Двоскладні та односкладні прості речення	57
Головні та другорядні члени речення	58
Повні та неповні речення	58
Однорідні та неоднорідні означення	58
Слова та словосполучення у ролі вставних або невставних конструкцій	58
Пряма і непряма мова	59
Одиниці мови	59
Синонімічне багатство української мови	59
Частини мови	59

Реферат

Розвиток української мови	60
Український народ: походження, формування, етнографічні групи	60
Український національний характер	60
Українські народні художні ремесла	60
Народні звичаї, традиції, обряди	61
Вірування українців	61
Свято-Покровський монастир — видатна пам'ятка історії і культури Харківщини	61

10–11 КЛАСИ

Відгук про твір мистецтва

Пам'ятник Б. Хмельницькому в Києві	67
Пам'ятник Т. Шевченкові в Харкові	67
Театральна вистава «Мина Мазайло»	68

Відгук про кінофільм С. Параджанова «Тіні забутих предків»	68
Відгук про картину І.Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові»	68
Відгук про картину Т. Яблонської «Хліб»	68
Рецензія на кіносеріал «Роксолана»	69
Відгук про Картину К. О. Трутовського «Т. Г. Шевченко з кобзою над Дніпром»	70
Мій улюблений твір мистецтва	71
Відгук про прочитану книжку	72
Стаття в газету на морально-етичну тему	
Дозвілля молоді	73
Чи потрібна українцям українська книжка?	73
Чи потрібна вища освіта?	73
Хто навчить підприємництву?	74
Що залежить від молоді?	74
Звідки беруться наркомани?	74
Від кого залежить вигляд міста, села?	74
Шкільна форма. За і проти	75
Не зраджуй тих, кого приручив	75
Твір-роздум на морально-етичну тему	
Поезія кохання	76
Культура поведінки	77
Що мені дає знайомство з життєвим шляхом великих людей	78
Що для мене значить земля	79
«Любить людей мене навчила мати...» (В. Симоненко)	80
Хліб	81
Мої захоплення	82
Твір на суспільну тему	
Одяг і суспільство	83
Молодіжний лідер	84
Міркування з приводу прочитаної статті	85
Чоловік і жінка у сучасному світі	86
Що я можу зробити для рідної мови?	87
Чим багатий мій народ	88
Проблеми екології — проблеми виживання людства	89

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

5 КЛАС

Мій перший урок	91
Роль книги в житті людини	91
«Що уміти — за плечима не носити»	92
Моя улюблена казка	92
Народні перекази (Відгук про прочитаний твір)	92
Про улюблену казку (Відгук про самостійно прочитаний твір)	93
Як з'явилися проліски? (Власна легенда)	93
Про Фарбованого Лиса і не тільки... (За казкою І. Франка «Фарбований лис»)	93
Хто ви, цар Плаксій і Лоскотон? (За казкою В. Симоненка «Цар Плаксій і Лоскотон»)	94
Порівняльна характеристика Федька та Толі (За оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник»)	94
Про Олеся (За оповіданням Григора Тютюнника «Дивак»)	95

6 КЛАС

Для чого потрібно вивчати твори усної народної творчості? (Твір-роздум)	96
Що я дізнався з історичних пісень про минуле українського народу?	96
Моя улюблена народна пісня	97
Співомовки Степана Руданського	97
Автобіографічність поезій Т. Шевченка	98
«Щука» Леоніда Глібова	98
Зображення життя дітей у творах Б. Грінченка	99
Якою має бути справжня людина (Твір-роздум)	99
Зустріч із письменником (Твір-розповідь за літературою рідного краю)	99
Твір-опис картини К. Білокур «Сніданок»	100
Твір-опис картини М. Дерегуса «Малий Тарас слухає кобзаря»	101

7 КЛАС

Уславлення патріотизму українського козацтва в народних думах	102
Славетна героїня Маруся Богуславка (За народною думою «Маруся Богуславка»)	102

Ой чиє ж то жито, чій ж то покоси? (Відгук про баладу)	103
Розмаїття українських пісень	103
Відгук на пісню «Заповіт» (Слова Т. Шевченка, музика Г. Гладкого)	104
Заповіт нащадкам (За поезіями Тараса Шевченка)	104
Українське село — жертва кріпаччини (За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря»)	105
Микола Джеря — борець проти панського гніту (За повістю І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря»)	106
«Широко долиною між двома рядами розложистих верб...» (І. Нечуй-Левицький — неперевершений майстер описів природи)	106
Захар Беркут — мудрий ватажок тухольської громади (За повістю І. Франка «Захар Беркут»)	107
Захар Беркут	108
Характеристика образу Максима	108
Характеристика образу Мирослави	109
Образ Мирослави (За повістю І. Франка «Захар Беркут»)	109
«Серця, огріті першою любов'ю» (За повістю І. Франка «Захар Беркут»)	109
Учителю присвячується (За поезією В. Сосюри «Учитель»)	110
Моє враження від оповідання О. Довженка «Воля до життя» (Твір-роздум)	111
Нам усім необхідна воля до життя (За оповіданням О. Довженка «Воля до життя»)	111
Легідний світ дитинства (За діалогією М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір»)	112
Роздуми над поезією (За віршем В. Симоненка «Ти знаєш, що ти — людина?»)	113
Матері присвячується... (За творчістю українських поетів і письменників)	114
Дитинство, опалене війною (За повістю Г. Тютюнника «Климко»)	114
Опис зовнішності людини за картиною І. Їжакевича «Мама йде!»	115
Твір-опис за картиною І. Їжакевича «Кріпаків міняють на собак»	116
Твір-опис за картиною С. В. Герасимова «Мати партизана»	116
Твір-опис за картиною Т. Шевченка «Автопортрет» (1840 р.)	117

8 КЛАС

Що дало мені вивчення байки у школі?	118
«Ой у лузі червона калина» (З історії стрілецьких пісень)	119

Хижацька натура Герасима Калитки (За п'єсою І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»)	120
Поет — друг і захисник народу (За поемою Лесі Українки «Давня казка»)	121
Роль поета і поезії в суспільстві (За поемою Лесі Українки «Давня казка»)	121
Воля й любов — дві стихії оповідання М. Коцюбинського «Дорогою ціною» ...	122
Мої враження від вірша В. Самійленка «Українська мова»	122
Проблема вірності людини рідному краю, відданості своїй нації у поемі М. Вороного «Євшан-зілля»	122
Проблема історичної пам'яті народу в поемі М. Вороного «Євшан-зілля»	123
Відгук на збірку Миколи Побеляна «Сніги на двох» (З літератури рідного краю)	125
Твір-опис за картиною О. Мурашка «Похорон кошового»	126

9 КЛАС

Весілля — важливий складник народної культури	129
Втілення в народній драмі мудрості та поетичності українського народу	129
«Велесова книга» — найдавніша літературно-історична пам'ятка прадавніх українців	130
Зачерпнімо мудрості зі світової давньої скарбниці (Про найдавнішу перекладну світську літературу)	131
Моральні уроки Біблії	132
Природа в «Слові о полку Ігоревім»	133
Художня майстерність невідомого автора у «Слові о полку Ігоревім»	134
Образ автора «Слова о полку Ігоревім»	134
«Слово о полку Ігоревім» — велична пам'ятка літератури Київської Русі	134
Образ князя Ігоря У поемі «Слово о полку Ігоревім»	137
Образ Руської землі у поемі «Слово о полку Ігоревім»	139
Образ Ярославни у поемі «Слово о полку Ігоревім»	140
«Слово о полку Ігоревім» — велична пам'ятка культури нашого народу	143
Козацькі літописи — правдиві свідки історії й давньої літератури	145
Давньоукраїнська драматургія та поезія як джерела розвитку жанрів	145
Творчість перших письменників Київської Русі Володимира Мономаха та Іларіона	145

Іван Вишенський. Доповідь про письменника	146
Паростки художньої літератури в полемічній літературі	146
Патріотизм творчості Івана Вишенського	147
Григорій Сковорода. Доповідь про письменника	147
Педагогічні погляди Г. Сковороди	148
Уславлення найвищих якостей людини у творчості Г. Сковороди	149
Образи природи у творчості Г. Сковороди	149
Для чого нам потрібна творчість Г. Сковороди сьогодні?	149
Філософські роздуми Сковороди про людське щастя	150
Творчість Г. Сковороди як відображення народних ідеалів і прагнень	151
Велич і безсмертя Г. С. Сковороди	152
Іван Котляревський. Доповідь про письменника	153
Що таке щастя і як його розуміють персонажі	
п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка»	154
Новаторський характер п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка»	154
Пісня як відображення характерів героїв	
у п'єсі І. П. Котляревського «Наталка Полтавка»	154
Любов Возного — почуття щире чи корисливе?	156
Душевна краса Наталки у п'єсі І. П. Котляревського «Наталка Полтавка»	157
Історичні передумови написання поеми І. П. Котляревського «Енеїда»	159
Народознавство у поемі І. Котляревського «Енеїда»	160
Народний гумор та сатира у поемі І. Котляревського «Енеїда»	162
Героїчний подвиг Низа та Евріала (За поемою І. Котляревського «Енеїда»)	162
Як І. Котляревський творить характери своїх героїв?	163
Григорій Квітка-Основ'яненко. Доповідь про письменника	164
Зображення життя і побуту українського селянства	
в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»	164
Маруся — моя улюблена героїня повісті Г. Квітки-Основ'яненка	165
Чи є місце Марусям у сучасному світі?	
(За повістю Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»)	167
Риси сентименталізму та реалізму в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»	167
Поєднання реального і фантастичного	
в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма»	167
Сміхова стихія повісті «Конотопська відьма»	168
Чому п'єса Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання	
на Гончарівці» до цього часу популярна?	169

Тарас Шевченко. Доповідь про письменника	170
Шевченко — це народ, і як народ, він буде вічно жити	172
Зображення величі і краси козацької звитяги у творчості Т. Шевченка	173
Осмилення історичної долі козацтва у творчості Т. Шевченка	175
«...І перед нею помолось, мов перед образом святим тієї матері святої» (Образ матері в творах Т. Шевченка)	177
Жіночі образи в поезіях Т. Шевченка	179
Моральні уроки Катерини і Ганни сучасним читачам (За творчістю Т. Шевченка)	180
Мрії Тараса Шевченка про майбутнє України	180
Ідея національного духовного відродження у творчості Т. Шевченка	182
Пантелеймон Куліш. Доповідь про письменника	183
«Чорна рада» П. Куліша — перший український історичний роман	184
Ідея соборності та незалежності України і проблема ролі державного діяча в історії (За романом П. Куліша «Чорна рада»)	185
Утвердження загальнолюдських цінностей у романі П. Куліша «Чорна рада»	186
Національний характер українців у романі П. Куліша «Чорна рада»	188
Історичні джерела роману П. Куліша «Чорна рада»	190
Марко Вовчок. Доповідь про письменницю	191
Прагнення народу до волі у повісті марка Вовчка «Інститутка»	192
Порівняльна характеристика Устини і панночки (За повістю Марка Вовчка «Інститутка»)	193
Чого кріпачка Устина може навчити людей високого соціального стану та наших сучасників?	195
Антикріпосницька спрямованість повісті Марка Вовчка «Інститутка»	195

10 КЛАС

Звеличення історичної постаті Богдана Хмельницького у фольклорних та літературних творах	197
Чому вивчення літератури починається з усної народної творчості?	199
Іван Нечуй-Левицький. Доповідь про письменника	200
Зображення народного життя, побуту і звичаїв та обрядів українців у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»	200
Кайдаші — типові представники українського селянства пореформеного періоду, носії національного характеру	202
Сім'я як осередок суспільства (За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»)	204

Внутрішнє прагнення Кайдашів утвердити себе господарями на землі	205
Художня майстерність повісті і. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»	205
Згубний вплив приватної власності на людину (За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»)	206
Природа сміху у «Кайдашевій сім'ї» І. Нечуя-Левицького	209
«Кайдашеві звички» в сучасному житті	210
Панас Мирний. Доповідь про письменника	211
Чіпка — не бунтар, а злодій? (За романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)	212
Дитинство Чіпки — основа його бунтарства (За романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)	213
Зображення покріпачення України у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	214
Жіночі образи у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	215
Сатиричне зображення експлуататорів у романі П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	217
Іван Карпенко-Карий. Доповідь про письменника	217
Комедія І. Карпенка-Карого «Хазяїн» — видатне досягнення української драматургії ХІХ століття	218
Чи є сила, що протистоїть пузірям? (За комедією І. Карпенка-Карого «Хазяїн»)	220
Новаторство І. Карпенка-Карого-драматурга	222
Образ Пузіря у комедії І. Карпенка-Карого «Хазяїн»	223
Іван Франко. Доповідь про письменника	224
Співзвучність поезії І. Франка з народнописенною творчістю	225
Провідні мотиви лірики І. Франка	227
«Золоте зерно» ідей у поезіях І. Франка	231
Відображення прагнення народу до національної самостійності, до волі у поемі І. Франка «Мойсей»	231
Розкриття проблеми «вождь і народ» у поемі І. Франка «Мойсей»	234
Трагедія закоханого серця у збірці І. Франка «Зів'яле листя»	235
Боротьба справедливості з жорстокістю і насильством у повісті І. Франка «Перехресні стежки»	236
Зображення чиновництва, шляхти і поміщиків у повісті І. Франка «Перехресні стежки»	237
Хто в кого украв щастя? (За драмою І. Франка «Украдене щастя»)	238

Павло Грабовський. Доповідь про поета.....	240
Життєвий і письменницький подвиг П. Грабовського	240
Поетичне вираження одвічного прагнення українського народу до волі в поезії П. Грабовського	241
Образи борців за волю народу в поезії П. Грабовського	242
Інтимна лірика П. Грабовського	243
Михайло Коцюбинський. Доповідь про письменника	243
Ідея служіння митця народові в новелі М. Коцюбинського «Intermezzo»	245
Єдність природи і людини (За повістю М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»)	246
Осмилення філософських категорій життя і смерті на сторінках повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»	247
Проблематика повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»	248
Карпатські Ромео і Джульєтта (За повістю М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»)	249
Фольклорна історія народу як джерело повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»	252
Леся Українка. Доповідь про поетесу	254
Ідея служіння митця народові у творчості Лесі Українки	255
Сила духу Лесі Українки (За поезією «Contra spem spero!»).....	257
Ідея гармонії людини й природи (За драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня»)	258
Образ Лукаша в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»	259
Жіноча доля як уособлення трагедії рідного краю у драмі Лесі Українки «Бояриня»	261
У чому трагізм життя Степана? (За драмою Лесі Українки «Бояриня»)	263
Проблеми національної історії через призму образів героїв поеми Лесі Українки «Бояриня»	264
Безсмертна Леся Українка	264
Василь Стефаник. Доповідь про письменника	266
Тема патріотизму в новелі В. Стефаника «Сини»	267
Гуманізм новел В. Стефаника	268
Роздуми над сенсом життя у творах Василя Стефаника.....	269
Герої новел Василя Стефаника	270
Символічність образу камінного хреста в новелі В. Стефаника «Камінний хрест»	271

«...Україні потрібні її діти...» (За новелою В. Стефаніка «Марія»)	274
Ольга Кобилянська. Доповідь про письменницю	274
Мої враження від повісті О. Кобилянської «Людина»	276
Образ Олени Ляуфер (За повістю О. Кобилянської «Людина»)	277
Стефан Лівич — образ «нової людини» в українській літературі (За повістю О. Кобилянської «Людина»)	279
Осуд обмеженості, лицемірства, кар'єризму, міщанства у повісті О. Кобилянської «Людина»	281
Духовні орієнтири в повісті Ольги Кобилянської «Земля»	283
Олександр Олесь. Доповідь про письменника	284
«З журбою радість обнялась...» (За творчістю Олександра Олеся)	285
Жанрова і тематична розмаїтість лірики Олександра Олеся	288
Степан Васильченко. Доповідь про письменника	289
Загублений талант (За повістю С. Васильченка «Талант»)	290
Художнє осмислення загальнолюдських цінностей у повісті С. Васильченка «Талант»	291
Художня майстерність С. Васильченка у повісті «Талант»	292
Володимир Винниченко. Доповідь про письменника	294
Володимир Винниченко — майстер психологічного аналізу	297
Показ зрушень у селянській свідомості в оповіданні В. Винниченка «Салдатики!!»	298
Щастя як проблема буття (За оповіданням В. Винниченка «Момент»)	299
«Нема, пропав, помер гріх» (За п'єсою В. Винниченка «Гріх»)	300
Творча індивідуальність митця (В. Винниченко)	301
Особливості ранньої прози В. Винниченка	302
Павло Тичина. Доповідь про поета	304
Глибина і щирість почуттів закоханості, вірності, світлої радості у віршах П. Тичини	306
Мотиви ранньої лірики П. Тичини	307
Інтимна лірика П. Тичини	309
Майстерність зображення настроїв людини у збірці П. Тичини «Сонячні кларнети»	310
Максим Рильський. Доповідь про поета	312
Людина і природа у творчості М. Рильського	313
Володимир Сосюра. Доповідь про поета	316
Інтимна лірика В. Сосюри	318

Особливості художнього вираження людського почуття в інтимній ліриці В. Сосюри	320
--	-----

11 КЛАС

Микола Хвильовий. Доповідь про письменника	323
Трагізм життєвої долі М. Хвильового та його героїв	326
Особа автора у новелі М. Хвильового «Я (Романтика)»	327
Жінка у пореволюційному суспільстві (За оповіданням М. Хвильового «Сентиментальна історія»)	328
Остап Вишня. Доповідь про письменника	329
Чим мені сподобалися твори Остапа Вишні?	330
Остап Вишня. «Моя автобіографія»	331
Василь Барка. Доповідь про письменника	332
Осмислення історичної долі українського народу в період голодомору 1932–1933 рр. у романі В. Барки «Жовтий князь»	333
Мирон Катранник — ідеал селянина і людини (За романом В. Барки «Жовтий князь»)	335
Образи «жовтого князя» та його прибічників (За романом В. Барки)	336
Жінки — берегині роду в романі В. Барки «Жовтий князь»	338
Проблема молоді в романі В. Барки «Жовтий князь»	339
Юрій Яновський. Доповідь про письменника	340
Тема громадянської війни в романі Ю. Яновського «Вершники»	342
Художня своєрідність роману Ю. Яновського «Вершники»	342
Трагедія роду Полівців і трагедія України (За романом Ю. Яновського «Вершники»)	343
«Тому роду не буде переводу, в котрому брата милують згоду» (Ю. Яновський)	345
Українські звичаї і обряди, побут у романі Ю. Яновського «Вершники»	345
Що за «лист у вічність» послав листоноша? (За романом Ю. Яновського «Вершники»)	346
Валер'ян Підмогильний. Доповідь про письменника	348
Проблема сенсу людського буття в романі В. Підмогильного «Місто»	349
Микола Куліш. Доповідь про драматурга	350
У чому секрет нетлінного успіху п'єси М. Куліша «Мина Мазайло»?	351
Значення п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» вчора і сьогодні	352

Художнє втілення проблеми українізації у комедії М. Куліша	
«Мина Мазайло»	353
Любов до рідної мови і боротьба за її чистоту у п'єсі М. Куліша	
«Мина Мазайло»	354
Іван Кочерга. Доповідь про драматурга	356
Сюжетно-композиційні особливості п'єси І. Кочерги «Ярослав Мудрий»	357
Моральні цінності, ідеали наших предків (За драмою І. Кочерги	
«Ярослав Мудрий»)	359
«Ярослав Мудрий» І. Кочерги — художнє втілення ідеї незламності	
народного духу, любові й відданості своїй вітчизні	360
«Вищих я не відаю скарбів, ніж мирний труд і щастя в мирнім домі»	
(За драмою І. Кочерги «Ярослав Мудрий»)	361
Образ Ярослава Мудрого в однойменній п'єсі І. Кочерги	363
Лист до князя Ярослава Мудрого	364
Олександр Довженко. Доповідь про письменника	365
Моральна краса і духовна велич людини у кіноповісті	
О. Довженка «Зачарована Десна»	366
Сповідь душі митця у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна»	368
Життєва правда і романтизм у кіноповісті О. Довженка	
«Зачарована Десна»	369
Природа у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна»	370
Краса людини і природи у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна»	371
Засудження війни у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні»	372
Моє ставлення до образу Олесі з кіноповісті О. Довженка «Україна в огні»	374
Трагедійний образ України в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні»	376
Художня майстерність автора у кіноповісті «Україна в огні»	377
Образ автора у «Щоденнику» О. Довженка	379
«Щоденник» О. Довженка — вражаючий документ трагічної доби	380
Улас Самчук. Доповідь про письменника	382
Розкриття духовної краси селянки-трудівниці у романі У. Самчука «Марія»	383
Тема колективізації та голодомору у романі-хроніці У. Самчука «Марія»	385
Філософське осмислення тисячолітніх сімейних традицій у романі Уласа	
Самчука «Марія»	386
Проблеми людської гідності та національної самосвідомості	
у статті Уласа Самчука «Нарід чи чернь»	387
Феодосій Осьмачка. Доповідь про письменника	388
Оригінальність світосприймання Тодося Осьмачки	
(За повістю «Старший боярин»)	389

Іван Багряний. Доповідь про письменника	390
Які гріхи спокутував Григорій Многогрішний (За романом І. Багряного «Тигролови»)	393
Жанр пригодницького роману в інтерпретації І. Багряного (За романом «Тигролови»)	394
Природа і людина в романі І. Багряного «Тигролови»	395
Художня майстерність І. Багряного в романі «Тигролови»	396
Гнівний осуд тоталітарного режиму в романі І. Багряного «Тигролови»	397
Про лицарську любов і дівоче серце (Тема кохання в романі І. Багряного «Тигролови»)	399
Андрій Малишко. Доповідь про поета	402
Людська доля та любов до рідної землі у творчості А. Малишка	403
Вірші А. Малишка, що стали піснями	405
Доля людини на рідній землі у поезіях А. Малишка	407
Олесь Гончар. Доповідь про письменника	409
Собор як символ духовної краси людини в однойменному романі Олесь Гончара ...	410
Ідея духовного багатства людини в романі О. Гончара «Собор»	412
«Моя душа — це храм чи купа цегли?» (За романом О. Гончара «Собор»)	414
Володька Лобода в наші дні	415
Гуманістичні тенденції в новелах О. Гончара	417
Мої роздуми над творами Олесь Гончара	418
Павло Загребельний. Доповідь про письменника	419
Софія Київська — символ духовного надбання українського народу (За романом Павла Загребельного «Диво»)	420
Василь Симоненко. Доповідь про поета	421
Я хочу правді бути вічним другом і ворогом одвічним злу (За творчістю В. Симоненка)	422
Уроки справжньої любові (За творчістю В. Симоненка)	422
Я б побажав тобі когось отак любити, як я тебе люблю (За поезією В. Симоненка)	425
Образ України в поезії В. Симоненка	426
«Ти знаєш, що ти — людина?» (В. Симоненко)	429
«Я воскрес, щоб із вами жити...» (В. Симоненко)	429
Дмитро Павличко. Доповідь про поета	434
Інтимна лірика Дмитра Павличка	435
«Червоне — то любов, а чорне — то журба» (За творчістю Д. Павличка)	436

«О рідне слово, хто без тебе я?» (Д. Павличко)	439
Олексій Коломієць. Доповідь про драматурга	441
«У всьому, у малому й великому, єдиний порадник — правда!» (За п'єсою О. Коломійця «Дикий Ангел»)	441
Проблема батьків і дітей у п'єсі О. Коломійця «Дикий Ангел»	443
Болочі проблеми сучасності у п'єсі О. Коломійця «Дикий Ангел»	444
Художня майстерність О. Коломійця і новаторство п'єси «Дикий Ангел»	445
Юрій Мушкетик. Доповідь про письменника	446
Образ жінки-трудівниці Ганни Розсохи (За оповіданням Ю. Мушкетика «Суд»)	447
Недоспівана пісня Ганни Розсохи (За оповіданням Ю. Мушкетика «Суд»)	449
Ліна Костенко. Доповідь про поетесу	450
Художнє осмислення загальнолюдських цінностей у творчості Ліни Костенко	450
Втілення в образі Марусі Чурай моральної краси і таланту українського народу в однойменному романі Л. Костенко	451
Поетизація моральних цінностей українського народу в образі Марусі Чурай (За однойменним твором Л. Костенко)	453
Образ України у романі Л. Костенко «Маруся Чурай»	454
Образи матерів у романі Л. Костенко «Маруся Чурай»	455
Мова роману Л. Костенко «Маруся Чурай»	456
Порівняльна характеристика Вишняків і Чураїв у романі Л. Костенко «Маруся Чурай»	457
Проблема історичної та художньої правди в романі Л. Костенко «Маруся Чурай»	459
Григор Тютюнник. Доповідь про письменника	460
Вічна загадка любові (За оповіданням Григора Тютюнника «Зав'язь»)	461
Духовний світ простої людини в новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном»	463
Проблеми українського села середини ХХ століття крізь призму оповідання Григора Тютюнника «Одавали Катрю»	464
Василь Стус. Доповідь про поета	466
Шлях на Голгофу (Про долю Василя Стуса)	467
«Народе мій, до тебе я ще верну...» (В. Стус)	468
Особливості поетичної мови Василя Стуса	469
Філософічність у творах Василя Стуса	471
Іван Драч. Доповідь про поета	472
Художній світ Івана Драча	473

Екологія моральності чи моральність екології? (Роздуми над твором І. Драча «Чорнобильська мадонна»)	474
Образи поеми І. Драча «Чорнобильська мадонна»	476
Вселюдська трагедія та її осмислення у поемі І. Драча «Чорнобильська мадонна»	478
«Я землі належу. Весь. До дна» (І. Драч)	482
Борис Олійник. Доповідь про поета	483
Кревний зв'язок людини з природою у поемі Б. Олійника «Крило»	484
Євген Маланюк. Доповідь про поета	485
Питання національної свідомості та національної гідності у творчості Євгена Маланюка	486
Своєрідність художньої антитези у збірці Євгена Маланюка «Стилет і стилос»	488
«Розтоптані пелюстки» Євгена Маланюка	489

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

5 КЛАС

Народної мудрості джерело (Твір на тему прислів'я)	491
Уславлення людських чеснот у казці братів Грімм «Пані Метелиця»	492
Навіщо відьми помело... ..	492
Роль народної казки у вступі до поеми О. С. Пушкіна «Руслан і Людмила»	493
Якщо у серце попадають скалки дзеркала троля... (За казкою Г. Х. Андерсена «Снігова королева»)	493
Хто сильніший за Снігову королеву? (За казкою Г. К. Андерсена «Снігова королева»)	494
Друзі Мауглі	495
Мауглі — вихованець джунглів (За однойменною казкою Р. Кіплінга)	495
Радісний світ дитинства (За романом Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»)	496
Сонячний світ дитинства в романі М. Твена «Пригоди Тома Соєра»	496

6 КЛАС

Засудження людських вад у байках І. Крилова	497
Спільне та відмінне байки І. Крилова «Вовк та ягня» та однойменної байки Езопа	498

У чому секрет довголіття байки?	499
Смисл назви повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі»	499
Подорож Скруджа у часі та просторі	499
Ебінізер Скрудж — головний герой	
«Різдвяної пісні у прозі» Ч. Діккенса	500
Гімн звичайній людині-трудівнику, силі її характеру	
і витримці у романі Д. Дефо «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди	
Робінзона Крузо»	501
Особливості пригодницького роману Ж. Верна	501
Чи хотів би я, щоб моїм другом став Дік Сенд із роману Жуля Верна	
«П'ятнадцятирічний капітан»?	502

7 КЛАС

«Рамааяна» як зразок давнього героїчного епосу	503
«Пісня про Роланда» як зразок середньовічного героїчного епосу	505
Історична правда та вигадка в середньовічному	
епосі «Пісня про Роланда»	505
Історія Англії очима видатного романіста В. Скотта	
(За романом «Айвенго»)	507
Порівняльна характеристика Айвенго і Річарда Левове Серце	
(За романом В. Скотта «Айвенго»)	509
Порівняльна характеристика Ровени та Ребекки	
(За романом В. Скотта «Айвенго»)	509
Україна і народ у повісті М. Гоголя «Тарас Бульба»	510
Тарас Бульба — народний герой (За однойменною повістю М. Гоголя)	511
Порівняльна характеристика Остапа та Андрія	
(За повістю М. Гоголя «Тарас Бульба»)	511
Патріотизм балади Р. Л. Стівенсона «Вересковий мед»	512
Своєрідність романтизму Е. По	513
Чим приваблює мене знаменитий детектив Шерлок Холмс?	514
Радість по-дитячому дивитися на світ...	
(За оповіданням Г. Веллса «Чарівна крамниця»)	515
Співіснування романтичного й обивательського у повісті	
О. С. Гріна «Пурпурові вітрила»	515
Над ким і чим сміється А. П. Чехов у своїх оповіданнях?	517

8 КЛАС

Міф про Прометея та його відтворення в трагедії Есхіла «Прометей закутий»	518
Що я відкрив для себе в давньокласичній східній поезії? (На прикладі творів Омара Хайяма та Нізамі Гянджеві)	519
Гуманістичний пафос поеми Ш. Руставелі «Витязь в тигровій шкурі»	521
Краса і щирість людських почуттів у ліриці Петрарки	523
Гротеск і гіпербола в романі Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель»	525
Трагедія і торжество кохання (За трагедією В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»)	526
Трагічне і комічне в образі Дон Кіхота (За романом М. де Сервантеса «Дон Кіхот»)	528
Дон Кіхот і Санчо Панса як уособлення двох життєвих позицій	530
«Вічні образи» у світовій літературі	531
Вірність ідеалам справедливості та гуманізму у творах епохи Відродження (М. Сервантес «Дон Кіхот» і В. Шекспір «Ромео і Джульєтта»)	532
Природа у хоку японського поета Мацуо Басьо	534
Літературна балада у творчості поетів-романтиків світу XVIII—XIX століть	535
Утвердження цінності людського життя в баладі Ф. Шиллера «Рукавичка» ..	537
Контраст потворного і прекрасного у творі Гофмана «Малюк Цахес»	537
Конфлікт ліричного героя з реальністю в ліриці Г. Гайне	538
Тема кохання у поезіях Гайне	541
Філософське осмислення єдності природи і людини в «Кримських сонетах» А. Міцкевича	544
Краса природи в ліриці С. Єсеніна	546
Чим мене приваблюють танка Ісікави Такубоку?	548
«Найголовнішого очима не побачиш» (За філософською казкою Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц»)	548
Морально-філософський зміст казки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері	549

9 КЛАС

Священні книги народів світу як пам'ятки світової культури (Тези до виступу з проблем твору)	552
Ахілл і Одисей як уособлення мужності і відваги, людського розуму (За «Гліадою» та «Одіссеєю» Гомера)	553
Поема Вергілія «Енеїда» як літературна обробка римських легенд про троянця Енея	555
Алегоричний зміст і гуманістичне спрямування «Божественної комедії» Данте	557
«Торгуй той дрібними почуттями, Хто серце всім на показ відкрива» (В. Шекспір)	559
Філософська глибина та гуманістична наснага трагедії Шекспіра «Гамлет» ..	560

Сонети — це ключ, котрим Шекспір відкрив своє серце (У. Вордсворт)	561
Гамлет — ідеальний герой свого часу	563
Вічність проблем трагедії «Гамлет», або чим близький Гамлет сучасній людині?	565
Проблематика та художні особливості комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич»	566
Над чим сміється Мольєр у комедії «Міщанин-шляхтич»?	568
Художня своєрідність класицистичної драми	569
Висока трагедія як провідний жанр літератури класицизму	570
Що висміює Мольєр? (За комедією «Міщанин-шляхтич»)	571
Учителі пана Журдена. Якими я їх бачу? (За комедією Мольєра «Міщанин-шляхтич»)	572
Фантастичне та реальне в баладі Й. В. Гете «Вільшаний король»	573
Суть протистояння Фауста і Мефістофеля у трагедії Й. В. Гете «Фауст»	573
«Любов! Блаженство! Серце! Бог!» (Тема кохання в трагедії Гете «Фауст»)	575
«Я тої сили часть, що робить лиш добро, бажаючи лиш злого» (Образ Мефістофеля у трагедії Гете «Фауст»)	576
Провідні мотиви творчості Дж. Байрона	578
Романтичний герой Дж. Байрона	580
Добро і зло в романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері»	581
Основні мотиви лірики О. С. Пушкіна	582
Роман «Євгеній Онегін» — «енциклопедія російського життя»	584
Мотиви свободи і самотності лірики М. Ю. Лермонтова	587
Роль композиції роману «Герой нашого часу» у розкритті характеру Печоріна	588
Образ України у творчості М. В. Гоголя	589
Панорамне зображення життя суспільства у поемі М. В. Гоголя «Мертві душі»	590
Єдність сатиричного і ліричного у поемі М. В. Гоголя «Мертві душі»	592

10 КЛАС

Тема дитинства у творах Ч. Діккенса	594
Сучасна Стендалю Франція в романі «Червоне і чорне»	595
Жіночі образи роману Стендаля «Червоне і чорне»	599
Хто винен у трагедії Жюльєна Сореля?	601
«Людська комедія» Оноре Бальзака — грандіозна енциклопедія життя Франції I половини XIX століття	602
Оноре Бальзак — знавець людських пристрастей і рушійних сил суспільного розвитку	604

Неоднозначність образу Гобсека в однойменній повісті Оноре Бальзака	605
Роль авантюрної інтриги у романі Ч. Діккенса	
«Пригоди Олівера Твіста»	607
Гуманістичний смисл роману Ч. Діккенса	
«Пригоди Олівера Твіста»	608
Проблема виховання у романі Ч. Діккенса	
«Пригоди Олівера Твіста»	609
Інтелектуальне і моральне перетворення Елізи Дулітл	
(За п'єсою Б. Шоу «Пігмаліон»)	610
«Він так і залишився холодним уламком біля гарячого серця дівчини...»	
(За п'єсою Б. Шоу «Пігмаліон»)	612
Мовне питання — проблема Англії... і України	614
Викриття індивідуалістичного свавілля	
в романі Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара»	616
Теорія Раскольникова, її антигуманістичний смисл	
(За романом Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара»)	617
Гуманістичний пафос, етика добра і любові до людей у романі	
Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара»	619
Духовні пошуки головних героїв роману Л. М. Толстого «Війна і мир»	620
Л. Толстой — майстер зображення внутрішнього стану героїв	621
Народ і влада в романі Л. М. Толстого «Війна і мир»	623
Трагізм протистояння особистості суспільству в романі	
Л. М. Толстого «Анна Кареніна»	624
Суперечливий образ Анни Кареніної	626
Новаторство Чехова-драматурга (За п'єсою «Чайка»)	627
Проблема життєвої мети і призначення людини у п'єсі А. П. Чехова «Чайка»	629
Людина і природа у поезії Ф. Тютчева	631
Новаторство поезії Волта Вітмена	633
«Я блукаю і кличу душу свою...» (В. Вітмен)	635
Поетичне новаторство символістів	636
Тема недосяжної мрії у вірші Ш. Бодлера «Плавання»	637
Протиставлення дійсності та ідеалу у поезії Бодлера	638
Поет — бездомний корабель в океані життя (Вірш «П'яний корабель»	
Артюра Рембо)	640
Проблематика роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея»	641
Тема пошуку у п'єсі М. Метерлінка «Синій птах»	642

«Одухотворення» світу у п'єсі Моріса Метерлінка «Синій птах»	643
Новаторство драматургії Г. Ібсена	644
Аналітична композиція У п'єсах Г. Ібсена	646
Нора Хельмер — особистість чи «лялька»? (На матеріалі «реалістичної драми» Г. Ібсена «Ляльковий дім»)	647
Зміст назви драматичного твору Г. Ібсена «Ляльковий дім»	649

11 КЛАС

Гуманістична позиція автора в розкритті образу героя в оповіданні О. І. Купріна «Гранатовий браслет»	651
Реальність і міфотворчість як стильові особливості новели Ф. Кафки «Перевтілення»	652
Тема вічної пам'яті у віршах Гійома Аполлінера «Міст Мірабо» та «Зарізана голубка і водограй»	654
Духовна і образна сила поезії Рільке	655
«Пісня над піснями» Шолом-Алейхема — ліричний і символічний роман про кохання	657
Художні особливості поезії поетів-символістів ХХ століття	658
Поетична символіка лірики О. Блока	661
Ліризм прози і поезії І. О. Буніна	662
Основні мотиви лірики А. Ахматової	664
Пізня поезія Анни Ахматової — відображення трагедії часу	666
Своєрідність поетичного бачення Б. Пастернака	667
Взаємини Ієшуа й Пілата в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»	669
Особливості сатири в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»	669
Тема добра і зла в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»	670
«Рукописи не горять» (М. Булгаков про роль і долю митця)	672
Новаторство «епічного театру» Б. Брехта	673
Мотиви перестороги в романі А. Камю «Чума»	674
Тема людської пам'яті в оповіданні Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»	676
Апокаліптичне бачення подій Другої світової війни у вірші «Фуга смерті» Пауля Целана	677
Виразення трагедії Голокосту в поезії «Фуга смерті» Пауля Целана	678
Чи врятує людину кохання? (За романом К. Гамсуна «Пан»)	680

Життєподібний сюжет і філософсько-символічний зміст	
повісті-притчі Е. Хемінгуея «Старий і море»	681
Особливість творчої манери Е. Хемінгуея	682
«Війна руйнує наші душі» (Е. Хемінгуей)	684
Коли повернеться ангел? (За новелою Г. Маркеса «Стариган з крилами»)	685
Сутність протистояння Пелегріна і Барона (За п'єсою М. Фріша «Санта-Крус»)	686
Проблема цінності життя у конформістському суспільстві (За п'єсою Ф. Дюрренматта «Гостина старої дами»)	686
Сенс центральної метафори у п'єсі Е. Йонеско «Носороги»	687
«Театр абсурду» Ежена Йонеско	687
Гра з читачем у романі У. Еко «Ім'я троянди»	688
Діалог автора і читача у постмодерністському романі У. Еко «Ім'я троянди»	688
Особливості матеріалізації Овідієвих метаморфоз у романі К. Рансмайра «Останній світ»	690
Проблема влади митця над натовпом у романі П. Зюскінда «Запахи»	691
Мотиви перестороги у творах визначних письменників ХХ століття	691
Антивоєнний пафос у творчості визначних письменників ХХ століття	692
Своєрідність сатири ХХ століття	693
Єднання життя і мистецтва в епоху постмодернізму	695

УКРАЇНСЬКА МОВА

5 КЛАС

П'ятикласникам програма пропонує навчитися виконувати такі види творчих робіт:

- твір-розповідь на основі власного досвіду;
- твір-опис предметів і тварин (у тому числі твори-описи за картиною);
- твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів;
- замітка в газету інформаційного характеру.

Твір-розповідь на основі власного досвіду являє собою зв'язний текст, що містить повідомлення про якусь подію, випадок із життя. Тому слід дотримуватися послідовності викладу думок, застосовуючи форми минулого (рідше — теперішнього) часу.

Залежно від джерел матеріалу твори-розповіді поділяються на такі групи:

- 1) твори на основі власного досвіду, почерпнутого з книг, фільмів, вистав, теле- і радіопередач, сімейних стосунків або суспільних відносин;
- 2) твори на основі особистих спостережень і вражень, набутих у процесі власної діяльності: під час праці, походів, екскурсій;
- 3) твори змішаного типу, в яких поєднується власний досвід із спостереженнями, враженнями і переживаннями дітей.

Твір-розповідь може складатися з трьох частин: початку; основної частини, яка містить послідовний виклад подій; завершення.

Твір-опис являє собою зв'язний текст, який дає словесне зображення основних ознак предмета, явища, особи.

Такий твір складається з трьох частин: загальне враження від побаченого; опис найважливіших деталей (у повній послідовності); висновок.

Твори-описи можуть бути виконані в науковому або художньому стилі. В описах, виконаних у науковому стилі, точно, логічно і послідовно подається характеристика предмета. Описи, виконані в художньому стилі, містять авторське ставлення до об'єкта і відзначаються вживанням образних засобів.

Складаючи **твір-опис предмета**, необхідно дотримуватися такої послідовності:

- 1) назва предмета і його призначення;
- 2) матеріал, з якого він виготовлений;
- 3) з яких частин складається;

ТВІР-ОПИС ОКРЕМИХ ПРЕДМЕТІВ

ОЛІВЕЦЬ

Олівець — це предмет першої необхідності. Він призначений для писання, малювання, креслення. Складається олівець із графітного

стрижня, вміщеного у дерев'яну оправу. Олівець легенький, тоненький, зручний для користування. Оправа зроблена з м'якого дерева, вона має форму циліндра діаметром до семи міліметрів. Оправа пофарбована у рожевий колір. Олівець з одного кінця гостро заструганий, а з іншого має невеличку гумку. Зверху вибито позолочений напис «Промінь. 2М». Це назва виробничого об'єднання, яке виготовило олівець, і твердість графіту.

Я дуже люблю малювати різнокольоровими олівцями.

ПОДАРУНОК ДО ШКОЛИ

Цього року я вперше їду до школи. Ця подія дуже хвилювала мене і мою родину. А підготовка до школи приносила багато щасливих незабутніх хвилин. Пам'ятаю, як вперше побачив свій ранець. Він був овальної форми, коричневого кольору з різними яскравими аплікаціями. Ранець мав три відділи. Для книжок, зошитів і шкільного приладдя. Металеві застібки блищали, а маленька зручна ручка ніби запрошувала, щоб я взяв ранець до рук. На ранці були чорні неширокі лямки, щоб можна було його носити за плечима.

Щодня я роздивлявся ранець, приміряв, і з нетерпінням чекав дня, коли піду до школи.

НЕЗАБУДКА

(Твір-опис квітки у художньому стилі)

Я дуже люблю квіти, їх аромати, яскраві пелюстки. Моя улюблена квітка — незабудка.

Яке ласкаве ім'я у моєї квітки. І сама вона прекрасна. П'ять пелюсточок, синіх-синіх, ніжніших від неба, а посередині знаходиться жовте сердечко. Незабудки не вигорають, не відцвітають, не тьмяніють на гарячому літньому сонечку. Цвітіння квітки, маленької, як нігтик дитини, м'яке, чисте, довірливе. Подивися на неї раз — повік не забудеш. Адже у ній поєднані разом і краса, і простота, і вічність.

НЕЗАБУДКА

(Твір-опис квітки у науковому стилі)

Незабудка — рід рослини родини шорстколистих. Багато- або однорічні трави з суцільними довгастими листками. Квіти правильної форми, блакитні, рідше білуваті, зібрані в завиток. Плід складається з чотирьох трикутно-яйцеподібних блискучих горішків. Відомо сорок видів незабудок, в Україні зустрічається дев'ятнадцять.

ТВІР-ОПИС ТВАРИНИ

КОШЕНЯТКО

Я дуже люблю домашніх тваринок. І ось нарешті батьки мені подарували на день народження кошенятко.

Воно було маленьке, пухнасте, чорного кольору з білою цяточкою на лобі. Цяточка мала форму зірочки, тому всі почали називати кошеня Зірочкою. Кругленька мордочка з чорним носиком, блискучими очима і маленькими стоячими вушками була у мого кошеняти.

Яке воно було кумедне! Товстеньке, на коротких ніжках. Щоразу, коли воно мене бачило, підбігало, терлося об ноги, ніби запрошувало погратися з ним. Кошенятко мало веселу вдачу, а тому дуже швидко стало улюбленцем родини.

Найбільше Зірочка любила гратися з паперовим метеликом. Кошенятко весело підстрибувало, ставало на задні ніжки, крутило голівкою.

Я дуже люблю свою Зірочку і задоволений тим, що вона у мене є.

РЕКС

У моєї бабусі є собака. Це велика середньоазійська вівчарка, яка має кличку Рекс.

У нього довга густа шерсть білого кольору, на спині злегка завихрена. Голова велика, мордочка видовжена, звужена до носа. Очі у Рекса темні і розумні. Дивиться він на всіх пильним, уважним поглядом. Стрункі довгі ноги заросли гладенькою шерстю. Хвіст коротенький, а з нього хвильками спадає шерсть. Рекс великий і сильний, та характер має добрий і спокійний. І хоча він уже дорослий, любить гратися з м'ячиком, бігати зі мною наввипередки.

Мені подобається Рекс, і я залюбки з ним граюся.

БІЛОЧКА

Одного разу я побачила на дереві у парку білочку. Золотисто-коричневу, лише кінчик хвостика білий, ніби сметаною политий. Хвіст набагато більший від самої білочки. Він пишний і пухнастий. Лапки в неї короткі з добре розвиненими пальчиками, міцними і цупкими. Завдяки гострим кігтикам тваринка швидко пересувається стовбурами дерев, легко чіпляється за гілки. Зуби у білочки міцні і гострі. Вони легко розгризають найміцніші горіхи. З усіх лісових мешканців білочки є найжвавішими, найнепосидючими і найкрасивішими звірками.

Мені подобаються білочки, і я з задоволенням спостерігаю за ними.

ГОРОБЦІ

Люблю горобців. Вони гніздяться біля людських осель. Веселе цвірінкання цих сміливих і розумних розбишак доноситься з-під стріхи над моїм вікном.

У горобців міцний конічний дзьоб, короткі крила, довгий хвіст. Маленькі швидкі очі сіренької задиркуватої пташки насторожено поглядають навколо. Вони весело стрибають на своїх маленьких ніжках, нервово перелітають з гілки на гілку, щось шепочуться між собою, затівають шумливі бійки.

Горобці живляться насінням, ягодами, комахами, знищують ворогів саду.

Я люблю спостерігати за цими маленькими веселими пташками.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ Я. ПАЛАДІЯ «КОНІ НА ВИГОНІ»

На картині зображені коні і мале лоша. З любов'ю вписане художником лошатко. Пильні очі дивляться на глядача, маленькі вушка вловлюють кожен звук, маленьке копитце правої ноги почесує тендітну з білою плямою мордочку. Воно спокійне, грайливе, ніякої уваги не звертає на хвилювання дорослих. Лошатко впевнено і затишно почуває себе біля своєї матері — білої красуні. Не можна не милуватися її струнками ногами з невеликими копитами, граціозно вигнутою шиєю, пишним хвостом. Вона пощипує соковиту травичку, ніби запрошуючи й своє лошатко приєднатися до неї.

Троє інших коней, написаних темними барвами, виразно виділяються на світлому фоні. Вони з трьох боків оточують матір із дитятком. Своім виглядом підкреслюють, що готові стати на їх захист. Стривожені погляди, неспокійні рухи, розвіяні гриви і хвости, напружені м'язи. Здається, ще мить і скакуни помчуть, вирвуться за рамки картини.

Мені подобається ця картина. Вона сповнена любові до добрих і вічних супутників людини — коней.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ С. ВАСИЛЬКІВСЬКОГО «КОЗАЧА ЛЕВАДА»

Для своєї картини С. Васильківський вибрав найбільш типовий для України краєвид. Безкраї простори нив, луки, вкриті густою травою, ліси та переліски, насичені яскравими барвами.

У центрі картини — воли, які пасуться на зеленому лузі біля озерця. Праворуч — високе розлоге дерево, під яким спочивають люди. Для них віл — показник достатку родини, своєрідний символ землеробства. Людина на картині відійшла на другий план, висунувши на перший своїх вірних помічників. Адже ця лагідна, красива і сильна тварина супроводжувала селянина від колиски до домовини.

Пейзаж «Козача левада» — це щиросердне освідчення художника своїй батьківщині у синівській любові.

ТВІР-РОЗПОВІДЬ НА ОСНОВІ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ

ВИТИНАНКИ

На новорічні свята ми всією родиною поїхали у гості до тітки. Як же красиво було у неї в кімнаті. На вікнах, на стінах, полицях, сволиці — скрізь були наклеєні витинанки. Вони створювали радісний, передсвятковий настрій, дарували насолоду.

Мені дуже захотілося навчитися робити ці незвичні прикраси. Я дізналася, що для витинанок беруть тонкий папір і фарбують його в червоний, рожевий, синій, зелений кольори. Папір складають учетверо і витинають так, щоб не було суцільних розрізів, щоб усі елементи були єдиними.

З того часу я полюбила ці чудернацькі витвори. До кожного свята я прикрашаю свою кімнату різнокольоровими витинанками, дарую їх друзям та знайомим.

БОРОВИЧОК

Восени ми з дідусем полюбляємо ходити збирати в лісі гриби. Приємно йти осіннім лісом, де під ногами багато опалого листя, в якому ховаються гриби.

Гриби треба вміти збирати, а також знати, які гриби їстівні, а які ні. Я знаю багато їстівних грибів: опеньки, лисички, маслюки, боровики та інші.

Найбільша радість для грибника, коли він у лісі знайде галявину, на якій ростуть боровики. Одного разу поталанило і мені. Випадково неподалік від великого дуба я помітив товстенького боровичка, який хоч і був маленький, але впевнено і твердо ріс серед опалого листя на галявині. Я став уважно оглядати галявину, і знову побачив боровика. Великий гриб ніби староста стояв посеред галявини й оглядав інші гриби. Шапка на ньому завбільшки з полумисок, а ніжка завтовшки з мою руку.

Через декілька хвилин мій кошик був наповнений, і я радісно пішов до дідуся.

ПОЖЕЖА

У нашому багатоповерховому будинку живе хлопчик Михайлик. На день народження йому подарували кошеня. Руденьке, а на сонці його шерсть переливалася і палахкотіла жовтогарячим вогнем. І Михайлик назвав своє кошенятко незвичним ім'ям Пожежа.

Наступного ранку хлопчик не знайшов свого вихованця у кімнатах. «Пожежа! Пожежа! До мене!» — кричав він, але кошеняти не було. Михайлик вибіг на балкон і побачив, що Пожежа переліз на сусідський балкон.

«Пожежа! Пожежа!» — щосили закричав Михайлик. На його крик із квартир почали вибігати перелякані люди. Вони не могли зрозуміти, що сталося і де горить.

А Михайлик намагався дістати своє кошеня, спробував навіть перелізи на сусідній балкон. Побачивши це, мешканці будинку визвали пожежну машину.

Побачивши пожежників, Михайлик закричав: «Велике спасибі, що ви прийшли допомогти врятувати мого друга».

Не буду описувати, що було далі. Не знав хлопчик, що його батьки заплатять за приїзд пожежної машини. Адже в цей час, може, комусь і справді потрібна була допомога. Та у Михайлика тепер інші проблеми. Він шукає для свого кошеняти нове ім'я.

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

На день народження мені батьки подарували собаку. А тварини потребують догляду, тому в мої обов'язки входило гуляти з собакою вранці та ввечері.

Теплого літнього вечора ми з Дружком, так звали мою собаку, йшли стежкою у міському парку. На майданчику для тварин вже не було нікого. Дружок весело бігав біля мене, а потім раптом насторожився — і побіг у протилежний бік, де почав весело гавкати. Цікавість змусила і мене підійти туди, де весело крутив хвостиком Дружок. Коли я підійшов і намагався роздивитись, що ж побачив під кущем мій собака, то відчув, що щось дряпає мені ногу. Я опустил очі до ніг і побачив, як по штанині дерлося злякане маленьке кошеня. Воно втекло від собаки і просило захисту у мене. Я взяв кошеня на руки, приголубив і заспокоїв його. Кошеня приємно замурчало.

Додому ми повернулися втрьох.

ТВІР-РОЗДУМ

ЗРОЗУМІЙТЕ МЕНЕ

Ось уже другий рік поспіль я займаюся у міському танцювальному клубі «Юність». Не всі мої близькі задоволені цим. Мама говорить, що у мене залишається мало часу для навчання і домашніх справ, а подружка дорікає, що майже не приділяю їй уваги. Чому вони не хочуть зрозуміти мене? Адже мені подобаються танці, це цікаво і корисно. Я розвиваю свої фізичні можливості: координацію рухів, витривалість. До того ж навчилася сприймати і розуміти музику.

Думаю, мені потрібно тільки трішки маминої підтримки. А подрузі я запропоную ходити до клубу разом.

КИМ Я ХОТІЛА Б СТАТИ І ЧОМУ?

Я вирішила стати учителькою. Дехто може запитати чому? Скажу відверто: мені здається, що це дуже гарна професія, а ще тому, що я дуже люблю свою учительку. Учителька завжди в оточенні дітей, її діти люблять, вона для них як рідна мати. Учителька завжди допоможе в навчанні, турбується про нас, наше здоров'я. Вона разом з нами і радіє, і переживає. Мені здається, що учителем може бути тільки добра людина, яка любить дітей і свою працю. Я теж мрію про те, що буду в майбутньому любити свою професію. Але я знаю, що для того щоб стати учителем, треба гарно вчитися, багато знати. Тому я стараюся добре вчитися.

Отже, після закінчення школи я мрію стати учителем. Буду допомагати дітям здобувати знання.

ЯКУ ЛЮДИНУ МОЖНА ВВАЖАТИ ЩАСЛИВОЮ?

Матеріальний достаток може зробити побут зручним та приємним. Але ніякі зручності не замінять людині справжнього щастя. Бо щастя — це не гроші, не коштовності, не дорога апаратура чи заморський автомобіль.

Щасливою я б назвала людину, у якої є справжні і вірні друзі. Бо вірний друг — то найдорожчий скарб. А ще у народі кажуть: все купиш, лише тата і маму не купиш. Отже, людина, у якої є батьки, які в усьому підтримують її, допомагають, — щаслива. І без повного розкриття своїх здібностей, без улюбленої праці нема щастя.

Отже, щаслива людина та, яку люблять і сама вона любить ближніх, яка уміє і хоче працювати.

ЗАМІТКА В ГАЗЕТУ

ПОЇЗДКА ДО КИЄВА

За результатами 2002–2003 навчального року я і ще десять учнів нашої школи були премійовані поїздкою до столиці України — Києва.

За цей час ми відвідали Києво-Печерську Лавру, музей Тараса Шевченка, гуляли Хрещатиком та Андріївським узвозом. Дехто з нас уперше милувався Дніпром-Славутою. Київ привітав нас усміхненими обличчями мешканців, грандіозними будівлями і затишними зеленими вуличками. За два дні екскурсій і прогулянок ми встигли полюбити нашу столицю. Сподіваємося, що це тільки початок знайомства з Києвом. Дякуємо нашій міській раді за прекрасний дарунок!

ФЕСТИВАЛЬ УЧНІВСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ «ЗОЛОТЕ ЯЄЧКО»

У квітні 2000 року у гімназії № 116 м. Харкова відбувся IV обласний фестиваль учнівської творчості «Золоте яєчко». Тематика фестивалю — «Козацькому роду нема переводу». Організатор фестивалю — Світлана Костянтинівна Стефанюк, людина творча, кандидат педагогічних наук, викладач харківських вузів, запросила до участі в роботі фестивалю учнівську молодь області.

Фестиваль працював за такими секціями: «Козацькі спортивні забави», «Козацькі пісні», «Літературно-музична композиція на козацькі мотиви», «Діти — поети», «Діти — дослідники спадщини козацьких звичаїв». Багато цікавого привезли учасники фестивалю на суд журі. Діти обмінювались досвідом, слухали поезію, пісні. Фестиваль перетворився на велике мистецьке свято учнів Харківщини.

«До зустрічі на V фестивалі «Золоте яєчко!» — лунало на прощання.

6 КЛАС

За вимогою чинної програми шестикласники повинні навчитися виконувати такі види творчих робіт:

- твір-опис природи (на основі особистих вражень і за картиною);
- твір-опис приміщення (на основі особистих вражень і за картиною);
- твір-роздум про вчинки людей на основі спостережень і вражень;
- твір-оповідання на основі побаченого і за картиною;
- замітка в газету з елементами роздуму про вчинки людей.

Опис природи (пейзаж) — вид опису, який характеризує основні риси, ознаки природи будь-якої місцевості. Він поділяється на такі частини:

- 1) загальне враження,
- 2) опис основних елементів (зображувана місцевість, пора року, погода, рослини, люди і тварини);
- 3) висновок-завершення.

З описами природи ми найчастіше зустрічаємось у художніх творах. Але скласти твір-опис самому значно важче, ніж милуватись письменницьким шедевром. Адже описати пейзаж неможливо, не маючи власних вражень від побаченого, тому необхідно захопитись побаченим, зачаруватись природою.

Створюючи опис за картиною, зверніть увагу не лише на її тематичне навантаження, а й на техніку виконання. Дайте відповіді на питання: Що зображено на передньому плані, що — позаду? Звідки падає світло, як зображені об'єкти, які кольори використав художник? Яке враження справляє картина, яким настроєм пройнята?

У висновку висловіть особисті враження про розглянуту картину.

У своєму творі використовуйте відомі вам художні засоби виразності: епітети, порівняння, уособлення.

Твір-опис приміщення (на основі особистих вражень і за картиною) потребує урахування найголовніших деталей інтер'єру:

- 1) розташування приміщення і його площа;
- 2) кількість вікон, освітлення;
- 3) колір стін та їх оздоблення;
- 4) наявність і розташування меблів;
- 5) чи відповідає приміщення своєму призначенню.

Мета ділового та наукового опису — подати точну конкретну інформацію про приміщення та його елементи, без емоційної оцінки.

У художньому описі автор має передати своє ставлення до зображуваного.

Твір-роздум про вчинки людей (на основі власних спостережень і вражень) є одним із найскладніших видів творів за способами викладу матеріалу. Це зв'язний текст, який містить тезу (сформульовану думку автора щодо обраного питання), докази на користь цієї думки, а також висновок, який є логічним завершенням тексту. Речення перебувають

у причиново-наслідкових відношеннях (у кожному наступному реченні подається обґрунтування, пояснення думки, висловленої в попередньому реченні).

Написання твору-роздуму розвиває логічне мислення, вчить обстоювати власну точку зору і спростовувати хибні думки. Робота над роздумом про вчинки людей передбачає осмислення правил людського співіснування, моральних принципів життя суспільства.

Для того щоб скласти твір-роздум на основі власних спостережень і вражень, слід назвати дійових осіб і дати перелік їхніх вчинків, проаналізувати ці вчинки і зробити висновок про власне ставлення до них.

Твір-оповідання на основі побаченого — це невеликий за обсягом твір розповідного характеру про одну подію з життя персонажа.

Слід відрізнити оповідання від розповіді, бо воно є одним із різновидів розповіді. Саме в оповіданні можна виділити такі композиційні елементи: зав'язку (епізод, яким починається розповідь), розвиток дії (послідовний виклад подій), кульмінацію (момент найвищого напруження), розв'язку (заключну дію, яка є результатом названих подій).

На відміну від розповіді, в оповіданні чітко висловлюється ставлення автора до зображуваних подій. Пишуться оповідання в художньому стилі, часто в них використовується діалог. Особливостями оповідання є розповідний спосіб викладу думок, нетривалий час дії, невелика кількість дійових осіб, стислість викладу матеріалу.

Замітка в газету — це невеликий текст публіцистичного стилю, повідомлення в газеті (стінгазеті), журналі, яка характеризується гостротою проблеми, стислістю, влучністю і нерідко містить звертання до читача.

Замітка висвітлює важливий, цікавий для читача факт. Роботу над заміткою краще розпочати з аналізу заміток, дібраних із періодичної преси. В основу учнівської замітки береться важливий факт із життя шкільного колективу.

Завдання замітки з елементами роздуму — привернути увагу читачів до певної проблеми, висловити авторське ставлення, а також переконати читачів у правильності чи хибності якоїсь позиції.

Важливий етап роботи — складання заголовка, який буде привертати увагу читача лаконізмом та сконденсованістю основної думки матеріалу.

Замітку звичайно пишуть на окремому аркуші паперу, залишаючи поля для редакторських поміток. У кінці текст підписують і ставлять дату.

ТВІР-ОПИС ПРИРОДИ

РАНОК СОНЦЯ

За чарівною хмаринкою сховалася ніч, і на землю спустився рожевий ранок. Ось-ось має зійти сонце. Його промінчики уже спалахують на обрії. Чекають ранку всі: рослини, тварини, люди. Тільки чому ж його ще немає? Може, ще спить солодким сном? А може, посварилось із землею і не хоче більше світити? Що ж тепер?

І все-таки схід поступово рожевіє. Нарешті, ніби з-під ковдри, зійшло над горизонтом сонце, величне, красиве.

Хутенько освітило променем води, ліс, навколишні поля, будинки людей. Заіскрилась зеленим килимом земля в його сяйві. Коли промінчик сонця долинув і до мого обличчя, я прокинувся, весело йому посміхнувся, відкрив очі і радо зустрів новий день.

УЛЮБЛЕНА ПОРА РОКУ

Найбільше я люблю весну. Це, по-моєму, найпрекрасніша пора року.

Весною все на землі пробуджується до нового життя. Розтає сніг, з'являється молода зелена травичка. На деревах і кущах розпускаються листочки. Весною повертаються до нас перелітні птахи: шпаки, граки, лелеки. Вони починають вити гнізда, готувати житло для майбутніх пташенят.

Я люблю спостерігати за весняною природою. Бачити, як усе навколо оновлюється, прикрашається після зимового сну. Весело співають струмочки, на всі голоси прославляють прихід весни пернаті музиканти. Повітря наповнюється духмяним запахом рослин.

Весна — це оновлення у природі. Саме за це я її люблю.

СВІТАНОК

Я дуже люблю зустрічати перші спалахи пробудження нового дня. Задовго до сходу сонце сповіщає про свій прихід. Воно забарвлює своїми променями нічний небосхил, гасить зорі.

Я люблю зустрічати сонце, гру і трепіт ранкових спалахів його променів. Спочатку на обрії з'являється багряно-червона смуга. Потім вона стає оранжевою, рожевою, а далі сонцем наповнювалося все навколо. І ніби вперше бачиш зелений листочок, дерево, яке росте аж до мого вікна, і легкий туман над рідним містом, що пробуджується до нового дня.

І ось світанок змінюється новим днем, наповнюється турботами життя людей, і я чую ніжне: «Доброго ранку, сину!»

ЗОЛОТАВА ОСІНЬ

Ось і минуло тепле літо. Настала осінь. Непомітно підкралась вона до наших садів, полів, гаїв, лісів. Ще в кінці серпня дерева почали вкриватись жовтим листям, а зараз воно вже блищало на сонці, ніби золото. Деревостояли у багряному, жовтому листі, яке потихеньку спадало додолу. Земля була вкрита кольоровим листям, наче йдеш по прекрасному килимі. Я люблю слухати шерехи опалого листя, дивитися на чарівні розписи осені на листях клена. Промайнуло коротке бабине літо, починало повівати холодом, змовкли пернаті музиканти. Ось і прийшов час прощатися із золотою осінню.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ

КАТЕРИНИ БІЛОКУР «КВІТИ ЗА ТИНОМ»

На картині Катерини Білокур — чудові квіти на фоні чистого, погідного неба. Їх можна розподілити на два букети. Один, ближній, перебуває

у затінку, другий — більш виразний, світлий, осяяний сонячними променями. Кольорів небагато: червоний, зелений, білий, голубий. Але вжито багато проміжних барв.

Я думаю, майстриня дуже любить природу, безмірно закохана у квіти. А їх тут безліч. Тягнуться до сонця рожеві мальви. По березовій гілці поплелась в'юнка берізка. Чарують око білосніжні ромашки й оранжеві лілії, рожево-червоні тюльпани і настурція з вишневими прожилками на пелюстках.

Картина чарує гармонією кольорів і форм, захоплює красою і майстерністю.

ТВІР-ОПИС ПРИМІЩЕННЯ

НАШ КЛАС

Наша класна кімната велика, світла, простора. У ній троє великих вікон. Праворуч від дверей стоять книжкові шафи. Їх п'ять, і кожна заповнена книгами, журналами, газетами. У класі у три ряди стоять дерев'яні столи з двома стільцями біля кожного. Біля вікна — учительський стіл. Він прикрашений білою з червоним орнаментом скатертиною. На одній стіні висить дошка, а зверху — портрет Тараса Шевченка, прикрашений вишиваним рушником. На іншій стіні знаходяться планшети з основними правилами української мови. А ще квіти. Їх багато, вони скрізь: на підвіконнях, шафах, учительському столі.

Я завжди із хвилюванням і радістю переступаю поріг нашої класної кімнати.

НАШ ШКІЛЬНИЙ МУЗЕЙ

Сьогодні наш клас був на екскурсії у шкільному музеї «Українська світлиця». З першої ж хвилини на нас війнуло історією, побутом українців і тією любов'ю, з якою зібрано кожний експонат. Праворуч від вхідних дверей знаходиться справжнісінька піч, розмальована квітами та півниками. Поруч стоїть стіл, а над ним — два мисники. Якого посуду тут тільки нема! І полумиски, і глечики, і куманці, і форми для випікання пасок. Ліворуч від дверей стоїть скриня, а над нею висить одяг. Аж очі розбігаються від краси вишиваних сорочок, спідниць, керсеток, вінків з різнокольоровими стрічками, синіх, зелених, білих та червоних з великими квітами хусток. Навпроти скрині — речі домашнього вжитку. Тут є і прядка, і веретено, і гребінь з гребінкою. Та найбільше мені сподобалася колекція рушників. Зібрані вони з різних куточків України. І про все це цікаво розповідали екскурсоводи — старшокласники. Мені радісно і приємно вчитися в школі, де є такий музей.

МОЯ КІМНАТА

У мене невеличка світла кімната з приємними світло-сірими шпалерами. На всю стіну — величезне вікно, через яке до кімнати зранку

заглядає сонечко. Посеред приміщення — круглий стіл коричневого кольору, з вишуканою різьбою, прикрашений червоними гвоздиками у керамічній вазі. Біля стола — два стільці. Навпроти дверей стоїть книжкова шафа, в надрах якої зберігаються справжні скарби — книги. Ліворуч від шафи знаходиться ліжко, дерев'яне, невисоке, з різнокольоровими маленькими подушечками. Біля вікна стоять журнальний столик, крісло і торшер. Це мій улюблений куточок, тут я довгими зимовими вечорами читаю або малюю. Підлога застелена темно-червоним із вигадливими візерунками килимом.

Моя кімната затишна, привітна, світла.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ В. НАВРОЦЬКОГО «НАТЮРМОРТ»

Художник зобразив найцінніші для життя людини дари природи. Хліб і мед — символ добробуту. Квіти — символ краси.

У першу чергу привертають увагу великі золотоголові соняшники, що розмістилися серед дозрілих колосків пшениці. Крізь сіточку з гілок і зеленого листя видніють сині волошки і голубуваті ромашки. Ще нижче на картині — духмяний хліб, золотисті груші, соти запашного меду, червонобоке яблуко. Усе це багатство митець розмістив на дерев'яному столі. Людини немає, але присутність її відчувається.

Уся картина дихає теплом і спокоєм, злагодою і любов'ю.

ТВІР-РОЗДУМ ПРО ВЧИНКИ ЛЮДЕЙ

ПРО ТАТА

У нас дружна сім'я, а на чолі її — наш тато. Я дуже люблю свого батька і хочу бути схожим на нього. Співробітники поважають мого тата за професіоналізм і дружню підтримку. Та й сусіди нерідко приходять за порадою.

Мені подобаються хвилини, які ми проводимо разом. Особливо приємно спостерігати, як тато працює. Що б він не робив — чи допомагав мамі в господарстві, чи рубав дрова — усе він робить із легкістю, красиво й упевнено. А головне — працює із задоволенням. І тоді вже не можеш встояти без діла, а тим більше відмовитися від роботи.

Батько не дуже часто сварить мене. Досить його погляду, і я ладен зробити все можливе, аби тільки він не сердився. Інколи мені здається, ніби тато надто суворий, і я ображаюсь. Але минає час — і я розумію, що він був правий.

Ось такий у мене тато — суворий, але справедливий і люблячий.

ВИПАДОК НА ЗУПИНЦІ

Теплого літнього вечора ми з подругою поверталися з концерту. Людей на зупинці було багато, всі поспішали додому, хотіли першими зайти в автобус. Люди штовхалися, деякі навіть ображали інших, повчали.

А осторонь від натовпу стояли дві бабусі. Вони дивилися на нас, молодих, і спокійно чекали, коли зможуть поїхати з цієї зупинки. У їх погляді було німе питання: «Куди ви так поспішаєте? Ще встигнете! Не ображайте гідність людей!» Нам із подругою стало соромно штовхатися в юрбі, і ми спокійно відійшли. Ніби розуміючи, бабусі посміхнулись нам тепло і щиро.

Мабуть, усім нам треба іноді замислитись над тим, що ми робимо.

ТВІР-ОПОВІДАННЯ ПРО ВИПАДОК ІЗ ЖИТТЯ

СУМНИЙ УРОК ВЕСЕЛОГО ДНЯ

Однієї травневої суботи ми з однокласниками зібрались іти до лісу. Плани мали грандіозні: зварити кашу, насмажити шашликів, а ще награтись і набігатись досхочу. Аж ось нарешті всі зібралися. Перевірили, чи все взяли, і хутко рушили.

Сонячне проміння пестило нас, зігріваючи уже по-справжньому. Незрівнянні аромати дарувала яскрава травнева зелень. Зупинившись на улюбленому місці, ми звично і швидко розвели вогонь, а незабаром запах польової каші уже розносився по галявині.

Посмакувавши кашею, хлопці побігли грати у волейбол, за ними попрямували й дівчата. Чаклувати над шашликом залишився лише Андрій — великий знавець і любитель цієї справи.

Гра була чудовою, і Максим навіть роззувся — аби легше було бігати. Ось тут і сталася біда. Побігши в кущі за м'ячем, Максим наступив на уламок скла. Хлопець скрикнув від пекучого болю, а за мить уся шкарпетка була в крові. Першою отямилася Марійка. Вона завжди брала з собою ліки першої необхідності. Швидко обливши рану перекисом водню, туго затягла її бинтом. Першу допомогу було надано, тепер необхідно було терміново повертатись у місто.

Друзі обережно посадили Максима на велосипед і доправили до лікарні. Провідувати однокласника прийшли всім гуртом. І назавжди запам'ятали сумний урок, що бігати без взуття не можна, а тим більше бити й розкидати скло!

НІЧНА ПРИГОДА

Ціле літо я гостював у своїх родичів, допомагав пасти телят. Одного разу мені довелося на кілька днів залишитися на острові з маленькими телятками. Увечері, коли їх заганяв, помітив, що серед них немає білолобої Зірочки. Я злякався, що на неї можуть напасти вовки, і пішов її шукати. Сонце швидко зайшло, на землю спали сутінки. Кущі і дерева, привітні і зелені вдень, тепер стали чорними і зловісними. Довго я шукав Зірочку, але так і не знайшов. Вирішивши продовжити пошуки зранку, я наблизився до куреня і побачив, що з п'ятьми на мене блимали чийсь зелені очі. «Вовки», — промайнуло в голові, і я за якусь мить виліз на високе дерево.

Довелося там і ніч провести. Я боявся рухатися, боявся заснути, з нетерпінням чекав ранку. А коли зійшло сонце, із куреня вийшла Зірочка, на ходу дожовуючи мій сніданок. Я застиг із несподіванки, розсердився, закричав на теля, а потім голосно і весело розсміявся.

ЗАМІТКА В ГАЗЕТУ

ДЯКУВАТИ ЗА ЧИСТОТУ?

Часто доводиться спостерігати, як учні в школі з неповагою ставляться до технічних працівників. Звичайно, прибиральниця — не престижна робота, але це не означає, що вона не потрібна і не достойна пошани. Уявімо собі, що ми залишилися без техпрацівників. Як буде виглядати школа в кінці робочого дня? Яким буде повітря без вологого прибирання?

Нещодавно я дізналася, що за кордоном прибиральники називаються гордо — рятівники від сміття. Я думаю, це цілком справедливо. І нам слід замислитися, кому маємо сказати «спасибі» за сяючу чистоту в школі.

ШАНУЙМО ХЛІБ

Якось я ненароком наступив ногою на шматок хліба, який упав зі столу. Бабуся за це насварилася на мене. Вона пригадала, як у роки Великої Вітчизняної війни, коли мій дідусь був на фронті, вона не мала хліба нагодувати мого батька. Як плакав тато, просивши хліба. Дідусь воював за нашу землю, щоб ми ніколи не були голодні, завжди мали на столі смачний хліб.

Тепер у нас є хліб, є й до хліба. Але треба берегти кожен шматок.

Після цього випадку я вирішив у школі провести розмову з моїми однокласниками про ціну хліба в родині. Адже в хлібі — праця і сила нашого народу.

7 КЛАС

Згідно з програмою учні 7-го класу мають навчитися виконувати такі види творчих робіт:

- твір-опис зовнішності людини (за власними спостереженнями);
- твір-опис процесу праці (за власними спостереженнями);
- твір-розповідного характеру (оповідання) за поданим сюжетом;
- замітка в газету дискусійного характеру.

Твір-опис зовнішності людини належить до складних творчих завдань. Провівши спостереження за портретними характеристиками літературних героїв, проаналізуйте зовнішність однокласників за такими ознаками: очі, брови, волосся, ніс, губи, вуха, шия, руки, хода, зріст, одяг, манери поведінки, стосунки в колективі, розумові та фізичні дані, культура мовлення.

Опис зовнішності людини може бути виконаний у художньому, науковому та діловому стилі.

Діловий та науковий опис містить об'єктивну і точну інформацію про зовнішність людини. Слова вживаються тільки в прямому значенні, авторська оцінка відсутня.

Описуючи зовнішність людини в художньому стилі, необхідно насамперед вказати на характерні деталі (риси обличчя, деталі одягу, манеру поведінки), що створюють певне враження. Використання оцінних слів, художніх засобів виразності (епітетів, порівнянь, метафор) мають викликати у читача певне ставлення до описуваної людини.

Після такої підготовки можна написати твір-опис людини будь-якого віку: малюка, ровесника чи дорослого.

Для створення опису можна скористатися таким планом:

1. Хто ця людина.
2. Найхарактерніші риси зовнішності.
3. Зріст, постава.
4. Волосся, зачіска.
5. Обличчя, його риси, вираз.
6. Загальне враження (позитивне чи негативне).

Твір-опис процесу праці. Не підміняйте опис процесу праці розповіддю про цей процес. З описами процесів праці ви зустрічалися на уроках трудового навчання, коли одержували настанови викладача до виконання тих чи інших дій. Такі описи вимагають високої точності та логічної послідовності. Обирайте конкретну тему, описуйте знайому вам справу.

Твір розповідного характеру (оповідання) за поданим сюжетом.

Робота над оповіданням, розпочата в шостому класі, допоможе семикласникам закріпити знання про композицію твору (зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка). Разом із тим учні мають розвивати уміння володіти словом, з його допомогою передавати почуття, емоції, настрої.

Не треба забувати також про позакомпозиційні елементи, які можна ввести до оповіді: різноманітні описи, роздуми тощо.

Замітка дискусійного характеру в газету є продовженням роботи над текстами газетних жанрів, розпочатої в шостому класі. Замітка дискусійного характеру належить до полемічного жанру про позитивні чи негативні факти з життя школярів.

Робота над заміткою вимагає:

- 1) стисло і чітко висловити свою точку зору на певний вчинок чи подію, підкріпивши своє міркування фактами з життя;
- 2) висловлювати свою позицію до даного вчинку чи події, аргументувати свою точку зору;
- 3) показу свого схвилювання даним явищем чи подією за допомогою мовних засобів;
- 4) оцінки явищ (схвилювану з позитивним прикладом або негативну з критичними зауваженнями).

ТВІР-ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

МОЯ БАБУСЯ

Я люблю свою бабусю, і всі вихідні дні проводжу у неї.

Бабуся невеличка на зріст, худенька, з блакитними жилками на шиї й руках. Риси обличчя виразні, чітко окреслені, правильні. Вони вказують на те, що раніше вона була красунею. Особливо мені подобаються її очі. В її погляді ніколи не було ні фальші, ні лукавості, ні хитрування. Її голубі очі освітлені зсередини м'яким живим сяйвом, вони випромінюють тепло і щирість навіть тоді, коли бабуся гнівається.

Коли б я не приїхала, на бабусі була біленька хусточка, яка різко відтіняла чорні брови і засмагле обличчя. Іноді хусточка зсувалася набік, і з-під неї вибивалося пасмо сивого волосся.

Бабуся знає багато казок, і мені подобається слухати її тиху неквапну оповідь. Ось така вона, моя люба бабуся.

МІЙ ТОВАРИШ

Кажуть, що обличчя — дзеркало душі людини. І це справді так. Я переконуюсь у цьому, коли дивлюся на свого товариша. Його привітне відкрите обличчя завжди випромінює якусь доброзичливість. На вигляд він звичайний хлопець. Обличчя довгасте, худорляве, засмагле на сонці. Високий лоб, зверху до якого легенько прилягає зачесане набік коротко підстрижене густе чорне волосся. Ніс прямий. Широкі чорні брови розлітаються на переніссі, мов у польоті пташині крила. З-під них дивляться великі круглі сині, як літне небо, очі. Погляд їх розумний, добродушний, прямий і відвертий, як у кожної чесної людини. Та досить якоїсь навіть найменшої несправедливості, як погляд різко міняється. Очі стають гнівними і пронизливими.

Товариш мій середнього зросту, широкий у плечах, дужий, спритний, витривалий, бо постійно займається спортом.

ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА КАРТИНОЮ

Ф. ПАНКА «ЮВІЛЕЙНЕ ПАННО Т. ШЕВЧЕНКА»

У нашій школі є Шевченківська світлиця. Там зібрано величезний матеріал про Тараса Шевченка, зберігаються твори поета, його картини. Центральне місце займає «Ювілейне панно Т. Шевченка», виконане заслуженим народним художником України Ф. Панком.

Кожного разу, коли ми заходимо до світлиці, зустрічає нас мужнє, вольове обличчя Великого Кобзаря. Мудрий задумливий погляд темно-карих очей і зморшки на лобі свідчать, що на його долю випало немало важких випробувань. На голові в нього сива смушева шапка, на плечах кожух. З-під кожуха видніється сорочка червоного кольору. Портрет поета виконаний на тлі червоних ягід калини, квітів соняшника, дубового листа. Це символи України. Соняшники символізують сонце, листя дуба — мужність і нескореність, калина — красу. Фарби, якими виконаний портрет, яскраві, насичені, що створює урочистість та святковість. Цю картину художник написав до 175-річчя з дня народження Тараса Шевченка. З того часу вона гостинно зустрічає відвідувачів нашої світлиці.

ТВІР-ОПИС ПРОЦЕСУ ПРАЦІ

ВИШИВАНКА

Вишивана сорочка — улюблений одяг кожної українки. Вони прикрашали сорочку магічними знаками сонця, поля, води. Вважалося, що ці символи відводять від людини хвороби і нещастя. І сама тканина сорочки, і вишивка, і колір ниток мали чарівну силу.

Для вишивання потрібні нитки «муліне». Їх слід спочатку проварити із сіллю, щоб вони не линяли. Потім нитки слід гарненько прополоскати й висушити.

Найлегше вишивати на канві, бо на цій цупкій тканині плетиво ниток утворює маленькі й великі дірочки. Потрібно поррахувати, скільки клітинок займе орнамент у ширину і, накинувши з кожного краю по чотири клітинки, відрізати шматок канви.

Втягнувши нитку у голку, можна братися до вишивання. Вколювати нитку потрібно у велику дірочку канви і виколювати нижче у дірочку так, щоб зверху утворився косий стібок. Це буде півхрестик. Коли зробити такі самі стібки назад по тих же проколах, косі стібки ляжуть в іншому напрямку і утворять хрестики.

Я вдячна бабусі за її науку, за те, що відкрила мені таємниці вишивки.

ПРОФЕСІЯ МОГО ТАТА

Здійснилася моя давня мрія. Нещодавно я побував у тата на заводі. Мій батько слюсар-оператор, працює у технічному відділі програмної обробки.

Ось тато приніс перфострічку з програмою-завданням для верстата. Перфострічка — це креслення деталі, перекладене на мову чисел. Тато

швидко переписав програму-завдання в пам'ять верстата, який відразу ж зашелестів мотором і притягнув до себе робочий стіл-палету із складною деталлю. Моргнувши лампою, верстат висвітив на пульті стрункі ряди цифр. Потім потягнувся вгору, вибрав потрібний інструмент і переніс його у шпіндель. Із неголосним дзижчанням шпіндель увійшов до горловини деталі і почав свердлити. На екран висипалися все нові й нові стовпчики цифр. Це верстат розповідав, що й як він робить. Тато зосереджено вичитував цифри, слідкуючи за роботою верстата. Деталі, що виготовляються, настільки складні, що вручну їх і перевірити неможливо.

Побувавши на заводі, я зрозумів, як багато треба вміти і знати, щоб працювати з найсучаснішими верстатами.

МОЯ БЕРІЗКА

Щодня я прокидаюся від легенького постукування у вікно. Це будить мене красуня-берізка, струнка, висока, білосора.

Я пригадую, як одного весняного ранку дідусь приніс маленький саджанець із зламаними гілками. Зібравши інструмент, дідусь почав розмічати місце для ями, а я замішував у чавунці глиняний розчин. Дідусь тим часом почав копати яму. Коли вона була готова, я, зануривши кореневище у глиняну купелю, опустив саджанець у ямку. Потім почав закидати її, а дідусь ніжно підтримував берізку, легенько підтрешуючи. Зробили красиву луночку, полили деревце. Я щодня бігав до своєї берізки, доглядав, поливав. І вона прийнялася, зашуміла листочками.

Моє деревце — це радість і краса, це гарний настрій і задоволення від праці.

ОПОВІДАННЯ ЗА ПОДАНИМ СЮЖЕТОМ

ЯК ІВАНКО СТАВ ХОРОБРИМ

На шкільному подвір'ї росла велика і висока яблуня. Яблука у неї були рожевобокі, смачні. Учні завжди ласували ними і невдовзі яблук майже не залишилося.

Іванко прийшов до школи рано. На лавці під яблунею вже сиділо двоє дівчаток. Вони дивилися вгору на яблуню, де росло ще кілька плодів. Дівчатка подивилися на Іванка, і в їх погляді він відчув прохання. Нічого не кажучи, він рішуче підійшов до яблуні і поліз за яблуками. Іванко був боязким хлопчиком, але для дівчаток, коли поруч нікого з хлопців не було, йому хотілося бути хоробрим лицарем.

Раптом під ногою вломила гілка, хлопчик ледве встиг схопитися рукою за міцний стовбур. Як же важко йому було втриматися, як страшно! Але він знав, що йому ніхто не допоможе, нікому прийти, треба подолати страх самому.

Дівчатка внизу закричали, підскочили на ноги і злякано дивилися на Іванка.

— Нічого, зараз дістану вам яблук, крикухи,— сказав Іванко, переводячи дух.

Хлопчик продовжував лізти до останніх яблук. І ось вони — великі, золотобокі, рожеві, смачні.

Поклавши яблука до пазухи, хлопчик поступово спускався донизу. Знову тріснула поруч гілка, але Іванко вже не боявся — він же спускався з яблуками додолу.

Спустившись із дерева, Іванко повагом підійшов до дівчат і кожній дав по яблуку.

— А тобі? — здивовано спитали дівчата.

— Та нічого, обійдусь, я не дуже хочу.

Дівчата захоплено подивилися на нього.

НЕЗНАЙОМЕ СВЯТО

Це була перша ніч у бабусі. Я довго не міг заснути, все слухав незнайомі досі шерехи лісу, переспів птахів, незнайомі голоси. Сон непомітно зморив мене — і ось я чую ласкаве бабусине:

— Доброго ранку, синку! Вже сонечко встало, прокидайся. Сьогодні свято у нас в селі.

— Свято? Яке? — здивовано запитав я і зрадів — значить будуть гості.— Бабусю, що будемо готувати святкову вечерю?

— Ні, дитино! Це свято ми святкуємо біля нашого центрального ставка.

— Біля ставка? Що ж це за свято? — запитав я.— Я у нас у місті про таке не чув.

Вийшовши з будинку на подвір'я, я слухав бабусину розповідь:

— Свято це — одне з найважливіших у нашій країні. Святкують його 6—7 липня біля водойми. Хлопці вдень ходять лісом збирають хмиз, полілля, щоб було чим запалити вогнище. А дівчата йдуть у луки, збирають квіти, роблять ритуальне дерево «Купайла» чи «Марену», прикрашають його стрічками, квітами. А ввечері всі збираються: дівчата пускають вінки на воду, хлопці стрибають через вогнище, всі співають пісень, розважаються.

— Як розважаються? — все допитувався я у бабусі.

— Побачиш, синку, ввечері, так всього не розповіси. Давай зараз попораємось по господарству, а тоді зйдем до дядька Івана і разом підем на свято. Згода?

У мене ще було багато питань, але я зрозумів, що бабусі важко буде мені все словами пояснити. Ну що ж, почекаю до вечора. Дивно, про яке ж я свято ще не знаю, адже я так люблю свята!

ЗАМІТКА ДИСКУСІЙНОГО ХАРАКТЕРУ В ГАЗЕТУ

ЧИСТОТА – ЗАПОРУКА ЗДОРОВ'Я ЧИ ПРЕДМЕТ СУПЕРЕЧОК?

Щовесни, тільки-но сходить сніг, вулиці і парки нашого міста набувають жахливого вигляду: за зиму там накопичилася велика кількість сміття. Влада, як завжди, оголошує двохмісячник «Зелена весна», і починається боротьба за... так-так, за чистоту. Звучать заклики до населення взяти участь у цій благородній справі. Хтось з ентузіазмом береться за мітлу чи граблі і має від цього задоволення. Хтось скептично або навіть грубо відмахується, вважаючи, що це справа дворників. Дехто по-своєму реагує на такі заклики, продовжуючи смітити, де захочеться.

Що ж до нас, учнів шкіл, то вибір ми маємо багатий: можемо допомагати батькам біля будинку чи на присадибній ділянці, а можемо тренуватись із граблями біля школи. Є ще один варіант – брати участь у розчищенні міських парків. Ось де цікава робота! Після уроків або навіть і в навчальний час (мабуть, навчання вже не має такого значення, як чистота в парку), ми змушені воювати із купами листя – і не тільки листя. Скажете, що ми не надто перепрацювалися і наш святий обов'язок – допомагати. А у влади не вистачає коштів...

Та все ж таки, може, для такої роботи варто залучити більш серйозні сили, а не прикриватися школярами? Я вважаю, що кожен має займатися своєю справою. Тим більше, що прибирати за вас листя, шановні дорослі, ми можемо, а от ви за нас навчатися – ні...

ДОРОГА ДО СПОРТИВНИХ ВЕРШИН

Хто не мріє стати спортсменом? Хто не хоче бути сильним та здоровим? Мабуть, усі, хто займається спортом, мріють стати чемпіонами. Я, як і більшість моїх ровесників, теж захоплююся спортом. Люблю грати у футбол, кататися на ковзанах. Я також пробував займатись і бігом, і стрибками, і гімнастикою, але особливих успіхів не досягав. Мої однокласники кажуть, що в мене немає здібностей. Але хіба займатися спортом повинні тільки «перспективні» хлопці й дівчата? А як же дізнатися чи «перспективний» ти чи ні, якщо тебе не розглядатимуть на фоні інших спортсменів. Тож на мою думку, спортом повинні займатися всі, хто відчуває внутрішню потребу в цьому. У кожного є своя спортивна вершина, і кожний прямую до неї своїм шляхом.

ЧИ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ

Мова обслуговує усі сфери суспільного життя: державних і громадських установ, навчальних закладів, науки, літератури, ділового спілкування.

Ділова документація відображає характер суспільних відносин, у ній зосереджується інформація про події, явища, приватні стосунки між людьми. Слід знати, що будь-який документ складається лише в офіційно-

діловому стилі. У документах не вживаються емоційно-забарвлені слова, розмовні звороти, слова зі зменшувально-пестливими суфіксами. Неприпустимі в документах епітети, порівняння, метафори. Точність досягається вживанням тільки однозначних слів, використанням термінів, цифрових даних, зазначенням дат, прізвищ.

Документи мають різний ступінь стандартизації. Одні більш регламентовані: розписки, заяви, протоколи. Листи й оголошення менш регламентовані. А автобіографії та характеристики мають незначний рівень стандартизації. Для документів характерні усталені мовні звороти, стандартні початки і закінчення.

Отже, уміння складати ділові папери, вдумливо їх читати, правильно розуміти — обов'язок кожної сучасної людини.

КОЖЕН ІЗ НАС ПОВИНЕН БУТИ ТЕРПИМИМ

(Гвір-роздум)

Я часто замислююся над вчинками та поведінкою людей, які мене оточують. Щось у них мені подобається, а щось — ні. Але я помітив, що всім нам не вистачає терпимості у наших діях та вчинках. Терпимість — якість, що характеризується намаганням досягти взаємного розуміння інтересів, переконань, віросповідань, звичок, поведінки людей. Узгодження різних інтересів та поглядів за умови терпимості здійснюється без тиску та образ. А ви як думаєте? Я за терпимість між однокласниками: ми всі різні, але ж ми — клас. Я за терпимість між батьками і дітьми, бо ми ж — родина. Я вважаю, що в наш час, терпимість між різними політичними системами, культурами, світоглядами, а також окремими особами є необхідною умовою виживання людства.

8–9 КЛАСИ

Програма пропонує навчитися писати твори таких жанрів:

- твір-опис місцевості (на основі особистих спостережень і вражень);
- твір-опис пам'яток історії та культури (на основі особистих спостережень і вражень);
- твір-роздум на морально-етичні та суспільні теми (у публіцистичному стилі);
- твір-оповідання на основі почутого;
- повідомлення на теми про мову, що вимагають зіставлення й узагальнення матеріалу (в науковому стилі).

Обсяг твору у 8–9 класах: 2–2,5 сторінки у класах з українською мовою навчання і 1,75–2 сторінки у класах із російською мовою навчання.

Твір-опис місцевості має такі особливості:

- 1) необхідність знання архітектурних термінів;
- 2) уточнення місця, звідки ведеться спостереження, часу доби, пори року, погоди;
- 3) опис площі ведеться по колу (зліва направо чи навпаки);
- 4) опис здебільшого підпорядковується меті, з якою його вводять у художній текст;
- 5) опис місцевості в художньому стилі вимагає відповідної лексики, яка виражала б загальне враження від побаченого.

При написанні творів учні повинні використовувати терміни з географії, мистецтвознавства (живопису, архітектури, музики, скульптури та ін.), суспільно-політичного життя, з морально-етичних проблем.

Наприклад, твір-опис місцевості може включати такі поняття, як будова, планування, державні установи, громадські заклади, архітектурний стиль, майданчики, газони, пейзаж, околиця, мікрорайон. В описі місцевості можна виділити такі види, як міський пейзаж, сільський пейзаж, індустріальний пейзаж; опис моря, гір, лісу, поля, ріки, будь-якої місцевості; опис вулиці, площі, частини міста, села, околиці.

При цьому доречно вживання художніх засобів: епітетів, порівнянь, метафор та інших виражально-зображувальних засобів.

Твір-опис пам'яток історії та культури також вимагає спеціальних знань і вживання відповідної лексики. Що можна описати? Старовинну книгу, картину, ікону, ювелірний виріб, виріб народно-ужиткового мистецтва, пам'ятник, храм, будівлю, що є історичною пам'яткою й охороняється законом.

Отже, восьмикласник має знати і вживати у своєму описі такі слова, як реліквія, раритет, оправа, палітурка, емаль, застібка, шрифт, устав, напівустав, оздоба, техніка виконання, лик, обрис, фоліант, орнамент, мініатюра, реставрація, оригінал, копія, фреска, іконостас, шаблон, формат, титульний аркуш, репродукція, олія, колористика, світлотінь, пропорція, композиція, гармонія, передній план, задній план, фон, статуя, стела,

обеліск, постамент, фасад, профіль, анфас, виступ, колона, пілястр, пілон, аркада, пояс, лоджия, карниз, фронтон, балкон, інтер'єр.

При описі пам'яток історії чи культури можливе помірне вживання різних художніх засобів.

Твір-опис пам'яток історії та культури включає такі відомості:

- 1) чим зумовлена поява твору-опису;
- 2) назва пам'ятки (пам'ятника чи будівлі) та її місцезнаходження;
- 3) мета спорудження;
- 4) опис пам'ятки;
- 5) думки й почуття автора (на основі побаченого чи почутого).

Загальний план опису пам'ятника.

1. Зазначити, що він собою являє (статуя, стела, обеліск).
2. Відомості про автора.
3. Інформація про особу, якій встановлено пам'ятник.
4. Загальне враження від пам'ятника (основне у скульптурі не форма, а духовний світ людини, якій поставлено пам'ятник).
5. Опис самої скульптури і постаменту (матеріал, розмір, де встановлено, як співвідноситься з місцевістю).
6. Загальна оцінка і значення для історії культури народу.

Загальний план опису будівлі.

1. Загальне враження від будівлі.
2. Центральний фасад, його членування відповідно до поверхів.
3. Профіль будівлі (обриси на тлі неба) створюють вертикальні і горизонтальні членування: вертикальні — виступи, колони, пілястри, пілони, аркади, горизонтальні — пояси, лоджії, карнизи, фронтони, балкони.
4. Групування вікон, оформлення порталу (центрального входу).
5. Будівля як частина архітектурного ансамблю міста.

Твори-роздуми на суспільні та морально-етичні теми мають особливу побудову: вступ (теза чи антитеза), доведення (аргументи і факти), висновок. Для початку визначається думка у лаконічній формі, яку автор (школяр) хоче довести чи спростувати. Потім добираються докази, фактичний матеріал, які оформляються відповідним чином. Наприкінці твору все сказане узагальнюється й підсумовується — робиться висновок.

У творі-роздумі вживаються такі словосполучення, як: я думаю, я вважаю, на мою думку, на моє глибоке переконання, по-моєму, всупереч загальноприйнятій думці, незважаючи на усталені норми, моралі (поведінки) і под.

Необхідно також володіти лексикою, яка допоможе висвітлити суспільно-політичні (суспільний лад, громадськість, парламент, урядові структури, влада, місцеве самоврядування, конституційні права та обов'язки, верховенство закону, політика, стратегія, суверенітет, незалежність, демократія, ринкова економіка, регіони, екологія, сучасні технології, комп'ютеризація, злагода, примирення, судові органи, судочинство, засоби масової інформації та ін.) та морально-етичні проблеми (мораль — це

система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного і до суспільства; етика — наука про мораль; норми поведінки, сукупність моральних правил, звичаєве право, честь, порядність, шляхетність, вірність, відданість, дружба, любов, повага, позитивні, негативні риси, вади характеру, вдачі, вчинки, відповідальність, толерантність, терпимість та ін.).

Особливості твору на суспільну тему.

1. До суспільних тем належать такі, які стосуються життя нашого суспільства.
2. Основні джерела інформації — газети, журнали, радіо- і телепередачі.
3. Для написання твору-роздуму на суспільну тему, потрібно:
 - а) знати тему і розуміти її суть;
 - б) дібрати цікаву інформацію з преси;
 - в) визначити вступ, тези й аргументи з дібраного матеріалу;
 - г) обміркувати висновок;
 - г) скласти план.

Особливості твору на морально-етичну тему.

1. З'ясувати суть поняття «мораль» та «етика».
2. Матеріал для творів — спостереження за життям (екологічний стан регіону, ставлення до рідного краю, до людей, вибір професії, уподобання, судження про культуру, людські вчинки, дружбу, щастя тощо).
3. Твори композиційно складаються із вступу, тези, аргументів, висновку.

Твір-оповідання на основі почутого пишеться в художньому стилі, тому вживається найрізноманітніша лексика й увесь широкий арсенал художніх засобів мови.

Компоненти твору-оповідання на основі почутого.

1. Вступ (знайомство з оповідачем):
 - а) за яких обставин почато розповідь;
 - б) хто розповів;
 - в) зовнішність, характер, манера говорити.
2. Основна частина (докладна розповідь на основі почутого).
3. Закінчення (враження від почутого).

Повідомлення на теми про мову (в науковому стилі),— вид роботи, який вимагає зіставлення й узагальнення матеріалу, проводиться на завершальному етапі вивчення курсу мови, починаючи з 8-го класу. Повідомлення виконується за планом, колективно складеним у класі з допомогою учителя.

У творі наукового стилю про мову використовуються відповідні до теми мовознавчі терміни, а от художні засоби у такому тексті недоречні.

Щоб написати твір, необхідно навчитися послідовно викладати матеріал, логічно розвивати тему й основну думку, ділити текст на смисловозавершені частини, обирати відповідний стиль і тип мовлення,

засоби зв'язку в реченні, правильно будувати фрагменти тексту, використовуючи різні способи вираження типового значення «даного» і «нового».

Наприклад, у творі-описі місцевості «дане» — місце розташування, «нове» — предмети та об'єкти; в описі предмета «дане» — предмет чи його частини, «нове» — ознаки предмета; при описі стану «дане» — особа, елементи середовища, «нове» — ознаки стану. При розповіді «дане» — особи, час, місце дії, «нове» — події, які змінюють одна одну; при оцінюванні дійсності (у творах-роздумах на суспільну чи морально-етичну тему) «дане» — предмети, дії, «нове» — їх оцінка.

«Нове» розвиває думку й поєднує речення, може послідовно чергуватися з «даним» або бути з ним паралельним.

Починаючи писати твір, необхідно чітко визначити:

- а) тему (про що писати);
- б) тип мовлення (розповідь; опис місцевості, пам'яток історії та культури; лінгвістичний твір; роздум (у творах на суспільні та морально-етичні теми)); інколи різні типи мовлення можуть поєднуватися і взаємодоповнювати один одного;
- в) стиль мовлення (художній — в оповіданні, науковий — у лінгвістичному творі, публіцистичний або художньо-публіцистичний у творах на морально-етичні та суспільні теми).

Після визначення теми твору, типу і стилю мовлення, в якому викладатиметься матеріал, необхідно зробити такі кроки:

1. Скласти план висловлювання (простий, складний чи цитатний, але з урахуванням того, що перший пункт у простому й цитатному планах має характер вступу, а останній — висновку).

2. Підібрати цікавий фактичний матеріал, докази; з'ясувати значення термінів, які будуть використовуватися.

3. Написати вступ (приблизно 1/5 від усього обсягу твору). У вступі називається і характеризується тема, котрій присвячений твір, доводиться її важливість та актуальність. Наприклад, при описові улюбленого куточка міста (села, селища) можна сказати про свою любов до рідного міста (села), про захоплення природою, про необхідність кожній людині знати, поважати й оберігати свою «малу батьківщину», про свої спогади й асоціації, що викликає це місце; при описові пам'ятника архітектури вступом може бути розповідь про людину чи подію, на честь якої споруджено пам'ятник, про історичні події, що передували створенню пам'ятника, архітектурного ансамблю, про архітектурний стиль чи напрям, призначення будови, місце її знаходження, і роль значення; у творах на морально-етичні та суспільні теми у вступі можна вказати на проблему, яка зацікавила, на різні думки в суспільстві з приводу даної проблеми (теза й антитеза); у творі-оповіданні вступу може й не бути: тут найбільш цінним є оригінальний, несподіваний початок, який одразу зацікавлює читача. Традиційно оповідання починається експозицією (де, коли і що відбувається),

потім іде зав'язка (виникає конфлікт, проблема, відбувається якась подія); у лінгвістичному творі вступом є сформульовані загальні положення (правила), які потім пояснюються, ілюструються прикладами.

4. Написати основну частину, в якій виділяються мікротеми (підтеми) відповідно до пунктів плану, наявних ілюстративних матеріалів, фактів і доказів, прикладів, робляться абзаци. Матеріал розміщується в логічній послідовності: події і факти взаємопов'язані, наступне пояснює, обґрунтовує попереднє, висновок є лаконічним завершенням усього сказаного.

Необхідно прослідкувати, щоб зберігалися протягом усього твору засоби зв'язку в тексті (спільнокореневі слова, синоніми, займенники, сполучники, прислівники), щоб не було повторів однакових виразів, слів; не варто повторювати одну й ту ж думку в різних мікротемах (абзацах).

5. У висновку підсумовується, узагальнюється все сказане, з'ясовується його значення для автора твору, для суспільства; тут доречне вживання таких слів: отже, на мою думку, на мій погляд, на моє глибоке переконання; складається (складає) враження, виникає ... настрої, коли я бачу ..., у мене виникає почуття, викликають ... емоції і под.

6. У творі бажано вживати цитати. Це можуть бути висловлювання великих людей щодо порушеної проблеми, народні прислів'я, уривки з віршів. Цитати мають бути невеликими, точними за змістом, розділовими знаками та авторством, вони не повинні переобтяжувати твір. Закінчувати творчу роботу цитатою не прийнято.

7. Написаний твір перечитується, редагується (перевіряється на відповідність темі, точність слововживання, відсутність фактичних помилок, дотримання стилю) та коригується (з'ясовується орфографічна та пунктуаційна грамотність, звертається увага на переноси, чергування у-в, і-й).

8. Твір переписується на чистовик і ще раз ретельно перевіряється.

ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ

МОЯ ВУЛИЦЯ

План

- I. Моя вулиця — найдорожче місце.
- II. Загальний вигляд вулиці:
 1. Історія забудови.
 2. Житлові будинки.
 3. Державні установи та громадські заклади.
 4. Моя школа.
- III. Я люблю свою вулицю.

У кожної людини є найпам'ятніші, найдорожчі місця в житті. Для мене — це моя рідна домівка, мій дім, моя вулиця. Коли я була зовсім маленькою, мої батьки одержали квартиру в новому районі на вулиці Дружби Народів. Я вважаю, що ця назва символічна, адже саме дружба між людьми є запорукою найкращих почуттів: дружба перетікає в любов, без дружки немає вірності, з дружки починається людяність.

Дванадцять років тому на місці кукурудзяного поля і колгоспних ферм «виріс» молодий житловий масив. Білі багатоповерхівки височіли над землею, ніби торкаючись хмар рогачами телеантен, і самі нагадували хмари. Я і мої ровесники зростали разом із цим районом, тут нам усе близьке і знайоме.

Наша вулиця пряма і широка. Улітку тут багато зелені, адже на один бік припала лісосмуга, перетворена на затишну алею. З іншого, сонячного боку, — завжди багато квітів, проте і дерева за дванадцять років вже встигли підросли. Край вулиці виходить у поле. Із вікон верхніх поверхів відкривається чудовий краєвид — неосяжні зелені поля, які на початку літа золотяться соняшниковим саявом. Інший край вулиці впирається у широку автомобільну магістраль, за якою починаються приватні забудови. Хоча одноповерхові будиночки і претендують на оригінальність архітектури, я люблю багатоповерхівки. Особливо приємно дивитися на дев'ятиповерхівки з візерунками біля дахів — це будинки поліпшеного планування. Вони виділяються своєю оригінальністю. Вулиця дуже довга, а з обох її країв розташувалися «Універсами». Їх спроектовано майже однаково, тому вулиця набуває своєрідного обрамлення.

Для обслуговування жителів на території нашого мікрорайону заплановано необхідні громадські та державні заклади. Більшою мірою вони розташовуються на перших поверхах багатоповерхових будинків, за винятком хіба що магазинів і кафе. Кафе «Лотта» стало улюбленим місцем відпочинку молоді. А між будинками у затишних дворах розташувалися дитячі садочки та школи. В оточенні житлових будинків — моя школа.

Ця триповерхова споруда побудована так, що багато її вікон виходять у внутрішній дворик із клумбою посередині, на якій росте велика ялина. Перед центральним входом полум'яніють на клумбах квіти, а березова алея, яка веде до школи, створює затишок, підносить настрій.

Я люблю свою вулицю будь-якої пори, але особливо восени. Це час, коли все залите золотом, яке перемережується з багрянцем.

Із вікна мого будинку добре простежується увесь мікрорайон, а легкий вітерець ранньої осені сповнює кімнату пахощами зів'ялого листя.

РІДНА ДОМІВКА

План

- I. Там, де пройшло дитинство.
- II. Острівець краси і гармонії.
 1. Квітуче подвір'я.
 2. Бузковий цвіт дитинства.
 3. Старий сад.
 4. Минуле не повертається.
- III. Залишивши часточку себе.

Згадуючи дитинство, проймаєшся дивними відчуттями. Якось щемно стає у грудях, коли згадуєш подвір'я, на якому зробив перші кроки. Невелике, затишне, повите виноградною лозою, воно ледве пропускало сонячні промені. Улітку захищало від спеки, взимку — від сніговіїв. Восени падолист застеляв землю пухким килимом, на якому бурюкалися ми,

діти. А піднімеш голову вгору — налиті кетяги винограду. Лець прибиті ранковою памороззю, яка стікала вдень прозорою краплею, виноградні грона здавалися прозорими, навіть насіння проступало крізь блідо-рожеву оболоночку і манило дитячу увагу. Тоді татко брав мене на руки, підіймав угору і я діставав губами стиглі виноградинки. А на дверях, притулившись до одвірка, стояла мама й удавано сердилася, побачивши моє замурзане личко. А потім ми всі весело сміялись. Навесні батько обрізав лозу — і подвір'я світлішало, щоб уже в травні зазеленіти знов.

Наш будинок був розташований на околиці селища й одним боком дивився на байрак. А на іншому боці яру височіли багатопверхові будинки. Наш невеликий провулочок складався з одноповерхових будиночків приватної забудови і був невеличким острівцем краси і гармонії посеред великого гамірного міста.

Нашій сім'ї належала одна частина будиночка, з іншого боку височів сусідський паркан. Бабуся вважала, що цей паркан псує красу, і засаджувала його плетючими квітами. Коли зацвітала червона красоля та різнокольорові чашечки кручених паничів — паркан зникав, перетворюючись на барвистий яскравий килим.

Невеличкий штахетник огороджував бабусин палісадник перед вікнами від вулиці. Чого там тільки не було! Квіти змінювалися залежно від сезону, наповнюючи подвір'я пахощами літа, але бабусиною гордістю завжди вважалися троянди. Вона вирощувала їх із пагінців, захищала від негоди, а коли вони зацвітали — не могла намилуватися ними. А одного разу вона виростила троянду-плетючку, колючу-колючу, але невимовно прекрасну.

Мені найдужче подобався білий бузок, який ріс під вікном моєї кімнати. Бабуся посадила його на честь мого народження, але він обігнав мене в рості. Щороку на День Перемоги ми з бабусею ламали бузок і йшли до Меморіалу Слави. Бабуся піднімала мене на руки, і я клав білий букет до вічного вогню. А повертаючись додому, я бачив, як білили бузкові квіти на фоні червоного цегляного будинку і лець торкалися мого вікна.

Навесні наш будинок змінювався, бо змінювався сад за ним. Спочатку він вирував білою завірюхою яблуневого і вишневого цвіту, трохи згодом потопав у зелені, а ще пізніше — у багрянці налитого плоду. Невеличкі віконця блищали чистими шибками, що зоріли і вабили різним теплом.

Звідти я пішов у перший клас, а коли батьки одержали квартиру у багатопверховому будинку в іншому районі міста, я відмовився з ними переїжджати, залишившись жити у бабусі.

А тепер, коли бабусі не стало, я ходжу до школи в новому районі, де живуть мої батьки. Мені подобається і мій дім, і нова школа, і мої нові друзі. Але там, в старому районі, залишилося не тільки моє дитинство, а й часточка мене самого. Іноді навіть уявляю, що відчиняю хвіртку, а там на порозі стоїть бабуся і чекає на мене. Знаю, що чудес не буває, що минуле не повертається. Але в серці на все життя залишаться спогади про старенький чепурний будиночок, огорнений серпанком саду, — моя рідна домівка.

ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ

ПАМ'ЯТНИК КОБЗАРЕВІ

План

- I. Особливі ознаки Харкова.
- II. Пам'ятник на центральній вулиці.
 1. Усі алеї ведуть до Кобзаря.
 2. Вдивімося в обличчя великої людини.
 3. Постаті, знайомі з дитинства.
 4. Автори пам'ятника виконали своє завдання.
- III. Пам'ятник Т. Г. Шевченкові — невід'ємна частина Харкова.

Найголовнішою ознакою мого трудового міста є його архітектура. У минулому столітті центр Харкова уособлював розкіш та індивідуальність, у тридцяті роки нашого століття — простоту і монументалізм пролетарської епохи. Але є у Харкова особливі ознаки — місця, які уособлюють його самобутність: Держпром, «Дзеркальна течія», пам'ятник Кобзареві.

Особливо шанують харків'яни пам'ятник Тарасові Григоровичу Шевченку. Його встановлено в міському парку на вулиці Сумській. У минулі роки парк належав університету, він так і називався університетським садом, а тепер він має ім'я Великого Кобзаря.

Пам'ятник розміщений так вдало, що його видно з кожної алеї. До того ж, шістнадцять фігур, які оточують постать Шевченка, розташовані по спіралі навколо центрального пілона. Вони краще простежуються з бокових алеї.

Постать Шевченка видно здалеку, вона гігантських розмірів, близько шести метрів, тому перехожі мають змогу вдивитися в обличчя видатного поета. Скульптор так вдало передав риси його зовнішності, що, здається, можна уявити його вдачу: сміливість, допитливість, рішучість. Від усієї постаті віє бунтарством і непримиренністю.

Усі шістнадцять фігур, розташовані навколо трикутного гранітного пілона, здаються удвічі меншими за Кобзаря, проте теж добре простежуються. Особливо мене вражає жінка з немовлям на руках — Катерина. Оскільки цей пам'ятник я знаю з дитинства, то не уявляю Катерину іншою. Навіть читаючи твір, я бачу її саме такою, як на пам'ятнику. А далі, герої Шевченкових творів — гайдамаки, навіть повержені (одна постать лежача) вони дужі і вражаючі, бо вони — борці за волю. І козак-запорожець, і миколаївський рекрут, і селяни показані закутими, але нескореними.

Усі інші образи — уособлення більш пізньої доби — доби революцій і пореволюційних перетворень. І лише одна постать може бути уособленням усіх часів, це постать дівчини з книгою. Хоча в ній добре вгадується епоха років тридцятих, проте я вважаю її сучасною, бо нинішній молоді теж властивий потяг до знань, а Харків вважається

найкрупнішим студентським містом в Україні. Символічно і те, що композицію розпочато і завершено жіночими постатями, адже образ жінки у творчості Т. Г. Шевченка — це образ України.

Скульптор М. Г. Манізер і архітектор І. Г. Лангбард ставили своїм завданням показати значимість Великого Кобзаря для минулого, сучасного і майбутнього. І це в тридцять роки, коли українська культура потерпала від культу сталінізму! А українські актори Наталія Ужвій, Амвросій Бучма, Іван Мар'яненко, Олександр Сердюк залишили свій слід не лише в театральному мистецтві, а і в архітектурі, допомагаючи скульпторові у створенні пам'ятника.

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Харкові було відкрито 24 березня 1935 року. Відтоді минуло багато часу, але кожний харків'янин пишається і тим, що цей пам'ятник є одним із найкращих у світі, і тим, що він став невід'ємною частиною нашого давнього і вічно молодого міста.

ХАРКІВСЬКА СВЯТИНЯ

План

- I. Пам'ятки духовності і мистецтва в історії Харківщини.
- II. Озерянська ікона Божої Матері — святиня Харківщини.
 1. Мистецька значимість ікони.
 2. Особливості ікони.
 3. Релігійна значимість ікони.
- III. Чим вражає мене Озерянська ікона Божої Матері.

У кожного народу є свої святині, ті особливі ознаки, які виділяють його, роблять значимим. І ці святині певною мірою відбивають світогляд, традиції, духовність. Я не помилюсь, якщо скажу, що святиня Харківщини, Озерянська ікона Божої Матері, поєднала в собі значимість історичну, мистецьку і релігійну.

До образу Божої Матері звертались і звертаються безліч художників. Згадаймо прекрасні творіння митців епохи Відродження! Променисті і ніжні очі мадони... Вони ніби зазирають у душу і тамують усі болі і печалі.

Православні ікони завжди писалися за певними канонами: релігія привносила в лики святих аскетичні риси, проте незнайомі іконописці вдихали життя і в застигли обриси. Ось чому очі святих так приваблюють погляди. Озерянська ікона Божої Матері, створена невідомим майстром, була у кожній оселі, будь то пишний маєток чи убога хатина. Бідні люди оздоблювали ікону штучними квітами, багаті — обрамляли коштовними кіотами, але всі вірили в чудодійну силу цієї ікони.

У Харківському історичному музеї поряд з етнічними експонатами знаходяться і старенькі вилянялі образи, які прикрашали житло харків'ян, серед них — харківська берегиня, Озерянська ікона.

Про чудотворну Озерянську ікону розповідали дива: вона зцілювала людські недуги, допомагала калікам, оберігала житло, робила

міцними сім'ї, стояла на сторожі миру. Та й сама приповідь її появи теж незвична. Говорять, що в невеличкому селищі Озерянка, поблизу Мерефи, косив селянин жито. Не помітив, як розрізав косою ікону Божої Матері, яка невідомо як там опинилась. Відчуваючи свою провину перед Богородицею, впав чоловік на коліна і почав молитись, а потім приніс образ додому, не перестаючи молитися. На ранок ікона зникла, збентежений селянин пішов закінчувати косовицю. А прийшовши на поле, косар знайшов ікону на тому ж місці, тільки не пошматовану, а цілу. Відтоді і говорять про дивну силу цієї ікони, яку на честь місця події названо було Озерянською. Іменем Озерянської ікони названо було два харківські храми, які містили в собі розписи, що свідчили про подію. А сама храмова престольна ікона мала дуже багате оздоблення. Крім дерев'яного або металевого обрамлення — кіота,— ікона прикрашалася рушниками і паперовими квітами. Біля ікони обов'язково знаходилася лампада, яка засвічувалася під час служби. Іконопис виконувався на дерев'яній дощечці, фарби накладалися рівними мазками, тому готовий витвір здається не намальованим, а надрукованим. Дуже рідко траплялися вишиті образи — їх виконували невідомі майстрині і приносили в дар храмові. Озерянська ікона Божої Матері свідчить про високу релігійність харків'ян як у минулому, так і тепер.

Харківська святиня вражає мене історією своєї появи. Шкода, що вона дійшла до нас лише в численних копіях, бо оригінал було втрачено. Ми не можемо остаточно судити про її мистецьку цінність, але її значимість у дослідженні традицій Слобожанщини не перевершена.

МАЙСТЕРНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА-ЖИВОПИСЦЯ

(За картиною Т. Г. Шевченка «Почаївська лавра з півдня»)

План

- I. Живописна спадщина Т. Г. Шевченка.
- II. Особливості акварелі Т. Г. Шевченка «Почаївська лавра з півдня».
 1. Великі можливості техніки акварелі у живописі.
 2. Зображення архітектурного ансамблю Почаївської лаври. Особливості архітектури храму, подвір'я та інших споруд лаври.
 3. Зображення інших споруд Почаєва.
- III. Велич таланту Шевченка-пейзажиста.

Живописна спадщина великого сина України Тараса Григоровича Шевченка вражає своєю майстерністю. Серед творів видатного художника безліч ілюстрацій до його поетичних творів, пейзажів, портретів. Робота в археографічній комісії дозволила Тарасу Григоровичу відвідати різні куточки України і донести до нас живописні спогади про красу рідного краю.

Мені ніколи не доводилося бути в Почаєві, але познайомившись із живописним твором видатного майстра пензля, я була вражена його красою.

Мабуть, дуже сильне враження справила на художника Почаївська лавра, коли він так майстерно передав її величну архітектуру.

Твір виконано в техніці акварелі, яка дала змогу авторові передати найменші відтінки не тільки пейзажу, але й власного настрою.

Біла струнка споруда, розташована в лівому верхньому боці картини відразу привертає нашу увагу своєю величчю і легкістю водночас. На фоні глибокого неба лавра вражає нас правильністю архітектури і точністю форм. Вона чимось нагадує казковий повітряний замок, а величезна біла хмара у правому куті картини підсилює це враження. Художник писав картину знизу, з долини, тому споруда лаври так добре простежується і здається такою чаруючою.

А вдивляючись у твір пильніше, можна побачити і великий мурований паркан, і невеликі, схожі на бійниці, віконечка валу. І тоді лавра ніби втрачає свою легкість, стає міцнішою і приземкуватою, схожою на фортецю. На території лаври, крім головного храму, розташовано ще декілька приміщень, які складають єдиний архітектурний ансамбль, оскільки мають схожі ознаки (бані над будинками і стрункі шпилі з хрестами). І лише один двоповерховий будинок, розташований трохи правіше по центру, більше походить на палац. Можливо, що він служить житлом якійсь визначній особі, можливо архієрею. Усі будинки архітектурного ансамблю Почаївської лаври спираються на високі колони і мають безліч вікон. Основною в ансамблі є споруда собору, над яким височіють три бані з хрестами, під якими, напевно, містяться дзвони. Легкі ковані поручні, мабуть, призначені для сходів, адже лавра знаходиться на пагорбі.

І вся ця краса потопає в зелені дерев, які ледь-ледь погойдуються вітром. У тіні дерев розташувалися невеликі, мабуть, одноповерхові споруди, які можуть теж належати лаврі.

Можливо, акварель Т. Г. Шевченка мала б піднесений настрій, якби не убогий будиночок на передньому плані і самотня чоловіча постать із костуром. Цей будинок знаходиться за парканом церковної споруди, за ним ще один, більше схожий на клуню, бо не має навіть димаря, і невеличкий хлівець під усохлим деревом. Дах на будинку підпертий дерев'яними стовпами, які так контрастують із білими колонами храмових споруд. Маленькі віконечка будинку дивляться на вулицю, вони трохи скошені і чимось схожі на дірки в стінах. Похилений тин і перекошене вориння свідчать про малий достаток господаря, який, мабуть, попростував до церкви.

Майстерність Шевченка-художника найбільшою мірою виявилась у цілісності і художній довершеності твору. Перед нами не просто твір великого майстра пензля, а й громадянина, який правдиво відтворив життя і побут жителів Почаєва.

ТВІР-РОЗДУМ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ**ХЛІБ – НАЙБІЛЬШЕ БАГАТСТВО**

План

- I. Свідчення, яке не вимагає доказів.
- II. Хліб дорожчий за коштовності.
 1. За історичними даними.
 2. Блокадний хліб Ленінграда.
 3. Всупереч народній мудрості.
- III. Хліб – геніальний витвір людства.

Кожна епоха дає свої поняття про цінності. Для епохи середньовіччя характерне матеріальне збагачення, для епохи Відродження – духовне зростання, для епохи сорокових років ХХ століття – завоювання і загарбання. З цього прикладу можна багато сперечатись, можна наводити докази і свідчення, але одне є незмінним, те, що не вимагає доказів, твердження, що найбільше багатство – хліб.

Коли хліба обмаль – його не може замінити ні золото, ні інші коштовності. Матеріальні блага нічого не варті, коли голодні їх виробники.

Звернімося до історії: Радянський Союз у 1933 році продавав хліб за золото, коли Україна гинула від голодомору. Недаремно старі люди такі заощадливі, бо вони пережили це страхіття. Моя бабуся, даруючи мамі свою каблучку, застерігала: «Бережи, може колись за неї виміняєш шматок хліба». У роки Великої Вітчизняної моя бабуся ходила на село вимінювати продукти за речі. А у 1947 році, коли в місті відмінили хлібні картки, село вимирало від голоду. Божевільні від голоду люди здатні були на вбивство заради шматка хліба.

Одного разу в музеї я бачив шматочок блокадного хліба, одноденну норму лєнінградця. Я вжахнувся від побаченого, бо той сіро-коричневий шматочок швидше нагадував землю, змішану з половиною, ніж хліб.

Пригадую фільм, побачений у дитинстві. Ішлося про дореволюційне село: господиня крає хліб, наділяє ним усю родину, а крихти змітає у долоню і їсть. Але були часи, коли хлібом не дорожили ні в місті, ні в селі. Тоді він був дешевим. Ним годували худобу, він лежав на смітниках. Це жахливо, коли хліб не шанують у місті, але ще більш жахливо, коли не шанують у селі. Мене дивує, як хлібороб може не цінувати хліб! Народна мудрість навчає нас: «Хліб – усьому голова», «Є хліб – буде й пісня». І дійсно, без хліба не буває смачною найвишуканіша страва, а пісню заводить лише сита людина.

Хліб – це геніальний витвір людини, у якого немає конкурентів. Хліб – це святиня. Не даремно хлібом і сіллом зустрічають бажаних гостей, хлібом-сіллом благословляють матері своїх дітей. І це не тому, що хліб і сіль – основні продукти, а тому що це уособлення рідної землі, символ праці і надії на майбутнє. Хліб – це міра совісті і людяності.

БРАТИ НАШІ МЕНШІ

План

- I. Ми пишаємося дружною тварин.
- II. Допомога представникам тваринного світу.
 1. Підготовуємо тварин!
 2. Ми в боргу перед собакою.
 3. Людина не має права бути жорстокою.
- III. Тварини ввіряють нам життя.

Район, в якому я живу, достатньо молодий. У нас тут багато шкіл і дитячих садків. Щовечора як висипе дітлахів на вулицю — весело, гамірно. Багато хто з жителів району виводять на прогулянку своїх четвероногих вихованців. Подивися, хтось веде породисту собаку у вишуканому нашийнику на шкіряному поводку, а хтось маленьку дворняжку на мотузочку, але з таким почуттям гідності, наче це представник найціннішої собачої породи. І є чим пишатися, дружною братів наших менших і довірою, яку вони нам виявляють.

Дивно, що в період економічної нестабільності держави, коли багато хто з людей не може дозволити собі повноцінне харчування, люди підготовують тварин. Недалеко від будинку, в якому я живу, є невеликий ставок. Навесні туди злітаються дикі качки. І жителі мікрорайону взяли над ними опіку. Пташок ніхто не кривдить, вони стали майже ручними. А того року, коли наше місто було на грані екологічної катастрофи (злива затопила очисні споруди і залишила місто без питної води), люди вистоювали довгі черги до машин із водою, щоб забезпечити свої сім'ї, але не забували і про безпритульних тварин.

Іноді я спостерігаю, як старенька бабуся, наша сусідка, підготовує дворових собак. Спочатку мешканці будинку сварили її, мовляв, не принаджуйте, на що вона відповідала незрозумілими для нас, дітей, словами: «Собачу пайку їмо, дитинко». А потім розповіла нам старовинну легенду про те, як Бог покарав людей за гріхи голодомором. І тільки виття голодної собаки змусило його змилоствитись. Так що виходить, що ми в боргу перед собакою.

Мені здається, що все одно ми замало добра робимо для тваринного світу. Чи завжди ми чуйно ставимось до всіх тварин? Мабуть, що ні. Часто ми любимо тільки своїх четвероногих друзів і без вагань ображаємо чужих або безпритульних, нічийх. Бувають випадки, коли батьки, виконуючи примху своєї дитини, приносять в дім кошеня, пташку, собаку, а потім, коли дитина натішиться, викидають безпомічну тваринку на вулицю. Мене вражає така безвідповідальність, стає соромно за людську підступність і несправедливість.

Я переконана, що представники тваринного світу, брати наші менші, дають нам значно більше, ніж ми їм. Вони дарують нам ласку і відданість, свою приязність і любов. Вони ввіряють нам своє життя. І ми не маємо права не виправдати їхню довіру.

ТВІР-РОЗДУМ НА СУСПІЛЬНУ ТЕМУ

Я – СИН СВОГО НАРОДУ

План

- I. Відчуття причетності до свого народу.
- II. Моя доля – Україна.
 1. Дитячі спогади.
 2. З любов'ю до матері Батьківщини.
 3. У пошуках щастя.
- III. Рухати Україну вперед мені під силу.

Жоден філософ не може точно сказати, коли до людини приходить відчуття належності до свого народу. І хіба можливі тут узагальнення? Напевне, ні. Але всі стежки ведуть у дитинство.

Мені було лише три роки, коли було проголошено Незалежність України, але я добре пам'ятаю, що це було свято. На центральному майдані міста купчилися люди. Майорили блакитно-жовті прапори. І хоча моросив дощ, люди не збиралися розходитись. Лунали пісні і промови. Але мене захопила пісня про Сагайдачного, який «проміняв жінку на тютюн та люльку...» Я ще не міг усвідомити як то проміняти на щось інше власну дружину, але чітко уявляв самого Сагайдачного. Здавалось, що козацький ватажок був десь поруч, на майдані.

Коли я підріс, то почав захоплюватись історією, прочитав безліч книжок про минуле українського народу. І лише недавно зрозумів, що цього замало. Легко любити Батьківщину, коли вона багата і могутня, значно важче – слабку і незахищену. Та хіба справжні сини покинуть напризволяще хвору матір? А Батьківщина у кожної людини тільки одна, як і мати.

Я не засуджую тих людей, які емігрували за кордон у пошуках кращої долі. Але впевнений, що вони глибоко нещасні. Можна мати матеріальні блага, але не мати можливості дихати рідним повітрям, уклонитися рідній оселі. Може це високі слова про любов до рідної землі, може вони вже вимовлялись кимось, але вони йдуть із мого серця і вважаю їх своїми.

Мені радісно і млосно в грудях від усвідомлення власної значимості для України. Але я впевнений, що не тільки Батьківщина потрібна нам, а і ми потрібні Батьківщині. Бо саме моє покоління буде підводити її економіку, удосконалюватиме сільське господарство, рухатиме вперед науку, освіту і культуру.

ТВІР-ОПОВІДАННЯ НА ОСНОВІ ПОЧУТОГО

«ПОЛОНЕЗ» ОГІНСЬКОГО

Із моря дмухнув холодний вітер, пронизуючи до самих кісток. Весна видалася холодною. Дрібний дощ швидше нагадував осінь, аніж весну. Сіре небо зливалось з сірим пінявим морем, сірими скелями, сірими ши-
нелями. Оце так південь!

У Керчі майже не було дерев, а ті, що і були, вже давно порубано на дрова. А тепла все не було, весна затримувалась. Бійці грілися біля вимочених у солярці цеглин, які були за грубку. Попереду ще запеклі бої за звільнення Криму, треба триматися. Особливо важко було пораненим. Авіація довго не прислала транспорту для їхнього перебазування в тил. Не вистачало їжі, але найбільше докучала нестача тепла.

Наказ був коротким: знайти дрова.

На завдання вирушили вп'ятьох. Молоді і дужі, стрункі як кипариси, бійці пригиналися до землі, щоб залишитися непомітними. Треба було дійти до двоповерхового будиночка, що притулювся в скелях — єдиного ще необстеженого ними об'єкта. Можливо, там залишились які-небудь дрова: вікна, двері, меблі, словом, те, що добре горить.

До будинку дістались нескоро — фашисти стріляли трасуючими — увійшли у спустілу оселю. Невимовно зраділи затишкові і знайденим дровам: посеред спорожнілої кімнати стояв великий чорний рояль. Кришка лежала осторонь, хтось уже відламав, залишилося небагато — розбити дерев'яний корпус і нести дрова в розташування частини. Але ніхто не наважувався зробити перший удар.

Аж ось до роялю підійшов один із бійців, високий худорлявий хлопець, і, схилившись над інструментом, заграє «Полонез» Огінського. Звуки розливалися по порожній оселі, наповнюючи солдатські душі теплом і спогадами про мирне життя.

Того дня вони поверталися майже без дров, прихопили тільки відламану кимось кришку. У душі кожного звучала музика.

Із моря знову дув холодний вітер, пронизуючи до самого тіла блаженські солдатські шинелі. Але бійці не помічали того холоду, на серці було тепло.

ФРОНТОВА СЕСТРА

Юнак притулив розпашіле обличчя до холодної броні танка. Руки і ноги зсудомило чи то від напруги, чи то від пережитого за ці кілька хвилин. Він не має права розхолоджуватися, він командир, на нього дивляться бійці.

Це трапилося так раптово, що він не міг отямитись. Його тільки вчора призначили взводним. Тиждень тому він повернувся у свій полк після поранення. Це було його друге поранення, і він вдруге повертався до своїх. Поранення було важким, лікарі непокоїлися за його здоров'я. Але він видужав. І все це завдяки їй, Надійці, фронтовій сестрі. Маленька, тендітна, вона двічі виносила його з поля бою. Під час першого поранення він намагався їй допомогти, спираючи масу свого тіла на вцілілу руку. Стогнав, але повз, доки були сили, а потім вона поклала його на плащ-палатку і тягла. Про друге поранення він майже нічого не пам'ятав. Побачив над собою її закіптюжене від пороху обличчя — і відключився. А вона винесла його. Та хіба тільки його! Таких кремезних бійців виносила, що всі лише дивувалися.

Під час учорашнього бою їй не стало. Не вберегли... Та й хто б міг подумати, що таке трапиться...

Вони обліпили броню танка. Вона застрибнула майже останньою. Він подав їй руку і намагався підтримати. Проте скоро все змішалось. Земля перетворилася на пекло: вони пригинались від куль, танк маневрував, уникаючи снарядів. Її таки зачепило. Надійка скривилася від болю, але навіть не застогнала. Полізла в сумку за бинтом. У цей час танк сколихнувся, але уникнув вибуху. А вона не втрималась...

Її бліде обличчя зникло під гусеницею їхнього танка. Таке не забувається...

Новий вибух привів його до тями. Взводний скинув пілотку, всі на мить побачили його посивілі за добу скроні, і голосно скомандував: «Вперед! За Батьківщину! За Надійку! Вперед!»

Над полем ще довго стояли стовпи диму і пороху. Санітари поралися біля поранених. Скінчився ще один бій, ще один день війни. Підраховували втрати. Хтось із його хлопців неодмінно дійде до кінця війни, дійде до Перемоги.

ТВІР У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

ТРАДИЦІЇ В МОЄМУ ЖИТТІ

План

- I. Традиції і сучасність.
- II. Моє ставлення до традицій.
 1. Перше знайомство з традиціями.
 2. Традиції збагачують нас.
 3. Вплив традицій на моє життя.
- III. Значення народних традицій.

У кожного народу є свої традиції. Їх історія сягає в глибину віків, поєднує в собі уявлення про світ, ставлення до релігії, ознаки побуту.

В останні роки ми часто звертаємося до традицій, бо усвідомлюємо себе частиною великого народу з багатючими надбаннями культури. Той, хто не знає своєї культури і цурається своєї мови, не може з пошаною ставитись і до культури інших народів.

Усвідомлення своєї причетності до великого народу — є усвідомленням себе самого, усвідомленням своєї значимості в світі.

Моє перше ознайомлення з народними традиціями відбулося давно, коли я був ще дуже малим.

Було мені років п'ять-шість, коли я сам свідомо поніс вечерю до свого хрещеного. Тепер я знаю, що було це на Свят-вечір перед Різдвом. Надворі вже стемніло, але ніхто не боявся темряви, дітей було дуже багато, хто ніс вечерю до родичів, а хто — колядував. Тоді я вперше почув

колядки. Прийшовши додому, намагався згадати почуте на вулиці, але не зміг. Моя прабабуся розтлумачила мені і значення слів із почутої колядки, і самого обряду.

Але найповніші враження про народні обряди я привіз зі Львова. Разом з іншими учнями нашої школи два роки тому я побував на екскурсії у цьому старовинному місті. Наша подорож була не тільки цікавою, а й пізнавальною, бо ми не просто спостерігали народні різдвяні обряди, а й брали в них участь. Повернувшись додому, я навчив своїх друзів різдвяних пісень, почутих там, а наступного року ми й самі ходили колядувати, щедрувати й посівати. Так що всі Святки пройшли незабутньо. Відтоді я цікавлюся традиціями інших народів. Я із задоволенням читаю книжки, які містять свідчення про історію і культуру того чи іншого народу, я порівнюю наші звичаї з традиціями інших регіонів України та інших слов'янських народів.

Як приємно іноді буває дізнатися, що українські традиції багатші, мова — милозвучніша, пісні — мелодійніші. Яка гордість наповнює душу за увесь народ і за себе особисто. Навіть дивно буває: хтось милується українською народною піснею, а ти так пишаєшся, наче тебе особисто похвалили.

Скільки обрядів довелося мені побачити: і весілля, і свято Купала, і свято першого снопа... А скільки ще доведеться побачити! Адже світ такий великий, життя таке дивовижне, а традиції допомагають збагатити його.

«РІДНА МАТИ МОЯ...»

План

- I. Мати — найсвятіша серед людей.
- II. Приклад для наслідування:
 1. Стосунки в нашій родині.
 2. Затишна оселя.
 3. Сюрприз для мами.
- III. Це мені під силу.

У кожної людини є власні моральні цінності, найсвятіші речі і поняття. Одна з таких цінностей — любов до матері. Не даремно ж про матір пишуть поети і письменники, матір зображують живописці і оспівують музиканти. Перед матір'ю ми у невідплатному боргу за безсонні ночі, проведені біля колиски, за турботу і ласку, за велику материнську любов і за саме життя, подароване нею. Тому любов до матері — найсвятіше людське почуття.

Безумовно, є на світі моральні виродки: матері, які відмовилися від своїх дітей, і діти, які зреклися своїх матерів. Але, на щастя, таких небагато. Більшість людей шанує материнство.

Для мене прикладом на все життя залишаться стосунки між членами нашої сім'ї. Моя мама ніколи не вчила мене поважати людей старшого покоління. Вона просто добре ставилась до бабусі, піклувалась про неї,

приділяла їй увагу. А коли бабуся хворіла, мама забороняла мені і моєму молодшому братові галасувати. Мама в усьому для нас приклад. Вона не говорить високих слів, а просто виховує нас своїм прикладом.

У нашій сім'ї дуже затишна атмосфера. І створила її мама. Вона ніколи не підвищує голосу, завжди доброзичлива і врівноважена. Навіть, коли у наших батьків непорозуміння, це не впливає на інших членів родини. Ніхто не кричить і не стукає кулаками об стіл, як часто буває у наших сусідів, просто батьки йдуть на прогулянку вдвох, а коли приходять, то можна бути впевненим, між ними — мир і злагода. І знову, це завдяки мамі, яка дуже вболіває за сім'ю.

Не даремно говорять, що матері невсипущі. Коли я лягаю спати — мама ще не спить, а коли я прокидаюся — вона вже не спить. Мама страшенно завантажена і на роботі, і вдома.

Ми з братом намагаємось якомога більше їй допомагати. Коли батько столярить чи слюсарить, ми з братом намагаємось і допомогти йому і самим навчитися. А ось допомогати мамі на кухні чомусь соромимося. А це так несправедливо, адже моя мама заслуговує найкращого. Щодня я по-тайки від мами і від друзів вивчаю кулінарні рецепти. Хочу зробити їй подарунок до Восьмого березня — приготувати якусь смачну страву. І в той же час я не хочу, щоб друзі кепкували, що я малий. Проте, якщо жінки опанували чоловічі професії, то чому б представникам сильної статі не спробувати куховарити? Я думаю, мама зрадіє, що в неї такий здібний син.

Безумовно, мій найперший обов'язок — хороше навчання. Я намагаюся зробити так, щоб мама за мене не червоніла, щоб її лагідні очі не засмучувалися. Я впевнений, що це мені під силу.

ЯК Я РОЗУМЮ ДРУЖБУ

План

- I. Роль дружби в житті людини.
- II. «Без вірного друга — велика туга» (Нар. тв.).
 1. Чи можливо прожити без дружби?
 - а) Як подолати самотність.
 - б) Моє ставлення до однокласників.
 2. «Приятелів тьма, а вірного друга нема» (Нар. тв.).
 3. Найголовніші ознаки дружби.
- III. «Дружба — найцінніший скарб» (Нар. тв.).

Можна погодитись, а можна й не погодитись зі словами Шота Руставелі, що людина, яка не шукає друзів, є ворогом сама собі.

Подивимося на своїх однокласників: у одних справжня, як мені здається, дружба, в інших — тільки приятелювання. Тому, в кого є друг, я по-доброму заздрю, а того, хто завойовує дружбу, плазуючи перед однолітками, жалію. Так сталося, що у мене немає друзів.

Безумовно, я не відчуваю себе самотньою, бо спілкуюся з усіма однокласниками, хоч наш 9А і розбився на групи. Я намагаюся бути з усіма

доброзичливою, допомагаю всім, хто до мене звертається (я не відмінниця, але твердо знаю шкільні дисципліни), проте списувати не даю нікому, просто пояснюю. Усі знають мої принципи щодо списування, і ніхто не ображається. Представники всіх трьох угруповань, на які розбився наш клас, намагаються залучити мене до своїх кіл, але я відмовляюся від їхніх запрошень, бо вважаю, що клас повинен бути єдиним колективом. Я впевнена, що у мене будуть справжні друзі, на все життя. А поки що народна мудрість «приятелів тьма, а вірного друга нема» — це про мене.

Два роки тому я втратила свою найкращу подругу. Ця дівчина і досі навчається в нашому класі і навіть є лідером одного з трьох угруповань, проте я викреслила її зі свого життя. Справа в тому, що я погано вчилася, часто хворіла, не встигала засвоювати новий матеріал, словом, тяглася ледве-ледве, позаду всіх у класі. Моя подруга, навпаки, завжди вчилася на «відмінно». Їй легко давалося навчання, і вона давала мені списувати. Але при цьому ображала мене. При всіх дітях принижувала мене, називала дебілкою і дурепою. Одного разу я не витримала цих знущань і посварилася з подругою. Я наздогнала клас, почала відвідувати басейн. Покращилось і моє здоров'я, і успішність. Відтоді я почуваю себе впевнено. Але на все життя я зрозуміла, що там, де є справжня дружба, там немає місця образам і приниженню. Дружба — це взаєморозуміння і взаємоповага. Справжні друзі бояться образити одне одного.

Я впевнена, що в мене буде друг, якому я зможу довіряти, як собі, про якого я скажу: «Друг — це другий я».

МОЇ ІДЕАЛИ

План

- I. Взаємозв'язок людських ідеалів та історії людства.
- II. Як я розумію ідеали людини.
 1. Моє розуміння ідеального суспільства.
 2. Співвідношення ідеалів і моральних якостей людини.
 3. Вплив зовнішності на поняття ідеалу людини.
 4. Які риси характеру людини я вважаю ідеальними.
 5. Які риси характеру я прагну виховати в собі.
- III. Гуманістичні ідеали — майбутнє людства.

Мені здається, що людство прагне винайти ідеал, протягом усієї своєї історії. Звертаючись до літератури і мистецтва, ми можемо спотерігати, як поняття ідеалу змінювалось у різні епохи. А найголовніше, що люди прагли свій ідеал створити, уявити, побачити. Це відбувалось в літературі, скульптурі, живописі. Так виникли ідеальні образи. Але вони ідеальні для митців, які їх створили, і не завжди збігаються з нашими уявленнями. Люди мріяли і про ідеальне суспільство. Але ідеальної епохи або ідеального суспільного ладу винайти так і не вдалося. Ну що ж, можливо, це ще попереду. Але, я впевнена, що ідеал, отой взірєць досконалості, кінцева найвища мета-промінь, є у кожної людини.

Мої прагнення цілком реальні. Я не чекаю ідеального суспільного ладу, бо розумію, що суспільство — це люди, а ідеальних людей не існує. Тому я прагну досягти нормальних людських стосунків у своєму найближчому оточенні. І якщо кожна людина прагнутиме того ж самого, то, можливо, наше життя буде кращим.

Отже, щодо моїх ідеалів...

Мої ідеали — це моральні якості, мої і моїх друзів, моїх батьків і моїх дідів, словом, близьких мені людей. І ці ідеали не однобокі, вони мають взаємозв'язки з різними галузями життя. І навіть те, яким я уявляю своє майбутнє — це мій уявний ідеал.

Коли я була ще зовсім дитиною, то вважала ідеалом зовнішні риси людини. Тепер, коли мені п'ятнадцять, я розумію, що зовнішність — не головне в людині. Безумовно, людина повинна слідкувати за собою, бути чистою та охайною, а ось поняття краси для мене стало ніби іншим. Члени моєї родини і мої друзі не всі красиві, але для мене вони найкращі, бо їх красу я оцінюю за внутрішніми рисами, як і вони мою.

Отже, риси характеру, які я вважаю ідеальними. Найперше, це доброта. Я думаю, що це саме та риса, яка робить людину людиною, адже доброта включає в себе і чуйне ставлення до інших людей і увагу до людей старшого покоління, і любов до природи, і вміння співчувати іншій людині, і турботу про братів наших менших, і багато-багато інших якостей, які я б хотіла виховати у собі. Іноді важко бувати добрим: хтось драгує, хтось заважає, хтось галасує, а хтось просто не подобається. Тоді я намагаюсь подолати в собі емоції, розуміючи, що якась риса мого характеру теж може не подобатись іншим. Хочу навчитися сприймати людей такими, які вони є, хоча схилиюсь до гуманістичних рис у людині.

Сподіваюсь, що в своєму розумінні ідеалів, я не самотня. І чим більше буде прихильників гуманістичних тенденцій, тим добрішим буде навколишній світ. Можливо, саме тоді і прийде найдосконаліша епоха в історії людства.

БУТИ ЛЮДИНОЮ

План

- I. Як я розумію вислів «бути людиною».
- II. Моральні якості моїх сучасників.
 1. Люди, з яких я беру приклад.
 2. Риси, які я наслідую.
 3. Риси, несумісні з поняттям «людина з великої літери».
- III. Слова, що мене надихають.

Коли я замислююсь над сенсом життя, то завжди радію тому, що я існую, що поруч є найдорожчі мені люди, що мені дано милуватися красою навколишнього світу і відкривати цей світ для себе.

Водночас приходить відчуття великої відповідальності за цей світ і гордості від усвідомлення того, що ти людина.

Але в саме поняття «бути людиною» кожний вкладає своє значення. І, більшою мірою, саме це значення впливає на дії і вчинки, а іноді, і на хід самого життя.

У моєму розумінні, бути людиною — це значить виховати в собі високі моральні якості.

Простеживши історичний шлях людства, розумієш, що в основі кожного суспільства завжди лежала певна мораль, якою керувались люди. Десять заповідей Христових — це теж мораль, мораль гуманна. Але на світі було стільки антигуманних устроїв, що це наводить жах.

Але я переконуюсь в тому, що у кожної людини є своя мораль. І саме від неї залежить, якою буде людина.

Мені в світі поталанило на гарних людей. І мої вихователі в дитячому садку, і мої учителі, і, перш за все, мої батьки — це люди, з яких я беру приклад. Усі вони вплинули на мою вихованість і ерудицію, власне кажучи, вони вплинули на мій характер, навчили чуйному ставленню до інших людей. Але замало бути чемним і доброзичливим для того, щоб усі навколо вважали тебе людиною з великої літери. Безумовно, не всім дано стати видатними і всесвітньовідомими людьми. Але кожний може стати людиною, яку поважають.

Я гадаю, що справжня людина — це хороший друг, здатний прийти на допомогу, визволити з біди і не заздрити щастю інших людей. Це хороший син чи донька, здатні забезпечити своїм батькам спокійну старість.

Хороша людина створить хорошу сім'ю і буде прикладом для своїх дітей.

І, безумовно, такі шкідливі звички, як алкоголь і наркоманія, ніколи не уживаються з поняттям хорошої людини. А я вважаю, що бути людиною — це значить бути хорошою людиною. Не можна брати приклад із тих, хто добре ставиться тільки до своєї сім'ї, тільки до своїх друзів, але зневажає інших людей. Людина за будь-яких обставин має залишатися людиною: і у ставленні до інших людей (сусідів, співробітників, просто перехожих), і у ставленні до природи, і у ставленні до свого міста, своєї держави, свого народу.

Я шаную людей щирих, у яких і помисли, і вчинки викликають повагу. Але в житті буває навіяки: на роботі — передовий виробничник, а вдома — деспот, який тероризує всю сім'ю; у школі — сумлінний учень, а вдома — ледар, який ложки за собою не поміє.

А ще однією рисою, яку я не вибачаю людям, є зрада. Ця риса і у великому, і у малому мені огидна. Зрада несумісна з поняттям «бути людиною».

Я повсякчас намагаюсь стежити за тим, щоб не довелося соромитись своїх помислів і своїх вчинків. Мене надихає вислів А. П. Чехова: «У людині все має бути прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і помисли...»

ЯК Я РОЗУМІЮ МОРАЛЬ

План

1. Розуміння терміна «мораль» у різні часи існування людського суспільства.
2. Моє розуміння моралі.
3. Взаємозв'язок моралі кожної окремої людини і моралі суспільства.

Кожне суспільство виховує своїх громадян на певних моральних нормах. Наші батьки намагалися відповідати моральним принципам будівника комунізму. Держава Україна відстоює демократичні принципи розвитку суспільства. Енциклопедичний словник пояснює термін «мораль» як систему поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Мораль давнього Риму виправдовувала гладіаторські бої, а мораль давньої Спарти була направлена на виховання воїнів. Найжорстокіші режими знаходили виправдання своїм діям у суспільній моралі. Нині люди всіх країн прагнуть створити гуманістичне суспільство і спираються на принципи моралі Божої. Десять заповідей Христових — це теж моральні принципи людства.

Я вважаю, що кожна людина, крім великих загальнолюдських моральних принципів, має свої власні. Вони полягають у ставленні до найближчих людей, до навколишнього світу, до навчання. Дріб'язкові, на перший погляд, вчинки закладають основи характеру людини. У наш час люди значно простіше дивляться на навчання. Не встиг зробити домашнє завдання — списав, забув удома бутерброд — відщипнув у друга, одержав погану оцінку — сказав, що забув щоденник.

Перевірено не одним поколінням: той, хто зробив аморальний вчинок хоча б один раз — не зможе втриматись і надалі. Ось так і народжується мораль пристосуванця, брехуна, а іноді, і негідника.

Тому я вважаю, що про високі принципи не треба кричати, їх треба доводити на ділі. Тільки тоді моральні принципи кожного з нас стануть моральними принципами суспільства, коли ми керуватимемося позитивними намірами.

ТВІР У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ НА СУСПІЛЬНУ ТЕМУ

МОЄ СТАВЛЕННЯ ДО РІЗНИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

План

- I. Мої міркування перед вибором.
- II. Мої життєві орієнтири.
 1. Моє ставлення до життєвого досвіду батьків.
 2. Вплив дитячих масових організацій на подальший життєвий вибір.

3. Не бути знаряддям чужої волі.

4. Моє ставлення до молодіжного руху.

III. Не стояти осторонь від життя.

Говорячи про молодіжний рух в Україні, я повсякчас ніби ставлю себе перед вибором, до якої організації приєднатися. І в той же час розмірковую, чи потрібно це мені.

У роки юності моїх батьків існувала лише одна молодіжна організація — комсомол. Мої батьки були комсомольськими активістами, проте це аж ніяк не допомогло їм у подальшому житті. Змінився суспільний устрій — змінилось і ставлення до комсомолу. Мої батьки дуже тепло згадують свої комсомольські роки, адже це були роки їхньої юності. Комсомол виховував у них активну життєву позицію, проте це ніяк не відбилося на матеріальному забезпеченні нашої сім'ї. Усе життя мої батьки важко працюють, хоча і не завжди отримують за це заробітну плату. Вони звичайні виробничники, чесні і порядні люди, але зараз цього замало. Їх, звичайно, поважають на роботі, але повагою ситий не будеш. Мені хочеться жити краще, ніж вони. Я хочу добре вдягатися, мати хорошу машину, бо впевнений, що автомобіль — це не розкіш, а засіб пересування. Але як досягти усього цього? Чи потрібні для цього молодіжні організації, якщо вони аж ніяк не орієнтують у житті?

Кілька років тому я перебував у дитячій організації скаутів, але мені там не сподобалося. Крім звичайних життєвих навичок, які одержує скаут, статут організації вимагає повного підкорення волі дорослих начальників, навіть тоді, коли начальник у чомусь помиляється. Мене не лякає сувора дисципліна, бо я мрію стати військовим, але не хочу бути сліпим знаряддям чиеїсь волі.

Зараз існує багато молодіжних організацій, посилилась участь молоді у всіляких партіях, проте я не впевнений, що це потрібно самій молоді. Іноді лідери цих самих партій, спираючись на молодь, досягають численних голосів на виборах, але потім нічого не роблять ні для своїх виборців, ні для кого іншого.

Мене більше приваблює молодіжний рух в цілому, як от: «Молодь проти СНІДу», «Молодь проти ядерного озброєння», екологічний рух.

Проте я не впевнений, що для цього необхідно кудись вступати. Мені здається, що для цього достатньо бути порядною людиною, бути громадянином. І якщо кожний із моїх ровесників відчує свою відповідальність за долю держави, за долю майбутніх поколінь, за долю людства, тоді і не буде у нас ні війн, ні чорнобилів. І це не високі фрази. Це усвідомлення своєї причетності до світу, а значить, до життя.

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ І МИ

План

I. Ставлення до природи є усвідомленням рідної землі.

II. Наш спільний дім — Земля.

1. З пошаною до природи.
2. Земля не вибачає байдужості.
3. Наслідки безгосподарського ставлення до природи.

III. Зберегти землю для нащадків — обов'язок кожної людини.

Усвідомлення батьківщини до кожного з людей приходиться по-своєму. Але приходиться час — і кожний розуміє нерозривну єдність із рідною землею. Адже на цій землі зросли наші діди і батьки, на ній вчилися ходити ми і зроблять перші кроки наші нащадки. Споконвіку боронили цю землю наші предки, берегли її як найцінніший скарб. Вона завжди була їхнім багатством, яким пишались і захищали. А беручи від природи її дари, люди розуміли, що цих щедрот буде значно більше, якщо вони берегтимуть природу.

У наш час перед людьми гостро постала екологічна проблема. Це пов'язано з тим, що люди вирішили стати господарями природи, почали її підкоряти собі. Внаслідок роботи виробництв забруднилися ріки. Збільшення орних земель призвело до знищення лісів. Смердюче Каховське водоймище було колись мальовничою українською землею. Пішли під воду біленькі хатки, вишневі садочки і кучеряві верби над ставками. А колись красиве і багате Аральське море висохло, бо з нього викачали воду на зрошення засушливих районів. Нащадкам у спадок залишилися тільки прекрасні Шевченкові малюнки Аралу.

Люди необдуманно експлуатують природу, а іноді просто не замислюються над наслідками своїх вчинків. Безвідповідальність призвела до Чорнобильської катастрофи, від якої постраждали величезні регіони України, Білорусі, Росії. Внаслідок аварії загинуло сотні людей. А скільки інвалідів, села і міста заражені радіонуклідами. Радіаційний фон і досі, через вісімнадцять років після аварії перевищує допустимі норми.

Скалічена земля, скалічені люди... Мені здається, що атомні електростанції взагалі треба заборонити, адже доки вони існують, країна — в небезпеці.

Осушення боліт на Поліссі залишило людей без питної води. А у нас в Харкові внаслідок зміни річища ріки з'явилися підтоплені житлові масиви. Річка зникла, залишивши по собі тільки назву. Є у нас Нечеченська набережна вздовж неіснуючої ріки. І таких фактів можна навести безліч. І найшкідливіше, на мою думку, те, що поруч із горе-господарями стояли байдужі люди, які просто спостерігали за знищенням природи. Прикро, але таких серед нас чимало.

Невже потрібно знищити, щоб потім відроджувати? Невже люди вчать тільки на помилках? Потрібно нарешті зрозуміти, що людина — це частинка великої матері-природи, яку не слід підкорювати, а треба жити з нею в гармонії. Любити і берегти рідну землю, дбати про її благополуччя — ось у чому полягає патріотизм.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ МОЄЇ ВІТЧИЗНИ

План

- I. Осмислення поняття «незалежність».
- II. Шляхами незалежності.
 1. Я пишаюсь незалежною Батьківщиною.
 2. Внесок наших попередників у незалежність України.
 3. Ставлення до незалежності моєї сім'ї.
 4. Труднощі на шляху незалежності.
- III. Мій внесок у незалежність України.

Усі свідомі роки мого дитинства пройшли в незалежній державі. Навіть не розуміючи, що таке незалежність, я чув і знав про неї. Осмислення приходило поступово. По мірі того, як я більшав, прийшло захоплення історією і літературою. І хоча учителі і батьки вважають, що у мене нахил до точних наук, гуманітарні предмети мені до душі значно більше.

У п'ятому класі мені потрапила до рук книга Антона Лотоцького «Історія України», з якої я дізнався про розвиток української державності. Саме ця книга заклала в моє серце почуття гордості за свою Батьківщину.

Проїшло чотири роки. Змінився я, змінилося наше суспільство. Але я не перестав пишатись тим, що живу в незалежній державі.

Почуття гордості пробудили в мені твори про славних українських лицарів-козаків. Я уявляв їх або в запеклому бою, або на легких «чаєчках», долаючи чорноморські хвилі. Вони захищали рідну землю від ворога, визволяли бранців із неволі. Ось у чому полягає їх внесок у незалежність.

А учасники Коліївщини! Я захоплююсь ними, хоча і розумію, що багато в чому повстанці помилялися. Можливо, я був би таким же непримирним на їхньому місці, проте вважаю, що жорстокості було забагато, особливо стосовно старих та дітей. Хоча через два з половиною століття мені значно легше розмірковувати на цю тему, ніж їм тоді.

Я уявляю, як наш стражденний народ зрадив надбанням революції 1917 року – і яке було розчарування! Але патріотизм у кожного українця в крові. Тому так щедро поливали рідну землю своєю кров'ю київські гімназисти і студенти в бою під Крутами. І це знову ж таки в ім'я незалежності!

Із величезною радістю сприйняли новину про незалежність України наші батьки. На початку дев'яностих років нашого століття Україна ніби ожила або прокинулась зі сну: мітинги, маніфестації. На вулицях блакитно-жовті прапори і тризубці. Тоді я був ще дуже малий, щоб усвідомити велич цих подій; мало хто сподівався побачити на вулиці державну символіку незалежної України.

Зараз дехто скаржиться на незалежність за всі наші існуючі проблеми. А я вважаю, що всі наші біди тимчасові. Народ наш роботящий, винахідливий, тож знайде вихід і з економічної скрути. Найголовніше – не панікувати, а сумлінно робити свою справу.

Нам, учням, треба працювати на ниві освіти. Навчатися сумлінно — тяжка праця. Але без знань ми не зможемо знайти свій шлях у житті. Незалежній Україні потрібні фахівці високого класу. Тільки так моя Батьківщина зможе стати рівною серед високорозвинених європейських держав.

ДЕНЬ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ

План

- I. Вітчизну і матір не обирають.
- II. Найвизначніше свято моєї сім'ї.
 1. Військова династія.
 2. Моя заповітна мрія.
 3. Почесний обов'язок захисника.
 4. Повернення давніх традицій.
 5. Професія — захищати Вітчизну.
- III. Всенародне свято.

Вітчизну і матір не обирають. Можливо, саме тому ці два слова часто вживаються поруч. Адже Вітчизну ми теж називаємо матір'ю. Кожний із нас під словом Вітчизна уявляє рідні обличчя батьків, друзів, рідних. І, захищаючи Вітчизну, кожний захищає найдорожче.

Для моєї сім'ї День захисників Вітчизни — не просто дата в календарі, а одне з найвизначніших свят. Мій прадід загинув, захищаючи Вітчизну. Його листи і похоронка бережно зберігаються у нашій оселі. Мама і бабуся навіть їздили на його могилу кудись на Львівщину. Мій дідусь — кадровий військовий. Куди тільки не кидала його доля! Разом із бабусяю вони об'їздили майже весь колишній Радянський Союз. Моя мама і народилась не в Україні, а на Камчатці. А мій татко — офіцер запасу. Після закінчення авіаційного інституту він два роки служив авіаційним техніком і має звання старшого лейтенанта.

Я теж мрію стати військовим. Після закінчення школи сподіваюсь вступити до Харківського військового університету. Ось і буде у нас військова династія. Професія захищати Батьківщину, на мою думку, — найпочесніша з професій на землі.

Я не розумію юнаків, які намагаються уникнути військової служби, адже армія завжди гартувала і тіло, і дух. Лише в лавах армії кується мужність. Це моє переконання. Тому я багато уваги приділяю спорту, майже стільки, скільки і навчанню.

Дехто говорить, що нам нічого захищати, бо у нас немає держави. Я так не думаю. Економічні негаразди — це процес становлення нашої молодії держави, це як хвороба, яку треба подолати. А хіба хвору матір кидають напризволяще? Ні, її лікують і захищають.

Я дуже радий, що Президент України узаконив день двадцять третього лютого як День захисників Вітчизни. Сподіваюсь, що ми повернемося до традицій урочисто відзначати проводи до лав української армії.

Така інформація вже була в пресі. Жителі Дергачівщини урочисто вітали юнаків, які поповнили ряди захисників Батьківщини.

Як добре, що ми живемо в миролюбній державі, але мир треба не тільки берегти, а і вміти захищати. А коли вже жінки обирають професію військових, то нам, сильній половині суспільства, має бути соромно за те, що є серед нас такі, що уникають військової служби.

День захисників Вітчизни — це свято сивих ветеранів і військово-службовців усіх поколінь, це свято нинішніх військових і тих, що придуть за ними, це свято тих жінок, які чекали своїх рідних з армії або ділили з ними нелегку військову долю. Отже, День захисників Вітчизни — всенародне свято.

МОЛОДЬ І СУЧАСНІСТЬ

План

- I. Історію вершать молоді.
- II. Молодь на передньому краї життя.
 1. Гідні приклади попередників.
 2. Молодь і демократизація країни.
 3. У вирі політичного життя.
 4. Вплив молоді на духовність суспільства.
 5. Долаючи перешкоди...
- III. Без сучасного не буває майбутнього.

Зображуючи портрет сучасника, я завжди уявляю молоду людину. Хоча старше покоління і вважає вік категорією філософською. Я погоджуюсь із тим, що вік вимірюється не роками, а станом душі, проте приклади свідчать, що історію вершать люди молоді.

Спілкуючись із ветеранами Великої Вітчизняної війни, які неодноразово бували в нашому класі, я дізналася, що вік бійців складав двадцять-тридцять років. Сорокарічні воїни, більшою мірою, йшли в обозі. Ні, зрілим людям не було легко ні на фронті, ні в тилу, де кувалася зброя для боїв, але розрахунок усіх тактичних операцій був зроблений на молодих, здорових, спритних, загартованих.

У п'ятдесяті роки мій дідусь був на ціліні. Знову молодь... А новобудови! Скільки їх було зведено руками молоді!

І ось нарешті роки дев'яності. Саме молодь підтримала шлях демократизації країни: виступила за відродження національних традицій, рідної мови, багатонаціональної культури.

Дев'яності роки ознаменувалися піднесенням політичного життя країни. Утворилися нові партії, громадські організації, молодіжні об'єднання, лави яких поповнилися молоддю. Особливої масовості набув екологічний рух. Юнаки і дівчата стали на захист усього живого на рідній землі.

А якого піднесення набули патріотичні почуття моїх сучасників! Молодь відроджує вахти пам'яті, започатковані попереднім поколінням, відаючи данину пошани не тільки загиблим, а й живим, тим ветеранам,

які потребують допомоги, співчуття і підтримки. Як важливо, що наше суспільство підтримує пропозиції ООН у проведенні заходів до дня людей похилого віку, дня інвалідів, дня боротьби зі СНІДом та палінням, виступає за здоровий спосіб життя.

Під час виборів Президента України молодь теж сказала своє вагоме слово, підтримавши курс на стабільність і розвиток держави. Молодим жити, отже їм робити вибір! Це особливо відчутно у нашому студентському місті. У Харкові більше двадцяти вузів, тому я можу стверджувати, що моє рідне місто має молоде обличчя.

Відчутний вплив молоді на духовну культуру суспільства. Відбудовчі роботи у зруйнованому харківському костьолі взяла на себе молодь. Юнаки і дівчата різних національностей вирішили зробити свій внесок у реставрацію цієї пам'ятки архітектури. А скільки православних храмів відроджується завдяки молоді! А той, хто поклав цеглину на будівництво храму, ніколи не скривдить немічного, не стоятиме осторонь чужого горя.

На жаль, правильну життєву позицію вибрати дуже важко. У той час, коли суспільство почало розподілятися на багатих і бідних, деякі люди забувають про милосердя. Немало байдужих людей з'явилося і серед молоді. Це насторожує, бо той, хто сьогодні прислухається тільки до дзвону монет, чи почує завтра голос потребуючого допомоги? Чи не забуде поступитися місцем у транспорті літній людині? Чи подасть ковток води спраглому?

Я теж дитина свого часу, і, мабуть, у мене теж є безліч вад. Безумовно, ідеальних людей немає. Але я вважаю, що у будь-який час необхідно не втрачати людського обличчя, бо інакше ми не зможемо виростити гідних нащадків. Без сучасного не буває майбутнього. Тому я сподіваюсь, що я і мої ровесники знайдемо правильний життєвий шлях і не втратимо своїх позитивних рис.

РОДЕ МІЙ КРАСНИЙ...

План

- I. Спільна Вітчизна для багатьох народів.
- II. Народ починається з людини.
 1. Національні корені моєї сім'ї.
 2. Моя рідна материнська мова.
 3. Національні традиції населення України.
 4. Посилаючись на літературні джерела...
 5. Мої славетні земляки.
- III. Я вірю в свій народ.

Протягом багатьох століть Україну населяли представники різних народів. Вони хліборобили на українській землі, будували міста, захищали землю. Отже, для всіх жителів України вона є Вітчизною.

Це переконання прийшло до мене відтоді, як я усвідомив, що я українець. І справа не в тому, що національні корені моєї родини пов'язані

з цією землею. Моя прабабуся з маминого боку належала до небагатої польської родини, прадід походив із селян (його діди були кріпаками). З батькового боку змішалися єврейські й циганські корені. Але обидва мої прадіди проливали кров у Велику Вітчизняну. Один із них загинув, захищаючи Західну Україну. Я пишаюсь своїм родом, пишаюсь тим, що моя сім'я є часточкою великого українського народу, бо незалежно від національності, ми любимо ту землю, яка нас зростила.

Я пишаюсь тим, що мої родичі зберегли в своєму повсякденному ужитку рідну українську мову. Я хочу знати всі мови, до яких, більшою чи меншою мірою, причетний мій рід, але рідною вважаю українську, бо саме нею мама співала мені колискові пісні.

На прикладі своєї родини я зрозумів, що весь народ України, незалежно від національних ознак, — велика єдина родина. З покоління в покоління багатонаціональне населення України збагачує її культуру своїми національними традиціями і мистецтвом.

Минулого року моя сім'я брала участь у фестивалі національних культур, який проходив у моєму рідному місті Харкові. Я був вражений тим, що на Харківщині існує більше двох десятків національно-культурних товариств, які, розвиваючи національні традиції, збагачують культуру України. А який співучий наш народ! Присутні співали пісні своїми національними мовами, а потім увесь зал співав українські народні пісні. І я теж співав з усіма, голосно-голосно!

Із поняттям величі свого народу я неодноразово зустрічався на прикладах літератури. Пригадуєте пісню про Морозенка? У фольклорних джерелах кілька припущень щодо цієї постаті. Хто ж він, пісенний герой, українець, поляк чи татарчук? А хіба це має значення, коли він проливав свою кров за Україну? А хіба росіянка Марія Вілінська не стала визначною українською письменницею Марко Вовчок?

Харків'яни в роки Великої Вітчизняної війни показали приклади не лише героїзму, а й гуманізму. Татарка Аліма Ібрагимівна Шатоха врятувала єврейську сім'ю від розстрілу. У числі харків'ян — Героїв Радянського Союзу поруч стоять імена українця Сергія Михайловича Осташенка і єврея Олексія Дементійовича Флейшмана. І це не поодинокий приклад. Адже і в мирні роки біда не оминула нашу землю. Чорнобильська аварія стала спільним горем кожного жителя України, і долати її довелося усім разом.

Зараз для України знову прийшли скрутні часи. Економічна нестабільність держави вразила все її населення. Але люди не занепадають духом, вірять у те, що наша Батьківщина стане могутньою європейською державою. Найголовніше, що немає у нас національних чвар, що ми живемо на мирній землі. Є народ України, найголовнішою ознакою якого завжди вважалася єдність, а труднощі ми поборемо. У години скорботи і у години радості наш народ був, є і буде великою ріднею, про який можна з гордістю сказати: «Роде наш красний...»

РОЛЬ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ

План

- I. Жінка — найпрекрасніше боже створіння.
- II. Значимість жінки в суспільстві.
 1. Жінка має право на вибір долі.
 2. Моє розуміння жіночого щастя.
 3. Ставлення до руху феміністок.
- III. Майбутнє нації в руках матерів.

Жінка... Найзагадковіше творіння Всевишнього. Природа надала жінкам найважливіші функції, адже призначення жінки на Землі — продовжувати рід людський. Але в різні періоди існування людства роль жінки в суспільстві не була однаковою.

Як на мою думку, то на долю жінки випадає значно більше перевантажень, ніж на долю чоловіка. Можливо, саме тому природа створила жінку значно витривалішою. Жінка терпляче зносить і емоційні перевантаження, і фізичні. Медики доводять, що навіть біль жінка і чоловік витримують і відчувають по-різному. Цим зумовлено, що і генетичний код жінки довший, хоча серед чоловіків теж немало довгожителів. А втім, все це суто індивідуальне.

А от щодо ролі жінки в суспільстві, то тут немає спільної думки як серед чоловіків, так і серед жінок. Особисто я вважаю, що жінка сама має зробити вибір між сім'єю і кар'єрою. Переконана на прикладі своєї сім'ї, що моє судження правильне. Коли мій старший брат був зовсім маленьким, то мама віддала його в дитячий садок (тоді матерям дозволялося бути з дитиною лише до одного року), де і почались його хвороби. Він переніс кілька запалень легенів, які переросли в хронічну форму, і залишився хворобливим на все життя. У той час медики приділяли велику увагу лікуванню, а не профілактиці захворювань. Я впевнена, що матері повинні доглядати своїх дітей аж до школи. А якщо жінка працює, то вона не може повною мірою віддаватись сім'ї. І навпаки, сімейні проблеми заважають жінкам у становленні кар'єри. А наше суспільство, на жаль, поки що не допомагає своїм громадянам, бо само переживає період становлення.

Я не впевнена в тому, що жінки-політики чи жінки-бізнесмени щасливі. Чи може жінка почувати себе щасливою, якщо значну частину життя перебуває поза домівкою, обмежуючись телефонними розмовами з дітьми і чоловіком? Якщо сім'я дружна, то ні. Адже дітям мама потрібна постійно. Їм необхідно відчувати її ласку, чути її голос, бачити її посмішку. Інакше — це не сім'я.

Я з іронією ставлюсь до феміністок, бо вважаю, що між жінкою і чоловіком ніколи не може бути рівноправ'я, бо обов'язки у них різні, отже і права мають бути різні. І тільки невдахи називають себе феміністками, бо вони обділені долею. А кожна нормальна жінка мріє бути єдиною і коханою.

У будь-якому суспільстві у жінки є право на щастя. А говорячи про роль жінки в суспільстві, варто врахувати, що саме від неї залежить фізичне і моральне здоров'я підростаючого покоління, а значить, майбутнє нації. Ось тому посилюється громадський рух матерів, яких непокоїть наше майбутнє. Цим рухом я захоплююсь, бо він не відриває жінку від сім'ї, а ще більше наближає, бо саме жінка є берегинею сімейного вогнища, у цьому полягає її значимість для суспільства.

ДОРОГИ, ЯКІ МИ ВИБИРАЄМО

План

- I. Чи потрібне людині «місце під сонцем»?
- II. Від сучасного до майбутнього.
 1. Вплив соціального стану суспільства на особистість.
 2. Право на освіту — моє право.
 3. Освіта дає право на гідне майбутнє.
 4. Кожна людина неповторна.
 5. Жити з високо піднесеною головою.
 6. Мій життєвий принцип.
- III. Правильний вибір.

В останні роки серед моїх однолітків укорінився вираз «місце під сонцем». Це не нова фраза, раніше ми використовували її на уроках біології, характеризуючи представників рослинного світу. Ніколи не думав, що доведеться вживати її стосовно людей.

Економічна нестабільність нашого суспільства призвела до спаду виробництва. Мої батьки опинилися без роботи: мама — внаслідок скорочення, тато — внаслідок неповного робочого тижня на заводі. Власне, тато працює, але три дні на тиждень, а то і того менше, не одержуючи при цьому заробітної плати.

Дехто з учителів, настроєних дуже песимістично, стверджує, що у нашого покоління немає майбутнього.

Я категорично заперечую це судження. Справа в тому, що у нас є право на освіту, а це вже немало. Більше того, є закон про обов'язкову середню освіту. А форму її здобуття — обирай сам. Хочеш — денну, а не хочеш — вчись заочно або увечері. До того ж, можна скласти іспити екстерном.

Наше покоління має рису, відмінну від попередніх поколінь. Ми прагнемо вчитись. Це мета кожного свідомого учня. Усі ми розуміємо, що без освіти ми нікому не потрібні. Навіть неважливо і те, який диплом ти матимеш, фахівець ти в даному профілі чи ні. Найголовніше — папірець. Прикро, що чим важче ми живемо, тим більше необхідно папірців: заяв, пояснювальних, службових. У деяких горе-керівників, виявляється, папірець став важливішим за людину. А звідси — знівечені долі.

Хотілось би, щоб стало навпаки. Адже кожна людина така неповторна, у кожного з нас свої нахили, свої уподобання. Учителі говорять, що кожна дитина талановита. То чи не краще розвивати свої здібності і знайти свій шлях у житті, аніж шукати місце під сонцем?

Упевнений, що більшість моїх ровесників хоче жити безбідно і комфортно. Проте не думаю, що хтось обере собі принизливий спосіб досягнення цього.

Мало бути багатим. Хотілось би при цьому жити з високо піднятою головою і не ховати від людей очі. Я за чесний бізнес. За те щоб досягти в житті якомога більше тільки чесними засобами. Ще не знаю, яку професію оберу, проте хочу бути фахівцем високого класу, хочу, щоб до моєї думки прислухалися, зі мною радились як із професіоналом.

Навіть якщо обраний фах буде не до вподоби — я це не тільки переживу, а намагатимусь удосконалювати свої знання; думаю, що будь-яку справу завжди виконуватиму чесно. Це мій принцип.

А поки що моя найважливіша справа — навчання. Саме від успішності залежатиме вибір вищого навчального закладу. Сподіваюсь, що вибір буде за мною і я зроблю його правильно.

ТВІР НА ЛІНГВІСТИЧНУ ТЕМУ В НАУКОВОМУ СТИЛІ

СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ТА РЕЧЕННЯ

План

- I. Що таке словосполучення та речення.
- II. Порівняння ознак словосполучень та речень.
 1. Ознаки та функції словосполучень (з прикладами).
 2. Ознаки та функції речень у мові (з прикладами).
 3. Спільні та відмінні ознаки.
 4. Складні випадки розрізнення словосполучень та речень.
- III. Різні синтаксичні одиниці, що доповнюють одна одну.

ДВОСКЛАДНІ ТА ОДНОСКЛАДНІ ПРОСТІ РЕЧЕННЯ

План

- I. Що таке просте речення. Види простих речень за будовою.
 - II. Спільні та відмінні ознаки односкладних та двоскладних речень.
 1. Ознаки двоскладних речень (із прикладами), їх функції у мові.
 2. Ознаки односкладних речень, їх види (з прикладами).
 3. Роль односкладних речень як художніх засобів мови.
 - III. Синтаксичне багатство — характерна ознака української мови.
-

ГОЛОВНІ ТА ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

План

- I. Що таке головні та другорядні члени речень.
- II. Спільні та відмінні ознаки головних і другорядних членів речення.
 1. Ознаки і функції головних членів речення (з прикладами).
 2. Види другорядних членів та їх роль у реченні (з прикладами).
 3. Спільні й відмінні ознаки головних та другорядних членів речення.
- III. Взаємозв'язок та взаємодоповнення.

ПОВНІ ТА НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ

План

- I. Визначення повних та неповних речень.
- II. Роль і функції повних та неповних речень у мові.
 1. Ознаки повних речень (з прикладами).
 2. Ознаки неповних речень (з прикладами).
 3. Спільні та відмінні ознаки цих видів речень.
- III. Функціональні особливості неповних речень.

ОДНОРІДНІ ТА НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ

План

- I. Визначення означення.
- II. Види означень: їх функції й оформлення у реченні.
 1. Однорідні означення та їх граматичні категорії (з прикладами).
 2. Неоднорідні означення, їх визначення за граматичними категоріями, значенням та синтаксичною роллю (з прикладами).
 3. Складні випадки розрізнення однорідних та неоднорідних означень.
- III. Яскравий і поширений художній засіб.

**СЛОВА ТА СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У РОЛІ ВСТАВНИХ
АБО НЕВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ**

План

- I. Визначення вставних конструкцій.
 - II. Розмежування однакових за лексичним значенням слів та словосполучень як вставних і невставних.
 1. Розрізнення за лексичним значенням.
 2. Розрізнення за граматичним значенням та синтаксичною роллю.
 3. Складні випадки розрізнення.
 - III. Основа пунктуаційної грамотності.
-

ПРЯМА І НЕПРЯМА МОВА

План

- I. Способи передачі чужого мовлення.
- II. Структура речень із прямою та непрямою мовою.
 1. Система розділових знаків у різних видах прямої мови.
 2. Розділові знаки та засоби зв'язку в реченнях із непрямою мовою.
 3. Заміна прямої мови непрямою.
 4. Різновид прямої мови — цитата.
- III. Вимоги до вживання прямої та прямої мови в реченнях.

ОДИНИЦІ МОВИ

План

- I. Класифікація одиниць мови.
- II. Функції одиниць мови, їх роль.
 1. Звуки.
 2. Морфеми.
 3. Слова.
 4. Словосполучення.
 5. Речення.
 6. Надфразові єдності (тексти).
- III. Визначення мовних одиниць — шлях до розуміння структури та значення мови.

СИНОНІМІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

- I. Що таке синоніми.
- II. Види синонімів та їх функції у мові.
 1. Лексичні синоніми.
 2. Морфологічні синоніми.
 3. Синтаксичні синоніми.
 4. Засіб зв'язку в тексті.
- III. Синоніми як художній засіб.

ЧАСТИНИ МОВИ

План

- I. Система частин мови.
 - II. Особливості функціонування різних частин мови.
 1. Види і форми частин мови.
 2. Граматичні ознаки самостійних частин мови.
 3. Функції службових частин мови.
 4. Спільні та відмінні ознаки різних частин мови, їх функцій.
 - III. Знання частин мови — запорука грамотності.
-

РЕФЕРАТ

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

- I. Є мова — є нація.
- II. Етапи розвитку української мови.
 1. Основоположник нової української мови — Т. Г. Шевченко.
 2. Негативне ставлення до української мови російського царизму.
 3. Проблема «манкуртизму» українців ХХ ст.
 4. Новий етап розвитку української мови після здобуття Україною незалежності.
- III. Справа честі свідомих українців.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД: ПОХОДЖЕННЯ, ФОРМУВАННЯ, ЕТНОГРАФІЧНІ ГРУПИ

План

- I. Українці у світі.
- II. Історія формування української нації.
 1. Колиска українців — Київська Русь.
 2. Запорізька Січ.
 3. Роль видатних українських письменників у становленні української самосвідомості.
 4. Етнографічні групи.
 5. Традиції, звичаї українців.
 6. Наукові, технічні досягнення українців.
- III. Українцям є чим пишатися.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР

План

- I. Засоби формування менталітету нації.
- II. Риси українського національного характеру.
 1. Повага до старших.
 2. Працьовитість.
 3. Потяг до краси, до мистецтва.
 4. Волелюбність.
 5. Покірність долі, деяка пасивність.
- III. Маєш характер — маєш долю.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ХУДОЖНІ РЕМЕСЛА

План

- I. Традиційний потяг українців до прекрасного.
 - II. Види народних художніх промислів.
 1. Народна картина К. Білокур.
 2. Вишивка різних регіонів України, техніка виконання та матеріали.
-

3. Різьбярство.
 4. Килимарство.
 5. Ковальство.
 6. Гончарство. Опішня.
 7. Писанкарство.
- III. Українські вироби декоративно-ужиткового мистецтва знають у всьому світі.

НАРОДНІ ЗВИЧАЇ, ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ

План

- I. Давні витоки української обрядовості.
- II. Зв'язок традицій, обрядів українців із хліборобсько-землеробським календарем.
 1. Звичаї громадського життя: толока, громада, вечорниці.
 2. Народні-релігійні свята — Різдво, Великдень, Трійця, Івана Купала, Маланки, Водохреща.
 3. Хліборобські обряди: обжинки, свято першого снопа, зажинки.
 4. Родинні свята й обряди.
- III. Хай збережуться мудрі народні традиції.

ВІРУВАННЯ УКРАЇНЦІВ

План

- I. Джерела духовності, народної творчості.
- II. Відображення уявлень давніх українців про світ і себе у ньому.
 1. Язичництво та християнство.
 2. Міфи про походження світу.
 3. Міфи про рослини — символи України.
 4. Український фольклор.
- III. Мудрість і творча ява наших предків.

СВЯТО-ПОКРОВСЬКИЙ МОНАСТИР — ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ ХАРКІВЩИНИ

План

- I. Зв'язок харківських храмів з історією міста.
- II. Історія і сучасність Свято-Покровського монастиря.
 1. Історія побудови Свято-Покровського собору.
 2. Долаючи наслідки руйнувань.
 3. Історія побудови церкви Озерянської ікони Божої Матері.
 4. Монастир — осередок освіти і науки Харкова.
 5. Важкі етапи відбудови.
- III. Збережемо надбання минулого для нащадків.

Кожний свідомий харків'янин рано чи пізно намагається збагнути зв'язок між історією харківських храмів і історією міста, зв'язок між

релігією і культурою Слобожанщини. Тема ця невичерпна, бо знаходяться нові джерела інформації і відбуваються ті зміни в суспільстві, які і ведуть нас до пошуків величного і прекрасного.

Більше 300 років тому на високому валу харківської фортеці піднявся вгору тонкий і вишуканий храм Покрови Пресвятої Богородиці. До нього протягом багатьох років ішли наші предки.

До побудови Покровського храму всі харківські слобідки вже мали свої церкви. У Залопанській і Захарківській слободах їх було аж по дві. Усі церковні споруди були дерев'яними. І тільки в 1685—1688 роках було збудовано перший цегляний храм Харкова — Успенський собор. У цей же період за північним міським валом неподалік від Московських воріт виріс ще один цегляний храм — Свято-Покровський. І вже значно пізніше до нього приєдналась Озерянська церква. Вкупі вони створили єдиний церковний комплекс, який згодом і став осередком культури і науки Слобожанщини.

Як засвідчують історичні дані, Свято-Покровський храм став надією городян на захист і спасіння від зовнішніх ворогів. Освячений у 1689 році белгородським митрополитом Авраамієм, Свято-Покровський храм став основою для пізніше створеного на його території чоловічого монастиря, одного з чотирьох найвідоміших в Україні монастирів.

Озерянська церква, побудована на території чоловічого монастиря більше як 100 років тому, теж являє собою архітектурну пам'ятку минулого. Її було побудовано у базилічному стилі псевдо-візантійських архітектурних форм. За радянських часів її було перетворено на сховище обласного історичного архіву. Бані знесено, дзвони вивезено. У приміщенні церкви ще й досі можна побачити залишки численних полиць. А оскільки архів розміщувався в усьому церковному приміщенні, то його було розбито на три поверхи, від чого дуже постраждали настінні розписи, зіпсовані кріпленням батарей опалення.

Наслідки перебудови страшенно вразили мене, адже чиясь жорстока рука свідомо чи несвідомо вбивала величезні цвяхи кріплень прямо в очі святих. Спільними зусиллями служителі Озерянського храму і послушники відновленого чоловічого монастиря зробили, здавалось би, неможливе: вивезли сміття і вивільнили від вапна залишки неперевершених церковних розписів. Реставрацію цих розписів доводилося розпочинати двічі. Коли роботи було вже майже завершено, на подвір'ї спалахнула пожежа, яка спричинила продовження руйнування.

І хоча роботи ще дуже багато, храм діє. Щонеділі тут відбувається служба, бувають навіть іноземні делегації. Навіть атеїсти заходять, щоб помилуватись співом одного з найкращих церковних хорів України.

Мені дуже хочеться швидше побачити, яким стане цей храм, адже його було побудовано на честь Озерянської ікони Божої Матері, яка вважалася харківською святиною. Ця ікона зберігалась у Курязькому монастирі і щороку урочистим хресним ходом переносилася сюди.

Свято-Покровський монастир став осередком науки і освіти Слобожанщини. На його базі відкрився перший харківський навчальний заклад — слов'яно-греко-латинська школа, яка згодом переросла в Харківський колегіум. У колегіумі викладали філософ Сковорода, художник Саблуков, диригент Ведель. Тут навчався перекладач «Іліади» Гнедич, перший клініцист Базилович, перший електрофізик Петров, архітектор Ярославський. У колегіумі почала діяти перша харківська бібліотека. А в прибавочних класах колегіуму діти вивчали математику, креслення, геодезію, фортифікацію, історію, географію, російську, французьку, німецьку мови і вокально-інструментальну музику. І це у 1768 році!

Атмосфера, яка панувала в монастирі, спонукала до розвитку ремесел та до благодійництва: там годували голодних, допомагали бідним. Монастир і колегіум допомагали один одному, бо на чолі їх стояла одна особа — ректор колегіуму був настоятелем монастиря. Монастир і колегіум стали могутнім фактором морально-просвітительського і культурного розвитку Харкова і Слобожанщини. Наприкінці вісімнадцятого століття, коли царським указом призначалися намісники і губернатори, то виявлялося, що більшість із них становили вихованці колегіуму.

Коли під час екскурсії наш клас проходив ажурними переходами Покровського храму, то всі ми дивувалися не тільки його красі, але і могутності. Хоча, як і кожна установа, Свято-Покровський монастир зазнавав і злетів, і падінь. Злет припав на другу половину сімнадцятого століття, яке відзначалось економічним і культурним піднесенням Слобожанщини. Це піднесення вплинуло не тільки на розвиток освіти, а навіть на зовнішній вигляд храму.

Цей час ознаменувався появою значної кількості родинних артільей, які будували і розписували храми, дотримуючись власних традицій. Втілення таких традицій у побудову монастирських споруд відчутне у Покровському храмі — двоповерховій триглавій будівлі, яка завершувалася дзвіницею. На нижньому поверсі розташовувалася тепла Трисвятительна церква, на верхньому — Покровська літня.

Дивлячись на цю струнку споруду не перестаєш дивуватись її легкості, хоча висота її 49 метрів, а товщина стін досягає півтора метри. Виконано будівлю із великомірної литовської цегли. Архітектурна форма має поглиблення — аркади в нижній частині і світлові грані бань у верхній частині, що і надає споруді легкого вигляду.

Нижня частина Покровського храму зазнала найбільших руйнувань і поки що закрита від людських очей, на жаль, нескоро ми зможемо побачити і її особливості — вівтарна частина має форму шестигранника, перекритого зімкнутим цегляним сводом, і має дещо аскетичний вигляд — бо руйнування підвалин призвело до деформації стелі верхнього храму. І навіть металевий каркас покрівлі та металеві гани, вмуровані в стіни для міцності споруди, не допомагають запобігти руйнуванню.

Усі харків'яни хвилюються за долю храму і сподіваються, що споруда витримає, як і раніше витримувала різні прикросі долі. Адже храм

переживав різні занепади. Вперше такий занепад відбувся в 1709 році, після відвідування Харкова царем Петром I під час будівництва нової харківської фортеці. Харків'яни змушені були молитись у слободах, а за Покровською церквою залишилось 87 дворів, вона стала самостійною і бідною.

Злет у розвитку монастиря припадає на другу половину вісімнадцятого століття, коли в Харкові почалася реконструкція за проектом архітектора Квасова, для якої необхідно було відродити монастирські кордони.

Харківський архітектор Васильєв розробив новий проект, запроектувавши на подвір'ї монастиря архієрейський будинок, який і було зведено у класичному стилі.

У вісімнадцятому-дев'ятнадцятому століттях Покровський храм змінився у зв'язку з побудовою кам'яної дзвіниці, а з 1800 року він став кафедральним собором Харківської єпархії. Подальші роки стали періодом розквіту храму і розпочалися роботи по золоченню бань і хрестів, церковні розписи було виконано учителем Іллі Репіна, чугуєвцем Іваном Бунаковим.

З другої половини дев'ятнадцятого століття монастир розбудовується у класичному стилі: зводиться доходний будинок на Бурсацькому узвозі, службові будинки по вулиці Клочківській, монастирські крамниці, узпродовж вулиці Університетської, приміщення трапезної на честь Озерянської ікони. А в 1903 році на місці старого корпусу колегіуму виріс новий корпус келій, які і стали останніми монастирськими будовами.

Із сімнадцятого по дев'ятнадцяте століття монастир був місцем погребіння багатьох видатних людей того часу. Там було поховано династію полковників Захаржевських, рід Квіток, харківського єпископа Христофора Сулиму, героя 1812 року донського отамана графа Орлова-Денисова. На жаль, їхні могили не збереглися, бо з 1922 року храм став антирелігійним музеєм, після Великої Вітчизняної війни — історичним музеєм, у приміщенні собору розташувався склад господарчих товарів Центрального універмагу, всі інші монастирські приміщення розподілилися за різними установами.

Розписи церков зникли назавжди, залишилися лише їх описи. Але доля людей була ще жахливішою: ценців вислали, дозволивши взяти з собою лише білизну, одяг і взуття. Про їх подальшу долю ми можемо лише здогадуватися.

Змінився час. Восьмого квітня 1990 року Покровський собор було знову освячено, там відбулася перша служба. У 1991 році на базі монастиря було відкрито товариство сестер милосердя та дитячу недільну школу. А 27 квітня 1992 року у Покровському храмі було зібрано Всеукраїнський собор Української православної церкви, на якому обрано митрополита Київського і Всієї України Володимира.

І ось після довгих років забуття набуває свого первозданого вигляду ансамбль Свято-Покровського монастиря. Витончений силует Покровського собору, масивний русько-візантійський стиль Озерянської церкви вражають своєю неповторністю і красою наших сучасників.

Сподіваюсь, що і надалі Свято-Покровський монастир робитиме свій вагомий внесок не лише у культурні надбання нашого міста, а і в його духовність.

10–11 КЛАСИ

На уроках розвитку зв'язного мовлення старшокласникам пропонується навчитися писати твори, складніші, ніж у попередніх класах, за жанрами і видами. Це відгук про твір мистецтва, стаття в газету на морально-етичну тему, твори на суспільні та морально-етичні теми. Написання таких творів допомагає виявити широту світогляду, ерудицію, сприяє розвитку самостійності мислення, вимагає знань особливостей даного виду висловлювання.

Обсяг твору в десятому класі: 3–3,5 сторінки у класах з українською мовою навчання і 2,5–3 сторінки у класах з російською мовою навчання; в одинадцятому класі: 3–3,5 сторінки у класах з українською і російською мовою навчання.

Відгук про твір мистецтва (книгу, виставу, кінофільм, картину, скульптуру та ін.) — це аналіз змісту твору із висловленням власних вражень від прочитаного, побаченого чи почутого та їх оцінкою.

Відгук про твір художньої літератури має такий загальний план:

1. Назва, автор.
2. Тема й основна думка твору.
3. Де і коли відбуваються події, зображені у творі?
4. Які місця в книзі справили на вас найбільше враження?
5. Хто з героїв особливо сподобався і чому?
6. Мова твору (що запам'яталось, здалось незвичайним, оригінальним, цікавим).
7. Чим збагатила вас книга, які роздуми викликала?
8. Яку роль відіграли ілюстрації, передмова, післямова для кращого розуміння твору?

Відгук про картину буде так:

1. Назва картини, ім'я художника.
2. Жанр картини (пейзаж, портрет, баталія, сюжетна картина, марина, натюрморт).
3. Задум художника, зміст картини або як зображено на картині місце і час події.
4. Хто чи що зображено на першому плані картини, на другому? Головний персонаж картини, його зовнішній вигляд.
5. Засоби художнього зображення: композиція картини, використання контрастів, тонів, напівтонів, колорит (загальний характер поєднання кольорів у творі мистецтва — яскравий, тьмяний, холодний, темний та ін.), значення освітлення.
6. Як втілений ідейний задум, яка провідна думка твору?
7. Настрій картини, враження від майстерності художника.

Відгук про кінофільм може бути побудований так:

1. Назва кінострічки, автори сценарію та режисери-постановники, кіностудія, час випуску.
-

2. Тема та ідея.
3. Провідні актори, враження від їхньої гри.
4. Найбільш яскраві епізоди.
5. Загальне враження від кінофільму, його оцінка (екранізацію літературного твору необхідно порівняти з самим твором).

Відгук про скульптуру має такий план:

1. Назва скульптури, її автор, матеріал.
2. Де знаходиться (місто, село, місцевість, оточення).
3. Історія створення скульптури, відомості про героя, який став скульптурним образом.
4. Центральна фігура або загальний вигляд композиції, скульптурної групи, постамент.
5. Характер ліній, мистецький стиль.
6. Враження від скульптури (що примушує зупинитися).

Як написати відгук про твір мистецтва?

По-перше, слід обрати той вид мистецтва, з яким обізнані найкраще, що подобається найбільше. По-друге, необхідно знати відповідну термінологію. Так, при написанні відгуку про твір художньої літератури слід пам'ятати, що таке сюжет, композиція, прийоми характеротворення, засоби творення комічного, ліричний герой, художні засоби, тема, ідея; під час роботи над відгуком про картину необхідно вміло використовувати такі терміни й поняття: жанр картини, техніка виконання та матеріали, колорит, тони й напівтони, контраст, світлотінь, композиція, перший, другий, план, фон, характер накладення фарб та ін.

При створенні відгуку про виставу доцільно поцікавитися значенням таких слів: дія, картина, лібрето, увертюра (для опери), декорації, режисер, сценічний задум, сценічні ефекти, головні і другорядні ролі, аншлаг, акторська майстерність, прем'єра, умовність, партер, ложі, суфлер та ін.

Відгук про кіно- чи телефільм вимагає знання понять: автор сценарію, режисер-постановник, тема, ідейний задум, каскадер, комбіновані зйомки, монтаж, комп'ютерна графіка, прообраз, дублер, спецефекти, входження в роль, консультант.

При написанні відгуку про скульптуру автор висловлювання повинен знати про композицію, конфігурацію, постамент, точки опори, силует, барельєф, горельєф, контраст, гру світлотіні, деталі, матеріали — мармур, бетон, бронзу та ін.

Стаття в газету на морально-етичну тему має свої особливості. Передусім необхідно обрати тему, яка має бути сучасною, актуальною і цікавою читачам певного кола (за віком, соціальним станом, професією чи уподобаннями, переконаннями). Необхідно придумати цікавий, яскравий заголовок, який одразу привернув би увагу читачів. Стаття в газету на морально-етичну тему пишеться за зразком твору-роздуму: висувається теза (тези), яку автор хоче довести чи спростувати, далі йде саме доведення за допомогою вагомих фактів, аргументів, цікавих прикладів із життя,

власних спостережень автора. Насамкінець робиться висновок, у якому подається ідея статті, те, на що автор скеровує думку читача, які почуття та відповідні дії хоче викликати. У газетній статті не допускається великих за обсягом загальних розмірковувань про все і ні про що конкретно. Факти мають бути достовірними, правдивими, джерела інформації — надійними, бо автор за них відповідає. Якщо в статті називаються конкретні особи, слід бути особливо обережними і тактовними у своїх оцінках, їхньому вираженні, щоб не образити людину, не поставити її в незручне становище (має бути дозвіл цієї особи на згадування її імені). Це стосується не лише якихось негативних явищ, фактів, а також і позитивних.

Старшокласники вже мають певні навички написання **творів на суспільні та морально-етичні теми**. Специфіка їх створення у 10–11 класах полягає у тому, що теми обираються серйозні й цілком «дорослі», судження ґрунтуються не лише на власних враженнях та спостереженнях, а й підтверджуються більш-менш об'єктивними джерелами: результатами соціологічних досліджень, тестами психологів, прикладами з художньої літератури (як узагальненого, типового відображення життя), преси, телебачення, цитатами з висловлювань відомих авторитетних людей. Твір такого плану вимагає клопіткої праці у підборі відповідного матеріалу, вмінні систематизувати й узагальнювати, робити логічні висновки, вмінні знаходити асоціативні зв'язки, активізувати творчу уяву та фантазію.

ВІДГУК ПРО ТВІР МИСТЕЦТВА

ПАМ'ЯТНИК Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ В КИЄВІ

План

1. Богдан Хмельницький — видатна постать в історії України.
2. Історія створення пам'ятника, матеріал.
3. Фігура гетьмана на коні.
4. Оригінальний постамент.
5. Розташування пам'ятника, його оточення.
6. Доленосний момент історії, закарбований у бронзі й камені.

ПАМ'ЯТНИК Т. ШЕВЧЕНКОВІ В ХАРКОВІ

План

1. Т. Шевченко — духовний батько нації.
 2. Скульптурна композиція.
 3. Центральна фігура Кобзаря.
 4. Фігури героїв поезій Шевченка.
 5. Реалістичність зображення, чіткість ліній, вдала передача характеру героя.
 6. Постамент.
 7. Оточення пам'ятника: клумби, парк, майдан та алеї.
 8. Один із кращих пам'ятників Т. Шевченкові у світі.
-

ТЕАТРАЛЬНА ВИСТАВА «МИНА МАЗАЙЛО»

План

1. Комедія М. Куліша «Мина Мазайло», на основі якої зіграна вистава.
2. Сцена, декорації.
3. Музичне оформлення.
4. Гра виконавців головних ролей — Мина Мазайла, Мокія, Улі, Рини.
5. Майстерність виконання епізодичних ролей — тьоті Моті, дядька Тараса.
6. Проблеми мови, порушені у виставі.
7. Засоби комічного.
8. Сміх крізь сльози.

ВІДГУК ПРО КІНОФІЛЬМ**С. ПАРАДЖАНОВА «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»**

План

1. Повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» — основа кінострічки.
2. Розповідь про українських Ромео і Джульєтту.
3. Національний гуцульський колорит.
4. Гра головних персонажів — Івана та Марічки.
5. Роль епізодичних персонажів.
6. Що найбільше вразило і чому?
7. Через заборони та забуття.

**ВІДГУК ПРО КАРТИНУ І.РЕПІНА «ЗАПОРОЖЦІ ПИШУТЬ
ЛИСТА ТУРЕЦЬКОМУ СУЛТАНОВІ»**

План

1. Наш земляк — І.Рєпін.
2. Запорізька Січ — слава і легенда землі української.
3. Центральна постать писаря.
4. Група козаків навколо.
5. Неповторність, індивідуальність кожного обличчя, точне відображення характеру.
6. Прототипи картини, два її варіанти.
7. Волелюбність, дотепність і добре почуття гумору — характерні риси запорізьких козаків.

ВІДГУК ПРО КАРТИНУ Т. ЯБЛОНСЬКОЇ «ХЛІБ»

План

1. Народна художниця України.
2. Хліб — найбільше багатство.
3. Золотисте зерно в центрі картини.
4. Фігури дівчат — працівниць току.

5. Теплі тони, радісний, світлий настрій.
6. Уславлення людської праці, гордість за трудівників села.

РЕЦЕНЗІЯ НА КІНОСЕРІАЛ «РОКСОЛАНА»

План

1. Яке місце посідає кінотвір у сучасному мистецтві?
2. Яка тема фільму?
3. В яких суперечностях, зіткненнях розкриваються характери дійових осіб?
4. Яка його головна думка?
5. Як це доводять актори, що виконують ролі?
6. Як ви оцінюєте художнє і музичне оформлення фільму?
7. Що найбільше сподобалося у фільмі, а що викликало заперечення?
8. Які думки і почуття викликав фільм?

Серед численних серіалів, що заповнили останнім часом телеекран, фільм «Роксолана» привертає увагу не тільки тим, що він створений на основі роману нашого сучасника, українського письменника Павла Загребельного. Фільм побудовано за законами пригодницького жанру, і тому сюжет сприймається як захопливий. Темою кінотвору є зображення подій XVI століття, пов'язаних із двома країнами — Україною і Туреччиною. Фільм розповідає про дивну долю дівчини з Прикарпаття Насті Лісовської, яка пройшла через невільницьку Кафу, на великому стамбульському ринку була продана удруге, та не втратила своїх природних якостей — сильної волі, живого розуму, людської гідності. Саме завдяки цим якостям вона зуміла не розчинитися серед сотень жінок великого гарему султана Османської імперії, а стати законною дружиною Сулеймана Розкішного (Завойовника). Нелегко було звикати Настусі, яку назвали чужим іменем Хурем, до нового життя. Холодом віяло від усього, а найбільше від чужих людей. Розмовляючи з Валіде Хафсою, дівчина побачила перед собою людину, яка не сміється ніколи і не відає ні людяності, ні милосердя. Тут сама мова була ніби не потрібна — достатньо було мови знаків, мови зневаги і загрози. Та Валіде звеліла їй вивчити турецьку та арабську мови. Це не злякало дівчину. Будучи дочкою священика, знала латину, німецьку; від подруг навчилася польської, легко переймала єврейську, вірменську. Потім уже стала Хурем відома усьому світові під іменем Роксолани. Так називали полонянок з України. Для нас, телеглядачів, цей образ завжди асоціюватиметься з чарівною українською актрисою Ольгою Сумською, яка талановито зіграла у фільмі роль Роксолани. Здавалося, ніби самі очі актриси висловлювали більше, ніж скупі жести. Вона прожила цю роль на екрані, переконливо, з гідністю і гордістю втілюючи образ української дівчини, що стала не просто красивою жінкою, а особистістю. На фоні численних красунь султанського гарему вона виділялася розумом, духовною сповненістю, і саме це змусило султана звернути на неї увагу.

Фільм знято цікаво. Широкі панорами казкової природи Прикарпаття, Туреччини, інших місць служать не тільки фоном для дійства, але й якоюсь мірою обумовлюють події та характери дійових осіб. Ось Роксолана дивиться на Гасана — яничара, якого колись в Україні звали Василем. І перед очима її поставав Рогатин, і батьківський дім, і шовкові степи, і лагідне сонце України. Автори фільму зуміли зняти не просто кольорові картини світових принад, але й передати тепле почуття патріотизму. У фільмі постійно проводиться думка про невмирущість Батьківщини, про святість почуття до неї. Фільм, сповнений пригод і інтригуючих поворотів сюжету, викликає відчуття гордості за нашу людину. Все — музика, гра акторів, операторська робота — покликане передати почуття, заховане десь глибоко у душі кожного. За Роксоланою і її предками — віки славетної історії, в якій була золотoverха Софія і перші книги, кам'яне диво великих міст і вражаюча краса вишиванок і дерев'яного зодчества. Фільм пробуджує добрі почуття у душі кожного, кому не байдужа доля України, її історії і сьогодення.

ВІДГУК ПРО КАРТИНУ К. О. ТРУТОВСЬКОГО «Т. Г. ШЕВЧЕНКО З КОБЗОЮ НАД ДНІПРОМ»

Творчість Костянтина Олександровича Трутовського завжди була пов'язана з Україною. Більшість його картин написані саме на українській сюжеті: «Весільний викуп», «Побачення», «У місячну ніч» та інші. Це й не дивно з огляду на те, що дитинство майбутнього художника минуло на Харківщині. Початкову освіту він здобув в одному з приватних харківських пансіонів. Навчаючись вільним слухачем у Академії мистецтв, художник познайомився з Д. Григоровичем, Ф. Достоєвським. Незабутні враження справили на нього твори М. В. Гоголя та Т. Г. Шевченка. Може, тому у його картинах так багато гоголівського і шевченківського. У 1850 році художник їде на Україну, і тут з'являються його найбільш відомі картини «Бандурист», «На церкву», «Лірник у селянській хаті». Так поступово розкривається душа України, її народу. Не дивно, що після численних побутових сюжетів із життя українського селянства художник приходиться до думки зобразити Т. Г. Шевченка. Адже в образі великого поета втілена душа багатостраждального великого народу з древньою історією. Саме так сприймаємо ми картину «Т. Г. Шевченко з кобзою над Дніпром», написану у 1875 році.

На першому плані Т. Г. Шевченко, що сидить на старій колоді, задумливо похиливши голову на кобзу. Які думки заповнили його, може виріває новий задум поеми чи легкого летючого вірша — картини рідної природи? Сидить він на високій кручі, з якої відкривається широка панорама Дніпра з його пологими берегами, полів і садів його рідної України. Кожна травинка біля ніг великого поета промовляє до глядача знайомими пахощами рідної землі. Кольорова гама витримана у спокійних тонах зеленого, жовтого, рудуватого кольорів. Художник зобразив

Т. Шевченка у звичайній селянській сорочці і штанях, на голові у поета шапка, яку носили чоловіки на Україні здавна. Він проста людина. Він один із тих простих людей, яких знав і любив, для яких працював і страждав усе життя. І разом із тим це людина могутнього інтелекту, якій доступне розуміння життя. Усе це написано на його обличчі, не стільки засмученому, скільки задумливому. Його постать вражає природністю, величним спокоєм і гідністю. Але вже другий погляд на картину дарує відчуття безмежного простору, поданого на другому плані. Там вдалині видніється церква, а село, мабуть, потонуло у густих садах, що зеленню вкривають велику частину Дніпрового берега. А там, наче у туманному мареві пастельних тонів ховаються нові безмежні далі. Картина вражає величчю і спокоєм. Вона спонукає зрозуміти, яке багатство дісталось нам — наша велика земля, цей дивний безмежний світ і на ньому наша Україна, її культура та історія, уособленням якої є великий поет і мислитель землі нашої — Тарас Григорович Шевченко.

МІЙ УЛЮБЛЕНИЙ ТВІР МИСТЕЦТВА

Мистецтво... Воно зачаровує нас силою краси: краси звуків, краси почуттів, краси побаченого. І якщо вже зачарувало людину — то це навіки. Отака вона сила — сила мистецтва. Когось зачарувала таємнича, ніжна, трепетна музика, когось довершена картина, когось прекрасна книга, когось чарівний спів виконавця.

Серед музичних творів мені найбільше подобається «Місячна соната» Бетховена. Бетховен був геніальним композитором, тонким ліриком, умів майстерно передавати звуками те, що відчувала його переповнена образами, зранена переживаннями та нещастями душа.

Глибоким ліризмом сповнена «Місячна соната» Бетховена. Ніжно звучить музика, але де-не-де чуються насторожені звуки. Вони ніби віщують негоду, що наближається. Я відчуваю звуки спочатку тихі, а далі все сильніші, гучніші. І ось вже буря. Уявляю, як над морем потьмарилося небо, закривши свинцевими хмарами срібний місяць. Як великі лавини злітають вгору, вдаряються об каміння і розлітаються тисячами краплинок. Сила звуків наростає, і перед моєю уявою постає розгніване море, справжня буря на морі... Громові розкати чуються в музиці. Вона зривається з клавіш і летить вдалину, наповнюючи мою кімнату стогоном. Та враз громовиця зникає, і знову звучить мелодія. Знову ллється місячне сяйво в душу і звучать затихаючі тривожні звуки...

У своїй сонаті Бетховен передав боротьбу прекрасних, чистих почуттів людини з темними силами людської душі, із сірою буденщиною, міщанством, з темними силами обивательського благополуччя.

Музика... Її звуки чарують нашу уяву, захоплюють, викликають певні почуття. Музика — це дивовижна скарбниця, яка збагачує нас, відкриває двері у світ прекрасного.

ВІДГУК ПРО ПРОЧИТАНУ КНИЖКУ

План

- I. Значення читання для людини.
- II. Роль книги в моєму житті.
 1. Мої літературні уподобання.
 2. Улюблена книга «Роксолана».
 3. Що мене приваблює в постаті Роксолани.
 4. Як я зрозуміла авторський задум.
 5. Що корисного для себе я почерпнула з прочитаної книги.
- III. Вплив роману П. Загребельного «Роксолана» на мої читацькі уподобання.

Потяг до читання у кожної людини з'являється в різний час. Одні захоплюються читанням із дитинства, інші — з шкільної лави, а дехто — у зрілому віці або навіть після виходу на пенсію. Але в тому, що у нас читаюча країна, можна переконатися навіть їдучи в метро: одні сидять з газетами, інші — з книжками.

Я захопилася читанням зовсім недавно, у восьмому класі, коли до рук мені потрапила книжка Шарлотти Бронте «Джен Ейр». Відтоді читання стало життєвою потребою. А недавно я відкрила для себе жанр історичного роману.

Роман Павла Архиповича Загребельного «Роксолана» нам задали на урок із позакласного читання. Я довго відкладала цей великий за обсягом твір, бо не мала часу на прочитання, а потім так захопилася, що не мала часу на інші уроки. Тепер це моя улюблена книжка і улюблений автор.

Роман «Роксолана» знайомить нас з однією із найвидатніших українок — Настею Лісовською, яка в світову історію увійшла під ім'ям Роксолана. Про історичну постать Роксолани збереглося дуже багато документів: в країнах Західної Європи її вважали найжорстокішою правителькою. Павло Архипович Загребельний велику увагу приділив долі цієї неординарної жінки, але показав її у нерозривній єдності з тією історичною добою, в яку вона жила. Своїм твором автор ніби хоче припинити всі суперечки щодо постаті Роксолани, всі пересуди, бо вона була дитиною свого часу.

Багато уваги приділяється письменником показові історичних умов України та Османської імперії, які формували і долю, і характер героїні. П'ятнадцятирічна бранка з України на все життя зберегла любов до рідного краю, мріяла про щастя своїх дітей на рідній землі. Але ще хоч раз побачити рідні простори їй не довелося, бо жінка в Османській імперії була безправною. Павло Загребельний спростував думку західних істориків про те, що за часів правління Роксолани збільшилася кількість турецьких нападів на українські та західноєвропейські землі, бо навіть наймогутніша жінка мала обмежені права, а в більшості випадків і зовсім їх не мала. Якби її вплив на Сулеймана Пишного був настільки великим, то вона б змінила закони і зберегла б життя усім своїм синам. Отже, не тільки

прості невольниці, які поповнювали гареми багатіїв, а і впливові особи жіночої статі в Османській імперії не були вільними у своїх діях.

Прочитавши цю книгу, я поповнила свої знання про боротьбу українського народу з турецькими і польськими загарбниками, дізналася про середньовічні традиції України і Туреччини.

Роман Павла Загребельного «Роксолана» вразив мене не лише темою, а й авторською причетністю до усього, що відбувається на сторінках твору, доступністю викладу, мовним багатством матеріалу. Роман «Роксолана» належить до тих творів, які хочеться перечитувати ще і ще.

СТАТТЯ В ГАЗЕТУ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

ДОЗВІЛЯ МОЛОДІ

План

- I. Спосіб відпочинку — складова загальної культури людини.
- II. Форми відпочинку сучасної молоді. За і проти.
 1. Дискотеки з пиятикою та бійками.
 2. Безрезультатне бродіння вулицями й пошуки «пригод».
 3. Заняття спортом.
 4. Комп'ютерні ігри.
- III. Молода людина не може безцільно витратити свій час.

ЧИ ПОТРІБНА УКРАЇНЦЯМ УКРАЇНСЬКА КНИЖКА?

План

- I. Книга — духовний скарб. Книга рідною мовою — подвійний скарб.
- II. «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь» (Т. Шевченко).
 1. Проблема двомовності в Україні.
 2. Катастрофічне становище української книжки.
 3. Чи не перевелися письменницькі таланти в Україні?
- III. Зелене світло українській книжці.

ЧИ ПОТРІБНА ВИЩА ОСВІТА?

План

- I. Традиційний потяг молоді до вищої освіти.
 - II. Що дає і чого не дає вища освіта?
 1. Складність вступу до вузу.
 2. Неможливість навчання без фінансової підтримки батьків.
 3. Відсутність гарантованого працевлаштування після одержання освіти.
 4. Вища освіта — не запорука високої кваліфікації, інтелігентності, вихованості.
 5. Процес оволодіння знаннями робить людину людиною.
 - III. «Знання — сила» (Ф. Бекон).
-

ХТО НАВЧИТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВУ?

План

- I. Життя в умовах ринкової економіки.
- II. Як виростають успішні бізнесмени?
 1. Потяг до підприємництва, «економічна жилка».
 2. Уроки економіки в школі.
 3. Економічні курси, «бізнес-класи».
 4. Нелегальний, «чорний» бізнес.
- III. Щоб держава була зацікавленим помічником, а не «стороннім спостерігачем».

ЩО ЗАЛЕЖИТЬ ВІД МОЛОДІ?

План

- I. Молодь, студентство — рушійна сила прогресу.
- II. Реальна сила молодіжних ініціатив.
 1. Проблема інфантильності молоді, відсутності мети в житті.
 2. Шкільне самоврядування.
 3. Молоді виборці.
 4. Участь у громадському житті міста (села).
- III. Молодість — не репетиція життя, а саме життя.

ЗВІДКИ БЕРУТЬСЯ НАРКОМАНИ?

План

- I. Наркоманія — чума ХХІ століття.
- II. Причини виникнення наркоманії та шляхи її подолання.
 1. Байдужість батьків (зайнятість, багатство, бідність, неповна сім'я, неблагополучна сім'я).
 2. Безвольність дітей (вплив вулиці, данина моді, бездіяльність, безконтрольність).
 3. Відсутність ефективних засобів лікування.
 4. Слабкість законів щодо боротьби з наркоторговцями, вживанням наркотиків.
- III. Байдужість суспільства й держави — основна причина існування цього явища. Хто її усуне?

ВІД КОГО ЗАЛЕЖИТЬ ВИГЛЯД МІСТА, СЕЛА?

План

- I. «Умився вранці сам — ретельно прибери свою планету» (Антуан де Сент-Екзюпері).
 - II. Хто господар у місті, селі?
 1. Історичні звички.
 2. Місцева влада.
 3. Мешканці міста, села.
 4. Байдужість громади до дій «грошових мішків».
 - III. Це наша земля, жити на ній нам, нашим дітям та онукам.
-

ШКІЛЬНА ФОРМА. ЗА І ПРОТИ

План

- I. Навчальний заклад — для навчання.
- II. Для чого й для кого потрібна сучасна шкільна форма?
 1. Вчителі — за.
 2. Учні — проти.
 3. Батьки — залежно від розміру сімейного бюджету.
 4. Нівелювання особистості чи відсутність заздрості та комплексів?
- III. Творчий, розумний підхід може задовольнити всі смаки й уподобання.

НЕ ЗРАДЖУЙ ТИХ, КОГО ПРИРУЧИВ

Як багато вже сказано про наших домашніх улюбленців — котів, собак, птахів і хом'яків, та все марно. Бо кожного разу, зустрічаючись із випадками людської зради і жорстокості, відчуваєш: про це не можна мовчати.

Людина завжди прагнула до спілкування із живою природою, адже так мало для цього залишилося можливостей у місті. Тому й заводимо собі щось живе. Хай радує нас, коли приходимо додому, знервовані, стомлені тривогами і ритмами сучасного міста. Справді, так багато радості дарує нам собака, що радісно качається у пухнастому снігу або осінньому листі! Так втішно спостерігати за грою кумедного кошеняти або вальяжністю величного красеня — kota. Як весело слухати цвірінкання пташок! Але прагнучи радості для себе, чи завжди ми пам'ятаємо про відповідальність перед тими, кого приручили? Адже наші тварини залежні від нас. Залежні фізично, емоційно. А значить, вони беззахисні перед нами — перед нашою нерозважливістю, легковажністю, а часом і зрадою. Тварини рідко зраджують нас, а як чинимо ми?

Здається інколи, що нам, зарозумілим представникам людського роду, вінцеві творіння, не завадило б повчитися шляхетності і розумності у тварин. Звичайна кішка навряд чи щось чула про моральні обов'язки, але вона при потребі вигодує не тільки своїх малят, а й цуценят, наприклад, бо жива природа існує за давнім законом виживання: піклуйся про малят, не кривдь їх, дай їм вирости, бо скінчиться життя. Ви бачили коли-небудь, щоб дорослий собака ображав щеня? У тваринному світі ніби прийнято негласний закон: малих не ображай, будь до них поблажливим, адже вони ще малі. Чи завжди й ми так ставимося до навколишнього світу, один до одного? Розумне ставлення до свого здоров'я, до життя — ось чому вчить спостереження за тваринами. Тим більше ми, люди, повинні відчувати, що тварина — це жива істота, а не іграшка. Завести живу істоту — це не тільки відповідальність, але й щоденний коштівий труд. Тваринку треба годувати і доглядати, лікувати і розуміти.

Беззахисність наших тварин — це залежність, а залежність завжди безправна. Чи завжди ми розуміємо це? Здається, ми повинні емоційно

відчути себе спорідненими кожній тваринці, адже й ми якоюсь мірою залежні. То чи не здається вам, що увесь наш світ, наповнений людьми і тваринами, птахами і комахами,— великий Ноїв ковчег, у якому ми живемо разом? А значить, нам треба навчитися жити на цій землі в єдиній спільності на основі законів збереження життя.

ТВІР-РОЗДУМ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

ПОЕЗІЯ КОХАННЯ

План

- I. Найблагородніші пориви.
- II. Вічне і прекрасне почуття.
 1. Час не має влади над коханням.
 2. Всесвітньовідомі імена.
 3. Чи здатні ми на високі почуття?
 4. Приклади для наслідування.
- III. Я вірю в високі пориви.

Здається, що на світі не існує людини, якій би була байдужою тема кохання. Може, це і є те найблагородніше почуття, яке робить людину людиною. Кохання робить нас добрими і лагідними, чуйними і чистими. Читаєш книгу, дивишся фільм — скрізь кохання. Здається, що саме воно є рушієм життя, бо всі безумства і всі благородні пориви звершуються людиною в пориві кохання.

А скільки написано про це велике почуття художниками слова, скільки зображено майстрами пензля! Кожний митець намагається увічнити своє кохання. І, мабуть, це правильно. Невідомо, чи існував би без кохання рід людський. Напевне, що ні. Людство перетворилося б на купку бездушних істот, не здатних на сильні почуття.

Якщо проаналізувати розвиток мистецтва, то можна переконатися, що кожного митця надихало кохання. Згадаймо, Данте і Петрарка, Міцкевич і Пушкін, Шевченко і Грабовський, увічнили своє кохання величними творіннями. А імена деяких літературних героїв стали не просто символами, а перетворилися на уособлення самого кохання: Ромео і Джульєтта, Тристан та Ізольда, Майстер і Маргарита.

Іноді замислюєшся над тим, чи здатне наше покоління на високі почуття. Я впевнена, що кожна моя ровесниця мріє про велике кохання і високі почуття. Іноді ці мрії маскуються байдужістю, але я впевнена, що вони є. Тільки останнім часом важко знайти хлопця, який би чемно ставився до дівчат. Взяти хоча б наш клас. Більшість із нас навчається разом із першого класу. Може, наші хлопці звикли до нас і дивляться на однокласниць як на щось звичне і непотрібне? Інакше я не можу пояснити лайливих та брутальних слів, вживаних на нашу адресу. А може, ми самі даємо їм привід, коли палимо з ними вкупі, коли не соромимося при них вжити кріпке слівце. А так іноді хочеться уваги і теплоти, адже це останній

рік нашого шкільного навчання! Принаймні, у мене з'явилися сумніви, що серед своїх однолітків я зустріню того єдиного, про якого мрію.

Недавно моя прабабуся дала мені почитати листи з фронту від мого прадіда. Скільки в них ніжності, скільки любові. Здається, що кожний рядок випромінює ці почуття, хоча не сказано там про кохання жодного слова. Лише турбота і довіра... Уявити важко, що серед крові і вогню люди не загубили, душі їхні не змілили.

Невже необхідно пережити якісь потрясіння, щоб переконатись у силі своїх почуттів? Певне, що ні. Я вірю, що все зміниться, що і моє покоління усвідомить значимість величного у житті. А цим величним неодмінно буде кохання.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ

План

- I. Людина — істота соціальна.
- II. Сила людського тяжіння.
 1. Самооцінка людських вчинків.
 2. Роль виховання у боротьбі з безкультур'ям.
 3. Культура поведінки в наш час.
- III. Культура поведінки — запорука щасливого майбутнього.

Людина — істота соціальна, вона не може без спілкування. Але саме по собі спілкування — справа непроста. Треба навчитися так спілкуватись, щоб люди, які знаходяться поруч із тобою, відчували необхідність твоєї присутності.

І я, і мої ровесники мало коли замислюються над тим, чому з деякими людьми нам приємно спілкуватись, а з деякими ні. Одні люди мають силу притягання, інші ні. А все це залежить від внутрішнього світу людини, її думок, її почуттів. Одні людські починання нас приваблюють, ми вважаємо їх корисними і благородними, намагаємося підтримати. І навіть слово краса розуміється по-іншому, бо не звертаєш уваги на зовнішність і на одяг, бачиш людину в іншому світлі, в якомусь внутрішньому горінні, і мимохіть проймаєшся симпатією і вдячністю, що такі люди існують.

А людські вчинки... Як багато значать вони для оточуючих. Якщо б у людей була змога оцінювати власну поведінку, бачити себе стороннім оком — свою позу, рухи, чути свої слова та інтонації — це могло б бути величезним досягненням нашого життя. Бо людина, яка здійснює неетичний вчинок, стає в цей час потворною, а цього не хочеться нікому. Шкода, що на наших вулицях немає дзеркал для того, щоб люди могли дивитися на себе, могли бачити, коли вони привабливі, а коли ні.

Усе це і є культурою поведінки, обумовленою не лише мораллю суспільства, а й мораллю кожного окремого представника. Навіть за наявності правової рівності ніколи не буде рівності фізичної. Цілком виправдано, коли представники сильної статі поступаються місцем у транспорті людям, слабшим фізично: жінкам, дітям, людям похилого віку. І немає

потреби нагадувати про це людям вихованим. На превеликий жаль, вихованих людей не так багато. Тому і доводиться нагадувати суспільству про повагу до матері, до жінки, до дитини. Так виникають різні календарні дати, затверджені ЮНЕСКО або урядом певної країни. А хіба так важко бути вихованим? Хіба не буває прикро від нагадування про ввічливість? Скажу прямо, буває і прикро, і соромно. Соромно за безкультур'я, яке панує навколо. Достатньо послухати, як ми говоримо, якими рухами та інтонацією супроводжуємо брутальні слова...

Не даремно ображаються на нас і батьки, і діди. Іноді здається, що від молоді вимагають неможливого. Я не погоджуюсь із цим, бо все можливо за наявності власного бажання бути культурною людиною. Правила поведінки закладені у кодексах честі лицарів минулого, у біблійних істинах. Вони тільки зазнали змін, удосконалились стосовно доби, в яку ми живемо. А час вимагає від нас стати всебічно розвиненими особистостями, інакше без взаєморозуміння і взаємоповаги ми не зможемо створити гуманістичне суспільство.

ЩО МЕНІ ДАЄ ЗНАЙОМСТВО З ЖИТТЄВИМ ШЛЯХОМ ВЕЛИКИХ ЛЮДЕЙ

Із дитинства ми прагнемо когось наслідувати. Спочатку батьків, потім вихователів у дитячому садку, згодом — учителів. Іноді нашими кумирами стають герої кінофільмів або книг. А коли ми дорослішаємо і прагнемо утвердження у власних очах і очах однолітків, то обираємо для наслідування визначну особистість. Більшою мірою, це буває ненавмисне. Просто випадково дізнаємося про щось значуще в житті видатної особи і порівнюємо з собою, намагаємося знайти щось схоже.

У моїй сім'ї завжди шанували Тараса Шевченка. Ця повага до Великого Кобзаря не мала нічого спільного з обожнюванням. Ні, просто вишитий бабусяю портрет завжди висів на видному місці в обрамленні вишиваних рушників. І ніхто з сім'ї ніколи не дивувався поєднанню сучасних меблів і національних вишиванок в інтер'єрі нашої оселі. Мені з дитинства прищепили любов до Шевченкового слова, до української пісні. А коли я підросла, то більш детально ознайомилась з біографією великого сина України. Я ніколи не ставила перед собою питання: чому Шевченка називають великим, я знала це змалечку. А зараз я так глибоко відчуваю, що значить Великий Кобзар в житті України і кожного українця, адже він навчив нас, як треба любити рідну землю. Його здатність на самопожертву в ім'я України буде прикладом ще для багатьох поколінь. Але найсуттєвішим для мене було усвідомлення того, що всі великі особистості — це такі ж люди, як і я, що вони могли радіти і сумувати, сміятись і плакати, могли помилитись і схибити, але завжди залишалися міцними натурами.

Моїм прикладом для наслідування здавна була Леся Українка. Скільки сили духу в її словах. Завжди, коли я хворіла або коли у мене щось не ладилось, мені додавали сили її слова:

Хто вам сказав, що я слабка,
Що я корюся долі?

І я теж не корилася, а намагалася долати всі перешкоди і труднощі. Змалечку я хотіла бути схожою на Лесю навіть зовні: одягала вишиванку і плела вінки з польових квітів. Підростаючи, як вона, вчилася музики і лише в сьомому класі почала розуміти, що кожна людина єдина і неповторна. Зараз я переконана в тому, що не всім дано бути великими, але кожен може бути корисним людям. Я думаю, що моєму поколінню є чому вчитись у великих попередників, перш за все, патріотизмові. Безумовно, ми живемо в зовсім іншу добу. Нам не доведеться відстоювати незалежність своєї держави, право на існування рідної мови. За нас це зробили наші батьки. А перед нами постає складний час становлення України. І нашому поколінню доведеться докладати зусиль, щоб наша держава посіла гідне місце серед цивілізованих європейських держав. Для цього нам знадобляться хороші знання, а значить слід пам'ятати невмирущі слова Великого Кобзаря:

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.

ЩО ДЛЯ МЕНЕ ЗНАЧИТЬ ЗЕМЛЯ

У кожної людини власна точка зору щодо життєвих цінностей. Осанним часом у пресі і по телебаченню дуже багато говориться про духовні скарби нашого народу. Не знаю, чи виправдано це. Не впевнена, що наш час можна назвати бездуховним, адже ми звертаємося до народних традицій, цікавимося своєю історією. Люди різного віку відчули потяг до релігії. Безумовно, всім нам потрібні матеріальні цінності, адже без них людина просто не може існувати. Справа в тому, що ставлення до матеріальних благ у різних людей різне. Одні прагнуть збагатитися, інші ледве-ледве животіють. Одні знаходять у повсякденній праці джерело натхнення, інші — засіб існування. Але очевидним стає той факт, що люди різного матеріального достатку тягнуться до землі.

Я народилась і виросла в місті. І хоча місто наше потопає в зелені садів і парків, люди прагнуть зробити його ще кращим. Біля кожного будинку розбито клумби, за квітами доглядають мешканці. Дехто з них ніколи не мав земельної ділянки, а отже, навчились доглядати за квітниками. Коли я була зовсім маленькою, мені теж хотілось посадити щось власними руками. Першою рослиною, яку я доглядала власноруч, була цибуля, посаджена під балконом разом із квітами. Я так чекала врожаю, щоб пригостити всіх сусідів, але одного ранку побачила, що мою цибулю хтось вибрав без мене. Мені було дуже боляче, але злодій не відбив у мене охоту працювати на землі. Наступної весни я разом із мамою сіяла квіти, а згодом почала допомагати батькам на дачі.

Безумовно, овочі, вирощені на нашій ділянці — це допомога в домашньому господарстві, але і для мене, і для моїх батьків є щось інше, що ріднить

нас із землею. Ми, міські жителі, любимо працю на землі. Я милуюся батьком, коли він, копаючи грядки, з задоволенням вдихає свіже повітря, запевняючи нас з мамою, що він не втопився, бо земля дає йому сили. Я з захопленням спостерігаю, як дбайливо мама розминає в руках грудочку землі, висаджуючи розсаду. А сама я люблю підпушувати землю у квітнику і поливати посаджені мною рослини.

І якщо говорити про сенс життя, то я вважаю, що він якраз у тому, щоб залишити щось нащадкам. Посаджений мною кущ бузку, троянди і духмяна липа — це мій перший внесок у майбутнє. Я так хочу, щоб моя рідна земля приносила насолоду не тільки мені, адже це так чудово, коли праця на землі приносить радість. Напевне, в жилах кожної людини тече кров наших давніх предків — землеробів. Ось тому ми так любимо пробігтись по землі босоніж, тому так радо спостерігаємо, як парує земля після дощу. А той, хто ще не відчув своєї спорідненості з землею, на якій живе, по якій ходили його предки і зроблять перші кроки нащадки, обов'язково відчує: в цьому я переконана.

«ЛЮБИТЬ ЛЮДЕЙ МЕНЕ

НАВЧИЛА МАТИ...» (В. СИМОНЕНКО)

Мати... Скільки приємних спогадів пов'язано з цим словом, скільки можливого і неможливого зробила ця жінка для нас. Хіба хтось може бути ближчим за неї? Руки та обличчя жінки-матері — це те, що завжди заспокоїть, підтримає, збереже від будь-якого зла. Мати-Берегиня завжди поруч із нами.

Мама — найрідніша і найдорожча у цілому світі людина, і все в дитині — від матері. Це вона вчила нас вимовляти перші слова, посміхатися до людей, говорити з ними ввічливо, з любов'ю. Вона нас вчила бути дорослими. І пізнаючи закони життя, саме від матері ми перейняли наймудрішу науку — любити людей. Бо лише з любові народжується прекрасне. Мати вчила нас поважати друзів, бути вірними їм і у радощах, і у горі. Вірність — це почуття, яке теж виховала у нас ненька: вірність матері, вірність друзям, вірність батьківщині...

Ми, українці, вкладаємо триєдиний сенс у поняття «Мати». Це — Мати-Богородиця, яку українці обрали своєю заступницею. До неї звертаються в молитві, в поезії, в піснях. Народна мораль ставить якнайвищі вимоги до жінки-матері. Ця прадавня етична засада втілена в Заповідях Господніх: «Шануй батька свого і матір свою, щоб довгими дні твої були на землі». Звідси — образ Матері-Берегині, яка завжди поруч із нами, як писав безсмертний Тарас Шевченко:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...

Це наша земна Матір, яка дає нам життя, мудро формує наші почуття, наші устремління, творить людину. І цей триєдиний сенс виростає до

узагальнюючого поняття Матері-України, яка теж хвилюється за долю кожного свого сина, кожної своєї доньки.

Життя іде. Дорослішають діти. Та для матері дитина завжди залишається дитиною і в 10 років, і в 30, і в 50. А тому ніколи не покидає її тривога за долю власної дитини. І завжди вчить вона своїх дітей творити добро на землі.

Ненці, яка дарує нам життя, яка вчить нас по совісті жити і любити людей, присвячені поетичні рядки М. Рильського, А. Малишка, Д. Павличка, Б. Олійника, В. Симоненка... До матері — хранительки роду, ніжної, чуйної, мудрої жінки — звернені найтепліші рядки поетів:

Рідна мати моя, ти ночей не доспала
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала...

В Україні стає доброю традицією відзначати в другу неділю травня день Матері, берегині, духовної опори роду. Цього дня вся наша любов, ніжність, чуйність їй — Матері, яка дала нам життя, і всім Матерям землі.

ХЛІБ

Хліб...

Він щодня приходиться до нас — рум'яний, теплий, запашний, незрівнянний. А ще має багато імен — бублик, булочка, батончик, рогалик, паляниця, калач, паска, пиріг... І все-таки хліб.

Якщо на столі немає хліба — на ньому чогось не вистачає. Найголовнішого. Бо хліб — то багатство, добробут. Люди ласкаво і шанобливо кажуть про нього: хліб — батечко, хліб — годувальник, хліб — усьому голова. Спрадавна народ наш понад усе цінував хліб, сіль, честь.

Хліб супроводжує нас усе життя — від народження до глибокої старості. У всіх народів він святий. Хліб берегли, на його честь складали гімни, хлібом зустрічали найдорожчих гостей. І щоб був у нас хліб, ми щодня повторюємо слова молитви і мовимо: «Отче наш, хліб наш насущний дай нам днесь». І цю молитву батьки заповідають нам, а ми — нашим дітям. Бо хліб безцінний. Ні робота, ні смерть, ні життя, ні весілля — нічого на світі не обходиться без хліба. Він сильніший за все, смачніший за все, він дорожчий за золото, насущний і святий хліб із нашого поля.

І щоб зорати поле, теж потрібен хліб. І щоб розбити ворога. Щоб перемогти і встояти. Скрізь хліб, хліб, хліб. А без нього немає ні радості, ні свята, ні самого життя.

Людство знає жакливі роки без хліба, коли вимирали цілі села й міста, цілі місцевості й країни, так що жодній війні і жодній армії й не снилося таке спустошення.

Знати ціну хлібові, вміти його економити, бути бережливими і дбайливими господарями — це головні питання суспільства. Ось чому питання про хліб лишається у нас головним.

Ось таким є він — хліб. Його величність Хліб. То ж давайте ставитися до нього завжди з шанобою і повагою. Не шкодуймо дати скибку хліба голодному. Хліб у світі — найголовніше, він — життя. І може, хтось із моїх ровесників стане кондитером чи пекарем і даруватиме людям хліб:

Як їсте ви паляниці,
Калачі смачні їсте,—
Не забудьте уклонитись
Хліборобові за це!

МОЇ ЗАХОПЛЕННЯ

Кожний народ, дбаючи про своє майбутнє, прагне передати наступним поколінням усі свої знання і досвід. Тому звертаємося ми до фольклору, цієї мудрості народної, вчимося народним ремеслам. Кожний вид народного мистецтва збагачує наших сучасників. А взагалі, нашому поколінню поталанило, бо живемо у цивілізованому світі, маємо безліч інформації про життя не тільки своєї держави, а і різних країн і народів. Саме наявність різноманітної інформації дає змогу мені і моїм ровесникам займатись улюбленою справою, обирати собі заняття до смаку.

Мої батьки вважають, що дитина повинна сама обрати собі улюблену справу. А оскільки всі діти талановиті, то батьки повинні направити дитячі таланти в належному напрямку. Змалечку я виявляв хист і до малювання, і до музики, і до спорту. Тому батькам було дуже важко водити мене до іЗОСТУДІЇ, музичної школи і в басейн одночасно. Врешті-решт довелося обирати між трьома захопленнями. Я не міг визначитись — і захопився технікою. У гуртку авіамоделювання мені дуже подобалося. Досвідчені керівники вчили гуртківців проектувати і збирати авіамоделі. Але я, на жаль, далі однієї моделі не пішов, більше роздивлявся моделі інших, ніж робив власні.

Я приходив додому і сідав за малювання. Врешті-решт усім стало зрозуміло, що у мене хист до малювання. Я відновив свої заняття в іЗОСТУДІЇ, але ненадовго, бо був єдиним хлопчиком серед багатьох дівчаток. Я сердився на весь світ, грубість ставала нормою поведінки. Сам пояснити свій стан я не міг, тільки на зло всім обмальовував паркани і стіни в кімнаті.

Я думаю, що мої батьки чинили правильно, що не сварили мене. А одного разу батько повів мене в музей образотворчого мистецтва. Більшість художників, картини яких ми бачили, були чоловіками. Я почав цікавитись життям видатних художників, дізнався, які перешкоди вони долали, щоб займатись малюванням. Я відновив заняття в іЗОСТУДІЇ, а згодом вступив до школи, де навчався образотворчому мистецтву. Відтоді у мене два захоплення — малювання і книги. Спочатку я читав про художників, а потім захопився історичними романами та книгами серії «Життя славетних людей». Я люблю спорт, не відмовляюся від перегляду хороших телепередач, цікавлюсь новинами музичного життя. Взагалі, я вважаю, що

сучасна людина повинна бути всебічно розвинуеною. Але над усе я люблю малювати. Увесь свій вільний час я присвячую своєму улюбленому захопленню. Під час літнього відпочинку, у вихідні дні, під час подорожей з сім'єю або друзями я ніколи не забуваю свій етюдник, адже нові місця і нові враження повинні залишитися не тільки в пам'яті, а і на моїх роботах. Невдовзі моїм однокласникам необхідно буде зробити життєвий вибір. Я думаю, що свій вибір я вже зробив, я мрію стати художником. Упевнений, що моє дитяче захоплення не було випадковим, я не мислю себе без малювання. Сподіваюсь, що мені поталанило.

ТВІР НА СУСПІЛЬНУ ТЕМУ

ОДЯГ І СУСПІЛЬСТВО

План

- I. Смак і мода.
- II. Еволюція моди.
 1. Як народжується мода.
 2. Вплив суспільства на моду.
 3. Культура одягу.
 4. Мода сьогодні.
- III. Про смаки не сперечаються.

Що б там не говорили, а перше враження про людину складається за її зовнішнім виглядом. Кожному з нас хочеться вдягатись елегантно і вишукано. Хороший смак завжди був ознакою вихованості. Слово мода напштовхує нас на думку про одяг, хоча означає більш широке поняття. Навіть переклад цього латинського слова, що означає «засіб», «манера», тісно пов'язаний із багатьма сферами людської діяльності. Але зв'язок її з одягом найбільш помітний.

Погляди на моду більшою мірою суперечливі. Згадаймо хоча б, як розвивалася мода. Життя в печері не вимагало від одягу певних естетичних особливостей. Існувала практична потреба зігріти тіло, запобігти його пошкодженню. З цією метою використовувалися різноманітні підручні засоби, які згодом і стали поштовхом до створення костюма. Поступово, з розвитком цивілізації, до одягу почали ставитися ще й як до окраси. А поняття краси в усіх народів було своє. Погляди на моду змінювались зі зміною суспільних устроїв, нерідко на них впливали навіть дивацтва впливових осіб, які нерідко використовували довжину одягу для приховування власних фізичних вад (Карл VIII ховав за довгим одягом свої жакливі ноги, а Людовік XIV запровадив парик, щоб приховати лисину).

Ідеологія радянського періоду нашої історії породила нову естетику в цілому і одягу зокрема. Суворість фронтового життя вимагала простоти і практичності в роки громадянської війни та повоєнної відбудови, зручності і доступності — в подальші роки. Мода відзначалась і національними мотивами, і інтернаціональними настроями залежно від історичного періоду.

Мода змінюється, оновлюється, і кожний із нас повинен знайти в ній головне. Мистецтво одягатись полягає в умінні комбінувати між собою предмети одягу, застосовуючи те, що личить. Деякі модниці, намагаючись бути індивідуальними, точно копіюють відомі моделі. Необхідно зрозуміти, що еталону в моді не може бути, інакше людина втратить свою індивідуальність. Мода полягає не в підкоренні певному зразку, а у виборі свого власного стилю, у визначенні, що тобі личить. Якщо ж людина не має власного смаку, то, на мій погляд, вона виглядає смішно і жалюгідно. Відомий модельєр Зайцев вважає, що мода полягає у постійному конфлікті нового зі старим. А суперечки, спричинені нею, свідчать про небайдуже ставлення людини до моди. У мене є переконання в тому, що краще відстати від моди, ніж йти поперед неї. Я думаю, що людині, яка не має власного смаку, загрожує перетворення на жертву моди. Наш одяг повинен бути універсальним, щоб ми могли впевнено почувати себе за будь-яких обставин.

МОЛОДІЖНИЙ ЛІДЕР

План

- I. Характер, який визначає лідера.
- II. Становлення лідера.
 1. Роль лідера в колективі.
 2. Лідери нашого класу.
 3. Риси, які визначають лідера.
 4. У нас спільні турботи.
- III. Молодіжний лідер з'єднує колектив.

Відомо, що людський характер виявляється у різних сферах життя. Робота, навчання, захоплення, конфліктні ситуації дають змогу людині розкритись, виявити своє «я», адже характер — це не просто енергія або пасивність, темперамент або стриманість. Характер — це і ставлення до всього, що тебе оточує.

Саме у ставленні до оточення виявляється лідер. Навіть у дитячому колективі можна спостерігати за зростанням лідера. Саме за зростанням, бо діти мають як позитивні, так і негативні нахили. А дитячий лідер зможе підбити малюків на негативні вчинки. Та ж ситуація може спостерігатись і у підлітків.

Зовсім інша річ — молодь. Це вже дорослі свідомі люди, здатні відповідати за свої вчинки.

На прикладі свого класу я б визначила лідера як людину, яка у певній ситуації бере на себе велику відповідальність за дії групи. Справа в тому, що в нашому класі визначилося два лідери. Спочатку я думала, що так не буває, але потім переконалася, що наші лідери доповнюють один одного. Настя, наша староста, створює навколо себе таку теплу атмосферу, що з нею хочеться спілкуватися. Вона чуйна і доброзичлива. Вона організовує нас на відвідини хворих, на всі культурно-масові заходи. У неї гарна вдача, але одна риса найбільше приваблює: вона вміє слухати. Тому до неї йдуть за порадами і хлопці, і дівчата.

А коли щось стосується нашого навчання, то на перший план виступає Наталя. Вона бере на себе ініціативу у підготовці до іспитів, у додаткових заняттях учнями, які не встигають у навчанні. Але коли у Наталі неприємності — вона теж потребує Настиної підтримки.

Ось так і живуть у нашому класі два лідери — Настя і Наталя. Обидві добре навчаються, обидві ціленаправлені і життєрадісні, чесні і принципові. Але Настя трохи м'якша за вдачею, а Наталя — трохи суворіша. Вони ніби доповнюють одна одну. А класові від цього тільки користь, на всіх напрямках шкільної роботи він попереду. У нашому класі хороший мікроклімат, доброзичливість і взаємодопомога. А найголовніше, на мою думку, це те, що клас становить єдине ціле, кожний рахується з думкою інших, поважає точку зору однокласників. У нас спільні радощі й турботи, а після закінчення школи нам буде що згадати, бо усі шкільні заходи були для нас цікавими, тому що ми брали участь у їх підготовці. Лижні змагання і туристські походи, пісня біля вогнища — все це наші спільні спогади.

Хотілось би, щоб і надалі нам таланило, щоб було взаєморозуміння з однолітками і дорослими. А найголовніше, я хотіла б завірити усіх старшокласників, що коли є лідери в колективі, то це всім на користь.

МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ПРОЧИТАНОЇ СТАТТІ

Останнім часом у пресі з'явилося багато публікацій на молодіжну тематику. Кожний прагне висловити свою точку зору з приводу орієнтирів на майбутнє. Важко мріяти про майбутнє в умовах економічної нестабільності і соціальної незахищеності. Можливо тому мої ровесники прагнуть не знайти свій шлях, а знайти собі прожитковий мінімум. Особливо лякають мене судження дівчат.

Недавно я прочитав міркування моєї ровесниці про подальший шлях і вжахнувся прочитаному. Дівчина Таня написала, що її не приваблює думка про навчання, бо на роботу все одно не влаштуєшся, що вона тікає з дому, щоб не чути, як бідкається мати з приводу нестачі грошей. Тому весь вільний час дівчина проводить з друзями в парку.

Я не погоджуюсь із Танею. Більшість моїх друзів теж підтримує мене.

З одного боку нам, хлопцям, легше. Підеш в армію, відслужиш, а там дивишся — щось зміниться в державі. А якщо подивитись по-іншому, то ми відповідаємо і за долю держави, і за долю дівчат, бо нам захищати Вітчизну, нам піднімати економіку. Я не применшую ролі жінки в суспільстві, але вважаю, що у жінки ще відповідальніше призначення — виховувати дітей.

Я переконаний, що Тані потрібно змінити своє ставлення до навчання. Тільки освіта може забезпечити нашому поколінню гідне майбутнє. Моя мрія — вступити до політехнічного інституту і стати хорошим інженером-виробничником. Дівчата теж повинні обирати собі шлях. Як жінка з низьким інтелектом може виховувати дітей? Невже вона допустить, щоб власні діти її соромились? Тому треба не шукати розваг, тікаючи від

труднощів, а займатись самовдосконаленням. Безумовно, я не проти спілкування з друзями, але ж з друзями, а не з сумнівними приятелями чи випадковими стрічними. Думаю, що треба замислитись, чи варто розмінювати своє життя на випивки, цигарки, цілунки з незнайомцями.

Я переконаний, що прийде час, коли Таня мріятиме про справжні почуття, про сім'ю, про домашній затишок. А чи буде вона здатна після бурхливої юності на високі почуття і чисті стосунки? Не даремно ж говорять: «Бережи честь змолоду». Думаю, що це стосується і юнаків, і дівчат. Неодмінно треба подбати про себе зараз, щоб не було пізно потім. Це стосується і взаємин із батьками. Важко налагоджувати зіпсовані стосунки, легше їх не псувати.

Аналізуючи міркування Тані, я і для себе зробив деякі висновки. Адже я звичайний юнак, я теж роблю багато помилок, але прагну їх уникати або вчасно виправляти. Просто в мене є тверді переконання в тому, що запорукою мого щасливого майбутнього є постійна праця в школі і вдома. Найголовніше, що я маю тверді переконання щодо правильності свого подальшого шляху.

ЧОЛОВІК І ЖІНКА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

З давніх-давен проблема стосунків чоловіка і жінки вирішувалася за допомогою національних традицій, виховання, релігійних переконань тощо. Та й саме життя ніби підказувало, як мають складатися ці стосунки: Адам орав, Єва пряла. На жінці завжди трималася хата, діти. А чоловік мав здобувати їжу на кожен день.

Та минали століття, і все значно ускладнилося. Нині жінка не обмежує свою діяльність лише родиною. Вона прагне зробити кар'єру науковця, керівника, і часто їй це вдається не гірше, ніж чоловікові. З'ясувалося, що сучасна жінка може бути не тільки чарівною, вихованою, освіченою, але й здатною виконувати традиційно чоловічу роботу інтелектуально, а у деяких випадках вона виявилася більш стриманою, дипломатичною і в той же час більш цілеспрямованою. Здавалося б, цьому слід лише радіти. І все ж залишаються серйозні питання. Адже в жінки була і є велична роль — народжувати і виховувати дітей.

Чоловіки не квапляться підставити плече навіть у тому, що вони могли б робити на допомогу жінці — у хатньому господарстві, у вихованні дітей. І сучасна жінка, яка вирішила працювати, опинилась у досить скрутному становищі: вона й на роботі працює, і вдома працює, ще й діти на її совісті і плечах. Чоловіки заперечують: за все слід платити, за кар'єру і самореалізацію особистості теж. Тож так може міркувати лише відсторонений холодний розум. У житті ж це протиріччя має розв'язання. Воно лежить у сфері людських стосунків тих, кого об'єднало в родину щире почуття любові і поваги. Тоді зникають мізерні підрахунки, хто скільки разів ходив за продуктами, прибирав чи виносив сміття. Усе вирішується на користь родини. Невже ідилія можлива? На жаль, не так часто.

Мабуть, потрібне буде ще не одне десятиліття для того, щоб перебудувати традиційні уявлення про роль чоловіка і жінки у суспільстві, у сім'ї. Та й чи завжди є в цьому потреба! Досить послухати думку тих жінок, які вважають найвищою метою свого життя виховання гідних дітей у сім'ї, створення сімейного затишку і спокою. Це зовсім не легко. І на цьому шляху жінці доводиться не тільки коритися і терпіти, але й бути послідовною, терплячою, наполегливою. Жінка завжди була берегинею сімейного вогнища, душею родини. Тож чи слід відмовлятися від цієї ролі? Кожна жінка розуміє, що без родини, без кохання, без дітей життя навіть найбільш успішної жінки порожнє. Щастя — то дуже складне поняття, але до його складових частин сім'я належала завжди. Отже, кожній жінці і кожному чоловікові у суспільстві належить зробити свій вибір. Але пам'ятати, що від цього вибору врешті-решт залежатиме не тільки життя двох людей, але ціле життя на землі.

ЩО Я МОЖУ ЗРОБИТИ ДЛЯ РІДНОЇ МОВИ?

Не думаю, що є на світі ще один такий народ, як наш, що вагається, якою мовою йому спілкуватися. Коли замислююся над цим, стає боляче і страшно. Боляче, бо зневажаємо свою власну мову, до того ж одну з наймилозвучніших у світі. Страшно, бо поведомся з нею, своєю материнською мовою, по-дикунськи. Звертаючись до світової історії, дивуюсь чому перед індійськими, африканськими та австралійськими племенами не стояло питання, чи розмовляти своєю мовою? Ці нерозвинені, далекі від цивілізації племена вчили колонізаторську мову чужинців, але зберегли свою рідну. А ми? Ми ставимо питання про збереження мови, а самі зневажаємо її і ганьбимо. Від таких думок почуваєшся зрадником. То може не думати?

Напевне, легше не переобтяжувати свою свідомість, а погодитись зі співвітчизниками, які переконані, що шматок ковбаси важливіший за мову. Проте чи варто забувати, що ми не можемо триматись на світі лише тваринними інстинктами, адже не хлібом єдиним живе людина. У часи найжорстокіших історичних катаклізмів людина вижила з переконанням того, що вона людина, що її призначення жити, а не існувати. Наші попередники витримали революції, голодомори і найжорстокіші війни, маючи на озброєнні рідне слово. У круговерті сучасного неспокійного життя рідне слово примушує нас замислитись: хто ми, чиїх батьків діти, що принесли у світ, що дамо своїм нащадкам?

Хочеться вірити, що українська мова стане державною не лише на папері, що ми не зрідка, а завжди чутимемо її на вулиці, спілкуватимемося нею, думатимемо по-українськи. Поки не прийде до нас усвідомлення необхідності рідної мови, доти не зможемо ми в повній мірі вважати себе великою європейською державою. Прикро, що наші співвітчизники повсякчас пікетують, відстоюючи інтереси російської мови. Ніхто не забороняє народам, які проживають на українській території, розвивати

національні мови. Але не слід забувати про необхідність вивчення державної мови. Нікого не дивує той факт, що багатонаціональне населення США поважає державну мову. Чому ж у нас і досі обговорюється питання про місце державної мови в житті незалежної держави?

Кожний із нас повинен пам'ятати, що «не можна любити народів других, коли ти не любиш Вкраїну». Не можна не погодитись зі словами Володимира Сосюри, а любити Україну — це значить любити її мову, її культуру, її традиції. Любити свою Вітчизну — це значить усвідомлювати себе часточкою великого народу. Російський письменник М. Пришвін писав: «Я» можна сказати тільки рідною мовою».

Мені і моїм ровесникам треба навчитись поважати рідну мову, не соромитись її, бо це мова Великого Кобзаря, це мова наших матерів. Освіта, наука, мистецтво, театр, побутова культура пов'язані з мовою. Обмежене спілкування рідною мовою призводить до обмеження культури. Рівність українського слова серед світових мов виборювали видатні діячі культури, які добре розуміли, що без мови немає народу. Мова Великого Кобзаря об'єднала всіх українців:

По безсмертному шляху
Ішли хохли, русини, малороси,
Щоб зватись українцями віднині.
(І. Драч)

Краще оволодіння мовою досягається завдяки вивченню літератури та історії. Від нас самих залежить, щоб наші знання не обмежувалися шкільною програмою. У той же час мова — це не тільки засіб спілкування, а й бездонна криниця, яка містить інформацію про світ, насамперед про свій народ. Розвиток нашої мови гальмувався у 30—70-ті роки двадцятого століття. Перед нашим поколінням стоїть завдання виправити таке становище, повернувши українській мові престиж і рівноправність не на папері, а в житті.

ЧИМ БАГАТИЙ МІЙ НАРОД

Поняття народу і Батьківщини для мене нерозривні і єдині. Говорячи про багатство свого народу, я уявляю неосяжні лани Батьківщини, море золотої пшениці під блакитним небом. Недаремно ці кольори — жовтий і блакитний — стали кольорами державної символіки українців. Моя земля багата родючими ґрунтами, які в роки Великої Вітчизняної війни ворог вивозив на захід; багата вона своїми надрами, які приховують у собі золото і бурштину, нафту і газ, руду та вугілля. Але найбільше багатство моєї Батьківщини — її народ.

Навіть найбільші матеріальні цінності не замінять духовного багатства мого народу. Милозвучна мова і лірична пісня, славна історія і численні традиції, та і сама вдача українців, щира, відкрита, доброзичлива, — ось найбільше багатство. І це багатство протягом століть треба було

зберігати для нащадків. Поетичне бачення рідного слова у кожного з нас своє, але всі ми ставимося до материнської мови з височини загальнолюдських моральних і естетичних цінностей. Звертаючись до народу, І. Франко писав:

...в слові твому іскряться
І сила, й м'якість, дотеп, і потуга,
І все, чим може вгору дух піднятися.
(«Мойсей»)

Мамине слово, мамина колискова — наше перше підсвідоме знайомство з Вітчизною. Адже від батьківського порога починається рідна земля. Біленька хата у вишневому садку — нездійснена мрія Тараса Шевченка. Біла хата, біла сорочка, біла свита... Це становило неодмінну національну прикмету українця, бо білий колір — це символ чистоти і душевної краси. Білі рушники прикрашали оселю українця, білим вишиваним рушником мати стелила своїй дитині доріжку в далекі світи. Як переплелися давні національні традиції з сучасністю! Адже і зараз, як і багато років тому, мати співає своїй дитині колискову пісню рідною мовою; і нині, як колись, дарують матері своїм дітям рушники разом зі своїм благословенням.

У тісному поєднанні з рушником існує хліб. Більшість українських традицій пов'язані з хлібом. Дорогих гостей зустрічають хлібом-сіллю, хліб несуть на відвідини породіллі, на входини в нову оселю, на весілля і на поминки.

А весільний коровай! Його прикрашали калиною. Ще одна традиція нашого народу, адже народна мудрість свідчить: «Без верби і калини нема України». Ці священні для українця дерева неодмінно росли біля хати. А українська пісня! Недаремно говорять, що українець співає цілий рік і цілий вік. Мелодійна дівоча пісня звучала в убогій хаті і на полі, жартівлива — на вечорницях та на вечорових гулях молоді, ніжна — біля дитячої колиски, завзята — вела в похід козацьке військо на захист рідної землі.

Українці в усі віки захищали рідну землю від ворогів, але брали в руки зброю лише тому, що змушував ворог. Бо не було більшого щастя для мого народу як мирна праця на своїй землі. Хлібороби, трударі, добрі і щирі люди — ось риси представників мого народу. Багатий мій народ і талановитими людьми, він дав світові видатних композиторів і художників, співаків і музикантів.

Такий народ заслуговує кращої долі. Сподіваюсь, що він її матиме. Той, хто здобув незалежність, зуміє вийти з економічної кризи. І тоді до багатства духовного додається і матеріальний добробут. Я в це вірю.

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ – ПРОБЛЕМИ ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА

На зламі століть ми часто ставимо питання, що було головним у минулому віці. Здається, відповідей було досить. І все ж ризикнемо

сказати, що це розуміння наслідків НТР, про яку було сказано так багато гучних слів. Справді, НТР багато змінила в людській цивілізації. Це дало підстави декому навіть ототожнювати її з духовністю суспільства. Переваг справді багато дав нам технічний прогрес, ми ними користуємося з любови, але ж треба, як-то кажуть, і міру знати. Ми повинні дбати про природу, про навколишнє середовище, щоб, образно кажучи, розклавши райдугу на спектри, не втратити самої райдуги.

Науково-технічна революція так стрімко увірвалася в наше життя, що до деяких її відкриттів ми виявилися зовсім не підготовленими. Наприклад, до розщеплення атомного ядра. Наукові відкриття та їх втілення у конкретні об'єкти народного господарства висвітлили нерозривний зв'язок моралі і науково-технічного прогресу. Людство сплатило страшну ціну не тільки за недбалість у ставленні до природи, але й за аморальність ставлення до людей, до свого обов'язку один перед одним. Страх за кар'єру, ще якісь прагматичні міркування затулили очевидне безглуздя того, що робилося. Натворили рукотворних морів, під якими поховали не лише золотonosні чорноземи, а й те, чому немає ціни — могили предків, віковічні гнізда свої, історичну пам'ять. Страх за кар'єру штовхнув учених замислити неприродний поворот рік Сибіру, перекидання критично забруднених вод Дунаю в Дніпро, він призвів до Чорнобиля, до проектів АЕС у Криму, в Чигирині, промислового вузла в Каневі, біля священної Тарасової гори. Той же механізм, либонь, водив рукою місцевих урядовців, які давали дозвіл на спорудження в густонаселених краях небезпечних для життя об'єктів. Виявляється, вирішення проблем екології починати слід з моралі кожного з нас. Сьогодні ми розуміємо, що відповідальність за стан екології лежить на кожному з нас. Бо крім відповідальності високої влади, існує проблема моралі по відношенню кожного до навколишнього світу. Хіба може влада встежити за кожним деревом і струмочком, за поведінкою людини. Навряд чи навіть система штрафів допоможе. Адже головне — внутрішній закон порядності, закон дбайливого ставлення до природи, один до одного. Природа вже багато страждала від людського недбалства. Чи ж буде колись на Землі царство гармонії людини і природи? Сьогодні це залежить від кожного з нас.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

5 КЛАС

На уроках української літератури п'ятикласники вчатья усно та письмово переказувати текст (докладно, стисло, вибірково), встановлювати зв'язки між подіями твору, складати план невеликого епічного і драматичного твору, давати усний відгук на самостійно прочитаний літературний твір, твори інших видів мистецтва, розповідати про персонажів (головних і другорядних), знаходити в художньому тексті епітети, порівняння, пояснювати їхню образотворчу роль.

Такі навички допомагають учневі краще розуміти художній твір, розширюють його читацький досвід, прищеплюють уміння самостійно осмислювати мистецьке явище. Однак формування таких навичок справа не легка і лише за умови постійного тренування можна досягти результату. Написання твору дає змогу розвивати ці навички, працювати послідовно, поступово ускладнюючи вид завдання.

Підготовка до написання творчої роботи полягає в уважному читанні художнього тексту, виборі уривків, які мають відношення до теми письмової роботи, складанні плану твору. Теми, які пропонуються у п'ятому класі, враховують саме послідовність набуття навичок аналізу художнього твору: від власне переказу окремих епізодів до їх порівняння, аналізу зв'язків, характеристики героїв, художніх засобів виразності.

МІЙ ПЕРШИЙ УРОК

Пролунав перший дзвоник. Це був той сріблястий дзвоник, якого учні чекали так довго.

До нас підійшла учителька, і ми всі пішли в клас. Пригадується простора класна кімната, з великими світлими вікнами, пофарбованими партами, дошкою.

Усі сіли за парти, і почався перший урок. Учителька показала нам великий портрет, з якого дивився на нас Тарас Шевченко. Ми розповідали все те, що знали про великого сина нашого народу, читали його вірші, розглядали його живописні роботи, слухали пісні на вірші поета.

Учителька розказала нам багато цікавого з життя поета: як він навчався, як став борцем за щастя народу, як турбувався про його майбутнє, освіту.

Ми незчулися, як дзвоник сповістив про закінчення уроку. За п'ять років навчання в школі було багато цікавих уроків, але я завжди з хвилюванням згадую свій перший урок.

РОЛЬ КНИГИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Книга супроводжує людину протягом усього життя: перші книги — альбоми казок, розмальованки, перші дитячі вірші. Ми полюбили їх, а через них почали звертатися до інших книг. Книги — наші вірні

порадники, вони вчать нас мислити, відкривають нам невідоме. А тому роль книги в житті людини дуже велика: своїй грамотності, освіченості ми зобов'язані книзі. Вона вчить нас бути чесними, працьовитими, любити свій край, поважати людей. Книга переносить нас в інші країни, епохи.

Я люблю читати книги про історичні епохи і події. Ці книги збагачують мої знання про життя людей у різні часи, вчать переборювати певні випробування долі, розкривають красу мови.

Я вважаю, що книги — це найбільший людський скарб і життя без них важко уявити.

«ЩО УМІТИ — ЗА ПЛЕЧИМА НЕ НОСИТИ»

Я дуже люблю допомагати мамі готувати обід. Часто подружки навіть жартують, що я буду кухаркою, хоч моя мрія — стати лікарем. Але я знаю, що добре, коли все умієш робити.

Ось у цьому році ми ходили в туристичний похід. За день ми дуже втомилися. Хотілося поїсти. У нас були і хліб, і ковбаса, і консерви, але хотілось чогось гарячого. Разом вирішили зварити юшку. Дружно взялися за роботу: хлопці розклали багаття, дівчата чистили картоплю. Я робила все, як учила мене мама. Не минуло й години, а в мисках уже парувала пахуча юшка. У той вечір вона здалася найкращою їжею у світі. Як добре, що мама навчила мене її готувати. Правду кажуть: «Що уміти — за плечима не носити». От і моє уміння стало в пригоді.

МОЯ УЛЮБЛЕНА КАЗКА

Чарівний світ казки відкрила для мене моя бабуся. Коли я був маленьким, бабуся часто читала і розповідала мені казки. Я захоплювався мужніми героями цих творів, незвичайними фантастичними подіями, а особливо мені подобався щасливий кінець казок.

Я дуже люблю казку «Рукавичка». У мене є ця казка з красивими кольоровими ілюстраціями до неї. Казка мені подобається за те, що в ній іде мова про дружбу тварин. А я дуже люблю тваринок. Від казки віє теплом, доброзичливістю, хочеться і собі бути добрим, товариським, поділитися гарним настроєм, зробити гарний вчинок. Казка вчить нас любити тварин і піклуватися про них.

Казка «Рукавичка» нагадує мені прекрасні години спілкування з бабусяю в ранньому дитинстві.

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ

(Відгук про прочитаний твір)

Із народними переказами я вперше ознайомився на уроках української літератури. Які дивні твори! І не казка, і не бувальщина. Поєднали вони в собі історичну правду і людську вигадку. Гарно і поетично зображені в переказах народні захисники-запорожці. Оспівуючи козаків, народ перебільшує, приписує їм фантастичні можливості. Я думаю, що так люди виражали вдячність і любов до своїх обранців. З особливою

пошаною розповідають перекази про народних героїв — Богдана Хмельницького, Нестора Морозенка, Олексу Довбуша. Це відважні лицарі, які боронили свій народ і від польської шляхти, і від татарських набігів. Особливо мені сподобалися перекази «Про запорожців». Адже цікаво уявити козака, який має величезні вуса, вміє говорити дванадцятьма мовами та ще й за тисячу верст бачити, що там робиться!

ПРО УЛЮБЛЕНУ КАЗКУ

(Відгук про самостійно прочитаний твір)

На день народження тато подарував мені книгу українських казок. Що вже то було за задоволення! Я читав із захопленням, і перша казка була — «Про Мишенят Круть і Верть і Півника Голосисте Горлечко». У ній розкажується про те, як Півник знайшов колосок. Але ні Круть, ні Верть (мишенята, які жили з ним), не захотіли йому допомагати. Коли Півник пропонував їм чи то змолотили колосок, чи то відвезти зерно до млина, вони відмовлялися. «Не я», — одказував Круть, «Не я», — одказував Верть, і все гралися. Та ось Півник спік духмяні пиріжки і поставив їх на стіл. Тут як тут і Круть і Верть. Але Півник не дозволив їм поласувати пиріжками, сказавши, що вони — ледарі і того не заслужили.

Коли я прочитав казку, то пригадав і свої вчинки. Бувало, що я відмовлявся допомагати своїм батькам. Але тепер я буду робити так, як Півник, щоби не залишитися без «пиріжків».

ЯК З'ЯВИЛИСЯ ПРОЛІСКИ?

(Власна легенда)

Розказують старі люди, що в давнину зима була дуже люта. Щороку Весна виходила на двобій із нею, але часто Зима перемагала, і тоді панувала увесь рік. І одного разу люта Зима знову взяла верх над ніжною Весною, закрила її в темниці і сказала: «Ти вийдеш звідси тільки тоді, коли станеться диво — посеред снігу зацвітуть квіти».

Засумувала Весна, а ще більше загорювали всі звірі і птахи на землі, які вже знемагали від холоду і голоду. Аж ось одна ластівка змогла дістатися до Весни у її в'язниці. Та розказала про нездійсненну вимогу Зими. Тоді ластівка прилетіла на землю, припала грудьми до снігу і почала гріти його. Не витримавши її тепла, сніг почав танути, і з-під ластівчиного крила до сонця потяглася синьоока відважна квітка. Побачила те Зима — і відразу втратила свою силу. Відтоді так і повелося — тількино з'являються перші проліски — Зима тікає щодуху до наступного року.

ПРО ФАРБОВАНОГО ЛИСА І НЕ ТІЛЬКИ...

(За казкою І. Франка «Фарбований лис»)

Бажаючи порадувати і розважити власних дітей, Іван Франко свого часу спробував себе і в ролі казкаря. Особливо багато у нього казок про тварин. Франко знав, що діти «люблять звірів, особливо коли ті звірі

в байці починають говорити, думати і поводитися як люди». У казці «Фарбований Лис» він розказав про героя, який волею випадку набув незвичайного вигляду і оголосив себе посланцем святого Миколая на землі. Фарбований Лис вповні скористався глупотою звірів, що його оточували, і почав правити лісом на власний розсуд. І хоча нічого не змінилося за час його правління, недалекоглядні мешканці лісу «були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя».

«Сказка ложь, да в ней намёк»,— говорить влучне російське прислів'я. Звичайно, ми розуміємо, кого мав на увазі Франко, розказуючи про Фарбованого Лиса. Автор висміює ошуканця, який обдурих усіх звірів і незаслужено користувався усілякими пільгами. А також засуджує звірів, які так нерозумно і сліпо повірили пройдисвіту.

Дякуючи Іванові Франку, ми маємо таку науку про Фарбованого Лиса, яка придасться в житті кожному.

ХТО ВИ, ЦАР ПЛАКСІЙ І ЛОСКОТОН?

(За казкою В. Симоненка «Цар Плаксі́й і Лоскотон»)

Мені сподобалась казка Василя Симоненка «Цар Плаксі́й і Лоскотон». В ній автор розказав про країну Сльозолий, якою правив цар Плаксі́й. Все його сімейство було дуже схожим на нього: «всі сльозливі через край». Цар домагався, щоб в країні плакали «всі діти, бо сміятись і радіти у моєму царстві — ні!» І зовсім сутужно прийшлося би жителям тієї країни, якби не жив серед них «добрий дядько Лоскотон». Його всі дуже любили за лагідну веселу вдачу, він приносив «до усіх голосний та широкий сміх». І навіть коли доброго чарівника ув'язнили Плаксієві слуги, прості люди допомагають йому звільнитися. Лоскотон віддячив сповна — «розвалив поганський трон».

Ця казка дуже повчальна. Її головні герої — Лоскотон і цар Плаксі́й — абсолютно протилежні. Це неначе Добро і Зло, які постійно сперечаються між собою за владу над людськими душами. Показовий фінал казки. «Цар Плаксі́й помер від сміху», а Лоскотон «живе й понині!» Так автор виражає свою віру в перемогу Добра над Злом. Особливо мені сподобалось, що Плаксі́й помер саме від сміху. Бо сила сміху, добра — переможна. Там, де сльози — там страх, поневолення, злидні. Там, де сміх — там свобода, радість, надія. А їх неможливо знищити так же точно, як саме життя.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕДЬКА ТА ТОЛІ

(За оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник»)

В оповіданні «Федько-халамидник» письменник розповідає про двох хлопчиків-однолітків. Федько — син бідного робітника, а Толя — дитина з багатой сім'ї. Федько був чесним, ніколи не брехав, але був великим бешкетником, заважав хлопцям гратися, шкодив їм. Толя ж був тихим і смирним, ніколи не бешкетував. Федько, відчайдушний і сміливий, не

побоявся по крижинах перебратися з одного берега на інший. Толя, честолюбивий, захотів і собі похизуватися перед хлопцями. Федько не байдужий до чужого нещастя, він благородний, готовий прийти на виручку. Толя підлий і брехливий. Він навіть не подякував Федьку за те, що той врятував його від смерті. Толя черствий і байдужий до нещастя інших людей. Він зміг безтурботно гратися в той час, коли на цвинтарі ховали його рятівника.

Я б дуже хотіла мати такого товариша, як Федько-халамидник.

ПРО ОЛЕСЯ

(За оповіданням Григора Тютюнника «Дивак»)

Нещодавно на уроці української літератури ми прочитали оповідання Григора Тютюнника «Дивак». Мені одразу здалося, що з'явився у мене новий друг — щирий, добрий.

Запам'ятались Олесеві очі: «чорні, глибокі, як вода в затінку, дивляться широко, немов одразу хочуть збагнути увесь світ». Так, хлопчик допитливий, цікавиться всіма дрібничками, що трапляються йому на шляху до школи. «Йому подобається робити перші протопти в заметах, знімати снігові очіпки з кілків у тинах». Олесь сприймає природу як живу істоту; зрозумівши, що сосна помирає, він хоче їй допомогти — хоч би нагребти сніжку на її оголене коріння. Жаль йому і льоду, який ламають хлопці, і пліточки, яка опинилася в зубах у щуки. Хлопчина має творчу, живу уяву, яка допомагає йому жити цікаво, змістовно, бачити красу навколо себе.

Олесь добрий, і навіть я б сказала, мудрий. Він не забіяка (не дав же задачі Федькові!). Але, разом з тим, Олесь — рішучий хлопець. Він уміє обстоювати власну думку і протестує проти вчительки, яка не хоче його зрозуміти і дозволити виконувати інше завдання. Не сприймає він і дідову жорстоку науку: «Тут, на землі, не бити не можна».

Я думаю, що такі, як Олесь, стають справжніми людьми, небайдужими, чутливими до навколишнього світу. І без таких «диваків» світ став би жорстоким і холодним.

6 КЛАС

У шостому класі на уроках української літератури вдосконалюються вміння письмово докладно, вибірково і стисло переказувати невеликі за обсягом епічні твори або фрагменти з них, зокрема фрагменти з елементами опису (пейзажу, інтер'єру, портрета), знаходити в художньому тексті засвоєні зображувально-виражальні засоби та компоненти твору і пояснювати їх роль у контексті. У творах учні повинні продемонструвати знання сюжету, основних образів та ідеї художнього твору, вміння виділяти у тексті ключові епізоди та встановлювати зв'язки між ними, характеризувати та порівнювати героїв твору на основі їхніх вчинків. Як вид письмової роботи у шостому класі пропонується також складання плану (простого і складного) характеристики героя, твору-роздуму про героя. Художні твори, вивчення яких передбачено чинною програмою, дають широкі можливості для застосування різних форм письмових робіт та творів, формування навичок самостійного аналізу мистецького явища.

ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНО ВИВЧАТИ ТВОРИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ?

(Твір-роздум)

На уроках української літератури ми вивчаємо твори усної народної творчості. Казки і легенди, приказки і прислів'я, загадки і пісні. Чи ж потрібні вони сучасному школяреві? Думаю, потрібні. Бо фольклор відображає погляди народу, його мораль і етику, показує взаємини з людьми і природою, знайомить зі звичаями, традиціями, обрядами українців. Народ у фольклорних творах висловив гарячу любов до рідного краю, опоетизував героїчне минуле, оспівав і прославив мужніх захисників вітчизни.

Важко уявити, яким сірим було б життя без колядок і щедрівок, без Різдвяних вертепів і Великодніх веснянок. Велике багатство мудрості та краси передали нам предки. І все це потрібно знати, оберігати, щоб не забути своє коріння, свій родовід, щоб не стати безбатченками.

ЩО Я ДІЗНАВСЯ З ІСТОРИЧНИХ ПІСЕНЬ ПРО МИНУЛЕ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ?

Про життя людей у різні часи і епохи ми дізнаємося з різних джерел: літописів, археологічних розкопок, пісень, літературних творів, історичних документів.

Історичні пісні, вивчені в шостому класі, збагатили мої знання про мужніх воїнів нашого народу. Особливо запам'ятався мені образ Байди. Я багато знав про мужність козаків у боротьбі з турками та татарами. А прочитавши «Пісню про Байду», я відчув, як любив наш народ своїх

героїв. Перебільшенням сили і мужності воїна народ ще більше возвеличує і прославляє його. І щоб там не було, але народні маси вірили, що мужність і безстрашність наших козаків обов'язково переможе.

Народні месники не тільки захищали свої землі від нападників, але й боронили народ від жорстоких панів. Івана Кармелюка називають народним лицарем, йому присвячено багато пісень, легенд.

Про все це я дізнався на уроках української літератури, вивчаючи історичні пісні.

МОЯ УЛЮБЛЕНА НАРОДНА ПІСНЯ

Народна пісня... Важко уявити собі життя нашого народу без пісні. Українці — співуча нація, і пісня супроводжує їх усе життя, збагачуючи неповторною красою мистецтва слова в коштовній музичній оправі різноголосся.

Я з дитинства пам'ятаю, як співав мій дідусь із сусідом пісню «Розпрягайте, хлопці, коні». Мені сподобалась ця пісня у їх виконанні і стала моєю улюбленою. Я люблю її за бадьору мелодію, піднесений настрій, хоч хлопці збираються не воювати, а відпочивати. Я думаю, тим самим підкреслено завзятість отамана, якого й після походу сон не бере, його турботу про бійців.

Коли я чую цю пісню, то уявляю густий зелений сад, куди гуртами під'їжджають на стомлених змилених конях козаки у барвистих запиленних строях. Обличчя в них щасливі від зустрічі з рідною землею.

Думаю, що її люблять співати в народі тому, що вона звеселяє душу. А мені нагадує мого дідуся. Хай такі пісні не забуваються.

СПІВМОВКИ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

Любов до влучного і дотепного слова — одна з характерних рис українського народу. Вона відобразилась у величезній кількості народних жартів, байок, приказок, жартівливих порівнянь.

Це справило свій вплив і на творчість багатьох письменників. Степан Руданський — один із них. В історії літератури він відзначився тим, що започаткував новий жанр — співмовки. «Степан Руданський справді заслуговує на найдорожчий у світі титул — титул народного поета», — так оцінив його творчість М. Рильський.

Мені подобаються співмовки Руданського. Вони легко й невимушено звучать, а за простотою викладу криється прихований підтекст. Автор використовує різні засоби — від легкого гумору до в'їдливої гнівної сатири. Для цих творів характерне різке протиставлення моральних якостей простих людей і панів. При цьому порівняння не на користь панства. В очах Руданського прості селяни, козаки — це носії найкращих рис, вони чесні, порядні, розумні, кмітливі і дотепні. «Запорожці у короля» не дали себе образити й перехитрили пихатих поляків («Запорожці у короля»); Іван не дозволив себе ошукати хитрому панові та ще й сам мав прибуток («Пан і Іван в дорозі»).

Твори Степана Руданського йшли до свого читача дуже довго. Та нині шанувальників його творчості стає дедалі більше. І я серед них.

АВТОБІОГРАФІЧНІСТЬ ПОЕЗІЙ Т. ШЕВЧЕНКА

На уроках української літератури ми познайомилися з поезіями Тараса Шевченка «Якби ви знали, паничі» та «І золотої й дорогої». Вони є автобіографічними творами, бо в них поет описав своє безрадісне дитинство, свою гірку долю.

Із поезії «Якби ви знали, паничі» ми дізналися, що через непосильну працю і матеріальні нестатки батьки Тараса передчасно постаріли і померли. Після їх смерті життя дітей стало ще нестерпнішим. Братам «поголили лоби», а сестри стали наймичками. Таке життя Шевченко називає пеклом, не щастя, а страшні муки підстерігали кожного. «Мені аж страшно, як згадаю», — пише поет. Сумно і тяжко таке читати. У поезії «І золотої й дорогої» Тарас Григорович з великим співчуттям і сердечним боєм пише про хлопчика-сироту. Він близький поетові, бо і Шевченко колись був таким же. Йому здається навіть, що дивиться на самого себе:

Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.

Отже, ці твори дають нам уявлення про дитячі роки великого поета.

«ЩУКА» ЛЕОНІДА ГЛІБОВА

Як відомо, байка зародилася ще в стародавній Греції. Відтоді й донині цей жанр є надзвичайно популярним. Генієм української байки є Леонід Глібов. Велика кількість його байок має оригінальні сюжети. Крім того, він творчо переніс на національний ґрунт велику кількість відомих сюжетів байок, наповнивши їх народними образами, характерами, деталями.

Широко відомий мандрівний старовинний сюжет про нерозумних суддів, яких легко можна перехитрити й заплутати. Цю тему Глібов талановито розвинув у байці «Щука», де спритна Лисиця легко обдурила суддів, врятувавши від покарання свою злочинну спільницю — Щуку. В алегоричній формі автор показує кризу судової системи сучасного йому суспільства. Варто лише подивитись, хто: «Якісь два воли, одна нікчемна Шкапа та два стареньких Цапа». Тому-то так легко й обдурила їх Лисиця, виголосивши палку промову про необхідність праведного суду над «розбійницею». Так вона віддячила Щуці за «щупачків» і «линів гарненьких». Виразною є мова байки. Вживання просторічних слів (обідрала, притаскали), пестливих слів (частенько, темненько, сотенька карасиків), прислів'їв («катюзі буде по заслуді») допомагає розкрити особливості характерів героїв.

Ситуація, описана в байці, настільки показова і зрозуміла, що автор навіть не подає мораль. А останній рядок «І Щуку кинули у річку» став афоризмом, який влучно характеризує схожі сюжети, коли злодій уникає покарання і продовжує чинити злочини.

ЗОБРАЖЕННЯ ЖИТТЯ ДІТЕЙ У ТВОРАХ Б. ГРІНЧЕНКА

У шостому класі ми ознайомилися з творами Бориса Грінченка про дітей: «Украла», «Грицько», «Дзвоник».

Герої Б. Грінченка здебільшого проходять суворі випробування, живуть у голоді і холоді, але завжди діти бідняків намагаються жити чесно, не власти в очах старших, прийти на допомогу іншим.

В оповіданні «Украла» йдеться про голодну школярку, що взяла без дозволу шматок хліба у товаришки. Автор намагається прицепити нам почуття співпереживання, засуджує бездушність і черствість. Зі смутком і жалем ми читаємо про життя Олександри та її родини. І радіє серце за доброту її друзів, які зуміли поділитись із дівчиною своєю небагатою їжею, зрозуміли її і допомогли.

Про нелегке життя дівчини-сироти у притулку розповідається в оповіданні «Дзвоник». Боляче читати про страждання Наталі, трагедію її маленького самотнього серця.

Ми захоплюємося благородством Грицька з одноіменного оповідання, який рятує життя Семену.

Оповідання Б. Грінченка про дітей переповнені трагізмом, яким було сповнене тодішнє життя.

ЯКОЮ МАЄ БУТИ СПРАВЖНЯ ЛЮДИНА

(Твір-роздум)

Народна мудрість говорить: «Щоб справжньою людиною стати, треба добре працювати». Отже, праця — це першооснова людського життя, яка створила людину. А тому, мені здається, без праці немає справжньої людини.

Над великою силою праці я задумався ще в дитинстві. А допомогла мені в цьому казка «Дідова дочка і бабина дочка». Дідова дочка виросла у праці. Праця зробила її лагідною, людяною. А бабина дочка — нероба, ледача, за що і була покарана. І тоді я прийшов до висновку: щоб чогось досягти, треба працювати.

Побажання синові вирости справжньою людиною звучить у поезії М. Рильського «Синові». Батько хоче, щоб його син виріс справжньою людиною: чесною, працювитою, чуйною, люблячою, вірним слову і обов'язку.

Ще одна народна мудрість гласить: «Земля не може жити без сонця, а людина без щастя». Тому мені здається, що людина повинна бути ще і щасливою, мати багато гарних друзів.

Такою, на мою думку, має бути справжня людина.

ЗУСТРІЧ ІЗ ПИСЬМЕННИКОМ

(Твір-розповідь за літературою рідного краю)

Харків — великий промисловий і культурний центр України. Я щасливий, що живу в цьому місті, де є багато музеїв, театрів, де живе багато цікавих людей: учених, письменників, художників.

Нещодавно до нашого класу завітав харківський поет Юрій Іванович Стадниченко. Дружба цього поета з учнями нашої школи вже триває десятиліття. Поет любить спілкуватися з молоддю, а ми, учні, любимо слухати вірші у його виконанні.

Ю. Стадниченко — письменник-патріот, який веде велику роботу з молоддю, дбає про українське слово, якого хвилює майбутнє нашої країни. Поет запитує у себе і у своїх земляків:

Не в тривозі без ушину,
Як у житті уже було,
Кому залишим Україну
І рідне слово і село?

Тому мова про загальнолюдські цінності, про виховання людини-патріота пронизує всю творчість поета.

Поет-харків'янин не може не писати про своє місто. Мене дуже хвилюють поезії, у яких оспівано Харків, його вулиці. Особливо мені подобається вірш «Весняний Харків»:

Коли в наше місто приходять весна,
Схвильоване серце не знає спокою.
Іду я по місту — пора чарівна!
Іду я Сумською,
Іду гомінкою Сумською...

Ми з однокласниками сиділи тихо, затамувавши подих, бо у віршах звучали знайомі назви вулиць рідного міста, виражалися близькі нам почуття. Я переконаний, що ця зустріч запам'ятається нам на все життя.

ТВІР-ОПИС КАРТИНИ К. БІЛОКУР «СНІДАНОК»

К. В. Білокур — народна художниця України, картини якої виставлялись у Луврі. Наділена Божим даром образного бачення світу, Катерина Білокур самотужки оволоділа таємницями живопису, стала неперевершеним майстром.

На полотнах Катерини Білокур зображено дари природи — квіти, плоди, а також витвори людської праці.

Шляхетність української селянської трапези передано з надзвичайною художньою виразністю в натюрморті «Сніданок» (1950 р.). Проста селянська їжа зображена на столі: духмяний хліб, чисті біленькі яйця, глечик із молоком, огірки та редька. І стіл прикрашають червоні півонії. За добрим українським звичаєм хліб лежить на білому рушнику, який звисає зі столу. Вражають деталі: орнамент на глечичку, пелюстки півоній, майстерно виконані художницею. А нарізана редька видається справжньою. Ця проста селянська їжа приготовлена швидкокоруч, бо у селян багато роботи і час не чекає.

Натюрморт Катерини Білокур «Сніданок» вважають одним із кращих світових здобутків цього жанру.

ТВІР-ОПИС КАРТИНИ**М. ДЕРЕГУСА «МАЛИЙ ТАРАС СЛУХАЄ КОБЗАРЯ»**

На жанровій картині М. Дерегус відобразив один із можливих епізодів життя юного Тараса Шевченка.

Дія відбувається під селянською хатою, що стоїть на горбочку край села. У центрі — старий кобзар із малим поводитирем, а навколо стоять селяни і зачаровано слухають невеселу оповідь. Тут і молода господиня зі своїм сімейством, і косарі, що повертаються додому після цілоденної праці, і старенька бабуся, і Тарас. Він стоїть найближче до кобзаря, ловить кожен рух, вслухається в кожне слово. Пісня проймає його до глибини душі. Про це говорить зосереджений погляд, недитяча задума.

Засмучені обличчя селян засмагли від вітру і сонця. Тяжке життя, непосильна праця наклали свій відбиток. На картині переважають синій, бузковий, голубувато-сірий кольори. Вони передають настання вечірньої прохолоди. Барви нечіткі, бо на землю вже спускається ніч.

Скоро згасне день, кобзар понесе свої пісні далі, але селяни ще довго пам'ятатимуть його сповідь про життя в неволі, про ту іскорку надії, яку вселив співець у їхні душі.

7 КЛАС

У сьомому класі на уроках української літератури вдосконалюються вміння й оцінювати риси літературних героїв, висловлювати власну думку про них, зіставляти двох героїв одного твору для виявлення спільного й відмінного в їхніх характерах, а також авторського ставлення до них; вміння визначати родові й жанрові ознаки твору, що вивчається; давати письмову розгорнуту відповідь на поставлене питання. Учні вчать визначати ідейно-художню роль елементів сюжету (експозиції, зав'язки, кульмінації, розв'язки) та засобів художньої виразності (тропів) у творі. Особлива увага приділяється характеристиці та порівнянню тематики й проблематики, сюжету різних творів. Як вид письмової роботи у сьомому класі пропонується і написання складного плану характеристики образів, роздуму над проблемами, порушеними у художньому творі. Основним жанром твору у сьомому класі стає твір-роздум. Теми, які пропонуються у сьомому класі, зорієнтовані на розкриття ідейного змісту та проблематики художнього твору, формування навичок самостійного аналізу.

УСЛАВЛЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ

УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В НАРОДНИХ ДУМАХ

Українські народні думи відображали події героїчного характеру, підносили ідею патріотизму. У них возвеличувалась звитяжність героїв борців за незалежність вітчизни. Герої народних дум наділені незвичайною силою, мужністю, розумом, кмітливістю. Таким узагальненим образом захисника рідної землі є козак Голота. Це відважний і дужий воїн, який завжди готовий захищати свій край від ворогів. Він розважливий, впевнений у своїх силах, досвідчений, спритний.

Мужній герой Самійло Кішка з однойменної думи п'ятдесят чотири роки пробув у турецькій неволі, але не скорився ворогові, а у слушний час організував повстання козаків і вивів їх додому. У думі «Іван Богун» оспівуються народні герої України, активні учасники національно-визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. Богдан Хмельницький та Іван Богун.

Українські народні думи утверджують високу патріотичну свідомість народу, щире співчуття до невільників, вірність батьківщині, поняття совісті та моралі.

СЛАВЕТНА ГЕРОЇНЯ МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

(За народною думою «Маруся Богуславка»)

Справжнім літописом українського життя стали народні думи. Народні співці засвідчили героїчні і трагічні сторінки вітчизняної історії, емоційно і пристрасно оспівали славетних воїнів-козаків, справжніх патріотів своєї землі.

Окреме місце посідає «Дума про Марусю Богуславку», яка, на відміну від інших, уславила подвиг жінки. Знаємо з історії, що татари своїми

набігами спустошували українські землі, а люд зганяли в полон. Безліч молодих хлопців і дівчат змушені були все життя провести в неволі. Схожа доля і у Марусі Богуславки. Це не історична особа, а узагальнений образ жінки-полонянки, яка потрапила в неволю і одружилася з турецьким султаном. Та й на чужині не забула вона Україну. Бажає допомогти співвітчизникам визволити їх, на ясні зорі, «на тихі води, у край веселий, у мир хрещений». Сімсот людей завдячують їй своїм порятунком після тридцяти літ неволі.

Я дуже співчуваю Марусі Богуславці, тому що вона гірко сумує за Батьківщиною, але волею злої долі «вже потурчилась, побусурменилась». В той же час вона розуміє, що все те чужинське «лакомство» — «нешасно». Мені здається, що в цих словах звучить її зневага до самої себе.

Я захоплююся мужністю і розумом дівчини, ім'я і подвиг якої увічнено в думі.

ОЙ ЧИЄ Ж ТО ЖИТО, ЧИЇ Ж ТО ПОКОСИ?

(Відгук про баладу)

Глибоко зворушила мене народна балада «Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси».

Із вражаючою виразністю в ній протиставляються дві жінки: свекруха і невістка. Дівчина щиро і чесно «навік полюбила молодого хлопця». Чого б ще бажати його матері? Але та зненавиділа свою невістку. Як тільки син пішов у солдати, закляла її так, що та «до сходу сонця тополею стала». Але злодійка не зупинилася на тому — воліла б, аби тополина була зрубана руками її сина. А дівчина, навіть ставши тополею, не втратила любові й ніжності: «Не рубай, коханий, бо я — твоя мила». А зворушливий рядок «На моєму листі спить твоя дитина» підтверджує, що занепащене було не одне життя.

Я теж колись вийду заміж. Але не доведи Господи мати таку свекруху.

РОЗМАЙТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ

Навчаючись у школі, ми читали твори усної народної творчості. Народні пісні вивчали щороку. А коли в сьомому класі я ознайомилася із ліричними піснями, то ще раз переконалась, що не дарма говорять, що українці — співуча нація.

Пісня була моему народові оберегом усе життя, була найближчим товаришем, допомагала в найтяжчі хвилини лихоліть. Але в кожную епоху життя нашої країни пісні звучали по-різному, відтворюючи історію життя і боротьби нашого народу, їх переживання, мрії, прагнення.

Пісня увібрала в себе найніжніші почуття кохання і розлуки, гіркої долі і смутку, радості і печалі, оповідаючи про життя людини. Українські пісні вражають своїм безміром і величчю, своєю тематикою: обрядові, історичні, родинно-побутові, суспільно-побутові, літературного походження. І кожний вид має безліч підвидів. От хоча б взяти обрядові пісні. За жанром вони поділяються на колядки, щедрівки, веснянки, жнивні, русальські, купальські, весільні, голосіння. Усі пісні надзвичайно мелодійні, чарують красою образів,

пахнуть весняними дощами, запашними чорнобривцями, духмяним хлібом. Неповторність і незбагненність української пісні лікує душу і серце.

Я люблю задушевні українські пісні. Вони розкривають переді мною світ краси, життя людей, природу рідного краю.

ВІДГУК НА ПІСНЮ «ЗАПОВІТ»

(Слова Т. Шевченка, музика Г. Гладкого)

На уроці української літератури, вивчаючи поезію Т. Шевченка, учителька дала нам можливість послухати пісню «Заповіт». Вірш Т. Шевченка ми вже знали напам'ять, і от — пісня.

Мелодія «Заповіту» пройнята мінором, але в ній немає суму і безнадійності, пов'язаних із думками про смерть. Музика звучить оптимістично, життєстверджуючи. Правда, спочатку повільно і неголосно, але мужньо, без усякого суму. Потім на словах «серед степу широкого» спів посилюється, голоснішає, викликає враження величі і безмежності неозорих українських степів. На словах «на Україні милій» звучання пісні знову спадає, зменшується, і ця фраза звучить тихіше, відчувається безмежна любов до свого краю.

Другий куплет співають голосніше, ніж перший, і на словах «як реве речучий» досягає найбільшої сили. Так композитор передає могутність стихії, непоборного, невгамовного Дніпра.

У третьому куплеті мелодія звучить у прискореному темпі, рішуче, з гнівом до ворогів.

Останній куплет виконується з глибоким ліризмом і теплом, мрійно і натхненно, з упевненістю в кращій долі свого народу.

Пісня «Заповіт» викликала в мене схвилювання. Слухаючи її, я вперше захотів співати за грамзаписом. Я вважаю, що ця одна мелодія Г. Гладкого, полтавського учителя, прославила його навіки.

ЗАПОВІТ НАЩАДКАМ

(За поезіями Тараса Шевченка)

Заповіт — це висловлення останньої волі людини. Заповіт митця — ліричний твір, в якому той висловлює своє бажання не лише особистого, а й громадського, суспільно-політичного характеру.

Тарас Шевченко мріяв бачити Україну вільною і незалежною. У картинах-мріях він малює повну єдність чарівної природи і життя її трударів. У поезії «І виріс я на чужині» поет, мріючи про справедливе суспільство, поетично відображає прекрасну картину всенародного щастя та вільного життя. Відчувається турбота Т. Шевченка про долю рідного народу, про його майбутнє і в поезії «Заповіт». У вірші поет звертається до рідного народу з наказом:

... вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

У цих рядках висловлене його заповітне бажання, здійсненню котрого він віддав усі сили і помисли. Це програма його життя, за виконання якої він мужньо боровся. Помираючи, він заповідає нащадкам порвати кайдани неволі і побороти ворогів і недругів, що несуть зло на рідну нашу землю. Т. Шевченко впевнений, що народ збудує нове суспільство — «велику сім'ю, вольну, нову». Друге прохання особисте і дуже скромне. Нехай не забудуть його, хай інколи згадають «незлим тихим словом».

Твій заповіт виконаний, Тарасе. Тебе ніколи не забуде Україна.

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО — ЖЕРТВА КРІПАЧЧИНИ

(За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря»)

У повісті І. С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» перед читачем постає галерея образів: Микола — головний герой, його батьки, дружина, односельці. Усі вони живуть в кріпацькій неволі, і ця обставина обумовлює їхні долі. Це справжні трудівники землі, але вони змирилися із неволею і не бачать ніякого виходу.

Один із них — Петро Джеря, батько Миколи. «Високий, тонкий» чоловік, «з нужденним блідим лицем та смутними очима...» Глибокі зморшки на щоках, на лобі, грубі руки — все це ніби казало, що йому важко жилося на світі. Скільки він вижав, перемолотив та перевів тими руками хліба на панщині за свій довгий вік! Але та важка праця не принесла Джері нічого, окрім мозолів. Безправне становище зломило його волю, позбавило радості в житті. Врешті-решт, старий Джеря помер. Автор робить висновок, що причина тому — непосильна праця і напівголодне існування: «Важка праця виссала з його всю кров. Вся його сила пішла на чужу користь, в чужу кишеню...»

Трагічною є і постать Нимидори. Змалечку залишилася вона сиротою, довелося їй зазнати лиха в дядьковій хаті, а потім і в наймах. Після одруження вона розцвіла й була по-справжньому щаслива. Але знову — і тепер назавжди — життя було розтоптане кріпащиною. Не витримавши наруги пана, її залишає коханий чоловік, батько єдиної донечки. Усі двадцять років чекала на нього, виглядала і вдень і вночі. Після смерті старої Джерихи зосталась у неї одна втіха — донька Любка. Та Нимидору зсушила, зів'ялила нужда. Лиха недоля зістарилася їй завчасу. Так і не побачивши Миколи, Нимидора померла. «Вмерла безталанною, як і родилась безталанною», — свідчить автор.

Передчасно помер на чужині і Кавун — товариш Миколи. Утікши разом з іншими вербівчанами на сахарні, він знайшов там свою смерть. Змучене нелюдським життям, «все його живоття висохло до решти, до останньої краплі». Фраза автора лаконічна й змістовна: «Петро вмер на чужині між чужими людьми».

У своїй повісті І. Нечуй-Левицький доводить, що жертва кріпащини — все українське село, бо такі суспільні порядки не тільки не дають можливості розвиватися суспільним стосункам, а при корені знищують,

руйнують людське життя, нівечать долі. Але надія є. Вогник її пломеніє в нескореній душі Миколи Джері, який усе своє життя нестримно протестує проти панів, заперечує рабство і поневолення.

МИКОЛА ДЖЕРЯ – БОРЕЦЬ ПРОТИ ПАНСЬКОГО ГНІТУ

(За повістю І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря»)

У повісті «Микола Джеря» зображено суперечності між закріпаченими селянами і поміщиками, засуджено кріпацтво та жорстоку експлуатацію. Іван Франко так сказав про головного героя повісті: «Історія всього українського селянства... написана в однім широкім образі Миколи Джері».

Микола — працьовитий, розумний, уміє читати, малювати, грати на скрипці. Одружившись з Нимидорою, починає задумуватися над своєю долею. Йому хочеться працювати не на пана, а на себе і свою родину. Безвихідне становище підштовхнуло Миколу до відкритого протесту, за що був покараний паном. У Миколи запеклося серце, а в душі заворушилася думка помститися за себе, за батька, за Нимидору. Він не кориться поміщикові, бунтує, виступає на захист кріпаків, підбурює односельців не йти жати до пана, мстить осавулу за наклеп. В особі Миколи Джері пан бачить не тільки бунтаря, а й свого особистого ворога. І Микола вирішує тікати з села: «Піду... Бо тяжко мені жити, піду, а панщини таки робити не буду і в москалі не піду». Втеча від поміщика — своєрідний протест проти кріпосницької системи. В образі Миколи втілено риси національного характеру: волелюбність, нескореність, безстрашність. «Микола хоч кріпаком родився,— писав І. Франко,— був, однако, з тих людей, котрим ціле життя воля пахне, був з тих здорових натур, що скоріше вломляться, а зігнути не дадуться».

«ШИРОКО ДОЛИНОЮ МІЖ ДВОМА РЯДАМИ РОЗЛОЖИСТИХ ВЕРБ...»

(І. Нечуй-Левицький — неперевершений майстер описів природи)

Повість «Микола Джеря» називають одним із кращих творів І. С. Нечуя-Левицького. І одна з причин такого визнання — неперевершені описи природи. Академік О. Білецький зазначав, що «у нього [Нечуя-Левицького] майже немає творів, куди пейзаж не входив би як обов'язковий елемент». Уже на першій сторінці повісті нас зустрічає Краса: «Серед долини зеленіють розкішні густі та високі верби», скрізь бачиш море садків. Звідусіль, з усіх куточків села плине багатство природи: «село наче в розкішних алеях». Природні барви буяють, полонять око читача: «левади розложисті й зелені», береги «оксамитові», «соняшники жовті», і над усім цим — сонце «несе золоте й срібне марево».

Розкішні, соковиті епітети, сміливі, часом несподівані метафори створюють враження, що природа — ще один герой повісті. (Трава й осока «доходять» до самої води, Роставиця «в'ється гадюкою, передражняючи

здорові річки», ховається в дубовому лісі й утікає в Рось. Верби «одступились» од берега, там стара груша «вгніздилася» серед города і соняшники зовсім «заплуталися своїми жовтими головами в гіллі».)

На початку повісті перед нами постає небаченої краси природа, молодий гарний парубок, кругловида дівчина, що зачаровує хлопця своїми співами. Але дуже швидко читач відчуває задушливу атмосферу кріпацтва, нестерпний людський біль. На лоні такої краси ще жажливішими здаються всі біди селян, їхні нелюдські страждання. Але природа не залишається байдужою до людського горя. Вона і радіє, і співчуває, і обурюється разом із героями повісті. Як це часто буває в житті, природа набуває у повісті символічного значення. Повернувшись у рідне село після двадцяти років поневірянь, Микола приходить на ті місця, де вперше побачив Нимидору, розшукує стару грушу, пригадує всі подробиці: і кришталеве листя, і жар-птицю, що ніби співала голосом дівчини.

Повість завершується, як і розпочинається, дивовижним пейзажем, який зігриває душу і залишає надію на краще.

Дослідники свідчать, що «небагато знайдеться письменників, які могли б змагатися з Нечуєм-Левицьким у «почутті природи», в умінні її бачити й описувати. І завдання читача при цьому — вдумливо читати і насолоджуватися красою, розсипаною на сторінках Нечуєвих творів.

ЗАХАР БЕРКУТ – МУДРИЙ ВАТАЖОК ТУХОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

(За повістю І. Франка «Захар Беркут»)

Іван Франко — великий український письменник. Ідея спільності, гідного людини життя народу були для нього настільки близькими, що знайшли відгук у його художніх творах. Із найбільшою силою прозвучала вона в історичній повісті «Захар Беркут». В образі головного героя уособлюється ідея Франкового твору. У ньому втілені міць, сила, мудрість народу. Високий на зріст, строгий лицем, Захар Беркут, «...незважаючи на глибоку старість ще сильний і кремезний». Його основним життєвим покликанням є праця на користь народу. Навіть у похилому віці Захар бере активну участь у житті громади, допомагає своїм досвідом, лікарськими знаннями. Своє життя він присвячує боротьбі за збереження єдності людей. Перед смертю Захар Беркут бачить перемогу справи, якій віддав усі свої пориви і сили. Переконливою, життєвою мудрістю сповнені його виступи перед тухольською громадою. Слова свого він дотримує завжди. Він із гордістю говорить: «Беркути додержують слова навіть ворогові і зрадникові». Навіть помираючи, він думає про майбутнє свого народу. Він закликає їх триматися разом, незламно стояти один за одного, щоб ніяка ворожа сила не змогла їх перемогти.

Я захоплююсь образом Захара Беркута, в якому втілено народну мудрість, патріотизм, відданість народній справі.

ЗАХАР БЕРКУТ

Іван Франко всім своїм життям засвідчив, що любов до Батьківщини має проявлятися не у порожніх балачках, а в щоденній ненастанній праці. Таким був наш геній, таким є і головний герой його найкращої повісті — «Захар Беркут».

Ми бачимо Захара Беркута уже дев'яностолітнім старцем, «сивим голубом», поважним вождем гірської громади. «Високий ростом, поважний поставою, строгий лицем, багатий досвідом життя, Захар Беркут був правдивим образом тих давніх патріархів, про яких говорять нам тисячолітні пісні та перекази».

Як прожив своє життя Беркут? Чим заслужив повагу своєї і сусідських громад? Відповіддю можуть стати його слова: «Життя лиш доти має вартість, доки чоловік може допомагати іншим». Громада — ось що було найголовнішим у його житті. Бажаючи принести їй користь, ще змолоду задумав він навчитися лікувати рани і досяг свого. Повернувся Захар зі своєї чотирирічної подорожі іншою людиною: не тільки набув цінних знань лікарських, а ще й життєвого досвіду. Спостережливість і розум допомогли йому осягнути, що тільки громадська єдність врятує простих селян від рабства боярського і князівського. Талановитий ватажок розвиває зв'язки із сусідніми селами, дбає про дружні стосунки і практичну користь. Через це його поважають і йдуть за порадою люди з ближніх сіл.

Захар — батько вісьмох синів, він виховав достойну зміну. Усі вони шановані люди, гідні свого вітця.

У найважчих випробуваннях Захар Беркут виявляє себе як мудрий, сміливий вождь. Він дає завдання громаді не відбити, а розбити монголів. І сам бере в цьому найактивнішу участь. Адже саме його осінила рятівна думка про затоплення монголів водами гірського потоку.

Надзвичайну шляхетність і силу духу виявляє тухольський ватажок, коли довелося йому робити найважчий вибір — важити користь громади і життя свого найменшого сина. Як не важко було зробити це, але Захар чинить за велінням обов'язку, всіма силами тамуючи свій душевний біль. Не згоджується він і на брехню: «Беркути додержують свого слова навіть ворогові і зрадникові. Беркути ніколи не сплямують ні своїх рук, ні свого серця підступно пролитою кров'ю».

У своєму передсмертному слові Захар Беркут передбачає, що ця біда — не остання. Він висловлює надію на кращі часи, коли люди пригадають давні порядки, відновлять їх, і то стане запорукою щасливого життя.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ МАКСИМА

План

1. Портрет героя.
2. Вправний, спритний на ловах, досвідчений провідник.
3. Відважний лицар, розумний ватажок.

4. Вірно й віддано кохає Мирославу.
5. Ненавидить ворогів, зневажає життя в неволі.
6. Любить свій край, гордиться своїм селом.
7. Максим — достойний син свого батька.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ МИРОСЛАВИ

План

1. Мирослава — донька боярина.
2. Гармонійна приємна зовнішність.
3. Рішучий, прямий характер.
4. Сміливість, відвага, розум.
5. Здатність сильно і вірно кохати.
6. Палкий патріотизм.

ОБРАЗ МИРОСЛАВИ

(За повістю І. Франка «Захар Беркут»)

Із великою любов'ю змальовує І. Франко образ дівчини Мирослави у повісті «Захар Беркут». Мирослава — молода вродлива дівчина, рано втративши матір, знала лише любов і турботу батька. Для неї головне — бути вірною собі, діяти так, як підказують сумління і серце. Тому вона і виступає проти батька на боці народу, стає справжньою патріоткою своєї вітчизни. Зрозумівши, на чиему боці правда, дізнавшись про зрадництво свого батька, Мирослава пориває з ним і йде до тухольців. Дівчина, побачивши, що всі намагання врятувати честь батька марні, що шляху повернути батька до примирення і єдності з народом нема, виступає проти нього. Вона звертається до Захара Беркута з проханням прийняти її за дочку, бо «Тугар Вовк перестав бути моїм батьком, відколи зрадив свій край і пристав у службу монголів».

Мирослава полюбила простого селянського хлопця. В особі Максима Мирослава бачить усіх тухольців.

Мирослава — один із перших образів дівчини-патріотки в українській літературі.

«СЕРЦЯ, ОГРІТІ ПЕРШОЮ ЛЮБОВ'Ю»

(За повістю І. Франка «Захар Беркут»)

Перу Івана Яковича Франка належить величезна кількість праць найрізноманітнішого спрямування. Виявив він себе і як талановитий повістяр. Доказом тому є його повість «Захар Беркут». Написана вона була 1822 року, але й сьогодні, на початку третього тисячоліття, цікавить і бен-тежить читача.

Описані події відбуваються 1241 року — у найтяжчий для українських земель час боротьби з монгольською навалою. У такі страшні й водночас героїчні часи найкраще і найповніше виявляються людські характери.

Найсвітлішими образами, що увібрали найкращі і найчистіші риси українського народу, стали двоє закоханих — Максим і Мирослава. Від почат-

ку знайомства з Максимом ми спостерігаємо за ним, дивуючись його силі і мужності. У важких випробуваннях — у боротьбі з несамовитим смертельним ворогом — яскраво виявляється чиста, цілісна і шляхетна натура. Таке серце здатне міцно й вірно кохати і захищати свою любов.

Із великою приязню і ніжністю виписаний образ Мирослави. Знайомлячи читача з нею, автор відразу наголошує на тому, що вона — незвичайна, дивовижна. Це не зманіжена татова пестунка, а смілива й відважна дівчина, яка не боїться небезпеки і разом із чоловіками бере участь у ловах на ведмедів. Мирослава — мужня патріотка своєї землі. Згодом, зрозумівши, що її батько — зрадник, залишає його й воює проти нього й монголів разом із тухольською громадою.

Увесь час вона у перших лавах вояків: спочатку приносить Захару Беркуту звістку про сина, передає його поради, потім бере активну участь у захисті тухольців, навчає їх робити метавки, лікує поранених.

Водночас із розвитком трагічних подій розквітає ніжна і сильна любов між Мирославою і Максимом. Їхні серця сповнені палкого почуття один до одного, і вони долають усі перешкоди на шляху до єднання. Цікаво, що Мирослава не змирилася з гнівною відмовою батька Максимові. Як властиво гордій і незалежній натурі, вона говорить відкрито про свої почуття і клянеться хлопцеві в любові й вірності. Мирослава дотримала свого слова — ніжною ластівкою лине до нього, полоненого, в монгольський табір, пропонує йому тікати, а сама хоче залишитися замість нього. Максим не пристає на ту пропозицію, але доля ласкава була до двох закоханих — попри всі небезпеки, що загрожували їм, поєднала люблячі серця.

Із великою вдячністю до автора перегорнула я останні сторінки повісті. Думаю, що Максим і Мирослава — це герої, вчинки яких варто наслідувати. Учитися любити один одного і свою Батьківщину — велике щастя на землі.

УЧИТЕЛЮ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
(*За поезією В. Сосюри «Учитель»*)

Вчителько моя, зоре світова...

А. Малишко

У кожного з нас є в житті Вчитель у найвищому розумінні цього слова: мудрий радник, суворий наставник, лагідний помічник. Поетові Володимирі Сосюри пощастило — в його житті був учитель, що завоював повагу і щире любов своїх учнів. Йому присвятив поет свого вірша через багато років після закінчення школи. Вдячний учень пам'ятає найдрібніші і найпростіші деталі його зовнішності: «тихий карий зір і кашель... сухий». І це не випадково: учитель-наставник став рідною, близькою людиною. Особливої довірливості, інтимності віршу надає його форма — звертання до вчителя. Це неначе сповідь, звіт дорослої людини. Автор

стверджує, що праця вчителя не була марною, він залишив глибокий слід у душах своїх вихованців:

Ти вчив любити подвиги людини,
Красу труда й безсмертний рідний край.

Учитель допомагав їм дорослішати й пізнавати світ:

З тобою наша молодість розквітла
І наших дум пориви огняні.

Нині говорять, що бути вчителем непрестижно, несучасно, але я не згодна з цим. Чи може хтось бути сучаснішим за людей, які виховують майбутнє країни? Я погоджуюсь із Володимиром Сосюрою, що вчительський «благородний, безкорисливий труд» є «подвигом високим». І доказом тому є цей чудовий вірш.

МОЄ ВРАЖЕННЯ ВІД ОПОВІДАННЯ

О. ДОВЖЕНКА «ВОЛЯ ДО ЖИТТЯ»

(Твір-роздум)

Оповідання про війну О. П. Довженка — це великої сили твори, які в ті грізні роки допомагали людям вистояти і перемогти. Багато з них про реальних людей і невігдані події, бо письменник сам пройшов дорогами війни.

Мене дуже вразило оповідання «Воля до життя». А слова: «Є воля — є людина! Нема волі — нема людини! Скільки волі, стільки й людини» примусили й мене замислитися над своєю волею і вчинками.

Я був вражений тим бажанням жити і боротися за своє життя зраненого Івана Карналюка. Навіть хірурга, який, здавалось, вже все бачив на війні, вразила сила волі пораненого, життя якого ледь у знівченому тілі. Мужність, бажання жити воїна прогнали і втому хірурга, який почав працювати натхненно, рятуючи воїнові життя.

А епізод, коли палата аплодувала Іванові після повернення з операційної, — це епізод, який і нас вчить жити, боротися за життя, дошукуватись своїх вершин буття, з надією дивитись у майбутнє.

Оповідання О. Довженка примусило мене і моїх ровесників замислитися над ціною і сенсом нашого життя, над такою рисою нашого характеру як воля. Це оповідання мені так сподобалося, що я почав читати й інші твори письменника.

НАМ УСІМ НЕОБХІДНА ВОЛЯ ДО ЖИТТЯ

(За оповіданням О. Довженка «Воля до життя»)

Роки Великої Вітчизняної війни — це страшний, грізний і водночас славетний період нашої історії. В цей час весь народ став на захист своєї землі. Олександр Довженко бачив гіркоту поразок і відступів початку війни. У листі до своєї дружини від 4 червня 1942 року він пише: «Я буду писати про страждання, і героїзм, і трагедію свого народу».

А вже 13 листопада 1942 року в газеті «Известия» було опубліковане його оповідання «Воля до життя», яке і дало відповідь на питання: завдяки чому вистояв і не загинув народ?

Це оповідання — величний гімн солдату, який не дав ворогу знищити себе, переміг смерть своєю волею до життя. Головний герой — Іван Карналюк — звичайний солдат, якого було поранено під час бою. Незважаючи на нестерпний біль і страшну коровотечу, він вибирається з небезпечної ділянки. Опритомнівши після втрати свідомості, він не дає собі заснути словами «втрачаю свідомість». І, щоби цього не сталося, закрив рану, щільно притулившись до дерева, і широко розплющив очі. Вся поведінка Івана після поранення — приклад величезної напруги всіх фізичних і душевних сил з єдиною метою: вижити. Після ампутації руки лікування не дало результатів і газова гангрена «поповзла» далі. Лікарі зрозуміли, що надії немає. Але не здався солдат! Заради коханої, заради золотого свого Поділля, заради самого життя він змагався зі смертю. Він не тільки зумів підняти своє помираюче тіло, а й захопив усіх присутніх своєю волею до життя. Хірург був вражений такою мужністю, «ніколи ще не хотілось йому так палко врятувати життя людині, як зараз». Вони зробили ще одну спробу і перемогли!

«Ви виграли генеральну битву майже без всяких засобів до перемоги»,— констатував лікар. Особисто мене цей твір багато чому навчив. Часто я здаюсь під тиском обставин і припиняю боротьбу. Труднощі здаються непереборними. Але прочитавши оповідання Довженка, я по-новому подивився на себе, свої вчинки. Я збагнула, що справді необхідно мати волю до життя, і не тільки на війні.

ЛАГІДНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА

(За діалогією М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір»)

Серед багатьох творів Михайла Стельмаха окремо стоять дві повісті — «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір». Автобіографічні за своїм змістом, вони передають ту атмосферу, в якій зростав і формувався маленький Михайлик, розкривають таємниці його дитячих переживань і мрій.

Ми бачимо героя у звичайних щоденних клопотах сільської людини: він пасе конячину, збирає гриби, ягоди, допомагає батькам по господарству. Але життя його не можна назвати сірим і буденним. У світі дитинства хлопчика неначе злились в одне два начала: казкове і реальне. Так і зростає він серед чудової загадкової природи, вірячи й не вірячи в таємницю жар-птиці, виглядаючи по садках і левадах літо, яке залишає по собі то розквітлі суниці, то стиглі вишні. Михайлик — непосидючий, бешкетливий, і, разом з тим, доброзичливий і чуйний. Є в Михайлика і ще одна риса, яка виділяє його з-поміж інших дітей: «слабкість» або «дурість», за словами односельців невситима — жага до читання. Михайлик читає все підряд, що не встигли докурити в «селі». Заради можливості читати він терпить багато прикростей: і нарікання матері, і глузування інших дітей. Але той потяг до знань не залишився марним: Михайлик із

задоволенням і успіхом учиться в школі. Вражає розповідь його про батькову кирею. В ній носив його батько до школи взимку, коли Михайлик не мав взуття, «я мало не заплакав і з жалю, і з тієї радості, що батько не дасть мені покинути науку».

Із вдячністю згадує Михайло Панасович про всю свою сім'ю. Невосвічені, бідні люди мали красиві шляхетні душі. «Мати перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман», «вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна». З особливою теплотою говорить Стельмах і про свої діда й бабу. «Жодна крихітка житейського бруду не виповзла з двору моїх дідів, недобре слово з їхніх вуст не торкнулась жодної людини».

А «з незвичайної делікатності дідуся дивувалися і потроху підсміювалися» сусіди. Бо «де ж видано так жалувати в селянстві жінку, як жалував він?»

Справжню науку проходить Михайлик, спостерігаючи життя дорослого світу. Він бачить і по-своєму сприймає не тільки добро, а й зло. Нестатки у власній сім'ї навчили співчувати чужому горю, глибоко вражає його будь-яка несправедливість. Палко протестує дитяча душа проти людської зажучливості, нечесності, підступності. Вчинки Юхрима Бабенка, сім'ї сільського священика, братів батька викликають у хлопця обурення.

«Прямо над нашою хатою пролітають лебеді» — так починається перша повість. Цим образом вона і завершується. Гуси-лебеді — своєрідний символ Михайликового дитинства, який сяє йому все доросле життя. Нездарма ж бо «Гуси-лебеді летять... над моїм дитинством, ...над моїм життям!»

РОЗДУМИ НАД ПОЕЗІЄЮ

(За віршем В. Симоненка «Ти знаєш, що ти — людина?»)

«Ти знаєш, що ти — людина?» З таким вимогливим запитанням звертається Василь Симоненко до кожного свого читача. Без зайвих слів і «красивостей», чітко, ясно, лаконічно. Задуматися має кожен. Хто я в цьому світі? Навіщо живу? З відповідями на ці питання рано чи пізно доводиться визначатися кожній людині. Будучи дуже молодим, Симоненко відчував, що життя надто швидкоплинне, аби розбазарювати його. Автор нагадує про найвищу цінність, неповторність людського життя. Хто не вірить в себе, свої сили, має пам'ятати про свою унікальність на цій землі. Кожен з нас несе відповідальність за себе, тому що тільки «сьогодні усе для тебе». Залишити по собі гарні спогади, добрі діла — нелегка справа. Тому й «жити спішити треба», «кохати спішити треба», аби «не проспати».

Як на мене, вірш надзвичайний. Без розлогих художніх засобів виразності, динамічний, напружений, змістовний. Мені здається, що настановами, проголошеними в поезію, керувався насамперед сам Василь Симоненко. І хоч прожив лише 28 років, він «не проспав» своє життя, а встиг злетіти за цей час яскравою зіркою не виднокрузі української культури.

Був митцем. Був людиною.

МАТЕРІ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ...*(За творчістю українських поетів і письменників)*

Кожному з нас дорогу в цей світ дала найдорожча людина. Хто що-дня проводить нас до школи, зігріваючи нашу путь ласкавим поглядом? Хто переживає за наші успіхи й поразки більше, ніж за свої? Хто любить нас не за досягнення й результати, а за те, що ми є?

Мама.

Найніжніше в світі слово. Найрідніша в світі людина. До теми материнства звертались чи не всі письменники і поети різних часів і народів. Загадка материнської любові притягує до себе все нових і нових митців. «Сива ластівка», «чаечка-небога», «моя босонога Ярославна», «мамо-голубка» — перелік поетичних образів матері нескінченний. Мені надзвичайно подобається «Пісня про рушник» Андрія Малишка. Слухаю її, і в уяві постають невтомні руки матері-трудівниці, яка завжди пильнує своїх діточок, і її безсонні ночі, і цілоденна праця. Визнанням ролі матері в житті людському, справжньою сповіддю і подякою звучать рядки вірша В. Підпалого «Матері»:

Ти все дала
 й нічого не взяла:
 ні крихти хліба,
 ні спасибі навіть.
 Все те, що мав, і те, що в мене є,
 що від людей, що від землі святої,
 що радістю в рядок моїх встає,
 передане в моє життя тобою...

Кажуть, що матерів не вибирають. Та коли б і трапилась така фантастична нагода, з-поміж тисяч найкращих матусь кожен вибрав би для себе свою єдину, рідну, неповторну. І ми повинні бути свідомими того, що несемо відповідальність в майбутньому за своїх матерів. Аби не сивіли вони завчасно від горя, не залягали на рідному обличчі зморшки печалі й гіркоти, а якомога частіше сяяла лагідна, щаслива посмішка.

ДИТИНСТВО, ОПАЛЕНЕ ВІЙНОЮ*(За повістю Г. Тютюнника «Климко»)*

Війна несе горе всім. Кров, біль, страждання випали на долю дорослих, які зі зброєю в руках пішли на фронт. Та як почувалися діти і підлітки, багато з яких залишилися без піклування старших, без даху над головою, перед щоденною смертельною небезпекою? На собі, своїй долі відчув чорний подих смерті і Григій Тютюнник. Пізніше, ставши письменником, він не зміг не описати тих страхіть, які випали на долю покоління. Розповідь про дітей війни — основна тема його творчості, зокрема повісті «Климко».

Головний герой, як і сам письменник, залишився сиротою, виховувався у дядька, доки той не загинув від німецької бомби. Вже з початку

повіді ми бачимо, що хлопчик серйозний, відповідальний. А зі смертю дядька йому і зовсім довелося покладатись тільки на себе. І Климко, і його друг Зульфат — чуйні, чутливі до чужого горя. Самі беззахисні, вони прихистили у себе свою вчительку з її немовлям. Зрозумівши, що запасів на зиму обмаль, Климко вирішив іти у Слов'янськ по сіль, на яку можна було наміняти харчів. Подорож далека й безпечна, але Климко готовий терпіти холод і голод заради Зульфата, заради Наталії Миколаївни і її дитинчати. Взаємодопомога — характерна риса майже всіх героїв оповідання. На перший погляд безпорадна людина у трагічній ситуації знаходить сили і можливість допомогти іншій: хлопці допомагають вчительці, старий безногий швець разом з голодним Климком рятують молоденьку дівчину від облати, чужа жінка доглядає хворого Климка і навіть запрошує залишитися жити у неї. Біда зближує, згуртовує людей, виявляє глибини людської душі: доброту, порядність одних і жорстокість та підлість інших.

Фінал оповідання — трагічний. Климко загинув від фашистської кулі уже біля самого дома, а «з пробитого мішка тоненькою цівкою потекла на дорогу сіль».

Ця повість страшна своєю правдою про війну і красивою правдою про благородних людей.

Схиляючи голову перед пам'яттю дітей, що загинули на війні, ми маємо докласти всіх зусиль, аби не опалював вогонь війни душі дітей.

ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА КАРТИНОЮ І. ЇЖАКЕВИЧА «МАМА ЙДЕ!»

Іван Їжакевич правдиво передав ситуацію з селянського життя: батьки пішли на роботу, а найменшу дитину залишили зі старшою сестричкою.

Я думаю, що уже вечір, бо діти, відчуваючи, що скоро повернеться додому мама, вийшли її зустрічати. А може, вона вже поспішає до дітей, тому їх очі і личка засяяли радістю.

Постаті дітей художник змалював із великою любов'ю. На дівчинці білосніжна сорочка, вишивана червоними нитками, спідничка, сережки. Русяве волосся завітчане віночком з польових квітів. Вона тримає на руках братика, якого загорнула в м'яку домоткану ряднину. З усього видно, що діти люблять один одного. Підтвердженням цього є і довірливий, спокійний погляд хлопчика, і материнська турбота дівчинки про свого братика. Через портрети дітей художник показав високу духовність членів родини, лад і сердечність у їхніх стосунках. Спокійні, усміхнені личка, люблячі погляди, чистий, охайний одяг підкреслюють, що в сім'ї панують злагода і благополуччя.

Барв використано дуже мало, але вражає багатство відтінків: від темно-коричневих до золотистих. Картина ненасичена дрібними деталями, тому читається легко, привертає особливу увагу, запам'ятовується.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ**І. ЇЖАКЕВИЧА «КРІПАКІВ МІНЯЮТЬ НА СОБАК»**

З першого погляду картина І. Їжакевича «Кріпаків міняють на собак» вражає правдивість відтворення художником важкої долі селян-кріпаків. Жажливе явище відобразив мистець: безправних, принижених людей кріпосники міняють на собак.

На передньому плані — поміщики. Господар у халаті й домашніх туфлях зручно вмовстився на м'якому стільці біля круглого столу, застеленого білою скатертиною. В руках у нього чубук. Він спокійно веде розмову про обмін людей на собак. Поміщик-гість сидить, спершись ліктем на стіл. По одягу видно, що він з дороги. Вказуючи руками на кріпаків, гість щось жваво говорить господарю, розпитує про тих, кого хоче обміняти на своїх собак. Торгується завзято, бо кожного з породистих псів оцінює дорожче, ніж кріпака.

Трохи далі — група селян-кріпаків. Стоять вони тісним півколом, ніби шукають захисту і підтримки один в одного. Вони покійно чекають виroku. Кого забере приїжджий пан, відірве від сім'ї, вивезе в чуже село? У постатях людей відчувається німа покійрність кріпацькій долі. Вони схилили голови, зіщулилися від усвідомлення неминучої біди. Зображені на картині слуга, що притримує собак, та старий візник, який сидить біля воза. Обом їм тяжко дивитися на жорстокий торг, боляче усвідомлювати, що життя нещасних кріпаків гірше від собачого. Група кріпаків розташована на фоні бідної селянської хатини. Це теж підкреслює безпросвітні злидні селян.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ**С. В. ГЕРАСИМОВА «МАТИ ПАРТИЗАНА»**

Картина С. В. Герасимова «Мати партизана» за своїм ідейним звучанням близька до твору О. Довженка і на ній зображено героїчний подвиг жінки в роки війни.

На передньому плані картини зображено жінку — матір партизана — і німецького карателя. Це проста жінка у звичайному селянському одязі: рясній спідниці темного кольору в червоні цяточки, просторій світлій кофті. На голові — хустина. Ноги босі — фашисти виштовхали її з хати, і взутись не встигла. За її спиною — односельці, яких зігнали карателі, щоб залякати і примусити зізнатися, чий партизан.

Ліворуч від матері — її син — партизан. По розірваній сорочці, змученому обличчю можна здогадатись, що його люто катували, але він ні в чому не зізнався. І молодий партизан, і його мати, і селяни, що стоять щільно стіною за матір'ю, тримаються мужньо, гордо, з гідністю.

Обличчя карателя налилося кров'ю від люті і безсилля. Стара жінка, яку він думав залякати, поставити на коліна, зневажає не тільки його, а й саму смерть.

У картині немає світлих, радісних барв. На тлі чорного диму і червоних язиків полум'я — гітлерівець у темно-зеленому мундирі. Картина ви-кликає ненависть до фашистів. Мати партизана і селяни зображені в теплих кольорах, а біла кофта матері, підкреслює її душевну чистоту.

У мене картина викликала почуття гордості за наш народ, за його мужність і безстрашність.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ

Т. ШЕВЧЕНКА «АВТОПОРТРЕТ» (1840 р.)

За своє життя Шевченко створив понад тридцять малярських та графічних автопортретів, в яких передав свої думки, почуття, переживання. Одним із них є автопортрет 1840 року.

На картині бачимо зосереджене обличчя молодого людини. Гарної, сповненої гідності, з граціозним поворотом голови. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя, все інше ховається у напівпрозорих тінях. Яскраво осяяне чоло і затінені очі. І хоча Шевченко затінює їх, все ж помічаємо, що це всепроникний погляд очей, сповнений невисловленого запитання. Різкий злам брів і цей не по літах серйозний погляд здаються дивними на округлому юнацькому обличчі. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Портретне зображення свідчить про високу гідність молодого людини, незламну волю, високий дух творчої особистості.

8 КЛАС

Написання твору на літературну тему завжди становило складність для учнів і, зокрема, восьмикласників, які часто зводять розкриття теми чи проблеми до переказу прочитаного, не вміють достатньою мірою розрізнити особу автора і ліричного героя, конкретне явище й типове, реальну подію й художню узагальнену. Наприклад, часто учні заявляють, що їм не подобається повість, оповідання, поема, тому що твір сумно закінчується або тому, що його герої вчинили підлість, зраду чи злочин. Тобто, літературні образи конкретизуються, переносяться в реальність, проєктуються на власні почуття й проблеми. Але художній твір із негативними героями, не зовсім щасливим кінцем, якщо він справді талановитий, якраз і покликаний збудити почуття читачів, викликати відповідні емоції, не залишити читачів байдужими.

Отже, **при написанні твору на літературну тему** передусім необхідно бути добре обізнаним із художнім текстом: сюжетом, композицією, системою образів, зображувально-виражальними засобами. По-друге, необхідно продумати план твору, щоб кожне його питання «працювало» на розкриття теми та ідеї письмової роботи, давало відповідь на питання: що це доводить? про що свідчить? яка думка з цього випливає?

Обсяг твору для восьмикласників у класах з російською мовою навчання — 1,5—2 сторінки зошита, з українською — 2—2,5 сторінки.

При написанні твору слід дбати про логічну послідовність викладу думок, цікавість, аргументованість, точність фактів, дотримання абзаців, використання художніх засобів.

Твір повинен складатися з коротенького вступу, основної частини і стислого висновку (такі елементи не обов'язкові при написанні твору в художньому стилі, жанрі оповідання, новели, есе). В учнівській роботі доцільно використовувати короткі уривки з художнього тексту (цитати) на підтвердження своїх думок. Цитати необхідно підбирати невеликими за обсягом і оформляти відповідно до правил. Не можна допускати повторів, однакових чи спільнокореневих слів, виразів.

Після написання твору на чернетці бажано прочитати його вголос — одразу будуть помітні змістові та мовні недоліки.

ЩО ДАЛО МЕНІ ВИВЧЕННЯ БАЙКИ У ШКОЛІ?

Протягом навчання у школі я познайомився з байками Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, Л. Глібова. Байка увійшла в моє життя як своєрідна казка з життя тварин. Так байки я сприймав у ранньому дитинстві, коли в початковій школі ознайомились ми з таким твором як байка. Байки вчили нас бути щедрими на добро, на правду, на красу.

Уже в 5—7 класах ми вчилися критично оцінювати події, заглиблюватися в алегоричний зміст байок, що захищали інтереси скривджених і пригноблених.

Ой у лузі червона калина
похилилася,
Чогось наша славна Україна
зажурилася,
А ми тую червону калину
підіймемо,
А ми нашу славну Україну
гей, гей, розвеселимо.

Пісня «Видиш, брате мій» сповнена невимовного болю, бездонного жалю і глибокого відчаю. Але і цей біль, і ця туга освячені великою любов'ю до України, глибоким жалем за її безповоротною втратою: «В чужині умру...». Пісня народилася з любові до народу, до тих скривджених і знедолених, які змушені були розпливатися, як журавлі, у сірій мряці під голодним чужим небом.

Пісні Січових Стрільців поширювалися і поміж мирним населенням, стаючи народними.

ХИЖАЦЬКА НАТУРА ГЕРАСИМА КАЛИТКИ

(За н'есею І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»)

Герасим Калитка — сільський багатій, у якого є двісті десятин землі. Та це його не задовольняє, він прагне збільшити свої володіння. Про свою мрію він говорить: «Ох, земелько... Як радісно тебе загірбати до купи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку...» Власницькі прагнення цього черствого і занопадливого «стяжателя» сягають далеко. Він упевнений, що настане день і він скупить усю землю навкруги. Жадоба збагачення — єдина пристрасть Калитки. Вона повністю ним заволоділа. Навіть уві сні глитай марить: «Кругом, кругом усе мое».

Калитка — трудолюбива людина. Він не доспить, не доїсть і не прогуляє, але і своїм рідним та наймитам не дає перепочинку. Бо праця, він вважає, — то гроші, багатство. Він часто дорікає наймитам, що вони мало роблять, але багато їдять: «Настане день, то роботи не бачиш, а тільки чуєш, як губами плямкають». Власницькі інтереси навіть родинні та батьківські почуття притупили.

В одруженні сина шукає вигоду, бо хоче невістку і з приданим, і з грішми. А віддавши дочку заміж, Герасим Калитка відмовився дати за нею посаг. І хоча він і постраждав, навіть два зуби втратив, був задоволений, бо п'ять тисяч zostалися у нього.

Калитка заздрить іншим і докладає зусиль, щоб досягнути ще більшого багатства. Тому і вирішив придбати фальшиві гроші. При цьому він пробує обдурити досвідченого шахрая, заплативши замість п'яти тільки три тисячі карбованців. Але сам потрапив у пастку, і це доводить його до самогубства: «Краще смерть, ніж така потеря!»

Отже, І. Карпенко-Карий у п'єсі «Сто тисяч» показав хижака-«стяжателя», розкрив риси його характеру, примусив замислитися над такою вічною проблемою, як людське щастя і багатство.

ПОЕТ – ДРУГ І ЗАХИСНИК НАРОДУ*(За поемою Лесі Українки «Давня казка»)*

Поему «Давня казка» Леся Українка написала у 1893 році. У цей час вона вже була відомим поетом. Про роль поета і його творів у суспільному житті Леся Українка і написала в поемі «Давня казка». Саме тому головний герой твору – поет. В юності він славив красу природи, красу кохання. Його поезія була «і дзвінкою, і гучною, бо розходилась по світу стоголосою луною». За здібність писати вірші, у яких люди знаходили і пораду, і розвагу, співця всі любили, особливо молодь. А ще поет приглядався до людського життя і, бачачи лихо і несправедливість, намагався зброєю сміху його полегшити. Розширюється і тематика його пісень. Спочатку сатиричні вірші, що висміюють вади людського характеру, потім ідка сатира, сповнена ненависті до гнобителів і закликами до розправи:

Чи блакитна кров поллється,
Як пробити пану груди?

Поет розуміє, що краса невіддільна від служіння народу. Ця горда, безкорислива людина так відповідає графу на пропозицію продати свій талант за золото:

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

Поет завжди серед народу, запалює його і підтримує своїми піснями, коли у країні спалахує повстання. Поетові думи-чарівниці служили повстанцям. І хоча графські слуги кидають митця у в'язницю, його пісні і гадки не можна замкнути у тюремних стінах:

І мого прудкого слова
Не затримає темниця,
Полетить воно по світі,
Наче тая вільна птиця.

Отже, пісні поета потрібні людям. Вони підіймають бойовий дух, протистоять песимістичним настроям. Вони стають здобутками трудящих і допомагають у боротьбі за правду.

РОЛЬ ПОЕТА І ПОЕЗІЇ В СУСПІЛЬСТВІ*(За поемою Лесі Українки «Давня казка»)*

План

- I. Розуміння мужньою поетесою Лесею Українкою ролі художнього слова в житті народу.
- II. Образ народного співця – оповідача «Давньої казки».
 1. Моральна перевага співця над графом, мудрість і сила його поетичного слова.
 2. Безкорислива допомога поета Бертольду у здобутті коханої і в перемозі над ворогами.

3. Боротьба з несправедливістю, за людські права.
 4. Непідкупність, незламність і вірність своїм ідеалам. Популярність поета в народі.
 5. Художня довершеність і привабливість образу народного співця в поемі «Давня казка».
 6. Значення назви твору, прийомів гумору та сатири.
- III. Чи стала давня казка сучасною?

ВОЛЯ Й ЛЮБОВ – ДВІ СТИХІЇ ОПОВІДАННЯ М. КОЦЮБИНЬСЬКОГО «ДОРОГОЮ ЦІНОЮ»

План

- I. Оповідання М. Коцюбинського «Дорогою ціною» — художнє відображення волелюбності українців, їх вірності в коханні.
- II. Остап і Соломія — виразники найяскравіших рис українського народу.
 1. Стихія боротьби проти поневолення в пролозі оповідання.
 2. Причини втечі Остапа.
 3. Важкі шляхи героїв до волі.
 4. Глибина і щирість почуттів Остапа й Соломії.
 5. Саможертвність Соломії.
 6. Висока моральність героїв, їх вірність своїм ідеалам.
- III. Художня майстерність М. Коцюбинського в реалізації ідейного задуму оповідання.

МОЇ ВРАЖЕННЯ ВІД ВІРША В. САМІЙЛЕНКА «УКРАЇНЬСЬКА МОВА»

План

- I. В. Самійленко — поет українського національного відродження, ревний захисник рідної мови.
- II. Вірш В. Самійленка «Українська мова» — діамант у короні української поезії.
 1. Алегоричність першої частини вірша.
 2. Паралелізм як основа композиції поезії.
 3. Значення творчості Т. Шевченка в утвердженні української літературної мови.
 4. Оригінальність і несподіваність художніх прийомів вірша «Українська мова».
 5. Стан розвитку української мови на сучасному етапі і ставлення до цього моїх товаришів.
 6. Мова — душа нації. Заклик у вірші В. Самійленка до збереження і збагачення мови.
- III. Рідна мова — в рідній школі.

ПРОБЛЕМА ВІРНОСТІ ЛЮДИНИ РІДНОМУ КРАЮ, ВІДДАНОСТІ СВОЇЙ НАЦІЇ У ПОЕМІ М. ВОРОНОГО «ЄВШАН-ЗІЛЛЯ»

Талановитий український поет, перекладач, критик та історик вітчизняної літератури, пропагандист української культури Микола Вороний

довгий час був невідомий нам, бо його ім'я і творчість були заборонені. А поет лише намагався вивести українську літературу на європейський рівень.

Для поезії М. Вороного характерні глибокі філософські роздуми, патріотизм і гаряче бажання бачити щасливим рідний народ, рідну Україну.

У поемі «Євшан-зілля» М. Вороний порушує проблему вірності людини рідному краю, своєму народові. Використавши легенду про перебування сина половецького хана у полоні, його забуття про рідний край і батька, поет із боєм у серці звертається до людей, які відцуралися від своєї батьківщини, які, потрапивши на чужу землю, забули рідну мову. Чимало синів і дочок України блукають по світу у пошуках щастя. Це до них звернені слова поета:

Краще в ріднім краї милім
Полягти кистьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій,
В славі й шані пробувати.

У поемі «Євшан-зілля» в образі ханського сина бачимо тих українців, які шанують чужі звичаї і занедбали рідний край, які забули свої звичаї. Микола Вороний задає риторичне запитання:

Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях направить,—
Шлях у край свій повороту?!

Роздумуючи над поемою, я пригадав слова Т. Шевченка «Хто матір забуває, того Бог карає». Я переконаний, що горе тій людині, тому народові, який забуває своє коріння, свою мову, не дбає про свою країну. Тому проблема вірності людини рідному краю і народу не може не хвилювати людство у будь-які часи.

Ми, молоде покоління, піднімаємось у своєму духовному і національному зрості, крокуючи шляхами розбудови самостійної України, віддаємо всі сили на благо нашої країни, мріємо про свій вагомий внесок у цю справу. Ми любимо свою Батьківщину, свій народ, свою мову, а тому такі близькі нам слова поета:

За честь і правду все віддай,
Коли ти любиш рідний край!

Я гадаю, що тільки людина-патріот має право бути громадянином своєї нації, свого краю. Отож, я закликаю своїх ровесників бути вірними своєму народові, своїй країні.

ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ В ПОЕМІ

М. ВОРОНОГО «ЄВШАН-ЗІЛЛЯ»

Тривалий час перебували у забутті ім'я і творчість Миколи Кіндратовича Вороного. Видатного майстра поетичного слова віднесли до розряду дрібнобуржуазних поетів і понад тридцять років не друкували його

твори, а самого М. Вороного знищили у сталінських таборах. Але ім'я поета назавжди вписане в історію нової української літератури. М. Вороний своєю творчістю намагався вивести українську літературу на європейський рівень.

Для поезії М. Вороного характерні глибокі філософські роздуми, патріотизм і гаряче бажання щастя рідному народові, рідній Україні.

Проблема історичної пам'яті народу розкривається в поемі «Євшан-зілля». Твір був написаний у 1899 році, але зовсім недавно дійшов до нас.

Поема переносить читача у сиву давнину. Князь Володимир Мономах «під час походу» взяв у полон улюбленого сина половецького хана. Швидко юнак забув рідний степ, став «край чужий, чужі звичаї як свої рідні уважати». Але старий хан сумує за сином і споряджує до Києва посланця, щоб той відшукав хлопця й нагадав йому про рідний край. Знайшов посланець юнака в Києві і заспівав йому пісень половецьких:

Але спів цей ніжний, любий
Ані перший, сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце,—
Він сидить німий, байдужий.

Мудрий співак Ор все-таки знаходить спосіб зворушити душу юнака. Він дає йому понюхати сухого євшан-зілля. І відбувається диво:

Рідний степ — широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий
Раптом став перед очима,
З ним і батенько нещасний.

Для чого автору ця стара легенда? Чи тільки цікава подія? Поет відповідає:

Ні, про інше щось говорить
Те старе оповідання.

М. Вороний із болем у серці звертається до людей, які відцуралися від своєї батьківщини, які, потрапивши на чужу землю, забули рідну мову. Чимало синів і дочок України блукають по світу в пошуках щастя. Це до них звернені слова поета:

Краще в ріднім краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!

Чи не згадаємо ми, прочитавши ці рядки, славнозвісне Шевченкове: «Хто матір забуває, того Бог карає»? Горе тій людині, тому народові, який забуває своє коріння. Історичне безпам'ятство руйнує нації.

Патріотизм М. Вороного, його любов до батьківщини не можуть не хвилювати. Порушена поетом проблема історичної пам'яті народу і через сто років після написання твору продовжує бути актуальною. У нашого народу намагалися відібрати пам'ять, писали й переписували нашу історію. Але були і є в Україні люди, патріоти, які домагаються історичної правди для

народу України. Тільки пізнавши свою історію, усі світлі і темні її боки, український народ може усвідомлено будувати своє майбутнє.

ВІДГУК НА ЗБІРКУ МИКОЛИ ПОБЕЛЯНА «СНІГИ НА ДВОХ»

(З літератури рідного краю)

У 1999 році вийшла друком нова книжка харківського поета Миколи Побеляна «Сніги на двох». Вийшла вона у серії «Бібліотека альманаху українців Європи «Зерна». Із поезією для дітей цього автора ми знайомилися уже в попередніх класах, а тому було приємно гортати сторінки нової збірки цього автора.

«Сніги на двох» — це збірка ліричної поезії, автор якої запрошує нас у світ його любові, населений людьми, птахами, деревами, квітами:

Любове ніжна,
Я перед тобою
Уклінно так,
Благоговійно так...
Без тебе я
З життєвого
Двобою
Не вийшов би
Ніколи і ніяк.

У передмові до збірки Анатолій Мойсієнко пише: «Микола Побелян — лірик від природи. У його поезії править бал любові...» Мені дуже сподобалися теплі, задушевні інтимні вірші поета.

Ліричний герой його збірки — закохана людина, щира і відверта у своїх почуттях:

Мені так радісно з тобою
В оцих снігах цієї зими...
Де під зорею голубою
На всю планету — тільки ми...

Для нього любов — це всесильне, всеохоплююче почуття:

Фарбує космос
Рами в золоте...
Земля мов
Жінка, що
Любити хоче...

Ліричний герой не уявляє собі без любові навіть миті життя:

Вечоріє Тобою щоденно,
І світає Тобою — без мене...
День палає Тобою огненно
І ночіє Тобою — теж...

Щиро, відверто ліричний герой говорить нам про свої почуття:

Всупереч,
Мабуть,
Самому
Богу...
Я тебе
Безбожно так
Люблю...

Мені дуже сподобалися вірші М. Побеляна зі збірки «Сніги на двох», а тому я вам і раджу ознайомитися з ними. Відкрийте для себе харківського поета Миколу Побеляна, його ліричну поезію, відкриту у своїх радощах і болях, у своїй відвертості і щирості.

ТВІР-ОПИС ЗА КАРТИНОЮ

О. МУРАШКА «ПОХОРОН КОШОВОГО»

На картині «Похорон кошового» художник О. Мурашко відтворив народний ритуал похорону, якого строго дотримувалися запорізькі козаки.

На передньому плані — старий козак, який попереду похоронної процесії на шкіряній подушці несе булаву. Іде він повільно, малими кроками, ніби несе величезний тягар. Трохи зліва від нього іде козак, який, можливо, заступить місце покійного. Художник, бажаючи привернути увагу, освітлив його постать. Козак ще молодий, міцної статури, приємної зовнішності. У нього мужнє обличчя, засмагле від вітру і сонця. Здається, він нічого не бачить і не чує, бо важка дума тривожить його душу. На крок позаду несуть труну на дерев'яних ношах. За труною — чорний прапор як символ жалоби та невимовного смутку.

За труною ідуть козаки. На їхніх обличчях відбилася не тільки скорбота, а й неповторні характерні риси людей сильних і мужніх, щирих і правдивих. Одягнені вони по-казацьки: шаровари, вишиті сорочки, жупани, чоботи-сап'янці.

Похоронна процесія заповнила всю широку долину вздовж старого лісу. Темний фон картини підкреслює душевний стан учасників процесії. Віє від неї і оптимізм, впевненість, що справа, за яку поклав голову кошовий, не загине. Її доведе до кінця молоде козацтво.

9 КЛАС

Дев'ятий клас — найбільш відповідальний і важкий етап шкільного курсу літератури. Перехід від уроків літературного читання до вивчення систематичного курсу літератури на основі художньо-історичних принципів вимагає якісно нового ставлення школярів до красного письменства. Дев'ятикласники-читачі перебувають у складному стані переходу від переважно моральної оцінки літературних творів до їх соціально-естетичного осмислення.

Дев'ятикласникам притаманні своєрідні якості, пов'язані з віковим розвитком, віковою психологією, переходом від підліткового віку до юнацтва. Якщо п'ятикласники-шестикласники відзначаються «найвим realistичним», тобто злиттям мистецтва і дійсності, емоційною цілісністю та схематизмом читацького сприйняття, то для учнів сьомих-восьмих класів художній текст цікавий настільки, наскільки він співзвучний з їхніми етичними проблемами у зв'язку з усвідомленням себе як особистості; у школярів стрімко розвивається читацька уява, здатність до конкретизації літературних образів. У дев'ятому-одинадцятому класах школярі повинні усвідомити історичні та естетичні зв'язки мистецтва і життя, причинно-наслідкові зв'язки у творі і відійти від конкретизації літературних образів.

Відповідно до чинних програм обсяг творчої роботи дев'ятикласника повинен складати 2,5—3 сторінки у класах з українською мовою навчання та 2—2,5 сторінки у класах з російською мовою навчання.

Серед **видів творів на літературну тематику** можна виділити: характеристику героя; аналіз окремого епізоду, картини твору; порівняльну характеристику образів; аналіз твору чи творчості письменника в цілому; розгляд проблеми, порушеної у творі чи проблематики творчості; з'ясування вражень і почуттів, які виникли під час прочитання книги.

Здебільшого при написанні таких творів використовується тричленна форма побудови: вступ, основна частина, висновок, хоча можлива й інша, оригінальна композиція.

Написання твору складається з таких етапів:

- вибір і осмислення теми;
- визначення основної думки (що ставиш за мету довести, утвердити, схвалити, засудити, у чому переконати);
- збір потрібного матеріалу (елементів характеристики героїв, фактів, доказів, спостережень, узагальнень, асоціативних образів), виписування відповідних цитат;
- з'ясування основного типу мовлення твору (розповідь, опис, роздум) та стилю мовлення (публіцистичний, художній, художньо-публіцистичний тощо);
- складання плану (простого, складного, цитатного);
- написання твору на чернетці й перевірка.

У вступі до твору на літературну тему, як правило, характеризується час, про який ідеться, історія написання художнього полотна, згадується

автор або характеризується основна проблема, яку порушує і намагається вирішити письменник.

В основній частині **твору-характеристики героя** (а також узагальненого образу) описується: зовнішність; соціальний стан; рід діяльності; здібності, інтереси, захоплення; вчинки та дії; стосунки з оточуючими — рідними, близькими, друзями, співробітниками, сторонніми людьми, ворогами; ставлення до природи; моральні якості; мова; ставлення автора та власні враження того, хто пише твір.

Про моральні якості героя можна дізнатися з того, як його характеризують інші персонажі, із самохарактеристики, із вчинків та дій, які виявляють його ставлення до оточуючих, до навколишнього середовища, із того, як герой говорить.

Аналіз епізоду твору можна зробити: визначивши його тему; коротко з'ясувавши його зміст; схарактеризувавши образи (це можуть бути також узагальнені образи, наприклад, рідної землі, степу, отчого дому, дороги, моря); визначивши значення епізоду у розкритті загальної теми та ідеї; розкривши роль виражально-зображувальних засобів для створення яскравої, художньо переконливої картини.

Порівняльна характеристика передбачає: коротку характеристику об'єктів порівняння; визначення спільних рис; з'ясування відмінностей та їх причин.

При **аналізі художнього твору** з'ясовується: літературний вид і жанр; тематика і проблематика; сюжет і композиція; позасюжетні елементи (авторські відступи, вставні епізоди, обрамлення, присвята, епіграф); система образів; символіка, художні прийоми та засоби; значення назви твору.

При **аналізі творчості письменника** в цілому: визначається тематика, проблематика творів, їх види і жанри; робиться узагальнений аналіз творів за темами та жанрами (особливо у поезії) з прикладами, цитуванням; з'ясовується відповідність змісту й форми; визначаються виражально-зображувальні засоби, прийоми, які найчастіше використовує автор.

Твір дев'ятикласника може бути присвячений і розгляду окремої проблеми, висвітленої в окремому творі, у творах одного чи кількох письменників.

Найлегшим і найважчим одночасно є написання твору типу «Мої думки з приводу прочитаного та враження від прочитаного...» й твори, пов'язані з проблемними питаннями. Ці роботи вимагають не лише знання літературного матеріалу, а й уміння формулювати свої думки, знаходити асоціативні зв'язки, паралелі, аналогії в реальному житті, застосовувати власний життєвий досвід, передавати свої враження.

Структура основної частини **твору, в основі якого власні спостереження, думки і враження від прочитаного**, може бути такою:

- які епізод(и), образ(и), проблема(и) привернули увагу і чому;
- що приваблює більше і чому — зміст чи форма;
- з чим асоціюється, з яким фактом, явищем, спостереженням із власного життя перегукується твір, проблема;

– який настрій викликає, до яких висновків підводить.

У висновку твору будь-якого виду підсумовується сказане, з'ясовується значення образу, теми, проблеми, творчості письменника, його місце в літературному процесі; відзначається художня майстерність; висловлюються власне ставлення до прочитаного, враження, які справив твір у цілому.

У творі на літературну тему думки повинні викладатися в логічній послідовності, без повторів слів та виразів; твердження мають бути аргументованими. Цитати використовуються помірно, вони повинні бути невеликими за обсягом, влучними, точними і відповідати оригіналу. Твір може мати епіграф — висловлювання відомих людей, яке асоціюється або перегукується з основною думкою чи проблемою, порушеною у творчій роботі учня.

ВЕСІЛЛЯ — ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ

План

- I. Створення сім'ї — один з найголовніших кроків у житті людини.
- II. Весілля — велична народна драма.
 1. Етапи народного весілля.
 2. Усталений склад основних дійових осіб.
 3. Поєднання рідних обрядів, звичаїв, музики.
 4. Краса весільних пісень.
 5. Серйозні та комічні моменти весільного дійства.
 6. Спорідненість весіль слов'янських народів.
 7. Відображення в літературі весільних обрядів.
- III. «Хай щастить вам, молодята».

ВТІЛЕННЯ В НАРОДНІЙ ДРАМІ МУДРОСТІ ТА ПОЕТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Нам, сучасним людям, важко уявити свій вихідний день чи свято без телевізора, магніфона та іншої побутової техніки. А в наших предків усього цього не було. Проте вони не сумували, вміли себе розважати. І хай їхні ігри здаються нам тепер, дещо наївними, але ж скільки в них краси, мудрості, вигадки, таланту! Вони оповиті легендами сивої давнини, відшліфовані віками і тісно пов'язані з тим, без чого немислиме життя людини — з працею. Особливо з працею на землі, годувальниці нашою.

Ідеться, насамперед, про той розділ усної народної творчості, що зветься народною драмою. Це і пісні-ігри, і пісні-сценки, і сценки-ігрища.

Уявімо собі чудовий весняний день на луках біля річки, чи на лісовій галявині, чи просто на зеленому моріжку. Свято. Діти, підлітки обрали собі Подоляночку, стали в коло і співають, показуючи, як дівчина встала, вмивається, чепуриться, «сіють» просо, «викупляють» «дівчицю». Сміх, жарти, веселі перебіжки і заміна виконавців головних ролей. А це вже й не бездумна гра, а підготовка до серйозного дорослого життя: вияв спритності, співочого таланту, вміння поводитися «на сцені». Та й до майбутньої «пари» можна краще придивитися.

А ось Різдво. Що краще та веселіше за це свято на селі? Тут і колядування, і щедрування, і вертеп, і Меланки, і водіння кози. Де ще можна показати свій акторський талант, дотепність! Але найпривабливіше те, що такі ігри-сценки були розвагою не лише для їх учасників, а й великим гуманним актом щодо односельців. Адже не миналася хата ні бідна, ні заможна, ні сім'ї, ні одинокі; всім «Коза» бажала щастя й добра, достатку в домі: «Де коза ногою, там жито копою. Де коза рогом, там жито стогом».

Коли ж після закінчення сільськогосподарських робіт наставала пора весіль — то це радісна пора для всіх — і для молодих, і для їх родичів, і для всіх гостей. Минуло багато віків, а сучасні молоді пари на весіллі намагаються дотримуватися якомога точніше старовинних обрядів. Чому? Мабуть, тому, що сім'ї раніше були більш міцними, а організація передвесільних заходів була сповнена глибокого змісту, в основі якого — висока народна мораль. На жаль, зберігається тільки «дійова» частина весілля, а багатющий арсенал весільних пісень уже використовується мало. Хіба ж не заслухаєшся чудовими мелодіями, такими поетичними й зворушливими словами цих пісень, поетичних народних мініатюр. Наречена тут і голубонька, і зіронька, і княгиня, й... «одрізана скиба хліба». Кожне весільне дійство супроводжувалося відповідними піснями. А чого варті жартівливі приспівки, що тут виконувалися. Ось «піч наша регоче, коровай хоче; шишечки печуться, на коровай дмуться». А там: «Татарин, братик, татарин, віддав сестру за таляр, біле личко за п'ятак, косу русу віддав так...» Або хор світилок та дружок переспіває — пересміює бояр... Усе регламентоване, сповнене здорового глузду, суворой народної моралі й глибокої поетичності, художнього смаку, який говорить про невичерпну талановитість наших пращурів.

Народна творчість — це живодайна криниця, яка ніколи не висохне.

«ВЕЛЕСОВА КНИГА» — НАЙДАВНІША ЛІТЕРАТУРНО-ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТКА ПРАДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

«Велесова книга» — унікальна й незвичайна знахідка для українських читачів. Щоправда, за кордоном фахівці й любителі роздумують над загадковою книгою з «дощечок» уже з півстоліття.

Якщо цей язичницький літопис історії Русі справжній, а не майстерна підробка, то перед нами відкривається ціла сторінка непізнаного з життя наших предків. Виявляється, Русь IX ст. була не варварською країною, а культурною, яка цікавилася минулим і знала його. Існувала там ще до прийняття християнства своя писемність. Релігія — світла й гуманістична: руси не вважали себе виробом бога, його речами, а мислили себе його нащадками, внуками Даждьбога. Не було навіть поняття пекла.

На відміну від відомих літописів, «Велесова книга» — не опис князювань, а скоріше збірник релігійно-повчального змісту. Дуже шанували руси своїх дідів і пращурів, тому розповідали про їх діяння. На прикладі

їх життя утверджували необхідність єднання, любові до батьківщини, віри у своїх богів, які допомагали у боротьбі з ворогами.

Світ уявлявся нашим предкам у трьох субстанціях: Яве — реальний світ, Наве — світ померлих, нематеріальний, потойбічний, і Пправе — світ істини, законів, що керують Явою.

Оповіді про богів Велеса, Перуна, Сварога, Даждьбога, Хорса, Ярила, про Дніпро, Дон і нашу землю оповиті щирістю й поетичністю народного світогляду. Ось як про край прадавніх українців написано на четвертій дощечці: сини Орія вирушають у землі, де течуть «мед і молоко». На шістнадцятій дощечці написано про широченну Рай-ріку, що тече до моря. Це про Дніпро. На п'ятнадцятій сторінці «дерев'яної книги» оспівані перемоги праведного Кия і Києва-града.

На одній дощечці є такі слова: «А греки, хочачи охрестити нас, аби ми забули своїх богів, сподівалися, що в такий спосіб вони навернуть нас до себе та зроблять з нас невірників». Значна частина дослідників, посилаючись на ці слова, вважає, що «Велесова книга» — це оборона віри предків, це — клич на захист давніх духовних святинь.

Русам доводилося багато воювати, щоб не потрапити у рабство. Вони виявляли велику мужність у боротьбі й терплячість та наполегливість. «І була та боротьба і битва велика тридцять літ,— пишеться на сьомій дощечці.— І римляни, знаючи, які ми відважні, коли боремося за життя, полишили нас. ...Так і греки хотіли підкорити нас... і ті полишили нас у спокої».

І ще є одна приваблива думка у цій книзі: краще торгувати, аніж воювати.

«Велесова книга» дає своїм читачам не лише знання з історії, а й приносить естетичну насолоду поетичними образами Птиці-Матері, Матері-Слави, Обідоносиці та іншими, символічністю й метафоричністю висловів, патріотичною наснагою. Таємниці «дощечок» ще чекають своїх дослідників.

ЗАЧЕРПІМО МУДРОСТІ ЗІ СВІТОВОЇ ДАВНЬОЇ СКАРБНИЦІ

(Про найдавнішу перекладну світську літературу)

Разом із церковною літературою в Давню Русь прийшло багато книг природничо-наукового змісту, історичних праць та збірників афоризмів, у яких була сконцентрована мудрість людська.

Децо наївними і навіть смішними видаються нам «наукові» викладки Іоанна Екзарха в «Шестодневі», Козьми Індикоплова в «Християнській топографії» про будову світу, фізичні, астрономічні та інші явища природи. Що ж, таким їм здавався світ за біблійними книгами. Але настільки ж справедливими є їхні спостереження і відповідно захоплення мудрим улаштуванням цього світу! І найбільше — людиною — головним творінням Божим, заради якого й створене все на землі. Ось слова із «Шестоднева»: «Не можу прийти в себе від подиву і не можу зрозуміти, звідки

в такому малому тілі [людини] такі високі думки, здатні обійти всю землю й вище небес зійти».

Анонімний «Фізіолог» наповнений не лише точними відомостями про тварин, рослини, мінерали, а й безмежною фантазією та вигадкою, поєднаними із сентенціями повчального змісту — мораллю для читачів. Для статей цього збірника характерні символіко-алегоричні тлумачення якостей звірів та птахів. І коли читаєш про лисицю, то неодмінно згадуєш українські народні казки про цього хитрого звіра.

Поетичністю та ліризмом оповиті розповіді про горлицю, одуда, лелеку, лева. Куріпка ж чогось викликала у автора неприязнь, і він порівняв її із жадбною людиною, яка ніяк не може насититися багатством. Незвичайна й захоплююча ця мандрівка у світ давніх уявлень і фантазій!

Навіть маленькі діти знають зараз грецькі міфи про Пріама, Гектора, Енея, Єлену, Данаю та інших героїв. Але мало кому відомо, що дізналися вперше про них читачі з історичного твору, що прийшов на Русь у перекладі, — хроніки Іоанна Малали. Разом з іншими хроніками та хронографами, історичними повістями ця перекладна література знайомила давніх русичів із всесвітньою історією, відкривала широкі обрії і примушувала задумуватися над своїм місцем і роллю в оточуючому світі, спонукала до власної творчості.

Серед пам'яток перекладної літератури Київської Русі аж до XVIII століття величезною популярністю користувалася «Александрія» — повість про життя і подвиги знаменитого героя античності Александра Македонського. І зараз із цього твору можна почерпнути не лише багато історичних відомостей, а й відчутти красу художнього слова, майстерність у творенні образів, метафоричність та афористичність мови.

До речі, любов до мудрих, афористичних висловлювань, які підходять до різних ситуацій у житті, на Русі здавна задовольнялася збірником «Пчола» (як бджола збирає мед із різних квіток, так і упорядник книги чернець Антоній збирав «мислі мудрих людей» із церковних і світських книг). На мою думку, це саме той твір, який об'єднує людей, говорить, що для загальнолюдських цінностей немає ні кордонів, ні мовних бар'єрів. Як не погодитися з такими чудовими висловами, як «Велике багатство — розум людини», «Краще мовчати, ніж зле говорити», «Добро прийняв — пам'ятай, зробив — забудь», і не замилюватися ними.

Жаль тільки, що ми нечасто маємо змогу звернутися до цих першоджерел.

МОРАЛЬНІ УРОКИ БІБЛІЇ

Біблія... Книга Книг, Вічна Книга, Святе Письмо. Одне з найдавніших і найбільш тиражованих видань у світі. Щоденний порадник для віруючих і нескінченне джерело натхнення для письменників. Можна порізно ставитися до релігійних постулатів, викладених у Біблії, але жодна книга християнського світу не сконцентрувала в собі стільки мудрості, стільки вікового досвіду, стільки моральних норм співжиття!

Думаю, що в Біблії кожен може знайти відповіді на свої болючі питання у пошуках сенсу буття. Адже це книга насамперед філософська. Як не замислитися і не погодитися з такими положеннями «Книги Еклезіяста»: «Марнота усе!», «Немає нічого нового під сонцем!», «І дурному, і мудрому — доля одна», «Для всього свій час», «Не квапся своїми устами», «Тримайся середини», «Не копай ближньому ями, бо сам в неї впадеш».

Наскільки б кращим було життя людей, коли б усі вони дотримувалися Божих заповідей: «Не вбий!», «Не вкради!», «Шануй батька та матір свою!», «Не суди своїх ближніх», «Люби і ворогів своїх» та інші.

Здавалося б, як можна любити ворогів своїх, робити добро тим, хто ненавидить вас? Багато прикладів із життя й літератури переконують, що тільки добро може припинити зло. Згадаймо хоча б Марічку з «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського, яка дала хлопчику з ворожого роду, Івану, що вдарив її, цукерку. Іван зупинився і засоромився, задумався, за що він б'є беззахисне дівча. Це було початком їхньої дружби, а згодом і любові.

Отже, зло можна припинити тільки добром! Коли ж відповідати злом на зло, то утвориться безкінечний ланцюг. Завжди треба пам'ятати: «Як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть їм і ви...»

А скільки мудрості, спостережливості та глибокого підтексту криється в біблійних притчах! Скільки поезії в Соломоновій «Пісні над піснями»! Недаремно майже тисячоліття біблійні теми, сюжети, образи використовують у своїх творах художники, письменники, скульптори, музиканти.

Навіть не замислюючись над їхнім походженням, ми вживаємо вислови «спить сном праведника», «дивимось крізь пальці», «робить із себе посміховисько», «міряти тією самою міркою», «змокнув з голови до ніг», «Хома невірющий» та інші. А це ж вислови з Біблії.

Один із дослідників Біблії вдало назвав її маленьким літературним всесвітом. Справді, у Книзі Книг представлені міфи, легенди, епос, релігійно-ритуальні та юридичні кодекси, історичні хроніки, притчі, військові повісті, перекази, оповіді, житія, народні пісні, релігійні гімни, любовна лірика, віршовані молитви, філософські й морально-побутові афоризми, слова, казання, повчання, поеми, пророцтва, діалоги.

То ж намагатися хоч трохи осягти цей всесвіт, цю криницю мудрості варто кожному, хто вірить у загальнолюдські моральні цінності і керується ними в житті.

ПРИРОДА В «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

План

- I. Центральний образ «Слова...» — Руська земля.
 - II. Величні простори й різноманітність природи рідного краю в емі «Слово о полку Ігоревім».
 1. Широка географія подій.
 2. Уособлення сил природи в образах богів стародавніх слов'ян.
 3. Роль художніх деталей у змалюванні картин природи.
-

4. Авторська позиція.
 III. Художня майстерність автора у змалюванні природи Русі.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ НЕВІДОМОГО АВТОРА У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

План

- I. «Слово о полку Ігоревім» — найвище досягнення красного письменства Київської Русі.
 II. Гармонія глибокого змісту й довершеної художньої форми поеми.
 1. Основа будови твору — контраст.
 2. Поєднання книжної та народнопоетичної лексики.
 3. Вплив народної казки.
 4. Художні зображально-виражальні засоби: епітети, порівняння, тавтологічні вислови, гіперболи.
 5. Риторичні фігури.
 III. Краса і сила героїчного епосу руського народу.

ОБРАЗ АВТОРА «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

План

- I. Літературна історія поеми «Слово о полку Ігоревім».
 II. Невідомий автор поеми — талановитий письменник і громадянин-патріот.
 1. Легенди й версії щодо авторства.
 2. Вірне служіння автора ідеї свободи рідної землі й народу.
 3. Спостережливість, військовий досвід автора.
 4. Художня майстерність.
 III. Активна авторська позиція — один із сильних факторів впливу «Слова...» на читачів.

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» — ВЕЛИЧНА ПАМ'ЯТКА ЛІТЕРАТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Здоров'я князеві й дружині,
 Що борються за народ християнський
 Із військами поганями!

«Слово...»

«Слово о полку Ігоревім» — найвидатніша пам'ятка культури східних слов'ян, живе джерело трьох братніх літератур — української, російської, білоруської.

Із «Слова...» ми дізнаємося про життя наших предків, про їхню величну боротьбу з різними нападниками. Боронити Руську землю від половеців було найголовнішим завданням князів руських XI—XII століть.

В основу сюжету «Слова...» покладено розповідь про невдало завершений похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича в союзі

з його братом Всеволодом, сином Володимиром і племінником Святославом на степових кочівників-половців.

Похід відбувся навесні 1185 року. Після першої вдалої битви Ігор зазнав поразки і разом із союзниками потрапив у полон до половців. «Слово...» написане незабаром після цих подій, очевидно, не пізніше 1187 року.

Про похід Ігоря на половців розповідається і в літописах — Лаврентіївському (стишло) та Іпатіївському (більш докладно). Розповідь у «Слові...» починається в похмурих, тривожних тонах, у передчутті неминучої біди і ведеться далі скорботно і схвильовано. Але закінчується оповіданням про втечу Ігоря з полону, повернення на Руську землю, де його радісно зустрічають співвітчизники.

Князь Ігор Святославич кілька разів перемагав половців. Перша перемога — 1174 року, потім він двічі перемагає їх у 1183 році. У березні 1185 року він бажає допомогти київському князеві Святославу в поході на половців, але йому не вдалося здійснити свій намір.

Десь через 2 місяці після цього Ігор вирушив на половців, не погодивши своїх дій із Святославом.

Своєкорислива політика князів і бояр, загострення міжусобної боротьби на Русі, роздроблення Київської держави, ослаблення Києва і влади київського князя — все це давало половцям можливість безперешкодно нападати на Руську землю, розоряти і грабувати її. Руські князі не змогли завдати остаточного удару половцям не тому, що між ними не було злагоди, і це зводило нанівець успіх попередніх перемог. У таких умовах і виступав Ігор у похід.

«Слово...» з граничною стислістю і великою художньою виразністю малює картину другої трагічної битви Ігоря з половцями:

Чорна земля під копитами,
Кістями засіяна,
Кров'ю полита,—
Тугою зійшли тії кості
На Руській землі!

Автор «Слова...» — палкий патріот, якому дорогі честь і благополуччя Русі. Він закликає князів об'єднатися в боротьбі проти спільного лиха — половців і стати «за землю Русскую, за раны Игоревы, буего Святославлича!» Поет-громадянин активно втручається в події, які могли стати трагічними для Руської землі. Він засуджує згубні прояви князівської ворожнечі, високо підносить авторитет київського князя Святослава як виразника і захисника інтересів усієї Руської землі.

Автор «Слова...» не тільки великий художник, але й визначний публіцист, прекрасно розуміє політичну обстановку тогочасної Русі. Поразку Ігоря він розуміє не тільки в плані поведінки Ігоря, а й у плані політичної долі Русі.

Публіцистичний талант митця найяскравіше виявився в його заклику до князів відкинути чвари і постояти за Руську землю. Докладний опис

походу говорить про те, що автор сам був учасником битви. Йому близькі й зрозумілі не тільки ратні подвиги дружинників, а й братні почуття жалю до втомленого боєм воїна, і горе матері, що оплакує свого юного сина Ростислава, і віддана любов Ярославни, він лагідно й співчутливо говорить про близьких його серцю людей. Вірогідно, що автор «Слова...» був не просто дружинником, а людиною вищого стану, бо виявити такі глибокі знання історії, книжної літератури могла саме така особа.

У заспіві поеми він скромно вирішує розпочати її за оповіданнями того часу, а не по «замислу» Бояновому. Боян був обдарований буйною поетичною фантазією, «розтікався мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом попід хмарами».

На ділі ж автор «Слова...» виявляє величезну силу поетичного таланту.

У «Слові...» все живе, рухливе, мінливе, природа жива, одухотворена, діяльна, невіддільна від світу людини. Вона віщує поразку затемненням сонця, никне трава від жалошів, неспокійно поводяться птахи, звірі. Природа допомагає Ігореві під час втечі з полону:

Опівночі море заграло,
Мла іде стовпами — вихрами,
Ігореві-князю бог путь являє
Із землі Половецької
На землю Руську.

Ярославна звертається до сил природи, вимолюючи життя і свободу своємулюбому ладові-князю:

О вітре, вітрило!
Чому, господарю, силою вієш? —

плаче-тужить Ярославна. Вона вірить у чудодійну силу ріки Каяли, вода якої може зцілити рани Ігоря.

Як до людини звертаються герої до сил природи, і ті їм допомагають.

Цей чудовий патріотичний твір закликає руських князів припинити чвари, об'єднатися перед лицем загрози нападу. У цьому основний смисл «Слова», який не втратив актуальності і в наші часи.

Найкращі моральні якості героїв поеми — мужність, любов до батьківщини, взаємодопомога, вболівання за простого воїна, вірність присязі не втратили своєї ваги для сучасності, вони надихали воїнів у Великій Вітчизняній війні. Непогано було б нашим державним діячам прислухатися до «Слова...».

Нещасливою була доля рукопису «Слова...». Наприкінці XVIII ст. російський збирач старовини Мусін-Пушкін придбав для своєї колекції рукописний збірник, у якому було і «Слово...». У 1800 році воно вийшло друком, але у 1812 році бібліотека Мусіна-Пушкіна згоріла під час наполеонівського нападу на Москву. Залишилися тільки друковане видання і рукописна копія для Катерини II.

«Слово...» не тільки найвизначніша й історична пам'ятка часів Київської Русі. Воно стало тією спадщиною, до якої неодноразово зверталися митці різних часів.

З початку ХІХ ст. в російській літературі виникають перекази «Слова...». Кращим вважаються роботи В. Жуковського і А. Майкова.

Перший переклад «Слова...» українською мовою належить М. Шашкевичу, який передав ритмічною прозою «Плач Ярославни». Слідом за цим іде низка інших перекладів і переспівів: І. Вагилевича (прозою), М. Максимовича, Т. Г. Шевченка (уривки), С. Руданського, Ю. Федьковича, І. Франка, Панаса Мирного (у стилі українських дум). Цікаво, що дослідники дум вважають, що «Слово» теж є не що інше, як літературно опрацьована дума ХІІ—ХІІІ століть. На думку вченого В. Ягича, художні засоби, стиль «Слова...» і дум мають багато спільного. А найважливіше — «епічна поезія не так-то легко зникає там, де її таємне джерело лежить в народній душі».

Найкращим перекладом «Слова» вважається переклад неперевершеного майстра пера М. Т. Рильського. Поема знайшла відгук в оригінальній творчості письменників ХІХ—ХХ ст. У своїх творах вислови із «Слова...» використовували І. Я. Франко, П. Г. Тичина, М. П. Бажан, А. С. Малишко. Недарма М. Т. Рильський назвав свою поему-ораторію «Словом про рідну матір», у якій неодноразово зустрічаються мотиви «Слова...». За сюжетом «Слова...» створено О. Бородіним чудову оперу «Князь Ігор», слід згадати музичну композицію «Плач Ярославни» М. Лисенка, картину В. Васнецова «Після побоїща».

Твір, віддалений від нас більш як на вісім століть, і тепер захоплює патріотичним піднесенням, величчю образів, майстерністю викладу. Перекладений на інші мови світу, цей твір набув світової слави. Серед пам'яток середньовічної культури, з якими його порівнюють («Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі, старофранцузька «Пісня про Ролланда»), йому належить найпочесніше місце. У «Слові...» значно сильніше, ніж у інших пам'ятках, висловлено ідею патріотизму.

«Слово о полку Ігоревім» — найвеличніше досягнення художньої літератури Київської Русі.

ОБРАЗ КНЯЗЯ ІГОРЯ У ПОЕМІ «СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

«Лучче ж би потятим бути,
аніж полоненим бути»

«Слово...»

Кожний народ має свої погляди на моральні якості людини. Ці погляди передаються з покоління в покоління, шліфуються і збагачуються. Одним із найбільших скарбів українського народу є середньовічна поема «Слово о полку Ігоревім». Наш народ може пишатися своїми літературними і мистецькими традиціями, адже «Слово...» — це єдина пам'ятка Київської Русі, яка здобула всесвітню славу.

З поеми ми дізнаємося про життя українського народу в сиву давнину, про його героїчну боротьбу із зовнішніми ворогами і внутрішніми

феодалними чварами. У творі невідомий автор змалював героїчних захисників Руської землі, які в XII столітті вели боротьбу з половцями.

Автор із любов'ю зобразив наших героїчних предків. Перед нами виразно виростають мужні постаті, які однаково впевнено тримали в руках спис і рало. Як же треба було любити рідну землю і її народ, щоб створити такі образи!

Серед усіх персонажів твору виразно виділяється хоробрий князь Ігор Святославич. Читаючи твір, ми уявляємо його на чолі відважної дружини, яка вирушила у похід проти ворогів.

Новгород-Сіверський князь із перших рядків поеми постає перед нами як патріот: він мужньо боронить рідну землю від найзапеклішого ворога — половців. Своїм найсвятішим обов'язком Ігор вважає захист батьківщини. Він готовий віддати життя за її свободу:

«Сповнившись ратного духу,
він навів свої хоробрі полки
на землю Половецькую
за землю Руськую».

Князь Ігор — вірний син Руської землі. Потрапивши у полон, він не втрачає надії повернутись на батьківщину, навіть подумки долає перешкоди:

«Ігор спить,
Ігор не спить,
Ігор мислю поля мірить
од великого Дону
до малого Дінця».

Такими ж вірними патріотами рідної землі були і його воїни. Вони готові віддати життя за честь батьківщини. Тому рішуче і відважно дві доби б'ються вони з кочівниками.

Ігор — безстрашний і рішучий. Ці його риси найповніше розкриваються перед початком походу на половців. Він не зважає на віщування природи, а прагне досягти своєї мети. У бою Ігор поводить себе як мужній і хоробрий воїн. Моральною і фізичною силою князів Ігоря і Всеволода захоплюються і сам автор, і київський князь Святослав, який говорить: «Ваші хоробрі серця в жорстокім харалузї сковані, а в смілості загартовані».

Благородство штовхає Ігоря на допомогу Всеволоду, адже князь розуміє, як потрібні в бою взаємодопомога і взаємовиручка: «Ігор полки завертає, жаль бо йому милого брата Всеволода».

Але поряд із позитивними рисами Ігор має і вади. Честолюбство і нерозсудливість стали причиною поразки. Адже він виступив у похід сам, не порадившись ні з ким, навіть із київським князем. Самовпевненість і нехтування попередженням природи дорого обійшлися руському війську, про що у творі говориться так: «Ігоря хороброго полку — не воскресити!» Отже, прославляючи мужність і патріотизм князя Ігоря, автор засуджує його легковажність, честолюбство, підкреслюючи, що тільки спільними зусиллями русичів можна подолати ворога.

Більше восьмисот років минуло з часу написання «Слова о полку Ігоревім», а воно живе і хвилює серця людей.

Після знайомства з образом Ігоря у мене з'явилося переконання у непоборності народу, який має таких мужніх захисників. Образ Ігоря близький мені своїм глибоким патріотизмом, відданістю рідній землі, незламністю і відвагою.

ОБРАЗ РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ У ПОЕМІ «СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

Кожна людина носить у своєму серці найдорожчі слова, найщиріші почуття, найпевніші поняття. Але є слово, яке зігриває серце кожному. І слово це — Батьківщина.

Можна підібрати до нього безліч синонімів, безліч ніжних назв. Наша Батьківщина — Україна. Давні предки називали її Київською Руссю або просто Руською землею. Вони так само любили свою батьківщину, як і ми зараз. Можливо, тому з таким трепетом перечитуємо ми «Слово о полку Ігоревім», знайомимось зі звитягою попередніх поколінь, вчимось у них любити рідну землю.

«Руська земля...» Двадцять разів вжито це поняття автором «Слова о полку Ігоревім» для того, щоб схарактеризувати безкраї простори і окремі місцевості, багату природу і руські міста. А ще — це завзяті працьовиті люди, воїни і хлібороби. Адже саме ці люди населяли Руську землю, створюючи її могутність. Але саме вони і зазнавали безліч страждань від свавілля феодалів, які чинили над ними суди, руйнували їхні оселі, сварячись один із одним. Тому Руська земля зазнала горя, вона страждала разом з простим народом:

«...в княжих крамолах віки вкоротилися людям.
Тоді по Руській землі рідко ратаї гейкали,
та часто ворони каркали,
трупи собі рілячи,
а галки свою річ говорили:
хотять полетіти за наживою».

Ось що зробила братовбивча феодальна ворожнеча з колись багатою і сильною країною. Автор слова згадує історію Руської землі за півтори сотні років, із боєм розповідає про переможні походи проти ворогів, «спом'янувши давнішню годину і давніх князів».

Сучасники автора теж мають добрі наміри, вони вийшли в похід захистити кордони рідної землі. Для цього «русичі великій поля черленими щитами перегородили». І похід Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича окрилений визвольними ідеями. Ігор «повів свої хоробрі полки на землю Половецькую за землю Руськую».

Скільки крові пролито людством у боротьбі за незалежність! Не завжди ця боротьба завершувалася перемогою і у русичів:

«...тут кривавого вина не достало;
тут пир докончали хоробрі русичі:

сватів напоїли
і самі полягли
за землю Руськую».

Без минулого не буває майбутнього. Звертався і автор «Слова о полку Ігоревім» до історії Руської землі. Перед нами постають яскраві картини природи. Великі і малі ріки перетинають міста і селища, течуть по неосяжних руських просторах. Автор поеми веде мову про Волгу, Дунай, Дінець, Дніпро, Сулу... І хоча описи руських просторів у творі дуже лаконічні, проте вони масштабні:

«Довго ніч меркне.
Зоря-світ запалила.
Мла поля покрила».

Природа Руської землі! Вона ніби жива і діюча. Недаремно до сил природи звертається Ярославна. Бо вони теж частина Руської землі, пов'язана з долею і вчинками героїв. Так, Дніпро «леліяв еси на собі Святослава насади до полку Кобякового»; Дінець допомагав Ігореві під час втечі з полону, гойдав князя на хвилях, одягав теплою млою під тінню дерев, стеріг його від ворога.

У душі кожного захисника Руської землі міститься стільки любові і ніжності, скільки і у безіменного автора «Слова о полку Ігоревім», можливого учасника походів.

А скільки туги і вболівання за долю Батьківщини звучить у словах: «О Руська земле, уже за горами еси!»

Перечитуючи безсмертні рядки поеми, знову і знову переконуєшся в тому, що в усі часи рідна земля була і є для людини найдорожчим, найціннішим скарбом і джерелом натхнення.

ОБРАЗ ЯРОСЛАВНИ

У ПОЕМІ «СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

Жіноча доля... Споконвіків призначенням жінки вважалося бути берегинею. Народжувати й виховувати дітей, берегти домашнє вогнище, працювати в полі, догоджати чоловікові, бути охайною і красивою. Прості жінки виконували цю місію з честю. Княгиня Ярославна з вищого світу, але й на її долю лягли нелегкі випробування. Євфросинія Ярославна — дочка Ярослава Володимировича галицького, друга дружина Ігоря, який одружився з нею 1184 року. Ярославна закохана в свого чоловіка, і ось цього щастя подружнього життя їй відведено лише один рік, бо уже в 1185 році Ігор вирушив у похід на половців і потрапив у полон. Як же тяжко молодій жінці відривати від серця свого милого і провжджати, може, на вірну смерть!

Але вона свідомо того, що її чоловік — князь, полководець, воїн. Жінка повинна мужньо винести це горе, ще й подати приклад жінкам дружинників.

З тривогою чекає вона звісток із поля бою, радіє першим перемогам Ігоря. Але ось страшна звістка: військо розбито, а її милий ладо у полоні. Ярославна не криється зі своїм горем, вона виходить на Путивлівський вал, у розпачі звертається до сил природи по допомогу.

Взагалі, автор «Слова...» у поемі представляє нам природу як самостійну дійову особу.

Вона може бути гнівною і лагідною, але завжди діючою, рухливою, олюдненою. Звертається до неї Ігор, коли потрапляє у полон:

О Донець-ріко!
Не мало тобі слави,
Що носив ти князя на хвилях,
Стелив йому траву зелену
На берегах срібних...

Донець вступає в діалог з Ігорем:

Княже Ігорю!
Не мало тобі слави,
Кончакові досади лютої,
А Руській землі веселощів!

Звертання Ярославни залишаються без відповіді, але природа все ж допоможе Ігореві втекти з полону.

Автор із величезною любов'ю, симпатією, замилюванням описує нам цю жінку-страдницю в невеликому епізоді. Який же треба мати талант, щоб на одній сторінці так детально виписати цей образ, що він вважається за поетичною красою найславетнішим, оповитим особливою ліричністю образом у світовій літературі! Митець застосовує ніжні поетичні вирази: чайка-жалібниця, зозуля, плаче-тужить. Мова її емоційна, пройнята патріотизмом. Вона й політично свідома жінка, бо оплакує не тільки Ігоря, але й воїнів, дружину, співчуває руським жінкам:

Як та чайка-жалібниця
Стогне вона вранці-рано.

Вірить Ярославна у чудодійну силу Каяли-ріки, яка може зцілити рани князя:

Омочу бобровий рукав
У Каялі-ріці,
Обмию князеві криваві рани
На тілі його дужому!

В українській художній літературі та у фольклорі ми часто зустрічаємо на визначення жіночої долі порівняння жінки з тополею, калиною, чайкою, зозулею. Ці дві пташки символізують трагічну долю жінки. Автор «Слова...» саме їх і використовує. Ярославна готова полетіти зозулею, чайкою в саме пекло, аби тільки врятувати Ігоря.

Увесь монолог Ярославни складається з риторичних звертань і запитань, у яких вона вихваляє всесильність природи, а іноді навіть здатна на дорікання, що та перешкоджає князеві і дружині:

О вітре, вітрило!
Чому, господарю, силою вієш?
Чому мечеш ворожі стріли

На крилах своїх легких
Проти воїнів мого милого?

До Дніпра-Славутича вона звертається як до могутньої стихії:

Принеси ж ти, господарю,
До мене мого милого,
А не слала б я сліз йому ревних
На море пораненьку!

Як же треба любити свого судженого, щоб так відчайдушно, розпачливо вимолювати йому життя не у людей, а у сил природи! Це відчай, остання надія. І вже вимучившись благаннями, жінка звертається до наймогутнішої сили — Сонця:

Чому ж, сонце-господарю,
Простерло гаряче своє проміння
На воїнів мого милого
У полі безводному,
Спрагою їм луки посушило,
Тугою сагайдаки склепило!

І природа ніби схаменулась від цих щирих заклинань, ніби зглянулась на душевну красу цієї жінки, що природа навіть не байдужа до її туги:

Опівночі море заграло,
Мла іде стовпами-вихрами,
Ігореві-князю бог путь являє
Із землі Половецької
На землю Руську.

Минуло більше восьми століть від часу цих подій, а й сьогодні хочеться побажати молодим людям, подружжям наслідувати приклад цього подружжя у вірності, безмежній любові одне до одного. Адже й Ігор не зрадив Ярославні, хоча йому пропонували красунь-половчанок і багатство, щоб у його особі мати союзника ханові Кончаку.

Образ Ярославни настільки світлий, поетичний, що його часто використовують митці у своїй творчості. Недарма саме «Плач Ярославни» переказав Маркіян Шашкевич, а Микола Лисенка її образ надихнув на музичну композицію «Плач Ярославни».

Незабутній образ Половчихи з новели «Шаланда в морі» (роман «Вершники» Ю. Яновського) несе в собі багато рис Ярославни. Вона теж просить сили природи повернути її Мусієчка, який потрапив у морську негоду. Половчиха теж стоїть на скелі, як «маяк негасимої сили», і просить всі вітри і море зглянутись на її горе. І тут теж природа допомагає. Під час Великої Вітчизняної війни наших жінок називали Ярославнами, бо вони віддавали своє життя, кров, здоров'я, аби їхнім чоловікам-ладам пощастило вижити, здолати лютого ворога. Першу жінку-космонавта Валентину Терешкову теж нарекли цим іменем, навіть пісні склали про Валентину-Ярославну.

І з повним правом наших жінок можна назвати Ярославнами, бо цей образ став узагальненим. Жінки, дівчата, яким притаманні вірність у коханні, вболівання за долю рідної людини, здатність до самопожертви, ніжність, любов до всього живого, магічна сила переконання словом — усі вони Ярославни. І дай, Боже, щоб такі жінки не перевелися на нашій землі!

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» — ВЕЛИЧНА ПАМ'ЯТКА КУЛЬТУРИ НАШОГО НАРОДУ

В історії загальнолюдської культури є пам'ятки, що відображають найкращі риси, властиві народам. У них виражені найзаповітніші людські сподівання, особливості світосприймання, у них звучить жива історія. До таких шедеврів світового мистецтва належить і «Слово о полку Ігоревім» — найвидатніша пам'ятка культури Київської Русі.

Темою «Слова...» у вузькому розумінні є зображення невдалого походу князя Ігоря Святославича проти половців 1185 року. Але ця тема для автора є прелюдією і складовою частиною значно ширшої, проблемнішої теми. Це — історична доля Руської землі, її минуле, сучасне і майбутнє. Отже, «Слово...» — «це роздуми над долею рідної землі». Не випадково образ Руської землі відтворений у поемі як основний її ліричний лейтмотив. Безмежжя просторів Руської землі підкреслено описом подій у різних її кінцях, що відбуваються одночасно: «Коні іржуть за Сулою — дзвенить слава в Києві. Труби трублять в Новгороді — стоять стяги в Путивлі... Дівчата співають на Дунаї, в'ються голоси через море до Києва». Усі відступи автора, переживання героїв, уболівання Ярославни за чоловіком пов'язані з образом рідної землі, в них виражена турбота і вболівання за долю Русі. Герої «Слова...» вважають себе патріотами не якогось одного населеного пункту, а всієї Русі. У поемі кілька разів повторюється звертання: «О Руська земле! Уже за шеломанем еси!», яке передає настрій воїнів, що ступили на чужі землі.

Велич Русі відтворюється також за допомогою гіперболізованої характеристики окремих образів-персонажів. Так, Ярослав не тільки підпиррає своїми полками Карпатські гори, а й загороджує шлях на Русь придунайським племенам. Князь Всеслав може бігти дуже швидко, при цьому перебігаючи дорогу самому богу Хоросові. Та не тільки подіями, які відбуваються на Русі, вчинками руських людей автор характеризує велич Руської землі. В історичні події на Русі та в авторську розповідь втягуються інші народи і країни. Так, перемогу Святослава над половцями оспівують німці, греки, молдавани.

Для автора «Слова...» Руська земля — це не тільки велика держава, багатий край із розкішною природою, а й люди, які заселяють цю землю і творять її могутність. Із глибоким співчуттям автор ставиться до простих трудівників і сумує з приводу їх масової гибелі. Образ Руської землі доповнюють жінки, які оплакують своїх рідних, що полягли у боротьбі з половцями.

Поряд з узагальненим образом Руської землі ідейне навантаження в поемі несе образ Київського князя Святослава. Зображений він як головний діяч руської історії свого часу. Провідний борець за єдність руських земель, він грізний, величний, його слово — закон для інших князів. Святослав далекоглядний, розсудливий, мудрий. Нерозважливості молодих князів викликає у нього не зловтіху, а благородне прагнення помститися ворогам.

Серед образів захисників руської землі найдокладніше змальований князь Ігор. Це чесний і хоробрий воїн, самовідданий патріот своєї батьківщини. Ігор сповнений бойового духу, прагне здобути славу у боротьбі з половцями, готовий пожертвувати життям і не зупинитися перед небезпекою, яка загрожує його війську. Про своє рішення зіткнутися з половцями він рішуче говорить:

«Хощу бо,— рече,—
Коней приломити кінець поля Половецького;
сь вами, русици,
Хощу главу свою приложити,
а любо испити шеломомь Дону!»

І ні затемнення сонця, що віщує поганій кінець походу, ні виття степових звірів і птахів не можуть завернути Ігоря назад. Наперекір застерженням і віщуванням Ігор іде вперед, думаючи, що повернення без битви запламує його рицарську честь.

Важливе місце у творі посідають образи руських жінок, серед яких на першому плані стоїть Ярославна. Жіночі образи втілюють ідею миру, тихого безхмарного життя, спокою домашнього вогнища. Устами жінок автор висловлює жаль, який виявляють усі руські люди за воїнами, що загинули в битві. Образ Ярославни — один із найпривабливіших жіночих образів у світовій літературі. Ярославна вражає нас своєю вірністю. Вона віддана не тільки чоловікові, а й батьківщині. Поразка і полон Ігоря, рани на його тілі — її особисте горе, горе усього руського народу, яке пекучим болем відлунує в її душі. Та й оплакує вона не лише Ігоря. Вона докоряє вітрові, що несе ханські стріли на його воїнів. Їй боляче, що сонце своїм гарячим промінням посилює спрагу руських воїнів. Образ Ярославни приваблює людяністю, задушевністю, патріотизмом.

«Слово о полку Ігоревім» написане досконалою літературною мовою, багатою народнопоетичними елементами. З фольклору запозичені постійні епітети, порівняння, метафори. За своїм змістом «Слово...» стоїть близько до російських билин, але в стилі, в характері художніх засобів пам'ятка має більше спільного з українським фольклором.

Відколи існує, «Слово...» не перестає бути актуальним у громадсько-політичному і культурно-мистецькому житті російського, українського й білоруського народів, і ця його актуальність не тільки не послаблюється, а навпаки, посилюється.

КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ — ПРАВДИВІ СВДКИ ІСТОРІЇ Й ДАВНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

План

- I. Козацькі літописи — свідчення героїчного життя українського народу.
- II. Звитяга Січового козацтва очима козаків-літописців.
 1. Чорна рада під Ніжином в «Літописі Самовидця».
 2. Історія козацтва в описі Григорія Грабянки.
 3. Гарячий патріотизм анонімної «Історії русів».
 4. Сум з приводу гетьмансько-старшинських усобиць в «Літописі Самійла Величка».
 5. Використання в літописах легенд, переказів, віршів, документів тодішньою українською мовою.
 6. Використання в літописах лексико-фразеологічного багатства мови, сатири та гумору.
- III. «...З літературного боку се явище дуже цінне». (І. Франко).

ДАВНЬОУКРАЇНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ ТА ПОЕЗІЯ ЯК ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ЖАНРІВ

План

- I. Глибоке народне коріння давньоукраїнської народної драми та віршів.
- II. Шкільництво — осередок літературної творчості.
 1. Шкільна драма на історичну тему: «Володимир» Ф. Прокоповича.
 2. Соціальні мотиви у драмі Г. Кониського «Воскресіння мертвих».
 3. Інтермедії та інтерлюдії — прабабусі комедії в українському театрі.
 4. Піїтика — шкільний предмет. Поезія «мандрівних дяків».
 5. Климентій Зіновійв — перший український співець праці ремісників, наймитів-бурлаків, селян.
 6. Сатиричні твори І. Некрашевича.
 7. Поєднання книжних традицій з народними, використання гумору й сатири.
- III. Значення давньоукраїнської драматургії та поезії для розвитку нової української літератури та мови.

ТВОРЧІСТЬ ПЕРШИХ ПИСЬМЕННИКІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА ТА ІЛАРІОНА

План

- I. Розвиток освіти й красною письменства на Русі.
- II. Мудре слово на сторожі моралі.
 1. Літописи «Повість минулих літ».
 2. «Повчання» Володимира Мономаха.

3. «Слово про закон і благодать» Іларіона.
 4. Світський характер літератури і тісний зв'язок з християнством.
 5. Художні здобутки давніх письменників.
- III. Значення творчості давніх письменників для зміцнення та самоствердження Київської Русі як держави.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

Доповідь про письменника

Іван Вишенський народився в 30–40-х роках XVI ст. в м. Судова Вишня на Львівщині. Вірогідно, там здобув початкову освіту. Проживав у Луцьку та в Острозі. У 70–80-х рр. переселився в Грецію на Афон, де прожив майже сорок років. Помер у 20-х рр. XVII ст., усамітнившись у печері-келії над Егейським морем.

Іван Вишенський — видатний український письменник-полеміст, автор багатьох трактатів і послань. Його діяльність була пов'язана з полемічним протистоянням між католицькою та православною церквами в Польській державі. Полеміка загострилася після Берестейської церковної унії, яку ухвалив православний церковний собор 1596 р. Тоді частина православних єпископів визнала юридичну зверхність католицької церкви. Прихильників унії почали називати уніатами, або греко-католиками. Деякі православні єпископи не визнали унії. Спираючись на підтримку православних братств, вони виступили за збереження попереднього статусу церкви. Церковний розкол і пов'язане з ним протистояння зумовили поживлення полемічного руху, де кожна сторона обґрунтовувала виправданість власної позиції. Полеміка мала значний суспільний резонанс, що нерідко виходив за межі релігійної та церковної проблематики.

Творчість Івана Вишенського тісно пов'язана з церковним життям. У церковній полеміці він виступив як послідовний прихильник збереження давніх традицій українського православ'я. Серед його послань і трактатів особливою силою викривального пафосу відзначається «Послання до єпископів», де автор засуджує церковних владик, які виступили ініціаторами Берестейської унії. Полеміст звинувачує їх у нехтуванні євангельських заповідей та церковних традицій. Унія для Івана Вишенського — логічний наслідок моральної деградації церковних ієрархів, що поставили користоловство вище за скарби духовного вдосконалення. Полеміст дає церковним владикам надзвичайно гострі негативні характеристики, застерігає їх від подальших непередуманих вчинків, закликає до покаяння й виправлення.

ПАРОСТКИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРИ

План

- I. Історичні умови виникнення полемічної літератури.
- II. Іван Вишенський — найвидатніший представник полемічної літератури.

1. Захист людської гідності й громадських прав трудівників міста і села.
 2. Позитивні образи дрібних ремісників та покріпачених селян.
 3. Пристрасне викриття злодіянь проти народу з боку панства та вищого духовенства.
 4. Використання засобів комічного.
 5. Іван Франко про Івана Вишенського.
- III. Світове значення творчості Івана Вишенського.

ПАТРІОТИЗМ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ВИШЕНЬСЬКОГО

План

- I. Іван Вишенський — видатний полеміст-сатирик давньої української літератури.
- II. Борець за права і гідність людини.
 1. Духовний зв'язок з батьківщиною під час перебування поза її межами.
 2. Пристрасні «Послання...».
 3. Висвітлення у творах не лише релігійних, а й соціальних проблем.
 4. Співчутливе ставлення до пригноблених та принижених.
 5. Гнівне таврування сатиричним словом жорстокосердців.
- III. Утвердження моральних, високогуманних ідеалів у творчості Івана Вишенського.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Доповідь про письменника

Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 р. в с. Чорнухах на Полтавщині. Походив з козацького роду. Здобувши початкову освіту, вступив до Київської академії. Повного академічного курсу не закінчив, залишивши навчання «студентом богословських наук». Був співачком придворної капели в Петербурзі, входив до складу російської місії в Угорщині. Працював домашнім учителем, викладав у Харківському колегіумі. Через конфлікт з керівництвом колегіуму був змушений залишити посаду. Останні двадцять п'ять років життя, не маючи власної домівки, провів у мандрах. Помер Сковорода 29 жовтня 1794 р. в с. Іванівці, що на Харківщині.

Сковорода — автор літературних і філософських творів. Їх ідейний зміст підпорядкований пошуку смислу життя людини та визначенню шляхів до щастя. Розуміючи філософію як науку життя, письменник, аби найточніше виразити свої погляди, поступово переходив від літературних до філософських жанрів — діалогів, трактатів, притч. Свою поетичну діяльність Сковорода розпочав ще в 50-х рр., а в 70—80-х об'єднав раніше створені поезії у збірку «Сад божественних пісень». Це духовно-філософська лірика, навіяна переважно релігійними переживаннями автора. Найбільшою популярності набула десята пісня збірника «Всякому місту — звичай і права». У пісні двадцятій «Чистий можеш бути собою» автор підносить душевну

чистоту як найбільший людський скарб, що не боїться злих наклепів і ворожих підступів. Значна частина поезій Сковороди залишилася поза збірником. Серед них становить інтерес вірш «De libertate» («Про свободу»), у якому автор визначає особисту свободу людини як одну з найбільших життєвих цінностей.

Сковорода увійшов в українську літературу як талановитий байкар, автор збірки «Байки харківські». Частину творів він написав ще наприкінці 60-х рр., частину — 1774 р. У своїх байках письменник звертається переважно до морально-філософських аспектів життя людини й суспільства. У збірці байок однією з найголовніших є проблема індивідуального самопізнання та визначення людиною свого природного шляху. У байках «Бджола та Шершень», «Зозуля та Дрізд» автор обґрунтовує ідею «сродної праці», засуджуючи людей, які легковажать своїми природними нахилами. У байці «Собака і Вовк» письменник звертається до з'ясування тих чинників, які сприяють утвердженню душевної спорідненості й дружніх стосунків між людьми.

Серед філософських праць Сковороди складною побудовою та смисловою глибиною відзначається діалог «Алфавіт, чи Буквар світу». Автор звертається до важливих питань самопізнання, визначення людиною своїх природних нахилів, розглядає проблеми «сродної праці» та людського щастя.

Філософський досвід Сковороди відчутно вплинув на розвиток нової української літератури. Його ідеї стали важливим духовним орієнтиром, що визначив особливу увагу українських письменників до морально-філософської проблематики.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Г. СКОВОРОДИ

План

- I. Г. Сковорода — педагог, просвітитель, письменник.
 - II. «Навчання не труд, а втіха...» (Г. Сковорода).
 1. «...О книги, найкращі порадики і найвірніші друзі!» (Г. Сковорода).
 2. «Як хто посіє в юності, так пожне в старості. Дотримуйся в юності тверезості й непорочності» (Г. Сковорода).
 3. «Здоров'я, соромливість і репутація — найцінніші скарби» (Г. Сковорода).
 4. «Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом» (Г. Сковорода).
 5. «Якщо ти усвідомлюєш, для чого ти народжений, і працюєш з приємністю, ти щасливий» (Г. Сковорода).
 6. «Хай одержать вони ... скарби — я їм не заздрю. Аби я мав духовні багатства і той хліб духовний...» (Г. Сковорода).
 - III. Актуальність педагогічних ідей Г. Сковороди в наш час.
-

УСЛАВЛЕННЯ НАЙВИЩИХ ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ Г. СКОВОРОДИ

План

- I. Г. С. Сковорода — видатний філософ, гуманіст, співець людських чеснот.
- II. Людина — «коваль свого життя».
 1. Життя в гармонії з природою у поезіях «Гей, поля, поля зелені», «Ой, пташино жовтобока».
 2. Чиста «як кришталь» совість — запорука щасливого життя у вірші «Всякому городу — нрав і права...»
 3. Воля — найбільше багатство людини у вірші «De libertate», байці «Чиж і Щиглик».
 4. «Робота наша — джерело радості» в байці «Зозуля та Дрізд».
 5. Праця в природженому ділі — щастя людини в байці «Бджола і Шершень».
- III. Мудрість і повчальність думок Г. Сковороди про загальнолюдські цінності.

ОБРАЗИ ПРИРОДИ У ТВОРЧОСТІ Г. СКОВОРОДИ

План

- I. Г. Сковорода — співець рідної природи.
- II. Гармонія з природою — запорука щасливого життя.
 1. Краса природи в поезіях «Гей, поля, поля зелені», «Вже хмара пройшла. Райдуга в небі грає», «Весна люба, гей, прийшла...».
 2. Природа як джерело поетичного натхнення у вірші «В город не піду багатий — у полях я буду жить...».
 3. Паралелізм «природа — людина» у вірші «Ой, пташино жовтобока».
 4. Зв'язок з фольклором та пісенність віршів Г. Сковороди про природу.
 5. Краса зображально-виражальних засобів віршів Г. Сковороди про природу.
- III. Природа — годувальниця і Муза для Г. Сковороди та для сучасних поетів.

ДЛЯ ЧОГО НАМ ПОТРІБНА ТВОРЧІСТЬ Г. СКОВОРОДИ СЬОГОДНІ?

План

- I. Г. Сковорода і його час.
- II. Людина семи талантів.
 1. Філософські погляди Г. Сковороди.
 2. Просвітницька діяльність.
 3. Внесок у розвиток педагогіки.
 4. Поетична майстерність.
 5. Сковорода-байкар.
 6. Мудрість притч та афоризмів.
- III. Творчість Г. Сковороди — неоціненний дар прийдешньому поколінню.

ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ СКОВОРОДИ ПРО ЛЮДСЬКЕ ЩАСТЯ

Головними роздумами Г. Сковороди як творчої особистості були роздуми про щастя людини і шляхи його досягнення. Ними сповнена вся його творчість. «Як хочеш бути щасливим, не шукай свого щастя за морями... не мандруй по Єрусалимах», бо, як вважав Г. Сковорода, воно не тільки поруч з тобою, воно «всередині тебе»: «у твоєму чистому серці, у твоїй чесній душі, що живе за законами Божими і велінням Божим».

Ця думка повторюється у найрізноманітніших варіаціях, сентенціях, біблійних тезах, але найлаконічніше вона передана в формулі: «Щастіє твоє и мир твой, и рай твой, и Бог твой внутрь тебе есть». Досягти щастя — означає прислухатися до свого внутрішнього голосу, вислухати себе, тобто сповна увійти «в храм свій», жити в гармонії з природою, з Богом, бо тільки це принесе щастя, це передбачено тобі «блаженною натурою».

Усе, що потрібно людині, сили, які тримають її на світі, протистоять злу, вона має в собі від природи. Треба лише все те пізнати, відкрити в собі й використати на благо.

Основою щастя, як вважав Сковорода, є «сродна праця», тобто та, до якої людина має природний нахил і здібності. Представляючи світогляд українців як трудового хліборобського роду, він почерпнув із народної мудрості здоровий погляд на працю як джерело життя. Від народу перейняв він і думку про те, що виховання мусить здійснюватися за принципом «вродженості», доречності для тої чи іншої людини. Адже ж маємо у скарбниці народної мудрості безліч висловів, у яких передається багатотомковий досвід і погляди на працю та виховання: «Знай швецъ свое шевство, а в кравецтво не мішайся», «Вовка в плуг, а він у луг», «Сісти на свого коня». У народній фразеології немає дошкульніших оцінок, ніж на адресу тих, хто займається не своїм, хто приміряє на себе чужий кожух: «як корові сідло», «як зайцеві бубон», «як свині налитники» тощо.

Це здоровий народний сміх послужив джерелом висміювання, осуду та оцінки відповідних людських вад і в байках Г. Сковороди. Окремі з названих прислів'їв він використав або як вихідну тезу для розгортання сюжету байки, або ж як сентенцію в моралі. Проте усе запозичене з народної скарбниці, як і з світового літературного досвіду (байок Езопа, Лафонтена), зазнавало у творчості Сковороди змін, переплавлялося в горнилі його непересічного таланту.

«Сродна праця» принесе щастя, додає сил, «потрібне робить неважким, важке — непотрібним», бо ж з людиною Бог. Під покровом «блаженної натури» людині небагато треба докласти зусиль для щастя. Слід лише пізнати себе, а пізнавши, бути діяльною, бо «сродность трудолюбіем утверждається». До того ж неварто потерпати, що Бог одному дав мале, а другому — велике, бо «без сродности все ничто».

Учення Г. Сковороди про шляхи досягнення людиною щастя, хоч і приваблювало своєю мудрістю, було утопічним. Адже йшлося в ньому

про природну, а не про суспільну людину. Людина ж поза громадою, поза суспільством, яке часто диктує свої умови,— немислима. Однак учення Сковороди спонукає до роздумів: чи варте чогось те суспільство, яке не цінує в людині вроджених здібностей, не дає їй змоги розкрити себе, реалізувати їх сповна?

ТВОРЧІСТЬ Г. СКОВОРОДИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НАРОДНИХ ІДЕАЛІВ І ПРАГНЕНЬ

У свідомість сучасників і нащадків Григорій Сковорода увійшов як народний вільнодумний філософ, як мандрівний учитель життя. Висока освіченість не віддаляла його від простого народу, він прагнув бути «чорною сковородою, що пече білі млинці». Тому і твори свої найперше адресував тим, хто жив під солом'яною стріхою, вбачаючи у цьому сенс свого щастя і призначення на землі.

Відомо, що твори Г. Сковороди, поширюючись у рукописах, увійшли до репертуару кобзарів і лірників, а один із них («Всякому городу нрав і права») використав Котляревський у п'єсі «Наталка-Полтавка».

Як людина свого часу, як представник просвітительської ідеології, Г. Сковорода видобуває свою філософію на вченні про «природну» людину і шляхи досягнення нею щастя. У природі, перед Богом, на його думку, всі люди рівні. Суспільна організація породжує суспільну нерівність, тобто експлуатацію панівною верхівкою низів, що є неприродним, невластивим самому еству людини. А тому Сковорода заперечує не лише існуючий суспільний лад, а й будь-яку експлуатацію.

Хижацьку сутність панівних класів розкриває Г. Сковорода у вірші «Всякому городу нрав і права», сатиричне спрямування якого відображає позицію трудового народу.

Поет не приймає також світу, що руйнує в людині людське,— прагнення до чесної праці, бажання мати серце, «як чистий хрусталь», що також відповідало настроям та ідеалам простої людини. І його найперше цікавлять одвічні людські моральні і духовні цінності. Головне для нього — подивитися в корінь, з'ясувати причину всіх людських бід, яка, на думку просвітителів, полягала у відступах від Богом заведеного порядку, природного життя. Цей погляд знайшов своє відображення у «Баснях харьковських». Мудрість байок Сковороди — це в основі своїй мудрість трудящої людини з її розумінням добра і зла.

Із джерела народного уявлення про світ, народного розуміння першооснови щастя — і мотив вільної, незалежної від будь-яких умов і обставин людини. Тема «вольності» є однією з провідних тем у творчості Г. Сковороди:

О, когда б же мне в дурні не пошиться,
Даби вольности не могла как лишиться.

Волю як першооснову щастя Г. Сковорода ідеалізував не лише в творчості, а й у житті. Унікаючи будь-якої залежності від суспільства, місця

й обставин, що могли б уярмити його свободу, він у товаристві пса ходив від села до села, не маючи з собою жодного добра, окрім кількох книжок. А тому й заповідав на надгробку написати: «Світ ловив мене, та не впіймав».

ВЕЛИЧ І БЕЗСМЕРТЯ Г. С. СКОВОРОДИ

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошленими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.

М. Рильський

Життєвий шлях видатного українського філософа Григорія Савича Сковороди є прикладом гуманізму і самопожертви. За своє подвижницьке життя мандрівний філософ сховався багато доріг. Він ішов до людей, щоб навчити їх бути щасливими.

Творчий шлях великого мислителя розпочався в той час, коли в Російській імперії занепадав феодальний лад. Йому на зміну приходив новий, капіталістичний, що ніс із собою посилення розвитку національної культури і в той же час нові форми приборкання національних рухів урядом. Г. С. Сковорода був у числі видатних особистостей свого часу, які віддали свій голос на захист уярмленого народу: «А мій жребій з голяками...». Народ України сподівався на захист доброї цариці, а одержав царський указ про закріпачення. І Сковорода став на захист покріпаченого народу, розвінчуючи можновладців несправедливого світу:

О міре! Мір безсовѣтній!
Надежда твоя в царях!
Мниш, что сей брег безнавѣтній!
Вихрь развѣет сей прах.

(«Кто сердцем чист и душою»)

Велич Г. С. Сковороди полягає в тому, що він шукав шляхів для пізнання світу і людського буття, щоб дати поради сучасникам, як змінити життя на краще. Літературна спадщина великого філософа викликає у мене захоплення жанровим розмаїттям, адже його перу належать і філософські діалоги, трактати, і байки, і пісні, і афоризми. Але всі ці твори автор підпорядкував єдиній меті — просвітительській.

Незотлінний слід мандрівний філософ залишив і на педагогічній ниві. Для учнів він був не лише наставником, а і другом, виховував у їхніх серцях любов до рідного краю і потяг до знань. Більшість учнів Сковороди стали видатними вченими. Для багатьох своїх сучасників Сковорода був українським Сократом, українським Ломоносовим. Його філософські ідеї

і безкомпромісне життя ставали прикладом. Мандрівний філософ вірив у людину, у її гідність. Він стверджував, що людина посідає в природі особливе місце, тож метою людського життя є щастя. У своїх творах Сковорода доводив, що ніякі матеріальні блага і почесні не зроблять людину щасливою. Лише улюблена справа, щира дружба дають відчуття щастя. У байці «Соловей, Жайворонок і Дрізд» письменник наголосив: «Дружби не можна ні випросити, ні купити, ні силою вирвати... Щасливий, хто хоч саму тільки тіль доброї дружби нажити спромігся. Нема нічого до рожчого, солодшого і кориснішого за неї».

Г. С. Сковорода до кінця своїх днів залишився зі своїм народом. Твори Сковороди стали народними піснями. Творчість видатного митця стала підґрунтям для творчості його послідовників, видатних письменників-гуманістів XIX століття. Не одне покоління звертатиметься до мудрості Григорія Сковороди, прагнучи втілити мрію людства про створення гуманістичного суспільства.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ **Доповідь про письменника**

Іван Петрович Котляревський народився 29 серпня 1769 р. в Полтаві в сім'ї канцеляриста. Навчався в духовній семінарії, працював канцеляристом, домашнім учителем. Майже дванадцять років перебував на військовій службі. Повернувшись до Полтави, працював наглядачем (завідувачем) Будинку виховання дітей бідних дворян. Брав участь у діяльності масонської ложі «Любов до істини». У 1818–1821 рр. виконував обов'язки директора Полтавського театру. Упродовж тривалого часу обіймав посаду попечителя полтавських богоугодних закладів. Помер письменник 29 жовтня 1838 р., похований у Полтаві.

Котляревський вважається першим представником нової української літератури. Він відомий як автор «Енеїди», «Наталки Полтавки» й «Москаля-чарівника». Над «Енеїдою» письменник працював понад чверть століття. Поема є бурлескно-трагедійною переробкою твору давньоримського автора Вергілія, у якому розповідається про пригоди мандрівної ватаги троянців на чолі з Енеєм. Згідно з вимогами бурлескно-трагедійного жанру, український автор змінив національне тло першоджерела. Персонажі давньоримського твору набули виразних українських рис — троянців з поеми Котляревського цілком правомірно ототожнюють з українським козацтвом. Письменник прагнув якнайповніше змалювати традиційний народний побут. Недарма його «Енеїду» називають енциклопедією української старожитності.

Яскравим явищем в історії української драматургії є п'єси Котляревського. Вони були створені 1819 р. і тоді ж уперше виставлені на сцені Полтавського театру. Серед них особливої популярності набула «Наталка Полтавка». Майстерність у змалюванні персонажів, їхня природність,

м'який гумор, вдало дібрані пісні — усе це зумовило високі сценічні якості твору.

Художні здобутки Котляревського помітно вплинули на розвиток української літератури XIX ст. Поезія і драматургія після Котляревського надовго зберегли риси його стилю.

ЩО ТАКЕ ЩАСТЯ І ЯК ЙОГО РОЗУМІЮТЬ ПЕРСОНАЖІ П'ЄСИ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»

План

- I. Майстерність І. Котляревського у зображенні людських характерів, народної психології.
- II. Спільне та відмінне у розумінні поняття «щастя» героями п'єси «Наталка Полтавка».
 1. Чесне життя в праці разом із коханим (Наталка).
 2. Як доля складеться (Петро).
 3. Поруч з розумною, красивою, моторною дружиною (Возний).
 4. «Де не посій — там і вродиться» (Виборний).
 5. «Я знаю, що потрібно дочці для щастя» (Горпина).
 6. Що об'єднує героїв п'єси і що їх роз'єднує?
 7. Покірність долі чи боротьба за щастя?
- III. Добросердя, взаємна любов — це щастя.

НОВАТОРСЬКИЙ ХАРАКТЕР П'ЄСИ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»

План

- I. Розвиток української драматургії до І. Котляревського.
- II. Поєднання Котляревським традицій і нове бачення ролі театру, драматургії.
 1. Позитивні образи героїв із народу.
 2. Народна пісня як засіб розкриття характеру.
 3. Напруженість і природність розвитку сюжету.
 4. Стрункість композиції
 5. Індивідуалізована мова персонажів.
 6. Прийом протиставлення.
 7. Широке використання народного гумору.
- III. «Наталка Полтавка» І. Котляревського — новий крок у розвитку української драматургії та професійного театру.

ПІСНЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ХАРАКТЕРІВ ГЕРОЇВ У П'ЄСИ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»

З давніх-давен знали українців як людей співучих, бо на нашій землі не тільки кожне село чи місто мало свою пісню, а й кожна людина, у якій була добра і чиста душа. Казали, скільки зірок у небі, скільки крапель у морі, стільки й пісень в Україні. Не було колись жінки чи дівчини, яка не вмiла б вишити собі рушник чи сорочку. І так само не було в Україні

дівчини, яка б не співала. Мрії, прагнення, сподівання — все це знаходило вияв у пісні.

Українська пісня надає колоритності літературним творам, самотності. Майстерно використав народні пісні Іван Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка». Та пісні у цьому творі є не тільки окрасою чи розважальним додатком, а активним засобом характеротворення героїв. Пісні відіграють важливу роль у характеристиці героїв, підкреслюють їхні настрої, розкривають їх душу, вдачу та внутрішній світ.

Пісня «Ой я дівчина полтавка» розповідає нам, що Наталка дівка проста, з добрим серцем, що за нею упадає багато хлопців, але до них вона байдужа, бо кохає тільки Петра, і тільки з ним вона буде щаслива та весела. Портрет головної героїні доповнює пісня «Видно шляхи полтавської і славу Полтаву», з якої ми дізнаємося, що Наталка — небагата, але чесного роду, не цурається ніякої праці, що найбільшим багатством дівчини є її добре ім'я: «Пошануйте сиротину і не вводьте в славу». Пісня «Ой мати, мати! Серце не вважає» допомагає побачити у Наталці такі риси, як наполегливість та рішучість у боротьбі за щастя. Наталка вважає, що «...лучше умерти, як з немилим жити, сохнуть з печалі, щодень сльози лити». І все-таки матеріні сльози та умовляння змусили Наталку погодитися на нерівний, нещасливий шлюб із возним. Коли дівчина відважилася пожертвувати своїм коханням, молодістю, щастям, з її уст ллється сумна, тужлива пісня «Чого вода каламутна», яка вражає глибиною і людських переживань, і горя, і туги.

Наталчині пісні живуть і співаються і зараз, зіграють наші душі своєю щирістю і теплотою, чарують своєю красою та мелодійністю.

Своєрідний пісенний портрет має і Петро. Саме в піснях показані його волелюбна душа та козацька вдача. А у пісні «Сонце низенько» Петро зізнається у своєму щирому і вірному коханні до Наталки. Пісня передає і настрої парубка, і його прагнення швидше побачитися з коханою дівчиною.

Пісні допомагають розкрити характер Миколи — дотепного, веселого, здатного і на гостре слово, і на жарт. Микола сповнений почуття національної гордості за славних прадідів-козаків, які хоробро боронили рідну землю від ворогів. Про це Микола співає у пісні «Ворскло річка невеличка». А пісня «Гомін, гомін по діброві» є свідченням його незалежного безкорисливого характеру.

Вдача Терпилихи розкривається у пісні «Чи я тобі, дочко, не добра желаю». Вона по-своєму турбується за долю дочки, прагне бачити її щасливою та багатою.

Життєві принципи та світогляд возного відбиті у пісні «Всякому горуду нрав і права». Він виправдовує насильство і вважає природним, що:

Всякий, хто вище, то нижчого гне,—
Дужий безсилога давить і жме,
Бідний багатого певний слуга,
Корчиться, гнеться перед ним, як дуга.

А почувши пісню «От юних літ не знала я любові», мені стає жаль возного, що його серце не зігрівало велике, чисте людське кохання.

У п'єсі співають усі. І ці пісні розкривають кращі риси українського народу: його щирість і волелюбність, відчайдушність і чуйність. Народна пісня, думаю, житиме вічно, бо в наш час вона:

...зорею засіяла,
Птицею злетіла.
Своїм співом солов'їним
Душу полонила.

ЛЮБОВ ВОЗНОГО – ПОЧУТТЯ ЩИРЕ ЧИ КОРИСЛИВЕ?

Найбільше почуття, що є в серці людини,— кохання. Коли воно зароджується, то і світ здається прекраснішим, і небо блакитнішим, і люди привітнішими. Воно може змінити людину, зробити її щасливою.

Кохання приходить нежданно. Може, і возного Тетерваковського воно застало зненацька, коли він вперше побачив Наталку. Возний сам зізнається: «Так знай же, що я тебе давно уже полюбив, як тільки ви перейшли жити у наше село». Він щиро любить дівчину, бо і в пісні, і в розмові з Наталкою кілька разів признається: «Люблю тебе до безколичності». Могли це бути і пусті слова, та наміри возного тоді не були б такі серйозні. Тетерваковський прямо говорить: «Я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу». Він наївно передає виборному свою розмову з Наталкою, просить, щоб Макогоненко став посередником між ним і дівчиною. Навіть обіцяє: «Єжелі виіграєш любов ко мні Наталки і убідеш її доводами сильними довести її до брачного мого ложа на законном основанні, то не пожалю нічого для тебе». Це свідчить, що возний закохався по-справжньому, щиро, бо наважився переступити звичаї свого кола, узяти за дружину бідну селянку.

Возний, як і всі закохані, радіє зустрічам із Наталкою, хоче вилити її свою любов, розповісти про своє велике почуття, і навіть не помічає наївності та комедійності залицянь. Замість простих, зрозумілих слів, возний удається до книжних конструкцій, до заплутаних виразів. Так, звертаючись до Наталки, замість того щоб сказати: хочу почути від тебе слово люблю, він говорить: «...желаю із медових уст твоїх слішати умильтельное названіє, сообразное моему чувствію». А як він освідчується у коханні! Якій дівчині сподобається порівняння з ягницею:

Безмірно, ах! Люблю тя, дівцицьо,
Как жадний волк младую ягницю.

Смішною і нікчемною видається пісня возного «От юних літ не знала я любові», яка рясно пересипана канцеляризмами та церковнослов'янізмами. Душевне піднесення, високі почуття до Наталки він називає «возженієм в крові». Вид дівчини

Утробу всю потряс;
Кров взволновалась,

Душа смішалась;
Настал мой час!

Тетерваковський щиро радіє, заручившись із Наталкою. Він ділиться своєю радістю з Миколою, розповідаючи йому, що заручився «з найкращою зо всього села і всіх прикосновенних околиць дівцею». А коли він зрозумів, що Наталки не втримати, то і тоді не вдається до насильства та грубощів, а виявляє гуманне ставлення до дівчини. Возний відмовляється від Наталки: «Я одказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственне владеніє з тим, щоб зробив її благополучною». Думаю, це теж свідчить про щирість його почуттів, бо хоче, щоб Наталка була щасливою, бо не може дозволити їй кинутись у Ворсклу.

ДУШЕВНА КРАСА НАТАЛКИ

У П'ЕСІ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»

П'еса І. Котляревського «Наталка Полтавка» — це надзвичайно красивий, багатий твір. Створюючи цю п'есу, автор намагався показати дійсну картину побуту українських селян, їх взаємин. Котляревський із захопленням подає образ чесної, доброї людини і жорстоко засуджує негативні риси панівного класу: жадібність, хабарництво, обмеженість.

Микола, Петро, Наталка — герої, які приваблюють душевною красою, щирістю, добрим, палким серцем. У зовсім іншому плані постають перед нами виборний і возний — представники панівного класу. Але, знайомлячись із ними, не можна сказати, що це якісь схематичні образи.

Одним із головних образів п'еси є Наталка — проста селянська дівчина. Але щось у ній є незвичайне, дуже красиве. Це багатство душі, скромність, працьовитість, повага до старших. Дуже приваблює те, що у Наталки немає жодної негативної риси. Вона — приклад для всіх українських дівчат. З перших рядків п'еси ми дізнаємося, що вона — «золото — не дівка!» Так її характеризує виборний Макогоненко. Від нього ми також дізнаємося про її минуле та сьогочасну бідність: «Сирота та іще й бідна».

З характеристики Наталки іншими дійовими особами ми дізнаємося, що вона струнка, красива дівчина. Але, крім цього, Наталка роботяща, «до всякого діла дотепна». Виборний блискуче підмічає всі риси дівчини: «...Розумна, моторна., яка трудяща, яка рукодільниця...»

Наталка любить землю, пісні, створені на цій землі. Певне, Наталка не тільки талановита, вона й гаряча патріотка.

Дівчина знає багато народних пісень, які не зрівняти з піснями возного Тетерваковського. Вона виливає через них свої почуття, веселі чи сумні.

Наталка має добре, щире серце. Вона ніжно любить свою матір і готова слухатись навіть тоді, коли Терпилиха намагається примусити її вийти заміж за возного, багатого пана: «Мамо! Все для тебе стерплю...» «Об розумі і добрім серці Наталки нічого й говорити», — промовляє виборний.

Наталка справді розумна дівчина. Вона вміє красиво висловити свою думку, правильно оцінити події. Дівчина розуміє, що вона нерівня возному: «Ви пан, а я сирота...», «у пана така жінка буде гірше наймички... буде кріпачкою». У цих репліках ми бачимо гострий критичний розум героїні, її протест проти кріпаччини.

Найпрекрасніша риса Наталки — вірність у коханні. Вона щиро кохає свого милого Петра, хоч уже не бачила його чотири роки. Дівчина з надією чекає його повернення із заробітків:

Де ж ти милий, чорнобривий,
Де ти, озовися.
Як я бідна тут горюю,
Прийди подивися.

Зболіле серце Наталки не може відцуратися від коханого, хоча їй налякають на його зраду, а, може, й смерть. Вона з надією чекає його.

Наталка рішуча дівчина. Заради благополуччя матері вона здатна до самопожертви: готова покинути Петра та йти за возного.

У своїй боротьбі за власне щастя героїня проявляє більше наполегливості, ніж Петро. Ми чуємо й від Миколи, побратима Петра, захоплення Наталкою: «От дівка, що і на краю пропасті не тільки не здригнулась, а і другого піддержує».

Із великим почуттям особистої гідності Наталка оберігає своє чесне ім'я, говорячи возному: «Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене...» Вона ніколи не дозволить принизити себе. І скромністю вона наділена неабиякою:

Дівка проста, некрасива,
З щирим серцем, не спесива,—

так характеризує сама себе дівчина, хоч інші справедливо вихваляють її.

Найкращою характеристикою Наталки є її красива, багата, образна мова. Майже в кожній її репліці чуються влучні народні прислів'я: «А ніхто не віда, хто як обіда», «Знайся кінь з конем, а віл з волом» та інші, які добре розкривають соціальну суть людей. На фоні мовного багатства Наталки мова возного видається обмеженою, черстою, бо вона й виражає його сутність: кохає він Наталку «как волк младую ягницю». Інших слів він не знає, вся його мова пересипана канцеляризмами, русизмами, недоречним «теє-то, як його».

Наталка шанобливо ставиться до старших — Макогоненка, возного, хоч який він їй осоружний. Ця риса притаманна більшості українських простих людей, а Наталка — дочка свого народу.

Уже готують Наталчине весілля з возним. Скільки душевного болю зазнає Наталка!

Та несподівано з'являється Петро, і Наталка заявляє, що не піде заміж за возного. Нечувано! Наталка йде проти вікових звичаїв, за якими за-

сватана дівка не має права відмовитись від шлюбу. Возний погрожує штрафом, карою. Але Наталка готова краще утопитися, ніж бути за возним, бо її справжній наречений повернувся. А якщо не так, то вона готова навіть відректись від Петра, щоб ні за ким не бути, особливо за возним. Цим вона вражає душі людей, навіть поступається своїми правами. Отака Наталка!

Фінал щасливий. Возний відмовляється від Наталки — вона стане під вінець з Петром.

До чудових рис Наталки треба придивлятися й сучасним дівчатам. Я думаю, що образ Наталки, простої української дівчини, — це приклад усім нашим дівчатам.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАПИСАННЯ ПОЕМИ

І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»

І. П. Котляревський увійшов в історію української літератури як засновник нової української літератури, що заклав фундамент літературної мови на народній основі, справу якого розвинув і утвердив великий Шевченко. «Енеїда» І. П. Котляревського — перший твір нової української літератури. Які ж історичні передумови її появи?

І. П. Котляревському судилося жити на межі двох століть — XVIII і XIX, які були багаті на різні історичні події, що мали велике значення в розвитку української нації. Передусім зруйнування царицею Катериною II Запорозької Січі, позбавлення влади гетьмана і скасування гетьманства, а це означало, що наставали часи підкорення України Росією, період колоніального підданства, приниження української нації, занепад української культури.

У цей час у літературі триває розвиток барокової літератури, широкої популярності набуває бурлеск. А бурлескні жанри пов'язані з пародіюванням високої, урочистої тематики. Особливо зручною для бурлескно-трагедійного пародіювання виявилась Вергілієва «Енеїда». У літературі це і період розвитку української поезії, застосування народної мови в літературі.

У 1775 року було зруйновано Запорозьку Січ. Козаки подались у мандри за Дунай, на Кубань. Волелюбні козацькі мотиви відображені в поемі «Енеїда» — творі про українське життя другої половини XVIII — першої половини XIX ст. Письменник жив у цей період, знав відношення простого люду до цих подій, усвідомлював необхідність протистояти імперській політиці, підняти патріотизм свого народу. Це змусило поета переодягти своїх героїв. Хоч і були герої під масками троянців, але ні грецькі імена героїв «Енеїди», ні те, що Січ названа Троєю, не ввело читачів в оману — всі розуміли, про що і про кого йдеться:

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак...

А розділи, де троянці співають запорозькі пісні, де згадується про Гетьманщину — це нагадування народові про його славне минуле і заклик його відновити.

Отже, треба розглядати «Енеїду» у двох ракурсах: у першому — реальні мандри запорозьких козаків після зруйнування Січі; у другому — канва сюжету Вергілія. І як бачимо, виходячи зі змісту, перший домінує над другим, що дозволяє зробити висновок про те, що герої «Енеїди» І. Котляревського — це типи національних характерів, а конкретніше — як запорозьких козаків:

Так славнії полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках, було, як мак, цвітуть.

«Енеїда» І. П. Котляревського — твір просвітительського реалізму, бо він обстоював життя суспільства на засадах природної рівності, справедливості, а не на засадах переваги сильного. А слова-вимоги Юнони:

Нехай поселить тут свій рід.
Но тільки щоб латинське плем'я
Удержало на вічне врем'я
Імення, мову, віру, вид,

звучать дуже актуально і нині. Тож перечитайте «Енеїду» Котляревського — цю перлину і перший паросток нової української літератури, вершину досягнень української поезії травестійно-бурлескного характеру, в якій знайдете багато цінного про життя, культуру, традиції минулого нашого народу.

НАРОДОЗНАВСТВО У ПОЕМІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»

«Енеїда» І. Котляревського — прекрасна і безсмертна перлина української літератури. Письменник не пішов сліпо за Вергілієм, а лише взяв канву з його твору, створивши на її основі цілком оригінальну поему. І. Котляревський у своїй поемі славить українське козацтво, підкреслює його героїзм і відданість всенародній справі, показує життя різних верств українського суспільства II половини XVIII століття. «Поема Котляревського, — писав М. Рильський, — самобутній і глибоко національний твір, де стародавніх троянців і латинян переодягнуто в жупани і кобеняки українського козацтва XVIII ст., в каптани й мундири тодішнього чиновництва, у підрясники й ряси «халтурного роду» — духовенство, де широким пензлем змальовано побут тогочасного панства, що замінило собою Вергілієвих олімпійців». Крім прекрасних картин народного одягу, у поемі згадується безліч страв, ігор, танців, звичаїв, обрядів та вірувань.

Зі сторінок «Енеїди» віє духом козацької вольниці. І. Котляревський кілька разів використовує слова козак: «Еней був парубок моторний і хлопець хоть куди козак», «вам треба перше придивитись, який то єсть Еней козак». Неодноразово згадується Запорізька Січ: «Здається, був ти не брехливий, таким тебе зна наша Січ». Автор подає у творі і опис

козацького війська, і називає козацькі полки, і згадає гетьманів, і вкладає в уста троянців козацьку пісню, і перелічує різні види зброї, а саме: фузій, флінта, булдимок, яничарка, ратища, гаківниця, палаші, келеп. В образах троянців І. Котляревський змалював українських козаків-запорожців, які вміють тримати в руках зброю і постояти за честь вітчизни, а ще люблять погуляти, розважитися і добре поїсти. Які ж страви їдять троянці? Ось яким був обід після бурі на морі:

Тут з салом галушки лепали,
Лемішку і куліш глитали
І брагу кухликом тягали...

У Дідони столи для гостей були накриті вже багатше: тут бачимо свинячу голову до хрину, локшину, індик з підливою, куліш і кашу, лемішку, зубці, путрю, квашу, медовий шулик. А пили слив'янку, мед, пиво, брагу, сирівець, – горілку просту і калганку, сивуху. Дослідники творчості І. Котляревського встановили, що в «Енеїді» більше згадано українських страв і напоїв, ніж у книзі М. Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян», виданій у 1860 році.

Є у творі і згадки про речі хатнього та господарського вжитку: у Дідони троянці їдять із полив'яних мисок і кленових тарілок. І. Котляревський – знавець етнографії. Він подає відомості про національне вбрання українців: жіноче і чоловіче, селянське і панське, буденне і святкове. Юнона, збираючись їхати до Сола, «сховала під кибалку мичку», «взяла шнурівку і спідницю». А Венера, відправляючись до Зевса, «взяла очіпок грезетовий і кунтуш з усами люстровими». На Дідоні бачимо: «...кораблик бархатовий, спідницю і корсет шовковий», запаску, червоні чоботи, хустку з вибійки.

У поемі можна знайти відомості і про українські народні інструменти та танці. Наприклад, на бенкеті у Дідони

Бандура горлиці бринчала,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
В дробушках, в чоботях, в свитках.

А скільки ігор згадає автор у своєму творі: грали в свинки і панаса, журавля і хрещика, горюдуба і тісної баби, ворона і паці, жгута і хлюста. І. Котляревський показав себе прекрасним знавцем народних обрядів заклинання, лікування та чаклування. «Енеїда» – етнографічна енциклопедія, за якою можна вивчати народне життя того часу, бо є тут докладні описи вечорниць, поминок і похорону, ворожіння.

Отже, бачимо, що поема «Енеїда» – цілком самостійний твір, який досить повно і різнобічно показує життя в Україні II половини XVIII століття.

НАРОДНИЙ ГУМОР ТА САТИРА У ПОЕМИ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»

План

- I. Близькість І. Котляревського до народу, захоплення фольклором та гумором.
- II. Засоби творення комічного в поемі «Енеїда».
 1. Травестія та бурлеск.
 2. Сатира на панство.
 3. Комічні ситуації.
 4. Народні прислів'я, приказки, фразеологізми.
 5. Макаронічна мова.
 6. Особливості синтаксичної будови поеми.
- III. «Сміх Котляревського — очищувальна сила, що робить людей кращими, чеснішими, людянішими» (Є. Шаблійовський).

ГЕРОЇЧНИЙ ПОДВИГ НИЗА ТА ЄВРІАЛА

(За поемою І. Котляревського «Енеїда»)

Для українців «Енеїда» І. П. Котляревського — високопатріотична епопея України, незважаючи на її бурлескно-травестійний стиль. Письменник зображує Енея і троянців, скріплених міцною дружбою. Вони люблять бенкетувати, але ніколи не забувають про лицарську честь воїна, вміють захистити батьківщину. У цьому нас переконує подвиг двох героїв поеми — Низа та Евріала.

Низ і Евріал — земляки, обоє завербувались до війська Енея і присягнули йому на вірність, вірні дружбі:

Від тебе не одстану зроду.
З тобою рад в огонь і в воду.
На сто смертей піду з тобою.

Вони — лицарі, їм властиве самовіддане виконання обов'язку:

Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять.

Письменник устами своїх героїв возвеличує патріотичні подвиги народу, закликає співвітчизників підкорити особисті інтереси інтересам суспільним. У своїх патріотичних думках Низ і Евріал не одиночки. Коли вони розповіли троянцям про їх план — забратися в тил ворога вночі і перерізати їх, то останні захоплено вітали їх:

Троянці всі тут заревли.
Одважних стали обнімати.

Вилазка в стан ворога — це свідчення глибокого усвідомлення героями вірності присязі, саможертвоній товариськості:

Як ми Енею присягали
Для його служби жизнь оддали.

Як відомо, у Евріала є стара мати, а Низ — сирота, тому Низ умовляє товариша залишитись на варті, не ризикувати своїм життям, бо повинен жити заради матері старої. Однак Евріал залишається вірним батьківському заповіту:

Умри на полі, як герой.

Молодці намагалися довести свою вірність Енеєві. «За честь і к князю за любов» вони пішли в стан ворога. Вони на той світ одправляли ворогів, кололи, різали без розбору:

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат,
Там жизнь — алтин, а смерть — копійка...

І лише несподівана поява рутульського полководця Волсента з війнами не дала врятуватись героям. Піймали Евріала і почали знущатись над ним, а цього не міг допустити Низ; він пускає із своєї засідки спис у ворога і цим видає себе.

Життя своє герої віддали заради перемоги над ворогом, і автор високо цінує їх героїчний подвиг:

Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славнії услуги
На вічність пам'яті своїй.

Високий дух патріотизму, волелюбні настрої властиві усім троянцям. Про це свідчить і те, що по-своєму повторили подвиг Низа і Евріала і такі герої поеми, як брати Битіас і Пандор, троянці Геленор і Лик... Сміливістю, мужністю, військовою доблестю наділений і ватажок троянців — Еней.

Отже, І. П. Котляревський у своїй поемі «Енеїда» оспівує подвиг як найвищий вияв патріотизму і громадської мужності, самовідданості в боротьбі за справедливе діло.

ЯК І. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ ТВОРИТЬ ХАРАКТЕРИ СВОЇХ ГЕРОЇВ?

План

- I. I. Котляревський — майстер травестії, бурлеску і реалістичного зображення.
 - II. Прийоми й засоби творення характерів.
 1. Авторська характеристика (Еней, троянці).
 2. Самохарактеристика (Наталка).
 3. Характеристика іншими персонажами (Макогоненко).
 4. Вчинки (Наталка, Возний).
 5. Мова героїв (Возний, Тетерваковський).
 6. Широкий спектр людських характерів (Петро і Микола).
 7. Суперечливість натури (Терпилиха).
 - III. Нові герої нової літератури.
-

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО**Доповідь про письменника**

Григорій Федорович Квітка народився 18 листопада 1778 р. у слободі Основа, що під Харковом. Походив з дворянської сім'ї, яка мала давнє козацьке коріння. Навчався у приватних учителів та в монастирській школі. Деякий час провів у монастирі як послушник. Залишивши монастир, працював на різних державних та виборних посадах. Кілька разів обирався предводителем дворян Харківського повіту, був совісним суддею, головою Харківської палати кримінального суду. Виступив ініціатором заснування Харківського інституту шляхетних панн. Виконував обов'язки директора Харківського театру, входив до складу редакції журналу «Украинский вестник». Помер Квітка 8 серпня 1843 р., похований у Харкові.

Перші літературні спроби Квітки припали на 1816 рік. Українською мовою Квітка почав писати на початку 30-х рр., уже немолодою людиною. Свої твори частіше підписував псевдонімом Грицько Основ'яненко. Перша публікація української прози письменника з'явилася на сторінках харківського альманаху «Утренняя звезда» (1834, кн. 2).

Проза Квітки-Основ'яненка була для свого часу явищем новаторським. Представників простого народу автор наділив такими рисами, як релігійність і патріархальність, розсудливість і добродішність, щирість і безпосередність у вияві почуттів. У повісті «Маруся» письменник змалював зворушливу історію кохання, у якій розкривається душевне багатство, незіпсованість і краса почуттів простих людей. У повісті «Конотопська відьма» автор майстерно переосмислив народні демонологічні вірування. Марновірству й забобонам письменник протиставив християнську моральність та раціонально зумовлені правила людського співжиття. Яскравий гумор, добре збудована оповідь, колоритні образи персонажів — усе це визначило високі художні якості твору.

Квітка є також автором цілої низки драматургічних творів.

**ЗОБРАЖЕННЯ ЖИТТЯ І ПОБУТУ УКРАЇНСЬКОГО
СЕЛЯНСТВА В ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «МАРУСЯ»**

Визначну роль у становленні нової української літератури відіграв наш славетний земляк Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Для свого часу він був справжнім знавцем української мови, виробленої на народній основі. У своїх творах, написаних українською та російською мовами, Квітка відобразив ряд істотних рис феодально-кріпосницької дійсності, яскраво змалював життя різних верств українського суспільства кінця XVIII — початку XIX ст.

Кращі з сентиментально-реалістичних творів Квітки-Основ'яненка — повісті «Маруся», «Козир-дівка», «Сердешна Оксана», «Щира любов». Центральним персонажем кожної з названих повістей виступає сільська дівчина.

Ідейну основу повісті «Маруся» (1832 р.) становить реальний життєвий конфлікт соціально-побутового змісту. Усі персонажі твору благородні і душевні люди, правдиві і самовіддані, працьовиті і скромні, покірливі і богобоязливі. Обрана Квіткою художня форма не могла ще вмістити багатства й повноти життя, тому насичена мальовничими картинками звичаїв і побуту, барвистими описами природи. Народнопоетичний струмінь «Марусі» зробив її доступною і зрозумілою читачеві.

На перешкоді одруженню двох закоханих стоїть загроза страшної миколаївської солдатчини. Та знаходиться майже казковий добрий хазяїн, який обіцяє героєві за чесну одно-дворічну роботу знайти замість нього «найомщика» в солдати.

Головна героїня повісті — Маруся. Вона наділена найкращими людськими якостями простого трудового народу: розумна, скромна, роботяща, слухняна, здатна самовіддано кохати, але, як і Василь, надмірно чутлива, вразлива.

«Та що то за дівка була! Висока, прямишенька як стрілочка, чорнявенька, очиці як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку».

Зразком для наслідування виводиться Марусин батько Наум Дрот, який, хоч і був кріпаком, однак нібито завдяки своїй набожності та чесній праці здобув щастя, моральне задоволення й повний достаток у господарстві. Неспроста не згодився віддавати свою дочку за Василя, бо знав, яка доля чекала б на солдатку.

Правдиво у творі змальовано народний побут, детально описується картина заручин, весілля, похорони. Не один раз спостерігав все це в житті письменник. За твором «Маруся» можна вивчати не лише літературу, а й історію свого народу, традиції. Збираєтесь сватів засилати, та не знаєте, з чого почати? Перечитайте повість «Маруся», запрошуйте старостів, купуйте паляницю — і до нареченої, за «куницею, красною дівцею».

Печальна картина похоронів, але теж у дусі часу і традицій українського народу: «...кожний хоч по жменьці, кидали землю у яму, щоб бути з нею ув однім царстві...»

На Паску до церкви носили святити страву, дякуючи Богові, що послав її. Вранці господар розрізав свячену паску, а потім приймалися за печене: «...поїли баранця, поросятини; далі їли ковбасу, сала кусочками нарізали і крашанок облупили...»

У повісті подається точний опис народного одягу саме нашого регіону — Слобожанщини.

Неспроста В. Г. Белінський зазначав, що у повісті «Маруся» є ще герої: це — «Малоросія, з її поетичною природою, з її поетичним життям простого народу».

МАРУСЯ — МОЯ УЛЮБЛЕНА ГЕРОЇНЯ ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

Мені припала до душі головна героїня Маруся. Її автор дуже яскраво, з симпатією змалював у своєму творі. Ось як описав Квітка-Основ'яненко

її портрет: «Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки, неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані...» Цей портрет можна порівняти з портретом пісенним:

Ой ти дівчино, серце моє,
Личко твоє рум'яне;
Не так личко, як ти сама,—
На папері написана.

Маруся зображена у повісті богобоязливою дівчиною. Вона часто ходила до церкви, ніколи не гнівила своїх батьків, бо дуже любила і поважала їх. Дівчина стала переживати, коли полюбила Василя, бо не могла про це нікому сказати: ані подрузі, ані батькові з матір'ю. Це її дуже пригнічувало, бентежило душу.

Головна героїня подобається мені тим, що вона працьовита, слухняна, завжди допомагає своїм батькам. З повагою і пошаною ставиться до них. Батьки виховали її бути скромною, слухняною, покірною.

До свого коханого Маруся ніжна, ласкава, її внутрішній світ сповнений радісних почуттів, душевної краси. Вона прагне щастя.

Переборовши свою скромність, дівчина зважилась благати батька зглянутись на неї, не губити її щастя і видати заміж за Василя. Але те, що Василя забирають у солдати, стало перешкодою до Марусиного щастя. Сумне життя настало для неї без коханого, який пішов на заробітки. Вона журиться день і ніч, плаче, хвилюється за нього.

Вона не хоче йти за іншого заміж, бо нестямно закохана у Василя: «Дарма, таточку! Без Василя не страшна мені і домовина, не то сідая коса».

Дуже схвилював мене епізод, коли Маруся прощається із Василем, який іде на заробітки. Вона пророчить собі смерть:

«Василю! На кладовищі мене покидаєш, на кладовищі мене й знайдеш! Поминай мене, не удавайся у тугу... прощай на віки вічні!.. Там і побачимось!»

Журячись за своїм милим, Маруся стала безвольною, занепала духом, не могла працювати, занудьгувала. Одного разу вона пішла у бір по гриби, сильно промокла під дощем, застудилась і незабаром померла.

Із великим сумом письменник відобразив останні хвилини життя Марусі і прощання з батьками. Вона нікому не скаржиться на свою долю і не шкодує за втраченим життям. Батькам же радить не вболівати, щоб не розгнівати Бога.

Мені дуже жаль Марусі, що її доля склалась так трагічно. Так не хотілося, щоб вона померла, а виликувалась і дочекалась свого коханого Василя. Потім разом із ним щоб жила щасливо. Але все-таки цей світлий і чистий образ Марусі залишиться у моєму серці назавжди.

ЧИ Є МІСЦЕ МАРУСЯМ У СУЧАСНОМУ СВІТІ?*(За повістю Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»)*

План

- I. Вплив сентименталізму на повість Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся».
- II. Що цінувалося в дівчатах часів Квітки-Основ'яненка і що цінується нині.
 1. Спільні риси — працьовитість, чесність, краса, порядність.
 2. Відмінні якості:
 - а) покірність Марусі — наполегливість у боротьбі за своє щастя сучасних дівчат;
 - б) скромність, сором'язливість, цнотливість Марусі — розкутість, легкість у стосунках сучасної молоді;
 - в) страх перед невблаганною долею Марусі — оптимізм, віра в краще сучасних дівчат.
- III. Що мене захоплює в Марусі і що я вважаю неприйнятним для себе.

РИСИ СЕНТИМЕНТАЛІЗМУ ТА РЕАЛІЗМУ В ПОВІСТІ**Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «МАРУСЯ»**

План

- I. «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка — найпопулярніший твір сентиментально-реалістичного характеру.
- II. Чому Квітка-Основ'яненко у творі сентиментального напрямку не відмовився від правди життя?
 1. Тема соціальної нерівності.
 2. Оцінка поведінки героїв з морально-етичного погляду.
 3. Гуманне ставлення письменника до селянства, уславлення ширості й чесності родинних стосунків.
 4. Ідеалізація консервативних рис селянства.
 5. Сентиментально-ідилічне змалювання побуту, обрядів, природи України.
- III. Г. Квітка-Основ'яненко своїми творами «обстоює, боронить, оберігає сили народні, і в тім його велика заслуга» (О. Потебня).

ПОЄДНАННЯ РЕАЛЬНОГО І ФАНТАСТИЧНОГО В ПОВІСТІ**Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА»**

Славну сторінку вписав в історію української літератури наш земляк Г. Квітка-Основ'яненко, по праву заслуживши визнання нащадків. Правдивий показ окремих сторін тогочасної дійсності, народний гумор, майстерне використання багатств народно-пісенної творчості забезпечили п'єсам Квітки широку популярність і довговічність. Із великим успіхом і досі проходять вистави «Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці» в театрах нашої країни.

Знання життя, захоплююча манера оповіді, гумористичне забарвлення — все це робило твори Квітки-Основ'яненка зрозумілими всім. Українська проза як самостійний жанр не існувала, до того ж письменнику довелося йти неторованими дорогами. В основі мови Квітки-Основ'яненка лежать говірки Слобідської України. Белінський зазначав (у 1843 р.), що Квітка «має незвичайний талант розповідати різні старовинні перекази мовою легкою і зрозумілою простолюдинові».

У повісті «Конотопська відьма», гумористично зображуючи побут і управління козацької старшини XVIII ст., письменник картає паразитизм, духовне отупіння старшини. У творі подаються реальні і фантастичні факти, сюжет створений на матеріалі живої дійсності, казкової фантастики, вірувань у нечисту силу, відьом.

Самодурство, хабарництво, жорстокість характерні для конотопського сотника Забрюхи і писаря Пістряка. Вони користуються необмеженою владою, чинять насильство над населенням. Ледачий Забрюха без Пістряка-п'яниці «ні чарки горілки, ні ложки борщу до рота не піднесе; як Пістряк Ригорович сказав, так воно і буде...» Хіба не найвищий доказ «кмітливості» писаря його знаменита хворостина!

Пістряк справжній шахрай, підступний, лестивий у взаєминах з іншими, вміє використовувати своє службове становище. Та чого доброго можна чекати від безпробудного пияки? Саме він вчинив розправу над ні в чому не винними жінками, щоб виявити відьму.

Шукаючи власної вигоди, Забрюха здатний на будь-який злочин, входить у змову з відьмою, готовий заморити голодом Конотоп, запалити його «з чотирьох кінців». Забрюха примушує козаків замість служби обробляти його землю, поступово перетворює їх на своїх кріпаків.

Як і у «Вечорах на хуторі поблизу Диканьки» М. Гоголя, події в «Конотопській відьмі» переплітаються з фантастикою. Що тільки не втворювала Мотря Зубиха! Саме такою і була в народі уява про відьму. Про це можна прочитати в багатьох легендах. Навіть відношення до відьми після смерті було традиційним: «...зарили ниць у яму, прибили осиковим кілком та зверху і заклітили, щоб не скочила».

«Конотопська відьма» спрямована своїм просвітительським вістрям проти неучтва, забобонності, бездуховного існування провінційного панства.

СМІХОВА СТИХІЯ ПОВІСТІ «КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА»

Повість «Конотопська відьма» — не тільки сатира на козацький старшинський устрій, а й твір, тісно пов'язаний із фольклором. Автор в основу твору поклав народне повір'я, майстерно поєднав реальність і фантастику.

Факти жорстокої розправи над людьми були зумовлені посухою, голодом. Люди у відчай «відроджували» такі жорстокі звичаї, як топлення відьом. Якщо підозрювали жінку у відьомстві, то кидали її у воду: коли тримається на воді, не тоне, то вважали за відьму. Люди були переконані,

що вода як елемент, освячений актом Божого хрещення, не приймає до себе нечистого, грішного. Саме гумор, сатира, сміх «Енеїди» відчутно вплинули на стиль повісті Квітки-Основ'яненка та на мову її героїв.

Комічним є прийом єдинопочатку, який ужитий автором із певною метою: він дає читачеві зрозуміти мертвотне, позбавлене всякої думки, існування конотопської верхівки.

У гумористичному плані повість описує ряд епізодів, зокрема, коли писар пропонує Забр'юсі перелічити сотню козаків, на що останній відповідає: «Еге, пане писарю! Я б, пожалуй, соблаговолив, так ліків більш тридцяти не знаю. Лічи сам і роби, як знаєш, ти на те писар; а я усе опісля підпишу, бо я на те сотник, щоб не лічити, а тільки підписувати». А коли писар не міг написати «лепорт», то вирішив зробити його з хворостини, на якій зробив сто зарубок (це означало, що в сотні сто козаків). Писар ніяк не міг пройти з цією хворостою в сотникову світлицю і пропонує «або стіну протяти, або стелю підняти». Щоб внести в хату хворостину, писар переламав її і тоді ніяк не міг дорахуватись одного козака. «Се ти як переламав хворостину, так вона якраз на козакові хруснула. От ти, держачи її на дві половини, тим одного і не долічувавсь». Ось у цьому епізоді письменник висміяв безтолкового писаря, який хотів помститися сотникові.

Смішними є і самі прізвища героїв (Забр'юха, Пістряк, Халаявський).

У гумористичному світлі письменник подає в повісті епізод про чаклування відьми Явдохи, коли пан сотник Забр'юха летів на дніщі до Олени хорунживни. Забр'юха з Конотопу під хмарами «полетів, мов ворона» на Безверхий хутір сватись до хорунживни.

Смішним у повісті є епізод, коли відьму Явдоху катували, вона напустила ману на людей, і виявилось, що вони били не відьму, а колоду.

За допомогою сміху Квітка намагався висміяти бездарність адміністративного апарату, у своїй повісті письменник далі пішов по шляху зображення комічного, висміявши свавілля і самодурство козацької старшини.

ЧОМУ П'ЕСА Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «СВАТАННЯ НА ГОНЧАРІВЦІ» ДО ЦЬОГО ЧАСУ ПОПУЛЯРНА?

План

- I. Традиції та новаторство у п'есі Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці».
- II. Іскрометний гумор, колоритні постаті, яскраві національні звичаї у п'есі — складова успіху.
 1. Правдивий показ окремих сторін тогочасної дійсності.
 2. Тенденція до ідеалізації стосунків різних верств населення.
 3. Майстерність творення образів.
 4. Неперевершений гумор ситуацій, діалогів.
 5. Щасливий фінал.
- III. Оптимізм та національна своєрідність — запорука довгого життя твору.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Доповідь про письменника

Тарас Григорович Шевченко народився 25 лютого 1814 р. в с. Моринці Звенигородського повіту на Київщині у сім'ї селян-кріпаків. Рано втратив батьків, наймитував. Був зарахований до складу панських служників і 1829 р. відправлений до Вільна. З початку 30-х рр. жив у Петербурзі. Навесні 1838 р. за сприяння К. Брюллова, В. Жуковського та ін. Шевченко був звільнений з кріпацтва. Упродовж 1838—1845 рр. навчався в академії художеств у Петербурзі. Пізніше переїхав в Україну, працював співробітником Археографічної комісії в Києві. Навесні 1847 р. Шевченко був заарештований за причетність до Кирило-Мефодіївського товариства й відправлений рядовим до війська. Пробув на засланні більше десяти років. Звільнившись, жив у Петербурзі. Лише раз після заслання у 1859 р. відвідав Україну. Помер Шевченко 26 лютого 1861 р. у Петербурзі. У травні того ж року відбулося перепоховання поета на Чернечій горі поблизу Канева.

Перші літературні спроби Шевченка припали на 1837 р. 1840 р. побачила світ його дебютна збірка під назвою «Кобзар». Назва збірки (кобзар — народний співець, частіше сліпий виконавець пісень та дум під акомпанемент кобзи або бандури) є знаком романтичного самовизначення поета. Тематично ранні ліричні твори Шевченка пов'язані з переживанням самотності, туги за батьківщиною. У ранніх баладах «Причинна», «Тополя», «Утоплена» автор поєднує мотиви розлуки, нещасливого кохання, родинного злочину з міфологічним мотивом метаморфози: доведена до відчаю людина знаходить спосіб альтернативного існування, зливаючись з природою, перетворюючись на русалку або рослину. Історична тема у творчості раннього Шевченка обмежена XVII—XVIII ст. — драматичним етапом української минувшини, що пов'язаний з боротьбою проти зовнішньої експансії, національними та соціальними рухами. У поемах «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гамалія» Шевченко звертається до різних епізодів козацької історії. У поемі «Гайдамаки» автор осмислює причини й наслідки Коліївщини — повстання українського народу проти національного та релігійного гноблення. Окреме місце у творчості Шевченка посідає тема жіночої долі, до якої він уперше звернувся в поемі «Катерина». У ранній творчості Шевченка майстерно поєднується літературна та фольклорна образність. Поет звертається до української міфології, широко використовує у своїх творах народну символіку.

Характер Шевченкової поезії відчутно змінюється, коли він 1843 р. відвідує Україну, а в 1845 р. переселяється туди на постійне проживання. Безпосередні враження від української дійсності та спілкування з читачами вносять помітні корективи в його поетичний світогляд. У творчості Шевченка посилюються антиколоніальні та антимонархічні мотиви. Автор у поезіях 1843—1845 рр. (цей етап частіше визначають як період «трьох літ») еволюціонує від стилізованого народного поета-кобзаря до образу

поета-пророка. У Шевченкових творах постає образ України, що являє собою не провінцію Російської імперії, а окрему спільноту з власною героїчною історією та національною самосвідомістю. Поет визначає характер стосунків України з імперією, висміюючи й пародіюючи російські державні інституції в поемі «Сон». Світ імперії трактується поетом як репресивний, негуманний та в принципі ворожий людській природі. У поемі «Великий лях» Шевченко надає містеріального значення історичним трагедіям українського народу. Він змальовує російську монархію як втілення зла, а найменші прояви співробітництва з нею — як непростиме потурання цьому злу. У поемі «Кавказ» автор, характеризуючи Росію як зловісну тюрму народів, наголошує на неприпустимості будь-яких проявів колоніалізму. Програмово звучить Шевченкове послання до українців «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє». Закликаючи до національної єдності, автор наводить низку аргументів та саркастичних зауважень, звернених до збіднілих духом співвітчизників.

У 1847 р. Шевченко був заарештований і після нетривалого ув'язнення відправлений на заслання. Згідно з вироком, йому заборонялося писати й малювати. Перебуваючи у в'язниці, поет створив ряд переважно ліричних творів, на основі яких пізніше уклав цикл «В казематі». Більшість творів циклу тематично пов'язана з Україною. У них знайшов втілення емоційний стан ув'язненого поета.

Перші роки заслання Шевченко провів в Орській фортеці у віддаленому регіоні Російської імперії. Незважаючи на заборону, продовжував писати вірші. Кількість створеного ним за три роки заслання набагато більша, ніж за всі інші періоди життя. У Шевченковій творчості цього періоду переважають ліричні поезії. У них автор прагне по-новому осмислити своє покликання, болісно відгукується на втрату зв'язків зі звичним середовищем, висловлює тугу за рідним краєм, звертається до дитячих спогадів, із сумом переживає самотність. Попри непоодинокі вияви сумнівів у доцільності обраного поетичного шляху та певне розчарування в дієвості поетичного слова, у цілому поетичні твори Шевченка представляють сильну особистість, яка критично переосмислює своє попереднє життя, але не впадає у відчай під тиском репресій. На засланні увагу поета привертають такі персонажі українського життя та історії, героїзм яких виявляється у стоїчному сприйнятті ударів долі. У поемі «Іржавець» Шевченко співчутливо відгукується про заручника обставин гетьмана Івана Мазепу та запорожців, що стали жертвами погромів, влаштованих російським військом. У поемі «Чернець» зразком патріота постає козацький полковник Семен Палій. Автор поетизує образ гетьмана Дорошенка в поемі «Заступила чорна хмара». Подібні персонажі змальовані письменником у поемах «Варнак», «Якби тобі довелось», «Меж скалами, неначе злодій», «Москалева криниця». Автор приходять до нового типу героя — народного праведника, героїзм якого полягає у прощенні ворогів

та діяльний проповіді добра. Справжньою катастрофою став для Шевченка арешт 1850 р., який зумовив наступне майже семилітнє поетичне мовчання. Його відправили на нове місце заслання — до Новопетровського укріплення, що на узбережжі Каспійського моря. Лише 1857 р., перед самим звільненням, Шевченко відновив свою поетичну діяльність.

Твори Шевченка, написані після заслання, загалом розвивають традиційні для поета теми. У цей період антимонархічний та антиколоніальний мотиви він нерідко розкриває через наслідування біблійних пророків («Ісаія. Глава 35», «Подражаніє Іезекіілю. Глава 19», «Осія. Глава XIV»). Шевченків вірш відчутно втрачає зв'язок з фольклорною поетикою й наближається до чітких рядків біблійних пророцтв і псалмів. Автор то вибухає ненавистю до кривавих царів-тиранів, то поетизує страдників і праведників, пророкуючи оновлення народного життя. Окреме місце серед творів Шевченка, написаних після заслання, посідає його інтимна лірика. Вона відбиває почуття поета, пов'язані з намірами влаштувати родинне життя, розкриває його болюче переживання самотності.

Значення Шевченка в українській історії важко переоцінити. Його творчість відіграла ключову роль у становленні нової української літератури.

ШЕВЧЕНКО – ЦЕ НАРОД,

І ЯК НАРОД, ВІН БУДЕ ВІЧНО ЖИТИ

Тарас Григорович Шевченко — великий поет, геній українського народу. Поет зробив неоціненний вклад у духовну скарбницю людства. У своїй творчості митець сягнув на світовий рівень. Його довершені твори сіють зерна світла й добра, палахкотять незгаслим полум'ям безкомпромісної справедливості, проникливої мудрості. Тарас Шевченко народився кріпаком, тож йому, як нікому іншому, були близькі й зрозумілі страждання бідноти. А тому все своє життя поет присвятив служінню ідеї національного та соціального визволення трудящих. Не було такої сторони життя, якої не торкнулося б перо Кобзаря. Разом із тим поет закликав усі народи об'єднатися і разом боротися проти царизму. Він вірив, що на звільненій від експлуататорів землі настане щасливе, прекрасне життя:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.
(«І Архімед, і Галілей...»)

Тарас Григорович Шевченко... Без його імені не можна уявити нашої літератури, нашої культури, нашої країни. Його творчість невмируща. Життя Кобзаря можна вважати справжнім подвигом у мистецтві, бо він віддав усі свої сили, щоб врятувати український народ, українську культуру та відкрив перед ними шлях у майбутнє. З плином часу все більше переконуюєшся, що поезії нашого Кобзаря — то одкровення, які він

висловив на адресу минулих, сучасних і прийдешніх поколінь українців. І не одне покоління українців звіряє своє життя іменем і творчістю Кобзаря. Коли я прочитала рядки Ліни Костенко «Кобзареві», я зрозуміла, як близькі і мені слова, якими поетеса звертається до нашого генія:

Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу,
бо ти для мене — совість і закон...
Кобзарю,
знаєш,
нелегка епоха,
оцей двадцятий невгамовний вік.
Завихрень — безліч.
Тиші — анітрохи...
Прости, що я дрібницями тривожу
твій вічний, твій глибокий сон...

Т. Г. Шевченко — це вічний вогонь, що ніколи не згасне в серцях народу. Творчість Т. Г. Шевченка — це святиня, якою дорожить і гордиться український народ. Ми, нащадки, будемо завжди берегти у своєму серці той вогник любові до Вітчизни, який запалив поет своїми безсмертними творами.

ЗОБРАЖЕННЯ ВЕЛИЧІ І КРАСИ КОЗАЦЬКОЇ ЗВИТЯГИ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько!

Т. Г. Шевченко

Тарас Шевченко — видатний поет української літератури. За своє життя Шевченко написав багато творів, кожний з яких є витвором мистецтва. В усі періоди творчості Шевченка ми бачимо його зацікавленість історією України. У своїх поемах «Холодний Яр», «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гайдамаки» та у поезії «До Основ'яненка» автор зображує велич і красу козацької звитяги. Шевченко пишався героїчним минулим свого народу, вірив, що козацька «слава не поляже, не поляже, а розкаже, що діялось на світі, чия правда, чия кривда і чії ми діти».

У поезії «До Основ'яненка» гостро відчувається туга за козацькою вольницею — за звитягою запорожців, за всім, що уособлює українську старовину. І от козацтва, яке було нездоланим заслоном на шляху могутніх орд зі сходу до півдня й врятувало Європу, не стало. Ось чому автор сумує за преславними козаками. Повернення їх можливе, але тільки як повернення ідеї:

Не вернуться сподівані,
 Не вернется воля,
 Не вернуться запорожці,
 Не встануть гетьмани,
 Не покриють Україну
 Червоні жупани!

Поезія «До Основ'яненка» вся пройнята духом запорозької минувшини, але спроектована у сучасність: автор промовляє до національної свідомості українців, до їхньої честі й гідності. Нація, яка має такі пісенні скарби, не може загинути. Українці, пишайтеся:

Наша дума, наша пісня
 Не вмере, не загине...
 От де, люде, наша слава,
 Слава Україні!

За рік до написання цієї поезії Тарас Шевченко склав невелику поему «Тарасова ніч». В основу поеми покладена історична подія — перемога козаків над військом польської шляхти у 1630 році. Кобзар оспівує минулі перемоги козаків над москалями, татарами, турками і ляхами, і почуття гордості за звитяжну славу предків переплітається з журбою:

Була колись гетьманщина,
 Та вже не вернется.
 Було колись — панували,
 Та більше не будем!
 Тії слави козацької
 Повік не забудем!

Шевченко у своєму творі закликає українців «тії слави козацької» повік не забувати і гартувати себе до боротьби проти сучасних орд колонізаторів, що запанували над «козацькими дітьми». А як оптимістично звучать рядки поеми «Годі журиться», кличуть до лав нових лицарів національно-визвольної боротьби. Автор радіє перемозі запорожців, називає гетьмана сизим орлом. Але Кобзар обливається «гіркими сльозами», тому що Україна стоптана ворогами:

Була колись козацька
 І слава, і воля,
 Слава сяє, а воленьку
 Спіткала недоля.

Оспівав Шевченко також Івана Підкову, сміливого отамана, що не раз очолював походи супроти Туреччини. У поемі, що названа його іменем, цей козарлюга змальований мужнім, справедливим, за що побратими його дуже шанують. Сміливість притаманна кожному із запорожців — розбурхана стихія лише звеселяє їхні серця, піднімає козацький дух. Оспівуючи славні перемоги козаків, Шевченко використовує рефрен «було колись»:

Було колись — в Україні
 Ревіли гармати;
 Було колись — запорожці
 Вміли панувати.
 Панували, добувши і славу, і волю;
 Минулося: осталися
 Могили по полю.

Могили ті — і свідки гучної слави, і нагадування сучасникам, що втрачене можна відновити, що такі люди, як Іван Підкова, і зараз, напевне, є, бо дух народу не знищений. Шевченко дуже сумує за звитяжною славою предків, але сподівається на краще.

Твори Шевченка свідчать, що треба вчитися у козаків волелюбності, громадської мужності та людської гідності. У поемах показано лицарську звитягу українців XVIII століття. Автор зробив висновок, що народ повинен берегти й шанувати пам'ять про козацьку славу. Шевченко пишався героїчним минулим свого народу. І ми повинні назавжди запам'ятати роки козацької слави.

ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Часи козаччини — це героїчні сторінки в історії України, славні сторінки подвигів і слави, героїв-лицарів, величі і краси козацької звитяги. Героїчне минуле нашого народу завжди захоплювало Тараса Шевченка, бо він був справжнім сином України. Поет говорить про «старину», як про «диво», що відійшло навіки.

Все йде, все минає — і краю немає,
 Куди ж воно ділось? відкіля взялось? —

ставить він питання в поемі «Гайдамаки», порівнюючи героїзм козаків із рабською покорою їх нащадків, своїх сучасників. Своїми творами великий Кобзар прагне розбудити вільний козацький дух українців, підняти їх на боротьбу за волю. Він вірить, що

Слава не поляже;
 Не поляже, а розкаже,
 Що діялось в світі,
 Чия правда, чия кривда
 І чії ми діти.

(«До Основ'яненка»)

Велич і красу козацької звитяги Шевченко розкриває в поемах «Іван Підкова», «Гамалія», «Тарасова ніч», «Гайдамаки». Герої цих творів борються за волю проти ворогів свого народу і перемагають.

Картину волелюбства і мужності українського козацтва в боротьбі з турецько-татарськими ордами показано в поемі «Гамалія». Із піснею

вирушають запорожці визволяти своїх побратимів. Шевченко називає козаків «сердегами», «орлятами», «соколятами», із захопленням малює картину бою, в якому козаки демонструють свою хоробрість, молодецтво, завзяття:

Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе лігає.
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.

І. Франко назвав поему «Гамалія» «погуком козацького героїства, відваги і енергії».

Шевченко зображує козаків мужніми, сильними, волелюбними людьми, які

Панували, добували
І славу, і волю...
(«Іван Підкова»)

Вони завжди перемагають у поемах Шевченка, бо борються проти гнобителів свого народу. Красу і велич козацької звияги поет бачить у тім, що вони прагнуть не власного добра, а волі і щастя свого народу. У поемі «Тарасова ніч» Шевченко зображує повстання козаків проти польської шляхти, яке очолює Тарас Трясило. Славний козак, «орел сизий», він щиро вболіває за свій народ:

Бідна моя Україна,
Стоптана ляхами!

Оспівуючи перемогу козаків над ворогами, Кобзар водночас глибоко сумує:

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
(«Тарасова ніч»)

Для Шевченка козацтво завжди ототожнювалося з волею і славою України. У поемі «Гайдамаки» він показує козацько-селянське повстання 1768 року. Ватажки гайдамацького руху Максим Залізняк та Іван Гонта постають перед нами як справжні національні герої, возвеличені народом і оспівані ним у піснях.

Герою поеми «Гайдамаки» Яремі Галайді притаманні всі риси справжнього козака: мужність, хоробрість, відданість справі, волелюбність, ненависть до ворогів та вірність у коханні. Саме такими сильними, відважними і духовно красивими людьми бачив Шевченко борців за справу свого народу.

Великий Кобзар пишався героїчним минулим українського народу. Боляче йому було думати, що від слави козаків, величі і краси козацької звияги

...осталися
Могили по полю.
(«Іван Підкова»)

Тому оспівує він героїв-козаків у своїх поемах, бо хоче, щоб вони назавжди залишилися в пам'яті народу і стали прикладом для нащадків. Ми повинні знати свою історію і пишатися нею, бо без минулого у нас немає майбутнього.

**«...І ПЕРЕД НЕЮ ПОМОЛЮСЬ, МОВ ПЕРЕД
ОБРАЗОМ СВЯТИМ ТІЇ МАТЕРІ СВЯТОЇ»**

(Образ матері в творах Т. Шевченка)

Рано втративши матір, яку «ще молодою у могилу нужда та праця положили», Т. Г. Шевченко все життя тяжко відчував своє сирітство. Йому все життя бракувало материнського піклування, материнської ніжності. Можливо, саме тому поет з особливою повагою звик ставитися до материнства. І це відбилось у його творчості.

Гортаючи сторінки «Кобзаря», ми постійно зустрічаємо образи матерів. Різні це жінки: є серед них такі, що, бажаючи щастя дітям, дбають лише про матеріальний здобуток і готові заради цього загубити кохання («Мар'яна-черниця», «Тополя»). Є нещасні матері-покритки, котрі, не в змозі перенести сором, гублять своїх новонароджених дітей («Русалка»). Та подібних персонажів у поезіях Т. Г. Шевченка небагато. Переважають зовсім інші — зворушливі образи відданих, жертвних у своїй материнській любові жінок. Недарма Шевченко з пошаною підкреслює:

Слово «мамо». Великеє,
Найкращеє слово.

І заради того, щоб почути це слово від своєї дитини, героїні великого Кобзаря спроможні на все. Для молодої матері увесь світ зосереджується у дитині. Мати приділяє дитині всю свою увагу: годує, слідкує за чистотою, бавить. І дуже рано починає замислюватися над її долею, над тим, яке місце посяде її кохане дитя серед людей. А щоб це місце було гідне, треба не лише годувати сина чи дочку, треба їх виховувати. Шевченківська добра мати — будь то селянка («Сова») чи полянка («Княжна») — хоче дати своїй дитині освіту. Так, княгиня для своєї доньки

І книжечок з кунштниками
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись,
І азбуку по кунштниках
Заходилась вчити.

(«Княжна»)

А неписьменна селянка теж хоче вчити свого сина.

День і ніч працювала вона, бідна вдова,
І синові за три копи
Жупанок купила,
Щоб і воно, удовине,
До школи ходило.

(«Сова»)

Кожна мати мріє про щасливе майбутнє своєї дитини, молить Бога за неї. Мотив материнської святої молитви — найпоширеніший у поезіях Шевченка:

...Мати повивала
 Мене, малого, і вночі
 На свічку Богу заробляла:
 Поклони тяжкій б'ючи,
 Пречистій ставила, молила,
 Щоб доля добрая любила
 Її дитину...

Материнська любов жертвна. Шевченківські героїні здатні цілком забути себе заради дітей. Роздягнені, голодні, старі жінки мандрують по різних землях, відшукуючи «діточок», що їх доля розкидала по далеких місцях. Син може забути матір, а вона ніколи його не забуде, до останнього подиху буде вірити, що зустрине, обніме свою дитину. І ця надія зігриває взимку самотню Сову, дає сили не просто вижити, а стати мудрою лікаркою героїні поеми «Відьма». Мати здатна в усьому обмежити себе заради дитини. Так, наприклад, мандруючи з малим сином, вигнана батьками Катерина (з одноіменної поеми) вимушена жебракувати. І отримавши якісь дрібні гроші, не хліб, не хустки собі купує молода жінка, а медяник для свого Івася.

Особливе місце у Шевченківській галереї портретів матерів займає героїня поеми «Наймичка». Породивши сина, Ганна підкидає його заможним літнім людям, у яких немає дітей. Зрадивши, старі всиновлюють маля, а Ганна наймається до них служити. Привітна, роботяща, вона швидко стає своєю у господі, встигає поратися «і у хаті, і на дворі, і коло скотини». А найкраще доглядає малого Марка:

А коло дитини
 Так і упада, ніби мати:
 В будень і в неділю
 Головоньку йому змиє,
 Й сорочечку білу
 Що день божий надіває,
 Грається, співає.

Марко дуже любить наймичку, шанує її, запрошує бути на його весіллі за матір, бо стара господиня померла. Вся сім'я: і Марко, і старий Трохим, а згодом і дружина Марка, і їхні діти — ставляться до Ганни, як до найближчої родички. Проте вона не користується цим і відмовляється брати участь у весіллі, часто ходить на прощу до Києва. Вона не може жити без сина та його родини і водночас не наважується сказати Маркові правду, бо за моральними нормами того часу така правда осоромила б її кохану дитину. Ганна весь час картає себе і лише перед смертю встигає сказати Маркові, хто вона йому. Так усе життя ця мужня жінка присвятила синові і, забувши себе, зробила все, щоб не засмутити його, щоб не заплямувати його долю, його майбутнє.

Провідний для Шевченківської поезії образ матері підкорює читача своїм ліризмом, теплотою, ніжністю. Відчувається, що це найсвятіше для художника поняття. Недаремно воно розширюється до меж Батьківщини, яку повсякчас великий Кобзар називає ненькою, плаче над її тяжкою долею, картає її зухвалих та невдячних дітей, але сподівається, що Вітчизну-матір чекає краще майбутнє:

Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

Жінка... Найзагадковіше Боже створення, що бентежить серця поетів протягом кількох століть... Матір, Березина роду, кохана, сестра, дружина, донька... Скільки у неї імен! Але кожна з них випромінює життєдайне світло любові, щирості й добра. У кожного митця є добірка творів, присвячених її величності Жінці.

З перших сторінок «Кобзаря» читач поринає у безмежний дивосвіт шевченкових образів, але найбільше хвилюють долі обездолених дівчат — Причинної, Катерини, Тополі, наймички Ганни, Мар'яни-черниці... Поет милується їхньою красою — як зовньою, так і душевною, щирістю, безпосередністю. Але світ такий жорстокий! Зло, зрада, підступність, людська байдужість і заздрість ламають, нівечать душі цих жінок, забирають або розум, або життя... То чому ж майже всі ранні твори Кобзаря, присвячені темі жіночої долі, закінчуються трагічно? На мою думку, вчителем Шевченка було саме життя. А воно — педагог суворий. І чи бачив хлопчик-кріпак біля себе взірець жіночого щастя? Ні! Бо

... матір добрую мою
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.

Жорстоко повелася доля і з сестрами поета:

Сестри! Горе вам,
мої голубки молодії,
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах, сестри, й умрете!

І перше кохання Шевченка, Оксану, що «... утирала мої сльози...», теж чекала страшна роль жінки-кріпачки, що не належить ні своєму чоловікові, ні дітям, ні, власне, сама собі. Вона — товар і цим все сказано! Так чи могла бути щасливою жінка за страшних умов кріпаччини?

Т. Шевченко — гнівний борець проти соціальної несправедливості, а жіночі понівечені долі — яскраві аргументи. Поет стверджує, що лише воля може

подарувати жінці щастя. Як приклад — образ Оксани із поеми «Гайдамаки». Вона пройшла через тяжкі випробування — вбивство батька, полон, — але все ж таки отримала омріяне щастя. Оксана вийшла заміж за коханого чоловіка, гайдамаку Ярему, бо ці молоді люди — вільні, вони — господарі своєї долі.

Отож, для поета воля і щастя — поняття тотожні і нерозривні. Підтвердження цьому ми знаходимо у поезії «Ликарі», присвяченій коханій жінці поета, з якою він хотів одружитися:

... І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені.

Як бачимо, Т. Шевченко створив яскраві, неповторні жіночі образи. Вони й досі хвилюють читача, примушують замислитися, вчать, перше за все, бути Людиною. Справжня Людина ніколи не примусить страждати, не багатиме зла іншому. І, звичайно, кожним рядочком своєї поезії Т. Шевченко закликає: «Люди! Бережіть жінок! Даруйте їм любов і щастя! Адже вони цього варті...»

МОРАЛЬНІ УРОКИ КАТЕРИНИ І ГАННИ СУЧАСНИМ ЧИТАЧАМ

(За творчістю Т. Шевченка)

План

- I. Актуальність проблеми стосунків між дівчатами та хлопцями в усі часи.
- II. Глибоке переживання Шевченка за долю скривджених дівчат.
 1. Щирі, довірливі почуття — основа стосунків.
 2. Особливості поведінки дівчат — обережність, розважливність, сором'язливість.
 3. Відповідальність юнаків, чоловіків за наслідки стосунків.
 4. Материнські обов'язки, думки про майбутню долю дитини.
- III. Часи нові — проблеми старі.

МРІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПРО МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Якою б не була людина, навряд чи її не цікавить доля рідної країни. В Україні, мабуть, немає людини, яка б жодного разу не замислилась над проблемами нашої держави. Така наша історична доля — входить до складу інших країн, жити без самостійності. Упродовж віків не існувало української держави, і ця проблема не давала спокою багатьом поколінням митців, учених. Доля рідного народу глибоко хвилювала такого видатного майстра слова, як Тарас Шевченко. Творчість Т. Шевченка — діамант української літератури, гордість української нації. «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини», — писав поет. Україна для Шевченка не тільки «садок вишневий», «лани широкополі, і Дніпро, і кручі». Україна — це доля людей, «і мертвих, і живих, і ненарождених» Шевченкових земляків. Це вся історія народу з найдавніших її початків, через сучасність Шевченкових часів і в невпинній марші в майбутнє. Поет вірою і правдою служив своєму народові, стояв на сторожі його інтересів:

...Возвеличу
 Малих отих рабів німих,
 Я на сторожі коло їх
 Поставлю слово.

Усе своє життя Кобзар мріяв про іншу долю України, зокрема, у своєму вірші «Ісаія. Глава 35», поетичному переосмисленні псалмів біблійного пророка Ісаїї, він малює нам, читачам, картину майбутнього, можливо, майбутнього нашої України:

Оживуть степи, озера,
 І не верстовії,
 А вольнії, широкії
 Скрізь шляхи святії
 Простеляться...

Сам Ісаія був одним із так званих пророків — релігійних проповідників, які в своїх промовах торкалися широкого кола не лише культових, а й соціальних та морально-етичних проблем. Отже, Т. Шевченко, переосмислюючи погляди Ісаїї на майбутнє, малює картину світлу і чисту, уявляє країну, в якій не буде поневолення, національного гноблення, знуцання над людьми. На мою думку, в образі цієї країни вгадується майбутня Україна.

Дещо чіткішу, наближену до українського життя картину зображує поет у вірші «І виріс я на чужині...»:

Між горами старий Дніпро,
 Неначе в молоці дитина,
 Красується, любить
 На всю Україну.
 А понад ним зеленіють
 Широкії села,
 А у селах у веселих
 І люди веселі,
 Воно б може так і сталось,
 Якби не осталось
 Сліду панського в Україні.

Чудові картини рідної природи малює Т. Шевченко у своїх віршах:
 Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть...

В ідилічному серпанку з'являється в уяві поета коханий рідний край:
 Село і сонце одпочине.
 Село на нашій Україні...

Мрію в краще майбутнє рідної країни, у звільнення від будь-якої залежності втілює він у рядках свого послання «І мертвим, і живим...»:

І забудеться срамотня
 Давня година,
 І оживе добра слава,
 Слава України.

І світ ясний, невечірній
Тихо засіє...

Сьогодні, на початку двадцять першого століття, коли Україна виборола очікувану незалежність, стала вільною, ми маємо можливість спостерігати, як втілюється в життя слова і мрії Кобзаря:

...Іменем Христовим
Возобновим наш тихий рай.

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Утверджено державу. Україна здолала перехрестя епох, твердо стала на широку дорогу цивілізованого розвитку, планомірно і неухильно переходить до нових форм суспільного життя. Послідовно і мужньо крізь віки йшов до цієї славної події український народ. В ім'я волі і свободи він жертвував усім — шматком важко заробленого хліба, родинним спокоєм і своїм життям. В ім'я незалежності еднався і збройно ставав на захист своєї землі від численних поневолювачів.

Але до цього моменту — моменту утворення держави — Україна йшла дуже важким і довгим шляхом.

І, може, якби не її співці-кобзарі, лірники, поети,— не стала б Вітчизна незалежною, не мала б своєї назви — Україна. Адже за царських часів вона була Малоросією. І перший, хто сказав про неї як про Україну, хто оспівав її, оплакав і омріяв, був Великий Тарас. Він пробудив народ від сну, підняв його на боротьбу за волю, за гідність, за право бути державним народом.

Шевченко, не маючи власної сім'ї, уявляв майбутню Україну як велику сім'ю народів, про що написав у «Заповіті» своїм нащадкам:

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути...

Сьогодні ми згадуємо Шевченка і дякуємо йому за те, що вивів нас до омріяної волі.

Україна, свята Україна — головний образ Шевченкової лірики. Тому поетові

...не однаково...
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...

Україна у творчості великого Кобзаря — це передусім волелюбний народ, героїчна визвольна боротьба, душевна краса поборників волі.

Шевченка турбувало те, що українці відрікаються від батьківщини, нехтуючи своєю мовою, культурою. Він прагне залучити український народ до глибокого вивчення своєї історії:

...та й спитайте
Тоді себе: що ми?

Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?

Сьогодні ми вивчаємо своє минуле і пишаємось, що був у нас великий патріот і пророк, який побачив нову Україну. Про це у вірші «Ісаія. Глава 35» говориться так:

...Бог судить, визволяє
Довготерпеливих...
...убогих. І воздає
Злодіям за злая.

Отже, народ, який так багато терпів, скеровується Богом до нового шляху. На ньому не буде убогих і злидарів, а будуть нові люди нової землі.

Шевченко мріяв про велику Україну. Її велич вбачав у величі краси, неповторності, у величі одухотвореності, у величі пам'яті народної.

Чи такою вона уявлялась Шевченкові, якою є зараз? Не нам судити. Та тільки в сучасному житті й у Шевченкових мріях є незаперечно спільне: ми зберегли пам'ять народну, ми зберегли мову. А мова — це генетичний код майбутнього нації, освячений високою духовністю:

Боже великий, єдиний!
Нам Україну храни!
Волі і світла промінням
Ти її осіни...

(О. Кониський)

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

Доповідь про письменника

Пантелеймон Олександрович Куліш народився 26 липня 1819 р. на хуторі поблизу містечка Вороніж на Чернігівщині в сім'ї заможного козака. Навчався у Новгород-Сіверській гімназії та в Київському університеті. Учителював переважно в дворянських училищах та гімназіях. Був заарештований за причетність до справи Кирило-Мефодіївського товариства. Звільнившись після кількарічного адміністративного заслання, жив у Петербурзі, де працював дрібним чиновником. Одночасно займався видавничою діяльністю, активно співробітничав в українському журналі «Основа». Кілька років перебував на державній службі у Варшаві, подорожував країнами Західної Європи. Останні роки життя провів на власному хуторі Мотронівка на Чернігівщині. Тут і помер 14 лютого 1897 р.

Літературну діяльність Куліш розпочав у 40-х рр. Виявив себе як талановитий поет, прозаїк, драматург, майстерний перекладач та проникливий літературний критик. У прозі Куліша центральне місце посідає історичний роман «Чорна рада. Хроніка 1663 року». Перший варіант роману (1846 р.) не був вчасно опублікований через арешт письменника. Нова редакція «Чорної ради» побачила світ 1857 р. Використавши історичні свідчення з літописів Самовидця та Григорія Грабянки, осмисливши матеріал козацьких записок, письменник на основі українського історичного матеріалу створив роман вальтер-скоттівського типу. В основу сюжетної канви покладено

мотив подорожі. Події в романі зображено в двох планах — історичному та особистісному. Центральним епізодом твору є Ніжинська рада 1663 р., в ході якої фатальну роль відіграв простолод. Для автора чорний колір позначає не лише соціальну приналежність учасників ради. Він виступає символом руїни та анархії, що зводить нанівець державотворчі задуми козацької еліти.

Куліш є автором поетичних збірок «Досвітки», «Хуторна поезія», «Дзвін». Значний інтерес становлять його переклади зі світової поезії, що увійшли до посмертної збірки «Позичена кобза».

Велике історико-літературне значення мають критичні праці Куліша, позначені аналітичною глибиною та масштабністю філософських узагальнень.

«ЧОРНА РАДА» П. КУЛІША — ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН

Як щирий патріот України П. О. Куліш мав усвідомлене почуття відповідальності за долю нації. Він шукав шляхи виходу з колоніального рабства, тому звернувся до історії, насамперед її трагічних сторінок, які б могли вказати на причини втрати Україною державності. Письменника глибоко вражали зневага його сучасниками національних святинь, він намагався дошукатися причин національного лиха. Так поступово зароджується в нього задум написати історичний роман із часів козаччини, але звернувся не до її перемог, а до епохи анархії та чвар, що стояли на шляху до національного об'єднання.

Історик і науковець, Пантелеймон Куліш прискіпливо вивчав документи минулих часів, фольклор, свідчення очевидців, підводив свій історичний роман під наукову базу, але при цьому керувався емоціями, сповідував селянську мораль, категорично засуджував руйнаторство й кровопролиття. Тому читачам зрозуміло, що сам автор відчутно присутній у романі: в багатьох момен-тах устами Божого чоловіка, старого Шрама, далекоглядного Якіма Сомка і навіть іноді Кирила Тура говорить не хто інший, як «гарячий Панько».

Символом деградації козацької епохи для Куліша була Велика Руїна, а Ніжинська рада 1663 року — переломним моментом у занепаді української державності. Тому «чорна рада» і стала предметом зображення, тим кульмінаційним моментом, навколо якого групуються події та персонажі. У романі органічно переплелися справжні історичні події, імена зі створеними авторською уявою. Та й реальні історичні прототипи постають в «Чорній раді» як образні узагальнення певних тенденцій, певних суспільних настроїв. Сам Куліш в епілозі до роману зазначав, що свій задум він хотів донести до читача не «дисертацією, а художнім відтворенням забутої і викривленої в наших уявленнях старовини».

Роман «Чорна рада» — твір багатопроблемний. Автор порушує не лише історико-політичні проблеми (патріотизму і незалежності держави, ставлення влади до народу, ролі державного діяча), а й філософські, загальнолюдські (боротьби добра і зла, кохання і подружнього щастя, батьків і дітей, народної моралі).

Хоч персонажі роману і є носіями авторських ідей, думок, симпатій та антипатій, все ж вони вийшли з-під пера П. Куліша повнокровними живими художніми образами, за долю яких читач переживає, радіє, яким співчуває, чи котрих, навпаки, засуджує. Це і далекоглядний політик, мужня людина, красень Яким Сомко, і палкий патріот, суворий старий Шрам, і романтичний та відважний його син Петро, і чарівна Череванівна, і химерний, але одчайдушний козак Кирило Тур, і підлий Брюховецький, підступний і жорстокий Гвинтовка та багато інших, від вчинків яких залежала доля цілої нації.

У романі «Чорна рада» переплітаються різні стилі. Окремі сторінки, присвячені переживанням Петра, його стосункам з Лесею, звучать поетично, зворушливо, як вірші. Інші ж — пристрасні монологи героїв в ораторському стилі, де викладаються їхні погляди (та й авторські) на суспільні проблеми, на облаштування української державності. У творі зустрічаються й розлогі описи, й масові сцени, й короткий конспективний виклад подій (наприклад, розповідь про загибель Сомка, Васюти й Шрама).

Роман насичений уривками народних пісень, цитатами з літописів, Святого Письма, що відіграє важливу композиційну роль, так само як і прийом сну (сон Череванихи) та листа (Сомка — Васюти).

П. Куліш показав і неабияку художню майстерність. Його мова запашна, з відчутним історичним колоритом, насичена оригінальними порівняннями, епітетами, метафорами та іншими засобами виразності, близькими до усної народної творчості.

Вражає масштабність та епічність розповіді. Адже П. Куліш осягає своїм письменницьким зором усю Україну — від столиці до дрібного хутора, проникає у психологію багатьох людей — від міщанина Тараса Сурмила, кобзаря Божого Чоловіка до державного діяча, претендента на булаву Якіма Сомка, від дивакуватого сміливця-запорожця Тура до дівчини-красуні Лесі Череванівни.

Про роман «Чорна рада» захоплено відгукнувся Т. Шевченко та багато інших видатних людей. А Іван Франко вважав його «найкращим твором історичної прози в українській літературі». І це не даремно. І ми, сучасні читачі, відчуваємо неповторний колорит епохи Великої Руїни, вчимося жити в єдності та мирі зі своїми співвітчизниками, щоб не повторювати помилок історії.

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ ТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМА РОЛІ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА В ІСТОРІЇ (За романом П. Куліша «Чорна рада»)

Україна — «тихі води, ясні зорі» — завжди була для загарбників, сусідів і несусідів ласим шматочком. Постійно частини її території потрапляли під чийсь залежність, а після Переяславської угоди 1654 року вона взагалі поділилася надвоє. Одна частина, Лівобережна Україна, була під протекторатом Росії, а друга, Правобережна — Польщі.

Та завжди знаходилися сміливі люди, які прагнули до об'єднання, до збереження української державності. Довгий час це не вдавалося. І П. Куліш перший у літературі торкнувся теми козацьких часів, коли герої

перенесли центр творчих зусиль із зовнішньої боротьби (політичної, релігійної, національної) на внутрішню боротьбу в Україні. Це дало можливість у новому світлі побачити природу козацьких війн і головні причини національного розбрату, національної трагедії.

У романі «Чорна рада» ми бачимо представників різних поглядів на соборність та незалежність України. В образі Сомка, наприклад, автор відобразив свій ідеал гетьмана, освіченого, талановитого, розумного, здатного сильною рукою об'єднати всі землі України в самостійну державу, рівну серед інших європейських держав. Для цього, на думку героя, потрібно було утвердити старшинське панування, тримати в покорі голоту, встановити міжкласовий мир, піднести культуру й освіту. Але влада так просто до рук не дається. Для цього потрібні і хитрість, і дипломатія, і особливо — вміння згуртувати навколо себе однодумців (а Сомка зрадили три його полковники, у яких він був упевнений), а також подумати про полегшення становища трудового народу, встановлення хоч якихось елементів соціальної справедливості. Цього всього не було, на жаль, у славного наказного гетьмана, і він програв, поплатившись життям за ідею.

Гине і палкий прихильник об'єднання розрізаних частин України, встановлення автономної республіки та утвердження міцної гетьманської влади полковник-піп Шрам. Його патріотизм дивним чином поєднувався зі зверхнім ставленням до «черні» та запорожців, а це, у свою чергу, — з проповіддю класового миру. Про який же мир може йти мова, коли трудовий народ у результаті виборів та воєн не одержить нічого, крім нового тиску з боку старшини?

Іван Брюховецький зумів привернути до себе всіх, на кого йому можна було опертися для здобуття гетьманства — і запорожців, і простий люд, і російських бояр. Перших підкупив викраденим із гетьманської скарбниці сріблом, простим поведженням, підтримкою козацьких звичаїв; другим обіцяв різні права й пільги, полегшення становища; третім просто дав хабаря. Мети своєї добився, став гетьманом, але зовсім не задля ідеї соборності та незалежності України, а для власного звеличення та збагачення.

І простий народ, і запорожці, і козацька старшина, як уже часто бувало, виявилися занадто довірливими до фальшивих обіцянок претендента на булаву та російського царського уряду. В епоху Іванця посилювалися кривавий розбрат, тиск північних сусідів та гніт підневільного народу, який втратив усі права, здобуті у визвольній війні проти польської шляхти.

Отже, талановитий письменник у яскравій художній формі довів і сучасникам, і нащадкам, що ідея соборності та незалежності України існувала давно і не була (і не могла бути!) здійснена через неправильний вибір керівників, політичних діячів та союзників, через надмірну довірливість та роз'єднаність.

УТВЕРДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У РОМАНІ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

«Чорна рада» П. О. Куліша — перший і один з кращих українських історичних романів. Але його значення і цінність не обмежуються порушенням

історико-політичних проблем — незалежності та соборності України, ролі державних осіб, історичної пам'яті. Не менш виразно виступають тут і інші проблеми, які ніколи не застаріють: добра і зла, вірності та зради, батьків і дітей, кохання й подружнього життя, народної моралі та інші.

Добро постійно бореться зі злом, і, на жаль, не завжди перемагає. Наказний гетьман Яким Сомко прагне об'єднати усі українські землі, відстояти незалежність, і тоді становище народу покращає, бо зменшиться тиск російських воєвод. Брюховецький теж прагне влади над українським народом, але зовсім з іншою метою — задоволення власних амбіцій і збагачення. Це йому вдається завдяки підлості, підкупові та зраді, а для українців те обертається новими кровопролиттями, утисками і повною втратою незалежності. Хоч зло й перемогло, автор звертається до своїх сучасників, щоб вони врахували помилки предків і зрозуміли, що їх сила — в єдності й обачності.

Зло уособлює й полковник Гвинтовка, родич Череванів. Це жорстока і підла людина у ставленні не лише до селян, сусідів, а й до власної дружини — польської княгині. Черевань, приятель Шрама, на перший погляд, сама доброта. Але раптом чуємо його розповідь зі сміхом на устах про те, як йому дісталася карета польського князя, котрого, захопивши, продали в рабство, а дитину потоптали кіньми. Нейтральність, байдужість до суспільного життя теж часто буває злом. Тому ж Череваневі байдуже до всього: «А що нам, брате, до України? Хіба нам нічого їсти або пити, або ні в чому хороше походити?»

Яскраво постає в романі проблема вірності та зради в образах старого Шрама, його сина, Гвинтовки та Вуяхевича — генерального писаря Сомка. Паволоцький полковник — піп Шрам до кінця відданий своїй батьківщині, для неї він не пошкодував ні життя синів, ні свого власного. Для Гвинтовки ж не існує поняття честі, відданості, щоб одержати полковницький пірнач, він готовий горнутися до сильніших, зраджувати, торгувати навіть власною племінницею.

Вірний своєму козацькому обов'язку і Кирило Тур. Він ладен пожертвувати собою для врятування Якіма Сомка, але тут честь позмагалася із честю, і благородний намір запорожця не здійснився.

Проблема кохання і подружнього життя яскраво висвітлюється в другій — любовній сюжетній лінії роману.

Петро Шраменко з першого погляду закохується в Лесю Череванівну. А дівчина давно заручена і мріє про гетьмана-красеня Сомка. Хоч і Петро їй не байдужий. Утворюється класичний трикутник. У Лесю закохується й Кирило Тур. На заручинах молода Череванівна раптом з прикрістю помічає, що Яким Сомко не дуже шанує її увагою, його більше турбують (і турбуватимуть, мабуть!) державні справи. Коли її викрадає запорожець Тур, якого потім поранить Петро, Лесин наречений каже: «Молода, батьку, знайшлась би й друга, а Кирила Тура другого не буде». Ці слова боляче вражають дівчину, але діватися нікуди — заручена. І тільки після смерті Сомка Леся й Петро одружуються, розуміючи, що давно і по-справжньому

кохають один одного. Петро заслужив це щастя, бо кинувся виручати Лесю тоді, коли вона йому відмовила, постраждав, так би мовити, за чужу наречену. У Кирила Тура свої погляди на подружнє життя: він вважає, що однієї його любові достатньо для одруження, а дівчина може й потім полюбити. Тому викрадає Лесю. Щоправда, потім він поводить себе благородно — після «чорної ради» і поразки Сомка дівчина була повністю у його владі, але він цим не скористався, не примушував її до шлюбу.

Отже, у розв'язанні проблеми кохання та подружнього життя автор на боці взаємної поваги й любові. Йому не імпонує також безправність одного з подружжя (так, Череваниха повністю керує чоловіком, а Гвинтовка тримає свою жінку за рабиную).

Проблема дотримання народної моралі простежується в авторському аналізі психіки всіх персонажів. Навіть найпідліший Брюховецький, готовий убити суперника в бою, не наважується зробити це з безоружним Сомком. Сторожі одверто ненавидять Кирила Тура, думаючи, що це таємний убивця Сомка. Отже, бодай крихта доброго начала існує в душі у кожного, закладена віковичною народною традицією.

Таким чином, «Чорна рада» П. Куліша — твір, який підносить, уславлює загальнолюдські цінності, і це робить його цікавим та повчальним у всі часи.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНЦІВ У РОМАНІ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Багатогранна діяльність П. Куліша нерозривно пов'язана з вивченням світогляду в цілому і характеру українського народу зокрема. Саме в цьому він убачав життєдайні джерела самотності художньої творчості. У своїх філософських роздумах, статтях, оглядах, рецензіях, і, звичайно, творах письменник досить часто ставить у центр уваги саме проблему національного характеру, менталітету, питання про народні джерела його формування і становлення.

Особливий інтерес тут викликає роман «Чорна рада», що є своєрідною енциклопедією українського характерознавства. На сторінках цього твору ми зустрічаємо і суворого у своїй відданості Україні полковника Шрама, і химерного запорозького отамана Кирила Тура, романтичного і мужнього лицаря-звитяжця Петра Шраменка, гетьманів — по-державному мудрого Сомка і лукавого Брюховецького, охоронця козацьких звичаїв та традицій козацької демократії Пугача, заможного хуторянина Череваниха, чарівну Лесю, народного філософа і проповідника кобзаря, міщан та інших. Кожен з них — яскрава індивідуальність, самотній характер, їх об'єднують спільні риси української національної психології, етики та моралі. Національний характер у романі — це органічна єдність протилежностей. Він багатогранний, та при тому завжди цілісний і довершений.

Паволоцький полковник Шрам згідно з авторськими ідеологічними настановами не дуже вірить у силу народних мас, більше покладаючись

на козацьку старшину. Це, здавалось би, повинно послаблювати народне начало в його характері. Але саме доля України, рідного народу визначають сенс життя Шрама. Герой по-своєму бачить проблему й шляхи її розв'язання, і народ ніколи не був для нього чужим. Звідси й спорідненість характеру Шрама з характером героїв українських народних легенд, історичних пісень та дум. Згадаймо славного кошового отамана Сірка, що, вболіваючи за долю рідного краю, збирає козацьку раду і закликає хлопців-молодців сідлати коней та виступати в похід проти ворога. Або характерні для запорозького лицарства зневага до небезпеки, закоханість у степ, у безмежний простір, що також є прикметою української вдачі. Ці ж риси властиві й герою роману Шрамові.

Мотив дороги, як і в народній творчості, також підкреслює в героях твору їхню козацьку витривалість та відвагу, що виявлялися у далеких і виснажливих походах, тяжких боях. Показовим тут є епізод битви Кирила Тура та Петра Шраменка, хоч він і має відтінок безрозсудності та нерозумної завзятості.

Крізь призму народного світосприйняття подає П. Куліш і характери Сомка та Брюховецького. Основним критерієм оцінки їхніх вчинків є відданість Україні.

Сомко наділений характерними рисами українського полководця і державного діяча. Йдучи за літописними та фольклорними оповіданнями, автор пише, що «він був воїн уроди, возраста і красоти зело дивної». Постійні епітети та порівняння, інші деталі портрета підкреслюють у характері такі ідеальні риси народного героя як лицарство, гідність, чесність, відданість та мудрість. Ідея сильної української держави згуртувала навколо нього багатьох представників тогочасного суспільства.

За народною традицією йшов П. Куліш у змалюванні характеру Брюховецького. Іванець, як його називали козаки, — це образ політичного кар'єриста, подібного до Барабаша з українських народних дум та історичних пісень. Він — прямиий антипод Сомка, тому поданий у різко сатиричному плані: від портрета до вчинків та дій. Це передає народну оцінку таких історичних персонажів.

Ще один яскравий тип характеру в романі — це Кирило Тур. Його життєва філософія — філософія свободи, любові, відваги й відчайдушності. Цим він нагадує славнозвісного козака Мамає з народних легенд та запорожців-характерників.

Важливим ідейно-естетичним чинником у «Чорній раді» є народна культура, яка пронизує різні сфери буття людини. Це й народна поезія, і побут, і релігія, і звичаї, і обряди. Та й природа в системі духовних і моральних цінностей народу завжди виступала могутнім фактором формування не лише емоційності української вдачі, а також джерелом любові, миру й злагоди. Згадаймо опис переживань молодого Шраменка через нерозділене кохання. У своїй сукупності вони й відтворюють атмосферу національного життя, у якій формуються національні характери українців.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА РОМАНУ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Історичний роман «Чорна рада. Хроніка 1663 р.» Пантелеймон Куліш творив тоді, як Шевченко писав вірші «Три літа», а Микола Костомаров ґрунтовне дослідження з історії України «Богдан Хмельницький». Куліш писав текст водночас російською і українською мовами. Окреме видання з'явилося аж 1857 року. Серед перших читачів роману був Тарас Шевченко. «Я вже в другий раз читаю «Чорну раду» Куліша, і як прочитаю, то напишу йому прездоровенний мадригал»,— писав він, повертаючись із заслання. Безперечно, роман Куліша був значною подією.

Відомо, що джерелом «Чорної ради», як і низки віршів «Три літа», як і монографії «Богдан Хмельницький», є козацькі літописи XVII—XVIII століть. Зокрема Кулішів роман на одній із найвидатніших історико-літературних пам'яток і водночас найдостовірніших історичних джерел XVII століття — на «Літописі Самовидця», про що й сам Куліш признається в епілозі.

В основу роману також покладено козацький літопис Григорія Граб'янки про події в Україні 1663 року. Навіть прототипом одного з героїв роману — полковника Івана Шрама — був реальний історичний персонаж полковник Іван Попович.

Звернення Куліша до історії рідного народу не випадкове.

Ідеї національного відродження, народності і демократизму, що панували в середовищі патріотично настроєної української громадськості, ґрунтувались на історичному матеріалі та фольклорній стихії. Другим важливим чинником став романтизм, характерною рисою якого було звернення до історичного минулого. На початку XIX століття на історичну тему переважали твори поетичного жанру. Тому художнє втілення тем та образів української історії, зокрема козацької доби, в жанрі роману було актуальним завданням нашого письменства.

В основу сюжету роману автор поклав літописне оповідання про історичні події «чорної» ради, яка відбулася 17 і 18 червня 1663 року на околиці Ніжина. Внаслідок несприятливих для України суспільно-політичних обставин після смерті Б. Хмельницького почався розкол єдиної політичної цілості України — на Правобережжя і Лівобережжя. На Правобережжі, яке залишилось під зверхністю Польщі, гетьманував Павло Тетеря. На Лівобережжі, яке, всупереч Переяславській угоді 1654 року, підпорядкувала собі Росія, точилася гостра боротьба між кількома претендентами на булаву. Кошовому отаманові Івану Брюховецькому завдяки підтримці царської адміністрації і за допомогою демагогічних обіцянок вдалося схилити на свій бік Запоріжжя, козацьку чернь і низи суспільства і на «чорній раді» «доскочити булави». Так розгорілося полум'я соціальної ненависті, грабунку, вбивств значніших козаків: Якіма Сомка, Василя Золотаренка та кількох інших полковників було страчено, чимало старшин заслали до Сибіру. На тлі таких історичних подій розгортається романтичне кохання героїв роману Петра Шраменка і Лесі Череванівни.

П. Куліш, прихильний до городових козаків, водночас негативно характеризує політичну роль Запоріжжя. Воно, як вважає автор, стало історичним анахронізмом і перетворилося на джерело соціальних зворушень, що зсередини підривало незміцнілу молоду українську державність: «Тепер хто йде на Запоріжжя? Або гольтіпака, або злодюга, що боїться шибениці, або дармоїд, що не звик заробляти собі насущного хліба. Сидять там, окаянні, в Січі да тільки п'янують». Проте Куліш не відмовляє січовим братчикам у патріотизмі, хоробрості, здатності до самопожертви, побратимства, за які вони «припадали до душі всякому» українцеві.

Змальовуючи детально картину «чорної ради», Куліш довіряє Самовидцеві як свідкові, єдиному літописцеві й сучасникові, що зобразив її до дрібниць. Романіст не наслідує літопису дослівно, а творчо трансформує його ідеї та образи. Фрагментами, генетично пов'язаними з козацькими літописами, наскрізь пройняте художнє полотно «Чорної ради»: від зображення становища українського суспільства напередодні національно-визвольної війни і до останнього розділу роману (страта Сомка і смерть Шрама).

Таке використання джерел було природне для давнього українського письменства. Про це свідчить і творчість Т. Г. Шевченка, М. Костомарова, І. Нечуча-Левицького, І. Франка, Лесі Українки й інших художників слова.

МАРКО ВОВЧОК

Доповідь про письменницю

Марія Олександрівна Вілінська (у першому шлюбі — Маркович, у другому — Лобач-Жученко; літературний псевдонім — Марко Вовчок) народилася 10 грудня 1833 р. в маєтку Єкатерининське Орловської губернії у дворянській сім'ї. Навчалась у приватному пансіоні в Харкові, жила в Орлі у своєї тітки як вихователька її дітей. Узявши шлюб з українським фольклористом та етнографом О. Марковичем, жила в Чернігові, Києві, Немирові. Незабаром виїхала до Франції, оселилась у Парижі. Повернувшись до Росії, жила в Петербурзі, співробітничала в журналі «Отечественные записки». Пізніше разом з другим чоловіком М. Лобачем-Жученком мешкала в різних регіонах Російської імперії. Померла письменниця 28 липня 1907 р. в Нальчику.

Творчість Марка Вовчка розпочалась у другій половині 50-х рр. Свої найкращі оповідання з українського народного життя письменниця створила під час перебування в Немирові. Написані тоді твори побачили світ як окрема збірка під назвою «Народні оповідання» (1857). У них авторка звернулася до теми жіночої недолі, зумовленої соціальним безправ'ям. Вона рішуче виступила проти соціальної дискримінації народних мас. У повісті «Інститутка» Марко Вовчок гостро критикує кріпосну систему, що згубно позначається не лише на житті пригноблених, але й на моральному обличчі самих кріпосників.

Перу письменниці належить також чимало творів, написаних російською і французькою мовами.

ПРАГНЕННЯ НАРОДУ ДО ВОЛІ У ПОВІСТІ МАРКА ВОВЧКА «ІНСТИТУТКА»

Провідна тема творів Марка Вовчка — змалювання життя закріпаченого селянства і його прагнення до волі. Оповідання й повісті письменниці є чудовим продовженням антикріпосницьких мотивів поезії Тараса Шевченка.

Авторка показала поступове наростання гніву поневоленого народу по відношенню до своїх визискувачів. Від зітхання, стогону й сліз — до непокори, до відкритого виступу проти поміщицької сваволі — такий шлях проходять герої повісті «Інститутка» та «Народних оповідань». Вони починають розуміти необхідність саме активної боротьби як єдиного засобу позбутися важкого ярма.

Особливо яскраво зображено це у повісті «Інститутка». Стара поміщиця та її кріпаки чекають приїзду молодої пані, яка закінчила в місті інститут і має повернутися у свій маєток повновладною господинею. Ніхто з невільників не гадає, яке горе на них чекає з приїздом молодої поміщиці. Люди не можуть допустити й думки, що панночка буде гірше лютої змії, що від неї нікому не буде життя. Навпаки, селяни сподіваються на покращення свого становища. Та марними були ці рожеві сподівання.

Пані «інститутка» відразу показала гострі зуби. Вона вередлива, свавільна, брутальна й жорстока особа. Велику насолоду їй приносять людські муки. Якби могла, вона б і уві сні знущала з кріпаків, бо вони, вважає поміщиця, її власність, мовчазні виконавці її примх.

Найбільше дістається від «інститутки» її покоївці — лагідній, добрій, спокійній Устині. Кріпачка мовчки зносить побої, знущання і лише дивується: «Таке молоде, а таке немилосердне, господи!» Але згодом і в Устині вибухає гнів проти поміщицького свавілля. Вона не змогла залишатися німим свідком панського знущання над старою бабусею-кріпачкою. Ступивши на її захист, дівчина тим самим боронила і свою людську гідність.

Устину рішуче підтримав її чоловік Прокіп. Коли поміщиця хотіла вдарити її, він схопив пані за обидві руки, grimнувши: «Годі, пані, годі! Цього вже не буде! Годі!» А панові, який прибіг на крик, мовив: «Не підходьте, пане, не підходьте!»

Дорого обійшовся Прокопові цей виступ. Поміщик, який вважав себе паном-лібералом, віддає його в солдати. Та цим Прокіп здобув волю Устині. «Воля! — покрикне він, — воля! Та на волі і лихо і напасть — ніщо не страшне. На волі я гори потоплю! А кріпаку хоч як щаститься, усе добро на лихо стане». Ставши «солдаткою», Устина переїздить у місто. Вона ніби на світ народилася. Навіть важка праця на чужих не затьмарює найдорожчого, що в неї тепер є, — волі. Та воля ця відносна й неповноцінна. Адже Устина залишилася самотньою, бо чоловік із солдатами пішов у похід і невідомо, коли він повернеться.

Прагнення кріпаків до волі показала Марко Вовчок також і в образах Катрі та Назара — молодого подружжя кріпаків.

Працьовита, щира Катря сподівається вмилосердити поміщицю своїм старанням. Вона хоче, щоб пані зглянулась над її горем. Важко захворіла дитина... Та де там! Катря мусить панам обід зварити і вечерю приготувати, і город скопати. А пані лає її та виказує, що й ледача вона, і хліб її дурно їсть...

Терпець кріпачки уривається. Коли дитина померла, а Катрю хвору гонять на роботу, вона кидає гнівно панам: «Тепер я вже не боюсь вас! Хоч мене живцем із'їжте тепер!». Катря знає ціну панському співчуттю. Коли пан пожалівши, поклав їй на плече карбованця, вона наче гидку жабу, скидає в траву ті гроші.

Молода жінка божеволіє й гине, а її чоловік Назар втікає. Прощаючись з Прокопом і Устиною, він говорить, що буде вільним хоч півроку... В уста Назара письменниця вкладає прислів'я — мрію народу про волю: «Мандрівочка — рідна тіточка».

Глибоко реалістичні образи Устини, Прокопа, Катрі, Назара відображають характерні риси життя, думок і прагнень кріпаків. У першу чергу — це жадання волі.

У творах Марка Вовчка лунає прокляття кріпосництва.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УСТИНИ І ПАННОЧКИ

(За повістю Марка Вовчка «Інститутка»)

«Інститутка» — це перша в українській літературі соціальна повість, глибоко реалістичний твір про відносини між панамі та кріпаками. Письменниця з великою правдивістю змалювала тяжке становище кріпаків і викрила та засудила паразитичний спосіб життя тогочасного панства. Найкраще це показано на образах Устини і панночки.

Селянська дівчина Устина, від особи якої ведеться розповідь, не лише свідок подій, але й їх учасниця, головна героїня повісті. Ще з дитинства вона залишилася сиротою і виховувалась у чужих людей, які байдуже ставились до неї. Коли Устина підросла, її забрали до панського двору. Там Устина відчула весь тягар кріпацької неволі. А тому заповітною мрією була воля. «Коли б воля, заспівав би так, щоб і на селі лунало...» — говорила вона. Вона така ж чиста, ніжна і чутлива душею, як і інші молоді героїні Марка Вовчка, але значно життєрадісніша, здатна до мужньої боротьби. Бадьорістю і силою дихає розповідь Усті. Жива спостережливість і гаряче співчуття до чужого горя поєднуються у ній з активним відгуком на події, з надією на краще майбутнє. Усе життя Устина поривалась до волі, хоча ще не знала, як її здобути.

Панночка також сирота, але життя в неї склалось зовсім інакше. Жила вона в розкошах, на утриманні своєї бабусі, багаті поміщиці, виховувалась в інституті. Лінива і тупа від природи, в інституті для «благородных девиц» вона лінувалась учитися. Вона тільки трохи брала до французької мови, більше до музики і танців, щоб було чим

«себе між людьми показати». Це, миле з лица, а насправді дегенеративне, себелюбне створіння, прибувши з інституту в маєток, за короткий час стало прокляттям не тільки для покоївки Устини, а й для всіх кріпаків. Стара поміщиця задовольняла найменші примхи панночки і мріяла віддати її, свою онучку, за князя. Та інститутка покохала небагатого полкового лікаря. Це кохання не робить її щасливою, бо вона вважає, що щастя людини — в багатстві. З великою радістю дізнається вона про те, що в її судженого є невеликий хутір і що стара поміщиця обіцяє віддати їй свій маєток Дубці. Після одруження панночка одразу ж взялася за здійснення своїх планів: збільшити багатство в кілька разів, стати заможною і незалежною ні від кого поміщицею. З метою збільшення свого багатства вона посилює експлуатацію кріпаків.

Соціальне походження Устини і панночки зумовило їх ставлення до простих людей. Устина щира і привітна зі своїми подругами. Вона з великою повагою ставиться до бабусі-кріпачки, заступається за неї, коли панночка починає її бити. У місті Устина співчутливо ставиться до старенької хазяйки, допомагає їй чим може. Інститутка ж із презирством і зневагою ставиться до селян-кріпаків і бідніших від себе, знущається з них. «Люди прокидалися і лягали плачучи, проклинаючи, — каже письменниця. — Усе пригнула по-своєму молода пані».

Устина неписьменна, але в неї багатий життєвий досвід, вона спостережлива, може робити правильні висновки з побаченого і пережитого, добре розбирається в людях. Панночка ж, навпаки, закінчила інститут, але ніяких знань не придбала.

Устина приваблює не лише життєвою мудрістю, але й глибиною та щирістю почуттів. Одружившись із Прокопом, вона стає ніжною і чуйною дружиною, залишається на все життя вірною своєму коханому, якого за непокірність віддали в солдати.

Зовсім інші поведінка і почуття інститутки. Випещена і розніжена, вона не здатна на глибокі і щирі почуття. Навіть свого чоловіка панночка «якось чудно, не по-людському любила», крутила ним, як хотіла, насміхалася над його «добрістю», аж доки не зробила його «квачем», як влучно висловився про пана Назар.

Мова Устини проста, лагідна; панночка ж говорить грубо і лайливо. У звертанні до кріпаків у неї переважають грубі слова (гадина, дурна, ледащо), лайка («Я тебе на шматки розірву! Задушу тебе, гадино!»). У цьому образі втілені типові риси поміщиків-кріпосників середини XIX століття. В образі ж Устини втілено найкращі риси трудового народу: доброта, чесність, працьовитість, волелюбність. Устина схвалює вчинок Назара і свого чоловіка, разом з яким залишає панський двір.

У повісті «Інститутка» Марко Вовчок дає зрозуміти, що такі деспотичні панночки були не поодинокі, що такий тип нелюдів витворила кріпосницька система...

ЧОГО КРІПАЧКА УСТИНА МОЖЕ НАВЧИТИ ЛЮДЕЙ ВИСОКОГО СОЦІАЛЬНОГО СТАНУ ТА НАШИХ СУЧАСНИКІВ?

План

- I. Повість «Інститутка» Марка Вовчка — найкращий твір письменниці, перша українська соціальна повість.
- II. Актуальність образу Устини тоді і нині.
 1. Глибоке почуття власної гідності.
 2. Невичерпний оптимізм.
 3. Прагнення робити добро іншим, ставати на захист покривджених.
 4. Сміливість у боротьбі за справедливість та власне щастя, прагнення до волі.
 5. Філософське ставлення до перепетій життя, віра в краще майбутнє.
- III. Що вище: аристократизм походження чи аристократизм духу?

АНТИКРІПОСНИЦЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОВІСТІ МАРКА ВОВЧКА «ІНСТИТУТКА»

Марко Вовчок увійшла в українську літературу зі збіркою під назвою «Народні оповідання». Уже сама назва говорить про себе: народне життя само підказало їй тему, створило образи, характери. Найчастіше її перо торкалося болючої проблеми селян — їхньої неволі, кріпосної залежності від поміщиків.

Шляхетна натура письменниці, яка була вихована в повазі до людської особистості, не мирилася з тим, що одна людина — зі своїми почуттями, думками, мріями, зі своїм бажанням жити і бути щасливою — може належати іншій. Свої болісні роздуми про цю несправедливість, що ламала людські долі, письменниця втілила у повісті «Інститутка».

Дівчина Устина, від імені якої ведеться розповідь у творі, змалечку зростала сиротою. Коли їй було десять років, взяли у двір прислуговувати старій пані. Дворові вважали, що їм живеться добре і спокійно: пані була немічна, хотіла спокою та затишку. Вона їх хоч і не біла, зате дівчат тримала, як у в'язниці: ніколи не випускала ні погуляти, ні до церкви, мовляв, щоб «не розволочилися». Так вони і сиділи цілими днями у дівочій біля роботи.

Але незабаром спокій був порушений приїздом онучки старої пані, яка, вивчившись у київському інституті, поверталася додому. Вона за-своїла лише французьку мову, музику і танці і вважала, що така освіта цілком достатня. Про своє навчання розповідала бабусі з великою неохотою, а на майбутнє поклала великі надії: хотіла нашити одягу за новою модою, запровадити вечірні прийоми і вдало вийти заміж за багатого чоловіка.

Інститутка виявилась бездушним, істеричним, пихатим створінням і не вважала кріпаків за людей. Без будь-якого приводу вона кричала, біла,

щипала та оббріхувала Устину перед старою панею. Терпелива дівчина дивувалась: «Таке молоде, а таке немилосердне, господи!»

Яскраво і виразно письменниця змаловала контраст між Устиною і вередливою панночкою. Але суспільні умови поставили її над дівчиною-кріпачкою, яка за своїми людськими якостями різко відрізняється від панночки і значно краща за неї.

Поки панночка жила з бабусею, вона знушалася лише з Устини. Коли ж вийшла заміж за вродливого, хоч і небагатого, полкового лікаря, то почала знущатися з усіх на хуторі. Чоловік був людиною доброю, тому з кріпаками обходився по-людяному, але його безвольність і сліпа любов до молодої дружини розв'язали її руки: «Добрий пан — не б'є, не лає, та нічим і не подбає».

Дворові молодого пана: старенька бабуся, що порядкувала на його хазяйстві, візник Назар з привітною дружиною Катрею та парубок Прокіп — прийняли в своє коло Устину, як рідну. Співчували тому, як дівчина терпіла від своєї лютої власниці, і розуміли, що приїзд нової господині позначиться і на їхніх долях.

Руйнівною стала роль інститутки в житті цих людей, які тепер «прокидались і лягали плачучи, проклинаючи». Щаслива й весела сім'я втратила дитину. Катря, не витримавши тяжкого горя, захворіла, але пані не зважала на це і заставляла її працювати на кухні і на городі. Жінка не витримала цього, збожеволіла і втопилася. Назар теж не витримав такого життя і втік.

Різко змінилося життя Устини, коли трапився випадок у садку. Молода жінка заступилася за бабуся, яку пані за кілька яблук звинуватила у крадіжці. Інститутка вдарила бабуся, а за те, що Устина заступилася, підняла руку і на неї. Прокіп захистив свою дружину. За це його покарали: віддали у москалі.

Антикріпосницьке спрямування повісті найвиразніше виявилось в тому, що доля дружини москаля — краща, ніж ярмо кріпаччини. Устина стала вільною і змогла тепер працювати на себе, спокійно жити, думати, любити. Устина нарешті отримала можливість жити так, як людина, котра залежить від своїх сил і розуму, праці і обдарувань, а не від чиеїсь волі.

10 КЛАС

У десятому класі учні мають удосконалити свої вміння та навички написання творів на літературну тему, по-новому осмислювати матеріал художнього твору, проблеми реальної дійсності. Вони повинні:

- глибоко розуміти тему;
- навчитися відбирати матеріал, організовувати його (логічно розміщувати, розрізняти вступні та заключні, висновкові тези і т. ін.);
- уміти висловлювати й аргументувати свою думку, не видаючи за неї загальновідоме, але й не впадаючи в інші крайнощі — заперечення художньої цінності й художньої правди твору, перегляд загальноновизнаних точок зору на нього, безапеляційна оцінка автора та його героїв;
- уміти знаходити й використовувати виразне слово;
- формувати узагальнені судження й будувати докази та висновки;
- «бачити» автора, його позицію, його ідейно-художній замисел; систему виразально-зображальних засобів.

Десятикласники вже мають поняття про художній метод, національну специфіку твору; вони повинні вміти виявляти жанрові риси епосу, лірики, драми, а також індивідуальну своєрідність митця і майстерність його у зображенні внутрішнього світу героя; типові характери в типових обставинах, художнє узагальнення; конкретно-історичне та загальнолюдське у творі.

За вимогами програми обсяг творів повинен складати: — 2,5–3 сторінки (у класах з російською мовою навчання) та 3–3,5 сторінки (у класах з українською мовою навчання).

Твори десятикласників мають відзначатися більшою, порівняно з попередніми роками навчання, самостійністю суджень; мати зв'язок із життєвою практикою, власним досвідом, а не лише з аналізованим літературним твором.

ЗВЕЛИЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ФОЛЬКЛОРНИХ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ

Богдан Хмельницький — гетьман України, видатний державний діяч і полководець. Хмельницький доклав багато зусиль для організації українського війська, встановлення дипломатичних зв'язків з іншими країнами, вів непримиренну боротьбу з польською шляхтою.

Про Богдана Хмельницького дуже багато написано у нашій літературі. Це один із найкolorитніших образів в історії України, який зробив багато для того, щоб країна була вільною і сильною, бо у ті часи кримські татари забирали у полон багато українців. Більша частина України залежала від польських панів, і Хмельницький робив багато, щоб країна була незалежною. Народ дуже любив цього гетьмана й оспівав його подвиги у віршах, поемах. Важко знайти у літературі постать, про яку написано так багато. Про нього пишуть письменники, історики, бо ця людина зробила дуже багато, залишила значущий слід в історії.

Один із найвідоміших романів про Хмельницького — це роман Павла Загребельного «Я, Богдан». У цьому романі читач стає свідком того, як Хмельницький із рядового козака виріс до гетьмана, а народні маси стали вбачати в Богданові уособлення самих себе. Дуже багато важить у цьому рівнянні (Богдан — народ) потужно зображений інтелект, мегасвіт почувань і думок гетьмана. Це людина справді титанічного розуму й серця. Велич Богдана у тому, що він першим побачив свій народ в історичному контексті і водночас усвідомив себе вписаним у безсмертя народу. Своє покликання Богдан бачив не в тому, щоб тільки вигравати битви, а щоб «вигравати народну долю». «Стати отцем вольності не на мить, не на день, а на віки — ось над чим я думав тої червневої ночі...» — говорить Богдан у фіналі роману. У тих роздумах трапляються часові суперечливі крайнощі («Любив співати, хоч і знав, що співання є противенством мислення», «народ ніколи не знає, де його свобода. Доріг багато, а свобода одна»); художнє навантаження, що несуть вони, можна трактувати як спробу показати трудність, а часом і суперечливість шляхів, якими йдуть народи та їхні лідери до пізнання великих життєвих істин.

У думі «Хмельницький і Барабаш» розповідається про Хмельницького — виразника інтересів народу і Барабаша — виразника інтересів верхівки і середньої української шляхти, яка виступала проти визвольної війни і всіма засобами підтримувала феодальний лад польської держави.

Хмельницький — патріот своєї держави, він закликає «козакам козацькі порядки дати», «ляхів, мостивих панів, у пень рубати». Він на боці пригноблених народних мас і засуджує зрадницьку політику Барабаша, який продався польському королю Радиславу. Хмельницький намагається спочатку повернути Барабаша на свій бік. У Барабаша були королівські листи про надання козакам вольностей. Але ці листи він ховав і не хотів показувати козакам, намагаючись тримати їх у покорі. На заклик Богдана «козакам козацькі порядки давати, за віру християнську одностайно стати» Барабаш відповідає:

Нащо нам козакам козацькі порядки давати?
Чи не краще нам із ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіль по вік-вічний уживати?

Не погоджується Барабаш разом із Хмельницьким боротися проти польської шляхти. Тоді заради України, заради народу Хмельницький вирішує хитрістю забрати у Барабаша королівські листи і підняти козацтво на боротьбу з поневолювачами.

У романі Н. Рибак «Переяславська рада» головним образом є Богдан Хмельницький. Розв'язанню двох основних завдань присвятив великий гетьман своє життя — визволенню України від чужоземного ярма і об'єднанню України з Росією. Про це співається й у народній думі, що являє собою епіграф до твору:

Ой Хмельницький Богдане, гетьмане,
 Добрий розум тобі достався,
 Що короля і султана, і кримського хана
 Ти відцурався
 Та з Москвою навек об'єднався.

Зараз дехто докоряє Хмельницькому, що він зробив неправильно, уклавши угоду з Росією на Переяславській раді. Але Хмельницький вболівав серцем за долю України, дбав про те, щоб її не розшматували вороги, щоб шляхта польська не забрала у народу найсвятіше, що є у людини,— християнську віру.

В історії України постать Богдана Хмельницького невід'ємна від найсвятіших прагнень українського народу до волі, щастя, справедливості. Саме з Богданом пов'язане становлення української держави, формування української нації. Його внесок в історію рідного народу полягає у визволенні придністровських земель від ярма польських магнатів, збереженні мови, культури, будівництві української держави.

Досвідчений воїн і дипломат, визначний державний діяч, один із найосвіченіших людей свого часу, Хмельницький належить до плеяди найвидатніших постатей історії всіх часів. Ніхто так, як він, не зумів відчутти душу народу, його найпотаємніші прагнення і думи. І народ, який дуже любив його за це, увічнив його образ у своїх невмирущих думках і піснях:

Ой спасибі тобі, Хмелю,
 Й превелика шана,
 Що врятував Україну
 Від польського пана...

У своїй творчості народ залишив пам'ять про цю людину, і ще багато поколінь дізнаються про нього. Пам'ять про Хмельницького не вмере, поки живе український народ:

Полягла Богдана голова,
 Та слава його козацька не вмере, не поляже
 Про лицарство всякому розкаже.

ЧОМУ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧИНАЄТЬСЯ З УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ?

План

- I. Сконцентрована народна мудрість.
- II. Усна народна творчість — поетична історія народу, джерело натхнення для письменників.
 1. Історичні пісні та думи — теми для епічних полотен з історії народу.
 2. Використання митцями народнопоетичних засобів виразності.
 3. Народні прислів'я та фразеологізми як засоби характеротворення.

4. Міфи, народні казки — основа для літературної казки та фантастичних творів.

III. Значення усної народної творчості як виразника народних дум, носія народної моралі.

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ **Доповідь про письменника**

Іван Семенович Левицький (1838—1918) (літ. псевдоніми — І. Нечуй-Левицький, І. Нечуй) народився 13 листопада 1838 р. в м. Стеблеві на Київщині у сім'ї священика. Навчався в духовному училищі та в семінарії. Закінчив Київську духовну академію. Учителював у Полтавській семінарії, у гімназіях Каліша, Седлеця, Кишинєва. Вийшовши у відставку, оселився в Києві, де й провів решту життя. Помер І. Нечуй-Левицький 2 квітня 1918 р.

Початок літературної діяльності І. Нечуя-Левицького припав на 60-ті роки. У 70-х — 80-х рр. були написані найбільш відомі твори письменника — «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Бурлачка», «Старосвітські батюшки та матушки», «Хмари». На тлі художніх пошуків кінця ХІХ — поч. ХХ ст. його творчість відзначалась тематичним і стильовим консерватизмом.

Для прози І. Нечуя-Левицького характерне реалістичне відображення дійсності. Основна тема його творів — селянська. Увагу автора привертає соціальна проблематика. Він розкриває вплив кріпацтва на долі й мораль селян, показує процеси, що відбувалися в українському селі після скасування кріпосної залежності. У повісті «Кайдашева сім'я» прозаїк змалював широку картину складних процесів, зумовлених селянською реформою. На думку автора, саме соціально-економічні причини змінили традиційний устрій народного життя. Вони позначились не лише на майнових відносинах, а й на всьому комплексі народної звичаєвості, моралі та психологічному складі селянина. В окремих творах письменник змалював життя української інтелігенції (роман «Хмари»). Значний інтерес становлять фольклористичні та літературно-публіцистичні праці І. Нечуя-Левицького.

ЗОБРАЖЕННЯ НАРОДНОГО ЖИТТЯ, ПОБУТУ І ЗВИЧАЇВ ТА ОБРЯДІВ УКРАЇНЦІВ У ПОВІСТІ

І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Без минулого немає майбутнього. Якщо прийняти це за істину, то життя селян, так яскраво змальоване І. Нечуєм-Левицьким у повісті «Кайдашева сім'я», становить великий інтерес. А ще як врахувати, що у багатьох із нас коріння роду тягнеться саме з села.

Життя сільських трудівників споконвіку підпорядковувалося хліборобському циклові — оранці, сіянню, жнивам, возовиці, молотьбі. І саме за такою щоденною роботою ми бачимо Кайдашів. Не сиділи вони без діла і тоді, коли справлялися зі своїм урожаєм — йшли працювати на

панське поле за снопи. Крім того, старий Кайдаш був добрим стельмахом і робив вози та інший сільськогосподарський реманент. За це його поважали, як і кожного гарного майстра.

Бачимо в повісті і нові реалії пореформеної доби — щоб заплатити непомірні податки, сини Кайдаша наймалися возити своїми кіньми панський цукор і борошно до залізниці.

До громадського життя селяни здебільшого байдужі, адже їхня психологія формувалася ще за кріпаччини, коли про все думав пан, управитель. Згадаймо хоча б історію з розкопуванням горба. Сільська громада довірлива і недосвічена у громадських справах, тому хитрий жид Берко легко її підкупив і обдувив із шинком, доставши собі велику вигоду, а людям зробивши шкоду.

Свята і неділю селяни шанували, не працювали, хіба що виконували неважку роботу по господарству.

Опис жіночого трудового життя у І. Нечуя-Левицького більш докладний. Жінкам треба було дбати про одяг. Тож їм доводилося вибирати коноплі, мочити їх, бити на бительні, терти на терниці, сукати нитки в починки, мотати на мотовило, виробляти полотно, потім відбілювати його, шити сорочки і вишивати їх. От яким важким і довгим був цей процес! Саме за такою роботою ми часто бачимо Марусю Кайдашиху і її невісток. Та ще ж кожній жінці хотілося, щоб полотно було тоншим, білішим, і щоб сорочки були гарно вишитими. По цьому судили на селі, чи добра господиня.

А як не помітити такої характерної деталі: і Омелько, й Маруся, й інші члени їхньої родини завжди ходили в чистих білих сорочках, навіть на роботі, в будень, не кажучи вже про свята. Це свідчить про любов до чистоти й охайності українського жіноцтва.

Як бачимо з повісті, селянки багато уваги приділяли чистоті оселі — щотижня підмазували піч, розмальовували її, чепурили й зовні хату — білили стіни, призьбу підводили темнішим, обсаджували садком. Щодня замітали, прибирали у хаті та на подвір'ї. Потім пекли хліб, варили обід. Страв у будні було небагато — борщ та каша, галушки, лемішка, але вони мали бути смачними та поживними.

Кайдашиха та її невістки жили оцими щоденними турботами, їхня душа міліла й дрібніла, бо саме для неї роботи й не було. Тому почалися сварки, колотнеча за розподіл хатньої роботи, за власність. Основною винуватицею цього була свекруха, яка вважала невісток, за прийнятою тоді думкою, свіжою робочою силою. І поважалася дружина сина саме за роботячість та господарність, а ще більше за той посаг, який принесла з собою.

Замолоду Маруся Кайдашиха довго служила у панів і набралася від них з одного боку облесливості — «до природної звичайності українки в неї пристало щось уже дуже солодке, аж нудне», а з другого боку — зверхності, пиhi та грубості. Це одразу ж відчули на собі спершу Мотря, згодом Мелашка. Отже, панщина наклала свій відбиток не лише на

Кайдаша, а й на Кайдашиху, і, мабуть, на багатьох інших селян, що виявилось у їхньому пияцтві, егоїзмі, сварливості та грубості.

Письменник не вдається у повісті до детального опису цікавих в етнографічному відношенні і визначних у житті людей подій — весілля, народин, хрестин, похорону. І це новий крок у розвитку української літератури, адже І. Нечуй-Левицький прагне дослідити психологію селянина-індивідуаліста, засудити його егоїзм, причому специфічними засобами — засобами гумору та сатири. Хоча у нього ми можемо знайти детальний опис святкового і буденного одягу української дівчини та жінки, парубка та чоловіка.

За повістю «Кайдашева сім'я» можна вивчати звичаєве право українського народу. Час, коли діти повинні одружуватись, визначали батьки. Вони ж здебільшого і радили, кого обрати в подружжя, давали свою згоду, ходили на розглядини. За звичаєм старші сини відділялися, а молодший залишався з батьками і догодовував їх.

У родині важливе місце відводилося вихованню пошани до старших, до матері («Ти-бо, Мотре, повинна таки поважати матір, бо мати старша в хаті,— почав навчати старий батько,— треба ж комусь порядкувати в хаті та лад давати.»); поваги до гідності людини, честі, до святого хліба («Чого ж ти кидаєш ложкою нам усім у вічі? Честі не знаєш, чи що?»— сказав старий Кайдаш. «Коли хочеш сердитись, то сердься, а не кидай на святий хліб ложкою»,— обізвався вперше сердито на свою жінку Карпо). Якщо хлопець ходив до дівчини на чужу вулицю, то повинен був відкупитися від тамтешніх хлопців могоричем, як це зробив Лаврін.

Великого значення надавали селяни віруванням і забобонам. Кайдаш постився по п'ятницях, щоб не втонути, баба Палажка щороку їла паски в Київській Лаврі, щоб потрапити до раю, Мотря сіяла пшеницю для того, «щоб виявити, чи «чисте» місце під їхню нову хату». У разі хвороби на селі зверталися до баби-«знахурки». У Семигорах це була баба Палажка, і до неї послали Мотрю, щоб заспокоїти старого Кайдаша.

Мені здається, що жоден підручник історії не дасть такого яскравого, глибокого знання народного життя, побуту, звичаїв і традицій українського народу, одержати відчуття епохи, як це робить талановитий художній твір, зокрема повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького.

КАЙДАШІ – ТИПОВІ ПРЕДСТАВНИКИ УКРАЇНЬСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОРЕФОРМЕННОГО ПЕРІОДУ, НОСІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Люблячи свій народ, співчуваючи його тяжкій долі, видатний український письменник І. Нечуй-Левицький вважав своїм обов'язком говорити йому правду, будити від важкого сну й апатії, які були викликані довгими роками кріпосницького гніту та злиднями. І правда ще висловлена у такій досконалій художній формі, з таким гумором та іронією, що це викликає сміх і сльози вже в багатьох поколіннях читачів, примушує їх вкотре замислитися над вічними істинами добра і зла.

Перш за все ми бачимо, що життя селянина проходить у щоденній важкій праці. Вона хоч і виснажлива, але, мабуть, жоден із героїв повісті не уявляв себе без роботи. Омелько Кайдаш, окрім хліборобства, займався ще й стельмахуванням — робив вози та інші вироби з дерева. Карпо і Лаврін підробляли хурщиками: наймалися возити до залізниці з панських сахарень та млинів цукор і борошно. Уся сім'я, зібравши власний урожай, йшла заробляти у пана снопи, щоб розрахуватися з податками і на свої потреби залишити дещичю. Отже, ми виразно бачимо одну з найхарактерніших рис українського селянина — працьовитість, як і розпорядливість та господарність.

У жіноцтва були свої щоденні турботи — варити обід, прибирати, прати, шити одяг. Коли почитаєш, як Кайдашиха, Мотря й Мелашка щосуботи підмазували комин, чепурили хату зовні, прибирали, і все це у білих, гарно вишитих сорочках, то вимальовується ще одна, крім працьовитості, риса української селянки — її охайність, потяг до краси в усьому. А якими привабливими були українські дівчата у свята! Ось Мотря йде до церкви. «... Вбралася в зелену спідницю в червону запаску, підперезалася довгим червоним поясом..., одяглась в зелений з червоними квіточками горсет, взулась в червоні чоботи, наділа добре намисто... Павине пір'я блищало і миготіло, а золотий пружок парчі на чорних косах надавав краси тонким чорним бровам та блискучим очам». Яскраві, красиві, веселі кольори одягу характерні не лише для дівчат, а й для жінок. Кайдашиха на розглядини до Балашів «наділа тонку сорочку, зав'язалась гарною новою хусткою з торочками до самих плечей і понадівала всі хрести й дукачі, наділа нову юбку, нову білу свиту, ще й в жовті чоботи взулась».

Кайдаші, як і всі селяни того часу, були глибоко релігійними, дотримувалися свят, а також неписаних моральних законів. Старий Кайдаш постійно нагадував Мотрі, щоб шанувала свекруху, бо та старша. Карпо вперше розсердився на жінку, коли та кинула ложку на хліб, повелася за столом нечемно. Щоправда, з цих намагань жити за народними моральними приписами часто нічого не виходило через егоїзм, жорстокість свекрухи, яка викликала таку ж злостивість з боку невістки.

Старше покоління Кайдашів — Омелько і Маруся — типові представники селянства другої половини XIX століття. Вони пережили панщину, яка наклала на них відбиток на все життя. У Кайдаша це виявилось в тому, що він, як колись панські люди після тяжкої праці, запивав своє горе в шинку. Це й призвело його до загибелі. Кайдашиха набралася од панів пихи та зарозумілості, бажання кимось командувати. Це добре відчули на собі спочатку Мотря, потім Мелашка, адже саме жорстокість і грубість, егоїзм свекрухи найчастіше призводили до сварок, лайок і навіть бійок у сім'ї.

Отже, надмірна емоційність і нестриманість у стосунках, лайливість, хоч і не кращі, але ж типові риси тогочасних селян, бо їм постійно під впливом обставин доводилося відвойовувати своє «місце під сонцем». У цьому ми переконуємося, почитавши сторінки повісті про взаємини Кайдашихи, Мотрі, Мелашки, баби Палажки і баби Параски, батька та синів Кайдашів.

Молодше покоління — Карпо, Лаврін, їхні жінки і діти недалеко відійшли від батьків, успадкувавши їхній егоїзм, байдужість до громадських справ. Пригадаймо історію з горбом, що був біля Кайдашевого двору і на якому ламалося стільки селянських возів. Старий Омелько наказав синам трохи розкопати горб, але вони цього не зробили. Карпо говорить батькові: «Цілий куток їздить через гору, а я буду її розкопувать... Як хтось почне, то й я копірсну заступом скільки там разів». Лаврін підтримав: «І я так само». Старий Кайдаш махнув рукою: «Не буду ж і я його копати. Нехай його чорти розкопують, коли знайдуть у йому смак...»

Однак не можна не помітити, якою поезією сповнені слова Лавріна, Мелашки й інших персонажів повісті у момент злету почуттів. Герої говорять словами пісень, так і сиплять прислів'ями та примовками. Навіть суворий Карпо, залицяючись до Мотрі, подумав, як проспівав: «Ой важу я на цю дівчину вражу, та не знаю, чи буде вона моєю: в'ється, як в'юн у руках, та коли б не вислизнула з рук». А чого лишень не примовляла Кайдашиха на розглядинах у Довбишів та Балашів: «Будь же дочко, здорова, як риба, гожа, як рожа, весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля! Дай тобі, боже, спішно робити; щоб твої думки були повні, як криниця водою, щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом. Дай вам боже, із роси, із води; нехай ваше життя буде між солодкими медами, між пахучими квітками». Отже, поетичність, потяг до краси — невід'ємна частка душі нашого народу.

Іскристим, соковитим гумором насичений діалог синів Кайдаша, коли вони говорили про вибір майбутніх дружин. І в цьому проглядається ще одна характерна риса українців — схильність до жарту, гумору, вміння посміятися не лише з інших, а і з себе. Кайдашиха, наприклад, згадуючи про невдалу для неї поїздки до Біївців, говорить, що тепер її туди не заманять і калачем, бо мало голови собі не знесла, «а на очіпку зробила собі правдиві Западінці». Лаврін насмішкувато запитав: «Зате ж, мамо, в вас на голові, мабуть, набігли цілі Семигори?»

Селяни до смішного забобонні і темні, їх легко обдурити через довірливість, як це зробив жид Берко, забравши громадський шинок в оренду і споюючи та обдираючи відвідувачів. Це теж характерна риса українців.

Отже, завдяки таланту І. Нечуя-Левицького ми мали змогу пройнятися духом доби, визначити риси національного характеру українців. І хоч ці риси не завжди були привабливими, автор дає нам зрозуміти, що вони не стільки від злої вдачі, а від тяжкої праці, нестатків — постійних супутників селянина.

СІМ'Я ЯК ОСЕРЕДОК СУСПІЛЬСТВА

(За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»)

План

- I. Кайдаші — типова патріархальна родина.
- II. На чому тримається сім'я Кайдашів?
 1. Вплив суспільних стосунків.
 2. Звичаї, традиції.

3. Особисті духовні якості.
 4. Проблема батьків і дітей.
- III. Яка сім'я — така й держава.

ВНУТРІШНЄ ПРАГНЕННЯ КАЙДАШІВ УТВЕРДИТИ СЕБЕ ГОСПОДАРЯМИ НА ЗЕМЛІ

План

- I. Земля — основа існування українського хлібороба.
- II. Чому сварилися Кайдаші?
 1. Важка праця на власному наділі.
 2. Байдужість до громадських справ.
 3. Зростання чисельності родини.
 4. Поділ землі, суперечки за межу.
- III. Власна гідність селянина — у почуванні себе господарем землі.

ХУДОЖНЯ МАЙТЕРНІСТЬ ПОВІСТІ

I. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Більше ніж століття відділяє нас від часу написання І. Нечуєм-Левицьким повісті «Кайдашева сім'я», але життя героїв, їхні вчинки і поведінка хвилюють нас і зараз. У чому ж секрет такого довголіття літературного твору? Мені здається, найперше, у художній майстерності автора. І. Нечуй-Левицький не бере предметом дослідження якихось визначних, незвичайних подій, не кидає своїх героїв у вир випробувань. Він показує буденне сімейне життя, день за днем, рік за роком. І відзначає, що не всі можуть пройти випробування часом та «сімейними війнами» і зберегти при цьому гідність, поетичну душу.

І. С. Нечуй-Левицький високо цінував народну творчість і щоразу звертався до її невичерпних джерел. Мова повісті «Кайдашева сім'я» рясно пересипана, мов перлами, народними афоризмами, приказками, дотепами, піснями. Правда, ці народні вислови дуже часто бувають «з перцем».

Старий Кайдаш говорить до Карпа: «В гурті каша їється, а гуца дітей не розгонить». «Хоч між дровами, аби з чорними бровами», — відповідає Лаврін матері на питання про одруження. Кайдашиха «розпустила на всю хату мед своїм язиком», висловлюючи побажання Мелашці: «Будь же, дочко, здорова, як риба, гожа, як рожка, весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля!» А сама при цьому думала: «Довго прийдеться мені вчити цю Мелашку... Коли б хоч не була така сатана, як Мотря». Цим автор підкреслює таку рису Кайдашихи, як облесливість та лицемірство. Щоб розважити і заспокоїти Мелашку, Балашиха говорить: «Дівка, як верба: де посади, то прийметься», — хоч сама із сумом відзначає: «У нас була, як рожка цвіла, а тепер така стала, як квітка в'яла». Словами казки розповідає Мотря батькам про свекруху: «В мене свекруха — люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише, а з носа гонить дим кужелем».

Забобонність селян, їхню темноту і неуцтво І. Нечуй-Левицький показує особливо через епізод замовляння знахаркою бабою Палажкою хвороби

Кайдаша: «Пом'яни, господи, раба божого Омелька та ті книжки, що в церкві читають: ермолой, бермолой, савтирю і ще тую, що телятиною обшита... Хрест на мені, хрест на спині, уся в хрестах, як овечка в реп'яхах...»

Отже, використання фольклору надало творові І. Нечуя-Левицького неповторного національного колориту, сприяло його виразності і більш глибокому розкриттю психології героїв.

Мова повісті «Кайдашева сім'я» багата на порівняння, що служить, разом з іншими художніми засобами, успішній реалізації ідеї.

Наприклад, автор так говорить про Кайдаша, підкреслюючи його згубну пристрасть: «...Червоний перець у горілці дражнив його, наче цяцька малу дитину». Кайдашиха «стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині». Мотря «теліпалася на стіні, наче павук на павутинні». Мелашка «затріпала рученятами, неначе пташка крилами».

У повісті використані гіперболи. Мелашка «виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива, і полила ними материн садок». На кожній сторінці твору можна зустріти багато й інших тропів та лексичних засобів: епітетів («під її солодкими словами ховається гіркий полин»), метафор (горщик завищав, застогнав, «в хаті гризла Мелашку свекруха»), синонімів («вони разом верещали, гвалтували, лаялись», свекруха з невісткою пищали, гавкали, сичали, репетували, кляли, наробили галасу).

Високу майстерність виявив письменник у використанні діалогів. Це надало творові напруженого, динамічного і навіть драматичного звучання.

Варте особливої уваги застосування автором у повісті різних засобів гумору та сатири. Це комічні ситуації (Мотря з яйцями на драбині, помилкове залицяння ченця до баби Палажки та інші), комічні діалоги (як Лаврін з Карпом собі наречених вибирали). З такого, наприклад, діалогу вимальовуються характери братів: суворий, неговіркий, перебірливий у Карпа і лагідний, жартівливий, поетичний у Лавріна.

А чого варта та сцена, коли «не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину стара видроока Кайдашиха...». Використаний тут з одного боку прийом паралелізму, заперечного порівняння, а з іншого — урочистий «батальний» тон для опису нікчемної сварки створюють неперевершену комічну картину, хоч і з відтінком суму.

То ж очевидна велика художня майстерність І. Нечуя-Левицького у використанні всіх художніх засобів мови, у вираженні авторської позиції — людина не повинна втрачати самоповаги за будь-яких обставин і разом з тим поважати право інших на власну гідність. Недаремно І. Франко відносив повість «Кайдашева сім'я» «до найкращих оздоб українського письменства».

ЗГУБНИЙ ВПЛИВ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛЮДИНУ

(За повістю І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»)

Усі твори І. С. Нечуя-Левицького дихають правдивістю зображення народного життя. Нечуй-Левицький у своїх творах відбив прагнення народу до кращого життя, його ненависть до гнобителів. Письменник уважно

спостерігав усі риси життя народу. У своїх творах він показав не тільки чудові картини побуту українського села, прагнення трудових мас до нового життя, але й відобразив, як морально губить людину породження експлуататорського ладу. Цю тему він розкриває в повісті «Кайдашева сім'я», яка вийшла друком у 1879 році. «Великий майстер зору», Нечуй-Левицький не міг не торкнутися цієї теми. Письменник бачив, як жорстоко знівечив кріпосницький лад простий люд. Але й після скасування кріпосницької системи життя народу не покращало. На зміну панщині прийшла «голодна воля». Новий капіталістичний лад породжує й нове лихо — боротьбу за «твое» і «моє» серед селян. Приватна власність морально губить людей, вони стають жорстокими і грубими, їх багатий душевний світ поступово закриває темрява. Образи «Кайдашевої сім'ї» — це жертви експлуататорського ладу, морально знівечені люди.

Герої повісті — старий Кайдаш із Кайдашихою — колишні кріпаки. Тяжка праця на панщині наклала на них свої відбитки: герої дуже рано зістарились. Це видно з портрета Омелька Кайдаша: «Кайдаш стругав вісь. Широко рукава закачалися до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки. Кучеряве посічене волосся стирчало на голові, як пух, і блищало сивиною». Отже, портретний опис Кайдаша свідчить про тяжке життя за часів кріпацтва. Тепер у Кайдашів з'явилися достатки, але й для цього немало докласти зусиль треба було Кайдашеві. А якою ж стала Кайдашиха? За панщини вона служила у панів. Її брали у панський палац ще дівкою за куховарку. Тут вона набралася усього панського, її мова стала облесливою, в її душі розвинулась якась повага до панів. Маруся перейняла всі панські звички, та й сама хотіла стати «панею» хоч у своїй родині. Вона намагається в усьому верховодити. Зверхньо й грубо ставиться до своїх невісток, до чоловіка. Недарма за панські звички на селі прозвали Кайдашиху «панею економшею».

Життя Кайдашів було більш-менш мирним, доки Карпо та Лаврін не оженилися. Після одруження синів починається нещадна боротьба за «твое» і «моє». Кожен із синів вважає себе справжнім господарем. Сварки між ними ведуться за розділ батьківського господарства. Молодиці й собі готові повидирати одна одній очі за якісь мотвила чи кухлі. У цих постійних сварках проявляється дріб'язковість героїв. Син б'є батька, невістка виколоє свекрусі око. І за що? За те, що при сварці Мотрина дитина розбила кухля Кайдашихи. І ось уже в обох хатах повно гвалту: летять горщики та полумиски, кричать діти. А Кайдашиха навмисне розмазала кров по всьому виду та й побігла через все село із закривавленим обличчям. Мотрю за бабу посадили в холодну. Але чи це допомагає? Сварки між Мотрею і свекрухою, Мотрею і Мелашкою не припиняються. Молоді калічать одна одній худобу, вибивають вікна, крадуть яйця. Лайки та бійки між двома сім'ями іноді затихають. Але не надовго. Незабаром вони знову починаються. Ці люди зовсім загрубіли, вони поступово втрачають свої

найкращі риси. Автор зображує дві сім'ї, як дві ворожі сили, які готові кинути одна на одну: «Дві сім'ї, як дві чорні хмари наближалися одна до другої сумно й понуро». До чого ж дійшли ці люди, що навіть собаки, позадиравши хвости, стояли і здивовано дивилися на них?! А скільки гвалту та крику було через ту грушу?! Мотря ладна була повбивати Мелашчиних дітей за те, що ті зірвали собі декілька груш. Карпо й Лаврін і собі почали доводити, чия це груша. І боротьба ця, яку породила приватна власність, не закінчується. Бо доки буде існувати експлуататорська система з її найголовнішим злом — приватною власністю, доти не припиниться те безмежне прагнення людини до володіння речами.

Але найстрашніше, що і Мотря, і Мелашка, і старий Кайдаш та сама Кайдашиха — люди, які мають багатий душевний світ. Кожен із них має якісь чудові риси характеру, якісь гарні здібності. Взяти, наприклад, старого Кайдаша. З перших рядків повісті ми дізнаємося, що Омелько — добрий, працюючий майстер. Це людина, котра постійно прагне до примирення в сім'ї, людина з доброю, чуйною душею. А сини? Карпо — вольова, смілива людина. Він має самостійний розум, вміє постояти за себе. Лаврін виділяється серед інших образів своєю поетичною, пісенною натурою, палким серцем. Яка співуча й красива та лагідна в нього мова! Коли парубок вперше побачив Мелашку, він із захопленням милується нею: «І де ти, красо, вродилася з твоїми шовковитими бровами; коли б ти була зозулею в гаю, то я тебе й там упіймаю». А Мелашка? Як ніжно й вірно любить вона свого Лавріна, як сумує, коли його немає поруч. Її ліризм, краса душі, зовнішня краса — все це змальовується автором із такою ніжністю! Та й Мотря — моторна, працююча жінка, вміє захистити себе. А стара Кайдашиха? Хіба вона не любить дітей? Хіба не добра та не охайна господарка?

Але усі ці прекрасні риси вдачі, всі чудові здібності цих людей поступово гинуть, втрачаються. Куди може піти Кайдаш, щоб не бачити бійок та не чути сварок? У шинок. Тут він виливає своє горе за чаркою. Це доводить його до білої гарячки, і він потопає майже у калюжі. Карпо стає грубою, черстою людиною, яка не поважає рідних батьків, але постійно відстоює своє право на «моє». «Ходім у волость, — каже Карпо братові, — бо я своєю часткою не поступлюся». Лаврін теж втрачає свою ліричну душу. Він, як і Карпо, вперто бореться за своє «моє». Гине і прекрасна душа Мелашки, яка потрапила в це пекло. Вона разом зі свекрухою щодня лається з Мотрею. Кайдашиха готова з'їсти свою старшу невістку. Хто ж винен в тому, що люди з прекрасними рисами гинуть морально? Винен у цьому існуючий лад. В обставинах експлуататорського ладу ці риси і чудові здібності героїв не можуть розвиватися, вони гинуть під впливом соціального зла — приватної власності. Ці риси вдачі та здібності витрачаються не на користь суспільству, а на боротьбу за «твоє» і «моє». Усю свою енергію, свіжі сили зовсім молоді люди віддають сваркам, лайкам та бійкам. Шкода стає цих людей.

Але ж чи немає таких і в наші часи «Кайдашевих сімей»? Звичайно, є. І зараз зустрічаються люди, яких не турбує життя суспільства. Головне

їхне завдання — придбати побільше речей. Але в нашому суспільстві люди-на цінується не за багатством, а за розумом, за її здібностями. І люди, які все своє життя віддають корисливій справі, — це морально убогі, обмежені люди. Їм не місце в нашому суспільстві. Отже, тема твору, яка була розкрита І. С. Нечуєм-Левицьким більше ста років тому, актуальна і нині.

ПРИРОДА СМІХУ У «КАЙДАШЕВІЙ СІМ'Ї» І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Загально визнано, що гумор — «одна з найсильніших, найцікавіших особливостей» таланту І. Нечуя-Левицького. Найвиразніше, найособливіше ця риса творчого стилю письменника виявилася в його повісті «Кайдашева сім'я». Нечуй-Левицький зумів підмітити й передати найособливіше в народному характері, зокрема погляд на життя з усмішкою, гумористично-іронічне ставлення до складнощів життя.

Змальовуючи побут родини Кайдашів, автор використовує засоби народної сміхової культури, узявши з неї не лише окремі елементи, а й ідейно-стильову багатозначність народного сміху. У народній культурі сміх різний: доброзичливий, жартівливо безтурботний, гумористичний, ліричний, елегантний, сумний і навіть печальний, дошкульний, сатирично-знущальний. Таким багатогранним є сміх і в «Кайдашевій сім'ї».

Найперше, що привертає увагу під час читання «Кайдашевої сім'ї», — це поєднання ліричного й гумористично-сатиричного пластів зображення. Тонкий ліризм та іскрометний гумор властиві і мові автора, і мові персонажів. Картини природи, зображені дуже лірично, настроюють на спокій, тишу, радісне сприйняття світу і цим контрастують із неспокоєм у сім'ї Кайдашів, посилюють безглуздість суперечок і баталій.

Особливо важлива для характеристики персонажів їхня мова. Деякі сторінки повісті звучать у тій же тональності, що й лірична народна пісня про кохання.

Цей лірично наснажений матеріал існує не сам по собі, а в поєднанні з гумористичними ситуаціями, характеристиками, оцінками, то контрастуючи з ними, то тісно переплітаючись, перехрещуючись.

Кожна ситуація в повісті має подвійний зміст. Так, зокрема, пригоди п'яного Омелька Кайдаша викликають у нас то доброзичливий, життєрадісний сміх (епізод від слів: «Жінко! Де ти у вражого сина діла двері?»), то сумний, печальний (сцена бійки з сином, коли «старий Кайдаш, як стояв, так і впав навзніж, аж ноги задер»). Конфлікт виник не через бездушність чи вроджений егоїзм Карпа, недаремно автор подає таку психологічну деталь: Карпо «ніби здерев'янів од тієї страшної події, котру вчинив». Конфлікт був спричинений соціальними умовами, котрі не давали селянству жити по-людському. П'яні галюцинації старого Кайдаша викликають гірку посмішку крізь сльози.

Сміх викреслюють і мовні партії Кайдашихи, яка на людях, щоб показати свою наближеність до панства, вживала зворот «проте вас», за що їй дражнили її «пані економша».

Але стара Кайдашиха — теж жертва тогочасного життя, тому її постійні бійки і сварки з невісткою, їх трагікомічні баталії викликають сатиричний сміх. І не тому, що все закінчується трагічно (Мотря свекрусі виколола око), а тому, що не може бути кінця ворожнечі у ворожому для людини суспільстві.

Дотепні порівняння, прислів'я, приказки вияскравлюють авторську позицію, несуть невисловлену тугу за кращим життям. Вони є засобом засудження всього того, що деморалізує людину, вбиває в ній людське. Коли й їх замало, Нечуй-Левицький використовує прийом контрасту, що здобувається неспівмірністю між високим стилем народно-героїчного епосу і нікчемним змістом ситуації: «Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з своєї хати до тину. Не сива хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину стара відроока Кайдашиха...» У цих і подібних ситуаціях сміх — глузливий, знищувальний, осуджуючий.

Така природа сміху в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я».

«КАЙДАШЕВІ ЗВИЧКИ» В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ

Видатний український прозаїк І. С. Нечуй-Левицький увійшов в історію української літератури як неперевершений майстер зображення природи, письменник, твори якого донесли до нас життя українського селянства, міщанства, заробітчан, духівництва, інтелігенції з їх болями, радощами, проблемами.

У 1879 році І. С. Нечуй-Левицький написав повість «Кайдашева сім'я». Письменник цікавився українською родиною, її духовними цінностями, її морально-етичними устроями. Письменник бачив усі складності і суперечності, які виникали в сучасних йому сім'ях. А те, що повість з інтересом читається понад 120 років, свідчить про майстерність і далекоглядність її автора.

Висміювання негативних рис характеру Кайдашів, їх вчинків, що принижували гідність людини, боротьба за «моє» і «твоє» — мета повісті І. С. Нечуя-Левицького.

Звичайно, вислів «кайдашеві звички» ми вживаємо у значенні тих негативних рис характеру людини, які, на жаль, передали нам наші предки. Бо хіба немає у нашому житті баб Палажок і Парасок, які століттями сваряться з різних причин. Іноді у транспорті чи на базарі зустрінем їх: лаються за першість у черзі, за яке-небудь невдоволення. І тоді, і зараз це — від невихованості, від браку культури.

Вічна проблема «батьків та дітей» теж прийшла до нас з сивої давнини. Однак І. С. Нечуй-Левицький уперше вказує нам на неповагу до батьків. Порушилася віковична українська традиція шанобливого ставлення до батька-матері у дітей, і їх життя ламається, летить під укіс. Бо у своїй власній сім'ї не можна виховувати у дітей повагу до себе, коли ти зневажив своїх батьків — діти ж бо це бачать. І у нашому сьогоденні нерідко бачиш, як спілкуються брат із сестрою, бо заздрять один одному, бо

спадок батьків не так поділили. Але хай Кайдаші були забиті, затуркані панщиною, неосвічені, а що ж їх рівняє з нашими сучасниками? Чому ми не можемо піднятися над ними? Останнім часом усе звертають на «український менталітет», але мені здається, що це тільки, щоб якимось виправдати себе, бо ж такі соромно зізнатися собі у «кайдашевих звичках». Хоч і здаються нам смішними суперечки Кайдашів, інколи ми пізнаємо в них і наших сучасників, які за «моє» готові на все.

Пияцтво... Скільки лиха від нього! І це всі розуміють, однак побороти цю негативну рису до цього часу не вдалося, не зважаючи ні на освіту, ні на прогрес.

«Кайдашеві звички», на жаль, ще живуть серед нас. Але що цікаво — сміятись над Кайдашами — сміємось, а себе такими не бачимо. А жаль!

ПАНАС МИРНИЙ

Доповідь про письменника

Панас Якович Рудченко (літ. псевдонім — Панас Мирний) народився 1 травня 1849 р. у м. Миргороді на Полтавщині в сім'ї чиновника. Навчався в Миргородському та Гадяцькому повітовому училищах. Не маючи можливостей продовжувати систематичне навчання, наполегливо займався самоосвітою. Служив у повітових канцеляріях Гадяча, Прилук, Миргорода. 1871 р. оселився в Полтаві, де провів решту життя. Працював у казначействі та казенній палаті, після 1917 р. — у губфінвідділі. Помер Панас Мирний 28 січня 1920 р., похований у Полтаві.

Літературну діяльність Панас Мирний розпочав наприкінці 60-х рр. Виявив себе як письменник-реаліст. У творчій спадщині Панаса Мирного переважає проза. Він є автором ряду нарисів, оповідань, повістей, романів.

Серед творів Панаса Мирного найбільш масштабним і складним є соціально-психологічний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», написаний у співавторстві з Іваном Біликом (І.Я. Рудченком). Робота над романом припала на 1872—1875 рр. Через цензурні перепони він був виданий пізніше — 1880 р. Задум твору був нав'язаний реальним випадком, що дістав відображення спочатку в нарисі Панаса Мирного «Подоріжжя од Полтави до Гадячого», а згодом — у повісті «Чіпка». У центр повісті автор поставив селянина, який обирає злочинний шлях під впливом соціальних обставин. До розвитку попереднього задуму приєднався Іван Білик, за участю якого з'явилися кілька редакцій роману. Співавторство різних особистостей, а також тривалий час роботи над романом зумовили його багатоплановість. Автори змалювали широке полотно народного життя з усім комплексом суспільних процесів, що охоплює більш як столітній часовий відрізок. При цьому увага зосереджена на образі окремої особистості — представника селянського середовища, який під впливом соціальних обставин став злочинцем. Твір пропонує читачеві художній аналіз того життєвого вибору, що був зроблений центральним персонажем. Роман «Хіба ревуть

воли, як ясла повні?» став важливим етапом у розвитку української романістики. Він давав відповіді на складні питання тогочасної дійсності, розкривав причини й зображував наслідки руйнування патріархального селянського життєвого устрою. Однак уже на той час ці відповіді, спроектовані в соціальну площину, сприймалися як дещо спрощені й односторонні. Роман Панаса Мирного та Івана Білика став найвищим досягненням української реалістичної прози XIX ст. Водночас він виявив обмеженість та односторонність реалістичного трактування й соціального аналізу дійсності.

Художня проза Панаса Мирного належить до класичних зразків української літератури. Її характерними рисами є масштабність реалістичних малюнків, точне відтворення народного побуту, соціальність та психологізм.

ЧІПКА – НЕ БУНТАР, А ЗЛОДІЙ?

(За романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)

Я різав все...

Т. Г. Шевченко

Багато сучасних вчених усе більше й більше схилиються до думки, що характер людини, її нахили, таланти закладаються ще до народження дитини. А умови життя, соціальний стан людини дають можливість їй або реалізувати свій талант, або занедбати його.

На жаль, Чіпка Варениченко, головний герой роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», занедбав талант хлібороба, а вміння повести людей за собою перетворив у злодійське ремесло.

Усе своє лихе життя він пояснює тим, що шукає правду.

Коли на власній ниві Чіпка зібрав гарний врожай, несподівано принесли з волості страшну звістку: в нього відбирають землю. Це була підступна акція чиновників — землю у нього відібрали обманом, віддавши її комусь за хабар. Чіпка віч-на-віч зіткнувся із жорстокою несправедливістю. Він протестує, але все більш скочується на слизький шлях. У товаристві п'яниць і волоцюг — Лушні, Матні і Пацюка — грабує, бешкетує, пиячить. Увесь нехитрий його статок поплив у шинок. Не міг пропити тільки жита, що виростив власними руками, окропив власним потом: спротивилася хліборобська совість, не віддав шинкареві за безцінок, а подарував колишньому товаришеві. Цей вчинок був останньою іскрою, що відмежовувала в його душі добро від зла, та й вона швидко згасла.

Коли не стало чого пропивати, компанія Чіпки вирішує обікрасти пана. Варениченко йде нехотя, огинаючись, але як дійшло до того, що їх викрив сторож, Чіпка вбив його. Поведінку свою він виправдовує такими словами: «Хіба ми ріжемо? Ми тільки рівняємо бідних з багачами».

Та якщо пшеницю вкрали вони дійсно у пана, то життя відібрали у такого ж бідняка, як і самі, — у сторожа.

І знову рікою летється горілка, нею заливається совість. Горілка вигнала й матір із дому.

Та з часом Чіпка зрозумів, що треба поводитись інакше, чесною роботою прикривати свої злочинні нахили й наміри. Уся згряя вдень невтомно працювала, а вночі за детальним планом ватажка коїлися страшні злочини. Навіть кохання, найсильніше людське почуття, не змогло змінити підступну злу суть Чіпки. Всі свої злочини він прикривав високими словами про пошук правди. Будь-які негаразди у своєму житті Варениченко сприймає як вселюдську трагедію, бажає мститися, розпалює себе горілкою, щоб легше вбивати, і грабує всіх підряд, не дивиться на те, хто перед ним — пан чи свій брат — хлібороб.

Займаючись розбоєм, він сп'янів від крові і від усвідомлення власної сили та влади над людьми.

Останній злочин Чіпки і його товаришів-зłodіїв — убивство родини козака-хуторянина Хоменка. Цьому немає виправдання.

Мільйони людей живуть в однакових соціально-історичних умовах, зазнають однакових бід та знущань. Але чому ж одні живуть за законами добра і справедливості, а інші стають на шлях злочину? Відповіддю на це питання може бути життя кожної окремої людини.

ДИТИНСТВО ЧІПКИ — ОСНОВА ЙОГО БУНТАРСТВА

(За романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)

Споконвічно точиться на землі боротьба між добром і злом, якій не видно кінця. Панас Мирний у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» яскраво показує борсання сильної людини між цими двома протилежними початками.

Батька свого Чіпка не знав, ніколи не бачив. Його мати — убога селянка. Мотря жила із своєю матір'ю, ледве перебивалася випадковими заробітками у багатших сусідів. У холоді, у постійному недоїданні зроставав малий Чіпка. Ще з раннього дитинства, часто битий долею, ровесниками і матір'ю, хлопець ріс відлюдькуватим. Єдиною відрадою у його сирітстві була баба Оришка. Дитяче товариство його не приймало: безбатченко, злидень. Мав він від ровесників тільки стусани та образи. Не злюбив він це товариство, похмуро дивився на дітей і тікав від них до баби — у світ казки і життєвої мудрості. Він цікавився всім: і птахами, і землею, і Богом. Діставав наївні пояснення, що відповідали знанням і світогляду баби Оришки, та не приймав їх на віру, а ставився до них критично. Це свідчило про глибокий природний розум хлопця.

Усе, що Чіпка бачив і чув, примушувало його задуматися, викликало часом зовсім не дитячі запитання. Злидні погнали дванадцятирічного хлопця в найми до куркуля Бородая. Коли ж той побив його за непослух, Чіпка ледь не спалив господарство. Це був перший вияв протесту, який

потім перейшов у стихійне бунтарство. Відтоді він і «поніс у серці гірке почуття ненависті на долю, що поділили людей на хазяїна й робітника». Закипіла в дитячому серці злість до жорстоких людей. Недоля та неволя, у якій зростав Чіпка і жили близькі йому люди, почали пробуджувати в його серці ті давні зерна ненависті.

Наруга над улюбленим дідом Уласом, якого на старість зробили панським попихачем, та розповідь про батькове безталання пошматували на клапті те всепрощення, яке намагалася прищепити Чіпці баба Оришка, знищили й без того його слабку віру в божу справедливість. Він все більше почав нагадувати людям свого батька, бо виростав впертим, непокірним, швидким на розправу, не визнавав ніяких заборон.

Як відомо, все, що закладено в людську душу у дитинстві, залишається назавжди. Ненависть до людей, яка вкорінилася в серці Чіпки з малих літ, штовхнула його на шлях злодія і вбивці, витіснивши світлі думки, мрії, сподівання.

ЗОБРАЖЕННЯ ПОКРІПАЧЕННЯ УКРАЇНИ У РОМАНІ ПАНАСА МИРНОГО «ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»

Історія України має багато трагічних сторінок, але найбільшим нещастям для нашого народу стала ліквідація Гетьманщини і перетворення вільного селянина на безправного кріпака. Дуже часто кріпосниками ставали давні вороги українців — польські пани і підпанки, яким російські самодержці роздавали родючі землі своєї Малоросії. Саме так з'явився у Пісках пан Польський — генерал, що служив у якомусь полку, терся біля вельмож і нарешті за вірну службу отримав село.

Уперше прибувши у Піски, що подарувала йому цариця, й відчувши опір вільних людей, новоспечений володар зрозумів, що громада добровільно не вставить свою шию в ярмо, що «волів» потрібно гарненько призвичаїти, щоб самі простягали шию і слухняно виконували волю господаря. І на другий день генерал привів «москалів», котрі швиденько прикладами гвинтівок «роти заціпили» непокірним.

Із того все й почалося... «Ляшок» вдається й до мерзеного обману піщан, що братиме з них тільки невелику плату за користування «його» землею. І зрештою вільні колись селяни стали панськими. Уперше біда затесалася у село у вигляді царського генерала, а згодом з'явилася разом з удовою-генеральшою та її синочками. Тепер піщани зрозуміли, що пропали навіки.

Кріпосники за короткий час так запрягли «волів» у ярмо, що тепер уже можна було тішитися й насолоджуватися життям щодня. Селяни ходили на панщину по чотири-п'ять днів на тиждень, а крім того, «зносили у двір курей, гусей, яйця». Було з чого панам бенкетувати та в п'яному хмелю гудити своїх «мазеп». Генеральша навіть не спілкувалася зі своїми годувальниками-кріпаками, все йшло через прикажчиків. Її мозок працював тільки над вигаданням страшних, принизливих покарань своїм дворовим. Спустошене серце генеральші грілося не біля дітей та онуків.

Свою любов вона віддала котам. А тим, хто вичісував тих котів, стелив їм постіль, доводилось гірко. З наказу генеральші люто катують веселу дівчину Уляну. Мокрині доводиться прилюдно цілий день мазати панські кухні з мертвим кошеним на шиї, якого вона ненароком придушила.

Зовсім зубожіло село, коли осів на батьківщині Василь Семенович Польський. При ньому кріпаки вимушені були працювати на панщині вже шість днів на тиждень. На відміну від генеральші, Василь Семенович спілкувався зі своїми кріпаками. Ще підлітком скуб ровесників за чуба, юнаком цінував красу молодих кріпачок.

Пани-кріпосники були не хазяїнами, а хижими експлуаторами. Вони не дбали про землю, про тих, хто на ній працює. З року в рік земля виснажувалася, урожаї падали, село убожіло, морально розкладалося. Пияцтво, злодійство стали звичайними явищами серед кріпаків. Неволья, як той чад, задурманила людям голови...

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У РОМАНІ ПАНАСА МИРНОГО

«ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»

У романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панас Мирний описує життя поневоленого народу. Письменник подає образи нескорених жінок-селянок, які, незважаючи на важкі соціальні, а також психологічні умови, залишаються такими ж чесними, добрими і мужніми. Такими рисами характеру Панас Мирний наділив Мотрю, Галю і Христю, які звикли до важкого, але чесного життя. Для них краще вже нічого не мати, ніж мати щось, що було здобуте неправдою, крадіжками і злочинами.

Вражені неправдою, деякі чоловіки — Чіпка, Максим — стають на шлях злочинів. Але жінки виявляються сильнішими за них, прагнучи зробити все, щоб покращити своє становище чесною працею. Яскравим прикладом жінки-трудівниці є Мотря, яка працює не покладаючи рук, щоб хоч якось підтримати свою родину. В її житті не було щастя, радості. Невеличкий промінь лише на мить освітив її життя, подарувавши клаптик землі, і знову згаснув, відібравши останню надію, останні мрії та сподівання: «Мотря день і ніч в роботі та в роботі; літом — на полі, зимою — вдома».

Цій жінці було дуже важко змиритися з неправдою, яка дуже глибоко її вразила. Та не тільки соціальні умови пригнічували Мотрю, великого болю завдав їй її рідний син, зневажаючи її почуття, ображаючи материнське серце. Людиною, перед якою Мотря виливала своє горе, якій вона скаржилася на своє злиденне життя, була Христя. Ця дівчина була веселою, завжди усміхненою, але, зіткнувшись із несправедливістю, кривдою і пригніченням, вона зовсім змінилася. Христя стала мовчазною, посмішка вже рідко з'являлася на її обличчі, раніше такому привітному і щасливому. Христя дуже чуйна людина, чужі страждання завдавали їй болю так само, як і свої. Почувши сумну розповідь Чіпки про свої злидні, вона близько до серця сприйняла його невдачі, важку долю. Але поділившись своїми думками та хвилюваннями з чоловіком, вона раптом відкрила для себе, що він

не розуміє страждання інших людей, кажучи, що «своя сорочка ближче до тіла». Христю дуже вразив цей егоїзм, вона не чекала такого від Грицька. У романі є образ ще однієї чуйної дівчини. Це образ Галі, в якому також розкривається прагнення до справедливості, до чесного життя, до тихого сімейного щастя. Ці риси об'єднують її з Мотрею і Христею. Батько та мати Галі були злочинцями, вона виросла в цьому оточенні, проте її душа не зачерствіла, вона залишилася доброю та щирою дівчиною. Галя намагалася витягти Чіпку з тієї компанії злодіїв, в якій він опинився, вона прагнула жити так, як живуть усі чесні люди: на своїй землі саджати хліб, самому заробляти гроші, а не здобувати кошти крадіжкою і навіть злочинами. Галя мріє про своє господарство, худобу, про мирне хліборобське життя з Чіпкою: «Я не люблю коней... воли кращі... Воли такі смирні, тихі...»

Проте на деякий час їй вдалося повернути свого чоловіка до нормального життя. Коли Чіпка раптом отямився, Галя дуже шанувала його, вірила йому: «— Один, та добрий, — вступилася за чоловіка Галя...»

Але вона не змогла втримати його від старого життя, від старих звичок. Важкі соціальні умови виявилися сильнішими, ніж зусилля чесної дівчини. Вона програла у цій боротьбі. Дізнавшись про той страшний злочин, який скоїв її чоловік, Галя вирішує накласти на себе руки.

У ті часи пригнічення на селі було дуже жорстоким, багато людей просто боялися своїх господарів-панів. Селяни вже давно втратили довіру до цих тиранів: «— І нащо тобі, сину, з панами тягатися? — каже Мотря журливо. — Ще, не дай Боже, підведуть як... Самі ж поховаються, а тобі — буде...»

Селяни отримали волю лише формально, а насправді їхнє становище стало ще гіршим, ніж було. Тому мужність жінок, які чесно жили в ті часи, є справді героїчною.

Але один жіночий образ у романі мені не сподобався. Це образ Явдохи, яка була користолюбивою, заздрісною та злою жінкою. Їй не сподобалася Мотря тільки тому, що вона жила в маленькій хаті, була зодягнена в стару одежину, тому, що на її обличчі були зморшки, які свідчили про важке життя. Ця жінка брала участь в усіх брудних справах свого чоловіка. Вона влаштовувала бенкети для його друзів-злодіїв. Але вона виросла в таких умовах, де не могла стати доброю та порядною, тому що її батьки навмисне штовхнули її ще дитиною на злочини. Одружившись із москалем Максимом, вона завжди була серед розбійників. Я вважаю, що її можна не тільки засуджувати, а й виправдати. З одного боку, це соціальний стан людей, нікчемні батьки Явдохи, погане оточення протягом усього життя. Але з іншого боку, якщо порівняти Явдоху з Галею, то умови їхнього життя були схожими: вони обидві зросли в родині розбішак і злодіїв, усі їхні брудні справи проходили перед очима жінок. Проте серце однієї стало черствим і холодним, а в іншій залишилося добрим і палким. Явдоха стала жадібною і злою, а Галя залишилася чуйною, чесною, доброю і порядною жінкою, яка вирішила, що краще зовсім не жити, ніж жити так, як жили її батько, мати та чоловік.

Тому ми бачимо, що Панас Мирний зображує не тільки мужніх, чесних та морально сильних жінок. Він описує й таких, які не змогли одержати перемогу над важкою долею і жахливими умовами, які примушували людину різними шляхами здобувати собі кошти для життя.

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» є соціально-психологічним, бо в ньому змальовуються не тільки важкі соціальні умови, в яких перебував український народ, а й світ внутрішніх хвилювань та турбот героїв. Письменник доводить, що навіть найстрашніший злочин не може бути скоєний просто так, без будь-яких обставин, які б сприяли цьому вчинкові.

САТИРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЕКСПЛУАТОРІВ У РОМАНІ П. МИРНОГО «ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»

План

- I. Антагоністичні протиріччя у суспільстві напередодні і під час реформи 1861 року за романом «Хіба ревуть воли...».
- II. Авторське ставлення до кривдників народу в романі «Хіба ревуть воли...».
 1. Чиновники — «пиявки людські».
 2. Формальна «демократія» земства.
 3. Жорстокість і ненаситність великих панів-землевласників.
 4. Зрада козацької старшини.
 5. «Не так пани, як підпанки».
- III. Соціально-психологічна мотивація вчинків головних героїв через викриття панської влади та їх прислужників за часів кріпосництва та після реформи.

ІВАН КАРПЕНКО-КАРИЙ **Доповідь про письменника**

Іван Карпович Тобілевич (літ. псевдонім — Карпенко-Карий) народився 17 вересня 1845 р. у слободі Арсенівці на Херсонщині в сім'ї управителя поміщицького маєтку. Навчався в Бобринецькому повітовому училищі, яке закінчив у 1859 р. Відтоді майже двадцять років служив канцеляристом. Із початку 60-х років брав активну участь в українському театральному житті. Протягом тривалого часу входив до різних театральних труп, на основі яких склався так званий театр корифеїв. Виконував переважно комедійні акторські ролі. Помер Карпенко-Карий 2 вересня 1907 року.

Карпенко-Карий — автор багатьох п'єс. Справжню популярність йому принесли комедійні твори «Мартин Боруля» (1886), «Сто тисяч» (1889), «Хазяїн» (1900). У них автор виступив проникливим спостерігачем життєвих процесів, що зумовлювали суттєві зміни в українському суспільстві. Драматург звернув увагу на викривлення селянської психології, спричинені маніакальною жагою збагачення. Моральна деградація, руйнування родинних і людських взаємин, самодурство

й тупе чванство — такі негативні риси побачив Карпенко-Карий в українському селянському середовищі. У комедії «Хазяїн» драматург зобразив людину, що перейшла межу, за якою втрачається вагомість моральних стримувань. Для героя — мільйонера в смердючому кожусі — прагнення наживи перетворилося на хворобливу психологічну залежність, що призводить до деградації особистості.

Карпенкові-Карому належить кілька п'єс на історичні теми. Серед них певний інтерес становить трагедія «Сава Чалий» — не перша в українському письменстві драматургічна обробка відомої народної пісні. Версія, що її пропонує Карпенко-Карий, відзначається зорієнтованістю на невибагливий загалом смак містечкового глядача.

Поza сумнівом, на драматургічній практиці Карпенка-Карого суттєво позначився його власний театральний, передусім акторський досвід, що диктував пошук тих сценічних засобів, які б сприяли формуванню масового українського глядача.

КОМЕДІЯ І. КАРПЕНКА-КАРОГО «ХАЗЯЇН» — ВИДАТНЕ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ

Чим визначається цінність літературного твору? Мабуть, тими загальнолюдськими цінностями, які автор у досконалій художній формі показує читачеві і примушує його замислитися. А ще тим естетичним задоволенням, що одержує людина при спілкуванні зі Словом митця.

Такий справжній витвір мистецтва подарував нам І. Карпенко-Карий. Хоч його «Хазяїн» — сатирична комедія, чітко видно прагнення драматурга підвести читача до певних позитивних моральних висновків. Нещадно висміюючи все потворне і нище в житті, письменник-сатирик мріє, що в майбутньому запанують «вищі ідеали загального добра», зникнуть причини, які породжують зло і несправедливість, егоїзм і жорстокість. Про це І. Карпенко-Карий неодноразово писав у листах до сина Назара.

Сам драматург підкреслював, що його «Хазяїн» — це «зла сатира на чоловічу любов до стягання без жодної іншої мети. Стягання для стягання!»

На цю тему є багато творів у світовій літературі, але І. Карпенко-Карий підійшов по-новаторському до її розкриття. Оскільки, за висловом автора, «комедія ця дуже серйозна», у ній немає ефектних переплетень подій, інтригуючих колізій. Центр ваги драматичного сюжету автор «Хазяїна» переніс на глибоке розкриття людських характерів, психологічну мотивацію вчинків героїв.

Разом із тим письменник використав увесь арсенал класичних комедійних і сатиричних засобів та прийомів. Взяти хоча б прізвище головного героя — Пузир. У народі говорять: «Пузир дувся, дувся та й лопнув».

Узявши собі в голову ідею збагачення без будь-якої мети, економлячи на всьому, навіть на власному здоров'ї, нехтуючи щастям дочки, Терентій Пузир прирікав себе на неминучу поразку. Усі сподівання

хазяїна лопнули, як мильна булька: робітники не витримали нещадної експлуатації і збунтувалися; хитрий Петро Михайлов потрапив у в'язницю за злісне банкрутство і потяг за собою своїх спільників, у тому числі й Пузиря; дочка вирішила вийти заміж за Калиновича, якого любила, навіть без згоди батька. Гуси, скубучи одну з тисячних кіп хазяїна, остаточно підірвали його здоров'я. Тому закономірна як фізична, так і моральна загибель героя, бо ідея збагачення для збагачення позбавлена усякого здорового глузду, ще й шкідлива для оточуючих.

Героїв комедії І. Карпенко-Карий групує за принципом контрасту. Головному героєві Пузирю і його помічникам протистоять пан Золотницький, дочка Соня і учитель гімназії Калинович (до речі, прізвище теж промовисте).

Автор практично не втручається в дію, його ремарки дуже лаконічні. Тиради, монологи напружені, змістовні, з глибоким підтекстом, прихованим гумором чи сатирою.

Що не діалог, то, як кажуть, сміх і гріх. Наприклад, такий:

Маюфес.

А чи на вашім вокзалі можна пообідать?

Пузир.

Я ніде на вокзалах не обідаю, бо возю свої харчі. Феноген!

<...>

Чи на нашому вокзалі можна пообідать?

Феноген.

Бухвет є.

Маюфес.

Треба поспішати, бо їсти хочу, аж шкура болить.

Пузир.

Тут недалеко.

Маюфес.

Та мені небагато й треба: хоч би чарку горілки та шматочок хліба...

Розмова, на перший погляд, звичайна, про звичайні речі. Але який заряд комічності криється у підтексті! Особливо якщо пригадати, що власник безмежних земельних угідь, хазяїн сотень тисяч пудів пшениці й сорока тисяч овець відмовляє своєму спільнику по шахрайству в найпростішому обіді. То ж як не посміятися з безглуздої, вражаючої жадібності героя!

На розкриття авторського ідейного задуму — засудження «стяжательства» працює у комедії кожна деталь, кожен штрих. Ось латаний-перелатаний халат мільйонера, кожух, що «торохтить» і «смердить». У ньому Пузиря навіть до земського банку швейцар не пускав, не вірячи, що такий багатий хазяїн може ходити задля економії ледь не в жебрацькому одязі.

Мова кожного персонажа глибоко індивідуалізована і є його характеристикою. Так, у Пузиря — груба, лайлива мова, насичена дієсловами наказового способу, що відповідає його категоричному, жорсткому і деспотичному характерові, його неосвіченості. У Золотницького, Соні,

Калиновича мова образна, метафорична, часом піднесено-книжна, з філософським спрямуванням. І що характерно — у мові практично кожного персонажа так і лунають, аж вибухають своєю влучністю та дотепністю прислів'я, приказки та фразеологізми: «не знаєш броду — не лізь прожогом в воду», «ярмо на шиї», «як свиня в моркву» (Пузир); «кусок в горло не полізе», «попала на стежку», «серцем чула», «увійти в суть» (Соня); «не вмер Данило, то болячка вдавिला», «чули дзвін, та не знаєте, відкіль він», «з пальця висмоктав», «з шкури вилізу» (Ліхтаренко); «і риби наловить, і ніг не замоче» (Феноген). Якщо цей перелік продовжувати, то довелося б переписати півкомедії. Висновок напрашується сам: І. Карпенко-Карий — великий знавець народної фразеології і майстер її доречного використання.

Найбільше мене вражає той факт, що багато сучасників драматурга, великих землевласників-аграріїв пізнавали себе у комедії і навіть підсилали до автора посланців із грошима, щоб вистава була знята з постановки. Чи це не свідчення майстерності письменника та його глибокої проникливості в суть явища?

Давно минули часи пузирів і феногенів, ліхтаренків та маюфесів, а гостре слово драматурга й сьогодні воює з людською жадібністю, обмеженістю, егоїзмом, жорстокістю. Нам близький гуманізм І. Карпенка-Карого — протест проти всякої наруги над людиною, проти попирання людської гідності. У справді мистецькому творі, яким, на мій погляд, є комедія «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, завжди присутнє те, що непідвладне подихам часу.

ЧИ Є СИЛА, ЩО ПРОТИСТОЇТЬ ПУЗИРЯМ?

(За комедією І. Карпенка-Карого «Хазяїн»)

У комедії «Хазяїн» видатний український драматург І. Карпенко-Карий показав «дику, страшенну силу» великих капіталістів-землевласників, які так розкрутили «хазяйське колесо», що воно придавило сотні і тисячі людей, прирекло їх на підневільне, рабське існування або примусило плазувати, пристосовуватися (як це трапилося з Феногеном, Ліхтаренком, Зеленським). Хто не зрозумів тієї системи, той був безжалісно роздавлений, знищений, як, наприклад, помічник Ліхтаренка, чесний юнак Зозуля, якого обмовив «права рука» хазяїна Феноген, аби прикрити власний злочин.

Звичайно, постає питання, а чи є сила, яка могла б протистояти пузірям, чоботам та іншим хижакам, «сильним світу цього»?

У комедії образіві головного героя Пузірю і його помічникам драматург протиставляє образи пана Золотницького, дочки Соні і учителя гімназії Калиновича.

Петро Петрович Золотницький — освічена, інтелігентна людина, яка дбає про національну культуру, прагне якимось вплинути на Пузіря, залучити його до суспільно корисної громадської роботи. Але його час пройшов, і він сам боїться бути поглинутим новими хазяїнами, ледве не

благає свого зажерливого сусіда: «Дай віку дожить, не виганяй ти мене з Капустяного! Потомствених обивателів і так небагато в околиці осталося, все нові хазяїни захопили, а ти вже й на мене зуби гостриш. Успієш ще захватити і Капустяне, й Миролобівку».

Отже, дворянин Золотницький не є тією силою, яка могла б протистояти новим хазяїнам.

Соня — «теплична квітка», виросла у дівочих мріях, дуже далеких від реального життя. Вона розумна, освічена, скінчила гімназію із золотою медаллю. Коли над нею під час навчання насміхалися, що в них у господарстві «людей годують гірше, ніж свиней», то дівчина тільки плакала та говорила, що це неправда. Випадково ставши свідком стихійного протесту робітників економії, Соня бачить, нарешті, всю страшну правду. Вона поки що не знає, як робиться хліб і вариться борщ, але вирішує розпитати про все, слідкувати, щоб для трудівників — творців усіх їхніх багатств — були створені більш-менш людські умови. Дівчина говорить своєму товаришеві і нареченому: «Тяжко було через те, що не знала, що робить і як робить... І тільки сьогодні випадково наскочила на стежку, і стало радісно!»

Калинович не поділяє таких оптимістичних сподівань Соні: «Трудно там правду насадить, де споконвіку у корені лежить неправда». І говорить: «Скажу вам, що тепер єсть інтелігентні, чесні хазяїни, сильні духом, котрі борються з старою закваскою в хазяйстві, бажаючи постановити правдиві відносини між хазяїном і робітником, але не знаю, чи їм це удасться!»

Як бачимо, учитель вважає, що дані економічні відносини зробити більш гуманними дуже важко.

Соня — сильна, рішуча натура, сміливо говорить батькові про неподобства з харчуванням, просить поліпшити становище робітників, які працюють на їхніх економіях. І заявляє: «А поки я буду знать і бачить, що у нас така неправда до людей, що вас скрізь судять, проклинають, мені ніщо не буде мило, життя моє буде каторгою!»

Вона ладна піти проти волі тата й одружитися з близькою їй серцю людиною — Калиновичем навіть без приданого. Але, ставши єдиною спадкоємицею величезного маєтку, чи витримає Соня, чи не зміниться, як її мати? І чи зуміє протистояти сусідам — хижакам, що тільки й чекають «слабинку», щоб проковтнути і знищити конкурента?

Отже, залишається Іван Миколайович Калинович. У його уста автор, очевидно, вклав і власні думки та переконання: «Будучина в руках нового покоління, і чим більше вийде з школи людей з чесним і правдивим поглядом на свої обов'язки перед суспільною громадою, тим скоріше виросте серед людей найбільша сума справедливості!..»

У цих словах, на мій погляд, криється велика правда. Але Калинович надто слабкий для втілення загальної ідеї добра і справедливості. Охоплений любов'ю до Соні, він навіть образам батька нареченої знаходить виправдання, жаліє Пузиря. То ж, мабуть, теж не зможе протистояти навальній силі капіталістів, які заради наживи ні перед чим не зупиняються. Він

пасивно чекатиме, поки до нього прийдуть учні, яким прищепить свої ідеали (і чи прищепить?).

Значить, повна безвихідь? Ні! Думаю, що сила, яка протистоїть пузірям, — це сама логіка життя. Прийде час, коли люди зрозуміють, що ні за які гроші не купиш здоров'я, щастя, душевних друзів та інших одвічних людських цінностей. І що щастя однієї людини ніколи не побудуєш на нещасті інших.

Наш час багато в чому схожий на часи, описані І. Карпенком-Карим. І зараз дехто намагається обманом нагромадити багатство, яке більше за його природні потреби, не розуміючи, що життя коротке, і не забере він усього з собою; зате залишить недобрі згадки про себе і гріх, що може впасти на його нащадків.

НОВАТОРСТВО І. КАРПЕНКА-КАРОГО-ДРАМАТУРГА

Основні свої твори І. Карпенко-Карий писав у 80-ті роки ХІХ століття, у той час, коли у суспільстві відбулися глибокі зміни, набули розвитку нові, капіталістичні, відносини. Почалося інтенсивне розшарування суспільства на класи, що дало про себе знати усіма наслідками і в Україні.

Нові явища тогочасного життя в найповнішому і найхарактернішому їх вияві Карпенко-Карий зображує у своїх творах дуже переконливо. Не пориваючи з національною театральною традицією (бо ж у центрі так само залишається народне життя й народні типи), він усе ж таки виводить українську драматургію з кола хатніх, особистих проблем, головну увагу зосереджуючи на громадських питаннях і настроях, на економічному розвитку народного життя.

Новий матеріал вимагав нової жанрової форми. Карпенко-Карий звертається до жанру «серйозної комедії», збагативши не тільки ідейно-тематичну, а й жанрову палітру української драматургії.

Нові соціальні типи зображені драматургом у таких п'єсах, як «Бурлака», «Сто тисяч», «Хазяїн». Усі вони представляють яскравий тип «хазяїна». Старшина Михайло Михайлович, Михайло Окунь і сам Пузир — то різні обличчя многоликого глитая, типи нових господарів, які відповідно до свого капіталу знаходяться на тому чи іншому щаблі соціальної драбини. Але якщо перші два тільки ступили на стежку наживи, а Калитка орудує тисячами, хоч і не вийшов ще з мужицької «лінії», то Пузир володіє великою капіталістичною машиною із сотнями найманих робітників. Постаті новоявлених пузирів і калиток змальовані автором у всій оголеності їх «комерчеських» інтересів, життєвих намірів та дій.

Найдосконаліше процеси наступу капіталізму на село, його могутню і руйнівну силу зображено в «серйозній комедії» «Хазяїн». Основним об'єктом зображення послужило «хазяїське колесо» мільйонера Пузиря, яке «одних дає, а другі проскакують». Воно охоплює всю систему тогочасного капіталістичного хазяїства. У його круговерть підхоплені і хазяї, господарі життя, і їхні підручні, і чесні дурні, що не можуть

прижитися в царстві хижаків, і «дешеві робітники», що врешті-решт пробують, хоч і марно, боротися з непереможним наступом капіталу.

Автор простежує весь механізм цього «колеса», закони, логіку й філософію життя тих, хто його обертає. У цьому світі все продається, навіть інтереси ближнього. Для Пузиря немає «ні сорому, ні честі», він неперебірливий у засобах досягнення наживи — «аби бариш, то все можна!» Єдине, що може протистояти йому, — то це така ж «дика, страшена сила».

За такими ж законами і мораллю живуть і підручні Пузиря. «З усього... треба користь витягати, хоч би й зубами прийшлося тягнути, тягни!» — такий девіз їхнього існування. У суспільстві експлуатації та наживи така поведінка не лише виправдовувалася, а й узаконювалася. Та, звісно, лише щодо «хазяїв», господарів життя. Такої оголеної соціальної критики й такого гострого викривального пафосу до Карпенка-Карого українська драматургія не знала.

Новаторськими були і авторські висновки до зображеного в драмі. Вони звучали не прямо, а опосередковано, через систему характеристик та сюжетних ситуацій. Ці висновки прийнятні й для сьогоденного дня, настільки повно аналізує автор процеси, зображені в п'єсі.

Новаторство Карпенка-Карого доповнюється і новизною форми. Це «серйозна комедія», яка характеризується відсутністю розважальних сценічних трюків, клоунади. Комізм образів і ситуацій досягається за допомогою слова. У центрі уваги — не дія, а думка, передана в діалозі, розмові чи окремії репліці. Для драми попереднього часу це було незвичним.

Новаторство Карпенка-Карого виявилось у тому, що він топтав свою стежку в літературі, першим виступивши за межі усталеного шаблону.

ОБРАЗ ПУЗИРЯ

У КОМЕДІЇ І. КАРПЕНКА-КАРОГО «ХАЗЯЙН»

Художня повноцінність літературного твору, як відомо, виявляється в тому, що життєві ситуації й людські типи зображуються в ньому неоднозначно, з різних сторін, бо ж неоднозначним, багатограним є й саме життя. Саме так і змальовано образ Терентія Гавриловича Пузиря — головного персонажа комедії «Хазяїн».

За задумом і його втіленням «Хазяїн» — це «зла сатира на чоловічу любов до стягання». Отже, сміх — іронічний, зневажливий, а то й знищувальний є основним прийомом характеристики ситуацій та образів, передусім Терентія Пузиря, мільйонера-землевласника. Драматург відтворює різні етапи життя, віхи злету цього «природженого хохла», спритного і хитрого мужика. Спочатку він був хазяїном «з середнім достатком», а згодом став мільйонером. У Пузиря — «княжество, ціле княжество»: кілька економій, десятки тисяч овець, сотні наймитів.

Щоб нажитися, досягти омріяного багатства, Пузир готовий на все: на нещадну експлуатацію, обман і навіть правовий злочин. Він «рвав, де тільки можна зірвать». Але це пересування по щаблях соціальної

драбини не було стихійним, необдуманим. Визначивши життєві орієнтири («хазяйство або смерть» — такий девіз), Пузир став стратегом і тактиком політики збагачування. Для нього будь-що має значення тільки тоді, коли воно дає прибуток. Навіть майбутній чоловік єдиної дочки для Пузиря не шанований зять, а живі гроші, тому й хоче Пузир віддати Соню не за «учителішку» Калиновича, а хоч і за неписьменного, проте багатого поміщицького сина.

Він заражений ідеєю збагачення, як бацилою, що врешті-решт підточує його життєві сили. Терентій Гаврилович надзвичайно скупий не лише для своїх наймитів, а й для себе самого. Тож комічний фінал жалюгідного існування Пузиря є логічним завершенням його життєвого кредо — «хазяйство або смерть». Скаліченого хазяїна, що погнався за гусьми і відбив нирки, Феноген наказує слугам перенести з поля додому у такий спосіб: «Беріть ті носилки, що гній виносять з конюшні, і бігом туди...»

Проте є в поведінці, характері Пузиря й те, що приваблює, чому не можна не симпатизувати. Це, перш за все, працьовитість, що й допомогла Пузиреві: «Я сорок літ недоїдав, недопивав, недосипав, кровію мою окипіла кожна копійка...»; «я всю молодість провів у степу», «із степу не вилазив». Це виступає вперед селянська вдача Пузиря, його наймовірної пращездатності.

Зауваживши, що «одна овечка, з послідніх, біленька з курдючком, має поранений хвостик; друга, гарненький лоб, шкандибає на праву задню ножку», хворий Пузир турбується не про себе, а про покалічених істот, бо йому «шкода худоби і потеря». Саме так, найперше шкода худоби, а вже потім втрати грошей. Отже, ще не все, що перейняв Пузир від селянського роду, він розгубив і втратив у погоні за наживою.

Через свій деструктивний бізнесменський азарт Пузир безглуздо загубив своє життя. Але той із пузирів і калиток, хто спіланує своє життя по-іншому, і дітей у гімназіях вивчить, і сам цивілізується, облагородить свою грубу і хижу натуру і поставить собі на службу усіх і вся. У перспективі це одна з крупних фігур капіталізму... Саме до таких роздумів і повертає нас І. Карпенко-Карий.

ІВАН ФРАНКО

Доповідь про письменника

Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 р. в с. Нагуєвичі на Львівщині в родині коваля. Навчався у початковій (1862—1864) та німецькій нормальній (1864—1867) школах, пізніше — у Дрогобицькій гімназії (1867—1875). 1875 року вступив на філософський факультет Львівського університету, який залишив через арешт у червні 1877 р. Пізніше був заарештований ще двічі (1880; 1889). Майже постійно співробітничав з різноманітними періодичними виданнями, на сторінках яких виступав як критик, публіцист, науковець. Наукові інтереси Франка зумовили

працю над докторською дисертацією, що була ним захищена 1893 р. у Віденському університеті. Із 1894 р. видавав журнал «Житє і слово», після закриття якого з 1898 р. був членом редакційного комітету «Літературно-наукового вісника». Взимку 1907—1908 рр. здоров'я письменника значно погіршилось. Матеріальні нестатки й виснажлива праця призвели до загострення хвороби восени 1915 р. Помер Франко 28 травня 1916 р.; похований у Львові.

Іван Франко — поет, прозаїк, драматург. Початок його літературної діяльності припадає на часи навчання в гімназії. Першими спробами були поезії, що друкувалися в журналі «Друг» та сформували збірку «Баяды і розказы» (1876). Кращі твори другої половини 70-х — 80-х рр. склали поетичну збірку «З вершин і низин» (1887), що засвідчила творче зростання митця. Збірка поєднує поезії на різні теми, переважно громадянські. Наступна книжка поезій Франка «Зів'яле листя» (1896) цілком відповідає авторському визначенню ліричної драми. Біографічно зумовлена, вона водночас є мистецьким шедевром і драматичним людським документом. До збірки «Мій Ізмарагд» (1898) увійшли переважно поезії 1897 р. та частина більш ранніх творів. У них знайшли відображення моральні й громадянські пошуки автора, позначені напруженим драматизмом та складною динамікою емоцій. 1900 року побачила світ поетична збірка Франка «Із днів журби». Важливим етапом його поетичної біографії стала наступна книжка «Semper tiro» (1906).

Франкові належить авторство ряду творів у жанрі поеми, серед яких на особливу увагу заслуговують «Іван Вишенський» та «Мойсей». Останній твір стосується складного комплексу національної, громадянської й особистісної проблематики, осмисленого в узагальнено-філософському ключі. Поема перейнята суворим усвідомленням неминучості жертв і складних випробувань на шляху людини й народу до духовного оновлення.

Франко — автор більш як ста прозових творів. Природно, що не всі з них однорідні за мистецькими вартостями. Прикметною особливістю прози письменника є її виражена тенденційність, що іноді переходить у публіцистичність, схематичну ілюстрацію політичних ідей, як, прикладом, у повісті «Борислав сміється» (1881—1882).

Серед драматургічних творів Франка безсумнівним здобутком є п'єса «Украдене щастя» (1893).

СПІВЗВУЧНІСТЬ ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА З НАРОДНОПІСЕННОЮ ТВОРЧІСТЮ

Титаном праці, видатним письменником, ученим, публіцистом, літературним перекладачем, видавцем, активним громадським діячем був Іван Якович Франко. Письменник мав великий дар класика — вміння промовляти не лише до своїх сучасників, а й до наступних поколінь. І. Франко писав: «Яко син українського селянина, вигодуваний чорним селянським

хлібом, працею селянських рук, почуваюся до обов'язку... відробити ті шляхи, які видала селянська рука на те, «щоб я міг видряпатися на висоту...»

Чи не тому в його творчості так багато народнопісенних мотивів? Візьмемо хоча б цикл «Веснянки» зі збірки «З вершин і низин». Він цікавий перш за все з погляду творчої розробки поетом народнопісенних традицій. Так образ весни в народній творчості завжди пов'язувався з надіями, мріями людей про краще життя. Бує цвіт — і росте душа хлібороба. Народні пісні — веснянки славили прихід весни, пов'язуючи його з майбутнім урожаєм, чеканням особистого щастя.

То ж і не дивно, що Франко, увібравши традиції української пісні, майстерно розвинув їх у своїй творчості. У циклі «Веснянки» поет прихід весни пов'язує не тільки з новим урожаєм, а й із довгожданими суспільними змінами:

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дрозж пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Жанр веснянок використовувався українськими поетами і до Франка. Але це були переважно пейзажні малюнки, у яких ліричний герой милувався розквітаючою весняною природою. І Франко ж вніс у цей жанр соціальні мотиви. Так у вірші «Гріє сонечко» поет звертається до сучасників із закликком не бути байдужими у житті, активно протистояти несправедливості:

Гей, брати! В кого серце чистеє,
Руки сильні, думка чесная,—
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!

Усі веснянки циклу об'єднані вірою в перемогу нового над старим, реакційним, що затримує світовий прогрес. Це голос душі поета, для якого смисл життя в боротьбі за щастя і волю трудящих.

Символом усього прекрасного, ніжного, благородного в людях є народнопоетичний образ червоної калини у вірші «Червона калина, чого в лузі гнешся?», що входить у поетичну збірку «Зів'яле листя»:

Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

Червона калина в поезії Франка, як і в народних піснях, символізує дівочу вроду, ніжність, а дуб — втілення парубоцтва, сили, завзяття, ніжності. Поет у своєму творі трансформує ці образи-символи відповідно до нових соціальних умов. У вірші калина — це ніби збірний образ галицьких дівчат, для яких батьки готували один шлях — заміжжя. Але для людського щастя цього замало. Заклик до

порушення старих сімейних і громадських традицій читається між рядками поезії.

Вірш «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...» теж має народнопісенну основу. Читаючи цю поезію, мимоволі пригадуєш чудові перлини українського пісенного жанру — пісні про кохання («Сонце низенько...», «Ой ти, дівчино, горда та пишна», «Тече річка невеличка»), до яких за своїми мотивами близькі твори Франка. Але «Ой ти, дівчино...» — твір цілком оригінальний, що сяє коштовним діамантом у скарбниці української класичної лірики. І радощі, і горе приносить ліричному героєві палка любов:

Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?
Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово остре, як бритва?

Епітет «колюче терня», безперечно, бере свій початок теж із народної пісні, де терен був завжди символом перешкод на шляху до щастя (пісня «Цвіте терен» та інші). Як бачимо, Іван Франко у своїх поезіях широко використовує образну систему і систематичні багатства народної творчості. У переважній більшості поезій, наприклад, збірки «Зів'яле листя» зустрічаємо повтори окремих словосполучень («Зелений явір, зелений явір»), які дають можливість краще організувати думку, роблять її виразнішою, емоційно забарвленою. Багато в поезіях епітетів («ясная зоре», «квіти запашнії»), порівнянь («Та її голос — пшеничний колос»), зіставлень, риторичних запитань («Чого являєшся мені у сні?»). Усе це наближає вірші поета до народної пісні. Багато з них завдяки своїй милозвучності, яскравості образів покладені на музику («Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Ой ти, дубочку кучерявий», «Ой жало, мій жало», «Безмежнеє поле...» та інші) і стали відомими піснями.

Безумовно, тут велику роль зіграло і те, що почуття, якими сповнені поезії Івана Франка, виходять за межі особистого життя однієї людини, хвилюють кожного.

Усі поезії І. Франка різні за характером, принципом відображення дійсності. Однак спільне для них — багатобарвність і неповторність Франкового поетичного слова, тобто те, що робить їх перлинами світового письменства. Нехай же збагачує і сьогодні душі поколінь ніжністю, нелегким вмінням кохати, благородством, шляхетністю лірика Франка!

ПРОВІДНІ МОТИВИ ЛІРИКИ І. ФРАНКА

Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог.

І. Я. Франко

Іван Якович Франко — письменник, громадський діяч, учений, філософ, літературознавець, критик і теоретик літератури. Але з особливим

захопленням ми говоримо про його літературний доробок. Не можна залишатися байдужим, читаючи його вірші зі збірок «З вершин і низин», «Мій Измарад», «Із днів журби», «Зів'яле листя».

Збірка «З вершин і низин» увібрала в себе найкращі вірші, присвячені боротьбі за краще майбутнє трудового народу. Вона була видана у 1887 році. І назва збірки не випадкова. «З низин», тобто з народних мас, із найбідніших глибин звучить його голос. А «З вершин» — «це голос духа», який закликає не сидіти, а шляхом боротьби дійти до світлих вершин, поваливши гнобительський лад — скалу:

«Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбити»,—

чують каменярі-революціонери сильний поклик.

Як Антей, так і ліричний герой поезії Франка черпає сили від землі, рідного народу:

Земле, моя всеплодючая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Автор відчуває наближення соціальних змін і передає це в алегоричній формі у другій «Веснянці»:

Гримить! Тайна дрозж пронимає народи,—
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни...

Найвизначнішим віршем збірки є «Гімн». У ньому вже відверто поет заявляє про прихід нового життя, повалення царизму, причому використовує дієслова минулого часу, щоб показати перемогу над злом як факт:

Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняючийся день?

Риторичні запитання стверджують неминучість світлого прийдешнього. Ці ж мотиви звучать ще у ранній творчості Каменяра. Перебуваючи у тюрмі, він не падає духом, а ще й підтримує своїх товаришів:

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякатись, що впає перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Неабияке місце у творчості Франка займає рідна батьківщина. Тільки палкий патріот міг так написати:

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Вкраїно!

Хіба не співзвучні рядки Володимира Сосюри з вірша «Любить Україну»?

Збірка «Мій Ізмарagd» створена на переспівах із біблійних легенд, але автор подає нам свою мораль, мораль народу, тому й додає займенник «мій». Провідні мотиви обох збірок — громадянські.

Узяти хоча б вірш «Наймит», де показано тяжке, безпросвітне життя наймита — народу. Але не вічно народові так жити. Його свідомість уже прокидається. А завершує вірш палкий заклик до боротьби і віра в перемогу.

Чудовим віршем цієї збірки є «Сідоглавному». У ньому показано різко протилежні погляди лжепатріотів і справжнього сина свого народу на служіння батьківщині:

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,—
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

І ніби продовжує цю тему вірш «Декадент». У ньому автор розкриває свою позицію народного борця. Кожна строфа є запереченням до звинувачення Франка в декадентстві:

Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга —
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Головною думкою вірша є слова:

Який я декадент? Я син народа.

Дійсно, Франко був прологом, провідником передових ідей, а епілог — це кінець існуючому експлуататорському ладу.

Якою теплою, щирістю віє від інтимної лірики Франка, яка представлена збіркою «Зів'яле листя»! Сам поет назвав її ліричною драмою. М. М. Коцюбинський так оцінив цю збірку: «Се такі легкі, ніжні вірші, з такою широкою гамою чувства і розумінням душі людської, що, читаючи їх, не знаєш, кому оддати перевагу: чи поетові боротьби, чи поетові-лірикові, співцеві кохання і настроїв». Ця збірка ще раз доводить, що людині ніщо не чуже. Франко — титан революційної думки і в той же час тонкий лірик, тому й близький він нам як звичайна людина, яка вміє так вірно, красиво кохати, і як борець за нову батьківщину. До глибини душі проймають рядки, де автор оспівує свою кохану, з якою не судилося поєднати свою долю:

Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,

А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені.

Ліричний герой наділений лицарськими рисами, як годиться справжньому чоловікові, він готовий взяти на себе всі удари долі, призначені коханій:

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар,
Сам його на себе справлю
І прийму його тягар.

Франко відмінно знає українські пісні, тому багато його віршів із збірки перегукуються з народною піснею.

Дівчину він порівнює з червоною калиною, горіховим зерням. Фігурують часто і образи-символи: зелений явір, червона рожа, дубочок кучерявий. Вірші часто починається з вигука «ой»:

Ой, жалю, мій жалю,
Гіркий непомаду!
Упустив я голубочку
Та вже не спіймаю.

Ліричний герой — мужня людина, він не дорікає коханій за нерозділене кохання, а шукає забуття. Тамує свій сердечний біль у зустрічі з природою:

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

Вірші збірки «Зів'яле листя» настільки мелодійні, що хочеться назвати їх піснями. Та й багато віршів покладено на музику: «Безмежне поле», «Ой ти дівчино, з горіха зерня», «Розвійтеся з вітром...», «Червона калино...» і багато інших.

І. Я. Франка по праву можна поставити в один ряд із такими славетними іменами як Данте, Петрарка, Пушкін, Єсенін, які так ніжно оспівали своїх коханих Лауру, Беатріче, Анну Керн. Звичайно, у збірці дуже багато присвячено віршів Ользі Рошкевич — першому, але нещасливому коханню.

Власне, за цю відвертість, з якою автор показав драму в особистому житті (хоч вважається, що не можна ототожнювати дівчину у поезії Франка з Ольгою), його і охрестили декадентом його недруги, щоб ще більше додати душевного болю. Але недарма Франко має ім'я Каменяря. Переважна більшість його поезій — це громадянська, політична лірика, і девізом його завжди було:

Лиш боротись значить жить...
Vivare memento!

«ЗОЛОТЕ ЗЕРНО» ІДЕЙ У ПОЕЗІЯХ І. ФРАНКА

План

- I. I. Франко — поет боротьби і кохання.
- II. Багатство тематики, ідейна глибина, різноманітність форми поезій I. Франка.
 1. Патріотичний пафос вірша I. Франка «Гімн», прологу до поеми «Мойсей».
 2. Заклик до поширення в народі прогресивних ідей у поезії «Гріє сонечко».
 3. Усвідомлення своєї ролі в суспільстві як поета у вірші «Декадент».
 4. Краса, сила і ніжність інтимної лірики I. Франка.
- III. Виконання письменником свого громадянського обов'язку, висловлення гарячої любові до рідного краю.

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРАГНЕННЯ НАРОДУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ, ДО ВОЛІ У ПОЕМІ І. ФРАНКА «МОЙСЕЙ»

Однією з високохудожніх перлин української літератури є написана в 1905 році глибокопатріотична поема I. Франка «Мойсей», у кожному рядку якої відчувається зболена душа автора за стражденну долю України, його любов, віра і надія на те, що прийде час, і наш народ «...огнистим видом засяє у народів, вільних колі... і гляне, як хазяїн домовитий, по своїй хаті і по своїм полі». Тобто побудує власну самостійну державу. Перенісши біблійний сюжет на рідний ґрунт, I. Франко створив багатопроблемний філософський твір, який, зазначає Мікулаш Неврлий, «сягає корінням історичної долі українського народу, зачерпнувши при цьому страдницької долі свого геніального творця». Поема є дороговказом і пересторогою для української нації сьогодні, коли вона виходить на шлях своєї державності.

Свою поему «Мойсей» I. Франко писав для українського народу під впливом біблійної легенди про Мойсея, яку він прагнув переосмислити в аспекті проблеми визволення трудового народу від гніту. Під подертими наметами древніх ізраїльтян, «синів пустині», письменник бачив своїх знедолених земляків. Сорокарічне блукання єврейського табору по пустині в пошуках обіцяної Палестини в художньому мисленні поета асоціювалось із сумними сторінками літопису українського народу, який звивистими стежками-дорогами історії шукав свою вітчизну. А здобуття Єрихона і завоювання обіцяного краю в уяві автора воскрешало героїчну боротьбу рідного народу за волю, зміцнювало віру в його краще майбутнє.

I. Франко добре знав менталітет свого народу, його рабську психологію і передбачав, які катастрофи чекають його на шляху визволення і створення своєї державності. Тому найперша заповідь його — бути одностайними у священній боротьбі за державність, невідступно вірити в реалізацію своєї ідеї, пройти для цього весь шлях до кінця. Цю ж думку підтверджує

«пролог» до поеми, який є і звертанням до народу і заповітом йому. І. Франко розкриває читачеві свій задум: писав він з думою про минуле, сучасне і «будуще» вітчизни, з глибокою вірою, що український народ позбудеться соціального та національного гніту і займе гідне місце серед інших народів. Із перших строф прологу стає зрозуміло, кому І. Франко адресував свого «Мойсея»:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжжю,
людським презирством, ніби
струпом, вкритий!

Вступ наповнений болючою думкою про рабський стан рідного люду, що палить душу поета пекучим соромом. Та не дарма цей край був увесь политий кров'ю борців. Головною думкою другої частини прологу є надія і тверда віра в майбутнє українського народу.

Історія української культури багата на героїв-лицарів честі, патріотів, пророків, які можуть піднести й очистити душі, запалити їх священною любов'ю до України, її народу. Таким є Мойсей, який під ревіння бурі і завивання шакалів продирається крізь хащі на гору Нево, щоб хоч краєм ока поглянути на ту священну землю, до якої довгим мученицьким шляхом вів свій народ. Аналіз наприкінці життя своїх здобутків і втрат настановує пророка на думку, що ті, задля кого він увесь вік жив і трудився, аби витягти їх із рабства й піднести до себе, чи хотіли цього, чи розуміли його святі наміри? І чи спроможна маса піднятися до рівня пророків своїх? Так, прийде час, коли народ знайде в собі сили боротися до кінця за нове життя.

І, я знаю, ви рушите все,
Наче повінь весною.
Та у славнім поході своїм
Не питайте за мною!
Най наперед іде ваш похід,
Наче бистрії ріки!

Посіяні зерна віри в свободу не вмирають разом із Мойсеєм. Після смерті пророка естафету боротьби підхоплюють його учні й досягають успіхів. Не «момент» мине після смерті Мойсея, доки усвідомлять євреї, кого вони втратили, зрозуміють помилку і повернуть на той шлях, який веде до свободи. Смерть Мойсея повернула народові ідеал. З натовпу легковірною й некерованою, він стає народом, монолітом, якому легко знести зі свого шляху тиранів і гнобителів.

Ще момент — і Єгошуї крик
Гіря сто тисяч повторить;
Із номадів лінивих ся мить
Люд героїв сотворить.

А коли народ єдиний у своїх прагненнях, в основі яких лежать свобода рідного краю, заповідана предками, то перемогу він здобуде. Пробудження прагнення до свободи і її перемога передані в поемі метафоричним образом:

Через гори полинуть, як птах,
Йордан в бризки розкроплять,
Єрихонські мури, мов лід,
Звуком трубним розтоплять.

Звертаючись до біблійної теми про Мойсея, І. Франко геніально передбачив катаклізми, які чекають український народ на шляху до визволення і створення своєї державності, заповів бути одностайним у цій священній боротьбі і в основу свого заповіту поклав пророчу віру в перемогу.

Несхожим виступає народ на початку і в кінці поеми. У своєрідному композиційному обрамленні думка автора про те, що вожді приходять і зникають, а народ залишається й у своєму визвольному поході незмінно простує в майбутнє. Погляди на історичну роль народу як могутньої творчої сили в розвитку суспільства І. Франко висловлює у казці про те, як дерева обирали собі короля «по своїй вольній волі». Тут підноситься ідея безмежної відданості людини-керівника своєму народові. Справжній проводир, на думку поета, той, хто усвідомлює інтереси й прагнення людей, хто є їх обранцем і слугою.

У тяжких умовах поневолення українського народу, розшматованого між двома хижими монархіями, тільки Іван Франко міг так відважно відобразити прагнення українського народу до національної самостійності, до волі. Цей твір актуальний і нині, коли Україна утверджує свою незалежність. Великий Каменяр допоміг мені усвідомити, що дорога до незалежності нашої країни нелегка, сповнена труднощів, незгод і навіть жертв. Прочитавши поему «Мойсей», я зрозуміла, яким повинен бути народ, аби здобути державність. Не бидлом, якого поганяли, не сліпцем, що задовольняється лише шматком ковбаси, а духовним монолітом, об'єднаним єдиною метою — вибороти собі волю, свободу, «незалежність».

Я думаю, що поему «Мойсей» треба уважно читати всім, особливо нашим вождям. Бо Іван Франко показує у своєму творі, яким повинен бути вождь народу: несхитним, терпеливим, цілеспрямованим, невідступно йти до мети, любити свій народ і, якщо треба, віддати за нього життя, так, як зробив це Мойсей:

Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Читача будь-якої національності приваблюють у поемі ідеали людяності, свободи, справедливості. Особливо ж цінною є ідея утвердження права народу на незалежність, на свою державу. Ми, українці, тільки будемо її і нам так потрібен свій Мойсей. І я вірю, що ці часи скоро

настануть, і, як писав Павло Тичина: «Воздвигне Україна свого Мойсея» і стане вільною — незалежною державою.

РОЗКРИТТЯ ПРОБЛЕМИ «ВОЖДЬ І НАРОД» У ПОЕМИ І. ФРАНКА «МОЙСЕЙ»

Поема І. Франка «Мойсей» належить до найкращих творів поета. Одна з найголовніших тем поеми — взаємовідносини ватажка і народних мас.

Уже сорок років пророк Мойсей веде свій народ до незримі цілі — до обітованого краю. Люди, захоплені ідеєю, повірили Мойсею і пішли за ним. Але пройшло надто багато часу, і народ зневірився. Усі перестали чекати дива і зайнялись звичайними, буденними справами.

Один лише Мойсей, «дідусь слабосилий», палає незгасимим вогнем. Наприкінці життя він нічого не придбав для себе, бо завжди опікувався тільки людьми. Народ же його не зрозумів, не піднявся до усвідомлення вищих цілей, які не можна досягнути одним поглядом. До того ж з'явилися лжепророки — Датан і Авірон, котрі звинуватили Мойсея в глупоті, в небажанні прислухатись до народу, навіть у намірі знищити все єврейське плем'я.

Мойсей змушений покинути єврейський табір і піти під ніч у пустелю. Там пророк щиро молиться за щастя людей: стоїть цілий день навколішки на горі, і величезна тінь його падає на весь табір, розташований внизу, в долині.

У душі пророка зринають перші сумніви: чи правильно він вів народ? Чи Божі це, чи, може, його власні бажання, що виникли в розпаленій уяві? Сумніви поглиблюються. У творі вони зображені в символічному образі демона відчаю Азазеля. Демон будь-що намагається відвернути пророка від його мети, розказуючи міф про Оріона. Чи можна наказати річці, якщо не в силі повелівати навіть піною з води цієї ріки? — підсумовує Азазель. І коли він показує Мойсеєві картину жахливого майбутнього його племені, пророк у розпачі скрикнув: «Одурив нас Єгова!»

За те, що Мойсей хоч на мить зневірився в Божому промислі, він мусять померти. Сам бог карає Мойсея, але врешті-решт перемиг не Азазель. З'явився новий єврейський проводир Єгошуа, який привів свій народ до бажаної мети.

Мойсей вірив, поки з ним був народ. Саме народ наснажував енергією свого пророка. Якщо народ висуває пророків, він же їх і знищує, — ось у чому полягає трагедія народів.

Мойсей у творі не гине, цієї сцени немає в поемі, але він уже не той полум'яний пророк, яким був раніше, а знесилений, розчарований старець. Проте ідеали, яким він присвятив життя, здійснилися.

Пройде небагато часу після створення Франкової поеми — український народ спробує визволитися з-під національного і політичного поневолення. Правда, ця спроба тоді не вдасться. Наступна хвиля підйому національної свідомості припадає вже на наш час — 90-ті роки ХХ століття.

ТРАГЕДІЯ ЗАКОХАНОГО СЕРЦЯ
У ЗБІРЦІ І. ФРАНКА «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»

1896 року вийшла третя Франкова поетична збірка — лірична драма «Зів'яле листя». Вона розподіляється на три цикли — «жмутки».

Усі вірші трьох «жмутків» об'єднуються однією ідеєю — глибоким, але нерозділеним, нещасливим коханням.

Перший «жмуток» присвячений оспівуванню кохання, та з'являються перші нотки смутку:

Що щастям, спокоєм здавалось,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любові
Не згасла ще іскра жива.

Ліричний герой вже починає розуміти, що його кохання не взаємне, але з серця не зникає образ коханої:

Не буду гасити!
Най бухає грішний огонь!
І серце най рветься, та вільно най ллється
Бурливая хвиля пісень!

Герой марить своєю обраницею: «Не знаю, що мене до тебе тягне...», «За що, красавице, я так тебе люблю...» Дівчина відмовила юнакові, для нього це страшний удар:

Не надійся нічого! Чи ти знаєш,
Що ті слова — найтяжча провинна...

Ліричний герой захоплений глибоким коханням, у його душі світлі хвилини чергуються з темними, надія — з відчаєм.

В останньому вірші першого «жмутку» — «Епілог» автор пише:

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся, як тихе зітхання!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

...

Ті скарби найкращі душі молодій
Розтративши марно, без тями,
Жебрак одинокий, назустріч недолі
Піду я сумними стежками.

Другий «жмуток» містить перлини інтимної поезії — «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...», «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Чого являєшся мені у сні?» Тут почуття песимізму і печалі дедалі зростають:

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,

Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

А в третьому «жмутку» ліричний герой осягає увесь біль нерозділеного почуття. Це найсумніший «жмуток»:

Не можу жить, не можу згинуть,
Нести не можу ні покинуть
Проклятий сей життя тягар!

З'являються перші згадки про самогубство:

Я хтів життю кінець зробить,
Марну душпину геть розбить...

...

Я чую се,— єдиний лік —
Се кулька в лоб.

Герой ще вагається, він чіпляється за залишки любові, але й вони врешті зникають, нещасний закоханий прощається зі своєю помічницею — піснюю, в думках — із коханою; з самим життям:

Отсей маленький інструмент,
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...

...

За мить одну
Навіки я спочину.

Хоча збірка «Зів'яле листя» й сповнена трагічних мотивів, поет оприлюднив її не для того, щоб зайвий раз зобразити «рефлексії». У передмові до першого видання І. Франко писав: «Та хто його зна,— думалось мені,— може, се горе таке, як віспа, котру лічиться вщиплюванням віспи?» І закінчує свою передмову цитатою Гете: «Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом!»

БОРОТЬБА СПРАВЕДЛИВОСТІ З ЖОРСТОКІСТЮ І НАСИЛЬСТВОМ У ПОВІСТІ І. ФРАНКА «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ»

Для Івана Франка характерні твори, головними героями яких є активні, глибоко порядні, віддані народній справі люди. Один із таких творів — повість «Перехресні стежки». У провінційне місто приїжджає молодий талановитий адвокат Євгеній Рафалович. Адвокат має можливість заможно і спокійно жити, зробити блискучу кар'єру, але він свідомо обирає інший шлях — шлях оборони селян — найбезправнішого

прошарку тодішнього суспільства. Чому саме такий вибір зробила його душа? Вразливий хлопчик змалку відчував біль від споглядання будь-якої несправедливості, зростав розважливою, відповідальною людиною.

Знайомлячись із містом та його мешканцями, Євгеній уважно вислуховував усіх, хто до нього звертався, і робив свої висновки. А потім пішов на несподіваний крок — вирішив захищати хлопа. Ані вмовляння, ані погрози «матадорів» повіту не змусили його відмовитися від цього наміру. Адвокат твердо вирішив іти обраним шляхом. Хоч це і важко (йому здалося, що він піднімає гору), але він повинен робити добро народу.

Слова письменника: «Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом свого народу, він повинен своєю працею, своєю інтелігенцією (інтелігентністю) відплатитися йому», — можна трактувати як життєве кредо молодого адвоката. І дійсно, реальне життя це підтверджує: «Він поклав собі головним правилом говорити кожному щиру правду, не дурити нікого марними надіями...» Незабаром жоден документ із канцелярії Рафаловича не виходив польською чи іншою мовою, а тільки «руською», себто українською. Євгеній мав національну гідність, українською мовою виступав і в суді.

Наділений неабияким психологічним чуттям, він швидко розумів характер людини і поступово усвідомив суть народних проблем. Діяльність Рафаловича зустріла спочатку «товариські» нарікання, а потім відкритий і прихований шалений опір з боку керівників повіту. Подеколи й самі селяни, навчені численними гіркими уроками, відходили від адвоката, побоюючись обману. Але це було тимчасовим явищем. Через певний час, пересвідчившись у чесності та порядності нової для них людини, вони поступово прониклись його ідеями. Навіть духовні пастирі — о. Зварич і о. Семенович — не витримали життєвого випробування, але їх місце заступили такі проводирі з народу, як селяни Дем'ян Горішний та Марусяк. Це вже не ті люди, що блукають у пітьмі і ніяк не знайдуть дороги, а свідомі борці, які знають, чого прагнуть. Вони висувають тепер не лише вузько економічні, а й політичні вимоги.

Колись Рафалович, дивлячись на заблуканого в лісі селянина, питає сам у себе: «Хто то вкаже тобі дорогу, хто підведе тебе, мій бідний народ?» — і сам же вирішив провести селянські маси через життєву школу. Результати своєї праці Євгеній невдовзі побачив. Саме таким людям, які починали справу всебічної освіти селянства, завдячуємо ми нині розвитком демократичних свобод і, навіть ширше, — розбудовою демократичного суспільства.

ЗОБРАЖЕННЯ ЧИНОВНИЦТВА, ШЛЯХТИ І ПОМІЩИКІВ У ПОВІСТІ І. ФРАНКА «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ»

Молодий, але досвідчений і вже надзвичайно популярний адвокат Євгеній Рафалович потрапляє в провінційне місто, де збирається працювати. Знайомство з поглядами та життям місцевої інтелігенції Євгеній розпочав «заочно»: він дізнався багато чого від свого колишнього репетитора

Валеріана Стальського, а останній назвав місто «акустичним». Тоді Рафалович трохи здивувався, спочатку не зрозумівши цього терміна. Але невдовзі нерозуміння пройшло, коли Євгеній сам став робити візити всім найзначнішим особам міста. Побував він у старости, бургомистра, гімназійних учителів і у багатьох інших. Враження адвоката були такі, ніби він побував у клоаці. Кожен доносив на іншого, ладен був знищити опонента. «А що буде, — думав Євгеній, — якщо ми колись наступимо один одному на ногу?!»

Розпочалася адвокатська робота, і Євгеній відчув на собі вплив «добродушних» управителів міста.

Пан староста, бачачи, що Рафалович захищає селян, спочатку м'яко натякав на недоречність цього, розповідав про майбутню блискучу кар'єру, яка чекає на адвоката за умови, що він позбавиться «мужичих» ідей. Не знайшовши розуміння з боку Рафаловича, староста вже кричав на увесь рот, що буде змушений вжити всіх заходів для нейтралізації адвоката, бо той підбурює народ на протизаконні дії.

До ворожого Євгенію табору належить і збанкрутілий шляхтич повітовий маршалок Брикальський, який привласнив собі десять моргів селянської землі. Він намагався об'єднати панську і селянську позичкову каси, аби народними грішми врятувати себе від повного краху. Граф Кшивотульський, хоч уже був кінець XIX століття, користувався ще майже середньовічними способами спілкування з селянами — він карав їх канчуками. А суд, якщо справа доходила до цього, покривав поміщика в усіх його злочинах, бо й сам, ще більшою мірою, ніж шляхтичі, був розкладений хабарництвом, неуцтвом, жорстокістю й тупістю його представників. Яскравим прикладом цього є суддя Страхоцький — тупа, неосвічена, до того ж психічно хвора людина. Саме такі люди довели судові процеси до рівня сатиричного шаржу на судочинство. Чого можна було очікувати від суду, якщо там панували мертві шаблони, лінівство, кругова порука.

До негативних соціальних типів належать також пройдисвіти Шнадельський і Шварц. Заради наживи вони вбивають лихваря Вагмана, крадуть у нього гроші.

Вагман — найзагадковіша і найтаємніша натура. Він сам про себе каже: «шахрай, добродій добродіїв». І водночас пропонує допомогу Рафаловичу у справі захисту інтересів селян. Але і Вагман переслідує цілком практичні цілі, намагаючись економічно знищити своїх особистих ворогів — деяких поміщиків та крупних чиновників.

Саме проти всіх цих різноманітних «п'явок» народу веде Рафалович свою титанічну боротьбу за визволення найбезправнішого прошарку суспільства — селянства.

ХТО В КОГО УКРАВ ЩАСТЯ?

(За драмою І. Франка «Украдене щастя»)

Молода гарна дівчина — сирота Анна — кохала такого ж молодого мужнього юнака Михайла Гурмана, який славився своєю запальністю,

хоробрістю, завзятістю. Все йшло до весілля. Тим часом Михайла відправили служити. Заздрісні брати Анни, аби позбавити її посагу, скористалися нагодою розбити майбутній шлюб. Вони повідомили сестрі, що її коханий загинув десь у Боснії, показали навіть фальшивого листа з повідомленням про його загибель. Як тяжко журилася Анна за коханим, можна лише здогадуватися, бо у творі про це прямо не розповідається. Але пройшов час, брати підбрали Анні пару і віддали її заміж за тихого наймита з далекого села Миколу Задорожного. Анна прожила з ним кілька років.

Аж ось стало відомо, що Гурман живий, служить жандармом і вже розпитувався про Анну.

Ціла буря почуттів знялася в душі Анни: і гнів на братів, і переляк, і відчай, і щось таке, в чому вона й собі поки що не зізнавалась.

Уже при першій зустрічі з коханим Анна рішуче відповіла йому: «Я шлюбна жінка, я чоловіка маю». Але душевний надлом у неї вже стався. Вона почала мучитися протиріччям між любов'ю і моральним обов'язком. Михайло надто рішучий, щоб відступитися від втраченого, здавалось, назавжди, щастя.

Гурман хоче заарештувати Миколу, але жінка не попереджає про це свого чоловіка. Для чого? Хіба це допоможе? І чи справді вона сама хоче, щоб усе залишалось по-старому? Вона ж кохає Михайла!

Обидва чоловіки — Микола і Михайло — кохають Анну. Створюється «трикутник». Зав'язується «гордіїв вузол», який можна лише розрубати: Михайло знайшов своє втрачене молодече кохання і вже ніколи не випустить Анну з рук, Микола теж кохає Анну, вона його дружина, доглядниця і перша помічниця, Анна кохає Михайла, але їй безмежно жаль і чоловіка. Отже, ситуація заходить у безвихідь.

Михайло усуває з дороги Миколу, запроторюючи того до в'язниці, а сам ходить до чужої жінки, наважується привселюдно танцювати з нею, викликаючи різке осудження селянської громади.

Усі троє знову зустрічаються: Микола повертається з в'язниці. Але миттєвої розв'язки не відбувається, адже Микола слабкодухий і не робить нічого рішучого. Розв'язка настає, коли напівп'яний Микола сокирою вбиває жандарма. Його не заарештовують, оскільки вмираючий Михайло взяв усю вину на себе, сказавши, що вчинив самогубство.

На цьому закінчується зовнішній конфлікт. Але чи розв'язаний конфлікт внутрішній? Звичайно ж, ні. Троє нещасливих людей шукають щастя. Здається, воно близько, вони думають, що ось-ось — і давні питання будуть розв'язані, і все в їхньому житті залагодиться. Але вийшло навпаки. Анна, мабуть, не зможе залишитися з Миколою — вбивцем її Михайла, останні зв'язки, що їх еднали, порушилися, вони вже чужі один одному люди. Микола, поза всяким сумнівом, відчуватиме докори совісті, дивлячись на вбиту горем дружину. Михайло ж наклав головою за пошуки свого щастя.

Хто винен? Відповідь може бути різною: брати, якщо взяти конкретних носіїв зла, суспільство, доля, фатум, природні закони. А точніше, винне суспільство, яке й влаштовує долі людей.

ПАВЛО ГРАБОВСЬКИЙ

Доповідь про поета

Павло Арсенович Грабовський народився 30 серпня 1864 р. в с. Пушкарному на Харківщині в сім'ї церковнослужителя. Із 1874 р. навчався в Охтирській бурсі, а з 1879 р. у Харківській духовній семінарії, яку не закінчив через арешт у 1882 р. за участь у нелегальному народницькому русі. Після нетривалого ув'язнення проживав у рідному селі, недовго працював у Харкові, служив у війську, а після арешту в 1886 р. і тривалого слідства був відправлений на заслання до Іркутської губернії. У 1889 р. вже на засланні за політичним звинуваченням був черговий раз заарештований та понад три роки провів у в'язниці. Пізніше перебував на поселенні в Якутську та Тобольську. Помер Павло Грабовський 29 листопада 1902 р.

Характер поетичної творчості Грабовського зумовлений непростими обставинами його свідомо обраного життєвого шляху. Звернувшись до поезії ще за навчання в семінарії, на засланні він продовжував наполегливу літературну працю. Перші публікації творів з'явилися на початку 1890-х рр. у галицькій періодиці. Пізніше вийшли друком його поетичні збірки «Пролісок» (1894), «З півночі» (1896), «Кобза» (1898). Серед поезій Грабовського переважають твори на громадянські теми, що ілюструють його життєві переконання. Непроста доля митця пояснює, чому його поезія сповнена різноманітними скаргами й наріканнями та закликами до боротьби. Воно й не дивно, що за Грабовським міцно закріпилося означення поета-революціонера.

ЖИТТЄВИЙ І ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ ПОДВИГ П. ГРАБОВСЬКОГО

План

- I. Тернисті життєві дороги.
- II. Сила духу, мужність, справедливість і співчуття, перелиті в поетичні рядки.
 1. Одвічне прагнення українського народу до волі у вірші «До Русі-України».
 2. Заклик до відродження рідного краю, розвитку української культури в поезії «До українців».
 3. Гнівне засудження «орлів» України, що звикли дбати лише про власний добробут за рахунок інших.
 4. Заповіт українським дітям жити в мирі за законами християнської моралі (поезія «Дітям»).
 5. Своєрідність поетичного стилю П. Грабовського — поєднання революційного пафосу з глибоким ліризмом.
 6. Невтомна праця на літературній ниві — переклади й переспіви, публіцистика.
 7. Вірність ідеалам, незламність духу, допомога ближнім.
- III. Який моральний урок дає нащадкам життя П. Грабовського?

**ПОЕТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ОДВІЧНОГО
ПРАГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ДО ВОЛІ В ПОЕЗІЇ
П. ГРАБОВСЬКОГО**

Мало відміряла доля Павлу Грабовському, але за цей короткий час він зумів залишити виразний слід у духовній культурі рідного народу. Про що б не писав, які б теми не порушував, завжди його твори кликали сучасників на боротьбу проти кривди й несправедливості, захищали знедолених. У його поезіях виражені прагнення українського народу до волі, свободи, незалежності.

Пристрасним закликком «Уперед за край рідний та волю» розпочинається вірш «Уперед», де знайшли вираження найсокровенніші сподівання, прагнення побачити народ звільненим від важкої долі.

Скиньмо владу катів-бузувірів,
Щоб людиною став чоловік!

У кожній строфі твору відчувається глибока віра в краще майбутнє. Автор звертається до тих, «хто не хоче конати» під владою «катів-бузувірів», закликає до бою святого, до повалення і знищення самодержавства:

Уперед до завязтого бою
За громадські та власні права...

У поезії П. Грабовського оспівується людина-борець, яку ніщо не може звернути з обраного шляху. Наче перегукуючись із словами Франкових каменярів, які знають, що щастя, за яке ведуть боротьбу, здобудуть тільки їхні нащадки, Грабовський у вірші «Думка тюремна» пише:

За в'язнем в'язень одстраждає,
Але настане легкий час,—
І добрим словом спогадає
Потомок вільний мертвих нас!

Світла і непохитна віра в майбутнє живе в серці поета, він вірить у повне соціальне і національне визволення трудового народу. Справжні борці не бояться мук і страждань, їх справа ніколи не загине, і прийде той час, пише поет, коли «окриють їх колись вінки немручі». Вірш «Справжні герої» сповнений оптимізму і віри в щасливе майбутнє.

Віру в перемогу народу Павло Грабовський проголошував і у вірші «Надія». Заклик не тікати «з лану битви» вселяв людям віру в перемогу світла над темрявою і надихав їх на боротьбу. Поет стверджував, що «побачать вбогі України діти славетне, будуче прекрасне». Поет вірить, що його закличне слово розбудить народ. Він візьме владу в свої руки, і прийде царство свободи.

Доля України завжди була трагічною і важкою, тож усім треба боротися за її волю, не жаліючи ні сил, ні здоров'я. У поезії «Прийде день великої відради» поет агітує:

Треба дбати за народну справу,
Швидше всім прокинутись од сну,

Одігнать минувщину криваву,
Наближать годиноньку ясну.

Бо тільки народ має силу, лиш він здатний змінити своє життя на краще. Потрібно лише вірити і боротися. Свою впевненість у силі українського народу Павло Грабовський висловив так:

Час настане для взаємин спільних,
Зоря згоди заблищить у темі.
Рівний всім, в сім'ї народів вільних
Раб-народ забуде об армі.

ОБРАЗИ БОРЦІВ ЗА ВОЛЮ НАРОДУ В ПОЕЗІЇ П. ГРАБОВСЬКОГО

Боротьба за народне визволення і народне щастя — зміст усієї творчості П. А. Грабовського.

Я не літав в надзоряні країни,
А все державсь бездольної землі;
Боровся я за щастя для людини,
За світло в чорній млі.

Так характеризує сам поет своє покликання у вірші «Смієшся ти, але спитатись треба...».

У поезії Грабовського оспівується борець-революціонер, якого не можуть звернути з обраного шляху ніякі страждання і переслідування. Наче перегукуючись із словами Франкових каменярів, які знають, що щастя, за яке вони ведуть боротьбу, здобудуть тільки їхні нащадки, Грабовський у вірші «Думка тюремна» пише:

Перейдуть дні,— і трупи наші
Попихач, лаючись, складе;
Не все ж умре: гіркої чаші
Удруге пити не впаде...
...За в'язнем в'язень одстраждає,
Але настане легший час,—
І добрим словом спогадає
Потомок вільний мертвих нас!

Яка світла й непохитна віра в майбутнє живе в серці героя Грабовського, в серці самого поета!

Образ революціонера не має у поета конкретно-індивідуальних рис. Навпаки, П. Грабовський прагне до створення образу узагальненого.

Мужній, стійкий характер революціонера змальовано в поезії «Справжні герої».

Справжні герої — це узагальнений образ борців, які безстрашно йшли в народ в ім'я майбутнього. Справжніми героями поет вважав не романтичних козаків, не псевдогероїв, яких часто прославляли за криваві справи, а сучасників, людей, які своєю самовідданою працею борються за «будуче Русі». Саме цим героям поет співає хвалу:

Перед тими я стану на коліна,
Героям тим подяку я зложу!

Ніби продовженням теми служіння народові є вірш «Уперед». Поет знаходить в собі сили, щоб перебороти тимчасове хворобливе, все те, що тисне на нього ззовні, і випростатись знову на весь зріст:

Уперед! Годі скніти рабами,
Час кормигу гидливу знести!

Подібним пафосом пройнято і вірш Грабовського «Надія». Проголошуючи віру в перемогу народу, поет звертається до своїх сучасників зі словом надії. Грабовський вірив у те, що «побачать вбогі України діти будуче славетне, будуче прекрасне». Отже, образ позитивного героя, який змалювали його попередники, Грабовський підніс на вищий, новий щабель. Це змалювання революціонера як найпослідовнішого борця за народне щастя. Особисті інтереси в таких людей підпорядковані громадським.

ІНТИМНА ЛІРИКА П. ГРАБОВСЬКОГО

План

- I. Історія дружби та кохання поета з товаришкою по засланняю.
- II. Поетичне вираження щирої поваги, любові, ніжності до друга по боротьбі у циклі віршів «До Н. К. С.».
 1. «Мов ангела, тебе я стрінув в тюрмі, так доля розлуча...»
 2. «Такої певної, святої, такої рідної, як ти, такої щирої, простої, — вже більше, мабуть, не знайти».
 3. «Так ходім же і дальш: двом не страшно ніщо...».
 4. «Глянь на люди — чесні лица ще не всі обвіяв страх».
 5. «Неначе квітонька, цвіла, моєю зорею ясною, моєю музою була!»
- III. Чи багато треба поетові для щастя?
(або: Щасливе і нещасливе кохання поета.)

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

Доповідь про письменника

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 5 вересня 1864 р. в місті Вінниці в родині чиновника. Початкову освіту дістав у Барській школі; протягом 1876—1880 рр. навчався в Шаргородській духовній семінарії. Мріям Коцюбинського про гімназію та університет через складні родинні й матеріальні обставини здійснитись не судилося; брак систематичних знань довелось надолужувати за допомогою самоосвіти. Письменник цікавився громадським життям, захопився ідеями народовольців, за участь у нелегальному русі потрапив під поліційний нагляд. 1891 року Коцюбинський склав іспит на право працювати народним учителем. Після досить нетривалого періоду вчителювання він дістав посаду

співробітника Філоксерної комісії, що займалась організацією боротьби зі шкідником винограду філоксерою. Працюючи в комісії, письменник із 1892 по 1896 рік проживав у Бессарабії та в Криму. Знайомство з жителями молдавського та кримсько-татарського народів позначилось на тематиці його творів. На початок роботи в комісії припадає зближення Коцюбинського з «Братством тарасівців» — організацією молодих інтелектуалів, що прагнули в усьому бути послідовними, «свідомими» українцями на протигагу старшому поколінню так званих українофілів, схильних до співробітництва з колоніальною адміністрацією. Після перенесеної в 1896 — 1897 рр. хвороби письменник нетривалий час був співробітником Житомирської газети «Волинь», а 1898 року переселився до Чернігова, де працював у земській управі. Одночасно він брав активну участь у культурному житті міста, влаштовував літературні вечори, підтримував письменників-початківців. У 1900-х роках стан здоров'я Коцюбинського значно погіршився. Сухоти та хворе серце змушують його виїздити на лікування до Італії. Завдяки пенсії, що надало письменникові Товариство прихильників української літератури, науки і штуки, він дістав можливість залишити обтяжливу роботу в земстві. Проте загострення хвороби не дозволило повністю переключитись на літературну працю. Помер письменник 12 квітня 1913 р., похований у Чернігові.

До перших літературних спроб Коцюбинський вдавався ще в дванадцятилітньому віці, пізніше, навчаючись у семінарії, писав вірші й прозу. У 80-х — 90-х роках письменник пройшов складний шлях удосконалення літературної техніки. Певний час його проза ще лишалась у стильових межах етнографічного реалізму з його увагою до селянських тем та побутописанням, водночас у ній увиразнилась чітка тенденція до посилення психологізму. У цей час автор написав цікаві оповідання для дітей: «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник», звернувся до морально-етичної та соціальної проблематики у творах «На віру», «П'ятизлотник», «Хо», «Для загального добра» та ін.

Логічно у творчій еволюції Коцюбинського стала відозва до українських письменників, складена ним разом із М. Чернявським. Автори закликали до оновлення тематики творів і літературного стилю, вважаючи, що українському письменству не варто обмежуватись лише селянськими темами, орієнтуючись на смаки інтелігентного читача. Проголошені наміри Коцюбинський прагнув реалізувати у своїй художній практиці. Із початку 1900-х у його творчості посилюється імпресіоністична (від фр. *impression* — враження) манера письма, що передбачає специфічну техніку відтворення безпосередніх вражень, які й становлять те «повідомлення», що несе в собі твір. Яскравим зразком імпресіоністичного стилю є новела Коцюбинського «Intermezzo». У ній пошук внутрішньої рівноваги особистості героя передається через потік складних і мінливих вражень. Окремі твори прозаїка поєднують елементи реалістичного стилю з імпресіоністичним. Це стосується й повісті «Fata morgana», що змальовує

українське село перед заворушеннями 1905—1907 рр. і під час цих подій. Перша частина твору, завершена 1903 р., стилістично виписана в реалістичній манері. Другу частину повісті було завершено 1910 р. Не дивно, що семилітня часова дистанція та драматичні події в житті суспільства, що відбулися за цей час, зумовили еволюцію стилю в напрямку посилення імпресіоністичної складової. Узагалі враження від першої російської революції стали основою цілої низки першокласних творів письменника — «Сміх», «Він іде», «Невідомий», «Persona grata», «Коні не винні» та ін.

Останній період творчості Коцюбинського характеризується його інтересом до загадкового світу народної міфології. Результатом такої зацікавленості стала поява одного з кращих творів письменника «Тіні забутих предків». Звернувшись до життя карпатських українців, автор зобразив поетичний світ давніх гуцульських традицій, сильних і нестримних почуттів, органічної єдності з природою.

Загалом художня практика Коцюбинського свідчить про значний поступ у розвитку української прози. Для неї характерні тенденції проблемно-тематичного оновлення, цікаві жанрові та стильові пошуки. Письменник по праву вважається однією з найбільш яскравих і оригінальних постатей в українській літературі кінця XIX — початку XX століття.

ІДЕЯ СЛУЖІННЯ МИТЦЯ НАРОДОВІ В НОВЕЛІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «INTERMEZZO»

Новела «Intermezzo» написана у 1908 році після подій 1905—1907 років, пережитих автором. Вона містить відгомін цих подій, інтерпретованих М. Коцюбинським через переживання ліричного героя, якого більшість критиків ототожнюють із самим автором. Це дає нам право стверджувати, що в новелі розкривається не тільки тема служіння інтелігенції народові, але й ідея служіння митця суспільству. Почасті ліричний герой — це сам автор, стомлений безліччю «треба» і «мусиш». Ось як говорить про це М. Коцюбинський: «Я утомився. Бо життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. Не тільки власне, а й чуже. А врешті — хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води притоків у річку. Я не можу розминутися з людиною. Я не можу бути самотнім».

Прагнення самотності обґрунтоване неприпустимістю того стану морального збайдужіння інтелігенції, розчарованості й апатії, яке з'явилося в період соціальної кризи початку XX століття. Як це сталося? Письменник вважає цілком природним те, що митець сприймає усі болі людські як свої: так личить порядній людині, громадянину, а ще більше митцеві, адже, на думку письменника, митець повинен бути чутливим до чужого горя, бо його покликання — бути словом для безправного народу, його голосом. Справжній митець не поділяє біди свої і чужі, а це нелегко. Є від чого стомитися, є заради чого брати перепочинок. Спокій потрібен митцю, щоб мати змогу набратися душевних сил. Автор змальовує

невзначку для всієї нашої літератури картину збайдужілої людини, коли, прочитавши про повішених, вона спокійно заїдає цю звістку сливою. Письменника лякає подібна відсутність нормальної реакції. Що ж потрібно, щоб змінити такий стан? Як відповідь на це питання М. Коцюбинський подає прекрасні картини природи, що здатна вилікувати зболену душу. Вона надає сили, вона нагадує про велич вічного і кличе відновити втрачену гармонію заради оновлення, заради самого життя.

А диво повернення до людини вражає своєю пронизливою правдою. Людина не може бути самотньою увесь час, вона мусить знаходитися серед людей. І місце митця саме у суспільстві — там, де він найбільш необхідний, де болі й страждання людські досягли краю. І ліричний герой новели після душевного перепочинку бажає повернутися до людей. «Говори, говори», — звертається він до мужика, що уособлює для нього все горе людське. Він знову готовий служити людям, як і належить справжньому митцеві.

ЄДНІСТЬ ПРИРОДИ І ЛЮДИНИ

(За повістю М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»)

Тема стосунків людини і природи — одна з провідних у літературі. До неї зверталися і Т. Г. Шевченко, і І. Я. Франко, і Леся Українка, і ще багато талановитих митців. І все ж розкриття теми М. Коцюбинським має особливий характер. Природа у його творах не фон, на якому розгортаються дії, а живий учасник подій. Ми добре пам'ятаємо чудові психологізовані пейзажі в «Intermezzo», філософські образи «Fata morgana».

У повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинський подає картини життя людей, які віднайшли свій шлях і живуть у гармонії з природою. Письменник точно відтворив характер світовідчуття гуцульського етносу, його філософію, центральним місцем якої була природа.

Не позбавлений романтизації в зображенні світу людей і природи, твір відтворює і реальний перебіг суворого життя в горах, змагання з природою за виживання:

«Так ішло життя худоб'яче й людське, що злилось до купи, як два джерельця у горах в один потік». У поле зору автора потрапили руйнування газдівств, голод, наймитування, ворогування родів (гуцульська вендета Гутенюків і Палійчуків). Як і в дійсності, життя людей і природи показане за принципом світлотіні. З одного боку зображено неповторну красу Карпат, первісну поезію обрядів (свят-вечір, ворожіння на Юрія, поховальний обряд), звичаїв (колорити картини літування на полонині). З іншого — бідність, дитячі смерті, кривава помста, влада атавізмів давнини, постійна боротьба за виживання. Та поетична самотність твору не лише в екзотичних пейзажах дивовижного краю, а в тому, як життя природи стало часткою життя людини, невід'ємною рисою її світосприймання. Здається, що смерека й людина тут виростають з одного кореня, бо відчувають однаково і кам'янисту гірську землю, і подихи вітрів, і живлючу силу води. Може, тому і оживає природа в людській уяві дивними образами. І тоді з'являються різні видіння, творяться легенди і казки.

Це незвичайна єдність людини і природи особливо поетично змалювана через сприймання малого Іванка. Про щезників, нявок, русалок не те щоб говорили повсякчас, але жили цим, вірили, і цією вірою зростала душа малого Палійчука. Довкілля було для нього продовженням казки, яку чув з народження. Він був таким, як багато хлопчаків його віку, але разом з тим особливим — людина з багатою уявою має цікавіше внутрішнє і зовнішнє життя. Наділений тонкою чутливою душею, Іван сам навчився грати на флюярі, ніби це дано було йому від Бога. Так само він навчився вірно і ніжно кохати. М. Коцюбинський зрозумів, що казка не йде від людини разом із дитинством. По-новому оживає вона в повір'ях і обрядах, у побожному ставленні до сил природи, в поетизації праці. Досить пригадати, як незвичайно поводяться пастухи в перший день на полонині: ватаг обходить стоїще з вогнем, разом із чоловіками видобуває саме живий вогонь. Справжнім чаклуванням можна назвати процес виготовлення сиру, який «родиться» в зеленій купелі сироватки. Раз по раз натрапляємо у творі на незвичайні описи, художні штрихи чи деталі. Ось Черемош: він то «сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем», то «простягався в долині, як срібна нитка», то, «як ситий віл», лежав у тих місцях, «там, де йому твердо лежати, він скаче скажено з каменя на камінь». Таку багатобарвність зустрічаємо у змалюванні всієї величної природи карпатського краю. Недарма в ці описи часто влітається мелодія коломийки.

Поезія буття природи і людини, поміж якими ходять духи й привиди, веде нас у світ, схожий на казку, повний чудес, таємничий, цікавий і по-дитячому страшнуватий. Але ця романтична казка — висока правда про гармонію людини і природи, про вічність життя.

ОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ КАТЕГОРІЙ ЖИТТЯ І СМЕРТІ НА СТОРІНКАХ ПОВІСТІ

М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

Твір «Тіні забутих предків» не даремно називають справжнім скарбом української літератури, він такий багатогранний, що пізнавати його можна без кінця. Читача вражає багатство тем і широта поглядів на те, що ми називаємо вічними цінностями. Тема кохання у повісті пов'язана осмисленням філософських категорій життя і смерті. Зародження життя, поява на світ — велике таїнство і велика честь. Все навкруги жило і прославляло життя, кожна зміна пори року нагадувала про швидкоплинність життя, і від того життя було ще цінніше. Може, тому в уяві гуцулів уся природа навкруги була живою, населеною живими істотами, що існували за своїми правилами. Але чи однаково розуміли життя герої Коцюбинського? Мабуть, ні, тому й ворогували родини Палійчуків та Гутенюків не знати чого, вбивали один одного з невідомих навіть їм причин. По-різному ставилися до життя люди. Наділений поетичним даром, Іван Палійчук сприймав його як велике диво, що випало йому на долю з божої ласки так само, як на долю тварин, дерев, які

оточували його. Усе його ество було сповнене любові — до землі, до кожної травинки, живої істоти — до всього життя.

Серед гуцулів вкорінилася думка про те, що життя таке коротке, тож треба набутися на цьому світі. «Набутися» на світі — означало для них не лише тяжко напрацюватися, а й натішитися красою природи, добрим товариством, наспіватися та полюбитися. Тому таким стійким добробутом і здоровою радістю сповнені картини побутового життя. Але зовсім по-іншому сприймаються слова Палагни, що зрадила Івана: «Овва! То вже мені і погуляти не вольно... Я хочу набутись. Раз жиємо на світі...»

Справді — раз. Та чи означає це, що можна кривдити одне одного, бажати зла? Саме тому й не можна, що життя таке коротке. Іван став сохнути, а Палагна — цвісти. Але чи вона була причиною його недуги? Життя мусить мати сенс, і це розуміє Іван дуже добре. Втративши Марічку, він втрачає і стрижень свого життя — любов. Одруження з Палагною було лише спробою втриматися в цьому житті, знайти загублений смисл, знайти розраду. Та не судилося. У погоні за привидом коханої Марічки гине Іван. А на землі все залишилося, як було. І рефреном звучать слова: «Що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт...»

Повість завершується картиною поховання Івана. «Сумно повістувала трембіта горам про смерть. Бо смерть тут має свій голос, яким промовляє до самотніх кичер». Плакали трембіти, сумували люди. Але недовго. Незабаром почалися ігри, пролунав сміх. Блюзнірство? Гуцули так не вважають, бо смерть не може перемогти життя. Життя продовжується — такий смисл цих ігор при покійнику.

Змальовуючи картини життя і побуту гуцулів, М. Коцюбинський знаходить в їх світосприйманні, житті такі риси, що мали значення для всіх людей, для осмислення найважливіших філософських категорій — життя і смерті. Сама вічність проглядає однією з численних своїх сторін у повісті «Тіні забутих предків», закликаючи пам'ятати про смерть і любити, цінувати кожную мить життя.

ПРОБЛЕМАТИКА ПОВІСТІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

Повість «Тіні забутих предків» датована 1911 роком. В одному з останніх творів (новелі «Сон») М. Коцюбинський урочисто проголосив: «Поезія жити не може на смітнику, а без неї життя — злочин». Ці слова можна поставити епіграфом до всієї його творчості, особливо для таких мистецьких шедеврів, як «Intermezzo», «Сон», «Тіні забутих предків». Жадання добра, краси, почуття людяності відтворені у цьому останньому творі. Разом із тим у «Тінях забутих предків» виявився погляд автора на нерозривний зв'язок історії народу, його психології, його ментальності з його буттям. Невідворотний плин історії всього людства вбачається у картині життя одного з численних народів світу — гуцулів. Цю картину з любов'ю і розумінням найтонших порухів народної душі змальовує

М. Коцюбинський. Його твір цікавий саме універсальністю проблематики, загальнолюдським характером її.

Проблема життя і смерті, мабуть, найголовніша у творі, бо до неї так чи інакше звертається кожна людина. Так і герої повісті «Тіні забутих предків» по-різному судять про це. Здається, життя тут нічого не варте, бо надто легко може обірватися чи у боротьбі з суворою природою гір, чи у безглуздій бійці двох ворогуючих родів, чи ще де. Звідси й гірке міркування під час похорону Івана Палійчука: «Що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт...» Справді, життя коротке, скільки б воно не тривало. Може, тому й намагаються герої радіти йому, скільки можна. Ось ми бачимо, як весняним ранком іде в полонину Іван. «Він легко стрибав з каменя на камінь, наче гірський потік, і вітав стрічних, аби тільки почути свій голос:

— Слава Ісусу!

— Навіки слава».

Його радість така справжня, така непідробна, що й читач радіє мимоволі разом із ним: жити — прекрасно. Та у житті не тільки свята. Іван не боїться роботи, він радіє, працюючи, бо це так радісно бачити, що твоя праця, твої зусилля не марні. Бути потрібним, уміти працювати і пишатися своєю працею — це одна з важливих складових частин людського щастя, сенсу буття. У повісті подано багато картин побуту, і всі вони освячені працею. З малих літ Іван, як і кожен хлопчик його віку, «мав обов'язки — його посилали пасти корів». Потім робота ускладнювалася, і ось уже ми бачимо злагоджену роботу вівчарів, серед яких і Іван, на полонині. Благословенна їхня праця і їхня майстерність. Твір насичений такими описами. Це й не дивно, адже сенс життя цих людей — у праці. У ній вони бачать і радість, і джерело життєвих сил. Жити, працювати, любити — така формула щастя. Герої повісті «Тіні забутих предків» по-різному розуміють кохання. Для одних, як для Палагни та Юри, — це пристрасть, це виклик моралі, бо головне в житті, за словами Палагни, — «набутись» на цьому світі, порадіти. Для інших, як для Івана та Марічки, — це світле чисте почуття, овіяне поезією, омріяне серед свіжості зелених царинок і лісів. Не випадково природа наділила їх талантом відчувати красу світу, вмінням жити у гармонії з усім живим. Мелодії Іванової флюяри, Маріччиних пісень славили життя і любов, без якої і саме життя неможливе.

Проблеми, розглянуті автором у повісті, філософського плану: справжня краса, сенс життя і ставлення до смерті, людська мораль, гармонія людини і природи, проблеми соціального буття народу. Саме це коло питань окреслює проблематику повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» і визначає її мистецьку етичну цінність.

КАРПАТСЬКІ РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

(За повістю М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»)

Сюжет повісті «Тіні забутих предків» перегукується з трагедією Шекспіра. У них можна знайти чимало спільних рис. Як Монтеккі

й Капулетті, ворогують роди Палійчуків і Гутенюків. Як і в трагедії «Ромео і Джульєтта», в обох ворогуючих родах є діти, які кохають одне одного, — Іван і Марічка. Давня ворожнеча має стати їм на перешкоді. Як і у Шекспіра, герої Коцюбинського гинуть. Обидва твори є гімном кохання. Але на тому, власне, аналогія й обмежується. Головна колізія в обох творах — смерть героїв — різна. Якщо в Шекспіра трагедія відбувається через випадкову неузгодженість дій Ромео і Джульєтти, то в Коцюбинського — інакше.

Мотивом самогубства і Ромео, і Джульєтти є їхнє кохання. У «Тінях забутих предків» лише Іван гине через несилю перенести смерть коханої, Марічка ж іде з життя випадково.

У цьому сюжетному моменті видно, що Коцюбинський не пішов сліпо за Шекспіром. Розгортання дії в повісті український майстер підпорядкував зовсім іншій ідеї. Суворя, дика гірська природа підстерігає людину на кожному кроці. Це показано не тільки у віруваннях гуцулів, а й в умовах їхнього життя. Тому смерть Марічки мотивується зовсім іншими причинами, ніж у Шекспіра: «Недаремно Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою. За день перед сим, коли брела Черемош, взяла її вода. Несподівано заскочила повінь, люті габи збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц і понесли поміж скелі в долину. Марічку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати».

Головна відмінність твору Коцюбинського від твору англійського класика не в ключовій сюжетній колізії, а в особливостях змалювання таємничого казкового світу. Кохання переживається героями, як найдивніша загадка, що має велику силу над людьми. І вже в першій дитячій зустрічі майбутніх закоханих з'являються фантастичні образи, без яких немислиме гуцульське життя. «Я вже щезника бачив», — похваляється Іванко. До речі, в цій же сцені Коцюбинський показує себе і майстром сюжету. Перша зустріч Івана і Марічки починається з конфлікту — бійки. Така несподівана колізія безперечно свідчить, що письменник володів і високим мистецтвом сюжету, хоч його проза завжди більше підпорядкована перебігу настроїв, тобто сюжету внутрішньому.

Діти природи, Іван і Марічка в своїх поглядах на світ і у своєму коханні цілком віддані безпосереднім душевним пориванням. І їхня фізична близькість виглядає не розпустою, а природним продовженням їхніх душевних переживань: «...все було так просто, природно, відколи світ світом, що жодна нечиста думка не засмітила її серця». Гармонія людини і природи, гармонія почуттів і дій — це та особливість, яку бачить Коцюбинський у цьому «первісному» житті гуцулів. І, звичайно, кохання поєднується з фантастикою, забобонами. «За поясом, на голім тілі» Марічка носить часник, щоб не завагітніти. Душевні поривання героїв сплітаються в чарівну пісню, яку Іван виграє на флюярі, а Марічка виспіває. Ця пісня дихає казковими образами диких гір і засіває гори своєю чарівною мелодією.

Яскраво і фантастично розповідає письменник про тугу Івана за Марічкою, яка загинула. Дружина його Палагна не може замінити коханої. Вічне таїнство кохання живе в душі Івана і спливає «на поверхню» дивними образами.

Час від часу туга за коханою вибиває його із звичайного ритму життя: «...Несподівано зовсім, коли він зводив очі на зелені царинки, де спочивало в копицях сіно, або на глибокий задуманий ліс, звідти зліта до нього давно забутий голос:

Ізгадай мні, мій миленький,
Два рази на днину,
А я тебе ізгадаю
Сім раз на годину...

Тоді він кидав роботу і десь пропадав». І в святий вечір до нього знову приходили спогади про кохану: «І коли так молились, Іван був певний, що за плечима у нього плаче, схилившись, Марічка...» Він марить нею і наяву. Свідомість його двоїлась. Спочатку Марічка бачиться Іванові живою, і він дивується, що вона жива і водночас ніби мертва. І серце його сповнюється радістю на фоні суворой природи, яка віщує недобрий кінець: «Безжурна молодість й радість знову водили його по сих безлюдних верхах, таких мертвих й самотніх, що навіть лісовий шепіт не міг вдержатись там та спливав у долину шумом потоків». Тонкий психолог Коцюбинський показує через фантастичні образи, як поступово змінюється психічний стан Івана, як він врешті цілком втрачає відчуття реальності, як сприйняття казкової природи переходить у абсолютне марення — зустріч із чугайстром.

Рятуючи Марічку від чугайстра, Іван пускається з ним у танок. Чугайстер втомлюється, хоче спинитись, та Іван не дає йому перепочинку, щоб Марічка встигла втекти. І от коли злий дух готовий був уже припинити танок, Іван заграє ту чарівну пісню, яку почув колись від шезника. Це була справжня пісня, в якій злились і дихання диких гір, і глибокі душевні сили самого Івана, і його кохання до Марічки. І чугайстер не втримався і знову танцював. А з далини його вже гукав голос Марічки — голос, який він чує все життя, на який іде, шукаючи кохану, а знайти не може: «Іва-а! — стогнала Марічка десь з глибини, і був у голосі тому поклик кохання і муки».

Від самого початку кохання Івана та Марічки було трагічним. І не тому, що їм на перешкоді стояла давня ворожнеча родів, а тому, що воно було більшим і сильнішим за життя. «Не набутися ним», — сумно кидає ще зовсім юна Марічка те глибоке слово, яке за своїм змістом дорівнює всій життєвій дорозі. І коли гине Марічка, Іван не в змозі пережити своє кохання, він тане на очах. «Поклик кохання і муки» породжує в його душі й ілюзії, і фантастичні образи, і, врешті-решт, призводить до того, що й Іван, як і Марічка, втративши пильність, гине від зіткнення з дикою гірською природою.

Отже, на відміну від Шекспіра, малюючи непереборну силу кохання, Коцюбинський шукає його джерела в таїнстві природи, таїнстві життя, таїнстві людської душі, яка зберігає у своїх глибинах увесь віковий досвід аж до вірувань далеких предків.

ФОЛЬКЛОРНА ІСТОРІЯ НАРОДУ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОВІСТІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

Улітку 1911 року Михайло Коцюбинський здійснив свою давню мрію — відвідав Карпати, і у нього з'явилося бажання написати про «незвичайний казковий народ» — гуцулів. Письменник починає збирати матеріал для твору: вивчає життя гуцулів, їхні звичаї, побут, фольклор, записує говірку, назви рослин, проймається духом гірської природи. Відчуття казковості карпатського життя не полишало М. Коцюбинського. Із захопленням він писав у листі: «Скільки тут красивих казок, переказів, творів, символів! Збираю матеріал, переживаю природу, дивлюсь, слухаю і вчусь». У зборі матеріалу про цей чудовий край допоміг Коцюбинському відомий фольклорист і етнограф В. Гнатюк, надіславши багатотомні видання етнографічної комісії. Тут і коломийки, і легенди, і міфи, і пісні, і перекази, зібрані у Закарпатті. Усе це використав Михайло Коцюбинський при написанні повісті «Тіні забутих предків».

Щоб краще зрозуміти цю проблему української літератури, слід здійснити заочну мандрівку Карпатами. Вона допоможе заглибитись у чарівний світ величної й таємничої природи Карпат, збагнути своєрідний характер гуцулів — цього оригінального народу з багатою фантазією, що створив безліч прекрасних казок, зберіг перекази та легенди, витворив цілий світ символів, які допомагають жити у вічній гармонії з природою.

Люди тут ніби зрослися з природою, з якої черпали все нову й нову життєву енергію. Особливості гірського краю наклали певний відбиток на психологію, побут, звичаї і обряди. Гра фарб, світла і тіней у довкіллі впливали на формування й естетичні почування людей, що особливо помітно в артистичній творчості мешканців Карпат (танки, пісні, різьблення, вишивки), а також у мові гуцулів.

Повість Михайла Коцюбинського — надзвичайно цінний матеріал про світогляд жителів Карпат. Яким бачить навколишній світ гуцул? Як глибокий язичник, він усе життя проводить у боротьбі із злими духами, які населяють ліси, гори, води. Гуцули вірять, що є люди, які знають світ духів: вміють ворожити, вірять у силу слова, в чародіїв, що спроваджують бурю, град і громи. Тому не випадково у повісті живуть нявки (мавки) і чугайстер — волохатий лісовий чоловік, що був «...смертю для мавок: зловить і роздере», і градівник Юра, який відвертає грозові хмари, і відьма Хима, що не раз робила шкоду Івановій худобі.

Демонологія займає неабияке місце в житті гуцула. Тому автор і приділив їй у повісті багато уваги. Письменник глибоко розумів історичне та соціальне коріння гуцульської демонології. Сама назва повісті не є

випадковою, вона підказана тим матеріалом, що ліг в основу «Тіней забутих предків». М. Коцюбинський був переконаний, що більшість міфічних оповідань сучасної йому Гуцульщини народилося в дуже далекому минулому, що створив їх народ, над яким панував забобонний страх перед незнаними силами природи. Але злободенність міфів сивої давнини не ослабла й на початку ХХ століття. Демонологія в повісті — це не тільки залишки минулого, а й справжнє світосприймання гуцула — сучасника М. Коцюбинського. На основі фольклорного матеріалу автор показує дотримання гуцулами звичаїв та обрядів під час різних свят, ворожіння, що нібито допомагало у боротьбі зі злими духами, які мали зашкодити і господарству гуцула, і навіть його життю.

Гуцули жили багатим духовним життям. Природа й кохання сприяли розквіту і розвитку кращих сторін людської душі, яка не тільки може чути мелодію гір, лісів, струмків і водограїв, а й здатна творити свою музику. Ось чому все життя гуцула, частіше неспокійне, супроводжує коломийка — один із найпоширеніших уснопоетичних жанрів на Гуцульщині.

Коломийки — це художні словесні мініатюри, малий жанр української народної пісні. Вони відзначаються незвичайною гнучкістю, багатством змісту й широким діапазоном реалістичного відтворення дійсності. Найпоширенішими є коломийки, в яких висловлені внутрішні почуття людини. Цикл коломийок про кохання являє собою зворушливу поему, наповнену глибоким ліризмом. Тому звернувся до коломийок і Михайло Коцюбинський у своїй повісті, використавши їх в основному для розкриття теми поетичного кохання Івана з Марічкою, — головних героїв твору. Письменник вводить у текст повісті і любовну, і побутову коломийку. Він подає їх як заспів до окремих епізодів, вводить у діалоги, вплітає час від часу в свою розповідь.

При зустрічі з Марічкою Іван грає мелодію невідомої пісні. З його мережаної дудки «...з гори на гору, з поточка в поточок — пурха коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця».

Ой, прибігла з полонинки
Білая овечка —
Любив тебе, файна любко,
Та й твої словечка...

У кожній коломийці є зіставлення пейзажного малюнка з власним переживанням, що є однією з характерних ознак цього жанру і належить до найдавніших поетичних прийомів, народжених тим древнім станом людського світосприймання, коли людина не віддаляла себе від довкілля.

А закінчує М. Коцюбинський повість «Тіні забутих предків» описом похоронного обряду, в основу якого лягли власні спостереження автора: «У селі попав на оригінальний обряд. Вночі вмерла десь стара жінка — і ось з далеких хат зійшлися люди. На лавці під стіною лежить покійниця, горять перед нею свічки, а в хаті поставлені лавки, як в театрі, і на них сидить маса народу. Тут же, у покійниці в снігах зібралась повеселитись

молодь. І яких тільки ігр не було. Сміх роздавався безперервно, жарти, поцілунки, крик, а покійниця скорботно стулила уста, і мигтять похоронним блиском свічки. І так всю ніч». Треба «якнайбільше людей задержати у хаті, особливо вночі, аби хатнім не було лячно і скучно».

Цей похоронний звичай має певний філософський смисл, показує тріумф життя над смертю, є виявом світогляду народу. Гуцул не хоче довго замислюватися над смертю людини, оплакувати померлого.

Прочитавши повість «Тіні забутих предків», я зрозуміла, яким неоціненним скарбом є фольклор, який віками формував і продовжує формувати моральний світ поколінь. Фольклор — енциклопедія життя народу, свідчення його духовної сили і краси. Фольклорні матеріали у повісті цінні тим, що дають можливість відчутти атмосферу минулого, розвивають історичну пам'ять, допомагають «...краще пізнати, хто ми і чийх батьків діти».

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Доповідь про поетесу

Лариса Петрівна Косач (літературний псевдонім — Леся Українка) народилася 25 лютого 1871 р. в м. Звягелі (тепер — Новоград-Волинський) у дворянській сім'ї. Її батько, Петро Косач, родом з Чернігівщини, по закінченні юридичного факультету Київського університету одержав службове призначення на Волинь. Він був активним учасником українського культурного руху, входив до редакційної колегії журналу «Киевская старина». Мати Лариси Косач — Ольга Косач (Драгоманова), родом із Полтавщини, — рідна сестра відомого українського громадського діяча, історика, публіциста Михайла Драгоманова. Вона чимало зробила в галузі фольклористики та українського книговидавництва, в літературі виступала переважно як дитяча письменниця під псевдонімом Олена Пчілка.

Дитинство Лариси Косач пройшло в сільській місцевості на Волині: родина жила спочатку в Звягелі, а згодом переїхала в с. Колодяжне (на зиму Косачі перебиралися до Луцька). Початкову освіту майбутня поетеса здобула в родинному колі під керівництвом матері. Вона захоплювалась музикою, добре малювала, цікавилась театром і літературою. В родині Косачів діти рано перейнялися настроями й життям дорослих — з юних літ вони стають свідомими членами української громади. Оскільки одним з найважливіших виявів громадської активності на той час була письменницька праця, то й діти рано пробують себе в літературі. Перший вірш Лариса Косач написала ще в дев'ятилітньому віці. Літературні спроби юної поетеси були підтримані матір'ю. Вона надіслала твори дочки до львівського журналу «Зоря», де вони вийшли друком 1884 р. під псевдонімом Леся Українка (він також був обраний матір'ю). Сталося так, що Лариса Косач увійшла в історію української літератури під своїм раннім, дитячим псевдонімом (Леся — зменшене ім'я, яким звали її в родинному колі; Українка — територіальна вказівка, цілком доречна

в галицькому виданні, що означала просто «Леся з України»). Мрії Лариси Косач про музичну кар'єру не здійснилися. Взимку 1881 р. вона застудилась і в неї почався туберкульоз кісток. Понад тридцять років поетесі довелося боротися з виснажливою хворобою, що змушувала виїжджати на лікування в Крим, Італію, Єгипет, Грузію. Незважаючи на хворобу, Лариса Косач наполегливо займалася самоосвітою, відзначалася високим рівнем ерудиції, добре знала іноземні мови. 1907 р. вона одружилася з музикознавцем і фольклористом Климентом Квіткою. Фатальною для здоров'я поетеси стала зима 1906—1907 рр., проведена в Києві. Виснажлива праця й несприятливі кліматичні умови спричинили загострення хвороби. З того часу Лариса Косач могла жити лише в умовах південного клімату. Останні роки життя вона провела в Грузії. Померла Лариса Косач-Квітка 1 серпня 1913 р. в м. Сурамі, похована в Києві.

Літературне становлення Лесі Українки припало на кінець 80-х — початок 90-х рр. Наслідком тривалої творчої праці стали її поетичні збірки «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902), високо оцінені критикою. Чимало поезій Лесі Українки не були включені до збірок, частина з них побачила світ лише після смерті авторки. Її творам властиві висока культура думки та емоційна стриманість, свіжість образів, продумана синтаксична будова, обережність в уживанні лексичних новотворів.

Яскраво й органічно літературний талант Лесі Українки виявився в драматургії. Її твори позначені тематичною новизною та орієнтацією на освіченого читача (глядача). Особливою мистецькою довершеністю відзначається драма-феєрія «Лісова пісня». У символічних образах, з високою драматичною напруженістю авторка пропонує історію пошуку людиною своєї сутності. Природна краса й буденна прагматика підносяться в драмі до рівня символічних узагальнень, що дають можливість поновити уявлення про сенс життя, людське призначення.

Інтелектуальне та естетичне багатство творів Лесі Українки відчутно позначилося на літературному житті 20-х рр. ХХ ст. Її спадщина належить до найяскравіших явищ української культури. Вона сприяла модернізації українського письменства, наближенню його до європейського рівня, виходу української культури за межі вузьких провінційних рамок.

ІДЕЯ СЛУЖІННЯ МИТЦЯ НАРОДОВІ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Її мужність, пристрасність борця, її стійкість,
її непохитність у біді, — властивості, які вирізняють
не лише поезію, а й життя великої Лесі Українки.

М. Бажан

Леся Українка понад тридцять років віддала творчості. На ці ж роки припадає безупинне змагання з туберкульозом. Безперечно, і тяжка хвороба,

і тривалі болі, і хвилинні радощі впливали на твори Лесі Українки, але ніколи вони не були виявом вузько особистого. Героїзм, з яким поетеса переборювала свої муки, непримиренність компромісів робили Лесю Українку наймужнішою серед численних тогочасних поетів. Її поетичне слово служило визвольним ідеям народу і залишилося взірцем для поетичних поколінь. Простежуючи її творчість, ми розуміємо, що вона черпала сили, припадаючи до джерел народного життя та героїзму. Близька до визвольного руху Леся Українка віддавала йому всі сили і це, як відзначила ще дожовтнева «Рабочая правда», зробило її поетесою — другом робітників, поставило її в лави борців за повалення самодержавства і встановлення справедливого ладу.

Леся Українка була поетесою-борцем. Вона писала про героїчних людей, про їхню відданість справі, про їхні поривання до волі. Героєм її творів ставав борець, обдарований поетичним, мистецьким хистом. Його думки і вчинки близькі й рідні самій поетесі. Велика художня і громадсько-політична сила цього узагальненого образу полягає в тому, що він втілює в собі те краще, що відзначало передових людей її часу. Ще змалку Леся Українка бачила людську недолю, яка викликала у неї не розпач, а бажання кращої яснішої долі. Думка про слово, що збудить вогонь у чиємусь серці, проймала її почуття. Мабуть, під цим впливом у Лесі Українки народжується тверде рішення:

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

«Від сліз заржавіють кайдани — самі ж ніколи не спадуть!» — говорила вона поетам-сучасникам, які лили сльози над долею країни й рідного народу і в цьому вбачали свій патріотизм. Вона прагнула розбудити сумління і вогонь у душах своїх сучасників і товаришів. У «Досвітніх огнях» вона кинула клич:

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!

Леся Українка віддавала свої сили, знання і талант боротьбі за визволення рідного народу. Коли Вітчизна поневолена, а народ позбавлений права на вільне життя, коли у нього відбирається право на рідне слово, поетеса думає тільки про боротьбу і допомогу народові. Леся Українка будила байдужих, підіймала втомлених та спокорених своїм словом:

Так, ми раби, немає гірших в світі!
Фелаки, парії щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і думки словити,
А в нас вогонь Титана ще не згас.

Ступаючи на шлях боротьби з царатом, Леся Українка розуміла, що цей шлях довгий і важкий. Ця думка проходить через численні поезії.

Вона бачила людей загартованих, як криця, і сама прагнула бути такою. Поетеса могла бути спокійною за долю своїх палких слів:

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...

Леся Українка твердо сподівалася на перемогу і вважала, що прийде весна і переможе люту зиму:

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть і настане
Ще й для мене весела весна.

Глибоке відчуття свого обов'язку перед народом спонукало письменницю все життя гартувати своє слово. Образ художнього слова передано у вірші-роздумі «Слово, чому ти не твердая криця». У ньому розкривається могутня сила поезії. Рядки вірша звучали як заклик іти на штурм самодержавства. Леся Українка служила поезії, а через неї народові. У дні революції поетеса утвердила той шлях, на який ступила ще дівчинкою і яким пройшла своє важке життя. Вона пристрасно бажала, щоб мрія її не стала міражем:

Тільки життя за життя! Мріє, станься живою!
Слово, коли ти живе, статися тілом пора.

Головна ідея її лірики — заклик народу до визвольної боротьби. Я гадаю, що життя для Лесі Українки було безупинним змаганням, боротьбою, дружбою і коханням. Вона любила добро і пристрасно ненавиділа зло, боролася з ним в ім'я добра. Леся Українка прожила недовгий вік, але це було життя людини, що увесь свій хист віддала народові в боротьбі за його соціальне і національне визволення.

СИЛА ДУХУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (За поезією «*Contra spem spero!*»)

План

- I. На тернистих життєвих дорогах.
 - II. Оптимістична віра у своє поетичне покликання й щасливу долю у поезії «*Contra spem spero!*»
 1. Побудова вірша на двох системах контрастних образів, пристрасність монологу.
 2. Сила людини — у відповідальності за долю інших, за народ.
 3. Утвердження думки про життя як діяння, боротьбу зі своїми слабкостями.
 4. Алегоричність, символічність образів «весни золотої» та «осінніх хмар», «зірки провідної».
 5. Сила особистих переживань, автобіографічність поезії.
-

6. Поетична майстерність Лесі Українки у використанні зображально-виражальних засобів.

III. Непереможність людської сили духу.

ІДЕЯ ГАРМОНІЇ ЛЮДИНИ Й ПРИРОДИ

(За драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня»)

Лесею Українку називають у народі дочкою Прометея, бо вона прийнялася творчістю Тараса Григоровича Шевченка і понесла далі естафету правди, добра і людяності. Її лірика сповнена глибокої пристрасної, ніжної задушевності, щирої любові до рідної землі, навколишньої природи, до свого нескореного народу.

Драма-феєрія «Лісова пісня» — це надзвичайний твір Лесі Українки — видатної української поетеси, письменниці, філософа, драматурга. У цьому творі простежується багатство думки, поетичність образів та гармонічна єдність реальності та фантазії. В «Лісовій пісні» Леся Українка ставить та намагається вирішити вічні питання: життя й смерті, кохання та ненависті, вірності і зради, пошуку правди, справедливості.

Однак у драмі-феєрії є дещо таке, що сьогодні звучить особливо гостро — це трагічна тема відносин людини з природою. Головні герої «Лісової пісні» — це представники людства та природи. Лукаш — простий селянин, представник людського світу. Мавка — дитина природи, лісова дівчина, яка закохується в Лукаша та йде до нього жити, залишаючи ліс, в якому пройшло все її життя, йде до нього, незважаючи на те що вся природа проти цього. Її дідусь Лісовик попереджає Мавку, що люди жорстокі, погано ставляться до природи, що вони ніколи не зможуть прийняти її за свою. Але Мавка, попри всі відмови, пішла жити до Лукаша та зазнала там лише нещастя, труднощі, горе.

Велику роль у «Лісовій пісні» відіграє природа. Ліс «реагує» на всі переживання Мавки, на її душевний стан. Мавці добре, і ліс прокидається, на деревах розпускаються бруньки; Мавці тяжко від розлуки з Лукашем, і «...все покривається протяглим сумним вовчим виттям... Безлистя ліс ледве мріє проти попелястого неба чорною пустиною, а далі по узліссі снується розтріпаний морок».

Ліс, з одного боку, — всеперемагаючий природний початок, і ліс, — крихкий беззахисний світ, який немов кричить: «Захисти мене, не чіпай мене! Збережи мене!» У творі ліс — це джерело творчості, краси. Не даремно дядько Лев так старанно береже старого дуба-велетня, навіть відмовляється його продати купцям. За повагу до природи, доброти, щирість його любить Мавка, поважає Лісовик:

То ж дядько Лев сидітиме в тій хижі,
а він нам приятель...
Люблю старого. Таж якби не він,
давно б уже не стало сього дуба.

Лісові жителі по-різному ставляться до людей. Русалка їх просто ненавидить:

...Ой, ті люди
з-під стріх солом'яних!
Я їх не зношу.
Я їх топлю...

Лісовик же, хоч і не має такої неприязні, знає, що серед людей бувають і гарні, але все ж таки попереджає Мавку:

...Минай лодськії стежки, дитино,
бо там не ходить воля,— там жура
тягар свій носить. Обминай їх, доню:
раз тільки ступиш — і пропала воля!

Та Мавка його не слухає, вона зачарована грою Лукаша. Вона вірить, що всі люди такі ж гарні, добрі, відкриті, ласкаві, як Лукаш. Лукаш теж закохується у Мавку, але цьому кохання не судилося бути щасливим, бо Мавка — лісова дівчина, а Лукаш — людина.

Дядько Лев високо цінить природу, шанує її, як Мавка. Він навіть померти хоче у лісі під старим дубом:

... Як буду вмирати, то прийду, як звір, до лісу,—
отут під дубом хай і поховають...

У цьому творі Леся Українка говорить про те, що людина і природа — це єдине ціле, що людина повинна дбати про навколишній світ. Сьогодні, коли відроджується наша культура, духовність, наша мова, «Лісова пісня» потрібна читачеві. Вона безкрайня, як безмежна природа, поезія та краса.

ОБРАЗ ЛУКАША В ДРАМІ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Ми знаємо тепер, хто був той «людський хлопець», що зачарував своєю грою, а далі й закохав у себе дочку лісу, ніжну красуню Мавку. То — Лукаш, син простої селянки-вдови, небіж доброго і мудрого дядька Лева. У драмі не подано передісторії життя Лукаша, бо в цьому не було потреби. Початок його життя в творі збігається з першими кроками від дитинства до юності. Він з'являється біля лісового озера одного святкового дня на ранній провесні в супроводі свого дядька. Вся істота Лукаша, як і природа навкруги, переживала ту прекрасну пору цвітіння, коли серце переповнене мріями про щастя, а весь світ здається невимовно прекрасним. Хочеться жити і славити життя. І Лукаш славить його ніжним співом сопілки, яку він щойно вирізав і змайстрував у приозерних очеретяних зарослях.

Із самого початку поетеса підкреслює неабияку музичну обдарованість юнака. Як за народною легендою перелітні птахи приносять на крилах тепло, так Лукаш своїм співом пробуджує в природі буяння життя. На спів його сопілки «спочатку на вербі та вільхах замайоріли сережки, потім береза листом залепетала. На озері розкрились лілії білі і зазолотили квітки на лататті. Дика рожа появляє ніжні пуп'янки».

Духовний світ Лукаша розкривається у його портреті. «Лукаш,— пише Леся Українка,— дуже молодий хлопець, гарний, чорнобривий і стрункий, в очах ще є щось дитяче; обраний так само в полотняну одежу, тільки з тоншого полотна; сорочка «на випуск» мережана біллю, з виложистим коміром, підперезана червоним поясом, коло коміра і на чохлах червоні застіжки; свити він не має; на голові бриль; на поясі ніжик і ківшик з лика на мотузку».

Звернімо увагу на одну важливу психологічну деталь портрета: в очах Лукаша є щось дитяче. Це не тільки вказівка на незаплямовану буденщиною душу юнака, а й зовнішній вияв властивої йому соромливості, допитливості, надзвичайної зацікавленості в усьому. Дитяче в очах Лукаша — це життєрадісність, ніжність, потяг до всього гарного, незвичайного.

Серед інших позитивних рис вдачі Лукаша поетеса відтіняє його лагідність, щирість. Він із великою повагою ставиться до старших, вживаючи пошанну множину при звертанні, любить дядька Лева, прислухається до його мудрих повчань про те, як слід розуміти таємниці природи, «як з чим і коло чого обійтися». У його мові немає лайливих слів або грубих виразів.

Мавка пробудила в Лукашеві найкращі порухи ніжної душі: вона заронила в його серце палку надію на спільне щастя, викликала у відповідь любов, розвила притаманну його характерові поетичність, співучість.

Але характер Лукаша не відзначався такою гармонійністю, як характер Мавки. Світлі риси його натури чергувалися з темними. Буржуазна критика робила з цього висновок про нібито природну «двоїстість» вдачі Лукаша, що в ньому, мовляв, від природи існувало «дві душі». Але суть «двоєдушності» Лукаша не в особливостях його як людини, а в тих соціальних умовах, у яких він виховувався і які наклали на нього помітний відбиток.

Уже перша розмова Лукаша з Мавкою виявляє його нерішучість. Здивована байдужістю, з якою Лукаш говорить про вибір майбутньої дружини, Мавка запитує: «Хіба ти сам собі не знайдеш пари?» «Я, може, б і знайшов, та...», шукає відповіді на те запитання Лукаш і замовкає. З розвитком дії недоговорене стає зрозумілим. Я знайшов би собі дружину по любові,— ніби говорить він,— але хто знає, як поставилась би до цього мати, все село. Рішучості ж стати в конфлікт із віковими звичаями і неписаними законами йому бракує.

Зустрівши Мавку і відчуваючи до неї незвичайний потяг, Лукаш, проте, не дбає, щоб та перша зустріч не була останньою, а покладається на волю обставин. Коли на оклик дядька Лева Лукаш «подається йти», Мавка запитує його: «А вернешся?» Юнак відповідає одним лише: «Не знаю». Таким же нерішучим виявився він і пізніше.

Лукаш намагається захистити Мавку від несправедливих докорів матері, але та спроба була нетривкою і закінчувалася його ж поступкою.

Юнак знає наперед, що мати буде «недоброю» свекрухою для Мавки, але протидіяти тому не може. Більше того, він навіть намагається виправдати ініціативу матері у доборі невістки, бо вона, мовляв, керується в цьому прагненніям узяти в дім добру господиню, робітницю і помічницю, а насправді — зв'язану родинними узами безвідмовну наймичку:

Їм невістки треба,
бо треба допомі — вони старі.
Чужу все до роботи заставляти
не випадає... Наймички — не дочки...

Якщо перед наступом матері Лукаш увесь час відступав, втрачаючи кращі свої риси, то перед наступом Килини він капітулює. Прищеплені умовностями світу власників негативні риси на якийсь час приглушили здорове моральне начало в його душі. Лукаш топче в багні буденщини свої почуття до Мавки і одружується з Килиною.

Дуже характерно, що в цей час Лукаш не тільки відвернувся від Мавки, але й відійшов від свого дядька, з яким досі не розлучався.

Лукаш не міг ужитися із світом буденщини. Вовча подоба, якої він набув у результаті свого відступництва, важка для нього. Він прагне знову стати людиною, і в цьому допомагає йому Мавка. Лукаш знову повертається до творчого життя, але повертається іншим. Тепер у його словах відчувається твердість, що викликає не тільки подив, але й страх Килини. Лукаш не зносить образливих суперечок матері й дружини; він не може далі жити в обстановці безконечних дріб'язкових сварок, образ і зневаги:

Та дайте ви мені годину чисту!
Ви хочете, щоб я не тільки з хати,
А з світа геть зійшов? Бігме, зійду!

Оглядаючи свій життєвий шлях, Лукаш у мріях знову повертається до Мавки, до сопілки. Навколо зима, але мрії Лукаша весняні, радісні. Його «переможний спів кохання покриває тугу», викликає раптовий розквіт весни, як символ щастя, до якого увесь час кликала свого коханого Мавка, на шлях, на який остаточно став він в останні хвилини життя.

Трагедія Лукаша — це трагедія талановитої особистості в тяжких умовах життя.

ЖІНОЧА ДОЛЯ ЯК УСОБЛЕННЯ

ТРАГЕДІЇ РІДНОГО КРАЮ У ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «БОЯРИНЯ»

Патріотична драма «Бояриня» була написана Лесею Українкою в 1910 році. Поетеса дуже любила свою країну, свій народ, її хвилювала доля рідної України, яка перебувала під владою Росії, не мала навіть власної державності. У драмі «Бояриня» Леся Українка засуджує тих українців, які зрадили батьківщину, які заради почестей служили російському царю.

Драма починається з опису родини Оксани, її рідного будинку. Поетеса зображує людей, які по-справжньому любили Україну, українську

мову та звичаї. Оксана — дівчина, яка дуже любить природу: їй подобається вирощувати та збирати квіти, співати пісні біля річки та в гаю. Вона щира патріотка своєї країни:

Аякже, я перша братчиця
в дівочім братстві.

Оксана пишається тим, що вона народилася в Україні, тим, що вона українка. Раптом вона зустрічає Степана, який приїхав із Москви на Україну. Оксана щиро закохалася в нього, погодилася бути його дружиною, поїхати з ним до Москви. Але вона навіть не уявляла, що чекає її на чужині, вона сподівалася бути щасливою з коханим чоловіком, а вийшло все навпаки.

Проста, але чесна і щира українська дівчина не може зрозуміти московських звичаїв. Оксана не може, як Степан, відчуратися рідної мови, звичаїв рідного народу, вона не може забути Україну. Московське життя було для Оксани неволею, вона почувала себе, немов у в'язниці:

Степане, та куди ж се ми
попались? Та се ж якась
неволя бусурменська.

Чим довше Оксана живе в Москві, чим краще пізнає чоловіка та його обов'язки на службі, тим огидніша стає для неї Москва. Оксана не розуміє, як можна цілувати руку царю, вона вважає, що це принижує людину. Кохання Оксани до чоловіка поступово змінюється розчаруванням. Вона розуміє, що Степан намагається догодити царю й боярам, щоб покращити матеріальне становище своєї родини, але це не підвищує його в очах Оксани, а навпаки. Степан втратив усі свої не лише національні, а й людські якості, свою гідність і гордість:

Ба знаєш, як то кажуть:
«Скачи, враже, як пан накаже!»

Постійно думаючи, як збагатитися, Степан зовсім не приділяє уваги Оксані, їхні почуття зникають.

Оксана намагалася допомогати чоловікові, зробити з нього людину, вона пропонувала йому покинути Москву, повернутися в Україну, проте її зусилля нічого не дали. Степан вважав, що в нього все є, він вважав себе щасливою людиною, але не розумів, що він занапастив свою душу, занапастив себе й Оксану.

У драмі «Бояриня» Леся Українка порівнює образ Оксани з образом України. Україна була вільною та щасливою, але її підкорила Москва, зробивши з неї велику руїну. Так само й Оксана в'яне й марніє на чужині, в неволі. Розлучившись із рідною країною, Оксана захворіла не лише фізично, а й духовно.

Коли Оксана захворіла, Степан сказав, що питає дозволу у царя, щоб з'їздити на Україну, проте вона не погодилася. Вона весь час сумувала за рідною країною, мріяла повернутись, але не змогла: їй було соромно перед Україною, перед народом. Коли на Україні була жорстока боротьба,

вона нічого не зробила, щоб покращити долю рідного краю, вона втекла, сховалась, до того ж втекла не куди-небудь, а саме в Москву, тобто перейшла на бік ворога. Оксана не уявляла, як після того, що вона зробила, вона подивиться в очі українцям, які захищали свою батьківщину, ризикуючи власним життям, її сумління не дозволило зробити їй те, про що вона мріяла весь час, на що завжди таємно сподівалась.

Леся Українка в драмі «Бояриня» закликає не залишати рідної землі, рідного народу, не цуратися рідної мови та звичаїв, а робити все можливе, щоб бути справжнім українцем, патріотом рідної землі. Поетеса закликає всіх до боротьби, яка б покращила долю України. У драмі «Бояриня» поетеса реально зображує відносини між Україною та Росією, тяжку й трагічну долю України, глибокий патріотизм і зраду.

У ЧОМУ ТРАГІЗМ ЖИТТЯ СТЕПАНА?

(За драмою Лесі Українки «Бояриня»)

Життя Степана, героя драми «Бояриня», не менш трагічне, ніж доля Оксани.

Степан — не історична особа, це український інтелігент другої половини XIX століття, який утратив національну свідомість, зрікся рідної культури і прийняв чужу.

Одружившись з Оксаною, Степан мріє жити щасливо, але щастя йому не судилося, бо він виявився нездатним за нього боротися. Оксані Степан обіцяв, що в Москві вони виконуватимуть свої обряди й звичаї («нічого ж там чужого у нашій хатоньці не буде»). Але вже в перші дні проживання в Москві Степан не дотримує свого слова. Він примушує Оксану одягти чуже московське вбрання і мовчки сприймати обряд із московськими боярами, який супроводжувався поцілунком старого боярина. Дружині це було приниженням, але чоловік на це не звертає уваги. Він боїться, що за відмову від обряду цар розгнівається на нього, і він буде покараний. Степан вислужується перед царем, цілує йому руку.

Боїться Степан і приймати в себе в домі гостя з України, позачиняв усі двері і вікна, щоб їх ніхто не підслухав. Степан, перебуваючи на службі у царя, став слабавольним, боязливим.

Він просить Оксану догоджати гостям тоді, коли йому це вкрай необхідно, а не для того, щоб дбати про свою кар'єру. Він перш за все переживає за свою голову.

Від гостя з України Степан бере супліку, щоб передати цареві, бо все-таки хоче допомогти українцям. Але йому це не вдалося.

Оксана допомагає Степанові вирватися з рабства, радить тікати, але він боїться, що їх будуть переслідувати. Якби чоловік був сильним, таким, як Оксана, то він би погодився.

Степан по-іншому переживає події, які трапилися в Україні, він ніби трохи радіє, що «тепер на Вкраїні утихомирилося». Про це він спокійно говорить. Степан не думає, як він буде дивитися у вічі батькам Оксани після

того, що трапалося. Він любить свою дружину якоюсь дивною любов'ю, бо хоче їй, вже тяжко хворій, допомогти повернутися до рідних, та про це треба було думати раніше. Їй така допомога вже ні до чого. Оксана в тяжкі хвилини розвеселяла Степана і його родину. Але так було не завжди. Його душа, хоч і покрита іржею («як на старих шаблях буває»), проте все ж відживає у найстрашніший момент життя — у передсмертний час дружини. І ось монолог-сповідь Степана розкриває сутність трагізму його долі:

Нас доля так уже скарала тяжко,
Що, певне, й Бог простить усі гріхи.
Хтось кров із ран теряв, а ми із серця.
Хто засланий, в тюрму замкнутий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБРАЗІВ ГЕРОЇВ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «БОЯРИНЯ»

План

- I. Суспільно-політична атмосфера України й Московщини XVII ст.
- II. Трагедія головної героїні поеми — трагедія народу.
 1. Боротьба активної інтелігенції за суверенітет української держави (Іван, Оксана).
 2. Двозначне становище козацької старшини (Степан, Олекса Перейбійний).
 3. Зрада частини української інтелігенції заради «панства великого, лакомства нещасного».
 4. Виховання українських дівчат на демократичних засадах та підневільне становище московських жінок.
- III. Які «кайдани невидимі» були у кожного з героїв поеми Лесі Українки «Бояриня»?

БЕЗСМЕРТНА ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Леся Українка... Її ім'я золотими літерами закарбувалося на скрижальх нашої літератури, нашої історії. Ми споруджуємо їй пам'ятники, будемо меморіальні комплекси, влаштуємо урочисті концерти на її честь і не підозрюємо, що дух її завжди присутній серед нас. Жінка-борець, жінка, яка «в серці має те, що не вмирає».

Життя Лесі Українки — це боротьба впродовж довгих років не тільки із суспільним ладом, що душив культуру народу, а й боротьби з хворобою, яка вразила її ще в тисяча вісімсот вісімдесят першому році. Перебуваючи в стані постійного напруження, вона продовжувала писати свої безсмертні твори. Її горда вдача, її самокритичність, принциповість,

працелюбність, сила волі і вірність слову давно стали ідеалом для багатьох сучасників.

Леся Українка завжди була оптимісткою, вона мріє про щасливе життя свого народу в майбутньому. За це майбутнє вона готова була пожертвувати собою:

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.
Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянуть ще раз на рідну країну...

Україна стала її душею. Поетеса не бажала змиритися з підневільним становищем своєї нації. Бажання перемогти хворобу злилось у Лесі Українки з бажанням звільнити дух земляків із кайданів рабства. У поезії «*Contra spem spero!*» видбиті всі порухи душі поетеси, основою яких був протест проти власного безсилля і безсилля співвітчизників. Ідея духовного об'єднання з метою визволення країни знайшла своє втілення у багатьох її творах:

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою.

У своїх творах поетеса прославляє борців, які здатні на будь-які тортури заради щастя народу. Читаючи поему «Давня казка», я дивувалася стійкості й мужності поета у боротьбі за волю рідного краю. Адже він готовий і на смерть заради щастя народу.

Хто не жив посеред бурі,
той ціни не знає сили,
той не знає, як людині
боротьба і праця милі.

А скільки щирості й любові до рідного краю у пейзажній ліриці Лесі Українки:

Поглянуть іще раз на рідну країну,
Поглянуть іще раз на синій Дніпро,—
Там жити чи вмерти, мені все одно...

Леся Українка написала багато творів, але якби в її поетичному доробку була тільки «Лісова пісня», то саме це вже забезпечило б їй безсмертя. Ніжний, чарівний образ Мавки навіки увійшов у моє життя. Мавку чарує в людині її духовна краса. Вона сама не помічає того, що стоїть вище за користолюбивих і заздрісних людей, які виростили в прагматичному суспільстві й стали його жертвами. Воля для Мавки є найнеобхіднішою умовою в житті. «Ну як таки, щоб воля та пропала? Се так колись і вітер пропаде»,— дивується вона. Лісова красуня вражає мене своєю мужністю у боротьбі за людину, готовністю прийти на самопожертву заради її щастя. Мавка пішла до людей, але не змиралася з обставинами, а вступила у боротьбу за людину, щоб вона змогла «своїм життям до себе дорівнятись». І саме в цьому, на мою думку, її велич.

Проблеми, порушені у «Лісовій пісні», хвилюють і наших сучасників. Адже і зараз є люди, які не розуміють, що справжнє щастя залежить не від матеріального забезпечення, а від духовного світу людини. Я не розумію тих, хто обманює самих себе, говорить про свої високі почуття, яких насправді немає. І мені хочеться звернутися до них словами Мавки: «Не зневажай душі своєї цвіту...»

Леся Українка залишила нам світлу зброю, своє чисте слово, ніжну музику. Життєвий і творчий шлях поетеси щедро пересипаний тернами, однак вона вперто йшла до мети і здійснила свій подвиг.

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК **Доповідь про письменника**

Василь Стефанік народився 14 травня 1871 р. в с. Русові Снятинського повіту на Станіславщині (нині — Івано-Франківщина) в сім'ї заможного селянина. Після навчання в школах у с. Русові та м. Снятині він 1883 р. вступив до польської гімназії у м. Коломиї. Тут зав'язалася дружба В. Стефаніка з Л. Мартовичем. За українську громадсько-політичну діяльність їх обох у 1890 р. виключили з гімназії. В. Стефанік переїхав до Дрогобича і вступив до місцевої гімназії, яку закінчив 1892 р. Того ж року він вступив на медичний факультет Краківського університету, де вчився до 1900 р. У вересні 1903 р. В. Стефанік відвідав Наддніпрянську Україну: був присутнім на відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві й зустрічався з Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським та ін.

З 1903 р. В. Стефанік постійно жив у селі: до 1909 рр. — в Стецеві, а потім до кінця життя в Русові. 1907 року письменник став заступником депутата австрійського парламенту В. Охрімовича. Після того, як 1908 року В. Охрімович зрікся мандату, В. Стефанікові довелося виконувати обов'язки депутата аж до розпаду Австро-Угорської імперії 1918 р. У період визвольних змагань В. Стефанік брав участь у роботі Української національної ради Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР), у складі делегації ЗУНР відвідав Київ під час проголошення соборності українських земель 22 січня 1919 р.

Перебуваючи в тій частині України, що була під владою Польщі, В. Стефанік активно цікавився подіями в УРСР, відсилав до радянських журналів («Вапліте», «Червоний шлях», «Плуг») свої нові твори. Відгуком на літературну дискусію 1925—1928 рр. стала новела «Межа» (1926), яка мала присвяту «М. Хвильовому» і була надрукована у «Літературно-науковому віснику», що його редагував Д. Донцов. 1926 року на відзначення 30-річчя літературної діяльності письменникові була призначена пенсія від уряду УРСР. Помер В. Стефанік 7 грудня 1936 р.

Літературну діяльність В. Стефанік розпочав поезіями в прозі (1896—1898). У жовтні 1897 р. на сторінках чернівецького часопису «Праця» була надрукована новела «Виводили з села», пізніше — новели «У корчмі»,

«Стратився», «Синя книжечка» та «Сама саміська», які одразу зробили його широковідомим українським письменником. Ці твори ввійшли до першої збірки В. Стефаніка «Синя книжечка» (1899). Пізніше виходили книги новел «Камінний хрест» (1900), «Дорога» (1901), «Моє слово» (1905), «Земля» (1926).

Для творчості В. Стефаніка характерна експресіоністична (від лат. *expression* — вираження) манера письма, що передбачає вираження глибини та ірраціональності психології навіть звичайної людини через зовнішню напругу його переживань та емоцій. В. Стефанік прагнув виразити духовне (приховане) через реальне (зовнішнє), звернути увагу на духовну деградацію сучасного світу, зрозуміти сенс страждання і смерті людини. Звідси випливає його увага до оригінальних і незвичних епітетів і порівнянь, майстерне використання діалогів, лаконізм та фрагментарність письма. Так, у новелі «Новина» виняткова подія в с. Трійці 1898 р. стала приводом порушити проблеми омертвіння людської душі. Емі-грація українців за океан спричинилася до появи його новели «Камінний хрест», коли проводи селянина нагадали авторові похоронний обряд. Іван Дідух мусить розірвати усі зв'язки, що з'єднували його зі світом, який він протягом усього життя упорядковував. Показуючи жорстокість і безглуздя селянського життя, В. Стефанік також намагався привернути українську інтелігенцію до співучасті в житті селянина.

Після десятилітньої перерви світогляд Стефаніка дещо змінився: у творах з'явилися патріотичні мотиви, яких не було в його ранній творчості. Якщо раніше його герої страждали лише через свої власні провини чи провини свого роду, то в пізніших творах вже можна побачити мотиви страждання за свій народ, за свою Україну. Такими мотивами зокрема позначені новели «Марія» та «Сини».

ТЕМА ПАТРІОТИЗМУ В НОВЕЛІ В. СТЕФАНІКА «СИНИ»

Минуло багато десятиліть, відтоді як писав свої новели Василь Семенович Стефанік. Уже й часи ніби інші, і життя інше, але його твори досі хвилюють читача. Та що там хвилюють! Кожна новела проймає голову пекучою, як вогонь, думкою, і нема жодної такої, яка б не краяла серце. Примарами минулого встають герої Стефаніка, але ніколи не стане минулим те, що захоплює в новелах, — прониклива щирість, людяність кожного твору.

Новела «Сини» розповідає про старого Максима, що залишився на старості літ сам. Не тому, що покинули його рідні, — доля забрала. Спостерігаючи за тим, як працює Максим, багато чого можна сказати про нього: працьовитий, вправний, землю любить і знає. Звик він працювати коло землі, у цьому вбачав і сенс життя: жити, працювати, ростити дітей, щоб «хата була ясна, аби діти росли», щоб добробут був. Так виховував і синів своїх Андрія та Івана. Отож, коли приїхав старший син Андрій

і сказав, що йде воювати за Україну, батько тільки з розгубленості спитав: «За яку Україну?» Він не знав гучних слів. Для нього земля й була завжди часткою Батьківщини, бо тут так само жили й батьки, й діди його. Але син, одержавши освіту, мислив по-іншому: «Підоймив Шаблев груду землі та й каже: «Оце Україна, а тут, — і він справив шаблев у груди, — отут її кров...» Для нього невід'ємною частиною любові до цієї землі було не тільки бажання працювати на ній, але й готовність боронити її від ворога. Відвага сина сповнила гордістю серце Максима, заступивши на якийсь час навіть таку природну любов до свого дитяти, вболівання за його життя. Він тоді й іншого сина — Івана — відпустив з Андрієм. Тільки дружина його чула материнським серцем, що не побачить синів. Розпач її був таким, що вона не витримала смерті синівської. І ось старий Максим сам. Залишився він зі своїми думами, від яких не втечеш: що залишилося на землі після нього, після його синів. І не може знайти відповіді. Тільки ще завзятіше береться до роботи. Земля — його життя, його робота, сенс усього буття — і нині рятує його від самотності, від розпачу. Ось так без зайвих декларацій, просто і доступно розповів письменник історію людини, що любить землю свою не на словах; він віддав за неї синів своїх — кращих синів великої неньки — України.

ГУМАНІЗМ НОВЕЛ В. СТЕФАНИКА

Про що б не писав Василь Семенович Стефаник, у центрі розповіді завжди виступає людина з її проблемами, думами, переживаннями і прагненнями. Усі герої Стефаника, як говорив Марко Черемшина, або безнадійно хворі, або безнадійно вбогі, або безнадійно старі, або безнадійно спрацьовані, або безнадійно нещасливі. Справді, багато безнадій у житті його героїв. Але багато й такого, про що не соромно розповісти усьому світові: дивіться, це — мій народ. Він, може, і вбогий, і нещасливий нині, але він є, живе за своїми духовними законами у злагоді з власною совістю, живе й працює на землі. Чи була вона ласкавою до нього, та земля? Пригадаймо, як пораяється біля неї Іван Дідух із новели «Камінний хрест». Усе життя своє — довге трудове життя селянина-трудівника — уклав у цю землю Іван. Загнула його робота фізично, але певен він був, що праця усе переможе: «Але доки ні ноги носе, то мус родити хліб!» І зрештою хіба ми любимо землю за щось? Любимо, бо інакше й бути не може. Саме вміння працювати на землі, розуміння її диктували й основи моралі селянина. Цінують люди і працьовитість, і чесність, і порядність, і доброзичливість. Не випадково ж запросив до себе Дідух усе село, прощаючись перед від'їздом у далеку Канаду. У розповіді про історію життя Івана Дідуха відтворилися найяскравіші риси ментальності українського народу, саме ті, що зрозумілі усім людям. Здатність долати працею усі перешкоди, терпіти скруту, холод і бідність, але залишатися людяним, відкритим цінують односельці Івана. У нього багато друзів, бо він зберіг у серці тепло до людей, пошану до кожного сусіда, намагаючись жити по совісті. Так само мислить і герой оповідання «Сини» Максим. Особисте горе ніби відділило зовні його від людей,

але нема у його серці зла. Попри традиційні моральні забобони щодо шлюбу і дітей, мріє він про те, щоб у цьому світі залишилося дитя від його синів. Хай хто скаже, що грішне таке поза-шлюбне кохання, але для нього головне не це. По-іншому розуміє він цінність і сенс життя тепер, коли він старий і самотній. Головне — то саме життя, найвища цінність на землі.

Читаючи новели В. Стефаніка, припадаєш до чистої криниці народної моралі, пройнятої любов'ю до людини, пошаною до всього живого на землі.

РОЗДУМИ НАД СЕНСОМ ЖИТТЯ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Творчість Василя Стефаніка завжди сприймалася читачем як вираз трагічної долі галицького селянства. Та в новелах цього письменника є не тільки картини розпачу і горя. Його новели містять глибоку думку про вічне — життя і смерть, добро і зло. Для чого живе людина на цьому світі? По-різному відповідають на це питання його герої, та й не ставлять такого запитання іноді зовсім. А так життя складається, що одного разу доводиться замислитися, що головне у житті.

Усе життя працював на землі Іван Дідух. Працював тяжко. «Вік свій збув на тім горбі», — говорить автор про його працю на незручному клаптику землі — на горбі, що дістався йому у спадок від батька. Без гучних слів заходився він возити землю на той піщаний горб, щоб родила земля, щоб рости дітей, щоб жити своєю працею. Так жили його батьки і діди. Так здається правильним для нього. Не раз проклинав він тягар тієї роботи, кречучи від натуги, коли навіть коня жалів, а на собі вносив на горб перегній. Переломило його на тому горбі навпіл, так і ходив зігнувшись. І все ж, коли настав час прощатися йому з тією землею, плакав за нею. Виявилося, що це все, таке знайоме і буденне, — найдорожче, що в нього є. Бо це Батьківщина. «Банно ми за найменшов кришков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную...» Виявляється, що тримав його у цьому житті оцей зв'язок із рідною землею, який і увічнив Іван, поставивши на піщаному горбі кам'яний хрест.

Іванові хочеться «віпрощатися» перед людьми, бо для нього саме вони були мірою моральності, цінності його життя. Він завжди поважав людей, і вони відповідали йому такою ж повагою. Про це говорять йому, прощаючись. Усе життя його минуло тут, між цими людьми, отож, як шлюб із дружиною колись тут перед ними брав, так і нині прощається, немов перед смертю. Людина не може бути сама. Про це ж міркує герой новели «Сини» Максим. Самотність його страшна, гнітюча. Він бореться з нею працею. До пізньої ночі працює в полі, аби не вертатися до спорожнілої хати: сини загинули, дружина не витримала розлуки з дітьми. Втрата сім'ї виявляє для Максима життєві пріоритети. Він жив, як і Дідух, усе життя працюючи коло землі. Вважав, що живе правильно, й цього досить для щастя. А сім'я завжди буде з ним. Виявилося, що для людини необхідно знати ще й те, що залишиться на землі після неї. З відчаєм звертається до Бога, аби

дав йому на старість знати, що десь на землі залишився слід від його синів. Може, є на світі дівчина, що кохала когось із них. Не важливо для нього, як про це скажуть люди, бо головне — життя. Життя однієї людини дає життя іншій, коринить у собі життя і щастя для іншої людини. Велич і цінність цих зв'язків зрозумів душею Максим у своїй самотності.

Отже, розповідаючи про своїх героїв, Стефаник підводить читача до думки про вічність і незнищенність життя, про любов як основу буття людини, про щастя бути людиною серед людей на своїй рідній землі.

ГЕРОЇ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Творчість Василя Стефаніка — оригінальне явище світового рівня. За словами Франка, Стефанік — «може, найбільший артист, який повився у нас від часів Шевченка».

Друг і земляк Василя Стефаніка Марко Черемшина, називаючи його «поетом мужицької розпуки», точно визначив основне тематичне зацікавлення В. Стефаніка — українське, а точніше, галицьке селянство. Глибинний реалізм і психологічна заглибленість, виняткова чесність і мистецька довершеність — такі основні риси творчого доробку цього прозаїка. Усвідомлюючи потребу в найчеснішому письменницькому слові, достойному тих, що «кров червону лиють у чорну землю», покладаючись передусім на життєву правду і силу факту, письменник цілком входив у чуже життя, роз'ятрюючи своє серце чужим болем. Можливо, у цьому секрет нечисленності новел письменника, лаконізму і точності його слова.

Біда і розпука галицького села на зламі століть «коротко, сильно і страшно» відображена письменником у новелі «Камінний хрест». У ній трагедія безземельного селянина подана на такому драматичному зрізі, як спродування рідного гнізда й еміграція у пошуках хліба та роботи до далекої Канади. Змальовуючи історію життя сільського бідняка Івана Дідуха, котрий, як підсумок усіх своїх надлюдських зусиль, мав лише камінного хреста на піщаному гробі, прозаїк розмірковує над тими моральними чинниками, що творять духовну сутність людини, і передусім — над проблемою моральної осідлості, зв'язку з рідною землею. І аби увічнити цей зв'язок, Іван ставить по собі і по своєму життю камінний хрест. Канада для нього рівнозначна смерті. Унікаючи докладних описів, письменник добирає такі деталі, за допомогою яких проникає до найглибших глибин людської душі. П'яний танець як ознака божевільля, прадавня пісня про осіннє листя як психологічний прийом для підсилення трагізму ситуації, камінний хрест як символ титанічної праці й поховання людини заживо — це ті художні засоби, які не тільки поглиблюють драматизм загальної розповіді, а й несуть надтекстову інформацію, привнесену читачем.

Своєрідну «мелодію смерті» творить В. Стефанік і в новелах «Похорон», «Озимина», «Сама-самісінька», матеріалізуючи відчуття людини, яка

проживає останню годину. Людина живе доти, вважає автор, доки не згасне в ній свідомість того, що вона людина.

Ось стара баба, «синя, як пуп» у непаленій хаті, в цілковитій самотині чекає святого вечора на печі, посеред купи дрантя («Святий вечір»).

Ось нещасний Данило несміливо зазирає до панської брами, мріючи про те, щоб продати панові свою силу, самого себе, бо «переднивок дуже прикрий», а четверо дітей вимагають їсти («Май»).

Батько не радий новій дитині, бо «то не люди, а то жебраки плодяться», а нещасна мати, вмираючи, співає дітям передсмертну пісню: «у слабім, урванім голосі виливалася її душа і потихеньку спадала межі діти й цілувала їх по головах» («Кленові листочки»).

Батько, везучи безнадійно хвору доньку до лікаря, докоряє їй за хворобу, бо «ліпше вже відвести на могилу та вівернути, та й збутися» («Катруся»)...

Такий світ героїв Стефаніка. Не моральне звиродніння, а нелюдські умови існування штовхають іноді його героїв до страшних вчинків, як, наприклад, Гриця Летючого («Новина»), котрий, не в змозі дивитися на страждання голодних і холодних своїх дітей, вирішив їх утопити.

Покалічені життям, затуркані бідною і безвихідною, герої Стефаніка мають внутрішню мораль. Навіть коли тіло холодне від студені і голоду, в душі тліє іскра надії, що стримує від втрати людської подобі. Втопивши одну доньку, Гриць Летючий дає іншій палицю, щоб боронилася від собак, радить, як уберегтися від злого і жити далі. «Дрожала на печі... і головою в стіну біла», та згадавши, що святий вечір, стара баба звертається до груші за вікном: «Колідує мені, грушечко, колідує, бо ніхто мені цього вечора не заколідує, ...лиш ти...» («Святий вечір»).

Світло від великості малої людини у Стефаніка таке потужне, що його неможливо не помітити. Попри все письменник не втрачає оптимізму. І оптимістичне звучання сповнює його творчість особливим змістом, зумовлюючи вічну сучасність його слова.

СИМВОЛІЧНІСТЬ ОБРАЗУ КАМІННОГО ХРЕСТА В НОВЕЛІ В. СТЕФАНІКА «КАМІННИЙ ХРЕСТ»

Василь Стефанік увійшов в історію не лише української, а й світової літератури як автор правдивих соціально-психологічних новел із життя галицького селянства. «Мабуть, ніхто до Стефаніка не показав селянську душу хлібороба у такому повному освітленні,— захоплено писав Михайло Мочулевський,— ніхто не змалював так, як він, переживань цієї душі: відчай, резигнація, плач і сміх, сум і сподівання. Стефанік відкрив нам джерело ніжних порухів селянської душі».

Єдиний твір присвятив Василь Стефанік темі еміграції. Це новела «Камінний хрест». В основу новели покладено справжній факт. Штефан Дідух, односелець письменника, емігруючи до Канади, поставив на своєму полі камінний хрест. Він і понині стоїть на найвищому горбі в Русові. «Він

дуже не хотів покидати свого камінистого ґрунту, — згадував Стефаник, — та діти, невістки і доньки не давали йому життя...» Та справжніми прототипами головного героя були тисячі емігрантів, долею яких турбувався письменник упродовж трьох років. На Краківському вокзалі Стефаник бачив сині, спечені губи, підпухлі від плачу дитячі очі і чув захриплий від голосінь та зойків голос матерів. Уже там, на вокзалі, почалась творча робота над «Камінним хрестом». Довга, болюча, виснажлива.

Душу емігранта Стефаник знав, як свою власну, муки і болі його мучили і боліли відчутніше. Він бачив марність надій мужицьких, знав, що чекає їх там, у далеких краях, тому так наполегливо, вперто розгонив ілюзійне марево еміграційного щастя.

Іван Дідух — селянин, що своєю працею досяг середніх статків. Портрет свого персонажа В. Стефаник подає у зіставленні з конем, щоб підкреслити виснажливу працю селянина. Це зіставлення набуває символічного значення: в умовах капіталізму людина доведена до стану робочої худоби. Після десятирічного перебування у війську Іван повернувся додому. Батьків не застав. Вони померли, залишивши у спадок хатину і горб «щонайвищий і щонайгірший над усе сільське поле». На нього витратив Дідух молодечу силу, на ньому скалічився і постарів. А тепер, на старість літ, господарство, налагоджене такою каторжною працею і неймовірними зусиллями, Дідух змушений залишити. Шість розділів новели містять цілий комплекс складних почуттів героя, формуючи найголовніше — трагізм розставання з рідною землею. Пройнятий страшною тугою, Іван Дідух почував себе як камінь, викинутий хвилиною на берег. Та й весь він неначе закам'янів. Причину своєї туги Іван пояснює людям сам: це любов до рідної землі і вимушена розлука з нею. Намагаючись розвіяти сумний настрій Івана, сусіди розраджують: «То вже, Іване, пропало. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ой, здолали нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати...» У цих словах розради страшна правда селянського життя й еміграції. Особливої надії на краще життя за океаном у селян немає. Не даремно Дідух прощається з дружиною перед людьми, як на смерть, і ставить хрест, ніби заживо ховаючи себе. «Хотів-єм кілька памнетки по собі лишити...» — несміливо признається він країнам. Йому стало легше: і від того, що вивідав людям свою сердечну таємницю, і від обіцянки односельчан доглядати той хрест. Не зникне безслідно, не розвіється, як лист по полю, пам'ять про нього в людей. І це найважливіше.

Психологічне напруження досягає апогею в шостому розділі. Тугою пройняті всі присутні, «ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прорвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач». Не пам'ятаючи, що робить, Іван «ймив стару за шию і пустився з нею в танець». І зупинився тільки тоді, коли побачив хрест. Іван Дідух емігрує, піддавшись вимогам дружини і синів. Він не тішить себе ніякими ілюзіями, бо переконаний, що Канада — це могила для нього

і дружини: «Куди цему, газди, йти печі? Аді, видши, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам! І показав їй через вікно могилу».

Життєва доля Дідуха — трагічна. Усі його зусилля змінити життя, покращити його закінчуються безрезультатно. Спів Івана і старого Михайла, в якому слова йшли, «як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а воно... дрожить подертими берегами, як перед смертю», підсилює тему народної драми, нездійснених поривів і стремління, марно втрачених сил молодості. І цей сумний спів старими мозолистими голосами стає алегоричним виразом народного горя і страждань.

Новела «Камінний хрест» багата на символічні деталі й образи. Це стосується насамперед камінного хреста, що символізує нестерпні страждання і терпіння не тільки Івана Дідуха, а й усього народу, який хилиться під кам'яною вагою гніту. Викинутий на берег камінь, Канада-могила, камінний хрест виступають символами трагізму українського селянина-емігранта.

Образ хреста символізує страдницьку долю селянина, який все життя гірко працював і однаково змушений покидати свою нивку, бо вона не спроможна його прогодувати.

Усі епізоди новели підпорядковані головному завданню — розкриттю теми народної неволі, людського горя і водночас сподівань трудівників на краще майбутнє.

Новела «Камінний хрест» відразу ж одержала високу оцінку критиків. Новелою захоплювалися І. Франко, Леся Українка. «Страшно сильно пишете Ви, — ділилась своїми враженнями від прочитаного «Камінного хреста» Ольга Кобилянська. — Так, якби-сти витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу». Та найсильніше враження справила новела на канадських емігрантів. Мирослав Ірчан у листі до Стефаніка писав: «Якби був знав, може, й не читав би. Тяжко дивитися, як сиві голови хиляться додолу і старі очі плачуть». Плачуть, бо згадують себе, згадують ті давні літа, як вибиралися за море шукати щастя. Далеко не кожний емігрант знайшов його. Пошуки заробітків виснажували, клімат душив, ностальгія вбивала. Вмирала остання надія в селян покращити свою долю, вирватися з безпросвітної нужди через еміграцію.

Василь Стефаник писав, що його творчість була важкою ношею як для її творця, так і для читачів: «Я робив, що міг. І все, що я писав, мене боліло». Тодішня соціальна дійсність не давала змоги для радості народної. Слово селянина, пропущене через серце і душу письменника, ставало зболеним, як і його бідняцька доля. Мені здається, саме тому так глибоко западало в душі людей Стефанікове слово, пробуджувало в них добро й гуманність, співчуття до людського горя і чесність, справедливість і любов до України та її народу — це те, що і сьогодні хвилює мільйони.

«...УКРАЇНІ ПОТРІБНІ ЇЇ ДІТИ...»

(За новелою В. Стефаника «Марія»)

Свої життя і творчість В. Стефаник присвятив Україні. На власні очі він бачив, як найкращі сини рідної землі поклали голови за незалежність і державність своєї Батьківщини. Та чому ж молоді галичани з піднесенням і заповзяттям вступали добровільно до лав УСС? Василь Стефаник описує це в новелі «Марія»: «В місті зійшлося сила їх — паничі і прості хлопці. Хоругви й прапори шелестіли над ними і гримів спів про Україну». Автор знайомить читача з історичними реаліями доби першої світової війни, а саме — зі створенням частин українських Січових Стрільців. Одним яскравим реченням В. Стефаник змалював урочистий похід національно свідомої української молоді.

Головною героїнею новели є селянка Марія, яка втратила на безглуздій братовбивчій війні чоловіка й трьох синів. Найменшого сина, її останню надію, героїня не хоче відпускати від себе. Слепа материнська любов не зважає на ідейні переконання юнака, який приєднався до Січових Стрільців. Дмитро не загинув, але він був засуджений до каторжних робіт у Сибіру.

... Лишалася Марія з двома доньками. Рятуючи їх від неминучого гвалтування, мати ховає дівчат у льох, з розпачем говорячи: «Бодай дівки на світ не родилися!..» На перший погляд може здатися, що Марія не любить своїх доньок. Але це не так. «Свіжі козаки», що час від часу заходили до села, грабували й без того вбогі обійстя, гвалтували молодиць і дівчат,— вбивали непокірних... Але ці «гості» були зовсім не схожі на попередніх «завойовників». Хлопці чемно поводитися, говорили прекрасною українською мовою, а головне — подарували Марії та її односельцям пісню... «Пісня випростовувала її душу. Показувала на небі ціле її життя. І тоді Марія зрозуміла, «... що це наші...».

Марія — не просто головна героїня новели. Вона — символ самої України у вирі буремних подій початку ХХ століття. Ця безграмотна жінка інстинктивно прагне того, «щоби всі ми були однієї мислі», відчули себе народом, господарем своєї землі, а не рабами.

Отже, в новелі «Марія» Василь Стефаник розкрив трагедію української нації, роздертої на шматки, що вповдовж кількох століть піддавалася глумові та знущанням чужинців.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА **Доповідь про письменницю**

Ольга Юліанівна Кобилянська народилася 27 вересня 1863 р. у м. Гура-Гумора на Південній Буковині (нині м. Гура-Гуморулуй у Румунії) в родині службовця. У 1873—1877 рр. О. Кобилянська вчилася в початковій чотирикласній німецькій школі. Не маючи можливості вчитися далі, дальшу освіту вона здобувала самостійно. З 1889 по 1891 р. О. Кобилянська жила в с. Димка Серетського повіту. Пізніше вона

разом із родиною переїхала на постійне життя до Чернівців, брала активну участь у жіночому русі, 1894 року виступила одним з організаторів «Товариства руських жінок на Буковині». 1899 року О. Кобилянська побувала на Наддніпрянській Україні, відвідавши родину Косачів на Волині, Лисенків і Старицьких у Києві, могилу Т. Шевченка в Каневі.

Після Першої світової війни та румунської окупації Північної Буковини письменниці довелося жити в тяжких умовах, зазнаючи переслідувань з боку румунської влади. З 1927 р. в Україні було розпочато видання 9-томного зібрання творів О. Кобилянської. Того ж року на відзначення 40-річчя літературної діяльності їй була призначена урядом УРСР пенсія, що дало письменниці можливість поліпшити матеріальний стан та придбати власний будинок, у якому письменниця прожила останні роки свого життя. У 1940 р. О. Кобилянська вітала приєднання Північної Буковини до УРСР, активно виступала в пресі з публіцистичними статтями та спогадами. Того ж року їй було прийнято до Стівки радянських письменників України. Померла О. Кобилянська 21 березня 1942 р. у Чернівцях.

Літературну діяльність О. Кобилянська почала в середині 1880-х рр. творами німецькою мовою. Перший художній твір українською мовою – повість «Людина», був надрукований 1895 р. у журналі «Зоря». Це була друга редакція написаного раніше німецькою мовою оповідання «Вона вийшла заміж». Пізніше з'явилися оповідання й повісті «Він і Вона» (1895), «Царівна» (1896), «Що я любив» (1896), «Аристократка» (1898), «Valse melancholique» (1898) та інші, позначені впливами поезики символізму, філософії надлюдини Ф. Ніцше та ідей жіночої емансипації.

У повісті «Земля» (1902), яка була написана на основі реального братовбивства, що сталося восени 1894 р. у с. Димка, О. Кобилянська змалювала широку картину життя буковинського села з усім комплексом суспільних процесів. У цьому творі поєднуються елементи символічного та реалістичного стилів. Письменниці вдалося відтворити картину селянської психології, взаємин селянства із навколишнім світом, показати злочинну, на її погляд, владу землі над селянином.

Одним з найпоетичніших творів О. Кобилянської вважається лірично-романтична повість «В неділю рано зілля копала...» (1909), написана за мотивами відомої народної пісні-балади «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

Протягом 1915–1923 рр. О. Кобилянська пише низку новел на антивоєнні теми, серед яких можна виділити такі твори, як «Лісова мати», «Василка», «Юда», «Назустріч долі», «Сниться» та ін. Увагою до психологічних таємниць людської душі позначені новели О. Кобилянської «Огривай сонце...» (1927), «Але Господь мовчить...» (1927).

Помітним явищем в історії української прози став роман «Апостол черні» (1926), в якому на широкому суспільно-історичному тлі О. Кобилянська порушила проблему інтелігенції та народу, із симпатією змалювавши образи представників духовництва.

МОЇ ВРАЖЕННЯ ВІД ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЛЮДИНА»

Чи замислювався хто над тим, чому серед українських діячів культури так багато жінок? Мабуть, це риси національного характеру — гордість, висока самосвідомість, прагнення до освіти і служіння громаді — привели їх до суспільно-корисної діяльності. А також традиція, яка тягнеться від давніх іще часів — княгині Ольги, Анни Ярославни, Галшки Гулеви-чівни, Насті Лісовської, Марії Заньковецької, Соломії Крушельницької, Лесі Українки та інших наших славних землячок. У цьому ряду стоїть і видатна українська письменниця Ольга Юліанівна Кобилянська.

Хто, як не жінка, краще може зрозуміти жіночі проблеми? То ж перший твір українською мовою — повість «Людина» — О. Кобилянська присвятила саме жінці, її прагненням та устремлінням. В уста головної героїні Олени Ляуфер вона вклала свою програму жіночої емансипації, і цим прагнула пробудити своїх «сонних сестер», відкрити їм очі на їхнє дійсно принизливе становище у суспільстві: бути лише додатком до чоловіка і його оздобою. Уся система виховання й освіти дівчат того часу зводилася до оволодіння французькою мовою, танцями, манерами поведінки та основами домашнього господарювання. Вона зовсім не була спрямована на те, щоб жінка могла сама себе забезпечити, а призначалася знову ж таки на розвагу чоловікам, на їхнє обслуговування. Головне для дівчини — вдало вийти заміж, забезпечити собі заможне життя. Почуття при цьому до уваги не бралися — звикне, підкориться, сподіватися їй все одно ні на що. Письменниця підняла свій голос на захист тих бідних інтелігентних дівчат, що з якихось причин не змогли вийти заміж. Треба і їм дати можливість одержати відповідну освіту, роботу, щоб вони забезпечували себе матеріально, почувалися людьми, не принижувалися і не чекали чийсь ласки.

Олена Ляуфер повстала проти тупоумного, обмеженого міщанства, у якого кар'ярство, пияцтво, плітки, заміжжя без любові заради багатства вважалися нормальним явищем, а чесна праця дівчини, читання серйозних книг і висловлювання своїх поглядів — безчестям. Олена не одна у своїй боротьбі — її підтримує сестра Ірина, потім студент-медик Лієвич. Цей сміливий, сильний, розумний і лагідний юнак (хоч був дещо незграбним у «світському» житті) привертає серце дівчини цільністю своєї натури, відкритістю поглядів і розумінням проблем жіночої емансипації.

Але життя посилає головної героїні випробування за випробуванням: смерть нареченого, безглузде самогубство брата; звільнення батька з роботи і його пияцтво; і, як наслідок, сім'я опиняється у страшній матеріальній скруті. Олена бореться з усіх сил, тримає на собі господарство, яке вони завели у селі, куди змушені були переїхати, приймає усі важливі рішення. Але сили нерівні. І дівчина не витримує, вирішує піти на самопожертву — вийти заміж за нелюбого, але заможного чоловіка. Для цього вона змушена обманювати в цілому непогану людину, йти проти усіх своїх

переконань і поглядів на шлюб (хоч завжди говорила, що в його основі повинна бути взаємна любов). І таке весілля для неї рівнозначне духовному самогубству.

Як складеться доля героїні повісті далі, ми не знаємо. Але для нас важливе те, що, за образним висловом Д. Павличка, «навіть переможені героїні Кобилянської лишають враження сильніших людей, ніж їхні переможці».

Минуло багато років. За цей час жінки досягли в емансипації усього, що хотіли. Але з'явилися інші проблеми, тепер уже зворотного порядку: як звільнитися від тягаря звалених на себе чоловічих обов'язків і знову стати жінкою. Та що б там не було, героїні Ольги Кобилянської вчать нас ніколи не втрачати власної гідності, бути сильними і наполегливими в освіті, в досягненні своєї мети, не втрачати почуття милосердя і обов'язку перед ближніми. Читаючи твір письменниці, ми, крім нових ідей і думок, одержуємо ще й велику естетичну насолоду, недаремно деякі його сторінки називають «золотими краплями», «поезіями в прозі».

ОБРАЗ ОЛЕНИ ЛЯУФЕР

(За повістю О. Кобилянської «Людина»)

Ольга Кобилянська, видатна українська письменниця, спостерігаючи за становищем жінки у тогочасному суспільстві, мріяла про рівноправність її з чоловіками в одержанні освіти, у вихованні, у виборі свого власного життєвого шляху. Цій проблемі вона присвятила більшість своїх творів, і найперший із них — «Людина».

У цій повісті ми знайомимось з Оленою Ляуфер — дочкою царсько-королівського лісового радника. Вона читає серйозні книги, розмовляє з молодими людьми про «соціалізм, натуралізм, дарвінізм, питання жіноче, питання робітницьке...», відстоює «рівноправність між чоловіком і жінкою». Це страшенно лякало батьків, викликало осуд у їхніх знайомих і товаришів, адже дівчина йшла проти всіх усталених поглядів та традицій, що існували у цьому провінційному містечку.

Дівчата повинні були вивчати французьку мову, оволодівати музикою й танцями, готуватися повністю віддати себе у владу чоловікові. Мати й батько іншого шляху для Олени не бачили й не бажали, а особливо після того, як їхній син Герман-Євген-Сидор своїм розгульним життям наробив багато боргів родині. Батько теж частенько пиячив і втратив роботу, поставивши сім'ю у велику матеріальну скруту.

Олена на той час зустріла серед молодих людей свого однодумця, студента-медика Стефана Лієвича, якого покохала і з яким таємно заручилася. Ця любов відкрила для дівчини широкі горизонти, підтримувала віру у правоту своїх переконань щодо емансипації жінки.

Але трапилося нещастя, якого не можна було передбачити. Стефан, «набравшись десь у шпиталі тифу», помер. Дівчина переживала велику душевну драму, навіть нервову хворобу, та ні з ким не ділилася, окрім

лікаря. Тепер вона не вважала для себе можливим узагалі виходити заміж, бо «...зادля обов'язку проти волі сковуватись з мужчиною, з обов'язку його й себе оббріхувати...», на її думку, злочин. Про це чесно написала у листі К-ому, який збирався їй освідчуватися і якого батьки охоче взяли б у зяті. У теперішньому своєму становищі Олена бачила для себе єдиний шлях: «Відповідно до моїх сил, відповідно до моїх здібностей... хочу сама собі заробляти на кусник хліба, а заробленим щиро ділитися з родичами...».

Та все залишилося лише у мріях. Добрі здібності в Олені дійсно були, сила волі й характер — теж, а от ні професійної освіти, ні роботи, яка б забезпечила матеріально не лише її саму, а й численних родичів — не було. Сім'я Ляуферів дедалі опиняється в жахливому становищі: застрелився брат Олени, повдовіла сестра Ірина і повернулася додому, приїхала й молодша сестра Геня, яка жила якийсь час у родичів. Батько зовсім морально занепав, спився, мати повністю віддалася на волю обставин. Родина переїжджає до села, там орендує землю і тяжко працює. Але й це пристановище виявилось ненадійним. Господар землі вирішив продати її, а новий намірився газдувати сам. Отже, повна безвихідь... Олена прагнула щось придумати, знайти вихід, адже вона добровільно, як найсильніша, взяла на себе увесь тягар відповідальності за родичів. І зважилася... віддати себе в жертву, вийти заміж за багатого, але нелюбого чоловіка. В її душі відбувається страшна боротьба. З одного боку — поспання усіх переконань, зрада ідеалів і свого кохання, а з іншого — обов'язок перед рідними і матеріальна скрута. Обов'язок, обставини — переважають.

Олена влаштує «лови» на заможного лісничого Фельса, і, треба сказати, робить це досить вправно, в душі ненавидячи себе за таку поведінку. Хоч ми й пам'ятаємо, що все це заради благородної мети, вона тепер не видається нам такою вже «ідеально уложеною натурою». Тут виявляються, на наш погляд, її далеко не кращі риси: зверхність, хитрість, лицемірство, навіть жорстокість. Прагне віднайти у Фельсові щось хороше — і не може (а той же і господар добрий, і службовець порядний, і книги читає, і сильний та гордий, а з нею ніжний та несміливий). Олені здається навіть Фельсів усміх «ограниченим». Ім'я цьому — нелюбов. Адже на вади першого свого судженого вона не вважала. Добре, вона не любить. Але ж Фельс! Він любить, готовий на все, навіть «хоть би вона йому й ногу на карк поставила».

Молодий чоловік добре усвідомлював, на що йшов, і говорив: «Тиранко з вас, панно Олено!» Ми не можемо не відзначити і благородства лісничого. Під час освідчення, побачивши, що Олена його відтрутила грубо і різко, сказав: «Ви не любите мене?.. Не хочете бути мою жінкою?.. Коли так, то простіть!» Отже, не хотів примусу, насильства над почуттями, нещирості. І готовий був піти. Але Олена нарешті видавила з себе згоду: «Хочу...»

Та й близьких своїх не щадить: «Вона була дражливіша, як уперед, ба не раз аж різка». Особливо вражає нас прикінцевий епізод повісті. Олена знищує листи від колишнього коханого, а останній з них читає ще раз. Ми розуміємо, як боляче героїні прощатися з минулим, із нездійсненими

мріями, відчувала свою духовну поразку. Аж ось піднімається до її кімнати Фельс, який нічого не підозрює і не знає. Вони ж ось мають їхати на своє весілля. І тут на читача падає несподівано ціла злива, можна б сказати, демонічних почуттів: «Якесь незнане доти, упряме, дике чувство обгорнуло її, одне лише чувство. Вона ненавидить, ненавидить з цілої глибини своєї душі! Вбивала б, проклинала б, затоптувала б, як ту гадюку... Чи — його? — Адже вона винувата!! Сама, самісінька вона...»

Що ж, головна героїня повісті О. Кобилянської виявилася просто людиною — з усіма притаманними їй сильними і слабкими якостями. І заслугою письменниці, на наш погляд, є те, що вона майстерно підібраними засобами виразності відтворила правдивий і повнокровний художній образ, а не схему чи символ. Незважаючи на такий фінал, ми багато дечому можемо повчитися в Олені: її силі волі, розуму, здатності до самопожертви в ім'я близьких.

СТЕФАН ЛІВЧИЧ – ОБРАЗ «НОВОЇ ЛЮДИНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

(За повістю О. Кобилянської «Людина»)

Ольга Юліанівна Кобилянська, видатна українська письменниця і громадська діячка, не могла не замислюватися над тим, якою вона хоче бачити людину майбутнього. З жінками тут усе зрозуміло, адже багато її творів присвячено саме цьому питанню (жінка правами і становищем у суспільстві повинна дорівнятися чоловікам), а от яким повинен стати чоловік, як удосконалюватися? На це питання письменниця дає відповідь хай і епізодичним, але важливим образом Стефана Лівевича.

Це студент-медик, який приїхав на канікули додому і познайомився з Оленою Ляуфер та іншими молодими людьми. Він одразу привернув до себе увагу молоді, бо «чого вже... не оповідав!», а «вони прислухувалися йому, неначе б апостол правди витав між ними...» Стефан говорив про дівчат, які здобували вищу освіту, про те, що «емансипація жіноча в Швейцарії або і в інших поступових краях — се точка давно виборена» і що йому соромно, бо «тут жінки осталися ще так позаду за другими народами..., рівноправність з мужчинами... вважають... якоюсь химерою». Ці слова були близькими головної героїні повісті Олені, в особі Лівевича дівчина знайшла не лише однодумця, а й коханого. А ще коли переконалася, яка це цільна натура, як він «прямував безоглядно до одного, до праведного; ...здивлювався на жінок не очима нинішнього брудного егоїзму, а людини людяної...»

Олені імпонує те, що цей чоловік не обертав себе «в якусь модну малпу». Він не дуже дотримувався тонкощів безмістовного і лицемірного «світського життя», «не знав порядно гуляти кадрили, а ще менше у відповідній хвилі прискакувати до дам із плащем і рукавичками». Зате тягнувся до серйозних знань, до суспільно-корисної праці, такою ж хотів бачити і свою подругу, жінку взагалі: «Нехай озброюється кожда по можності, після обставин, а зброя їх... яка чиста, яка сильна, як варто по ню сягнути!! Се — знання, Олено!»

Лієвич не сприймає того способу життя (пияцтво, картярство, фліртування, пліткарство), який веде багато молодих людей, як, наприклад, брат Олени Герман-Євген-Сидор. Він прагне видобути хлопця «з цього болота, в котре ви як-небудь, ще такі молоді, залізли по вуха: а так ідете чимраз далі до згуби!»

Зате який він ніжний, турботливий, як палко кохає Олену, з якою порядністю і чесністю ставиться до неї. «Серденько, голубко, любко, рибчино»,— звертається до дівчини цей «великий та здоровий», «справдішній московський ведмідь», цілує «мало не кождий палець» коханої при розставанні перед від'їздом.

У гордих і сильних, чутливих до краси, до музики людей і любов красива. Ось сцена їхнього освідчення: «Посередині гри встав нараз і приступив до неї. Яка самотність незабутня хвилинка! В якому неописанім зворушенні знаходився він тоді — звичайно спокійний, гордий! Признання його тодішнє було лиш відгомонам тої музики — скована пристрасть. А вона? Найніжніші нерви дрожали, тремтіли в ній. А вже обоє носили в серці любов, однак і обоє були горді, вразливі, і одне не хотіло другому признатись, аж поки він перший почав...

Не було се якесь упоєння, що їх обняло. Се була сила глибока, могутча, підіймаюча сила, котра не знає ніяких перепон, нічого не жахається, котра, проломлюючи дорогу, пориває усе з собою, часто руйнує те, що закони і звичаї, і час з трудом збудували...»

Прощаючись, Стефан просить Олену: «Не клопочись, а бережись лише. Оставайся фізично сильна, а тоді все легше перебуваєтьсЯ».

Письменниця не ідеалізує свого героя і вкладає в уста Олени Ляуфер ще й таку характеристику Лієвича: «Він мав також свої блуди. Був нудний педант, був заздрісний, був гарячка...»

Гине Стефан Лієвич, як і личить романтикові (а ці риси ясно у нього виділяються), на полі бою — «набрався десь у шпиталі тифу і помер», віддавши себе обраній справі до останку.

Головна героїня повісті ще не раз зустрічатиметься зі своїм коханим — у снах, у листах. Ось вони в Олениному сні-маренні «любовались собою і сперечались, а між тим шуміло море про стару звісну пісню, пісню про любов», а ось останній лист Лієвича: «Любов таки найкраща з усього, що життя лиш має!» І це кохання для них — не просто почуття, пристрасть, а єднання душ і поглядів на життя, безкорисливість, взаємна повага, спільна боротьба за усе краще в собі, суспільно корисна праця. Таке можливе тільки у людей нового типу, які дотримуються принципів рівності чоловіка і жінки, гідності Людини, що прагне повнокровного і суспільно значимого життя.

Отже, образом Стефана Лієвича Ольга Кобилянська, на наш погляд, розпочала галерею «нових людей», показала ідеал майбутнього у стосунках чоловіка і жінки. І цей ідеал виявився таким привабливим, що ним захоплюватиметься ще багато поколінь читачів.

**ОСУД ОБМЕЖЕНОСТІ, ЛИЦЕМІРСТВА,
КАР'ЄРИЗМУ, МІЩАНСТВА
У ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЛЮДИНА»**

Людина — творіння не лише природи, а й суспільства, в якому живе. Отже, оточуюче середовище має великий вплив на формування характеру, поведінку і вчинки людей. Ольга Кобилянська у своїй повісті «Людина» майстерно схарактеризувала інтелігенцію середнього достатку глухого провінційного містечка. Перш за все, це родина головної героїні Олени.

Батько, Епамінондас Ляуфер, був цісарсько-королівським лісовим радником, «мав велике поважання, великий вплив і великі доходи». А ще мав слабкість: «любив одушевлятися гарячими напитками», та вважав, що до цього нікому немає діла, це його власна справа. Дана «слабка сторона» з часом мала усе більші наслідки: пан лісовий радник щоразу більше проводив часу в кав'ярні «з своїми вибраними товаришами при «шклянці» та нарікав гіркими словами на своє безталання». А скаржитися було чого: син Герман-Євген-Сидор, на якого покладалося багато надій і якого мріяли бачити навіть надвірним радником, не хотів учитися, ледве склав іспити, а коли відбував військову службу, то основними його заняттями були «пьятика, картярство й проче ледарство...» За цей час він наробив великі борги і ввів родину у матеріальну скруту.

Що ж батько? Далі п'яних скарг у кав'ярні не пішло, а на службі трапилася велика неприємність: «Через якусь-то суму, котру мав у себе в сховку і котрої не доставало», його звільнили з роботи, давши лише невелику частку пенсії, якої ледве б вистачило на утримання одного. Він не вважає себе винним і відповідальним за скрутний матеріальний стан сім'ї. Товариші по чарці підказують вихід — вигідно віддати заміж дочку. А коли Епамінондас від лікаря дізнається, що Олена зустрічалася зі студентом Лієвичем і покохала його, навіть таємно заручилась, після ж його смерті не хоче зовсім виходити заміж, це викликає у нього великий гнів. Дочка, гадає він, так як і його товариші, — повна власність батьків. Вони мають право віддати заміж за кого хочуть, не питаючи згоди. Опір Олени спричиняє страшенну лють пана радника, образи, лайку, навіть прокльони. І в таких поглядах і вчинках він не поодинокий. Старий майор, наприклад, жінку взагалі не вважає за людину і говорить: «Жінка — то молодий кінь. Почує сильну, залізну руку, так і подається і вліво і вправо. Я не кажу поводи стягати, але й не надто попускати. Якраз посередині, тоді йде гарно кроком. Де-не-де цвяхнуть батіжком... Надто замучувати не варто, особливо спочатку, се моя теорія».

Пан Ляуфер також грубий, жорстокий тиран у сім'ї, думав, як і переважна більшість, що найголовніше для дівчини — танці, музика, господарство, вигідна «партія», а її самостійна праця — то безчестя для родини: «Що? За гроші намазала ти ту дрань отут? Отже ти одважуєшся мені ще і в тім нечесть робити?»

То ж зрозуміло, в якому підневільному становищі були жінки у того-часному суспільстві, і чому поки що тільки деякі з них стали виступати за емансипацію.

Що ж мати Олени? Цей тип змальований письменницею іще яскравіше. «Добра жінчина, котра так само обожала одинака, вірила сміливому віщуванню свого мужа». Вона приміряла на сина то титул лісового радника, то лікаря, а то й надвірного радника, «бачила, як він їздив у елегантній колясці, гордими кіньми, біля нього багата жінка, його здоровлять низенько малі й великі, старі й молоді...» Пані радникова так собі міркувала, що багато великих людей колись були у низькому стані, наприклад, Колумб вичісував вовну у свого батька. Тому сподівалася, що її синові легше й швидше буде вибитися до вершин, адже він не бідний пастих. А що Сидор не любив учитися, то, на думку матері, не було великим лихом («того б вона й рада бачити, хто б науку любив»). Мати ненавиділа «висушених тверезих» професорів, що «мучили» її синочка. Упертість і злостивість хлопця вважала сильною волею, потурала в усьому. То ж при такому вихованні не дивно, що виріс гультяй, який наробив боргів і так нікчемно закінчив життя самогубством.

Страшним для пані радникової, як і для її товаришок, було й те, що дочки «беруть книжку до рук і в будню днину», що вони виступають за рівність жінки і чоловіка, обговорюють серйозні питання суспільного життя, не хочуть йти прийнятим для жінки цього середовища шляхом. Мати з жахом прислухається, хто із впливових осіб що сказав про їхню сім'ю: «Що, ради бога, що казала пані С.?» Жінкам з її оточення здаються нісенітницею розмови про жіночу емансипацію, її вони не сприймають: «Хто ж буде дома їсти варити, наколи жінка стане до уряду ходити? Хто буде порядкувати, прати, шити? Невже ж мужчина? Ха-ха-ха!»

Пані радникова ненавиділа Стефана Лівевича, котрий забивав «дурницями» голови дочкам, картав її любого синочка за розгульне життя. Після смерті сина і повного занепаду матеріального стану сім'ї вона зломилась, віддалася на волю обставин, а потім на ласку своєї дочки Олени, яка тепер вела господарство на селі, приймала усі важливі рішення й утримувала сім'ю.

І тільки коли Олена зважилася, щоб урятувати родину, вийти заміж за нелюбого, але заможного чоловіка, у пані радникової відродилася колишня пиха й зарозумілість, презирство до нижчих за неї станом: «Вона подала ласкаво надлісничим руку, а учителів привітала лише гордим поклоном. Здавалось, немовби вона і не проживала з ними ніколи у ближчих товариських відносинах. Вони ніби вперше, і то з ласки, знайшлися в її домі...» Погляд матері з гордістю і задоволенням спинявся на купі весільних подарунків дочці, а найбільше тішила самолюбство «касетка» [скринька — П. В.] з сріблом на дванадцять осіб, яку подарував Фельсів барон.

Отже, нікчемні пусті балачки, пияцтво, картярство, лицемірство, користолобство, презирство до нижчих станів, тиранія в сім'ї, нетерпимість до інакомислячих, байдужість до суспільно корисного життя — такі характерні

ознаки інтелігенції провінційних містечок. І саме це Ольга Кобилянська засудила, на наш погляд, у повісті своєю майстерною розповіддю. Міщанство живе, і багато його рис, на жаль, зберігається і в нашому суспільстві.

ДУХОВНІ ОРІЄНТИРИ В ПОВІСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗЕМЛЯ»

1901 року Ольга Кобилянська завершує роботу над повістю «Земля», що стала вершиною творчості письменниці, викликала захоплення як в Україні, так і за кордоном. У ній гармонійно переплелася суспільне й особисте, вічні проблеми любові й страждання, добра і зла. Відчуваєш, з якою емоційністю і теплотою О. Кобилянська переймається долею кожного героя, разом з ним страждає і сподівається. Думаю, що саме тому в читачів виникає глибока довіра до всього, що так майстерно змальовано у творі.

Повість «Земля» розкриває для нас, сьогоденних читачів, складний і суперечливий образ українського села з його одвічними проблемами, моральними засадами, етичними нормами. Саме показом життя малоземельного і безземельного селянина Буковини кінця XIX — початку XX століття досягає Кобилянська розкриття теми влади землі над людиною.

Земля — володарка селянина від народження аж до його смерті. Саме вона і є головним героєм твору. О. Кобилянська тонко відчувала і розуміла природу, тому зуміла наділити землю рисами живої істоти, проникнути у її глибинні таємниці. Селяни кровно поєднані із землею. Саме це визначає їх духовний світ. Мораль і закони, адже земля — це підсвідоме уявлення людини про життя і смерть, вічність і небуття.

Сталася родинна трагедія: брат убив брата за землю. Жахливий випадок вражає, змушує замислитись над причинами трагедії, над сутністю людини і, що є найважливішим, — озирнутися на власне «я», зрозуміти, що витoki всіх наших вчинків — у душах. Мабуть, не дарма саме село з його моральними засадами взяла письменниця для показу боротьби добра і зла, що повертаються до людини, як бумеранг. Село для України — праматір. Кожен з нас, навіть міських жителів, несе в собі щось від села, від землі. У селі формувалася наша культура, мораль, звичаї і традиції — ті неписані закони, на яких зросла українська нація.

Найсвятішим для селянина завжди була земля. Її ретельно доглядали, нею клялися, купку рідної землі брали з собою, збираючись у чужий край. Коли читаєш повість Кобилянської, весь час відчуваєш, що для мешканців села земля — жива і рідна істота. Вона заповонила їхні думки, мрії, почуття. І це зрозуміло, бо тільки земля робить селянина хліборобом, повноцінною людиною і дає сенс його життю. На мій погляд, і образи повісті показані через призму духовності землі, а проблема моральності тісно пов'язана з питанням про землю. Все це і є тією цілісністю, що є основою твору.

За багато століть українське село виробило свої принципи, які є нашим безцінним спадком і дотепер. Ніхто з односельців не похвалить зажерливого, скупого, злого і нечесного навіть тоді, коли він добре

хазайнує. І навпаки, порядність та доброта завжди нагороджувалася повагою людей і схваленням. Віками батьки вчили дітей зважати на суспільну думку: коли що робиш, то думай, що про тебе скажуть люди!

... Сьогодні свідомість українців знову зникає до слів «власник», «моє», а не «колективне». Земля колгоспна знов повернулася до селянина. Їй потрібні, як ніколи, працьовиті, дбайливі господарі. Наша земля прагне людської доброти, бо тільки з неї проростає зерно, знаходить щастя душа.

... Книгу прочитано, але ще довго будуть жити в моїй душі постаті її героїв, їхні печалі й радощі, надії на краще О. Кобилянська допомогла мені усвідомити те, що чесна людська душа захоплюється прекрасним, щирим і добрим, але їй огиді жорстокість, зло, брехня. Авторка показала світлу й темну сторони селянської душі. Змалювала селянина таким, яким створило його тодішнє життя й обставини. Але повість «Земля» — твір гуманістичний, адже в ній О. Кобилянська опоетизувала високе благородство селянина-хлібороба, його кришталево чисту душу, добре, щире серце. Бо саме ці риси є найголовнішими ознаками українського менталітету.

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ **Доповідь про письменника**

Олександр Іванович Кандиба (Олександр Олесь — літ. псевдонім) народився 5 грудня 1878 р. у м. Крига (тепер Білопільля) на Сумщині в заможній селянській родині. Після закінчення сільської школи навчався в Дергачівському училищі. 1903 року він закінчив Харківський ветеринарний інститут, працював статистиком у земстві та ветеринарним лікарем на київських бойнях. 1912 року О. Олесь виїздив за кордон, до Австрії та Італії, де зустрічався з І. Франком та О. Кобилянською. Поет радісно вітав Лютневу революцію 1917 р. У лютому 1919 р. О. Олесь у складі дипломатичної місії УНР виїхав до Угорщини. Пізніше він жив у Відні та Берліні, остаточно оселився в Празі, де й провів решту життя. Помер О. Олесь 22 липня 1944 р. в Празі. Його син Олег Кандиба (1907—1944) також став відомим українським поетом (писав під псевдонімом Олег Ольжич).

Перша поетична збірка О. Олесея «З журбою радість обнялась» вийшла 1907 р. у Петербурзі. Поет вніс до української літератури нові образи і ритми. Відсутність повчального тону в поезіях О. Олесея сприймалася сучасниками як розрив із попередньою народницькою традицією. Поряд із традиційними романтичними мотивами поет уживав символічну систему образів, прагнучи за допомогою символів та алегорій осягнути приховану сутність життя («Айстри», «Лебідь» та ін.). Провідне місце у першій збірці поета також посідали твори, пов'язані з революцією 1905 р., що стали яскравим зразком української громадянської поезії («Ой не квітни, весно, — мій народ в кайданах», «Капітану Шмідту», «З військом за волю боролися ми...» та ін.). Пізніше виходили друком збірки поезій, які автор

позначав римськими цифрами: 1909 – II, 1911 – III, 1914 – IV, 1917 – V. Уже в третій збірці домінують мотиви страху й розпачу перед завтрашнім днем, журби та зневіри в можливостях людини, впевненістю, що людське життя є лише забавою в руках певних вищих сил, сліпого фатуму. О. Олесь вважається одним із зачинателів українського модернізму. Модерністська основа світовідчуження поета проявилася у трагічному протиставленні мрії і реальності, минушого й вічного.

Лютневій революції присвячені вірші «Воля! Воля? Сниться, може?..», «1 Мая», «Лебідь», «О слово рідне! Орле скутий!», сповнені надії на відродження України. В еміграції вийшли збірки «Чужиною» (1919), «Кому повім печаль мою» (1931), в яких відчутні ностальгічні мотиви туги за батьківщиною, та сатирична збірка «Перезва» (1921). Написав О. Олесь багато віршованих казок для дітей та книжку «Княжі часи. Минуле України в піснях» (1930). Він є також автором драматичних творів («По дорозі в Казку», «Золота нитка», «Танець життя», «Над Дніпром», «Ніч на полонині»), прозових творів та перекладів з інших мов. Щирі та емоційні поезії О. Олесь, покладені на музику, стали популярними українськими романсами.

«З ЖУРБОЮ РАДІСТЬ ОБНЯЛАСЬ...»

(За творчістю Олександра Олесь)

Неповторність творчості цього поета критика помітила одразу. Іван Франко високо оцінив самобутність таланту Олесь і захоплено привітав його першу збірку, хоча й іронізував над тим, що поета турбує тільки кохання.

Олександр Олесь – природжений поет, який вибудував власний світ слова й почувань. Час довів, що цей світ, в якому «з журбою радість обнялась», не чужий сучасному читачеві.

Після свята в Полтаві на честь відкриття пам'ятника Котляревському О. Олесь усвідомив себе українським поетом, «здебільшого громадянським, й репрезентантом української інтелігенції того часу». Саме це усвідомлення дало поштовх буйному розквіту творчості Олесь в 1905–1907 роках. Недаремно його називали співцем революції 1905 року:

Я вірю в диво! Прийде час, –
І вільні й рівні встануть люди
І здійснять мрії всі ураз!

У революції Олесь бачив надію на національне відродження України. Іноді він навіть піднімався до думки, що національна боротьба неможлива без соціальної, але йому бракувало чітких ідейно-суспільних поглядів. Поет так і не зміг визначити соціальної суті революції. Настрої поета різко змінюються від бойових, закличних до трагічних:

Сьогодні більш не раби:
Лунають гасла боротьби!

І зовсім протилежні:

Іду, отруєний, прибитий,
Іду, несучи пекельний біль.

Своє поетичне кредо О. Олесь визначив у вірші «З журбою радість обнялась». Так, як не буває радості без журби, так і журби без радості. Напевно, життя — це химерне сплетіння болю, туги з любов'ю, щастям. Хіба могла б людина відчувати радість, якби не знала, що таке печаль. Пом'ямо, у мистецтві, як і в житті, немає «білого» без «чорного». Від того, як складається життєва миття, залежить настроєва тональність його творчості. Недаремно на цьому наголошував Іван Франко.

О. Олесь і сам не знав, хто дужчий: журба чи радість. Ці почуття однаково дорогі поетовому серцю, бо вони наснажують і живлять його творчість. Звичайно, журба з радістю в обіймах — це образ самого життя. Образ цей динамічний: радість летить, журба спина, потім знову все повторюється. У нескінченній боротьбі між собою ці двоє протилежних почуттів розминаються на одну мить, а в наступну ще міцніше зливаються в обіймах. Їх не можна розняти, спинити, пізнати. Їх можна лиш відчувати і передати словом, яке вражатиме в самісіньке серце, якщо воно правдиве. А що таке правда життя? Вона у постійній зміні почуттів, у взаємозв'язку радості й туги. О. Олесь пише про це так:

Літає радість, щастя світле,
Дзвенять пташки в садах рясних,
Сміються знову трави, квіти.
А сльози ще тремтять на них.

Тему журби і радості Олександр Олесь продовжує у вірші «Айстри». Життя квітів — це життя людей, в якому одні прагнуть спокою й примарного щастя, інші ж, навпаки, — борні й діяння. Олесеві айстри марять про сонячні дні й весну і раптом бачать, що навколо — тюрма і жити марно. Вони вмерли, і над їхніми трупами засяяло сонце. Доля випробує людину горем, смертю, нещастям для того, щоб перемогла надія. Життя не кінчається, воно торжествує. Цього не зрозуміли Олесеві квіти — вони загинули, так і не дочекавшись сонця. Алегорія вірша зрозуміла: не коритися долі, а здобувати її і вірити, адже сонце обов'язково засяє. О. Олесь іронізує над айстрами: «І тут, як на сміх, засяяло сонце над трупами їх». Він розуміє всю безглуздість та ілюзорність їхніх мрій про «ясну казку», де вічна весна. «Айстри» — це поезія про квіти, по-справжньому олюднена автором. Вірш спонукає замислитись і відчувати, що життя дається людині один раз і треба його прожити гідно. Зломлена, упокорена людина мертва для світу, несхитна — вічна, невмируща.

Після прочитання поезії «Не слів мені, а стріл» стає зрозумілим ставлення О. Олесь до слова. Поетове слово — це і стріла, що влучає в серця катів та зрадників, й іскра, яка запалює душі вогнем нескореності, й ніжна хвиля,

що піснею тамує народний біль. У поезії «Слово рідне! Орле skutий!» Олесь не оспівує слово, як у попередньому вірші, а закликає його спочатку стати мечем, а в наступному рядку — сонцем. Сонце і меч — протилежні символи. І це не є свідченням мінливості думки автора. Слово, в розумінні Олесь, — це єдність протилежностей. Це skutий орел, співочий і забутий грім. І сила слова в тому, що слово-сонце, освітивши край, вселяє надію в безсмертя народу. О. Олесь переконаний, що народ живий доти, доки живе його слово.

Для Олександра Олесь доля рідної землі, як і його особиста, невіддільна від долі рідного слова. Можливо, саме тому, коли Олесь опинився в еміграції, його надія так і не піднялася до тих висот, яких вона сягнула тоді, коли митець був разом зі своїм народом. Втратився кривний зв'язок, який живив творчість Олесь. А без рідного краю він перестав бути самим собою. Він хотів і не зміг повернутися до себе, хоча ще в 1907 році писав:

Я в полі буду сам стояти,
Шаблі ворожі відбивати.
О, не лякайте! В мене крила,
В крові — огонь, в душі — любов...

У багатьох своїх поезіях О. Олесь використовує принцип теза — антитеза: журба — радість, життя — смерть, пам'ять — безпам'ятство, боротьба — упокореність. Як нероздільні ці поняття, так і творче ество поета невіддільне від його людської долі. Чим жорстокіше життя — тим загартованіше слово, міцніша віра. Улюбленець долі навряд чи стане справжнім митцем. Він не знає, що таке вибір, бо за нього вибирає життя. Однак, лиш вибираючи між славою і честю, правдою і вигодою, нарешті, життям і смертю, росте сумління. Чим глибше його коріння в людській душі, тим праведніший вибір. Якщо людське сумління німе, то сумління поета має гучний голос, який озивається до мертвих, живих і ненароджених, до земляків і чужинців, щоб утвердити істину істин: світ вічний і могутній для людини в щасті і в стражданні.

Олександр Олесь звичайно знав, що не буде іншої весни, іншої любові, іншої рідної землі, іншої долі, ніж та, яка є, в якій нерозривно з «журбою радість обнялась». Можливо, іноді поет шкодував за тим, як склалося його життя, проте мужньо зносив удари долі, не складав руки, а працював до останнього свого подиху. Олесь любив життя і знав йому ціну. Про це свідчать останні поетові рядки:

Життя минає, наче сон
У пущі, серед лісу.
І вже чиясь страшна рука
Береться за зав'язу.
Постій! Ще вечір не погас,
Ще певний шуму праліс.
Ще серце кров'ю не зійшло,
Пісні не доспівались!

ЖАНРОВА І ТЕМАТИЧНА РОЗМАЇТІСТЬ

ЛІРИКИ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Олександр Андр Олес — один із найталановитіших поетів початку ХХ століття, уже перша збірка якого засвідчила, що «Україна, — за словами М. Грушевського, — дістала поета-лірика, котрого виглядала з часів Шевченка».

Уже перший друкований вірш, датований 1903 роком, конкретизує витоки тих «срібних акордів, що з серця знялись»:

В дитинстві ще... давно, давно колись
 Я вибіг з хати в день майовий...
 Шумів травою степ шовковий,
 Сміявся день, пісні лились...
 Весь божий світ сміявся, радів...
 Раділо сонце, ниви, луки...
 І я не виніс щастя-муки,
 І задзвеніли в серці звуки,
 І розітнувсь мій перший спів.

Ці перші поетичні рядки засвідчили сповідальну щирість, простоту, непогамовність та емоційну складність почуття, а також свіжість, сонцесайність, музикальність поетичного слова.

Образний світ Олександра Олеся заснований на почутті, на переживанні, на суб'єктивному настрої, і це ліричне начало є всеохоплюючим і всепрймаючим у творах, різних як за тематикою, так і за жанровою природою. У своїй поетичній присвяті матері («Моїй матері») він називав себе дитиною степу, що «як море хвилювався», «рідним братом вітру, простору і трав». І ця поезія степу, гаю, ланів, що «пахтіли і цвіли», є провідною у доробку Олександра Олеся, у його жанровій системі.

Жага природи, ненаситність її чарами, замилювання її вічним рухом становлять основу світосприймання Олеся, його вражаючого життєлюбства:

Як жити хочеться! Несказанно, безмірно...
 Не надивився я ні на зелену землю,
 Ні на далекі сині небеса.

Ліричний герой поезії Олександра Олеся має непереборну, вічну потребу читати таємничо-прекрасну книгу природи, оспівувати її красу, черпаючи від спілкування з нею те, що тримає його на світі, — «щастя-муку», «журбу і радість».

Почуття героя і почуттєва краса природи лежать в одній і тій же площині, становлячи нероздільну єдність. Їх важко цитувати, бо вони на одному подиху прочитуються від початку і до кінця.

Зачаровує в інтимній ліриці поета не тільки щирість, краса почуття, а й те, що непогамовний шал закоханого серця передається за допомогою виняткової довершеності художніх знахідок, передусім, метафор, порівнянь:

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її,—
Знов молодість не буде!»

Наскрізь ліризована й громадянська поезія Олександра Олеся. Прийшовши в літературу у час революційного передгроззя, поет не міг не реагувати на бурхливі події нового дня. Духовно єднаючись із загальнонародним піднесенням в країні, поет роздумує над участю свого слова, з пафосом заявляючи: «О слово! будь мечем моім!» Але відгукнувшись на конкретні події, поет не стільки зображує їх реалії, політичний зміст епохи, скільки свої особисті переживання, співчуття до учасників тих подій, про що яскраво свідчать суб'єктивно забарвлені вислови: «червоні прапори, ...як маківі квітки», «свято землі», «серце, як арфа».

Романтик за світовідчуттям, Олександр Олеся сприймав світ у контрастній кольоровій гамі і так само його відображав. Радісні, світлі мотиви перемежовувались у його ліриці з мотивами суму і розчарування. Але не сумні настрої визначають особливість творчого «я» Олеся. Поет усе життя залишався співцем життєстверджувальних настроїв і переконань. Хотілося б, щоб тим оптимізмом пройнялися і ми, його сучасні читачі.

СТЕПАН ВАСИЛЬЧЕНКО **Доповідь про письменника**

Степан Васильович Панасенко (справжнє прізвище письменника) народився 27 грудня 1878 р. у м. Ічні на Чернігівщині в селянській родині. 1895 р. він вступив до Коростишівської семінарії, після закінчення якої вчителював на Київщині й Полтавщині. 1904 року С. Васильченко навчався у Глухівському учительському інституті, але змушений був залишити його і переїхати на Донбас, де за участь у робітничих демонстраціях 1905 р. він був заарештований. По виході 1908 р. з Бахмутської тюрми С. Васильченко повернувся до Ічні і присвятив себе літературній праці. 1910 р. він переїхав до Києва, де протягом чотирьох років працював у газеті «Рада» завідувачем відділу хроніки. У роки Першої світової війни перебував на фронті.

Під час визвольних змагань українського народу 1917—1920 рр. письменник активно співпрацював із урядом УНР. Так, 1919 р. у Кам'янці-Подільському С. Васильченко написав на прохання С. Петлюри задля боротьби з антисемітськими настроями та єврейськими погромами оповідання «Про жидка Марчика, бідного кравчика». Після встановлення радянської влади у 1921 р. С. Васильченко працював завідувачем дитячим будинком, а в 1922—1926 рр. — учителем трудової школи в Києві. Помер письменник 11 серпня 1932 р.

С. Васильченко — письменник народницького спрямування, який відстоював самотність українського мистецтва, зв'язок із національною

традицією. Для творчості С. Васильченка притаманні поетизація національного українського характеру, посилення емоційно-оцінного начала та поглиблений психологічний аналіз. Так, у гуморесці «Мужицька арихметика» (1910) дотепно зображено соціальний конфлікт між різними верствами українського села початку ХХ ст. Трагедія талановитої людини з народу показана у повісті «Талант» (1924). Помітне місце у творчості письменника посідає дитяча тематика («Циганка» (1910), «Волошки» (1911), «Дома» (1912), «Олив'яний перстень» (1927) та ін.) Також писав С. Васильченко п'єси («На перші гулі» (1911), «Кармелюк» (1927) та ін.), кіносценарії, фейлетони, багато перекладав. В останні роки життя письменник розпочав працю над великою повістю про життя Т. Шевченка «Широкий шлях», але встиг завершити лише першу частину «В бур'янах», у якій розповідається про дитинство поета.

ЗАГУБЛЕНИЙ ТАЛАНТ

(За повістю С. Васильченка «Талант»)

Про долю народних талантів писав ще Тарас Шевченко у своїх російських повістях. Крізь мури темноти й забобонності, класової зверхності в царській Росії пробивалися лише поодинокі таланти, такі як сам Шевченко, видатний актор Щепкін та деякі інші. Більшість же гинули в морокові кріпацтва, пореформених криз, революційних ситуацій.

Як письменник С. Васильченко залишався усе життя вірним селу, сільській інтелігенції. Звідти він вийшов і знав про це життя найкраще.

Піп, дяк, учитель, можливо, земський начальник — ось і всі, на кому трималася духовність та культура сільських жителів. Але це за умови, що всі вони дбали про ту культуру й освіту. Здебільшого ж було не так.

У селі, про яке пише автор, піп «дерій, зажера, зайдливий», «тільки путня людина прибуде в село — з'їсть». Дяк із ним запекло ворогує, пиячить та бешкетує, бо не бачить мети в житті. Їм не до культури, освіти селян. Тому й школа тут — «руїна — чорна, як головешка, ніби од печалі пригоріла. Посередині — провалений дах. Стріха з одного боку висока, з другого — схилилась мало не до самого долу. Вигнулися наперед трухляві двері, нащось окуті в залізо. ...А бур'яну того кругом, як лісу!». Не краща й квартира для учителя: «Поламаний стіл, двоє старих стільців, ліжко, абияк, нашивку з трухлих дощок змайстроване... свіжа на йому солома...».

І учитель-оповідач, і Андрій Маркович, і Тетяна, і навіть дяк Запорожець (розумна, талановита, але безвольна людина) мріють про навчання в університеті, про те, як будуть «колись культуру на села переносити». Андрій жартома заявляє: «Пустить-но мене тільки туди, а я тую культуру на плечах, в кропив'яному мішку додому притербічу!»

Ось таким великим було бажання цих здібних молодих людей не лише одержати вищу освіту, а й віддати свої знання та розум народів.

Тетяна, учителька із сусідньої школи для дівчаток, мала ще й талант до співу, акторської гри. Вона була душею компанії, і всі юнаки закохалися в неї.

Доля ніби сприяла дівчині: «...У панський маєток наїхали із Києва гості, між ними — небіж пані, студент... Збирає парубки й дівчата, лагодить хор, буде на панському подвір'ї театр для народних вистав, Тетяна там днює й ночує».

Після вдалої вистави, якій дівчина віддала всю свою душу, поважні глядачі «товпились коло неї, вітали її, руки стискували і всі в одно впевняли, що у неї — талант... Що так не слід його занехаяти... Обіщали в горд одвезти... учитись...».

Але обіцанки виявилися марними. Поміщиця Лідія Віталіївна, попечителька багатьох шкіл у повіті, пані багата і впливова, дізнавшись про роман свого небожа із сільською артисткою, розігнала театр і звеліла не пускати Тетяну й на поріг.

Дівчина боляче переживала і сердечну драму, і крах своїх надій на навчання та акторську діяльність, навіть хотіла кінчити життя самогубством. Та мати, друзі допомогли їй оговтатись, вийти з кризи.

Але талант Тетяни, про який вона говорила, що не продасть його «ні за гроші, ані за тую славу», не одасть «в наругу» і «в болото» не втопче, вимагав реалізації, виходу.

Коли їй дозволили співати в церкві, хористка посміла дати волю своєму незвичайному, красивому голосу і зачарувала ним присутніх. Отцеві Василю це не сподобалося, він налякався, нагримав на Тетяну, образив її і вигнав, прилюдно осоромивши. Тетяна не змогла перенести такої наруги й наклала на себе руки у тому ж таки самодіяльному панському театрі.

Похорон вилився у стихійний протест селян, але життя талановитої дівчини вже не повернеш.

Отже, письменник показав трагедію загубленого таланту, і не однієї лише Тетяни. Пропадуть марно і здібності учителя-оповідача, й Андрія Марковича, яких через історію з похороном, як «неблагонадійних», тепер не допустять до навчання в університеті, і багатьох інших...

Самі герої це розуміють, тому й говорять «про долю того кращого цвіту народного, некоханого, дощами неполиваного, що гнеться з торбами, сонцем запалений, смутний, скрізь попід позамиканими брамами мурованих шкіл».

Смуток огортає читачів. Журбою віє від останньої картини осіннього «сухого листя». Але автор залишає нам і надію: «сонце — буде, будуть дні радісні, ясні, будуть пісні, квіти, будуть радощі, сміхи... Будуть!..». Треба у це щиро вірити.

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОВІСТІ С. ВАСИЛЬЧЕНКА «ТАЛАНТ»

Цінність художнього твору визначається не широтою порушених проблем, не значущістю ідей, а тим, наскільки переконливе його художнє слово в постановці та розв'язанні вічних проблем людства: добра і зла, життя та смерті, мрії і дійсності.

Добро постійно бореться зі злом, та, на жаль, не завжди перемагає. Це ми бачимо й у повісті С. Васильченка «Талант». Молоді здібні учителі прагнуть одержати вищу освіту, щоб потім нести культуру на село, віддавати свій талант людям. Цьому перешкоджає і державна політика (не виділяються кошти на школу, тому вона така стара та розвалена, юнакам із простолоду майже неможливо пробитися в університет), і місцева влада в образі попа, урядника, земського начальника (їм потрібні не розумні й освічені селяни, а затуркані й покірні трудівники).

Зло криється і в характерах окремих героїв. Отець Василь, наприклад, замість бути духовним наставником, високоморальною людиною є жадібним, сварливим та ще й морально нестійким, бо, забувши про гріх, залицяється до чужих жінок. У кінці повісті ми бачимо, що саме через нього талановита хористка Тетяна наклала на себе руки. Піп відчуває свою провину. Уперше йому доводиться бути об'єктом осуду з боку всіх селян. Таким чином добро і справедливість нагадують про себе.

Учитель-оповідач і Андрій Маркович щиро вболівають за долю Тетяни, своєї колеги з сусідньої школи. Вони радіють її таланту, підтримують у важкі хвилини розпачу, не зраджують навіть після смерті, хоч платять за це дорогою ціною — позбавленням мрії про навчання в університеті. І тут виявляється їхня безмежна доброта, гідність, порядність — найвищі людські якості.

Гострою постає в повісті проблема життя і смерті. Яким би важким, навіть жорстоким не здавалося життя, усе ж воно краще за смерть — у цьому переконує нас автор. І робить він це дуже майстерно, виписуючи алегоричні та символічні картини темної дощової ночі, осіннього падолисту, весняного грому. Назавжди запам'ятовується його поетична фраза: «Ой ви, дурненькі, заплакані вікна: сонце — буде, будуть дні радісні, ясні, будуть пісні, квіти, будуть радощі, сміхи... Будуть!..».

У центрі повісті — проблема таланту. Що ж це? За Васильченком — «Божа іскра», «дар Божий». Для людини це велика нагорода. Але й велика відповідальність. Адже талант можна продати, проміняти на славу. А можна віддати людям і одержати від них тепло та вдячність. Жорстока дійсність розбила благородні наміри та мрії Тетяни. Її талант виявився нікому не потрібним, і в неї не вистачило сили жити далі, добиватися мети. На жаль, дуже часто для людини талант обертається не щастям, а стражданням, і винні в цьому, перш за все, оточуючі, суспільство.

Отже, у повісті «Талант» письменник переконливо, використовуючи всі засоби художньої майстерності, утверджує ідеали добра та справедливості, життєвого оптимізму, сили волі, кохання, любові до ближнього.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ С. ВАСИЛЬЧЕНКА У ПОВІСТІ «ТАЛАНТ»

Твори С. Васильченка залишають по собі незабутнє враження, і не стільки своїм змістом, скільки формою, художнім втіленням. Кожен

рядок (якщо це не діалог) — ніби пісня. Пейзажі, монологи, авторська розповідь — суцільні закодовані картини, символічні та метафоричні.

Важко сказати навіть, який художній прийом у С. Васильченка улюблений.

Осіньє листя не пожовтіло, а його «золотарі позолотили», торба — «мандрівниця», вірші — «зелені, зелені, як рута». Повітря — «чисте, холдне, дише, як вино».

Постійно переплітаються темні і світлі тони: «чорний в жалобі велетень ліс», «процесія мовчазна, сувора» — і квіти, стрічки, гірлянди хризантемові білі, «у вікнах золотих»; «юноші, що з карими очима, попи старі — в їх бороди сиві — несуть...», «Будували, сподівались — ударив грім: розбив, по полю розвіяв...». Засіб контрасту створює неповторне враження й далі, у відомій символічній картині нічного дощу: «А з усіх боків шумлять вікна — плачуть...» — і «В мене грає радість, як вино...». Особливо зворушливо-оптимістична остання фраза: «Ой ви, дурненькі, заплакані вікна: сонце — буде, будуть дні радісні, ясні, будуть пісні, квіти, будуть радощі, сміхи... Будуть!..»

Учитель-оповідач у повісті — романтик, уміє опоетизовувати найбуденніші речі: «Бувало, в темну, найтемнішу ніч, коли темрява билася у вікна, як хвилі безмежного моря, під віконню несподівано зчиниться гомін, у шибках процвіте цілий рій цікавих очей — синіх, сірих, карих... Здається, що підпливали вони на чорних хвилях, як черідка цікавих рибок до самотнього в морі темряви огника в вікні». Його «я» часто зливається з авторським, і проза стає ритмічно, поетично організованою. Ось хоча б початок VI розділу: «Жили осінь, жили й зиму, мов краї невідомі в своїй школі, як у ковчезі, перепливали. Під вікнами мінялися береги. Були вони ясні й смутні, з золотими листопадами, із заходами огняно-червоними, узорами з листу осіннього помережані; далі пливли темними краями в туманах та дощах... Пливли, пливли і на один ранок випливали несподівано на білі, казкові береги».

Мабуть, лише у Васильченка «хурщик» намагається перевезти «в хуртовину хуру реготу», а «веселощі ніби дражнилися» з героями, «налітали ... лізли непрохані у вікна, робили гармидер, і ставало так тепло і затишно в цьому закуткові, що іноді було шкода міняти їх на ті, далекі, непевні сподівання».

Неповторні, сповнені тонким гумором описи прийому новачків до школи. Так і постають в уяві «чоботи, як гринджоли» і над ними «кудлата шапка». Це маленький нетерпеливець «Гелман Вашильович», який по дорозі забув своє прізвище, простягає для привітання учителеві «руку, з курячу лапку завбільшки» і «хрипким баском» просить записати його до школи.

Органічно вплітає автор у тканину твору рядки з народних пісень. Смутному фіналові відповідають слова:

Чого вода каламутна,
Чи не хвиля збила?..

Вони, як і інші, несуть певне композиційне навантаження. Це й улюблена пісня Тетяни, що закінчила життя самогубством, і спогад про її загублений талант, як і змарноване життя самого дяка Запорожця — виконавця пісні. Крім того, це опис і конкретної ситуації, й узагальненої картини життя: дяк застряг у болоті й не знаходить дороги додому, як і не знає своєї дороги в житті. Ось такий значний підтекст містять лише два пісенні рядочки.

Та і власні Васильченкові слова, вкладені в уста героїв, звучать не менш поетично й метафорично: Тетяна говорить учителеві-оповідачу: «Ви оце не спали іще, книжник і чернець?..». Осіннє сухе листя «крізь сльози шепче несміливу скаргу: куди його, та й куди його проти ночі?».

Отже, С. Васильченко у своїх творах, зокрема повісті «Талант», виявив велику художню майстерність, індивідуальний неповторний стиль, який ще потребує свого дослідження. Тому, на мій погляд, твори письменника пройшли випробування часом, користуються популярністю і в нашу добу.

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО **Доповідь про письменника**

Володимир Кирилович Винниченко народився 16 липня 1880 р. в м. Єлисаветграді (нині Кіровоград) у небагатій родині. Навчався у народній школі, потім у Єлисаветградській гімназії, з якої був виключений за захист прав гімназистів і постійні конфлікти з керівництвом. Майже рік В. Винниченко мандрував Україною, заробляючи на життя тимчасовими підробітками. У 1900 р. він склав екстерном екзамен у Златопільській гімназії і вступив на юридичний факультет Київського університету. Навчаючись в університеті, майбутній письменник вів активну революційну діяльність як член Революційної української партії (РУП), що була заснована 1900 р. харківськими студентами і вперше проголосила гасло боротьби за незалежну українську державу.

4 лютого 1902 р. В. Винниченко був вперше заарештований і виключений з університету. Восени його забрали на військову службу, де він також продовжив нелегальну революційну діяльність. Не чекаючи арешту, в лютому 1903 р. В. Винниченко дезертирував і втік до Галичини, де налагодив зв'язки з галицькими партіями, співробітничав із часописами, писав брошури й прокламації. Під час перевезення нелегальної літератури до України в 1903 р. В. Винниченка заарештовують і як дезертира та революціонера саджають до військової в'язниці — Київської фортеці. По виході із в'язниці за амністією 1905 р. В. Винниченко продовжує проводити активну революційну роботу, входить до Центрального комітету Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), на яку трансформувалася РУП. Восени 1906 р. В. Винниченка знову заарештовують і саджають до Лук'янівської в'язниці в Києві. У 1907 р. письменника випустили під заставу в 500 золотих карбованців, яку вніс відомий український меценат Є. Чикаленко. В. Винниченко одразу ж втік за кордон. З 1907 по 1914 р. письменник перебував у еміграції (Львів, Відень,

Женева, Париж, о. Капрі, Берлін...) та кілька разів нелегально приїздив на Україну. 1911 р. В. Винниченко одружився зі студенткою Сорбонського університету Розалією Яківною Ліфшиць. 1914 р. він нелегально повернувся до Російської імперії, жив у Москві та Санкт-Петербурзі, з 1916 р. працював редактором московського журналу «Промінь».

Після Лютневої революції 1917 р. В. Винниченко повернувся до Києва і став заступником Голови Центральної Ради, був автором I-го Універсалу, пізніше його призначають Головою Генерального Секретаріату Центральної Ради (прем'єр-міністром). У трагічні дні першої українсько-більшовицької війни 1917 – 1918 рр. В. Винниченко вийшов зі складу уряду УНР. У листопаді 1918 р. він очолив разом із С. Петлюрою Директорію, яка підняла повстання проти гетьмана П. Скоропадського, але вже в лютому 1919 р. знову складав свої повноваження і поїхав до Австрії, Угорщини та Чехії. У квітні 1920 р. В. Винниченко зробив спробу порозумітися із комуністичною владою і поїхав до Москви, а потім до Харкова на переговори з радянським урядом. Політика більшовиків виявилася цілком неприйнятною для письменника, і він у червні 1920 р. назавжди залишив межі України.

Оселилася родина Винниченків у Берліні, де вони жили до листопада 1924 р., а потім переїхали до Парижа. В еміграції В. Винниченко присвятив себе повністю літературній діяльності та писанню мемуарів, видавав журнал «Нова Україна» (1923–1925), активно підтримував зв'язки із письменниками в УРСР, де у 1924–1928 рр. видавництво «Рух» випустило зібрання його творів у 23 томах, а в 1930–1932 рр. у видавництві «Книгоспілка» ви-йшло 28 томів. У 1934 р. письменник купив садибу на півдні Франції біля Канн у м. Мужен, де разом із дружиною й прожив останні роки.

Помер В. Винниченко 6 березня 1951 р. у Франції.

Перший літературний твір В. Винниченка — оповідання «Сила і краса» (згодом автор змінив назву на «Краса і сила») з'явився восени 1902 р. на сторінках журналу «Киевская старина». Рання проза В. Винниченка суттєво розширила тематику української літератури, показавши різні верстви суспільства. Ці та інші твори викликали схвальні відгуки І. Франка, Лесі Українки, С. Єфремова, М. Коцюбинського та ін. Загалом В. Винниченко написав близько ста творів малої прози, зокрема такі новели як «Суд», «Боротьба», «Честь», «Студент», «Солдатики», «Федько-халамидник», «Кумедія з Костем», «Хто ворог?», «Раб краси», «Глум», «"Уміркований" та "цирий"», «Таємна пригода», «Талісман» тощо. Для новелістики В. Винниченка характерний жанр соціально-психологічного оповідання з динамічною фабулою, в основі якої лежить якась пригода, часто сповнена таємниць. Важливу роль у структурі сюжету відіграє випадок, який забезпечує динаміку дії. Зазвичай письменник ставить героя в екстремальну ситуацію вибору, показуючи парадоксальність та непередбачуваність людської поведінки, коли протягом невеличкого епізоду персонажі зазнають несподіваних метаморфоз.

З 1907 р. у творчості В. Винниченка починається новий етап. Письменник створює новели, романи та п'єси, у яких досліджує питання моралі й таємниці людської психіки. Період 1907–1912 рр. став зоряним часом драматургії В. Винниченка, коли з'явилися такі п'єси, як «Дизгармонія» (1906), «Щаблі життя» (1907), «Великий Молох» (1907), «Memento» (1909), «Чужі люди» (1909), «Базар» (1910), «Брехня» (1910), «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1911), «Гріх» (1919) та ін. Гострота п'єс В. Винниченка знаходила щирий відгук серед широкого кола глядачів, які шукали відповіді на актуальні питання часу. П'єси «Брехня», та «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» з успіхом ішли майже в усіх кращих столичних театрах Європи.

Творам В. Винниченка цього періоду властиві увага до проблем кохання, шлюбу та біологічних чинників у людській поведінці. В результаті творчих експериментів письменник приходив до висновків про багатовимірність істини і неможливість повного осягнення її людиною. Критикуючи лицемірство і брехню «старої» моралі, В. Винниченко запропонував критерій «чесності з собою», тобто пізнання свого «Я», гармонію із собою як ґрунт для оцінки й виправдання будь-яких вчинків.

Вплив філософів Ф. Ніцше й А. Бергсона, австрійського психіатра Вагнера фон Яурега, письменників Ф. Достоєвського та С. Пшибишевського позначився на романах В. Винниченка «Чесність з собою» (1911), «Рівновага» («На весах життя») (1912), «Заповіти батьків» (1913), які спочатку вийшли російською мовою, оскільки редакція львівського «Літературно-наукового вісника», наприклад, відмовилася друкувати роман «Чесність з собою» як аморальний. Романи «По-свій!» (1913), «Божки» (1914), «Хочу!» (1916) та «Записки Кирпатого Мефістофеля» (1916) засвідчили провідне місце письменника в літературному процесі цього періоду. Ідея національно-державного відродження України лягла в основу драми «Між двох сил» (1918) і повісті «На той бік» (1919–1923).

Творчість В. Винниченка розвивалася переважно в річищі реалізму, який на початку ХХ ст. набув нових рис під впливом модернізму. Цей стиль дістав назву «неореалізм». Неореалізму властива більша увага до глибин психології пересічної людини, коли письменника більше цікавлять внутрішні конфлікти персонажів, ніж боротьба із зовнішніми обставинами. Суттєвим чинником розкриття характеру став детальний самоаналіз персонажа, тому важлива роль в структурі неореалістичного твору відводиться внутрішньому мовленню героїв.

У Берліні в 1922–1923 рр. В. Винниченко написав «Сонячну машину», яка стала першим в українській літературі утопічним і фантастичним романом. Попри усі численні недоліки (наївність і примітивізм наукової гіпотези та прогнозів соціально-політичного розвитку суспільства, вигаданість і необґрунтованість наслідків експерименту, відсутність більш менш реальної альтернативи «капіталістичній моралі» окрім анархічних ідей зникнення держави, грошової економіки та суспільних інститутів тощо), у свій час роман мав нечуваний успіх серед читачів

і витримав в Україні з 1928 по 1930 рр. три перевидання. «Сонячну машину» також загалом прихильно зустріла тогочасна українська критика (О. Білецький, М. Зеров та ін.), відзначивши такі позитивні сторони твору, як гостроту сюжету, динамізм розповіді, широту охоплення суспільних тенденцій життя, елементи кінематографічності тощо.

Окрім «Сонячної машини» В. Винниченко в еміграції також написав тритомну працю «Відродження нації» (1920), цикл психологічних оповідань зі свого дитинства «Намисто» (1921 – 1923), романи «Поклади золота» (1927), «Лепрозорій» (1938), «Слово за тобою, Сталіне!» (1950), п'єсу «Пророк» (1929) та інші твори. У цей період посилилась тенденційність та ідеологічність творів письменника, коли вони стали ілюстрацією певних авторських ідей («Сонячна машина», «Слово за тобою, Сталіне!»).

В. Винниченко вважається однією з найяскравіших постатей в українському літературному процесі ХХ ст. Творчість письменника суттєво розширила ідейно-тематичні та жанрово-стильові обрії нашої літератури, вплинувши на подальший розвиток прози та драматургії, ввела українську літературу до світового контексту як її реально діючу складову.

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО – МАЙСТЕР ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Видатний український письменник В. К. Винниченко почав художню творчість в епоху соціальних бур і потрясінь – на початку ХХ століття. У літературі того часу теж ішли активні пошуки нового шляху до художнього осмислення дійсності. Реалізм уже не задовольняв вимогливого читача. «...Імпресіонізм, примітивізм, натуралізм, чорт-біс, все, що може найкраще обкреслити людину, давайте все сюди!» – устами свого героя Олафа Стефензона заявляє В. Винниченко. І справді, ознаки всіх цих стилів наявні у творах письменника, а найголовніша з них, – психологізм.

Автор намагається проникнути в найглибші закутки людської душі, показати складність та неоднозначність характерів, причини вчинків.

У творах, присвячених соціальним зрушенням у свідомості селянства, напередодні першої російської революції 1905 року, В. Винниченко досліджує психологію натовпу. Прихильники традиційного романтизму показували натовп як однорідну сіру масу, як тло, на якому діє герой твору. В. Винниченко у деяких своїх оповіданнях зображує натовп як більш-менш організовану масу (склад її постійний, це селяни, об'єднані спільними звичаями, традиціями та побутом). Тому автор більше уваги приділяє розкриттю психології лідерства, взаємин особистості й маси та іншим аспектам поведінки як колективу, так і окремих людей.

У кожному традиційному засобі зображення В. Винниченко підкреслює психологічні моменти.

Так, у портреті земського начальника Самоцвіта (оповідання «Суд») виділяються такі деталі – це «вигодований, опецькуватий чолов'яга», у нього «пухкі, в ластовиннях руки»; коли несподівано отримав від Никхвора звинувачення у розбої, «сидить... нерухомо, дивлячись кудись

перед себе налитими кров'ю очима й важко сопе». Автор показує не яким є герой, а що він відчуває і чому, тобто подає «портрет душі» героя або готує до сприйняття та оцінки його іншими героями, читачем.

Явтух з оповідання «Салдатики!!» має «твердий, ясний погляд», «твердо-спокійний голос», лице «гостро-спокійне і тверде», що свідчить про велику віру селянина-ватажка в справедливість своїх переконань та дій — і дає право на лідерство.

Поведінка Самоцвіта виказує психологію людини, що має необмежену владу, хоч і розуміє недовготривалість цього. Михайло Денисович самовпевнений і самовдоволений, схильний до повчання. Він — противник усього нового, примушує селян працювати за безцінь, не використовуючи жатки, чинить самосуд. Будь-яка непокора викликає у нього скажену лють. Автор, хоч і показує, що фізична сила в даному випадку перемогла, все ж дає надію читачам на швидкі зміни: вже сказано слово наперекір земському начальникові, вже побачили селяни в його очах переляк, відчули проблиски віри у власну силу.

Оповідання В. Винниченка цікаві не стільки несподіваним розвитком дії та закінченням, сюжетними перипетіями, скільки заглибленням у найпотаємніші закутки людської душі, дошукуванням причин тих чи інших вчинків, поясненням їх із психологічної точки зору. І в цьому письменник виявив себе великим майстром, адже майже через століття читаються його твори з неослабним інтересом.

ПОКАЗ ЗРУШЕНЬ У СЕЛЯНСЬКІЙ СВІДОМОСТІ В ОПОВІДАННІ В. ВИННИЧЕНКА «САЛДАТИКИ!!»

«Салдатики!!» Замуштровані, покірні виконавці наказів командирів і самого царя, а все ж рідні, свої, вихідці із селян, робітників, бідняцькі, вдовині сини. Саме до них із криком душі звертається Явтух, ватажок сільської громади, герой оповідання В. Винниченка «Салдатики!!» І саме таку назву обирає автор для свого твору. Проживши все життя чесно, за законами християнської моралі, не зробивши нікому зла, Явтух не розуміє, як можна стріляти в безневинних, доведених нуждою та голодом до відчаю людей. І вважає, що в подібних випадках в інших селах солдати «стріляли, бо не знали правди, а знатимуть — не стрілятимуть».

Як не дивно, але цей досить наївний розрахунок селянина спрацьовує, хоч платити йому довелося за нього найвищою ціною — власним життям: «Явтух правду сказав: салдати не стріляли. Мирно й сумно побалакавши з селянами, вони тихо рушили назад, несучи за собою тіло вбитого начальника. А в другий бік верталися селяни з другим мертвим начальником — Явтухом».

Отже, сталася нечувана річ. Солдати не лише не виконали наказ офіцера стріляти в людей, а й не стали карати за смерть свого командира. Тільки «мирно і сумно» побалакали, погодившись, мабуть, що навкруги засіла неправда, яку треба знищити, а не допомагати їй. Адже селяни

«ходили до пана Партнера в економію на роботу за 10 коп. в день, ...їли в тиждень раз якийсь вариво із самої води та двох-трьох картоплинок чоловік на п'ять, ховали мертвих десятками на день...» Пани ж тільки «їдять та п'ють» за них і не виконують заповідей Святого Письма, де сказано: «В поті лица їж хліб». Мужики ж допомагають їм неправду творити, за це й мучаться.

Переконаливі слова Явтуха повели людей до панських амбарів забирати ними ж вирощене зерно, вивели за село зустрічати карателів. Селяни хотіли почути виправдання їхнім діям — і вони почули їх з уст свого лідера, та ще й підкріплені словами з найсвятішого — Біблії. Вони повірили Явтухові, погодилися зі словами прокламацій, що «той має право на землю, хто робить на ній».

І це було новим кроком у розвитку суспільного життя, зрушенням у селянській свідомості: вони — сила, за ними — правда й Боже Слово.

Та ворог ще сильний. Хоч «Партнера мов пришибло» і «він ... сховався в покої і тихо сів на якийсь стілець, нічого, не чуючи», однак швидко оговтався і поїхав викликати військо. Сильна у панів і машина придушення — армія. У сусідньому селі Кавунівці вбили трьох чоловіків, із наміром покарати бунтівників прийшли й до цього села. Тільки завдяки проникливому Явтуховому слову не відбулося велике кровопролиття.

Мабуть, після того, що сталося і солдати, і селяни вже не будуть такими, як були. Зерна сумніву в правильності свого життя і надії на краще вже посіяні. От тільки які сходи вони дадуть?

В. Винниченко дав своєму творові підзаголовок: «Малюнок із селянських розрухів». Дійсно, розруха. Бо хіба це нормально, коли стріляють один в одного брата, громадяни однієї країни? Коли відчай веде людей на грабунок і коли втішають: «— Ет!.. Мовчи краще!.. І без твого плачу.. тут... гірко... Стрілятимуть, то й стрілятимуть... Однак з голоду здохла б...

— Дітки ж у мене...

— І дітки повитягувались би...»

Письменник майстерно розкрив психологію натовпу, його стосунки з особистістю. Лідером стає той, хто найбільш упевнений, цілеспрямований, хто вірить у свою правоту. На нього ж падає і найбільший тягар відповідальності. Явтухові він коштував життя!!!

Отже, на мою думку, Володимир Винниченко в оповіданні «Салдатики!!» зобразив зрушення у свідомості тогочасних селян: від «покірливості і боязкого підлизування» — до усвідомлення своєї людської гідності.

ЩАСТЯ ЯК ПРОБЛЕМА БУТТЯ

(За оповіданням В. Винниченка «Момент»)

В. Винниченко в оповіданні «Момент» стверджує: «Щастя — момент. Далі вже буде буденщина, пошлість». Невже й справді щастя таке швидкоплинне? Виходить, не слід планувати майбутнє, а жити лише сьогоднішнім днем? Спробуємо знайти відповіді на ці питання, проаналізувавши вчинки персонажів твору В. Винниченка.

Головний герой оповідання — тюремний оповідач на прізвисько Шехерезада. Він розповів своїм товаришам дивовижну історію про казкову зустріч з панною Мусею на державному кордоні. Їх зустріч — дивовижний подарунок долі двом самотнім душам. Але ж чому Муся відмовилася від нього?

Вперше герої зустрічаються у повітці контрабандиста, і одразу між ними спалахнула якась іскра. Що це було? Кохання з першого погляду чи неусвідомлений потяг представників протилежних статей одне до одного? Для головного героя зв'язок з Мусею не був черговою сексуальною перемогою. Він не хизувався тим, що Муся віддалася йому, а навпаки, все життя сумував за нею: «Хто вона, де вона, й досі не знаю, але я завжди ношу її в душі». Як бачимо, ініціатива розлучитися, будучи на піку щастя, йшла від Мусі. Дивно, адже зазвичай жінка інстинктивно прагне бути з чоловіком все життя. Пересічна жінка, але не Муся... Сама доля врятувала її від смерті, здійснила мрію перетнути кордон, врешті, подарувала зустріч з надійним чоловіком, який був би не лише коханою людиною, а й справжнім другом... Все ж таки панна обрала самотність. Про її минуле ми не знаємо нічого. Єдине, що нам відоме, — Муся належить до тих людей, «... що дуже люблять життя». Життя, мабуть, не раз випробувало її на міцність. Від чого чи від кого вона тікає з рідної країни? Від політичних переслідувань чи від самої себе? Мені здається, що її серце роз'їдає чорний розпач. Напевне, чоловіки не раз завдавали їй болю. Тому-що Муся й говорить: «Більше цього ні ви мені, ні я вам не дамо. Наше... наше кохання повинно вмерти зараз, щоб, як хтось сказав, ніколи не вмирати!»

Як бачимо, Муся впевнена, що щастя — це сукупність коротеньких моментів. Людина все життя щасливою не може бути. Але не слід втрачати оптимізму й любові до життя. Та на мою думку, руйнувати щастя власними ж руками — не просто помилка, а виклик долі. Як склалося б життя героїв, якби вони не пішли у різні боки, ми не знаємо. Олександр Олесь, ніби погоджуючись з Винниченковою Мусею, говорить: «Лови летючу мить життя...»

Я згодна з ним, але не слід забувати, що своїми необдуманими вчинками ми можемо завдати болю близьким людям на все життя.

«НЕМА, ПРОПАВ, ПОМЕР ГРІХ»

(За п'єсою В. Винниченка «Гріх»)

Що таке гріх? Де шукати тонку грань між праведним і грішним? І чи є вона взагалі? Який гріх є найтяжчим? На ці та інші питання намагався знайти відповіді В. Винниченко у п'єсі «Гріх». Вустами головної героїні автор говорить, що безгрішна людина — «... солоденька мамалига..., не здатна ні на який гріх. А значить, і ні на яку святість».

Марія, дівчина «... років 26... Постає гнучка, ходить легко, але немов недбало. Манера балакати насмішкувата...», — головна героїня п'єси. Вона дивує, а подекуди навіть шокує нас своєю «екстравагантністю». Прикурена від лампадки цигарка, відверте глузування над подругою Ніною, якій

Марія придумала образливе прізвисько — Муфта, бажання спокусити монаха, що за вбивство трьох людей прирік сам себе на довічне ув'язнення у темній келії, заяви про те, що вона збирається перевірити, який коханець вийде з Муфтиного чоловіка...

Здається, дівчині не відоме почуття страху. Вона ніби живе у власному світі, де немає місця загальноприйнятим морально-етичним законам. Але ми розуміємо, що на обличчі Марії — маска. А що героїня ховає під нею?

Героїня шокує своїх співрозмовників розповідями про свої минулі гріхи як от: «Я чоловіка свого під самим носом зраджувала з близьким його другом». Навіть про глобальний гріх, війну, вона говорить підкреслено глузливо й насмішкливо: «... вривається одна купа людей до других і — лусь! хрясь! бах! — убивають, грабують, насилують, катують. А потім сидять собі, сміються, п'ють, співають, вихваляються».

Марія збирається йти на фронт. Але чому? Адже війна вже забрала життя її чоловіка. На мою думку, цим вчинком дівчина намагається спокутувати свій гріх перед людиною, яка її по-справжньому кохала, але, не витримавши складних стосунків, свідомо пішла на смерть. А можливо, Марія прагне втекти від самої себе, від своїх почуттів до Івана, чоловіка Муфти? Вона усвідомлює, що розіб'є серце подрузі, якщо Іван покине дружину заради Марії. Тому, як бачимо, за маскою аморальності та бравадою зухвалих слів сховалася слабка жінка, яка усвідомлює, що вона — грішниця, і розплата за гріхи — неминуча.

Коли заарештували Марію разом з товаришами-революціонерами, героїня п'єси стала прикладом витримки, гідності, нескореності для інших. Але слідчий Сталінських знайшов ахілесову п'яту дівчини. Хворий на сухоти Іван, якого щиро кохала Марія, не витримав би тюремного ув'язнення. І, бажаючи врятувати його, героїня виказала місце схову друкарні. Революціонерів звільнено. Але натомість Марія потрапила у тенета шантажу Сталінського. Боячись бути викритою перед товаришами, дівчина змушена робити все нові бридкі проступки. Але й цього мало Сталінському. Він забажав поїхати з Марією в Крим «на відпочинок». Для дівчини цей гріх був останньою краплею, що переповнила чашу терпіння героїні. Душа її, сплюндрована, розчавлена слідчим Сталінським, не витримала цих мук. І ціною, яку заплатила Марія за всі свої провини, було самовбивство, а його, як відомо, християни вважають найтяжчим гріхом.

Ніхто не має права судити іншу людину, бо всі ми — грішні душі. Але п'єса В. Винниченка «Гріх» допомогла мені усвідомити те, що від себе не втечеш, і рано чи пізно доведеться відповідати за свої вчинки. Але найсуворіший наш суддя — власна совість і сумління.

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ МИТЦЯ (В. ВИННИЧЕНКО)

Без перебільшення тріумфальним був прихід в українську прозу Володимира Винниченка. Його ім'я відразу стало поряд з іменами найвидатніших митців. І якби Винниченко, крім своїх ранніх оповідань, не написав би

більше нічого, він усе одно лишився б у нашій літературі. А міг би й не написати, бо жити йому довелося в драматичний і жорстокий час, бо міг і не вціліти в ньому. Адже судилося йому бути в епіцентрі всіх тодішніх подій в Україні, жити активним політичним життям, коли на літературу в людини, здається, зовсім не лишається часу і сил. Тільки натура титанічного духу й грандіозного творчого потенціалу могла не загубитися безслідно й не розпоршитися під руйнівними вітрами тієї страшної епохи, коли таких, як Винниченко, безжально винищувала машина тоталітарного терору.

Уже ранні оповідання Винниченка показали, що в літературу прийшов письменник надзвичайно розвинуеного соціального чуття і глибокої культури. Його зірке око помічало приховані для інших конфлікти і процеси тогочасного українського суспільства в різних його сферах, вихоплювало з життя яскраві, напрочуд пластичні типажі (досить тільки згадати оповідання «Салдатики!!», «Раб краси»). Винниченкові, бувало, дорікали за суржик у його творах, але були на те серйозні причини. В оповідання молодого письменника увірвалися різні суспільні верстви і заговорили вони так, як говорили у реальному житті, — нерідко до повторності скаліченою мовою.

Уже перші читачі Винниченка відчули, що цей прозаїк справді віртуозно володіє словом, уміє кількома точними штрихами окреслити пластично виразну і психологічно точну картину. От, наприклад, в оповіданні «Щось більше за нас» змальовано втечу двох колишніх товаришів із тюрми: «Іноді він зупинявся, клав на мене своє коліно, озирався до тюрми і, витираючи піт, напружено дивився туди. А я, зціпивши зуби від болю, гостро впивався в лице йому, шукаючи те, що перемогло ненависть до мене, любов до волі, страх смерті, що вернули його до стіни. Він ловив мій погляд, злісно стріпувався, мовчки з ненавистю хапав мене в обійми і знову ніс, обережно, цупко, як кішка кошения своє...»

Це була справді нова проза, народжена фантазією художника динамічного двадцятого століття, пронизана надзвичайною для раніших часів психологічною експресією.

Романи, повісті, оповідання, драми Винниченка в двадцяті й тридцяті роки активно впливають на літературу України. Саме в цей час письменник закінчує свою «Сонячну машину» — роман-утопію, роман, зітканий зі світла сонця і темряви людських душ, роман про революцію, «замирення» з нею. Цей твір не вкладався ні в нові, ні в старі літературні канони.

І зараз, коли творчий спадок письменника повертається до нас разом із творами усіх невинно покараних, разом із нашою репресованою історією, ми розуміємо, що це вже паростки відродження, про яке так мріяв В. Винниченко.

ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОЇ ПРОЗИ В. ВИННИЧЕНКА

Володимир Винниченко — один із найталановитіших українських прозаїків і драматургів. Але його людська і творча доля складалася дуже

важко. Свого часу за відверті виступи був оголошений ворогом соціалізму, націоналістом, агентом імперіалістичних держав, інтервентом. І як наслідок — сидів у тюрмах, жив нелегально, емігрував і знову, ризикуючи, переходив кордон. «Метри» ж критичного цеху, побачивши в доробку письменника образи хворобливо-безвольні, хисткі у переконаннях і навіть аморальні у поведінці, називали його проповідником індивідуалізму й суцільної аморальності. Його ім'я було поховане під тоннами критичних статей, його творчість старанно обминалася укладачами підручників та енциклопедій. Але він знову повертається до нас із понад півстолітнього забуття.

Дебютувавши 1902 року оповіданням «Сила і краса», Винниченко вразив силою слова, життєвістю не тільки простого читача, а й таких літературних авторитетів, як Леся Українка та Іван Франко.

Уже рання творчість Винниченка вражала багатогранністю тематики, художньою глибиною і психологічною майстерністю відображення соціальних типів і суспільних процесів.

Продовжуючи класичну тему соціального розшарування на селі, письменник доповнює і поглиблює її новими гранями, подавши через індивідуалізовані образи збірний образ селянства, перед яким лежить «широкий шлях у повний пролетаріат».

За допомогою психологічно переконливих сцен і образів, точних характеристик і деталей письменник змальовує процес крайнього зубожіння українського села, зародження революційних настроїв, політичної свідомості і нових суспільних виявів — агітаційного та революційного руху. З-поміж творів такого тематичного циклу особливо помітними є оповідання «Салдатики!!», «Хто ворог?».

Змінилося село, зауважує автор в оповіданні «Салдатики!!». «До вчорашнього дня жило собі, як і перше: голодали, боліли, умирали». І раптом — заговорило по-новому: «...Той має право на землю, хто робить на ній! Ми робимо — наша й земля». В особі селянина Явтуха, що проголошує ці карбовані слова на сході, село заявляє про себе, як про нову політичну силу.

Незважаючи на трагічний фінал (Явтуха вбили послані на придушення бунту «салдати»), оповідання має певний оптимістичний заряд. Цей контраст є однією з особливостей творчої манери Винниченка.

Оповідання «Суд» присвячено тій самій темі, проте характеристика селянства дається опосередковано: автор ніби усувається від коментування подій, передаючи свої «повноваження» земському начальникові Михайлу Денисовичу Самоцвіту. «В морду! От і все роз'яснення... Р-раз, два... Третій раз у вухо — і марш... І весь суд...» Саме такий самосуд над селянином, що виявив «непослушаніє», працюючи за мізерну плату в господарстві Самоцвіта, і зображено в оповіданні.

У комічному плані написаний і центральний епізод оповідання, а точніше — в трагікомічному, підсиленому сатиричними нотками. Ідеться про те, що прикажчик, «ошибшись», замість Ніканора на «суд» покликав

Никихвора, і Михайло Денисович «чоловікові безневинно морду розбив», «кров пустив». До добродушного сміху тут далеко, адже автор висміює панську сваволю і жорстокість, хижацьке ество «заступників» народу.

Роздумуючи над проблемою інтелігенції і народу, В. Винниченко з гіркотою зауважує, що до взаєморозуміння ще далеко. Свідченням того є хоча б трагічний фінал оповідання «Студент». У ньому малюється непорозуміння між озвірілою і легковірною селянською юрбою й агітатором-студентом під час пожежі, в якій підозрюють «студентів». Цей конфлікт закінчується трагічно: самогубством студента, що своєю смертю хоче довести свою правоту...

Проаналізовані твори не вичерпують усього багатства, що залишив нам письменник, проте яскраво засвідчують, що все, принесене в українську літературу В. Винниченком, піднесло її на якісно новий рівень, збагативши темами, проблемами і характерами.

ПАВЛО ТИЧИНА

Доповідь про поета

Павло Григорович Тичина народився 27 січня 1891 р. в с. Пісках Козелецького повіту на Чернігівщині в сім'ї дяка. Навчався в бурсі, згодом — Чернігівській семінарії. Будучи музично обдарованою людиною, П. Тичина співав спочатку у семінарському, а пізніше — міському хорі. 1913 року він переїхав до Києва і вступив до Київського комерційного інституту, підробляв у редакціях журналу «Світло» і газети «Рада», а також помічником хормейстера в театрі М. Садовського. 1918 року П. Тичина став членом редколегії газети «Нова рада». Того ж року в Києві вийшла перша збірка поета «Сонячні кларнети». 1923 року П. Тичина переїхав до Харкова і став членом редколегії журналу «Червоний шлях». Належав до «Гарту», потім до ВАПЛІТЕ. У цей період поет був неодноразово критикований за націоналістичні ухили. Аби уникнути фізичного знищення, йому довелося поступово пристосовуватись до ідеологічних вимог партії.

З 1934 р. П. Тичина був визнаний офіційним класиком української радянської літератури, шанований партією та урядом, удостоєний чи не всіх нагород і почесних звань: 1929 року він став академіком АН УРСР, членом-кореспондентом Білоруської АН, пізніше був лауреатом Сталінської премії (1941) та Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1962), міністром освіти УРСР, депутатом Верховних Рад СРСР та УРСР, Головою Президії Верховної Ради УРСР (1953—1959). Остання збірка поета «Осінні зорі» вийшла друком 1964 року. Помер П. Тичина 16 вересня 1967 р. в Києві.

П. Тичина — один з найобдарованіших та найконтроверсійніших українських митців ХХ ст. Перші поезії П. Тичини з'являються у 1906—1907 рр. На зацікавлення юнака літературою мав вплив М. Коцюбинський. Друкуватися П. Тичина почав 1912 р. в київському журналі «Українська хата». Від перших поетичних спроб, позначених впливом Т. Шевченка, О. Олеса, М. Вороного, Г. Чупринки та ін., поет швидко

еволюціонував, і вже дебютна збірка «Сонячні кларнети» (1918) стала подією в українській літературі. П. Тичина зміг синтезувати принципи імпресіоністичної та символістської манери творення образу, музичність вірша, поєднати найкращі здобутки українського та світового модернізму.

«Сонячні кларнети», особливо друга частина збірки, просякнуті почуттям молодості й оптимізму, світлими та радісними образами, породженими надією на відродження української нації до державного життя після кількох століть колоніального рабства. Ставлення поета до національної революції розкривають поема «Золотий гомін» і твори, друковані в періодиці: «Гей, вдарте в струни кобзарі...», «Ой що в Софійському заграли дзвони...»

Але вже у грудні 1917 р. більшовики розв'язали війну з Центральною Радою. У пам'ять про загиблих під Крутами П. Тичина написав поезію «Пам'яті тридцяти». Жорстокість більшовиків вжахнула поета, тому й у поезіях збірки, позначених 1918 р., відчутне засудження жорстокості братовбивчої війни і тривога за майбутнє України, за майбутнє людської душі.

Розпач і страх назавжди полонили душу поета. Філософські роздуми з цього приводу лягли в основу збірки «Замість сонетів і октав» (1920). П. Тичина зрозумів неминучість нової доби і схилився перед нею. Наступні збірки «Плуг» (1920) та «Вітер з України» (1924) мали засвідчити упокорення поета перед нелюдською, непоборною силою революції. Однак поряд із вітанням нової влади у збірці багато творів, які відбивають тодішній стан душі поета, його розгубленість і страх.: «І Бєлий, і Блок...», «26-II (11-III) (на день Шевченка)». Щиро прагнучи бути на боці нової влади, П. Тичина протягом 1920-х рр. все ж таки пише такі поезії, як «Голод», «Загупало в двері прикладом», «Хто ж це так із тебе насміялись смів?», уривки з поеми «Чистила мати картоплю...», в яких змальовує духовну деградацію та здичавіння людини, за що й був неодноразово критикований.

1930 року вийшла друком збірка «Чернігів», у якій, з одного боку, було пряме оспівування колективізації, Леніна, політичних статей Сталіна тощо. З іншого боку, ця збірка була позначена крайньою формальною ускладненістю, використанням бурлескних і простонародних форм, багатством авторських поетичних новотворів, грою різними змістовими площинами тощо. Внаслідок взаємодії «високої» ідеологічної тематики та «низької» бурлескної форми текст набув відверто іронічного забарвлення, що, імовірно, відбивало справжнє ставлення поета до відтворюваних подій. 1934 року П. Тичина видав збірку «Партія веде», яка стала етапною на шляху до офіційного визнання його класиком соцреалізму та водночас творчої деградації. З того часу і до 1964 р. П. Тичина видав багато книжок — проте митецька вартість переважної більшості з них не є високою. Виняток становить хіба що поема «Похорон друга» (1942), в якій поет зумів щиро й талановито передати почуття людини під час смерті близьких людей.

ГЛИБИНА І ЩИРІСТЬ ПОЧУТТІВ ЗАКОХАНОСТІ, ВІРНОСТІ, СВІТЛОЇ РАДОСТІ У ВІРШАХ П. ТИЧИНИ

Якось П. Г. Тичина сказав про Т. Шевченка та І. Франка: «...цілий всесвіт їхні душі творчо поглинали — і водночас на всесвіт світили самі...» Подібне можна сказати і про самого П. Тичину.

Видатний поет ХХ століття, талановитий, тонкий, оригінальний та, на жаль, майже зовсім неоцінений прозаїк і публіцист, цікавий критик та літературознавець — таким був Павло Тичина.

Поступово, але неухильно, поет знаходив свою, тільки йому притаманну, манеру письма. Кожний вірш П. Тичини — це особлива картина, яку читач уявляє собі. Усе передається за допомогою слів, але результат не можна описати словами:

Десь на дні мого серця
Заплела дивну казку любов.
Я пішов від озерця
Ти сказала мені: «Будь здоров!
Будь здоров, мій любий юначе!..»
Ах, а серце і досі ще плаче.
Я ішов від озерця

Тичина — поет від природи. Його вірші йдуть від душі, у них він вкладає частку себе. Його інтимна лірика вабить читача своєю чистотою почуттів кохання, оригінальністю образного мислення, описом почуттів героя:

О люба Інно, ніжна Інно,
Любові усміх квітне раз — ще й тлінно,
Сніги, сніги, сніги...
Я ваші очі пам'ятаю.
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.

Але П. Тичина — не тільки лірик, він ще й живописець. Його твори, які присвячені рідній природі України, — це теж картини. Вони володіють такою ж неповторною глибиною почуттів, як і інтимна лірика.

Я гадаю, що навіть людина, яка ніколи не бачила України з її лісами, безкрайніми степами, зрозуміє, що це дійсно дуже гарна країна:

Там тополі у полі на волі
(Захід сонця за обрій поніс)
З буйним вітром свавільним і диким,
Струнко рвуться кудись у далечь.

Але в житті поета були часи, коли треба було писати — Війна. Палають міста і села. Усі піднялись на боротьбу з ворогом. Поезія Тичини теж воювала, ненавиділа, окрилювала. Гнів і ненависть, ніжність і ліричність, філософська заглибленість у проблеми життя і смерті — ознаки його творчості періоду війни:

Тримайте ж високо звання бійця!
Вперед несіте прапор Перемоги!
Дітей звільняйте, матір і отця!
Як бити ворога — то до кінця
Сами ж бо не впадуть вони під ноги.

МОТИВИ РАННЬОЇ ЛІРИКИ П. ТИЧИНИ

Творчий шлях П. Тичини позначений болісними роздумами, тривожними передчуттями, художніми вершинами і невдачами. Однак в історії української літератури постать співця «Сонячних кларнетів» не має собі рівних — за глибиною осягнення гармонії світу і його дисонансів, за емоційністю, символічною наповненістю подій та оригінальністю віршованих інтонацій.

Перша збірка П. Тичини написана ніби на одному подиху, стільки в ній енергії, бадьорості, життєдайної снаги і захоплення світом, його гармонією. Передусім це характерно для пейзажних мініатюр, у яких звучить мотив замилювання людини природою з її огромом звуків, барв, тонів і відтінків. Ліричний герой залишається наодинці з нею і всесвітом, за ними вивіряє свої душевні порухи, найтонші, найніжніші. Його внутрішній світ відкритий навстіж сонцю, радості, багатогранності й мінливості настроїв гаїв, полів, світанків.

Поезія «Гаї шумлять...» починається з двох паралелізмів:

Гаї шумлять —
я слухаю.
Хмарки біжать —
милуюся.

Поєднання у них слухового і зорового образів увиразнює думку про єдність людини і природи. Відтворюючи цю гармонію, поет вживає точні і влучні порівняння («купаючи мене, мов ластівку», «неба край — як золото», «горить-тремтить ріка, як музика»). П. Тичина в цій поезії щедро використовує персоніфікації, цей улюблений прийом (дзвін «думки пряде», «мріє гай над річкою»), який ще більше посилює відповідність пейзажного малюнка настроям ліричного героя. Природа мінлива і рухлива (поет підкреслює це багатоманіттям дієслів — шумлять, біжать, гуде, пряде, мріє, горить). Суголосна людська душа, вкрай схвильована, чекає на щось нове, незвідане, тому й мова поета — уривчаста, у ній спостерігаємо поєднання інколи різнорідних або ж безпосередньо не пов'язаних між собою понять. Поезія «Гаї шумлять...» вражає і музикальністю, і повною гармонією у змалюванні почуттів людини й настроїв природи.

Тривожним чеканням і сподіванням оновлення позначений вірш «Арфами, арфами...», в цілому побудований на оптимістичних акордах. Поет відчуває себе в обіймах всесвіту, і його ліричний герой прагне пізнати себе, своє місце в житті, свій нерозривний, органічний зв'язок із природою. Емоційно промовиста персоніфікація весни як дівчини, закосиченої квітами, з перла-

ми роси, співом жайворонка, дзвоном струмків і музикою гаїв доповнюється іншою, протилежною нотою — тогочасного громадського життя:

Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде...
Перламутровий...

Подібні настрої — оптимістичне сприйняття світу й очікування чогось нового, незнайомого — притаманні й поезії «Там тополі у полі...»:

Йду в простори я, чулий, тривожний
(Гасне день, облітає, мов мак).
В моїм серці і бурі, і грози,
Й рокотання — ридання бандур...

Образ тополі, такий поширений у народнопоетичній творчості, у цьому вірші символізує високість людського духу, його поривання до волі, до щастя. Поет звертається до цього образу й у вірші «Світає...»:

Так тихо, так любо, так ніжно у полі.
Мов свічі погаслі в клубках фіміаму,
в туман загорнувшись, далекі тополі
в душі вигравають мінорну гаму.

У цих рядках відчуваємо певний дисонанс: чому лагідність і привабливість літнього ранку, картина його народження викликає сум, мінорні настрої, такі несподівані, алогічні для симфонії світання? Поет пояснює це в останній строфі поезії, оригінально використовуючи образ мечів, активізуючи ним асоціативне мислення читача. «Промінням схід ранить ніч, мов мечами», — таким поетичним виразом П. Тичина малює «роботу» сонця, цього володаря дня, порівнюючи його проміння з мечами. Водночас автор і в цій поезії залишається самим собою. Природа для нього — не самоціль, а засіб пізнати внутрішній світ людини. Тому він і вдається до паралелізму:

Підхоплююсь з ними і я, посвіжілий.
О глянь, що над нами!
Розкряяно небо — мечами, мечами...

Удруге повторений образ мечів, коли П. Тичина в останніх рядках згадує про ліричного героя, значно місткіший, ніж попередній. Мечі — не тільки проміння, а й зброя суспільних змагань, бур, гроз, яка розкряяла небо, цей храм природи. Так поєднуються у ранній ліриці поета радість і сум, сміх і плач, гроза і тиша. Так виявляється уміння митця слова проникливо читати і книгу природи, і людську душу.

Не можна не згадати ще одну поезію раннього П. Тичини — «Ой не крийся, природо...» Ця лірична мініатюра присвячена осені. Але яку гаму людських почуттів вона викликає! Адже і в народній поезії, і у свідомості звичайної людини ця пора року уособлює зрілість і непоправну втрату сил

буання, розквіту, молодості; щедрість — і поступове згасання, відмирання усього живого, переходу його в інший стан. Поет використовує ці контрасти, коли протиставляє осінь і літо з його бурями, громами, купальськими ночами. Натомість — безгоміння, сон, сум, смуток осінній, позолота кривава, тумани, які породжують тугу. І раптово — зміна настрою:

Тільки зірка упала...
 Ой там зірка десь впала, як згадка.
 Засміялося серце у тузі!
 Плачуть знову сичі... О, ридай же, молись:
 Ходить осінь у лузі.

Усім відомо, що коли падає зірка, треба загадати бажання, і воно обов'язково здійсниться. Чи ж не тому «засміялося серце у тузі»? Це — несподіваний образ-оксюморон, тобто поєднання різко контрастних понять, які за логікою думки ніби несумісні, але в художньому тексті дають нове уявлення. У П. Тичини цей художній засіб вплетено у метафору-персоніфікацію. Подібні творчі знахідки поета не ускладнюють його вірш, а, навпаки, кристалізують думку, яка трансформується від першого рядка до останнього. Так, осінь — це смуток, але й ласкава, чарівна пора роздумів і надій.

ІНТИМНА ЛІРИКА П. ТИЧИНИ

Павло Григорович Тичина — класик українського письменства. Звучання дивовижних сонячних кларнетів, поривання вітру з України — усе це органічно входить у наше життя. Художнє, довершене слово поета, сповнене філософського змісту, бринить сталлю і ніжністю. Він розкриває духовний світ людини, показує її життя в гармонії з природою і власними почуттями.

Ви знаєте, як липа шелестить
 У місячні весняні ночі?
 Кохана спить, кохана спить,
 Піди збуди, цілуй її очі.
 Кохана спить...

Ці довершені у своїй музичності рядки — одне з найвизначніших досягнень української літератури. У цих рядках Тичина зумів передати всі барви щасливого кохання: ніжність, увагу до коханої, свої великі почуття, що переповнюють серце.

Найвидатнішим досягненням ранньої поезії Тичини була збірка «Сонячні кларнети». Вона ніби створена на одному подиху, стільки в ній енергії, бадьорості, життєдайної снаги і захоплення світом, його гармонією.

Гаї шумлять — я слухаю,
 Хмарки біжать — милуюся.

Поєднання слухового і зорового образів увиразнює думку про єдність людини і природи. Ліричний герой залишається наодинці з природою і Всесвітом, за ними вивіряє свої найтонші душевні порухи:

Вірю яснозорно —
 За рікою дзвони:
 Сню волосожарно —
 Тінь там тоне, тінь там десь...
 Припливеш, приплинеш —
 Сум росте, мов колос:
 З піснею про сонце! —
 Сумно, сам я, світлий сон...

У його віршах звучить гімн життю в найрізноманітніших його про-
 явах, весні, кохання, що оновлює і підносить душу людини.

Не дивися так привітно,
 Яблуновоцвітно.
 Стогнуть зорі, як пшениця:
 Буду я журиться.

Неосяжний духовно-емоційний світ людини співзвучний у творчості
 Тичини світу природи.

Знав я, знав: навіки, — промені, як вії! —
 Більше не побачу, — сонячних очей. —
 Буду вічно сам я, в чорному акорді. —
 Промені, як вії сонячних очей!

У критиці багато писалося про музичність поезій П. Тичини. Справді.
 «Сонячні кларнети» — одне з наймузичніших творів світової поезії. Ця
 збірка — книга передчуття, чистого й сильного пориву до прекрасного гу-
 маністичного ідеалу, хай ще й неясно усвідомленого.

МАЙСТЕРНІСТЬ ЗОБРАЖЕННЯ НАСТРОЇВ ЛЮДИНИ У ЗБІРЦІ П. ТИЧИНИ «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ»

Павло Тичина — видатний український поет, публіцист, перекладач,
 учений.

Враження дитинства, яке пройшло серед народу, наснажували першу
 пісню поета співчуттям до людини, що працею здобуває свій хліб.

Уже в перших творах Тичини, які виявляють пристрасну любов по-
 ета до людини і природи («Розкажи, розкажи мені, поле...», «Ви знаєте,
 як липа шелестить...», «Не бував ти у наших краях») бачимо глибоко
 оптимістичне відчуття життя і його оспівування.

Перша збірка віршів П. Тичини «Сонячні кларнети» вийшла друком
 1918 року. До неї ввійшли кращі з ранніх творів, а також написані в 1916—
 1917 роках.

Захоплено поет малює яскраві картини рідної природи у віршах «Ар-
 фами, арфами...», «Гаї шумлять...», «Ой, не крийся, природо...» природа
 зображена як буремна, могутня, осяйна. Поет співає гімн живій природі,
 він славить сили матеріального сонячного світу:

Не Зевс, Не Пан, Не Голуб-Дух, —
 Лиш Сонячні Кларнети.

Образ Сонячних Кларнетів у збірці — це образ всевітньої гармонії. Поет оптимістично сприймає природу, тонко відчуває її барви і звуки, показує її вічно невгамовне життя. Але змалювання природи для Тичини не самоціль, вона є невід'ємною частиною повнокровного людського буття. Майстерність поета невіддільна від змісту його творів. Вірш «Гаї шумлять» — зразок ніжної і музикальної лірики, яка, оспівуючи природу, підносить значення краси і емоцій як основи мистецтва. Основа цього вірша, як і більшості творів збірки «Сонячні кларнети», — народна поезія. Це виявляється і в образах вірша, і в художніх прийомах: повторах, мелодійні ритміці, римуванні:

Я іду, іду —
Зворушений.
Когось все жду —
Співаючи.
Співаючи—кохаючи
Під тихий шепіт трав
голублячий.

Чудовий образ весняного передгрозя змалювано в поезії «Арфами, арфами...»:

Думами, думами —
Наче море кораблями, переповнилась блакить
Ніжнотонними:
Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

Уся збірка пройнята радісним відчуттям людини, яка вслухається у весняний шум зеленого гаю, усміхається сонцю, квітам, милується чарівними хмарками, що біжать по блакитному небі. Ліричний герой ніби «розмовляє» з природою, звіряє їй свої найпотаємніші, найінтимніші почуття, захоплений її яскравими барвами, вічним рухом, гармонією.

Природа зображена активно діючою, вона захоплює поета («душі моєї так весело»), збуджує в нього найкращі почуття, викликає справжню музику в душі.

У поезіях «О, люба Інно», «З кохання плакав я» ніжно, з почуттям високої поваги до дівчини висловлено прекрасне, чисте, як ранкова роса, почуття кохання. У «Сонячних кларнетах» поет ще шукає свого героя, намагається усвідомити його історичні перспективи; невпинний у творчому льоті, «чулий, тривожний» стоїть на перехрестях життя:

Йду в простори, я, чулий тривожний,
(Гасне день, облітає, мов мак).
В моїм серці і бурі і грози
Й рокотання — ридання бандур...

Безперечно, збірка Тичини «Сонячні кларнети» — видатне явище в історії української літератури. Можливо, головний секрет її привабливості і для нас, теперішніх у її чудовій молодості, у свіжості почуттів, у молодій радості відкриття і сприйняття світу.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Доповідь про поета

Максим Тадейович Рильський народився 19 березня 1895 р. в Києві у дворянській родині. Дитинство провів переважно в с. Романівка на Житомирщині. 1908 р. він вступив до приватної Київської гімназії В. Науменка і здобув там глибоку гуманітарну освіту. З 1915 р. М. Рильський навчався в Київському університеті — спочатку на медичному, а потім на історико-філологічному факультеті. Революція та громадянська війна не дали змоги закінчити освіту, і М. Рильський змушений був переїхати на село, де вчителював до осені 1923 р. Після повернення до Києва він ще шість років викладав мову та літературу в середній школі та на робітфаці, доки повністю не присвятив себе літературній діяльності. У 1920-і роки М. Рильський належав до літературної групи «неокласиків» (М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, Юрій Клен), яких об'єднувала не лише любов до своєї батьківщини та української літератури. Грунтовна освіта, інтелігентність, наявність мистецького смаку, обізнаність у світовій культурі та відсутність ірраціональної віри у світле майбутнє були причиною органічного несприйняття невігластва і безкультур'я представників нового пролетарського мистецтва. «Неокласики» у своїй творчості були схильними до іронії, скептицизму та своєрідного фаталізму, що породжувалися знанням про відносність явищ життя.

У 1930—1932 рр. міняється доля поета: у країні розгорталися масові репресії проти національної інтелігенції, партією був проголошений курс на масову колективізацію, що призвело до голоду 1932—1933 рр. Не обминула доба і М. Рильського: з березня до серпня 1931 р. він пробув «під слідством» у в'язниці. Після виходу на свободу поет, щоб засвідчити свою лояльність радянській владі, друкує у серпні 1932 р. «Декларацію обов'язків поета й громадянина» та збірку «Знак терезів» (1932). Подальша творчість М. Рильського була позначена певним зниженням рівня художності. Нетривалий період відносної творчої свободи поет пережив у роки Вітчизняної війни. У повоєнний період М. Рильський зазнав несправедливої критики та ідеологічних гонінь. Нове духовне піднесення він відчув лише після смерті Сталіна, коли з середини 1950-х рр. був послаблений ідеологічний тиск. Цей час поет назвав періодом «третього цвітіння».

У 1943 р. М. Рильський був обраний дійсним членом Академії наук УРСР, а у 1958 р. — академіком АН СРСР, очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, залишивши критичні та наукові праці з мовознавства, літературознавства і фольклористики. Він також багато перекладав, зокрема з англійської (Шекспір), білоруської (Я. Купала, Я. Колос та ін.), польської (А. Міцкевич, Ю. Словацький),

російської (О. Пушкін, М. Лермонтов, В. Брюсов та ін.), французької (Ж.-Б. Мольєр, Вольтер, П. Верлен, В. Гюго) та інших мов.

Помер Максим Рильський 24 липня 1964 р., похований на Байковому кладовищі в Києві.

До перших літературних спроб М. Рильський вдався ще в дитинстві, а вже у п'ятнадцять років видав свою першу поетичну збірку «На білих островах», яка, попри учнівський характер віршів, була прихильно зустрінута критикою. Подальша літературна творчість засвідчила швидке зростання художньої майстерності поета. 1918 р. вийшла наступна збірка — «Під осінніми зорями», де, як і в попередній, превалювали романтика юнацької мрії, поривання у далекі незнані світи, поетизація кохання, краси і людини.

Найвищого творчого розвитку М. Рильський досяг у 1920-х рр., у так званий неокласичний період. Збірки «Синя далечинь» (1922), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929) засвідчили розквіт самобутнього таланту поета, що виявився насамперед у художній довершеності вірша, філігранній обробці кожної строфи, вишуканій досконалості образів. У поезіях М. Рильського цього періоду відтворено ідеї культури, краси, мистецтва, пошуки гармонії природи і людської душі.

У роки Великої Вітчизняної війни М. Рильський створив такі твори, як «Слово про рідну матір», поеми «Жага» і «Мандрівка в молодість» (останню поетові пізніше довелося кілька разів переробляти, аби уникнути звинувачень у націоналізмі). Тема патріотизму постала у спогадах про дитинство, зображенні митцем краси пейзажів рідної землі, героїки національної історії, найкращих рис українського народу.

Творче відродження М. Рильського припало на період «відлиги» в житті суспільства. Поетичні збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959) синтезували в собі здобутки попередніх етапів. Провідними для поета стали філософські роздуми про вічні цінності буття: працю, красу, добро і гуманізм.

ЛЮДИНА І ПРИРОДА У ТВОРЧОСТІ М. РИЛЬСЬКОГО

І знов відчується, що світ —
Одно безкрає вдома,
Що ти живеш, що всесвіт є,
Що ти його частинка,
Що білий голуб розстає
У небі, як сніжинка.

М. Рильський. «Зимові записи»

Людина — це витвір природи, а природа теж завдячує людині за її бережне ставлення до неї. Зразки пейзажної лірики можна зустріти у багатьох поетів різних часів і народів. Але так поєднати людину

й природу, так глибоко знати її, бачити її найтонші нюанси могло не так уже й багато людей. До таких митців можна віднести М. Т. Рильського.

«Мене захопила його глибоко поетична душа, величезна ерудиція, невичерпна любов до всього благородного, нового», — писав видатний литовський поет Антанас Венцлова. А румунський поет Віктор Тульбуре у вірші «Максимові Рильському» проголошує:

В поезії твоїй знайшов я хліб.
І пахощі трояндового цвіту.

Дійсно, багатогранна творчість М. Рильського зумовлена й надихана трепетною любов'ю до всього справді прекрасного на землі — рідної України, всього світу, до людини, мистецтва, природи, краси.

Ще у збірці «На білих островах» (1910 р.) п'ятнадцятирічний юнак з палкою любов'ю до природи рідного краю описує і повернення з вірню журавлів, і схід сонця:

Цілуйся з вітром, з небом, світом,
Блакитне озеро моє,
Хвилойсь, не спи, не замерзай
І хвилями ясними грай.

(«Блакитне озеро»)

Саме це реалістичне бачення української природи зачарувало тоді багатьох читачів маленької збірки.

Як точно передає поет настрої людей через природу у вірші «Яблука доспілі». Нерозділене кохання — і «поля жовтіють, і синє небо», і благородство людей, які вміють прощати:

Вміє розставатись той, хто вмів любити.

Гасне кохання, і природа теж імponує настроєві героїв. Поезію високого філософського роздуму Максим Рильський органічно поєднує з великою поезією праці. Буденні події розкривають у розповіді поета свою животрепетну душу:

Весною ми їздили в поле
Візком однокінним старим.
Котилися вруна поволі,
Гаї зеленіли, як дим,—

починається важкий день орача. Та ввечері в серці зростало відчуття добре виконаної роботи: «І стомлені душі зливались з живою душею землі».

Відчуваєш величезну насолоду, читаючи цикл «Чотири вірші». Пейзажні картини М. Рильського не безлюдні. Радість буття поет бачить у з'єднанні людини з оновленою землею:

Все тобі, медова земле,
Все тобі, моя країно,

Де смуглява ходить праця
По оновлених полях!

Творчість М. Рильського багатожанрова, але він завжди залишається ліриком, у природі бачить свою душу:

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Саме так, єдине ціле — природа-земля і людина.
Навіть ім'я коханої він порівнює з витвором природи — квіткою:

Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіяє над смутком землі:
Марія.

І у грізні роки Вітчизняної війни поет-громадянин своїм палким словом доводив свою любов до рідної землі, бо аксіома те, що хто любить природу рідного краю, той патріот своєї рідної землі. У поемі-ораторії «Слово про рідну матір» природа персоніфікована, вона діє, бореться з ворогом:

Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи словом зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

Цими риторичними запитаннями автор стверджує, що ніколи фашисти не будуть володіти красотами України. У 1957 році виходить збірка «Троянди й виноград», яка була відзначена найвищою нагородою.

Герої віршів — люди праці, що «в творчість перейшла». Вони люблять натхненний труд на благо Вітчизни, чудову природу рідного краю, вони закохані в квіти, пісні і музику.

Показовим є вірш «Лісник». Звичайна людина, але все-таки і незвичайна, бо закохана у природу, не може бути до неї байдужою. У лісі він щеплює дикі груші з культурними живцями, хоч це і не його обов'язок, але він знає, що через деякий час ці дерева принесуть користь, будуть радувати своїм цвітінням людське око, і «плоди пахучі зірвуть наші діти». Усе це він робить безкоштовно, але це радує його душу.

Вірш «Розмова з другом» написаний трохи раніше (1954 р.), але пройнятий духом збірки «Троянди й виноград».

Природа — це мати, яка дає щедрі матеріальні й духовні дари людині. Розмова з другом-лісом — це промовиста деталь громадянської позиції

автора і його закоханості у природу як людини-лірика, високовихованої людини з тонким душевним настроєм:

Ліс зустрів мене як друга
Тінню від дубів крислатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.

Яка неймовірна спостережливість, любов до природи. І природа людині відповідає тим же, бо вони друзі.

Більше сорока років цьому віршеві, а як злободенно він звучить сьогодні, бо природа-матінка настільки сплюндрована, засмічена, що, мабуть, прийшла вже її пора помститися за зло, заподіяне людьми. І якби кожен господарник, кожна взагалі людина прагнула перетворити нашу землю в прекрасне і затишне житло, то було б як у поета:

Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі дерева.

В інтимній, пейзажній, громадянській ліриці М. Рильський завжди вірний своєму кредо: природа — це життя, це насолода для людини, тому й треба натхненно працювати в усіх галузях, щоб віддячити їй за щедрі дари.

І хочеться закінчити твір словами поета:

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
У музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве й корисне.

Хай буде так у нас сьогодні, хай буде так і у майбутньому, нехай люди повернуться обличчям до найнеобхіднішого у житті — природи і зроблять все можливе для її збереження.

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

Доповідь про поета

Володимир Миколайович Сосюра народився 6 січня 1898 р. на станції Дебальцеве (нині Донецької обл.) в сім'ї шахтаря. Дитинство майбутній поет провів у с. Третя рота (нині м. Верхнє, що входить до складу Лисичанська). Учився в двокласній сільській школі, в ремісничому училищі, потім — в агрономічній школі. Працював з 12 років на шахті, пізніше — на содовому заводі. Громадянська війна суттєво вплинула на долю В. Сосюри: 1917 р. він почав бійцем Донецької червоної гвардії, у 1918 р. був козаком гетьманських охоронних сотень, у 1919 — гайдамакою 3-го Гай-

дамацького полку, курсантом Спільної юнацької старшинської школи армії УНР, після поразки української армії став юнкером Добровольчої білогвардійської армії, у 1920 р. В. Сосюра — стрілець Чорноморського полку Червоної української галицької армії (ЧУГА), а закінчив війну знову бійцем Червоної армії. 1920 р. він став членом більшовицької партії, наступного року демобілізувався і переїхав до Харкова, де працював у агітпропі.

В. Сосюра був одним із фундаторів української радянської літератури, написавши разом із М. Хвильовим та М. Йогансенем у листопаді 1921 р. передмову до збірника «Жовтень», що мала назву »Наш універсал до робітництва і пролетарських мистців українських». 1922 р. він вступив до Харківського університету, де, на свій подив, мусив вивчати власну поему «Червона зима», яка вже вважалася класикою української радянської літератури. 1925 р. поет кидає університет і повністю віддається літературній праці. В. Сосюра в 1920-ті рр. був членом багатьох літературних організацій (Пролеткульту, «Плугу», «Гарту», ВАПЛІТЕ, ВУСППу та ін.), керуючись при цьому не стільки ідейно-естетичними програмами, як особистими симпатіями. У цей час поета піддавали гострій критиці за націоналізм, розчарування радянською дійсністю, оспівування кохання та краси. Під тиском керівництва ВУСППу в 1929—1930 рр. В. Сосюра навіть змушений був «перевиховуватись», працюючи слюсарем на заводі. Але це не захистило його від переслідувань та несправедливої критики, що позначилося на психічному стані поета, до цього додалися також моторошні картини голоду 1932—1933 рр. Тому вже 1934 р. В. Сосюра був виключений з Комуністичної партії і потрапив до психіатричної лікарні. Проте перебування в ній, можливо, допомогло поетові уникнути репресій.

1936 р. В. Сосюру прийняли до Стілки радянських письменників України, і він отримав можливість видавати свої твори. 1937 р. поет був нагороджений орденом «Знак пошани». Того ж року він переїхав до Києва. 1940 р. В. Сосюра написав особистого листа Й. Сталіну, і його було відновлено в партії. Під час війни він працював у Москві в українському радіокомітеті та українському партизанському штабі, був кореспондентом фронтової газети. 1944 р. поет повернувся до Києва. 2 липня 1951 р. в московській газеті «Правда» з'явилася стаття «Проти ідеологічних перекручень в літературі», у якій В. Сосюру було звинувачено в націоналізмі за вірш 1944 р. «Любіть Україну!». Поета перестали друкувати, він жив під безпосередньою загрозою арешту. Лише смерть Й. Сталіна 1953 р. дозволила митцеві повернутися в літературу. Помер В. Сосюра 8 січня 1965 р. в Києві.

Перші поетичні спроби російською мовою В. Сосюра відносить до 1914 р., пізніше він писав поезії українською та російською мовами. 1921 р. вийшла збірка В. Сосюри «Поезії». Того ж року з'явилася поема «Червона зима», яка мала певний успіх й одразу ввела В. Сосюру до рангу провідних радянських поетів. У мелодійності вірша В. Сосюри, глибині та щирості сердечного переживання відчуваються впливи імпресіонізму та імажинізму, російської та української романсової традиції (О. Апухтін, І. Северянін,

О. Олесь, Олена Журлива, С. Черкасенко). Стверджуючи через почуття кохання неповторність особистості, В. Сосюра тим самим протиставляв його колективізміві радянської ідеології. Поряд із ліричними творами у цей час були написані й такі «ідеологічно витримані» поеми, як «Відповідь», «ДПУ» тощо. Психічний розлад поета, розчарування радянською дійсністю яскраво відбилися у збірках «Місто» (1924) та «Серце» (1931), де в поезії «Два Володьки» автор говорить про свою внутрішню боротьбу між комуністичним та національним.

Після прийняття поета до Спілки письменників з'явилися збірки «Нові поезії» (1937), «Осінь» (1938), «Люблю» (1939) та великий роман у віршах «Червоногвардієць» (1940). У період війни В. Сосюра написав перейняті патріотичними мотивами і закликами до боротьби з поневолювачами України збірки «В годину гніву» (1942), «Під гул кривавий» (1942) та поему «Мій син» (1942–1944). Після смерті Й. Сталіна 1953 р. вийшли поетичні збірки «За мир» (1953), «На струнах серця» (1955), «Солов'їні далі» (1957), «Близька далина» (1960), «Осінні мелодії» (1964) та ін. Закінчив він також розпочату ще в 1926–1929 рр. поему «Мазепа» (1959–1960) і написав поему «Розстріляне безсмертя» (1960), присвячену українським митцям 1920-х рр. Загалом В. Сосюра залишив близько 60 поетичних збірок, десятки поем, а також автобіографічний прозовий твір «Третя рота». Творчість поета була відзначена Сталінською премією 1948 р. та Державною премією України ім. Т. Шевченка 1963 р.

Популярність серед масового українського читача В. Сосюра здобув переважно своєю талановитою інтимною лірикою. Набагато слабшими були його епічні твори, в яких він намагався поєднати щирість національного почуття та догмати комуністичної ідеології. Так, історичний роман у віршах «Тарас Трясило» (1926), у якому автор намагався дотримуватися соціологічної моделі української історії, швидше нагадує погано зроблену пародію. Таку само соціологічну модель В. Сосюра поклав в основу поеми «Мазепа», поєднавши її з поширеним в європейській романтичній традиції XIX ст. міфом про І. Мазепу як «українського Дон-Жуана» (Байрон, В. Гюго, Ю. Словацький та ін.).

ІНТИМНА ЛІРИКА В. СОСЮРИ

Світе ясний,
світе мій прекрасний,
я б хотів у пісні повсякчасно
лиш для тебе жити, не вмирать!

В. Сосюра

Натхненні пісні Володимира Сосюри лишилися нам, вони назавжди увійшли до скарбниці культури українського народу і стали свідченням високого таланту поета, його безмежної віри у щастя людей на землі.

Сила мелодійного слова Сосюри — у простоті і щирості, духовній наснаженості та художній довершеності. Вірші Сосюри продовжують полонити серця читачів: і юних, і дорослих.

Прийшовши з краю, де «димаріє дальня даль і небо домнами палає», Сосюра захоплено говорив про свою Вітчизну, про землю, яку «обернемо в Едем», про Дніпрові співучі хвилі. А надто щиро і задушевно про свої інтимні почуття. «Такий я ніжний, такий тривожний»,— признається поет, а ми вже віримо, то ж хіба скажеш отак без ніжності в душі:

Я би забув і образу, і сльози...
Тільки б знову іти через гать,
Тільки б слухать твій голос — і коси,
Твої очі сумні цілувать...

Інтимна лірика Сосюри — це найбільша частина його поетичної спадщини. Хоч, бувало, сам лірик не міг розібратися у цьому. Так, у ранній поемі «Залізниця» він писав:

Сплелися боротьба й кохання,—
І кращий хто, не знаю я,

Найкращі надії інтимної лірики проспівав Сосюра ще у 20-х роках — у ранній період творчості. Та чимало їх, ніжних, задушевних, знаходимо і в його пізньому доробку.

Поезія «Так ніхто не кохав» написана 1922 року і в збірках стоїть поряд із «Червоною зимою». То був час, коли нація ще пахла димом повстань, у ній відчувалися відблиски революційних пожеж.

А тут жагуча, мов весняна повинь, розлилася пісня поета. Сосюра сміливо говорить про безмежжя своїх почуттів, говорить із пафосом:

Гей ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для нею зірву Оріон золотий,
Я — поет робітничої рані.

Поет не соромиться своїх високих почуттів, зірвати для коханої навіть сузір'я цілком по силі його ліричному герою.

Поезія реально розкриває емоційний світ людей. Згадки про зустрічі і розлуки — це хвилюючі сторінки життя кожної людини. Одну з таких сторінок розкриває Сосюра у вірші «Коли потяг удаль загуркоче...»

Тонкий і непомітний перехід від громадянського мотиву до власного, найболючішого, коли поета зрадила дівчина:

Дні пройшли... Одлетіла тривога...
Лиш любов, як у серці багнет...,
Ти давно вже дружина другого...

У ліричній мініатюрі «Білі акації будуть цвісти», які в інших віршах, поет виявляє глибокі інтимні почуття до своєї подруги. Цвітіння акацій — чарівна, духмяна пора весни. Вона полонить душу, викликає любов до природи рідного краю.

Ліричний герой вірша захоплюється красою життя. «Істинне тільки те, що прекрасне», — говорив Олександр Довженко. І Сосюра знаходить те прекрасне всюди: в пейзажах Батьківщини, у співах соловейка, у зустрічах з нареченою:

Солодко плачуть в садах солов'ї,
так, як і завжди, незмінно...
В тебе і губи, і брови твої,
як у моєї України...

Яке незвичайне порівняння! Та воно притаманне творчості Сосюри.

Під впливом відомої однойменної народної пісні написана подія «Васильки». Це невеличка, в дванадцять рядків мініатюра — роздум про вічну красу життя. Порівнюючи очі коханої з квітками, ліричний герой роздумує:

Одсіють роки, мов хмарки над нами,
і ось так же в полі будуть двоє йти,
але нас не буде. Може, ми квітками,
може, васильками станем — я і ти.

У вірші нема суму, що таке недовговічне людське буття. Автор оптимістично, філософськи дивиться на прийдешнє, коли інший далекий поет, «сповнений привіту, з рідними очима порівняє нас». Така діалектика життя.

У чому полягає прекрасне? — запитував Олександр Довженко в одному зі своїх виступів. І сам відповів: у процесі творення, у величі його наслідків!

Відчуваючи «красу творення» Володимир Сосюра відкривав її всюди у житті. Він знаходив красу у людях, у їх думках, почуттях, прагненнях, праці. Він усе життя присвятив тому, щоб написати про цю красу у своїх віршах. Й інтимна лірика поета — яскраве свідчення цього.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ВИРАЖЕННЯ

ЛЮДСЬКОГО ПОЧУТТЯ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ В. СОСЮРИ

Щирість, задушевність, яскрава, емоційна наснажена образність, звернення до найяскравіших людських почуттів — основні риси поетичної спадщини В. Сосюри, кого справедливо називають одним із найтонших ліриків української літератури ХХ століття. Здається, кожен знає ці натхненні рядки:

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
і земля убирається зрання...

Поет творить хвилюючу гаму людських почуттів, народжених коханням. Поетична гіпербола перших двох рядків стає камертоном усієї поезії, в якій В. Сосюра у народно-пісенному ключі оспівує чисте почуття любові: розцвітає весна, прокидається земля, усе живе в той час, коли народжується кохання. Образ весни співзвучний образу коханої з щасливими очима,

які тривожать і западають у душу ліричного героя, здатного — від повені весняних, хвилюючих почуттів — зірвати для неї «Оріон золотий».

Про чарівність і неповторну красу першої любові говорить поет у вірші «Коли потяг у даль загуркоче...». Ліричний герой окрилений, сповнений життєдайним теплом, яке дарує йому кохана. У вірш митець влітає конкретику того часу — «тривожні оселі, темні вежі на фоні заграв», «...і ворог — на нашій путі». Ліричний герой іде на фронт захищати рідну землю, свою кохану, повертається додому, де на нього чекає гірке розчарування — зрада. Порівнянням «лиш любов, як у серці багнет...» поет образно відтворює душевний стан свого героя: пережиту радість першого кохання і гостроту болю за розтоптане почуття, за невірність дівчини, яка стала дружиною іншого. Але спогад про кохання такий яскравий, такий незабутньо-щемливий:

Я б забув і образу, і сльози...
Тільки б знову іти через гать,
тільки б слухать твій голос і коси,
твої коси сумні цілувать.

Щастя побачення і сум розлуки, радість від розділеного почуття і туга за нерозділеним почуттям і журба за нездійсненою любов'ю — усе це знаходить свій вияв в інтимній ліриці В. Сосюри. Так, у вірші «Марія» поет тонко відтворює сум'яття людської душі, спричинене не просто розставанням, а передусім тим, що ліричний герой мусить щось приховувати від коханої:

Я не можу сказати, я боюсь розказати,
що тебе я уже покидаю...

У цій поезії, як і в інших, відтворення людських почуттів доповнюється змалюванням окремих пейзажних деталей. І жита зеленіють, і волошки квітнуть, але в цей час благодатного дозрівання буяння природи відбувається щось невідворотне, незрозуміле — любов одцвіта, тому у коханої заплакані очі, покірно нахилені плечі. Як і ліричний герой, дівчина страждає.

З особливою теплотою малює поет окремими штрихами образ коханої, але найбільшу увагу звертає на очі — дзеркало душі. Вони — наскрізний образ його інтимної поезії. Золоті, сині — очі співають, мовчать, «щастя і тривога на щоках холодних від очей цвіте», у милої «васильки з-під вій». У вірші «Білі акації будуть цвісти» образ коханої зливається з образом Батьківщини:

В тебе і губи, і брови твої,
як у моєї України...
Ось вона йде у вінку, як весна...
Стиснулось серце до крику...
В ньому злилися і ти, і вона
в образ єдиний навіки.

Для ліричного героя Володимира Сосюри любов, вірність, відданість коханій невіддільні від любові, вірності і відданості рідному краю, Вітчизні.

У Сосюриній пісні кохання помітна гармонійна єдність людської душі зі світом. Вона виявляється і в розумінні вічності любові як непереможного закону життя:

Пройдуть мільйони років,
і навіть і тоді, у травах і квітах,
сіятиме мій спів про тебе, яснооку,
як промінь зір, що зник давно вже їхній прах...

Ніжність і задушевність, динаміка і лаконізм, вагомість слова і внутрішня схвильованість поета, невимушеність і природність — ці риси індивідуального поетичного стилю Володимира Сосюри притаманні і його інтимній ліриці.

11 КЛАС

Одинадятикласники повинні навчитися самостійно, повно, з урахуванням комунікативних завдань, будувати текст (твір); висловлювати власну думку, зіставляти її з іншими думками; розв'язувати обговорюваний предмет (літературний твір) із власним життєвим досвідом; добирати переконливі докази для обґрунтування своєї позиції; висловлювання випускників мають відзначатися багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю. За вимогами чинної програми обсяг творів одинадятикласників повинен складати 3—3,5 сторінки (у класах з українською та російською мовами навчання).

Щоб добре написати твір на літературну тему, необхідно:

- вдумливо, уважно, без поспіху прочитати художній твір, передмову і післямову, коментарі до нього, словнички термінів і діалектних слів;
- опрацювати відповідну статтю підручника;
- за допомогою словників, енциклопедій з'ясувати значення незнайомих та малознайомих слів і виразів, понять;
- скористатися додатковою літературою, яка б допомогла розкрити тему твору, його проблеми, зробити хороший вступ;
- підібрати епіграф;
- обрати стиль і тип мовлення;
- сформулювати головну думку свого твору: що я хочу довести, утвердити, схвалити; що мене захоплює у художньому творі, про який пишу, і чому; які проблеми твору близькі мені й чому; чим зацікавив, над чим примусив замислитися автор даного твору;
- скласти план або тези твору;
- підібрати цитати, фактичні матеріали, цікаві вислови, яскраві художні засоби й слова;
- написати твір на чернетці й прочитати його собі вголос, щоб виявити змістові, мовні та стилістичні неточності.

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ **Доповідь про письменника**

Микола Григорович Фітільов (справжнє прізвище письменника) народився 1 (13) грудня 1893 року в селі Тростянець Охтирського повіту на Харківщині (нині місто Сумської області) в родині сільських вчителів. Приблизно 1904 чи 1905 року мати майбутнього письменника Єлизавета Іванівна, забравши дітей, переїхала тимчасово на хутір Зубівка до сестри, яка була одружена з дрібним поміщиком М. Смаковським. Незабаром, доставши посаду, вона вчителювала в селі Чернеччині на Богодухівщині, а згодом — на хуторі Дем'янівка поблизу Диканьки.

Так з 11 чи 12 років Микола виростав без батька. Крім матері, ним опікувалися М. Смаковський та збіднілий ліберальний поміщик Савич. У великій бібліотеці, якою міг користуватися хлопець, були «Кобзар» Т. Шевченка та

ще деякі українські книжки. Микола закінчив Краснокутську вищепечаткову школу та вступив до Богодухівської гімназії, з якої за розповсюдження нелегальної соціалістичної літератури й зухвалу поведінку був виключений з п'ятого класу. З 1911 року він працював писарем у Рублівській волосній управі, активно займаючись самоосвітою. 1916 року Микола успішно склав екстерном іспити за курс гімназії і отримав диплом. Того ж року він добровільно пішов в армію. Восени 1917 року Микола повернувся до Дем'янівки. На початку 1918 року М. Хвильовий оселився в Богодухові, де працював у волосній управі. Наприкінці літа 1918 року він брав участь в організації повстанського загону (за деякими свідченнями очолював його), який в листопаді 1918 року захопив Богодухів. З початком наступу армії генерала Денікіна М. Хвильовий відступив на північ, де цей загін влився до лав Червоної армії. 1919 року М. Хвильовий став членом КП(б)У.

Десь наприкінці 1918 чи на початку 1919 року М. Хвильовий одружився з молодого вчителькою Катериною Гащенко. У них народилася донька Іраїда. Проте шлюб цей не був тривалим. Весною 1921 року М. Хвильовий переїхав до столичного Харкова, де 1922 або 1923 року він одружився з Юлією Уманцевою.

Микола Хвильовий одразу увійшов у харківське українське культурне коло, яке формувалося навколо редакційної Василям Елланом-Блакитним газети «Вісті ВУЦВК». Влітку 1921 року вийшла окремим виданням його поема «В електричний вік», а в листопаді того ж року — збірник «Жовтень», в якому замість передмови був надрукований «Наш універсал до робітництва і пролетарських митців українських», підписаний Миколою Хвильовим, Володимиром Сосюрою та Майком Йогансенем. Майже в усій тогочасній періодичній пресі друкуються його твори, окремим виданням виходять збірки поезій «Молодість» (1921) та «Досвітні симфонії» (1922). З кінця 1922 року починають з'являтися новели М. Хвильового, а збірка «Сині етюди» (1923) стала подією в історії української пореволюційної прози. На думку майбутнього академіка О. Білецького фактично збірки новел «Сині етюди» та «Осінь» «визначили все коло тем нашої революційної белетристики».

Новий етап творчості М. Хвильового почався з 1925 року, коли він 20 листопада заснував літературно-мистецьке угруповання ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури) та почав видавати журнал «Вапліте». ВАПЛІТЕ об'єднала багатьох кращих українських літераторів, які мешкали в Харкові (П. Тичина, Ю. Яновський, М. Куліш, А. Любченко, М. Бажан, О. Довженко, М. Йогансен, О. Слісаренко, Ю. Смолич, П. Панч та ін.). Проза М. Хвильового цього періоду («Мати», «Арабески», «Повість про санаторійну зону», «Сентиментальна історія», «Із Вариніої біографії», «Іван Іванович», незакінчений роман «Вальдшнепи» та ін.) свідчила про те, що письменник вступив у пору творчої зрілості, стильового утвердження та філософського осмислення життя.

У цей же час М. Хвильовий своїми Статтями в пресі фактично розпочав Літературну дискусію 1925–1928 років. Упродовж 1925–1926 років з'явився ряд памфлетів, об'єднаних у цикли: «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та «Україна чи Малоросія?» (останній так і не побачив друку). У цих памфлетах М. Хвильовий виступив проти примітивізму та епігонізму нової радянської літератури і закликав митців орієнтуватися на найкращі зразки світового та, насамперед, західноєвропейського мистецтва. Від обговорення шляхів розвитку української літератури дискусія поступово перейшла у політичну площину, коли М. Хвильовий проголосив кінець російській гегемонії на Україні, бо Україна має свою месіанську ідею, яку він окреслив метафорою «Азіатський ренесанс». У дискусію втрутилася партія та особисто Й. Сталін, написавши листа «Тов. Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У» від 26.04.1926 р., в якому піддав критиці погляди комуніста М. Хвильового. У червні 1926 року пленум ЦК КП(б)У засудив позицію М. Хвильового. Критика письменника тривала й у пресі: був конфіскований шостий номер журналу «Вапліте», з надрукованою там другою частиною роману «Вальдшнепи» (рукопис М. Хвильовому пізніше довелося знищити), а відтак припинила існування і сама організація. Від письменника вимагали каяття та самообпльовування. М. Хвильовий змушений був піти на поступки, і вже 4 грудня 1926 року він написав першого свого покаянного листа, в якому визнав «помилки» та засудив свої погляди. Але звинувачення в «хвильовизмі» супроводжували його до кінця життя.

Взимку 1928 року М. Хвильовий здійснив поїздку за кордон. Впродовж 1929 року фактично під його керівництвом виходив позагруповий журнал «Літературний ярмарок», який згодом також мусив припинити своє існування. Наприкінці 1929 року за активною участю М. Хвильового створюється організація «Пролітфронт», але й вона на початку 1931 року була розпущена. Постановою ЦК ВКП(б) з 23 квітня 1932 року всі письменники були загнані до однієї офіційної спілки письменників. Розгром керівництва Української комуністичної партії завершився призначенням росіянина Павла Постишева на посаду диктатора країни. Він приїхав в Україну з новим шефом ДПУ та зграєю поплічників. Саме йому партія доручила організувати винищення селян. Почався голодомор 1932–1933 років. У квітні 1933 року М. Хвильовий побував на Полтавщині і на власні очі побачив це. Арешти, що раніше знищили стару українську інтелігенцію (сумнозвісний процес «СВУ»), розпочалися й серед комуністів. 12 травня заарештували найближчого приятеля М. Хвильового — Михайла Ялового. Наступним, імовірно, мав бути він.

13 травня 1933 року письменник запросив до себе друзів — М. Куліша, О. Досвітнього, Г. Епіка, М. Йогансена, І. Дніпровського, І. Сенченка... За якийсь час у робочому кабінеті письменника пролунав постріл. Залишилися передсмертні записки до друзів-письменників, до дочки...

ТРАГІЗМ ЖИТТЄВОЇ ДОЛІ

М. ХВИЛЬОВОГО ТА ЙОГО ГЕРОЇВ

Українське Відродження 20—30-х років прикликло в літературу багато нових талантів, свіжих ідей та оригінальних світобачень. Серед яскравих літературних зірок — Микола Хвильовий. За висловом його сучасника В. Коряка, «сам хвилюється і нас усіх хвилює, п'янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить...»

М. Хвильовий щиро повірив у комуністичні ідеї, відстоював їх пером і зброєю, гасаючи дорогами «червількової революції» та мріючи про «загірню комуну». Він поставив собі за мету проспівати пісню пісень, прославити маленьких «муралів революції», які хочуть «осушити болото». Письменник навіть погоджувався, що для цього можна піти на деякі жертви. Але вони виявилися надто великими...

М. Хвильовий, аналізуючи свої враження від поїздки на Платавщину, спостерігаючи за змінами, які відбувалися з його товаришами по партії, дізнаючись про нові й нові арешти своїх колег, прийшов до висновку, що тоталітарній системі байдужа доля людей, і вона може пожертвувати мільйонами заради міфічного «світлого майбутнього».

Яким би відданим комунаром не був М. Хвильовий, у своїх творах він намагався відобразити дійсність об'єктивно. У новелі «Я (Романтика)» — страшне передбачення — син-чекіст заради вірності революційній ідеї вбиває власну матір, як і сотні інших людей, за інакомислення. Він сам відчуває тягар відповідальності — на його совісті не шість загублених безневинних душ, а «шість мільйонів».

Безмірна трагедія і самого М. Хвильового, і його героїв. Письменник розчарувався у світлих комунарівських ідеалах, відчув, що його народ чекає страшне лихо, і покінчив життя самогубством. А «главковерх чорного трибуналу» рішуче відсікає «легкодухість», сумніви і йде виконувати свої обов'язки перед революцією» — розстрілює власну матір, як і інших непокірних громадян. Андрюша, один із членів трибуналу, не розуміє, «навіщо ця безглузда звіряча жорстокість». Главковерх же знає: «Воістину: це була дійсність, як згряя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуні». Отже, мета для нього виправдовує будь-які засоби. Це потвора, звір, а не будівник світлого майбутнього, і душа його мертва, страшна, бо сіє смерть навкруги.

Ми не можемо засуджувати письменника за такий його вибір, за те, що, навіть помираючи, він залишався вірним своїм комуністичним переконанням. Але повинні зробити висновок, що, за висловом Леся Курбаса, «немає в світі таких ідей, за які можна було б заплатити людським життям — чужим чи власним».

«Вогонь фанатизму» — це велика руйнівна сила і у фізичному, і в моральному розумінні. А руйнуючи, щастя людського не побудуєш.

ОСОБА АВТОРА У НОВЕЛІ

М. ХВИЛЬОВОГО «Я (РОМАНТИКА)»

Микола Хвильовий — письменник пристрасний і гарячий. Тому зрозуміла його безпосередня присутність у своїх творах. Новела «Я (Романтика)» відображає особу автора опосередковано, через деякі грані «я» та філософську систему.

Трагедія автора у новелі «Я (Романтика)» надто глибока. Написаний в імпресіоністичній манері, твір у яскравій художній формі відображає ті складні протиріччя, які є в душі людини, в її свідомості та у навколишній дійсності. «Я — чекіст, але я й людина!» Сказано так, що одне поняття повністю (за своєю суттю!) виключає інше. І це справедливе твердження. Заради якоїсь «невідомої прекрасної загірної комуні» засідає вночі «чорний трибунал» і підписує вирок за вироком: «Розстрілять!». І тих, хто збирався на квартирі філософствувати про правду, і черницю, і рідну матір. Героя новели, як і автора, ще терзають сумніви, його «я» розкололося на кілька «я». Одне з них тягнеться до ніжної і доброї матері, інше — молиться на той час, який звів його з товаришами із «чорного трибуналу». Ще одне «я», фанатично віддане ідеям революції, йде на вбивство матері: «Тоді я у млості, охоплений пожегом якоїсь неможливої радості, закинув руку за шию своєї матері й притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів мавзера й нажав спуск на скроню».

Переміг тваринний, звірячий інстинкт: або ми їх, або вони нас. Згадавши, як сам Хвильовий врівав у світле комуністичне майбутнє, як брав участь у боях, в революційній перебудові країни, ми розуміємо, що якась із цих «я», — власне авторське.

Письменник безжалісно анатомує «я» героя, заглядає у найпотаємніші, найглухіші закутки душі й виносить це на суд читачів. Навіть інші герої — доктор Тагабат, вартовий, Андрюша — це вірні сторожі його душі, одне з «я».

Пошлемося на думку Л. Ставицької: «Аналізуючи центральний персонаж новели, не можна не відзначити того, що він проєктується на постать самого Миколи Хвильового. Постріл у скроню матері — це духовна смерть героя і фізичне самогубство автора — романтика загірної комуні, що втратив віру в революційні ідеали. Ідейний пафос новели — духовна драма її автора». Це ж стверджує і літературознавець М. Жулинський: «Як же так могло трапитись, що та свята мета, заради якої проливалася кров, творилося насильство, починає тьмяніти, набухати кров'ю невинних, чому так сталося, що мати змушена притуляти до згасаючого серця свого блудного сина, який заплутався на трагічних дорогах революції, вичерпався морально, зневірився і в розпачі піднімає руку на свою матір Україну, котра породила його і котра прощає йому цей смертний гріх?»

Як бачимо, трагедія героїв твору М. Хвильового близька до трагедії самого автора. Тому новели письменника такі пристрасні, такі хвилюючі

й незвичайні. Для сучасного читача — це багатючий матеріал для вивчення не лише історії, а й психології, переконливий урок — не повторювати помилок наших попередників, віддавати перевагу людині, а не ідеї.

ЖІНКА У ПОРЕВОЛЮЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

(За оповіданням М. Хвильового «Сентиментальна історія»)

У творчості М. Хвильового жіночі образи мають особливе значення. Відомо, що в Україні завжди панував культ Жінки. Матір, кохана, Березина роду й споконвічних традицій — таким постає образ жінки зі сторінок письменників-класиків. А якою бачить жінку М. Хвильовий?

У пореволюційні часи світ перевернувся з ніг на голову. Що відбувалося? Руйнація моральних канонів і, як наслідок, — деградація людських душ. І кому, як не жінкам, слід зупинити цей хаотичний абсурд? М. Хвильовий впевнений, що жінки морально стійкіші за чоловіків, тому-то він переконаний, що їхня любов, милосердя, врешті, самопожертва вирвуть рідний народ із згубної стихії.

Головна героїня оповідання «Сентиментальна історія» намагається знайти своє місце у буремному новому суспільстві. Б'янка не бажає бути «зайвою», як товаришка Уляна, художник Чаргар. Вона не хоче пливати за течією шаленої ріки під назвою радянське суспільство, бо Б'янка — сильна особистість. Дівчина привчилася самотужки знаходити вихід із скрутного становища. Але в той же час вона ніколи не дозволить собі піти на компроміс із власним сумлінням. Героїня відчуває й усвідомлює те, що не можна сидіти склавши руки, бо інакше її «вишневоока Україна» перетвориться на збіговисько моральних потвор. Але навколо діється щось жахливе, бридке. Б'янка називає ці суспільні процеси «світовим бардачком». Омріяне майбутнє для своєї країни дівчина вважає «сентиментальною даллю», адже сміливими та красномовними лозунгами життя не покращити. То що ж робити? Як перетворити «сентиментальну даль» на реальність?

Ламати — не будувати: душа не болить. Але чи може бути щасливим суспільство на руїнах моральних цінностей? Героїня жахається, що її земляків не цікавлять одвічні людські чесноти. Країна котиться у прірву... І лише істинні морально-етичні закони здатні врятувати суспільство від деградації, пролити світло на затуманене майбутнє.

Але найбільше дівчину дивує те, що люди навіть не намагаються замислюватися над сенсом свого буття. Зачинившись у своїх нірках, вони живуть під тягарем страху. Б'янка страждає «темною ніччю нашої дійсності», але змінити щось — не в її силах. Її останній вчинок — відчайдушна спроба налагодити гармонію між мрією та реальністю. Але чи можливо це? Віддавши себе, Б'янка загубила найдорожче, найсвятіше й найчистіше, що було в її душі.

Б'янка — збірний жіночий образ пореволюційної доби. М. Хвильовий переконує нас, що роль жінки у суспільстві виняткова за будь-яких історичних часів, адже вона — втілення одвічних чеснот, Березина людських душ.

ОСТАП ВИШНЯ

Доповідь про письменника

Остап Вишня — видатний український письменник-сатирик і гуморист. Павло Михайлович Губенко (справжнє ім'я письменника) народився 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва Охтирського району Сумської області в багатодітній родині управителя панського маєтку. 1907 року закінчив Київську військово-фельдшерську школу. З 1917 року навчався в Київському університеті, який через події революції 1917 р. та громадянської війни так і не закінчив.

Друкуватися почав у Кам'янці-Подільському, який у 1919–1920 рр. був тимчасовою столицею Української Народної Республіки. З перших публікацій (більшість яких не збереглися) відомі фейлетони «Демократичні реформи Денікіна» в газеті «Трудова громада» за підписом «П. Грунський» та «Казка (про красногвардейця)» у сатиричному журналі «Реп'яхи», підписана «П. Михайлович». У цьому фейлетоні розповідається про те, як не придатний ні до якого діла бовдур, пристає до погромників і бандитів, а коли набирається там «досвіду», то сам Ленін благословляє його до лав червоногвардійців.

Після поразки УНР Остап Вишня був заарештований ЧК і спроваджений до Харкова на слідство. Із в'язниці його визволив у квітні 1921 р. В. Еллан-Блакитний і запропонував роботу перекладача в газеті «Вісті ВУЦВК». З того ж року письменник почав друкуватися в «Селянській правді» під псевдонімом Остап Вишня. У 1920 — 1930-х рр. видав збірки «Діли небесні» (1923), «Вишневі усмішки (сільські)» (1923), «Кому веселе, а кому й сумне» (1924), «Вишневі усмішки кримські» (1925), «Українізуємось» (1926), «Вишневі усмішки кооперативні» (1927), «Вишневі усмішки літературні» (1927), «Вишневі усмішки театральні» (1927), «Вишневі усмішки закордонні» (1930) та інші.

26 грудня 1933 р. Остап Вишня за звинуваченнями в політичному тероризмі був заарештований і засуджений до розстрілу. Вирок було замінено десятирічним ув'язненням у таборах. Всі твори Остапа Вишні підлягали вилученню з книготоргівельної мережі та бібліотек загального користування.

Після несподіваного звільнення 3 грудня 1943 року Остап Вишня був змушений писати памфлети, спрямовані проти збройної боротьби УПА на Західній Україні («Українсько-німецька націоналістична самостійна дірка», «Самостійний смітник» тощо). Письменника навіть змусили заперечити факт власного ув'язнення у творі «Великомученик Остап Вишня».

У повоєнний період виходили книжки «Весна-красна» (1949), «Вишневі усмішки» (1950), «Мудрість колгоспна» (1950), «Отак і пишу» (1954), «Великі ростіть!» (1955). Помер Остап Вишня 28 вересня 1956 у Києві, похований на Байковому кладовищі. Вже після смерті письменника було упорядковано та видано цикл «Мисливські усмішки» (1958) та щоденникові записи «Думи мої, думи мої...».

Не всі твори Остапа Вишні є однаковими за своїм художнім рівнем. Йому доводилося віддавати данину часові і використовувати свій талант на розв'язання численних, часом химерних, вигаданих «проблем», як того вимагали партія та радянське керівництво. Проте, незважаючи на певні недоліки, Остап Вишня залишився в літературі своїми найкращими творами, які завжди викликали щирий, безпосередній сміх. Гумор Остапа Вишні дуже близький до народного анекдоту. У творах часто присутній мудрий оповідач, завжди іронічно-усміхнений, який вживає «соковиту» народну лексику, вдається до лаконічних народних жартів і фразеологізмів, несподіваного поєднання «високого» та «низького» стилів. Дотепні й художньо неповторні діалоги стають одним із основних засобів характеристики й оцінки персонажів. Чималу роль відіграють також пейзаж і художня деталь, створюючи неповторну атмосферу «вишневих» усмішок.

ЧИМ МЕНІ СПОДОБАЛИСЯ ТВОРИ ОСТАПА ВИШНІ?

Остап Вишня — один із зачинателів і найвизначніших представників української сатирично-гумористичної літератури. Популярність Павла Михайловича Губенка була в народі неймовірна, але більше його знали як Остапа Вишню. Його також називали чародієм сміху. Майстер гострого сміху у своїх творах висміював бюрократів, чваньків, п'яниць, винищувачів природи, підлабунників. Кожне слово, написане його рукою, несло у світ радість, випромінювало яскраве світло. Павло Михайлович завжди писав про свій рідний народ, про його звичаї, про українську мову, був із ним завжди нероздільний, і в цьому секрет його дивовижної популярності. Синівською любов'ю Остап Вишня любив рідний народ, як сонце, як повітря.

Свою творчість Остап Вишня почав із політичних памфлетів і фейлетонів. Найбільше творів він присвятив життю села. Про українське революційне село гуморист написав 650 усмішок. У своїх творах Остап Вишня відгукувався на щоденні проблеми суспільного життя в найрізноманітніших його виявах, він висміював відсталість окремих селян, безкультур'я, темноту, неuczтво, забобонність. Сатирик виставляє недоліки й хиби, що стоять на заваді будівництва нового життя. У творі «Усипка, утечка, усушка й утруска» жало сатири направлене проти розкрадачів державного майна, створеного працею чесних людей. Усипка, утечка, усушка й утруска — це чотири найулюбленіші слова на господарському фронті, чотири слова, і всі на «у». Уркват називалося те слово. Уркват — це прізвище англійського промисловця, фінансиста й мільйонера, який був власником гірничих підприємств — після Жовтня намагався отримати свої колишні володіння, але уряд йому нічого не віддав.

Гумореска «Зенітка» розпочинає другий період творчості Остапа Вишні. Письменник розкриває тему мужності і нескореності народу в роки Великої Вітчизняної війни. Остап Вишня показує, що усі радянські люди стали на захист Вітчизни. У боротьбі з фашистськими загарбниками брали участь не тільки чоловіки, але й жінки, діти, діди. Героєм гуморески

«Зенітка» письменник вибрав старого діда Свирида, щоб показати, що з ворогом боровся увесь народ. Дід Свирид — мудрий, життєрадісний, винахідливий і дотепний. Людина мужня і скромна. Сміх викликають не тільки незвичайні ситуації, в які ставить Вишня свого героя, а й використання військової термінології. Дід Свирид — позитивний персонаж. Через цей художній образ письменник розкриває вірність народу своїй Вітчизні. Наші люди готові в будь-яку хвилину відстояти свою волю і незалежність.

Визначне місце у творчості письменника займають «Мисливські усмішки». Над ними Остап Вишня працював протягом багатьох років. У цих творах злилися воедино дві грані творчого таланту митця — лірика і гумор. Павло Михайлович ніколи не був мисливцем, але ходив на полювання з єдиною метою — помилуватися густими лісами, зеленими луками, запашними сінокосами, бездонно-чистими озерами. Письменник відтворює психологічний стан мисливця напередодні відкриття полювання. Кожна рослина у Павла Михайловича одухотворена, наділена рисами і почуттями живої людини. У своїх усмішках Остап Вишня використовує уривки народних пісень, віршів. Письменник виражає щире захоплення природою. Він висміював тих мисливців, які безжалісно нищили природу рідних лісів. Але є герої — дбайливі, добродушні, веселі, розумні, кмітливі, до безтями закохані у свій рідний край люди, які люблять дотепне слово, знають багато веселих мисливських бувальщин. Це щирі любителі і охоронці природи.

Остап Вишня — письменник-новатор, він збагатив жанрові різновиди памфлета, фейлетону, гуморески, нарису. Письменник створив в українській гумористично-сатиричній літературі образ позитивного героя. Вишня-художник у своїх усмішках застосовує гротеск і гіперболу. Остап Вишня прекрасно володіє народнорозмовною інтонацією, умінням органічно трансформувати народні дотепи, творчо використовувати прислів'я. У своїй творчості гуморист поєднав новий зміст із глибоким національним колоритом. Із «вишневого кореня» виросла ціла плеяда талановитих сатириків і гумористів: Олександр Ковінька, Степан Олійник, Дмитро Білоус, Павло Глазовий, Федір Маківчук... Гуморески Остапа Вишні читають не тільки в нашій країні, а й у Канаді, США, Бразилії, Аргентині, країнах Східної Європи.

ОСТАП ВИШНЯ. «МОЯ АВТОБІОГРАФІЯ»

Павло Михайлович Губенко (більше відомий як Остап Вишня) зумів втілити у своїх мудрих, дотепних, кмітливих, щирих і безпосередніх героях риси характеру українського народу, передати його ментальність. Тому багатьох струн душі людської торкало і торкає вишнівське мудре, дотепне слово.

Палітра письменника досить різноманітна. Це і лагідна, м'яка усмішка, сповнена любові і приязні до людини. Й ущипливий дотеп, коли йдеться про безгосподарність, лінощі, безвідповідальність, неучтво.

Цикл творів «Моя автобіографія» сповнений саме м'якого і доброго усміху. Скільки тепла і любові до людей, що його оточували в дитинстві, передає нам Вишня в оповіданні «Моя автобіографія»!

Оповідання «Як ми колись учились» і «Ох і лікували нас» розповідають з тонким, ненав'язливим гумором про те, як жило село за часів дитинства письменника.

«Дуже рано починалась професійна освіта на селі»,— пише Вишня. Діти ще тільки починали ходити, а їм уже доручали пасти гусей. Вершина цього етапу «профосвіти» — уміння пасти коней...

Дітей змалечку привчали працювати, вчили, що без праці неможливо прожити, та воно і справді так.

Баба Палажка «значно професоріша від самого професора» знахарством і молитвами відганяла хвороби од дітей і дорослих. У цьому можна побачити і недостатній рівень життя на селі, і невмирущі народні традиції. Адже зараз до таких «баб Палажок» теж звертаються матері, щоб вони «вилили переляк» дитині або вивели пристрїт.

Автор передає самотню колоритну лексику, певні дійства, що супроводять процес лікування.

Кожен рядок цих творів перейнятий любов'ю до людей, котрі жили нехитро і щиро, допомагали один одному, чим могли, і в своїй простій мудрості були «значно професоріші» деяких глибокодумних своїх сучасників.

Але за легкістю розповіді можна побачити і злиденність життя селян, їхню важку працю, бажання вивести своїх дітей «в люди».

Творам Остапа Вишні властиве глибоке проникнення у світ людини, що розуміє красу, сприймає її й сама стає творцем. А гумор тільки допомагає сприймати серйозне в житті з усмішкою.

ВАСИЛЬ БАРКА **Доповідь про письменника**

Василь Костянтинович Барка (справжнє прізвище — Очерет) народився у селі Солониця біля міста Лубни на Полтавщині 16 липня 1908 року. Батько після поранення на фронті Першої світової війни змушений був продати ділянку землі й переїхати до Лубен. Василь почав вчитися в духовному училищі («бурсі»), котре після революції було реорганізоване на «трудоу школу». 1927 року він закінчив педагогічний технікум за спеціальністю учитель фізики і математики і виїхав на роботу до шахтарського селища Сьома Рота (нині м. Нижнє). 1928 року В. Барка виїхав з України на Північний Кавказ і вступив на українське відділення філологічного факультету Краснодарського педагогічного інституту, який і закінчив 1931 року.

1930 року в Державному видавництві в Харкові вийшла перша збірка поезій «Шляхи», а 1932 — друга збірка «Цехи». Після згорання «українізації» Кубані В. Барка викладав зарубіжну літературу в Краснодарському педагогічному інституті, працював співробітником художнього музею. 1940 року в Москві захистив кандидатську дисертацію на тему:

«Божественна комедія» Данте: (Політична теорія, гуманізм, риси стилю)». З початком війни вступив до «народного ополчення». У серпні 1942 року він був поранений і потрапив в оточення. Працював коректором у газеті «Кубань», а потім як «остарбайтер» був вивезений до Німеччини. Після закінчення війни потрапив до таборів «Ді-Пі», залишився в еміграції. З 1950 року мешкає у США: до 1970 р. — у Нью-Йорку, з 1970 — у містечку Глен Спей. Помер В. Барка 11 квітня 2003 р. у містечку Ліберті (США).

В. Барка є автором збірок поезій «Апостоли» (1946), «Білий світ» (1947), «Псалом голубиноного поля» (1958), «Океан I» (1959), «Лірник» (1968), «Океан II» (1979), «Океан III» (1992), роману у віршах «Свідок для сонця шестикрилих» (1981), прозових романів «Рай» (1953) та «Жовтий князь» (1963), епічної поеми «Судний степ» (1992), драматичної поеми «Кавказ» (1993), збірок есеїв та ін. Переклав «Короля Ліра» Шекспіра, «Божественну комедію» Данте, «Апокаліпсис».

Для творчості В. Барки характерне поєднання широкої ерудиції та християнського духовно-містичного світосприйняття. У романі «Жовтий князь» автор виділяє три плани зображення. 1. Реалістичне змалювання трагедії родини Катранників і масової загибелі українських селян у 1932—1933 роках. 2. Психологічний: показ змін, які відбуваються в душі людини під впливом голоду. 3. Метафізичний або символічний план боротьби світлих християнських начал із темними (інфернальними) силами зла, яких у романі уособлюють образи «Жовтого князя» (Сатани) та його слуг — Сталіна, Отроходіна, Шікрятіва та ін.

ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПЕРІОД ГОЛОДОМОРУ 1932—1933 РР. У РОМАНІ В. БАРКИ «ЖОВТИЙ КНЯЗЬ»

Більшу частину свідомого життя В. Барка прожив в Америці, але кожною часточкою своєї душі належав Україні. За неї від уболіває, для неї пише. Письменник мріє про вільну та суверенну державу, в якій би утвердилася справжня демократія, де кожна окрема людина була б найвищою цінністю.

Знаючи, що в Україні не могли не тільки писати, а й навіть згадувати про деякі трагічні сторінки історії свого народу, В. Барка пише роман «Жовтий князь».

Важко читати цю страхітливу хроніку невимовно трагічної долі українського народу. Жодна уява не здатна відтворити цю жахливу чорну біду, яка захопила Україну і відкинула її за межі елементарного людського буття. Василь Барка намагався в міру своїх фізичних і творчих сил, «при нужді вигнанській і недузї», відкрити перед нами моторошну безодню людського горя і відчаю.

Після революції та громадянської війни, яка забрала сотні тисяч робітників та селян України і стільки ж інтелігенції, військових, представників національної буржуазії розметала по світах, відкрився

простір для авантюрних соціальних експериментів, що ввійшли в історію ХХ століття як «рік великого перелому», «колективізація», «ліквідація куркульства як класу». Унаслідок цієї народобивчої політики Україна опинилася наприкінці 1932 — початку 1933 років на грані катастрофи.

Знесилена братовбивчою війною, залякана ідеологічними звинуваченнями у контрреволюційності, буржуазному націоналізмі, саботажі, організації терористичних актів, Україна нічого не могла протиставити навальній диктатурі центру в застосуванні найсуворіших методів у «боротьбі за хліб». Обережні, несміливі сигнали-натяки українського партійного і радянського керівництва в особі В. Чубаря, М. Скрипника, Г. Петровського, О. Шліхтера про розростання голоду внаслідок непомірних планів хлібозаготівель тільки злостили Сталіна і його прибічників.

Окрім здобуття матеріальних ресурсів тоталітарний режим мав на меті ліквідацію українського селянства, щоб сама по собі зникла й «українська проблема». Це яскраво, в художній формі, відтворено в романі «Жовтий князь».

На село кинули армію «тисячників», для яких селяни-трудівники — «борщюди», «жуки». «Вибивання» останнього хліба для багатьох партробітників — спосіб «просунутися» через низову мережу. Тут вони «прибирають німб подвижництва і пнуться наверх з останнього сухожилля; або хоч мріють виплисти». Тому застосовують найжорстокіші засоби примусу: «Постанова є — і виконай!» Хай навіть «мертвяки встануть і, насипавши зерно в труни, бігом принесуть на зернопункт, ...до ніг. Поклоняться надодачу».

І що ж із цим зерном далі? Його зсипали на зернопункти, все докупи, часто навіть під відкритим небом. Воно проростало, цвіло, пропадало, а голодних людей, які намагалися взяти хоч жменьку для дітей, стріляли. Отже, мета була ясна — просто винищити народ, зламати його мовчазний опір: «Плакала вся церква. Люди бачили свою долю: обікрадені і загнані в осоружну гуртівню, де стали — як жеброта, а хто не пішов, того зацьковано в дворищі з нуждою».

Письменник правдиво показує, що й серед партійців були чесні люди, які, хоч і не могли протестувати відкрито, висловлювали свою незгоду ціною власного життя. Згадаймо самогубство секретаря райкому, який, одержавши вказівку про віддачу дев'яноста відсотків зерна державі, написав у передсмертній записці: «Ця директива — смертний присуд для трудового селянства, я не можу...»

Творилося повне беззаконня в ім'я якогось міфічного «щастя трудящих і їхнього світлого майбутнього». Кожного селянина могли у місті вхопити й убити в яру без суду та слідства. Голодуючих не пускали до Росії за продовольством, встановивши кордон, хоч його до цього не було. А якщо комусь і вдавалося щось виміняти, то дуже часто воно відбиралося міліцією. І селянинові з сім'єю залишалася лише голодна мученицька смерть. Вражає нелюдська жорстокість «здобичників». Вони дивуються,

чому дядьки не хочуть мовчки відходити в землю, чому вони ще живі й чіпляються за життя, намагаються вберегти свій рід.

У крамницях людей просто обкрадали, продаючи за високими комерційними цінами гнилий, непридатний до споживання товар. На селян, які працювали не в колгоспі, накладали подвійні та потрійні податки, штрафи за найменший непослух.

Із голоду люди доходили до відчаю, до божевілля, їли все, що тільки можна було жувати; доходило навіть до канібалізму.

Такою була жорстока реальність. Але, незважаючи на це, герої роману «Жовтий князь», прості селяни, яких автор із пошаною називає на ім'я та по батькові, намагаються залишатися людьми за будь-яких обставин. Вони дбають один про одного, намагаються допомогти, діляться навіть останнім шматком їстівного, оберігають душу від гріха та спокуси, над усе ставлять віру, свої духовні святині. І хоч переважна більшість їх гине, залишається світла надія на відродження, втілена в зворушливому образі малого Андрійка Катранника.

Сам В. Барка писав: «Своїми книгами... хочу посприяти, аби ідеї гуманістичного напрямку, образ і дух відкритого, правового суспільства, основи справжнього демократичного урядування, нерушимі закони про людські права, з забезпеченими свободами думки, вислову, творчого пошуку, релігійного переконання... було б затверджене і в Україні».

Я вважаю, що книга «Жовтий князь» — відкриття й одкровення для українського читача, новий крок до розвиненого, цивілізованого суспільства у його свідомості. Адже не можна допустити, щоб повторилося щось подібне.

МИРОН КАТРАННИК — ІДЕАЛ СЕЛЯНИНА І ЛЮДИНИ

(За романом В. Барки «Жовтий князь»)

Мирон Данилович Катранник — один із головних героїв роману В. Барки «Жовтий князь». Це звичайна сільська людина. Але він увібрив у себе мудрість усього хліборобського роду, християнсько-моральні принципи своїх пращурів. І це в найтяжчі часи допомогло йому жити гідно, не втрачаючи людської подобі і не продаючи душу.

Катранник постійно мучиться думкою: за що ж таку кару наслано на його народ, на родину? І який вихід? Сумно дивиться він на уповноваженого по заготівлі хліба і розуміє, що такий «переступить хоч закон, хоч що!», «прикрутила партлінія, бур'янця не вхопим». Біль стискає серце Мирона Даниловича: «Нехай я пропаду, — а чим сім'я винна?.. І до кого вдатися? Чого з ненашої сторони лізуть, сиділи б дома... Ну, частину бери, і нам зостав; так куди там! Весь хліб дай, а сам згинь. Ми ж не лізем до них. От пішли б по Москві і в хату цього гризуна — теж, і почали ритись: борошно сюди, картоплю сюди — все, все. А тепер спухніть з голоду! Не йдем же. Коли б і могли, не підем». Чи багато треба селянинові? Малоги місця під сонцем та можливість вирощувати хліб, годувати й одягати своїх діточок. Але й цього їм не дають злі вороги.

Коли в Катранників забрали (як і в інших) усе збіжжя і голод чорною примарою став на порозі, батько намагався з усіх сил щось зробити, здобути їстівне, зберегти родину. Він їде в далеку й небезпечну мандрівку то на Воронежчину міняти хліб, то йде до млина, біля якого зустріли пострілами, то ціною неймовірних зусиль виривається з палаючого яру, куди зіштовхували голодаючих, то вирушає на Кавказ, щоб заробити для сім'ї. Символічна й страшна смерть цього героя — самовідданого і жертвовного. Він помирає від голоду на порозі рідного дому з хлібиною у торбі.

У Мирона Даниловича була можливість врятувати себе і сім'ю. Але для цього треба було зрадити віру, довір'я односельців — віддати владі коштовну церковну чашу, народну святиню. І він терпить знущання, побої, переборює спокусу, дивлячись на мішок борошна і — не зраджує, волюючи краще вмерти.

Катранник, сам у біді, намагається допомогти іншим. Він не відганяє слабшого від мерзлого коня, а ділиться з ним, заходить до товаришів підтримати хоч словом, співчуває рядовим колгоспникам, дітям-сиротам із притулку. «Тихий і добрий до всіх», «був світлий словом і серцем до них [дітей], як при небі,— ніколи не чули окрику «недоброго», «не сварилися ніколи і жили гарно» — так характеризує свого чоловіка Дарія Олександрівна, гірко сумуючи при його втраті.

Працьовитий, розсудливий, твердий у вірі і своїх моральних принципах, Мирон Данилович був совістю односельців, їх радником. Він був, як і більшість селян, покірним долі, безпорадним у страшних обставинах, справжнім носієм української ментальності. Загибель його і більшості членів його родини підкреслює ще раз жахливу національну трагедію українського народу під час штучного голодомору 1932—1933 рр.

ОБРАЗИ «ЖОВТОГО КНЯЗЯ» ТА ЙОГО ПРИБІЧНИКІВ

(За романом В. Барки)

Жовтий князь... Хто він і чому жовтий? У романі В. Барки — це збірний символічний образ, многолике втілення зла і насильства, рудий ящір тоталітарної системи, який через своїх посланців несе голод, смерть і руїну.

Автор постійно вводить жовтий колір різних відтінків — то охристий, то огнистий, то сірчано-жовтий, то рудий. Ось як уявляється селянинові уповноважений, що приїхав одбирати останній хліб і переливати його в золото, щоб залити, як казав Шевченко, «пельку неситому»: «Вигляд промовця, замість рудасто-зеленкавого чомусь примарювався полум'яно-мишастий і мінений в тінь, з гострими... заціпками жорстокості. За ним тьма і примари височиняють: муруй, ... і — охрою горить вигляд істоти, що німа до сльози і хижа до життя». Жахається думкою Мирон Данилович: «Ну, ящір і єсть! Скоро — час головного, який від прірви і мучитель...»

І скрізь тепер охристі марища-ящіри переслідують Катранника, вибивають із життєвої стежки.

При черговому обшуку «поперериване все і поперекидуване, позмішуване і потоптане», знищено хату, «хату-святиню, де ікони споконвіку осяювали хліб на столі».

Бабуся Харитина Григорівна намагалася захистити житло, зберегти істівне хоч для дітей.

«— Оддайте харчі, то ж не ваше — не ви напрацювали! Дітям їсти треба, оддайте зараз, я вам кажу!»

Вартовий мовчить, ніби не чує і не бачить бабусі. Грізний! В руці сила, власна і начальникова. За начальником рудіє Отроходін, той інструктував: «Забрати до крихти». А далі, вгорі — вождь партії і держава. Чого ж стара турбує?»

Майже ніде автор не називає представників влади людьми. Для нього вони «зайди», «здобичники», «супостати», «напасники», «круки душоїдні», «одбиральники», «не люди, а гаки — тягти хліб», «обдирщики». Окремих уповноважених щедро наділяє прізвиськами-характеристиками: «понурик», «гризун», «рудун», «рудець», «дикун собачий», «круглоокий».

Народ розуміє, звідки зло, але протистояти йому не може, хіба що пошепки переповідаючи страшні історії та передбачення. Попутник Мирона Даниловича говорить про звіра, який «з дна морського виходить, це — з життя народів, де всякі хвилі котяться. Виліз він з багна в образі... партії, — зразу кинувся на сім'ї людські: розриває їх, бо сказано — звір. І він не останній; будуть зліші. Потім всіх придавить один. Поставить на всякому спокушеному знак: що думати і що робити. Хто відступає — кара! ...Скибки хліба не дадуть, коли не покажеться знак на лобі і на долоні, кладеній від князя, що при дияволі ходить».

Міліціонери — «охоронці порядку» — «скрізь запускають причіпливі п'ятірні, що звикли до одного зусилля: грабежу останніх харчів людських».

Невідомо звідки, але й у місті, й на селі знали, що в часи такого лютого голоду партійні керівники мали повний достаток, що на деяких «кремлівців-тузів» працювали цілі ферми.

Усі беззаконня, які творилися, були нібито в ім'я високої мети. «Тисячник» Отроходін виголошує промову перед селянами про необхідність виконання плану хлібозаготівель. «В його уяві «трудящі» витіснили присутніх, що з залізними мозолями; він — про інших. Папери інструкцій дихали квітнем, коли мріяв, якими щасливими трудящі стануть. Віддалені і невиразні. Але їх думання і розвиток — джерело бадьорості для Отроходіна. Від їх імені накладає вимоги, як на лезах, до зерносіїв, чужими очима». Насправді ж мета була одна — швидше доскочити до «смачних місць, зайнятих рибищами», щоб одержати «великориб'ячу луску: ордени, «путьовки», абонементи на видовища, грошові конверти...»

Особливому терору піддавалися з боку влади одноосібники — «індуси». Але не краще було й колгоспникам, яких, як каже письменник, «з'юрм-

лено в турлучну вигадку». Старий Прокіп, з яким Мирон Катранник їхав на Воронежчину, говорить про колгоспи, що то витівка хитра: «Знаєте, за яку ціну добро з колгоспів беруть?.. За десяту часть і ще меншу, супроти ціни в магазині, де це спродується..., капіталізові не снилося!» А стосовно ворогів та підкуркульників, про яких так кричать усі, — то теж проворна вигадка. Роблять так злодії на ярмарку, кричучи: «Держи!» — і показують на когось, хай народ туди глядить. Прокіп вважає, що починає виповнюватися пророцтво «про сатану і звіра, йому службового, про виконавця і жовту одежу, в якій він князює...»

Мирон Данилович підтримує його, називаючи колгосп «татарщиною»: «Одкаснись своєї душі, стань побігайлом... Що заробив, не бачиш; ти жили собі рви, а другий дурно рукою водить, міра ж рівна: робочий день.

...— Хвалять, що то дорога в радість, а я думаю — в хлівець».

Отже, «жовтий князь» та його слуги — злі, темні сили тоталітарної системи, і хочеться сподіватися, що вони більше ніколи не пануватимуть на нашій багатостраждальній землі.

ЖІНКИ — БЕРЕГІНИ РОДУ В РОМАНІ В. БАРКИ «ЖОВТИЙ КНЯЗЬ»

Зі світлими душами і чистими помислами змальовані жінки в романі В. Барки «Жовтий князь». Це дружина головного героя — Катранник Дарія Олександрівна, його мати Харитина Григорівна та дочка Оленка.

Небагатьма словами схарактеризовано бабусю Харитину, але якими ними жила і для них була в неї вся думка і праця», «була мати — як світло з височини, і втратилося...» Замолоду пізнала горе — залишилася вдовою: чоловіка забрали на німецьку війну, і він не повернувся. «За всіх думала і втішала кожного», невсипучою працею додавала достатку в сім'ю, виховувала дітей. З невісткою жила дружно, була їй за матір, створюючи в домі атмосферу добра і злагоди. Разом берегли звичаї і віру: «Їхня хата, ще прадідівська, з сволоками в старовинних знаках, різьблених і свічами палених, була завжди біла. Харитина Григорівна і невістка так порались, так гляділи, щоб зберегти добрий вигляд зокола і всередині». Хоч і бідні, але одяг охайний, чистий: бабуся «у чорному; просторно і рівно держиться одежа після прасування. Хустка біла, далеко вперед нависла...»

Але головне те, що Харитина Григорівна серцем і душею сприймала Божі заповіді, жила за ними і хотіла б, щоб цього дотримувалися онуки. Чорне лихоліття, голод вона сприймає як кару Божу, згадуючи, що тепер робиться в селі: пиячать, б'ються, пліткують, насміхаються один з одного. Картає й себе, що за роботою мало приділяє уваги молитві.

Дарія Олександрівна така ж тиха, спокійна, так же намагається не впускати до серця злобу й роздратування. Усю душу віддає сім'ї, дітям. Її хо-

четься, щоб сини і донька не піддавалися чужому впливові, вміли розрізняти добро і зло. Мати користується давньою, віками вивіреною народною педагогікою, яка підказує, коли дитину полаяти, а коли й похвалити: «В неї [матері] сумнів: чи не розлінується доня ще раз і дужче, ніж попереду, коли похвалити? Хай старається без нагороди. Але — чи гаразд отак проминути доньчин знак? То ж від пошани до мами».

Діти глибоко шанують старших, бояться завдати їм прикрощів, переймаються їхніми турботами, намагаються допомогти. Оленка ще маленька, але переживає свою невдачу в навчанні, старається виправитися, щоб принести радість матері. «Потім старалося і принесло найкращі оцінки. Раділо за маму, якій неодмінно треба бачити гарні знаки в зошиті. Видно, так і не тямилу до кінця, чому — треба». Стійко, без скарг, переносить дівчинка голод, щоб не засмучувати батьків. І згасає безневинна душа страшним докором несправедливій, жорсткій системі...

Дарія Олександрівна продовжує боротися за життя сина, тепер уже єдиного. Ще й раніше вона, собі майже нічого не залишаючи, якимсь чудом тримаючись, старалася нагодувати дітей. Коли ж вирушила на розшуки Андрійка, не витримала, впала і померла від надмірного виснаження, тримаючи в руках дорогу для неї річ — доньчин зошит. І в цей момент вона була прекрасна, мучениця і праведниця. «Риси обличчя, блілого, мов хліб, що лежав на темному рукаві, такі строгі і гарні, при всій жакхливій худорлявості, мов вирізьблені в світлому камені».

Невимовний жаль огортає нас, коли ми читаємо про те, скільки світлих і добрих душ загублено. Така трагедія не повинна повторитися. Роман В. Барки є пересторогою поколінню, яке вчилося по підчищеній, відкоригованій історії та літературі і не знає гіркої правди.

ПРОБЛЕМА МОЛОДІ В РОМАНІ

В. БАРКИ «ЖОВТИЙ КНЯЗЬ»

Молодь — майбутнє нації. Ідеологи тоталітарного режиму добре це розуміли і почали її обробку відповідно до своїх потреб. У романі В. Барки ми читаємо, що в школі дітей вчать сміятися з віри і церкви, навіть зі своїх темних та «забобонних» батьків.

Комсомольців посиляли для руйнування храмів. «Наближається комісія, і з нею комсомольці, яких люди знають з обличчя і прізвища, а від цього дня будуть пам'ятати з приладдя розору, несеного до церкви: лому, кайла, сокири, молотка, линви, пилки чи що. Як збройні солдати, хлопці держать знаряддя, удаючи зневажливість, але огинаються під поглядами». І далі: «Хлопці знехотя, ніби ледачі підпаски, послані завернути коні, рушили до дзвіниці, приглушено ремствуючи». Відчувається, що не так легко зламати вікову традицію — пошану до церкви, що виховувалася змалечку селянами у своїх дітей.

Молодших дітей теж залучали до «справи», привчаючи до неправди й несправедливості. Коли уповноважені забирали у селян останній хліб, ланка піонерів, під орудою партійця, скандувала: «Куркуль, віддай хліб! Віддай хліб, ти — експлуататор!» Школярі навіть не розуміли слова, які викрикували, але так наказано...

Селянин із гіркотою, але спокійно говорить дітям: «— Який я експлуататор? То — хтось другий: навча неправди і так робить. А я від землі. Дивіться на мої руки: всі в мозолях, і дивіться на чийсь...

Піонери зирнули на руки диригента-партійця, м'які, як балабушки, але він помигонув грізним знаком — знов кричати». Так рушилась одвічна традиція і моральний закон — шанувати старших, поважати працю, справедливість, а не силу.

У сім'ї головного героя Мирона Даниловича Катранника — троє дітей. Разом із дружиною і матір'ю він намагається виховати їх відповідно до своїх моральних переконань, не допустити чужого, ворожого впливу. Але хлопці ходили до школи і потроху звикали до думки, що віра, церква — це щось зайве, «пережиток». Коли настав голод, мати вирішила, що навчання можна перервати. «Бо з якої речі? Змордовані діти від їхнього голоду будуть душами калічитись, завчаючи злу неправду про батьків». Учня розповідали також про партію, «як гарно при ній». І це, мабуть, єдина правда, бо ті, хто прилаштувалися «при партії», одержували пайок і всілякі привілеї.

У боротьбі за виживання прийняли мученицьку смерть тихі, добрі та лагідні Микола й Оленка Катранники. Із родини залишився живим тільки Андрійко. І це символічно. Він збереже коштовну церковну чашу, він понесе далі в життя все те добре і світле, чого навчили його батьки, він — запорука того, що народ відродиться. Хочеться вірити, що моральні уроки роману В. Барки не минуть даремно.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

Доповідь про письменника

Відомий український прозаїк, поет і драматург Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 року на хуторі Майєрове на Єлисаветградщині (нині село Нечаївка Кіровоградської області) в заможній селянській родині. У 1911–1919 роках Ю. Яновський навчався в Єлисаветградському реальному училищі, яке закінчив із золотою медаллю. До 1921 року він працював у різних установах Єлисаветграда. 1922 року Ю. Яновський вступив на електромеханічний факультет Київського політехнічного інституту, звідки через два роки навчання його виключили за приховування соціального походження. Друкуватися Ю. Яновський почав з 1922 року, дебютувавши віршами російською мовою. 1924 року був надрукований перший вірш українською мовою «Дзвін».

1925 року молодий поет переїхав до Харкова, де працював у редакції журналу «Кіно», очолюваного М. Семенком. Того ж року

вийшла перша книжка новел Ю. Яновського «Мамутові бивні». 1926 року він став редактором ВФУКУ (Всеукраїнського фотокіноуправління) і переїхав до Одеси, де обіймав посаду головного редактора кінофабрики. Після звільнення 1927 року Ю. Яновський повернувся до Харкова, де активно включився до літературного життя, ставши членом ВАПЛІТЕ з першого дня її заснування. Після ліквідації ВАПЛІТЕ він і далі належав до позагрупового середовища М. Хвильового. 1929 року разом з усіма колишніми ваплітянами письменник брав активну участь у творенні місячника «Літературний ярмарок». Наприкінці 1929 року Ю. Яновський стає членом і засновником нової літературної організації ПРОЛІТФРОНТ. Разом з цією організацією він пережив її ліквідацію за наказом партії 1931 року та перейшов до офіційної спілки письменників.

На цей період припадає період розквіту таланту Ю. Яновського. 1927 року з'являється збірка новел «Кров землі», а наступного — книжка поезій «Прекрасна УТ». Роман «Майстер корабля» (1928), написаний автором на основі досвіду роботи редактором Одеської кінофабрики, одразу був сприйнятий критикою як новаторське явище в українській літературі. Наступний роман «Чотири шаблі» (1930), який по праву вважається одним із найкращих творів української літератури, викликав гостру негативну реакцію офіційної критики і понад п'ятдесят років не видавався в УРСР. Письменник потрапив в опалу до офіційної влади. Роман у новелах «Вершники» (1935), в якому Ю. Яновський спробував виправити «ідеологічні помилки» попереднього твору, зміг з'явитися друком лише в російському перекладі в Москві, де після офіційного обговорення було дано дозвіл на друк твору в Україні.

Невдовзі Ю. Яновський написав п'єсу «Дума про Британку» (1937) до 20-річчя Жовтневої революції, яка мала успіх на радянській сцені. 1939 року письменник переїхав до Києва і очолив редакцію журналу «Українська література» (з 1946 року — «Вітчизна»). Під час війни журнал видавався в Уфі, і Ю. Яновський фактично став координатором тогочасного українського літературного процесу. За роки війни письменник написав драму «Син династії» (1942) та видав збірку оповідань «Земля батьків» (1944).

Однак по війні на нього чекали нові неприємності. 1946 року «за пропаганду буржуазно-націоналістичної ідеології» на сторінках редагованого ним журналу «Вітчизна» Ю. Яновського звільнили з посади головного редактора, а наступного року ідеологічного розгрому зазнав його новий роман «Жива вода», який вже після смерті автора вийшов у спотвореному вигляді під назвою «Мир» (1956). Полегшення прийшло лише 1949 року, коли письменникові було присуджено Сталінську премію за збірку «Київські оповідання». 1953 року Ю. Яновський видав драму «Дочка прокурора», яка користувалася успіхом у глядачів.

Помер Ю. Яновський 25 лютого 1954 року в Києві.

ТЕМА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В РОМАНІ

Ю. ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»

Тема громадянської війни стала провідною у творчості Ю. Яновського. До цієї теми звертався він у новелі «Чотири шаблі», а потім у романі «Вершники». У чому ж особливість подання цієї теми письменником? Передусім у підході до зображуваного матеріалу.

По-перше, незважаючи на ідеологічні реверанси, конче необхідні в ті роки, роман «Вершники» порушує проблеми загальнолюдські: сім'я, рід, честь, батьківщина. Розглядаються проблеми на матеріалі національному, а отже, всі події конкретизовані, поєднані з українською історією.

Задовго до сьогоденного погляду на моральні та історичні засади ідеології соціалізму Ю. Яновський у новелі «Подвійне коло» ставить питання про цінність людського життя. Кожен із братів відстоює свою правду, а ціна тої правди — життя брата. Ніби засліпило щось очі Оверкові, який в останні хвилини не тільки не милує свого брата Андрія, а ще й промовляє: «Рід — це основа, а найперше — держава, а коли ти на державу важиш, тоді і рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!» Хіба ж рід — не основа нації, що будує цивілізовану державу! Та Панасові Половцю не треба ні роду, ні держави, ні закону: «Рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?» Отже, ціна волі — людське життя? Ю. Яновський подає зображувані події не стільки з погляду ідеології більшовизму, доктрини про класову боротьбу, скільки з позиції гуманізму. Саме в цьому його мистецька заслуга. Крім того, всі новели, з яких складається роман, побудовані на українському матеріалі. Автор писав саме про те, як пройшла громадянська війна Україною. Особливо яскраво відображено це у новелі «Дитинство». Ю. Яновський розповідає про дитинство «товариша Данила», якого ми побачимо у новелі «Батальйон Шведа». Ця новела розказує не тільки про дитинство одного героя. Це ніби екскурс в історію свого народу, його звичаї, в яких відображається ментальність українців. Саме тут коріниться суть гуманістичного світосприймання його героїв: вони повинні шанувати людей, нести життя і волю, берегти саме життя.

Ю. Яновський, зображуючи події громадянської війни, пішов далі, широко узагальнюючи філософську суть подій, даючи їм оцінку з погляду загальнолюдських цінностей.

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ

РОМАНУ Ю. ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»

Роман «Вершники» вийшов друком у 1935 році спочатку в російському перекладі П. Зенкевича, а потім і мовою оригіналу. Відтоді почався тріумфальний хід твору, що увійшов не тільки до «золотого фонду» української, але й усїєї радянської літератури.

За жанром «Вершники» — роман у новелах, до якого неодноразово зверталися різні письменники світу. Окремі новели не пов'язані наскрізним сюжетом, проте їх об'єднує авторська ідея — показ історичних змін, які принесла громадянська війна в Україну. Розвиваючи цю ідею саме на українському матеріалі, автор для цього добирає доречну форму. У романі поєднано ознаки традиційної для української літератури народної думи, історичної пісні, героїчної поеми та надбання європейської літератури. Про стиль народної думи свідчать вже перші рядки новели «По-двійне коло». Вони скидаються на ритмічну прозу, на вірш у прозі, збагачений традиційними прийомами повтору сполучників, уживання дієслів:

«Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гелгання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередою...» Саме на традиціях народної думи будує автор романтичний пафос свого роману, створюючи образи-символи. Символічними фігурами сприймаються брати Половці з новели «Подвійне коло», які опинилися по різні боки політичних барикад — своїми діями спричинили розпад роду. Символічними є й батьки Половців, показані в новелі «Шаланда в морі», зусилля яких спрямовані на збереження роду, сім'ї. Герої роману «Вершники» представлені автором в ореолі поезії і глибокого психологічного драматизму. Окремі новели — це справжні поеми про двобій добра і зла на землі, про красу українського неба і степу, про людську витривалість і жадання свободи. Показуючи романтизм і реалізм у зображенні подій, автор відтворює нев'янучий національний колорит, який проявляється не тільки у зображенні звичаїв українців (новела «Дитинство»), але й у ментальності при різних життєвих ситуаціях героїв. Незважаючи на необхідні за тих часів ідеологічні реверанси («Подвійне коло»), згадування про Сталіна, Фрунзе, Ворошилова та інших, Ю. Яновський створив переконливу, художньо вмотивовану картину боротьби українського народу за створення кращого світу, за волю і щастя.

ТРАГЕДІЯ РОДУ ПОЛОВЦІВ І ТРАГЕДІЯ УКРАЇНИ

(За романом Ю. Яновського «Вершники»)

Був собі давній рибальський рід Половців. Батько — Мусій Половець, досвідчений рибалка. Половчиха теж «добротою рибальського роду, доброї степової крові», «стала до бою за життя, за рибу, стала поруч Мусія». Вона народила хлопців «повну хату», що тісно стало в ній «од їхніх дужих плечей», але «тримала... в залізному кулаці, мати стояла на чолі родини, стояла, мов скеля в штормі».

Та хоч і згадує з жалем найменший Сашко після бою й загибелі братів, як «рука старої Половчихи смиче його за чуба... і сітки сохнуть на приколах», проте вертатися додому не хоче — «таке кляте Половецьке насіння». Видно, не догледіли батько з матір'ю синів, рано відпустили їх від себе, хоча й нагадували постійно, що «тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду».

Кожен пішов своїм шляхом. Андрій став білогвардійським офіцером, хоробрим вояком за «веру, царя і отечество».

Оверко вчився в семінарії, «артист і грав з греками у «Просвіті» та читав книжок, написаних по-нашому. Він пішов у петлюрівці і настільки сприйняв ідею державності, що заради цього був готовий на все: «Рід — це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!».

Панас став контрабандистом, привозив матері подарунки. Вона складала їх до скрині і боялася за сина, бо «його важко народжувала, і він їй став дорожчий...». На жаль, саме він пішов у махновці. Хоч і пам'ятав батькову науку, та вважав, що «рід у державу вростає, в закон та обмеження», а йому подобається «вільне співжиття», анархія. Із Панасом воював і чотирнадцятилітній Сашко. Іван працював на заводі і «робив революцію», ставлячи на перше місце клас, а не рід, а старий Мусій йому допомагав.

Отакими діаметрально протилежними були політичні орієнтації братів Половців. Цей рід, як краплини води, відобразив океан політичних та соціальних пристрастей усієї розхристаної, розгубленої віками, пригнобленої і довірливої та недосвідченої України початку ХХ століття. Трагедія одного роду відобразила трагедію всього українського народу. Цікаво, що письменник віддав свої симпатії більшовику Івану. Саме той переміг у бою під Компаніївкою, на його боці й батько. Та це не завадило авторові показати об'єктивну й не дуже привабливу картину боротьби за владу.

Кожен із братів має поняття честі, не може поступитися своїми переконаннями, не просить. Спочатку Оверко б'ється з Андрієм і перемагає. Панас у цей час в засідці — чекає, чим усе скінчиться, і нападає на Оверка. Вбивши брата, ховає його і Андрія, щоб не сказали, що «рід зневажив». А Іван і собі очікує слухної години, нападає на знесилений загін Панаса. Одержавши перемогу, наказує розстріляти з кулеметів полонених, які не виявили бажання перейти на бік червоних. Панас пустив собі кулю в голову, побачивши, «як загинули його вояки, ...а інші з них стали не його».

Закінчується новела «Подвійне коло» трохи дивною фразою: «...і Іван Половець загубив трьох своїх братів». Це ідеологічно обґрунтовує і виправдовує комісар Іванового загону Герт: «Одного роду., та не одного з тобою класу».

Об'єктивно змальовує письменник і жахливі, огидливі картини братовбивчої громадянської війни: «Дехто простягав руки — і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потом обличчя — і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, — і його рубали по чім попало і топтали конем. ...І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни, ...дехто кричав скажено і, мов у сні, нечутно, а цей собі падав, як підрубаний бересток, обдираючи геть кору й гублячи листя». А потім Ю. Яновський додає сумно — іронічними словами народної пісні: «Шукай, куме, броду!» Та не знаходять герої, як і всі українці того часу, броду, компромісу ніякого, шугають

із головою у вир кривавих змагань і гинуть, не принісши рідному краю, своєму родові ані слави, ані користі.

Багато часу минуло з тих пір, коли були написані «Вершники». Але проблема «роду, в якому браття милують згоду» залишається актуальною, як ніколи. Поки люди не зрозуміють, що «краще поганій мир, ніж добра війна», матері не матимуть спокою і в тривозі чекатимуть своїх синів.

**«ТОМУ РОДУ НЕ БУДЕ ПЕРЕВОДУ,
В КОТРОМУ БРАТТЯ МИЛУЮТЬ ЗГОДУ»**

(Ю. Яновський)

План

- I. Громадянська війна — нещастя й горе для народу.
- II. Роман Ю. Яновського «Вершники» — відображення трагедії братовбивчого змагання за владу.
 1. Брати Половці — представники різних соціальних сил того часу.
 2. Батальні сцени роману — гірке засудження людської жорстокості, жадоби до багатства і влади.
 3. Біль матері й батька Половців за долю синів.
- III. Нехтування одвічними законами сімейної моралі — шлях до розмощення й виродження нації.

**УКРАЇНСЬКІ ЗВИЧАЇ І ОБРЯДИ,
ПОБУТ У РОМАНІ
Ю. ЯНОВСЬКОГО «ВЕРШНИКИ»**

Одразу після виходу роман Ю. Яновського «Вершники» одержав схвальні, захоплені відгуки читачів. Офіційна ж критика сприйняла його насторожено, незважаючи на яскраво виражену прихильність автора до партії комуністів, більшовицькій ідеї.

Тепер ми можемо зрозуміти, чому. Адже письменник змалював Україну не тільки в її кривавому протиборстві, а також в її багатих традиціях та звичаях, народній творчості. Це не тільки не схвалювалося, а навіть заборонялося. Художня тканина твору наскрізь пронизана пісенністю, героїчністю народних дум, сумом плачів та закликань.

Найбільш цікава з цього погляду новела «Дитинство». Перед нами проходить усе життя українського селянина-степовика — від народження до смерті. Це його радощі та болі, нестатки та злидні, темнота і пияцтво, а разом з тим — дивовижне єднання з природою, вміння задовольнятися малим, бачити прекрасне у найбуденнішому, потяг до краси.

Ось як малий Данилко сприймає «голу, порожню рівнину», яка викликає подив у нестеповиків — як там можна жити взагалі: «...степ простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск (ось візьміть лишень потримайте на сонці руку й понохайте її!). І скільки всіляких ласощів росте на степу, яких можна попоїсти...»

Навіть малий хлопець знає, які рослини їстівні, а які — ні, бачить навколо багато своїх друзів — і жайворонка, й орла, і черногуза-землеміра, і ящірку, і диких бджіл.

Постійні нестатки привчили цінувати і вважати смачними «шкоринку з хліба й маленьку цибулину та солі до неї», а «кислий-прекислий сирівець та ячні коржі» — «розкішною вечерею».

Прадід Данилків був «господарем степових звичаїв». Він говорив, що весну починає бабак, який прокидався на Явдохи до сходу сонця й свистів. Примічав, «звідки в цей день вітер, коли з Дніпра — риба ловитиметься, коли з степу — добре на бджоли, коли з низу — буде врожай, а побачивши першу ластівку, треба було кинути на неї жменю землі — «на тобі, ластівко, на гніздо!» Радив онукові топтати перший ряст, щоб Бог дав діждати рясту й наступного року.

Після першого весняного грому дівчата бігли умитися з криниці і втертися червоним поясом — на красу; хлопці намагалися підняти ріг хати — на силу. На Сорок Святих у школу учительці несли сорок бубликів, а самі діти ласували печеними з тіста жайворонками. На Теплого Олексія виставляли бджіл для обльоту. Вербної неділі прадід злегка хльостав онуків свяченою вербою, приказуючи: «Верба хльос, бий до сльоз! Верба б'є, не я б'ю. За тиждень — Великдень: будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля!» Вечорами дівчата співають веснянки, славлячи весну.

Потім діти, замурані й голодні, бігали під теплим дощем, закликаючи цілющу вологу на поля та городи: «Дощику, дощику! Зварю тобі борщину в новенькому горщику, поставлю на дубочку, дубочок схитнувся, а дощик линувся».

Невимовно тяжким було життя селян. Таким, наприклад, що навіть смерть когось із близьких здавалася Данилкові святом — можна досхочу наїстися. Але при тому залишалося поняття честі роду (хлопчик бився з кожним, хто посмів глузувати з його п'яного батька); потяг до краси (мати чудово розмальовувала печі собі й людям, пекла найкращих жайворонків). Батькові прощали все за його спів, за любов до праці, майстерності як визначника вартості людини: «Малий чабанець... може вивчитися на чабанчука й вийти на чабаненка, і, нарешті, заступити батька-чабана...»

То ж не можна не замилуватися оцим чарівним поетичним світом, змальованим письменником, не подивуватися мудрості наших предків, кожен обряд і звичай яких мали глибокий зміст і практичне значення.

Добре, коли б ми пам'ятали й підтримували ці кращі традиції наших пращурів.

ЩО ЗА «ЛИСТ У ВІЧНІСТЬ» ПОСЛАВ ЛИСТОНОША?

(За романом Ю. Яновського «Вершники»)

Життя — найдорожча цінність, яка є у людини. І цим не можна легковажити. Але, виявляється, що є речі, які інколи ставляться вище.

Це віра в ідею, любов, честь, вірність, побратимство. Не кожен зважиться віддати життя за це, а тих, хто це робить, називають героями. Таким безіменним героєм у романі Ю. Яновського «Вершники» є листоноша з новели «Лист у вічність».

Готувалося більшовицьке повстання проти гетьманців та німців, а хтось виказав його центр і напрямок. Загони на чолі із капітаном і сотником почали обшукувати місцевість, шукаючи листоношу і закопану ним зброю.

Зрадники, як їх автор презирливо назвав «чоловічки», розповіли сотникові, що треба шукати клятого листоношу в озерах (він може сидіти під водою і дихати через очеретину). Повстанця знайшли в озерці, непритомного, усього обліпленого п'явками. Привели до тями й почали допитувати, де зброя, хто керівник та учасники, де штаб.

Ні щедри обіцянки, ні погрози, ні тортури не змусили листоношу виказати своїх. Він намагався забути усі важливі відомості, боявся згадати, де закопав рушницю та кулемет, щоб «ніякий фізичний біль» не примусив його стати зрадником. Листоноші хотілося одразу вмерти, лежати мертвим із почуттям виконаного обов'язку. Але «він не мав права на смерть, він мусив нести своє закривавлене тіло крізь потік часу до ночі, прийняти всі муки, крім смертної, важко було боротися на самоті і не мати права вмерти. У гурті товаришів він глузував би з тортур і плював би катам в обличчя, наближав би до себе славу смерть незламного бійця, а тут він мусив вести своє життя, мов скляного човника серед чорних хвиль: справа революції лежала в його крихітному житті. Він подумав — чи така велика ненависть у нього до контри, що для неї життя не жалко, і кров гнобленого класу закипіла в його жилах, о, це велика честь — стояти над своїм життям!»

Щоб виграти час, листоноша став водити ворогів по місцях, де нібито закопана зброя. Кожного разу, не знайшовши нічого, його по-звірячому били. «Листоноша не міг уже ходити й не міг рухатися, йому здавалось, що він смолоскип і весь горить, серце вискакує з грудей, кров дзюрчить із ран по краплі, біль витягся в одну високу ноту. Це був вереск усіх нервів та всіх клітин, глухо гули понівечені суглоби, тільки затята воля умирала, мов боєць, не відступаючи ні на крок, збираючи резерви, заощаджуючи завзяття». Потім листоноші повірили вже востаннє та повезли за Псьол до пісків. Привели й зігнуту матір, щоб умовила сина, інакше розстріляють їх обох. Стали копати, під лопатами брязнув метал. Раптом «в далекій темряві народилося безліч вогників». Це йшли повстанці. «Ось хто візьме цю зброю», — скрикнув листоноша і одержав від сотника кулю. «Лист у вічність пішов разом із життям, як світло від давно згаслої одинокої зорі».

Безіменний герой передав у спадок своїм нащадкам зразок мужності та вірності ідеї, сили волі, любові до рідного краю і бажання йому прислужитися навіть ціною власного життя.

Століття з точки зору історії — краплина, а для життя людини — вічність. Отже, передаючи естафету мужності й самовідданості вже кільком поколінням людей, листоноша передав свій лист у вічність.

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ**Доповідь про письменника**

Валер'ян Петрович Підмогильний народився 2 лютого 1901 р. в с. Чаплі під Катеринославом (нині увійшло до складу Дніпропетровська) в селянській родині. 1910 р. Валер'ян після початкової сільської школи вступив до Катеринославського реального училища, яке закінчив у червні 1918 р. Восени того ж року вступив до Катеринославського університету. 1919 р. він залишив навчання і працював учителем у Павлограді та Катеринославі. 1921 р. письменник переїхав до Києва. З 1923 р. В. Підмогильний працював редактором видавництва «Книгоспілка», пізніше редактором журналу «Життя і революція», був одним із засновників літературної групи «Ланка» (з 1926 р. — МАРС (Майстерня Революційного Слова)), до якої входили київські письменники попутники (тобто письменники, котрі не пропагували у творах комуністичну ідеологію, але й не виступали проти). 1929 р. В. Підмогильний переїхав до Харкова, де працював консультантом з іноземної літератури в кооперативному видавництві «Рух». У грудні 1934 р. письменник був заарештований і засуджений на десять років ув'язнення в концентраційному таборі на Соловецьких островах. 3 листопада 1937 р. В. Підмогильний був розстріляний в урочище Сандормох у Карелії.

Перші оповідання В. Підмогильний почав писати, ще навчаючись в реальному училищі. 1920 р. вийшла збірка, яка мала назву «Твори. Том I». 1921 р. друкуються оповідання «В епідемічному бараці», повість «Остап Шаптала». 1922 р. в еміграційному журналі «Нова Україна», який видавав В. Винниченко, був надрукований цикл оповідань «Повстанці» та оповідання «Іван Босий». 1924 р. вийшла книжка оповідань «Військовий літун», 1925 р. — повість «Третя революція». Популярність і визнання приніс В. Підмогильному роман «Місто» (1928), який викликав широку дискусію. Офіційна критика засудила твір, визнавши його «наскрізь несучасним», «песимістичним», «класово ворожим», у якому «соціальні чинники» підмінені «психологічними» тощо. 1930 р. на сторінках журналу «Життя і революція» було надруковано роман «Невеличка драма», який також брутально засудили критики. В останні роки життя письменник зміг видати новелу «З життя будинку», незавершена «Повість без назви» була надрукована лише 1988 р. В. Підмогильний багато перекладав, зокрема твори Вольтера, Д. Дідро, О. де Бальзака, А. Франса, Г. де Мопассана, Г. Флобера та ін. Активно займався письменник і проблемами функціонування української мови, уклавши разом із Є. Плужником словник «Фразеологія ділової мови», який видавався 1926 та 1927 рр.

Прозу В. Підмогильного можна назвати інтелектуально-психологічною. Світогляд письменника сформований під впливом зарубіжної класичної літератури ХХ ст. та найяскравіших представників західноєвропейської філософії поч. ХХ ст.: З. Фрейда, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера. З-поміж попередників В. Підмогильного слід згадати

кращих представників української оповідної прози: М. Коцюбинського, В. Винниченка, В. Стефаніка. Як і його попередників, письменника цікавила насамперед людина у проявах людського, її внутрішній та емоційно-духовний світ. Найкращий роман В. Підмогильного «Місто» написано за моделлю французького реалістичного роману, передусім «Милого друга» Гі де Мопассана. Письменник у романі «Місто» вдало поєднує реалістичну манеру письма з поглибленим психологізмом, увагою до взаємодії свідомості та підсвідомості в людській поведінці, духовного та біологічного начал. Самотність та відчуженість головних персонажів прози В. Підмогильного в неприродному й абсурдному світі, породжені не-свободою людини, яскраво свідчать про превалювання у філософсько-естетичній концепції письменника екзистенціальних мотивів.

ПРОБЛЕМА СЕНСУ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В РОМАНІ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»

Роман В. Підмогильного «Місто» з часу його виходу в світ й до сьогодні сприймався неоднозначно. Ключем до прочитання твору є епіграфи. Перший, взятий із талмуду, стверджує: «Шість прикмет має людина: трьома вона подібна на тварину, а трьома на янгола: як тварина — людина їсть і п'є; як тварина вона множитья і як тварина — викидає; як янгол — вона має розум, як янгол — ходить просто і як янгол — священною мовою розмовляє». Другий епіграф — з роману А. Франса «Таїс»: «Як можна бути вільним,... коли маєш тіло?»

В. Підмогильний — тонкий психолог, тому він намагається створити образ людини, в душі якої відбувається безперервна боротьба між добрим і злим началами, між духовним і тваринним, щоб простежити, хто ж буде переможцем. В. Підмогильний показує історію розвитку людини, що потрапила з одного життєвого середовища в інше (із провінції до столиці).

Автор прагнув зрозуміти, хто є людина і яке місце їй відведене у цьому житті, для чого вона живе і як повинна жити. В. Підмогильний намагався поставити людину перед самою собою, змушував її зазирнути у власну душу, адже лише через пізнання людини можна дати відповідь на одвічне питання: у чому сенс життя?

Кожен герой роману — неоднозначна, нестандартна особистість. Для одних персонажів світ постає позбавленим сенсу, своєрідним абсурдним середовищем (Зоська, Максим). Для Бориса Задорожного, інструктора клубної роботи, сенс життя — у матеріальному задоволенні своїх потреб. Інші персонажі все життя прагнуть усвідомити творчі можливості свого «Я», адже самореалізація — головна мета їхнього життя. Кожен герой по-своєму реагує на складні життєві ситуації. Але страх перед майбутнім, відчуття непотрібності, самоти притаманні майже всім героям роману.

Найцікавішим у романі «Місто» є образ головного героя Степана Радченка. Читаючи твір, весь час задаєш собі питання: хто ця людина? «Завойовник» міста чи його «жертва»? З одного боку, ми захоплюємося

блискучим кар'єрним ростом Степана, але з іншого — нас обурює його жорстокість у ставленні до жінок. Щоправда, герой час від часу каїться перед самим собою за свої гріхи. Але чи можна йти до щастя по головах та трупах інших людей? І хоча роман закінчується тим, що Степан переможно дивиться на завойоване ним місто із вікна своєї фешенебельної квартири, але читач розуміє, що це ще не кінець. Місто «зтерло» героя, згубило в його душі одвічні людські чесноти. А хіба можуть лише матеріальні блага та кар'єра зробити людину щасливою? Звичайно, ні. У серці головного героя немає місця кохання, співчуттю, милосерддю, а тому він — глибоко нещасна людина. Так, він розкрив своє творче я, досяг матеріальних благ, але сенсу життя так і не зрозумів...

МИКОЛА КУЛІШ

Доповідь про драматурга

Микола Гурович Куліш народився 6 грудня 1892 року в селі Чаплинка на Херсонщині в бідній селянській родині. Початкову освіту М. Куліш здобув у школі того ж села в 1901 — 1905 роках. 1909 року він закінчив у містечку Олешки (тепер Цюрупинськ) училище та вступив до приватної гімназії. 1913 року в м. Сочі склав екстерном іспит за 6 класів гімназії, а влітку 1914 року вступив до Одеського університету. Але розпочалася Перша світова війна, і майбутній драматург потрапив до школи прапорщиків. Влітку 1915 року М. Куліш одружився. У серпні того ж року він був направлений на фронт, де перебував до 1917 року. Наприкінці 1917 року М. Куліш повернувся до Олешок, де брав активну участь у культурному, громадському й політичному житті району. У липні 1918 року він потрапив до в'язниці, звідки вийшов у листопаді. Від травня до червня 1919 року він був членом дніпровського політвиконкому і завідуючим управлінням народної освіти. У липні 1919 року М. Куліш вступив до КП(б)У, сформував і очолив Дніпровський селянський полк, у складі якого брав участь у боях з денікінцями. Під час окупації України денікінською армією він у підпіллі займався формуванням повстанських загонів. Після розгрому Денікіна М. Куліш повернувся в Олешки на посаду голови відділу народної освіти, 1922 року переїхав до Одеси, де також керував народною освітою.

1924 року М. Куліш написав свою першу п'єсу «97», темою якої став голод 1921–1923 років на селі. Прем'єра цієї п'єси відбулася в столичному Харківському театрі ім. І. Франка і стала подією в культурному житті України, зробивши загальновідомим ім'я драматурга. 1925 року М. Куліш переїхав до Харкова, де працював спочатку в народному комісаріаті освіти, а згодом — у редакції журналу «Червоний шлях».

Прибувши до Харкова, М. Куліш одразу активно включився у літературне життя. З початком літературної дискусії у квітні 1925 року він стає на бік М. Хвильового. Коли наприкінці того ж року утворилася ВАПЛІТЕ, М. Куліша обирають членом президії, а згодом і президентом

цієї літературної організації. Він пише п'єси «Комуна в степах» (1925), «Зона» (1925), «Хулій Хурина» (1926), «Отак загинув Гуска» (1927) та ін.

У 1928–1929 рр. знаменитий режисер Лесь Курбас у театрі «Березіль» ставить п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» та «Народний Малахій», що викликали палкі дискусії. Пізніше, після саморозпуску ВАПЛІТЕ, М. Куліш очолив українське товариство драматургів і композиторів, був членом редколегії журналу «Літературний ярмарок» (1929), членом президії ПРОЛІТФРОНТУ. Коли під тиском Компартії 19 січня 1931 року ПРОЛІТФРОНТ припинив своє існування, хмари над головою драматурга починають густішати. Але восени 1931 режисер московського Камерного театру А. Таїров поставив нову п'єсу М. Куліша «Патетична соната», яку не дозволяли ставити в Україні. Проте невдовзі п'єсу заборонили. Останнім твором М. Куліша, який 1933 року йшов на українській сцені, була трагедія «Маклена Грасса», але і її після кількох вистав також заборонили.

Після цього життя драматурга іде до свого трагічного кінця. 14 червня 1934 року його виключають з партії, не дають можливості писати й друкуватися. 7 грудня 1934 року М. Куліш був заарештований і засуджений на 10 років. Його заслали до Соловецького табору, де й розстріляли 3 листопада 1937 року в урочищі Сандормох в Карелії на честь святкування 20-ї річниці Жовтневої революції.

П'єси М. Куліша позначені впливом естетики експресіонізму, що виявляється в «нервовій» емоційності та ірраціональності дії, використанні символіки, гіперболи, гротеску, підкресленого контрастування барв і мотивів. З іншого боку, суттєвий вплив на творчість М. Куліша справив Мольєр, зокрема у використанні принципу драматичного контрапункту (антитетичності дії, коли синхронні репліки суперечать одна одній за змістом, бо відбивають протилежні позиції або бажання персонажів).

У ЧОМУ СЕКРЕТ НЕТЛІННОГО УСПІХУ П'ЄСИ

М. КУЛІША «МИНА МАЗАЙЛО»?

План

- I. Використання і розвиток традицій старої української західноєвропейської драми у творчості М. Куліша.
 - II. Художнє відтворення проблем українізації, запроваджуваної у 20-х роках, її прихильників та супротивників.
 1. Гострота «філологічного конфлікту» п'єси, актуальність проблеми українізації в наш час.
 2. Висока сценічність п'єси.
 3. Яскраві колоритні образи.
 4. Нещадна критика міщанства, вульгарності й обивательської глупоти.
 5. Використання різноманітних засобів та прийомів комічного.
 - III. Загальнолюдські цінності в п'єсі М. Куліша «Мина Мазайло».
-

ЗНАЧЕННЯ П'ЄСИ М. КУЛІША «МИНА МАЗАЙЛО» ВЧОРА І СЬОГОДНІ

У декого з нас нерідко виникає думка: от би змінити своє ім'я на краще, вдягтися наймодніше чи поміняти зачіску на найсучаснішу і — готово! Одразу з'явиться багато друзів, прийдуть авторитет і повага, успіхи в роботі чи навчанні. Але так не буває. Мені здається, що причини вдалої чи невдалої життєвої дороги криються не у зовнішніх факторах, а у внутрішніх, у душі людини. Як кажуть, зустрічають по одежі, а проводжають по розуму. І часто буває так, що до людини не дуже вродливої чи з чудернацьким прізвищем, але порядної, доброї, більше, ніж до інших, тягнуться люди.

Головний герой п'єси М. Куліша Мина Мазайло теж думав, що причина його життєвих невдач криється в українському, немодному прізвищі: «Ще малим, як оддав батько в город до школи, першого ж дня на регіт взяли: Мазайло! Жодна гімназистка не хотіла гуляти — Мазайло! За репетитора не брали — Мазайло! На службу не приймали — Мазайло! Од кохання відмовлялися — Мазайло!»

Але ж і школу, і міське училище він закінчив, і посаду, очевидно, дістав непогану — службовця в апараті тресту «Донвугілля», і одружився, і квартиру має, та ще, мабуть, і домробітницю. У його дітей, незважаючи на прізвище, багато друзів.

Отже, справа не в прізвищі, а в тій ідеї, яка оволоділа людиною.

Вузкий і обмежений у своєму міщанському світогляді, Мина докладає стільки зусиль, стільки переживає, щоб змінити прізвище. Після цього, як йому здається, він автоматично одержить підвищення, буде користуватися більшим авторитетом, у нього з'явиться багато впливових друзів. Мазайло йде навіть на сімейну сварку, адже син Мокій категорично не погоджується на зміну прізвища.

Ідею українізації Мина Мазайло сприймає вороже: «Серцем передчуваю, що українізація — це спосіб робити з мене провінціала, другосортного службовця і не давати мені ходу на вищі посади». На питання тьоті Моті, хто такі українці, він говорить: «Українцями зуться ті, хто вчить нещасних службовців так званої української мови. Не малоруської і не тарасовиченківської, а української — і це наша малоросійська трагедія». При цьому зовсім забуває, що він сам з діда-прадіда українець, і предки у нього — мужні та славні люди. Коли у маренні до Мазайла з'являються його діди Запорожець, Чумаць, Селянин, то він лякається своєї зради і кричить: «Ой-о! Залишаю! Залишаю корінь, тільки не чіпайте мене, діду, не чіпайте мене...» Цікава тут відбувається гра слів. Мина говорить про граматичний корінь свого прізвища, а читач відчуває глибинну думку — ідеться про корінь роду, родове дерево.

Отже, деякі сучасники драматурга М. Куліша, побачивши себе в Мині Мазайлі чи Лині та Рині, мабуть, замислилися, якими смішними, вбогими та жалюгідними вони виглядають.

Комедія М. Куліша була настільки популярною, що її фразами заговорили в народі, в усіх містах і містечках. А сам Мина Мазайло переступив сторінки твору і пішов у самостійне життя, навіть виступав у харківській пресі зі скаргами на утиски. В одному з номерів «Літературного ярмарку» за 1929 рік було надруковано інтермедію «Лист Мина Мазайла до наркома освіти М. Скрипника», де цей герой писав: «Я спростовую клеветницький виступ проти мене письменника Куліша, що у формі своєї п'єси написав на мене доноса та ще й повідомив, що мене буцімто звільнено. Нічого подібного! У наших установах ще є досить людей цілковито свідомих у справжній національній політиці... Я на службі свої обов'язки виконую і вживаю отую українську мову, коли треба писати до Наркомосу чи до якоїсь місцевої української установи. Але до мого приватного життя нікому немає діла. Тому мене й залишили на роботі».

Які знайомі слова! І, здається, сказані вони не близько сімдесяти років тому, а зараз. Скільки ще таких «Мазайлів», які соромляться говорити рідною мовою, навіть насміхаються над нею, хоча там, де потрібно, вигідно, виголошують «правильні» промови і виступають нібито на захист державної мови.

Отак геній Миколи Гуровича Куліша перекинув місток між епохами. І доки будуть жити Мина, що роду не пам'ятають, буде ця п'єса актуальною. Тож, як говорив незабутній Остап Вишня, «читайте «Мину Мазайла», товариші!»

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІЗАЦІЇ У КОМЕДІЇ М. КУЛІША «МИНА МАЗАЙЛО»

Українізація — короткочасний і малодосліджений період в історії нашої країни. Це була слабка спроба протиставити хоч щось повальній русифікації, яка тривала в Україні кілька століть, починаючи з царських часів і до радянських. Віками утверджувана думка про другосортність української нації, мови привела до незворотних процесів. Ті з українців, які хотіли добитися чогось у житті, особливо зробити кар'єру, усіма способами відхрещувалися від свого українства, відмежовувалися від своїх коренів. У цих людей ніхто не намагався виховати почуття патріотизму, ніхто не знайомив їх із правдивою, справжньою історією народу. Тому й вирости такі безбатченки, як Мина Мазайло з однойменної п'єси Куліша, Рина, Ліна, тьотя Мотя.

Микола Гурович Куліш обрав для свого твору жанр комедії, бо що, як не сміх, може найдошкульніше вдарити по Мазайлах, які роду свого цураються. Твір іскрометний, пересипаний такими мовними перлами, що запам'ятовуються надовго. Разом із тим не можна не відчутти того болю й смутку автора, який прозирає між рядками, адже саме серед українців (колишніх, як вони вважають!) знаходяться найзапекліші вороги української мови, національної історії.

Головний герой комедії Мина Мазайло — чутливий і знервований, багатослівний. Він упертий і сентиментальний, довіряє лише власному

серцю. Скільки ж зусиль він, як і мольєрівський міщанин-шляхтич та Мартин Боруля Карпенка-Карого, докладає, щоб змінити своє прізвище на російське і більш, на його погляд, благозвучне — Мазенін! Мазайло зазнає великого страху, ледь не непритомніє, поки дізнається, як можна змінити прізвище. Іде на сварку і розрив із власним сином Мокієм, який любить «укрмову» і не хоче міняти своє прізвище. Наймає учительку «правільних проізношень», бере участь у родинній дискусії, до якої підключилися вже й родичі та знайомі. Йому навіть слова «помер Мазенін, Мина Маркович» здаються музикою і кращими, ніж, скажімо, «помер Мазайло». Анекдотичність такої ситуації очевидна, і сам герой уже не помічає, наскільки він жалюгідний і смішний у своїх мріях.

Художній геній драматурга, на наш погляд, полягає у тому, що сюжет комедії гострий, напружений, а його герої непередбачувані у своїх вчинках, типові і разом із тим неповторно-самобутні. Хіба можна забути тьотю Мотю, для якої «єтого не может бить, потому што єтого не может бить нікада» є доказом із залізною логікою, і котра вважає, що краще «бить ізнаслованной, нежели українізированной».

У своїй комедії М. Г. Куліш зумів гостро висміяти і засудити національну упередженість і зверхність — від «хатнього» українського націоналізму до великоросійського шовінізму.

Від часів Куліша дуже змінилося життя людей, їх побут. Але мину мазайли залишилися і чинять опір впровадженню української мови як державної. То їм би не завадило почитати «Мину Мазайла» і подивитися на себе збоку. Великий український поет Т. Г. Шевченко говорив: «Учітесь, читайте, й чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Цього мудрого заповіту нам усім і слід дотримуватися.

ЛЮБОВ ДО РІДНОЇ МОВИ І БОРТЬБА ЗА ЇЇ ЧИСТОТУ У П'ЕСІ М. КУЛІША «МИНА МАЗАЙЛО»

«Філологічний водевіль» — так було визначено одним із критиків жанру своєрідність комедії «Мина Мазайло».

Як відзначала відома дослідниця творчості М. Куліша Н. Кузякіна, «Мина Мазайло» — справді філологічна п'еса, в ній багато власне мовознавчої уваги до слова, до емоційних барв та відтінків. Куліш був закоханий у красу і виразність рідної мови, слово — ніби покладене на долоню — мінилось перед ним і сяяло веселкою. Чуйне вухо драматурга сприймало найтонші звукові нюанси слова, і, найбуденніше, воно звучало поезією слова або, навпаки, соковитим ляпасом. Слово було для Куліша зброєю в повному і абсолютному розумінні, він дбав про його точність і милувався його вагомою ощадністю.

Свою любов до рідного слова у «Мині Мазайлі» драматург вклав у уста Мокієві, сину головного героя. І хоч цей юнак здається нам незграбним, смішнуватим у своєму надмірному захопленні лише мовою, ми не можемо не відзначити багатства і ґрунтовності його філологічних

спостережень. Ось Мока говорить про титри кінокартин: «От, наприклад, напиши в «Звенигорі» — краса! Стильні, поетичні, справжньою українською мовою писані. А подивіться ви на написи по других кінокартинах. Олива з мухами! Немов нарочито псують таку прекрасну, таку милозвучну мову...»

За подібними поясненнями чується голос самого драматурга, схвильованого проблемами чистоти і розвитку української мови.

А як багато нюансів знаходить Мокій у значенні слова «бринить»! Називає до тридцяти значень слова «говорити». При перекладі намагається якнайповніше і найточніше розкрити красу українського слова. «Зрачки» у нього — «чоловічки», «ночю при звездах не спиться» — «зорію», «книга з золотим обрезаем» — «книга з золотими берегами». У нього на будь-який випадок безліч прислів'їв, афористичних висловів, поетичних рядків.

Під його впливом і Уля починає прислухатися до слів української мови, знаходити їхній потаємний зміст, який полягає у тому, що мова відображає не лише якісь поняття, дії, ознаки, а й національний характер. Так, дівчина із захопленням говорить про своє «філологічне відкриття» Рині: «Або по-українському — одружитися з нею... Це ж не те, що «жениться на ней», розумієш, Ринусько! Одружитися з нею, чуєш? З нею... Тут чується зразу, що жінка рівноправно стоїть поруч з чоловіком, це краще, як «жениться на ней», — ти чуєш?»

Мокій із любов'ю прислухався до кожного слова, ретельно вивчав мову: «Сиджу сливе сам удень і вночі та перебираю, потужно вивчаю забуту й розбиту і все ж таки яку багату, прекрасну нашу мову! Кожне слово! Щоб не пропало, знаєте, щоб пригодилося воно на нове будування». Але він був проти того, щоб кожне слово іншомовного походження перероблялося на український лад. Через це й посперечався з дядьком Тарасом, прихильником усього тільки «свого». До речі, сам дядько, лаючи себе за невдале голосування, вжив аж чотирнадцять синонімів до слова «дурень».

Хоч у п'єсі немає цілком позитивних героїв, ми все ж помічаємо, наскільки відрізняється мова Мокія, Улі (пізніше), дядька Тараса від скаліченої мови Мина Мазайла, його дочки та дружини, а особливо тьоті Моті.

Отже, багатство і соковитість української мови знайшли своє яскраве відображення у п'єсі «Мина Мазайло», і це не могло не привернути уваги читачів до проблеми її збереження та розвитку.

Як тут не згадати слова великого генія України Т. Г. Шевченка:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!..

Тож, на нашу думку, слід дбати про чистоту і красу своєї рідної мови, намагатися говорити один одному лише добрі слова, і тоді світ навколо стане кращим.

ІВАН КОЧЕРГА**Доповідь про драматурга**

Іван Антонович Кочерга народився 6 жовтня 1881 року в містечку Носівка на Чернігівщині в сім'ї службовця залізничного транспорту. Учився в Чернігівській гімназії. Закінчив 1903 року юридичний факультет Київського університету. Творчу діяльність розпочав 1904 року як театральний критик. Перший художній твір — драматична казка «Пісня в келиху» (1910, рос. мовою), в якій зображено епізод з історії німецького середньовічного міста. П'єса «Дівчина з мишкою» у 1914—1915 роках з успіхом йшла в театрах Петербурга, Москви, Києва, Житомира, була екранізована.

Першою п'єсою, написаною українською мовою, стала комедія «Фея гірко мигдалю» (1926), дія якої пов'язана з минулим славного Ніжинського ліцею. Історичній тематиці присвячені також п'єси І. Кочерги «Алмазне жорно» (1927) та «Свіччине весілля» («Пісня про Свічку», 1930).

Популярність драматургові принесла п'єса «Майстри часу» (1933). Спершу І. Кочерга подав її на розгляд українського репеткому, але п'єсу було відхилено. Драматург переклав її російською мовою і під назвою «Часовщик і куриця» надіслав на Всесоюзний конкурс до Москви, де вона і була відзначена третьою премією. Після цього і в Спілці радянських письменників України наперебій заговорили про небуденний талант І. Кочерги та визнали за ним першорядне місце в українській радянській драматургії.

Пізніше І. Кочерга писав п'єси на сучасну тематику, але вони важко давалися драматургу й не мали великого успіху.

З початком війни І. Кочерга живе в Уфі в евакуації, де редагує газету «Література і мистецтво» та працює в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Справжнім творчим досягненням І. Кочерги стала драматична поема «Ярослав Мудрий». У ній універсальні, загальнолюдські проблеми осмислюються в контексті проблем, які постали перед нашим народом у період завершення Великої Вітчизняної війни й відродження країни. Вперше п'єса була поставлена 1946 року на сцені Харківського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка. Останній визначний твір І. Кочерги — поема «Пророк» (1948, опублікована 1961) присвячена Т. Шевченку. І. Кочерга був також автором наукових статей із теорії драматургії («Драматичний елемент у творчості Т. Г. Шевченка», «Тема патріотизму і боротьба за свободу Вітчизни в драматургії» та ін.).

Помер І. Кочерга 22 грудня 1952 року.

Як митець І. Кочерга сформувався під впливом символізму, тому в кожній його п'єсі обігруються певні символи. Основним конструктивним принципом п'єс І. Кочерги є взаємодія закладених в тексті певних символічних кодів із центральним символом твору (світло — «Свіччине весілля», закон — «Ярослав Мудрий»).

СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ П'ЄСИ

І. КОЧЕРГИ «ЯРОСЛАВ МУДРИЙ»

П'єса І. А. Кочерги «Ярослав Мудрий» — вершина майстерності письменника. Це справжній гімн не князеві, хоча б і названому Мудрим, не вождеві, а безсмертній творчій силі народу, полум'яному патріотизмові, любові до Батьківщини.

Образ Ярослава Мудрого привабив Івана Кочергу передусім як образ суперечливий, у якому тісно поєдналися, з одного боку, лицарська відвага, державний розум, підтримка науки, знань, культури, щедрість, а з іншого — честолюбство, лукавство, лякливість. В уяві драматурга подала трагічна постать людини енергійної, запальної, активної, яка шукала істину і помилялася, дбала про добробут вітчизни і забувала про деяких гідних її синів.

Ця постать і стала композиційним та сюжетним центром п'єси. Уже у першій частині І. Кочерга майстерно намічає ті лінії, за якими буде розгортатися драматична дія. Він знайомить нас із ченцями — переписувачами книг Сильвестром, Микитою, Свічкогасом, родиною київського князя — дружиною Інггердою, доньками Єлизаветою та Анною, майбутнім зятем Гаральдом. Читач довідується, що Ярослав має не лише однодумців, а й ворогів. Так, чернець — «списатель книг» Микита — розмірковує:

Та хочу все ж тепер я сам пізнати,
Чим він людей отак причарував,
Владика Русі, Мудрий Ярослав...

Це питання для нього досить важливе, бо він, син новгородського боярина, не може забути, що Ярослав стратив за непокору його батька. Душевна рана хлопця тим пекучіша, що він добре знає, як Коснятин, інші новгородці не раз виручали київського князя в скрутну хвилину. Але жадаюча помсти і гнів на кривдника змінюються у серці Микити глибоким розумінням державотворчої, високопатріотичної діяльності Ярослава, хай і не позбавленої помилок:

...пізнав так близько розум дивний
Мудрішого з усіх земних царів,
Пізнав того, хто не лише в добрі,
А навіть в злі і в хибах все ж нехибний,
Немов насправді вишнього рука
Його веде до правди в помилках!
Що б не робив і як би не блукав,—
Завжди мети доходить Ярослав!

Ця сюжетна колізія перегукується за своєю напруженою і внутрішнім драматизмом зі стосунками великого князя і Журейка. Журейко — будівничий, зводить храми, живе за правилом:

Раніш ніж храми будувать святі,
Годиться правду ствердити в житті.

Його душа така ж висока, як і творіння рук. Чимало сторінок п'єси присвячено змалюванню родинного життя великого князя. Він — люблячий батько, ніжний і лагідний у ставленні до дочок. Але, дбаючи про інтереси держави, одружує їх з іноземцями, хоч сам гірко переживає розлуку з дітьми. Складні стосунки Ярослава з дружиною Інгігердою, шведською принцесою. Ця вольова і владолюбна жінка не завжди підтримує наміри свого чоловіка, особливо коли йдеться про варягів. Вона вступає у змову з родичами, щоб знищити Ярослава. І тільки щаслива випадковість рятує князя. Зрада найближчої людини боляче ранить його серце так само, як і смерть Єлизавети, перед якою він відчуває свою провину.

Отже, майстерне переплетіння різних сюжетних ліній служить розкриттю образу головного героя. Зображення його діяльності як політика, князя, захисника рідної землі доповнюється змалюванням Ярослава як людини з властивими їй вадами, помилками, ваганнями. Герой — воїн і будівничий — керується правилом: «Раніш закон, а потім благодать». Та складне, багатогранне життя змушує цю людину йти на компроміси із самим собою, своєю совістю і переконаннями, але при тому завжди пам'ятати про інтереси держави.

Отже, кістяк твору, його композиційне ядро становить образ Ярослава. Він поступово, хронологічно розкривається перед нами від дії до дії. П'єса має класичну побудову — п'ять частин (дій), кожна з яких окреслюється якоюсь поетичною назвою. Перша — «Сокил». У ній майстерно використано художню деталь: саме птах привів Гаральда до Єлизавети, хоча норвезький принц переслідував на полюванні її сестру. Цим епізодом вводиться в дію «варязька» сюжетна лінія.

Друга частина — «Закон і благодать» — характеризує державні пріоритети Ярослава Мудрого, його прагнення до миру і спокою в країні, до забезпечення цілісності і недоторканості її кордонів, до розбудови міст, храмів, до поширення книг. У третій частині автор звертається до образу незвичайного снігу, що випав раптово навесні. Тому ця частина має назву «Квітневий сніг». Вона сповнена різними несподіванками, іноді трагічними, як, наприклад, смерть Милуші. Сюжетним ядром четвертої частини є стосунки Ярослава Мудрого і Журейка, який рятує князя від варязької змови. І, нарешті, остання частина — «Гуслі і меч» — підкреслює в характері героя дві найважливіші основи: оборонця рідної землі і мирного будівничого.

Такою гармонійною є побудова п'єси, яка виявляється і в детальному, яскравому зображенні не тільки головних, а й другорядних дійових осіб: і в доборі закоханих пар, де чоловік втілює мужність, рішучість, а дівчина — лагідна, ніжна, тендітна (Гаральд — Єлизавета, Журейко — Милуша); і в чергуванні сцен драматичних із жартівливими (уже згаданий епізод полювання на сокола, життєва історія Свічкогаса чи блюзнірство купця Парфенія).

Романтична поема І. Кочерги «Ярослав Мудрий» — гімн рідному народові. Але водночас поема — апологія князівської жорстокості, в чому позначився тиск на драматурга його деспотичної доби.

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ІДЕАЛИ НАШИХ ПРЕДКІВ

(За драмою І. Кочерги «Ярослав Мудрий»)

Ярослав Мудрий... Цікава й складна, дуже суперечлива постать. Жорстокий войовник і мудрий книголюб; творець першого зведення руських законів — «Руської правди», і князь, що залізною рукою скарав у міжусобній боротьбі навіть найближчих родичів; лукавий політик і натхненний будівничий...

У своїй п'єсі «Ярослав Мудрий» І. А. Кочерга відкрив нам завісу на моральні цінності наших далеких предків, їхні ідеали. Перш за все ми можемо говорити про їхню безмірну, всеосяжну любов героїв до батьківщини.

Заради неї, її спокою і розквіту, князь Ярослав веде свої полки проти Чюді, проти печенігів. А вже вставши — хоч не на довгий час — з бойового сідла, береться будувати храми, бо для нього «мир і труд» — це благо основне». Ярослав твердо переконаний, що благо на своїй землі можна утвердити лише твердими законами:

Раніш закон, а потім благодать...

Свою любов до рідної землі князь зумів передати і своїм дочкам — Анні та Єлизаветі. Скільки любові, тепла, щастя в словах Єлизавети, коли вона говорить про Київ:

Коли сюди приїхали ми в маї,
І солов'ї співали над Дніпром,
Що миготів на сонці сребром,
З того часу я Київ полюбила.

І Анна, і Єлизавета з сумом діляться про те, що їм доведеться розлучатися з рідною землею, коли їх батько видасть заміж — Анну за французького короля, Єлизавету — за норвезького витязя Гаральда.

Але ще більш виразно драматург передає силу любові до батьківщини у представників простого народу: Свічкогаса, Милуші, Журейка.

Веселий монах Свічкогас, любитель випити й пожартувати, тікає з варягами, подорожує, плаває морями, але не може втопити у вині, заглушити дзвоном золота любові до рідного краю і повертається до Києва:

Стужився я за цвітом рути-м'яти,
За Києвом знудився у сльозах...
Ладен я свині пасти в цих ярах,
Ладен свічки гасити по церквах,
Ніж рицарем вельможним і багатим
Розкошувати по чужих краях.

Це й не дивно, як каже Сильвестр:

Хто вип'є раз дніпрової води,
Тому ніколи Київ не забути.

Ідеали справедливості були священними для наших предків.

Микита — син новгородського посадника Косянтина, скривдженого Ярославом, живе прагненням відплатити за батька і весь Новгород. Власне, і в Київ у палати князя прийшов він, щоб помститися.

Але коли Микита переконується в правоті Ярослава, що той мріє про могутній Київ, найпрекраснішу державу, тамує свій гнів, глибоко ховає на дно душі жадобу помсти.

Уміли наші предки любити і ненавидіти, прощати і ставити на перший план загальнодержавні інтереси!

Мені здається, що автор п'єси діями своїх героїв возвеличує також ідеал вірності: рідній землі, коханій, князю і т.д. Каменщик Журейко, засуджений на смерть, дізнавшись, що «за Доном збирається орда», мчить у Новгород, збирає рать, а потім прибуває до Києва і оповіщає про все Ярослава. Після смерті Милуші їде в далеку Тмутаракань, щоб там служити князеві. Милуша виявляє велику мужність, голосно оповіщаючи про заколоти проти князя:

Не змовкну! Ні!
Верни Журейка! Ви на князя в злобі
Підняли руку!

Це, як відомо, коштувало їй життя.

Мене дуже вражає, скільки в поведінці Милуші скромності, порядності, відвертості, делікатності. Це ознаки високої вихованості, які передавалися від покоління до покоління як високі моральні цінності народу.

Отже, читаючи п'єсу, ми маємо змогу прослідкувати моральні висоти наших предків: безкорисливу любов до батьківщини і ненависть до її ворогів, працьовитість, доброзичливість, щирість, вірність у коханні, улюблення за рідними і друзями.

«ЯРОСЛАВ МУДРИЙ» І. КОЧЕРГИ — ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ НЕЗЛАМНОСТІ НАРОДНОГО ДУХУ, ЛЮБОВІ Й ВІДДАНОСТІ СВОЇЙ ВІТЧИЗНІ

План

- I. Драматична поема «Ярослав Мудрий» — найвищий вияв таланту й історичного мислення І. Кочерги.
- II. Нелегке болісне шукання правди й мудрості життя разом із народом на користь вітчизні.
 1. Перевага будівничого напряму творчої енергії Ярослава Мудрого над бойовим:
 - а) щира любов до книги, створення бібліотеки;
 - б) будівництво шкіл і храмів;
 - в) зміцнення миру між країнами через віддання дочок заміж за королів сусідніх держав.
 2. Інтереси держави — вищі за особисті: «Раніш закон, а потім благодать».
- III. «...Вищих я не відаю скарбів, ніж мирний труд і щастя в мирнім домі» (І. Кочерга).

**«ВИЩИХ Я НЕ ВІДАЮ СКАРБІВ, НІЖ МИРНИЙ ТРУД
І ЩАСТЯ В МИРНІМ ДОМІ»**

(За драмою І. Кочерги «Ярослав Мудрий»)

Іван Антонович Кочерга постійно шукав нові напрямки в своїй творчості. Він працював над драматичними поемами, історичними драмами, комедіями, водевілями. Він стояв на чолі драматичної поеми, особливостями якої є домінування внутрішнього конфлікту, реорганізація образів та осмислення вічних проблем.

Його п'єса «Ярослав Мудрий» — це історична драматична поема романтичного плану. В її основу покладені реальні історичні факти. Кочерга змальовує епоху боротьби з внутрішніми та зовнішніми ворогами за єдність Київської Русі і її процвітання. Головною дійовою особою п'єси є князь Ярослав Мудрий. Разом із змалюванням історичних подій драматург передає увесь спектр політичної і громадської діяльності князя. Його дійсно можна назвати видатною історичною особою. Це була людина, яка поставила собі за мету з'єднати всі руські землі в єдину могутню державу, зробити цю державу процвітаючою. Це була нелегка справа, бо в ті часи було багато ворогів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Дуже важко було з'єднати землі, які ворогували між собою. Також доводилося захищатися від печенігів, напади яких завдавали величезних фізичних і матеріальних втрат. Усвідомлюючи все це, Ярослав розумів, що людям потрібна сильна людина, яка поведе їх за собою, яка примусить їх забути про особисті інтереси і дбати про інтереси загальнодержавні.

Мудрий лад
Не насадити кроткими руками.
Немов троянд і лілій пишний сад.
Як дикий ліс мотиками, роками
Державне поле треба корчувать.
Щоб виросла на ньому благодать.

Ярослав вже й так багато зробив для своєї держави. За це його народ і назвав Мудрим. На жаліючи самого себе, він боронив кордони Київської Русі. Своєю діяльністю він значно збільшив авторитет Києва в світі.

Бо крепок князь і власть його міцна,
Бо Ярослав залізними полками
Всім ворогам дороги заградив,
І божий мир, як сонце над полями
Над Києвом і Руссю заяснів.

Ще однією його великою заслугою перед батьківщиною є перша на Русі збірка законів «Руська правда».

Прославлений за це навіки ти,
Що мудрий суд і громадянське право
Ти записав у книзі Ярослава

І «Руську правду» людям дарував,
Щоб мир і труд в народі панував.
Ярослав пройнятий щирою любов'ю до культури та освіти:

І добрій книзі більше я радію,
Ніж золоту в коморі.
Перебуваючи на найвищій державній посаді, він не відцурався від свого народу.

З усіх небесних благ
Найвищим благом кров я цю вважаю,
Що є з народом вірний мій зв'язок.
Звичайно, у князюванні Ярослава було багато помилок, бо він є звичайною людиною.

Лилася кров братів — новгородців,
Яку забув так скоро Ярослав...
Він сам розуміє свої помилки і не намагається їх приховати:

Береться мудрість на із заповітів,
А із шукань і помилок гірких.
Ці спогади про минуле не дають йому спокою і в годину смутку він починає сумніватися в тому, чи все правильно зробив, чи не забагато жертв було заради його мети.
Але всі ці думки він відкидає геть.

Ні брехня! Здолав
Я ворогів не для своєї слави,
А щоб з'єднати Руськую державу
І запровести спокій на землі.
Ця ситуація змальовує князя як справді сильну і вольову людину.
Коли на Київ вкотре пішла орда печенігів, Ярослав сміливо йде у бій разом з іншими воїнами.

Що ж, бій — так бій! Скликати зараз рать!
Не в перший раз нам ворога стрічать.
Військо печенігів було того разу остаточно знищене під Києвом, і це теж є великою заслугою Ярослава перед державою і народом.
Водночас Ярослав Мудрий — це лагідний та ніжний батько. Він дуже турбується про свою доньку Єлізавету, яку віддав заміж за варяга Гарольда в Норвегію. І ці турботи не були безпідставними: Єлізавета, сумуючи за Києвом, гине на чужині. Це завдає Ярославу великого болю. Отже, Ярослав Мудрий — дуже суперечлива особистість. У ньому поєднуються такі несхожі між собою риси як честолюбство і любов до культури та освіти, великодушність і лукавство, щедрість і скупість.

І двох царів жига пече:
Як цар Давид, люблю я мирні гуслі,
Як цар Саул, вражаю їх мечем!

Діяльність Ярослава Мудрого як політика була спрямована на побудову миру і спокою на Русі, що було так важливо в ті часи. Вищою цінністю для нього були «мирний труд і щастя в мирнім домі». Звичайно, не все, що він робив, було правильним, адже в нього було багато ворогів, які заважали його діяльності, та й нелегко було стояти на чолі такої величезної держави. Позитивно чи негативно вплинув Ярослав на подальший розвиток її історії — це залишимо історикам. Незаперечним є те, що Ярослав Мудрий був справжнім патріотом своєї батьківщини і зробив все, що було в його силах, для неї. Проблеми, які порушив Іван Кочерга в цьому творі актуальні і для наших часів. Отже, непогано було б і нашим політикам звернути увагу на діяльність князя Ярослава, бо народ, який не пам'ятає свого минулого, не має майбутнього.

П'єса «Ярослав Мудрий» — разом із зображенням історичних подій — осмислює загальнолюдські цінності. Цей твір можна назвати одним із найкращих творів української літератури ХХ століття.

ОБРАЗ ЯРОСЛАВА МУДРОГО В ОДНОЙМЕННІЙ П'ЄСІ І. КОЧЕРГИ

Образ Ярослава Мудрого привабив Івана Кочергу передусім як образ суперечливий, у якому поєдналися, з одного боку, лицарська відвага, державний розум, підтримка науки, знань, щедрість, а з іншого — честолюбство, лукавство, лякливість. В уяві драматурга постала трагічна постать людини енергійної, запальної, активної, яка шукала істину і помилялася, дбала про добробут вітчизни і забувала про деяких гідних її синів.

Ця постать і стала центром п'єси. Уже в першій частині драматург майстерно визначає ті лінії, якими буде розгортатися дія. Він знайомить нас з ченцями — переписувачами книг Сильвестром, Микитою, Свічкогасом, родиною київського князя — його дружиною і дочками, майбутнім зятем Гаральдом. Читач довідується, що Ярослав має не тільки односторонніх, а й ворогів.

У «списателя» книг Микити, сина новгородського боярина, давня образа на Ярослава, що стратив за непокору його батька. Душевна рана його тим пекучіша, що він добре знає, як Коснятин, інші новгородці не раз виручали київського князя у скрутну хвилину. Але жадоба помсти і гнів на кривдника змінюються в серці Микити розумінням державотворчої, патріотичної діяльності Ярослава, хай і не позбавленої помилок:

...пізнав так близько розум дивний
Мудрішого з усіх земних царів,
Пізнав того, хто не лише в добрі,
А навіть в злі і хибах все ж нехибний,
Немов насправді вишнього рука
Його веде до правди в помилках!

Це усвідомлення правоти князя як захисника інтересів держави, як палкого патріота змінює ставлення Микити до нього, перемагає образи: він

привозить Ярославу останній дарунок від дочки Єлизавети, яка згасла у далекій Норвегії, сумуючи за рідною домівкою, батьківським теплим словом.

Ця сюжетна колізія перегукується за своєю напругою і внутрішнім драматизмом із стосунками великого князя і Журейка. Журейко — будівничий, він зводить храми. Його душа така само висока, як і творіння його рук. Чистою і палкою є любов Журейка до Милуші, простої дівчини-киянки. Захищаючи її родину, парубок потрапляє у немилість до князя і змушений переховуватися. Проте він знаходить в собі сили піднятися над особистою образою, бо розуміє прагнення Ярослава до єдності Руської землі.

Ярослав — люблячий батько, ніжний і лагідний у ставленні до дочок. Але, дбаючи про інтереси держави, він одружує їх з іноземцями, хоч сам гірко переживає розлуку з дітьми. Складні стосунки Ярослава з дружиною Інгігердою, шведською принцесою. Її зрада боляче ранить князя, так само як і смерть Єлизавети, перед якою він відчуває свою провину.

Ярослав керується принципом «Раніш закон, а потім благодать». І цей принцип не завжди виправдовує себе, що розуміє і сам герой.

Складна роздвоєність між державним обов'язком і людським почуттям не виправдовує князя, хоч І. Кочерга і подекуди ідеалізує свого героя.

Романтична поема «Ярослав Мудрий» — то гімн рідному народові, його незнищеним моральним якостям, серед яких любов до батьківської землі займає чільне місце.

ЛИСТ ДО КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Вельмишановний великий княже Ярославе!

Звертаюсь до тебе з далекого ХХ століття. Я живу на твоїй і моїй рідній землі, але тепер вона називається не Київська Русь, а Україна. Прочитала недавно г'єсу Івана Кочерги «Ярослав Мудрий», де розповідається про важкий період твого життя і правління. Іван Кочерга відкрив нам завісу на моральні цінності наших далеких предків, їхні ідеали. Твій образ змальовано з великою повагою, яскравістю й любов'ю так, що він не може не збентежити душу читача. Я була дуже вражена тим, що в історії бувають такі далекоглядні, вольові, розважливі і мудрі особистості.

Тобі довелося покласти багато сил, щоб зберегти єдність країни, злагоду серед народу. Був ти, княже, жорстоким і добрим, мудрим і терплячим у досягненні своєї мети. Мені у серце запали такі твої слова:

Да буде мир! І Богом я клянусь,
Що кожного вразить моя сокира,
Хто збаламутить Київ наш і Русь,
Хто осквернить насильством справу миру.

Зараз нам не вистачає таких державних діячів, тому в країні панує розлад, занепад економіки, науки і культури. Для тебе, великий княже, «...в житті ясніше всіх скарбів людини честь і мужа вірність сяє...». О, якби зараз у людей були такі великі і чисті серця, то, може, й життя було б більш радісним і щасливим. У важкі часи розкривається душа людини, тоді видно, які

ідеали вона сповідує. За честь вважаєш ти, що в жилах твоїх тече кров рабині — то кров твого народу. Ти наш батько. Ми вчимося на прикладі твого життя бути чесними, здатними на самопожертву ради Батьківщини, як ти нам заповів: «І, поки жив, стояти я клянусь за руську правду і єдину Русь!» Ми побачили, що «береться мудрість... із шукань і помилок гірких».

Навколо тебе були люди добрі і злі. Учений монах Сильвестр теж зробив велику справу для нашої держави, переклавши і переписавши багато рукописів. Молодь він виховував на ученні Христа: «Тільки Бог царів і царства судить. Лиш він один далеку бачить путь, якою йдуть царі і прості люди». Пригадуєш, як ти казав?

І добрій книзі більше я радію,
Ніж золоту в коморі.

Мені боляче за наш народ, бо зараз мало хто шанує науку і культуру, книжки, за які ви платили золотими монетами, в які вкладали багато сил. Образ Микити підтверджує, що ви, наші предки, були людьми чесними, порядними, шляхетними. У розмові з Сильвестром Микита каже:

З пергаменту недовго зчистить ваду,
Лиш з совісті не зчистити її.

Спочатку Микита ненавидів тебе, Ярослав, за смерть свого батька. Але коли він зрозумів твою мету створення єдиної могутньої держави, то пробачив тебе. Із ворога Микита став твоїм вірним помічником і другом.

Ми, твої нащадки, дуже вдячні за мудрий життєвий досвід, який долетів до нас крізь віки. І ще не раз зустрінеться нам твій образ на сторінках історичних романів.

Із великою повагою до тебе, Ярославе, учениця 11 класу Ч. Н.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО **Доповідь про письменника**

Олександр Петрович Довженко народився 10 вересня 1894 р. в місті Сосниці на Чернігівщині в селянській родині. Навчався в Сосницькій початковій школі, пізніше — в Глухівському вчительському інституті.

У серпні 1917 р. прибув до Києва на посаду вчителя Київської вищепочаткової школи та водночас подав документи на право бути вільним слухачем економічного відділу київського комерційного інституту. Тим часом почалася громадянська війна, у якій О. Довженко брав найактивнішу участь на боці Центральної Ради та УНР.

Від кінця 1917 року до повернення О. Довженка з-за кордону до Харкова 1923 року — багато темних місць у біографії митця. Є свідчення, що О. Довженко в складі куреня чорних гайдамаків під проводом С. Петлюри брав участь у штурмі київського заводу «Арсенал» у січні 1918 року. Відступивши до Кам'янець-Подільського, після поразки військ УНР О. Довженко потрапив до концентраційного табору, і наприкінці 1919 року його справу розглядала ЧК. Відомо, що він вступив до партії есерів-боротьбістів, яка згодом влилася до лав

КП(б)У. 1920 року О. Довженко вже перебуває на посаді комісара з питань освіти й культури. Потім майбутній кінодраматург перебував на дипломатичній роботі у Варшаві та Берліні, де відвідував лекції в Берлінській Академічній вищій школі образотворчого мистецтва.

1923 року О. Довженко повернувся до Харкова і почав працювати художником-ілюстратором газети «Вісті». 1926 р. переїздить до Одеси, де разом з Юрієм Яновським працює на Одеській кіностудії ВУФКУ. Там виходять перші фільми О. Довженка — сатиричні комедії «Вася-реформатор» (1926) та «Ягідка кохання» (1926). За сценарієм М. Йогансена та Ю. Тютюнника він зняв фільм «Звенигора» (1927), який навечно уславив ім'я молодого режисера як органічно українського митця

Кожний наступний фільм О. Довженка ставав подією — «Арсенал» (1929), «Земля» (1930), «Іван» (1932). Кожний фільм викликав пристрасті. Наприклад, відомий революційний поет Дем'ян Бедний відгукнувся на появу «Землі» фейлетоном «Філософи» у газеті «Известия», в якому висміяв твір як просякнутий куркульською ідеологією. А 1958 року на Всесвітній виставці в Брюсселі 117 відомих кінознавців і кінокритиків із 20 країн назвали «Землю» в числі 12 найкращих фільмів усіх часів і народів. Після критичних нападок фільм «Іван» було знято з прокату, а О. Довженко з дружиною Ю. Солнцевою їде на Далекий Схід, де знімає фільм «Аероград». Епізод авіаційного параду з цього фільму по кілька разів полюблили переглядати як Сталін, так і Гітлер.

Пізніше О. Довженко поставив такі фільми, як «Щорс» (1939; Сталінська премія 1941), «Мічурин» (1948; Сталінська премія 1949), що вивели його на перші місця серед радянських кіномитців. З початком війни О. Довженко створив кілька оповідань, два документальних фільми і «Україну в огні», яку розкритикував та заборонив особисто Сталін, звинувативши автора в українському націоналізмі.

Майже до кінця життя художник був позбавлений права вільно творити та права повернутися в Україну. Як страждав від цього О. Довженко, можна побачити, переглянувши його «Щоденники».

В історію української культури О. Довженко увійшов не лише як визначний кінорежисер, а також як творець нового літературного жанру — кіноповісті. «Земля», «Україна в огні», «Зачарована Десна» стали шедеврами української літератури.

Помер О. Довженко 25 листопада 1956 року.

МОРАЛЬНА КРАСА І ДУХОВНА ВЕЛИЧ ЛЮДИНИ

У КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

Мабуть, природа вклала в Олександра Довженка ще змалку стільки оптимізму, що він бачив у світі тільки неповторну красу, а все потворне, зле відкидав від себе. Дитинство його проходило серед «неладу, плачу, темряви і жалю», тяжкої праці рідних, постійних нестатків. Але хлопець умів знаходити прості життєві радощі, радіти їм і самому життю.

Великими ласощами Сашкові здавалися «мед з тютюнових квітів і з квітів гарбузових», він смакував зеленими калачиками, вишневим клеєм та іншими нехитрими дарами природи, а найбільше любив моркву.

Вчитайтесь уважно в рядки кіноповісті. Письменник не прикрашає життя, не «лакує» його під впливом дорогих для нього дитячих спогадів.

Ось батько. Довженко пише про нього: «Багато бачив я гарних людей, ну такого, як батько, не бачив. ...Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий». Разом із тим пив горілку і бив матір, мав негарний одяг. Письменник розумів, що це не від гарного життя, і батько, напевне, сам розумів ганебність такого стану, адже в очах його «завжди було повно смутку: тяжкі кайдани неписьменності і несвободи». «І все одно був красивий,— стільки крилося в ньому багатства. Косив він чи сів, гукав на матір чи діда, чи посміхався до дітей, чи бив коня, чи самого нещадно били поліцаї,— однаково. Коли стояв він на майданах безпритульний у фашистській неволі, і люди вже за старця його приймали, подаючи йому копійки, він і тоді був прекрасний».

Мати Довженка — невсипуща трудівниця, над усе любила «саджати що-небудь у землю, щоб проізошло». Любила співати, була ніжною і турботливою матір'ю. Але теж не безгрішною змальовує її письменник: вона ворогувала з дідом і бабою, вважала себе ворожою, спалила дідів Псалтир. Та не це головне було в неї, якщо згадати, скільки роботи було на її плечах (родина була великою), скільки горя їй довелося пережити. За словами Сашка, у них «уже вмерло п'ять хлопчиків і дві дівчинки».

Дід Семен, який «більш за все на світі любив сонце», «гарну бесіду і добре слово», був добрим духом «лугу і риби». Він умів так добре розповідати про «казкові нетрі старовини», що діти забували про все, вслухаючись у дідові слова. Але цей же дід Семен був войовничим та запальним, особливо у бійках за сіно. Та хіба можна не замилюватися його могутньою столітньою постаттю, читаючи, як він найкраще за всіх збирав у лісі гриби і ягоди, «розмовляв з кіньми, з телятами, з травами, із старою грушею і дубом — з усім живим, що росло і рухалось навколо».

Теплим словом згадає О. Довженко не лише своїх рідних, а й односельців. Причому робить він це з об'єктивних позицій, вважаючи, що у кожної, навіть скромної за здібностями й непомітної людини є свій талант. Наприклад, Самійлу-косареві нічого більше так не вдавалося добре, як косити сіно: «Орудував він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою,— легко і вправно. Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб і каша». В усьому ж іншому він був зовсім «нездатний», але користувався повагою селян за свій косарський талант і невтомну працю.

Читаючи Довженкові рядки про людей, про чарівну Десну та інші принади природи, не перестаєш дивуватися, скільки любові вкладено в них письменником, скільки доброти, прихованого гумору! Думаю, це тому, що Олександр Петрович — вірний син свого народу і увібрав у себе кращі риси

його національного характеру: пошану до людей, працьовитість, потяг до краси, природжений гумор, оптимістичне світовідчуття, терплячість.

Не закриває письменник очі й на вади: «Дивно й жалісно часом думати, що нема у нас сили і ясності духу проїнятися щоденним розумінням щастя життя, мінливого в постійній драмі і радості, і що так багато краси марно проходить мимо наших очей».

Хіба ці слова не звернені прямо до нашого покоління? Якщо поглянути ширше, то кіноповість «Зачарована Десна» — не лише автобіографія великого митця, а й біографія нашого прекрасного трудового народу на чудовій зачарованій землі. І палкий заповіт прийдешнім поколінням — любити життя, творити добро.

СПОВІДЬ ДУШІ МИТЦЯ У КІНОПОВІСТІ

О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

У кожної людини, мабуть, настає така пора, коли виринають у пам'яті найпривабливіші образи дитинства, згадуються дороги, але далекі тепер люди, і вона намагається «усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел».

Для О. П. Довженка це кіноповість «Зачарована Десна» — щира лірична сповідь, каяття у своїх та людських зроблених і незроблених гріхах. Читаючи цей твір, ми глибше проникаємо в духовний світ митця, в його творчу лабораторію і вчимося так любити життя, усе прекрасне в ньому, як любив його письменник. У кіноповісті переплітаються два плани розповіді — від імені малого Сашка і від імені зрілого митця. Тож і «гріхи» переплітаються малі й великі — від вирваної потай незрілої моркви до покинутого у фашистській неволі старого батька.

Письменник переживає біль усього народу, сприймає його як свій власний. Розповідаючи про те, як зникло з лица землі у ворожому вогні його прекрасне село, він описує свій стан як крик душі: «Горів і я тоді у тім вогні, загивав усіма смертями людськими, звірячими, рослинними: палав, як дерево чи церква, гойдався на шибеницях, розлітався прахом і димом од вибухів катастрофічних. З м'язів моїх і потрошених кісток варили мило в Західній Європі в середині двадцятого століття. Шкіра моя йшла на палітурки і абажури для ламп, валялась на дорогах війни, вутюжена танками останньої війни людства». Роздумуючи над сенсом буття, Довженко приходиться до висновку, що «життя прекрасне, що само по собі воно є найбільшим і найвеличнішим з усіх мислимим благ». Вбачає своє покликання як митця в тому, щоб показати народові саме це, піднести його над щоденним мінливим «в постійній драмі і радості» життям і допомогти досягти вищі істини.

Письменник досліджує в «Зачарованій Десні» риси національного характеру свого народу. І дивується безмірній любові до праці свого батька, матері, діда, односельців, милується їхніми талантами, красою. Дід Семен, наприклад, як «китайський фокусник» ловив рибу руками,

найкраще збирав гриби і ягоди в лісі, був майстерним оповідачем. Батько орав, сів так красиво. Навіть, коли ложку тримав у руці, можна було замилюватись. Мати невтомно насаджувала все в городі, щоб росло і радувало око, добре співала. А дядько Самійло був неперевершеним косарем.

Разом із тим О. П. Довженко відзначає покірність долі та безмежну терплячість своїх земляків, у житті яких було «багато неладу, плачу, темряви й жалю», і топили вони їх «в горілці та сварці». Але ж і оптимізм їх, здатність до гумору теж гідні подиву! Згадаймо сцену з повинню: «Ой, як же не зарегоче наше затонуле село, як не возрадуються стріхи! Баби, дівки, чоловіки, діти! От народ! Отак сміятися з святої паски, з самих себе, з усього на світі на Великдень! І де? На стріхах, в оточенні коней і корів, що тільки роги й голови стирчать з холодної води».

І в дорослому віці з душевним трепетом пригадає митець, який вплив на його дитячу душу мали народні пісні, щедрівки, колядки, присвячені персонально кожному члену родини. І він у дівочих колядках уже не бешкетник Сашко, а «молодець Сашечко», що по торгу ходив, коня продавав та «сватав паняночку з-за Дунаєчку».

А над усім цим — могутній, всеперемагаючий дух природи — «зачарованої Десни», лісу, лугу, сіножаті і навіть повені: «Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимом мерзли, літом смаглись на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя».

Ми не можемо не погодитися з мудрою думкою письменника, що «сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє». Тому нам зрозуміле і близьке намагання автора довести читачам-сучасникам і майбутнім поколінням, що необхідно пам'ятати про землю, де народився, берегти усе краще в собі, що дане від природи і виховане батьками, як дорогоцінний скарб, щоб не втратити «щастя бачити... зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах».

Адже «світ відкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну. Сумно і смутно людині, коли... обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та отрочтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості ані людяного суму. Безбарвна людина ота, яку посаду не посідала б вона, і труд її, не зігрітий теплим промінням часу, безбарвний».

Отже, кіноповість «Зачарована Десна» — це незабутнє одкровення автора, його духовний заповіт нащадкам і заклик творити добро.

ЖИТТЄВА ПРАВДА І РОМАНТИЗМ У КІНОПОВІСТІ

О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

План

- I. Джерела становлення особистості письменника і його таланту.
 - II. Поетичне відображення духовного багатства й бідності трудівників села — земляків і родичів письменника.
-

1. Зображення у кіноповісті історичної долі української нації та її культури.
 2. Показ сімейних традицій, захоплення талантами родини і красою праці.
 3. Роздуми над проблемами неосвіченості, безкультур'я та згубних пристрастей людей села.
 4. Філософське осмислення краси людини і краси природи.
- III. «Зачарована Десна» — ліричний гімн людині і природі.

ПРИРОДА У КІНОПОВІСТІ

О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

Кіноповість «Зачарована Десна» — багатоплановий, багатопроблемний твір. Але над усім цим возвеличується образ природи, проблема стосунків людини і природи, благотворного впливу її краси на душу людини, особливо дитини. Недаремно ж О. Довженко назвав кіноповість іменем своєї улюбленої ріки дитинства. Епітет же «зачарована» несе в собі велике оціночне й емоційне навантаження, налаштовує на незвичайний мінорний у поєднанні з мажорним лад.

Так зачарувала письменника «дівиця Десна», що він на все життя залишився в душі «здивованим маленьким хлопчиком з широко розкритими зеленими очима». Саме це спілкування з природою допомогло розвитку в нього оригінального світовідчуття, збереженню свіжості почуттів і в зрілому віці, вмінню бачити «зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах» і правдиво відтворювати життя в усіх його проявах. «Благословенна ж будь, — звертається митець до ріки, — моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти мені подарунків на все життя».

Пізнання природи почалося у малого Сашка з дослідження власного городу, який «до того переповнювався рослинами, що десь серед літа вони вже не вмщалися в ньому». У густому тютюні, квіти якого цвіли «поповими ризами», діти ходили, як у лісі, там же вони «пізнали перші мозолі на дитячих руках».

«...Любив пташиний щебет у саду і в полі. Ластівок любив у клуні, деркачів — у лузі. Любив плескіт води весняної. І жаб'яче ніжно-журливе кумкання в болоті, як спадала вода весняна».

Усе в природі рухається, живе, пливе, викликаючи в уяві хлопця різні образи, фантастичні картини: «Хмари по небу пливуть вибагливо й вільно і, пливучи в просторах голубих, вчиняють битви і змагання... Хмарний світ був переповнений велетнями і пророками».

Навіть стихійне лихо — повінь викликала захоплення: «Сходило сонце. Картина була незвичайна, неначе сон чи казка. Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ. Нічого не можна було впізнати. Все було інше, все краще, могутніше, веселіше. Вода, хмари, плав — все плывло, все безупинно неслося вперед, шуміло, блищало на сонці.

Весна красна!..»

Особлива, улюблена пора малого Сашка — косовиця. «Пахне огірками, старим неретом волока, хлібом, ...пахне болотом і травами, десь гукають, і зараз чую, деркачі і перепілки». На Десні — краса, і всі багатства природи — ягоди, гриби, горіхи, риба — до послуг малого косарика. Єдине, чого боїться хлопець, так це за весь світ, який за словами дорослих, «споганіє», поки він виросте, «і не буде вже сінокоосу тоді, ні риби».

Природа у Довженка жива — думає, розмовляє, сама розуміє людську мову, як ті два деркачі; інколи навіть підсміюється над людиною, як стара качка над мисливцем Тихоном; здатна й до помсти, як було з «фамільною вороною», що накаркала під час сінокоосу великий дощ і погноїла сіно. Мабуть, лише в дитячому віці усе здається дивовижним, легким і здійсненим: «Дивлюся у воду — місяць у воді сміється. «Скинься, рибо», — думаю, — скидається риба. Гляну на небо: «Зірко, — покотися» — котиться. Пахнуть трави над водою. Я до трав: «Дайте голос, трави» — гукають перепілки».

Читач разом із письменником захоплено поринає у чарівний світ природи, прекрасно розуміючи бажання малого хлопця зробити «красиво скрізь». Усе проходить, усе минає, але найперші враження, найперший заряд краси природи рідної землі залишається в людині на все життя. «Світ відкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну».

КРАСА ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ У КІНОПОВІСТІ

О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

У кожного справжнього майстра є один чи кілька найдорожчих йому творів, випестуваних ним дітей. Це те, чого митець не міг не сказати людству — це його болі, найпотаємніші думки, виношені й пережиті, пропущені через серце. Саме таким твором стала для О. Довженка кіноповість «Зачарована Десна».

Тяжкого і грізного 1942 року на тлі страждань, горя, героїчної боротьби з фашизмом у пам'яті митця зринають і постають картини далекого дитинства. «У мене був дід, — згадує О. Довженко, — схожий на Бога. І коли я молився Богу, я бачив на покуті ніби портрет діда, а сам дід лежав на печі і кашляв...»

О. Довженко у кіноповісті на питання, що викликає спогади про дитинство, відповідає, що це — «непереможне бажання... усвідомити свою природу... коло самих її первісних джерел». Саме бажання осмислити цю природу і визначило жанрові і стильові особливості твору.

Насамперед — це два плани зображення. Перший план — показ дитинства Сашка: його радощі і турботи, захоплення дивосвітом красуні Десни, казкові розповіді діда, трудове селянське оточення.

Другий план — це філософське осмислення пережитого буття людини.

Але про що б не вів мову О. Довженко, кожна подія оцінюється єдиною міркою: естетичні критерії художника визначаються народною

мораллю й етикою, основу якої визначало ставлення до праці, селянин поважав працюючу людину.

Живучи в нестатках, б'ючись за копицю сіна, як то бувало у родичів малого Сашка, хлібороби високо цінували людську гідність, чесність, роблячі руки, поетизували труд.

Оточення навчало майбутнього митця поважати простого селянина, воно відкрило очі і на талант дядька Самійла, який «обкосив би всю земну кулю, аби тільки була трава та хліб і каша», і люди цінували його, прозвали Косарем.

З особливою любов'ю змальовує О. Довженко невтомного трудівника, свого батька: «З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, він годився на все. Багато наробив, урятував од води, багато землі перорав...» У праці, у діянні розкривається його духовний світ, гуманність.

У полоні спогадів про дитячі мрії автор піднімає завісу над першими печалю й радощами. Тут і страх перед гадукою, прийняття «першого гріха» за вирвану моркву, бесіди з дідом — «чорнокнижником». Рано усвідомив Сашко, що працю народ сприймає як високу моральну категорію. Критерії, якими керуються діти, формуються на чесності, працюючості, щедрості душі.

Тому не можна без хвилювання читати рядки звертання до Десни, яка зробила автора невичерпно багатим. Чудовий світ природи, єдність її з долею людини, з її життям, світ рослин, тварин, зачарована красуня Десна постають перед читачами крізь призму дитячого сприймання, яке переплітається з дивосвітом народних легенд, повір'їв, казок.

У кіноповісті подаються пейзажі, які найглибше вразили хлопця, відображаючи його духовний світ. Серед них чарівна картина весняного пробудження, казкова мандрівка на сінокіс. Природа в «Зачарованій Десні» — органічна частина світу, поза яким неможливо уявити повнокровного розкриття характерів, духовного світу людини. Бо що є людина? Частина природи.

«Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості, ані людяного суму».

Боже, дай нам любові і трошки розуму!

ЗАСУДЖЕННЯ ВІЙНИ У КІНОПОВІСТІ

О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ»

Тема війни для О. Довженка не була новою. Ще у фільмах «Арсенал» і «Щорс» він відтворив тяжкі воєнні часи громадянської війни в Україні.

Довженко першим із кіномайстрів одягнув військову форму 17 вересня 1939 року. Це почалася Друга світова війна 1 вересня 1939 року. Ішла небувала війна. Жертви виявилися незчисленими. О. П. Довженко виступає в різних жанрах, описуючи страхіття війни: публіцистика («До зброї», «Душа народна недовольна», «Я бачу перемогу»), оповідання («Стій, смерть, зупинись», «Мати», «На колючому дроті», «Ніч перед боем», «Незабутнє»), кіносценарії («Визволення», «Повість полум'яних літ»).

«Україна в огні» — один із найкращих і найправдивіших творів про війну. Але Довженкові стало ясно, що найголовніший, найпродуманіший, найвистражданіший твір не доведеться екранізувати. Звинувачення у різних гріхах, у тому числі й безглузде звинувачення у націоналізмі, яке відродилося знову у деяких українських працівників культури.

На цей раз до цього прислухались у Москві. Матеріалів у митця було на цілий роман-епопею. Розлучитися з ними було неможливо, а знімати — не можна. Саме за неприховану правду, за хист свого народу, своєї України автор потрапив у немилість. А якби ще дізналися про його «Щоденник»?!

Україна була в немилості у 1933 році, була «в огні» сталінського і фашистського терору: «Україна поруйнована, як ні одна країна в світі. Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек. Загинули наші історичні архіви, загинуло малярство, скульптура, архітектура. Поруйновані всі мости, шляхи, розорила війна народне господарство, понищила людей, побила, повішала, розігнала в неволю», — з болем у серці проголошує Довженко.

Червона Армія відступала. Залишилися на страту ворогові діти, жінки, старі люди.

Сплюндрована Україна плакала кривавими сльозами, сльозами жінок і дівчат, які знали, що будуть брутально збезчещені вироками-фашистами. Тому дівчина Олеся наважується на нечуваний вчинок, нечуваний тому, що нібито, на перший погляд, кидає під ноги свою цнотливість юнакові — українському солдатові, просячи переночувати з нею: «Я дівчина. Я знаю, прийдуть німці... замучать мене, поругаються наді мною. А я так цього боюсь, прошу тебе, нехай ти... переночуй зі мною...» Здається, інтимна справа... Але тут криється великий патріотизм дівчини — навіть свою дівочу незайманість віддати своєму землякові, а не ворогам.

Побувавши на звільнених територіях під Валуйками й Воронежем, автор із гіркотою констатує: «Гітлерівські офіцери — тварини й мерзотники, як на замовлення. Вони огидніші від своїх хамських солдат. Вони крали, били, грабували й гвалтували. Перед ними дрижало наше населення й німецькі солдати теж».

І він відмовить їм у своїй повазі — назавжди: «Гниють по дорогах і в полі людські й фашистські трупи...» Фашисти — не люди.

Довженко з великим презирством і огидою показує нам нищих людей, українських запродавців-старост, поліцаїв. Таким є Заброда в оповіданні «На колючому дроті». Та й прізвище його промовисте. У нерівному поєдинку зустрілися командир партизанського загону Лаврін Запорожець і Заброда. Перший за колючим дротом, другий — на волі: «Вони били один одного важкими уламками своєї важкої історії і стогнали обидва від ударів». Страшно усвідомлювати, що земляки, односельці стали ворогами: один бореться за волю народу, а інший — за своє добро. Це результат виховання соціалістичної системи. Довженко вкладає в уста своєї героїні Христі Хутірної власні роздуми: «Чому я виросла не

горда, не достойна і не гідна? Чому? Чому в нашому районі до війни виміряли наші дівочі чесноти головним чином на трудовень і на центнери бурякові...» Відома сталінська цитата про людей як гвинтиків і шурупиків: можна крутити куди завгодно, підкручувати все тугіше й тугіше.

І все ж традиційно українці люблять свою батьківщину, зневажають смерть, ідуть на неї заради звільнення рідної землі. Тому німці були вражені стоїцизмом українців і приходять до висновку, що український народ не можна підкорити, а раз так — то знищити його, якщо хочеш володіти його багатствами. І представники «вищої раси» на зразок хрестоносців на очах матерів кидали у полум'я їхніх немовлят, вішали, різали, розпинали, вивозили у рабство людей.

Уже з перших хвилин війни було очевидно, що наші керівні кадри не були здатні взяти справу оборони в свої руки. Про це пише Довженко у своєму записнику: «Чимало серед них було нікчемних людей, позбавлених глибокого розуміння народної трагедії. Недорозвиненість звичайних людських відносин, формалізм, відомствена байдужість чи просто відсутність людської уяви і тупий егоїзм котили їх на державних гумових колесах мимо поранених...» Про безсмертя народу говорив Сталін, виступаючи по радіо. А Довженко у своєму кіносценарії прозоро натякав про те, що саме народ страждає, мучиться, помирають кращі його сини й дочки. Тому було заборонено урядом знімати цей фільм.

«Яка величезна безліч жертв війни: калік, безруких, безногих, сліпих, поранених і покалічених наших людей живе сьогодні в глибокому тилу... — говорив тоді Довженко. — А скільки вдов, скільки сиріт!.. Чи це не трагедія народу?» І все-таки народ воював, і Довженко пише таку сильну фразу: «Цілую землю, по якій проходили наші солдати з боями і де вони полягли мільйонами, рятуючи себе й прокляту стару повію Європу». У щоденник він заносить чіткий постулат: «Зроблено так багато зла, що помстою його вже не приховаєш. Потрібна не лють і ненависть, а висота розуму». Ця висота розуму народного і перемогла.

Патріот Довженко своїм твором «Україна в огні» засудив війну, її ідеолога — божевільного Гітлера, недолугу політику верхівки, що обіцяла здобути перемогу малими жертвами на чужій території, а сама кинула на розтерзання ворогові свій народ. «Україна в огні» — це крик змученого серця письменника-громадянина, уклін своєму народові, який у тяжких муках здобув перемогу.

А в 1945 році Довженко записує у щоденнику: «Закінчилась світова війна. Я хочу працювати. Я хочу вірити до смерті, що вже не потрібні будуть людству... генерали. Що буде мир. Що не потрібні будуть герої мученики».

МОЄ СТАВЛЕННЯ ДО ОБРАЗУ ОЛЕСІ

З КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ»

Кіноповість О. П. Довженка «Україна в огні» — багатоплановий, багатопроблемний твір. І звернення автора до моральних проблем,

загальнолюдських цінностей робить його близьким і хвилюючим для всіх поколінь, включаючи й сучасне. Найбільш цікавим і складним є, на мій погляд, образ Олесі.

Найкращими рисами української дівчини наділив Олесю письменник: «Тиха, без єдиної хмаринки на чолі, майстриця квітів, чарівних вишивок і пісень». «Вона не була звичайною дівчиною. Вона була красива і чепурна. Олесею пишалася вся округа. Бувало, після роботи, вечорами, вона, як пtiця, ну так же багато співала коло хати на все село, так голосно і так прекрасно, як, мабуть, і не снилося ні одній припудреній артистці з орденами. А вишивки Олесі висіли на стінах під склом в європейських музеях: в Лондоні, в музеї Альберт-Вікторія, в Парижі, в Мюнхені і Нью-Йорку, хоч вона про це й не знала. Мати її учила всьому. Була Олеся тонкою, обдарованою натурою, тактовною, доброю, роботящою і бездоганно вихованою хорошим чесним родом. Легковажні хлопці трохи соромились Олесі, вважаючи її за горду і неприступну...»

І ось ця горда, неприступна, бездоганно вихована дівчина, відчуваючи, що незабаром опиниться в окупації, під загрозою наруги над собою, зважується «на крок нечуваний, небачений ні в її селі ніколи, ні в усім її народі». Вона пропонує незнайомому нашому воїнові, що відступав останнім, переночувати з нею, щоб не дісталася вона ворогові.

Чи був у Олесі вибір, інший вихід? Мабуть, був. Але у відчаї дівчина його не бачила для себе. Тому, хоча вчинок її і суперечить народній моралі, ми можемо зрозуміти його. Це свого роду порив патріотизму, що свідчить про велику ненависть героїні до фашистів.

Життя не милувало Олесю. Волею трагічних обставин вона потрапила до списку для відправки на каторжні роботи в Німеччину. Кілька разів тікала з дороги, проте невдало. Пережила наругу, приниження і знущання поліцаїв. Але увесь час глибоко вірила у своє призначення жінки і в необхідність вистояти, вижити. Вона говорить Христі: «Ми жінки, Христе. Ми матері нашого народу. Треба все перенести, треба родити дітей, щоб не перевівся народ». І в цих словах вчувається велика мудрість, успадкована від пращурів.

Олеся працювала, знову ж таки за дивним збігом обставин, у фрау Крауз, дружини відомого нам німецького завойовника Ернста фон Крауза. Коли прийшла звістка про загибель сина Людвіга, німкеня разом із невісткою хотіли задушити полонянку, але їй вдалося вирватися. «Вона йшла додому. Сила, що несла на схід, на Україну, була надзвичайна. Її несла мудра невмируща воля до життя роду, оте велике й найглибше, що складає в народі його вічність».

Тепер вона «була вже не красива, не молода, не чорнява. У неї було сиве волосся і брудні, вимучені руки...»

І не треба питати, говорить автор, якою ціною вона добралася додому. Бо тоді б почали зневажати її за аморальність, відвертатися від неї. Закони воєнного часу страшні та невблаганні. Єдине, що залишалось Олесі,— «слідувати за природою, що послала людині щастя забуття лихого в добромu часі».

Автор навмисне не показує свою улюблену героїню в активній боротьбі з ворогом, у героїчних вчинках. І в цьому я вбачаю глибоку гуманістичну спрямованість Довженкового твору: призначення жінки на землі — народжувати дітей, бути берегинею роду, а не воювати. Олеся в розмові з Христею про помсту говорить: «У мене друга вдача. Я м'яка, не войовнича. В мене зло не тримається. Все прощаю, як дурна. Все забуваю. Жити ж треба?» Можливо, у цих, на перший погляд, простих словах і є найвища життєва мудрість: адже як жити, ростити дітей зі злом і ненавистю у серці?

Думаю, що Олеся — втілення поетичної душі України, авторового ідеалу. Цим вона близька, дорога й нам.

ТРАГЕДІЙНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНИ В КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ»

Україна... За фольклорною та літературною традицією перед нашим внутрішнім зором постають «тихі води, ясні зорі». Та не такою бачимо нашу землю у кіноповісті О. П. Довженка. Сама назва-метафора «Україна в огні» налаштовує на печаль і гнів, на сприйняття великої народної трагедії. Епітети «кривава», «попалена», «розбита», «поруйнована», «обездолена в загравах пожеж» доповнюють «портрет» України, знесиленої більшовиками і сплюндрованої фашистами.

Укотре вже упродовж своєї історії наша Україна ставала руїною. Хіба можна спокійно читати ось такий опис: «Високе полум'я гуло у саме небо, тріщало, вибухало глухими вибухами, і тоді великі солом'яні пласти огню, немов душі українських розгніваних матерів, літали в темному димному небі і згасали далеко в пустоті небес... Горіло все... Усе загинуло... Не стало ні хат, ні садків, ні добрих лагідних людей. Одні тільки печі білили серед попелу... Нікому було ні плакати, ні кричати, ні проклинати».

Картин пожеж і вогню в кіноповісті багато, і перед нашим «духовним зором» виникла вся Україна в огні, у множині страждань і тяжких протирічливих трагедійних стиків. Велика нещаслива земля».

Образ України постає не лише в безпосередніх описах, а й у ліричних звертаннях, які інколи так нагадують «Слово о полку Ігоревім»: «О українська земле, як укривавилась ти! Ріки кров'ю поналивано, озера слізьми та жалем. Байраки й переправи трупом запалися...

Світе мій убогий! Де на тобі пролилося стільки крові, як у нас на Україні? Де стільки передсмертних криків, сліз, відчаю? Горе розлилося по недобитих вокзалах».

«І все ж Україна — прекрасна», — доводить нам автор. Прекрасна, як мати о будь-якій порі. О. Довженко знаходить у собі сили побачити й за таких обставин красу. У його творі багато описів-краєвидів різної пори — ранкової, полуденної, передвечорової, вечірньої і нічної. Ось один із таких чудових пейзажів: «Світало. Зайшов уже місяць, і зорі погасли давно... Невмирущі соняшники повертали свої мрійні голови на схід сонця. Було тихо скрізь, так тихо-тихо, і тільки далеко десь гуло важким радісним громом».

Але природа нашої вітчизни — це не лише пречудові краєвиди, а й сама земля, чорнозем, який гітлерівці вивозили вагонами до Німеччини. Недаремно Крауз-старший говорить своєму синові: «Цю землю можна їсти. На! Їж!» У кіноповісті землею клянеться колишній поліцай, що перейшов до партизанів: «Клянуся святою рідною нашою землею! От щоби подавився нею, гляньте! — він почав їсти землю, обливаючи її сльозами». Такий клятві, мабуть, можна вірити. І Христа Хутірна клянеться командирові партизанського загону святою своєю землею.

Але Україна — це насамперед українці. Які ж вони у кіноповісті? Працьовиті, відважні, мужні, співучі, терпеливі, з одвічним потягом до краси. Разом із тим столітні пута рабства привчили їх до покірності, політичної безграмотності та байдужості, страху. Їх не вчили власної історії, тому не стали в пригоді у боротьбі проти ворога ніхто «із славних прадідів, великих воїнів».

Навіть фашистські офіцери дивуються: «До чого народ зіпсовано. Все доносять...» Ернст фон Крауз говорить: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії... Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання бога, власності, сім'ї, дружи! ...У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників...»

України нема без пісні, тому пісня — складова її образу. Починається і закінчується кіноповість саме піснею «Ой піду я до роду гуляти», і це, незважаючи на трагедійність твору, дає якусь надію, вселяє оптимізм у читача. У пісні «Усі гори зеленіють, тільки одна гора чорна» виливають «по степах, по горах, по долинах» свою тугу невільниці, яких везуть із Полтавщини до Німеччини. Олеся і Христа співають «Летіла зозуля через мою хату», посилаючи останній привіт рідній домівці з далекої дороги. Над табором полонених тихим чумацьким реквіємом по застреленій Мотрі Левчисі розносились журлива «Не вернемось, чайко, ти матінко наша». Народна пісня супроводжує все життя героїв кіноповісті, є виразником їхніх дум, почувань і мрій.

Якою сміливою треба бути людині, щоб так мужньо і безкомпромісно описати народне лихо на рідній землі та його причини, не розкидаючи при цьому «серпчків і молоточків та зірочок», як радили «доброзичливці».

Ніде в «Україні в огні» ми не знайдемо притаманного тогочасній літературі славослов'я владі, верховному командуванню і «мудрим вождям».

Тому цей твір мужній, вражаючий та унікальний, і ставить свого автора у ряд національних героїв України, її вірних синів.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ АВТОРА У КІНОПОВІСТІ «УКРАЇНА В ОГНІ»

Читаєш кіноповість «Україна в огні», дивиєшся і захоплюєшся. Якою поетичною силою, художньою майстерністю треба володіти автору, щоб читач усім серцем проникся болями і трагедіями народу,

думав над проблемами твору, як над своїми власними, що зачіпають за живе, болять, як рани.

Сценарій фільму «Україна в огні» складається з п'ятдесяти епізодів-картин, а кожна з них — з певної кількості кінокадрів. Але це ще й кіноповість, тому можна говорити про розділи. Епізоди, що лягли в основу цих розділів, — надзвичайні, виняткової сили, що виростають до символів: люди у ярмах і шлеях у середині ХХ століття орють землю; цнотлива і скромна дівчина відчайдушно пропонує себе першому стрічному, але нашому воїну, щоб не дістатися ворогові; хлопець обіцяє коханій повернутися до неї за будь-яку ціну, хоч бронзовим пам'ятником за вікном; двоє українців душать один одного на ключому дроті концтабору за переконання; батько записує дочку на німецьку каторгу; син-дезертир вбиває власного батька; мати гонить сина-поліція дрючком у партизани. Світ знову розколовся на «своїх» і «чужих» незалежно від ступеня кровної спорідненості. То ж кожна така картина — відображення кричущих протиріч, якими сповнене життя нашого народу, відображення безмежної як зовнішньої, так і внутрішньої трагедії України. Прийом контрастів, часто вживаний автором, виправдовує себе у творі, бо саме це стало основою негараздів, «суперечливих трагедійних стиків» у нашому суспільстві під час війни.

Батальні сцени описані Довженком із неабияким знанням стратегії і тактики ведення бою. Ось лише один приклад:

«Огонь... Огонь... Огонь. Танки репались і перекидались, і горіли, як на страшному суді. Горіло залізо, горіла сталь. Шалений вогонь гніву й пристрасті битви надавав бійцям такої велетенської сили, що важкі гармати вертілись у них у руках, як іграшки.

Літали зграї переляканих, знавіснілих птиць. Лисиці дрижали в норах... Вовки в кущах, наївшись людського м'яса, припадали черевами до землі. ...Вони повзали, не сміючи навіть вити, і клацали зубами. Вовчиці плакали.

Такий страшний був світ у бою. Одна лише людина могла витерпіти бій. Тут боролось безсмертя із смертю».

У поетичній стилістиці сценарію чільне місце належить метафорі, персоніфікації та алегорії. Їх зустрічаємо скрізь у творі: «Степи гнівом утоптані та прокляттям, та тугою, та жалем», «на другий день затужила вся вулиця», «плакав вагон», та й сама назва твору метафорична — «Україна в огні».

У композиції письменник використовує й такі прийоми, як описи сну чи видіння. Вони виконують роль ретардації (гальмування) дії для глибшого її осмислення (тяжкопораненому Василю Кравчині на операційному столі ввижається-пригадується, то як його витягають із палаючого танка, то як він керує атакою, то як падає від вибуху ворожої гранати).

Сон Ернста фон Крауза про те, як його піймали партизани і покарали за скоєне, є передбаченням подій, що незабаром стануться.

У кіноповісті більша, ніж у звичайному епічному творі, роль підтексту — він посилює психологізм твору. Так, замість тривалого діалогу між

Запорожцем і Забродою, в якому було б передано всю напругу їхньої взаємної ненависті, автор дає одну-єдину фразу: «...вони подали один одному руки, розстрілявши тут же один одного очима».

Здавалося б, у такому серйозному, трагедійному творі не до жартів. Але письменник вірний правді життя і показує ще одну рису українського національного характеру — вміння посміятися над собою та над іншими навіть у найскладніший час. Це, на мій погляд, іде від наших славних предків — мужніх козаків-запорожців, що сміялися ворогові в лице, навіть сидячи на палі.

Найбільше у повісті жартує і діє з гумором Мина Товченик. Він умудрився підслуховувати ворогів у самому штабі, сидячи на печі. Але не втримав язика і вирішив висловити вголос свою думку про Гітлера. На питання окупантів, які його схопили, де Запорожець, він відповідає: «Де куц, там і Запорожець, де ліс, там і тисяча...» Мина кмітливо втікає від поліцаїв знову на піч, а коли його ще раз піймали, то, щоб відтягти свою страту, починає з натхненням співати фашистський гімн так, що окупанти вимушені були замертти струнко в офіційному вітанні. На щастя Товченика саме в цей момент нагодилися партизани, і той, «знявши петлю, почав по-хазяйськи складати віршовку».

Отже, О. П. Довженко у кіноповісті «Україна в огні» показав себе визначним майстром пера, людиною з гарячим серцем, якій болять рани народні і яка вірить у безсмертя свого рідного народу.

ОБРАЗ АВТОРА У «ЩОДЕННИКУ» О. ДОВЖЕНКА

Існує така думка, що найбільші муки — це муки совісті. То ж, роблячи підсумок свого життя, Олександр Петрович Довженко записує в щоденнику: «Мені сорок вісім років. Моему серцю — шістдесят. Воно зносилося від частого гніву, і обурення, і туги. Недосконалість видимого порядку речей навколо підточила і зв'язила його». І додає: «Мабуть, я дратую людей, як приспане сумління». У цьому — весь Довженко. Правдивий, суворий і безкомпромісний у питаннях справедливого ставлення до народу і вразливий, беззахисний в особистому житті, яке, власне, й не було особистим, а все віддане людям, праці на добро. На більше ніж чотириста сторінок друкованого тексту — лише кілька рядків про свою любов до дружини і друга Юлії Солнцевої, про свою хворобу і матеріальні нестатки. То ж його твір можна назвати не «Щоденником» О. Довженка, а щоденником українського народу, вірним сином якого письменник був навіть у своєму «московському засланні».

Зі скупих записів перед нами постає перш за все людина — громадський діяч, із глибоким державним мисленням, мудрими і далекоглядними планами перебудови недосконалого світу.

Довженка турбує і стан справ у колгоспному селі, коли людину фактично «відлучили» від землі, не дали змоги відчутися господарем на ній. Письменник пропонує наділити селян великими (до гектара)

земельними ділянками, щоб вони могли на них трудитися й мати моральне та матеріальне задоволення, виховувати в дітей любов до праці на землі.

Особливо турбує митця стан виховання молоді. Він пише, що необхідно відразу після війни переглянути усю систему шкільного і дошкільного виховання. Потрібно, щоб діти знали справжню історію свого народу, щоб у них виховувався патріотизм та людська гідність. Те ж стосується й безправного в суспільстві учителя, без якого неможливо виховати «гарну молодь».

Олександр Петрович, спостерігаючи, як фотокореспонденти і журналісти намагаються якнайбільше зафіксувати жахливі картини війни, думає про те, що людська душа — це чаша для горя. І коли ця чаша повна, скільки не лий — уже більше не поміститься. Отже, мабуть, не це вже потрібно народу від літератури, а необхідне виховання на чомусь доброму, на прекрасному.

Глибоко іронічні й саркастичні нотатки письменника про чиновників, бюрократів, які дістали високі посади, не маючи для цього ні хисту, ні знань, самі нещасливі і роблять навколо сотні, а то й тисячі нещасливих людей.

Вражає сміливість висловлювань письменника, його критичний та далекоглядний розум. Адже за кожен рядок, коли б він потрапив свого часу до відповідних органів, можна було б поплатитися не лише волею, а й життям. Митець відчуває, що може зробити більше, ніж знімати хороші фільми й писати книги, але до державної діяльності його «не пущено».

Не обов'язково читати біографію письменника, щоб уявити його собі. Варто почитати «Щоденник», і перед нами постане геніальна, мудра, розважлива у своїх помислах і справах людина, справжній патріот і вірний син українського народу з масштабним, різнобічним, далекоглядним і навіть провісницьким мисленням. Разом із тим це людина вразлива, ніжна, беззахисна перед чиновницьким бюрократизмом, байдужістю і тупістю. І глибоко нещасна. Бо не може бути така людина, як Довженко, щасливою, коли нещасний її народ. Хоч своє призначення митець бачив у житті «для добра і любові».

«ЩОДЕННИК» О. ДОВЖЕНКА — ВРАЖАЮЧИЙ ДОКУМЕНТ ТРАГІЧНОЇ ДОБИ

Що таке «Щоденник» О. П. Довженка? Це збірка окремих розрізаних записів письменника більше ніж за десятиліття. З точки зору логіки це, мабуть, важко назвати художнім, літературним твором. І все ж це твір, причому мистецький, високохудожній, бо пронизаний наскрізною гуманістичною ідеєю, освітлений любов'ю автора до життя, до людини. Разом із тим проникнутий гострим осудом жорстокої тоталітарної системи, яка нівечила народ фізично і морально, приводила його до жахливого рабського становища.

Можна не читати багатьох книг про війну, щоб уявити собі той трагічний і героїчний час. Варто переглянути «Щоденник» О. П. Довженка — і знайдеш відповіді на всі болючі питання: чому на першому етапі довелося так багато відступати, чи виправдані оті безмірні жертви народу, за які провини мільйони людей, що пережили окупацію, знову потрапили в табори, але вже сталінські.

Окремими епізодами, замальовками Довженко подає величну картину безприкладного героїзму народу в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Це розповіді про хлопчика Тараса, що помстився за вбитого батька-партизана, про дідів-перевізників, новітніх сусаніних, про жінок, якими прикривалися німці при наступі, а ті кричали: «Стріляйте по нас, не жалійте! Рятуйте себе і Україну — скривавлену Матір!», про мужніх матросів, які співали, йдучи роздягненими по лютому морозу в Києві на страту, і безліч інших.

Не можна спокійно читати Довженкові примітки про те, що за час війни на фоні збіднілої виснаженої нужденної народної маси з'явилося багато задоволених життям людей. Ось «сотня наркомів. Всі молодого і середнього віку. Короткошії, товсті і однаково одягнені. Багато їдять і часто...» Після перемоги над ворогом ці наркоми не їздили по селах, що пережили окупацію, не втішали вдів і сиріт, не допомагали пораненим. Вони вудили рибу в Дінці, їли смачні страви, розповідали анекдоти і годинами розмовляли по державному апарату зі своїми дружинами і коханками.

При цьому вони не забували лише одного: дотримуватися «пильності». Білгородський комендант вирішив перевірити документи на переправі, де скупчилася величезна кількість машин і людей. Це надовго затримало їх проходження через міст, налетіли ворожі літаки і все розбомбили. Загибло більше тисячі людей і вся техніка. З боєм описує Довженко загибель Шостої армії. Коли з німецького «мішка» якимсь дивом вирвався один із командирів і попросив термінової допомоги (а ще можна було врятувати тисячі бійців!), його арештували, почали допитувати. Тим часом рештки армії загинули. Чи не злочинна ця «пильність» і дурість?

Письменник звертався до командування з проектом, як використати той мільйон оточенців, що скупчився у прифронтовій смузі, на користь діючій армії. Адже вони ще не зрадники, не злочинці, могли б служити добрим поповненням у війську, в партизанських загонах. Але до його думки не прислухалися...

Довженко завжди обурювало, що при всіх негараздах офіційні повідомлення бадьорі й оптимістичні: «Наші трибуни робили якісь невідомі майстри з особливого дерева і, мабуть, заклили, заворожили їх. Бо з них ніхто не міг сказати правди, навіть найбільші сміливці». Звичайно, це ще один наслідок тиску тоталітарної системи, яка нещадно переслідувала і нищила усіх «інакомислячих».

Митець вболівав і про «заблудні душі» дезертирів, бо їх так багато у нас було, вважаючи, що це горе їхнє, а не вина: «Не судить їх треба, а просить пробачення і плакати за погане виховання, за духовне каліцтво у великий час. Хто судитиме? Брати-слідчі з трибуналів, що розпивають горілку у ідальні, з непривітним поглядом очей».

Недаремно письменник ніби обмовлюється про те, що хотів подати заяву для вступу до Комуністичної партії, але «не бачив там чистих рук».

Навіть у літературі — суцільний обман. Довженко пише, що убитих — мільйон, а герой один — Люба Земська. І далі іронічно-болісно додає: «О Україно, як же ти збідніла героями!».

Якими б печальними, похмурими і вражаючими не були нотатки письменника, оптимізм, віра у свій народ все ж переважають у нього. Довженко описує, як за кілометр від фронту бійці і командири орють і сіють.

Повоєнні Довженкові записи сповнені планів, проектів реформування в галузі освіти, культури, виховання молодого покоління, архітектури, літератури. Як і тими думками, що все це залишається, на жаль, не почутим, не зреалізованими. І зараз, через кілька десятиліть, дихає на нас із «Щоденника» могутній, самобутній талант геніального Довженка.

УЛАС САМЧУК

Доповідь про письменника

Улас Олексійович Самчук (справжнє прізвище — Данильчук) народився 20 лютого 1905 року в селі Дермань на Рівненщині. Батьки — Олексій (1869–1936) та Анастасія (1877–1933) — були заможними селянами. Із п'ятох дітей вижив лише він.

У. Самчук закінчив спочатку сільську школу в селі Тилявці, потім Дерманську двокласну школу при семінарії та Крем'янецьку гімназію ім. Стешенка. 7 березня 1927 року він був мобілізований до польської армії, служив у Західній Польщі, звідки 23 серпня 1927 року дезертував до Німеччини. У. Самчук опинився у місті Бойтен, три місяці працював бендюжником, учителював у родині директора місцевої гімназії, пізніше переїхав до міста Бреслау (нині — Вроцлав), де почав відвідувати лекції в місцевому університеті. 1929 року У. Самчук залишив Німеччину і переїхав до столиці Чехословаччини Праги, де завершив своє навчання в українському вільному університеті (1929–1931).

З 1929 року У. Самчук плідно співпрацює зі львівським «Літературно-науковим вісником», часописами «Самостійна думка» (Чернівці), «Розбудова нації» (Берлін) та іншими. У цей час письменник розпочинає працю над епопеєю «Волинь». Перша книга під назвою «Куди тече та річка» з'явилася 1934 року, два наступні томи: «Війна і революція» та «Батько і син» були написані упродовж 1935–1937 років. Паралельно з працею над «Волинню» У. Самчук написав ще два романи, присвячені українському селу: «Кулак» (1932) і «Марія» (1934).

Восени 1938 — весною 1939 року У. Самчук як кореспондент брав безпосередню участь у проголошенні Закарпатської України під проводом Августина Волошина. Після поразки цієї відчайдушної спроби самостійного державного будівництва письменник потрапив до угорської тюрми, звідки йому майже чудом вдалося вислизнути. Наслідком цих вражень став роман «Гори говорять».

З початком агресії фашистської Німеччини проти Радянського Союзу У. Самчук, не полишаючи надії на розбудову Української Самостійної Держави, нелегально перетнув кордон у липні 1941 року і прийшов до Львова. Пізніше він став головним редактором рівненської газети «Волинь». За публікацію 23 березня 1942 року статті «Так було і так буде» У. Самчука заарештували. Внаслідок втручання колишніх приятелів (ще з часів перебування його в Німеччині) письменника через місяць звільнили. Після виходу з тюрми він продовжує друкуватися в різних, переважно українських, виданнях.

З 1943 року У. Самчук перебирається на захід: Львів, Польща, Німеччина. Після закінчення війни письменник опинився в таборах «Ді-Пі», де був обраний головою Мистецького українського руху (МУР) — організації українських митців-емігрантів, до якого серед інших входили Василь Барка, Іван Багряний, Євген Маланюк, Тодось Осьмачка, Юрій Шевельов. Там же вийшов друком автобіографічний роман «Юність Василя Шеремети» (1947) та перша частина нового роману-епопеї «Ost» під назвою «Морозів хутір» (1948). (Другий том епопеї — «Темнота», виданий в Америці 1957 року, а третій — «Втеча від себе» — 1982 року в Канаді).

23 вересня 1947 року У. Самчук виїхав до Канади, де в Торонто провів останні сорок років життя. У цей час він став одним із засновників Об'єднання українських письменників «Слово» 1954 року. З-під пера письменника вийшли романи: «Чого не гоїть вогонь» (1959) про боротьбу УПА на Волині, «На твердій землі» (1967), «Слідами піонерів» (1980) про життя українських переселенців у Канаді та США. У. Самчук пише також спогади, присвячені передусім рокам Другої світової війни: «П'ять по дванадцятій», «На білому коні», «На коні вороному», «Планета Ді-Пі» тощо.

Помер Улас Самчук 9 липня 1987 р. в Торонто, похований на цвинтарі церкви св. Володимира канадського містечка Київ.

Твори У. Самчука написані в кращих традиціях європейської реалістичної прози, для яких характерні масштабність і багатоаспектність охоплення дійсності, глибоке розкриття психології персонажів. Письменнику вдається поєднати публіцистичність оповіді з поетизацією селянського життя.

РОЗКРИТТЯ ДУХОВНОЇ КРАСИ СЕЛЯНКИ-ТРУДІВНИЦІ У РОМАНІ У. САМЧУКА «МАРІЯ»

Центральним образом роману-хроніки є жінка на ім'я Марія. Звичайна селянка, якій випала така ж доля, як мільйонам жінок-матерів, жінок-трудівниць, що пережили нелегкі часи. Це образ звичайної жінки, що чесно працювала, кохала, робила помилки у житті і спокутувала їх стократ своєю долею. В її образі підкреслені визначальні риси українського менталітету: суттєвість, важливість мистецьких переживань і водночас здатність до дії, волевиявлення, усвідомлення чину. Вона неосвічена, про таких говорили, що вони, мовляв, темні, але її єство містить стільки складних філософських глибин. Досить пригадати, коли вона молодою співала: «Коли співаєш,

голос в'ється і обнімається з зорями». Так само щирі і палкі її сльози: «Марія плаче, коли на широкому світі тісно стає, а душа вимагає простору». Рано залишившись сиротою, вона змушена була працювати ще дитиною, та праця не лякала її. Дівчина розуміла, що тільки працею можна заробити не лише кусень хліба насущного, але й повагу людей. Вона селянка, це її чин, і вона не зраджує його, повсякденно це підтверджуючи й ніколи не замутнюючи. Марііна праця — це її самовияв, її творчість, її боротьба за право зватися людиною, мати гідність, власність, а значить, і повагу односельців. Чемна, вихована на кращих традиціях народної моралі, вона не могла не подобатися. Тому й обрав її Корній, тому кохав її Гнат. Здавалося, усе складалося щасливо у дівочому житті Марії: вона кохає Корнія і відчуває себе коханою, її поважають люди за веселу вдачу, за працелюбність. Оце б і простелитися доли вишитим чистим рушником, та не так склалося. Корнія забрали до війська аж на сім років. Як вона чекала бодай вісточки від нього, щоб знати: вона кохана. Але Корній не обізвався жодним словом. А вона ж так хотіла уваги, прихистку, тепла! Тому й не витримала: віддала рушники нелюбому Гнатові. І хоч Гнат, що кохав її понад життя, вважав, що його любові на двох вистачить, та не судилося їм щастя: настали будні, виявилось, що їх так важко терпіти без любові. Діти, які було відродили Марію, запалили сімейне вогнище, повмирили. Може, була це кара Божа за зраду кохання? Хто зна! Та жінка не бажає миритися зі своїм нещастям, як пташка з клітки, рветься на волю. Та не вернеш дівочтво, ба й пов'язана вона шлюбом із Гнатом, якого не жаліє зовсім. За це осуджують її у селі. Та вона й сама зрозуміла потім, як зле вчинила. Може, тому й не виказала Гната, що потім підпалив її з Корнієм хату. Вона вважала це справедливою карою, а самого Гната вважала святим. І не тому, що той одяг ченця надів, а тому, що, страждаючи, ніколи не відмовився ні від страждань, ні від любові. Душа цієї жінки завжди була відкрита для добра і любові, вона здатна прощати і любити людей, і це головне у її характері, так само як працелюбність і терпіння.

Завдяки Марііній волі до життя, до гідності поступово почав повертатися до землі Корній. Із ним вона збудувала міцну, тривалу, по-селянському заможну сім'ю, у якій народилися діти. Може, вона прожила б щасливе трудове життя, коли б не революція, коли б не син Максим, котрий пішов до більшовиків, коли б не голодомор. Образ Марії — це тип жінки-трудівниці, не ідеалізований, узятий із самого життя. Але це й узагальнений, возвеличений образ жінки-матері, що викликає біблійні асоціації. Не випадково цю аналогію проводить в останній частині сам автор: «Але пригадай, сестро, ту Марію, ту Святу Матір, що родила світові Бога живого... І пригадай велику Матір, яка день і ніч стояла під хрестом розп'ятого Сина. Пригадай її велику мужність, попроси у Неї сили пережити твоє горе і видержати так само, як це видержала Вона, найбільша зо всіх матерів...» Ці слова звернені не просто до Марії-жінки. Глибина і монолітність образу Марії, його національна органічність дозволяють стверджувати, що Марія — це символ багатостраждальної України.

ТЕМА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА ГОЛОДОМОРУ У РОМАНІ-ХРОНІЦІ У. САМЧУКА «МАРІЯ»

Роман «Марія» — перший в українській літературі твір про голодомор і насильницьку колективізацію — закінчується страшно і трагічно. Старий, знесилений голодом Корній жорстоко розправляється з сином-запроданцем і йде у невідомість, щоб померти. Дочка і онука гинуть із голоду, а самотня Марія, простившись із Гнатом, перебуває в агонії перед смертю, страшною смертю з голоду. Але не загибель пророкує автор, він хоче викликати опір такому розвитку подій, адже роман написаний у 1933 році. Письменник прагне викликати бажання змінити долю працелюбного народу, кинутого у безодню голодної смерті на благословенній родючій землі України.

Правда про ті часи висловлена щирим співчуттям до людей, життя яких було поламане брутально і жорстоко. Життя звичайних людей, усталене, розмірене розумними традиціями і працею, було протиставлене недоречності, чужорідності тих новацій, які несла з собою влада більшовиків: «Жнива щороку мали свою пору, освячену святими, овіяну піснями... Цього року спізнилися. Поля злучені в один ряд. Люди зсіпані у велику череду». Наступила пора руйнації. Яка ж сила несла її? Хто і що умертвили голодною смертю цвіт хліборобської родини України? Автор дає виразний портрет тієї сили: «на возах лежать і сидять люди. Розхристані сорочки, загорілі волохаті груди, немиті лица, чорні брудні руки...» Вжиті тут епітети символізують дике варварство, що наступає, бо на чолі його люди з брудними руками. Вони співають, і слова тієї пісні пояснюють справжню мету «носіїв» влади: «Ех, Україна, да хлебородная». Вже те, що роблять «ребята» на Маріїній землі, символізує суть дій усієї влади більшовиків на Україні: «...рвали, розкидали і топтали кіньми (покуси)». Те саме робили і з долями людськими. Перш за все намагалися знищити селянина-трудівника, хлібороба, доброго хазяїна. Тих, хто своєю невтомною працею здобув добробут для своєї сім'ї, назвали куркулями і ворогами трудового народу. Але ж любов до землі, до праці була стрижнем їхньої моралі — моралі трудівника-хлібороба. Хибне гасло більшовиків про розподіл порівну чужого добра було надто спокусливими для тих, хто через лінощі або пияцтво не заробив ані поваги від людей, ані добробуту. Про те, що то були за люди, свідчить образ Максима Перепутьки — людини, яка не знає ні жалю, ні сорому, ні страху. Як і Максим, ці люди здебільшого не знали землі, не любили її і не вміли працювати, але бажали керувати тими, хто добре на цьому знався, і диктувати їм свої умови. І от «зерно дали у глевку землю і приволочили. Скиба злилася, і, як пригріло сонце, повіяв сухий східний вітер, затверділа і стала репатись. Ярина ледве вибилася з землі і пожовкла». Довелося шукати зерно для пересіву. А звинуватили сільських трудівників, які зроду такого не робили у своїй роботі на полі. Але новій владі ніколи було усе з'ясовувати, як ніколи з голоду. Одразу стало зрозуміло, що влада не тільки не вміє працювати на людину праці, а ще й робить усе, аби принизити її,

примусити схилитися перед силою. Такий був справжній план. Від України вимагали «хлеба». Україна дала вам «хлеба». Україна корчиться з голоду колгоспів, обливається потом, риє свій чорнозем і видирає з землі «хлеб». Отак давалася українцям колективізація.

Про все це Улас Самчук написав ще у 1933 році, але його книга була заборонена і вийшла в Україні лише у 1991 році. Офіційна радянська історія взагалі заперечувала факт голодомору — цього історичного страждання і мук української нації, відомих усьому світові. Ця книга стала першим монументом пам'яті тим мільйонам українців і українців, котрих налігачем голодомору примушували йти до колгоспів, до соціалізму. Вона стала першим художнім документом, що в мистецьких образах зафіксував цей небачений злочин проти цілого народу.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТИСЯЧОЛІТНІХ СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «МАРІЯ»

Роман Уласа Самчука «Марія» — книга про людське життя, про долю. Це твір глибоко гуманістичний, твір, що розглядає найважливіші моральні проблеми. Серед них одна з найголовніших — роль сімейних традицій у житті людини, у житті нації.

На історії будь-якого народу згубно відбивається втрата родовідних людей. Влада більшовиків була особливо зацікавлена в докорінному винищенні родин. Діти «відповідали» за батьків, змушені привселюдно зрікатися їх, як це зробив Максим Перепутька із братом Лавріном і з рідними батьком та матір'ю. Влада боялася, що генетична програма роду відновиться, а відтак історична пам'ять теж воскресне у якомусь поколінні. Чим густіше перехрещення родів, тим міцніше нація, тим стійкіша її мораль, глибша свідомість. Але новій владі потрібні були такі люди, щоб спустошені поневолені душі їх легко було заповнити своєю мораллю, своєю ідеологією. Виховувалося покоління, що мусило усе «забути». Сьогодні ми поставлені перед проблемою відновлення тієї пам'яті, що зберегла віковічні традиції цілого народу. Роман Уласа Самчука є живою згадкою про ті віками сформовані традиції, що увібрали найважливіші моральні засади, які допомагали вижити нації. Перш за все це традиції сімейного чину. Найважливішим правилом в українській родині була повага до батьків, що були центром родини, її основою, її законом. Дітей любили, а тому намагалися з дитинства прищеплювати їм любов до праці. Змалку кожен знав: поважають за працелюбність і шанобливе ставлення до людей, людина повинна працею добувати свій хліб, любити землю, поважати батьків. Так жили завжди. Осередком народної моралі була саме родина. Вступаючи до шлюбу, молоді мусили знати: сім'я — це не тільки свята, але й будні, щоденна праця. У Марії з Гнатом так і не вийшло нічого, бо не було любові — основи сім'ї. Кохання

допомагає перемогти будь-які труднощі і негаразди, як це сталося у сім'ї Марії з Корнієм. Але як би не було важко, не можна порушувати подружніх обов'язків. Коли Марія, не витримавши буднів із нелюбим чоловіком, вирішила повернути собі свято дівочої волі, це було розцінено як бунт проти моральних традицій, і громада піддає осуду Марію, жаліє Гната. Як це боляче, коли хтось у сім'ї не зважає на освячені віками моральні правила, відчула Марія на собі, коли син її Максим виріс чужим для своєї сім'ї, для народу. Він зрадив перш за все батьків, ігноруючи ті моральні цінності, що мали велике значення для них. Коли він вистрелив в ікону, якою благословляли Марію до шлюбу, вона, вжахнувшись, зрозуміла: «...настав початок кінця». Найтяжчі дні минулого перед ним здрибніли. Сором за сина палить і Марію, і Корнія, але вони обидва намагаються вберегти одне одного від розчарування. Та правди ніде діти: Максим замахнувся не тільки на батьків, рідного брата — він руйнував тисячолітні моральні закони свого народу. Ось воно, те, про що читав селянам Гнат із Біблії: «...возстане син на батька, батько на сина... і буде глад по цілій землі...» Це були знаки руйнації основ їхнього життя — життя родинного, освяченого віками, заповіданого їхніми батьками. «Повстаньте і повірте в себе!» — закликає зневірених людей Гнат. Слова його звернені у майбутнє, до всіх нас: «Бог любить того, хто відчуває в собі частину його самого, його безсмертного, його розумного і його всемогучого. Яке право маєте ви, діти найкращої з країн, не чути себе такими?..»

**ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ У СТАТТІ УЛАСА САМЧУКА
«НАРІД ЧИ ЧЕРНЬ»**

План

- I. Улас Самчук — «Гомер українського життя ХХ ст.».
 - II. Стаття «Нарід чи чернь» — крик душі письменника-патріота, що вболіває за свій народ.
 1. «Хто ми? ...Нація чи маса?».
 2. Людська гідність — «це мішок картоплі чи порвані чоботи?».
 3. Основна заповідь людини-європейця — «почувати себе свідомим у всіх своїх вчинках та поступуваннях».
 4. Основа життя — не клас, а порядна творча свідомою людиною.
 5. Національна свідомість — це перша передумова свідомості і творчості.
 6. Нещастя українського народу — намагання повернути історію проти його природи.
 7. Наслідок чужого втручання — втрата мови, перетворення на юрбу.
 - III. Актуальність статті У. Самчука в наші дні.
-

ФЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА

Доповідь про письменника

Феодосій Степанович Осьмачка народився 16 травня 1895 р. в с. Куцівці тодішнього Черкаського повіту Київської губернії в родині селянина. Після закінчення місцевої школи працював писарем, 1915 р. екстерном склав іспит при Київській 1-й гімназії на звання земського вчителя. 1916 р. Т. Осьмачка був мобілізований до армії, але захворів і невдовзі після Лютневої революції був звільнений, повернувся додому, де вчителював, брав активну участь у діяльності місцевої «Просвіти» та певний час служив у курені «Чорних запорожців» армії УНР.

Восени 1921 р. Т. Осьмачка вступив до Київського інституту народної освіти. Через рік він одружився зі студенткою медінституту Лесею Трохименко, але сімейне життя у нього не склалося через складний характер поета та матеріальну скруту. Т. Осьмачці довелося залишити навчання і влаштуватися вчителем у Києві. Як поет Т. Осьмачка належав до літературної групи «Ланка» (з 1926 р. — МАРС (Майстерня Революційного Слова), до якої з-поміж інших входили В. Підмогильний, Є. Плужник, Б. Антоненко-Давидович і Г. Косинка, з яким у Т. Осьмачки склалися особливо дружні стосунки.

На початку 1930-х рр. поет виїхав працювати на Кубань. Потім працював у селі біля тодішнього прикордоння, прагнучи виїхати з СРСР. Пізніше Т. Осьмачка зробив небачений у Радянському Союзі крок — він 1932 р. прибув до Харкова, де подав офіційну заяву на дозвіл виїхати за кордон, що пояснював своєю незгодою із національною політикою радянської влади та неможливістю вільно творити. 5 лютого 1933 р. поета заарештували, але, зважаючи на нервову хворобу, відпустили. У квітні цього ж року в Києві він подав ще одну заяву до німецького консульства з проханням допомогти виїхати до Німеччини. Його знову заарештували і запроторили до психіатричної лікарні, але згодом випустили. Він ще кілька разів потрапляв до психіатричної лікарні протягом 1930-х рр., жив деякий час у Ленінграді, де знову зробив невдалу спробу сісти на пароплав, що йшов до Фінляндії. Ймовірно, що від арешту та знищення Т. Осьмачку рятував паспорт, виданий ленінградською психіатричною лікарнею, який дозволяв йому час від часу бувати на волі.

Початок війни та окупацію німцями Києва поет застав у Кирилівській психіатричній лікарні. Проживши зиму 1941—1942 рр. у рідні на Черкащині, він у квітні 1942 р. переїхав до Львова. Під кінець 1944 р. Т. Осьмачка був змушений емігрувати на Захід. Спочатку були табори для переміщених осіб («Ді-Пі») в повоєнній Німеччині, де він брав доволі активну участь у діяльності МУРУ (Мистецького Українського Руху).

Перебування по в'язницях та психіатричних лікарнях далось взнаки, бо Т. Осьмачці скрізь увижалися агенти КДБ, він був хворий на манію переслідування, тому раптово міняв місце проживання, цураючись знайомств і людських контактів. 1948 р. Т. Осьмачка переїхав до США, пізніше

жив у Канаді та знову в США. У лютому 1961 р. поет несподівано вилетів до Іспанії, відвідав Париж і Мюнхен, де після інсульту знов опинився в лікарні. Як громадянина США його спеціальним військовим літаком відправили до Америки. Помер Т. Осьмачка 7 вересня 1962 р. в психіатричній лікарні під Нью-Йорком.

Творчість Осьмачки позначена впливом поетики символізму та експресіонізму. Перша друкована збірка Т. Осьмачки «Круча» вийшла 1922 р. У ній поет спробував творчо осмислити нещодавні події громадянської війни та голоду 1921 р. Друга збірка «Скіфські вогні» побачила світ 1925 р., провідними мотивами її стали пошук правди та палкий біль за долю народу, віра в його незнищенність; в основу лягли міфологічні мотиви та поетика символізму. 1929 р. вийшла третя збірка поета — «Клекіт», де поміж хаотичних образів домінували апокаліптичні візії передчуття поетом майбутньої трагедії українського села. Поетичний доробок Т. Осьмачки 1920-х рр. критика вважає найяскравішим виявом в українській літературі експресіонізму.

Після поневірянь 1930-х рр. наступна збірка поезій «Сучасникам» побачила світ лише у Львові 1943 р. Символіка в пізніх поезіях Т. Осьмачки стає спокійнішою, набуває рис неоромантизму, в них відчувається нерозривна єдність поета з українською традицією, народною поезією та міфотворчістю. Вже в США 1953 р. вийшла поетична збірка «Китиці часу», а наступного року з'явилася велика книга вибраних поезій «Із-під світу» (1954).

У рамках Українського Мистецького Руху Т. Осьмачка видав віршований роман «Поет» (1947) та прозову повість «Старший боярин» (1946). У цьому творі особливо відчутний вплив М. Гоголя: романтичне світосприйняття, казкові видіння, переплетіння реального і фантастичного, елементи етнографічно-фольклорної оповіді, ліричні відступи тощо. Поетичний талант Т. Осьмачки проявився у наявності в художній структурі повісті яскравих епітетів, несподіваних метафор та образів-символів. Письменник створив власну візію ідеальної України напередодні катастрофи 1917 року, показавши реальність альтернативного шляху.

Пізніше з'явилися прозові твори «План до двору» (1951) і «Ротонда душогубців» (1956), де основою сюжету стали події колективізації та голоду в Україні поч. 1930-х рр. На художності цих двох творів негативно позначилися публіцистична заостреність та чітка національна позиція автора. Але, незважаючи на це, твори Т. Осьмачки прихильно поціновані критиками та літературознавцями.

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ СВІТОСПРИЙМАННЯ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

(За повістю «Старший боярин»)

Тодось Осьмачка — досить оригінальний письменник доби Розстріляного Відродження. Його дивовижна доля вражає сучасного читача. Блискуча літературна кар'єра... Арешти... Допити... Психічний злам...

Божевілья... Еміграція... Поневіряння... Гнаний чорним демоном страху, Осьмачка не знав спокою ні вдень, ні вночі. На мою думку, цей нетиповий психічний стан автора сприяв створенню повісті «Старший боярин».

Читаючи повість Т. Осьмачки, іноді не розумієш, де шукати грань між реальним і міфічним. А чи є вона взагалі у «Старшому боярині»? Читачеві слід «ввімкнути» всі механізми своєї уяви, аби збагнути світ художніх образів Т. Осьмачки. Герої повісті ніби розділені на два табори. У першому, представленому Маркулою Пузанем і Харламπίєм Пронем, зосереджені люди з нечистим сумлінням, які прагнуть зруйнувати «селянський рай», а тому автор сприймає їх як нечисту силу, бо зраджувати рідний народ, на думку Осьмачки, — це все одно, що продавати душу чортові. Інші ж герої — Гордій, Варка, отець Діяковський, Горпина Корецька, члени «Першого куреня вільних українців» — сповідують такі моральні цінності, як добро, правда, справедливість, милосердя. Усі вони інтуїтивно прагнуть бути рівними, а тому негативно ставляться до будь-якої влади. Але разом з тим Т. Осьмачка стверджує, що, незважаючи на ідейно-політичні обставини, українець завжди тягнеться до прекрасного. Тому автор разом зі своїми героями милується звуками української пісні, народженням світанку, золотим сяйвом сонця, яке випромінює життєдайну чисту енергію.

Т. Осьмачка у повісті «Старший боярин» намагається знайти відповідь на питання: що може врятувати людину від самотності та мізерності? А відповідь проста: любов, тільки любов! Саме вона з'єднає Гордія і Варку, вирвавши її з монастиря, а його — з розбійницького гурту. Тому щастя для Осьмачки — це кохати і бути коханим.

Але не лише завдяки коханню жевріє вогник щастя в душах Осьмаччиних героїв. У повісті автор досить вдало показав зв'язок між людиною та її господарством. Коли гине одне — гине й друге. Саме тому знищення садиби священника він порівнює із зруйнуванням Києва татарами. Пронь добре знав психологію українців, тому його програмою було довести Україну до зубожіння та руїни. Зубожіє Україна — сини й доньки її підуть в небуття.

Отже, для світосприймання Т. Осьмачки характерні міфологічне, демонологічне мислення, віра у всепереможну силу кохання, утопічне бачення України як «селянського раю», де всі матимуть рівні можливості для розвитку своїх найкращих рис.

ІВАН БАГРЯНИЙ

Доповідь про письменника

Іван Павлович Лозов'ягін (справжнє прізвище письменника, що походить від зрусифікованого — *Лозов'яга*) народився 2 жовтня (за старим стилем 19 вересня) 1906 року в місті Охтирка в родині робітника-муляра. Початкову освіту він здобув у рідному місті, 1922 року закінчив Краснопільську художньо-керамічну школу. З 1922 по 1926 рік майбутній

письменник, поет і драматург працював на різних посадах: від секретаря комсомолу Тростянецького цукрового заводу до окружного інспектора міліції, викладав малювання тощо. У 1926—1930 роках учився в Київському художньому інституті.

Літературну творчість І. Багрянний розпочав ще під час навчання в Охтирській вищепочатковій школі, редагуючи учнівський рукописний журнал «Надія». З 1924 року він входив до охтирської філії літературного угруповання «Плуг», де 1925 року під псевдонімом «Іван Полярний» видав збірку новел «Чорні силуети». Перший твір, підписаний ім'ям «Іван Багрянний», був надрукований у київському журналі «Глобус» за 1926 рік. У наступних роках його поетичні та прозові твори періодично з'являються на сторінках українських журналів. 1929 року вийшла перша збірка поезій І. Багряного «До меж заказаних», що мала підзаголовок «Поезії. Кн. 2».

Сенсацією в українському літературному середовищі стала поема «Ave Maria» (1929), яку молодий поет видав в Охтирці власним коштом. Твір одразу ж був заборонений, але 90% тиражу вже встигло розійтися. Гнів цензури викликав не так зміст поеми, як передмова, написана у формі листа до редактора, де автор виступив проти свавілля радянської цензури.

1930 року І. Багрянний видав великий історичний роман у віршах «Скелька». Але ситуація в країні вже докорінно змінювалася. 1931 року в журналі «Критика» була надрукована велика стаття-донос О. Правдюка «Куркульським шляхом», в якій автора «Скельки» було названо «співцем куркульської ідеології» та відвертим ворогом радянської влади. Була заборонена поетична збірка «В поті чола». І. Багрянний ще встиг видати книжку нарисів «Крокви над табором», але 16 квітня 1932 року його було заарештовано і за звинуваченням у контрреволюційній пропаганді засуджено до заслання на Далекий Схід. Там він оселився серед українців т. зв. Зеленого Клину, життя і побут яких він пізніше змалював у романі «Тигролови».

Звільнившись, І. Багрянний виїхав до Охтирки. І року не пробувши на волі, 16 червня 1938 року він знову потрапив за ґрати. Письменник вже мав досвід і попереднього слідства, і табору, тому, визнаючи звинувачення у контрреволюційній агітації (за що вже відсидів), він не підписав «зізнання» у терористичній діяльності, якого всіма засобами намагалися вибити з нього слідчі. Після падіння наркома НКВС М. Єжова частину в'язнів, які не визнали себе винними, було звільнено. 1 квітня 1940 року справу І. Багряного було припинено за відсутністю доказів, і він вийшов із неволі. Два роки допитів у харківських тюрмах лягли в основу роману «Сад Гетсиманський».

Під час окупації України фашистами І. Багрянний працював художником в Охтирському театрі, друкувався в газетах «Голос Охтирщини», «Нова Україна», «Наші дні». Написав комедію-сатиру «Генерал», яку запропонував до постановки Охтирському театру. 1942 року, коли почалися репресії фашистів проти українського самостійницького руху,

письменника засудили до страти, і він був змушений переховуватися. І. Багряний перебрався на Галичину, де на нелегальній схованці УПА за два тижні написав роман «Тигролови», який у дуже скороченому вигляді вийшов 1944 року у видавництві «Вечірня година» під назвою «Звіролови». Тоді ж була написана поема «Гуляй-поле».

Наближення кінця війни змусило І. Багряного емігрувати: спочатку до Словаччини, потім до Австрії та Німеччини, де він опинився в американській зоні окупації у таборах «Ді-Пі» («D. P.» — від англійського «Displaced person» — переміщена особа, утікач). Виступаючи проти примусового повернення до СРСР, якого вимагала радянська адміністрація, І. Багряний написав памфлет «Чому я не хочу вертатися до СРСР?», в якому пояснював західним союзникам, що змусило тисячі людей тікати зі своєї батьківщини.

В еміграції І. Багряний займався громадсько-політичною та журналістською діяльністю: заснував газету «Українські вісті», разом з І. Майстренком став ініціатором створення УРДП (Української Револьюційно-Демократичної партії), обирався заступником і головою Української Національної Ради, був організатором і засновником українського молодіжного руху ОДУМ.

Разом з громадсько-політичною діяльністю І. Багряний брав активну участь у літературно-мистецькому житті української еміграції. Наприкінці вересня 1945 року І. Багряний разом з В. Домонтовичем, Ю. Косачем, І. Костецьким, І. Майстренком, Л. Полтавою та Ю. Шерехом заснували об'єднання українських митців на еміграції під назвою «Мистецький український рух» (МУР). Письменник брав найактивнішу участь у роботі МУРу, виступаючи не лише з художніми творами та теоретико-літературними статтями, але й створивши книжку жартів, пародій та епіграм «Бура в Мурі» (1947). Після 1948–1949 років через від'їзд багатьох членів діяльність цього об'єднання припинилася.

Плідно працював І. Багряний як письменник. 1946 року вийшла збірка поезій «Золотий бумеранг», що мала підзаголовок «Рештки загубленого, конфіскованого та знищеного». Того ж року в двох томах, повністю, вийшов роман «Тигролови», 1947 року — драматична повість «Морітурі» та «повість-вертеп» «Розгром». Наступного року письменник видав комедію-сатиру «Генерал», а в 1950 — роман «Сад Гетсиманський». 1953 року вийшла повість «Огненне коло» про розгром дивізії «Галичина». І. Багряний замислив написати роман-епопею у чотирьох книгах (тетралогію) про долі української молоді 1940-х років. Із цього задуму 1957 року побачила світ лише перша частина — роман «Маруся Богуславка». Твори письменника перекладалися багатьма мовами. Так, лише перекладів роману «Тигролови» було розпродано понад мільйон примірників.

Проте підірване в молодості здоров'я давалося взнаки: до набутого в тюрмі туберкульозу долучився діабет, потім — серцева хвороба. В останні роки письменникові доводилось все частіше перебувати в лікарнях та санаторіях.

Помер Іван Багряний у західнонімецькому санаторії Сент-Блазійен 25 серпня 1963 року. Похований у Новому Ульмі. Вже після смерті письменника друзі видали роман «Людина біжить над прірвою», який був написаний ще в 1948–1949 роках. З 1990 року твори письменника почали друкувати і на батьківщині, а 1991 року І. Багряний був нагороджений Державною премією України ім. Т. Г. Шевченка (посмертно).

ЯКІ ГРІХИ СПОКУТУВАВ ГРИГОРІЙ МНОГОГРІШНИЙ

(За романом І. Багряного «Тигролови»)

Наші далекі предки, без сумніву, мали підстави давати один одному промовисті прізвища. Так чинить і більшість письменників, називаючи своїх героїв. То ж які гріхи у Григорія Многогрішного і за що йому випав такий тернистий шлях? А «гріхів», як на тоталітарну систему, що душила все живе й мисляче, доволі багато: розум, гідність, національна самосвідомість, сміливість. І найбільший «гріх» — любов до батьківщини, до Матері-України та її замученого, обдуреного народу.

Автор робить свого героя нащадком славного гетьмана Дем'яна Многогрішного, першого політичного засланця Сибіру. І це глибокий символ невимовно тяжкої долі українського народу, який споконвіку страждав від нападів ворогів зовнішніх, а потім був стероризований, напівзнищений ворогами внутрішніми, новітніми варварами.

Образ молодого інтелігента 30-х років, та ще й змальованого у героїко-романтичному плані, для української літератури новий. Ми захоплюємось юнаком, що став легендою, гордим соколом для в'язнів ешелону смерті, підпилявши неймовірними зусиллями дошки вагону і вистрибнувши на ходу зі скаженого поїзда. Він став «дияволом» і страшною легендою для свого мучителя — слідчого Медвина, бо під страшними тортурами не зламався, не став просити, а тільки проклинав або мовчав.

Григорій Многогрішний ішов безмежними тайговими нетрями, без їжі, одягу, без будь-яких засобів для оборони чи полювання, без напрямку, і все-таки не втрачав віри: «Проте відчай не брав його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб ще впадати у відчай. ...Його гнала вперед надзвичайна впертість, сто раз випробувана і загартована мужність. Вперед, наперекір всьому!» Виснажений, зголоднілий втікач знайшов у собі сили, щоб врятувати не лише себе, а й дівчину від лютого звіра.

Григорій виявляє себе згодом чудовим мисливцем, навіть бере участь у полюванні на тигрів. Його девіз: «Бог не без милості, козак не без щастя».

І щастя його знаходить — він завойовує серце гордої й прекрасної дівчини — Наталки. Вони разом, сміливо кинувши виклик долі, з дивовижними пригодами переходять кордон і опиняються в безпечному місці. Дівчина згодна йти з коханим навіть на його Україну, наражатися на небезпеку. Адже він поклявся собі повернутися на батьківщину, але вже не як вигнанець, а «як месник».

Історія ця може здатися неймовірною, фантастичною, коли б не була частиною життя самого автора. Звичайно, у даному випадку перед нами не автобіографія, а художнє узагальнення, хоч основні факти дійсно збігаються (втеча, переховування в українських переселенців і навіть одруження та повернення на батьківщину).

Отже, Григорій Многогрішний стає живою ланкою, що поєднає дві України — омріяну, сонячну, ясну і нещасливу, стероризовану, скривджену. Тому його образ набирає символічного звучання. Він втілює в собі непокірну й горду молодість та молодість сплюндровану, страчену, яка спокутує, мабуть, гріхи батьків і дідів — покірність, політичну байдужість, непослідовність, довірливість та брак національної самосвідомості.

ЖАНР ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. БАГРЯНОГО (За романом «Тигролови»)

Пригодницький роман. Уже сама назва жанру викликає зацікавлення читача, особливо молодого. Пригоди — це завжди романтика, мрія. Недаремно сам автор, потрапивши в досить скрутне становище (арешт, слідство, висилка на Далекий Схід), писав: «Охотське море. Тайга. Тундра. Звіроловство. Були там поселення давно осілих наших людей з України. Все це, сказати щиро, було мені навіть цікаво».

Взагалі пригодницький жанр в українській літературі представлений не дуже широко і майже незнайомий учням, бо шкільна програма практично не передбачає його вивчення. Мабуть, це данина традиції радянських часів — знайомити молодь лише з «серйозними», «ідеологічно вивіреними» творами, а не з пригодницькою літературою чи фантастикою.

Особливістю ж роману І. Багряного «Тигролови» є те, що він поєднав у собі дуже серйозні, глибокі проблеми з романтикою пригод. Пригоди, у свою чергу, зображені різні за своєю вагою та значущістю: від таких, як втеча головного героя з ешелону смерті і боротьба за виживання в диких тайгових нетрях, до смішних (спостереження за лісовими мешканцями — козою з козеням, гадюкою, колонком) і до пригод «почуттєвих» (Григорій випадково підгледів, як купається Наталка, і мучиться, чи вона не помітила його й не образилась).

Відповідно до законів жанру у романі повинна бути велика кількість дійових осіб, кілька сюжетних ліній, життя героїв зображене протягом значного відрізка часу. В І. Багряного цього немає, і з цього погляду, «Тигролови» швидше мали б бути повістю. Але масштаби проблем, їх широта й глибина (Україна колишня — Дем'ян Многогрішний, перші поселенці — Україна 30-х років ХХ віку; Україна, задавлена сталінським терором, і Україна лісова, ідилічна «Сіркова держава» БАМЛАГ, заробітчани) дають підставу вважати твір романом.

Характер головного героя Григорія Многогрішного вже на початку подається цілісним, сформованим. Але й він розвивається, як і належить

характерові позитивного героя пригодницького твору, по лінії благородства. Юнак тікає з ешелону смерті — і в сотень інших арештантів піднімається дух, з'являється надія хоч не на порятунок, так на помсту своїм мучителям. Блукає в нетрях у пошуках порятунку й безпечного місця — і рятує дівчину-мисливця від розлюченої ведмедиці, хоча сам був на межі смерті від фізичного виснаження. Користується гостинністю Сірків — і стає їм за сина та брата, партнера у полюванні. Закохується в Наталку, страждає, але приховує свої почуття, щоб не наражати дівчину на небезпеку,— і дає їй врешті-решт омріяне щастя взаємної любові.

Роман закінчується щасливо, бо навіщо ж тоді усі ті пригоди? Але читач не тільки із завмиранням серця слідкує за перипетіями сюжету, пригодами героя, а й дізнається багато чого з історії, географії, ботаніки, зоології, українознавства й політики тоталітарного режиму. Тому твір виходить за межі пригодницького роману і має великий пізнавальний та виховний потенціал.

Отже, незважаючи на те, що роман «Тигролови» був фактично першою спробою пера І. Багряного як прозаїка і мав певні недоліки (розтягнутість описів, захоплення деталями мисливської справи, декларативність, багатослівність), він мав і має великий успіх у читачів, що свідчить про неабияку художню майстерність автора.

ПРИРОДА І ЛЮДИНА В РОМАНІ

І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Природа — то колиска людської цивілізації. Завжди вона давала людині матеріальний достаток та насолоду від спілкування з нею. І при дбайливому до себе ставленні віддячувала стократ. Ще Г. С. Сковорода закликав жити в гармонії з природою. Але природа для слабких духом, невмілих та недосвідчених може бути жорстокою, навіть згубною.

У романі І. Багряного «Тигролови» пейзажам приділено багато уваги. В основному це опис далекосхідної тайги, і починається він із напівгумористичної легенди про те, як Господь створив цей дивовижний край: «Отже, як творив наш Бог мир, то йшов він із заходу на схід і розселяв по землі, де що треба за планом. Як той сівач, ніс він у мішку всякої тварі і всякого насіння до лиха і розтикав по землі, де що приходилось...»

І прийшов він аж у той край, що грець його й зна, де. І зупинився він на хребті Сіхоте-Аліня — гори такі є. Аж бачить — земля вже скінчилась, а в нього у мішку ще до лиха всього є!

Дивився, дивився Бог. Вертатись далеко... Так він узяв та й висипав геть з мішка усе тут.

— Живи тут!..

Ну, відтоді і почалось. І поперло. І погнало!»

Детально, із знанням справи описує І. Багрянний чотиририарусну тайгу, хребти й становики, що міняють свій колір, річки, паді й водоспади, наводить легенди про походження їх назв.

Із любов'ю й неабиякою художньою майстерністю описує автор лісових мешканців, інколи ледве не від їх імені. Ось «на поваленій кедрині тремтіли сонячні зайчики. Смугастий звірок-бурундук почав бавитися з ними, задривши хвостика, як той драгун султана, перестрибував через них». Там козеня знайомиться з жабою, а ще далі — зустріч із дивною гадюкою, що рятувала своїх дитинчат у власній пащі. Найзахоплюючіші розповіді — про володаря уссурійських нетрів — тигра, про бій ізюбрів, про полювання та риболовлю.

Природа у письменника завжди жива, одухотворена: «Перед хатою цвітуть гвоздики: насаджені дбайливою дівочою рукою, вони змагаються з пишними тубільними саранками — червоними, жовтими, фіалковими, що розбіглися ген скрізь по схилу річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів у морі яскравої зелені, буйної і соковитої. Великими суцільними масивами рожевіє плакун. А з-за хати повиходили черемхи — повтікали з тайги і стоять, як дівчата, запишалися, заквітчані».

І. Багрянний зображує природу в різні пори року, в різний час. Дика вона, могутня і часто страшна. Можна згадати чимало епізодів, коли герої роману опинялися на грані смерті чи у великій небезпеці. Детально описує письменник паутів — страшне лихо для людей і всіх лісових мешканців. Або змальовує таку картину: «Тиша зімкнулася знову. Напружена і зрадлива тиша нетрів. Десь нагло розітнувся дикий рев. Лютий і страшний. І покотивсь, покотивсь. Урвавсь... Гавкнуло десь із другого боку, так само хижо і тужно... Закричав спросоння глухар... Зрадливі звуки, притаєні шелести... Через самий місяць шугнула нечутно сова. Тайга лише починала жити. Місяць поблід і квапився вгору». Читачеві стає ясно, що виживатиме тут сильніший.

І все ж воля людини, її працьовитість перемагають. Недаремно цей край називали «золотим Ельдорадо». Дійсно, багата земля, ліс і вода давали людині все, коли вона докладала своїх зусиль. Біда лише в тому, що одні люди не дали спокійно жити іншим, нав'язали нову суспільну систему й загубили усі здобутки. Так розпалася «Сіркова держава», і тільки її залишки ховалися в густих нетрях від заздрісного й хижого ока власть імущих.

Таким чином, природа в романі «Тигролови» є також одним із головних узагальнених образів і служить прекрасним фоном для розгортання сюжету та образотворення, підкреслення рис характеру героїв.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ

І. БАГРЯНОГО В РОМАНІ «ТИГРОЛОВИ»

Про художню майстерність письменника завжди говорити важко. Адже існує певний набір художньо-виражальних засобів, якими послуговується будь-який автор. Справа лише в тому, в яких пропорціях це подається і чому віддає перевагу митець, які його улюблені засоби, наскільки вони оригінальні чи традиційні. У справді талановитого письменника, на наш погляд, ці художні засоби мають бути непомітними, але відтворювати такі художні словесні образи, які запам'ятовуються, вражають, роблять неповторною словесну тканину, творять індивідуальний стиль.

Щодо роману І. Багряного «Тигролови», то тут можна знайти прикмети і традиційного, і новаторського.

Із традиційних засобів автор часто вживає епітети, інколи навіть дуже нагромаджує їх. Наприклад, тайга у І. Багряного височенна, чотирирясна, буйна, непролазна, зачарована. І це тільки в одному реченні! Любить письменник і колоритні порівняння (тайга, як африканський праліс; ліщина, мов щітка; повалені дерева, мов велетні на полі бою; тиша, як у дивному храмі дивного бога, та ін.). Зустрічаються й метафори різних видів («сонце ...ткало золоті прошви на білій скатертині»; «тюбетейки грубо перепрошували, виправдовуючись перед френчем»), часті антитези (ударники і літуни, прокурори, розтратники, відповідальні відряженці і безвідповідальні рвачі). Мова роману багата на фразеологізми, прислів'я, афористичні вислови та пісні (ні пари з уст, геройське діло не кожен зробить, козача кров, Бог не без милості, козак не без щастя, у сміливих завжди щастя є). Присутні також елементи драми — діалоги, монологи, риторичні окличні та питальні речення. Синтаксис різноманітний — від серії коротких односкладних речень до складних конструкцій на кільканадцять рядків. Постійно зустрічаються детально виписані пейзажі, інтер'єри. Скрізь присутній майже іронічний підтекст. Але є й те, що належить до творчих знахідок І. Багряного. Оригінальний початок у формі казки — наскільки фантастично страшною, настільки й правдивою. Письменник використовує антитезу не лише на словесному рівні, а й на образному. Два світи — один в арештантському драконівському поїзді, інший — у комфортабельному експресі. І все це під загальною назвою «соціалістическое отечество». Дві України — справжня, стероризована і сплюндрована, та ідилічна, патріархальна держава давніх українських поселенців на Далекому Сході. Хоч інколи письменник буває багатослівним і декларативним, чимало його образів виростають до символів. Наприклад, поїзд — «дракон», шлях Григорія — шлях України, тигри у клітках — доля головного героя. Навіть прізвиська тут не прості, а старовинні козацькі: Многогрішний, Сірко, Мороз.

І. Багрянний — не безсторонній оповідач. Скрізь відчувається у романі біль автора за свій нещасний народ і гнів на тих, хто занাপастив його долю. Це помітно і в патетиці висловів, і в іронічній транскрипції російських слів («дело слави, дело чести, доблесті і геройства», «експрес, которий возіт дрова і лес», «соціалістическое отечество», «ви умерлі, но дело ваше живьот!»). Поряд із «золотими арабесками» автор вживає просторічні, навіть лайливі слова.

Отже, завдяки художній майстерності письменника ми маємо й енциклопедію життя українців Далекого Сходу, і багатопроblemний політичний роман, і чудову пригодницьку книжку зі щасливим, майже фантастичним фіналом, і твір, що дає читачеві естетичну насолоду.

ГНІВНИЙ ОСУД ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Тоталітарний режим, сталінщина, радянська імперія. Для молодого покоління ці слова вже належать до архаїзмів, історичного минулого.

Декому ж не дають спокою страхітливі спогади, а ще інші — жалкують за тією системою, бо вона будувала комунізм «для окремо взятих осіб», серед яких були й вони, а для мільйонів — те, що закінчувалося на «лаг». Бамлаг, Севлаг, Дальлаг і в цілому — ГУЛАГ. Пригадаймо майстерно зображений у романі І. Багряного «Тигролови» «Світ на колесах» та пасажирів комфортабельного експресу, який котився, «м'яко погойдуючись, як у мрійному вальсі, пишаючись шовком фіранок на вікнах, мерехтячи люстрами... ніби разок блискучих коралів».

У салон-вагоні «на сніжно-білих столиках в такт поїздові видзвонювали малиновим дзвоном пляшки: червоне «Бордо», і пиво, і коньяк, і лікери, і золотоверхові портвейни... Обабіч пляшок стоять скляні вази з помаранчами, цукерками, плитками шоколаду, пастилою, тістечками — мерехтять, випромінюючи з боків веселку і снопи проміння». Запопадливі кельнери вгадують наперед кожне бажання клієнта... «Далебі це єдине місце у цілій тій фантастичній «шостій частині світу», де можна зустріти щось подібне. Скільки фасону, скільки шляхетності і багатств і скільки піклування про людину», — іронізує автор.

І це тоді, коли переважна більшість громадян цієї ж країни голодує, надривається від непосильної праці на «ударних будовах»-каторгах, як-от місто Комсомольськ чи Байкало-Амурська магістраль. І тоді, коли тими ж коліями мчать поїзди-дракони зі своїми жертвами-в'язнями в череві, а «крізь заграбовані діри» дивляться «тоскно грона мерехтливих очей» людей, одірваних од рідного краю, замучених і зневажених. Можливо, це злочинці, вбивці, грабіжники? Ні! Це чесні трударі — полтавські, катеринославські й херсонські «куркулі», «державні злодії», суджені «за колоски» та й всякі «вороги» — вчені, учителі, селяни і робітники... Григорій Многогрішний, один із таких арештантів, утікач, розповідає Наталці про причину свого жорстокого вчинку щодо майора ОГПУ — НКВД: «Цей пес відбивав мені печінки, ламав кості, розчавлював мою молодість і намагався подряпати серце, якби дістав. Так довгих-довгих два роки він мене мучив. А потім спровадив до божевільні. І все за те, що я любив свою батьківщину.

І я ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Я втік з божевільні... Потім мене знову піймали і знову мучили такі, як він, — його поплічники... А потім присудили до двадцяти п'яти років каторги. І все тільки за те, що я любив свій нещасний край і народ...»

Усі, хто відчував себе людиною мислячою, а тим більше свідомим українцем, безжалюно винищувалися тоталітарною системою, якій потрібні були лише безвільні, безголосі раби, що, не пам'ятаючи свого роду й племені, повністю були б віддані «вождю».

Найогіднішим втіленням сталінізму є образ майора ОГПУ — НКВД Медвина. Цей слідчий зробив собі кар'єру на кістках, крові та стражданнях людей. І пишався цим: «Диво — це він! І легенда — це він! Тут — під блискучою уніформою — сховані такі речі, що перед ними поблідли б сам Арсеньєв... і навіть всі тигри». «Він дисциплінований, і точний,

і не схильний вдаватися у дрібниці». Такі, як честь і саме життя в'язнів. Медвин не марнує часу: у поїзді, їдучи на нову високу посаду, п'є вино і штудіює промову вождя. Цитатами з неї про «бдітельность» можна прикрити будь-який свій злочин, тортури й знущання беззахисних арештованих. Добитися повної влади над тілом і душею в'язня, змусити його падати на коліна, просити й благати — ось кредо цього служачки. Та очі цих замучених усе життя переслідували його, не давали спати. Гине Медвин, як боягуз, від справедливої помсти Многогрішного.

Разом із вождем згинула і система тоталітаризму. Наш народ невпинно рухається по шляху до демократії. Але ні-ні, та й чується зітхання за «твердою рукою». Ці люди забувають, що народові ота «тверда рука» обійшлася мільйонами життів і невимовними стражданнями.

Своїм гнівним осудом тоталітарної системи І. Багрянний застерігає від помилок прийдешні покоління. Письменник виражає глибоку віру в краще майбутнє свого народу, адже в нього завжди були і є такі лицарі духу, як Григорій Многогрішний.

ПРО ЛИЦАРСЬКУ ЛЮБОВ І ДІВОЧЕ СЕРЦЕ (Тема кохання в романі І. Багряного «Тигролови»)

Про кохання написано тисячі книг. Здавалося б, уже нічого нового про нього не скажеш. Але через неповторність людських характерів і особистостей воно кожного разу дає новий сюжет, нову небачену картину життя.

Так і в книзі І. Багряного «Тигролови». Випадково на життєвій дорозі зустрічаються юнак і дівчина. Він — її рятівник від лютого звіра, герой. Потім вона та її сім'я рятують хлопця. Обоє молоді, красиві, розумні, сміливі. І ніякого третього між ними, як це часто буває. Але дуже непросто складаються стосунки молодих людей. Григорій — освічений (інженер, авіаконструктор), досвідчений не лише в житті взагалі, а, мабуть, і в коханні. Ось його роздуми, як вчинити зі своєю любов'ю до Наталки: «Борюкався сам з собою, не знав, як бути. Піти уторованим шляхом і добиватися приязні, залицятися, зваблювати, задурювати він не смів і не міг. Та й ба, всі засоби з випробуваного запасу всесвітніх залицяльників тут були б безсилі. Це не та людина, це щось інше».

Вона ж — лісовичка. Суворе тайгове життя загартувало її характер, зробило гордою. Мати про неї говорить: «...і в кого тільки вдалась? Їй би на коні, та на полозках, та з гвинтівкою, та з собаками... І пре туди, куди й чоловік не насмілиться».

Григорієві здавалося, що Наталка «навіть у голову собі не клала того, що з ним діялось. Вона — дитя ще не займаного спокою. Вона, здавалось, навіть не розуміла, що воно таке, те кохання». Постійно кепкувала з хлопця, гостро й нетерпляче реагувала на вияви Григорієвих почуттів. Ніби боялася розслабитися, поступитися в чомусь чоловікові (бо в усьому іншому, особливо в полюванні, — не поступалася).

Проте дівчина таємно піклувалася про Григорія. То послала свого собаку, коли той ледь не заблукав, полюючи на рябців. То приїхала сама аж на схили Сіхоте-Аліня: «Кінь під нею був мокрий і аж тремтів — то ж гнала без сталого відпочинку, без зупинок, либонь. А сама... сама була спокійна. Побачила ще здалеку, що хлопці живісінькі, і була спокійна, весела. А до Григорія навіть байдужа. Не наближалася до нього, уникала зустрічатися поглядами». Іншим разом врятувала від снігової заметілі й диких звірів, ледь не заблукавши з ним і сама. Але образилася за мимовільний Григоріїв поцілунок, коли вона спала. Григорій дуже переживав тоді, не йшов до табору, аж поки не почув веселий сміх цієї «хімерної» дівчини.

Григорій, закохавшись у Наталку, милувався нею («Спостерігав годинами. Гнучка, як вуж, граційна, як мавка, вона таїла в собі дивну силу, ця дівчина. Поєднання дівочої краси та чар з дикістю майже первісною, неприступною»). Як міг хлопець боровся зі своїм почуттям. Тікав у ліс, занурювався у річку, стояв під водоспадом. Бо «з його становищем він просто не мав права. Хто він? Вепр, що сховався в хащах від мисливців. Без права на життя, без паспорту. Вепр! Завтра його вислідять, і треба буде кидатись напропад, ламаючи куці головою. Або йти грудьми на видиму смерть. І якби дівчина відповіла на його почуття, то це було б велике нещастя для обох».

Але кохання не кидало його. І розум підкорився серцю. Один із розділів роману так і називається: «Заколот і капітуляція». Григорій терпів, але коли б йому запропонував хто покинути все і піти, навряд чи зміг би й чи схотів би, бо «він був щасливий біля неї. Він відчував, як у нім кипіла і вирувала кров від самого звучання її голосу. Голос той відгукувався у нім дивним, багатим відгуком, з болем, з мукою. І це було щастя. Болоче, але велике, майже не досяжне для розуму щастя. І розум капітулював».

Це щастя і спокій зникли в одну мить, коли сталося несподіване. Уперше, мабуть, у житті Сірковий мисливський намет пограбували. По деяких прикметах Григорій Многогрішний дізнався, що в тайзі перебуває його запеклий ворог, слідчий Медвин, якому він поклявся помститися й за себе, й за тисячі замучених ним людей. Акт справедливої помсти відбувся. А цей вчинок поклав край усьому: «Все відтяв за одним разом — і ворогів, і друзів, і спокій, все...»

Першим, що побачив юнак після цього, були... очі закоханої Наталки. Мусив пояснювати свій вчинок, розказувати свою страшну таємницю арештанта й утікача. Дівчина серцем повірила, що Григорій вчинив справедливо, що інакше не можна було, але не могла змиритися з розлукою. Вона переборолася своєю дівочою сором'язливістю і виказала разом усе, що так довго приховувала: «...враз нагло раптом припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно — це розставання. Це навіки. Боже мій! І поцілувала... Ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу».

Бачачи неминучість розлуки, Наталка зібрала всю свою мужність і гордість, віддала Григорієві власний вінчестер, порадила, куди йти, і пішла зі слізьми геть.

Григорій рушив до кордону, змагаючись із самим собою: зайти чи не зайти попрощатися з сім'єю, яка замінила йому рідну? Зайти — наразити на небезпеку себе і їх, травмувати ще раз серце коханої; не зайти — образити навіки близьких людей. Благородне серце Григорія обирає небезпечніше, але людяніше. Він цілу ніч ішов і, нарешті, став на порозі Сіркової хати, де була гнітюча мовчанка, як після якоїсь непоправної втрати. Мати аж заплакала, а батько й Грицько зраділи, що не розчарувалися у своєму другові.

Наталка ж вийшла до хатини, потім ввійшла одягнена, як на полювання. Стала проти Григорія і мить дивилася йому у вічі з мукою, із запитанням. І, знайшовши там відповідь — любов, взяла коханого за руку й опустила перед враженими батьками навколішки для благословіння.

Батько суворо подивився на юнака, але дівчина не дала йому сказати: «Григорій не має права говорити! Я знаю, що він скаже! Але він збреше! Він зрадить сам себе ради вас. ...Я мовчала довгі місяці, як камінь. Я змагалась із собою... Я не знала, а сьогодні — я бачу, тепер я бачу, що загину. То ж ваша кров у мені. Ви ж знаєте, що я ваша дочка... Не губіть же мене!»

Старий Сірко бачив, що тут уже нічого не вдієш — його кров заговорила. А Григорій, розуміючи, до чого може дійти, «мовчки опустився на коліна поруч, тяжко похиливши голову, як під сокиру; бачив, що дівчина може переступити батьківське слово заради нього».

Чому ж юнак тяжко голову похилив, «як під сокиру»? Мабуть, розумів, на яку жертву йде кохана, нехтуючи власною безпекою та благополуччям.

Закінчується ця історія щасливо. Молодята, благословлені батьками, завдяки своїй сміливості й винахідливості успішно переходять кордон й опиняються в безпечному місці. Тут вони дають волю почуттям, так довго стримуваним: «І дуріли обоє, опиваючись тим щастям до нестями». Наталочка аж шаліла «в нападі безумної радості, невисловленої любові, безоглядної вірності.— Ми підем... Ми підем тепер... На тую... на твою Україну!» Дівчина готова йти за своїм коханим на будь-яку небезпеку, на будь-які випробування, навіть на смерть. Наталку та її обранця зв'язало справжнє щире кохання, засноване не тільки на палких почуттях, а й на спорідненості двох сміливих душ.

Ми не знаємо, як складеться доля героїв у подальшому житті, але віримо, що такі люди, як вони, зуміють зберегти свою любов.

АНДРІЙ МАЛИШКО**Доповідь про поета**

Андрій Самійлович Малишко народився 2 (15) листопада 1912 року в селі Обухові Київської області в родині шевця. 1932 року закінчив Київський інститут народної освіти. Деякий час вчителював, працював у газетах «Комсомолец України», «Літературній газеті», журналі «Молодий більшовик». Друкуватися почав з 1930 року. У другій половині 30-х — на початку 40-х років вийшли друком збірки А. Малишка «Батьківщина» (1936), «Лірика» (1938), «З книги життя» (1938), «Народження синів» (1939), «Жайворонки» (1940), «Листи червоноармійця Опанаса Байди» (1940). Пізніше ним були створені поеми «Ярина» (1938), «Кармалюк» (1940), «Дума про козака Данила» (1940). Під час Великої Вітчизняної війни А. Малишко був кореспондентом газет «Красная армия», «За Радянську Україну!», «За честь Батьківщини». У 1944–1947 роках — відповідальним редактором журналу «Дніпро». Окрім нарисів, репортажів, відозв у пресі, поет видав збірки «Україно моя!» (1942), «Слово о полку» (1943), «Битва» (1943), «Полонянка» (1944), «Ярославна» (1946). За поему «Прометей» (1946) та збірку «Лірика» (1947) А. Малишко був удостоєний Сталінської премії (1947).

Наступний етап літературної творчості А. Малишка — це півтора повоєнних десятиліття, коли вийшли збірки «Весняна книга» (1949), «За синім морем» (1950; Сталінська премія, 1951), «Дарунки вождю» (1952), «Книга братів» (1954), «Що записано мною» (1956), «Серце моєї матері» (1959). Їхня художньо-естетична вартість нерівнозначна. Мажорно-радісна тональність багатьох віршів поета (особливо у збірці «Весняна книга»), романтична піднесеність стилю не відповідали реальній атмосфері повоєнної дійсності — важкого періоду в житті народу, особливо селянства, якому поет присвятив чимало поезій.

Певна заданість ідейно-змістової основи творів спричинила й до збіднення засобів художньої виразності. І лише наприкінці 50-х років творчість А. Малишка звільняється від поверховості, загальників, псевдопатетики.

У 60-ті роки поетичний талант А. Малишка реалізувався більш повно і різнобічно. Він опублікував книжки «Полудень віку» (1960), «Листи на світанні» (1961), «Прозорість» (1962), «Далекі орбіти» (1962; Державна премія України ім. Т. Г. Шевченка, 1964), «Дорога під яворами» (1964; Державна премія СРСР, 1969), «Рута» (1966), «Серпень душі моєї» (1970) та ін. На слова А. Малишка композиторами П. Майбородою, Л. Ревуцьким, О. Білашем та іншими створено багато пісень («Київський вальс», «Пісня про рушник», «Стежина», «Вчителька» та ін.). Попри надмірну заідеологізованість, характерними рисами лірики А. Малишка є народні етико-естетичні уявлення, народні форми вираження їх і принципи творення цих форм.

Помер А. Малишко 17 лютого 1970 року в місті Києві. Похований на Байковому цвинтарі.

ЛЮДСЬКА ДОЛЯ ТА ЛЮБОВ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ У ТВОРЧОСТІ А. МАЛИШКА

Ти мене з дитинства підіймала,
Хліб дала з піснями солов'я,
Відвела доріг мені немало,
Земле, зореносице моя!

А. Малишко

Вогонь Прометейя... Горить він у серці юнака зі Смоленщини, спаленого фашистами на кручах України...

Вогонь Прометейя горить у серці «хлопчика з монгольськими очима», вічно юного душею Андрія Малишка, горить цей вогонь любові до своєї рідної України, її народу.

Скільки пісень, поем, віршів написано про звичайного скромного трудівника, який свою працю тісно пов'язує зі своєю долею, з любов'ю до рідної землі. Для чого земля, коли немає на ній щасливої людини? Для чого людина, коли у неї немає рідної землі-батьківщини, якій вона віддає всю свою силу, працю?!

Отже, доля людини тісно пов'язана із долею землі, яку треба прикрашати, збагачувати своєю невтомною працею, любов'ю. Якщо перегорнути усі 10 томів творчого доробку А. С. Малишка, то переважають твори, в яких розкривається ця тема.

Сам виходець із селянської родини, Малишко не з книжок знав життя людини-хлібороба, яка в часи воєнного лихоліття стає солдатом, але думками лине до своєї стихії — мирної праці на землі.

Ще зовсім молодий поет розумів суть поєднання людини і землі:

Глянем в райдужні поля.
Там лежить моя родима,
В темнім цвіті несходима,
В битвах радісна земля!

Як щиро радіє урожаєві Хома Метелик, рільничий бригадир, бо знає, що своєю працею, любов'ю до землі він покращує свою долю і долю землі — України:

Яке безмежжя! Небеса безкраї,
Ромашка сяє, ніжна і проста.
У тім степу людина виходжає,
Надурожай безмежно вироста.

І материнська доля переплітається з долею землі, бо хто ж, як не матері, обробляють землю, щоб вона була не тільки багатою, а й красивою:

Руки смагли, чесні і робочі,
Півстолітні чесні мозолі.

Такими ж люблячими землю постають перед нами теслярі, кашоварі, прості солдати, колишні трударі. У них одна мета: розбити ворога і повернутись до мирної праці, бо безмежно люблять свою землю.

У «Баладі про колосок» Малишко розповідає неординарну історію: у пораненого солдата на грудях від теплої крові проросло зернятко, яке солдати кладуть у попелище:

Іде солдат, бредє солдат
І стане ненароком:
Торкне рукою колосок,
Хазяйським гляне оком
І пригада отецький дім,
Жону й дітей в неволі
І свій далекий колосок
В розбомбленому полі.

У людини, яка віддала своє життя за рідну землю, хоч і коротка, але прекрасна доля:

...Зозулю в груди вбито,
Похиливсь, поблід з лица...
Жив солдат, умер солдат...

Але товариш Зозулі не згоден із такою долею побратима:

Ні,— сказав товариш тихо,—
Я ім'я твоє беру...
І зову його по звичці:
— Є Зозуля? Де він? — Я! —
На вечірній перекличці
Ожива його ім'я.

У циклі віршів «Україно моя» поетове «я» зливається з «ми» всього народу. Від імені народу він виявляє безмежну любов до своєї рідної землі, здатний за неї померти, аби її доля була щасливою:

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

Після Вітчизняної війни народ відбудовує зруйноване фашистами господарство. Андрій Малишко не залишається осторонь.

У 1948 році видає поему «Це було на світанку», у якій змальовує тяжку і в той же час прекрасну долю жінки-трудівниці, яка всю свою силу і снагу віддала землі-годувальниці.

Складний життєвий шлях пройшла ця жінка. Бідність, участь у громадянській війні, втрата чоловіка. Вона підняла на ноги і виховала трьох дітей — справжніх громадян своєї землі. Докія Петрівна щаслива тим, що обробляла землю, прикрашала її:

Ти лежала горбата, нужденна, безсила,
Я ж руками своїми звела тебе, знаю,
Вмила потом і колосом заколосила.

І немає більшого щастя для людини, як зв'язати свою долю з рідною землею. Докія Петрівна смертельно хвора, але вона не боїться вмерти, бо залишила по собі хорошу пам'ять:

Підуть люди в луги, на устояні роси,
Буде жайворон в небі дзвеніть малиново.
«Тут Докія косила»,— і ляжуть покоси,
«Тут Докія співала»,— і родиться слово.

Ховають жінку у світлий день. Від старого до малого вийшли провонати трудівницю в останній путь, бо така людина заслуговує на пошану:

Ордени її винесли всі шанобливо,
На хустині гаптованій винесли далі
«Знак пошани» — за перше врожайісте літо,
За життя її світле й труди небували
Все відзначено й людям в серця перелито!

Навіть земля, яка доводила, що Докія слабка і підвладна її силі, поклонилася трудівниці.

Андрій Самійлович Малишко прославляв просту людину — трудівника, і те, що він писав про цих людей, можна з повним правом віднести і до нього самого, бо він теж віддав усе своє життя заради щастя людей, щастя своєї рідної землі:

Де б не йшов
І де б не знав чужі краї,
Я бережу її любов,
Труди і помисли її.

ВІРШІ А. МАЛИШКА, ЩО СТАЛИ ПІСНЯМИ

Поезія А. Малишка — глибоко лірична, щира, безпосередня. Поет глибоко переживає те, про що пише. Його творам притаманна ліричність, емоційність, простота, прозорість змісту. Тому однією з особливостей поезії А. С. Малишка є її музикальність. Поет був сам музично обдарованою людиною, мав чудовий голос (баритон), добре співав.

На слова А. Малишка написано понад сто пісень композиторами О. Білашем, Платоном та Георгієм Майбородами, Л. Ревуцьким та іншими. Це передусім «Пісня про рушник», «Учителька», «Ми підем, де трави похилі», «Київський вальс», «Стежина», «Цвітуть осінні тихі небеса», які стали народними, принесли їх автору заслужену славу.

Неперевершена краса природи і повільні людських почуттів, освячених коханням, ліричні спогади про батьківський дім і філософічні міркування про сенс людського життя — такий тематичний діапазон пісень А. Малишка.

Любов до пісні в А. Малишка від його матері. Вона співала разом із сином багато пісень. Кажуть, ніхто з письменників не знав стільки пісень, як А. Малишко. А перші пісні написав поет на пропозицію О. Довженка ще в період ранньої творчості до кінофільму «Щорс». «Богунська четверта» («Гей, за Десною люди веселі») звучить до сьогодні. У роки війни співали його пісні «Партизанська», «Як збирались хлопці до загону».

Поєднання задушевних інтонацій, загальнонародської теми материнської любові, традиційного народнопоетичного мотиву чекання сина поет відтворив у «Пісні про рушник» («Рідна мати моя»):

Я візьму той рушник, простелю наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дїбров.
І на тім рушникові оживе все знайоме до болю,
І дитинство, й розлука, і вірна любов.

Поет говорить насамперед про материнську любов, від якої немає у світі нічого святішого. А. Малишко змушує кожного згадати своє дитинство, молоді літа, прощання з отчим порогом і матір'ю, відтворити і біль розлуки, і передчуття майбутніх незвіданих доріг, і материнську тривогу за долю дитини. Матір вірить у щасливу долю свого сина, тому дарує вишитий нею рушник, що символізує життєву дорогу людини і материнське благословіння. Цю пісню А. Малишко написав разом із композитором П. Майбородою.

Чудові пісні на вірші А. С. Малишка написав композитор-пісняр Олександр Білаш. Серед них слід відзначити ліричні пісні «Цвітуть осінні тихі небеса» та «Стежина». Ні кінця, ні краю немає стежині людського життя, бо одні покоління змінюють інші, але незмінним залишається почуття вдячності рідному дому, отчому порогу. Роздумами ліричного героя про людське життя, його духовні цінності сповнена пісня «Стежина»:

Чому, сказати, й сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашім краю,
Одним одна біля воріт.

А. Малишко і П. Майборода оспівали і працю скромної сільської учительки:

Учителько моя, зоре світова,
Звідки виглядати,
Де тебе знайти?
На столі лежать зошитки малі,
Дітвора щечече золота, золота...

У співавторстві з П. Майбородою був написаний цікл пісень про Київ («Пісня про Київ», «Київські зорі», «Київський вальс»):

Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є,
Молодість мила, ти щастя моє.

У пісні «Білі каштани» («Пісня про Київ») поет прославив знамениті київські каштани:

Білі каштани —
Щастя моє.
Київські ночі,

Зустрічі в саду —
В серці, куди не піду.

Темі кохання присвячена пісня «Ми підем, де трави похилі»:

Ми підем, де трави похилі,
Де зорі в ясній далині,
І карії очі, і рученьки білі
Ночами насняться мені.

Ось такі вони, пісні на вірші А. Малишка. Щирі, емоційно наснажені, сповнені любові і теплоти.

ДОЛЯ ЛЮДИНИ НА РІДНІЙ ЗЕМЛІ У ПОЕЗІЯХ А. МАЛИШКА

Щоб з тобою нам, земле, у праці з тобою
Слалось вольнее поле і дихали груди,
Я за тебе стояла б, мов криця.

А. Малишко «Це було на світанку».

Син України — Андрій Самійлович Малишко — зробив великий внесок у духовну скарбницю свого народу. Народжений у бідній селянській родині, він завжди прославляв людину праці — хлібороба, тесляра, учителя, безмежно любив свою яворову батьківщину — Україну. Цими ж рисами наділені його герої: Хома Метелик, Докія Петрівна, Трохим Іванович, мати — Ївга Базилиха.

Малишко прагне, щоб його сучасники відчули святість рідної землі, виховує це відчуття в собі:

Ти мене з дитинства підіймала,
Хліб дала з піснями солов'я,
Відвела доріг мені немало,
Земле, зореносице моя!

Доля простої людини завжди пов'язана з працею на рідній землі.

У вірші «Урожай» колишній бідняк Хома Метелик завдяки відданості землі, творчій праці на ній сам змінює свою долю на краще, стає рілльничим бригадиром, здобуває повагу серед таких же трударів:

О мій врожаю, світла моя доля,
Візьму я колос, тихо коливну,—
Люблю твій шум і шепіт серед поля
І серцем чую силу наливну.

Старий лісник Оксен усе життя присвятив прикрашанню рідної землі лісами, він оберігає землю, піклується про її спокій:

А він піде один, щоб чути землю —
Хто йде по ній і чи з добром, чи злом?

Зі щемом у серці поет згадує тяжку долю шевця і романтика дядька Микити, який не втратив ніжності, «хоч її не бачив цілий вік». Немає

вже цього мрійника, але «інколи ми падаєм в дорозі, та безсмертно починаєм жить», бо людина, яка свою працю віддала людям, живе в їхній пам'яті. Міць твоя живе в моєму хлібі і в судьбі, якою дорожу.

У часи воєнного лихоліття трударі мріють про кращу долю після перемоги над фашистами.

«Балада про колосок» — романтично піднесена, незвичайна за сюжетом. У пораненого солдата на грудях проросло зерно:

Від жару серця мого
В осінню прохолоду,
Від крапель крові на грудях,
Від теплоти долоні...

Людина здатна на самопожертву заради своєї землі:

Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо зроста.

Від того, якою буде рідна земля, залежить і доля людини — щаслива чи трагічна. Народ вірить у своє визволення, у кращу долю своєї батьківщини:

Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші
У твоїм, Україно, зеленим і вічним саду.

Через усю творчість поета червоною ниткою проходить любов до рідної землі і доля людини.

Показовою щодо цього є поема «Це було на світанку». У ній оспівано безсмертя рядової людини, здобуте чесною, самовідданою працею.

Героїня поеми Докія Петрівна пройшла сувору школу життя. У труді на благо рідної землі здобуває вона достаток, славу, повагу, здобуває свою щасливу долю.

Особливо промовистим є діалог Докії і землі. Перед смертю Докії Петрівні явилась земля, яка ніби доводить свою вищість над долею людини:

Вийшла з мене, і ляжеш до мене у лоно.

Але Докія Петрівна інакше розуміє призначення людського існування. Для людей перетворює вона землю, щоб була багата, врожайна, красива. Тому їй не страшно старій жінці вмирати — вона житиме в нових поколіннях, у плодах своєї праці:

Й нема мені краю, як ниві врожаю,
Ти лежала горбата, нужденна, безсила,
Я ж руками своїми звела тебе, знаю,
Вийшла потом і колосом заколосила.

Так звертається Докія Петрівна до землі. Помирає жінка, і:

Поклонилась земля, поклонилися люди,
На життя, на братерство, без кривди й огуди.

У поемі «Прометей» за відданість землі, за самопожертву заради кращої долі людей земля теж заступається за бійця-юнака:

І вже земля, піднявши цвіт...
Кричить: — Це наш! Іду на звіт.

Непомітна трудівниця своєю любов'ю до землі, звичайною працею для людей підіймається до рівня Прометеевого подвигу, віддаючи їм усе життя, щоб доля їхня була щасливою. Велич створеного людськими руками на землі така, що їй дивуються навіть ближні й дальні планети, а для чесної трудящої людини це не подвиг, а просто сенс життя — бачити свою рідну землю вільною, щасливою, багатою:

Я радіюся, множачи життя
У вічному блакитному розгоні,
Коли земля, рожева, мов дитя,
До уст моїх кладе свої долоні.

Життя, творчість Андрія Малишка були зразком відданого служіння своєму народові. Олесь Гончар так оцінив поетичний доробок поета: «Одні зникають з життя тому, що їх просто руйнують хвороби, другі ж згорають, як бійці в атаках, падають, спалені на тяжких безнастанних вогнях своєї праці і творчості. Таким уявляється мені Малишко».

ОЛЕСЬ ГОНЧАР **Доповідь про письменника**

Олесь (Олександр) Терентійович Гончар народився 3 квітня 1918 року в селі Суха, тепер Кобеляцького району Полтавської області. Після закінчення школи вступив до Харківського технікуму журналістики. З 1937 року О. Гончар почав друкуватися в українській пресі. 1938 року він вступив на філологічний факультет Харківського університету.

У перші дні війни пішов добровольцем на фронт у складі студентського батальйону. Брав участь у багатьох боях. Був двічі поранений. Улітку 1942 року в районі Белгорода, будучи контуженим, потрапив у полон — Харківський, потім Полтавський табір військовополонених. Звідти з партією військовополонених був незабаром направлений німцями на сільгоспроботи до радгоспу «Передовик» Кишеньківського району Полтавської області. Тут, працюючи на збиранні хліба, цегельному заводі, тваринницькій фермі, брав активну участь у діяльності підпільної антифашистської організації, створеної при радгоспі з робітників та військовополонених. У вересні 1943 року з приходом Червоної Армії знову пішов на фронт. На фронті писав вірші, які публікувалися в дивізійній газеті.

Після війни закінчив 1946 року Дніпропетровський університет, навчався в аспірантурі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Вже перший роман Олесь Гончара «Прапороносці» увійшов в історію української літератури одразу ж після його публікації в журналі «Вітчизна» (1946—1948 рр.). Твір двічі відзначений Сталінською премією (за «Альпи» та «Голубий Дунай» — 1948 року; за «Злату Прагу» — 1949 р.).

Протягом 50-х років О. Гончар виступає з оповіданнями (збірки «Південь» (1951), «Новели» (1954), «Чарикомиші» (1958), «Маша з Верховини» (1959)), повістями «Микита Братусь» (1951), «Щоб світився вогник» (1955) та романами «Таврія» (1952) і «Перекоп» (1957).

Новим кроком у творчій еволюції письменника став роман «Людина і зброя» (1960; Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1962) про студентський батальйон у кровопролитних боях 1941 року. Ленінською премією СРСР був відзначений роман у новелах «Тронка» (1963).

Етапним для О. Гончара став роман «Собор» (1968), в якому письменник одним із перших у радянській літературі порушив питання про розуміння історії народу, бережливе сприймання багатств його духовної культури, гостро виступив проти споживацько-браконьєрського ставлення до природи і пам'яток минулого. Після перших позитивних відгуків у пресі вже з квітня 1968 року за ініціативою першого секретаря Дніпропетровського обкому КПРС О. Ватченка, підтриманою українським партійним керівництвом, роман «Собор» та його автора було піддано різкій та бездоказовій критиці. На письменника посипалися не лише художні, а й політичні звинувачення у наклепах на радянську дійсність, у нетиповості характерів та показаних недоліків. Твір з'явився удруге тільки через двадцять років.

Пізніше виходили романи «Циклон» (1970), «Берег любові» (1976), «Твоя зоря» (1980; Державна премія СРСР за 1982 рік), повість «Бригантина» (1973), новели «На косі», «Кресафт», «За мить щастя», «Геній в обмотках», «Ніч мужності», «Народний артист», «Corrida», «Чорний Яр» (1986), а також — літературно-критичні та публіцистичні статті, нариси, зібрані в книжках «Про наше письменство» (1972) і «Письменницькі роздуми» (1980), «Чим живемо» (1991).

СОБОР ЯК СИМВОЛ ДУХОВНОЇ КРАСИ ЛЮДИНИ В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У кожної людини слово «собор» викликає свої особливі асоціації. Комуś уявляється служба в храмі, комуś — блиск хрестів на башнях у надвечір'ї, комуś — велична панорама міста із злотоверхими церквами. Усі ці уявлення суто індивідуальні, але є між ними спільна риса — відчуття величі і неповторності. Недаремно ж у давнину соборами називали зібрання великої кількості людей для обговорення важливих питань релігійного чи іншого значення. Отже, слово «соборність» (єдність, єднання) є спорідненим до слова «собор».

Проблема збереження цінного історичного пам'ятника в романі Олеся Гончара набуває громадянського звучання, бо цей образ уособлює велич людини-творця, людини-воїна, людини-громадянина.

Побудований на згадку про козаччину невідомими майстрами, стоїть собор, милує душу жителів заводського селища своєю архітектурною довершеністю. Дивуються сучасники майстерності стародавніх умільців: «Зуміли ж так поставити! Скільки не їдеш, хоч до самих плавнів, а все він буде

у тебе перед очима. З будь-якої точки видно собор, звідусюди!» Доля кожного з персонажів роману більшою чи меншою мірою пов'язана із цією спорудою. У ставленні до цієї архітектурної пам'ятки розкриваються характери людей кількох поколінь. Адже собор — це не просто згадка про минуле, це історія цілого народу, його традицій, його культура, його сучасне і майбутнє. Це розуміє більшість героїв твору. Для Віруньки, для Івана і Миколи Баглаїв, для Ізота Лободи собор — жива істота, яка уособлює безсмертя цілого народу. Лише один розділ роману знайомить нас із невтомним дослідником, ученим-етнографом, видатним істориком Дмитром Яворницьким, але відбиток цього знайомства залишається в нашій пам'яті надовго. Професор Яворницький ладен був пожертвувати життям заради собору, захищаючи козацьку святиню від махновського розгулу. А хіба не славним нащадком козацтва виявився Микола Баглай? Адже він зупинив розгул бешкетників у приміщенні собору, мало не заплативши за це життям. Микола Баглай і професор Яворницький утверджували невмирущу силу народу, захищаючи цей історичний пам'ятник.

А Іван Баглай та його учитель Ізот Лобода примножили велич народу своєю працею. Іван, перебуваючи у тривалому відрядженні в Індії, допомагає металургам, при цьому спостерігаючи за тим, як у цій країні шанують історію, як бережуть збудоване предками. Отже, він теж гідний нащадок славного українського роду, бо у наших пращурів праця завжди була в пошані.

На мою думку, найбільш досконало зобразив Олесь Гончар старого металурга Ізота Лободу. Постать цієї людини ніби уособлює в собі нерозривну єдність минулого, сучасного і майбутнього. У минулу війну він разом з такими ж патріотами рятував Титана, навчив металургійній справі не одне покоління робітників. За визначенням Лободи-сина у нього «козацька волелюбна душа». Вийшовши на пенсію, Ізот Іванович став на сторожі навколишнього середовища, охороняв Скарбне від браконьєрів. У цьому вчинку поєднуються сучасне і майбутнє, бо робив він це в ім'я прийдешнього. Ось і виходить, що все своє життя Ізот Лобода захищав рідну землю, Вітчизну від батькопродавців, які «пів-України пустили на дно, думали море збудують, а збудували болото! Гниллю цвіте, на всю Україну смердить!..» Він не поодинокий у своїх уболіваннях.

Саме через ставлення до собору розкриваються характери і Віруньки, і Єльки, і Шпачихи. Хоча всі три жіночі образи дуже різні за вдачею і за віком, але є між ними і спільне: усі вони дуже тонко відчували людську підлість і противились їй, але кожна по-своєму. Шпачиха, ця непроста і незвична постать, зберегла в собі людяність, щоб дати опір висуванцеві Лободі і цим стати на захист собору: «Звиняй мені, Володимире, але не в той бік ти думаєш».

Вірунька — молода, сильна, вольова, смілива жінка. Вона відкрито звинувачує Лободу у крадіжці таблички з собору. Віруньчина чистота і вірність ніби знаходять підтримку з боку собору, у його стійкості. «Собор ніби має в собі щось від стихії, навіває щось таке ж велике,

як навівають на людину степ, або ескадри хмар, або окутані вічними димами чорні індустрійні бастіони заводів...»

На Єльку собор спочатку навіював страх, потім — спогади про ганьбу, і лише завдяки Миколі дівчина починає усвідомлювати і значення цієї величі для людей, і свою значимість у світі.

Персонажі твору ставляться до архітектурної споруди залежно від свого світобачення, ерудиції, совісті, але приємно відзначити, що порядних людей у світі значно більше, ніж негідників. Я сподіваюсь, що більше ніхто і ніколи не дозволить бюрократові розчерком пера знівечити долю не тільки споруди, а й людини, і собори наших душ залишаться незайманими.

ІДЕЯ ДУХОВНОГО БАГАТСТВА ЛЮДИНИ В РОМАНІ О. ГОНЧАРА «СОБОР»

Живе не той, хто чадить... Живе —
хто іскрить! Живіть так, молоді,
щоб встигли залишити слід після
себе путящий...

О. Гончар. «Собор»

«Собор» — один із перших творів у літературі ХХ століття з екології в широкому розумінні слова — це і збереження архітектурних пам'яток, і народної пісні, і душі людської — а це чи не найголовніше в житті народу.

Автор торкається найболючіших проблем у сучасному житті, він засуджує цинізм, кар'єризм, байдужість до краси, жорстокість.

У назві роману втілені не тільки поняття споруди — святого храму, але й святого храму душі людської. Червоною ниткою через увесь твір проходить думка про збереження собору душі.

Дія відбувається у селі Зачіплянка, але, як і у великому місті, тут можна зіткнутися з людьми нищими і людьми з душею високого польоту. Саме їхнє відношення до собору, облупленого і в той же час величного, визначає суть кожного. Навіть ніч «...зачаклована видом собору, заслухана німої музики його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній».

Микола Баглай — студент, «...чистий думками і непорочний діями юнак — відчуває, що собор поєднує давноминуле з сучасним, а це значить, що треба берегти витвір предків, бо це і є їхня славна душа. І коли Володька Лобода, людина освічена, винахідлива, заради своєї кар'єри пропонує у соборі влаштувати холодильник, ніхто у Зачіплянці не залишається байдужим.

Вірунька, дружина Івана Баглая, заклопотана чеканням Івана з Індії, куди він поїхав ділитися досвідом у металургійній справі, обурюється неймовірно звісткою про намір Лободи. Звичайна жінка бачить щось духовно високе у присутності цієї споруди, повз яку часто проходила і не звертала уваги. Вона відчуває: не стане собору, не стане святості душі.

Лобода вночі знімає охоронну таблицю з собору — тепер уже можна і зруйнувати його. Тут уже піднімається уся громада села на захист цієї святині. Навіть знедолена суворим життям стара жінка Шпачиха, зачіплянська квартальна, не позбавлена почуття прекрасного: «Забула Шпачиха, коли востаннє й свічку цьому соборові ставила, нав'ючена клунками, ніколи й не гляне вгору, на його верхи, а тут раптом збаламутилась... — При всіх же властях стояв! — галасувала зразкова квартальна.— Чого ж тепер розвалювати? Кому він поперек горла став?» Вона пропонує народному засідателеві: «Справу в суді на руйнителів заведи!» Не сподівався Микола Баглай, що доля собору так стурбує його Зачіплянку, «...собору, який перед цим був ніби в забутті і, здавалось, нікого вже не цікавив... Гадав, що тільки тобі доступна краса цього архітектурного шедедру, а інші до таких речей глухі?»

Учитель Хома Романович найтяжче переживає, бо він же вчив дітей шанувати споруджене. Та й багато хто з теперішніх металургів сидів за партою у Хоми Романовича, а сам він за собор «свого часу на Магадані побував». Стояв перед собором, а «очі його, задивлені в собор, пройнялись сльозою».

Не може простити рідному синові Ізот Іванович Лобода не стільки те, що Володька здав його, славетного металурга до будинку престарілих, а що син Володька перетворився на моральну потвору і завдає душевного болю не тільки батькові, а й людям. І коли дізнається Ізот Лобода-Нечуйвітер, що син піде на підвищення, самі губи шепочуть: «Не беріть, не беріть, хоча й з мого роду він!.. Бо як візьмете, він вам не один собор знесе, не одне таке смердюче море збудує, що й ради потім не дасте...» Але величність собору захоплює навіть Володьку: «Але ж красень, стервець».

На тлі цих подій розквітає світле кохання Миколи і Єльки, чистої, прекрасної дівчини. У неї собор викликає захоплення, вона ніби відчуває себе його часткою, навіть одягається чисто, коли має пройти біля собору. Микола і Єлька — споріднені душі у ставленні до прекрасного, високого.

Цікавий епізод розмови Миколи зі студентом Геннадієм, який питає, в чому сьогодні, року божого, сенс собору. Процесові старіння підлягає все. Хіба без нього не можеш прожити? Микола відповідає, що мистецтво не старіє: «Можна прожити і без собору, і без пісні, без Рафаеля. Без усього можна, на чому висять охоронні таблиці і на чому їх нема... Але чи залишились би ми тоді в повному розумінні слова людьми? Чи не стали б просто юшкоїдами, пожирачами шашликів? Тяглом історії?»

Ось таким юшкоїдом і постає перед нами нібито цивілізований, розумний і в той же час нищий, засліплений кар'єризмом Володька. А ще нижче, до тваринного стану опускаються покидьки, які вирішили влаштувати п'яну оргію у соборі. І тут Микола натрапляє на це божевілля і намагається припинити це неподобство. Йому здається, що в собор вдерлися здичавілі пришельці з іншої планети і верещать там по-мавп'ячому, п'яно регочуть, сквернословлять. Фінка хулігана ледь не позбавила його життя. Ці недолюдки заарештовані. Хома Романович кидає у бік

поскручуваних: «Оце ті, що без соборів у душі... А він, як той біблійський юнак, що вигнав сквернителів з храму». Багато бачив собор на своєму віку. У ньому освячували на гетьмана, катували українських невільників, а у час космонавтики і кібернетики у ньому вже й оргії почали влаштовувати і розмахувати ножем. Але зло завжди карається. Одержали по заслугах негідники. Ви́ходили лікарі Миколу, повернули з того світу.

«Мовчить собор.

Не видно облупленості, іржі на башнях,— ніч скрадає на ньому всі травми часу...

Все він бачить і чує усе».

Собор є ніби індикатором нашої совісті. Життя перемагає, тому що у більшості є святість у душах. Недарма автор вкладає свою думку, ніби духовний заповіт, в уста учителя Хоми Романовича: «Собори душ свої бережіть, друзі... Собори душ!»

«МОЯ ДУША – ЦЕ ХРАМ ЧИ КУПА ЦЕГЛИ?»

(За романом О. Гончара «Собор»)

Моя цивілізація тримається на культурі Людини...
Віками вона прагне показати людину, так само,
як вчить крізь каміння бачити Собор.

A. de Сент-Екзюпері

Протягом століть люди дуже уважно приглядалися до себе. У них постійно жила й живе нескінченна жага знання. «Пізнай себе»,— так радили філософи. І, справді, в цих простих, але дуже містких словах сконцентровано усе те, що повинно провадити людину шляхом життя, усе те, завдяки чому ми зможемо жити краще і спокійніше. Заглянути в глибину своєї душі — потрібно, але іноді страшно. І, мабуть, ті митці, що намагаються зробити аналіз духовного стану своєї сучасності, якоюсь мірою здійснюють подвиг. До таких митців ми з певністю відносимо О. Т. Гончара, бо автор зображував у своїх творах усе те, що боліло, що пекло, що віщувало в майбутньому катастрофу для народу, для майбутнього.

Є книги, які дають можливість отримати насолоду, захопитися цікавим сюжетом, але згодом про них забуваєш. Однак є твори, які заставляють нас думати і міркувати над прочитаним. До таких книг належить роман О. Гончара «Собор». Це твір правдивий, без прикрас, написаний із гіркотою і любов'ю. Роман учить нас любити свій народ, його історію, берегти його скарби — мову, звичаї, його культурні надбання, його собори. А ще цей роман спонукає нас задуматись, а «моя душа — це храм чи купа цегли?» Хто я? Будівничий чи руйнівник? Чи зумію прожити життя так, щоб залишити слід в історії мого народу, своєї країни? Невже і в мене піднялась би рука знищити собор?

Герої «Собору» О. Гончара — це люди, які розуміють, що йдеться не просто про облуплену, занедбану споруду, а йдеться про їхню честь, їх

духовні витoki; а з іншого боку, це люди, які заради своєї кар'єри здатні переступити через святая святих, зректись навіть себе.

Назва твору — символічна: це і реальна архітектурна споруда селища Зачіплянки, і символ моральної чистоти та краси людини. Саме у ставленні до собору розкриваються душі головних героїв, їх внутрішня сутність. Жодні вигадки Володьки Лободи не змогли відвернути людей від собору, тому що людина прагне чистого, духовного, а собор — саме та фортеця, яка зберігає красу, правду століть. Адже людина доти й людина, поки не втратила здатність бачити, крім потворностей життя, і його красу. Мистецтво — це незнищений слід людства, його злету, його верхогір'я, на яких панує дух перемоги над смертю, дух вічності. Тоді людина велика — коли буде, коли творить.

Дуже переконливо відображені в «Соборі» дві сторони екологічної проблеми: екологія докiлля й екологія душі. Ми повинні вирішувати ці питання водночас: не розв'язавши проблеми чистоти нашої планети, ми шкодитимемо своєму тілу й душі; не залікувавши хвороби нашої душі, ми запанащаємо Землю. Тому роман «Собор» — це не якийсь «регіональний» твір письменника, це книга з глобальним аналізом сучасності. Мої симпатії на боці простої, чесної Віруньки, молодого мрійника-студента Миколи, Ягора Катратого, Єльки і особливо, цього апостола праці, — мудрого Ізота Івановича Лободи і навіть баби Шпачихи, бо всі вони розуміють, що зруйнувати собор — це значить жити на руїнах, знищити сенс праці людської — а це гріх!

А от душа Володьки Лободи — це купа цегли. Він тільки і думає про знесення собору. Переслідуючи свою кар'єристську мету, Володька Лобода навіть зрікся свого батька. Собор не викликає в душі його нічого чистого, високого.

Я вірю, що кожна людина може побудувати у своїй душі храм. І храм цей буде тим прекраснішим і вищим, чим краще ми будемо ставитися до людей. Мені здається, що фундамент цього храму становить людяне ставлення до природи. Його стіни — це чистота нашої душі: відповідальність за свої обов'язки, за свої вчинки, любов до країни, до свого народу, вірність у дружбі і чистота кохання. А дах — це розумне ставлення людини до себе, до своїх потреб та здібностей. Побудувати такий храм своєї душі — під силу кожній людині. І чим більше людей зуміють побудувати і зберегти у своєму серці храм, тим кращим і щасливішим буде наше життя на Землі.

ВОЛОДЬКА ЛОБОДА В НАШІ ДНІ

Є багато прикладів у літературі, коли образи художніх творів чітко розмежовуються на позитивні і негативні. Читаєш і думаєш: «От би так і в житті!» Тоді можна було б уникнути поганих людей, прогнозувати негативні обставини й обходити їх стороною. Але, на жаль, у житті усе значно складніше. Не відразу побачиш, хто є хто. Тому так часто можна потрапити в якусь халепу, товаришувати не з «тими людьми».

Недавно я прочитав роман Олеся Гончара «Собор». Цей твір вразив мене своєю правдивістю. Розповідається в ньому про події епохи років

шістдесятих, але і зараз роман актуальний. Він звучить застереженням і нам, і нашим нащадкам: «Люди, будьте людьми!»

Зараз відроджується багато храмів: будуються нові, реставруються вже існуючі. Але можна ж було їх і не руйнувати, якби наші попередники думали про майбутнє. Безумовно, то була доба сталінізму; хто мав сміливість говорити, того репресували, а інші — мовчали, бо боялися. Але в роки шістдесяті де взялося стільки лобід, щоб заборонити «Собор», щоб заарештувати Стуса, вкоротити життя Симоненкові? Адже всі гарненькі хлопчики й дівчатка йдуть до школи, усіх їх вчать бути порядними людьми, то де ж беруться негідники? Мені важко уявити, що серед моїх одно-класників хтось здатен досягти мети, використовуючи підлість.

А втім, життя покаже... Але те, що такі типи, як Володька Лобода, є і в наш час, я впевнений. На доказ цього твердження у мене є багато прикладів. Ось один із них. Неподалік від мого будинку є джерело. Люди з кількох житлових масивів беруть із нього воду. Джерело добре обладнане для зручності, підступи до нього вимощені тротуарною плиткою, а поза ним — болото, зроблене якимись горе-господарями. Ще минулого літа на місці болота був ставок, в очеретах гніздилися дикі качки, виводили каченят, навіть на зиму не відлітали, бо джерельна вода не замерзала, а люди підгодовували своїх улюбленців.

Потім хтось вирішив розчистити ставок. Нагнали техніки, зруйнували греблю, знищили дерева і прибережні очерети, розігнали качок — і покинули, залишивши мілке болото, або, краще кажучи, велику калюжу. Тепер, крім комарів, ніякої насолоди ніхто не одержує. От вам і вболівання за екологію!

Це не поодинокий приклад. Проїжджаючи старими вулицями, часто бачиш порожні будинки. Не всі вони були в аварійному стані. Господарі слідували за своїм житлом. Комусь спало на думку знести район, щоб будувати щось інше. Потім плани змінилися — і стало в нашому місті ще більше глухих закутків. І це в той час, коли деякі старі райони і справді потребують поновлення.

Чи відповідатимуть такі лободи, якщо не перед людьми, то перед своєю совістю? Мабуть, навряд. Бо якщо існує така безгосподарність, значить не в усіх є совість.

А скільки в нас притулків для самотніх пенсіонерів, від яких відреклися діти, а скільки сирітських будинків для дітей, яких покинули батьки! Отже, лобід і в наш час достатньо. Тільки вони реформувалися або в бізнесменів, яким усе дозволено, або в «малозабезпечених», яким «не під силу» годувати батьків чи дітей. Прикро, що такі відщепенці ганьблять не тільки свою державу, а й увесь рід людський.

Я вважаю, як би не було нашим людям економічно важко, вони повинні залишатися людьми. Сподіваюся, що наше покоління зможе дати відсіч усім лободам, які гальмують економічний розвиток України. Тільки тоді ми побудуємо державу, в якій усе буде зроблено в ім'я людини.

ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В НОВЕЛАХ О. ГОНЧАРА

Олесь Терентійович Гончар — автор багатьох прозових творів. Його майстерність вражає людей різних поколінь, проте широкому читацькому колу він відомий як автор великих прозових полотен і майже зовсім незнаний як новеліст.

На мою думку, це не виправдано. Адже в малому жанрі письменник має бути більш конкретним і лаконічним і при цьому повно розкрити і тему твору, і образи. Олесь Гончар саме і є тим письменником, який зміг у невеликому за обсягом творі вмістити і глибину людських почуттів, і розповідь. У цьому гармонійному поєднанні розкривається увесь Гончар. Він ніби присутній на місці кожної дії.

Я прочитала багато новел Олеся Гончара. Дуже мені подобаються твори на воєнну тему, де автор не просто розповідає про людину на війні, а розкриває людські почуття, людські думки, людські мрії.

Новела «Модри Камень» — це твір про кохання. А мені, як і кожній дівчині, ця тема дуже близька, бо вона навіює романтичні думки. Мені так прикро, що розбилося два щастя, знівечено дві молоді долі. Адже зі смертю словацької дівчини Терези вбито і мрії про щастя юного радянського солдата, якому вона врятувала життя. Їхнє кохання не встигло розквітнути, його знищили вороги.

Але найбільше вразив мене ще один твір про кохання. За мить щастя Сашко поплатився своїм життям. Новела так і називається «За мить щастя». Артилерист Сашко закохався в угорську жінку Ларису. Це було кохання «з першого погляду». Звичайна селянка видалася йому небаченою красунею, адже юнак чекав любові і вона прийшла до нього у перше повоєнне літо. Я розумію, що не можна бути щасливим за рахунок чужого життя, не виправдовую Сашка, який поранив Ларисиного чоловіка, але мої симпатії на боці закоханих. Рішення військового трибуналу мене вразило, можливо, більше, ніж Ларису, бо я вболівала за них обох. Як неймовірно боляче читати про прощання закоханих перед Сашковою стратою! Я розумію почуття його друзів-фронтників! Скільки мужності потрібно самому юнакові для усвідомлення того, що він гине в ім'я батьківщини, яку захищав. Знову і знову перечитуючи рядки новели, я не погоджуюсь із жахливим вироком, бо впевнена, що воїна-захисника можна було виправдати. Мені здається, що, працюючи над новелою «За мить щастя», Олесь Терентійович теж був на боці кохання.

Я із задоволенням прочитала новелу «Усман та Марта». Вона сповнена такої ніжності, що хочеться радіти разом з юними серцями сина полку і латвійської дівчинки. «Хлопець не приховував перед нами свого захоплення Мартою, своїх бурхливих юнацьких переживань; і перше їхнє кохання, займаючись, як вранішня зоря, над ними двома, клало свої відсвіти на всю батарею».

Але не менше мені подобаються і твори про мирне життя. Під час знайомства з новелою «На косі» я дивувалась органічній єдності природи

і людини. Здавалося, я глибше зрозуміла те, що ми, люди, — невеличка частинка великої і могутньої природи. Тому ми не маємо права бути жорстокими з нею, вона нам цього не вибачить. Не вибачать нам і наші нащадки, якщо ми не збережемо для них навколишній світ. Важливо навіть не те, що ми самі нічого не псуємо і не руйнуємо. Важливо, щоб наше покоління не стояло осторонь, коли поруч будуть руйнівники, і своєчасно вміли зупинити браконьєра.

Читаючи твори Олеся Гончара, усвідомлюєш, що ти — людина, що саме від тебе залежить завтрашній день твій і твоєї країни, від тебе залежить, щоб навколо була не руїна, а чари-комиші, які уособлюють рідну землю і яким можна сказати: «Хай не висохнуть ваші озера, не розлетиться птиця, хай нічим не затьмарені будуть ваші чудові зорьки!»

МОЇ РОЗДУМИ НАД ТВОРАМИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Моє перше знайомство з творами Олеся Гончара відбулося дуже давно. Коли я був дуже малим і ще не вмів читати, моя мама прочитала мені тоненьку дитячу книжечку «Ілонка». Книжечка була добре ілюстрована і цим привертала мою увагу. Мене приваблювала маленька дівчинка, яка довірливо сиділа на руках у якогось чоловіка і дивилася в далечінь. Я довго зберігав улюблену книжечку, а згодом, підрісши, читав її своїй молодшій сестрі. Що сподобалося мені в цій новелі Олеся Гончара? Мабуть, щирість і простота розповіді. З того, вже тепер далекого дитинства, я проніс любов до рідного слова. І все це завдяки одній тільки новелі.

Я прочитав багато творів свого улюбленого письменника. Олесь Гончар для мене — уособлення усіх людських чеснот, бо тільки дуже хороша людина може так писати про іншу людину: людину-воїна, людину-трудівника.

Мені здається, що про Велику Вітчизняну війну я дізнався значно більше саме з творів Гончара, ніж із підручника історії. Тепер, дивлячись на сивих ветеранів, я пильніше прислухаюсь до їхніх спогадів, уявляю юнаків і дівчат, які в грізні роки лихоліття стали на захист рідної землі.

Мій прадід загинув, захищаючи Україну, у 1944 році. Тоді йому не було й тридцяти років. Його поховано десь на Львівщині у братській могилі. Коли я закінчу школу, то обов'язково побуваю там, вклонюсь його пам'яті. Можливо, історія моєї родини спонукала мене до читання творів Гончара на воєнну тематику. Затамувавши подих, я читав рядки «Прапороносців», в яких полк Самієва перетинав кордони України. Подумати тільки! Ішла війна, а молоді і вродливі юнаки і дівчата ризикували життям, ішли у бій. Але в той же час вони шанували людину, вони раділи і плакали, сумували і сміялись, любили і дружили. Вони знали ціну людському життю, але ніколи не ховалися за спину інших людей. Мені часто згадуються слова Брянського: «Найкращі воїни — це вчорашні робітники, шахтарі, комбайнери, трактористи, взагалі люди чесних трудових професій. Адже війна — це насамперед робота, найтяжча з усіх відомих людині робіт, без вихідних, без відпусток, по двадцять чотири години на добу».

Серед моїх улюблених творів Гончара є роман «Людина і зброя». Гортаючи сторінки твору, я неначе знову проходжу вулицями рідного Харкова у воєнні часи, неначе зустрічаюся з героями твору, сміливими студбатівцями. Говорять, що сила нашого народу не в зброї, а в людях. Підтвердження цьому я знайшов на сторінках роману, у роздумах Богдана Колосовського: «Мало в нас зброї, але найміцніша гартована зброя — у нас самих, в нашій волі, в наших серцях».

Дуже вразив мене і роман «Твоя зоря». Дійсно, поки є серед нас такі люди, як Кирило Заболотний, то є з кого брати приклад, є на кого рівнятися. І добре, коли перед людиною завжди сходить зоря, зоря чистоти, щирості, гуманізму.

Скільки б не минуло років, а твори Олесь Гончара будуть актуальними, бо людяність, яку ці твори пробуджують у читачів,— вічна категорія, без якої не може існувати жоден народ.

ПАВЛО ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ **Доповідь про письменника**

Павло Архипович Загребельний народився 25 серпня 1924 р. у придніпрянському селі Солошиному на Полтавщині. 1941 р., закінчивши школу, майбутній письменник пішов добровольцем на фронт: став курсантом 2-го Київського артучилища, брав участь в обороні Києва, був двічі поранений. Після другого поранення 1942 р. потрапив у полон і до лютого 1945 р. поневірявся по нацистських концтаборах. Після звільнення працював у радянській військовій місії в Західній Німеччині. 1946 р. П. Загребельний вступив на філологічний факультет Дніпропетровського університету, після закінчення якого з 1951 року працював на журналістській роботі (обласні газети, журнал «Вітчизна»). Помітною для українського літературного процесу став період, коли П. Загребельний у 1961—1963 роках був головним редактором газети «Літературна Україна», де він уславився підтримкою молодих поетів-шістдесятників. У 1979—1986 рр. очолював Спільку письменників України, був головою комітету по Державних преміях ім. Т. Г. Шевченка, обирався депутатом Верховних Рад СРСР та України. У 90-ті рр. XX ст. письменник відійшов від активного громадсько-політичного життя, водночас, незважаючи на вік, плідно працюючи на сучасній літературній ниві.

Письменницьку діяльність визнаний майстер-романіст П. Загребельний розпочав із новел та повістей, збірки яких виходили у другій половині 1950-х рр. Серед них привертає увагу повість «Дума про невмирущого» (1957). Спираючись на власний гіркий досвід, письменник показав подвиг молодого солдата Андрія Коваленка, який загинув у концтаборі, але не скорився нацистам. Пізніше почали виходити й романи: типовий виробничий «Спека» (1960) та цікавий за композиційним задумом «День для прийдешнього» (1964).

Помітним явищем в українській літературі став історично-психологічний роман «Диво» (1968). Письменник зробив спробу розширити межі російської історичної міфології і розвинути державницьку ідею, запропонувавши авантюрно-гіпотетичне прочитання історії. Це поєднувалося з глибоким розкриттям психології персонажів, філософською аналітичністю, оригінальною композиційною побудовою. Образ собору в романі подано як втілення народного духу. Наголос зроблено на безперервності народної традиції. У трактуванні автора, Софія — не тільки християнська пам'ятка: вона увібрала в себе увесь комплекс культурних здобутків попередніх часів. Неоднозначним є образ князя Ярослава Мудрого. Він — антипод Сивоока, але й заручник свого становища — звідси трагічна роздвоєність його душі. Роман «Диво» поклав початок цілій серії творів, присвячених українському середньовіччю: «Первоміст» (1972), «Смерть у Києві» (1973), «Євпраксія» (1975), «Роксолана» (1980), «Я, Богдан» (1983).

Зразком «монументального епічного стилю» в українській прозі цього періоду став роман П. Загребельного «Розгін», 1976 р. (Державна премія СРСР 1980 р.), у якому змальовувалася радянська епоха доби науково-технічної революції. Завдяки ідейній єдності героїчної біографії академіка-кібернетика Петра Карналя з історією радянського суспільства особисте і державне у творі ототожнювалося, а відсутність соціального аналізу замінялася морально-етичною проблематикою.

Близькими до т. зв. «химерної прози» були романи «Левине серце» (1978) та «Вигнання з раю» (1985). Гострому викриттю соціальних і морально-етичних проблем були присвячені роман «Південний комфорт» (1984) та повісті «В-ван» (1988) і «Гола душа» (1992). Активна творча діяльність П. Загребельного не припиняється і в наш час. Свідченням цього стали його твори останніх років: «Тисячолітній Миколай», «Юлія», «Брухт».

СОФІЯ КИЇВСЬКА — СИМВОЛ ДУХОВНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНЬСЬКОГО НАРОДУ

(За романом Павла Загребельного «Диво»)

Де шукати витоки духовності? В історії свого роду, в його прадавніх коренях. Десять століть тому було збудовано Софіївський собор у Києві, а його куполи ще й досі радо вітають сонце. Софія Київська — велич українського народу, втілення його мудрості й сили, таланту й слави, символ духовного єднання нації.

Величний образ собору, цього незвичайного дива, «що ніколи не кінчається і не переводиться», змальовано у романі П. Загребельного «Диво». Софія Київська схвилювала письменника, тому він не міг не звернутися до далекої і сивої історії.

І зламуються перед читачем глухі паркани між сучасністю й минулим, звучать вічні загальнолюдські питання життя і смерті, тлінного і вічного. Бо вивчати історію — значить думати про майбутнє.

Романом «Диво» П. Загребельний стверджує, що наші предки були не лише умілими майстрами, а й людьми високої духовної культури. І це передовсім полонить читача, западає в душу.

Чи можна втекти від краси, побачивши її бодай раз? — ставить автор запитання. Чи можна її знищити? Ні! І таким незнищеним та вічним у своїй величі й красі є Софія. «Цей собор вже з першого дня його існування, певно, мало хто вважав за житло для бога — він сприймався як надійний притулок людського духу, ... і кожен намагався зітерти його з земної поверхні, але собор стояв, несхитно, вічно, так ніби небудований був, а виріс із щедрот київської землі, став її продовженням, гучним її криком, її співом, мелодією, барвою. Диво!»

Зодчим цього дива став «роб» Сивок, який з глибин лісу пробився до людей, побачив красу Києва, барви церкви Богородиці, що пробудили його творчі сили. Він мав талант від Бога, що йшов з глибин народної мудрості, з невичерпних скарбниць народного досвіду.

Сивок звів храм, рівного якому не було в світі. І прославить це творіння, це диво народ слов'янський, його державу — Русь Київську навіки. І схилять голови перед цим витвором душі народної друзі і недруги наші, й ніхто й інколи не зможе заперечити самотність і самостійність витоків культури предків народу українського. Це була неповторна культура, якої світ ще не бачив. Не випадково на зауваження князя Ярослава Мудрого, який, спостерігаючи за роботою Сивоока, сказав: «Незвично кладеш», той відповів: «Ото й тільки мистецтво, як незвичне... Владі це не до вподоби. Владі миле усталене. А краса лише в неоднаковості».

Сивоок не просто збудував собор, а створив поезію в камені — величну Софію, яка стала духовним надбанням українського народу, доказом талановитості українських народних умільців.

Софія Київська — не просто культова споруда. Вона — символ української нації, її незламності, незнищенності. І ми, нове покоління, пишаємося цією коштовною перлиною, доземно вклоняємося перед його творцями. Які секрети ховають в собі стіни цього храму, його дивовижні мозаїки і фрески? Софіївський собор — нетлінна святиня українців, оберіг наших душ.

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО

Доповідь про поета

Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 року в селянській сім'ї в селі Біївцях Лубенського району на Полтавщині. Дитинство, що припало на роки війни, було трудним і голодним. Батько кинув сім'ю, і Василя виростила мати Ганна Федорівна. Писати вірші він почав ще у шкільні роки, вміщуючи їх у шкільній стіннівці. 1952 року В. Симоненко вступив на факультет журналістики Київського університету. Під час навчання майбутній поет активно працював у вузівській літературній студії. Після закінчення університету В. Симоненко працював у газеті «Черкаська

правда», потім — у газеті «Молодь Черкащини», власним кореспондентом «Робітничої газети». У цей час він і починає друкувати свої твори.

Перша збірка «Тиша і грім» побачила світ 1962 року. Подією в житті В. Симоненка стало обговорення його поезій на творчому вечорі в республіканському будинку літераторів, де прозвучали зокрема ті твори поета, які не могли на той час бути надрукованими. Друга збірка поезій В. Симоненка «Земне тяжіння» вийшла 1964 року, але поетові, на жаль, вже не судилося її побачити. 14 грудня 1963 року, на 29-му році життя, В. Симоненко помер після звірячого та безкарного побиття його міліцією.

Не всі твори поета могли бути надрукованими за тодішніх умов, тому частина з них довгий час лишалася невідомою широкому загалові. Після смерті В. Симоненка його твори кілька разів перевидавалися: «Поезії» (1966), «Лебеді материнства» (1981), «Поезії» (1985), «Народ мій завжди буде» (1990). Варто згадати також збірку новел «Вино з троянд» (1965) та поеми і казки для дітей («Подорож у країну Навпаки», «Цар Плаксії та Лоскотон» тощо).

Я ХОЧУ ПРАВДІ БУТИ ВІЧНИМ ДРУГОМ І ВОРОГОМ ОДВІЧНИМ ЗЛУ

(За творчістю В. Симоненка)

План

- I. Боротьба добра зі злом — одвічна проблема української художньої літератури.
- II. Утвердження самоцінності людини, перемоги правди та справедливості в житті — поетичне кредо В. Симоненка.
 1. Безсмертя людини й народу, творця всіх духовних та матеріальних цінностей («Дід умер», «Жорна», «Перший», «Де зараз ви, кати мого народу?», «Ти знаєш, що ти — людина?»).
 2. Жити надіями, болями і сподіваннями свого народу — найвище щастя для поета («Україні», «Земле рідна! Мозок мій світліє...»).
 3. Возвеличення щоденного подвигу жінки-матері («Баба Оніся», «Піч»).
 4. Правдива душа — найбільший скарб людини, то ж ні словом, ні вчинком не образь її («Кривда», «Злодій»).
- III. Естетичний ідеал В. Симоненка і його ліричного героя — патріот своєї землі, правдолюбець і борець зі злом вселюдським.

УРОКИ СПРАВЖНЬОЇ ЛЮБОВІ

(За творчістю В. Симоненка)

Любов — найпрекрасніше почуття, яке тільки може народитися в серці людини. Воно супроводжує нас завжди. Любов — це початок усього: із любові народжується нове життя, у пестоцях світлих променів материн-

скої ласки зростає нова людина, а від її тепла, отриманого у дитинстві, у серці дорослої людини формується почуття з почуттів, найчарівніший прояв любові — кохання. І це почуття знову і знову доводить, що без нього життя втрачає сенс. Любов різна: це і велике кохання, це і зв'язок між матір'ю та дитиною, це й ніжна любов до рідного краю, до того, що має в нашому житті велике значення, і навіть до маленьких, але близьких нашому серцю дрібниць. У всіх своїх проявах вона має над нами таку велику владу, що ми не здатні протистояти їй. Саме любов надихає людину на прекрасне, робить її доброю, лагідною і чарівною.

В усі часи це прекрасне безсмертне почуття оспівували видатні майстри слова: Петрарка, Шекспір, Пушкін, Єсенін, Блок, Франко, Леся Українка, Володимир Сосюра, Дмитро Павличко, Ліна Костенко. Не обминув цю тему і Василь Симоненко. У своїй поезії «Ну скажи — хіба не фантастично...» він проголосив вічність любові:

Ти і я — це вічне, як і небо.
Доки мерехтітуть світи,
Буду Я приходити до Тебе...

Кохання змінює людину. У душі розквітає чарівна квітка, яка своїм тонким ароматом заповнює кожну її клітину, робить її легенькою-легенькою... І тоді людина відривається від землі і летить, летить у блакиті неба, поміж хмар, до далекого таємничого саява зірок, назустріч великому почуттю:

І чудно, і дивно якимось
Відчути, що поруч ти,
Що в серці тривога й м'якість,
На серці — думок бинти.
(«І чудно, і дивно якимось...»)

Усім відомо, що краса врятує світ. Саме краса надзвичайного почуття — любові — утверджує в людині людське, вивисує нас над злом. Доки існуватиме це почуття, доти в світі пануватиме гармонія, єдність, лад. Кохання дарує нам багато радості, щастя, світла, тепла, і ніхто не в силі від нього відмовитися, не прийняти його:

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?
(«Вона прийшла»)

Любов наповнює нас новими силами, думками, стає сенсом життя і ще більше підсилює прагнення жити, але жити не тільки заради себе, жити для когось:

Дні і ночі думать про тебе,
Виглядати тебе щомить —
Лиш для цього, їй Богу, треба,
Тричі треба на світі жити!

Життя прекрасне, коли кохаєш і коли кохають тебе. Та світ, на жаль, не ідеальний. Неможливо керувати почуттями, не завжди на кохання відповідають взаємністю:

Є в коханні і будні, і свята,
Є у ньому і радість, і жаль,
Бо не можна життя заховати
За рожевих ілюзій вуаль.

(«Є в коханні і будні, і свята...»)

Так буває, що ті, кого ми любимо, не розуміють нас, завдають багато страждань. Біль пронизує нас наскрізь, а іноді вбиває бажання жити; але згодом усе минає, бо, як говорять, час лікує. І ми знову закохуємося, знову поринаємо у життя, наповнене дивовижними злетами душі поза рамками реальності. Як чудово було б, якщо б усі, кого ми любимо, змогли пережити неповторність цих почуттів. Тому Василь Симоненко говорить:

Я б побажав тобі когось любити,
Як я тебе люблю.

Я вважаю, що одним із найважливіших, найсильніших почуттів у житті людини є любов до рідної землі. Людина не може бути повністю щасливою, якщо вона не там, де народилася, де зростала, де вперше пізнала світ:

Земле рідна! Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.

Де б людина не жила, що б не робила, вона постійно думає про Батьківщину, живе заради неї:

Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе перейду,
Під твоїм високочолім небом
Гартував я душу молоду.

(«Земле рідна! Мозок мій світліє...»)

Сила любові — це сила самої природи. Як добро перемагає зло, так і вона перемагає ненависть. Перед цим почуттям стають безсилими і кривда, і хвороба, і біль. Любов рятує нас у безвісті життя. Не буває людини щасливішої за ту, котрій доля подарувала велич, красу і силу цього почуття. Любов — це справжнє, добре, відкрите почуття, тому ми повинні зберігати наші душі чистими, щоб, коли воно несподівано нас охопить, ми могли б сказати, як і Василь Симоненко:

Спасибі скажу долі, що ти є,
Бо ж я могла Тебе і не зустріти.
Нехай мені святе ім'я Твоє
Допомагає і в сльоту горіти.

**Я Б ПОБАЖАВ ТОБІ КОГОСЬ
ОТАК ЛЮБИТИ, ЯК Я ТЕБЕ ЛЮБЛЮ...**

(За поезією В. Симоненка)

Душевні сили людини невичерпні, коли їх освячує любов. Найвищим проявом любові є, на мою думку, материнська любов, любов дітей до батьків, з якої природно витікає пошана «до свого роду і народу», піклування про їх добробут, здатність і готовність стати на їх захист у скрутну чи трагічну годину. Саме з цього формується найсвятіше почуття любові до рідного краю, рідної землі, до Батьківщини.

Власне, після Шевченкового «Я так люблю мою Україну убогу» немає в українській поезії жодного поета, який би не освідчився у своїй любові до України, до рідної землі, не поклявся б їй у вірності, у готовності віддати за неї життя. У цих поезіях в особливому сяйві і красі постає Україна, її народ, на якому «світ стоїть, прекрасний, багаті душею люди».

Василь Симоненко... З мужності народу, з горя і звитяжної боротьби виспівалася його поезія.

Зболений ранніми болями, одержимий жагою любові до матері-Батьківщини, він виповів цю любов і цей біль у слові пекучому й шаленому:

Дай мені у думку динаміту,
Дай мені любові, дай добра,
Гуркочи у долю мою, світе,
Хвилями правдавнього Дніпра.

Україна — мати, святиня, вона дає крила й снагу, глибінь роздумів і художні барви. У відданості поета Батьківщині — синівське щастя, його і сила, і честь:

Ти дала мені радісну вдачу,
Кров гарячу пустила до жил.
Я без тебе нічого не значу,
Ніби птиця без крил.

Гортаєш сторінки поезій Василя Симоненка і ще раз переконаєшся, що він, впоєний соками рідної землі, духовно багатий, сповнений почуттям гідності, очима господаря і спадкоємця дивиться на її історію і її майбутнє:

Щось у мене було
І від діда Тараса,
І від прадіда —
Сковороди.
Не шукаю до тебе
Ні стежки, ні броду —
Ти у грудях моїх,
У чолі і в руках.

«Грудочка землі», «Верба», «Прирученим патріотом...» Автор знову звертає увагу читача на чарівну природу України, на душевні скарби народу. Він пристрасно словами Великого Кобзаря наголошує, звертаючись до «приручених патріотів»:

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра!..

Художня палітра творчості Симоненка багатюща. Цікаво, що мотиви громадянської та інтимної лірики поета зливаються в однорідний поетичний сплав.

Любов ліричного героя Василя Симоненка пристрасна, шалена. Його кохана — реальна жінка «одчайдушна, печальна, розхристана, голуба і безжально освістана». Він зустрічає свою кохану просто на вулиці, серед людського натовпу, біля під'їзду. І в цій прозі життя він знаходить велич почуттів.

Ліричний герой кохає ніжно, чисто, палко. Любов дає духовне натхнення, очищає душу:

І сьогодні вклоняється серце моє
Тій земній, соромливій, жагучій жіночості,
Що красою життя — материнством — стає.

Це — Василь Симоненко. А взагалі, немає в світовій літературі особливо в поезії, жодного автора, який би не присвятив своїх творів інтимним переживанням. Це ж можна сказати і про українських поетів — і класиків, і сучасників. Їх твори освячені ласкавим світлом людяності, любові й доброти. Вони заворожують особливим чаром щирості, вистражданості, неспокою духу і чистоти почувань, високої людської гідності. Щаслива та людина, що вміє любити. Василь Симоненко вважав, що йому долею даровано багато щастя. На землі сміятись і страждати, жити і любити поміж людьми».

Любов у його поезіях набуває вселенського характеру. Це любов до всього, що оточує людину:

І тому світ завжди благословляє
І сонце, що встає, і серце, що кохає.

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ПОЕЗІЇ В. СИМОНЕНКА

Я... з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

В. Симоненко. «Україні»

У шістдесяті роки ХХ століття в українську літературу приходять плеяда талановитих українських поетів — І. Драч, Л. Костенко, Д. Павличко, Б. Олійник, В. Стус, В. Симоненко. Вони прагнули наблизити людей до ідеалів добра, справедливості, гуманізму, правди — цих загальнолюдських ідеалів, за якими не губилися ідеї національної свідомості, патріотичних почуттів.

Василь Симоненко прожив недовге життя — лише 28 років, але його життя продовжується в його поезії, бо вона близька своїми мотивами і сьогоднішньому читачеві.

Тема рідної землі, України була провідною у ліриці В. Симоненка:

Землю люблю я широку мою,
Хай би піском шелестіла,
Хай би пустеля у ріднім краю,—
Все ж він і рідний і милий.

(«Моя любов»)

У кожному слові молодого поета — любов: любов до своєї землі, до людини, до своєї Батьківщини. Образ України як єдиної, безмежно дорогої для кожного українця Вітчизни, без якої життя втрачає смисл; звернення до земляків: любити рідну землю і дбати про її майбутнє — розкрито у таких поезіях: «Лебеді материнства», «Україні», «Задивляюсь у твої зіниці...», «Земле рідна! Мозок мій світліє...» та інших.

У своєму щоденнику В. Симоненко писав: «Найбільше люблю землю, людей, поезію і... село Біївці на Полтавщині, де мати подарувала мені життя». Гімн незрадливій материнській любові і синівській вірності Вітчизні звучить у поезії «Лебеді материнства»:

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Бо двох Батьківщин, як і двох матерів, не буває. Ця сповнена материнською ніжністю поезія утверджує одвічну істину: без Батьківщини немає людини. А для поета Україна — це:

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, Мамо, горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.

(«Задивляюсь у твої зіниці...»)

Це для неї — рідної Вітчизни — поет творить і живе:

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю...

(«Задивляюсь у твої зіниці...»)

Заради майбутнього своєї Батьківщини борються її сини:

Україно! Ти — моя молитва,
Ти моя розпука вікова.
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

(«Задивляюсь у твої зіниці...»)

Бо доля України — найважливіше для ліричного героя Симоненкової поезії. Тому що щасливим він буде тоді, коли процвітатиме його країна, коли буде в ній мир і спокій, коли в ній щасливо житимуть люди:

Коли крізь розпач випнуть надії
І загудуть на вітрі степовім,

Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

(«Україні»)

Ліричний герой поезії В. Симоненка — це образ сина-патріота, що гостро відчуває свій кровний зв'язок із рідною землею і готовий на самопожертву за щастя України:

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

(«Україні»)

Поет ніби передбачив у цій поезії свою долю — поет живе сьогодні в імені своєї Батьківщини.

У поезії «О земле з переораним чолом...» поет говорить про складну історичну долю України з переораним скорботою чолом, але дорогу серцю її синів:

О земле з переораним чолом,
З губами, пересохшими від сміху,
Тебе вінчали з кривою і злом,
Байстрятам шматували на утіху.
Вкраїнонько! Розтерзана на шмаття

...

Любове світла! Чорна моя мука!
І радосте безрадісна моя!
Бери мене! У материнські руки
Бери моє маленьке гнівне Я!

...

Для мене найсвятіша нагорода —
Потрібним будь, красо моя, тобі.

Сила поезії В. Симоненка — у безмежній ширості й правдивості. Його поезія має перетворюючу силу: теплі і такі звичайні слова примушують читача замислитись, як він живе:

Ті пісні мене найперші вчили
Поважать труд людський і піт,
Шанувать Вітчизну мою милу,
Бо вона одна на цілий світ.
Бо вона одна за всіх нас дбає,
Нам дає і мрії, і слова,
Ласкою своєю зігрива.

(«Грудочка землі»)

Отже, патріотизм, вірність рідній Україні, безмежна любов до свого народу, його культури — ось основні мотиви лірики Василя Симоненка.

«ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ – ЛЮДИНА?»

(В. Симоненко)

План

- I. Історична місія людини на землі — творити добро, жити за законами людської моралі.
- II. Утвердження в поезії В. Симоненка неповторності людської особистості.
 1. «Усмішка твоя — єдина...».
 2. Більше тебе не буде. Завтра на цій землі інші ходитимуть люди...».
 3. «Сьогодні усе для тебе...».
 4. «І жити спішити треба...».
 5. Простота й задушевність вірша «Ти знаєш, що ти — людина?», особливості його композиції та художніх засобів.
 6. «Праця людини — окраса і слава, праця людини — безсмертя її!» («Безсмертні предки» В. Симоненка).
 7. «Можна жити, а можна існувати, можна думати — можна повторять. Та не можуть душу зігрівати ті, що не палають, не горять!» («Можна» В. Симоненка).
 8. «Було і буде так у всі часи: любов, як сонце, світу відкриває безмежну велич людської краси». («Любов» В. Симоненка).
 9. «Та хай ніколи смуток не поборе нестримної любові до життя». («Ви плачете?...» В. Симоненка).
- III. Любов до людини, до рідної землі — головна прикмета поета В. Симоненка.

«Я ВОСКРЕС, ЩОБ ІЗ ВАМИ ЖИТИ...»

(В. Симоненко)

У шістдесяті роки ХХ століття в українську літературу ввійшов молодий, талановитий, із великим творчим потенціалом поет, який згодом став символом правди художнього слова і незрадливої любові до України. Ім'я цього поета — Василь Симоненко.

Так уже склалося для України, що найкращим її дітям судилося несправедливо коротке життя: 47 років — Т. Шевченку, Б. Грінченку, В. Стусу, 42 — Лесі Українці, 38 — П. Грабовському і зовсім мало — 28 — В. Симоненку. І хоч коротким було життя поета, однак він чітко окреслив для себе справжні життєві цінності й утвердив їх у своїй творчості, яка відкрита читачеві. А найдорожчою цінністю для людини є Батьківщина, без якої немає щастя людині:

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

(«Лебеді материнства»)

І боляче щемить серце, коли слухаєш слова пісні «Виростеш ти, сину...», бо вона пережила літами автора слів. Але і радісно, бо разом із піснею живе в пам'яті людській й ім'я її автора — Василя Симоненка. Сила поезії

Симоненка — у безмежній щирості й правдивості і тому вона житиме. То давайте «гляньмо ж в очі віршам Симоненка» як закликає Т. Коломієць у вірші «Пам'яті Василя Симоненка», бо його поезія сьогодні промовляє до нас із вічності, шле свої заповіти:

Мріяти й шукати, доки жити,
Шкварити байдужість на вогні!..
(«Гей, нові Колумби й Магеллани»)

Поважати труд людський і піт,
Шанувать Вітчизну мою милу,
Бо вона одна на цілий світ.
(«Грудочка землі»)

Можна жить, а можна існувати,
Можна думать — можна повторять.
Та не можуть душу зігрівати
Ті, що не палають, не горять!
(«Можна»)

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.
(«Можливо, знову заgrimлять гармати»)

В. Симоненко відверто заявив про своє прагнення до пошуку істини, до непримиренної боротьби зі злом. Спокійне існування — не для нього:

Я хочу бути несамовитим,
Я хочу в полум'ї згоріти,
Щоб не жаліти за прожитим...
(«Я хочу бути несамовитим»)

Мета життя поета — самовіддано служити Батьківщині, її народові, боротися за її розквіт:

За нашу землю, дорогу й кохану,
Я рад прийняти на себе всі вогні.
(«Можливо, знову заgrimлять гармати»)

У поезіях митця зустрічаємо думки, що і його пам'ятатимуть люди, його Україна:

Я залишу мужицькими ногами
Хай не глибокі, та чіткі сліди.
(«Я в світ прийшов не лише пити й їсти»)

У передмові до книжки «Лебеді материнства» Олесь Гончар писав: «Не примеркла з літами поетична зоря Василя Симоненка... Його

творчість живе, їй відкритий шлях до юнацьких сердець, до народу, до України, яка навіки увінчала поета своєю любов'ю.

...І так виразно чуємо його свіжий голос, яким він і сьогодні вітає життя:

Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!
Здрастуй, свіжосте нив!
Я воскрес, щоб із вами жити
Під шаленством весняних злив.

Хвороба підривала здоров'я письменника, не друкували його віршів, а він писав, бо вірив:

Немає смерті. І не ждїть — не буде.
Хто хоче жить, ніколи не помре.

.....

І в сіру ніч, коли мене не стане,
Коли востаннє римою зігхну —
Я не помру, лиш серце в грудях стане,
Схолоне кров, а я навік засну.

(«Немає смерті...»)

І відчуваючи кінець свого земного життя, він прощає всім:

Не докорю ніколи і нікому,
Хіба на себе інколи позлось,
Що в двадцять літ в моєму серці втома,
Що в тридцять — смерті в очі подивлюсь.

.....

Та краще в тридцять повністю згоріти,
Ніж до півсотні помаленьку тліть.

(«Не докорю ніколи і нікому»)

У вірші «Пам'яті Василя Симоненка» наш сучасник Микола Побеглян пише:

Я Симоненка
Переріс літами —
Яка несправедливість
На землі:
Пересічні
Миколи —
Разом з нами,
А помирають
Віщі Василі.

Так, це дійсно несправедливо, що життя В. Симоненка обірвалось так рано, але живе його поезія, і сподіваюсь, що ще не одне покоління відкриє для себе поезію В. Симоненка, і поет житиме в їх серцях:

Земле рідна!..
Я живу тобою і для тебе.

(В. Симоненко)

Не судилося Василю Симоненку довгого життя. Може, лише третину відміряв свого шляху, багато чого не встиг, багато лишилося по той бік трагічної межі...

А те, що написав, позначено печаткою високої обдарованості божої, яскравістю, щедрістю і одвертістю почуттів. Тому не померкла з роками його поетична зоря, тому хочеться раз у раз повторювати:

Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе перейду,
Під твоїм високочолім небом
Гартував я душу молоду.

Визначне місце у творчості Василя Симоненка посідає інтимна лірика. Його ліричний герой особливий — по-юнацьки відвертий та щирий, по-лицарськи благородний, нестримний та відкритий.

Вражає проникливість і чистота його рядків:

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?

А які епітети, метафори, порівняння знаходить поет! Мереживо його поезії тонке і прозоре: то ов'яне сердечною тугою, то бурхливою радістю кохання і буття:

І ти ясна, і я прозорий,
І душі наші мов пісні,
І світ великий, незорий
Належить нам — тобі й мені.

Глибина почуттів поета розкривається не тільки через особистий духовний світ, він уміє прислухатися до емоційного стану інших людей: коханої, друга, просто жінки, що йде вулицею. Чутлива поетова душа завжди готова відгукнутися на чужий біль, чужу радість, бо коли співчуваєш комусь, то це вже і твій біль, і твоя радість:

Не дивилась ні на кого
Йшла й не чула, напевне, ніг
Але щастя твоє ще довго
Голубіло з очей у всіх.

Серед безлічі сьогоднішніх сумнівних істин, що часом ллються з телеекранів, як ковток свіжої води сприймаються проникливі рядки В. Симоненка про перше цнотливе почуття:

Навіть в снах я боюсь доторкнутись до тебе,
Захмелить, одуріти від твого тепла.
Я кохаю тебе. Мені більше не треба,
Адже й так ти мені стільки щастя дала.

Я відкрила для себе В. Симоненка, і від того часу з радістю говорю: цей поет — гордість нашої літератури, застава її майбутнього. Його

творчість залишиться у скарбниці світової культури, тому що слово його — щире слово поета про вічні і безсмертні істини. До нього можна звернутися за порадою, його вірші можна читати й перечитувати і знаходити потрібні слова, щоб утамувати біль чи образу, стримати злість, навчитися розуміти і любити людей.

Що залишу майбутньому дневі,
Чим ділитися буду з ним?...

(В. Симоненко)

Уся творчість Симоненка — це крик ХХ віку, і він не пролунав, а «примів золотим салютом, молодим повесняним громом» (А. Малишко, «Рядок про Довженка») й відлунюватиме і в наступні віки. Прийдешні бачитимуть нас ясніше із образів Василя Симоненка: жорна, які ми крутили у переддень космічної доби, отих дідів, які заповіли нащадкам додумати їхні думи, бабусь Онись, Оришок, Насть, що мали б, підвівшись з колін, зійти на п'єдестал найвеличніших пам'ятників, Перехожого, що гордо й нахненно творив ходу, як і отих ситих, відгодованих демагогів і брехунів, що «крила зв'язали дядьковій вірі, пробиваючись у крісла і чини», що гноїли людську працю і нівечили душу. Усе це — крик двадцятого віку, крик душі, зболеної, зганьбленої, але не зламаной і нескореної.

Якщо реалізм — реальність, то Василь Симоненко — найвиразніший його представник, бо він разом із літературними побратимами 60-х повернув ХХ віку його справжню, історичну сутність.

Народила його «найгеніальніша з породіль», «велика мати» — українська земля, як надію свою — помолодіти і побачити весну, з наказом — стати «жорстким катом недоумства, підлоти й брехні».

Його родовід не кінчався за дідовою хатою Федора Щербаня, він починався з духовними обійстями інших родичів — «діда Тараса і прадіда Сковороди».

«О, якби мені духовний меч! — мріяв про переможну зброю Сковорода. — Я б знищив... скупість, убив би розкіш і дух нетверезості, вразив би честолюбство, вигнав би страх перед смертю і бідністю...»

Василь Симоненко був вільний від цих моральних пороків і став духовним мечем свого покоління, вкладав цю зброю в руки інших — і не його вина, що для декого ця зброя виявилася надто важкою...

І все ж найпершу надію «найгеніальнішої з породіль» він справдив: він наближав весну незалежності, і в тому, що Україна її зустріла і побачила — є і поетів внесок.

Став він і «жорстоким катом недоумства, підлоти й брехні». І знову ж, не його вина, що того зілля на нашій землі так багато, що його вистачить і нинішньому поколінню, і наступним...

Треба тільки пам'ятати, що спопеляючі слова Симоненка диктувалися великою всеосяжною любов'ю, яка ніколи не була руйнівною, а завжди творчою.

Думка про те, що залишає він майбутньому дневі, чим поділиться з нами,— ніколи не покидала Василя Симоненка.

Що можу я, коли дрімають люди?
Що можу я, коли заснули ви?

Він рано відчув дихання смерті, уже в вісімнадцять років, а в двадцять писав:

Не докорю ніколи і нікому,
Хіба на себе інколи позлюсь,
Що в двадцять літ з'явилась в серці втома,
Що в тридцять смерті в очі подивлюсь.

Слабка плоть Василя Симоненка не витримала наслідків воєнного і повоєнного сирітства, недоїдання, перемерзання, а пізніше побиття при загадкових обставинах — і він, як би не протестувала наша свідомість проти його передчасної смерті, уже став нашою літературною історією, частиною нашої духовності.

Сьогодні бути «співцем громадянської теми» набагато важче, ніж в часи Симоненка. Шукати поетичного оновлення не всі готові і здатні. Слідом Симоненка піде той, хто виявить цю здатність.

Не горджуся тим, що українець,
Я цим, як риба річкою, живу.

(Чернілевський)

І, як бачимо, дехто вже почув крик ХХ століття, крик Василя Симоненка. Почує його ХХІ вік — нація і державність будуть врятовані і розцвітуть.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

Доповідь про поета

Дмитро Васильович Павличко народився 28 вересня 1929 р. в селі Стопчатові на Івано-Франківщині в багатодітній селянській родині. Початкову освіту майбутній поет здобув у польській школі села Яблунів. Вчився у Коломийській гімназії та радянській десятирічці, а 1948 року вступив до Львівського університету. Студентом він очолював літературну частину Львівського театру юного глядача. 1953 року Д. Павличко вступив до аспірантури, досліджував сонети І. Франка, але невдовзі залишив наукову роботу. Того ж року вийшла його перша збірка поезій «Любов і ненависть». З 1954 р. Д. Павличко — член Спілки письменників СРСР. У 1957–1959 рр. завідував відділом поезії журналу «Жовтень». Тоді ж вийшли друком поетичні збірки «Моя земля» (1955) і «Чорна нитка» (1958). Збірка «Правда кличе» (1958) була визнана «ідеологічно ворожою», а весь її тираж був повністю знищений.

1964 року Д. Павличко переїхав до Києва і очолив сценарну майстерню кіностудії ім. О. Довженка. Ним були написані сценарії кінофільмів

«Сон» (1965) і «Захар Беркут» (1970). З 1966 по 1968 рр. Д. Павличко працював у секретаріаті Спілки письменників України. Етапною для поета стала збірка «Гранослов» (1968), у якій він осмислював ідеї, багато в чому спільні для покоління шістдесятників: проблема людини, її взаємин з природою і навколишнім світом, проблема історичної пам'яті народу тощо. Протягом 1971–1978 рр. Д. Павличко редагував журнал «Всесвіт». Серед багатьох поетичних книжок, що виходили у 1970–1980-ті роки, можна виділити збірки «Сонети подільської осені» (1973) і «Таємниця твого обличчя» (1979). Поезіям Д. Павличка властиві філософізм, глибина роздумів над сутністю людського буття, звернення до канонічних строф (сонет, терцина, рубаї) та творче використання фольклорних образів і мотивів.

Д. Павличко — лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка 1977 р., автор багатьох літературно-критичних статей, один із засновників Народного руху України, Демократичної партії України, в 1990–1994 рр. — депутат Верховної Ради, певний час був послом України в Канаді. У своїй останній збірці «Покаянні псалми» (1994) поет прагне переосмислити власне життя, розмірковує над історією та майбутнім України.

ІНТИМНА ЛІРИКА ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Світова література знає немало інтимної поезії найчистішої проби. Пригадаймо сонети Петрарки, лірику Пушкіна, неповторне «Зів'яле листя» І. Франка, поезію Сосюри. Павличку вдалося сказати оригінальне слово про животворні емоції кохання.

Тема кохання, болісного, жагучого, драматично гострого — одна з характерних для поета. Захоплення жіночою красою, палкий жаль за втраченим коханням, вибагливість в інтимних стосунках — такі почуття проймають цикл поезій «Пахощі хвої». Ця тема пізніше продовжена у книзі «Гранослов» і найглибше розроблена у збірці «Таємниця твого обличчя». «Вічна» тема знаходить в особі Д. Павличка свого неповторного співця.

Вірш Павличка «Коли ми йшли удвох з тобою...» порушує важливі морально-етичні проблеми. Цей твір, полемічний за змістом, змушує нас замислитись над найпрекраснішим із людських почуттів, яким треба дорожити.

Поезія Павличка не повторює вже відомого. У традиційну тему кохання поет вносить нові відтінки. Вони зумовлені психологічною драмою, яку пережив ліричний герой у тій життєвій ситуації, де найдорожча для нього людина так неймовірно байдуже, наче бур'ян, топтала повнозерні хлібні колоски, схилені до землі.

Закоханий юнак не зважився в ту мить сказати дівчині, як йому гірко і боляче бачити стоптане золоте колосся. Боляче, що вона не замислювалася над тим, скільки праці у тих колосках, не помічала і не чула німого крику знівечених нею колосків пшениці, як не чула й того, що так німо кричали його найніжніші почуття, стоптані разом із колоссям.

Поезія «Два кольори» — твір також емоційно-роздумливої інтимної лірики. Чимало років сплигло відтоді, як двома кольорами, червоними і чорними нитками вишила мати сорочку для сина, який «малим збирався навесні піти у світ незваними шляхами». Немало тих шляхів пройдемо від юної весни, в яку проводжала мати, до днів передосінніх...

Пронесені крізь роки і відстані, як заповіт, як материнська пісня любові й зажури, два кольори вийшли зі згорточка старого полотна і стали глибоко поетичним образом. Вони — ніби символи самого життя, що водило поета по світах і кликало додому, переплітаючи сумні і радісні дороги, як узори на материнім гаптуванні.

Два кольори — дві тривоги, дві нитки душі, що з'єднують в одному візерунку пам'ять про батьків і турботу про дітей, про сучасне і майбутнє. Вони, як живі джерела, що передають від покоління до покоління скорби і багатство пам'яті свого роду, бо саме вони духовно єднують людину з рідною землею.

«Вічна тема» Д. Павличка спонукає читачів до роздумів, підносить у помислах і ділах, робить благороднішими. Вірш поета «Моя любове, ти — як Бог?» — яскравий приклад цього. Любов осяває душу людини. Любов не можна побачити й почути так само, як Бога, їй дано лише відчувати.

Дмитро Павличко виспівав свою «вічну» тему ніби одним подихом, вклавши в неї радість, тиху печаль і тугу осяяного й збентеженого великим коханням серця.

«ЧЕРВОНЕ — ТО ЛЮБОВ, А ЧОРНЕ — ТО ЖУРБА»

(За творчістю Д. Павличка)

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба.

Д. Павличко

«Червоне та чорне». Ці стендалівські тони споконвіку прокладають сповнену мрій та розчарувань стежину нашого буття. Минають роки, засмучені, сумні, овіяні подихом часу обличчя заступають на місця безтурботних, схвильованих дотиком щастя дитячих лиць. Але шляхом турбот та радості, поразок та досягнень йдуть поруч із нами від миті народження до миті смерті два поводири. Любов та журба. Червоним кольором гарячого серця палають безмежна невечерна любов матері та дитини, щире кохання наречених, чорним кольором тихо жевріють очі людей під впливом нещастя: болі, хвороби, смерті.

Червоне та чорне. Це поєднання кольорів ще з давніх-давен усвідомлювалось як вираження самої суті людського буття. Тому в усій Україні вишивані сорочки переважно мережать чорним та червоним кольором, кольором радості і смутку, існування та загибелі.

Гаптує дівчина й ридає — чи ж то життя?
Червоним, чорним вишиває мені життя.

(П. Тичина)

Щоб пізнати та зрозуміти поета, як радив колись Гете, треба піти в його країну. Туди, де зростає та міцніє майбутній митець, де формуються його погляди та принципи, що потім обґрунтують настроєність його поезії. Дмитро Павличко народився у підгірському селі Стопчатові:

Сяду я над бором коло хати,
Пальці покладу на сопілчину
Та й заграю про мої Карпати,
ніби серцем трохи супочину...

Західноукраїнські землі щиро наповнені багатівковими традиціями, що передавалися з покоління в покоління. Тому у вірші «Два кольори» життєвий шлях поета змальовано з використанням суто фольклорних асоціацій, що сприяє простому природному сприйманню. Його рядки, ще й покладені на гнучку, співучу, щирі українську музику О. Білашем, так глибоко хвилюють:

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені
Червоними та чорними нитками.

Мені пісня-вірш «Два кольори» чимось нагадує відому пісню А. Малишка «Рушничок». За змістом вона теж глибоко філософська, в ній теж підкреслюється вся привабливість земних доріг, радості та смутку життя, тобто всього, що становить його велику доцільність, вищий сенс людського існування:

І на тім рушникові живе
все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.

Сам Малишко начебто зв'язав червоний колір любові та чорний колір журби зі своїм «Рушничком»: «Отак воно у пісні зацвіло, як склалося. В осінні темні ночі той рушничок попавсь мені на очі, в червоно-чорнім кольорі двійнім землі й пожару, туги й перемоги».

В обох поезіях розкривається ідея того, що саме матір благословляє сина на нелегкий життєвий шлях:

Сорочку мати вишила мені
Червоними і чорними нитками...
переплелись, як мамине життя
Мої сумні і радісні дороги.

Своїй матері, неписьменній селянці, яка мала поетичну обдарованість та прекрасно декламувала вірші «Кобзаря» напам'ять, Павличко присвятив чудові рядки:

Мій біль минався хутко,
Нині знову шовкову ніжну ласку
Твоїх великих рук згадав я, нене...

Червоно-чорний «незнаний шлях». Що зустрів на ньому Дмитро Павличко? Справді говорять, що біографія поета — у його віршах. Син простого лісоруба, зрощений шумом зелених смерек та дзюрчанням гірських потоків, тому і життя його — це боротьба за щастя, за справжнє велике кохання, за правду:

Живу, як той гірський потік,
На спокій — ні хвилини...

Дмитро Павличко натхненно змальовує образ коханої, образ жінки-матері, образ ниви, зерна, хліба в своїх збірках «Сонети подільської осені» та «Таємниця твого обличчя». У назві збірки «Таємниця твого обличчя», яка нагадує мені за глибиною інтимних почуттів збірку «Зів'яле листя» І. Франка, сконцентровано зміст вірша, що виступає символом ставлення поета до жіноцтва:

Найдовша з усіх доріг —
Дорога твого приходу,
Найбільша з усіх таємниць —
Таємниця твого обличчя.

Кохання ліричного героя Павличкової поезії чисте і шире, а разом з тим — суто земне:

Ти повинна приходити двічі:
Сперше — з неба, а потім з землі.

Але почуття любові поета тісно переплетено зі ставленням людини до хліба, до ниви, тобто до твердинь нашого існування. Згадаймо вірш із «Пахощів хвої» «Коли ми йшли удвох з тобою»:

Але мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся,
Що то любов мою безмежну
Стоптали так необережно.

Зв'язок людини з землею стає виразом безперервності життя:

Так я відкрив, що полум'я любові
Плачі і радощі в моїй душі
Все з єдності землі моєї й крові.

(«Земля»)

Червоний колір, який домінує в «Сонетах подільської осені» й «Таємниці твого обличчя» — це колір стиглої пшениці і налитого яблука, колір сонячного променя, а передусім — колір пульсуючої крові.

Нелегкий шлях судився Павличкові. Поет належав до категорії шістдесятників, як і Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч та інші. Саме вони очолювали правозахисний рух 60—70 років нашого століття в Україні, саме вони були на сполох нашої національної самосвідомості. Тому і Павличкова мова виросла на глибокому знанні українських літературних традицій, на досягненні безмежних скарбів літературної спадщини, що залишили нам Шевченко, Франко, Леся Українка,

М. Рильський. Вона допомагає нам зрозуміти основні риси української культури. Дмитро Павличко — надзвичайний майстер виразного й самобутнього, багатого на барви й почуття, щирого українського слова, яке лине дзвінко по всій країні. Цим животворним словом, що спонукає людину до нових звершень, підносить у помислах і ділах, робить благороднішою і чистішою, Дмитру Павличкові судилося долею нести вогнище свого таланту людям та вдовж червоно-чорної стежини його життя йдуть поруч із ним два довічні супутники нашого буття — Любов і Журба.

«О РІДНЕ СЛОВО, ХТО БЕЗ ТЕБЕ Я?»

(Д. Павличко)

Справедливо говорять, що біографія поета — у його віршах. Із поезії Дмитра Павличка справді можна дізнатися про життєвий шлях, становлення характеру, про погляди та переконання чи не більше, ніж із підручників, монографій, досліджень, де йдеться про цього талановитого поета.

Народився Дмитро Павличко, пригадує мати, «коли копати картоплю з батьком йшли вони». Майбутньому поетові «тверда земля була за ліжко, шорсткий киптар за пелюшки». Доля судилася Дмитрові така, як і всім українцям: нужда, тяжка праця, бідненька освіта — до того ж чужою мовою. Такий шлях і слався сину лісоруба. Кпини та знуцання за рідну мову, за босі ноги...

В одному з ранніх віршів «Дві ялинки» йдеться про те, як у передноворічний вечір хлопчик продає ялинку, бо ж «треба купити бараболі матері хворій своїй».

Та ось — вересень 1939-го. Звичайно ж, «син простого лісоруба» з радістю і надією зустрів його. Певна річ — не міг він тоді бачити, знати, що приніс він Західній Україні й депортації, арешти, колгоспи. Які ж зміни він відчув на власній долі? Школа рідною мовою. Українські книжки. А далі — університет.

Підріс, як пагінець із землі, і забував поетичний талант, народилися перші вірші, а далі й книжки. Певна річ, писав молодий поет і про визволення, й про партію, і про нову Радянську Батьківщину. Писав щиро.

Звичайно, багато за що можна дорікнути поетові в ті роки. Та втримала його на крилі совісті любов — справжня синівська, не показна і не фальшива любов до України, до рідного народу, його історії, його мови.

У дитячому серці жила Україна —
Материнські веселі і журні пісні,
Та за мову мужицьку не раз на коліна
Довелося у школі ставати мені.
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та лишилися тільки болючі кії,
Наді мною ночами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її.

...І в час, коли багато хто боявся повороту до старого й обережно промовчував, Павличко у вірші «Коли умер кривавий Торквемада» відтворює дух страху, непевності, нерішучості, який панував у країні.

Надто вже прозорою була алегорія, щоб її не зрозуміли... Та ще якби ж то сам «Торквемада»! А то й ряд «крамольних» віршів про мову, віршів, що відверто суперечили офіційній політиці сколонізованого народу.

«Ти зрікся мови рідної...», «Якби я втратив очі, Україно...», «О рідне слово, хто без тебе я?..», «Лист до одного знайомого в справах філологічних...». Для Павличка мова — то найцінніший скарб, з яким ніщо не може зрівнятися. У народі прийнято вважати найбільшою цінністю зір. Кажуть: бережи, як зіницю ока, або — як око в лобі. Павличко ж у сонеті «Якби я втратив очі, Україно», пише, що, осліпнувши, міг би жити:

Мені і в непроглядній п'їтмі днів
Твоя лунала б мова солов'їна.

Та вся природа зі своєю красою не замінить співу, мови, втрата її — «ото була б загибель — смерть моя», — признається поет.

Павличкова ліра тяжіє до загальнолюдських проблем у їх найгостріших суперечностях, контрастах. Добро і зло, любов і ненависть, пелюстки і леза, світло і п'їтма — Павличко розмірковує над цими вічними тезами, розповідає про них у точних і вишуканих образах.

Потрашаюче сильно звучить вірш «Голгофа», в якому з глибини віків проступають трагічні долі гнаних, засуджених, ображених невірою, розп'ятих — Овідій, Джордано Бруно, Ян Гус... Мученицька смерть — це, звичайно, страшно. Але ще страшніше, коли народ байдуже дивиться на страту:

... знімають ката
З охрестя справедливої ганьби,
І ждуть в мольбах, що він от-от воскресне.

І тут на перший план виходить ганьба народу, який боїться навіть тіні мертвого ката. Та ще більша ганьба, коли іменем цього ката чинилися нелюдські злочини — а його колишні підручні намагалися реанімувати вже як не його, то його справи. Вражаюче звучать рядки вибухової сили:

Одна Голгофа споконвік була.
Розбійник і творець висіли поруч,
І в темряві не розрізняли їх.

Та ми повинні бачити при світлі,
Де вбитий бог, а де всесвітній хам,
Що перед смертю розпинав народи.

Під віршем підкреслено стоїть дата: 1969 рік. Ідеться про трагедію чеського і словацького народів 1968 року.

Як і кожний справді самобутній поет, Дмитро Павличко сприймається читачами неоднозначно. Є в нього речі, які несуть на собі аж надто виразні прикмети часу, як от «славослов'я» вождю революції, але, за словами Анатолія Шевченка, «не можна не захоплюватися цією яскравою особистістю, цим невтомним будівничим нашого духовного життя, цим полум'яним громадянином рідної землі».

ОЛЕКСІЙ КОЛОМІЄЦЬ

Доповідь про драматурга

Драматург Олексій Федотович Коломієць народився 17 березня 1919 року в селі Харківцях Лохвицького району на Полтавщині в селянській родині.

Навчався на робітфаці при Харківському інституті радянської торгівлі, а з 1938 по 1941 рік — у Харківському університеті. Фронтовик. З 1950 по 1953 рік працював головним редактором газети «Молодь України», з 1953 по 1960 — завідуючим відділом журналу «Зміна». Перша книжка — збірка оповідань «Біла криниця» — вийшла друком 1960 року. Однак популярність О. Коломієць здобув як драматург.

Перша п'єса О. Коломієця «Фараони» (1961), яка спиралася на українські традиції трагедійної драми, на тлі одноманітних «колгоспних комедій» 50—60-х років одразу почала сприйматися як твір новаторський, засвідчивши небуденний талант драматурга. Невдовзі з'явилися п'єси «Чебрець пахне сонцем» (1963), «Планета Сперанта» («Планета Сподівань») (1966), «Келих вина для адвоката» (1969), «Горлиця» (1970), «Перший гріх» (1971), «За дев'ятим порогом» (1972), «Срібна павутина» (1977), «Камінь русина» (1982), «Санітарний день» (1983), «Злива» (1985), «Святі грішники» (1989) та інші. За романтичну діалогію «Голубі олені» (1973) і «Кравцов» (1975) О. Коломієць був удостоєний Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1977). Новаторською у розкритті теми праці стала п'єса «Дикий Ангел» (1979), у якій драматург звертався до конкретних потреб людини, вдаючись до поглибленого психологічного аналізу складної особистості.

Помер О. Коломієць 23 листопада 1994 року. Похований у селі Харківцях.

«У ВСЬОМУ, У МАЛОМУ Й ВЕЛИКОМУ, ЄДИНИЙ ПОРАДНИК — ПРАВДА!» (За п'єсою О. Коломієця «Дикий Ангел»)

Головний герой п'єси О. Коломієця Платон Микитович Ангел раз і назавжди обрав собі за життєві принципи правду й працю і був їм відданий до кінця життя.

Але слідування правді неодноразово призводило до серйозних конфліктів у сім'ї. Недаремно ж сусід Крячко назвав Ангела «диким».

Батько вважав обов'язком передати свою працелюбність, головні життєві принципи дітям, щоб потім їм легше жилося. Адже хто навчить і пожаліє дитину, чужі люди? «У них своїх клопотів повно», — говорить Платон Микитович. Отож і відправляє він із дому сина Павлика, студента, який одружився з дівчиною, не порадившись із батьками, не маючи засобів для утримання сім'ї. Батько твердо переконаний, що хлопець може одружуватися лише за таких умов: «Є в тебе дах над головою?! Зможеш прогодувати, одягнути дружину свою? Женися! А ні — зайцем бігай по світу, хоч цілий вік бігай!»

Кажуть, що з милим рай і в курені. Платон Микитович має іншу думку: «В курені живуть злидні, а злидні перегризають горло коханню, хоч би яке воно було!» І з цим не можна не погодитися.

Батько виганяє сина з дому... Вчинок, як на мій погляд, жорстокий. Але Платон Микитович в душі й сам страждає, постійно бере в руки Павликову куртку, картаючи себе, як це він забув покласти її синові в чемодан. Його тішить єдина надія, що зерна працелюбства, порядності, які він посіяв у хлопцеві (з трьох років Павлик допомагав йому в майстерні), не дадуть тому збочити з правильного шляху, підкажуть вихід зі скрутного становища.

Так воно і сталося. Павлик перевівся з денного відділення інституту на вечірне, потім поїхав разом із дружиною на Північ працювати. Заробив багато грошей, які дали йому можливість утримувати власну сім'ю, і склав таким чином екзамен на зрілість.

Платон Микитович дізнався, що й інший його син, Федір, нечесно повівся в особистому житті. Він таємно зустрічається із заміжною жінкою, ховається зі своєю любов'ю і не може зважитися на рішучий крок.

Батько суворо зауважує, що «любов не крадуть, Федоре!» І говорить йому, що не можна зупинитися серед дороги, «життя наїде і розчавить вашу любов, коли вона така!» Ангел влаштовує так, щоб Федір, Клава і її чоловік Маляр зустрілися нарешті для рішучої розмови, сказали один одному правду, якою б гіркою вона не була. Все одно в такому становищі ці троє не могли почувати себе щасливими. У кінці п'єси ми бачимо радісного Федора, щасливу лікарку Клаву, яку Ангели прийняли до своєї сім'ї. Один Маляр нещасний, знічений і розбитий морально, але винен у цьому лише він сам.

Найскладніша справа із правдою у Петра. Це розумний, поважний працівник, займає високу посаду. Але, підписуючи дозвіл на будівництво житлового будинку, Петро чомусь забув подумати про те, як житимуть люди в цьому екологічно неблагополучному районі. Коли про це дізнався Платон Микитович, то дуже розгнівався, назвав сина «маленьким временщиком»: «За п'ять років, мовляв, може мене на цій роботі й не буде. Мовляв, інший буде відповідати — ось і вся філософія временщика. Наробить, напакостить, наплутає, грядку свою споганить, потім на іншу роботу сам піде або перекинуть... І сухим з води! За кожен рік, кожен місяць, за кожную годину своєї роботи — відповідай! Помреш, і тоді пам'ять про тебе відповідь за діла твої...» Батько змушує Петра написати куди слід про свою помилку, переконати вищі органи в хибності рішення про будівництво на Качаловській, хоч за це синові доведеться відповідати: він втратить посаду, квартиру, добробут. Той вагається, але врешті-решт правда й тут бере гору. У кінці твору ми бачимо Петра рядовим інженером, який усе починає з нуля. І з ним усе гаразд — він у великій щасливій родині своїх батьків, яка береться допомогти йому з квартирою. Повертається дружина Ліда, вона теж вирішує йти працювати, щоб поліпшити добробут сім'ї.

Єдина, як на мій погляд, несправедливість — це те, що у найщасливіший момент, коли зібралася вся родина, не витримало серце великого правдолюба, великої людини Платона Ангела. Але помер він із чистою совістю, виростивши й виховавши чотирьох чесних, порядних і працьовитих громадян нашої держави, які гідно пронесуть по життю батькову науку.

ПРОБЛЕМА БАТЬКІВ І ДІТЕЙ У П'ЄСІ О. КОЛОМІЙЦЯ «ДИКИЙ АНГЕЛ»

Мабуть, проблема батьків і дітей почала існувати ще тоді, відколи виникло саме людство.

У п'єсі талановитого драматурга О. Коломійця «Дикий Ангел» чітко просліджується насамперед батьківська позиція: батьки повинні відповідати за своїх дітей, за честь роду. Головний герой твору Платон Микитович говорить своєму старшому синові: «З віку сина мого не вийдеш ніколи! Тебе називають не Петько, а Петро Платонович! І Платон за тебе, за твої діла відповідає. І совість роду свого не дам плямити!»

Платон Ангел не покладає відповідальності за виховання дітей на школу, міліцію, як це робить його сусід Крячко. Він каже синові: «У державі вас мільйон — за всіма і не встежиш, а в мене вас четверо. Кожного мушу бачити і за кожним наглядати! Споконвіків так велено батькам! Інакше немислимо».

Батько родини Платон Микитович показаний автором як людина суворих переконань. Найперша його заповідь — праця. Він вважає, що молоді люди повинні «з шістнадцяти років — їсти свій хліб!» Злиднями хвалитися, як Крячко, соромно. Крім того, «більше ми робимо — краще державі. Більше труда — міцніша держава».

За те, що Павлик не порадився, одружився, не маючи твердого ґрунту під ногами (студент, отримує лише стипендію), батько виганяє його з дому. При цьому сам страждає, мучиться, чи правильно вчинив. Та багатий життєвий досвід йому підказує, що саме так слід було зробити: «Бува, батьки купують любов своїх дітей. Поки малі — за іграшку, за морозиво, потім — п'ять, десять копійок, двадцять, карбованець, троячка. Потім дитя вже саме лізе до них у кишеньку! А потім жінку приведе — годуйте! ...«Прогнав сина!» Нехай його життя поколесить, поморозить, попече! Життя — не батько, не мати — подарунків не робитиме».

Отже, Платон Микитович вважає, що дітям у першу чергу потрібно дати не матеріальне забезпечення, а вміння працювати, жити самостійно.

Що ж діти? І Павлик, і Федір, і Петро спочатку ображаються на батька, не розуміють його. Та час показує, наскільки правдива батьківська наука. Павлик повертається з роботи на Півночі цілком самостійною людиною, з почуттям власної гідності. Тепер він здатен прогледувати себе й дружину.

Чи щасливими були б Федір із Клавою, криючись зі своєю любов'ю? Напевне, ні. І цю проблему допоміг розв'язати батько.

Найстарший син Петро хоче бути схожим на свого батька, наслідую навіть у дрібницях. Його дача — точна копія батьківської оселі, свого маленького сина він називає Платончиком і залучає до роботи в майстерні.

Але коли справа доходить до вирішення принципового й життєво важливого питання — визнати свою помилку чи ні — Петро спочатку категорично не погоджується з батьком: «Послухати вас, за кожную дрібницю — суд?» Платон Микитович іншої думки: «Труд людський цінувати треба, як свій! Людину цінувати й себе!»

Петро під тиском батькових аргументів розуміє, що немає іншого виходу, як визнати свою помилку й прийняти покарання, щоб не мучила потім совість усе життя.

Отже, у родині Ангелів перемогла батьківська мудрість. Але ми бачимо в п'єсі ще одну сім'ю — сусіда Крячка. Цей свого сина жалів, працювати не вчив, тому хлопець став навіть «батька за петельки» хапати, пити, бешкетувати. Тепер потрапив до міліції. І коли Крячко запитав у Платона Ангела, що йому робити, коли син на виду в усіх вулицю підмітатиме, той відповів: «Дістань і собі мітлу, станьте вдвох поруч і підмітайте», — вважаючи, що батьки повністю відповідають за виховання дітей. А ще Платон Микитович сказав сусідові, що лікувати можна лише трудом: «Здорову руку прив'яжи, щоб вона не рухалася місяців зо два, а потім від'яжи — склянки води до рота не донесеш нею. А коли твій син не два місяці, а двадцять років нічого не робить, то ясно — калікою став... Їсти, пити хоче, а робити ні. Каліка з калік». І не дивно, що Іван Крячко потрапив до виправної колонії. Батько його, хоч і покладає провину на державу, погану компанію, все ж відчуває і свій недогляд, тяжко цим карається.

Проблема батьків і дітей, очевидно, існуватиме вічно. Адже батьки, добре знаючи свої обов'язки, не завжди намагаються зрозуміти дітей, їхні романтичні пориви, прагнення до самоутвердження. Крім того, старшому поколінню важче пристосуватися до нових умов життя, ніж молоді. А молодим теж не завжди легко прислухатися до порад мудрих.

П'єса О. Коломійця «Дикий Ангел» допомагає нам краще розібратися у складній проблемі стосунків батьків і дітей, вказує шляхи їх розв'язання, і за це ми вдячні авторові.

БОЛЮЧІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ У П'ЄСІ О. КОЛОМІЙЦЯ «ДИКИЙ АНГЕЛ»

План

- I. Одвічна проблема батьків і дітей, сімейного виховання в літературі.
 - II. Єдність особистого і громадського, відповідальність кожної людини за свою працю, поведінку, спосіб життя перед майбутніми поколіннями.
 1. Праця — основа виховання в родині.
 2. Контроль батьків за дітьми та довіра між ними.
-

3. Відповідальність дітей за свої вчинки, за тих, кого вони взяли під свою опіку.
 4. Ставлення до матеріальних благ, до грошей.
 5. Чистота й чесність в особистому житті.
- III. Лад у сім'ї — порядок у державі.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ О. КОЛОМІЙЦЯ І НОВАТОРСТВО П'ЕСИ «ДИКИЙ АНГЕЛ»

П'еса О. Коломійця «Дикий Ангел» із тих, що завдяки художній майстерності і новаторству цікавить уже не одне покоління. Адже йдеться про найдороще — сім'ю, батьків і дітей, працю, честь роду і його совість, спадкоємність поколінь. І справа не лише у виборі теми (бо чи не вперше в українській літературі йдеться про щасливу родину), порушенні актуальних проблем, а в тому, як це робиться.

Отже, спочатку про майстерність автора п'еси «Дикий Ангел».

Вона полягає, по-перше, в тому, що драматурга можна назвати новатором із повним правом. Ось як про це сказав побратим О. Коломійця Микола Зарудний: «Його пошуки нових форм, архітектоніки твору завжди позначені винахідливістю й оригінальністю. ...Олексій Коломієць — новатор. Він традиційний лише в одному — безмежній любові до свого народу і театру».

По-друге, письменник ґрунтовно досліджує проблему взаємин батьків і дітей, батьківської відповідальності за виховання дітей, єдності особистого і громадського.

Сюжет розвивається трьома напруженими лініями (Платон—Павлик, Платон—Федір, Платон—Петро), і до самого кінця автор тримає читача в невідомості.

Конфлікти загострені до краю, бо головний герой — максималіст за своїми переконаннями.

Сини в нього працюють із трьох років у майстерні; ставши дорослими, намагаються чесною працею заробити гроші, щоб підтримати добробут сім'ї. Усі кошти здаються батькові й ним розподіляються.

Покарання за відступ від батьківської науки теж на межі крайнощів: вигнання з дому, звільнення з посади, втрата всього здобутого й нажитого.

Діалоги в п'есі короткі та жваві, часто сповнені іронічного підтексту (згадаймо розмову між журналістом Клоковим та Ангелом, Крячком та Платоном Микитовичем).

У п'есі багато пісень, і особливу композиційну, об'єднуючу роль тут грає пісня про тата, яку весь час із зворушенням згадують і співають діти Ангела, невістки.

Художник Віля співає пісню, в якій, на перший погляд, бракує логіки; насправді ж вона сповнена глибокого афористичного змісту, що стосується все тієї ж проблеми батьків і дітей: діти часто повторюють помилки батьків.

Мова персонажів глибоко індивідуалізована. Просторічна лексика відтворює реальні картини побуту. Багата п'єса на фразеологізми, які влучно характеризують її героїв. Ось Крячко звалоє провину за погане виховання свого сина на міліцію і говорить, що та ходить — «руки в кишені», а треба б хуліганам «дати по макітрі». Коли Платон каже, що це через його власний недогляд син буде вулиці підмітати, то Крячко питає: «З якого це ти боку зайжджаєш?», «Не туди вернеш».

Ангел вирішує прилучити Павликові гроші, зароблені ним із дружиною на Півночі тяжкою працею, до загальної сімейної каси, мати ж заперечує, що молодята, мовляв, «лише в пір'ячко вбиваються», їм самим потрібні кошти.

Крячко на товариському суді збирається «вилити душу» щодо захопленого Ангелом пустиря під город. І прикладів таких влучних, точних висловів можна навести багато.

Щоб показати ознаки нового покоління, автор вводить у мову персонажів молодіжний сленг: «ловити кайф», «шишка», «пас», «назююкався», «пляшка чорнил».

Але здебільшого ми бачимо в п'єсі талановиту, вдумливу, інтелектуальну та романтичну молодь. Ось, наприклад, Віля не пише картини на будь-які теми. Він виношує в собі задум, перепускає його через розум і душу: «Шукачі женьшеню довго, дуже довго ходять тайгою, поки знаходять заповітний корінь. Отак і я серед людської тайги шукаю того, хто засвітиться в мені... засвітиться — того й пишу». Глибокий підтекст містять і такі вислови героїв п'єси, як «сімейна монархія», «заскочила блискавка і в нашу фортецю», в'їдливий сусід — це як «задавнена хвороба».

Уся п'єса пронизана тонким гумором та іронією. Так, запам'ятовуються іронічно-насмішкуваті репліки Тані, гострого язичка якої побоюються всі — від бешкетника-сусіда Ванька до фотокореспондента Клокова. Дівчина як загальна улюблениця дозволяє собі покепкувати навіть із батька.

Підсумовуючи, треба сказати, що п'єса «Дикий Ангел» — нове слово в нашій літературі. На мою думку, твір є тим самим пам'ятником «добрій людині», про який мріяв О. П. Довженко.

ЮРІЙ МУШКЕТИК

Доповідь про письменника

Юрій Михайлович Мушкетик народився 21 березня 1929 року в селі Вертіївці на Чернігівщині в родині вчителя. 1953 року Ю. Мушкетик закінчив Київський університет. З 1956 по 1972 рік Ю. Мушкетик працював у журналі «Дніпро», з 1958 року — головним редактором. З 1986 року — перший секретар правління Спілки письменників України, а з 1989 року — голова ради СПУ.

Літературну творчість Ю. Мушкетик розпочав оповіданням «Перед грозою» (1952). Перший успіх молодому прозаїкові принесла історична повість «Семен Палій» (1954). Роман «Гайдамаки» (1957) утвердив Ю. Мушкетика в літературі як письменника історичної теми. Наступні тво-

ри були присвячені воєнній (повісті «Вогні серед ночі» (1959), «Біль» (1978); романи «Жорстоке милосердя» (1973), «Віхола» (1983)) та сільській тематичній (повість «Чорний хліб» (1960); романи «Позиція» (1979; Державна премія України ім. Т. Г. Шевченка, 1980), «Рубіж» (1984; Державна премія СРСР, 1987)), інтелігенції (повісті «День пролітає над нами» (1967), «Старий у задумі» (1978); романи «Крапля крові» (1964), «Біла тінь» (1977)) тощо. Повторно звернувшись до історичної теми, Ю. Мушкетик створив оригінальний і цікавий за концепцією цикл, що складається зі збірок новел: «Зелене жито» (1965), «Смерть Сократа» (1971) та «Селена» (1989). До цих збірок увійшли новели, серед яких є справжні перлини жанру, присвячені трагічним, драматичним колізіям людського життя: «Смерть Сократа», «Суд», «Солодке життя Онукія Зайця» та ін.

Талант Ю. Мушкетика як історичного романіста найповніше розкрився в романах «Яса» (1987), у центрі якого — образ кошового війська Запорозького Івана Сірка; та «Гетьманський скарб» (1993), присвячений наказному гетьманові Павлу Полуботкові, що загинув за волю України в катівні Петра I. 1994 року вийшов друком новий історичний роман письменника «На брата брат» (1993), у якому змальовано початок фактично громадянської війни на Україні (яка пізніше дістала назву «Руїни») після смерті Богдана Хмельницького, коли гетьман Іван Виговський зробив відчайдушну спробу повернути Україні втрачену незалежність. Але, незважаючи на блискучу перемогу над Московським військом під Конотопом у червні 1859 року, йому не вдалося зупинити хвилі братовбивства, яке роздмухувалось зовнішніми силами.

Ю. Мушкетик живе і працює в Києві, активно виступаючи в пресі з публіцистичними та літературно-критичними статтями.

ОБРАЗ ЖІНКИ-ТРУДІВНИЦІ ГАННИ РОЗСОХИ

(За оповіданням Ю. Мушкетика «Суд»)

До образу жінки зверталася більшість письменників, як класиків, так і сучасних. А якщо говорити про українську жінку, то це не просто особистість, це явище у світовій історії. Бо жінка разом з уособленням ніжності, доброти, лагідності містить в собі надзвичайну мужність, сміливість, стійкість і витривалість.

В історії України було чимало періодів, коли жінки разом із чоловіками ставали на захист рідної землі від загарбників, відновлювали зруйноване війнами господарство. У найтрагічніші часи історії жінки заміняли чоловіків у найскладніших ситуаціях.

Героїня оповідання Юрія Мушкетика «Суд» не позначена особливою доблестю і подвигами. Вона звичайна селянка. Її доля схожа з долею багатьох її сучасниць. Але, як і кожна людина на землі, вона неповторна, індивідуальна. Вона — особистість.

Здається, що від самого народження Ганна Розсоха була приречена на бідування. Злидні селянської родини супроводжували її змалку. Після загибелі чоловіка у Першу світову війну мати залишилась із трьома дочка-

ми у старій поваленій хатині. Тому обійстя чоловіка Омелька Розсохи здалося Ганні просто розкішним. І вона, господиня, знаходила час і натхнення, щоб зробити його ще кращим. Ганна любила все красиве: «Здавалося б, звідки взятися тій красі в завжди зніченій нестатками душі! А от же жило там щось таке, що підмальовувало світ, заселяло його всім добрим і чистим».

Колгоспна праця виснажувала, але Ганна знаходила час і поратися біля печі, і порядкувати на городі, при цьому не забуваючи посіяти квітів, побілити хату зовні і прибрати всередині. Ганна любила затишок і створювала його у своїй оселі. І це тоді, коли повністю віддавалась роботі, «довгий час була ланковою, а колгоспна робота — суспіль прориви». Але скрізь, вдома і на роботі, Ганну супроводжувала пісня. Вона просто не могла жити без пісні, наче то була часточка її душі. Перехожі, слухаючи її спів, не раз зупинялись: «З твоїм, Ганно, голосом у театрі співати».

Пісню, мрію, родинний затишок розбила війна, відібравши в неї двох синів і чоловіка. А ось віру в життя відібрали люди. Власне, не можна назвати людьми ні Рукавицю, ні Шила. Це хижакі, не здатні ні на які людські прояви, типові представники доби беззаконня.

Важко усвідомити, що купка негідників тримала в остраху все село, грабувала колгоспників, зводила наклепи на безневинних.

Але Ганна і в сутічці з ними знайшла в собі сили відстоювати свої права. Знайшла сили, але не знайшла підтримки ні з боку селян (після наклепу на Грицька сусіди заходили до Ганни потайки), ні з боку влади (військкомат не втручався у колгоспні справи, і здириники мали лише стягнення). До того ж, представники закону навіть допомагали коїти беззаконня: коли в Ганни відбирали підсвинка, то фінінспекторів допомагав міліціонер.

Горе може зламати навіть найміцнішу людину. «Відтоді настало запустіння у Ганниній душі і на подвір'ї — також. Колишнє веселе обійстя Розсох постаріло і заснувалося лободою та густим смутком. Журно ронили до землі віття верби, тополі світилися проти місяця похоронними свічками, похоронно цвіли вишні».

Таким журним і безбарвним стало для Ганни життя. Адже всі воєнні роки вона жила вірою в повернення своєї сім'ї. Лагідна і ніжна мати, Ганна ніколи не ділила дітей на своїх і чужих. Пасинок Данило був для неї такою ж дитиною, як і власні сини. Вона берегла його одяг разом з одягом чоловіка й інших дітей. Дізнавшись про загибель пасинка, «вона вірила, що вони повернуться, навіть Данила не ховала в душі та пам'яті», для своїх воїнів берегла корову, годувала підсвинка.

Повернення з фронту останнього сина, Грицька, повернуло її до життя. Мати знову почала жити вірою. Тепер Ганна вірила, що Грицько вивчиться і забере її до себе в місто.

Суд над Ганною, звинувачення її у неробстві, сором, який пережила найчистіша жінка-трудівниця — все це стало причиною її смерті. Але вирок, винесений Ганні, звучить у Юрія Мушкетика як вирок усій системі, яка не шанувала людину праці, що створювала добробут цілої держави.

НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ ГАННИ РОЗСОХИ

(За оповіданням Ю. Мушкетика «Суд»)

Народна мудрість говорить, що українець співає цілий рік і цілий вік. І це дійсно так. Співучий наш народ. Як би гірко не жилося, а пісня лине. Там, де інший стогнав би — українець співає. Бо пісня, сумна чи весела, допомагає жити.

Героїня оповідання Юрія Мушкетика «Суд» Ганна Розсоха теж співала. Співала все своє життя. Спочатку, як і кожна дівчина, виспівувала свої мрії. Але недовго, бо рано пішла заміж. А потім пісня допомагала у важкій селянській роботі: «Голос її дзвенів у лузі, і чубата чаечка перегикувалася з нею. Співала вона тоді навіть узимку, перучи в копанці сорочки, і не брали її ніякі хвороби — одного разу згубила на старому чоботі підощву та так і перетерла всю гору білизни з босою ногою, і не бралися її голові печалі».

У лаконічній розповіді автор не показав повно Ганнине материнське щастя. Можна тільки уявляти, скільки колискових пісень виспівала вона і двом своїм синам, і пасинкові Данилові, і пасербиці Оленці, адже ця жінка не відділяла чоловікових дітей від власних. У роки голодомору, після смерті Оленки «Ганна билася, як чайка об кригу, рятуючи інших дітей; молола в жорнах, захованих од злого ока у свинячий цебер, кору і ячмінний послід, і покришене дрібно кукурудзяне стебло, вищукувала по пагінчиках навесні в лісі під прілим листям торішні ліщинові горіхи, варила з молодим часником і цибулею лободу та рогіз і ділила те поміж усіма порівну». Жаліла Ганна і чужих дітей, наділяла їх, голодних, чим могла.

У красі і пісні вирости в Розсох сини. Ганна вибілювала хату, підмальовувала крейдою і синькою, охайно прибирала, засівала квітами город, бо в душі цієї простої працювитої жінки жило «щось таке, що підмальовувало світ, заселяло його всім добрим і чистим». Можливо, тому сім'я її була дружною. Омелько любив збирати синів і дружину за польовою кашею в садку. Дорослі вже сини не раз виручали колгосп, рятуючи врожай від негоди. Сім'я Розсох на все село славилася працелюбством. Росли хлопці з чистою душею, рвалися до роботи, а «якщо котрий ще й не дійшов зросту до найважчої роботи, до коси, до молотарки, до жаток-лобогрійок» завжди були охочі. За виховання «козаків» не раз дякував голова колгоспу Ганні та Омелькові. Тихими зимовими вечорами Ганна співала журливих пісень про козаченька та про дівчину, створювала родинний затишок, серед якого і проходили роки, росли сини.

Співати вона перестала у війну. Коли пішли на фронт сини і чоловік, Ганні залишилася лише віра. Важко усвідомити загибель близьких людей. Тому, можливо, Ганна вірила, що вони живі, навіть одержавши повідомлення про їх загибель. Зберігала, як могла, худобу, щоб було чим годувати чоловіка і синів після повернення.

Гірко те, що не ворог вбив Ганнину пісню. Може б, вона ще заспівала своєму єдиному синові, що залишився живим. Може б, заспівала, колишучи онуків. Але пісню вбили свої люди, не іноземні вороги, а односельці.

Голова колгоспу, який хвалив за роботу, разом з іншими представниками сільської влади обібрав і обдурич жінку, залишивши їй «чорний знак, що сподівання її марні, що ні для кого їй сутужити, ні для кого жити».

Ганна померла не тоді, коли надійшла її смерть, а тоді, коли відібрали в неї віру у справедливість, віру в життя.

Таким чином, зобразивши трагічну долю радянської колгоспниці, Юрій Мушкетик засудив бездуховне суспільство сталінсько-брежнєвської доби в ім'я того, щоб кожне нове покоління підносило духовність свого суспільства.

ЛІНА КОСТЕНКО

Доповідь про поетесу

Ліна Василівна Костенко — українська поетеса. Народилася 19 березня 1930 року в містечку Ржищеві на Київщині у родині вчителів. З 1936 року жила в Києві. Там закінчила середню школу і наприкінці 40-х років стала студенткою Київського педагогічного інституту. Пізніше вступила до Московського літературного інституту, який закінчила 1956 року. 1957 року появилася її перша збірка поезій «Проміння землі», незабаром вийшли збірки «Вітрила» (1958) і «Мандрівка серця» (1961). Потім Ліна Костенко зазнала гострої критики, і в її творчості почалася тривала перерва. Готова на початок 1963 року до друку книжка «Зоряний інтеграл» підпала під чергову хвилю ресталінізації і була заборонена владою. Наступну поетичну книгу «Над берегами вічної ріки» читачі побачили лише 1977 року після шістнадцятирічної перерви. Подією в українській літературі став роман у віршах «Маруся Чурай» (1979). За цей роман Ліна Костенко стала лауреатом Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1987). Перу поетеси належать також збірки поезій «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), збірка віршів для дітей «Бузиновий цар» (1987). Останній твір поетеси — історичний роман у віршах «Берестечко», який вона почала писати ще в 1966—1967 роках, вийшов друком тільки 1999 року.

Для творчості Ліни Костенко, яка розвинулась на тлі найкращих надбань світової поезії ХХ століття, характерні потужна інтелектуальна напруга, тяжіння до влучності вислову, поєднання рельєфності в описі деталей і підкресленої суб'єктивності в оцінці явищ.

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Ліна Костенко увійшла в українську літературу в 60-ті роки нашого століття. Ця письменниця заявила про себе чіткою громадянською позицією, мужністю, але водночас і ніжністю, високим філософським змістом своєї поезії. А ще високими вимогами до себе, до своєї творчості. Це засвідчено у вірші «Доля»:

Великі поети не вміють писати віршів
Клював їх орел в печінку і сумнів сни випасав

Графоманові краще.

Графоман вирішив написати — і написав.

Для поетеси аркуші паперу, списані рядками — це «смертельні плацдарми самотньої битви з державами, з часом, з самою собою». Поезія для Ліни Костенко — це крик її згорьованої душі, серця, що обливається кров'ю.

У творах цієї поетеси багато роздумів над проблемою добра й зла, дисгармонійності в житті людини, осмислення значення навколишнього світу й свого місця в ньому. Не знаходячи часто гармонії в людському житті, Ліна Костенко шукає її в природі, змальовуючи чудові картини: «Вікна сплять, заскалив мороз їм сльози», «Блакитні вії хата підійма...» «Світить сонце оком загадковим» тощо. Поетеса наголошує, що зв'язок із природою, спілкування з нею є однією з найбільших людських цінностей.

Гармонія природи, якою так милується поетеса, співзвучна гармонії людських взаємин, яких так прагнула письменниця, і до яких вона намагалася наблизити своїх героїв. Особливу увагу письменниця приділила долі жінки, яка, звичайно ж, не була їй байдужою. Ціла галерея портретів, змальованих нею, розкриває красу жіночої душі — щирої, відданої й посправжньому шляхетної. Саме про це твори «Маруся Чурай», «Пелюстки старовинного романсу», «Апологія лицарства» та інші.

Трохи інший, пом'якшений, стриманіший у своїх почуттях образ ліричної героїні постає в інтимній ліриці Ліни Костенко: «Очима ти сказав мені: люблю», «Двори стоять у хуртовині айстр...», «В дні, прожиті печально і просто» та інші. Героїня цих творів страждає внутрішньо, не виставляючи напоказ і не нав'язуючи своїх почуттів:

«О, як я Вас люблю!.. Але про це не треба говорити».

Поезії Ліни Костенко глибоко пройняті філософською та історіософічною спрямованістю. Це виявляється у віршах, де проступають її життєві орієнтири: «Шукайте цензора в собі», «Між іншим», «О, не визискуйте гіркого меду слави», «Ще вчора була я висока» та інші. Тут письменниця розмірковує над сенсом життя, відстоює загальнолюдські, гуманістичні цінності, які є усвідомленням внутрішньої гармонії людини.

Зверталася Ліна Костенко й до біблійних мотивів. Поетеса індивідуалізує, наближає до нас у часі й просторі героїв біблійних легенд.

Своєю творчістю Ліна Костенко вписала назавжди своє ім'я в когорту українських талановитих письменників-гуманістів.

ВТПЛЕННЯ В ОБРАЗІ МАРУСИ ЧУРАЙ МОРАЛЬНОЇ КРАСИ І ТАЛАНТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ Л. КОСТЕНКО

Українській літературі притаманне відображення всіх барв, усієї повноти, всього різноманіття народного буття. Починаючи від народних дум, Г. С. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської і закінчуючи чи то Б. Олійником, чи то Олесем Гончаром, чи то кимось із інших сьогоденних літераторів, образи героїв у переважній більшості

перенесені із життя. А тим паче, коли герой розповіді — жива людина, яка творила, жила, плакала і сміялася.

Саме така головна героїня однойменного роману у віршах Ліни Костенко — Маруся Чурай.

За оповіданнями, ця легендарна жінка була втіленням краси та духовної величі. Природа не позбавила її таланту віршування і великої любові до людей. Зрозуміло, що Ліна Костенко надала своїй героїні ще й тих рис, які притаманні були загалом жінкам та дівчатам України.

Не випадково про Марусю кажуть:

Ця дівчина не просто так, Маруся,
Це голос наш. Це — пісня. Це — душа.

У романі час від часу автор підкреслює красу, вроду Чураївни, як-от:

— На матір схожа, тільки трохи вища.
Ті ж самі очі і така ж коса.
— Ну, от скажіте, людоньки, навіщо
Такій убивці і така краса?

А трохи далі:

— А це як хто. Я маю іншу гадку.
Якась вона не схожа на убивць.
Злочинниця, — а так би й зняв би шапку.
На смерть іде, — а так би й поклонивсь.

Давайте уважніше прислухаємося до цих слів. Чи не бачимо ми за ними український народ, його горді, нескорені риси? Бо, я гадаю, змальовуючи Чураївну, Ліна Костенко малювала узагальнюючий образ української дівчини. Не можна, звичайно, сказати, що увесь український народ, зокрема дівчата, так собі отруювали своїх наречених, чи то Гриця, чи то ще кого. Але за цим інша вдача народу: гордість, небажання терпіти приниження.

Жодна людина у світі не зможе заперечити той факт, що українцям притаманні такі дивні людські риси, як глибоке відчуття краси, поетичне бачення світу. За існуючою легендою, Марія Гордіївна Чурай, полтавчанка, дійсно складала пісні. Про це йдеться і в романі.

Ось як там сказано:

Виходить полк. Іван під корогвами.
І я край шляху осторонь стою.
Моя душа здригнулася словами.
Співають пісню, Боже мій, мою!

Але ж нам відома нескінченна низка пісень, які створив український народ. Вони так і залишилися народними піснями, та за кожною з них своя Маруся Чурай.

Читаючи і перечитуючи роман, переконуєшся, що за головною героїнею, як і за іншими героями, стоїть народ, люди, які творили історію України, її культуру.

Поетеса, якій не байдужа її культура, її рідне слово, не випадково звернулася до образу Марусі Чурай як до носія рідної культури. Адже з вуст Чураївни на світ Божий з'явилися «Ой не ходи, Грицю», «Рости, рости, дівчинонько», «Засвіт встали козаченьки». І в цьому вбачається нерозривний ланцюжок: Народ — Чураївна — Костенко. Так, саме Ліна Костенко. Адже ця поетеса від Бога, як і її героїня, творить українську літературу — незнищенну, невмирущу, високу поезію.

**ПОЕТИЗАЦІЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ОБРАЗІ МАРУСІ ЧУРАЙ**
(За однойменним твором Л. Костенко)

Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це голос наш. Це — пісня. Це — душа.

Л. Костенко

Чудову легенду я вам розповім.
Ти разом з легендою в пісню полинь.
У пісню, що склала Маруся Чурай
Про місто своє, про рідний свій край.

Живе в народі легенда про поетесу-співачку з Полтави — легенда про Марусю Чурай. Маруся Чурай жива в своїх чудових піснях, у пам'яті народній. Перекази про неї живуть у віках. Життя і пісні великої полтавки послужили основою для створення художнього шедевра, який написала Ліна Костенко.

«Маруся Чурай» — найбільший за обсягом твір Ліни Костенко. У романі змальовані події нашої далекої історії. Подумки линемо до зеленої Полтави, на її пагорби і долини, уявляємо ту хатину над Ворсклою, де жила дівчина з таким високим поетичним обдаруванням. Уже триста літ живуть її чудові пісні про лицарів наших українських, які йшли в похід, про козаків, про красу України і, звичайно, про кохання.

Легенда наділила Марусю неабиякою вродою, поетичним і музичним хистом, чарівним голосом і романтичною любов'ю. І вся ця краса Марусі тісно переплітається з красою України. Мені здається, що серце Марусі відкрите назустріч кожній людині, всі свої найсвітліші почуття вона висловлює в піснях. Маруся виросла в сім'ї, де шанувалася народна мораль, де панувалася любов до Вітчизни, де мріяли про щастя народу. Вона розуміла, яке значення для рідної України мають її пісні.

Романтична душа у Марусі, вона палко кохає Гриця, який її зрадив. А зраду Маруся вважає найбільшим злочином. Однак трагічні перипетії кохання завершуються сповіддю чистої душі Марусі Чурай. Вона психологічно сильна духом людина.

При всій своїй безпосередності Маруся мудра. Вона добре бачить людські вади, намагається зрозуміти і, по змозі, виправдати негідні вчинки людей.

Здається, в образі Марусі Чурай втілено найкращі риси українського народу. Постать дівчини з народу виростає до символу. «Звитяги наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах», — каже Іван Іскра.

Ліна Костенко створила роман надзвичайної сили. Роман про далеке минуле і цілком сучасний, бо звучать у ньому й такі проблеми, які хвилюють нас сьогодні.

ОБРАЗ УКРАЇНИ У РОМАНІ

Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Чимало книг створено про Україну, історичних і художніх. І все-таки, читаючи роман Ліни Костенко, розумієш: так ніхто ще не сказав — проникливо, людяно, щиро.

Особливість розкриття цієї теми у романі «Маруся Чурай» полягає в тому, що увесь твір сповнений теплоти патріотизму. Образ України постає через характери героїв, їхнє ставлення до своєї історії, до інших людей. Найяскравіше виписаний образ Марусі Чурай. Історія життя цієї дівчини, пісні якої співала уся Україна, висвітлює багато важливого для розуміння характеру українського народу, його ментальності. Образ Марусі — це образ порядної людини, вихованої на кращих традиціях народної моралі. Багато хорошого узяла вона від батьків. Гордій Чурай був людиною доброю і люблячою у сім'ї, але твердою і непокірливою з ворогом. Взаємоповага і любов батьків стали взірцем родинного щастя, високого кохання для Марусі. Вона мріяла, що колись і в неї буде таке чисте кохання. Характер дівчини є привабливим саме тому, що уособлює найкращі риси народу, дочкою якого вона була. Зі спогадів Марусі ми дізнаємося про деталі побуту і звичаїв козацтва, міщан Полтави та багатьох інших людей. Прекрасний чарівний світ поетичного свята Івана Купала згадує дівчина:

А ще згадалось — колесо вогненне
З гори в долину котиться проз мене...
Пливуть вінки, і мій пливе, не тоне.

У милих спогадах дитинства вимальовуються зворушуючі картини буденного життя: осінні збори врожаю, луціння квасолі у дворі. А на зимові свята щедрівки, яскраві картини Різдва, Водохрещення:

На Ворсклі хрест виробують опішнями.
Заллють водою, уморозять в лід...
Зима тікає, підібравши поли.
А вже співають, корогви несуть.

Картини ці впізнає читач, і на душі тепліше, адже усе це знаходить живий відгук у пам'яті і свідомості кожного українця. Разом із Марусею читач подорожує нелегкою дорогою від Полтави до Києва через понівечені війною міста і села України за часів Богдана Хмельницького. Неспокійно скрізь. Люди втомилися від численних війн: «Усі віки ми чуєм

брязкіт зброї». Споконвіку тут проливалася кров, бо надто багато було охочих до цієї землі:

Там відступало військо Остряниці.
Тут села збив копитами Кончак.

Тут скрізь — історія, що не вмирає. Вона діється такими синами України, як Байда, Наливайко, Остряниця, Чурай, Хмельницький. Саме вони — найвища цінність України. Народ-герой, народ-мученик постає з розповідей мандрівного дяка:

Хіба оті, без німбів, без імен,
На тій дорозі в Київ із Лубен,
Або оті, під лісом, із Волині,—
Хіба не більші мученики нині?!

Той дяк по-своєму розуміє святість. Для нього священним є обов'язок перед Батьківщиною:

Сисой, Мардарій — мученики віри.
А Байда що, від віри одступивсь?

Життя народу подає такі взірці мужності і витривалості, що ними не можна не захоплюватися, адже це жива історія України:

Історії ж бо пишуть на столі.
Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.

У цьому вся Україна. Страждання і терпіння, стійкість і мужність заради того, щоб захистити свою землю, щоб зберегти себе як народ. Народ України.

Ліна Василівна Костенко нікого не повчає прямо, та зі сторінок роману дивляться в світ безсмертні образи наших героїчних предків, вимальовуються неповторні картини природи:

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—
оці степи, це небо, ті ліси,
усе так чисто, гарно, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься — Україна.

ОБРАЗИ МАТЕРІВ У РОМАНІ

Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Мати. Священне ім'я, до якого завжди ставилися з повагою. Мати — основа життя, людина, що його дає. І перші слова, і перші кроки, і перші уроки добра — усе від матері.

Але от диво — не всі матері однакові, не в усіх однакове уявлення про добро. Саме про це розмірковує Ліна Костенко у романі «Маруся Чурай», змальовуючи образи двох матерів — Марусиної і Грицевої. Вони одружилися в одночасі, в обох чоловіки були козаками, і, здавалося, й жити

мусили за одним законом. Так ні, бо різні то були жінки. Бобренчиха була «ненаситна! — що нагледить оком, то дзьобом так і вихопить із води». Оця жадібність, ненаситність і зробили нестерпним життя її чоловіка, «він притих, заборсався в землі. Та й став домашніх хоругов хорунжим». І не те, щоб Бобренки бідували: «Але й жили! Душили копійчину. Удві душі робили без спочину». Оце й усе, чого хотіла мати Гриця у житті, добро для неї було поняттям матеріальним. Вона й сина свого — Гриця — майже не бачила, бо все воювала «за курку, за телицю, за межу». Але Гриць був вихований на традиціях свого народу, тому й поважав матір і любив її таку, як є. Любив і прислухався до її порад, хоч і не так думав сам. Прикро, але саме мати спотворила його душу, оселила в ньому оцю роздвоєність, що стала ґрунтом для зради. Це ж словами матері краєв він душу Марусі: «Затям, любов любов'ю, а життя життям». Вона створила «це щоденне кодро метушні», а з якого Гриць не зміг вибратися.

Зовсім по-іншому виховувала доньку мати Марусі: «Як не буде, не скигли, доню, то великий брид». Добро для неї — то категорія моральна, цього добра навчала мати Марусю. Мабуть, тому й зазнала вона в житті великого кохання:

Звела їх доля наче в нагороду
за те, що мали незглибимі душі.

Чутливо душею розуміла мати дочку. Їй так хотілося уберегти Марусю від біди, захистити від розчарувань. Вона не розглядала дочку як засіб збагатитися, вигідно видавши її заміж. Мати просто любила свою дитину і бажала щастя їй, а не благ для себе. Вона раніше, ніж Марусю, зрозуміла, що Гриць не такий, яким його бачить дочка:

наш батько з тих, хто умирали перші,
А Гриць Бобренко — з тих, що хочуть жити.

Маруся відповідала матері любов'ю і повагою, жаліла матір, як могла, переймалася:

Як там вона? І як їй буде жити?
Порожня хата і порожній двір.

Їх поєднувала спорідненість душ. Така мати, як Марусина, була матір'ю по своїй суті, матір'ю усьому на землі. От і Гриця свого часу годувала й голубила, як свого. Не випадково він сказав, звертаючись до Марусі, напрочуд точні слова: «Тут двоє матерів, твоя і Божа». І то було правдою, що підносила на найвищий рівень позицію Матері.

Розповідаючи про історичне й особисте життя народу, Ліна Костенко розкриває також тему материнства, знаходить можливість сказати слово шани і любові вічній берегині життя — Матері.

МОВА РОМАНУ Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Читаючи роман «Маруся Чурай», не можна не захоплюватися прекрасною мовою твору. Ця мова містить у собі усе багатство стильових

різновидів живої української мови — від розмовної, офіційної до вишуканих взірців літературної.

Лексичне багатство роману вражає: тут і високий стиль інтелектуальної мови автора, і суха суддівська мова, пересипана канцеляризмами та русизмами, і розмовна мова міщан, козаків. Мелодійна структура твору — поєднання багатьох голосів. Кожна дійова особа наділена особливою лексикою і способом висловлюватися. Ось бере слово незвичний до промов Яким Шибиліст. Сама структура мовлення, в якому переважають речення з не-прямим порядком слів, вказує на щирість простої людини. У таких людей що на думці, те й у мові. Мовлення запорожця, що прибував до Полтави у справах, також вказує на те, що це людина відверта і не ховає за словами думок:

А запорожці — люди без круть-верть,
Все кажуть щиро на своє копито.

Не випадково суддя, відповідаючи козакові, ніби забуває про свою офіційність: «Знаскока тут не можна». Так побудовано увесь роман. Прийом індивідуалізації мовлення героїв не новий у літературі, та Ліна Костенко продемонструвала широку обізнаність із найрізноманітнішими проявами багатой української мови. Стиль мовлення, добір лексики вражає точністю вживання. Живий діалог у сцені суду змінюється ліричним внутрішнім монологом героїні. А у другому розділі автор бере слово, щоб високим стилем громадянина говорити про велич подій, на тлі яких розгортається особиста трагедія героїв. Автор вступає у діалог із героями і читачем, вражаючи точністю і красою вислову. Автор часом вживає несподівані порівняння, що коренями сягають глибин народної образованості: «Зірками ніч висока накрапала», «слова самі на голос наvertsались, як сльози наvertsаються на очі», «душа до ранку смутком осипалась» та інші. Із цих порівнянь народжується метафора, яку також можна часто зустріти у тексті.

Гармонійне поєднання лексики, синтаксису живої народної мови, чутливість до слова — ось головна риса мови і стилю Ліни Костенко, притаманні роману «Маруся Чурай». Емоційній виразності слова сприяє також форма віршування. В основному автор використовує шестистопний ямб, але разом із тим у романі можна побачити приклади римованої прози. Усе це — не самоціль. Така багата палітра художніх засобів робить твір Ліни Костенко по-справжньому талановитим, підносить його на рівень найкращих взірців світової художньої літератури.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИШНЯКІВ І ЧУРАЙВ У РОМАНІ Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

«Маруся Чурай» без будь-якого перебільшення стала загально-культурним явищем, давала і зараз дає духовне здоров'я і творчий тонус, вчить добру і гідності.

Морально-етичні проблеми в романі Ліна Костенко порушує і вирішує на прикладі життя двох родин, протиставлених одна одній, — Чураїв і Вишняків.

Чураї являють кращі лицарські сили народу. Це сильні особистості, творчі здібності яких можуть реалізуватися тільки за умов свободи. Тому свобода — соціальна, національна, нарешті, внутрішня, показником якої виступає почуття власної гідності, — є для них абсолютною цінністю. За своєю природою вони непримиримі до пристосуванства, покори, принижень, зради. Ось як характеризує Маруся свого батька:

...Хто там здався, тільки той і вижив.
А батько ж наш, він здатися не міг.

Він гордий був, Гордієм він і звався.
Він лицар був, дарма що постולי.
Стояв на смерть. Ніколи не здавався.

Чурай цінує людей не за суспільне становище, а за особисті якості. За таким принципом вибирає дружину, цього ж навчає доньку.

У Вишняків поняття честі нерозривне з посадами і багатством. Вишняк без маєтку — ніщо, він не особистість, бо позбавлений власного «я», стійких моральних засад і переконань:

Хто за Богдана, хто за короля.
А він за тих, которії не проти.

Чурай не може зрадити, бо це означає вбити свою власну душу. Для Вишняка ж зрада — справа трохи клопітна, але безболісна (пригадаймо, як він поводить під час облоги Полтави).

Самоутвердження Вишняків ґрунтується на власній вигоді зі збереженням зовнішніх форм благопристойності. У такому ж дусі вихована й Галя, людина вкрай обмежена — «гуска», як каже про неї Гриць, зате пихата й самовпевнена, бо дочка «значного чоловіка». У родині Вишняків духовні цінності підмінено матеріальними, тому ні батько, ні дочка не замислюються над тим, що купують Гриця за гроші і завдають страждань іншим:

Вже тато наш і на весілля втрапились,
а Гриць умер... а Гриця вже нема...

За вишняківською системою цінностей навіть життя (не те що там кохання!) можна перевести в графу матеріальних витрат. Для Марусі ж ідеалом є любов, яка єднає «незглибимі душі».

За всіма ознаками Вишняки і Чураї протистоять один одному:

У всіх оцих скорботах і печалях,
у всіх оцих одвічних колотнечах —
і Чураївські голови на палях,
і Вишняківські голови на плечах.

«Маруся Чурай» — це джерело духовності, що просто-таки примушує душу підійматися у вись, до Добра і Правди. Кажуть, що у далекому Казахстані в застійні часи українці від руки переписували роман... Хто перелічить усіх спраглих, що припали до нового джерела, Марусю, до твоєї

пісні; тих, кого підтримала у важку годину твоя сповнена гідності і високої народної моралі душа, тих, кого захопила твоя незглибима любов, тих, хто плакав над твоєю героїчною долею, стаючи чистішими і кращими?

ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ПРАВДИ В РОМАНІ Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Про легендарну Марусю Чурай написано немало творів. До осмислення феномену її життя і творчості зверталися Г. Квітка-Основ'яненко, М. Старицький, В. Самійленко, С. Руданський та інші. Ім'я Марусі Чурай відобразилося також у безлічі легенд, одна з яких і стала основою твору Ліни Костенко.

Сюжет роману можна розглядати у двох аспектах: зображення контексту епохи, тобто широкого суспільно-політичного тла України XVII століття, і життя Марусі Чурай, історія її нещасливого кохання. Використовуючи відомий сюжет, поетеса по-новому його осмислює. Це стосується трактування постаті головної героїні, зображення соціально-психологічної атмосфери епохи.

Для Ліни Костенко Маруся Чурай — не просто вродлива дівчина з її природним бажанням кохати і бути коханою, щасливою в сімейному житті. Вона — натура творча, а тому особлива. Радощі і жалі простих людей дівчина чутливо вбирає в себе як свої: «Ця дівчина не просто так, Маруся. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа». Так говорить про героїню Іван Іскра, який розуміє чарівність її вроди, високість душі й талант художника. Йому якраз імпонує саме здатність тонко відчувати, шляхетно поводитися навіть у побуті.

У зображенні головної героїні Ліна Костенко майстерно переплітає особисте і загальнонародне. Усе в романі не просто відбувається на тлі історичних подій: кожен вчинок, кожен характер історично обумовлений. Так, історія сім'ї Марусі, загибелі мужнього батька пояснює багато що у її характері, ставленні до людей і світу. Починається роман сценою суду, в якій виявляється ставлення різних людей до дівчини. Для одних вона — гордість, душа народу, для інших — убивця. Сама ж Маруся, болісно переживаючи особисту драму, мовчить, не говорить про те, що зілля Гриць випив сам, що те зілля призначалося їй. Вона подумки задає й задає собі питання: «Чому Гриць так вчинив?» Але прозріння для неї ще болючіше: «Нерівня душ — це гірше, ніж майна». Ліна Костенко реалістично змальовує те побутове родинне середовище, яке зробило з Гриця людину з подвійною душею. У гонитві за копійчиною та майном його мати забувала про виховання нормальних людських якостей: порядності, шляхетності, доброти. От і вийшов Гриць таким, як його окреслив Яким Шибиліст: «Від того кидався берега до того, любив достаток і любив пісні. Це як, скажімо, вірувати в Бога і продавати душу сатані».

Друге прозріння приходить до Марусі по дорозі у Київ, куди вона пішла на прощу. Цей шлях дає Марусі усвідомлення своєї причетності до долі

народу. Мандри з дяком показали дівчині горе розтерзаної України і в минулому, і в сучасності. Маруся починає розуміти: «Комусь на світі гірше, як тобі». Душа дівчини оживає, ніби вдруге народжується, під впливом розповідей дяка про історичне минуле краю, про ті численні біди, яких зазнав багатостраждальний український народ. Чутливим серцем Маруся розуміє, як тяжко страждають люди від воєн, від зради і жорстокості таких, як Ярема Вишневецький. І її власний біль відступає, вона по-іншому дивиться на світ, осмислює своє призначення як піснетворниці:

Звитяги наші, муки і руїни
безсмертні будуть у її словах.
Вона ж була як голос України,
що клетотів у наших корогвах!

Твір Ліни Костенко змальовує широку панораму історичного буття народу, кожен подій поетеса розглядає з позиції патріота України, свідомого громадянина. Творові притаманні глибина філософських узагальнень, прозорість натяків та історичних аналогій.

ГРИГІР ТЮТЮННИК **Доповідь про письменника**

Григор Тютюнник (за паспортом — Григорій Михайлович, але за літературне ім'я взяв собі «Григор»), щоб хоч якось розрізнитися зі своїм старшим братом по батькові, відомим письменником, автором роману «Вир», Григорієм Тютюнником, який за паспортом — Єгор) народився 5 грудня 1931 року в селянській родині у селі Шилівці на Полтавщині. 1937 року, коли Григору було шість років, його батька заарештували органи НКВС, із заслання він не повернувся. Малого Григора забрав до себе на Донбас дядько Філімон. Під час війни Григор, рятуючись від голоду, повернувся пішки до матері на Полтавщину.

Навчався майбутній письменник у Зіньківському ремісничому училищі. Після закінчення працював на Харківському заводі ім. Малишева слюсарем, але захворів, повернувся в Шилівку і став колгоспником. За «втечу» із заводу (бо ж мусив відпрацювати три роки) за тодішніми законами відсидів 4 місяці в колонії. Григор вертається до родичів на Донбас. Звідти пішов в армію, служив у морфлоті на Далекому Сході. Там же почав писати. Після демобілізації закінчив вечірню школу і 1957 року вступив на філологічний факультет Харківського університету.

1961 року журнал «Крестьянка» надрукував перше оповідання Григора Тютюнника «В сумерки», написане російською мовою. Тоді ж він переклав його українською і відтоді писав лише рідною мовою.

1962 року він закінчив навчання і разом із дружиною виїхав на Донбас, де працював учителем у вечірній школі. З 1963 року Г. Тютюнник переїздить до Києва, працює в редакції газети «Літературна Україна», згодом у сценарній майстерні кіностудії ім. О. Довженка, у видавництвах «Радянський письменник», «Молодь», «Дніпро», «Веселка».

1966 року вийшла перша книжка його оповідань «Зав'язь». 1968 року «Літературна газета» оголосила всесоюзний конкурс на краще оповідання. Григорові Тютюннику було присуджено премію за оповідання «Деревій». У 1970-ті роки вийшли друком його збірки новел «Батьківські пороги» (1972), «Крайнебо» (1975), «Коріння» (1978), збірки для дітей «Ласочка» (1970), «Степова казка» (1973), повісті «Климко» (1976) та «Вогник далеко в степу» (1978).

За книжки «Климко» і «Вогник далеко в степу» Григорові Тютюннику присуджено літературну премію ім. Лесі України 1980 року в галузі дитячої літератури, яку вже немолодий письменник сприйняв як образу. Чиновницький диктат над літературою, неможливість реалізувати себе, особисті проблеми — все це й стало причиною його самогубства 7 березня 1980 року. Творчість Григора Тютюнника була посмертно відзначена Державною премією ім. Т. Г. Шевченка в березні 1989 року.

ВІЧНА ЗАГАДКА ЛЮБОВІ

(За оповіданням Григора Тютюнника «Зав'язь»)

Про кохання написано за багато віків стільки, що, здається, нічого нового вже й не скажеш. Але людина тільки тоді по-справжньому розуміє це почуття, коли воно стає її власним. Отже, одна любов, помножена на тисячі тисяч людських характерів і доль, дає невичерпний матеріал письменникові і завжди цікава читачеві.

Григір Тютюнник теж писав про любов, але якось особливо, неповторно і щиро, невіддільно від правди життя. Під його пером зав'язь перших юнацьких почуттів розпускається і переростає у справжнє кохання.

Уже від самої назви оповідання «Зав'язь» віє чимось свіжим, весняним, багатообіцяючим. Приваблює й манера оповіді від першої особи.

Микола закоханий. Він готується до побачення, ще не знаючи, чи відповідь дівчина на його почуття. Одягає нову сорочку, намагається якось пригладити неслухняний вихор на голові, пахтить одеколоном носовика. І відбивається від нападів діда Лавріна, який, чи підсміюючись над онуком, чи застерігаючи, чи ревнуючи (адже, очевидно, хлопець — то вся його сім'я), говорить, що в онукової обраниці характер непростий: «...бо то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять!» Юнакові й приємно говорити на цю тему, він навіть пишається, що в дівчини «міцний характер», незручно (вперше ж!) та досадно — затримують.

Миколка йде на край вулиці, бачить «маленьку білу постать», розуміє, що то його жде Соня. Радість, гордість, хвилювання та боязкість одночасно охоплюють його: «Мені здається, що я ширшаю в плечах, твердішаю в ході і ось-ось підлечу. А от голосу — не стає...» Він «белькоче», за власним висловом, «шепеляво й противно», задає недоладне питання. Дівчина розуміє його стан, підбадьорливо бере під руку і пропонує подивитися сніг у проваллі.

Микола й Соня лізуть «з кручі в чорну холодну прірву, підпираючи один одного плечима». Дух романтики, пригод оволодіває ними. Очі у Соні

«якісь дивні: наче й злякані трохи, й сміються». А юнака мучить думка: чи ж може він поцілувати дівчину? Від цієї «одчайдушної» (як йому здавалося) думки у нього починають терпнути ноги і стають, як мотузяні. А голова хилиться, хилиться...» Потім сам лякається: «А що,— думаю,— як я її поцілую, а вона мене — в пику? Буває ж так. Он і в кіно показують...» — і шия перестає гнутись, дубіє. Соню, очевидно, дратує нерішучість хлопця (...вже й не сміється і очі примружила так сердито...), і вона йде на немудру дівочу хитрість: «— Миколко, давай я буду падати, а ти мене держи. Ану, чи вдержиш?» Звичайно ж, юнак готовий гори звернути для коханої, не те що втримати. Але... нікуди від життєвої правди не подінешся: він раптом підсковзується і з переляком та огидою до себе (отак осоромитися!) відчуває, що зараз вони обоє впадуть у грязюку. Соня сердито пручається, «ошпарює» свого неспритного обранця «злим поглядом», «норовисто одвертається і мовчить». Микола одразу згадує насмішки й застереження діда Лавріна, що снитимуться йому, мовляв, «кислички». Це надає сміливості, й він вирішує показати характер: сам починає видиратися наверх. Соня переможена, злякана (мабуть, повелася дуже суворо!). Вона жалібно шепоче: «Миколко, а я?» Ось, нарешті, воно, визнання: «І від того шепоту у мене паморочиться голова, а серце починає калатати, як дзвін. Стрибаю вниз, сердито хапаю її за плечі і з розгону цілую в рипучу холодну хустку.

— Навіщо ж ти... аж за вухо, дурненький...— видихає Соня і сміється якомось покійно і лагідно.

...Я не допомагаю, а майже виношу її вгору на руках. І сили в мене — як у вола».

Тепер Миколка — визнаний герой, коханий, і він нізащо не признається, що змерз, як звичайний хлопець: «— Ти не змерз? — питає. Я з усієї сили зціплюю зуби, щоб не труситись, а їй кажу: — Та н-наче ні...»

Як гарно їм обом стає у світі! Як красиво! Вони помічають на деревах «дрібні мов роса, прозеленкуваті крапельки: то зав'язь». Соня одразу замріялася: «От якби мені отаке намисто, ...зроду б не знімала...»

«— Купимо,— обіцяю впевнено.— Ось як тільки вивчусь на шофера, так і купимо.

— А я тобі сорочки вишиватиму гарні-прегарні, кращі, ніж у лавці!..

— В сто раз кращі... милий... в тисячу!»

Усе! Микола чує для себе найголовніше, найочікуваніше. І це наповнює його таким щастям, що далі він уже нічого не бачить і не чує. Закохані не можуть насолодитися обіймами, навіть не звертають, попри свою сором'язливість, уваги на те, що шофери з проїжджаючих мимо машин горлають «щось веселе, заохочуюче і безсоромне». Розходяться молоді далеко за північ, «несучи на губах солодку пекучу спрагу». Милим і рідним здається хлопцеві навіть Сонині клацання засовом дверей, коли вона тихенько пробирається додому.

Аж ось знову дід — рятує садок від заморозків. Каже парубкові, щоб допомагав. Той прожогом кидається в сад, нагрібає листя й гілочок,

запалює вогнище так, щоб тягло дим і на Сонин садок. Дід Лаврін гукає, щоб Микола розкладав вогонь ближче до дерев, а той: «— Нічого,— одкажую так, як вони мене вчили,— буде в людей — буде і в нас...»

По вінця наповнений пристрасним, новим почуттям, хлопець думає: за чим би його забігти до сусідів, бо до вечора, мабуть, не дотерпить, не доживе.

От і вся нехитра історія. Ніяких подій, незвичайних вчинків чи героїчних характерів. Але оповідання захоплює ніжністю і трепетністю трохи смішних і наївних почуттів юних сердець. Проклюнулася зав'язь на деревах — прийшло кохання. І його треба берегти, боротися за нього, як і за зав'язь. Хочеться вірити, що герої пронесуть свої перші почуття через усе життя і будуть один для одного найкращими, найдорожчими.

Так Григор Тютюнник відкрив ще одну сторінку великої книги Любові й дав можливість нам, читачам, припасти до чистого джерела мистецтва художнього слова.

ДУХОВНИЙ СВІТ ПРОСТОЇ ЛЮДИНИ В НОВЕЛІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

Григор Тютюнник — талановитий український новеліст. Із його ім'ям пов'язана ціла епоха в літературі. Письменник звертався здебільшого до дитячої та юнацької тематики, але проблеми порушував цілком «дорослі». Та це й не дивно, адже сам він із покоління воєнних та повоєнних дітей, ще й син «ворога народу», з тих сільських хлопців, які поповнювали «пролетаріат» і на своїх худеньких плечах винесли тягар відбудови після страшного фашистського лихоліття.

Про Григора Михайловича і його твори написано вже багато досліджень, та, мабуть, ще нікому не вдалося розгадати Тютюнників феномен: як на кількох сторінках умістити думки та образи цілого роману, як у краплині відобразити світ.

Подумаймо над цією загадкою й ми. Герої новели «Три зозулі з поклоном» — прості сільські люди. Щоправда, сам оповідач — уже студент, хоч душа його й коріння тут, у рідному селі.

А трагедія розгортається на рівні шекспірівської. Невідомо, чому дівчина Марфа вийшла заміж за недалекого, негарного парубка Карпа — з відчаю, жалощів чи з покірності долі. Полюбила ж сусідського одруженого чоловіка Михайла, що був як «сокіл», чорноокий, ставний та гарний. Але не посміла розбивати сім'ю, мучилася мовчки. Тільки ходила разом із чоловіком на посиденьки до Михайла та Софії, співала з ними. Як гляне на рудого товстопикого Карпа Яркового, що «над галушками катується», потім на Михайла — зітхне та сльозами в душі заллється — уголос соромно.

Коли ж трапилося нещастя: сусіда забрали як «ворога народу», Марфа увесь час думала про нього, чекала листа — не до неї, до його родини, — щоб довідатися хоч, що живий, потримати дорогий папірець у руках, поцілувати його. І коли така нагода траплялася, Марфа раділа і плакала, жила цим. Настільки великим і сильним було її почуття,

що передавалося на відстані. Михайло в засланні, в «Сибірі неісходимій», відчував, що десь тут біля нього «ходить Марфина душа нещасна». Тому й просить дружину, щоб та сходила до Марфи і сказала, що посилає він їй «три зозулі з поклоном» і просить відкликати «свою душу назад», тоді й до нього «хоч на хвильку прийде забуття».

Хіба не дивне й не високе отаке неземне та безнадійне кохання Марфи? А з якою гідністю й тактом поводить ся Михайло! Коли Софія, бачачи муки жінки, говорить: «Ти, Михайле, ...хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світиться» — то він: «Навіщо людину мучити, як вона і так мучиться». Розуміє, що ні до чого подавати надію... Великим благородством віє від слів і вчинків Софії. Вона не сердиться, не вважає Марфу за суперницю, бо впевнена у своїх і чоловікових почуттях. Дивлячись на страждання сусідки («Два годочки прожила з Карпом своїм і нажилася за сто»), жаліє її, навіть прагне допомогти.

Високий духовний світ, благородство почуттів і дій селян відчувається не лише в коханні, а й у щоденному, буденному житті.

Михайло садить сосни на жовтому піску, потім молоденькі деревця досаджують ще інші, бо звикли оточувати себе красою. Навіть на засланні чоловікові сниться його робота — столярювання. Але просить у листі до дружини, щоб не жаліла найдорожчого — інструменту, якщо буде скрута. Михайло безмежно любить свою родину — Софію, сина, свій край. І не хоче засмучувати описом своїх бід, навіть вигадує, як їх «там» добре годують та вдягають. Тільки окремі деталі можуть видати справжнє його життя — посивів, хоч до цього зовсім не старів, «руки як не свої», «вдягачка», до якої селянам «не звикати».

Поштар дядько Левко розуміє почуття Марфи і не встоює перед їхньою силою, «озирається довкола, немічно зітхає» і дає чужого листа, хоч за це його можуть покарати. Тільки попереджає, щоб не казала нікому та слізьми чорнила не розмазала, а потім делікатно одвертається і терпляче жде, поки дівчина натішиться тим листом і не наплачеться. Марфа дає дядькові пожмаканого (збирала, видно, по копієчці, носила завжди із собою!) карбованця, щоб випив за здоров'я її любого, а той бурмотить зніяковіло: «Хіба що за його здоров'я.., а так зроду би не взяв би...»

Ось так у невеликому творі письменник майстерно розкриває високий духовний світ простих сільських людей. І десь у підтексті читається думка, що саме це допомогло їм вижити, вистояти у страшні часи сталінських репресій та воєнного лихоліття і залишитися при цьому Людьми.

**ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЬСЬКОГО СЕЛА СЕРЕДИНИ
XX СТОЛІТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОПОВІДАННЯ ГРИГОРА
ТЮТЮННИКА «ОДДАВАЛИ КАТРЮ»**

Оповідання Григора Тютюнника «Оддавали Катрю» присвячене ключій проблемі українського суспільства середини XX століття — масовій міграції селян до міста. В пошуках кращої долі жителі села зривалися

з рідних гнізд, але що їх чекало далі — не знав ніхто. А чи мали право ці люди навідмах рубати своє родове коріння, зрікатися традицій, мови свого народу? Бо саме цього вимагало жорстоке «проросійське» місто. Саме на це питання намагається знайти відповідь у своєму оповіданні Григір Тютюнник.

Донька хутірського крамаря Степана Безверхого вирішила виходити заміж за хлопця з Донбасу. В селі молодих неодружених парубків немає, тож батьки «мусять оддавати» Катрю за городянина. Мусять... І цим все сказано. Мусять об'єднати долі зрусифікованого безбатченка і вихованої в кращих традиціях української педагогіки молодшої донечки... Мусять штовхнути Катрю у страшний вир буремного, жорстокого, а головне — невідомого, незнаного міського життя, адже доньці пішов уже тридцятий рік.

Автор оповідання через змалювання характерів, вчинків своїх персонажів порушив низку, серйозних, актуальних і нині, у ХХІ столітті, проблем. Найболючіша — зубожілий стан українського села. Адже з подібними Катрями, що випурхують, мов голубки, з рідних хат, від'їжджають до міста, ламаються одвічні українські звичаї, у безодні часу губляться традиції рідного народу, врешті, калічаються душі поколінь прийдешніх. Бо чому ж може навчити матір й батько своє дитя, якщо вони самі покинули напризволяще своїх літніх батьків на забутих Богом хуторах?

Григір Тютюнник намагається довести своєму читачу, що духовні цінності рідного народу — найсвятіше, що є у людини. І на доказ цього автор до найменшої деталі змальовує Катрине весілля. Сполохана наречена забуває про свій страх перед майбутнім, коли чує рідну пісню. Ці чарівні звуки знімають у нареченого маску зверхності й пихатості і виявляється, що «... сміх у нього тихий, м'який...» Під час виконання української пісні «здавалося, не десятки людей співало..., а одна многогласна душа». В цих рядках — мрія письменника об'єднати український народ, адже сила — в громаді.

Катря інстинктивно відчуває, що захистити її від суворих реалій міського життя може лише любов рідних людей. Символом цієї любові, цього оберегу Катриної душі в оповіданні є старенька бабусина хустка, в яку дівчина вмотується, немов у кокон, бажаючи захиститися, відгородитися від чужого ока. А може, Катря витягла зі скрині хустку, аби зігріти своє дитя, що носила під серцем, душевним теплом її предків? На ці питання Григір Тютюнник відповіді не дав. І читачу лише залишається сподіватися, що останній Катрин сумний погляд на рідну домівку — запорука того, що ця жінка все ж таки залишається українкою...

Отже, автор спостерігає з сумом і страхом за приходом нового життя з радянськими порядками, що руйнують всі споконвічні традиції українського села. Але у кожної людини є найголовніше — вибір, від якого залежатиме майбутнє рідної країни.

ВАСИЛЬ СТУС

Доповідь про поета

Василь Семенович Стус народився 6 січня 1938 року в селі Рахнівка Гайсинського району на Вінничині в селянській родині. Навчався спочатку в місцевій школі, потім — у Донбасі, куди переїхала його сім'я. Після закінчення історико-філологічного факультету Донецького (тоді ще — Сталінського) педагогічного інституту 1959 року В. Стус два місяці відпрацював учителем на Кіровоградщині, звідки був призваний до армії. Першою публікацією в центральній пресі стала добірка віршів у «Літературній газеті» (тепер — «Літературна Україна») 22 грудня 1959 року.

Повернувшись з армії, поет у 1961–1963 роках учителював у Горлівці на Донбасі, працював літературним редактором газети «Соціалістичний Донбас». 1963 року В. Стус вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, полинувши у вир літературного життя Києва. Його поезії з'являються в журналах «Вітчизна» і «Дніпро». Але 1965 року В. Стуса виключають з аспірантури Інституту літератури, коли він після прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у київському кінотеатрі «Україна» звернувся до глядачів і запропонував висловити протест проти арештів української інтелігенції. У наказі значилося, що поет звільнений «за систематичне порушення норм поведінки аспірантів і працівників наукового закладу».

З того часу В. Стусові довелося працювати на тимчасових роботах, бо на постійну його не брали. Припинили друкувати і його твори. Рукопис першої збірки «Круговерть» дістав 1968 року негативну рецензію у видавництві «Молодь». Йому вдалося надрукувати під псевдонімом Василь Петрик лише кілька перекладів з Гете й Гарсія Лорки. Попри все В. Стус продовжував вести активну правозахисну діяльність, виступаючи з протестами проти свавілля влади та репресій КДБ.

У ніч з 12 на 13 січня 1972 року В. Стуса разом з іншими представниками української інтелігенції було заарештовано і засуджено на 5 років таборів (Мордовія) та 3 роки поселення (Колима, рудник ім. Матросова). Ім'я В. Стуса та його творчість стали в цей час широко відомими за кордоном, де вийшли збірки його поезій: «Зимові дерева» (1970) та «Свіча в свічаді» (1977). Звільнили поета 1979 року. Повернувшись до Києва, він продовжив боротьбу, вступивши до складу Української Гельсінської спілки.

У жовтні 1980 року на нього чекав новий арешт та вирок: 10 років таборів і 5 — поселення. З листом на захист поета до учасників Мадридської наради для перевірки виконання Гельсінських угод звернувся відомий правозахисник академік А. Сахаров. Строк В. Стус відбував у спецтаборі в Пермській області. Жахливі умови, створені табірною адміністрацією (поет не зміг передати на волю жодного віршованого рядка), викликали протести в'язнів. Після однієї з таких акцій поета кинули в карцер. В. Стус оголосив сухе голодування, і в ніч з 3 на 4 вересня 1985 року в нього зупинилось серце. Поета поховали в безіменній могилі на табірному кладовищі. Пізніше тіло В. Стуса, разом із тілами

Ю. Литвина та О. Тихого, було перевезено до Києва і 19 листопада 1989 року перепоховано на Байковому цвинтарі.

Вже після смерті поета вийшла за кордоном збірка поезій «Палімпсести» (1986). 1999 року завершено видання творів В. Стуса в 6-ти томах, до якого ввійшли поезія, проза, переклади, драматургічні твори, літературно-критичні статті та епістолярна спадщина митця.

ШЛЯХ НА ГОЛГОФУ (Про долю Василя Стуса)

Скільки людей розумних, хороших загублено! Так уже воно повелося у нас: за життя — хула, після смерті — хвала і навіть поховання останків на Байковому кладовищі...

Високий на зріст, худорлявий, струнка тверда постава, рішучі колочі очі з-під густих нахмурених брів, різкий цілеспрямований профіль, гострий, допитливий розум, безмежна закоханість у рідне слово, бентежна тривога за його майбутню долю — таким запам'ятався Василь Стус і друзям, і ворогам.

Зараз, коли постать Стуса як борця і як поета знана в цілому світі, знайшлося багато відомих і маловідомих людей, які називають себе його вірними друзями. Але чому їх було так мало поряд, коли поета мучили, судили, відправляли в табори, коли він не мав змоги писати, друкувати свої твори, коли остерігався сказати зайве слово, яке могло зашкодити не йому, а комусь іншому?.. З ним часто говорили «по щирості», радили «трохи поберегти себе». До «теорії самозбереження» тоді вдавалися чимало людей з творчої інтелігенції, зокрема й молодь, коли треба було примирити власну совість із необхідністю якось вижити. Поет С. Крижанівський «заспокоював»:

Найсвятіші в небо поривання
Падають до грішної землі.

Багатьом думалось: я трішки потерплю, помовчу до пори, а вже потім, як стану на ноги, ось тоді себе й покажу! Але цей підступний прийом самообману привів зрештою до всезагального манкуртизму і капітуляції перед могутністю «старшого брата».

Для Василя Стуса вищою моральною нормою було не самозбереження, а за його висловом, «прямосяння». Він до кінця був чесним із собою і зовсім не здатним до будь-яких компромісів. Саме це й визначило поетову долю. Він просто не міг вижити в підлому світі брехні, безчестя й лицемірства. Василь Стус не прийняв і не зрозумів суспільства, а суспільство — його. Почалися роки поневірянь, переслідувань і принижень, пошуків роботи, аби мати шматок хліба для себе і сім'ї. Про публікації не могло бути й мови. Він наймався на будь-яку роботу (кочегаром, сторожем), але його звільняли під тим приводом, що не мають права тримати на «чорній» роботі дипломованого філолога. Трохи згодом по країні бродили вже сотні інтелігентів, позбавлених засобів до існування і будь-яких людських прав. Влада замінила фізичне знищення інакомислячих моральним і громадянським знищенням. Василь був одним із перших, кому довелося пити з цієї гіркої чаші.

Шлях на Голгофу пішов круто вгору: арешти, тюрми, табори... Уся система тодішнього суспільства намагалася зламати поета. Багато хто так і не зміг збагнути внутрішню міць цієї людини, його здатність протистояти силам зла, не поступитись істиною ні на гран. Але розгадати феномен Стуса необхідно, щоб знайти відповідь на головне питання нашого національного буття. Мусимо зрозуміти Василя Стуса, щоб наблизитись до нього, адже попереду — безліч випробувань, які треба пройти на шляху до свободи.

«НАРОДЕ МІЙ, ДО ТЕБЕ Я ЩЕ ВЕРНУ...»

(В. Стус)

Василь Стус... Славне ім'я Поета, Громадянина, Людини. Не було йому місця тут, у цьому світі, бо не міг він притертися, звикнути до суспільства, його законів, його звичаїв, де люди думали одне, а говорили інше. Кидався незахищеними грудьми на амбразуру, готовий прийняти на себе вогонь. Без ніякого страхування, без найменшого тактичного маневру, без рятівних гальм житейської мудрості і тверезого глузду. Над такими, як він, висів дамоклів меч державної машини, яка бачила в поетові «п'яту колону», що зсередини розхитувала державний устрій, розрахований і розпланований, здавалось, на віки. Такі люди довго не затримувалися у «великій зоні», навкруг них була якась аура приреченості...

Ще до загибелі Василя Стуса українська культура, література зазнала величезних втрат. Десятки, сотні письменників, поетів безслідно зникли в таборах смерті, інші змушені були або мовчати, або оспівувати режим, який ненавиділи, керманичів, яких зневажали. Але вони вижили, зберегли свій талант, сили, щоб зараз, у наш час змін і відродження, піднести українську літературу на нову висоту.

Ми, українці, не звикли цінувати своїх геніїв за життя. Якась жорстока закономірність: час палить, нищить генія неблаганними вироками, а коли збагне, що дух його — безсмертний, схиляється в пошані й каятті. І роздумуючи над долею Стуса, я приходжу до висновку, що треба було йому не загинути героїчно, а вижити і творити культуру, літературу. Мертві герої лишають самі імена, а будувати фундамент національного відродження треба живим.

Мені здається, що навіть у тодішньому тоталітарному суспільстві умови для творчості були не настільки нестерпні й безнадійні, як думав Стус. От хоча б взяти й Тичину. Він був здатен і терпіти, і залишатися собою. Ця властивість — одна з незчисленних його здібностей. Правда, зараз деякі митці згадують, що вірш Павла Григоровича «Партія веде» був написаний у 33-му році, коли люди пухли і мерли з голоду, а поети або мовчали, зломлені червоним терором, або видавали на-гора «Не златоглавий нам потрібен» (і це про Київ!). Але ж ми знаємо й іншого Тичину саме тому, що у свій час він перемовчав. Талант — категорія суспільна. Він мусить бути збережений для спільноти. Василь Стус недооцінював себе, не до кінця розумів свою роль і в суспільстві, і в літературі, і тому цю

думку заперечував. Поет вважав, що в екстремальних умовах буття важливішим є не збережений талант, а жертвна посвята себе народу. Житиме народ — будуть і таланти.

Я вважаю, що це не так. Література, мистецтво, духовність — це ті цінності нації, які не дадуть щезнути українському народу, які об'єднують нас, наповнюють гордістю, національною гідністю.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

ВАСИЛЯ СТУСА

Василь Стус — один із найбільших українських поетів нашого століття. Це світлий образ людини, що стала символом незламності духу, людської і національної гідності. Це самобутній поет, схильний до філософського заглиблення поетичного слова і водночас — до синтезу глибинних джерел традиційного українського образотворення й поетичної мови ХХ ст.

Поезія Стуса прийшла до нас не так давно і далі доходить, як світло далекої зірки. Його ім'я увійшло в життя нашої країни на потужній хвилі національного відродження й державного утвердження України. Це час руйнування ідеологічних табу, час відкриття нових знань про минуле й сучасне України, час радісного майоріння синьо-жовтих знамен... Ця незабутня сторінка нашої історії освячена іменем Василя Стуса.

Та час спливає, свята змінюються буднями, життя невблаганно ставить перед нами свої прагматичні завдання. Справедливі гасла від частого повторення ризикують виродитися у фразу. Стає страшно від думки, що дорога для нас постать поета може перетворитися на новий офіціоз, на штамп. Не можна допустити спекуляцій його іменем, творення нового культу і нового міфу.

Поет виростав і формувався в задушливій атмосфері, де його прагнення бути особистістю видавалося підозрілим. Але Стус виборював право «самособоюнаповнення» своєю творчістю.

Ліричний герой Стусової поезії — людина внутрішньо вільна, живе, діє, незважаючи на обставини, всупереч їм. Це дало йому змогу лишитися Людиною і Поетом, перетворити табірну дійсність на свій «Парнас».

У різних життєвих ситуаціях він залишається вірним своїй долі, яку сам обрав:

...на долонях доль,
поміж обачних пальців, потекло,
немов пісок, дощами перемитий,
моє життя.
Як я губився в тих долонях доль!
(«Замерехтіло поміж двох світів»)

Але він не хотів та й не міг бути «вільним» від усього — від «пам'яті століть», від своїх зобов'язань перед рідною землею, перед своїм народом.

Стус належить сучасній поезії, поезії ХХ ст. Належить до її «золотого» фонду, до її класики, як Пастернак і Тичина, Незвал і Лорка, та й зрештою зрілий Рільке.

Стус культивує свій словник, активізує певні словоформи. Йому властива інтонаційна неповторність, смислове й емоційне переосмислення слова, творення власних «стусівських» неологізмів.

Та не тільки нові слова творить Василь Стус. Значним є його внесок у розвиток української поезики. Він розробляє мотиви і напрямки, яких ще не знала світова література.

У ранньому вірші 1963 р. «Сто років, як сконала Січ» з одного боку постає проблема зв'язку поета з долею України, з іншого — проблема власного життєтворення:

...Як вибухнути, щоб горіть?
Як прохопитись чорнокриллям
Під сонцем божевільно-білим?
Як бути? Як знебудь? Як жити?

Для людини тоталітарного суспільства навіть просте неприйняття чинних норм є активною вольовою дією.

В. Стус постійно відчував себе в'язнем: чи перебував він на так званій волі, чи за ґратами, але відчуття неволі його ніколи не покидало... Показовим може бути мотив 35-го вірша з його «Палімпсестів», де ліричний герой звертається до наглядача:

Я є добро. А ти — труха і тлінь.
А спільне в нас — ще в'язні ми обое,
дверей оба боки. Ти там, я — тут.
Нас порізли мури, як статут.

Структура деяких віршів із «Палімпсестів» — романсова; у світовій мистецькій практиці подібне майже не трапляється, оскільки класичний романс за змістом може бути тільки любовною піснею. В. Стус скористався ж цією художньою формою для того, щоб максимально інтимізувати почуття вітчизни, котре в романсі має змогу розвиватися єдиним і неповторним мелодійним рухом.

— Учися, серденько, колись
З нас будуть люде, — ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люде?..

(Т. Шевченко. «Доля»)

В. Стус скористався цим відомим мотивом з усіма його рисами чи ознаками, змінивши лише кінцівку на значно похмурішу, ніж у Шевченка: у Кобзаря — поклик іти далі («Ходімо дальше, дальше слава, а слава — заповідь моя»), а у Стуса — цілковита безвихідь:

...Ніким не став ти.
 Навколо ґрати, двері, ґрати
 і ночі тінь — така ж картата,
 Як доля — марне веселить
 твій божевільно вільний спокій.

Можна було б спробувати поміркувати: а може — це наслідування, звичайне навчання у корифеїв і т. д.? Ні! Василь Стус запозичує у старших лише зовнішню подобу чи схожість, а внутрішньо дає цілком нову поетичну якість, яка витримана в душі постмодернізму. В «епоху напівсонця — напівтьми», (кажучи його словами), В. Стус писав не для всіх, а для кожного.

ФІЛОСОФІЧНІСТЬ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ СТУСА

Василь Стус — поет лірико-філософського складу. Філософічність його поезії виявляється не на рівні теоретизування, а є властивістю світовідчування, світобачення. «Один з найкращих друзів — Сковорода», — так напівжартома написав він у 1969 році. Якщо на початку у віршах часто зустрічається ім'я філософа — поет намагається відтворити якісь біографічні моменти («Вмовкали голоси до безгоміння», «Блакитний світ — як блекота»), то пізніше сквородинівське «пізнай самого себе і через себе — світ» глибоко й органічно увійде в Стусову поезію, визначивши певною мірою сенс його «самособоюнаповнення». Дедалі частішими стають роздуми над власною долею, над своїм покликанням бути «співцем Всесвіту», над долею свого покоління:

Ми не перші і не останні
 Під розгойданим небом стали...
 Ми добою до бурі поставлені
 Лицями славними.
 (*«Ми не перші і не останні...»*)

Уже в ранній поезії беруть початок характерні для Стуса мотиви смерті і глибокої самотності, тривога за долю народу як провісник «смертних конань» свого віку. Духом тривоги, подекуди ще не усвідомленої, пройнято всі вірші:

Кому повім свої тривоги ранні?
 І крик і оклик. Окрик і луна.
 (*«Надворі сніг. Зима. Побіля тину...»*)

Тривожний стан поетової душі проектується й на природу: «схід розтривожено тремтить», промінь «виграє тривогу», вітер «тривожить віти чорних сосон». Спочатку ця тривога «яснолика» — як передчуття радості, як зазирання в «невідомість», і тому «так тривожно й хороше на цій землі». Це «тривожний крові шал і перші поривання» людини, що тільки-но вступає в життя. Перед цими незнаними дорогами поета проймає «якась тривога невідома», невиразне передчуття чогось лихого. Те, що пізніше вилетиться у гіркий підсумок:

Сховатися од долі не судилось:
 Ударив грім — і зразу шкереберть
 Пішло життя...
 («Сховатися од долі не судилось...»)

Та поет не зосереджується тільки на власному стані, він хоче «возвеличити тривогу в краї». Свідомо Стус накликає собі труднощі: «Хай сурмач зіграє знов тривогу». Від початкового усвідомлення, що «нема неплинного в житті, неплинна тільки смерть», він приходиться до подолання природного страху смерті:

І зважитись боротися, щоб жити,
 І зважитись померти, аби жить...
 («Не можу я без посмішки Івана...»)

Поезія Василя Стуса — це відкриття, точніше — постійне відкривання. Настрій і почуття поет відображає у процесі їх формування. Він «пропускає» світ крізь себе, «помножуючи» себе і тим самим помножуючи світ. «Шлях у себе», на думку Стуса, веде до пізнання світу. І хоч «між світом і душею виріс мур», Василь Стус докладає зусиль, щоб зруйнувати той мур, знайти втрачену гармонію.

ІВАН ДРАЧ

Доповідь про поета

Іван Федорович Драч народився 17 жовтня 1936 року в селі Теліжинцях Тетіївського району на Київщині. Найперший вірш семикласника Івана Драча було надруковано у районній газеті «Зміна» 8 травня 1951 року. Після закінчення середньої школи в Тетіїві викладав російську мову та літературу в семирічці сусіднього села Дзвінячого, працював інструктором райкому комсомолу. Відбув трирічну службу в армії (1955 — 1958) і став студентом філологічного факультету Київського університету, який йому, вільнодумному студентові, не дали закінчити. П. Загребельний, що був тоді редактором «Літературної газети» (тодішня назва «Літературної України»), взяв його на роботу у відділ поезії.

Великої популярності І. Драч набув поемою «Ніж у сонце» (1961), яка була надрукована у «Літературній газеті» 18 серпня 1961 року з передмовою І. Дзюби. Першу збірку поезій видавництво «Радянський письменник» відхилило. Вона вийшла 1962 року у Держлітвидавві під назвою «Соняшник». У цій збірці поет зробив спробу модернізувати українську поезію, залучивши сучасну термінологію та реалії науково-технічного прогресу 1960-х років, і привернути увагу до простої людини з її щоденними потребами та проблемами.

Пізніше виходили збірки «Протуберанці серця» (1965), «Балади буднів» (1967), «До джерел» (1972), «Корінь і крона» (1974) (Державна премія України ім. Т. Г. Шевченка 1976 року), «Київське небо» (1976), «Дума про вчителя» (1977), «Шабля і хустина» (1981), «Драматичні поеми»

(1982), «Київський оберіг» (1983), «Храм сонця» (1988) та ін. Центральне місце у збірці «Храм сонця» посіла поема «Чорнобильська мадонна», в якій поет відгукнувся на жакливу подію 1986 року, що чорною плямою позначилася на всьому подальшому житті України. І. Драч, поєднуючи лірику, сатиру та гротеск, спробував осмислити моральні й суспільні причини та наслідки атомної катастрофи.

І. Драч закінчив Вищі сценарні курси в Москві, працював у сценарній майстерні кіностудії ім. О. Довженка. Він є автором кіносценаріїв «Криниця для спраглих» (1967) (прем'єра відбулася лише в 1986 році), «Камінний хрест» (1968) (за мотивами творів В. Стефаника), «Іду до тебе» (1970) (про долю Лесі Українки) тощо. За мотивами творів М. Гоголя І. Драч написав два кіносценарії — «Пропала грамота» (1971) та «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1984).

З середини 1980-х років І. Драч обирається до правління Київської організації Спілки письменників України, пізніше — його головою. З 1989 року — голова Народного руху України, з 1990 — депутат Верховної Ради, з 1992 — голова товариства «Україна».

ХУДОЖНІЙ СВІТ ІВАНА ДРАЧА

Про Івана Федоровича Драча останнім часом говорять більше як про політика і громадського діяча. В інтерв'ю до шістдесятиріччя поета журналісти дорікали йому за цей зв'язок, вважаючи, що це шкодить поезії. Але саме свідомо громадсько-політична позиція автора у поєднанні з могутнім поетичним даром подарували читачеві поему «Чорнобильська мадонна».

Поезія І. Драча завжди відзначалася віддаленою асоціативністю, різким, ніби механічним поєднанням чуттєвої конкретики деталей із їх незвичним метафоричним наповненням, символізацією. Вже у перших частинах поеми зустрічаємо такі образи-символи, образи-картини: «паморозь сива бузку посивілого», «у рудому лісі, що сонця рудіший», «лічильник Гейгера пищить так потойбічно». Ці штрихи короткі, але точні, бо достатньо місткі, аби окреслити руйнівну силу вибуху, який несе смерть усьому живому. Кожен образ проводить цю думку по-своєму. У перших двох висловах трагічну картину створює повтор слів «сивий» і «рудий», досягаючи художнього ефекту: у читача складається враження насильства над природою, передчасного її вмирання. Певну роль відіграє і зіставлення рудого лісу і такого ж рудого сонця. Адже і там і там не може існувати життя. Таким чином, художній прийом несе певне смислове навантаження.

Однак не тільки зорові образи створює поет, щоб передати увесь трагізм того, що сталося. Радіація страшна ще й своєю непомітністю, коли тільки спеціальні прилади фіксують небезпеку. Метафорична конструкція «лічильник Гейгера пищить так потойбічно» максимально наближає реальний світ живих людей до світу мертвих. Поет сміливо вводить у мову вірша наукову лексику, найменування наукових приладів — «лічильник Гейгера», включаючи таким чином конкретну реальність у поетичний світ

людських емоцій, які наділяють реальні риси символічним значенням. Це значення ще й підсилюється словом «потойбічно». Так народжується трагічний символ загибелі. І подібних символів багато в усій поемі.

Розкриваючи тему екологічної катастрофи, автор звертає увагу на етичну сторону подій. Не випадково в поемі з'являється біблійна символіка. Іван Драч подає чорнобильську трагедію через призму особистісних переживань, однак особистісне тут переходить межі «Я» і сконцентровує в собі ідею загальнолюдської трагічної долі. Як це вдається автору? За допомогою широкого спектра художніх засобів: метафоричності, побудованої на асоціативних зв'язках, гіперболізації максималістськи загострених почуттів, побудови фрази. Так, оригінальний рядок «О noche, ночуй мене! Днюй мене, дню!» побудований із уживанням тавтології та граматично неузгоджених лексем. Цей прийом допомагає зрозуміти бажання ліричного героя повернутися до нормальних умов існування, психічної рівноваги. Але як фатум постає образ вогняного хреста — уособлення тотальної всеприсутності й невідворотності лиха: хрест — «на всі небеса». Епітети «пекучий», «палючий», «огнений» та метафора «Падає з нього огненна роса» розкривають шоківий стан людей, які опинилися в епіцентрі катастрофи, і навіть їх фізичні страждання.

Експериментуючи над формою, Іван Драч підпорядковує засоби художнього зображення головній думці — показати всевітність трагедії, яка сталася в Чорнобилі, зрозуміти її як попередження зарозумілому людству, що, захоплюючись науково-технічним прогресом, забуває про обов'язок перед матір'ю-природою, про відповідальність перед Землею.

ЕКОЛОГІЯ МОРАЛЬНОСТІ ЧИ МОРАЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЇ?

(Роздуми над твором І. Драча «Чорнобильська мадонна»)

Все упованіє мое
 На тебе, мій пречистий раю,
 На милосердіє твоє,
 Все упованіє мое
 На тебе, мати, возлагаю,
 Святая сило всіх святих,
 Пренепорочная, благая!

Т. Шевченко. «Марія»

Україна! Як багато почуттів вкладено в це слово. Яка вона гарна, велична і неповторна. Як багато винесла вона на своїх плечах!

Любов до рідного краю дарується дитині з молоком матері, з першим сказаним словом, піснею. А коли дитина зміцніла, вона топче малими ногами землю, яку топтали її діди і прадіди. Ви ніколи не замислювалися над тим, що таке Україна? Невже ніколи серце не затремтіло, не почало

швидко стукати при цьому слові? Блакить неба, повна гарячого сонця, неба — високого, чистого, де коли-небудь ви знайдете безліч хмар, а у ясні чорні ночі не зможете перелічити зорі, навіть з усіма вченими світу. Такі зорі і такі ночі можуть бути лише у рідному краї. Рідний край — це місто, де вжилися разом пам'ятки старовини та нові будинки, які, дивлячись на нас своїми скляними очима, не розуміють проблем нашого життя. А навколо нас така дивна краса — природа! А який чудовий ліс та перші квіти на галявині, останні клаптики сірого снігу, з-під якого вибивається перша трава. Як це не любити? Невже всі байдужі до цього? Невже усім однаково, що було у минулому, а що буде далі?

Україна моя! Як можна дозволити знищити тебе? І як кажуть про це твої діти, яких ти оберігала, турбуючись про кожен їх крок у доросле життя. Багато віків стоїш ти над дітьми і захищаєш як людина, ніжна, неспокійна за долю дітей. Як бажали зруйнувати цю країну, а вона, мов крила, простягла теплі долоні. З якою радістю дивилися на страждання народу, ненавиділи садки вишневі, біле цвітіння яблунь, айстри у садочку, співочу мову, пісні. Але Україна жива! Зараз над нашою країною нависла велика трагедія — Чорнобиль.

Ось уже десять років сумно звучить над усім світом дзвін Чорнобиля. Він відгукується у серці кожного. Пройдуть роки, але пам'ять про трагедію буде ще довго хвилювати людей. Дуже страшно, коли вмирають дорослі, але коли гинуть діти — це найстрашніше. Наслідки аварії повинні стати «надбанням» людства. На мою думку, ніщо не може зрівнятися з аварією на Чорнобильській електростанції. Аварія призвела до забруднення біосфери. Три роки приховували наслідки аварії. А потім Україну оголосили зоною екологічного лиха. На території України з'явилася тридцятикілометрова мертва зона. Багато людей загинуло. Наша країна фактично самотньо продовжує боротися з наслідками катастрофи. На мою думку, тяжкий тягар ліг не тільки на економіку України, а й на моральний стан людства.

Про Чорнобиль написано багато творів. Поет Іван Драч із болем у серці переживав цю трагедію. Від самого початку творчої діяльності він проявив себе не тільки вправним майстром ліричного жанру, але й досить успішно реалізував свої можливості в написанні поем. Він створив своєрідну «скорботну пісню» — поему «Чорнобильська мадонна». У цьому творі злилися біль поета та біль народу. З рядків «Прологу» ми довідемося, як важко підступити до змалювання задуманого: «Ти намагався писати про Неї, — Вона пише тобою, як недолугою ручкою, як нікчемним пером, як олівцем хаптивим і ошалілим». Дуже жахливо стає на душі після того, як перед очима постає образ жінки. Своїм виглядом вона наганяє жах. Народивши мертвого сина тоді, в той квітень, коли її «накрила та нечиста сила», жінка збожеволіла. Автор передає жах аварії через образ матері. Мабуть, тому розділ «Хрещатицька мадонна» — кульмінація, фінал поем. Це крик душі поета. Це його пекучий біль. Скільки розпачу, душевного болю в кожному

поетичному рядку! Основна суть поеми — людина, пошук істини, утвердження правди, болючої і нестерпної. Я тепер уявляю, що ми робимо своїм втручанням у велику природну лабораторію землі, коли вносимо різні хімікати. Часто ми вбиваємо все живе, своєрідний земний планктон, не кажучи вже про птахів і звірів. Дуже довго людство йшло до цієї краси. І все це можна зруйнувати. Треба берегти свою землю. Я впевнена, що в дитинстві в кожного має бути своє джерело, звідки беруть витoki найкращі людські якості: доброта, трепетне ставлення до всього живого, любов до рідної землі, батьківського порога. Це так само необхідно для морального здоров'я, як материнське тепло і колискова пісня, надійне батьківське плече і бабусина казка, як посаджене власноруч деревце. Виростуть діти, які бачили жах Чорнобиля. Вони вирушать у самостійне життя. Але якщо в душі посіяне прекрасне і вічне, спогади знову повертатимуть їх до свого дерева, до рідної домівки. Вони зроблять усе можливе, щоб Чорнобиль знову став судовим містом України.

ОБРАЗИ ПОЕМИ І. ДРАЧА «ЧОРНОБИЛЬСЬКА МАДОННА»

Чорнобильська атомна станція — наймогутніша електростанція в Україні. Її спорудили у поліському краї на північ від Києва. Ніхто не думав над тим, яку страшну небезпеку приховує ця споруда. Усі раділи, що вона така велика, така могутня.

І в квітні 1986 року трапилась найстрашніша катастрофа. «Мирний атом» вибухнув. Смертоносна радіаційна хмара розлетілася на півсвіту. Цей вибух збентежив усю планету.

Вісімнадцять років минуло з часу вибуху на Чорнобильській атомній станції, а й досі Україна важко страждає від цього жакливого випадку. Ще й досі помирають люди від його наслідків. Учені з'ясували, що ми відчуватимемо відгуки цієї катастрофи ще близько ста років. І все це — дорога плата за бездумні адміністративно-бюрократичні ігри з «мирним атомом», за його оспівування в репортажах і художніх творах. Отже, виявляється людині, царю природи, ще далеко до розуміння справжньої істини буття, і, мабуть, праві були наші предки, котрі жили в злагоді з усім світом і не поспішали втручатися в його таємні процеси. То, можливо, людству слід прислухатися до заклику француза Руссо: «Назад до природи!». Людина має зрозуміти, що вона не володар природи, а її невід'ємна частка. Може, тоді перестануть траплятися екологічні катастрофи такі, як, наприклад, Чорнобильська.

Про Чорнобиль зібрано багато документального матеріалу. Чимало письменників відтворили трагедію на Прип'яті: Володимир Яворівський, Світлана Йовенко, Борис Олійник та інші. Не залишилось байдужим до лиха і серце Івана Драча. Він ще у червні 1986 року на з'їзді письменників кинув у вічі найбільшим призвідцям трагедії слова правди і гніву. Його «Чорнобильська мадонна» — відповідь на страшну подію. Це — поема-трагедія, скорбна пісня:

Тяжко пишу, зболено розмірковую,
Словами гіркими наповнюю аркуш.

«Чорнобильська мадонна» звучить особливо зболено і розпачливо. Поет бідкається, що в нього не вистачає слів, щоб змалювати лихо, свідомість його роздерта на шмаття, тож і сама композиція поеми — фрагментарна, мозаїчна, зі словесних шматків, мовби опромінених радіацією.

Образ Чорнобильської мадонни — це образ Апокаліпсису, образ світової скорботи, в нього поет вводить історичні й літературні паралелі (християнська Марія, «Скорботна мати» П. Тичини). Сама його трагічна мадонна стає багатоликою у своєму жахові атомного розкладу — розкладається на солдатську, хрещатицьку і навіть скіфську...

Вражає до глибини душі образ солдатської мадонни: солдати в зоні налякані видінням: «...знову уранці босий слід той веде в саркофаг»; лихоманково обшукують, хто ж це? Ніде нічого! І раптом просто перед їхніми нажаханими очима в'ється слід, шлейфом од радіації світиться серед поруділого лісу...

Важко сприймається і образ хрещатицької мадонни: «У юрмищі хрещатицького дня ти боса йшла, ти, сива Катерина... Ти — збожеволіла. З лахміття ляльку несеш — куди? Хіба в психіатричку?!». Перед нами постає образ матері, яка втратила свою дитину. І від цього страшного горя ця жінка збожеволіла. Горе матері настільки велике, що воно вогнем спалить тих, хто винен у жахливій трагедії:

Чи той, хто винен, сам в собі згорить —
З твоїх очей для нього іскри досить?!

Від цієї жінки сахаються люди. Вони бачать її велике горе і не сміють чіпати її:

А хустка збилась так на голові,
Що лисиною світиш, Божа Мати...
Я босий слід твій бачу у траві,
Який боюсь і подихом займати.

Цей розділ — крик душі поета, його пекучий біль.

Воістину Шевченківський біль пронизує поета, перед очима котрого постають пекельні візії, душа його з розпуки заніміла. Іван Драч вболіває за свій народ. Усе це він розкриває у своїй поемі. Але поет показує не тільки страшні картини постчорнобильського пекла, але й тих людей, котрі винні в цій трагедії: тут і горе-будівельники-розпусники без будь-яких моральних правил, і «Маріїн-свистун» — син української матері, який вигадав «станцію і атом»; тут і псевдопатріот-пакувальник, котрий клявся у любові до Вітчизни, а як вибухнула ЧАЕС, то його, мов вітром змело. Показані образи тих керівників, через яких трапилося все це. Гіркий висновок робить поет-очевидець:

За безладу безмір, за кар'єри і премії
Немов на війні, знову вихід один:
За мудрість всесвітню дурних академій
Платим безсмертям — життям молодим...

Ось так поет художньо осмислює велику трагедію. Він показує її людям, даючи їй свою оцінку. Іван Драч відтворює образ всесвітньої матері, яка охоплена горем: «...чи впізнав ти цю матір-вдову? Із мільярдом поганьблених діток вона долю несе світову».

Чи довго ще буде блукати по Україні і світу породжена страшною трагедією Чорнобильська мадонна. Чи простить вона нас колись? Будемо вірити в життя.

ВСЕЛЮДСЬКА ТРАГЕДІЯ ТА ЇЇ ОСМИСЛЕННЯ У ПОЕМИ І. ДРАЧА «ЧОРНОБИЛЬСЬКА МАДОННА»

Народжуються, народжуються малюки незрячі,
з хворим серцем, пальчиками, що зрослися.
За чорнобильські хмари, за українську нашу
слухняність — сплачують...

В. Терен. «Мічені атоми»

Митець потрібен своєму народові та й усьому світові тільки тоді, коли він сучасний, коли його творчість іде по самому нерву життя, коли вона зливається з криком його нації. «Чорнобильська мадонна» І. Драча злилася з відчайдушним криком не лише народу України, а й з відчаєм усього людства. Бо дійсність була страшніша за найчорнішу вигадку:

...сосни дощами спалені,
Лізуть в очі лихою іржею —
У якійсь несусвітній опалині
Денно й нічно блукають душею.

1986 рік. «Від Ради Міністрів СРСР. На Чорнобильській атомній електростанції сталася аварія, пошкоджено один з атомних реакторів. Вживаються заходи щодо ліквідації наслідків аварії. Потерпілим надається допомога. Створено урядову комісію» («Известия», 1986, 30 квітня).

А моє покоління в 1986 році тільки переступило поріг школи. Пройшло багато років. А хлопців, які зробили крок до подвигу, немає. Не відали вони ще тоді, що вогонь був не найстрашнішим ворогом. Той, інший, невідомий, був підступніший — радіація. А може, не тільки радіація, а й убогість душ наших. Не навчили, не вберегли, повірили без оглядки науковому прогресу. Ми звикли, що коли народ здатен «розв'язувати питання величезної технічної складності, що їх до Чорнобиля ніхто ніколи у світі не розв'язував», а якщо я замість Чорнобиля напишу Диканівка, то що зміниться? Чому такі розгнівані сили вибирають саме мою країну, що вони хотіли так страшно сказати цьому нинішньому віку, від чого хотіли усіх нас застерегти? І хоч у людей є очі — але вони можуть не бачити. Розкрити очі, розбудити серце — таке завдання поеми І. Драча «Чорнобильська мадонна». Бо саме мати, народжуючи дитину, народжує народ, майбутнє.

Українська мадонна! Яка ти? Поет хоче змалювати тебе такою, як малювали «богове мистецтво протягом тисячоліть — від Рубльова до Леонардо да Вінчі, від Вишгородської Мадонни і до Сікстинської, від Марії Оранти і до Атомної Японки...» Цей образ — не бутафорія, не прикраса у канві сюжету. Зболено розмірковує митець, і на аркушах з'являються гіркі, пекучі слова. Із них він творить свою поему, думки тісно зв'язуються з конкретними подіями, переплітаються і створюють образ «святої сили всіх святих» — образ української жінки — Чорнобильської Мадонни:

Ти намагався писати про Неї — Вона пише тобою,
 Як недолугою ручкою, нікчемним пером, як олівцем
 Хапливим і ошалілим, покручем-олівцем...
 Ти намагався її змалювати — вона вмочила тебе
 в сльози і пекло, в кров і жахіття: фарби такі
 ти подужаєш? Розпачу вистачить? Віри достане?
 А безнадії? А проституйованого лахміття достатку?
 А розпачу з того, як ти колег своїх-вішалників
 збивав мовчанням своїм?

Уже з перших рядків поеми відчуваєш, що душа поета «впіймала» образ Мадонни на тлі атомної епохи. Він підбирає такі точні слова, що, здається, тільки вони здатні донести в собі суть думки:

Я заздрю всім, у кого є слова.
 Немає в мене слів. Розстріляли до слова.
 Мовчання тяжко душу залива.
 Ославленість — дурна і випадкова.

...

Я випалив до чорноти жури
 Свою прокляту одчайдушну душу
 І жєстами, німий, возговорив...
 Хай жєстами. Але сказати мушу.

Один із центральних образів у світовій поезії — образ жінки. Іван Драч послідовно розвиває традицію нашої літератури, зокрема традицію шевченківську. У своїх творах поет не раз звертався до теми сучасної жіночої долі (вірш «Прання», «Балада про дядька Гордія», «Трое яблук циганок», «Балада про бляху» та інші), і завжди образ жінки у його творчості багатолікий і ніколи не скращений. Правда, у кожному конкретному випадку поет знайомився з життям конкретної героїні.

У своїй скорботній пісні поет створив образ-узагальнення, образ-символ. Тут було що узагальнювати. І розповідь солдата з будівельного батальйону, й осмислення літературних сюжетів на тему Чорнобиля, і роздуми під час відкритого чорнобильського суду в закритій зоні, і сучасні проблеми з «трагедіями фізиків-ліриків...» Це саме ті центри, з яких складається твір. Саме з них тягнуться, перегукуючись, лінії драматичних, етичних, екологічних, соціальних, ліричних та інших подій, в яких так чи інакше відкривається образ Матері.

Згадаймо назви розділів з їхніми героїнями: «Солдатська мадонна», «Трактористка», «Хрещатицька мадонна», «Скіфська мадонна», «Баба в целофані — наша мати», «Невмируща мати»... У кожній іпостасі мати проживає свою велику драму, драму реального життя. Не можу не навести уривок із розділу «Хрещатицька мадонна»:

Який напій ти в квітень той пила,
Коли, завітла сином, ти казала,
Від Ірода себе не вберегла —
Тебе накрила та нечиста сила?!
А хустка збилась так на голові,
Що лисиною світиш, Божа Мати...
Я Божий слід твій бачу у траві,
Який боюсь і подихом займати.

Після «проклятого року» в Чорнобильській зоні солдати вирізують і «хоронять» ліс. Щоранку виходячи на роботу, на піску вони бачать слід босої жіночої ноги. Генерал думає, що це сліди його матері, яка тричі тікала від сина з міста в село. Та Іван Драч пропонує нам свою версію:

Бігли босі сліди,
А пісок тільки спалено вився,
Шепотів, шурхотів,
В стежку шлейфом світився,
А ми німо дивилися —
От проява непевна яка!
Може, мати пішла в саркофаг
До Валерія Ходемчука?

Так, це сліди великих провин перед матерями, це сліди пам'яті, сліди зв'язків із батьківською землею і могилами свого роду.

Скільки стареньких, гордих, безпроблемних бабусь залишилося дожити віку в зоні — у своїх хатах, наповнених радіацією. Це вже не художній вимисел поета, а гірка правда, реальність:

І знов стара до хати
Чимдуж чимчикувала,
Де бусол і криниця,
Де кіт її й корова,
І де усе, що сниться
Без слова, лихослова.

«Палаюча, мов смолоскип, впала вона на третину річок та на джерела вод... А ймення звізди — Полин...» Звідки вона явилась, ця «звізда Полин» — із ночей біблейських чи вже з ночей прийдешніх? Іван Драч дає нам свою відповідь. Недбалство людське, жорстока їхня невдячність, глумління над Матір'ю-природою, яка завжди була така добра до нас у своїй вічній, безмежно терплячій любові, сучасна наука з її фантастичною, не завжди контрольованою і, можливо, не до кінця пізнаною могутністю призвели до катастрофи ХХ століття:

...ось фізик прибіг. Дивна для мене ця мить.
 Яка ж я йому солом'яна оборона?!
 Шепоче він болісно: — Вона мене не простить...
 Не простить... Чорнобильська мадонна...

Як художник Іван Драч оригінальний і неповторний. Як влучно він використовує виражальні можливості бурлеску, коли пише про «бабу в целофані — нашу матір»:

«Чого це Ви, бабо, корову узули? —
 А що радіація, Ви, мабуть, не чули?! —
 В синових чоботах взута корова —
 Нехай же пасеться і буде здорова.
 І бабі ще дасть до відра молока.
 Така замашна і молочна така.
 — Чого це Ви, бабо, уся в целофані?
 — Хіба ж я газет не читаю, чи як?
 Корову видною на світанні,
 Взую, одягну й веду за ривчак...

Звучать у поемі і ліричні інтонації, які вміщують цілу гаму почуттів та думок. Автор вдало вплітає в поетичні вирази термінологічну та наукову лексику:

Було все мов на лезі,
 Якому все стинати —
 І квітку прямо в цезій
 Поцілувала Мати.
 Все плакало на сонце,
 Не хтіло помирати
 І квітку прямо в стронцій
 Поцілувала Мати.

Чорнобильська катастрофа оголила пекучі проблеми, які ми приходили самі від себе. Вона рентгеном просвітила мій народ і винесла на поверхню виразки, які не менше руйнують людину, ніж сама радіація.

Це ненаситництво, апетит, якого не погамувати навіть у найчорніші хвилини людського страждання.

Знаходились і мародери, для яких всенародне горе було «щасливою» нагодою, щоб нагодувати свою ненаситну пельку:

Аж раптом рипнули двері. Щось сунуло вже до хати,
 Ліхтарем її шмагнуло, Матір Божу стало здіймати,
 Скриню стару одчинило, сорочку взяло з полицями,
 Дихало перегаром, збиткувалося над віками...

Так описав І. Драч цих нелюдів у своїй поемі. А зараз що змінилося? А нічого.

Закінчився суд, де на лаві підсудних були людці, що займали державні посади. Моя пам'ять зафіксувала лише деякі прізвища: О. Озеров, В. Пантейлюк, Якушевський... Вони набивали кишені «зеленими», продаючи

«липові» довідки про участь у ліквідації катастрофи століття. Говорять, що такі гроші не приносять щастя! Коли ж це для нас стане аксіомою?

Не лише Іван Драч у своїй творчості звернувся до чорнобильської трагедії, але так її осмислити і зуміти відтворити словами з сучасних поетів, мабуть, не зміг би ніхто. Бо він — художник, якому «немає скутих норм. Він — норма сам, він сам у своєму стилі».

Скорботна пісня нашого поета допоможе зупинитися, поглянути навкруги і відповісти хоча б собі на його риторичні запитання:

Оце ми дожились, нема де правди діти:
На людські душі впала вже напасть.
Іти нема куди і ніде рвати квіти —
Начастувалися святих причасть.

(Н. Замулко)

Вчимося всебічно осмислювати, перевіряти на надійність, людяність, на моральність чи безморальність данайські дари ХХ століття, бо прийшла наша черга.

«Я ЗЕМЛІ НАЛЕЖУ. ВЕСЬ. ДО ДНА»

(І. Драч)

Шістдесяті роки були дивною епохою. Суспільство визволялося від жорстких, а часом і жорстоких регламентів сталінських часів, належне місце посідала віра і довіра між людей, демократизувалися відносини між посадовцями і підлеглими...

Коли ж зважити, що всі ці суспільно-політичні зрушення щасливо збігалися з небаченим до цього ривком наукової думки, яка вивела на орбіту в досі недоторканий космос Юрія Гагаріна, заглянула в ядро ще недавно не розщепленого атома, більше того — розшифрувала навіть генетичний код, то воістину шістдесяті роки — крутозламні.

Саме такі періоди виписують людей рішучих, з особливо розвинутим відчуттям свіжого, новаторського складу. І саме такий Іван Драч.

Кредо його як поета, як людини на той час можна записати чотирма такими рядками:

Я ж приходжу: мені до рук
Варто знати кожнісіньку ваду,
Але я вже скоріш помру,
Ніж з ракети в авто пересяду!

Сказано: оригінальний поет не той, кого наслідують, а той кого не можна наслідувати. Іван Драч відповідає цій парадоксальній формулі.

Справжня вартість поета визначається не тільки тим, що він творить сьогодні, а й живучістю його минулих набутків. Поема І. Драча «Ніж у сонці» сьогодні звучить, може, навіть актуальніше, ніж у 60-х, коли вона творилася.

«Сонце — це втілення людських прагнень до правди, до краси, до сміливості, до справедливості, до ніжності тощо. Як виникло Сонце?

Сонце виникло у фокусі людських поглядів, звернених у небо, бо ж люди-на звикла дивитись у небо, якщо вона не тварина».

Сонце в контексті Драчевої поеми — то не тільки небесне світило, джерело енергії і життя. То, скоріше, морально-етична категорія, символ чистих начал, що є в кожній людині. У кожного, твердить Драч, мусить бути своє сонце, своя заповітна вершина, ідучи до якої ми очищаємося від випадкового, від вічної «суєти суєт», стаємо вищими і красивішими...

Та чи не найсучасніше звучить інше спрямування поеми. За останні десятиліття, що минули від часу її публікації, людство стало на порозі страшної катастрофи. І ті жахи, що в часи появи «Ножа в сонці» трактувалися як апокаліптичні гіперболи поета, стали реальністю. І страшною реальністю є «Чорнобильська мадонна» — крик одчаю, застереження людству...

Певне, тривожнішого дзвону, ніж у цих поемах І. Драча, які закликають до пильності, не пролунало в жодній літературі.

Поет писав:

Я землі належу. Вєсь. До дна.
А до сонця золота струна
Тчється вітром, тчється від землі —
Я пливу до сонця на крилі.
Душу носять по світах вітри.
Сонце мчить крилато догори.
Я ж землі належу. До кісток.
До майбутніх буйних пелюсток.

І ці вісім рядків найкраще показують нам, читачам, відношення поета до своєї творчості, що йде від землі, як сила стародавніх героїв.

БОРИС ОЛІЙНИК **Доповідь про поета**

Борис Ілліч Олійник народився 22 жовтня 1935 року в селі Зачепилівка на Полтавщині. Батько поета — Ілля Іванович — працював шахтарем, інструктором райкому та редактором районної газети. Добровольцем пішов на фронт у 1941 і загинув у 1943 році. Перший вірш п'ятикласника Бориса Олійника був надрукований у районній газеті 1948 року, де він і почав працювати з восьмого класу. 1953 року вступив на факультет журналістики Київського університету. Першою книгою майбутнього поета стала документальна повість «За Сіверським Дінцем» (1959). Першу поетичну книжку Б. Олійника «Б'ють у крицю ковалі», яка вийшла 1962 року, помітили й підтримали А. Малишко та П. Тичина.

Після закінчення університету він працює в редакціях республіканських газет і журналів («Молодь України», «Дніпро», «Вітчизна»), у видавництвах «Радянський письменник та «Дніпро», згодом — у керівному апараті Спілки письменників України.

1964 року друга збірка Б. Олійника «Двадцятий вал» була удостоєна республіканської комсомольської премії ім. М. Островського. Пізніше

виходили збірки «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Відлуння» (1970), «Рух» (1973) та інші.

1975 року за книгу вибраних поезій «Стою на землі», яка вийшла в Москві в перекладі російською мовою, Б. Олійник удостоєний звання лауреата Державної премії СРСР; 1983 року йому присуджена Державна премія України ім. Т. Г. Шевченка. Справжнім художнім досягненням поета стала цикл-поема «Сиве серце моє».

Нині Б. Олійник — депутат Верховної Ради України, член ЦК Компартії України. Останні твори Б. Олійника — збірка «Шлях» (1995) та поема «Трубить Трубіж» (1997), у яких автор висловив своє незадоволення сучасним станом речей у державі та суспільстві.

Творчість Б. Олійника позначена високою ідейністю та обстоюванням моральних ідеалів. Для його поезії характерні відсутність стилістичної ускладненості й вірність українським народнопісенним традиціям.

КРЕВНИЙ ЗВ'ЯЗОК ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ У ПОЕМІ Б. ОЛІЙНИКА «КРИЛО»

Творчий доробок Б. Олійника позначений такими визначальними рисами, як громадянськість, посилена увага до морально-етичних проблем нашого часу, точність слова. Він поєднав у своїх творах кращі традиції попередників та елементи асоціативно-метафоричного мислення, потужний струмінь фольклорності.

Б. Олійник проповідує високі загальнолюдські цінності, зокрема він глибоко переконаний, що кожен повинен жити напруженим духовним життям, бути щирим і щедрим, розуміти красу, неповторність світу, кожної миті власного існування на землі, бо це відповідає природі самої людини.

У поемі «Крило» Олійник використовує казковий сюжет: маленький хлопчик приносить додому і доглядає птаха з перебитим крилом, який стає йому добрим товаришем і братом, «олюдноється» зовні — має вишиту сорочку, кеди. Видужавши, журавлик щовесни повертається до свого рятівника, вчить його літати, розповідає про свої мандри, про Африку, Ніл і піраміди, схвалює його шлюб.

Коли хлопчина рятує пораненого птаха, він сам стає крилатим, тобто благородним, щасливим від гарного вчинку, через який розкривається його душа. Між хлопцем і птахом виникає взаємозв'язок: «щовесни прилітатиму, брате, бо крилом я до тебе приріс».

У стосунках «олюдненого» птаха і хлопчика-напівптаха головне — духовне спілкування, дружня підтримка й розуміння один одного:

А потім над селом вони злітали,
І зорі їм ховалися під крила,
І так обом їм хороше було!

Людина живе в гармонії з природою, у ладу з власним сумлінням і тому її земне буття сповнене злагоди і добра. Проте ця ідилія порушується.

Загребущий і зажерливий сусід, щоб приховати крадіжку, свідком якої мимоволі став довірливий птах, убиває журавля ціпком. І з його смертю юнак втрачає здатність літати, він раптово старіє.

Страшна, неприродна картина старіння: «Одна по одній зморшки проступали, кришилися зуби, западали щоки». Але ще жахливіше духовне спустошення героя від втрати морального осердя, високих життєвих ідеалів.

Замість руки у юнака з'являється закривавлене «надламане крило». Герой бере на себе смертельний біль крилатого побратима, загубленого звіром у людській подобі. Із загибеллю Журавлика рвуться гармонійні стосунки людини з природою, гине сама душа, яка не вміє боронитися від зла.

Сусід-злочинець порушив нормальний плин життя, тому все живе відштовхує його від себе. Кара злочинця — не в муках сумління, бо у таких людей його просто немає, а у вічному страху за себе, за свою персону, яка злочинними діями поставила себе поза законами людського існування.

Треба берегти «небо» — каже Олійник — людина мусить жити високими помислами, і хоч немає кари за вбивство людської мрії, душі, — це найстрашніший злочин.

ЄВГЕН МАЛАНЮК

Доповідь про поета

Євген Филімонович Маланюк народився 2 лютого 1897 року в Новоархангельську на Кіровоградщині. Батько походив із козацько-чумацького роду, а мати, Гликерія, була дочкою чорногорця Якова Стоянова.

1914 року Є. Маланюк закінчив земське реальне училище в Єлисаветграді і вступив до Петербурзького політехнічного інституту. Але з початку світової війни став слухачем військової школи в Києві. У січні 1916 року Є. Маланюк потрапив на Південно-Західний фронт, де до пізньої осені 1917 року очолював кулеметну роту. Невдовзі він став старшиною української армії, брав активну участь у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. Є. Маланюк був ад'ютантом генерала В. Тютюнника, служив сотником у 5-й Херсонській дивізії. Однак після падіння УНР разом з іншими потрапив до Польщі, де в таборі інтернованих у Каліші почав писати перші вірші. Тут же в Каліші Є. Маланюк взяв участь у збірці «Озимина» (1923).

З 1923 року він студент гідротехнічного відділу інженерного факультету Господарської академії у чеському місті Подебрадах, яку закінчив 1928 року. 1925 року Є. Маланюк побрався з молодою студенткою медицини Зоєю Равич із Полтавщини, але 1929 року вони розлучилися.

1925 року в Подебрадах виходить перша збірка Є. Маланюка «Стилет і стилос», а 1926 року в Гамбурзі — друга — «Гербарій». Пізніші збірки поета — «Земля й залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939). У грудні 1926 року в «Літературно-науковому віснику» з'явилася довге «Посланіє» Є. Маланюка до Максима Рильського, в якому він докоряв поетові, що той байдуже ставиться до подій

в Україні. Ні П. Тичина, ні М. Рильський на це «Послання» не зреагували, а відповідь написав В. Сосюра.

З 1929 року Є. Маланюк переїхав до Варшави, де працював інженером і брав найактивнішу участь у літературному процесі (був одним з фундаторів літературної групи «Танк»). 1930 року він одружився з чешкою Богумилою Савицькою, яка померла 1963 року. У них є син Богдан.

1944 року Є. Маланюк емігрував до Західної Німеччини, де працював учителем математики, брав участь у літературному процесі, зокрема був членом «МУРу». 1949 року він виїхав до США, де працював інженером. У післявоєнний період Є. Маланюк видав кілька збірок поезій («Влада», 1951, «Проща», 1954, «Остання весна», 1959, «Серпень», 1964) та літературно-критичних статей («Книга спостережень», 1962, 1966; «Нариси з історії нашої культури», 1954) тощо.

16 лютого 1968 року Євген Маланюк помер від серцевого нападу в Нью-Йорку. Вже посмертно вийшла збірка поезій «Перстень і посох» (1972).

Головними мотивами творчості Є. Маланюка є втрачена батьківщина і розбите особисте життя. Мотив «втраченої батьківщини» поет розвиває у багатьох своїх віршах, аналізуючи причини та наслідки цієї втрати. Другий ґрунтується на особистісних почуттях поета, що впливають із мотивів розлуки з рідним краєм. Для стилю Є. Маланюка характерне протиставлення протилежних властивостей якогось явища задля досягнення більшої точності й виразності провідного мотиву.

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

І будемо ми
Дратувати залізом звіра,
Руйнувати логово тьми.

Є. Маланюк. «З варязької весни»

Відомо, що великі поети в різні епохи знаходять своїх читачів. Так було з Т. Шевченком, О. Пушкіним, Дж. Байроном та іншими. Поет ніби народжується заново, бо творить не тільки для своїх сучасників. Щось подібне відбувається тепер і з творчістю Євгена Маланюка, ім'я якого впродовж багатьох десятиліть було під забороною. Книжки поета лежали в закритих спецфондах, і читач не знав його творчості, але це не заважало деяким митцям і критикам лити на Маланюка бруд. Як його тільки не незивали: і «українським фашистом», і «духовним Квазімодо», і «поетом апокаліптичних літ», і «поетом волюнтаризму». А Володимир Сосюра навіть оголосив поетові війну:

Шановний пане Маланюче,
Ми ще зустрінємось в бою.

Зустрічі, звісно, не відбулося, а Сосюра до останніх днів не міг собі вибачити того випадку.

Ставлення до Маланюка було неоднозначним не тільки серед митців соціалістичного табору. Не шкодували для нього похмурих фарб і поети-емігранти: О. Ольжич, Ю. Липа, Ю. Клен.

Чому ж так войовниче, а іноді й вороже ставилися до поета товариші по перу? Скоріше за все, вони не розуміли і не могли пробачити Євгену Маланюку його поглядів на роль митця у суспільстві. Він уважав, що поет повинен бути вихователем, поводитирем народу, який не має своїх вождів, і тому лаяв українців за слабкодухість і «малоросійство». Але Маланюк врів у нову людину, у відродження нації:

Крізь зойк заліз, крізь звіра рик,
Крізь дим руїни —
Україну
Новий узріє чоловік.

Ідеї національного відродження, ідеї служіння інтелігенції народу, її обов'язку перед народом «витали в повітрі», вони жили попри всі переслідування. Ці ідеї долали заборони, цькування, вони пережили злети й нищення, вони стали домінантою, нервом творчості Євгена Маланюка, його найсвятішою, найголовнішою справою. Він кидає виклик усьому тому бездуховному, рабському, що виробила в українців довга «ніч бездержавності», він закликає знищити невірницьке тавро:

Бо вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть взріти сонця волі.
Поет вважає, що у своєму історичному розвитку
Україна повинна орієнтуватися не на культурні
цінності Еллади, а на державність і порядок Риму:

Хай згине скіфсько-елінська краса
На тучнім припонтійським суходолі,
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І поруч Лаври станув Капітолій.

Маланюк свідомий того, що наша держава великою мірою сама приймала себе, у рядках його поезій ми відчуваємо гнів і сором за батьківщину, за людей, які занедбали рідну мову, культуру, а їхні колишні поривання до бою за вільну Україну перетворилися на «цвинтар», на «острів мертвих бажань»:

Московлять, польщать, труять рід,
Ворожать, напускають чари,
Здається, знищено вже слід,—
Лиш потурнаки й яничари.

Твори Євгена Маланюка — це гостре лезо, це дошкульний сміх над м'якодухістю і слабкістю співвітчизників, це свіжий струмінь іронії, нещадної не від злості, а від болю за долю України, від прагнення бачити українців нацією вільною, освіченою, гідною поваги. Поет врів

у майбутнє свого народу, у те, що нове покоління розіб'є тюрми і тьму, підніме прапор національної свідомості і національної гідності на нову висоту.

Бачу їх — високих і русявих,
Зовсім інших, не таких, як ми,—
Пристрасників висоти і слави,
Ненависників тюрми і тьми...

Ще й ще раз перечитуючи останні рядки, тішу себе думкою, що ці слова — про наше покоління. Може, ми й не такі вже «високі й русяві», але нам не байдужа доля України. На нас покладена відповідальність за те, щоб стала наша батьківщина справді вільною і незалежною.

СВОЕРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ АНТИТЕЗИ У ЗБІРЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА «СТИЛЕТ І СТИЛОС»

Свого часу Марина Цветаєва поділила поетів на визначних, великих і високих. Останні в її класифікації посідали особливе місце. Вони існували в четвертому вимірі, де дійсність не має фальші, а в житті і творчості важить одне — воля, характер, найглибша природа людського «я».

В українській літературі таким високим поетом був Євген Маланюк. Його особистість важко убити в стисло окреслені рамки, бо він творив власний космос, жив відразу в кількох добах і розвивався в кількох напрямках. Уважно вчитуючись у його твори, розумієш, що за залізними рядками ховається глибокий лірик, що ця поезія виростає з землі й губиться в небі. Нова доба, «жорстока, як вовчиця», змушувала поета бути «гладіатором нещадних рим», виховувала дисципліну духу, випробовувала його міць.

Збірка «Стилет і стилос» була видана у 1925 році. Молодий поет повен пошуків свого шляху у літературі. Що стане визначальним у його творчості — краса чи служіння суспільним інтересам? Назва цієї збірки символічна: стилос — це паличка для писання на вощаній дощечці, стилет — невеликий кинджал із тонким тригранним лезом. Та в назві збірки ці символи не протиставляються один одному, а стоять поряд, бо для поета вони поки що рівновеликі:

От: розуму уважний стилос
І серця вогняний стилет.

Ліричний струмись у поезії Євгена Маланюка ледь відчутний, але в цій першій збірці тема кохання представлена достатньо широко.

Поруч стоять два вірші: «І час настав...» та «Як перший пелюсток». Один із них — зразок оспівування, інший — відгук закоханого серця на дівочий лист:

Який же ангел зорекий
З нічних небес на нас вказав,
І Бог забув про синій спокій,
І в вічність нас заколихав!

За рядками цих поезій прихована цікава сторінка особистого життя Євгена Маланюка. Він був палко закоханий у поетесу Наталю

Лівицьку-Холодну. Сила і щирість почуттів поета до Наталі поєднуються з його благородством, побожним ставленням до жінки.

У збірці «Стилет і стилос» уміщено цикл «Вічна», що складається з трьох поезій, кожна з яких присвячена різним жінкам. Поет підкреслює їхню неповторність, захоплюється жіночими принадами:

Коливається стан. Заворожує в казку півона.
Моя пристрасть джигітом рвонулась слідами газелі!
... О, сі рухи пекучі — п'янкш від вогню і вина...
Хочеш душу в калім? — ти її вже навек отруїла.

Але Євген Маланюк не може говорити тільки про кохання. Для нього особистим є все, що відбувається навкруги. Він схожий на дволикого Януса і свідомий цього «романтичного янусового роздвоєння». Поет вбачає своє покликання в тому, щоб самовіддано служити «смолоскипом Тобі Одній» — Україні й тільки їй, стати задля цього, якщо буде потреба, «кривавих шляхів апостолом». Він рішуче відкидає «жар ліричних малярій», поезію, яка мляво «дзюркоче про добро і зло», відчуває себе не «трубадуром, а вічним яничаром». Степова Еллада — Україна — стала для поета далекою, між ними «простіргураганом», але його серце болить, а душа рветься на батьківщину. Поет мріє «хоч дихнуть, хоч узріть тебе де б...» Але Україна для нього — це:

... фата-моргана
На пісках емігрантських Сахар —
Ти, красо землі несказанна,
Нам немудрим — даремний дар!

У складний час, під знаком «кривавого лихоліття» народжувався поет, який став трибуном і навіть у далекій еміграції був поведирем свого народу.

«РОЗТОПТАНІ ПЕЛЮСТКИ» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Євген Маланюк виразно автобіографічний поет. Кожен рядочок його творів пропущений крізь серце. Часто не розуміли, критикували його ідеї і різні висловлювання. Із виходом кожної нової збірки у читача утверджувався образ Маланюка як «гладіатора нещадних рим», завжди напруженого й похмурого, закованого в броню «тверезого варяга». І під цими латами важко було побачити людину, яка була дуже самотньою і беззахисною. Адже справді успішною в житті може бути тільки той, хто має в серці кохання і кого теж кохають. Визнання творчості може дати наснагу, різка критика викличе біль і злість, а ось упевненість у собі, віру у немарність життя дає справжнє кохання.

Поряд з Євгеном Маланюком ішли по життя такі жінки, яких він любив, які любили його, але в останню хвилину свого життя він був сам: нікому було подати склянку води, викликати лікаря, вислухати останнє «прости». Не було поряд любої дружини, сина, онука. Вони залишилися у згадках і віршах.

Тема сімейного щастя у поезії Маланюка розкривається неоднозначно:

Грай земний — сліпа пустеля...
Гнітючим небом — хатня стеля.

В іншому вірші, присвяченому дружині, поет звіряється:

Не таким воно нам уявлялось
По романах, по веснах, по снах.

Не склалося життя, як «бажалося», і провину за це Маланюк кладе й на себе, визначаючи, що був «поетом глухим, в музику власну заслуханим». Але ж були в його житті моменти, коли відступало в тінь власне «єго», і тоді народжувалися твори, які стали зразком інтимної, навіть еротичної лірики:

Як іонійська колона,
Рожевіє дівочий сніг,
Ховаючи опуклість лона
В лілеях рук, лілеях ніг.

Яке жіноче серце устояло б проти такого зізнання?

Єдина! Не ображу зором —
Двійник Мадонни на землі.

Ці рядки свідчать, що по природі своїй Маланюк був ліриком, але життєві обставини змусили поета повністю розкрити себе як «залізних імператора строф», а ліричні, інтимні почуття заховати глибоко в душу. Тільки на схилі літ відкрилося друге «я» поета. Із його особистості падолистом опали позолочені кільця кольчуги, яка досі його захищала, і на світ народилася своєрідна покора перед життям і перед невблаганною смертю. Поет відчуває прихід старості і зізнається:

Зо мною ангели не розмовляють більш.
Дух відлітає, тяжеліє тіло
І тягне до землі...

Він усвідомлює, що «Надходить час скоритися й примиритися...», і тільки тепер розуміє, що ні перед ким не мусить виправдовуватися і соромитися своїх почуттів. Поет помічає, як «...Земля справляє з сонцем шлюби», «Як квіти родяться і як розплющують барвисті очі... Як пахнуть пестощі дівочі...», у ньому оживає закоханий у життя юнак:

Душа простором радісно говіє,
Я знов Гоген незнаного Таїті.

Можливо, на схилі життя поет зрозумів, що не треба було так довго задавлювати в собі той потужний ліричний струмінь, який іноді знаходив вихід через нагромадження «залізних строф». І може, не виникло б тоді щемливого почуття якоїсь неправильності прожитого життя:

І все шукав, але не те, що треба.
Все пізнавав, але невідоме,
І не зважав, що під зухвалим кроком
Розтоптані лишались пелюстки.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

5 КЛАС

Серед умінь і навичок, які повинен набути учень п'ятого класу на уроках зарубіжної літератури, особливу увагу приділяють умінню усно та письмово переказувати текст (докладно, стисло, вибірково), встановлювати зв'язки між подіями твору, характеризувати персонажів (головних і другорядних) на основі їхніх вчинків, знаходити в тексті зображувальні та виражальні засоби мови, пояснювати їхню художню роль. Такі навички допомагають учневі краще розуміти художній твір, розширюють його читацький досвід, прищеплюють уміння самостійно осмислювати мистецьке явище. Однак формування таких навичок справа нелегка і лише за умови постійного тренування можна досягти результату. Написання твору дає змогу розвивати ці навички, працювати послідовно, поступово ускладнюючи вид завдання. Теми, які пропонуються у п'ятому класі, враховують саме послідовність набуття навичок аналізу художнього твору: від власне переказу окремих епізодів до їх порівняння, аналізу зв'язків, характеристики героїв, художніх засобів виразності.

НАРОДНОЇ МУДРОСТІ ДЖЕРЕЛО

(Твір на тему прислів'я)

Мабуть, кожна людина з дитинства знає народні прислів'я та приказки. Ці короткі, але влучні вислови чули ми від бабусі або дідуся, мами чи тата.

Мій дід, наприклад, коли дивиться, як я щось роблю, не може втриматися і обов'язково скаже щось таке: «Сім разів відмірай, а раз відріж» або «Усе велике починається з дрібного». Через ці коментарі я інколи навіть ображався на нього. «Діду, — казав, — звідки ти знаєш, скільки разів я міряв...» А він тільки сміявся та й додавав: «Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже».

Звик я до цих дідових примовок, намагався не звертати на них уваги. Як же я здивувався, коли на уроці зарубіжної літератури дізнався, що улюблений дідів вислів «Мудрий навчається на чужих помилках» — то норвезька приказка. Ну, думаю, тримайся діду. Досить із мене глузувати. Тепер і я вчений.

Прийшов я додому і відразу з порога питаю: «Діду, а звідки ти норвезьку мову знаєш?» Дід саме борщ гарячий їв. А від такого несподіваного запитання мало не ковтнув гаряченького. «Хіба я колись казав, що знаю норвезьку?» — здувався дід. «А звідки ж тоді ти знаєш вислів “Мудрий навчається на чужих помилках”?» — питаю. «Мені таке мій дід говорив, — розгублено пояснює дідуся. — До чого тут норвезька?»

Розсміявся я і книжку показую, а там все зазначено. І норвезькі прислів'я, і китайські, і навіть прислів'я та приказки народів Африки. Довго сиділи ми з дідом, читали. Спочатку ми все дивувався, як багато схожого

між влучними висловами різних народів, намагалися знайти відмінності. Ми, наприклад, кажемо: «Язик до Києва доведе», а в Африці — «Щоб знати, треба питати». Ми — «Як сідло на корові», а японці — «Як на мавпі капелюх». Вислови різні, а думки схожі. Бо в прислів'ях мудрість народна, досвід багатьох поколінь зберігся. «А люди, видно, скрізь однакові,— усміхаючись, промовив дідусь.— Ледачих ніде не люблять, працюютих шанують. І мріють, щоб онуки були розумнішими і щасливішими від дідів».

Я пригорнувся до дідуся і сказав тихенько: «Погодься, діду, шведи влучно підмітили: «Молодість має гарний вигляд, а старість — гарну душу».

УСЛАВЛЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ЧЕСНОТ У КАЗЦІ БРАТІВ ГРИММ «ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ»

Із казки братів Грімм «Пані Метелиця» ми дізналися захоплюючу історію про те, як зло було покаране, а добро, милосердя і працелюбність — щедро нагороджені.

Пасербиця тяжко працювала, а її мачуха все була незадоволена. Одного разу дівчинка випадково упустила в колодязь свій починок. Нерідна мати примусила полізти його діставати, і пасербиця впала у криницю. А прийшла до тям на чудовій зеленій луці. Дівчинка пішла і по дорозі допомогла хлібові, яблуні. Потім побачила хатинку, з вікна якої визирала стара баба. Хоч вона була й страшна, але звернулася до пасербиці з ласкавим словом, запросила на службу, і та погодилася.

Дівчинка була старанною, працюютою, тому жилося їй дуже добре. Та через деякий час чомусь її потягло додому. Пані Метелиця щедро трудицю нагородила і відпустила.

Коли так само хотіла одержати винагороду і рідна дочка мачухи, то в неї нічого не вийшло. Адже росла вона лінивою, байдужою, жорстокою. І, замість золота за хорошу службу, одержала смолу, від якої й до кінця життя не відмилася. Так були покарані дочка і мати за їхнє зло та ледарство.

Отже, головна думка в цій казці — хвала працелюбності та осуд лінощів і неробства, жорстокого ставлення до близьких людей.

НАВІЩО ВІДЬМІ ПОМЕЛО...

А й справді, навіщо? І чому як відьма — так і помело? А як добра фея — так гарнесенька чарівна паличка? І нащо було стільки всього вигадувати у казках: і килими-літаки, і чоботи-скоророходи, і чарівні квіти, і живу та мертву воду, і меч-голова-з-плеч. Усього й не перелічиш! Хіба не можна було обійтися без усіх цих предметів?

А спробуйте-но розповісти відому казку, вилучивши з неї всі чарівні предмети. Спробували? Не виходить?! Позбавили казкового героя чобіт-скоророходів, і не може він в одну мить добігти до іншого царства, щоб виконати забаганку вередливої принцеси. І день мусить він іти, і другий, і третій. Сам втомився і той, хто розповідає, теж втомився, а слухачі вже й зовсім заснули.

Отже, чарівні предмети виконують у казках дуже важливу роль. По-перше, вони роблять оповідь цікавішою. По-друге, у цих предметах віддзеркалювалися споконвічні сподівання і прагнення людей. За допомогою чарівних предметів герої швидко долають великі відстані, потрапляють у далекі незвідані країни. Так у казці втілювалася жага збагнути світ, відкрити найдивовижніші таємниці.

По-третє, здобуття добрими героями чарівних предметів — запорука їхньої перемоги. Наприклад, герой здобуває живу і мертву воду, а потім ця вода повертає його до життя, й у казці утверджується ідея неодмінної перемоги добра над злом. Або інший приклад. Викрадає герой у відьми помело і з його допомогою чинить добрі справи.

Виходить, що відьми без помела ніяк не можна! Бо у казки свої закони.

РОЛЬ НАРОДНОЇ КАЗКИ У ВСТУПІ ДО ПОЕМИ О. С. ПУШКІНА «РУСЛАН І ЛЮДМИЛА»

Завдяки своїй няні Орині Родіоновні великий російський поет Олександр Сергійович Пушкін назавжди полюбив народні казки. Вони стали матеріалом і для його власних казок-поем.

Одна з найвідоміших — «Руслан і Людмила», в якій князь Руслан вирушає в далеку дорогу, щоб відшукати свою наречену Людмилу, викрадену злим чаклуном Чорномором. Подолавши багато перешкод, Руслан звільняє кохану. Поема закінчується торжеством Добра над Злом.

А починається вона знаменитим вступом «Край лукомор'я дуб зелений...» Це збірна картина казкових мотивів, сповнена незвичайним, чарівним.

Коли читаєш ці поетичні рядки, згадуються російські народні казки «Царівна-жаба», «Мар'я-Царівна», «Баба-Яга», «Казка про Івана-царевича, жар-птицю і сірого вовка», «Кошій Безсмертний»...

Цілий калейдоскоп казкових образів проходить перед нами. Тут і лісовик, і русалка, і хатка на курячих ніжках, і тридцять витязів чудових зі своїм ватагом морським, і чаклун, і бурий вовк, і Яга зі ступою, і цар Кошій.

За допомогою метафор — слів у переносному значенні — ми ніби справді потрапляємо у казковий світ. Адже тут «кіт учений... спів заводить, ...казку гомонить», бурий вовк вірно служить полоненій царівні, ступа «вперед сама самою йде».

О. С. Пушкін висловом «Там руський дух... там Руссю пахне!» підкреслює, що саме народна фантазія, народна казка є для нього джерелом натхнення у творчості.

ЯКЩО У СЕРЦЕ ПОПАДАЮТЬ СКАЛКИ ДЗЕРКАЛА ТРОЛЯ...

(За казкою Г. Х. Андерсена «Снігова королева»)

Казка про Снігову королеву — моя улюблена казка Г. К. Андерсена. Я читала її багато разів, і кожного разу пригоди маленької Герди примушували хвилюватися. Але найбільше я співчувала Каєві, в серце якого попала скалка дзеркала троля.

Веселий і добрий від природи, на очах читача він перетворювався на безжалісного і жорстокого егоїста. Кай перестав розуміти красу життя.

Дивлячись на троянду, він помічав лише хробака, який точив її. І в людях він бачив лише вади і жорстоко сміявся над ними. Навіть Герду, яка любила його всім серцем, він дразнив і доводив до сліз.

Йому подобалося дивитися на сніжинки: їх чіткі, правильні лінії здавалися йому втіленням досконалої краси. Не відчував Кай, що краса та позбавлена життя.

Кай опинився у палаці Снігової королеви. Там він побачив дзеркало розуму, яке королева вважала кращим дзеркалом на світі. Вона пообіцяла Каєві, що він зможе володіти усім світом, якщо з холодних льодяних уламків складе слово «вічність». Але як Кай не старався, нічого у нього не виходило. Не бажали крижинки утворювати те слово.

Любов, вірність, самовідданість Герди врятували Кая, розтопили кригу, яка вкривала його серце, розплавивши скалку дзеркала троля. Кай озирнувся навкруги й уперше помітив, як безлюдно в палаці Снігової королеви. Він пригорнувся до Герди, а та плакала і сміялася від радості. Тоді крижинки самі собою утворили слово, яке так довго не міг скласти Кай. Виходить, що вічність — це не холодна незмінна краса, а любов і здатність творити добро. Тільки вони можуть врятувати людину «зі скалкою дзеркала троля у серці».

ХТО СИЛЬНІШИЙ ЗА СНІГОВУ КОРОЛЕВУ?

(За казкою Г. К. Андерсена «Снігова королева»)

У казці Г. К. Андерсена Снігова королева — велична й могутня. Вона може засипати світ снігом, заморозити усе навколо, але найстрашніше — зробити серце людини крижаним і жорстоким. На вигляд королева дуже гарна («Очі її сяяли, як зірки...»). Але не було в тих очах ні тепла, ні миру, бо несли вони лише зло.

Снігова королева поцілувала Кая і зробила його своїм слухняним учнем, позбавила пам'яті та почуття справжньої краси.

Подруга хлопчика Герда вирушила на пошуки товариша. Їй довелося побувати і в чарівному саду жінки, і в розбійниці, і в лапландки та мудрої фінки, і в палаці Снігової королеви. Вона пододала великий шлях, холод і голод, щоб врятувати Кая. А потім своїми слізьми розтопила кригу і скалку чарівного дзеркала. Хлопчик знову став самим собою і подолав чари Снігової королеви.

Під час останньої зустрічі маленька розбійниця, дивлячись на Кая, запитала: «Ах ти, бродяга. Хотіла б я знати, чи вартий ти того, щоб за тобою бігати на край світу?» Герда промовчала. Але читачі можуть тепер відповісти: «Вартий!» Людина завжди варта того, щоб за неї боротись, навіть якщо вона здається зовсім пропащою.

Людяність — краса людського серця. Це та сила, яку не в змозі перемогти навіть чаклунство самої Снігової королеви. Як тут не згадати слова старої фінки про Герду: «Сильнішою, ніж вона є, її не зроблю».

Отже, сильнішою за Снігову королеву виявилася маленька дівчинка Герда, яка мала у грудях гаряче, чуйне серце, була вірною у дружбі, наполегливою і мужньою у досягненні мети.

ДРУЗІ МАУГЛІ

Книга Д. Р. Кіплінга «Мауглі» — мудра і повчальна казка. Дивовижна історія маленького хлопчика, вихованого вовками, розкриває споконвічні закони природи, примушує замислитися над цінностями людського життя.

Людське дитинча, опинившись у джунглях, не загинуло, бо знайшло вірних і надійних друзів. Друзі ці — звірі. Але Кіплінг не наділяє їх рисами людей, як це буває в народних казках. Усі вони — мислячі істоти і діють залежно від обставин відповідно до законів природи.

Один з таких законів — дбати про потомство. Уособленням цього закону стають Батько і Мати Вовки. Уперше побачивши Мауглі, Мати Вовчиця відчула, що він — лише беззахисне «щеня». Тому вона й стала на його захист, як захищала б своїх вовчат. І всі звірі визнали її право.

Зростаючи, Мауглі знаходив нових друзів. Акела, Балу, Багіра уособлюють мудрість природного світу. Саме завдяки їм утримується в джунглях хистка рівновага добра і зла, життя і смерті.

МАУГЛІ — ВИХОВАНЕЦЬ ДЖУНГЛІВ

(За однойменною казкою Р. Кіплінга)

Увесь світ захоплюється історією дитини, яка потрапила у джунглі і була вихована вовчою зграєю.

Про це розповів у своїй книзі «Мауглі» відомий англійський письменник Р. Кіплінг.

Разом із Мауглі ми пізнаємо Закони Джунглів і розуміємо, що вони багато в чому корисні й людям. Наприклад, вбивати звірів можна лише заради харчування, поважати закони кожного товариства (зграї), шанувати того, кого зустрінеш на стежці в джунглях, зважати на науку мудріших та інші.

У казці прекрасно змальовані образи звірів зі своїми характерами та звичаями. Це учитель джунглів, буркотливий і добрий ведмідь Балу, мудрий слон Хатхі, грізна чорна пантера Багіра, благородний вожак вовчої зграї Акела, страшний і підступний тигр Шер-Хан та інші.

Звірі повчають Мауглі: «батько Вовк навчав його своїй справі», «від Балу він довідався, що мед і горіхи — така ж смачна їжа, як і сире м'ясо», Багіра показувала, як полювати, попереджала про пастку на стежці і небезпечного Шер-Хана. За науку хлопець платить добротою, допомагає звірам у важкі хвилини їхнього життя, витягає колючки з їхніх лап.

Мауглі виріс, відчув свою силу над звірами (жоден із них не міг витримати його пильного погляду, тільки він один із Зграї приборкав Червону Квітку — вогонь). Але це не змінило його ставлення до мешканців Джунглів. Мауглі все одно любить своїх Матір і Батька Вовків, братів, друзів Багіру та Балу. Тому йому так важко покинути Джунглі — свій дім.

Казка навчає нас бути вірними у дружбі, сміливими і чесними, поважати тих, хто дав життя і виховав. А ще дає змогу зрозуміти, що природа — дім людини, тому його треба берегти, намагатися жити в злагоді з навколишнім світом.

РАДІСНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА

(За романом Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»)

План

1. Том Соєр — головний герой роману.
2. Витівки, ігри та пригоди героїв.
3. Дружба Тома Соєра та Гекельберрі Фінна.
4. Перехід від стихії гри до справжніх цінностей.

СОНЯЧНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА В РОМАНІ**М. ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»**

Видатний американський письменник Марк Твен написав багато книжок, якими зачитується вже багато поколінь людей. І найулюбленіший серед них — роман «Пригоди Тома Соєра».

Головний герой цього твору — Том. Він — безтурботний школяр, неслухняний, інколи навіть грубий. У голові в нього завжди повно всяких дурних вигадок та капостей. Том може прогуляти заняття в школі, граючись у лісі та уявляючи себе то піратом, то знаменитим розбійником Робіном Гудом. Він навіть тікає з дому, перелякавши і засмутивши цим тітоньку Поллі.

Але цей хлопчик — великий мрійник і вигадник, сміливий, чесний, вірний у дружбі, не любить зрадливих, нечесних людей та наклепників. Він бере провину дівчинки Беккі, яка йому подобається, на себе, намагається повідомити тітоньці, що він живий, щоб та не хвилювалася.

Том зумів завдяки своїй винахідливості перетворити покарання на розвагу — так розрекламував привабливість фарбування паркану, що вишикувалася ціла черга бажаючих.

На долю Тома Соєра випадає багато пригод, серед них і небезпечних. Але він разом зі своїм другом Геком із честю виходить з усіх небезпечних ситуацій, виявляє свої кращі якості, хоч і завдає своїм близьким багато турбот.

Отже, Марк Твен яскраво і переконливо показав дитячий світ американських хлопчиків, яким довелося зіткнутися не лише зі своїми, дитячими проблемами, а й із жорстокістю та несправедливістю дорослого світу. Читачі вірять, що Том Соєр виросте доброю людиною і порядним громадянином, незважаючи ні на що.

6 КЛАС

У шостому класі на уроках зарубіжної літератури вдосконалюються вміння письмово переказувати докладно, вибірково і стисло невеликі за обсягом епічні твори або фрагменти з них, зокрема фрагменти з елементами опису (пейзажу, інтер'єру, портрета). У творах учні повинні продемонструвати знання сюжету, основних образів та ідеї художнього твору, вміння виділяти у творі ключові епізоди та встановлювати зв'язки між ними, характеризувати та порівнювати героїв твору, їхні чесноти, цінності та почуття. Як вид письмової роботи у шостому класі пропонується і складання плану (простого і складного) характеристики героя, твору-роздуму про героя. Художні твори, вивчення яких передбачено чинною програмою, дають широкі можливості для застосування різних форм письмових робіт та творів, формування навичок самостійного аналізу мистецького явища.

ЗАСУДЖЕННЯ ЛЮДСЬКИХ ВАД У БАЙКАХ І. КРИЛОВА

Байки І. А. Крилова — прекрасна школа спостережень життя, явищ, характерів. Байки зацікавлюють і динамічними сюжетами, і зображенням характерів дійових осіб, зокрема тварин, комах, птахів. Однак тварини, комахи і риби у байках, за влучним висловом І. Франка, «одною бровою підморгують на людей». Тож кожна прочитана байка викликає у людини роздуми.

Читаючи байку «Дем'янова юшка», розумієш: історія, яку розповідає автор, зовсім не про конкретних Дем'яна та Фоку й не про юшку та надмірну гостинність. Дем'ян уособлює такі риси, як нав'язливість, причепливість, настирливість, невміння з повагою ставитися до бажань іншої людини. І ще байка вчить: гарні наміри не завжди мають добрі наслідки.

Невміння працювати спільно, дбаючи про загальну справу, а не про власні уподобання, уособлюють персонажі байки «Лебідь, Шука й Рак». Останній рядок цієї байки — «Та тільки віз і нині там» — став крилатим висловом. Іноді за допомогою цих слів характеризують стан справ людини, яка не здатна завершити розпочате. Байка допомагає зрозуміти: перш ніж узятися за якусь справу, треба добре зважити і свої можливості, і можливості своїх спільників. Інакше вийде з цієї справи «тільки мука».

Невігласів і неуків викриває І. А. Крилов у байці «Мавпа й окуляри». Деякі люди дуже схожі на персонажа байки: не здатні зрозуміти якийсь явище, вони заперечують або забороняють його.

Чимало дійових осіб байок І. А. Крилова ніби прийшли з народних казок. Їхні «характери» добре відомі, але автор створює такі ситуації, в яких розкривається їхня сутність.

Лисиця — персонаж багатьох казок. Цей образ використовують, коли треба зобразити хитрість, лукавність. У байці «Ворона і Лисиця» саме хитрощі допомагають Лисиці заволодіти шматком сиру. Але байка засуджує не лукавність і хитрощі, а підлабузництво і тих, хто вірить будь-яким словам, аби тільки вони були приємними.

Отже, байки І. А. Крилова викривають різні вади людських характерів і навчають мистецтву жити гідно.

СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ БАЙКИ І. КРИЛОВА

«ВОВК ТА ЯГНЯ» ТА ОДНОЙМЕННОЇ БАЙКИ ЕЗОПА

Відомо, що сюжети багатьох байок виникли ще в давнину, але байкарі різних країн використовують їх для написання нових творів. Як виникає новий твір на основі відомого сюжету, спробуємо дослідити це на прикладі байок Езопа і Крилова.

Езоп — легендарний поет, якого вважають засновником жанру байки. Байки Езопа прозові, оповідні, лаконічні. Головна увага приділяється сутичці між носіями певних рис або різних життєвих позицій. У байці «Вовк та ягня» характери персонажів чітко визначені: Ягня уособлює беззахисність, Вовк — силу. Мораль впливає з самої оповіді: справедливий захист не має сили для тих, хто заповзвся чинити кривду.

На відміну від Езопа, Крилов помістив мораль своєї байки на початку, але розвиток подій у байці не сприймається як проста ілюстрація моралі «У сильного безсилий винен завсідги...».

У Крилова вовк стає втіленням неблаганної злої сили, жорстокості і свавілля, а розвиток сюжету на наших очах розкриває механізм дії цієї жорстокої сили. Читачі стають ніби свідками усього, що відбувається з героями.

На початку байки Ягня не лякається Вовка, адже воно нікому нічим не шкодить і не порушує встановлених правил. Безглузді звинувачення, які висуває Вовк, Ягня з легкістю спростовує. У відповідях Ягняти відчувається почуття власної гідності. На якусь мить читачам навіть здається, що то Ягня загнало Вовка у глухий кут, бо хижак не має більше аргументів для звинувачення. Але з цього зовсім не впливає, що після зустрічі з Вовком Ягня залишиться неушкодженим. Якраз навпаки. Кожна гідна відповідь Ягняти ще більше дратує Вовка. Нарешті свавільному хижакowi набридає вишукувати уявні провини своєї жертви і він показує свою сутність. Останні слова байки: «Сказав — і в темний ліс Вовк поволік Ягня» — водночас очікувані і несподівані. Читач від самого початку знав, що так мало статися, але, спостерігаючи за розвитком подій, сподівався, що Ягня таки доведе свою невинність.

Отже, у байках Езопа і Крилова спільним є сюжет, персонажі і навіть мораль. Байка Езопа написана прозою, а Крилова віршами. Але, на мою думку, найголовніше, що відрізняє ці дві байки — це саме читацьке сприйняття творів. Байка Езопа звернена, так би мовити, до розуму читача. А байка Крилова — до його серця.

У ЧОМУ СЕКРЕТ ДОВГОЛІТТЯ БАЙКИ?

Байка — це невеликий прозовий або віршований твір алегоричного змісту і повчального характеру, один із найдавніших жанрів літератури. Ще у V ст. до нашої ери були популярні байки, автором яких вважався давньогрецький раб-горбань Езоп. Вони так сподобалися людям, що розійшлися по всіх країнах і пережили не лише століття, а цілі тисячоліття.

Сюжети Езопових байок запозичувалися й розвивалися у різні історичні епохи і різними народами.

Наприклад, римський поет Федр, що жив у I ст. н. е., надав байкам віршованої форми, посилив їх повчальний зміст. У своїх творах «Вовк та ягня», «Вівця, пес та вовк», «Кібець та голуби» й багатьох інших він виступав проти зажерливості, брехні, висміював дурість та інші людські вади.

Італієць Леонардо да Вінчі, видатний діяч епохи Відродження, вкладав у байки своє оптимістичне життєрадісне ставлення до оточуючого світу, свою віру в добро. Це дуже помітно, коли читаєш його байку «Лев і Ягнятко».

Відомий французький байкар Жан де Лафонтен теж запозичував античні сюжети, але не наголошував на повчальних висновках, для нього головною була розповідь про смішний або безглуздий випадок, проте не позбавлена народної мудрості.

Для байок польського літературного діяча Ігнатія Красицького характерні яскравий гумор і дотепність, виразні художні образи.

Традиції байкарства продовжив талановитий російський письменник І. Крилов. Його байки — цілі «повісті, комедії» — за влучним висловом В. Белінського. І висміює, критикує він не лише окремі вади людей, а й певні історичні події та суспільні явища в тогочасній кріпосницькій Росії.

Є такий відомий вислів: «Здається, байка просто бреше, А справді правду ясну чеше...». І це дійсно так. Ми читаємо про смішних і незграбних, лінькуватих, брехливих чи жорстоких звірів, але добре розуміємо, що йдеться про нас, людей, про наші вади, яких необхідно позбутися.

СМИСЛ НАЗВИ ПОВІСТІ Ч. ДІККЕНСА

«РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ»

План

1. Різдво як свято надії.
2. Утвердження у творі високих ідеалів любові і співчуття до всіх людей.
3. Можливість духовного переродження головного героя повісті.

ПОДОРОЖ СКРУДЖА У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ

Напевне, в житті кожної людини настає час, коли вона змушена озирнутися на свій життєвий шлях і замислитися над власною долею.

Здавалося, в житті Скруджа такий момент не настане ніколи. «Це був старий грішник — задрісний, жадібний, твердий, як кремій, але ніяке

кресало не могло викресати з нього благородної іскри». І торував він дороги життя, «нехтуючи людським співчуттям». Щоб розбудити душу такої людини, потрібне диво. І Діккенс творить таке диво. У Різдвяну ніч Скрудж вирушає в подорож у часі та просторі, щоб віднайти своє людське серце.

До Скруджа приходить дух минулого Різдва, й одна по одній змінюються картини життя Скруджа. Ось він бачить рідне село і себе маленьким самотнім хлопчиком, покинутим близькими. Найулюбленішим заняттям цього хлоп'яти було читання. Він тоді уявляв себе Робінзоном, мріяв про великий світ і пригоди. Пригадавши все це, Скрудж заплакав, шкода йому стало і себе малого, і своїх дитячих мрій. Потім побачив він свою маленьку сестру, яка щирим серцем любила його, жаліла й умовила батька забрати хлопця з пансіону додому. І соромно стало Скруджеві, що він відмовився прийти на Різдво до племінника, бо тепер вважав родинні почуття дурницею. Дух Минулого Різдва нагадав Скруджеві, що він був колись веселим і щасливим, радів людям і життю, але гроші поступово заступили в його серці всі почуття.

Потім прийшов Дух теперішнього Різдва. Разом із ним перенісся Скрудж в домівки свого бідного писаря, племінника. Скрізь раділи, святкували Різдво, сподівалися на краще. Чув Скрудж, як в обох родинях згадали його, пожаліли і побажали щастя.

Останній дух показав Скруджу те, що станеться після його смерті. «Ділових людей», яких так поважав Скрудж, цікавило тільки те, кому старий скнара залишив гроші. Чужі люди були біля його мертвого тіла і розкрадали все, що можна було вкрасти. Жахнувся Скрудж і захотів змінити своє життя.

Подорож у часі та просторі дала можливість Скруджеві осягнути своє життя і сприяла його переродженню.

ЕБІНІЗЕР СКРУДЖ – ГОЛОВНИЙ ГЕРОЙ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ У ПРОЗІ» Ч. ДІККЕНСА

Один із найвідоміших англійських письменників ХІХ ст. Ч. Діккенс із співчуттям ставився до бідних людей. Своїми творами він сподівався звернути увагу багатих на несправедливість, яка існує в суспільстві, та перевиховати їх. Цій темі присвячена його повість «Різдвяна пісня у прозі».

Головний герой твору – власник торгової спілки «Скрудж і Марлей» Скрудж. Це була дуже скупа і жорстока людина. «Через холод у душі і вся постать його немов заморозилась: ніс загострився, щоки зморщилися, хода стала скутою, очі почервоніли, тонкі губи посиніли, а голос хитрий та прикрий скрипів». Люди боялися і не любили його. Скрудж не поважав свята, вважав це нісенітницею, не вмів радіти.

Увечері перед Різдвом він образив племінника, вилаяв свого працівника. А вночі до нього з'явився привид товариша і компаньйона Марлея, про якого він давно забув. Привид Марлея розповів, як він тепер кається

і страждає через те, що не робив добрих справ за життя. І пообіцяв, що Скрудж вночі зустрінеться з Духом Минулого, Духом Теперішнього та Духом Майбутнього Різдва.

Подорож Скруджа у своє дитинство, в теперішнє та майбутнє допомогли йому багато дечого зрозуміти. Це так вплинуло на нього, що він зробився зовсім іншою людиною — давав щедрі пожертви бідним, допоміг сім'ї клерка Боба, привітно ставився до племінника — сина улюбленої сестри Фен.

Ця історія, як і повинно бути в різдвяному оповіданні, закінчується щасливо. І нагадує людям, що вони повинні не марнувати часу, поспішати робити добро ближнім своїм.

ГІМН ЗВЧАЙНІЙ ЛЮДИНИ-ТРУДІВНИКУ, СИЛІ ЇЇ ХАРАКТЕРУ І ВИТРИМЦІ У РОМАНІ Д. ДЕФО «ЖИТТЯ Й НЕЗВЧАЙНІ ТА ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ РОБІНЗОНА КРУЗО»

Волею долі герой роману Д. Дефо Робінзон Крузо потрапив на безлюдний острів в океані після аварії корабля.

Спочатку він розгубився, впав у відчай, але потім обміркував своє становище і зрозумів, що сидіти без діла не можна. Мандрівник забрав із розбитого корабля все, що могло знадобиться, збудував собі житло, навчився ловити рибу та полювати на птахів. Робінзон Крузо увесь час удосконалював свій побут — приручив кіз, щоб мати м'ясо, коли закінчиться порох, сів зерно, оволодівав різними ремеслами. Він увесь час наполегливо працював, і це допомагало йому долати почуття самотності. Наприклад, частокіл, яким обгородив усе своє житло, відважний моряк будував майже рік.

Коли на нього напала смертельна туга, він брався за перо і пробував собі довести, що і в його важкому становищі все ж є немало хорошого: в одну колонку писав «погано», в іншу — «добре». Доброго виходило чимало, і це заспокоювало героя. Він почав навіть вважати себе щасливим, хоч і сумував за людьми. Робінзон Крузо врятував індіанського юнака П'ятницю, навчив його англійської мови і всього, що знав та вмів. Потім ще не раз він виявляв свою людяність, кмітливість та наполегливість. Саме завдяки цим рисам і врятувався, потрапив до Англії. При цьому допоміг іншим — влаштував іспанську колонію на острові й передав їй усе своє господарство.

Роман про дивовижні пригоди Робінзона Крузо був дуже популярним усі часи. Із задоволенням його читаємо і ми, бо захоплюємось людьми, які завдяки своїй силі волі, працьовитості, оптимізму знаходять вихід із найскрутніших життєвих ситуацій.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ Ж. ВЕРНА

Романи Ж. Верна належать до творів, які прийнято називати пригодницькими. У таких творах багато несподіваних подій, раптових поворотів у сюжеті, рушійною силою якого стає пригода.

Пригода майже завжди починається з якоїсь загадки. У романі «Діти капітана Гранта» такою загадкою стає знайдена у шлунку акули пляшка

з напівстертим текстом німецькою, французькою й англійською мовами. Щоб розгадати текст треба звернутися до географічного атласу у пошуках тридцять сьомої паралелі, словників трьох мов, а героям роману ще й до підшивки «старої морської газети», де буцім-то є підтвердження факти відплиття судна. Упродовж усього роману цей текст тричі буде переосмислено, прочитано по-новому, і врешті-решт загадка відкриється.

Особливість романів Ж. Верна полягає у тому, що навіть дивовижні речі автор пояснює з науковою точністю, а загадки, які він пропонує, ніколи не містять нічого містичного.

Герої романів Ж. Верна — сміливі й відважні люди, які прагнуть дізнатися більше про світ і людей. Автор і сам часто робить відступи, щоб розповісти про багатства природи, лісів, пустель, таємниці океану, Всесвіту. Один із найпопулярніших персонажів романів Ж. Верна — трохи дивакуватий учений. Це дає авторові можливість науково пояснювати явища природи. Однак у Ж. Верна навіть найрозумніший учений не все знає, не про все здогадується. Безмежний світ відкриває лише деякі свої таємниці, а неприборкана природа завжди могутніша за людину.

Улюблені герої Ж. Верна — юнаки та підлітки, які вчать відкривати світ. Знання та досвід роблять їх розумнішими, а пригоди додають мужності. У фіналі роману обов'язково перемагає добро, а зло справедливо карається. І ці моральні уроки юні герої запам'ятовують на все життя.

ЧИ ХОТІВ БИ Я, ЩОБ МОЇМ ДРУГОМ СТАВ ДІК СЕНД ІЗ РОМАНУ ЖУЛЯ ВЕРНА «П'ЯТНАДЦЯТИРІЧНИЙ КАПІТАН»?

Дік Сенд — сирота, виховувався в дитячому будинку. Навіть ім'я він одержав на честь жалісливого перехожого, котрий його знайшов, а прізвище йому дали на згадку про місце, де його знайшли. Хлопчик був розумним, у чотири роки вже вмів читати, писати і рахувати. У вісім років він пішов юнгою на корабель, де так добре себе зарекомендував, що капітан Хелл познайомив його з власником судна Велдоном, і той віддав хлопця до школи.

У п'ятнадцять років Дік ступив на палубу одного з кращих кораблів Велдона «Пілігрим» новачком-матросом. Він виявився дуже вправним моряком, розумним, тому коли капітан вирушив на полювання за китом, то доручив корабель саме Діку Сенду.

Трапилося нещастя: капітан разом із моряками у шлюпці загинув. І Дік бере усю відповідальність за життя команди й пасажирів на себе. Йому довелося пережити і катастрофу судна, і жорстокий обман Негору, і страшну подорож по африканських джунглях та болотах. Але він мало думав про себе, уболюючи за долю місіс Велдон, маленького Джека та інших своїх друзів. Кмітливість, витривалість, мужність і відповідальність, а також добрий друг допомогли Дікові врятувати себе й інших.

Як добре, коли поряд є така людина: вона завжди допоможе. Тому я б дуже хотів мати такого друга, як Дік Сенд.

7 КЛАС

У сьомому класі на уроках зарубіжної літератури вдосконалюються вміння розрізняти й оцінювати риси літературних героїв, висловлювати власну думку про них, давати письмово розгорнуту відповідь на поставлене питання. Учні вчать визначати ідейно-художню роль елементів сюжету (експозиції, зав'язки, кульмінації, розв'язки) та засобів художньої виразності (тропів) у творі. Особлива увага приділяється характеристиці та порівнянню тематики й проблематики, сюжету і героїв різних творів. Як вид письмової роботи у сьомому класі пропонується і складання складного плану характеристики образів, роздуму над проблемами, порушеними у художньому творі. Основним жанром твору у сьомому класі стає твір-роздум. Темі, які пропонуються у сьомому класі, зорієнтовані на розкриття ідейного змісту та проблематики художнього твору, формування навичок самостійного аналізу.

«РАМАЯНА» ЯК ЗРАЗОК ДАВНЬОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

Літературознавчий термін «епос» походить від грецького «розповідь». Індійці називали «Рамаяну» — перший власне літературний твір — «першою поемою», а її ймовірного автора Вальмікі — першим поетом.

У «Рамаяні» розповідається про сина царя Айодг'ї — Раму, його героїчні подвиги та шляхетні вчинки. В образі Рами давні індійці втілили свої уявлення про справедливість, сили кохання й добра.

Рама з юності вирізнявся красою, мудрістю, силою і хоробрістю. Його дружиною стала прекрасна царівна Сіта. Рама здобув право одружитися з Сітою, коли переміг у змаганні інших царевичів і царів — тільки йому вдалося зігнути міцний і величезний лук батька Сіти — царя Джанаки. Цей лук мав чарівні властивості, бо подарував його цареві сам бог Шива. Довгі роки Рама і Сіта жили щасливо. І ось цар Дашарахта вирішив проголосити Раму своїм спадкоємцем і передати йому царську владу. Дізнавшись про це, друга дружина царя Дашарахти Кайкеї нагадала чоловікові, що той дав їй колись обіцянку виконати два її бажання. Тепер вона хотіла, щоб цар відправив Раму на чотирнадцять років у вигнання, а спадкоємцем проголосив її сина — Бхарату. Горю царя Дашарахти не було меж, але Рама сам змусив батька дотримати своє слово і пішов у вигнання. Разом із Рамою добровільно пішли його дружина Сіта та брат Лакшмана. Цар Дашарахта не зміг витримати розлуки з улюбленим сином Рамою і помер. Трон мав посісти Бхарата. Але той не вважав, що має на це право, тому подався до лісу, де жили відлюдниками Рама, Сіта і Лакшмана, щоб запропонувати законному спадкоємцеві трон. Друзі і родичі радили Рамі пристати на пропозицію брата. Але Рама вирішив бути вірним пам'яті батька і до кінця виконати його волю. Бхарата змушений був повернутися в столицю без Рами, але на знак того, що він не вважає себе законним царем, поставив на трон сандалі Рами.

Рама і Лакшмана берегли спокій лісних відлюдників, перебили багато лісових чудовиськ. Одного разу Лакшмана відрізав вуха і ніс у чудовиська Шурпанакхи, жінки-ракшаси, яка хотіла вбити Сіту. Шурпанакха поскаржилася своєму братові, десятиголовому демону Равані, володареві острова Ланки. Равана, дізнавшись про красу Сіти, викрав її у Рами і переніс на своїй летючій колісниці на острів Ланку. Там він намагався спокусити Сіту розкішшю та багатством, якщо вона стане його дружиною. Але Сіта залишається вірною Рамі. Равана ув'язнює її і загрожує їй смертю, якщо Сіта через дванадцять місяців не змінить свого рішення.

Рама розшукав і визволив Сіту, вбивши Равана. Смерть Равана означає перемогу Рами над силами зла. Однак у присутності багатьох тисяч свідків Рама відштовхує від себе Сіту і говорить, що підозрює її у невірності. Сіта кидається у вогонь, але вогонь не шкодить Сіті, а з полум'я піднімається бог вогню Агні і переконує Раму у невинності Сіти. Рама пояснює, що сам був переконаний у вірності Сіти, але хотів, щоб у тому переконалося все військо.

Після примирення із Сітою Рама повертається в Айодх'ю, де Бхарата з радістю поступається йому троном. Але на цьому випробування Рами і Сіти не закінчуються. Одного разу дійшла до Рами чулка, що народ не вірить у добродетель Сіти і побоюється, що це погано вплине на всіх жінок країни. Рама змушений підкоритися волі народу і наказув Лакшмані відвести Сіту в ліс, до відлюдників. Сіта стійко сприймає новий удар долі, її приймає під свою опіку відлюдник Вальмікі. У його лісовій хижі у Сіти народилися двоє синів — Куша і Лава. Вальмікі виховав їх, а коли вони підросли, навчив їх розповідати поему про Раму, яку сам склав. Одного разу вони розповіли цю поему під час жертвоприношення у присутності самого Рами. Рама впізнав своїх синів і послав за Сітою та Вальмікі, знову підтвердив чистоту і вірність дружини Рами, але Рама ще раз захотів, щоб Сіта довела це перед усім народом. Сіта закликала мати-землю бути її свідком, і земля, на прохання Сіти розступилася і поглинула вірну дружину Рами. Тільки після смерті на небесах Рама і Сіта з'єдналися навіки.

У поемі багато монологів героїв, в яких відбиваються їхні почуття і думки. Тугою за втраченим коханням, надіями, що не справдилися, визначаються майже всі монологи головних героїв поеми. Автор майстерно використовує описи природи, які допомагають розкрити почуття героїв. У поемі подаються розгорнуті описи різних пір року, зміна яких є символом оновлення життя. Описи природи наче подані очима героїв і передають їхній настрій. Так, Рама, шукаючи Сіту, приходять весною на берег озера Пампи. Чисті води озера сяють у сонячному світлі, як коштовне каміння; яскраві квіти, зелена трава здаються барвистим килимом. Але в душі Рами ці прекрасні краєвиди тільки посилюють тугу за коханою. І яскраві барви пейзажу зливаються в його уяві в картину весняної пожежі. Червоні квіти здаються йому гарячим вугіллям, жовте листя — полум'ям.

Але природа може зменшити страждання, вона — найбільше благо, дароване людині. Так, коли Рама і Сіта разом ідуть у вигнання, перед ними наче уперше відкривається краса природи, яка примушує героя забути те, що він втратив, виконуючи батьківську волю.

Художня досконалість поеми, її емоційна напруженість забезпечили «Рамаяні» довге життя і любов індійського народу. Рама став одним із найулюбленіших героїв Індії. Цей образ став для індіців символом людських чеснот.

«ПІСНЯ ПРО РОЛАНДА» ЯК ЗРАЗОК СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

Художні досягнення культури Середньовіччя відбилися в героїчному епосі різних народів. Кожен народ мав свій епос, який ґрунтувався на творах усної творчості і відображав інтереси народностей, які формувалися у цей час. Боротьба проти іноземців та іновірців за батьківщину — провідна тема і французького епосу «Пісня про Роланда», і німецького «Пісня про Нібелунгів», і іспанського «Пісня про мого Сіда», і слов'янського «Слово о полку Ігоревім».

У «Пісні про Роланда» розповідається про похід Карла Великого проти басків у 778 році. Майже чотири століття пісні, присвячені подіям цього походу, передавалися по пам'яті. За цей час реальні історичні факти набули нового осмислення під впливом подій XI—XII ст. Нетривалий похід Карла перетворився на багаторічну війну проти сарацин за рідну землю і за утвердження християнської віри. Не тільки відвага та мужність визначають найважливіші риси головних героїв Карла Великого та Роланда. Вони виступають і як поборники державних інтересів, і як захисники християнства.

ІСТОРИЧНА ПРАВДА ТА ВИГАДКА

В СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ЕПОСІ «ПІСНЯ ПРО РОЛАНДА»

В історії кожного народу є свої герої. І більшою мірою це воїни-захисники. Їм приписуються ідеальні риси характеру й ідеальні вчинки. Ними пишаються, їх наслідують, про них переповідають. А щодо героїчного епосу, то славні подвиги воїнів-захисників знайшли свої відгуки в подальшій творчості талановитих нащадків.

На жаль, література Середньовіччя не могла дійти до нащадків у повному обсязі. Але невмирущі зразки й досі вражають своєю досконалістю.

Героїчний епос епохи Середньовіччя зберігся краще, ніж інші жанри, бо розповсюджувався він дружинними співцями. У більш пізні роки Середньовіччя епос записувався й доходив до нащадків в опрацьованому вигляді.

Література Середньовіччя найбільш яскраво представлена французьким героїчним епосом. Справа в тому, що на території сучасної Франції жили племена галлів, які, після завоювання їх римлянами, почали швидко розвивати культуру. Але згодом ще одні завойовники, французькі, змішалися з цими племенами, прийнявши їх більш високу культуру. Саме

тому з усіх героїчних епосів Європи найбільш значимим став французький епос, який зберігся у вигляді поем.

Вершиною французького героїчного епосу є поема «Пісня про Роланда», яка увійшла до «Королівського циклу».

Складена близько тисяча сотого року на основі народного героїчного епосу, вона дійшла до нас у кількох записах, найкращий з яких — оксфордський рукопис.

Сюжет поеми має історичну основу: у сімсот сімдесят восьмому році Карл Великий на прохання одного мусульманського володаря втрутився у чвари іспанських маврів. Похід був невдалим. Повертаючись додому вузькою гірською дорогою, ар'єргард французів зазнав ворожого нападу з боку місцевих басків, яких так і не вдалося покарати.

Із моменту цієї події минуло більше трьохсот років, поки з'явилася поема. Тому у творі, як і в народній творчості, історичні факти й події поступово переплелися з поетичною вигадкою.

«Пісня про Роланда» починається з оспівування перемог Карла Великого в Іспанії, хоча насправді ми знаємо, що він мав там свої інтереси. За сім років війни з сарацинами Карл завоював усі сарацинські міста. Крім Сарагоси, де сарацинський цар Марсилій, зібравшись зі своїми васалами, радився, як позбутися франків.

Марсилія автор поеми показує людиною безчесною, оскільки той брехливо клянеться Карлу у вічній дружбі та обіцяє прийняти християнство й охрестити всіх підданих. Карл, з точки зору автора, — людина принципова й порядна. Причому, з позицій того часу Карл не вважається загарбником, оскільки мета його походів благородна — охрестити мусульманське поселення Іспанії.

У змісті поеми відбилися важливі протиріччя Середньовічної Франції. По-перше, країну терзали внутрішні феодальні чвари, по-друге — країні загрожувала іноземна навала, по-третє, у десятому столітті загострилася боротьба між християнською Європою та мусульманським Сходом. Але дійсною причиною хрестових походів було бажання пограбувати багаті мусульманські країни. Та в очах народу вчинки християн сповнені благородства, так як і їх мета. Тому Карл повірив брехливим запевненням Марсилія й повернув своє військо.

Визвольний пафос твору протиставляється феодальному егоїзму Марсилія й зрадництву Ганелона. Саля Ганелон, посланець Карла, виявився зрадником, увійшовши у змовницьку брехню Марсилія. Ганелон винен у смерті свого пасинка Роланда, який очолював двадцятитисячний ар'єргард франків під час підступного нападу чотирьохсоттисячного ворожого війська.

Ганелон — не випадковий зрадник, а типовий приклад феодальної непокірності. Він керується власними інтересами і спричиняє загибель десятків тисяч співвітчизників. Автор твору, як передова людина свого часу, розуміючи необхідність державної єдності, засуджує феодальне свавілля

й уславлює патріотизм франків, адже боротьба французів з арабськими завойовниками ототожнювалася з релігійним подвигом.

До речі, «божественну» місію франків автор показує через вигадані небесні знамення. Так, на прохання франків бог продовжив день, а самого короля від смертельної рани зцілив архангел Гавриїл.

Вигадкою є і вік короля, у творі йому двісті років, а під час походу було лише тридцять шість. Мабуть, це пов'язане з тим, що вік асоціюється з мудрістю й розсудливістю.

Перебільшено також і мужність Роланда, коли він, смертельно поранений, наганяє жах на ворогів. У творі розкриваються доблесть і духовна краса героя:

«Мій добрий меч, о Дюрандале вірний,
Коли я вмру, ти більше не потрібний!
А скільки битв з тобою виграв я,
А скільки царств завоював тобою,
Для імператора з сідою бородою!
Ти не потрапиш в руки боягузам,—
Тобою володів такий васал,
Яких не зна вже Франція-краса!»

Для висвітлення образу героя перебільшено також кількість військ, які зітнулися в ущелині. Вигаданою є не лише кількість сарацинів, а і кількість франків. Це надає більшої ваги перемозі французів і слави їхньому ватажкові:

Роланд почув себе в обіймах смерті —
Смертельний холод в голові і серці.
Лягає під ялину ниць Роланд,
Притис до серця меч і Оліфант.
Він ліг обличчям до країни маврів,
Щоб Карл сказав своїй дружині славній,
Що граф Роланд умер — та переміг.

Поєднання історичної правди та вигадки у поемі «Пісня про Роланда», гіперболізація сили і хоробрості героя та жорстокості і підступності ворогів є традиційним фольклорним засобом, властивим не лише літературі Західної Європи, а й літературі Київської Русі. Отже, знайомлячись із «Пісню про Роланда», мимохіть проводиш паралель зі «Словом о полку Ігоревім», адже твори ці було створено в одну історичну епоху. Ще однією спільною рисою є те, що проблема «авторства» багатьох творів тієї доби є полемічною.

Важливим залишається те, що поеми епохи Середньовіччя є гідним пам'ятником героїчного подвигу в ім'я батьківщини.

ІСТОРІЯ АНГЛІЇ ОЧИМА ВИДАТНОГО РОМАНІСТА В. СКОТТА

(За романом «Айвенго»)

«Айвенго» — роман про далеке минуле. Усе те, про що в ньому розповідається, відбувалося в XII столітті, точніше — в 1190-ті роки, на які

припадає закінчення царювання Річарда Левове Серце. З часу битви при Гастінгсі (1066 р.), у результаті якої норманський герцорг Вільгельм Завойовник одержав перемогу над англосакськими військами і королем Гарольдом, пройшло вже сто тридцять років. Нормани заволоділи Англією, але ворожнеча між ними і саксами не припинилася. Національні протиріччя ускладнювалися соціальними — між кріпаками та феодалами. У країні точилася боротьба за централізацію королівської влади: це було необхідно для приборкання феодалів, припинення ворожнечі між земле-власниками, для досягнення єдності країни. Усі ці складні процеси й відображені Вальтером Скоттом.

Письменник прагнув «відобразити побут старої Англії», «викликати інтерес до її легенд і звичаїв». Джерелом відомостей про епоху Річарда I для нього послужили старовинні літописи. Автор свідомо «змішував правду з вигадкою», намагаючись зробити свою розповідь захоплюючою, але ніколи не виходив за межі достовірності.

Період, про який іде мова в романі, В. Скотт визначав як час, «відзначений різкими протиріччями між саксами, які обробляють землю, і норманами, які володіли цією землею як завойовники і не бажали ні змішуватися з переможеними, ні визнавати їх людьми своєї породи».

Королю Річарду доводиться вести боротьбу проти непокірних баронів, герцогів та графів. На його боці виступають міщани, зацікавлені в розвитку торгівлі та ремесел, його підтримують селяни, що страждають від міжусобиць, у королівське військо приходять і люди, подібні до Айвенго,— малоземельні або позбавлені спадку феодала.

Становище в країні ще більше ускладнюється, коли Річард залишає Англію, щоб взяти участь у Третньому хрестовому поході, і потрапляє в полон. У цей час владу бере до рук його брат принц Джон і разом із норманською знаттю безчинствує, утискує та принижує саксів.

На сторінках роману змальовані всі прошарки середньовічної Англії: і саксонська знать (Альгестан, Седрик, його син Айвенго, леді Ровена), і норманські лицарі (Фрон де Беф, де Мальвуазен, де Брасі), і духовенство (абат Ейлир, храмовник де Буагильбер, селянин-монах Тук), і селяни (раби Седрика Вамба і Гурт), і йомени-розбійники, очолювані відважним Локслі — прообразом Робіна Гуда — і багатий єврей Ісаак з дочкою Ребеккою, і сам король Річард Левове Серце.

Епоха раннього середньовіччя показана в «Айвенго» в усій її суворості. Лицарські замки перетворювалися в розбійницькі гнізда, лютувала інквізиція (Лука Бомануар вчинив суд над Ребеккою, оголосив її «відмою» і хотів спалити на вогнищі), а селяни були безправні й доведені до убозтва. Вони говорили: «У нас залишилося лише тільки повітря, яким ми дихаємо; та і його у нас не відняли тому тільки, що інакше ми не були б здатні виконати роботу, яку навалили на наші плечі...»

Уже на початку роману письменник підкреслює контраст між красою природи «веселої Англії» й умовами життя народу.

Отже, роман В. Скотта «Айвенго» допомагає багато дізнатися про старовинну Англію, зрозуміти й відчутти історію. Він утверджує думку про те, що необхідно об'єднати країну під рукою сильного і справедливого короля.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЙВЕНГО І РІЧАРДА ЛЕВОВЕ СЕРЦЕ

(За романом В. Скотта «Айвенго»)

У романі В. Скотта яскраво і різносторонньо змальовані образи благородних і відважних лицарів — Айвенго та Річарда Левове Серце. Обидва вони — доблесні воїни з гарячими серцями, завжди готові виступити на захист справедливості незалежно від того, хто потрапив у біду — бідний чи багатий, знатний дворянин чи безславний раб. Образ Короля Річарда у зображенні письменника дещо ідеалізований. Чорний Лицар, як його називають, очолює атаку на замок Фрон де Бефа. Його безстрашність і бойовий досвід викликають захоплення і повагу в усіх, хто спостерігає за ним у бою. За його наказом споруджують плавучий міст, по якому воїни перебираються через рів і захоплюють фортецю. Король на руках вносить з палаючого замку Айвенго, рятує Ровену і Седрика, він же примирює Айвенго з батьком.

Річарду Левове Серце притаманні веселість, життєрадісність, великодушність, вірність у дружбі. Він воліє бути краще мандрівним лицарем, ніж королем, тому оточуючим інколи доводиться нагадувати йому про обов'язок і відповідальність перед країною.

Айвенго — справжній лицар. Через любов і відданість прекрасній дамі він позбавлений спадку і змушений мандрувати, завойовуючи собі багатство і славу мечем та списом. Він перемагає на турнірі, хоча це йому ледь не коштувало життя, обирає королевою дня Ровену, наживши тим собі багато ворогів. Він відданий королю, підтримує його, хоче бачити свою країну без усобиць і війн.

Отже, в образах Айвенго та Річарда є багато спільного. Але, на мій погляд, Айвенго більш поетичний, романтичний. Він же і розсудливіший, далекоглядніший у політиці, розуміє, що Англії потрібен король — не хоробрий мандрівний лицар, а сильна людина, яка змогла б подолати усобиці, об'єднати країну і відновити хоч якусь соціальну справедливість.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОВЕНИ ТА РЕБЕККИ

(За романом В. Скотта «Айвенго»)

У романі В. Скотта «Айвенго» виведені два образи прекрасних дівчат — Ровени та Ребекки. Обидві вони молоді, дуже красиві, розумні, виховувалися без матерів. Їх постійно оточувала любов і ласка ближніх, велика розкіш.

Але і соціальний стан, і характери у них різні. По-різному вони поведуться в критичних ситуаціях, по-різному склалася і їхня доля.

Ровена — знатна саксонка, нею опікувався Седрик Ротервудський. Опікун обожнює її, ні в чому не відмовляє і пов'язує з нею свої надії на відновлення влади саксів. Через це він навіть виганяє свого сина і позбавляє його спадку. Проте Ровена рішуче протистоїть шлюбові без любові з нащадком князівського роду Альгестаном. Потрапивши у полон, дівчина, що звикла до загального поклоніння, втрачає свою волю, плаче. Тільки щасливий випадок рятує її, а потім доля знову посміхається їй і вона стає дружиною коханого лицаря Айвенго.

Ребекка — дочка багатого єврея Ісаака. Її плем'я постійно зазнавало гонінь та принижень. І хоча дівчина виросла, не знаючи ні в чому відмови, все ж зрозуміла, що їй потрібна велика сила волі, знання, «щоб вижити в цьому жорсткому світі».

Вона навчилася лікувати, допомагала всім, хто цього потребував. У критичні хвилини шукала виходу, і, не знайшовши його, віддала перевагу смерті, а не безчестю. Вона дуже сильна натура. Не знайшовши відповіді на свої сердечні почуття, Ребекка вирішує зайнятися добродійними справами: лікувати, допомагати страдникам. Вона й далі підтримуватиме честь і гідність свого народу, оберігатиме віру предків.

Ці жіночі образи відіграють значну композиційну роль, допомагають глибше розкрити характери головних героїв та відобразити історичну епоху. Їх краса, розум та доброта облагороджували той жорстокий світ.

УКРАЇНА І НАРОД У ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»

Видатний російський письменник Микола Гоголь був родом з України. Він любив свій край, цікавився його історією, звичаями і обрядами, захоплювався мужнім та волелюбним українським народом, прославив його у своїх творах.

Із незвичайною художньою силою і повнотою М. Гоголь відобразив «дух минулого віку», «історію народу... в ясній величі» у повісті «Тарас Бульба».

Із замилюванням письменник змальовує безмежний український степ («Чорт вас візьми, степи, які ви гарні!», «Уся поверхня землі здавалася зелено-золотим океаном, по якому бризнули мільйони різних кольорів»), могутній Дніпро («Він віяв холодними хвилями і розстилався ближче, ближче і, нарешті, охопив половину всієї поверхні землі»). Та мета його розповіді — описати Запорізьку Січ — колыску гордого козацького духу («Так ось вона, Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді й міцні, як леви! Ось звідки розливається воля і козацтво на всю Україну!»). М. Гоголь показує устрій Запорізької Січі, побут, звичаї козаків, їхні військові походи та подвиги. Реальні події і художній вимисел переплелися в єдине, закінчене ціле: перед читачами постав початок народно-визвольного руху в Україні в наприкінці 30-х — початку 40-х років XVII століття. Його голос повниться жалем із приводу того, що були жорстокі часи.

Головні герої повісті «Тарас Бульба», «хоч і гинуть фізично, залишаються в народній пам'яті безсмертними, бо переконані, що «не загине жодна великодушна справа». Помираючи, козаки розуміють, що боротьба не закінчена, що смерть їхня не даремна, а потрібна для майбутньої перемоги. У цій вірі у безсмертя народу — справжній оптимізм повісті, її героїчний пафос, народне, життєстверджуюче начало. Усьому світові М. Гоголь довів, що є Україна і українці як нація, а не жителі південних окраїн, «малороси» чи «хохли».

ТАРАС БУЛЬБА — НАРОДНИЙ ГЕРОЙ

(За однойменною повістю М. Гоголя)

Тарас Бульба — головний герой однойменної повісті М. Гоголя. Це запорізький полковник, що втілює в собі кращі риси українського козацтва. Відомий російський критик писав: «Що таке Тарас Бульба? Герой, представник життя цілого народу, цілого політичного суспільства у відому епоху життя».

Тарас Бульба — мужній та відважний воїн, який уславив себе у багатьох боях. «Немає у нас нікого, що рівний йому в доблесті». Найсвятіша для нього справа — оборона віри та вітчизни. Цьому він присвятив усе життя, в такому ж дусі виховував і синів. Часто він був до них надто суворий, не показував глибоко прихованої батьківської любові. Але потайки милувався Остапом («О! та це буде з часом добрий полковник!»). І про Андрія думав: «І це добрий — враг би не взяв його! — вояка! Не Остап, але добрий, добрий також вояка!» Коли ж Андрій зрадив козаків заради прекрасної полячки, батько власноручно його вбив. Неймовірними зусиллями Тарас Бульба пробирається до Варшави і підтримує Остапа в його останню найтяжчу хвилину.

Відважним, досвідченим командиром виявляє себе Тарас, коли його обрали наказним отаманом. Найперше для нього — вірність вірі, вітчизні і громаді. Це видно не тільки з його знаменитої промови про товариство і бойове братство, а і вчинків. І в останню свою хвилину він намагається допомогти товаришам.

Тарас Бульба — безкомпромісний, нещадний до ворогів, бо глибоко прийняв до серця кривди народні (ксьондзи у свої таратайки «...запрягають уже не коней, а просто православних християн», а «гетьман, засмажений у мідному бику, лежить у Варшаві»).

Отже, Тарас Бульба — народний герой, що втілює в собі кращі риси запорізького козацтва, силу і волелюбність українського народу.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

ОСТАПА ТА АНДРІЯ

(За повістю М. Гоголя «Тарас Бульба»)

Остап і Андрій — сини головного героя повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Вони майже однолітки, молоді, дуже хлопці. Навчалися у Київській

академії. Остап ледь не з дитинства мріяв про Запорізьку Січ, кілька разів кидав навчання, і тільки погроза батька зробити його монахом на двадцять літ примусила його зробитися сумлінним учнем. За вдачею він був суворим, не прощав образ. Батькові на його глузування сказав: «За образу не подивлюся і не зважу ні на кого».

Андрій вчився легко, був мрійником, цінував красу, не був байдужим до жінок. Ніжнішим він був і до матері. Одного разу хлопець познайомився з прекрасною полячкою, хоч і одержав за це тумаків від її челяді.

Коли Тарас Бульба привіз своїх синів на Запорізьку Січ, «швидко обоє молодих козаків стали на добрім рахунку в козаків. ...Жваво і влучно стріляли в ціль, перепливали Дніпро проти течії — справа, за яку новачок приймався урочисто в козацькі кола».

Почався визвольний похід проти утисків пансько-шляхетської Польщі. «За один місяць змужніли й зовсім переродилися пташенята, що тільки-но оперилися, і стали чоловіками. Риси обличчя їх, у котрих до цього часу була видна якась юнацька м'якість, стали тепер грізними і сильними. А старому Тарасу любо було бачити, як обоє синів його були одними з перших».

Остапу ніби на роду був написаний шлях битв і подвигів. Він був хоробрим, розважливим і холоднокривним воїном, через це його як і мріяв батько, у битві під Дубно обрали курінним. Загинув мужній воїн, як герой, не промовивши й слова під тортурами ворогів.

Андрій спочатку теж «увесь поринув у чарівну музику куль і мечів». Він не вмів розраховувати й обдумувати в бою, летів напролом і часто творив чудеса військової майстерності. Та доля звела його знову з колишньою коханою полячкою, яка опинилася в осадному місті. Краса дівчини так полонила його, що він забув про все — і про батька, і про присягу, і про вітчизну. Це його й погубило. Андрій виступив у бою на боці поляків, проти своїх козаків-товаришів, і був покараний. Батько власноручно убив його за зраду, не дозволивши братові навіть поховати його по-християнськи. Так безглуздо загинула молода сила, козацький цвіт.

Були сини одного батька, та не одного характеру й не однакової долі. Тому й загинули — один патріотом, героєм на славу вітчизні, а другий — зрадником на власне безчестя й горе батька.

ПАТРІОТИЗМ БАЛАДИ Р. Л. СТВЕНСОНА «ВЕРЕСКОВИЙ МЕД»

Відомий англійський письменник Роберт Льюїс Ственсон дуже любив поезію, особливо балади. У них він прославляв своїх героїв за сміливість, чесність, патріотизм, благородство, любов до Батьківщини. Поет захоплюється природою рідного краю, поезизує її.

У баладі «Вересковий мед» на прекрасний край «квіту червоного» напав жорстокий шотландський володар і знищив усіх його мешканців — пиктів. А славилися ті люди своїм умінням варити «трунок, за мед соловодший, міцніший, аніж вино». Королеві захотілося спробувати того

верескового напою, але батько й син, які випадково залишилися живими, не захотіли видати секрет його приготування.

Мужні броварі вирішили, що краще загинути, ніж розповісти таємницю. Не такий то й важливий був той секрет, але це єдина можливість у старого помститися ворогам за розорений край і вбитих співвітчизників. Останній пикт пожертвував навіть життям сина заради цього.

Балада «Вересковий мед» прославляє людську мужність і гідність, патріотизм і здатність до самопожертви заради ідеалів, любові до вітчизни.

СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНТИЗМУ Е. ПО

Едгар По — надзвичайно яскрава постать у світовій літературі. Його поезія значною мірою вплинула на творчість поетів різних народів, але на батьківщині, в Америці, його вірші довго не розуміли і не визнавали. Його прозові твори стали підґрунтям нових жанрів, детективного і науково-фантастичного, тому Ж. Верн і Г. Веллс вважали його своїм учителем. Його психологічні новели заклали підвалини психологічної прози. Його критичні праці сприяли формуванню американської національної літератури.

Така різноманітність творчих досягнень Е. По стала можлива тому, що він особливу увагу приділяв художній майстерності твору і розробив свою теорію про завдання творчого процесу, його особливості. Він першим у літературі усвідомив емоційну силу слова і прагнув так будувати свої твори, щоб досягти найбільшого впливу на читача. У цьому полягає найяскравіша особливість романтизму Е. По.

Поезія, за Едгаром По, розкриває ідеали прекрасного, що створюються в уяві поета. Мета його творчості — створити особливий стан емоційного піднесення, в якому можливе миттєве прозріння прекрасного. Так, наприклад, побудований вірш «Крук», в якому читач разом із ліричним героєм переживає прекрасні і трагічні почуття. Е. По точно розрахував будову вірша, його ритмічні зміни, навіть почуття, що викликають ті чи інші слова.

Ще яскравіше своєрідність романтизму американського письменника виявилася в його прозових творах. Е. По віддавав перевагу невеликим за розміром жанрам — новелі й оповіданню. Він вважав, що великий твір, який не можна прочитати відразу, не з такою силою впливає на читача, тому що цілісність твору порушується. У прозі він поставив проблему зіткнення свідомості людини з реальністю.

Е. По вірив у Розум. Він вважав, що тільки розум може вивести людину з трагічних протиріч сучасності. У цьому теж полягає своєрідність його романтизму, даремно його називали раціоналістом у романтизмі.

В оповіданні «Маятник і провалля» По досліджує почуття жаху, що охопило душу героя, і здатність розуму мислити, дивлячись в обличчя смерті. Душа героя жажнулася від сутички зі світом, в якому для неї, душі, немає місця, але розум наполегливо шукає вихід навіть з явно безнадійного становища. Людина може мислити й мусить це робити. Щасливий

кінець цього оповідання — це нагорода розуму людини. Героя врятували від смерті і катувань інквізиції французькі війська, що увійшли в місто. Але якби не його здатність раціонально мислити, то він загинув би від катувань або від страшного маятника, або впав би у провалля.

Раціоналістичне спрямування романтизму По ще яскравіше виявилось в «логічних» оповіданнях, що започаткували детективний жанр. В оповіданні «Золотий жук» розповідь ведеться від першої особи, ім'я якої автор не називає, тому що оповідач уособлює типове мислення, властиве більшості людей. Головний герой — Вільям Легран — мислить незашорено, автор наділяє його видатними логічними здібностями. Е. По цікавить людина, процес її мислення, можливості розуму. Оповідач і Легран стали свідками однієї і тієї ж події. Але оповідач не звернув увагу на деякі дрібниці, що допомогли Леграну розкрити таємницю піратського скарбу.

Таким чином, своєрідність романтизму Е. По полягає в усвідомленні сили емоційного впливу слова, художнього твору на читача. Усвідомивши це, По прагне підкорити цю силу, розрахувати її, спрямувати її засобами художньої виразності. Романтичні герої Е. По, на відміну від більшості подібних героїв того часу, живуть у реальному, сучасному авторові світі. Їх романтична винятковість прихована в їх внутрішньому світі, в їх можливостях відчувати й мислити.

ЧИМ ПРИВАБЛЮЄ МЕНЕ ЗНАМЕНИТИЙ ДЕТЕКТИВ ШЕРЛОК ХОЛМС?

Ось уже протягом кількох століть люди захоплюються талановитим детективом Шерлоком Холмсом, дивуються його здібностям. А створив героя своєю уявою і художньою майстерністю англійський письменник Артур Конан Дойль, який вважав, що для того щоб пізнати людство, треба вивчити й дослідити людину.

У своїх шістдесяти оповіданнях про Шерлока Холмса письменник показав людину виняткових розумових здібностей, дуже спостережливу, здатну аналізувати факти і знаходити вихід із найскладніших ситуацій. Сюжети побудовані так, що читач постійно перебуває в напрузі. Він не знає таємниці до кінця.

Артур Конан Дойль зумів створити захоплюючі й різноманітні інтриги, він постійно знайомить зі звичаями, традиціями, природою своєї батьківщини, а особливо з легендами та повір'ями, які часто в житті героїв відіграють важливу роль.

Яке б оповідання ми не прочитали — чи «Собака Баскервілів», чи «Спілка рудих», чи «Пістрява стрічка», чи «Блакитний карбункул» або будь-яке інше, скрізь бачимо, що Шерлок Холмс стає на захист справедливості, співчуває і допомагає тим, хто потрапив у біду, кого переслідують. Інколи він навіть ризикує своїм життям заради благородної мети.

Шерлок Холмс не може не захоплювати нас своєю спостережливостю, винахідливістю, умінням аналізувати явища і робити висновки,

широтою знань із різних галузей науки, пам'яттю. Саме цим він і приваблює читачів.

РАДІСТЬ ПО-ДИТЯЧОМУ ДИВИТИСЯ НА СВІТ...

(За оповіданням Г. Веллса «Чарівна крамниця»)

Герберт Веллс — видатний англійський письменник, автор багатьох романів, оповідань. Кілька поколінь читачів захоплюються його фантастичними творами. Веллсу-письменнику не бракувало уяви. Ще на початку ХХ століття Веллс передбачив величезні можливості, пов'язані з відкриттям космосу, міжпланетними подорожами.

Про радість відкриття світу, незбагненну силу людської уяви розповідає оповідання «Чарівна крамниця».

В образах батька і сина письменник уособлює два різні світогляди. Перший, батьків, — це світогляд «поважної, дорослої» людини. Він відзначається виваженим критичним поглядом на речі, прагненням усьому дати логічне пояснення. Але людина з таким, позбавленим уяви, світоглядом опиняється в глухому куті, коли не може логічно розтлумачити явище. Тоді їй не залишається нічого іншого, як відмахнутися від незвичайного, зробити вигляд, що його взагалі не існує. Інший світогляд представляє дитина. Вона багато чого ще не знає, але вона радо і щиро сприймає нове. Її фантазія допомагає зазирнути за межі відомого, розширити свої уявлення про світ. Ця здатність по-дитячому подивитися на світ може подарувати чимало радості і задоволення. Письменник не протиставляє «дитячий» і «дорослий» світогляди, віддаючи якомусь із них перевагу, він лише показує, як обкрадає себе людина, коли вона неспроможна вірити у прекрасні дива.

СПІВІСНУВАННЯ РОМАНТИЧНОГО Й ОБИВАТЕЛЬСЬКОГО У ПОВІСТІ О. С. ГРИНА «ПУРПУРОВІ ВІТРИЛА»

Сьогоднішнє життя не балує нас романтикою, чимось піднесеним. Ми задихаємося й нікчемніємо у буденних турботах і, раптом усвідомлюючи це, підводимо очі до неба й немовби підносимося. Але вистачає нас ненадовго: буденщина має властивість затягувати. І все рідше й рідше задивляєшся в блакитну височінь чи на яскраві зірки. І доводиться самого себе струсити, інакше ризикуєш остаточно потонути в побуті й повсякденних турботах. Своєрідним допінгом, який, на мою думку, має освіжаючу дію, є грінівські книги, грінівські образи, коли в суєті суєт відкриваєш «Бежущую по волнам», «Блистающий мир», «Пурпурові вітрила» — і потопаєш у них, як у морі, як у сонячному світлі. Перечитаємо «Пурпурові вітрила»...

У героях і обставинах їхнього життя немає нічого казкового. Можна пізнати, наприклад, Каперну — село, в якому мешкають грубі, не здатні сприймати світ у всьому розмаїтті барв і звуків люди. Їх інтереси не простягаються далі відвідувань трактиру, вульгарних жартів, «брудних, як немиті ноги», анекдотів. Навіть таке прекрасне почуття, як кохання, цим

обивателям не дано пережити, усі їхні відчуття є приземленими й вульгарними: «Том, як ти одружився?» — «Я спіймав її за спідницю, коли вона хотіла вискочити від мене в вікно». У цій затхлій й мертвої атмосфері єдиним способом захисту власної позиції і власного ж світосприймання є моральна стійкість, особливий талант неуподібнюватися юрмі. Тому почуття поваги відчуваєш до людей, схожих на Ассоль, яка не занепадала в умовах нестерпної вульгарності, а зберегла поетичність, незаплямовану моральну чистоту, свій погляд на речі. І в глибині душі я переконаний, що навіть якщо б Червоні вітрила не з'явилися у її житті, Ассоль не зрадила б свою натуру — залишилася б такою самою, як була; прозаїчне життя Каперни не торкнулось би її.

Дійсно, що є спільного між дівчиною і капернівцями? Ось Ассоль іде високою луговою травою, вдивляючись в «обличчя» квітів і плутанину трав, розрізняючи в них майже людські риси й пози. З деревами вона вітається, немов із живими людьми, розмовляючи з ними то подумки, то вголос. Такого відношення до світу не зрозуміти обмеженим і примітивним мешканцям Каперни. Байдужий погляд спокійно ліне по поверхні речей та явищ. І ловиш себе на думці: як часто нам не вистачає того внутрішнього зору, що незрівнянно сильніший, ніж звичайний погляд! Цей внутрішній зір, крім Ассоль, мали і казкар Егль, і капітан Греї. Капернівці, напевно, здивувалися б, довідавшись, що Греї переходив з однієї крамниці до іншої у пошуках потрібного йому відтінку червоного кольору. Цим людям не дано зрозуміти, що таке МРІЯ. Їх життєві намагання не виходять за межі «бухгалтерського розрахунку». Адже саме мрія, вважає Греї, містить «зерно полум'яної рослини — дива», саме мрія допомагає облагороджувати душі і перетворювати світ. Тому люди, які зачерствіли серцем, піддаються чарівливості Ассоль і Греї. Так, вугляру Філіппу дівчина обіцяє, що одного разу, коли він буде закидати свій кошик вугіллям, той обернеться на духмяний куш. І Філіппу дійсно починає здаватися, що на старих прутках з'являються бруньки й ось-ось стрепенеться яскраве листя.

Обиватель теж бажає незвичного, дива, але незвичайне для нього — це радість від поразки того, хто мужніший за нього самого, душевно тонший, поетичніший. Обиватель відчуває заздрість до незвичайного і не терпить людської несхожості. І, читаючи «Пурпурові вітрила» Гріна, ми разом із героями відчуваємо торжество над прозаїчним й обивательським уявленням про життя, коли на очах у всіх мешканців Каперни з'являється корабель з яскравими вітрилами. І найголовніше диво полягає не в тім, що мрія раптом стала дійсністю, а в тім, що одна людина зрозуміла, збагнула душевний світ іншої людини. Грін допомагає повірити в те, що кожний може подарувати іншому радість казки, незвичайність долі.

Читаєш книгу і розумієш, що найдивнішими своїми успіхами ми передусім зобов'язані самим собі. Треба тільки не чекати їх склавши руки, а наближувати своєю працею і своєю вірою. Саме праця і віра

є головними генераторами життєвого успіху. Саме праця і віра надають мрії енергії. Так, час від часу руки опускаються, і стає потрібним якийсь енергетичне «підживлення». Для мене таким стимулятором є книга О. Гріна «Пурпурові вітрила», яка нібито говорить: усе високе і прекрасне можливе, треба тільки боротися за нього!

НАД КИМ І ЧИМ СМІЄТЬСЯ

А. П. ЧЕХОВ У СВОЇХ ОПОВІДАННЯХ?

Видатний російський письменник і драматург А. П. Чехов — автор багатьох сатиричних і гумористичних оповідань, про які можна сказати «такі смішні сумні історії». У них він висміював такі людські вади, як лицемірство, рабське поклоніння, підлецування до начальства, грубість, неосвіченість, нахабство, відсутність почуття власної гідності.

Так, поліцейський наглядач Очумелов, головний герой оповідання А. П. Чехова «Хамелеон» — втілення готовності принижуватися перед сильнішими й владнішими. І він, і городовий Хрюкін, і натовп обивателів змінюють свою поведінку залежно від обставин, захищаючи потерпілого, коли думають, що собака когось із простих людей, і засуджують та висміюють, дізнавшись, що песик «генеральський».

Поліцейський наглядач до того ж грубий та неосвічений. Про це свідчить його мова: «Чому тут? Це ти навіщо палець?.. Хто кричав?» Він займається ще й здирництвом («За ним ступає рудий городовий з решетом, вщерть повним конфіскованого аґрусу»).

В оповіданні «Товстий і тонкий» змальовується випадкова зустріч на вокзалі двох друзів дитинства. Нікчемний чиновник, «тонкий» Порфирій, як тільки дізнався, що його давній гімназійний товариш дослужився до таємного радника, починає принижуватися перед ним так, що того аж «занудило». Подібним чином поводяться і члени родини «тонкого» — дружина та син.

Оповідання Антона Павловича Чехова дуже короткі, але місткі. Письменник уміє коротким епізодом, влучним словом змалювати широку картину життя. Причому, він сам висновків не робить, не втручається з коментарями, але читачі добре розуміють, який негідний має вигляд людина-хамелеон, підлабузник та лицемір.

8 КЛАС

У восьмому класі на уроках зарубіжної літератури вдосконалюються навички аналізу твору: визначення ідейно-художньої ролі елементів сюжету, композиції, пейзажу, авторської характеристики героя, його вчинків, портрета. Учні вчать розрізняти, оцінювати конфлікти і чинники духовного життя літературних героїв. Як вид письмової роботи у восьмому класі пропонується і складання плану власного усного або письмового висловлювання. Жанри і характер учнівських письмових робіт урізноманітнюються: твір-роздум про художній твір, відгук, анотація. Теми, які пропонуються у восьмому класі, зорієнтовані на розкриття конфліктів, складності духовного життя літературних героїв.

МІФ ПРО ПРОМЕТЕЯ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В ТРАГЕДІЇ ЕСХІЛА «ПРОМЕТЕЙ ЗАКУТИЙ»

Трагедія «Прометей закутий» — найбільш відома трагедія грецького драматурга Есхіла, що жив на межі VI—V століть до нашої ери в Афінах, якого стародавні греки називали «батьком грецької трагедії».

Есхіл, як і інші діячі мистецтва у Стародавній Греції, завжди використовував міфічні сюжети у своїх творах. Пояснюється це тим, що міф відігравав дуже важливу роль у житті стародавніх греків. Усі уявлення про світ, його походження, розвиток, майбутнє, усі сподівання, прагнення, нездійсненні мрії стародавніх греків, їх розуміння таких складних понять, як життя і смерть, людина і доля, зло і справедливість — усе це зосереджилось у міфах.

Прометей — один із улюблених міфічних героїв у Стародавній Греції. Міф про нього подає історію розвитку людства, як уявляли її собі в античності. За міфом люди були кволі й не могли ні думати, ні говорити, ні розуміти того, що бачили довкола. Прометей мав благородне серце, він перший зглянувся на людей і почав їм допомагати. Знічев'я й інші боги взялися навчати людей, але зажадали за це шани і багатих дарунків. Прометей заколов жертвовного бика й поділив тушу на дві частини. До більшої купи поскладав лише кістки, але прикрив їх гарним жиром, а м'ясо склав у брудну шкуру, ще й прикрив тельбухами. Потім він запропонував Зевсу вибрати, яку частину люди будуть віддавати богам, а яку залишать собі. Зевс вибрав більшу купу. Відтоді люди їли м'ясо, а кістки жертвували богам. Розлючений Зевс заборонив Прометею підніматися на Олімп, а людям відмовив дати життєдайний вогонь. Але Прометей за допомогою хитрощів викрав вогонь у богів і віддав його людям. За це Гефест за наказом Зевса прикував Прометея на краю землі до скелі; щодня прилітав орел і клював печінку Прометея, яка за ніч відростала знову. Після багатьох століть таких катувань Геракл вбив орла і визволив Прометея.

Цей міф був добре відомий усім стародавнім грекам. У трагедії представлено лише ті події з міфу, що відповідали творчому задуму автора, що хвилювали Есхіла-митця і Есхіла-людину.

Влада та Сила — слуги Зевса — приводять Прометей в пустелю, де Гефест заковує його. Із розвитком подій з'ясовується, що Прометей не тільки передав вогонь людям, а й започаткував людську цивілізацію: навчив обробляти дерево й будувати житло, показав цілющі трави, першим запряг биків, звільнивши людей від найважчої роботи, привчив коней ходити запряженими, і кораблі — теж його винахід, навчив людей визначати зірки, лічити й писати, показав скарби землі: мідь, залізо, срібло, золото.

Образ Прометей відбиває етичну проблему, що хвилювала Есхіла протягом його творчого шляху: власна відповідальність особи за прийняте рішення. Прометей — бог, який має хист передбачення, він заздалегідь знав про страждання, що випадуть йому на долю, але не ухилився від них. Більш того, вже прикутий, він має засіб, що може позбавити його мук: щоб одержати свободу, йому достатньо назвати ім'я жінки, яка народить Зевсу дитину, що повалить Зевса, як той колись повалив свого батька Крона. Та Прометей відмовляється відкрити таємницю й готовий до ще більш жорстоких катувань. Склея разом із прикутим Прометеєм від ударів блискавок і грому, що насилає Зевс, провалюється в страшне підземне царство Тартар. Образ Прометей — це образ людини, яка не зраджує своїй долі, яка відповідає за свої рішення і вчинки. Есхіл вірить у можливості людини, як і його герой.

Трагедія Есхіла відзначається вірою у прогрес та розвиток людства.

ЩО Я ВІДКРИВ ДЛЯ СЕБЕ В ДАВНЬОКЛАСИЧНІЙ СХІДНІЙ ПОЕЗІЇ?

(На прикладі творів Омара Хайяма та Нізамі Гянджеві)

Справжнім відкриттям для мене в цьому році стало знайомство з творами персидського вченого та віршописця Омара Хайяма й азербайджанського мислителя і поета Нізамі Гянджеві. Відкриттям, тому що в їх творчості відбивається особливий менталітет східних народів, особлива духовність, особлива атмосфера. Усе це незвично для нашої європейської свідомості. Крім того, завжди приємно розширити свій світогляд, своє знання про світ.

«Схід — справа тонка», — фраза, що добре запам'яталася нам по фільму «Біле сонце пустелі». Дійсно, тут, на Сході, цінують витончений смак і тонку роботу, тонкий одяг і витончену мудрість. Саме поети — Фірдоусі та Навої, Сааді та Нізамі, Гафіз і Хайам — змогли у своїх творах визначити роль людини в навколишньому світі, оспівати силу розуму та почуттів. Їх лірика по-справжньому філософська, внутрішній зміст її спрямований від споглядання до мислі. Століттями шліфувалося уміння східних поетів у короткій, але точній фразі висловлювати глобальну за значущістю та переконливістю мисль.

Цікава постать Омара Хайяма (1048—1131). Ось яку яскраву характеристику йому дає його ж сучасник: «Хайям був мудрець, що

глибоко знав філософію й особливо ж математику, у якій не було і немає йому рівних». Ці слова свідчать про різнобічність і талановитість ученого та поета. Омар Хайям був дуже життєлюбною і діяльною людиною. Він багато подорожує: Багдад, Нішапур, Дамаск... Він зустрічається з різними людьми, і ці зустрічі сприяють його розумінню добра і зла, жорстокості і милосердя. Зі спостережень за життям народжувалися поетичні рядки, датувати які XI—XII століттями іноді просто відмовляється свідомість — так сучасно вони звучать:

Для друга гідного душа на все готова:
 І в ноги вклониться, не вимовивши й слова.
 Дізнатися хочеш ти, чи є на світі пекло?
 Є пекло: з підлою людиною розмова.

Певного простору і часу для людей — немає. Вони ладні догоджати тільки тому, хто вище їх за посадою, за чином, за родинними зв'язками. Такі люди завжди викликали зневагу, але поки є ті, яким лестять приниження та плазування підлеглих, будуть і такі, хто готовий принижуватися і плазувати.

Омар Хайям писав у жанрі рубаї — однієї з класичних форм східної поезії. У чотиривірші римуються 1, 2 і 4 рядки, іноді й усі чотири. Вони мають однакову кількість складів і пронизані єдиним музичним ритмом:

Всі таємниці пильно зберігай,
 Щоб не дізнався нелюд і шахрай.
 І зваж: як з іншими ти поведешся,
 Того від інших і собі чекай.

Самотність... У цьому є своя драма. Однак є самотність вищої проби, коли людина, не бажає уподібнюватися до тих, яким за їх моральними якостями можна відмовити у званні людини. І ця самотність викликає повагу. Тільки мужня, горда і незалежна людина здатна не опуститися до рівня юрми ціною добровільного самовідчуження від неї. В унісон цим рядкам Хайяма звучать рядки сучасного російського поета, який нині мешкає в Ізраїлі, Ігора Губермана:

Когда кругом кишит бездарность,
 кладя на жизнь свое клише,
 в изгойстве скрыта элитарность,
 Весьма полезная душа.

Інший жанр, інший час, інші швидкості й ритми, але — на жаль! — внутрішньо людина змінюється дуже повільно, і знов і знов виникає необхідність абстрагуватися від сірості, недоумства, обмеженості заради збереження власного «я» і душевного здоров'я.

Іноді, спостерігаючи за життям і часто бачачи торжество несправедливості, філософ-поет дозволяє собі різкі й навіть зарозумілі оцінки:

Культгава старість, юність бистронога —
 Все товпиться до вічного порога.

Недовго світом тішаться живі:
Всі підем геть, у всіх — одна дорога.

Хайяма розуміє, що причина соціальної нерівноправності — у нерозумному устрої суспільства, але оскільки усе у світі створено Аллахом, поет звертається з викликом і докором саме до нього.

Майстром іншого віршувального жанру, дуже поширеного на Сході, — газелі, — був азербайджанський поет і мислитель Нізамі Гянджеві (близько 1141—1209). Газель — невеликий ліричний вірш, який складається з 3—12 двовіршів. Основний зміст газелей — оспівування кохання до жінки, туга і сум з приводу нерозділеного почуття. У творах Нізамі ми знаходимо і виявлення життєвого досвіду, глибокої людської мудрості:

Скрізь, друже, таїна, куди не глянь, —
І де ключі до потаємних знань?
Не йди лихий судьбі наперекір!
Ось час прийшов — і ти знайшов шафір.

Крізь століття долинають до нас слова азербайджанського мудреця, виховуючи в нас життєву стійкість і горду незалежність.

Перу Нізамі належать і декілька поем, найвідомішою з яких є «Лейла і Меджнун» (1188). Ця поема, заснована на стародавній арабській легенді, розповідає про нещасне кохання юнака Кейса (на прізвисько «Меджнун» — «Пройнятий коханням») до красуні Лейли. Події розгортаються навколо обставин виникнення пристрасних ліричних віршів змученого коханням Кейса:

Покіль живе душа в мені, потіль
Не прийдеш ти, — і мій не згасне біль.
Ти безліч маєш на землі рабів,
Я ж сам себе твоїм рабом зробив.
Покіль про тебе пам'ятаю я,
Спокійна й радісна душа моя.
Тебе забуду — тую ж мить моє
У грудях серце каменем стає.

Незвичайні для європейської поезії образи, особливо вишукані і тонкі, заворожують читача й відтворюють екзотичну ауру Сходу. Знайомлячись з творами давньокласичної східної поезії, відкриваєш для себе світ, знайомий до цього часу лише за казками про Шахерезаду та Синдбада-мореплавця: яскравий, витончений, але при цьому глибокий та мудрий. Кожний твір являє собою розкішний коштовний камінь у барвистій мозаїці світової літератури.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПАФОС ПОЕМИ Ш. РУСТАВЕЛІ «ВИТЯЗЬ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ»

Поема Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі» — найвидатніша пам'ятка грузинської літератури доби Середньовіччя. Учені вважають, що вона була створена наприкінці XII — початку XIII століття за часів

правління цариці Тамари, «золотого періоду» в історії Грузії. Поема відбиває типові риси середньовічного епосу, але й відзначається глибоким гуманістичним пафосом.

Гуманізм поеми проявляється уже в обраному сюжеті. Цар Аравії Ростеван — у похилому віці, та він не має спадкоємця. На престол він ставить свою дочку, розумну і гарну Тінатін, яка кохає славного лицаря-полководця Автанділа. Одного разу Автанділ і Ростеван під час полювання зустріли витязя у тигровій шкурі, вони спробували заговорити з ним, та даремно, витязь безслідно зник. Смуток таємничого лицаря не дає спокою Ростевану, і Тінатін, щоб заспокоїти батька, доручає своєму обранцю Автанділу розкрити таємницю витязя. Автанділ охоче погоджується виконати доручення цариці. Пошуки тривають довго, і нарешті у гірській печері він знаходить загадкового витязя на ім'я Таріел, який розповідає свою сумну історію. Таріел — нащадок царського роду, воєначальник індійського царя, палко закоханий у царівну Нестан-Даріджан. Доля не сприяла закоханим: цар вирішив віддати Нестан-Даріджан заміж за хорезмського царевича, ще й оголошує його своїм спадкоємцем. Таріел обурюється, він не тільки кохає царівну, а й має право на царську спадщину. Нестан умовляє Таріела вбити суперника й захопити владу, її звинувачують у зраді і в коханні до зрадника та суворо карають: після жорстоких побоїв царівну таємно вивозять з Індії. Таріел кидається на пошуки коханої, та марно. Втративши будь-яку надію, він залишає рідну країну, сам себе прирікає до самотності й оселяється у печері, де його і знаходить Автанділ. Вони стають побратимами і разом вирушають на пошуки Нестан-Даріджан. Герої знаходять царівну у недоступній фортеці, визволяють її і повертаються у рідні краї. Дві закоханих пари грають весілля в один день.

Середньовічний автор вибирає для свого епосу не історичну подію, а приватне життя героїв, тим підкреслюючи важливість звичайних людських стосунків, що було нехарактерним для героїчного епосу Середньовіччя. Саме в цьому насамперед і виявився гуманізм автора.

Руставелі змальовує героїв, що попри всі перешкоди домагаються свого щастя. І читач усвідомлює думку автора — людина може здолати все, що заважає їй на шляху до особистого щастя. Автанділ і Таріел сприймаються як уособлення вірності, відваги, мужності. А жіночі образи вражають цілісністю характерів, здатністю до самопожертви заради щастя інших.

У середньовічній літературі не багато творів, в яких би внутрішній світ, переживання героїв займали таке важливе місце, як в поемі «Витязь в тигровій шкурі». Розкриття психології героя було недоступним літературі того часу, і Руставелі на цьому шляху випередив багатьох своїх сучасників.

Поема торкнулася ще однієї проблеми, яка знайшла своє рішення у світовій літературі лише через кілька століть, — рівноправ'я жінки і чоловіка.

Усе це і наповнює поему гуманістичним пафосом, вірою середньовічного поета в можливість людини, в її право на щастя. Ці загальнолюдські цінності близькі і сучасному читачеві.

КРАСА І ЩИРИСТЬ ЛЮДСЬКИХ ПОЧУТТІВ У ЛІРИЦІ ПЕТРАРКИ

Як дивно усвідомлювати, що кожна епоха не була величною сама по собі. Цю велич створювали люди. І саме їх внесок в історію і складав епоху. А людям, малим чи великим, властиво в чомусь помилитися, в чомусь переконуватися. Тільки так з'являються нетрадиційні рішення, тільки так вершаться великі справи. Мабуть, по-іншому не буває. Адже світ гармонії одночасно є і світом протиріч. І цей світ накладає свій відбиток на людину, проте кожне століття має своїх геніїв, іноді їх імена залишаються в забутті, а іноді зоряно сяють на небосхилі ще багатьом і багатьом поколінням. Таким є ім'я Франческо Петрарки, який вважається першим письменником епохи Відродження.

Підґрунтям цієї визначної епохи стала творчість Данте. А оскільки Петрарка висвітлював загальні історичні протиріччя, що характеризували середньовічну Італію в цілому, то саме це і визначило його провідну роль у формуванні нової, національної культури італійського Відродження.

Я думаю, що роль Петрарки визначається ще й тим, що він став першим великим ученим-гуманістом, і саме тому утвердився як перший великий лірик італійського Відродження. Його постать уособлювала реальне втілення нового письменника і новий тип взаємовідносин людини і суспільства.

Що допомогло Петрарці повністю присвятити себе світській культурі європейського гуманізму? Парадоксально, але саме прийняття духовного сану. Адже цей факт дозволив йому входити в різні суспільні кола й бачити життя різних верств. Невдовзі до нього прийшла слава кращого лірика сучасності.

Духовний сан не завадив Франческо Петрарці покохати жінку, яку у квітні тисяча триста двадцять сьомого року він зустрів у церкві святої Клари. Хто вона? Про це, напевно, ми ніколи не дізнаємося. Але вона існувала, і Петрарка дійсно кохав її. Навіть після смерті Лаури це кохання не покинуло поета:

Лет трижды семь повинен был гореть я,
Амуrow раб, ликуя на костре.
Она ушла, — я дух вознес горе.
Продлится ль плач за грань десятилетия?

Що допомогло Петрарці створювати свої шедеври, сповнені щирості і простоти? Можливо, вплив античної літератури, яка прославляла всі позитивні людські якості. А може, такою була його вдача — шанувати дружбу, зберігати вірність коханням. І що найважливіше, він ніколи не втрачав друзів. А це вже більше ніж вдача, це — божий дар.

У багатьох сім'ях він був не просто капеланом, він був другом. Про це свідчить листування поета. Але в той же час Петрарка шанував і години самотності. Самотність була його природнім станом, можливістю відчувати внутрішню свободу. А свобода була для нього ще й можливістю вільно ставитися до навклишнього світу.

От мысли к мысли, от горы к другой
 нехоженными я иду путями:
 душа когда-то отдохнуть должна
 над тихою пустынною рекой
 или в долине меж двумя горами...

Отже, краса і щирість людських почуттів — це не просто провідна думка лірики Петрарки. Це світосприйняття вільної людини.

Навіть у першому своєму вірші Франческо Петрарка на перший план ставить щирість людських почуттів. Цей твір був посмертною посвятою його матері, де автор поклявся їй у вічній пам'яті і вічній любові.

Але найбільш повно розкриваються людські почуття у творах «Книги пісень». Це своєрідна поетична сповідь зрілої людини. Тема «Книги пісень» — юнацьке кохання, високе, чисте, але боязке й нерозділене. Автор сподівається на розуміння читача, сподівається викликати співчуття.

Автор і герой у «Книзі пісень» об'єднані злиттям ліричного «я», хоча між ними існує певна відстань. Для сприйняття «Книги пісень» ця відстань необхідна, адже Петрарка згадує колишнє кохання. «Книга пісень» — це книга спогадів, датованих самим автором, тому твори і пройняті легким смутком: «Меня Любовь томила двадцать лет, но я был бодр в огне и весел в боли; когда ж ушла мадонна из юдоли — десятый год душе покоя нет». Але ні Лаура, ні кохання Петрарки не знають розвитку. Час рухається повз них, і кохання не має історії. Образ Лаури є новаторським у літературі того часу, адже автор зобразив живу реальну жінку. І основним у висвітленні її образу не стали побутові деталі, бо Лаура розкривається через внутрішній світ поета, через сприйняття ним навколишньої дійсності.

Родник журчит, звенит листвою ветка,
 Я слышу голос госпожи моей,
 И ей лесная подражает птица.

Краса і щирість людських почуттів у ліриці Петрарки досягається ще й близькістю до народних середньовічних пісень. Використовуючи їх мову, порівняння, метафори, Петрарка відтворив образ нових взаємовідносин людини і навколишнього, земного світу, людини і природи.

Благословен день, месяц, лето, час
 И миг, когда мой взор те очи встретил!
 Благословен тот край и дол тот светел,
 Где пленником я стал прекрасных глаз.

Зображуючи свою тугу, Петрарка часто переносив її на природу, і тоді його внутрішній світ, як і світ Лаури, ставав частиною природи й набував надзвичайної пластики.

Уж хмурый воздух с вьедливым туманом,
 Клубящийся под набежавшим ветром,
 Вот-вот готов заморосить дождем,

Уже кругом кристаллом стали реки,
И вместо злаков, покрывавших доли,
Куда ни глянь — лишь изморозь да лед.

У творах Петрарки повністю відсутній середньовічний аскетизм, а внутрішній конфлікт почуттів не переростає в конфлікт із дійсністю, бо поет оцінює і життя, і власні відчуття з точки зору земної людини.

«Книга пісень» — перша в історії європейської поезії збірка, де обумовлено внутрішню єдність ліричних творів. Кожний сонет можна розглядати і як окремий твір, і як частину однієї великої цілісності, сповненої нового розуміння кохання, природи і суспільства, характерного для нової людини Відродження.

ГРОТЕСК І ГІПЕРБОЛА В РОМАНІ

Ф. РАБЛЕ «ГАРГАНТЮА І ПАНТАГРЮЕЛЬ»

Епоха Відродження дала світові безліч славних імен: письменників, скульпторів, художників, музикантів. Митці-гуманісти вбачали об'єкт своєї творчості в зображенні людини, її почуттів, розумових здібностей і якостей, бо і самі митці цієї видатної епохи теж були неординарними особистостями. Можна навіть сказати, що епоха створювала людину нового часу, а людина створювала епоху.

Франсуа Рабле — представник французького Ренесансу, хоча найвизначнішим представником цієї епохи його зробив один-єдиний художній твір.

Роман «Гаргантюа і Пантагрюель» став саме тим твором, завдяки якому ім'я відомого французького лікаря і вченого-енциклопедиста увійшло у світову історію літератури шістнадцятого століття.

Фантастична країна Утопія, зображена в романі Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», розташувалася десь у Франції. Про це свідчать описи Парижа і провінційних містечок, в яких живуть прості працюючі ремісники і селяни.

Роман Ф. Рабле написаний у формі казки-сатири. Автор саркастично змальовує кожного з представників схоластичної науки, релігійні чвари і самих церковників, із життям яких був добре обізнаний ще з часу перебування в монастирях.

Рабле широко використовує алегорію для зображення як позитивних, так і негативних суспільних явищ.

Спираючись на фольклорні джерела, автор створив образи людей, жадібних до знань і до самого життя. Величезний зріст Грангузьє, Гаргантюа і Пантагрюеля був уособленням їх безмежних знань, надзвичайної освіченості, шляхетності почуттів, щирості, доброти й здатності на самопожертву заради скривджених.

Велетні-королі створювали закони, направлені на добробут свого народу.

Сатира і гіперболи Рабле не абстрактні, вони спираються на реальне підґрунтя. Навіть у найпримхливіших образах відбивається й тогочасна дійсність, й історичні постаті.

У літературі періоду Відродження досить поширеною була тема подорожей, в основі яких лежали реальні події. Рабле використовує цю тему для своїх сатиричних алегорій, які інколи змінюються суто фантастичними описами.

У розділі про Пухнастих котів автор викрив зажерливих і жорстоких чиновників-суддів, діяльність яких заснована на негативних людських рисах: «У нас тут навчають того, чого самі ніколи не вчили!.. У нас тут б'ють і навчають того, чого самі ніколи не вчили!.. У нас тут б'ють і наказують при цьому сміятись!.. У нас тут признаються в тому, чого ніколи не чинили, не коїли і чинити-коїти не думали!».

Одним із найкращих викривальних епізодів книги, спрямованих проти схоластики, є епізод із дзвонами, в центрі якого стоїть гротескна постать німецького, старого схоласта, магістра Сорбони Янотуса Брагмардо. Промова старця до Гаргантюа щодо повернення дзвонів — блискуча пародія на красномовство сорбоністів.

Рабле у гротескній формі проводить думку, що основою усього існуючого є плоть, матерія, що найвищим критерієм в оцінці світу є близькість до природи. Те, що протистоїть цьому судженню, — огидне і потворне.

Важливим епізодом твору є розповідь про перебування мандрівників на острові цариці Квінтесенції, яка вживала в їжу лише абстракції, категорії, мрії, шаради, антитези і провіювала свій час через велике, красиве решето. Франсуа Рабле висміяв лжезнання й цілковиту відірваність від реального світу.

У боротьбі з середньовічною реакцією Франсуа Рабле використав усі можливі форми комічного, серед яких — сатиричний гротеск. Письменник завжди сміється, бо це — його випробувана зброя.

Дуже великим був вплив геніального французького сатирика на світову літературу. У Рабле було чому вчитись, адже ерудиція письменника вражала сучасників. Він був одним із найвидатніших гуманістів минулого. Найціннішим для нас є його судження про вільне суспільство, в якому буде можливим існування гармонійно-розвиненої особистості, бо ця мрія була, є і буде актуальною для представників усіх часів і народів.

ТРАГЕДІЯ І ТОРЖЕСТВО КОХАННЯ

(За трагедією В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»)

Від часу створення трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» минуло не одне століття, але до цього часу глядачі хвилюються, стежачи за долею закоханих із Верони, а актори, що отримали роль у трагедії, сприймають це як найяскравішу подію у своєму творчому житті.

«Ромео і Джульєтта» (1595) належить до першого етапу творчості видатного драматурга, коли письменник створює в основному ліричні комедії. У двох же трагедіях (друга, крім названої, — «Юлій Цезар»), незважаючи на велику кількість похмурих сцен, перемагає все ж світла основа, перемогу святкують честь і справедливість.

Головні герої «Ромео і Джульєтти» молоді, чисті серцем, живуть відчуттям величезної радості буття, а потім — безмежного щасливого почуття. Оптимізм автора в цей період його творчості виявляється сильнішим за людиноненависництво і користолюбство.

Основний леймотив трагедії — розвінчання світу феодальних відносин, ворожих людині, таких, що спотворюють її природні почуття. Ворожнеча вельможних родин Монтеккі і Капулетті, від якої страждає вся Верона, тому що вона розлючує жителів міста, робить загальне життя нестерпним. Крім того, ця ворожнеча являє собою фікцію захисту родинної честі, яку немовби захищають обидва табори. Можливо, колись цей конфлікт і мав реальну підставу, але зараз навіть пам'ять про нього щезла. Ця ворожнеча — пережиток давнього, проте воно ще має силу і здатне заважати утвердженню нової моралі, нового порядку.

Таким чином, у трагедії стикаються дві суспільно-моральні сили: дух феодальної жорстокості й помсти і принципи кохання, гармонії прийдешньої епохи Відродження. Але передусім «Ромео і Джульєтта» — найвизначніший гімн коханню. Юнак і дівчина з ворогуючих родин полюбили одне одного. Їх кохання — не тільки пристрасне почуття, яке не визнає ніяких перешкод, але й почуття, що нескінченно збагачує душу. Шекспір дуже поетично показує народження й розвиток цього високого почуття. Ось Ромео бачить Джульєтту на балу, і її краса вразила юнака:

Ее сиянье факелы затмило.
Она подобна яркому берилу
В ушах арапки...
Любил ли я хоть раз до этих пор?
О нет! то были ложные богини,
Я истинной красоты не знал доньне!

Нічна сцена в саду, коли Джульєтта, сидючи біля вікна, мріє про Ромео, а він стоячи внизу, чує її зізнання, і їх наступна бесіда, під час якої вони порозумілися, — важко знайти у світовій літературі епізоди, що дорівнюють цьому за силою виявлення почуттів.

Кохання перетворює героїв. Ніколи не вибачив би дотеперішній Ромео пихатому Тібальду в'їдливість і грубість. Люблячий Ромео стає терплячим. Кохання робить його розсудливим і по-своєму мудрим. Тільки коли Тібальд накидається на добродушного Меркуціо, Ромео береться за зброю. Джульєтта по-дитячому безпосередня й відверта. Її почуття ще дрімають. Покохавши Ромео, вона починає краще розумітися на людських взаєминах — краще, ніж її батьки, які бажають бачити нареченим Джульєтти вельможного Париса. Адже ще деякий час тому вона була ладна придивитися до Париса. І, можливо, якщо б не сталася зустріч із Ромео на балу, відбувся б ще один шлюб, досить щасливий, на підставі доччиної слухняності перед бажанням батьків. Але Джульєтта визнає за краще вмерти, ніж одружитися з нелюбим. Дівчина першою починає розмову про одруження, у її

словах, звернених до обранця, відчувається душевна зрілість і гідність люблячої жінки:

Повір мені, і я вірніша буду,
Ніж ті, що хитро удають байдужість.

Те, що Джульетті лише тринадцять років, ще раз доводить: великі почуття доступні й юним душам. «Любови все возрасты покорны»,— скаже про це пізніше геніальний російський поет. Відданість коханому, віра в Ромео, рішучість, горде усвідомлення власної правоти — усе це робить Джульетту найяскравішим символом найпрекраснішого людського почуття.

Герої борються за право вільного вибору в коханні, однак вони оточені сліпою й ненависною ворожнечею. Із тією ж рішучістю, з якою Джульетта п'є снодійне зілля, що запропонував їй чернець Лоренцо,— береться вона і за кинджал, тому що знала: коханий наклав на себе руки, бо переконався у її смерті. Розділити з ним його долю — у цьому вбачала Джульетта свій обов'язок. Дівчина гине, тільки-но зазнавши щастя кохання, про яке мріяла і яке виплекала у своєму серці. Без Ромео життя втрачає смисл, бо двічі кохати неможливо...

Кохання Ромео і Джульетти — нестримне, чисте й героїчне — триває лише декілька днів і протистоїть давнім поглядам і відносинам середньовічної заляккості, під владою якої перебувають Капулетті й Монтеккі. Це справжній бій за вільне життя й права людини. Трагічна загибель дітей примирила нарешті ворогуючі родини, але якою ціною! Своєю смертю закохані немовби купують перемогу нового життєвого принципу — принципу миру, дружби, кохання. Горе втрати примушує Монтеккі і Капулетті зрозуміти, що безглуздою ворожнечею вони знищили власне майбутнє. У загибелі закоханих народжується нова істина: людські почуття святіші й значніші за вікові станові забобони. Так було й так буде завжди, доки живе людина.

ТРАГІЧНЕ І КОМІЧНЕ В ОБРАЗІ ДОН КІХОТА

(За романом М. де Сервантеса «Дон Кіхот»)

Лицарі минулого... Вони бентежать душі жіночої половини суспільства уже протягом кількох століть. Чи, може, то живе в наших душах туга за незнаною минувиною, чи не вистачає сили і мужності в наших сучасниках. Юнакам же в обрисах попередніх епох увижаються лицарські турніри і славні звитяги.

А славнозвісні кодекси честі! Чи й справді дотримувались їх воїни минулого, чи це тільки вигадка? Навіть якщо вигадка, то така, яку варто наслідувати. Недаремно ж епоху Відродження називають епохою титанів. Одним із них був бідний гідальго Мігель Сервантес, який увіковічив себе багатством душі свого героя — лицаря сумного образу — Дон Кіхота.

Ми майже нічого не знаємо про Дон Кіхота, крім того, що його майно складається з успадкованого давнього щита, списа, худой коняки та мисливського собаки. Як дворянин він має змогу бувати на полюванні. Ми

дізнаємося, що героєві близько п'ятдесяти років, але не знаємо, звідки він родом, хто його батьки, чим займався досі. Але на наших очах герой перетворюється у безрозсудного лицаря.

Начитавшись лицарських романів, Алонсо Кіхано уявив себе одним із них, назвавшись Дон Кіхотом. Але йому до вподоби не лише лицарські пригоди, а висока мета боротьби зі злом. І тоді він намагається підкорити своїй вигадці повсякденність. Світ реальний витісняється світом фантастичним. У його уяві кобила стає бойовим конем, а сам він — бідний дворянин — мандрівним лицарем, захисником знедолених.

Перша пригода Дон Кіхота виглядає дуже комічною, коли він веде бій з вітряками, вбачаючи в них велетнів. Іноді цей дорослий чоловік здається дитиною в своєму розумінні дійсності. Він вірить у людську порядність там, де її немає. В епізоді з побитим хлопчиком-пастушком Дон Кіхот, як і хлопчик, виглядає трагічним. Хлопчик — від побоїв багаття, який не платить йому грошей за роботу, Дон Кіхот — від своєї сліпої віри в людину.

Смішним виявляється і героїзм лицаря, адже господар постоялого двору не потребує покарання своїх образників, він вимагає від Дон Кіхота грошей за ночівлю.

Під час протиставлення автором Дон Кіхота дону Дієго виявляються високі пориви одного і дрібне благополуччя іншого.

І хоча поєдинок із левом теж виглядає комічно, герой постає перед нами людиною дуже сміливою, проте він живе у фантастичному вигаданому світі.

Кульмінаційним моментом зіткнення його з дійсністю стає перебування у герцогському замку. Вельможі зрозуміли безумство Дон Кіхота, як зрозуміли його всі, крім хіба що Санчо Панси та розбійника Роне Гинарі, які не завдавали йому ні морального, ні фізичного болю. А освічені і витончені вельможі знущуються з лицаря. У словесних поєдинках і лицар, і зброєносець виходять переможцями, але підлість панівного класу таки перемогла. Герцог і герцогиня виставили гостей блазнями, а згодом завдали і фізичного болю, нацькувавши роз'ярених кішок, і побили.

Але розчарування лицаря з'явилося значно пізніше, навіть не тоді, коли він зрозумів, що не може звільнитися від чар своєї Дульсінеї, а тоді, коли зрозумів, що люди не борються зі злом (це видно і в епізодах із вигнанням народу морисків) і не намагаються його викоринити.

Дон Кіхот помирає, але його благородні пориви залишаються жити в віках. А ще залишається з нами його добра мудрість:

«Свобода, Санчо, є однією з найдорожчих щедрот, які небо виливає на людей; з нею не можуть рівнятися ніякі скарби... Заради свободи, так само, як і заради честі, можна і треба ризикувати життям, і, навпаки, неволя є найбільшим з нещастя, які тільки можуть трапитися з людиною».

ДОН КІХОТ І САНЧО ПАНСА ЯК УСОБЛЕННЯ ДВОХ ЖИТТЄВИХ ПОЗИЦІЙ

Великий Гете вважав, що життя, прожите без користі, подібне до смерті. Подібною точки зору дотримувалася більшість геніїв ХІХ століття.

А що думали про зміст життя попередники Гете, представники літературних кіл епохи Відродження? Адже вони стояли біля витоків нових уявлень про людину, нового погляду на навколишній світ.

Кожний із титанів Відродження зробив свій внесок у розвиток цієї епохи.

Величні образи Дон Кіхота і його зброєносця Санчо Панси втілили складні протиріччя іспанської дійсності ХVІ—ХVІІ століть, трагедію великої епохи Відродження в історії людства.

І Дон Кіхот, і Санчо Панса являють собою авторське розуміння людської сутності — благородної, прекрасної, внутрішньо вільної, гідної захоплення. Дон Кіхот і Санчо — представники різних суспільних верств. Але обидва вони вільні від зовнішніх авторитетів і заборон.

Дон Кіхот сміливо пориває зі своїм класом, зі звичним способом життя в ім'я великої мети служіння людству. Він сміливо береться захищати знедолених, бо розуміє, що Бог створив усіх людей вільними.

Навіть служіння уявній Дульсінеї, уособленням якої стала вульгарна Альдонса, для героя теж є частиною служіння людству.

Санчо Панса є своєрідним доповненням образу Дон Кіхота.

По-перше, він представник народу. По-друге, він їде за Дон Кіхотом не заради високої мети. У нього є сім'я, і якщо він не отримає від свого пана обіцяний острів, то, принаймні, заробить грошей.

Спільним для обох персонажів Сервантеса є почуття власної гідності. Ось як про це говорить Санчо: «Я хоч і злидень, але християнин чистокровний і нікому нічого не винний. І я мрію про острів, а інші мріють про дещо гірше, і все від людини залежить, виходить, якщо я людина, то можу стати папою, а не тільки губернатором острова».

Але Санчо Панса у своїй подорожі з Дон Кіхотом не забуває і про наживу: прихоплює дещо з речей похоронної процесії, забирає сідло з осла цирюльника.

Санчо реально дивиться на речі, розуміє дивакуватість свого господаря і підігрує йому. А іноді він і сам проймається вірою у нісенітниці. Так, Санчо вірить брехні священика, що Доротей є принцесою, й умовляє Дон Кіхота захистити її від велетня.

Але Санчо — селянин, і його повсякчас тягне до землі і до сім'ї.

Навіть під час утопічного правління островом Санчо виявляє себе мудрою і некористолюбною людиною. Закони, які він видає, сповнені людяного ставлення до підлеглих.

Хоча мандрівний лицар живе ілюзіями, а його зброєносець реальними потребами, вони схожі ставленням до людей. Дон Кіхот і Санчо Панса співчують не тільки односельцю мориску Рикоте і його доньці Ані

Феліс, яких з іншими співвітчизниками виселяють з рідної землі. А сцена зустрічі з Рикоте розвінчує церковну брехню про нетерпимість між іспанцями і морисками. Можливо, не випадково Дон Кіхот вбачає у ченцях дияволів.

Наприкінці твору герої різняться і думками, і поведінкою. Дон Кіхот перестає бути активним там, де виявляє активність Санчо.

Але протягом усього твору ми не перестаємо дивуватися великому гуманізму двох героїв і гуманістові-письменнику, який їх створив.

«ВІЧНІ ОБРАЗИ» УСВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРИ

Історія літератури знає чимало випадків, коли твори письменника були дуже популярні за його життя, але минав час, і їх забували майже назавжди. Є й інші приклади: письменника не визнавали сучасники, а справжню цінність його творів відкривали наступні покоління.

Але в літературі є дуже небагато творів, значення яких неможливо перебільшити, тому що в них створені образи, які хвилюють кожне покоління людей, образи, які надихають на творчі пошуки митців різних часів. Такі образи мають назву «вічних», бо вони носії рис, що завжди притаманні людині.

У злиднях і самотності доживав свій вік Мігель Сервантес де Сааведра, хоча за життя він був відомий як автор талановитого, яскравого роману «Дон Кіхот». Ні сам письменник, ні його сучасники не знали, що мине кілька століть, а його герої не тільки не будуть забуті, але стануть «найпопулярнішими іспанцями», і співвітчизники поставлять їм пам'ятник. Що вони вийдуть із роману і заживуть своїм самостійним життям у творах прозаїків і драматургів, поетів, художників, композиторів. Сьогодні навіть важко перелічити, скільки творів мистецтва створено під впливом образів Дон Кіхота і Санчо Панси: до них зверталися Гойя і Пікассо, Массне і Мінкус.

Безсмертна книга народилась із задуму написати пародію й висміяти лицарські романи, такі популярні в Європі XVI століття, коли жив і творив Сервантес. Та задум письменника ширився, і на сторінках книги оживала сучасна йому Іспанія, змінювався й сам герой: із пародійного лицаря він виростає у фігуру смішну і трагічну. Конфлікт роману водночас історично-конкретний (він відбиває сучасну письменнику Іспанію) й універсальний (бо існує в будь-якій країні в усі часи). Суть конфлікту: зіткнення ідеальних норм і уявлень про дійсність із самою дійсністю — не ідеальною, «земною».

Образ Дон Кіхота став вічним теж завдяки своїй універсальності: завжди і всюди є благородні ідеалісти, захисники добра і справедливості, які відстоюють свої ідеали, але не в змозі реально оцінити дійсність. Виникло навіть поняття «донкіхотство». Воно поєднує гуманістичне прагнення до ідеалу, ентузіазм, бескорисливість, з одного боку, та наївність, дивацтво, прихильність до мрій та ілюзій — з іншого. Внутрішня шляхетність

Дон Кіхота поєднується з комізмом її зовнішніх проявів (він здатен покохати просту селянську дівчину, але бачить в ній тільки шляхетну Прекрасну даму).

Другий важливий вічний образ роману — дотепний і земний Санчо Панса. Він повна протилежність Дон Кіхоту, але герої нерозривно пов'язані, вони схожі один на одного в своїх надіях і розчаруваннях. Сервантес показує своїми героями, що дійсність без ідеалів неможлива, але вони повинні ґрунтуватися на реальності.

Зовсім інший вічний образ постає перед нами в трагедії Шекспіра «Гамлет». Це глибоко трагічний образ. Гамлет добре розуміє дійсність, тверезо оцінює все, що відбувається навколо нього, твердо стоїть на боці добра проти зла. Але його трагедія полягає в тому, що він не може перейти до рішучих дій і покарати зло. Його нерішучість не є проявом боягузтва, він смілива, відверта людина. Його вагання — наслідок глибоких роздумів про природу зла. Обставини вимагають від нього вбити вбивцю свого батька. Він вагається, бо сприймає цю помсту як прояв зла: вбивство завжди залишиться вбивством, навіть коли вбивають негідника. Образ Гамлета — це образ людини, яка розуміє свою відповідальність у вирішенні конфлікту добра і зла, яка стоїть на стороні добра, але її внутрішні моральні закони не дозволяють перейти до рішучих дій. Невипадково цей образ набув особливого звучання у XX столітті — добі соціальних потрясінь, коли кожна людина вирішувала для себе вічне «гамлетівське питання».

Можна навести ще кілька прикладів «вічних» образів: Фауст, Мефістофель, Отелло, Ромео і Джульєтта — усі вони розкривають вічні людські почуття й прагнення. І кожен читач вчиться на цих образах розуміти не тільки минуле, але й сучасне.

ВІРНІСТЬ ІДЕАЛАМ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ГУМАНІЗМУ У ТВОРАХ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

(М. Сервантес «Дон Кіхот» і В. Шекспір «Ромео і Джульєтта»)

Епоха Відродження у більшості європейських країн охоплює XV і XVI століття. Це був час, коли народ почав виступати проти феодалів, прагнути здобути свободу, час зростання великих міст і зародження буржуазії, час пожвавлення торгівлі й далеких мандрівок, що вимагали від людей сміливості та дерзавь. Склалися нові погляди на сенс буття: з'явилося переконання, що найбільшу цінність на Землі становить людина. Гуманісти — письменники і художники — вивчали людину і прагнули правдиво її зобразити. Підтвердження своїм ідеям вони знайшли в античному мистецтві, що зображувало сильну і прекрасну людину. Таким чином, гуманісти відродили античні традиції. Звідси й назва епохи — Відродження.

Пам'ятаю, ще до знайомства з «Дон-Кіхотом» М. Сервантеса, до мене випадково потрапила стаття російського художника Сави Бродського, який ілюстрував відомий роман іспанського письменника, «Сторінки

іспанського зошита», а в ній — вірш, зрозуміти смисл якого я змогла тільки після прочитання самого твору Сервантеса:

Мигеля мать щедрa была;
 С ним вместе двойню родила.
 Один такой худой, худой,
 Костлявый, с острой бородой.
 Открытый взгляд безумных глаз,
 А на макушке медный таз.
 Другой родился карапузом,
 Румяный, толстый, с круглым пузом.
 Сметлив, хитер, картошкой нос,
 Курчавой бородой оброс.
 Один в доспехах и в седле,
 Другой с котомкой на осле.
 Один бесстрашно рвется в бой,
 Дрожит от трусости другой.

Звичайно ж, це — про героїв романa М. Сервантеса: Дон Кіхота і Санчо Пансу. Портрети й риси їх характерів неможливо сплутати ні з якими іншими персонажами. Твір славетного іспанця наповнено духом епохи Відродження: «Друже, Санчо! Нехай буде тобі відомо, що волею неба я народився в нашу жорстоку добу, аби воскресити золоту», — розкриває головний герой роману слугі смисл своїх вчинків. Під словом «золотий» він має на увазі лицарські, по-справжньому гідні людини часи. Дон Кіхот утілює справедливість, людяність, справжнє лицарство — але живе в епоху, коли всі ці гуманістичні цінності зазнають осміяння. Життя виявляється зовсім не таким, яким воно уявляється Дон Кіхоту, тому-то багато які благородні прагнення героя допомогти страждальцям призводять до прямо протилежних результатів. Але яке ж привабливе це його прагнення до виправлення світу! Дон Кіхот бореться не за власні інтереси — він захоплений ідеєю виправлення понівеченої дійсності. І в цьому служінні Добру він завжди активний, мужній і безкорисливий.

Санчо Панса — так само, як і зовні — цілковита протилежність своєму пану: він реально дивиться на життя, досить меркантильний. Сите, вільготне життя — ось його ідеал (на відміну від «лицаря сумного образу», який, за словами С. Бродського, «не зміг дихати повітрям ситої нудьги»). Але, читаючи роман, ми бачимо, як Санчо Панса поступово переймається («З ким поведешся, від того й наберешся?») прагненнями, ентузіазмом і благородством свого пана. І хоча Санчо темний, забобонний, головне, чим приваблює його постать — це чуйність, людяність, бажання служити добру:

Один витает в облаках,
 И шар земной в его руках.
 Другой — тот ходит по земле
 И мыслит только о себе.

Но им дана одна судьба —
 Одна мечта, одна борьба.
 За правду вечные борцы,
 Бессмертны эти близнецы.

Діяч англійського Відродження, В. Шекспір, теж змальовував людську особистість, що ступає до боротьби з феодальним світом. Його «Ромео і Джульєтта» — найвизначніший гімн кохання. Юнак і дівчина із ворогуючих багатих італійських родин Монтеккі й Капулетті покохали одне одного. Їхнє кохання — це не тільки пристрасне почуття, яке не визнає ніяких перешкод, але й, як усяка висока любов, — почуття, що нескінченно збагачує душу.

Гуманісти Відродження стверджували, що реальність — сама людина, а не її прізвисько чи якийсь штучно наклеєний ярлик (відповідно до походження або місця у суспільстві). Якраз у самій людині — її позитивні якості і вади, усе ж інше, включаючи сімейні перекази і родинні обов'язки, — другорядне. «Що є Монтеккі?» — міркує тринадцятирічна Джульєтта, яка завдяки своєму почуттю, піднялася до розуміння важливих, неминущих істин. — Хіба так зовуть//Лице і плечі, ноги, груди і руки?».

Кохання Ромео і Джульєтти — нестримне, чисте й героїчне — триває лише декілька днів. Влада і сила не на боці закоханих, а на боці старих форм життя, де долю людини обумовлюють не почуття, а гроші, стан, фальшиві поняття про честь родини. Але, незважаючи на те, що герої гинуть, у трагедії торжествують світло і правда, добро і кохання.

У героях творів М. Сервантеса і В. Шекспіра ми вбачаємо риси, притаманні епосі Відродження. Герої діють у повній відповідності до власних уявлень про істину, відповідаючи за кожний свій вчинок, відповідним чином реагуючи на протидію ворожого їм світу.

У боротьбі за утвердження ідеалу життя примушує їх долати безліч перешкод. Це люди діяльні й активні, що мають гуманне мислення, а це вже риси нової, порівняно з попередньою епохою, людини — істинного героя Відродження.

ПРИРОДА У ХОКУ ЯПОНСЬКОГО

ПОЕТА МАЦУО БАСЬО

Змалку Мацуо Басьо віддано любив природу, милувався засніженими гірськими вершинами, слухав шум водоспадів, вдивлявся у морську далечінь, дихав ароматом квітів, дивувався нескінченній фантазії солов'їв.

Задивиться поет на маленьку співучу цяточку в небесній блакиті — і з'являється чарівний тривіршик:

І цілого дня
 твоїм пісням не вистачає,
 Жайворонку!

Замилується квіткою, що так і проситься прикрасити нею одяг, але не порушить краси природи: хай вона чарує ароматом інших людей. Поет краще уславить її в ось такому хоку:

Гірська троянда!
Її гілочки так і просяться
прикрасою на капелюх.

Або такому:

Перед вродою квітів
соромно стало місяцю? —
Сховався за хмаркою.

А може, в цьому:

Вийшов на гірську стежину,
і так приємно защемило в грудях...
Та навкруги ж — фіалки.

Віршам Мацуо Басьо вже понад триста років, але вони не старіють, дивують світ щирістю й таємничістю, проникливістю й добротою, відвертістю і спостережливістю.

Хоку в письменника бувають і захопленими:

Під час квітування сакур
горам краси не додасть
навіть ранкова зоря.

і здивованими:

Шеретує бабуся рис.
Старезна, а все ж радіє,
що хризантеми розквітли!

і веселими:

Перед цією розквітлою сливою,
здається, й бик би замукав
першу пісню весни.

і сумними:

Квіти зів'яли.
Вкриває землю печаль —
насіння трав.

Але вони ніколи не бувають байдужими ні до природи, ні до людей.

Видатний японський письменник вважав, що природа — натхнення, природа — незрівнянна ні з чим краса, це — сама досконалість. Треба вчитися в неї, треба прислухатися до її звуків, вдивлятися в її картини, розуміти її порухи, і, головне, намагатися жити в гармонії з нею, берегти оточуючий нас світ.

ЛІТЕРАТУРНА БАЛАДА У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ-РОМАНТИКІВ СВІТУ XVIII—XIX СТОЛІТЬ

Жанр балади виник у середні віки як танцювальна пісня з драматургічною дією. Розвиток літературної балади пов'язаний із творчістю поетів-романтиків та їх попередників Гете і Шиллера. Уже у XVIII столітті баладу визначають як вірш, в якому розповідається про якусь незвичай-

ну подію. Автор виступає тільки як оповідач, його власні почуття приховуються, авторська мова майже відсутня, вона тільки пояснює читачеві обставини дії. За своєю будовою балада швидше нагадує драматичний, ніж ліричний твір, в ній обов'язкова драматична кульмінація, що часто співпадає з розв'язкою — несподіваним фіналом.

Сюжети балад автори брали з народної творчості, історичних легенд, які давали поетам можливість відійти від реального життя, порушити складні філософські чи моральні проблеми. Наприклад, відома балада Гете «Вільшаний король», відома у майстерному перекладі В. Жуковського «Лесной царь». У ній три персонажі: батько, дитина і лісовий король. Дитина боїться таємничого лісу, і її страх або народжує в уяві лісового короля, або, якщо повірити в існування таємничих істот, дає королю владу над дитиною. Батько заспокоює сина, намагаючись дати прості й зрозумілі пояснення того, що його лякає. Дитина не може зрозуміти батька, її душа живе своїм власним життям. Балада будить уяву читача, примушує уважно прислуховуватися до своїх почуттів.

Ф. Шиллер обирав для своїх балад історичні сюжети, звертаючись не до уяви, а до моральних почуттів читачів. Балада «Полікратів перстень» розкриває проблеми людської долі. Сюжет розповідає про царя Самоси Полікрата, якому довго в усьому таланить: і у військових походах, і в особистому житті. Цар Єгипту попереджає його, що за дарунки долі треба платити, що боги не завжди будуть допомагати йому, коли він дбатиме тільки про себе. Полікрат за порадою царя Єгипту кидає в море свій найдорожчий перстень, даруючи його богам, але на другий день царю Самосу приносять величезну рибу, в шлунку якої знайшли цей перстень. Із жахом дивиться на повернутий богами дарунок цар Єгипту, він віщує Полікрату страшне майбутнє й залишає його. Композиція балади побудована драматично: чим більше таланить Полікрату, тим більшу небезпеку відчуває цар Єгипту. Підступне вбивство Полікрата, яке відоме із загальної історії, лежить за межами балади, але читач здогадується, що доля Полікрата справді у небезпеці.

Балада «Рукавичка» розповідає про випадок, описаний у французьких літописах: одного разу Франциск I зібрався дивитися диких звірів, одна з дам впустила рукавичку, яка впала між звірами, дама наказує закоханому в неї лицарю дістати рукавичку, лицар сміливо підходить до звірів, бере рукавичку, повертається до дами й кидає їй рукавичку в обличчя. Балада складається з двох частин: у першій, більшій за розміром, Шиллер описує звірів (лева, тигра, двох барсів), усі чекають на страшне криваве видовище, бійку звірів; друга частина балади майже дослівно розповідає випадок із літопису. Автор пропонує читачам самим оцінити вчинок примхливої дами, яка через дрібницю наражає смертельний ризик життя лицаря.

Жанр балади розвинувся у творчості поетів-романтиків, які виявляли неабиякий інтерес до народного мистецтва. У народних творах вони бачили відбиття самотності і неповторності кожної людини. Польський

поет-романтик Адам Міцкевич звертається до фольклору, щоб відтворити художнє мислення народу, показати моральні проблеми, що його цікавлять. Фантастичний світ, а не реальний, на його думку, втілює народний ідеал: невинність знаходить захист, погані вчинки — кару від надприродних сил. Найбільш повно вони втілились у баладі «Рибка».

Як літературний жанр балада відіграла важливу роль у розвитку літератури, вона дала можливість широкому колу читачів звернутися до народної творчості, її образів, ідей та естетичних цінностей.

УТВЕРДЖЕННЯ ЦІННОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ В БАЛАДІ Ф. ШИЛЛЕРА «РУКАВИЧКА»

Балада відомого німецького поета Ф. Шиллера «Рукавичка» переносить нас в епоху благородних лицарів і прекрасних дам.

У палаці короля Франції розважаються, спостерігаючи бій звірів на арені. Виходить «лев страшний із гривною густою у всій красі». Потім сміливо вистрибнув тигр, але побоявся зачепити короля звірів. Два леопарди прудкі «в буянні мужнього палу» напали на тигра. Той б'є їх лапою тяжкою. Підводиться лев — і чути його могутній рев. «Прогримів — і став спокій; і, не давши волі злоби рвучкій, люті лягли по короткім бою».

А гості очікують видовища. І раптом із балкона впала вниз до звірів рукавичка дами. Юна красуня Кунігунда звертається до свого лицаря Делоржа з велінням принести їй рукавичку на знак його вірності й любові. Мужній лицар іде й бере рукавичку і звірі не кидаються на нього. Молодий витязь повертається і кидає рукавичку своїй обраниці в лице, замість того, щоб піднести її зі словами любові.

Здається, рукавичка опинилася на арені не випадково. Юна красуня вирішила так жорстоко пожартувати, забувши, що піддає лицаря безглуздій смертельній небезпеці. Делорж не міг не прийняти виклик, це піддало б сумніву його сміливість. Але він зрозумів, що Кунігунда не любить його по-справжньому, і його життя для неї — ніщо. Тому й покинув її, показавши привселюдно свою зневагу.

Хоча в основу сюжету балади покладено конкретний історичний факт, який змалював письменник Сенфуа, ідея твору набуває широкого узагальнення — ніщо не може бути ціннішим за людське життя. І легковажити цим не можна ні за яких обставин.

КОНТРАСТ ПОТВОРНОГО І ПРЕКРАСНОГО У ТВОРІ ГОФМАНА «МАЛЮК ЦАХЕС»

Кожна сторінка творчості великого німецького романтика — це пристрасна боротьба прекрасної душі поета з ницим, потворним світом. Свою особисту долю Гофман бачив як частину загальної долі «маленьких людей», що стояли на порозі подвійного буття: між мізерними ділами і великими ілюзіями. Оточуюче хронічне убогство, атмосфера філістерства приводили до неприйняття дійсності. Порятунку від духовно

обмеженого, порожнього, сірого життя автор знаходить у романтичних мріях, у мистецтві, що є єдиною суверенною частиною людського духу.

У казці-новелі «Малюк Цахес» перед нами дійсність постає в образі країни, де введено «просвітництво». Гофман викриває за допомогою всевладної іронії химерну велич великих князів, гофмаршалів, широко використовуючи засоби фантастичного гротеску. Це лялькова держава, де все схоже на безглуздий маскарад, усі ниточки якого тримає потвора — карлик Цахес. Народившись потворою, він завдяки милості феї має три магичні волосинки, які роблять його в очах інших людей мудрим і прекрасним. Присвоївши собі чужий труд, славу, кохання, він стає першою особою у країні. Це всевладний міністр, кавалер ордена зеленого тигра з двадцятьма гудзиками. Отже, духовна і фізична потвора Цахес є серцевиною філістерського світу. Гофман і подає його в карикатурно-комічному, зниженому плані.

Філістерство в науці символізує комічна постать професора Моша Терпіна, «апостола механізації життя», що вивчає «птахів і тварин у смаженому вигляді».

Ляльковому механічному світу протистоїть романтичний мрійник Бальтазар, який шукає порятунку від порожнечі філістерського існування у поезії, в радісній симфонії природи. Це ідеальний світ, де живуть гармонія, свобода. Бальтазар уособлює митця, а не філістера, на яких поділив світ Гофман. І саме йому відкриває таємницю влади жадливої потвори Цахеса мудрий Проспер Альпанус. Тільки Бальтазар може звільнити світ від ницості, бо він «обдарований внутрішньою музикою». Саме він розповідає світові про кохання солов'я та червоної троянди, бо здатен бачити таємниці природи.

Як у справжній казці, тут перемагає Добро. Цахес гине, опинившись у срібному горщику. У чому ж загадка його долі?

Фея жорстоко помилилася, вважаючи, що «зовнішній прекрасний дар проросте і в твоїй душі. Але внутрішній голос не прокинувся. Твій косний, життєво неспроможний дух не зміг піднятися, ти не відділявся від ницості».

Отже, життєтворчий дух — це дух митця, а філістерство є лише потворність справжнього життя. Саме це доводить нам казка-новела великого романтика, який став одним із провідників людства в його духовних блуканнях.

КОНФЛІКТ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ З РЕАЛЬНІСТІЮ В ЛІРИЦІ Г. ГАЙНЕ

Уся творча діяльність великого німецького поета Генріха Гайне пов'язана з його боротьбою за світле майбутнє Німеччини, за свободу і щастя німецького народу.

Творча спадщина Гайне пройнята гуманістичними ідеалами свободи людської особистості. Висока майстерність поета, блискучий полемічний

талант публіциста зробили ідеї Гайне зрозумілими для людей, які живуть у різних куточках земної кулі.

Але творча особистість Гайне розвивалась у той період, коли в літературі Німеччини, як і багатьох європейських країн, поширювався романтичний напрям, який вплинув на становлення молодого поета. Навчаючись у Бонні, Гайне із захопленням слухав блискучі за формою й багаті фактами лекції Августа Вільгельма Шлегеля, одного з теоретиків реакційного романтизму. Але не був сліпим послідовником свого учителя, про що свідчать і його вірші, і стаття «Романтика», надрукована в 1820 році. Порушуючи ідейно-естетичні закони німецької романтичної школи видавати бажане за дійсність, Гайне висловив у статті думку про те, що Німеччина вільна і «...ні один піп не може заточити у в'язницю німецькі уми; ні один благородний дворянчик не має більше права батогом гнати на панщину німецькі тіла, і тому німецька муза також має стати вільною, квітучою, простою, чесною німецькою дівчиною, а не мліючою черницею чи пихатою лицарською дівою».

А у своїй поетичній творчості Генріх Гайне пішов значно далі за німецьких романтиків. Найвагомішими творами двадцятих років, які поставили Гайне в передові лави тодішньої літератури, стали «Книга пісень» і «Шляхові картини».

Збірка «Книга пісень» посіла важливе місце не лише у творчій спадщині Генріха Гайне, а й відіграла важливу роль у розвитку всієї німецької лірики. Продовжуючи кращі традиції національної поезії, Гайне проклав своєю збіркою нові шляхи розвитку німецького ліричного віршованого жанру.

«Книга пісень» являє собою ліричну повість, об'єднану однією спільною темою — темою кохання. Але велич Гайне-поета полягає в тому, що в інтимно-ліричній тематиці збірки він зумів відбити дійсні риси свого сучасника — молодого людини десятих-двадцятих років XIX століття, яка опозиційно ставиться до дійсності. На це вплинула і особиста драма Гайне: а його кохана вбачала в поеті лише бідного родича. Але в збірці ця тема набула соціального звучання. Історія кохання у творах Гайне стала вираженням протесту проти дворянсько-бюргерської моралі, про що свідчить вірш «Ліричне інтермеццо».

Гайне розумів, що його страждання — це важка суспільна хвороба, визнаючи багатьох людей Німеччини, пригнічених своїм політичним безправ'ям, і, звертаючись до своєї коханої, говорить:

Я поэт немецкий,
Известный в немецкой стране,
Где вспомнят о лучших людях,
Там вспомнят и обо мне.
А что со мной, малютка, —
То у многих немецких людей.

Где вспомнят о худших напастях,
Там вспомнят и о моей.

Вірші, що увійшли в «Книгу пісень», створювалися протягом близько десяти років. Вони є наочним прикладом розвитку світобачення й удосконалення художньої майстерності Гайне. Все гостріше і глибше звучать у його творах опозиційні соціально-політичні мотиви. Зі зміною світогляду автора змінюються й риси ліричного героя. Він живе в реальному світі, але почуття його овіяні світлим і радісним колоритом.

Автор неначе переконує і себе, і ліричного героя своїх творів у тому, що за будь-яких соціальних умов людина прагне щастя. В інтимній ліриці поета з'являються інші відтінки. Легкий смуток нерозділеного кохання не має нічого спільного з хворобливою тугою ранніх віршів.

Ліричний герой циклів «Ліричне інтермеццо» та «Повернення на батьківщину» не поетизує містичне, потойбічне кохання, а утверджує ідеал земного кохання в усій його життєвій красі:

Дорогая, что же это:
Не пустой ли призрак ты,
Что возник в мозгу поэта
В пору летней духоты?

Нет! Такой улыбки чистой,
Глаз, такой струящих свет,
Красоты такой лучистой
Не придумает поэт.

Недаремно вірші цих двох збірок зрілого майстра привернули увагу багатьох композиторів і стали всесвітньовідомими романсами.

Подальша творчість митця спирається на метод іронії, властивий більшості романтиків, для яких іронія служила засобом примирення з дійсністю, вводила у світ ілюзій і буденності.

Гайне ж звертається до іронії, щоб, навпаки, розвіяти безплідні романтичні ілюзії, показати їх безпомічність у зіткненні з дійсністю.

Часто в уста ліричного героя автор вкладає гостру політичну сатиру, яка у подальшій творчості стала невід'ємною рисою його прози. На початку тридцятих років основним жанром творчості Генріха Гайне стає публіцистика. І тільки могутній революційний поштовх років сорокових, який вимагав від літераторів агітаційних функцій, повернув Генріха Гайне до лірики, з якою він більше не поривав до останніх днів свого життя.

Але останній період творчості майстра вже не став періодом пошуків. Його можна назвати періодом сумнівів. Реакція на невдале завершення революції 1848 року знайшла свій відбиток у збірці віршів «Романсеро». Ліричний герой цієї збірки висловлює зневіру у боротьбі. Як особисту трагедію він сприймає загибель істинних героїв і торжество проходимців:

Гей! От смерти бесполезно
В панцирь прятаться железный;

Весь в крови падет герой.
Одолеет добрых злой.

Але конфлікт ліричного героя з реальністю якраз і полягає в тому, що він вступив у суперечку сам із собою, але в нього збереглися і воля до боротьби, і віра в перемогу над силами реакції.

Забутый часовой в войне свободы,
Я тридцать лет свой пост не покидал,
Победы я не ждал, сражаясь годы;
Что не вернусь, не уцелею — знал.

Где ж смена? Кровь течет, слабеет тело...
Один упал, — другие подходи!
Но я не побежден: оружие цело,
Лишь сердце порвалось в моей груди.

Ось таким і постає переді мною ліричний герой творів Генріха Гайне. А митець, який створив всесвітньовідомі шедеври лірики, прози і публіцистики, зумів відтворити найтонші відтінки настроїв людської душі, живе і буде жити у віках. Адже зліт людської думки не має меж. Ось у цьому, на мою думку, і полягає безсмертя.

ТЕМА КОХАННЯ У ПОЕЗІЯХ ГАЙНЕ

Осінніми вечорами, коли плачуть небеса й зорі падають на похилені трави, далекими стежками, серед незвіданих всесвітів блукає кохання. Мов та пісня, неосяжна й незбагненна, блукає воно. І як його знайти, як його покликати серед цих невідомих шляхів? Бо так і полине від тебе, не торкнеться твого серця, заблукавши десь там, у далеких степах, не залишивши тобі навіть споминів, а лише гіркі сподівання.

Змінюються часи і влада, змінюються життя і людський світогляд. Але незмінними лишаються найвищі істини, незмінною лишається людська потреба любити. Нерозгаданою залишається таємниця душі, в якій незгасним вогнем горить священне і нездоланне почуття любові.

Поповнив скарбницю поетичних свідчень у коханні й відомий німецький письменник Генріх Гайне в книзі поезій, що принесла йому світову славу. Численні вірші збірки «Книга пісень» були нав'язні нерозділеним коханням поета до кузини Амалії, а згодом до її молодшої сестри Терези. Цій темі присвячені перші розділи циклу «Страждання юності», «Сновидіння» і «Пісні».

Поет живе у світі дивних сновидінь. Кожний вірш розділу — це опис тяжкого сну, видінь, що відвідують поета. У сні він бачить «її» — невірну кохану, втрачену назавжди. Буває на її весіллі з іншим:

...бачу я подружжя молоде —
Мою любов із церкви гном веде.

Поет продає душу пекельним силам за радість побачення з нею:

Хоч раз її міцно обняти,
До серця свого пригорнуть,

До болю в уста цілувати,
А там уже будь-що-будь!

У сні він бачить її — бліду і холодну, як мармур. Поет заплатив диявола страшенну ціну за неї, і ось з'являється вона в супроводі самого диявола, який і поєднує поета з його коханою. Повертаючись до неї, поет проходить цвинтарем — із могил виходять привиди, кожний із них — жертва нещасного кохання.

Дійсність і сон, примари і реальність поєднуються в цих віршах.

Поет цілком поринув у свій відчай, але це не скорботна, безнадійна примиреність, а бурхливе почуття. Ніде поет не бачить світлого починання, скрізь безпросвітна темрява.

Кохання в Гайне — сила, що несе неминучу загибель. Сам поет — нещасний закоханий, що болісно переживає «її» невірність, одна з численних жертв.

У світі, де живе поет, здається, немає живих справжніх людей. Це привиди і брехливі маски, що приховують підлість і нікчемність. Брехливе, обманливе видіння і сама кохана поета.

Розповідь про гірке нерозділене кохання продовжується у «Піснях».

Вранці я встаю і питаю:
«З'явиться вона?»
А надвечір нарікаю —
не прийшла вона.
Марно я в нічній задумі
Сон до тебе зву,—
В забутті, у мрійнім сумі
Цілий день живу.

Ці два розподіли циклу «Страждання юності» мають внутрішню єдність, бо вони варіюють одну й ту ж тему. Ми обертаємося в зачарованому колі одних і тих же почуттів і переживань, мотивів і образів.

У циклах «Ліричне інтермецо» та «Повернення» Гайне знову розповів про своє нещасливе кохання, але по-іншому. У цих циклах — історія кохання поета.

Перший вірш «Ліричного інтермецо» — зав'язка — говорить про те, що в «травні місяці» поет закохався й освідчився «їй» у коханні:

Як в травні місяці сади
Розвинулися зрання,
Тоді в моєму серці
Прокинулось кохання.
Як в травні місяці в садах
Зачулось щебетання,
Я їй своє бажання
Освідчив без вагання.

Поет описує блаженний стан закоханості. На все у світі поет дивиться закоханими очима, — він навіть починає розуміти мову зірок, а Мадонна в Кельнському соборі здається йому схожою на його кохану.

...Єсть образ у тій святині
 На шкірі золотій,
 В мого життя пустині
 Він промінь найкращий мій.
 Між ангелами й квітками
 Мадонну там бачив я,
 Вона ж очима й устами
 Достоту — любка моя.

Як не полонили поета його любовні переживання, він все ж може по-жартувати: він більше не кохає лілію, троянду, голубку і сонце, він кохає тільки «ї».

Тепер не люблю їх — люблю до загину
 Єдину, безвинну дитину, перлину...

Поет говорить із нею про те, як він повезе її в блаженну країну, де вони будуть насолоджуватися своїм щастям.

...Я бачив уві сні,
 Що ніч в твоєму серці, в глибині,
 І що його згриза страждань змія,
 Яка ти нещаслива, бачив я!

Незабаром настає катастрофа — вона не кохає його, вона — наречена іншого:

І поки я довго літав, і блукав,
 І щастя свого по чужинах шукав
 Коханій моїй урвався терпець,
 І вона пішла собі під вінець.

Поета мучать її зрада, спогади, він впадає у відчай, намагається іронізувати над своїм обманутим почуттям, віддається владі видінь, переживає все знову в жахливих снах, намагається знайти пояснення тому, що відбулося. Вся ця складна гамма почуттів розгорається перед читачем, аж до останнього вірша, в якому поет намагається назавжди забути своє минуле.

Чому труна велика?
 Скажу вам до ладу:
 Я в ній своє кохання
 І біль я покладу.

Герой цього ліричного роману — людина з багатим душевним життям, здатна віддатися пристрасті, але разом із тим позбавлений безпосередності й наївності, уміє аналізувати свої почуття.

Її образ описується менше. Зовнішні риси настільки умовні, що не створюють живого образу. Внутрішній образ визначений ще менше — вона невірна кохана — це все, що можна сказати.

У другому ліричному романі поет вводить нас у свою любовну катастрофу. Твір побудований менш драматично. Під час подорожі поет несподівано зустрічається з сім'єю своєї коханої.

Коли в дорозі я потрапив
 До любчиної сім'ї,
 Впізнали мене сестрички,
 І батько і мати її.

Він повертається до рідного міста, де розігралася його любовна драма.

Знов прийшов я до того будинку,
 Де вона присягалась колись,
 Де кохана зронила сльозинку,
 Там гадюки тепер завелись.

У серці поета оживають страждання минулого. У думках він знову переживає свою любовну катастрофу.

І ось її дім, коло нього стою
 І сходи цілую, де мила
 Ставила ногу маленьку свою,
 Де сукня її шелестіла.

В його душі запалало нове почуття, та знову приходять нові розчарування. Розповідається про короткочасне захоплення дівчиною легкої поведінки. Але в думках поет знову й знову повертається до своєї попередньої любовної драми.

Другий «роман» увібрав у себе значно більше «матеріалу», спостережень, роздумів. Тут більше описів, прямо не пов'язаних із любовною історією поета, хоча в цілому і це — історія нещасливого кохання.

Це почуття змальовує поет у його розвитку, показує все те, що лежить між вершинами, все, що призводить до накалу, до вибуху. Почуття кохання не подано як щось абсолютне, це сума окремих «відносних» почуттів.

Кохання невичерпне та вічне як саме життя. Попри всі біди, злигодні у світі владарюють чистота, честь, гідність і любов. Різні віки, різні мови... Єдине — кохання...

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЄДНОСТІ ПРИРОДИ І ЛЮДИНИ В «КРИМСЬКИХ СОНЕТАХ» А. МІЦКЕВИЧА

Сонет... Щось величне і водночас потаємне криється вже навіть в одному цьому слові. Високі почуття і музика звуків. Так уявляється мені сонет. І уявлення це не зникає, коли я читаю сонети Петрарки, Шекспіра і Міцкевича.

«Кримські сонети» — це особливі твори. Особливі за своїм звучанням і глибиною думки, особливі за мелодійністю і тематичною розмаїтістю.

Волею долі потрапивши на чужу землю, спостерігаючи багатства чужої йому природи, в оточенні недругів, Адам Міцкевич зумів зберегти в уяві красу рідної землі, яка підсвідомо проявляється у сутності ества ліричного героя його сонетів:

Я так напружив слух, що вчув би в цій землі
 І голос із Литви.

(«Акерманські степи»)

Вісімнадцять сонетів увійшли до кримського циклу Адама Міцкевича.

Усі вони уособлюють внутрішній порив автора до рідної землі, від якої він був силоміць відірваний царською поліцією:

О мисле! Спогадів є гідра мовчазна,
Що спить на дні твоїм під зливами-дощами,
А в супокійну мить рве серце пазурами.

(«На верховині Тарханкут»)

У супроводі своїх п'яти супутників Адам Міцкевич був самотнім, бо двоє з них були служачами вищих щаблів царської таємної поліції, єдина присутня там жінка, Кароліна Собанська — коханка одного з цих посіпак, ще двоє — багаті одеські вельможі. Сонет про яструба — це твір, який відбиває почуття автора під час перебування в такому ворожому гурті. Цей твір не було закінчено Міцкевичем. Але він є ключем до розуміння того ганебного середовища, в якому опинився польський поет. Автор не просто порівнює себе з підбитим птахом, він неначе зливається з яструбом, відчуває страшну загрозу від перебування у ворожому середовищі. Становище яструба — це становище висланого з рідної землі Міцкевича:

Нещасний яструб! Бурі його збили
З небес, в чужі закинувши краї;
Він мокрі пера розгорнув свої,
На щогли сівши, зморений, безсилий.

(«Яструб»)

У всіх сонетах Міцкевича кримського періоду висновок — в останніх двох-трьох рядках. В останньому сонеті висновок не завершено, неначе автор дає змогу читачеві домислити його.

Мені здається, що сонет «Руїни замка в Балаклаві» перегукується з твором Лесі Українки «Царі». Певно, в душі кожного генія є нотка єдності з народом і відповідальності за його долю.

Адам Міцкевич прагнув побувати в Криму. Перша поїздка була нетривалою і ніяк не позначилася на творчості поета. А друга подорож подарувала світові чудовий цикл «Кримських сонетів»:

Чорніє пасмо гір, долину ніч проймає,
Шепочуть, мов крізь сон, потоки у гаях,
І — квітів музика — солодкий ллється пах,
Що для ушей мовчить, до серця промовляє.

(«Алушта вночі»)

Як яскраво й образно розповідає поет про красу кримської ночі! Читаючи ці рядки, проймаєшся єдністю людини і чаруючої природи, вловлюєш навіть звуки і запахи, прагнеш дихати одним із поетом повітрям і відчувати те, що відчув він, проте Міцкевич невіддільний від своєї рідної землі. І тому чари Криму тмяніють, коли автор згадує свою батьківщину:

Далекої Литви природа непочата —
 Грузька драговина, незаймані ліси...
 Мені любіший тут шум сосон, дзвін коси,
 Ніж солов'ї Байдар, салгірських лук дівчата.

(«Мандрівник»)

А у сонеті «Аю-Даг» порівнює почуття молодого поета з чорними і грізними спінінами валами хвиль, то ясними, яко сніг, то мінливими, як веселка. Але призначення поета в тому, щоб служити людям і не ламатися від бурі.

«Кримські сонети» Адам Міцкевич присвятив Пушкіну, якого вважав найвизначнішим поетом того часу. Проте ці твори молодого на той час поета вилели найкращу квітку в вінець його безсмертя:

Та лютю ти взяв,— і віхор враз одбіг,
 Пісні оставивши, що пам'ять людська з них
 Вінок безсмертності зів'є тобі на скроні.

(«Аю-Даг»)

КРАСА ПРИРОДИ В ЛІРИЦІ С. ЄСЕНІНА

Тема природи традиційна в російській літературі. Чимало поетів присвятили свої твори її красі, поділились роздумами, що навіяли її картини. Але голос Сергія Єсеніна не тільки не губиться серед багатьох творів на цю тему, але й виділяється в цьому хорі своєю самотністю, його впізнаєш відразу, він зрозумілий і дуже близький. Мабуть, жоден із російських поетів ХХ століття не користувався і не користується популярністю такого широкого кола читачів, таких різних за віком, освітою, життєвим досвідом. Секрет його популярності, напевне, в тому, що поету вдалося відтворити національне сприйняття світу, або, як кажуть сьогодні, російський менталітет.

Картини природи у його поезіях зворушують і зачаровують читача. Він ніби висловлює те, що відчуває, але не може висловити читач. І разом із поетом його читачі переживають почуття своєї єдності з природою. Лірика природи Єсеніна дуже інтимна: берізка для нього — і сестра, і наречена, і дружина; старий клен — друг, з яким давно не бачилися; навіть його власне волосся — це жито його рідного поля.

Явища природи у поета подібні до людей: вони розмовляють, співчують, засуджують:

Отговорила роща золотая
 Березовым веселым языком,
 И журавли, печально пролетая,
 Уж не жалеют больше ни о чем.

Краса рідного краю, впевнений поет, не в пишності та екзотичності, а в тих почуттях, які вона викликає:

О пашни, пашни, пашни,
 Коломенская грусть,

На сердце день вчерашний,
А в сердце светит Русь.

О край разливов грозных
И тихих вешних сил,
Здесь по заре и звездам
Я школу проходил.

Поезія Єсеніна напрочуд земна і, разом із тим, космічна. Вона пройнята й осяяна почуттям любові до всього живого:

Милые березовые чащи!
Ты, земля! И вы, равнин пески!
Перед этим сонмом уходящих
Я не в силах скрыть моей тоски.
Много дум я в тишине продумал,
Много песен про себя сложил
И на этой на земле угрюмой
Счастлив тем, что я дышал и жил.

Природа рідного краю дає поету можливість розмірковувати про сенс життя, своє призначення і долю. Він відчуває свою особисту відповідальність за все, що його оточує. У природі він черпає сили і натхнення. Читач на все життя запам'ятовує яскраві образи, створені поетом: «костер рябины красной», «осень — рыжая кобыла», «голубые двери дня», «белых яблонь дым», «страна березового ситца», «душа-яблоня», «весенняя гулкакая рань», «кленовая листьев медь».

Тема природи відображає й еволюцію поета, його світогляду. Рання лірика поета захоплює читача гармонійністю світосприйняття, передає закоханість поета в життя, в усе, що його оточує. Коли поет набуває життєвого досвіду, змінюється його сприйняття природи: саме вона, природа, символізує світ краси, гармонії, мудрості, а люди, їхні стосунки нерідко протистоять гармонії природи:

Знать, у нас у всех такая участь,
И, пожалуй, всякого спроси —
Радуясь, свирепствуя и мучась,
Хорошо живется на Руси.

Свет луны, таинственный и длинный,
Плачут вербы, шепчут тополя.
Но никто под окрик журавлиный
Не разлюбит отчие поля.

Далі ця тема набуває справжнього філософського змісту, поет замислюється над такими проблемами, як прогрес і природа, сучасність на тлі історії, вічне і минаюче.

Поезія Єсеніна близька і зрозуміла не тільки російським читачам. Вона розкриває багатий духовний світ поета, його закоханість у природу рідного краю, передає найтонші переживання, різноманітні відтінки почуттів.

**ЧИМ МЕНЕ ПРИВАБЛЮЮТЬ
ТАНКА ІСІКАВИ ТАКУБОКУ?**

Танка, або «коротка пісня» — це одна з найулюбленіших поетичних форм у Японії. А найславетнішим майстром танка ХХ століття вважається Ісікава Такубоку.

Його танка вражають простотою і разом із тим глибиною думок, спостережень. Вони ніби відкривають світ по-новому. Такубоку пише про кохання, проплинність часу, красу природи, душевний стан людини, про любов до батьків і рідного дому, про все те, що хвилювало і хвилює кожного.

Ось, наприклад, такі вірші:

На рідні гори
дивлюсь —
і слів не знаходжу.
Дякую вам за красу,
рідні гори.

Або:

Ах! Моя туга
за рідним селом
засяяла в серці,
як золото,
чисто і рясно.

Ці поетичні мініатюри розкривають глибоку любов ліричного героя до рідної землі. Навіть удалині від неї він чує уві сні зозулю зі свого села. А «як солодко спить, у весняну дрімоту поринувши, молода травичка в саду! М'якесенька — очі вбирає».

Поезія Ісікави Такубоку цікава, неповторна за змістом та формою, вчить цінувати всі кращі прояви життя і радіти кожній його миті.

«НАЙГОЛОВНІШОГО ОЧИМА НЕ ПОБАЧИШ»
(За філософською казкою Антуана де Сент-Екзюпері
«Маленький принц»)

Великий французький письменник А. де Сент-Екзюпері говорив, що для нього «існує лише одна проблема, одна-єдина у світі — повернути людям духовну сутність, духовні турботи». Із цією метою він пише філософську казку-притчу «Маленький принц». Чому саме казку, адже цей жанр призначено здебільшого для дітей? Сам автор відповідає: «Всі дорослі спочатку були дітьми...». Крім того, на його думку, дитина — це душа світу, її бачення — природніше, людяніше, отже, правильніше, ніж у дорослих. Дитина більше відчуває серцем, ніж розумом. Її журба — ознака того, що в небезпеці не тільки сучасність, а й майбутнє.

«Дорослі» й «діти» протиставляються у казці «Маленький принц» не за віковими ознаками, а за системою цінностей, важливою для них. Для дорослих важливі багатства, влада, честолюбство. А «дитяча» душа (вона

може бути і в дорослого!) прагне взаєморозуміння, чистоти у стосунках, радості кожного дня, краси.

Маленький принц, потрапивши на Землю, відкриває для себе новий світ з іншими людьми. Він зі здивуванням помічає, що люди поспішають, стараються економити час, але витрачають його недоцільно, не вміють для свого задоволення скористатися тим, що їм може дати природа. «Люди набиваються у швидкі поїзди, але вони не знають, що шукають,— сказав маленький принц. — Тому вони метушаться і крутяться то сюди, то туди...». Далі він уточнює: «А те, що вони шукають, можна було б знайти в одній-єдиній троянді, у ковтку води...». Проте саме на Землі хлопчик осягнув мудрість. Лис пояснив йому, що дружба — це коли люди потрібні один одному і відповідають один за одного. І найдорожчим виявляється те, у що вкладаєш свою працю, турботи, час і душу. Справжній друг — то дорогий скарб. Люди «купають речі готовими у торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів». Отже, друга треба знайти і заслужити його довіру.

У розмові з льотчиком маленький принц говорить: «Люди на твоїй планеті вирощують п'ять тисяч троянд в одному саду... і не знаходять того, що шукають...». А «найголовнішого очима не побачиш... Це як із квіткою. Якщо ти любиш квітку, що росте десь на зірці,— вночі тобі приємно дивитися на небо. Всі зірки розцвітають».

Казка сповнена образами-символами, що несуть у собі глибокий філософський зміст. Це і троянда, і Лис, і Змія, і криниця з живою водою, і поїзди, і сам Маленький принц, і багато інших.

Сент-Екзюпері прагнув, щоб люди, прочитавши казку «Маленький принц», замислилися над важливими питаннями сенсу буття людства і окремої людини: для чого людина живе, що в її житті найголовніше, які цінності є справжніми, а які фальшивими. Письменник утверджує думку про необхідність наповнити життя духовним змістом.

МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ

КАЗКИ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ

Читаючи твори А. де Сент-Екзюпері, гостріше відчуваєш красу світу й силу людського потягу до братерства. Письменник і пілот загинув за три тижні до визволення рідної Франції (1944) — він не повернувся на базу з бойового завдання, але його книги продовжують допомагати нам краще розуміти себе й навколишній світ.

Філософська казка «Маленький принц» була написана Екзюпері незадовго до загибелі. Мудрість її натяків не завжди можна передати формулами й словами. Півтони і відтінки алегоричних образів такі ж ніжні, як і витончені малюнки, якими автор ілюстрував свій твір.

Маленький принц — головний персонаж казки — показаний нам у подорожі, у русі, у пошуку, хоч він і розуміє, що час від часу треба зупинитися й оглядатися назад і навкруги: якщо йти прямо перед собою, куди

очі дивляться, то далеко не зайдеш. На різних планетах він зустрічається з їх дорослими мешканцями, які за цифрами доходів, честолюбством, жадібністю забули про своє людське покликання.

На Землі Маленький принц потрапляє в сад із безліччю троянд. У що важку для малюка хвилину, коли він відчуває зворушення від думки, що троянда обманювала його, кажучи про свою неповторність, з'являється Лис. Він говорить про бездонність людського серця, вчить істинному розумінню любові, яка гине у метушні життя. Ніколи поговорити щиро, зазирнути усередину самого себе, замислитися про сенс життя. Щоб мати друзів, треба дарувати їм усю душу, віддавати найдорожче — свій час: «Твоя Троянда така дорога тобі через те, що ти віддавав їй стільки часу». І Принц розуміє: його Троянда — єдина у світі, тому що він її «приручив». Кожне почуття, у тому числі й кохання, треба заслужити невпинною душевною працею. «Добре бачить тільки серце. Найголовнішого очам не видно». Треба вміти бути відданим у дружбі і коханні, не можна пасивно ставитися до зла, бо кожен відповідає не тільки за власну долю.

Вбираючи моральні уроки невеличкого, але такого ємного за своїм змістом твору, можна погодитися з думкою О. Прасолова, російського поета: «Сент-Екзюпері написав про Маленького принца незадовго до свого кінця... мабуть, людські душі (окремі, деякі) завжди видають свій останній лебедино-чистий, прощальний крик...». Ця казка — своєрідний заповіт мудрої людини нам, що залишилися на цій неідеальній планеті. Та і чи казка це? Пригадаємо пустелю, в якій льотчик, що зазнав аварії, зустрічає Маленького принца. У будь-якій екстремальній ситуації перед людиною, буває, проходить усе її життя. Пригадується хороше, але частіше — те, де і коли ти виявив боягузтво, нечестність, непорядність. Людина «раптом» прозріває й усвідомлює щось таке, що недооцінювала або на що не звертала уваги протягом усього життя, і тому з його вуст у ці моменти істини й прозріння виривається мольба: «Господи! Відведи лихо, і я стану краще, більш благородним і великодушним!»

Мабуть, в образі Маленького принца до оповідача прийшло його безгрішне дитинство («Але ти невинний і прибув із зірки», — говорить автор, звертаючись до Маленького принца), його чиста, незаплямована совість. Так маленький герой допоміг льотчику гостріше й уважніше подивитися на життя, на своє місце в ньому і по-новому все це оцінити. Оповідач повертається до товаришів зовсім іншою людиною: він зрозумів, як треба дружити, що треба цінувати й чого побоюватися, тобто він став мудрішим і менш легковажним. Маленький принц навчив його ЖИТИ. Саме в пустелі, удалині від суєти, яка цілком поглинає нас і наші душі, там, де на самоті пророки і пустельники спізнавали великі істини, льотчик, теж на самоті наблизився до розуміння сенсу життя. Але пустеля — це ще й символ самотності людини: «З людьми теж самотно...».

Чарівна, сумна притча, «загримована під казку» (О. Панфілов)! Моральні й філософські проблеми розкриваються в ній за допомогою

витончених афоризмів, які потім супроводжують нас у нашому житті, правлячи за моральні орієнтири: «себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зумієш правильно судити себе, ти насправді мудрий», «Пихаті люди є глухими до всього, крім похвали», «Але очі не бачать. Треба шукати серцем».

Цей твір примушує й нас по-іншому подивитися на навколишній світ і людей. Кожен із новонароджених уявляється таким же загадковим і таємничим малюком, як той, що явився на планету Земля з власної крихітної планети. Ці Маленькі принци явилися, щоб пізнати наш світ, стати більш розумними, досвідченими, навчитися шукати й бачити серцем. У кожного з них будуть свої турботи, кожен буде відповідати за когось, за щось і усвідомить свій обов'язок глибоко — так, як відчув Маленький принц Антуана де Сент-Екзюпері свій обов'язок перед єдиною й неповторною трояндою. І нехай їх завжди супроводжує перемога над страшними баобабамі!

9 КЛАС

У дев'ятому класі вдосконалюються навички оцінювання конфліктів, героїв, проблематики, сюжету, композиції програмових творів. Учні вчать-ся визначати систему образів твору, аналізувати мистецьке явище в єдності змісту і форми, мотивувати свою оцінку прочитаних творів. Письмові роботи, які пропонуються учням для виконання, різні за обсягом, характером і жанром: твір-роздум, твір-мініатюра, відповідь на проблемне питання, есе, тези до усного виступу з проблем твору.

СВЯЩЕННІ КНИГИ НАРОДІВ СВІТУ ЯК ПАМ'ЯТКИ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ *(Тези до виступу з проблем твору)*

Священні книги народів світу упродовж тисячоліть спонукають людей до активної діяльності, пошуку власних життєвих шляхів.

Веди — одна з найдавніших книг світу, пам'ятка давньої індійської літератури. Веди допомагають зрозуміти духовну культуру Індії та багатьох народів Азії, адже вони стали основою для створення різних релігійних і філософських учень. Саме слово «веда» означає «священне знання».

У ті давні часи, коли створювалися веди, художня творчість ще не була відокремлена від інших видів духовної діяльності людини. Релігія, міфологія і мораль втілювалися у художні образи. Ці художні образи з часом набули власного значення, приваблюючи своєю красою й багатозначністю. Саме тому до образів вед зверталися і звертаються митці різних країн світу, а веди стали не тільки пам'яткою релігійної культури, але й літератури.

У грецькій мові слово «біблія» означає «книги». Але для багатьох поколінь різних народів це слово стало символом віри. Біблія — узагальнюючий збірник, до якого увійшли відібрані поколіннями й освячені церквою твори, що розкривають сутність релігійного вчення. Віруючі сприймають Біблію як єдиний текст Святого Письма, хоча книга ця складається з багатьох творів, створених у різні часи, різними авторами, різними мовами.

Історія створення тексту Біблії — це історія духовних пошуків людства. Назви двох частин Біблії, Старий і Новий Заповіти, пов'язані у християнстві з ученням про Ісуса Христа і відбивають складний розвиток християнської ідеї. Саме слово «заповіт» виникло під час перекладу Біблії з давньоєврейської мови на грецьку. В оригіналі слово, яке перекладали як «заповіт», ближче за значенням до слів «договір», «угода» або «союз». І в основі іудаїзму — положення про «угоду» між Богом і людиною, «народом божим»: люди приймають заповіді Бога і чинять на землі його волю, а Бог за це охороняє і «рятує» людей. Поступово «угода» між богом і людьми втрачала риси рівноправності, перетворюючись на волевиявлення Бога, який встановлює норми людської поведінки своїми заповідями. Але в Старому Заповіті міститься вказівка, що Бог укладе

«новий договір» із людьми. «Новий союз» мав будуватися не на рабській покірності, а на основі довіри Бога до людей і людей до Бога.

Авеста — священна книга зороастризму. Основна ідея цієї релігії — залежність світобудови від боротьби добра і зла, світла і п'їтьми, життя і смерті. Згідно з релігією зороастризму людина у цій боротьбі не іграшка в руках вищих сил, а особистість, яка має свободу вибору, здатна своєю активністю вплинути на поступ світової справедливості. Авеста написана однією з давньоіранських мов; учені не визначили точно, які племена або народи розмовляли цією мовою, тому найменували ту мову за назвою пам'ятки — «авестійською». Авеста складається з кількох частин. Найбільш давня з них — «Гати» — зібрання молитов. Автором цих текстів вважають засновника давньоіранської релігії Заратуштри (або Зороастру, як називали його античні автори, в творах яких збереглися відомості про вірування давніх іранців). В усіх повчаннях гат ідеться про життя, побут, норми поведінки.

Коран — священна книга мусульман. Мусульманство, або іслам, одна з трьох, поруч із християнством і буддизмом, світових релігій.

Виникнення ісламу супроводжувалося появою священної книги — Корана, який, відповідно до мусульманського вчення, послав людям Аллах через ангела Гавріїла у формі одкровення пророку Мухаммеду, який і передав ці одкровення своїм одноплемінникам.

Коран — це збірка проповідей Мухаммеда, звернутих до язичників, які ще не прийняли ісламу. Складається Коран зі 114 розділів (сур), розташованих не за змістом чи хронологією, а за принципом зменшення розміру. У Корані немає систематичного викладення основ мусульманської релігії, тут подаються лише найважливіші положення, які вже значно пізніше склали у певну систему мусульманські богослови. Відповідно до вчення ісламу все існуюче в світі створене Аллахом і всі явища та події, які сталися і мають статися у Всесвіті аж до кінця світу і страшного суду, визначені ним і відбуваються за його волею. Мухаммед проголошував пророками багатьох персонажів і пророків Біблії та Євангелія. У Корані зустрічаються імена Адама і Ноя, Авраама і Йосипа, Мойсея та Ісуса Христа. Але сам Мухаммед ніби завершує весь цей ряд пророків, підноситься над усіма ними як останній і головний пророк.

АХІЛЛ І ОДІССЕЙ ЯК УСОБЛЕННЯ МУЖНОСТІ І ВІДВАГИ, ЛЮДСЬКОГО РОЗУМУ (За «Іліадою» та «Одіссеєю» Гомера)

Поєми «Іліада» і «Одіссея» були створені у VIII — на початку VII століття до нашої ери і відбивають світогляд, ідеал поведінки людини, її місце у природі і суспільстві. Головні герої поем — вожді (царі), що виділяються своєю хоробрістю й силою. Гомер віддає їм шану саме тому, що вони спроможні відстояти інтереси свого народу, прийняти на себе найсильніші удари супротивника.

У поємі «Іліада» зображено чимало видатних воїнів: Діомед, Аякс, Патрокл, але головну роль автор поєми відводить Ахіллу. Він —

наймолодший герой поеми «Іліада», але Ахілл — найсильніший воїн греків, йому притаманні такі риси, як почуття обов'язку, хоробрість, відвага, ці риси відзначають й інших героїв поеми, але тільки Ахілл має такий бурхливий темперамент, який доповнюється бажанням відстоювати справедливість. Він справжній герой, який понад усе цінує честь. Як потопання своєї честі Ахілл сприймає те, що Агамемнон забирає його полонянку. Тому ні автор поеми, ні греки не звинувачують його у зраді: самоусунення Ахілла сприймається як захист честі. Ахіллу властиве почуття вірності своїм друзям, смерть Патрокла змусила його повернутися у військо. У нових латах, що викував Гермес, Ахілл непереможний. У 21-й пісні розповідається про жорстоку помсту Ахілла за смерть друга. Він гонить троянців до річки Ксанф і багатьох із них там убиває, але дванадцять юнаків він захопив живими, щоб принести їх у жертву Патроклу. У 22-й пісні зображено двобій Гектора й Ахілла, в якому останній перемагає. Бурхливий темперамент Ахілла не дає йому заспокоїтись на цьому, він прив'язує тіло Гектора до колісниці і кілька разів об'їздить Трою, але коли до нього приходять батько Гектора з проханням не знущатися над тілом сина, почуття справедливості перемагає: вражений горем старого батька, герой віддає тіло Гектора на поховання.

Троянська війна скінчилась, і її герої повертаються додому, та воля богів була в тому, щоб лише деякі з них щасливо закінчили цей похід. Найдовший шлях чекав хитромудрого Одиссея, який десять років після закінчення війни не міг повернутися на батьківщину.

У Троянській війні Одиссей зробив чимало для греків, особливо там, де потрібна була не сила, а розум. Це він здогадався зв'язати наречених прекрасної Єлени клятвою допомагати її обранцю в будь-якій біді. Єлена обрала своїм чоловіком спартанського царя Менелая, але зрадила йому з сином царя Трої Парісом. Краса її вважалася скарбом усього грецького народу; щоб повернути Єлену, греки і розпочали Троянську війну, але без угоди, яку вигадав Одиссей, грецьке військо ніколи б не зібралось. Це Одиссей зміг привести у військо юного Ахілла, без якого перемога була б неможлива. Це Одиссей утримував військо біля стін Трої, коли розпочалася тяжка хвороба, він умовляв Ахілла повернутися на поле бою, коли той посварився з Агамемноном. Саме Одиссей одержав від греків ахіллові лати після його загибелі. Коли греки не змогли взяти Трою силою, Одиссей вигадав троянського коня, в якому сховалися найхоробріші грецькі воїни і сам Одиссей серед них.

«Одиссея» — поема, в якій розповідається про повернення Одиссея на рідний острів Итака. З точки зору автора поеми, героїзм Одиссея полягає в тому, що він залишається вірним своїй батьківщині, його ніщо не страшить у досягненні своєї мети «побачити хоч дим із рідного краю».

Герой поеми «Одиссея» — мужній воїн, але часто він використовує хитрощі, щоб здобути перемогу. Саме вони допомагають йому побороти Поліфема, Цирцею і сирен.

Але якщо хитрість — природна риса Одиссея, то мужність і витривалість, завзятість він набув у довгих і тяжких мандрах, які загартували його тіло і душу. Усіх, із ким зустрічається Одиссей протягом довгих років Троянської війни, а потім за час тривалої подорожі, підкоряли його розум, розсудливість, мужність і хоробрість. Навіть чаклунка Кірка, зілля якої не зашкодило Одиссею, вражена його стійкістю. Навіть богиня Афіна визнає його розум і передбачливість, говорить, що і богу важко було б мірятися з Одисеем хитрощами.

У поемах «Іліада» і «Одіссея» є провідні образи, у першій — спис, у другій — весло. Ахіллес — уособлення мужності і відваги. Саме таким повинен бути герой поеми, що розповідає про війну. Але в мирний час цих рис замало. Весла Гомер називав «крилами корабля», вони допомагають спілкуванню людей, збагаченню досвіду. Мандри Одиссея — це довгий шлях людини в житті. У поемі Гомера — одвічна мудрість народу, яка викладена мовою, зрозумілою всім людям всіх часів, — мовою казки. Тому всі, хто знайомиться з героями Гомера, запам'ятовують назавжди ці яскраві образи мужності, відваги, людського розуму.

ПОЕМА ВЕРГІЛІЯ «ЕНЕЇДА» ЯК ЛІТЕРАТУРНА ОБРОБКА РИМСЬКИХ ЛЕГЕНД ПРО ТРОЯНЦЯ ЕНЕЯ

Як відомо, Вергілій написав свою славнозвісну «Енеїду» за ініціативою Августа. Він бажав у найурочистішій формі прославити імперію Августа, бо був її щирим прибічником. Грандіозне зростання Римської імперії потребувало для себе як історичного, так і ідеологічного підґрунтя. Але самих історичних фактів у подібних випадках буває замало. Тут завжди на допомогу приходять міфологія, роль якої в тому й полягає, щоб звичайну історію перетворити на диво. Таким міфологічним обґрунтуванням усієї римської історії й є та концепція, яку використав Вергілій у своїй поемі. Він не був її винахідником, а лише свого роду реформатором, а головне — її талановитим виразником. Мотив прибуття Енея до Італії зустрічається ще у грецького лірика VI ст. до н. е. Стесихора. Римські епіки та історики теж не відставали в цьому від греків, і майже кожний із них віддавав данину цій легенді.

Основними джерелами міфів, з яких черпав сюжети Вергілій, вочевидь були перш за все «Іліада» й «Одіссея» Гомера, а також давньогрецький кікличний епос, зокрема троянський цикл, що примикав до «Іліади» й «Одіссеї». Нема сумніву, що Вергілій наслідував саме Гомера, він запозичує масу окремих слів, виразів і навіть цілих епізодів, відрізняючись від його простоти величезною психологічною складністю та нервозністю. Першу половину «Енеїди» цілком можна назвати наслідуванням «Одіссеї», другу ж — «Іліади».

Звернемося до головного героя поеми — Енея. Уже в «Іліаді» Гомера, а також в його гімнах до Афродіти Еней — виходець однієї з гілок троянського роду й найвідважніший воїн після Гектора, син троянця Анхіса

й Венери (Афродіти). Міф про Енея був відомий римлянам вже близько 500 р. до Р. Х. від етрусків. У V ст. він згадується в грецькій літературі як засновник Риму. Пізніше, виходячи з хронології, між діяннями Енея та заснуванням Риму було включено період правління династії албанських царів. Еней вважався міфічним родоначальником римлян, які у зв'язку з цим іноді звалися енеадами, зокрема, рід Юліїв, що бере свою назву від імені сина Енея Юла.

Але прослідкуємо за сюжетом, як саме міфи та легенди переплелися в тісній канві подій поеми.

Перші шість пісень поеми присвячені подорожуванням Енея від Трої до Італії, подальші шість — війнам Енея в Італії з місцевими племенами.

Перша пісня розповідає нам про морську бурю та переслідування Енея Юноною, яка є заступницею Дідони, а за римською міфологією, богинею шлюбу, материнства і жінок взагалі. Але Еней під захистом іншої богині — Венери, своєї матері. Прибувши до Карфагена, Еней зустрічає її царицю — Дідону. Її образ, характер, поведінку Вергілій будує, керуючись різними міфами про цей персонаж. За римською міфологією, вона — цариця, засновниця Карфагена, дочка царя Бона, вдова жерця Геракла Акербаса, якого вбив брат Дідони Пігмаліон, щоб захопити його багатства. За міфами, Дідона, захопивши скарби, зі своїми супутниками втекла до Африки й зупинилася коло фінікійської колонії Утіка. Місцевий берберський цар Ярба пожалував їй трохи землі — скільки займе шкура вола. Хитра Дідона, порізавши цю шкуру на вузькі смужки, обклала ними значний шматок землі й заснувала місто-фортецю Карфаген. Цитадель міста так і називалась: Бірса («шкура»).

Але повернімося до Енея. Дідона влаштувала бенкет, і на ньому Еней розповідає про загибель Трої. У його розповіді Вергілій поєднав легенди про дерев'яного коня, якого ахейці залишили біля воріт Трої з найкращими воїнами всередині, і про грецького шпигуна Синона, і про Лаокоона, якого вбили змії. Вергілій дуже вдало опрацював ці міфи, детально вималював події.

Тікаючи з Трої разом із сином та дружиною, Еней рятує свого хворого батька Анхіса. Тут Вергілій узяв міф про володарів зарданів, онука Ассарана, брат якого Ід був дідом троянського царя Пріама. Під чарами Зевса Афродіта закохалася в красеня Анхіса, від якого й народила нашого героя Енея. За те, що Анхіс розповів людям про кохання богині, він був уражений ударом блискавки й паралізований. Тому й не дивно, що Еней виніс його з палаючої Трої на спині.

Славнозвісним є епізод зустрічі Енея з Сивіллою та відвідання ними загробного світу. Приїхавши до Італії, Еней зустрічає в храмі Аполлона в Кумах Сивіллу. У грецькій міфології це — пророчиця, що в екстазі передбачає майбутнє (особливо нещастя). Первісно Сивілла (Сибілла) — власне ім'я однієї з провидиць. За традицією, першою Сивіллою, від якої отримали своє ім'я всі інші, була троянка, дочка Дардана й Несо.

Еней разом із Сивіллою спускаються до підземного царства, щоб дізнатися від померлого Анхіса пророцтво про майбутнє. Підземний світ у Вергілія зображений дуже детально. Тут переплітаються грецькі й римські міфи, легенди, а особливо їхні персонажі — різноманітні міфічні чудовиська, такі як Цербер, Титани, кентаври та інші. В Аїді ми бачимо пекельні ріки, через які душі померлих перевозить міфічний Харон.

Зображення Вергілієм пекла настільки образне, яскраве, цілісне, що захоплювало багатьох літературних митців різних епох. Одним із найяскравіших прикладів наслідування цього епізоду є пекло в «Божественній комедії» Данте, який у свої провідники вибрав саме Вергілія.

«Енеїда» не була закінчена Вергілієм, у ній немає зображення тих подій, що трапилися після війни троянців і рутулів.

Уся міфологія, однак, не подана в «Енеїді» повністю, бо заснування Риму віднесено до майбутнього й подаються тільки пророцтва.

Вергілій використав увесь арсенал греко-римської міфології, щоб створити пишні шати для нової влади. Але його безсумнівний талант зробив твір безсмертним, про що свідчать численні його наслідування, переклади, переспіви, незгасаючий інтерес до його творчості безмежної кількості шанувальників, бо він зробив дуже вагомий внесок як в античну, так і у світову літературу.

АЛЕГОРИЧНИЙ ЗМІСТ І ГУМАНІСТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ «БОЖЕСТВЕННОЇ КОМЕДІЇ» ДАНТЕ

«Божественна комедія» — найвидатніше творіння італійського поета Данте Аліг'єрі — увійшла в історію культури як найвище досягнення мистецтва Середньовіччя і водночас твір, що відобразив кризу світогляду цієї доби і неминучість нового гуманістичного світосприймання Відродження.

У творчості жодного з митців Середньовіччя не відобразились особливості цієї доби в історії людства так повно і яскраво, як у Данте. Саме його життя стало символом життя середньовічної людини-мислителя, людини-митця, що прагне справедливості. Через політичні пристрасті, що палали у рідній поетові Флоренції, Данте став вигнанцем. Майже двадцять років він прагнув повернутися на батьківщину, де був приречений на страту. За кілька років до смерті Данте уряд Флоренції оголосив амністію політичним вигнанцям, якщо вони зречуться своїх поглядів. Данте не погодився, і його вдруге прирекли на смерть, за життя поета цей вирок не скасували. Роки вигнання були найбільш плідними у творчості Данте, десять із них він віддав створенню «Божественної комедії».

Автор «Божественної комедії», Данте Аліг'єрі, прожив складне життя, сповнене великих пристрастей, страждань, геніальних творчих злетів.

Жанр «комедії» був популярний у Середньовіччі, так називали твір із сумним початком і щасливим кінцем, написаний народною мовою. Нащадки дали їй назву «божественна», маючи на увазі її художню досконалість і красу. Мета, яку ставив перед собою автор, — відвернути

людину від гріха. Це і є справжній сюжет «Комедії»: відкриття людиною всесвітньої гармонії через подолання гріховності, суспільного й політичного хаосу земного, матеріального світу. Цій меті підкоряється композиція твору. Він складається з трьох частин: «Пекло», «Чистилище», «Рай». Кожна частина має 33 пісні, і з першою вступною вся поема складається зі 100 пісень. У композиції поеми Данте використовує християнську символіку чисел. Число 3 найхарактерніше у християнській символіці, саме воно втілює гармонію. Цю ідею він розкриває не тільки в кількості частин, а й у будові вірша: «Комедія» написана тривіршами (терцинами).

Твір має алегоричний зміст: абстрактні поняття, думки автор виражає через конкретні образи й події. Сам образ поета має алегоричний характер, він символізує душу людини, яка шукає істини. Його мандри по пеклу і чистилищу треба розуміти як шлях до справжньої віри попри спокуси й випробування.

Уже початок «Комедії» розкриває неоднозначність змісту твору. Блукаючи в «темному лісі» і втративши надію знайти «просту дорогу», Данте намагається піднятися на гору, якою «кінчалася ота долина». Темний ліс — це і алегорія обставин життя самого Данте, і політична ситуація в Італії того часу тощо. Пагорб — царство гармонії і справедливості. Спочатку Данте здається, що піднятися в гору буде дуже легко, але йому зустрічаються різні перешкоди: пантера, що є алегорією зрадництва, лев — гордість і тиранія, вовчиця — жадоба і егоїзм. У пекло поета супроводжує Вергілій. Цей римський поет-язичник є алегорія розуму. Коли Данте спускається в пекло, задихається від сірчаного диму, не в змозі винести тих страждань, що побачив, його підтримує Вергілій (алегорія зрозуміла: у тяжких випробуваннях і стражданнях душу повинен підтримувати розум). Образ Беатріче символізує кохання, яке підносить людину, розкриває безмежну любов Бога до людей.

Гуманістичний пафос поеми полягає в тому, що Данте вперше в середньовічній літературі оцінює людину відповідно до її земного життя. 9 кіл пекла, які проходить поет, відбивають його ставлення до людських пристрастей. У першому колі він зустрічає нехрещених немовлят і славних язичників, вони не страждають, а тільки тужать, тому що в християнському світі їм немає місця в раю. У другому колі він бачить Паоло і Франческу, закоханих, які і в пеклі не хочуть розлучатися. Поет співчуває їм, і в цьому теж виявився гуманістичний пафос: середньовічна література не знала співчуття до грішників. В останньому, дев'ятому колі, поет бачить графа Уголіно, це політичний діяч, який зрадив своїх однодумців, за це, на думку Данте, він має покарання аж на самому дні пекла. Але навіть такий грішник викликає співчуття поета. За зраду Уголіно і його дітей заточили у Пізанську вежу, де вони померли страшною голодною смертю. Данте засуджує Уголіно-зрадника, але співчуває Уголіно-батьку.

Поема «Божественна комедія» глибоко національна, а Данте виступає як патріот Італії, але її значення ще в Середньовіччі вийшло за межі

національного, вона відобразила моральні здобутки свого часу й підготувала появу світогляду Відродження.

**«ТОРГУЄ ТОЙ ДРІБНИМИ ПОЧУТТЯМИ,
ХТО СЕРЦЕ ВСІМ НА ПОКАЗ ВІДКРИВА»**

(В. Шекспір)

Людські почуття... Дрібні вони чи високі, але вони керують людиною та її вчинками. Самі почуття дають духовну поживу людині, збагачують її чи принижують. Адже і велич людини вимірюється не зростом і статурою, а силою її почуттів. І навіть почуття власної значимості і людської гідності властиві, на жаль, не всім людям.

Але варто віддати належне епосі Відродження, яка збагатила людину такими шедеврами, які висвітили справжню силу людських почуттів.

Розглядаючи твори Вільяма Шекспіра, розумієш, якою глибиною думки керувався драматург, зображуючи людські почуття. Здається, що сам він міг проникнутися почуттями своїх героїв. І герої вони не за назвою, а через надзвичайну силу, яку їм дано автором. Але кожний персонаж Шекспіра сприймається у нерозривній єдності зі своєю епохою. Здається, що для трагедії «Ромео і Джульєта» було достатньо самих лише почуттів, але автор зобразив і місто-державу Верону, і протиборство сімей, і вуличні бої, і бали, і молодіжні вечірки.

Але герої Шекспіра, незалежно від місця і часу, — це його сучасники. Навіть образи античних персонажів несуть відбиток епохи Відродження. І цей відбиток проявляється саме у почуттях. Хоча корені конфліктів, в яких перебувають герої, є соціальними, проте трагедії цих героїв суто людські. Людська велич — у вічному протиріччі з людськими вадами і недоліками. Хіба що Макбета можна зарахувати до злодіїв, а всі останні — просто люди. Але важливо, що тягар, який лежить на душі у кожного персонажа, він несе по-своєму.

І нерідко сімейна драма стає драмою цілої держави. Це ми спостерігаємо і в «Гамлеті», і в «Королі Лірі». І людські пристрасті, які виникають у палаці короля Ліра, захоплюють усіх дійових осіб, не щадять ні батька, ні брата, ні сестри, ні чоловіка. Війна не на життя, а на смерть стирає і старечу сивину, і квітучу молодість.

Сутність людини, її місце в житті і її вага в суспільстві — ось у чому ця трагедія.

Справа в тому, що герої твору порушили закони, за якими відбуваються усі суспільні зв'язки, за якими діти підкоряються батькам, а батьки турбуються про них, за якими піддані підкоряються королю, а король турбується про них. У трагедії «Король Лір» батько виганяє з дому дочку, дві інші виганяють з дому батька, одна сестра труїть іншу, найменша дочка йде війною на власну батьківщину. Те саме відбувається і з підданими, де Глостер виганяє сина, а незаконний син катує батька. Але є у творі й інші почуття. Корделія не принижує своєї гідності підлабузництвом до батька, привселюдно зізнаючись йому у своїх почуттях, які вважає цілковито інтимними. І тому вона

залишається вигнанницею. Корделія, Едгар, Кент, королівський блазень — люди, сповнені розуміння, внутрішнього благородства і людських прав.

Два полярних світи, один — вигнанців, інший — багатства і влади, здобутих улесливою торгівлею почуттями Гонерилі, Регани, Корнуола і Едмонда.

Світ сильних і багатих не вибачає тим, хто повстає проти нього. А людина тільки ціною власного горя і власних випробувань приходиться до висновку, що немає нічого ціннішого за життя.

Іншими почуттями проймається Галілей із однойменної трагедії. Його почуття кровної помсти зливаються з глибокими роздумами про життя і смерть, добро і зло, силу і слабкість людини, боротьбу розуму і справедливості проти зла, що панує в світі. Але трагедія розкриває не лише долю принца Данії, а і долі інших персонажів, з якими він взаємодіє. Це знову ж таки представники двох ворожих таборів. Причому, і Гамлет, і другорядні персонажі виявляють себе в дії.

Кожне слово Гамлета б'є в точку і зриває маски. Цей твір Шекспіра вважається одним із кращих філософських творів у всій світовій літературі, а філософія ця виражається у боротьбі і переживанні героїв.

Так, як і в трагедії «Король Лір», влада в «Гамлеті» належить жалюгідній людині — королю Клавдію, який скоїв злочин — убив рідного брата, але він розпоряджається долями підданих. Поряд із ним його перший міністр Полоній. Ось хто торгує своїми почуттями, угідливо служачи спочатку одному королю, потім іншому. Характерними рисами Полонія є рабська угідливість і паскудство. Характерною рисою трагедії Шекспіра є те, що автор прирікає на загибель не лише негативних персонажів, а і сповнених найпрекрасніших гуманістичних рис. Але в цьому трагізм життя, який тільки підсилює віру автора в це життя і в людину.

ФІЛОСОФСЬКА ГЛИБИНА ТА ГУМАНІСТИЧНА НАСНАГА ТРАГЕДІЇ ШЕКСПІРА «ГАМЛЕТ»

Дослідники творчості Шекспіра стверджують, що в історії мистецтва немає іншого прикладу такої стійкої і тривалої популярності п'єси, ніж популярність шекспірівського «Гамлета». Майже триста років ця трагедія ставиться на сценах театрів усього світу. І кожне покоління, люди різних національностей шукають у ній відповіді на питання, що їх турбують. Секрет такого постійного інтересу до трагедії — у філософській глибині і гуманістичній насназі цього твору, в майстерності Шекспіра-драматурга, який втілює загальнолюдські проблеми в художні образи.

Образ Гамлета — центральний у трагедії Шекспіра. Вже на початку п'єси визначається головна мета цього героя — помста за вбивство батька. Відповідно середньовічним уявленням — це його обов'язок, але Гамлет — людина нового часу, він гуманіст, і жорстока помста суперечить його натурі. Щоб прийняти рішення, йому треба добре зважити, чи змінить що-небудь у світі смерть Клавдія. Навколо себе він бачить лише зраду і підступність (мати зрадила батька і вийшла заміж за його вбивцю,

Гамлета зраджують найвірніші друзі й допомагають убивці). Він розчарується навіть у своєму коханні й залишається самотнім.

Його роздуми про призначення людини набувають трагічного забарвлення (сцена на цвинтарі). Зло, вважає він, має чи не космічний характер, і людина — дуже слабка істота, щоб протидіяти йому. Події трагедії ніби підтверджують ці міркування героя: безвинно гине Офелія, а зло залишається непокараним. Гамлет не може змиритися з цим, але й не знаходить у собі сил протидіяти. Якщо він стане вбивцею, то перейде на сторону зла і тим посилить його.

Шекспір дає Гамлету кілька можливостей вбити Клавдія: Гамлет бачить, як король на самоті молиться, і йому випадає слухна нагода. Та герої не робить рішучого кроку. В молитві Клавдій спокутує свої гріхи, смерть у таку хвилину сприймалась сучасниками Шекспіра як прощення гріхів, а душа людини, вважалось, відлітала в рай. Убити в таку мить Клавдія означало простити йому заподіяне зло. Саме цього Гамлет і не може зробити. На наших очах герой переживає складну боротьбу між почуттям обов'язку і власними переконаннями, ця боротьба приводить до сумного висновку: весь світ — тюрма, де немає місця людським чеснотам, де кожна людина приречена на самотність.

Монологи Гамлета розкривають внутрішню боротьбу, яку веде з собою герой. Він постійно дорікає собі у бездіяльності, намагається зрозуміти, чи спроможний він взагалі на будь-яку дію. Він навіть думає про самогубство, але й тут роздуми про те, чи не чекають на нього такі ж проблеми в потойбічному світі, зупиняють його («Бути чи не бути?»). Обов'язок наказує йому «бути» і діяти. Шекспір показує послідовний розвиток характеру Гамлета. У фіналі трагедії вбивцю короля покарано, але сталося це внаслідок збігу обставин, а не з волі героя.

Гамлет не випадково удає божевільного: зрозуміти те, що зрозумів Гамлет, і не збожеволіти може лише дуже сильна людина.

Сила цього образу не в тому, які дії він робить, а в тому, що він відчуває і примушує переживати читачів. Чому людина не може досягти щастя і гармонії, в чому сенс людського життя, чи можна побороти зло — ось лише основні філософські проблеми, що порушує Шекспір у своїй трагедії. Він не дає на них остаточної відповіді, напевне, це і неможливо. Але його віра в людину, в її можливість творити добро, протистояти злу — шлях до відповіді на них.

СОНЕТИ — ЦЕ КЛЮЧ, КОТРИМ ШЕКСПІР ВІДКРИВ СВОЄ СЕРЦЕ

(У. Вордсворт)

...Образ твій, немов із міді литий,
У вічність перейде.

(55 сонет)

«Сонети — це ключ, котрим Шекспір відкрив своє серце». Гм! Хоч це й не входить у правила написання твору, хочу зразу не погодитись із

висловом У. Вордсворта. Сонети Шекспіра були, є і залишаються великою таїною поета — його серця, його кохання, його життя. І таїна ця не тільки в тому, кому були присвячені безсмертні поетичні рядки, хто ця «смаглява леді» і «юнак блакитноокий». Можливо, і знайдуть вчені справжніх прототипів — адже чим далі від епохи, тим простіше це встановити (іронізую, вибачте). Але таїна в тому, чому сонети Шекспіра приваблюють нас, людей ХХІ століття? Значить, про справжнє, чисте, загальнолюдське писав творець, коли і зараз це так хвилює. Значить, зумів прокласти стежинку від свого до нашого серця. Спробую пошукати ключ...

Шекспір почав писати сонети у ранній період своєї творчості — перший період, який прийнято називати оптимістичним.

Шекспір бував частим гостем у замку графа Саутгемптона. Тут чарували око картини Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело, линула музика італійських композиторів, звучали сонети великого флорентійця Петрарки. Душа прагла чогось високого і прекрасного — чому ж не випробувати себе у жанрі сонета, адже в чотирнадцяти рядках цього вірша може вміститися всесвіт!

Шекспір не терпів манірних писань, йому не подобалося, коли поети оспівували штучне кохання і красу: адже поряд існувало земне, реальне прекрасне. Спочатку Шекспір писав сонети, які читав тільки найближчим друзям, тому вони довго не друкувалися.

Дві основні теми розвиває Шекспір у своїх сонетах: тему дружби і тему кохання.

Не хотілося б вдаватися до ключів, які відкриють дверцята з відповіддю: хто ті люди, про яких пише Шекспір, чи існували конкретні особи, чи це витвір фантазії поета?

Хочеться взяти ключ від інших таємничих дверей: «Що є для Шекспіра дружба і кохання? Яким потрібно бути, коли кохаєш і коли дружиш?», коли ти «зневажений і долею, і людьми»?

Як радісно читати, що дружба — це найбільший дарунок долі. І я вигукую вслід за Шекспіром:

Я промінять ніколи б не хотів
Твою любов на славу королів.

Ці кінцеві рядки 29-го сонета потрібно знати кожному, хто хоче бути справжнім другом!

Ліричний герой сонетів вміє бути благородним: його найкращий друг забрав у нього кохану, але він не сердиться (хіба що трохи побурчав), він уміє прощати. Його любов — «це зірка провідна» (сонет 116), «розлуки час — зимою був мені...» (сонет 97). Шекспір постійно намагається бути правдивим, навіть у коханні він не перебільшує своїх почуттів:

Мою любов хвалити не годиться,—
Вона не крам, що продають в крамницях.

(Сонет 21)

Спочатку дивує своїм змістом сонет 130 — здається, що Шекспір не хоче гарного слова сказати про жіночу красу.

Але знайдено ключ! Кохана — це справжня земна жінка, вона така, як і будь-хто, але вона кохана, тому наймиліша від усіх красунь. Можливо, це непоетично:

...не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа,

але «смаглява леді» прекрасна своєю природною красою!

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

Прошли віки, змінилися люди, стали іншими смаки й ідеали, а сонети Шекспіра хвилюють і досі. Бо вічними є щирість людських почуттів, справжня дружба і щире кохання. Це і є, певно, той ключ, яким можна відчинити двері, за якими живе «вічна таїна» сонетів Шекспіра.

ГАМЛЕТ — ІДЕАЛЬНИЙ ГЕРОЙ СВОГО ЧАСУ

Людиною він був увесь, в усьому.
На нього схожих вже я не побачу,

— ці слова Гамлета про свого батька короля можна було б взяти епіграфом і до розмови про Гамлета, принца Датського.

Перед нами пройшло все життя Гамлета. Хоча трагедія охоплює декілька місяців, але це був період справжнього перетворення героя з хлопчика, який ніколи не стикався з буденною чорнотою життя, на мислителя, філософа, готового до дій юнака.

Декілька штрихів Шекспір подає для змалювання того, яким Гамлет був до того, як виникли у його житті складні питання.

Гамлет був принцем Датським, спадкоємцем королівського трону. Мав нічим не затьмарене життя, навчався у найкращому Віттенберзькому університеті, який був символом вільної думки, «синонімом духовної реформації XVI століття».

Гамлет не тільки був знайомий із науковою думкою свого часу, він добре знав літературу, мистецтво, сам писав вірші, знав правила сценічного дійства. Як справжня людина свого часу, Гамлет володіє і мечем.

Гамлет — справжній гуманіст, він добре розумів недоліки свого часу і міг би бути мудрим правителем.

Як син свого батька, Гамлет має помститися за честь родини, вбити Клавдія, який не тільки отруїв брата-короля, а й винен у гріху «кровозмішання». Братовбивця плодить навкруги себе саме зло. Біда Гамлета у тому, що він не хоче бути продовжувачем зла — адже, щоб викоринити зло, Гамлетові доведеться застосувати те саме зло. Йому важко ступити на такий шлях. Героя роздирає роздвоєність: дух батька закликає до помсти, внутрішній же голос зупиняє «дію зла». Гамлет намагається вивести зло, як то кажуть, «на чисту воду». Для цього і влаштує він виставу:

«П'єса — це петля, Вона сумління вловить короля». Гамлет сподівався, що король і сам тепер зізнається у скоєнім злочині. Він і зізнається, але сам-на-сам, тільки у монолозі з собою. Гамлет втрачає слухний момент і дає можливість виграти королю, який плете проти нього нові сіті зла.

Гамлет уміє бути рішучим — вбиває ж він Полонія, думаючи, що то король; відправляє холоднокрівно на смерть Гільденстерна і Розенкранца, з гіркою іронією зазначаючи, що «Життя для людини — це промовить: «Раз». Чому ж Гамлет так довго не наважується помститися Клавдієві, покарати його?

Не тільки про відплату за особисту кривду чи тільки помсту за вбитого батька думає Гамлет — душу його ятрать роздуми про необхідність битви зі світовим злом:

Звихнувся час... О доле зла моя!
Чому його направить мушу я?

Гамлет бере на себе відповідальність за світове зло, хоче встановити «зв'язок часів», відновити рівновагу добра і зла. Але він безсилий перед світом неправди. Гамлет вірить у силу правди, він заповідає Горацію сказати про нього «повість» людям. Значить, він усвідомлює, що побороти зло дано ще не йому, він має тільки прокласти шлях до «логова» зла.

Хай буду я жорстоким — та не звіром,
Хай раниць гостре слово — не кинджал,—

так думає іноді Гамлет.

Він — людина своєї епохи, яка несе в собі її роздвоєність. З одного боку, Гамлет розуміє, що людина — вінець усього живого, окраса природи; з іншого — переконується, що людина недалеко пішла від тварини, вона звичайний «прах», «глина». Гамлет переконаний, що потойбічного світу не існує і в той же час пересвідчується у протилежному: слова Привида є правдою. Гамлет може діяти і діє, але його роздирають сумління і сумніви, він готовий до помсти і бездіє; він не може зважитися на одне вбивство, а його поведінка спричиняє загибель тих людей, які не мали б бути покарані.

Певно, Гамлет «сам себе перехитрив»: занадто багато говорить, роздумує, робить усе, крім головного. Людина — це прекрасне, досконале створіння. Ці переконання людини своєї епохи зіткнулися зі старим способом життя, в якому усі засоби прекрасні для досягнення своєї мети, у якому діють закони негуманні, жорстокі, звірині. У боротьбі з макіавелістами Гамлет загинув. Він схожий на Дон Кіхота, який теж вийшов на боротьбу з цілим світом.

Такі герої гинуть... Гинуть фізично. Але духовно живуть вічно. Тривожать думки людей, спонукають їх до пошуків сенсу життя. Завдяки таким, як Гамлет, людина залишається людиною, істотою досконалою — «homo sapiens» перебуває у постійному пошукові істини, вирішуючи питання з питань: «Бути чи не бути?».

ВІЧНІСТЬ ПРОБЛЕМ ТРАГЕДІЇ «ГАМЛЕТ», АБО ЧИМ БЛИЗЬКИЙ ГАМЛЕТ СУЧАСНІЙ ЛЮДИНІ?

У трагедії Шекспіра «Гамлет» відтворене життя епохи Відродження. Гамлет — людина свого часу, тому не завжди його розуміє нинішній читач. У той же час Гамлет поза часом, бо проблеми, які він вирішує, — вічні, вони хвилювали різних людей у різні часи. Певно, від появи на цьому світі першої людини виникло питання про добро і зло. Між цими двома поняттями іде вічна боротьба. Людині ж випало на долю вибирати між добром і злом. Комусь вдається врівноважити їх, знайти «золоту середину», хтось постійно змінює свою позицію, бо ніяк не зрозуміє, що ж справді є зло, а що — добро. Так і Гамлет, адже і він казав, що викоринити зло можна тільки злом, і ще: «Щоб бути добрим — мушу бути лютим».

Гамлет проходить шлях духовного самопізнання, шлях зростання, внутрішнього змузнення. Йому непросто покинути світ рожевих дитячих мрій, у полоні яких він жив, і сприйняти життя таким, яким воно є насправді. У Гамлета була любляча сім'я, він отримував у житті все найкраще. І от настає кінець казки. Чарівний світ приємних мрій і сюрпризів скінчився — перед Гамлетом постало справжнє життя в усій своїй неприкритій чорноті. Він утрачає рідного батька, замість трону має інший спадок — улесливого дядька-вбивцю; навіть матір тепер він побачив зовсім іншою: здатною на зраду, зраду пам'яті батька і честі родини. Гамлетові дуже важко. Як бути? Чи прийняти світ таким, яким він є, чи стати на бій зі злом? Чи жити за загальними правилами і робити вигляд, що все гаразд, чи назвати все своїми іменами? Гамлет знає, як має бути в ідеалі, він прагне ідеалу. В одному з монологів принц каже, що людина — найдорогоцінніший скарб, «вінець природи». Хто ж, як не людина, має бути найбільш добродесним, високопорядним, благородним?

Гамлет із болем у душі переконується, що більшість людей — не такі вже й високогуманні особистості, тому у розпачі вигукує:

Хіба ж людина той, хто їжу й сон
Вважає головним? Лише тварина.

На кладовищі, коли Гамлет тримає череп «бідного Йорика», ми ніби разом із ним прозріваємо: усі ми тлінні: хто був великим і хто був малим — усі станем прахом:

Великий Цезар вмер — і глина він.
Дірки, можливо, затикають ним.

Ця проблема знову ж таки має два аспекти — оптимістичний і песимістичний. Гамлет у печалі, тому в усьому знаходить трагічність.

Я вважаю, що крім праху, людина залишає по собі пам'ять, добрі справи, залишає нащадків, які будуть пам'ятати про неї і, може, пом'януть, як казав Т. Шевченко, «незлим тихим словом».

Не тільки ж «замазкою для стін від холодів» залишилися Цезар, Александр Македонський, Вільям Шекспір. Нашадки шанують їхні справи,

дорожать їхніми іменами. Але слова Гамлета ніби примушують кожного замислитися, чим же залишиться він у пам'яті якщо не нащадків, то хоча б своїх рідних. Це філософське питання вічне і в той же час близьке людині, в які часи вона б не жила.

Гамлет стає свідком і учасником людської трагедії: йому одному відкривається те, чого не помічають інші,— занепадає мораль, руйнується поняття честі й обов'язку, втрачаються ідеали добра і правди. Як і заради чого жити людині в цьому світі?

Що благородніше? Коритись долі
І біль від гострих стріл її терпіти.
А чи, зіткнувшись в чарці з морем лиха,
Покласти край йому?

«Бути чи не бути» означає «Як жити?», «В ім'я чого жити?». І це питання належить до розряду вічних. І відповідь на нього шукає кожен для себе. Тут не може бути готових рецептів, вказівок, довідників. Комуś ці питання вирішити простіше, комуś складніше, а комуś вони і в голову не приходять. Ці питання близькі тим, хто вміє замислюватись, хто намагається не просто жити «день до вечора»...

Протягом трагедії Гамлет ніби зростає, мужніє, він пізнає мудрість життя і його непрості закони. Гамлет гине. Але він гине не через свою слабкість чи помилки, а через свою інтелігентність, добропорядність. Намагаючись вивести на чисту воду зло, гине сам і гинуть навколо нього люди. «Підгнило щось у королівстві Датській». Можливо, це засіб вилікувати його — знищити до тла. Але це навряд чи можливо — влада змінилася, а народ і ті, хто ближчі до влади, залишилися ті самі. Такі як Озрики — «комахи» — завжди будуть плести сіті підлесництва, брехні і зради. І це теж вічно актуальна проблема.

У трагедії вражає те, що доходиш висновку: людина — підле створіння. Якщо такі люди, які мають бути мудрішими, кращими, не можуть цивілізовано вирішити питання, то чого ж чекати від неосвіченого, невихованого простолюду? Так і хочеться сказати словами сучасної реклами: «Якщо влада не може допомогти людині...».

Але я вірю, що людина — «найдовершеніше з творинь», вона справді «дією подібна до ангела», і коли намагатись робити тільки світлі діла, не допускати в серці «чорних плям», то можна досягти багато чого. Стати справжньою людиною: ЛЮДИНОЮ! Я вірю — значить так і буде!

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМЕДІЇ МОЛЬЄРА «МЩАНИН-ШЛЯХТИЧ»

У творах видатного французького комедіографа Мольєра відбилися проблеми й естетичні пошуки його часу, а його доля відобразила становище письменника в суспільному житті Франції XVII століття.

В історію світової літератури Мольєр увійшов як засновник «високої комедії». Незважаючи на класицистичні правила, дотримання яких було обов'язковим для драматургів його часу, Мольєр створив художньо

досконалі комедії з напруженим сюжетом і цікавими характерами. В основі сюжетів його комедій лежить конфлікт, відомий класицистам, — протистояння пристрастей здоровому глузду. В основі комізму — невідповідність реальних подій тому, як вони сприймаються персонажами. Цю загальну комічну настанову Мольєр насичує історично достовірними персонажами, розкриває найбільш типові характери.

Як митець свого часу Мольєр добре розумів, чого потребує публіка, і створював п'єси, які користувалися неабиякою популярністю. Але талант його полягає в тому, що, розважаючи глядача, він його виховує, наводить до моральних цінностей. Імена багатьох його персонажів стали загальними й означають людину, якій притаманні ті чи інші риси.

Яскравий образ створює Мольєр у комедії «Міщанин-шляхтич». Головний герой Журден має все, чого може бажати людина: сім'ю, гроші, здоров'я. Та Журдену заманулося вибитися у шляхтичі. Це стає його маніакальною ідеєю, яка завдає чимало клопоту його родині, але подобається цілій купі шарлатанів, що годуються біля нього та потішаються над ним: перукарі, шевці, «учителі» етикету. Користується примхою Журдена й аристократ Дорант. Він знає, що Журден закоханий у шляхетну Дорімену, з якою він і сам не проти побратися. Дорант приводить Дорімену в дім Журдена, де їх чекає розкішний обід. Від свого імені він дарує красуні коштовності, які передав йому для Дорімени Журден. Виникає комічна ситуація, герої говорять, не розуміючи один одного, кожен про своє: Дорімена думає, що коштовності дарував Дорант, і обурюється, коли Журден применшує їх цінність, бажаючи виглядати скромним в очах своєї обранки. Бажання стати шляхтичем позбавляє Журдена залишків здорового глузду: він не дає згоди на шлюб своєї дочки Люсіль із Клеонтом тільки тому, що той не шляхтич. Але дотепний слуга Клеонта знаходить вихід. Він переодягає свого господаря турецьким пашею, сватає за нього Люсіль, а для Журдена влаштовує «посвячення у муфтії». Комедія завершується справжнім святом веселощів. Усі герої одержують те, до чого прагнули: три пари закоханих з'єднуються (Клеонт і Люсіль, Дорант і Дорімена, Ков'ель і Ніколь), а Журден стає, хоча і химерним, але шляхтичем.

Мольєра справедливо називали автором «високої комедії». «Міщанин-шляхтич» — яскравий доказ цього. За смішними подіями комедії ховаються серйозні висновки, а комічні образи стають сатиричними. Поведінка Журдена, Доранта обумовлена їх становищем у суспільстві. Журден прагне стати шляхтичем, щоб довести всім і собі свою значимість. Але Мольєр показує, що людину треба цінувати такою, якою вона є, що кожен повинен робити в житті свою справу. Дорант — аристократ, але нічого, крім титулу, у нього немає: ні грошей (їх він бере у борг у Журдена), ні аристократичних, піднесених почуттів. Він використовує Журдена, щоб справити на Дорімену враження багатія. Маркіза ж дає згоду на шлюб тому, що вважає Доранта дійсно тим, за кого той себе видає. Її розчарування автор мудро виніс за межі комедії.

У комедіях Мольєра здоровий глузд перемагає, та він не є запорукою моральності людини. На прикладі негативних персонажів автор показує, що підступна, лицемірна людина може бути розумною, та перемагають завжди людські чесноти.

НАД ЧИМ СМІЄТЬСЯ МОЛЬЄР У КОМЕДІЇ «МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ»?

«Міщанин-шляхтич» — не єдина п'єса Мольєра, в якій він висміює шляхту. Починаючи з перших своїх творів Жан-Батист Поклен (сценічне ім'я — Мольєр) спирався на народну творчість, народний гумор. І невідомо, чи став би він великим драматургом, якби не п'ятнадцятирічна школа життя, яку він пройшов під час подорожування з бродячим театром. Але не слід відкидати і ролі прекрасної освіти, одержаної ним у Клермонському колежі, що дало змогу увійти у найвищі суспільні кола і бути обізнаним в усіх сферах громадського життя. Як виходець із буржуазного середовища, Мольєр залишав за собою право висміювати його негативні риси, а як людина освічена, він здобув право на висміювання вад дворянських кіл.

«Міщанин-шляхтич» — одна з найкращих п'єс драматурга. У цьому творі сатиру автора і направлено на два суспільні класи.

Зображуючи довірливого і доброзичливого купця Журдена, автор гнівно засуджує його прагнення будь-яким шляхом набути дворянських манер. Хоча Журден і наймає собі різних учителів, які навчають його манерам, танцям, музиці, проте залишається недолугим, пихатим і грубим.

Але не менш недолугими виступають і найняті героєм учителі. Вони зводять сварку через дрібниці, не порозумівшись, яка ж з наук найважливіша.

Але з перших же сторінок п'єси ми знайомимось з кмітливими представниками трудового народу. Помічники портного, зрозумівши пихатість Журдена, відкрито видурюють гроші, лестячи йому. А якою веселою і щирою показано служницю Ніколь, яка відверто сміється над своїм господарем.

Розсудлива дружина Журдена не тільки не підтримує свого чоловіка, а й намагається навести його на розум: «А мені так совісно дивитись, яку ти моду завів. Власної оселі не пізнати. Можна подумати, що в нас щоденно свято: з самого ранку, тільки й знай, грають на скрипках, пісні співають, — сусідам і тим спокою немає».

Але найгостріше перо сатири Мольєр направив на викриття паразитуючої знаті. Авантюрист Дорант не має нічого, крім графського титулу, і намагається обібрати багатого купця Журдена. Дорант виманює у купця діамант для своєї подруги маркізи Дорімени, господарює в домі Журдена, замовляючи розкішні обіди для Дорімени: «Дорант! Що я бачу? Та це ж справжній банкет!».

Мольєр показав жалюгідність аристократії. І тому ще з більшим сарказмом виявляється устремління до неї багатого суконщика Журдена. Його поведінка є антинародною, хоча сам він є вихідцем із народних кіл.

Тож відчуження від свого класу, прагнення до завуалювання власних негативних рис є неприродним для нормальної людини.

Талант Мольєра виявився не лише у написанні низки сатиричних творів, а й у створенні комедії балету. Цей жанр був розвинутий ним для придворних урочистостей. Але геній драматурга виявився у поєднанні двох мистецьких жанрів для показу важливих суспільних проблем свого часу.

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ КЛАСИЦИСТИЧНОЇ ДРАМИ

Класицизм як художня система склався в XVII столітті й охоплював не лише літературу, а й інші види мистецтва: живопис, скульптуру, архітектуру, музику. Назву класицизм ввели в ужиток на початку XIX століття, підкреслюючи, що митці цього напрямку наслідували античну «класику», брали її за взірця.

Класицизм — перша художня система, яка усвідомлювалася саме як система зі своєю метою й зі своїми правилами. Мета класицистичного мистецтва — створити художні твори за законами гармонії і логіки, тому митці цього напрямку виробляють певні правила, дотримання яких було обов'язковим.

Найбільшого розвитку класицизм досяг у Франції, де у XVII столітті починає складатися абсолютна монархія, і мистецтво, яке підкоряється правилам, влаштовує абсолютистів, стає часткою державної ідеології. Невипадково французький король Луї XIV вважався покровителем мистецтва, а за часів його батька було створено Французьку Академію, діячі якої критикували ті твори, що не відповідали державним завданням.

Художні принципи класицизму виклав Н. Буало у поемі «Мистецтво поетичне». У його творі відбилась ідеальне уявлення про розумну й справедливу владу освіченого монарха. Ідеал прекрасного, що відстоює Буало, пов'язаний у першу чергу з античним мистецтвом, особливо часів Римської імперії, коли у творах переважали громадянські, героїчні і патріотичні мотиви.

Утілюючи ці принципи в конкретні драматичні твори, драматурги уникали змішування трагічного і комічного, великого і низького.

Усе це й зумовило тематичну та художню своєрідність класицистичної літератури, драми зокрема. Драматичні жанри поділяються на «високі» (в яких ідеться про благородні, високі почуття, сюжети взяті з античної літератури, героїчного епосу або Старого Заповіту) і «низькі» (твори про сучасність, повсякденність). До «високих» жанрів належала трагедія, до «низьких» — комедія.

Обов'язковим для драматургів було правило «трьох єдностей». На думку класицистів, це правило допомагало зробити драматичний твір більш вірогідним. Перша — єдність часу: дія драматичного твору обмежується в часі, всі події повинні відбуватися протягом одного дня, як вважалося, це створювало у глядача відчуття вірогідності. З цією ж метою

драматурги дотримувались і єдності місця: всі події повинні відбуватися в одному місці (глядач не покидає приміщення театру протягом вистави, тому він не повірить, що герої могли дістатися з одного місця в інше). Третя важлива вимога — єдність дії, що передбачало взаємозв'язок усіх героїв, а всі сюжетні лінії пов'язувалися з однією подією. Ці правила мали свої позитивні і негативні сторони. Правила обмежували драматургів у розробці сюжету, кількості сюжетних ліній, але давали можливість зображувати не зовнішні події, а внутрішній світ персонажів.

І сьогодні глядачів хвилюють образи, що створили видатні драматурги класицизму. У трагедіях «Сід» П. Корнеля, «Британік», «Федра» Ж. Расіна відбився конфлікт між людською гідністю, високим моральним обов'язком та пристрастями. Художня досконалість комедій Ж. Б. Мольєра привернула увагу сучасників до проблем народного життя. Невипадково Мольєра вважають засновником жанру «високої комедії». Завдяки художнім досягненням класицистів у розробці характерів комедії Мольєра засяяли яскравими персонажами: міщанин-шляхтич, Тартюф, Мізантроп.

ВИСОКА ТРАГЕДІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ КЛАСИЦИЗМУ

Класицизм сформувався у Франції і звідти поширився у країни Європи. Історичним ґрунтом класицизму був абсолютизм, в якому люди того часу бачили запоруку миру, злагоди.

Державу більшість митців того часу сприймала як втілення розуму нації. Тому служіння державі та її символу — королю — стає для багатьох письменників виконанням громадянського обов'язку, що лежить вище за особисті інтереси.

Провідним жанром літератури класицизму стає трагедія. По-перше, тому, що вона давала змогу поставити проблеми, які хвилювали сучасників: громадянський обов'язок і особисті інтереси, розум, обов'язок і почуття, пристрасті. По-друге, театр відіграв важливу роль у формуванні суспільної думки, виставу дивилася велика кількість людей, ідея талановитої п'єси могла захопити глядача. Невипадково дія трагедій, за правилами класицистів, повинна була розгортатися в давні часи, в далекій країні, щоб конкретне життя, знайоме глядачам, не заважало їм сприймати ідею твору.

Найвищого розвитку класицистична трагедія досягла у творчості французьких драматургів П'єра Корнеля і Жана Расіна. Вони зосередили свою увагу на розкритті складних моральних проблем. Основою формування особистості вони вважали заповіді Біблії, проте життя часто висуває проблеми, вирішити які мусить лише сама людина. Основний конфлікт, який розглядають класицистичні драматурги, — це конфлікт між пристрастями і розумом, здоровим глуздом, обов'язком.

П'єр Корнель у трагедії «Сід» розкриває конфлікт між почуттями й обов'язком. Родріго Сід і Хімена кохають один одного, але герой, захища-

ючи честь свого батька, вбиває батька коханої. Драматург показує складний внутрішній світ героїні, яка відповідно до родинного обов'язку повинна ненавидіти Родріго, але вона не може зректись кохання. Конфлікт героїні Корнель вирішує за допомогою традиційного на той час прийому: тільки втручання короля, його дозвіл звільняють Хімену від необхідності помсти. Але Корнель показує, що такий складний конфлікт не може бути вирішений механічно, вольовим рішенням короля. Протириччя в душі Хімени продовжують жити. Саме за це Французька Академія засудила цю п'єсу Корнеля.

У трагедії Расіна «Федра» теж розкривається конфлікт між почуттями й обов'язком. Федра, жінка царя Тесея, кохає свого пасинка Іпполіта, а той, у свою чергу, полонянку Арікію. Цар Тесеєм залишає свою родину й бере участь у військовому поході, невдовзі приходить звістка про його загибель. Тепер Федра може освідчитись Іпполіту. Але той розкриває таємницю свого кохання й сподівається, що після смерті батька він зможе одружитися з полонянкою. Та несподівано повертається цар Тесеєм. Моральна проблема, яка стоїть перед героями, потребує вирішення: герої не хочуть брехати царю, чоловіку, батькові, але правди сказати не можуть. Душа Федри — це справжнє бойовище для боротьби почуття і обов'язку, нарешті вона не витримує й розповідає правду, що і призводить до трагічного фіналу: всі герої гинуть.

Трагедія класицизму відкрила нові можливості театрального мистецтва зосередити увагу глядачів на внутрішньому світі героїв.

ЩО ВИСМЮЄ МОЛЬЄР?

(За комедією «Міщанин-шляхтич»)

Сміх — гостра зброя письменників у боротьбі з різними людськими пороками: лицемірством і плазуванням, гонористістю та пихатістю, зажерливістю, скупістю, підлабузництвом... Китайський філософ Конфуцій сказав: «Скаржитися на неприємну річ — це подвоювати зло, сміятися з неї — це нищити його». А французький письменник Франсуа Рабле у передмові до свого роману «Гаргантюа і Пантагрюель» писав: «...правду часом пишуть жартома. Пориватиме тебе на сміх — смійся собі на здоров'я!». Ці слова Ф. Рабле можна віднести і до комедії «Міщанин-шляхтич» Мольєра. Понад 300 років ця комедія не сходить зі світової сцени. Людство читає цю геніальну п'єсу, сміється, обговорює... Що викликає сміх у комедії Мольєра? Сміх викликає бажання головного героя комедії пана Журдена вибитися у шляхтичі.

Пан Журден розбагатів на торгівлі тканинами. Цією ж справою займався і його батько. Його дружина, пані Журден, також дочка купця. Однак новобогатко соромиться свого походження і робить усе можливе, щоб навчитися хороших манер, здобути освіту і близько зійтися з представниками вищого світу.

Бажання стати шляхетним дворянином засліплює розум пана Журдена. Він наймає цілу купу учителів, намагається бути схожим на дворян в одязі, звичках, манерах.

Очманілий пан Журден не помічає, що оточуючі глузують, а іноді навіть і знущаються з нього. Кожний із чотирьох учителів переконує пана Журдена в необхідності вивчення саме його предмета. Недоброчесний учитель музики визнає, що Журден є тією людиною, гаманець якої може стати легкою здобиччю. «Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — удавати із себе галантного шляхтича — просто скарб для нас!» — стверджує він.

Уже з перших хвилин комедії Журден надзвичайно комічний. Він викликає лакеїв для того, щоб продемонструвати, що вони в нього є, і не знає, як з ними поводитися.

Пан Журден хоче одягатися так, як одягається «все вельможне панство». Костюм, химерний і недоладний, який пошив пану Журдену кравець, викликає в учителів улесливе схвалення, а в дружини та служниці — насмішки.

Зрештою, Журден непогана людина, чесний купець, але з дещо хибним уявленням про своє місце в житті.

Бажання стати шляхтичем позбавляє Журдена залишків здорового глузду: він не дає згоди на шлюб своєї дочки Люсіль із Клеонтом тільки тому, що той не шляхтич. Але дотепний слуга Клеонта Ков'єль знаходить вихід. Він переодягає свого господаря турецьким пашею, сватає за нього Люсіль, а для Журдена влаштовує «посвячення у муфтії». Журден стає, хоча й химерним, але шляхтичем.

Отже, Мольєр сміється і над людськими вадами, і над характеристиками, і над умовами, що ці характери виплекали. Коли ми дивимося або читаємо комедію «Міщанин-шляхтич», то не переймаємося тим, що Журден хотів стати аристократом, для нас це вже не актуально. Нас смішить показ прагнення людини удавати не того, ким він є насправді. Драматург стверджує, що людина повинна бути собою, виховувати в собі почуття гідності та ні перед ким не плазувати.

УЧИТЕЛІ ПАНА ЖУРДЕНА. ЯКИМИ Я ЇХ БАЧУ?

(За комедією Мольєра «Міщанин-шляхтич»)

Триста днів на рік ми проводимо у школі, і кожного дня по 5—6 годин поруч із нами люди, які терплять наші пустощі, грубість, несправедливість.

Учитель! І відразу бачиш перед очима людину, яка схилилася над учнівськими зошитами. Для того щоб провести урок та розказати нам навіть щось просте, учитель повинен багато знати, багато читати, усе життя вчитися, працювати над собою.

Я думаю, у житті кожного з нас був справжній учитель, для якого головне — дати знання своїм учням. Тому і вдячні ми саме тим учителям, які бажають нам добра, борються з нами за те, щоб ми отримали знання.

А які ж учителі були в головного героя комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич» пана Журдена? Що було головним для них?

Пан Журден — міщанин, він прагне стати шляхетним дворянином. Для цього він і вчиться, наймає учителів музики, танців, філософії,

фехтування. У тому, що людина хоче здобути освіту, немає нічого поганого. Коли ми читаємо сцени навчання Журдена, бачимо, що герой «нічогосінько не тямить», але з іншого боку, Журден хоче вчитися, навіть шкодує, що його батьки не дали йому справжньої освіти. Журден «...з радістю б дозволив відшмагати себе отут при всіх..., аби тільки знати все те, чого вчать у школі».

Як же учителі пана Журдена ставляться до його бажання вчитися? Учителі знають справжню ціну пану Журдену:

Учитель музики. Він справді нічогосінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше.

...Розуміння мистецтва в нього в гаманці, а похвала його — червінці, і цей міщанин-неук, як бачите, платить нам далеко краще.

Тобто, головне для учителів те, що Журден має гроші, його гаманець — легка здобич для них.

А чого можуть навчити учителі, які дбають не про знання, а тільки про гроші? Ті науки, яких учать Журдена учителі, навряд чи йому знадобляться. Я б не хотіла вчитися в таких учителів, як у пана Журдена.

ФАНТАСТИЧНЕ ТА РЕАЛЬНЕ В БАЛАДІ

Й. В. ГЕТЕ «ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ»

Здавна люди схилилися перед явищами природи, відчували забобонний страх перед ворожими її виявами. Балада Й. В. Гете «Вільшаний король» написана в романтичному стилі за мотивами народної пісні.

Батько везе хворого сина через ліс, а тому вважається, що дитину кличе Вільшаний король, або Лісовий король. Хлопчик марить, і туман йому видається страшним бороданем, який пропонує піти з ним на узбережжя в сади погратися. Шепіт листя нагадує хворому вмовляння підступного короля, а верби «в імлі нічній» — королівнами, що «до пісні й танцю в полі зійшлись».

Хвороба мучить малого, тисне, а йому здається, що то «лісовий» демон «хапає і мучить, злий!»

Балада, відповідно до жанру, закінчується трагічно. Батько приїхав додому, але «син покинув навіки світ».

Вітер, туман, ніч, вільха та верба символізують у творі ворожі до людини сили, а діалог між батьком і сином роблять його напруженим, драматичним. На жаль, людина не всесильна і не може інколи допомогти своєму ближньому, тому викликає глибоке співчуття.

Так фантастичні уявлення переплелися з реальними подіями та уявою поета і втілилися у чудовій баладі.

СУТЬ ПРОТИСТОЯННЯ ФАУСТА І МЕФІСТОФЕЛЯ

У ТРАГЕДІЇ Й. В. ГЕТЕ «ФАУСТ»

Творчість Йоганна Вольфганга Гете — найвище досягнення світової літератури Просвітництва, своєрідний підсумок усього, що було

створено «віком розуму», а «Фауст» — найвище досягнення самого письменника. Його часто називають поетичним заповітом письменника людству.

В основу сюжету покладено старовинну легенду про вченого, що уклав угоду з дияволом, але Гете суттєво переробляє сюжет, ставить питання, актуальні для його часу, а, як виявилось, вічні. Головна проблема книги визначена ще в пролозі: це одвічні філософські питання «що таке людина», «в чому її суть». Фауст покликаний вирішити спір між Господом і Мефістофелем. Він пізнав книжну премудрість, але не зміг знайти відповіді на одвічні філософські питання.

Суть протистояння Фауста і Мефістофеля в тому, що для людини головне: фізичне чи духовне, матеріальне чи ідеальне, моральність чи духовний занепад. У цьому протистоянні Гете показав свою впевненість у можливостях людини, її розуму, високий моральний потенціал.

Мефістофель спокушає Фауста, обіцяючи йому розкрити всі таємниці, дати найвищу насолоду, і якщо розум Фауста відмовиться боротися в суперечностях, якщо хоча б одну миттєвість він визначить як абсолютну істину, Мефістофель забирає його душу. Пошуки істини Фауст робить метою свого життя, вони протікають у постійних суперечках із Мефістофелем, адже в героїв принципово різні точки зору на людину.

Найвищу насолоду, найвище щастя людині дає кохання. Це одне з перших випробувань-спокус, якому підлягає Фауст. Мефістофель сподівається, що таким чином розбудить хтиву пристрасть Фауста, примусить забути про високий обов'язок людини. Але любовна історія розгортається зовсім не так, як планував чорт. Фауст і Маргарита щиро і палко покохали один одного, але відчувають складність і трагічність ситуації, в якій опинилися. Можливо, тому Фауст, хоча душа його захоплена, — він кохає Маргариту, не може сказати: «Зупинись, миттєвість!» Доля Маргарити трагічна: вона не тільки покинута коханим, вона вбила свою народжену дитину, ховаючись від суду людського, але кара не минула її.

Останнє побачення Фауста і Маргарити — одна із найтрагічних сторінок світової поезії. Людський осуд, страждання від скоєних гріхів позбавили Маргариту розуму. Коли Фауст з'являється в темниці, де перебуває приречена до страти Маргарита, вона наспівує дитячі пісеньки й лякається кожного звуку. Вона не впізнає Фауста, не вірить своєму щастю, що може бути врятована від страти. Вона говорить Фаусту про те, що немає гіршої долі, ніж вештатися з хворою совістю, і відмовляється покинути темницю. Фауст поривається залишитися з коханою, але дівчина проганяє його. Мефістофель, який скрізь супроводжує Фауста, дивлячись на Маргариту, каже, що вона буде на тому світі, як велика грішниця, засуджена. Але голос згори виправляє Мефістофеля: «Врятована». Образ Маргарити з'являється у поемі ще один раз, у фіналі. Душа Фауста після його смерті зустрічається з душею Маргарити, яка супроводжує його на небесах.

Історія кохання Фауста і Маргарити доводить читачеві, що людина сама відповідає за свої вчинки. Совість і сумління, як би зневажливо не

ставився до них Мефістофель, притаманні людині. А порушення моральних законів призводить до трагедії.

Історія Фауста і Маргарити найяскравіша. Усі інші спокуси, які пропонує Мефістофель Фаусту, не справляють на читача такого сильного враження. Фауст захоплюється природою, кохається з найвідомішими жінками в історії людства, але насолода красою не заспокоює Фауста.

Остання надія Фауста — це суспільна боротьба. Уже старий, знесилений, герой мріє, що «вільний народ буде жити на вільній землі», але він не бачить, що Мефістофель гдузе з нього: навколо Фауста в землі порпаються не будівельники, а злі духи. Картина вільного народу, яка постає в його уяві, видається йому настільки грандіозною, що він міг би зупинити цю миттєвість. Життя покидає його, він падає, Мефістофель радіє, що зможе заволодіти душею Фауста, але в останню мить ангели забирають душу великого Фауста.

На думку Гете, життя Фауста виправдане саме тому, що він знайшов шлях до спасіння своєї душі. І хоча цей шлях дуже довгий і важкий, людина повинна іти ним попри всі спокуси «мефістофелів».

«ЛЮБОВ! БЛАЖЕНСТВО! СЕРЦЕ! БОГ!»

(Тема кохання в трагедії Гете «Фауст»)

Жодного великого митця не оминуло його кохання. Та й хіба тільки митця? Людині взагалі властиво любити. А кохання — це вінець любові. Просто кохання простої людини проходить непомітно для оточення, а кохання неординарної особистості уособлює вічність і безсмертя. Тож природньо, що кохання Йоганна Вольфганга Гете не пройшло непомітно, а вилось у творчості.

А оскільки трагедія «Фауст» створювалася протягом тривалого часу, то її автор переживав у ці роки багато потрясінь, він знаходив і зрікався, любив і страждав. І невідомо, чи існувала б сама трагедія, якби її автор не пережив першого кохання до Кетхен Шенкопф і зречення його задля врятування особистої свободи, якби не було в його житті нового спалаху життєлюбства, що прокинулось у любові до дочки сільського пастора Фредеріка Бріон — і втечі від неї; якби не було в його житті одруження з юною Христіаною Вульпіус, яка стала матір'ю його сина.

Отже, історія з Маргаритою у трагедії «Фауст» — це сповідь юності. Усе своє життя Гете вважав, що «Вінцем природи є любов. Тільки через любов наближаються до неї». На цьому підґрунті розгортаються шукання Фаустом найвищої миті, на цьому підґрунті визрівають його сумління щодо виходу з вічного замкненого кола:

Я рвуся від жаги до насолоди,
і в насолоді я жаги жадаю.

Маргарита стала для Фауста уособленням тієї щасливої миті, про яку він мріяв. Вона — символ молодості і краси, простоти і невинності, чутливості і ніжності. Проте вона не наділена інтуїцією самозбереження,

і тому приречена на загибель. І хоча образ Маргарити узагальнюючий, йому властива психологічна витонченість і жертвовність.

Чи кохав Фауст Маргариту? Мабуть, ні. І хоча її загибель для нього є духовним спустошенням, хоча він готовий її рятувати, Маргарита була в його житті лише миттєвістю, пониклою блідою тінню. І рятувати її від самого себе Фауст не може.

Гете створив Маргариту виразною і трагічною, почуття її загострені, адже вона причетна і до отруєння матері, і до вбивства брата, і до страти своєї дитини. Тому вона божеволіє. Але образ її цільний у своїй самовідданості і невинності. Навіть небо змилостивилося над нею.

Маргарита відчула, що Мефістофель є ворогом:

Крізь маску цю побачила вона
Мого ума приховану могутність.

Але це ж можна сказати і про Фауста, в холодному погляді якого Маргарита побачила приреченість кохання.

Це кохання земне.

Але Фауст спромігся на кохання містичне: поринаючи за межі простору і часу, вихоплює з-поміж античних героїв образи Паріса і прекрасної Гелени. Гелена виявилася для Фауста недосяжною, як сама краса.

Його страждання за Геленою інші — він прагне недосяжного. І хоча про Гелену він говорить: «Хто взнав її — без неї жить не може!» — проте навряд чи ці почуття можна назвати коханням. І навіть поява Евфоріона — сина Фауста і Гелени — стає феєричним видінням, схожим на сон.

А справжнє кохання, яке уособлювала Маргарита, здатне на прощення. І в уже іншому світі вона лине назустріч Фаустові так, як колись — щаслива.

**«Я ТОЇ СИЛИ ЧАСТЬ, ЩО РОБИТЬ
ЛИШ ДОБРО, БАЖАЮЧИ ЛИШ ЗЛОГО»
(Образ Мефістофеля у трагедії Гете «Фауст»)**

Протягом усієї своєї історії людство намагалось зрозуміти навколишній світ, пояснити природні явища і сутність буття. Достатньо згадати біблійну оповідь про Єву, яка скуштувала яблука з дерева пізнання, праці алхіміків епохи Відродження, направлені на винахід «філософського каменя», за допомогою якого можна буде перетворити метал на золото і здобути «еліксир життя», що повертає молодість і здоров'я.

Але саме в епоху Відродження людина прийнялася вірою у свою всемогутність, що викликало новий вибух церковної диктатури і вилилось у вогнища інквізиції, направлених на вияв і знищення демонів. Тоді з'явилось безліч легенд про угоду людини з нечистим, серед яких і легенда про доктора Георгія Фауста, яка у безлічі перекладів стала духовно рідною цілій Європі.

Але Фауст був героєм саме для Гете, бо жив у ньому протягом шістдесяти років. За цю трагедію, яка стала символом усього життя

письменника, Гете брався в передсмертні хвилини: під час тяжкої хвороби в дев'ятнадцять років, після хвороби і короткочасної сліпоти на п'ятдесят першому році і на сімдесят п'ятому, коли боявся, що не встигне завершити рукопис. Можливо, тому кінець трагедії і став своєрідною сповіддю поета перед життям. Адже геній Гете було визнано за життя, тому для нього «метою життя є саме життя». І ось саме цьому життю він підводить фаустівський висновок: «Не може вічність поглинути мої діла, мої труди». А оскільки Фауст жив у поетові, то він і змінювався разом із Гете. Дев'ятнадцятирічний поет передав своєму героєві тривоги власної юної душі і визначив його в особистому лірично-драматичному плані. Можна навіть розглядати твір як автобіографічний, бо в ньому відбилася духовна еволюція автора. Герой Гете пройшов самотній шлях, хоча прагнув повноти життя. Але все життя за ним ішла тінь Мефістофеля, як його внутрішній голос, як його друге «я»:

У мене в грудях дві душі живуть,
Між себе вкрай несхожі і ворожі.
Одна впиласть жадливо в світ земний
І розкошує в нім в любовній млості,
А друга рветься в тузі огневій
У неба рідні високості.

І тут з'являється Мефістофель як посланець духа землі. Власне, друге «я» Фауста стає зримим. Мефістофель уособлює всі пориви Фауста, його прагнення до повноти життя. Фауст готовий віддати душу за цю повноту, за те, щоб вимовити: «Спинися, мить! Прекрасна ти!». Але саме Мефістофель є уособленням усього зла, яке живе в Фаусті. Отже, коли Фауст живе пориванням, — він із Мефістофелем заодно, а коли його облягають сумління, — він розходиться з Мефістофелем, як із чимось потворним і ганебним. Гетівський Мефістофель завжди різний, суперечливий, то привабливий, то відразливий.

Навіть індивідуалізм Фауста плекається мефістофельськими методами. Спочатку це виявляється у коханні (загибель обдуреної Маргарити, містичне кохання античної Гелени), а згодом — у пануванні (смерть старих Філемона і Бавкіді, які стерегли свій дзвін). Мефістофель, для якого мета виправдовує засоби, готовий все вирвати з корінням — у цьому ж його суть. Власне кажучи, Фауст подолав духа заперечення і зневіри творчою працею, в якій Мефістофель не бачить смислу, вважаючи перемогу за собою. Для Мефістофеля вся міра життя людини в тому, щоб поставити на її душі печать. У боротьбі за душу людини Мефістофель постає метушливим і розгубленим. А сцена його несамовитої боротьби з трояндами сповнена іронії і глибокого смислу, адже, забувши вже про душу Фауста, він висловлює власні невідомі почуття до ангелів:

Та чимось чужим душа моя обнята:
Мені до мислі ті любесенькі хлоп'ята,
І їх клясти не маю вже снаги...

Отже, друге «я» Фауста, яке уособлювало бажання злого, переможене силою добра, жагою творчості і безсмертям людської думки. І людство живе фаустівською вірою в людину: «Слід моїх днів земного життя не кане у віках».

ПРОВІДНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ДЖ. БАЙРОНА

...Ми родимось на те, щоб нам умерти...
 Нелюбо весну нам вітрами поминать.
 Коли б родились знов, знов смерті треба ждати.
 Подякуймо ж богам за наші дні хорощі...

Дж. Байрон

Ці невмирущі рядки належать перу видатного англійського поета Джорджа Ноела Гордона Байрона.

Класицистичні погляди Байрона здаються несподіваними для поета, чие ім'я увійшло в історію англійської і світової літератури як найбільш впливового виразника романтичного світогляду. У його «Щоденниках і листах» висловлено чимало міркувань про поезію і прозу як минулого, так і майбутнього, але думки ці такі ж суперечливі, як і сама постать великого майстра. А щоб хоч трошечки зрозуміти мотиви творчості поета, слід звернутися до його філософії. І в свою чергу самі філософські погляди Байрона викликали до життя шедеври його творчості.

А мотиви творчості англійського митця змінювались зі зміною його поглядів протягом усього життя.

Витоки літературних поглядів юного Байрона слід шукати в етичних і естетичних поглядах віку Просвітництва. Але цікавився він і зразками ліричної, епічної та драматичної творчості античних авторів, а в останні роки життя й творчістю італійських поетів раннього і пізнього Відродження, що не могло не відбитися на мотивах власної творчості, хоча сам Байрон не раз стверджував, що перевагу над поетами віддає історикам.

Літературні погляди молодого поета цілковито виявились у юнацькій збірці «Години дозвілля». Вірші, що увійшли до цієї збірки, були наслідувальними. Мотиви вольнодумства вимальовувалися розпливчасто, а роздуми про швидкоплинність дружби і кохання — меланхолійно. Найбільш типовими для цієї збірки стали спогади про дитинство. А перша сатирична поема «Англійські барди і шотландські спостерігачі» не свідчила про оригінальність поглядів щодо призначення мистецтва і митця.

Але позиція молодого Байрона щодо цієї теми зберігається і в більш пізні періоди його творчості. Усе своє життя він дотримувався класицистичної теорії мистецтва і розуміння завдань поета. Деякі ранні твори поета було видано лише після його смерті. Серед них сатира «Прокляття Мінерви», в якій поет водночас звинувачував тих, хто грабував народ Греції, і прославляв античні шедеври священного храму в Афінах. Отже,

високі громадянські і політичні мотиви властиві навіть ранній творчості Байрона. І лише поема «Паломництво Чайльд Гарольда» стала новим етапом у творчості Байрона. Адже в ній через внутрішній світ персонажа й автора розкриваються і героїка давніх та нових часів, і трагічні проблеми сучасності. Дотримуючись «високого» стилю, віддаючи перевагу абстрактним і піднесеним образам, Байрон надає своїй поемі такого особисто-пристрасного тону, що доля особистості почала розглядатись як частина всесвітнього процесу. Тож поему «Паломництво Чайльд Гарольда» можна розглядати як новий художній порух епохи класицизму.

Лірика зрілого поета набула характеру сповіді, а у східних поемах виллалась у тугу поета, у його обурення проти лицемірства та тупості, які в епоху реакції принижували гідність людини.

Ворожнеча зі світом героїв східних поем Байрона набула нового філософського осмислення у швейцарській драмі «Манфред». Трагедія графа Манфреда викликана не стільки зіткненням із людьми, яких він зневажає, не стільки крахом кохання, скільки тим, що сам він не витримує власного морального суду. Трагічними для нього стають не обставини, які оточують, а його власні почуття.

Але найбільш плідним став «Італійський» період творчості Байрона. Він вражає нас патетикою четвертої пісні «Чайльд Гарольда», «Одами до Венеції», «Скаргами Тассо», бешкетними пародійними октавами «Беппо» і «Дон-Жуана», урочистими терцинами «Пророцтва Данте» і невимушеністю ліричних віршів, класицистичними трагедіями і романтичними містеріями, віршованою повістю «Острів», прозовими трактатами.

Певно, це був період свідомих пошуків, націлених на остаточне вирішення питання про призначення поета у сучасному світі:

Чого ми хочемо від слави? Щоб сповнить
Листок непевного паперу, мудра хіть!
Силкуємось зійти в жару, в самообмані
На гору, хоч її вершина й у тумані.
Про се поет свою півношницю-свічу
Знай палить, і герой вбиває досхочу,
Як же потліє все, — мов на одну досаду,
Зістанеться ім'я...

Герої Байрона мають відбиток душевної величі, самовідданості і внутрішньої складності, властивих прославленим персонажам Шекспіра. Навіть у класицистичній за своїми засобами сатири «Бронзовий вік» Байрон зображує могутній і сповнений протиріч образ Наполеона, близький великим злодіям і честолюбцям шекспірівських трагедій.

Саме в «Дон-Жуані» Байрон виступає суддею моралі і суспільних відносин, виражає своє уявлення про батьківщину, «тюремщицю народів», «напівпедантичну-напівкомерційну» країну, правлячі кола якої силяться надати своїй користолюбній політиці високого морального та релігійного значення.

Я думаю, що все розмаїття творчості Байрона відбиває його прагнення до гармонійного і прекрасного ідеалу мислителів минулого. Але дійсність, у якій жив поет, не могла стати підґрунтям для пошуків подібного ідеалу ні в житті, ні в мистецтві. Тому відчуття нездійснених пошуків і стали причиною дисгармонії як у світобаченні Байрона, так і в проти-річчях мотивів його творчості.

РОМАНТИЧНИЙ ГЕРОЙ ДЖ. БАЙРОНА

Джордж Гордон Байрон — уособлення романтизму не лише у творчості, а й в особистому житті. Усе своє життя він був в одній і тій самій ситуації, яка ніби підказувала тему його творчості, — зневажена, закута сила, понівечена краса, самотність серед людей, навіть близьких і рідних. Байрон був дуже гарним, але кульгавим від народження, мати дуже любила його, але мучила своєю любов'ю. Рід письменника був давній, пов'язаний ще з англійськими і шотландськими королями, але маєток і титул Байрони отримали лише в XVI столітті, а в XVII столітті англійська буржуазна революція призвела до занепаду роду. Усе це сформувало особистість поета і теми його творчості.

Перша поетична збірка викликала гострі критичні зауваження сучасників. Байрону дорікали, що його вірші схожі на багато інших. Але відповідь молодого поета на цю критику представила справжнього Байрона, суперечливого, гордого, самотнього, щирого і пристрасного. Саме ці риси характеру поета визначають і його романтичного героя, який уперше постав перед читачем у поемі «Паломництво Чайльд Гарольда».

«Паломництво Чайльд Гарольда» за жанром — щоденник, який пишуть дві особи: головний персонаж і сам автор. Герой поеми після перших рядків автобіографічного характеру стає лише ім'ям, його витісняє автор, дистанції між ними майже немає.

Незадоволеність дійсністю, прагнення пізнати людей, життя, знайти в ньому своє місце, випробувати свої духовні можливості і сили — це цілі паломництва Чайльд Гарольда, які близькі самому Байрону.

Смуток і розчарування Гарольда не залежать від його скривдженого самолюбства, сімейних конфліктів, нещасного кохання та інших особистих мотивів, які відіграють немало роль у його попередників у літературі. Герой Байрона не розпочинає боротьбу із суспільством, але його бездіяльність і споглядання — це не позиція пасивності. Головна риса Чайльд Гарольда як художнього образу — його незавершеність, герой покликаний відобразити момент пробудження самосвідомості людини нового часу, яка починає відчувати на собі й у світі, що її оточує, наслідки історичних змін і усвідомлювати трагічні протиріччя, які були характерною рисою сучасності. Байрон задає питання про причини суспільних вад, національного занепаду, замислюється над протиріччями і загадковістю історичного процесу, але висловлює глибоке незадоволення і собою і розмірковує над значенням своєї творчості.

Ліричний герой Байрона відчуває «світову скорботу», тому що жага життя, могутні сили, приховані в людині, не мають плідного виходу. Цей герой палко і щиро сприймає реальність, але сама реальність гнітить його. І він постає проти всього світу, відстоюючи своє право на внутрішню індивідуальну свободу, насамперед свободу почуттів. Таким настроєм пройнятий вірш «Душа моя похмура». Відчуття «світової скорботи» — головний мотив вірша. Ліричний герой звертається до співця з дивним проханням: заспівати таку пісню, щоб душа розридалась. «Я хочу сліз!» стає своєрідним рефреном, в якому звучить виклик. І тільки кінцівка вірша пояснює, чому виникає таке дивне бажання. «Я хочу сліз, бо серце розірветься від страждань». Ліричний герой розуміє, що позбавитися життєвих страждань він не зможе, а сльози, можливо, принесуть хоч на деякий час полегшення.

Такий романтичний герой виявився близьким багатьом поетам. Тому твори Байрона перекладали різними мовами, і навіть виник тип поведінки людини, який одержав назву «байронізм».

Ліричний герой Байрона виник за певних історичних умов і віддзеркалив основні проблеми свого часу, пробудження в людині відчуття своєї неповторності, свого права на власні думки і почуття. Такий герой не знає ні причин «світової скорботи», ні як її позбутися. І він залишає за собою право не ховатися від неї, а вистраждати її.

ДОБРО І ЗЛО В РОМАНІ

В. ГЮГО «СОБОР ПАРИЗЬКОЇ БОГОМАТЕРІ»

Віктор Гюго — великий французький письменник — прожив довге життя, протягом якого багато і плідно працював і залишив величезну творчу спадщину. За 70 років своєї літературної діяльності він створив чимало поем, віршів, драматичних творів, але для багатьох читачів Гюго, в першу чергу, автор відомих романів «Людина, яка сміється», «Трудівники моря», «Дев'яносто третій» тощо.

«Собор Паризької Богоматері» — один із найкращих і найпопулярніший історичний роман XIX століття, написаний у романтичному стилі. Письменник змальовує картину життя Франції кінця XV століття. Але історичні події стають для нього лише приводом для роздумів над сучасністю.

Роман написаний у кінці 20-х років XIX століття. У цей час Франція переживає розчарування в ідеалах Французької буржуазної революції і в її наслідках. Багато діячів культури того часу взагалі розчарувалися в можливості прогресу. Гюго звертається до історичного періоду, коли закінчується доба Середньовіччя і людство починає нову епоху — Відродження. Його цікавить ця зміна світогляду людини, і він відчуває, що в сучасній йому Франції теж назрівають значні світоглядні й суспільні зміни. У цих умовах для нього важливо визначити головні естетичні й етичні цінності. Тому теми добра і зла, краси і потворності гостро заявлені в романі.

Собор Паризької Богоматері — це не тільки місце, де відбуваються головні події роману. Він рівноправний герой цього твору, як поет П'єр

Гренгуар, Есмеральда, Квазімодо, Клод Фролло. За християнськими віруваннями, Богоматір віддала свого сина на муки, щоб врятувати людство. Собор на її честь — це данина її безмежній любові до людей. У романі він втілює ідею добра, справедливості, любові. Герої роману тісно пов'язані з собором: для Квазімодо він і дім, і батьківщина, і всесвіт. Але події, що зображує Гюґо, дуже далекі від ідеальних християнських стосунків. Люди не знають ні співчуття один до одного, ні терпимості, їх вчинками керують пристрасті, заради яких вони забувають навіть свій обов'язок перед Богом. Архідиякон Клод Фролло закоханий у циганку Есмеральду, дівчину, яка вражає своєю красою. Домагаючись її кохання, Клод іде на злочин.

Квазімодо, потворний глухий горбань, виявляється спроможним на прекрасне кохання. Коли Есмеральда живе в соборі, вона не може звикнути до потворності Квазімодо. Щоб не дратувати дівчину своїм потворством, він дає їй свисток, звук якого він може чути, готовий у будь-яку хвилину прийти їй на допомогу. Його кохання сильне, пристрастне, заради нього він теж готовий на злочин. Квазімодо зіштовхує Клода, свого благодійника, єдину людину, до якої він був прив'язаний на цьому світі, з вежі, коли розуміє, що той згубив Есмеральду. Але його кохання самовіддане, він нічого не потребує від своєї коханої.

Есмеральда уособлює найкращі жіночі риси. Вона не тільки прекрасна зовнішньо, але й обдарована чудовим голосом, в якому звучить її ніжна і пристрастна душа. Її кохання до молодого капітана Феба де Шатоопера розкриває її прагнення і здатність до сильних почуттів. Але цим почуттям немає місця у світі, де живе Феб.

Гюґо показує, що добро і зло можуть існувати поруч, що люди не хочуть бачити прекрасного: ніхто не зрозумів Квазімодо і його любові. А прекрасне не може виправити злої душі: любов до Есмеральди не робить Клода кращим духовно.

Добро і зло тісно поєднані, й інколи людині дуже важко визначити межу між ними. Вони завжди в боротьбі, в якій гине чимало прекрасного (саме так читач сприймає смерть Есмеральди). Але Гюґо вірить у переможну силу добра, в людський прогрес. У фіналі роману він знову змальовує собор, який стає німим свідком трагічних подій і водночас символом можливості повернення людей до вічних цінностей.

ОСНОВНІ МОТИВИ ЛІРИКИ О. С. ПУШКІНА

Геній Пушкіна набагато випередив свій час. У ліричних творах поета відбиваються найсуттєвіші проблеми сучасного йому життя, окреслюються теми, які знайдуть продовження в літературі його послідовників. Поезія Пушкіна — це цілий світ, в якому кожен читач може знайти те, що стосується його особисто. Дружба, любов до батьківщини, її історія, історія людства, свобода особиста і суспільна, рабство і тиранія, життя і смерть, природа і людина, кохання і самотність — ось лише невелика частка мотивів його лірики.

Мотиви свободи і волі особливо піднесено звучать у творчості Пушкіна на початку 20-х років. У цей період він підтримує тісні зв'язки з майбутніми декабристами, а ода «Вольність» — своєрідне поетичне вираження ідей «Союза благоденствия». Та які б політичні пристрасті не кипіли, Пушкін, в першу чергу, залишався поетом. Його оду прихильно зустріли читачі й одноподумці, але поет ніколи більше не звертається до цього жанру для створення актуальної політичної лірики. Поет відчув, що новий час потребує не тільки нових тем, але й нового їх вирішення. Волелюбні мотиви набувають у його творчості пристрастності, яка була властива тільки інтимній ліриці, наприклад, вірш «К Чаадаєву».

Одна з головних тем творчості Пушкіна — тема поета і поезії. Радищев, Рилєєв були його попередниками в цій темі, визначили громадянську позицію поета у ставленні до явищ дійсності. Пушкін іде далі, його хвилює проблема свободи творчості, відображена у вірші «Разговор книгопродавца с поэтом». Книгопродавець окреслює традиційні поетичні теми:

И так любовью утомленный,
Наскуча лепетом молвы,
Заране отказались вы
От вашей лиры вдохновенной.
Теперь, оставя шумный свет,
И муз, и ветреную моду,
Что ж изберете вы?
Поэт:
Свободу.

У поезії «Пророк» поет говорить про свою відповідальність за все, що відбувається на землі. Пушкін звертається до образів міфології, Біблії. На початку вірша відображається духовна спустошеність поета, та усвідомлення своєї місії пророка надає нової сили почуттям і здібностям поета. Він приходить до висновку, що його місія не просто втішати, радувати людей або давати насолоду своїми творами, але й вчити читача, вести його за собою: «И бога глас ко мне возвал: «Восстань, пророк, и виждь, и внемли, исполнись волею моею, и, обходя моря и земли, глаголом жги сердца людей!».

Любовна лірика Пушкіна напрочуд багата й різноманітна. Вона має певні особливості. Одна з них полягає в тому, що поет порушує існуючі правила й підкоряє форму змісту твору (немає чіткого поділену на жанри — елегію, романс, послання). Наприклад, відома поезія «К ***» (Ганні Петрівні Керн), з одного боку, виглядає, як послання, але має певні риси романсу і навіть елегії.

Але Пушкін не тільки новатор форми, в любовній ліриці він створює нову мережу цінностей, яка спирається на життєву мудрість і гуманізм. Гуманізм проявляється, передусім, у його поважному ставленні до коханої, він визнає за нею право на вибір, навіть коли цей вибір не на його користь. Найхарактерніший приклад — поезія «Я вас любил». Його лю-

бов — це насамперед любов до обраниці, а не до самого себе, до свого почуття.

Любов, за Пушкіним, це не аномалія (як часто зображували її романтики), це природний стан душі людини, і навіть коли це почуття не викликає взаємності, воно приносить радість, а не страждання. Яскравий приклад такого погляду на любов — поезія «На холмах Грузії лежить ночная мгла...»:

И сердце вновь горит и любит — оттого,
Что не любить оно не может.

Дослідники творчості Пушкіна визначають ще одну тему у творчій спадщині поета — філософська лірика. Це в першу чергу лірика природи, що відбиває вічну течію життя, непідвладну людину.

У віршах про природу Пушкін відтворював свої уявлення про устрій світу. Народження, дитинство, юність, зрілість, старість і, нарешті, смерть зображуються, як природні, не викликають ні здивування, ні протесту. Природа мудра і справедлива, Пушкін схиляє голову перед самим дивом життя, яке в його ліриці прекрасне у будь-яких проявах.

До філософської лірики належать і твори, де Пушкін викладає свої погляди на людське суспільство. Наприклад, «Анчар». Він не протиставляє поняття раб і володар, у його уяві ці особи рівноправні, тому виникають такі рядки:

Но человека человек
Послал к анчару властным взглядом...

Провина за те, що зло, яке втілює анчар, вилилось у світ, лежить на них обох. Рабство — це зворотна сторона тиранії, і існувати вони можуть тільки разом.

Пушкін — перший російський письменник світового значення, що мав вплив не тільки на російський, але й на світовий літературний процес. Достоевський стверджував, що вся російська література «вийшла з Пушкіна». Белінський назвав роман «Євгеній Онегін» «енциклопедією російського життя», повною мірою це визначення можна віднести і до лірики Пушкіна.

РОМАН «ЄВГЕНІЙ ОНЕГІН» —

«ЕНЦИКЛОПЕДІЯ РОСІЙСЬКОГО ЖИТТЯ»

«Євгеній Онегін»... Читаючи рядки роману, намагаєшся уявити собі життя людей ХІХ століття. Чим жили вони, про що думали, що їх бентежило? Подумки переносишся на столичні вулиці і в засніжені села, трішечки шкодуєш, що не був сучасником пушкінських героїв.

Якими бачив Олександр Сергійович Пушкін своїх сучасників? Якою була епоха великого генія?

Формування Пушкіна як поета відбувалося в епоху становлення і розвитку романтизму в європейській і російській літературі. Романтизм

утверджував зацікавленість особистістю, внутрішнім світом людини, звільняв від норм класицизму у художній творчості.

Ці обставини і сприяли розвиткові однієї з найхарактерніших ознак ранньої лірики Пушкіна — зацікавлення особистістю.

Особливими були враження петербурзького періоду життя, які допомогли поетові створити образ героя свого часу. У ліриці петербурзької пори вже виникає тема критики аристократичного суспільства і світського образу життя. У посланнях «N. N. В. В. Енгельгардту» і «Всеволозьському», у «Посланні до кн. Горчакова» Пушкін дає негативну характеристику великому світу, яка згодом буде поглиблена у романі «Євгеній Онегін».

Зненавидівши марнослів'я
І світські приписи дрібні,
Його зустрів і полюбив я.

Чим же небезпечна світська метушня? Тим, що всі представники світського суспільства є рабами умовностей. Давайте згадаємо життя Онегіна:

...Ловивши в шумі й тишині
Душі зітхання неясні
І позіхи глушивши сміхом, —
Так змарнував він вісім літ,
Так стратив свій найкращий цвіт.

Під час зустрічі з Тетяною в саду він скаже:

Одвертість ваша — чарівна;
У серці підняла вона
Чуттів колишніх вир яскравий.

Усе побачене і пережите Пушкіним у Петербурзі збагатилося новими враженнями і оформилось у твір про неординарного юнака, який став «зайвим» у суспільстві.

До речі, жанр послання, дуже поширений у ліриці ліцейської і петербурзької пори, є одним із найбільш продуктивних джерел формування цілого жанру — роману у віршах. Такі особливості послань, як невимущеність розмови автора з адресатом, довірливий тон звертання до конкретної особи, вільний добір слів загальнонародної мови набули подальшого розвитку у романі «Євгеній Онегін».

Одним із провідних принципів зображення в романі стало правдиве відбиття характерів. Роман у віршах було задумано в той час, коли поет перебував у романтизмі, але ще не прийшов до поняття нових, реалістичних задач художньої літератури.

У ряді ліричних творів цього періоду («Сіятель», «Демон», «В. Ф. Раєвському») навколишня дійсність уявляється авторові лише в негативному вигляді. Наступний крок буде зроблено тоді, коли поет побачить життя у різнобарв'ї його позитивних і негативних сторін, наважиться оцінювати його тверезо, з реалістичних позицій.

І якщо в перших главах роману перед нами постає егоїстичний індивідуаліст із вищого класу, то пізніше (починаючи з п'ятої глави) автор уперше достатньо розгорнуто зобразить провінційне дворянство як частину тієї суспільної верстви, в якій проходить життя Онегіна. Спочатку провінційне суспільство показано символічно в фантастичній ситуації (сон Тетяни). Порівняння дрібнопомісного провінційного дворянства з фантастичними образами чудовиськ зі сну Тетяни підтверджуються відзначенням ще сучасниками паралелізму в описові гостей, які з'їжджаються на іменини, і чудовиськ зі сну.

Весь дім у гаморі, в тривозі;
Десятки одягів і лиць,
Собачий гавкіт, писк дівичь,
Шум, гомін, натовп на порозі,
Уклони, поцілунки, сміх,
Крик годувальниць, плач малих.

Рій чудовиськ, співвідносних із натовпом гостей, потрібен був автору для створення загального враження про дикунство, егоїзм, розбещеність середовища, в якому опинився герой твору.

Та і сам Онегін, як дитина свого часу, як породження свого суспільства, справляє на Тетяну подвійне враження: вона бачить його серед чудовиськ, і в той же час він виступає її рятівником від тих же чудовиськ.

Дуель і трагізм її завершення є своєрідним продовженням сну Тетяни і разом з тим показником ворожих відносин особистості і суспільства. Автор співчуває душевним стражданням Онегіна, який став жертвою суспільної моралі.

Головний герой роману сприймається мною як людина, сповнена протиріч:

Хоч нам відомо, що читання
Давно Євгеній розлюбив,
Однак деякі писання
Із-під неласки він одвів:
Співець Гяура та Жуана,
Та зо два, зо три ще романи,
Де віддзеркалився наш час
І де змальовано для нас
Його героїв досить вірно,
Без віри й честі у ділах,
З холодним серцем у грудях,
Химерам відданих безмірно,
Чия озліла голова
На марні дії порива.

У заключних главах роману автор зробив новий суттєвий крок у розкритті взаємин героя з суспільством. Онегін відвідує ряд старовинних російських міст, а потім їде на Кавказ. Контраст славного історичного минулого цих міст і сучасного суспільного застою викликає у Онегіна сум.

Онегін, цей представник дворянського суспільства, вважається диваком, бо не проймається усім тим, що цікавить інших молодих людей. І в той же час відверто протиставити себе суспільству він теж не може.

Чи сплін, чи самолюбства біль
На цім обличчі? Як, відкіль?
Хто він такий?

Тривалість роботи О. С. Пушкіна над романом «Євгеній Онегін» викликана зміною обставин у країні після поразки повстання декабристів. І цей факт виправданий, адже в реальному житті поряд із суспільними змінами відбувалась і зміна особистості.

Отже, і головний герой роману «Євгеній Онегін», і суспільство, в якому він жив, стало цілковитою енциклопедією російського життя.

МОТИВИ СВОБОДИ І САМОТНОСТІ

ЛІРИКИ М. Ю. ЛЕРМОНТОВА

Ще за життя ліричні твори М. Лермонтова принесли йому славу другого поета після Пушкіна, але справжнє значення його ліричної спадщини відкрилося вже після його смерті. А поетична чарівність його віршів приваблює читача і сьогодні.

У віршах поета відбилися всі його творчі інтереси, моральні і художні пошуки, особисті переживання, навіть суспільні явища його часу. З цих творів можна зрозуміти, які друзі і вороги його оточували, які події хвилювали світ, які проблеми вирішувались.

І все ж провідний мотив його лірики — це мотив самотності, на яку приречена людина. Для ліричного героя Лермонтова виходу з цього стану немає. Ні кохання, ні дружба не дають йому позбавитися відчуття самотності:

Пусть я кого-нибудь люблю:
Любовь не красит жизнь мою...
Живу — как неба властелин —
В прекрасном мире — но один.

У вірші «Нет, я не Байрон, я другой...» Лермонтов звертається до образу Байрона, щоб показати витоки цього почуття. Байронівська «світова скорбота» знаходить відгук у серці ліричного героя. Але Лермонтов живе і творить за інших історичних обставин. Байрон відобразив пробудження самосвідомості людини, а покоління Лермонтова несе тягар розчарувань у можливостях людини, її прогресивної ролі в історії. Тому в «душе моей, как в океане, надежд разбитых груз лежит», тому почуття песимізму охоплює його ліричного героя.

Своєрідне рішення знаходить цей мотив у вірші «Выхожу один я на дорогу». Ліричний герой відчуває себе безмежно самотнім не тільки серед людей, але й у всесвіті. Дивно, але це почуття викликає у нього не бажання піти з життя, а бажання «свободы и покоя», бажання звільнитися від умовностей, що обмежують особистість, бажання відчути красу людських стосунків і світу.

Чтоб всю ночь, весь день мой слух лелея,
Про любовь мне сладкий голос пел,
Надо мной чтоб вечно зеленея
Темный дуб склонялся и шумел.

Мотив самотності тісно пов'язаний із мотивом свободи. Можливо, людина тому самотня, що тільки у внутрішньому світі вона відчувається вільною. Але Лермонтов відчуває, що закутість у межі внутрішнього світу збіднює людину. Наприклад, вірш «Не верь себе» розкриває традиційну для романтиків тему «поет и толпа». Але його вирішення цієї теми протилежне традиції: у юрби значні переваги перед поетом, тому що в ній зосередився вистражданий досвід багатьох поколінь, а внутрішній світ однієї людини, який би багатий він не був, не може вмістити цього досвіду.

Найхарактерніше для Лермонтова — поєднання мотивів свободи і природи, природи і самотності. Природа уособлює стихію свободи, тому часто уживані образи океану, моря, неба, зірок, хмар. Саме вони переважають у віршах «І нудно, і сумно», «На дорогу йду я в самотині», «Ні, я не Байрон...».

Лірика Лермонтова відобразила головні проблеми його часу. І не випадково мотиви самотності і свободи — провідні в його творчості. Саме дійсність підказувала їх поету.

РОЛЬ КОМПОЗИЦІЇ РОМАНУ «ГЕРОЙ НАШОГО ЧАСУ» У РОЗКРИТТІ ХАРАКТЕРУ ПЕЧОРІНА

Не відомо, що б міг створити видатний російський поет М. Ю. Лермонтов, якщо прожив би хоч трішечки більше, ніж відвела йому доля. Адже в двадцять п'ять років він зумів не лише створити образ героя свого часу, спираючись на життєві враження, а й зробив при цьому глибокий аналіз усієї російської дійсності.

Так з'явився у світовій літературі образ Печоріна — передової людини тридцятих років дев'ятнадцятого століття.

Цей образ виник не на порожньому місці. Йому передувало безліч ліричних творів поета, серед яких і ранні юнацькі твори, які стали підґрунтям роботи над образом.

Герой Лермонтова індивідуальний і неповторний. Це людина великого розуму і надзвичайної сили волі. Але при всій індивідуальності характеру Печорін узагальнює типові риси людей його часу.

Автор критично ставиться до свого героя. Це простежується в щоденнику Печоріна, де він не приховує протиріч свого характеру.

Хоча Печорін і не ідеальний герой, проте, знайомлячись із ним на сторінках твору, проймаєшся повагою і симпатією до нього. Що приваблює в образі Печоріна мене? Мабуть, розум і мужність. Хоча приходиш до розуміння цього не зразу, а лише по мірі знайомства з твором. Роман побудовано таким чином, що і сам Печорін, і його життя можна розглядати мовби з трьох точок зору.

Адже повість «Бела» є своєрідною розповіддю Максима Максимовича про те, як Печорін викрав Белу. Ця повість вийшла незадовго до висилки Лермонтова на Кавказ у журналі «Современник», де до нотаток подорожнього офіцера і було включено розповідь Максима Максимовича. Повість «Бела» перегукується з пушкінським «Кавказьким полонеником», але оповідь ведеться побутовою, зниженою мовою самим Максимом Максимовичем.

У повісті «Максим Максимович» оповідач перетворюється на дійову особу. Розповідь продовжується від імені автора роману. Саме тут, єдиний раз за всю книгу, автор зустрічається віч-на-віч із Печоріним. Зустріч автора з героєм була необхідною для реалістичного зображення героя. Повість «Максим Максимович» є своєрідною підготовкою для сприйняття другої частини роману. Адже з уст автора ми дізнаємося про смерть Печоріна, після чого автором обґрунтовується право на публікацію «Журналу Печоріна».

У трьох повістях «Журналу Печоріна» з'являється третій оповідач — сам Печорін, що постає перед читачами розумною і проникливою людиною, що вміє правдиво і відверто визначити і свій внутрішній стан, і стан усіх оточуючих його людей.

Сила і слабкість характеру Печоріна — у здатності до самоаналізу. У цьому ж полягає і причина його скептицизму і розчарувань.

Не дивлячись на всю єдність «Журналу Печоріна», повісті, що увійшли до нього, дуже різняться. «Тамань» можна розглядати як продовження традицій романтичних розбійницьких повістей. «Княжна Мері» являє собою роман із сучасного життя і перегукується з пушкінським «Євгенієм Онегіним». А «Фаталіст» продовжує тему гравців. Отже, композиція роману М. Ю. Лермонтова «Герой нашого часу» не тільки по-новому розкриває образ головного героя, а й надає творові небувалої художньої довершеності.

ОБРАЗ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ М. В. ГОГОЛЯ

Микола Гоголь — геніальний російський письменник, але витoki його творчості — в українській культурі. Українець за походженням, він із дитинства добре знав українські казки, пісні, бувальщини. Саме вони насичували його уяву, що створила прекрасні «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Миргород».

Гоголь створює не просто народні характери, а саме образ України, своєрідний материк на карті всесвіту, де центром є Диканька. Він відкриває цей материк для усього людства. Як справжній дослідник, знайомить читача з мовою, якою говорять «поблизу Диканьки», навіть подає словничок найбільш уживаних слів. Описує природу, розповідає про людей, їхні звичаї, вірування, їхні радощі і скорботи. І все це пройняте такою великою любов'ю, таким захопленням, таким замилюванням, що неможливо лишитися байдужим: «...Полдень блещет в тишине и зное,

и голубой неизмеримый океан, сладострастным куполом нагнувшийся над землею, кажется, заснул, весь потонувши в неге, обнимая и сжимая прекрасную в воздушных объятьях своих» («Сорочинський ярмарок»).

Неможливо лишитися байдужим і до людей, про яких розповідає автор. Коваль Вакула з повісті «Ніч перед Різдрвом» щиро і віддано кохає красуню Оксану і ладен на все заради неї, навіть дістати черевички, що носить цариця. І горда красуня розуміє, що немає кращого хлопця, ніж Вакула, і не треба їй вже царициних черевичків.

Гоголь ніби збирає голоси своїх героїв і говорить разом із ними мовою, що схожа на пісню. І разом зі своїми героями він створює чудову книгу, сповнену любові до людей, живих почуттів, яскравого світла і страшної темряви.

Т. Шевченко був палким шанувальником «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки». Саме він відзначив, що фантастичні, майже казкові повісті розкривають глибокий, самобутній розум автора і його ніжну любов до людей.

І все ж образ, що створює Гоголь, не ідеальний. Автор бачить одвічну боротьбу добра і зла в різних проявах. Людям протистоять темні сили, що псуєть людські стосунки, визначають протистояння людей.

У повісті «Тарас Бульба» Гоголь зображує гордих, сміливих людей, для яких свобода і честь — найдорожчий скарб. Сама природа породжує такі характери: безкраї степи, широкі ріки, небесний простір.

Образ України у Гоголя романтичний. Україна вражає читача своїми людьми, сильними і пристрасними, своєю природою, яскравою і барвистою. Це край, де можливо все, де боротьба добра і зла одвічна, але люди стають на бік добра і тому перемагають зло.

ПАНОРАМНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

У ПОЕМИ М. В. ГОГОЛЯ «МЕРТВІ ДУШІ»

Кожний митець прагне створити таку перлину, яка б знайшла гідне місце у його творчості. Вінцем творчості Миколи Васильовича Гоголя вважається поема «Мертві душі».

Темою твору стало зображення дійсності кріпосницької Росії, а дійсність ця неймовірна, бо з точки зору здорового глузду там можуть відбуватись найнеймовірніші події.

Миколаївська Росія показана автором через страшні образи її хазяїв. М. В. Гоголь створив портрет поміщицького класу, який складається з п'яних офіцерів, гравців, псарів або просто манілових, собакевичів, корбочок і плюшкіних.

Велике узагальнююче значення мають сатиричні образи Гоголя. Вони сягають далеко за межі викриття феодално-кріпосницького суспільства.

У Плюшкіна гниє хліб, пропадає даремно все те, що могло б забезпечити життя помираючим з голоду селянам.

Усі інші поміщики: і Манілов, і Корбочка, і Ноздрьов, і Собакевич — сприймаються начебто подвійним зором: по-перше, ми бачимо їх

такими, якими вони здаються собі, і, по-друге, такими, якими вони є насправді. Порівнювати образи поміщиків не варто. Адже вони суто індивідуальні, хоча є одна ознака, за якою ці образи поєднуються в ланцюжок: протягом твору згущається їх антилюдська сутність.

Але картина російського життя не може бути повною без показу життя кріпосного семейства під владою поміщиків. Це картина голоду, злиднів, гноблення: «Попадались вытянутые по шнуру деревни, постройкою похожие на старые складенные дрова, покрытые серыми крышами с резными деревянными под ними украшениями в виде висячих шитых узорами утиральников». Зрозуміло, чому кріпаки мруть від лихоманки, адже: «...у Плюшкина для всей дворни, сколько ни было ее в доме, были одни только сапоги, которые должны были всегда находиться в сенях. Всякий призываемый в барские покои обыкновенно отплясывал через весь двор босиком, но, входя в сени, надевал сапоги и таким уже образом являлся в комнату». Зрозуміло, як жили дворові-селяни восени і взимку, не говорячи вже про голод. І хоча люди «низького походження» показані автором не крупним планом, а загалом, проте показ народного життя в творі є дуже важливим. Але все ж є у поемі образи селян, які вражають влучністю свого показу. Це і дівчинка Пелагея, яка не знає, де праворуч, де ліворуч, і хлопчик Прошка у великих чоботях, і ті трударі — стельмахи, плотники, мулярі, що увійшли до списків померлих селян.

Безумовно, образ Павла Івановича Чичикова уособлює внутрішній конфлікт між пристойною зовнішністю і внутрішньою підлістю, проте у творі він є лише засобом дослідження корінних проблем тогочасної дійсності. Адже у композиційному плані головне місце у поемі займає зображення поміщицького і чиновницького світу, без якого панорамне життя суспільства неможливе.

Навіть у протиставленні показу сонного життя поміщиків і жвавого побуту губернського міста є щось різуче. Спочатку здається, що потрапляєш в інший світ — світ пристрастей і життя, а виявляється, що місто так само мертвенно існує, як і маєтки. І хоча чиновників М. В. Гоголь зображує менш детально, ніж поміщиків, проте саме вони створюють колективний портрет губернської влади. Письменник розкриває ставлення представників цієї влади до своїх службових і державних обов'язків, які сприймаються як засіб для розбещеного ситого життя: «Он видел, какими шегольскими заграничными вещами заводились таможенные чиновники, какие фарфоры и батисты пересылали кумушкам, тетушкам и сестрам. Не раз давно уже он говорил со вздохом: «Вот бы куда перебраться: и граница близко, и просвещенные люди, а какими тонкими голландскими рубашками можно обзавестись!». Надобно прибавить, что при этом он подумывал еще об особенном сорте французского мыла...» Ось він, ще один прояв мертвої душі!

Отже, тема мертвих душ у поемі М. В. Гоголя виникає у найважливішому і найглибшому значенні: суспільство миколаївської Росії не

сприймало живу людську душу і людські стосунки, підносячи мертву душу грошей і всіх проявів збагачення.

ЄДНІСТЬ САТИРИЧНОГО І ЛІРИЧНОГО У ПОЕМИ М. В. ГОГОЛЯ «МЕРТВІ ДУШІ»

Скарбниця творчості Миколи Васильовича Гоголя збиралася на народному підґрунті. Саме тому його твори сповнені водночас і гніву, і любові. Гніву — до тих, хто нівечить людські долі, любові — до народу.

Ці парадоксальні суперечності простежуються протягом усього твору. Адже суперечливим є вже те, що поема має назву «Мертві душі», те, що сатиричне і ліричне в ній виступає в єдності.

Проте з кожною главою твору наростає викривально-сатиричний пафос. Якщо звернутись до образів твору, то можна побачити низку сатиричних персонажів, серед яких і центральний образ, і декілька його оточуючих. Наприклад, Манілов разом із дружиною презентують Чичикову список померлих селян, перев'язаний рожевою стрічкою. Яке ж огидне відчуття викликає цей штрих! А сам Чичиков? Авантюрист, зацікавлений у нещасті інших людей заради своєї вигоди: «А теперь же время удобное, недавно была эпидемия, народу вымерло, слава Богу, немало». Двудликий добродій дякує Богові за людське горе!

Та хіба тільки він... Герої гоголівської сатири — люди обмежені, не здатні на душевні пориви. А їх захоплення не виходять за межі супу та котлет. Отже, предмети домашнього побуту важать в їхньому житті значно більше, ніж високі почуття.

Близкуче, гостросатирично письменник розкриває ту істину, що у тогочасному суспільстві людина не здатна відчувати симпатію, дружбу, повагу, любов.

Із найглибшою сатирою звучить тема столиці у «Повісті про капітана Копейкіна, де відверто протиставляються державні мужі простій людині. А символом державної влади якраз і виступає Петербург — пихатий, розкошуючий, розбещений і ситий.

Зображення ж простих людей пройняте поезією. Та й сама авторська оповідь містить безліч ліричних відступів, авторських монологів і роздумів про життя, мистецтво, про Батьківщину. А спогади про Батьківщину доводять автора до глибокого трепету: «Не так ли и ты, Русь, что бойкая необгонимая тройка несешься! Дымом дымится под тобою дорога, гремят мосты, все отстает и остается позади. Остановился пораженный божьим чудом созерцатель: не молния ли это, сброшенная с неба? что значит это наводящее ужас движение? и что за неведомая сила заключена в сих неведомых светом конях? эх, кони, кони, что за кони!».

І ще більш контрастним стає цей авторський ліризм сатиричному показові співаючого Чичикова. Здавалось би, що тут дивного? Адже з давніх часів пісня супроводжує людину протягом усього життя. Але ж то людину! А Чичиков? Нелюдь, що придбав майно у вигляді мертвих душ.

Читаючи цей епізод твору, намагаєшся зрозуміти і почуття автора, і прихований зміст слів, вкладених в уста візничі Селіфана: «Вишь ты, как барин поет!».

Геніальність самої теми «Мертвих душ» виявляється у багатстві різних значень і протиставлень понять мертвих і живих душ, коли починаєш розуміти глибину і важливість для поеми того ліричного відступу, де мова йде про те, що «...на свете дивно устроено: веселое мигом обратится в печальное, если только долго застоишься перед ним...».

Отже, М. В. Гоголь довів, що характер людини формується під впливом суспільного середовища. Тому можна стверджувати, що предметом сатири письменника були не окремі особистості, а громадські пороки суспільства.

10 КЛАС

У десятому класі вдосконалюються навички критичного аналізу програмових творів, їх проблематики, сюжету, системи образів, виражально-зображувальних засобів. Учні вчаться аналізувати поведінку і вчинки героїв твору, їхні уявлення про сенс життя, розкривати етико-психологічні колізії, виявляти авторську оцінку героїв і подій твору, характеризувати концепцію та найважливіші особливості поетики художнього твору. На рівні окремих образів, сюжетів, тем, проблематики, поетики, літературно-естетичних систем учні порівнюють твори, які належать до різних національно-культурних традицій. Особлива увага приділяється написанню робіт, різних за обсягом, характером і жанром.

ТЕМА ДИТИНСТВА У ТВОРАХ Ч. ДІККЕНСА

Дослідники англійської літератури стверджують, що жоден з англійських письменників не користувався такою славою за життя, як Чарльз Діккенс. Визнання прийшло до Діккенса вже після першого оповідання й не залишало до останніх днів, хоча сам письменник, його погляди і творчість змінювалися. Секрет його популярності у сучасників у тому, що Діккенс гостро відчував зміни в житті Англії, був виразником сподівань і прагнень тисяч людей. Після смерті письменника його твори почали піддавати гострій критиці, і лише в ХХ столітті стало цілком очевидним значення творчості Діккенса. Його біографія знайшла відображення і у сюжетах його романів, і у творчій манері. Батько був бідний службовець і за борги потрапив у тюрму. Діккенс змалечку самостійно заробляв гроші, працював на фабриці, клерком, репортером у суді і парламенті. Як репортер він відображає сучасні події і намагається порозумітися у причинах, що їх викликали. Провідну тему творчості письменника можна визначити як тему боротьби добра і зла, вона розкривається в кожному його творі. Діккенс вважав, що ставлення суспільства до дитини відбиває боротьбу добра і зла у ньому. Тому тема дитинства — одна з головних у його творчості.

Роман «Пригоди Олівера Твіста» — перший «роман-виховання», жанр, до якого Діккенс неодноразово звертається. Структура цих творів схожа: дитина, яку кинули напризволяще батьки, переслідується родичами, що полюють за спадщиною й хочуть використати беззахисність дитини; завдяки дивному збігу обставин герой виривається з тенет злиднів, отримує спадщину, а разом із нею і визнання у суспільстві. На початку творчості, і це відобразилося в «Олівері Твісті», Діккенс вважає, що матеріальна нагорода, достаток — мета, до якої варто йти, яка робить людину щасливою. Зло в «Олівері Твісті» має подвійну природу: це суспільне зло, виражене в «роботних домах», де утримуються знедолені діти; але Діккенс змальовує зло, пояснити яке ні письменник, ні читач не можуть, воно уособлюється в конкретному герої, який ставить собі за мету знищити Олівера. Образ

Олівера ідеальний, його характер не змінюється протягом роману, він не підпадає під вплив обставин, навіть перебуваючи серед шахраїв.

У наступних романах тема дитинства поглиблюється. Діккенс усвідомлює зв'язок між характером героя й обставинами, в яких він діє. Майже всі романи Діккенса мають щасливий кінець, за що автору немало докоряли і за життя, а особливо після смерті. Але «щасливі кінці» — це одна з рис філософії письменника. Він вважав, що література має сильне виховне значення, впливає на свідомість і що щасливий кінець утверджує оптимізм, радість життя, гармонію, дає надію, що людина ніколи не буде самотня. Але як письменник-реаліст Діккенс бачив, що в житті «щасливі кінці» бувають не завжди, він змінює своє ставлення і до проблеми матеріальної нагороди героя, показуючи, що досягнення певного матеріального рівня не забезпечує людині щастя.

Найбільш характерний у цьому відношенні роман «Девід Копперфілд». Герой цього твору, на відміну від Олівера Твіста, проходить довгий шлях духовного розвитку. Нещасливе дитинство, сирітство, пошуки рідних людей змінюють характер Девіда, дають йому життєвий досвід. Цей роман має автобіографічні риси й відбиває не тільки розвиток героя, а й шляхи, якими йшов сам автор. У цьому романі межа між злом і добром не така чітка: героїв важко поділити на суто позитивних і суто негативних, для автора важливо, в першу чергу, як духовно збагачується герой. У багатьох своїх романах Діккенс використовує прийом смерті персонажів, що допомагає розв'язати чимало конфліктів. У «Девіді Копперфілді» цей прийом має зовсім інший зміст: смерть не вирішує конфлікт, а стає для героя тяжким випробуванням, з якого він набуває життєвий досвід. Уже дорослий, Девід Копперфілд закохується в дочку власника фірми, де він навчається, Дору, і, коли обставини дозволяють, Девід одружується з нею. Та пройнуть роки, перш ніж він зрозуміє, що все життя поруч із ним була по-справжньому близька людина, Агнес. Смерть Дори не просто дає змогу Девіду одружитися з Агнес, а змушує переосмислити своє життя, стосунки з людьми, зрозуміти, що таке справжнє кохання.

Тема дитинства у творчості Діккенса розкриває гуманістичне спрямування таланту письменника, утверджує добро і справедливість, засуджує байдужість суспільства у ставленні до дітей.

СУЧАСНА СТЕНДАЛЮ ФРАНЦІЯ В РОМАНІ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ»

Роман Стендаля «Червоне і чорне», що є одним із перших визначних зразків реалізму XIX століття і приніс письменникові всесвітню славу, — дзеркало, не затьмарене часом, із яким письменник ішов великим шляхом сучасного йому життя.

А яким же було це життя? Якою була Франція в 20-х роках минулого століття, про які розповів нам автор? Хто керував країною, яким було суспільство, як жив народ?

20-ті роки — це роки панування Карла X (1824—1830), який здавна мріяв про відновлення французького середньовіччя, про часи, коли трон володаря оточували лицарі. І він це здійснив, коли прийшов до влади. Придворні свята та розваги, виїзди Карла X до різних міст Франції визначалися великою кількістю придворних, духівництва, прислужників, що імітували старовину. Короля не цікавило, скільки все це коштувало і хто за все розплачувався. Головними для нього були авторитет, престиж, схилення перед його ім'ям, отримання від життя задовольень і насолоди. Стендаль дуже яскраво про це розповів у своєму романі, особливо коли описав відвідування королем містечка Вер'єра й абатства Бре-ле-О.

«З раннього ранку в неділю тисячі селян з навколишніх гір заповнили вулиці Вер'єра. При наближенні короля гримнули дзвони, почала стріляти старенька іспанська гармата. Почесна варта рушила назустріч процесії. Усі захоплювалися розкішними небесно-блакитними мундирами зі срібними еполетами — формою, у якій почесні вартові красувалися ще сім років тому». «В Бре-ле-О священики влаштували цілий хресний хід. У маленькій капличці для короля тільки на вівтарі палало ледве не тисяча свічок. Увечері в місті Вер'єрі було влаштовано ілюмінацію, а селянам роздали десять тисяч пляшок вина. Одна тільки церемонія в Бре-ле-О коштувала три тисячі вісімсот франків».

На які ж соціальні класи, сили спирався Карл X за свого правління? Здебільшого на дворян і духівництво. Було відновлено таємну організацію єзуїтів, яка скрізь допомагала римо-католицькій церкві. Але після Великої французької революції, в роки Директорії та Імперії, виріс і зміцнів ще один клас — клас буржуазії, не рахуватися з яким король не міг. Тому в країні виникла палата депутатів, куди ввійшли і представники буржуазії. Селянство і дрібний люд міст після революції отримав назву четвертого стану.

Що ж собою являли ці класи? Яку роль вони відігравали у прогресивному розвитку країни? Чим займалися, чим захоплювалися?

Хочеться відразу ж підкреслити, що за часів Стендаля французи негласно ще поділялися на «порядних» і «знехтуваних». Порядний, шанований означало багатий. Якщо ти бідний, виходить, ти ніщо, непорядний.

Щоб читач міг краще розібратися в усій цій складній соціально-політичній системі, Стендаль розгорнув події роману в трьох містах — у Вер'єрі, Безансоні й Парижі, тобто в провінції, семінарії та столиці.

Познайомимося спочатку з поважними, порядними людьми цих вищезазначених міст.

Управляє Вер'єром пан де Реналь, самовдоволений і зарозумілий дворянин, для якого головне — родовитість, тобто походження, і гроші. Усі таланти цієї людини зводяться до того, щоб змушувати всякого, хто йому винний, платити собі з найбільшою акуратністю, а самому зі своїми боргами тягти якомога довше. Він уважав, що всі йому заздрять. Звичайно, не без підстави. Він прекрасно оздобив свій розкішний міський будинок,

під дахом якого провів ніч король. Дуже непогано підновив мер міста й свій замок у Вержі.

Як же жив народ у місті? Чи добре управляв містом пан де Реналь? У романі згадуються в'язниця, лікарня й притулок для бідних, які було соромно показати перевіряючому чиновнику з Парижа пану Апперу.

Зате під владою пана де Реналья процвітали такі, як Вально, що уособлював клас буржуазії. Пан Вально, директор притулку для бідних, нахабний і безсоромний від природи, нажив собі багатство, нічим не нехтуючи, не рахуючись ні з якими приниженнями. Він царює в місті «вкупі із завзятими дурнями із середовища крамарів, з першокласними невігласами із середовища суддівських людей, із запеклими шарлатанами із середовища лікарів».

Поважні жителі були здебільшого роялістами, прихильниками монархії, але підтримували відносини і з лібералами. І ті, й інші мали потребу одне в одному — одним потрібні були вигідні місця, посади, іншим потрібні були голоси на виборах. Гроші, прибуток — ось мета життя поважних людей міста. «Від їхнього багатства пахло краденими грошима», у їхніх взаєминах «було щось мерзенне». І ось ці люди, «ці дурні, яким випало щастя народитися знатними, багатими і помірними», створювали громадську думку. Горе тому, хто від них відрізнявся!»

Можливо, ліберали були ближче до народу й піклувалися про нього? Звернемося до тексту. Знову зустріч короля з мешканцями Вер'єра. «І раптом у почесній варті всі помітили Жульєна, сина теслі». Обуренню «порядних» людей не було межі. Особливо обурювалися ліберали, які, з ранку до вечора сидючи в кафе, говорили про рівність і волю.

«У Вер'єрському суспільстві, — робить висновок Стендаль, — процвітали лицемірство, заздрість, злоба, протекціонізм, користолюбство, прагнення до збагачення, марнославство. «А щоб якось утриматися на місці, всі ці шахраї (про яких згадувалося вище) змушені були шукати союз із конгрегацією».

Що ж собою являло французьке духовництво? Адже воно було і є посередником між Богом і людьми, повинно вчити добру, любові, безкорисливості, честі. Вирушимо разом із Стендалем до Безансона, у духовну семінарію, яку Жульєн, головний герой роману, назвав «пеклом земним, в'язницею».

«Із часів Вольтера французька церква зрозуміла, що справжні її вороги — це книги. Покірність — вища за все в її очах». Священики використовували будь-яку живу думку. Люди, на їхній погляд, повинні не розмірковувати, а сліпо виконувати те, що вимагає церква й держава. За часів правління Карла X набирає чинності закон про святотатство, що засуджував на смерть за атеїзм.

Не цуралася церква й грошей. Що більше людина жертвувала на різні церковні потреби, то більше почесною і благонадійною вона вважалася.

Наприкінці роману пан де Реналь через невеликі підношення церкві став уважатися якобінцем і втратив посаду мера, а пан Вально, щедрий на руку, став бароном і мером міста Вер'єра.

Церква заохочувала доноси, наклепи. У семінарії за всіма стежили «фіскали» абата Кастанеда, майбутніх пасторів народу вчили «продавати місця в раю» і домагатися парафії з багатими підношеннями.

І серед духівництва процвітали лицемірство й низькопоклонництво. Так, наймогутніший у Безансоні абат де Фрілер, що міг «висвячувати й скидати префектів», розбагатів і домігся посади старшого вікарія завдяки тому, що вмів забавляти безансонського єпископа. У єпископа був дуже слабкий зір, а він жагуче любив рибу. Абат де Фрілер вибирав кісточки з риби, що подавали його високопреосвященству.

І ось Париж, «центр різних інтриг і лицемірства!». Світське суспільство, суспільство обраних людей подано родиною маркіза де Ла-Моля і його салоном. Зовні холодних, шанобливих, люб'язних, вихованих людей Стендаль назвав суспільством «безмовних сановників і всіляких інтриганів із сумнівною репутацією».

Для маркізи де Ла-Моль, наприклад, головне в людині, гідне поваги, — це «мати у своєму роді предків, що брали участь у хрестових походах», тобто родовите походження.

Розумний, передбачливий маркіз де Ла-Моль у першу чергу думає про свої розваги, а вже потім про справи, що зводилися в нього до збільшення прибутків і до одержання посади міністра.

Для цього суспільства найхарактернішим є зарозумілість, пихатість, марнославство, пересиченість життям, презирство до тих, хто не такий, як вони. «Заради розваги вони могли принижувати людей, тому їм не доводилося розраховувати на справжніх друзів». «У розмовах не припускалося ніяких жартів тільки над Господом Богом, над духівництвом, над поважними людьми... Не припускалося ніяких схвальних відгуків про Беранже, Вольтера, Руссо...», про те, що хоч трохи нагадувало вільнодумство. «Найменша жива думка здавалася брутальністю». Це було не життя, а «існування, наскрізь пройняте честолюбством, бажанням справити враження в суспільстві». Тобто в Парижі було те ж саме, що й у Вер'єрі та Безансоні. Сучасна письменникові дійсність була буденна, сіра й зовсім не героїчна. Усе купувалось і продавалось — «титул барона, титул віконт...»

Які ж люди в минулому були небажаними в суспільстві «порядних людей»? Чесні й віддані своїй справі абати Шелан і Пірар, лісоторговець Фуке, якобінець граф Альтаміра, простолюдин Жульєн — мислячі, сміливі люди з почуттям власної гідності, «мужні й благородні».

Така була сучасна Стендалю Франція. А свій час письменник назвав «звироднілим, нудним століттям, пройнятим підлістю і страхом».

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ РОМАНУ СТЕНДАЛЯ «ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ»

Роман Стендаля «Червоне і чорне» різноманітний за тематикою, цікавий і повчальний. Повчальні й долі його героїв. Мені хочеться розповісти, чого ж навчили мене дві героїні — пані де Реналь і Матильда де Ла-Моль.

Щоб нам був зрозумілий внутрішній світ цих героїнь, Стендаль піддає їх випробовуванню коханням, тому що, на його думку, кохання — почуття суб'єктивне і більшою мірою залежить від того, хто кохає, ніж від самого об'єкта кохання. І тільки любов може зірвати маски, за якими люди приховують звичайно справжнє своє єство.

На початку роману пані де Реналь на вигляд можна було дати років тридцять, але вона була ще дуже миловидна. Висока, ставна жінка, вона була колись першою красунею на всю округу.

Багата спадкоємиця богобоязливої тітки, вона виховувалась у єзуїтському жіночому монастирі, але зуміла незабаром забути ті дурниці, яких її вчили в цьому закладі. Заміж її видали в шістнадцять років за літнього вже пана де Реналья.

Розумна, кмітлива, емоційна, вона була водночас боязкою й сором'язливою, простою і трохи наївною. Її серце було вільне від кокетства. Вона любила самоту, любила походжати по своєму чудовому саду, ухилилася від того, що у Вер'єрі називалося розвагами, тому в суспільстві пані де Реналь стали називати гордючкою і говорити, що вона надто пишається своїм походженням. У неї цього й у думках не було, але вона була дуже задоволена, коли жителі містечка стали бувати в них рідше.

Молода жінка не могла хитрувати, обманювати, вести, як говорили у Вер'єрі, політику стосовно свого чоловіка, тому серед місцевих дам вона вважалася «дурною». Залицання пана Вально, якому вона подобалася, тільки лякали її. Життя пані де Реналь було присвячене чоловікові й дітям.

І ось у її душі виникло нове почуття — кохання. Вона немов прокинулася від довгого сну, стала всім захоплюватися, не тямилася себе від емоцій. Почуття, що запалювало пані де Реналь, робило її енергійною й рішучою. Ось вона, немов засуджена на смерть, щоб урятувати коханого, іде до кімнати Жульєна, щоб витягти з матраца портрет Наполеона. То всіма правдами і неправдами вводить Жульєна, людину низького походження, до складу почесної варті. То продумує анонімний лист.

Пані де Реналь перебуває весь час у душевній напрузі, у ній борються дві сили — природне почуття, прагнення до щастя і почуття обов'язку стосовно родини, чоловіка, нав'язане суспільством, цивілізацією, релігією. Тому вона постійно вдається у крайнощі. Коли захворів її син Ксав'є-Станіслав, вона сприймає хворобу як покарання Бога за подружню невірність. І майже одразу після того, як загроза здоров'ю хлопчика минула, знову віддається своєму кохання. Мабуть, в одну з таких хвилин лютого каяття вона, з намови абата Кастанеда, і відіслала маркізові де Ла-Моллю відгук

про поведінку Сореля, що відіграв таку фатальну роль у долі Жульєна. Відтак знову повернулася вона до коханого, тепер уже остаточно. Вона не може вже більше йти проти себе, своєї природи, натури. Вона говорить Жульєнові: «Мій обов'язок передусім — бути з тобою». Відтоді вона зовсім перестала зважати на моральний осуд. Тепер він для неї просто не існував. Останні дні вона була поруч із Жульєном. Життя без коханого для неї стало безглуздом. І за три дні після страти Жульєна пані де Реналь померла, обіймаючи своїх дітей. Вона тихо, непомітно жила, жертвуючи собою заради дітей, родини, коханого, і так само тихо померла.

Матильда де Ла-Моль — жіночий персонаж зовсім іншого типу. Горда і холодна красуня, що царює на балах, де збирається весь блискучий паризький світ, екстравагантна, дотепна й насмішкувата, вона вища за своє оточення. Гострий розум, освіченість — вона читає Вольтера, Руссо, Агріппу д'Обін'є, цікавиться історією Франції, героїчними епохами країни — діяльна натура Матильди примушує її з презирством ставитися до всіх родовитих залицяльників, що претендують на її руку і серце. Від них, і зокрема від маркіза де Круазнуа, шлюб з яким мав би принести Матильді герцогський титул, про який мріє її батько, — для неї віє нудьгою. «Що може бути на світі банальнішим від такого збіговиська?» — виражає погляд її «синіх, як небо», очей.

Сучасна дійсність не викликає аніякого інтересу в Матильді. Вона буденна, сіра і зовсім не героїчна. Усе купується і продається — «титул барона, титул віконта — усе це можна купити... кінець кінцем, щоб здобути багатство, чоловік може одружитися з дочкою Ротшильда».

Матильда живе минулим, яке постає в її уяві, оповите романтикою сильних почуттів. Вона шкодує, що нема більше двору, подібного до двору Катерини Медічі або Людовіка XIII. 30 квітня Матильда завжди одягає жалобну сукню, бо це день страти її предка Боніфаса де Ла-Моля, який загинув на Гревській площі 1574 року, зробивши спробу визволити своїх друзів, полонених Катериною Медічі, серед яких був і король Наваррський, майбутній Генріх IV, чоловік його коханки — королеви Маргарити. Матильда схиляється перед силою пристрасті Маргарити Наваррської, яка здобула в ката голову свого коханця і власноруч поховала її. Прихильниця трону і церкви, Матильда відчуває себе здатною до великих подвигів заради відновлення старих часів.

Матильда звертає увагу на Жульєна тому, що відчуває в ньому незвичайну натуру. Так само, як граф Альгаміра зі своєю романтичною долею («очевидно, тільки смертний вирок і вирізняє людину... це єдина річ, яку не можна купити»), Жульєн викликає її зацікавленість і повагу як такий, що «...не народився, щоб плазувати». Матильду вражає похмурий вогонь, який палає в його очах, його гордовитий погляд. «Чи він не Дантон?» — думає Матильда, відчуваючи, що це справжня людина із сильною волею, гідна її. «У наші дні, коли всіляка рішучість втрачена, його рішучість лякає їх», — думає Матильда, протиставляючи Жульєна всім молодим вельможам, що красуються в салоні її матері, які можуть похизуватися хіба що вишуканими манерами.

Машкара Тартюфа, вигляд святенника, що Жульєн напускає на себе, не можуть її обманути. Незважаючи на його чорний костюм, який він не знімає, «на попівську міну, з якою бідоласі доводиться ходити, щоб не померти з голоду», — його вищість лякає їх, — розуміє Матильда.

Наважитися покохати Жульєна, того, хто нижче від неї стоїть на соціальних щаблях, відповідає її характерові, таїна якого — потреба ризикувати. Але кохання її тяжке. Вона теж, як і пані де Реналь, — у постійній душевній напрузі. У неї теж точиться боротьба між природним прагненням до щастя і «цивілізацією», тими поглядами, що їх нав'язало суспільство із самого її народження. Вагаючись між коханням і ненавистю до Жульєна, презирством до себе, вона то відштовхує його, то віддається з усією силою пристрасті. Жульєнові доводиться підкоряти її. Покохавши нарешті Жульєна до самозабуття, Матильда готова пожертвувати і своєю репутацією, і титулом, і багатством. Вона врятувала б Жульєна від страти, якби той цього захотів. Після смерті коханого вона виконала його останнє прохання — поховала в печері на високій горі, що здіймається над Вер'єром. «Завдяки зусиллям Матильди ця дика печера прикрасилася мармуровими статуями, що вона замовила в Італії за великі гроші».

Обидві героїні прекрасні, кожна по-своєму. Обидві вони викликають, з одного боку, співчуття та жаль, з іншого боку, їхнє альтруїстичне, жертвне кохання викликає подив і шану. Своїм коханням вони вчать нас любити безкорисливо й самовіддано. Шкода, що їхнє щастя тривало недовго, але в цьому винні не стільки вони, скільки суспільство зі своїми несправедливими законами.

ХТО ВИНЕН У ТРАГЕДІЇ ЖУЛЬЄНА СОРЕЛЯ?

1830 року вийшов у світ роман Стендаля «Червоне і чорне». Твір має документальну основу: Стендаля вразила доля молодого людини, засудженої до страти, — Берте, що стріляв у матір дітей, гувернером яких він був. І Стендаль вирішив розповісти про молодого людину, яка не змогла знайти свого місця в суспільстві XIX століття. Чому? Про це я скажу трохи згодом.

Головний герой роману — юнак із провінції, наділений глибоким розумом і уявою, але бідний і незнатний. У сім'ї Жульєн відчував себе чужим, не було в нього друзів і серед однолітків. «Усі домашні зневажали його, і він ненавидів своїх братів і батька. У святкових іграх на міському майдані він завжди був битий...» І кривдили його хлопці не тільки за фізичну слабкість, а й за те, що він не був схожий на них, був розумніший. І тому Жульєн поринав у самотність, світ уяви, де він «володарював».

Жульєн мріяв вибитися в люди. Він бачив, що заможні пані мають більше, ніж він, — мають становище, гроші, повагу. Бажання домогтися, як Наполеон, високої посади, володіло юнаком. Він, звичайно, розумів, що можливість досягти успіху в суспільстві залежить не стільки від його величезних здібностей, скільки від сильних світу цього, тобто багатіїв. Це принижувало його самолюбство, звідси і його протест, але він

намагався зберегти особисту гідність навіть перед людьми, від яких він залежав. Жульєн ще не розумів, що новому суспільству потрібні не розумні особистості, а бездумні виконавці.

Випадково для себе Жульєн став гувернером дітей пана де Реналья. До вищої знаті юнак відчуває тільки «ненависть та огиду» і поводить себе незалежно. Мабуть, завдяки цьому «менше ніж за місяць після його появи в родині пана де Реналья навіть сам хазяїн почав поважати Жульєна». Лише пані де Реналь ставилася до гувернера як до рівного собі. Спочатку почуття, яке виникло між ним і пані де Реналь, Жульєн розцінював як перемогу над життям, але потім ці взаємини переросли у справжнє кохання. Для головного героя пані де Реналь стала єдиною людиною, яка його розуміла і з якою йому було легко і просто.

Бажаючи зробити кар'єру, Жульєн вступає до духовної семінарії. Він вирізняється з-поміж тупуватих семінаристів своєю начитаністю, знаннями, умінням мислити. За це його зненавиділи як абати, так і учні і дали йому прізвисько «Мартін Лютер». Але Жульєн стійко все зносить, аби тільки здобути вище становище в суспільстві.

За протекцією абата Пірара Жульєн їде до Парижа й стає секретарем і бібліотекарем маркіза де Ла-Моля. І тут, у вищому суспільстві, Жульєн зміг викликати до себе повагу. «Цей плазувати не буде», – подумала про нього Матильда де Ла-Моль.

Завдяки коханню Матильди мрія Жульєна могла б здійснитися. Маркіз де Ла-Моль призначив йому ренту, здобув чин гусарського поручика та ім'я шевальє де Ла-Верне.

І раптом усе гине. Маркіз де Ла-Моль, одержавши від пані де Реналь листа, написаного під натиском духівника-єзуїта, де вона викриває Жульєна як лицеміра і спокусника, жадібного до багатства своєї жертви, – відмовляється від згоди на шлюб із ним Матильди. Жульєн мчить у Вер'єр, купує пістолети, входить до церкви, де молиться пані де Реналь, і стріляє в неї.

Його мрії та надії обірвали ці постріли. Ув'язнений Жульєн не боїться смерті й не відчуває потреби в каятті. Тверезий аналіз того, що він учинив, підказує йому логічний висновок: «Мене образили найжорстокіше, я вбив, я заслуговую на смерть». У думці – «образили найжорстокіше» звучить обурення проти всього світу, який повстав проти Жульєна тому, що він, Сорель, насмілився піднятися над своїм класом.

Жульєна страчено. Хто в цьому винний? Відповідь можна знайти у промові Жульєна на суді – винне несправедливе суспільство.

**«ЛЮДСЬКА КОМЕДІЯ» ОНОРЕ БАЛЬЗАКА –
ГРАНДІОЗНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЖИТТЯ ФРАНЦІЇ
І ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Кожний із нас знайомиться з творами Оноре Бальзака у різному віці. Тому і сприймаються вони по-різному. Хтось по-малечому уявляє собі шагреневу шкіру і сприймає твір, як казку з бабусиних уст, а хтось свідо-

мо уявляє життя французького суспільства уже в юнацькі роки. Але твори Бальзака — це ті твори, до яких людина не раз повертатиметься протягом життя і сприйматиме їх як щось нове і наново відкрите для себе.

На думку Сенеки, життя вимірюється не довжиною, а змістом. Мабуть, цими ж критеріями керувався і Бальзак, створюючи свою «Людську комедію». Автор написав 97 творів із 143 задуманих, відтворивши широку реалістичну картину французького суспільства першої половини XIX століття. Епопею автор поділив на три підрозділи: «Етюди про звичаї», «Філософські етюди» та «Аналітичні етюди», хоча розподіл цей є умовним, адже в усіх творах письменника присутні і показ звичаїв певної верстви населення, і філософські роздуми автора і від своєї особи, і від особи героїв, і глибокий аналіз подій, оцінку яких дано визначити читачеві. Проте авторський розподіл і нерівнозначний, адже розділ «Етюди про звичаї» став найбільшим не лише за обсягом (налічує 72 романи), а і за ідейним спрямуванням.

До того ж більшість дійових осіб кожного з творів продовжує своє життя на сторінках інших повістей і романів «Людської комедії». Серед цих персонажів Ежен Растиньяк, Жак Коллен (Вотрен), віконтеса де Боссан, Дельфіна Нусинген, Б'яншон і багато інших.

А разом із героями автор звертається і до тем, які намічені в одному з творів, а мають своє продовження в інших творах, перегукуються з основною проблематикою епопеї.

Центральною темою «Людської комедії» є тема згубної влади грошей, ненаситної гонитви за наживою. Саме гроші спотворюють стосунки між людьми, роблять предметами торгу найцінніші людські якості — любов, дружбу, нівелюють роль сім'ї, науки, мистецтва.

Найвідомішими творами Бальзака є «Гобсек», «Ежені Гранде», «Батько Горіо», «Втрачені ілюзії». Перекладами цих творів на українську мову ще в минулому сторіччі займались видатні класики. Творами Бальзака захоплювались Шевченко, Франко, Леся Українка. Не дивно, що наші сучасники з задоволенням знайомляться з творчістю Бальзака. Леся Українка, наприклад, всім радила читати «Втрачені ілюзії». Мені подобається цей твір, проте більш подобається «Батько Горіо», адже сім'я завжди є основою будь-якого суспільства, тому історія буржуазного суспільства, яку задумував розкрити Бальзак, бере початок саме в цьому творі. Потоптана дочками батьківська любов викриває характер трагедії усього буржуазного суспільства. А особисте життя героїв стає частиною суспільної моралі.

Не менш жахливим є життя лихваря, якому гроші замінили близьких людей, у повісті «Гобсек». Це стосується не лише Гобсека, який не визнавав власної дочки, а й людей вищого суспільного класу, дворян. Так графиня де Ресто заради кохання розорує власних дітей.

А роман «Шагренева шкіра», який очолив серію філософських творів письменника! Хіба ж не реалістично зобразив автор дійсність? Адже,

зображуючи долю молодого поета, Бальзак викриває жорстоку гру пристрастей, жах і трагізм повсякденного життя.

Шагренева шкіра є символом приречення особистості, яка прагне лише насолоди. Автор вважає, що праця низів і паразитизм верхів не-сумісні.

Майже в усіх своїх творах Бальзак виступає майстром типізації і узагальнення. При цьому всі його образи виразні й індивідуальні.

Герої творів Оноре Бальзака — представники різних суспільних верств, які під впливом дійсності набувають тих чи інших реалістичних рис і самі стають виявом цієї дійсності, адже життя і характер людини зумовлюються суспільними відносинами.

Але підтекстом у «Людській комедії» Бальзака мені вважається судження, що за будь-яких суспільних обставин людина має залишатися людиною.

ОНОРЕ БАЛЬЗАК — ЗНАВЕЦЬ ЛЮДСЬКИХ ПРИСТРАСТЕЙ І РУШІЙНИХ СИЛ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Творчість Оноре Бальзака дуже складна для сприйняття. Здавалось би, його герої знаходяться на поверхні зі своїми болями, радощами, пристрастями. А насправді, розглядаючи їх, натикаєшся на таку підводну течію, що може поглинути і не дати випірнути на поверхню.

Образи його творів такі реальні, що іноді забуваєш, що розглядати їх треба лише в контексті твору, і переносиш у дійсність і ставишся так, як ставився б до людей, існуючих поруч. Тоді вчинки героїв стають незрозумілими і неусвідомленими, а твір взагалі втрачає зміст.

Але не слід забувати, що основною ідеєю романтиків, засвоєною Бальзаком, був історизм, який базувався на засадах єдності людини і суспільства. Зображуючи сучасну йому епоху, Бальзак підносить особистість над побутом. Можливо, тому його творчість близька мені і моїм сучасникам.

У зображенні своїх героїв, як центральних, так і епізодичних, письменник узгоджував соціальну належність героя з його мораллю.

Найбільш показовою у цьому плані є «Людська комедія», де автор з цілковитою точністю і повнотою дослідив специфічні особливості епохи. Найбільшу увагу, на мій погляд, привертає зображення автором «епохи грошей», адже Бальзак глибоко і тонко проник у сутність і «техніку» грошових стосунків. Він зумів проникнути у неестетичні сторони дійсності — брудні розрахунки спекулянта і катастрофу купця, які визначили більшість рис людського побуту і моралі. Я думаю, що не слід скептично ставитися до вислову доктора Б'яншона, що «гроші — релігія нового світу», адже гроші в усі часи відігравали велику роль у соціальному житті. І саме злидні, відсутність грошей, побутові умови стають тією зовнішньою силою, що протистоїть особистості. Тому так часто герої Бальзака борються з грішми, а не служать їм, бо на думку самого автора «вигодою можна пояснити лише принизливі вчинки». А в «Людській комедії»

присутній цілий натовп позитивних героїв, адже письменник вірить у людину та її невичерпні духовні сили.

Образи д'Еспара або Монжено можна розглядати в двох аспектах: або як позитивні образи сучасних аристократів і банкирів, або як символ неможливості доброчинності сучасного суспільства.

Велику увагу приділяє Бальзак визначній особистості. Могутня особистість, здатна на великі зусилля волі і на боротьбу з людьми і обставинами, приваблює письменника незалежно від мети її діяльності: чи то бунтарство проти ідеологічних пут, чи то проти поневолення думки.

Визначна особистість, незалежно від роду занять, наділена величезною потенційною силою, владою над зовнішнім світом. Усі герої цього плану являють собою лише варіанти одного типу. І Наполеон, і Вотрен — люди однієї породи, але перший піднявся на вищий щабель політичного життя, а другий залишився на дні людського океану. Сила випадку допомогла Наполеонові виявити геніальність, а відсутність належних обставин призвела Вотрена до боротьби з суспільством. Роль перемоги героя над ворожими зовнішніми обставинами визначається так: «Немає принципів, є тільки події; немає законів, є лише обставини; вища людина пристосовується до подій і обставин, щоб керувати ними» («Батько Горіо»).

Сучасна Бальзакові дійсність відбилась на сторінках першого роману, написаного як частина великої цілісності, названої згодом «Людською комедією». «Батько Горіо» є, так би мовити, ключовим твором, до якого сходиться уся попередня творчість Бальзака. У центрі подій знаходиться п'ятиповерховий будинок, де і відбуваються драматичні, повні несподіванок, події: убивство спадкоємця, грабунок, розпушта. Автор трагічно показав побут міщанський і побут аристократичний, між якими важко знайти розбіжності, легше знайти спільні риси.

Оноре Бальзак — постать неординарна. Попри всі протиріччя своїх поглядів він залишив нащадкам величезну галерею образів, які увійшли у світову літературу свідченням геніальності великого майстра. А головне, він був одним із перших французьких письменників, які з такою гостротою відчували свою сучасність.

НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ОБРАЗУ ГОБСЕКА В ОДНОЙМЕННІЙ ПОВІСТІ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

Повість «Гобсек» займає особливе місце серед інших творів Оноре Бальзака першої половини 30-х років. Це один із найвидатніших творів письменника.

Центральний образ твору — лихвар Гобсек. Біографія Гобсека, яку Бальзак вводить в оповідь, розкриває життєву основу його філософії. Філософія Гобсека — своєрідний підсумок його особистого життєвого шляху. Він був моряком, морським торговцем, об'їхав увесь світ, бачив далекі та екзотичні країни. Його розвинута свідомість, не властива йому з дитинства, пояснюється тим, як багато він бачив протягом свого життя.

Він пройшов через усе, щоб накопичити своє багатство: мав зв'язок із корсарами, був причетний до американської війни за незалежність, потерпав від голоду, пройшов через смертельну небезпеку, кілька разів втрачав і знов здобував багатство.

Можливо, тому спочатку Бальзак і назвав свою повість «Небезпеки безпутства». Саме під такою назвою повість повністю вийшла у квітні 1930 року у першому томі «Сцен приватного життя». Перша глава її була видана дещо раніше, у лютому 1930 року, під назвою «Лихвар». Змінювалися назви, але характер бальзаківського персонажа залишився незмінним.

«Папаша Гобсек наскрізь пройнятий одним принципом, що керує всіма його вчинками. За цим принципом, гроші — це товар, що його можна з спокійним сумлінням продавати дорого або дешево, залежно від обставин. Капіталіст, на його погляд, — це людина, що бере участь у прибуткових справах та спекуляціях, вимагаючи великі проценти за свої гроші. І якщо залишити осторонь його фінансові принципи та філософські погляди на природу людську, що ними він обґрунтовує своє лихварське поведіння, я глибоко переконаний, що поза цими справами він найделікатніша й найчесніша людина в усьому Парижі».

Світосприйняття Гобсека формувалося під впливом реального життя. Його висловлювання говорять про глибину цього світосприйняття і підтверджують, що його інтелект значно переважає аристократію.

Висвітлюючи відсталість дворянства, його обмеженість, Бальзак показує Гобсека, який тримає у своїй пам'яті цілі континенти. Він збагнув і основи сучасного йому суспільного ладу, стверджуючи, що скрізь йде боротьба між бідняками і багатіями. Але двадцятирічні поневіряння по світу зробили його байдужим до всього, крім золота. Він зневірився у моральних цінностях. Тому Гобсек бездушний. Він упевнений, що з «усіх земних благ» є лише одне достатньо надійне — золото. А з усіх людських почуттів він визнає лише інстинкт самозбереження. Зі скептицизму виріс соціально-політичний нігілізм, бо Гобсек засуджує всіх тих, хто вболіває за своїми близькими. Він вбачає сенс лише у боротьбі бідняків і багатіїв, упевнений, що ця боротьба нескінченна, і тому вважає, що краще бути експлуататором, ніж експлуатованим. Мова Гобсека підкреслює бідність його філософії щодо власної гідності, адже людина, здатна лише на принизливі почуття, не здатна навіть на самоповагу, не говорячи вже про повагу з боку інших людей.

Сумний і кінець Гобсека. Розповідь завершується описом його жалкої комори і страшної смерті Гобсека. Його пристрасть до грошей, його скнарність, прагнення до наживи призвели до патологічної манії все привласнювати. Багаторічна активність у збагаченні виявилась безплідною, адже залишити накопичене виявилось нікому. Навіть добру згадку по собі він не залишив. Все людське в його натурі вимістила жадоба до збагачення. Адже протягом цілого життя він брав хабарі і розробляв нові фінансові афери.

«Гобсек був ненаситним удавом цього великого підприємства. Щоранку він одержував свою данину і оглядав її, немов міністр якого-небудь набоба, що вирішує, чи підписати кому-небудь помилування, чи ні. Гобсек приймав усе, починаючи від кошика з провізією від якого-небудь бідняка і кінчаючи пачками свічок від людей скупих, брав посуд від багатців і золоті табакерки від спекулянтів. Ніхто не знав, куди поділись усі ці подарунки, піднесені старому лихвареві. Все приносили до нього, але нічого звідти не виносили».

Тільки після смерті лихваря це стане зрозумілим. Не зрозуміло лише те, чим керувалась людина, накопичуючи таке багатство.

Воістину таке життя і можна назвати ще однією людською комедією, про яку повідав Оноре Бальзак на сторінках своїх творів. Отже, повість «Гобсек» хоча і є окремим закінченим твором, проте пов'язана з іншими повістями і романами письменника, що увійшли вже до першого видання «Людської комедії». Пов'язана тим, що імена персонажів зустрічаються в інших творах, і тим, що сюжетно перегукується з романом «Батько Горіо».

Мабуть, і не може бути інакше, адже кожне людське життя має безліч незримих ниточок, які пов'язують його з життям інших людей і життям цілого суспільства.

РОЛЬ Авантюрної інтриги у романі Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста»

Пригодницький роман широко представлений у світовій літературі і у творчості Ф. Купера, О. Дюма-батька, Е. Сю, Р. Л. Стівенсона і багатьох інших авторів. Але роман Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» хоча й позначений як «пригода», все ж не може бути названий пригодницьким у повному розумінні слова. Але його мета — не стільки розважити читача авантюрною інтригою, скільки привернути його увагу до больових точок суспільства, сучасного письменнику. Чому саме таку форму обрав Ч. Діккенс? Передусім тому, що без авантюрної інтриги роман втрапив би свою гостроту і перетворився б на набір повчальних фраз. Але Діккенс написав роман, у якому події змінюються досить швидко, а саме життя і доля його героя стає предметом таємних інтриг. У його творі є всі риси, характерні для авантюрного роману: стрімкість розвитку подій, загострення пристрастей, викрадення і переслідування, таємниці і загадки, що врешті позитивно розв'язуються. Та й щасливий фінал — це теж прикмета пригодницького роману.

Головний герой — Олівер Твіст — дитина, а це означає, що найкращий спосіб розкрити його характер — показати в дії, у мінливих обставинах. І письменник примушує героя активно діяти — утікати з дому гробовщика, де його принижували, били, годували об'їдками. Стикаючись у різних ситуаціях з людьми різних моральних переконань, Олівер робить вибір, що визначає його долю. Природжене почуття порядності примушує його піддавати сумніву лжеромантику злочинного побуту

лондонського дна. А різка зміна життя після спроби пограбування біля книжкової крамниці, доброта людини, яка пожаліла Олівера, переконують хлопчика, що чесність, доброта, порядність — не порожні слова. І найгіршою є не стільки бруд фізичний, скільки ниці людські пороки, якими керуються люди типу Сайкса чи головного наглядача робітного дому.

І неважливо, щиро непорядна людина чи живе подвійною мораллю, — це все недобре, бо правда лише одна: зовнішні манери порядної людини нікого не введуть в оману, якщо насправді це не так. І зрозуміти це Оліверу допомагають власні спостереження у стрімко мінливих життєвих ситуаціях. Таким чином, авантюрна інтрига у творі «Пригоди Олівера Твіста» підпорядкована загальному задуму і розкриттю ідеї роману.

ГУМАНІСТИЧНИЙ СМИСЛ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»

Роман Ч. Діккенса про пригоди хлопчика, у якого відняли навіть ім'я матері, — це твір високого гуманістичного смислу. Письменник примушує по-новому подивитися на загальноприйняті поняття про порядність, репутабельність, якими так пишалися його сучасники. Безумовно, зовнішні прояви гарного виховання важливі, але що за цими манерами, що за білим жилетом? Ч. Діккенс примушує читача разом з Олівером Твістом побачити виворіт життя. Як мало, виявляється, істинної доброти і співчуття в людях, котрі хизуються своєю добродійністю. Можна виголошувати гучні гасла про милосердя до сиріт, але при цьому привласнити їхні гроші, а їм дати можливість помирати від голоду, хвороб і биття, яким щедро нагороджувала сиріт господиня ферми, котра примушувала дітей працювати на себе. Так само постраждав і трубочист, котрий знищив не одне людське життя, вирішуючи свої матеріальні проблеми. Та й гробовщик, до якого потрапив Олівер із робітного дому, не був добрим.

Письменник порушує питання про міру добра у кожній людині. Саме ця часточка добра і співчуття визначає істинну гуманістичну цінність. Показуючи людей, котрі по-доброму поставилися до Олівера, відкинувши упередження, автор стверджує: світ не без добрих людей. І більше того, на доброти і небайдужості цих людей тримається справедливість. Діккенс внутрішньо бажав цієї справедливості завжди, тому показав її перемогу у своєму романі. Порок покараний. Сайкс, втілення жорстокості і злоби, випадково гине від своєї ж петлі, і в цьому рука Божа. Старий єврей, котрий наживався на крадіжках і проституції, на совісті котрого понівечені долі хлопчиків і знищені життя, постає перед судом. Зведений брат Олівера і його таємний ворог змушений розповісти хлопчикові істинну історію його народження і повернути йому майно родини. Отже, можна сказати, що основа роману, його гуманістичний смисл полягає у тій вірі у перемогу добра і справедливості, яка складає суть роману. Заклик до добра і милосердя на кожній сторінці книги про пригоди хлопчика-сироти у дорослому суворому світі.

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ У РОМАНІ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»

Проблему виховання можна називати однією з провідних в англійській літературі. І Чарльз Діккенс не був у цьому першовідкривачем, але він знайшов свій шлях розв'язання проблеми, показавши лондонське дно без романтизації.

У передмові до одного з видань роману «Пригоди Олівера Твіста» Діккенс писав: «Мені здалося, що зобразити реальних членів злочинної групи, намалювати їх в усіх їхній потворності, показати злиденне їхнє життя... — означає... допомогти суспільству». Його представники лондонського дна відверто потворні навіть зовні, тим більше у своїх звичках. Ось б'є в котрій раз свого білого собаку Сайкс, який не знає жалощів ні до кого. Так, як і цей білий собака, звикла собі на лихо до нього Ненсі. Щиро і сильно покохавши Сайкса, Ненсі намагається захистити його від усіх бід. Але чи здатен він це оцінити? Певно, ні. І в цьому ми переконуємося, коли він розправляє з Ненсі безжалюно. Чи міг він пожаліти дитину, яка була для нього лише інструментом для крадіжок! Поранений під час нічного нападу, Олівер покинутий напризволяще. Порятунок хлопчика — справа рук добрих жінок, здатних зрозуміти і повірити людині, знайти у серці співчуття. Оповідуючи про пригоди Олівера Твіста, Ч. Діккенс розгортає широку панораму дна суспільства. Холодні сірі нічні лондонські вулиці, в яких не знайдеш прихистку; брудні й смердючі лігвища — обитель усіх пороків. Ця атмосфера теж виховує. І не в усіх стає мужності протистояти брудові, котрій панує довкола. Голод і приниження часто примушують маленьких людей хитрувати, брехати і зраджувати. Жорстокість світу породжує жорстокість дитини. Саме це хвилює письменника, який свідомо оголює найстрашніші виразки англійського дна, бажаючи звернути на них увагу суспільства. Письменник вважає, що проблема виховання людини — справа усього суспільства. Одне із завдань роману «Пригоди Олівера Твіста» — показати сувору правду заради того, щоб примусити суспільство бути справедливим і милосерднішим. З іронією автор вставляє зауваження з приводу тієї чи іншої ситуації, коли респектабельні англійські джентельмени брезгливо відвертаються від бідних знедолених людей, котрі опинилися в робітному будинку. Один із таких героїв-джентельменів Діккенса навіть не має імені, він просто названий паном у білому жилеті. Не зробивши нічого гарного для Олівера та інших сиріт, він пророкує хлопчикові в'язницю і страту. Так письменник порушує ще одне питання: що являє собою істинна вихованість, і чи можлива вона без доброти і милосердя. Відповіддю на це питання є увесь роман. І гарне, і негарне у людині може змінювати життя, суспільство людей. І дуже важливо, якими моральними принципами живуть ті люди. Таким є погляд Ч. Діккенса на проблему виховання.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ І МОРАЛЬНЕ ПЕРЕТВОРЕННЯ ЕЛІЗИ ДУЛІТЛ

(За п'єсою Б. Шоу «Пігмаліон»)

П'єса «Пігмаліон» — одна з найкращих драм англійського письменника Бернарда Шоу. Захоплює вона одразу — з першого рядка! Ти ніби опиняєшся в далекій Англії, а персонажі п'єси — твої давні знайомі...

Рясний літній дощ ллє, як із відра. Тут і там несамовито верещать свистки»; а ми біжимо, щоб сховатися під портиком церкви св. Павла. Дивна дівчина привернула мою увагу. Вона продавала квіти. У неї зовсім не романтична постать, їй десь вісімнадцять-двадцять років. На голові в неї матроський брилик, який назбирав чимало лондонської пилюки та кіптяви. Черевики її мають плачевний вигляд, а волосся так і просить, щоб його вимили. Але кризз її занехаяність проглядає природна врода. Вона привертає увагу ще й тому, що кожному пропонує квіти, як ось: «Купіть у мене квіточку, копітане!» Дівчину звати Елізою, вона донька сміттяра, матері в неї немає, шоста мачуха вигнала її з дому і їй доводиться самотійно заробляти собі на прожиток. Дівчина виросла в Ліссон-Грові, а «жила там у такому хліву — навіть свиней тримають краще». Але Еліза нікому не дозволяє себе кривдити, вона вміє постояти за себе, вона має гордість, навіть трохи самовпевнена. Еліза, певно, велика мрійниця, бо інакше чого б їй демонструвати перед незнайомим хлопцем Фредді свою причетність до «Бухингему». Сьогодні Еліза заробила трохи грошень, настроїй непоганий, навіть на таксі приїхала додому! Трохи зіпсував день отой записувач біля церкви...

Ба! Що це? Згасла лампа — скінчився гас. Але й це не біда. Можна вкинути в лічильник ще один пенні і в кімнаті буде світло, але ж дівчина має заощаджувати. Та й мріяти і розмірковувати в ліжкові буде куди краще і дешевше! Еліза знімає із себе деяке верхнє вбрання, шпурляє його на купу всякої всячини й залазить у свою постіль.

«Так, так, так, — думалось дівчині. — Заробіток сьогодні непоганий. Але якийсь черв'ячок гризе душу... Ах, записувач! Елізі згадався джентльмен у портику, який записував її слова — ніби вона щось недозволене говорила! А як нечемно він з нею розмовляв! А все через що? Через отой клятий міссангровський діалект — ніби вона не має права говорити своєю мовою. «Затям: ти — людська істота, наділена душею і божественним даром ясного, виразного слова, а твоя рідна мова — це мова Шекспіра, Мільтона та Біблії...» і ще: «ти, утілена кривдо англійської мови, я міг би зробити з тебе царицю Савську».

Еліза уявила собі царицю, яку вітають у знаменитому Букингемському палаці. Горить блиском вогнів і коштовностей королівська зала, Еліза — найпрекрасніша серед красунь палацу. Із цими думками засинає квіткарка; згасають вогники у вікнах бідняків на Ейнджел-корт біля Мікладжонсової газової крамнички.

...Ранковий промінець доторкнувся до кінчика носа доньки сміттяра, здригнулися її пухнасті вії і вона повернулася з королівського розкішного палацу додому. Ні, не розпач охопив Елізу. Вона тепер знала, що мала

робити! Пам'ять у неї була гарна, і вона згадала, що один із джентльменів, який добре знає мову, називав свою адресу: «Вімпол-стрит, 37». «Приходьте до мене завтра»,— сказав він «копитанові». «І я прийду,— подумала Еліза,— хіба я не маю права брати уроки мови? Я навчуся розмовляти правильною англійською і мене візьмуть у квітковий магазин. Чом би й ні?». Еліза причепурилася і «на таксах» поїхала до найвідомішого лондонського професора фонетики містера Генрі Хігінса. У кого ж як не в нього навчатися мови бідній лондонській дівчині?!

Еліза з її відомим діалектом спочатку не зацікавила професора, тому він безцеремонно вигукнув: «Забирайся геть — ти мені не потрібна». Але Еліза вміла стояти на своєму: три страусових пір'їни героїчно трималися в неї на капелюсі. Спочатку їй вдалося розчулити полковника Пікерінга — це вихована людина, яка чемно поводить себе і з посудницею, і з квіткаркою. Пікерінг, зацікавлений поведінкою і пропозицією Елізи, нагадує професорові про вчорашню розмову, і два дорослих чоловіки укладають угоду: Хігінс береться за півроку навчити дівчину мови й манерам, полковник оплачує витрати на утримання Елізи.

Експеримент Хігінса завершується блискуче: за декілька місяців велична квіткарка під впливом життєвих умов, інтелектуального спілкування, навчання мови преретворюється на «герцогиню». Вона вражає вище товариство манерами, мовою, знаннями.

Пігмаліон витворив Галатею! Із «грудки бруду» засобами мистецтва за допомогою «чарівного різця». Хігінсу вдалося зробити довершений витвір, який вражає всіх.

Для вищого світу важливий лише зовнішній бік: манери, одяг, мова, походження. Еліза все це добре засвоїла, вона вміла грає свою роль. До того ж Еліза виросла духовно, вона розрізняє вихованість і нахабство, напускний і справжній аристократизм, вона тонко відчуває добро і зло. Її дратує те, що професор, який узявся її навчати, сам не вміє поводитися чемно ні вдома, ні в товаристві. Квіткарка — дівчина з народу — отримала необхідні знання, її інтелект зріс, вона не має титулу герцогині, але досягла потрібного рівня, до того ж Еліза збагатилася духовно. Вона переросла навіть свого учителя. Але Хігінс сприймає її лише як піддослідну істоту, матеріал для своїх досліджень. Еліза протестує проти такого ставлення: її розум, душа, почуття вимагають взаємоповаги, людськості у стосунках. Дівчина дорікає професорові за те, що він перетворив її на «герцогиню»: «Краще б ви мене не чіпали... Навіщо ви забрали в мене незалежність? Чому я погодилась на це?». Еліза усвідомлює, що вона «проста й темна», і їй боляче, що видатний професор, учений, джентльмен ставиться до неї як до порожнього місця. «У мене такі ж почуття, як у всіх,— каже вона.— Мені хочеться лагідного слова, уваги».

Квіткарка змінилася, у її душі розквітли найкращі вияви людських почуттів і талантів. У кожній людини живуть таланти, потрібно тільки зуміти їх розкрити. Навчання Хігінса, ввічливе ставлення Пікерінга, увага

до її особи з боку довколишніх людей поступово формували Елізу, яка згодом скаже: «Різниця між леді і квіткаркою полягає не в тому, як вона поводить ся, а як до неї ставляться». Еліза змінилася, перетворилася, ожила, як Галатея, до того ж вона свідомо захотіла змінити своє буття, а це нове буття сформувало в ній нову свідомість. Жаль, що професорові забракувало душевного такту й вихованості... Якби він був не таким грубіяном і снобом, Еліза могла б стати справжньою Галатеєю — люблячою та ніжною, доброю та уважною. Адже саме тому, що Пігмаліон такий «пігмаліоністий» — різкий, неотесаний, нечемний, — Еліза замість слів вдячності за науку виголошує обвинувачувальну промову на адресу свого творця.

Мені здається, розвинений інтелект Елізи завжди буде тягти її до таких, як Хігінс, — аристократів за походженням, до таких, як Пікерінг, — аристократів за духом, але її природне чуття їй підказує: «Твоє місце з такими, як Фредді». Думаю, що остання сцена, відверта розмова з Хігінсом — це крик душі, яка розривається навпіл. Душа прагне вищого, кращого, досконалішого, а життєві умови диктують своє. У фіналі п'єси Еліза сама не знає, коли була щасливішою: у минулому чи в сучасному; вона не знає, яке в неї майбутнє.

То що ж робити — залишатися в «канаві» і бути весело-безтурботною чи вириватися з «бруду», а потім відкатитися від розвиненої культури й інтелекту, від внутрішнього дискомфорту?

У часи Шоу — більше ста років тому, дійсно, важко було вирватися з того соціального середовища, до якого належав від народження. Кожен мав ніби своє тавро: плебей, буржуа, аристократ. Але саме ті, хто прагнув чогось більшого, зуміли йти далі, змогли змінити життя і довести, що свобода, розкутість духу, висока культура роблять із людини людину.

«ВІН ТАК І ЗАЛИШИВСЯ ХОЛОДНИМ УЛАМКОМ БІЛЯ ГАРЯЧОГО СЕРЦЯ ДІВЧИНИ...»

(За п'єсою Б. Шоу «Пігмаліон»)

П'єсу «Пігмаліон» Б. Шоу написав, орієнтуючись на античний міф про Пігмаліона. На далекому острові Кіпрі жив цар Пігмаліон, якому було дароване богами вміння вирізьблювати. Талановитий володар острова насолоджувався красою природи, умів виробляти чудові витвори, але мав одну дивну рису — він ненавидів жінок. Одного разу він вирізьбив із слонової кістки (за іншими версіями — з мarmуру) скульптуру жінки. Статуя була така прекрасна, що Пігмаліон закохався у власний витвір. Дні і ночі просив Пігмаліон богиню Афродіту, щоб вона оживила скульптуру. Змилоствилася Афродіта, вдихнула життя в чарівну Галатею. Статуя ожила, стала земною жінкою неперевершеної краси і була вірною дружиною Пігмаліона.

Шоу назвав свою п'єсу «Пігмаліон» і можна було сподіватися на щасливу казкову кінцівку п'єси. Але драматург приголомшує фіналом, він парадоксально все змінює.

Ми знайомимося із творцем — професором фонетики. Він нагадує Пігмаліона: у нього захоплення — фонетика, за допомогою якої він може

змінити людину. Він бере природний необроблений матеріал, «грудку бруду» і витворює довершеність, може з квіткарки зробити герцогиню. До того ж професор не любить жінок — недарма він самотній. Спочатку події розвиваються відповідно до міфу: із бідної вуличної квіткарки, доньки сміттяря, професор береться «виробити» справжню герцогиню, навчити її розмовляти правильною англійською мовою. Еліза виявляється здібною ученицею, і за якихось там півроку професор «продемонстрував» своє творіння у високому світському товаристві. Еліза навчилася мови, манер, вона зросла духовно, професор звик до цієї дівчини і йому важко без неї обходитися. Як бачимо професор Хіггінс — фахівець, він добре вміє виконувати свою справу, він витворив чудову Галатею. Можливо, він і покохав Елізу, але старанно це приховує? Остання сцена п'єси переконує нас у тому, як необхідні одне одному наші герої: вони хоч і сваряться, сперечаються, але за цим проглядає їхнє взаємне почуття, бажання бути зрозумілими. Легкий подих кохання кружляє над Елізою і Хіггінсом. Професор фонетики звертається до Елізи: «Залиште мені вашу душу...». Саме її душа, присутність дівчини, її голос так необхідні цьому чоловікові. Здасться Але Шоу зовсім не збирається тишити наше серце. Не за Хіггінса, та й не за Пікерінга зможе вийти заміж Еліза — драматург подарує їй жениха Фредді. Сяйво Елізиною широго серця зігріє своїм теплом не майстерню творця, а дім простакуватого буржуа.

Із чим же залишився Пігмаліон, який так і не зігрівся біля горячого серця Галатеї? Він залишився архіПігмаліоном — тим, якого не чарують дівчата, не вражає краса, не зваблює кохання. Для аристократа містера Хіггінса Еліза залишилася простою квіткаркою, здібною дівчинкою, людиною з іншого соціального кола. Можливо, якби вона була не донькою сміттяря, а ученицею-аристократкою, професор зумів би розправити стиснуті крила свого кохання. Але Еліза — нерівня. Вона може бути прислугою, продавщицею, навіть «герцогинею», але дружиною вона бути не може. Для дружини їй не вистачає «статусу», «блакитної крові». Для когось це не має значення і цей «хтось» може кохати тому, що серце його не може інакше. А для Хіггінса, певно, все це має значення. Галатея має душу, сповнена краси, чарівності, наділена розумом, але Пігмаліона це не розчулює, він залишається «холодним» уламком». Бернард Шоу змалював не міфічну, казкову ситуацію. На мій погляд, це реальність. Уявимо собі міфічний фінал п'єси: Хіггінс одружується з Елізою. Ми радо дочитали останню сторінку, полегшено видихнули, побачивши щасливу закохану пару. Але я стою на позиції автора. Бо уявимо тепер реальне життя. Чи буде «комфортно» молодятам удвох? Хіггінс завжди буде пам'ятати «сміттярське» минуле своєї дружини і при своїй грубості не раз їй нагадає, що вона не що інше, як «самовпевнена комаха» або «гнилий качан капусти». У вищому світі швидко дізнаються про походження «герцогині» — дорога туди теж буде закрита.

Та й Елізі я б не радила виходити заміж за Хіггінса. Це закомплексований, egoїстичний цинік, який не помічає краси, добра поряд із собою. Він

закоханий у фонетику, і все інше йому ні до чого. Для нього є важливим експеримент і результат експерименту, він не хоче задуматися над подальшою долею Елізи, вважаючи, що після науки можна буде «викинути її назад у канаву». Професор Хіггінс — це «автобус»: усі розбігаються перед ним, а йому начхати на всіх. Еліза називає свого учителя грубіяном, дияволом, бездушною людиною... То чи варто шкодувати, що така «чудова пара» не склалася?

Літературна критика вважає, що це парадокс. А я погоджуюсь із Шоу, який сказав, що найбільший парадокс — це наше життя. Як на мене, то все правдоподібно: казочка була в дитинстві, а тепер здоровий глузд. У кого він є, той шукає чогось справжнього, земного, гармонійного, у кого немає — кидається в сіті мерехтливих вогників. Але вогники, крім того, що мерехтливі, можуть бути ще й світлячками: уночі вражають нас своєю незвичайністю, а вдень виявляються звичайними черв'ячками (як в оповіданні Є. Носова). Що з того, що пані Боварі та Анна Кареніна кинулись утілювати свою мрію в життя — чого вони досягли? То навіщо нам ще одна нещаслива сім'я? Шоу сказав, що шлюб — це лавина, яку юнак та дівчина обрушують на себе, потягнувшись за прекрасною квіткою.

Так, професор Хіггінс так і залишився «холодним уламком біля гарячого серця дівчини», бо «великий секрет полягає не в тому, щоб мати погані чи добрі манери, чи взагалі якісь особливі манери, а щоб бути на один манер з усіма людськими душами; тобто, поводитися так, ніби ти на небі, де немає пасажирів третього класу й панує загальна рівність».

МОВНЕ ПИТАННЯ — ПРОБЛЕМА АНГЛІЇ... І УКРАЇНИ

Свого часу Бернард Шоу сказав про те, що він знає три англійські мови: однією він пише свої твори, другою говорить офіційно, а третьою спілкується з друзями. Виявляється не так давно, на початку ХХ століття, для англійців чужою була рідна мова. У п'єсі «Пігмаліон» Шоу говорить про це прямо: «Можете ви показати мені хоч одну англійку, що розмовляла б як слід англійською? Тільки чужоземці... розмовляють нею добре».

Шоу, сам за походженням ірландець, хоча й був палким патріотом своєї країни, життя присвятив очищенню, становленню англійської мови — «мови Шекспіра і Мільтона».

Однією з головних проблем п'єси Шоу «Пігмаліон» є питання функціонування мови в державі, більше того — становлення, нормування англійської мови. Шоу ніби звертається до співвітчизників: «Прислухайтесь і придивіться до рідної мови, навчіться нею користуватися, бо ж кожен народ за честь вважає мати мову власну, а не чужу».

У період написання «Пігмаліона» Шоу захоплювався фонетикою. Він уважав, що ідеальна англійська мова, вивільнена від різних діалектів, може змінити мислення людини, зробити її вольовою, розумною, гуманною і благородною.

«Англійці не поважають рідну мову й не хочуть навчати своїх дітей говорити нею. Жоден англієць рота не розкриє без того, щоб не

викликати до себе ненависті або презирства з боку іншого англійця. Німецькою та іспанською мовами може оволодіти будь-який іноземець, а англійською не може оволодіти навіть англієць». У чому ж причина такого становища мови, яка тепер визнана в усьому світі і вважається однією з основних мов міжнаціонального та міжнародного спілкування? Той, хто вивчає англійську, певно, може здогадатися, адже, як казав Шоу, «написання слів настільки жахливе, що людині ні за що самій не навчитися вимовляти їх». Англії був потрібен енергійний ентузіаст-фонетик, який би міг стати мовним реформатором, вивів би цю давню мову хоча б на рівень усенародного спілкування в межах однієї країни. Саме таким реформатором і виводить Бернард Шоу у своїй п'єсі професора фонетики Хігінса.

Професор чудово знає різні діалекти, безпомилково може визначити, де народилася, жила людина: «...я визначаю місце кожної людини в межах шести миль. У Лондоні — в межах двох миль, іноді — двох вулиць». Професор щасливий з того, що його захоплення фонетикою — це не просто хобі, це дає їй прожиток. «Наш вік, — уважає професор, — це вік вискочнів. Скоробагатьки хочуть позбутися свого діалекту», бути справжніми діловими людьми, але видають себе кожним словом. Отож допомога фахівця-мовника їм конче необхідна. (Знали б наші депутати! Але вони Шоу, напевне, не читають...)

Боротьба Хігінса за чистоту мови, його експеримент доводить, що кожна людина — «*homo sapiens*», а гарна мова робить її високоінтелектуальною особою, збагачує духовно. Усі ми наділені «душею і божественним даром ясного, виразного слова», потрібно тільки знати свою мову, шанувати її і вміло використовувати.

Я пишу про проблеми англійської мови і відчуваю, як це актуально і для нашої української. Словами Шоу можна сказати і про нас — кожен українець «рота не розкриє без того, щоб не викликати до себе ненависті і презирства» з боку іншого українця. Не знаю як для Англії, а для України проблема рідної мови й досі стоїть гостро. Ми навчаємося в українській школі, маємо державу Україну, пишаємось її культурою і традиціями, але здебільшого користуємося мовою російською. Мені дуже кортить часом у транспорті, на вулиці, в театрі відповісти або щось запитати українською мовою, як усі. І мені соромно, і мій внутрішній професор фонетики, а може, професор совісті, вигукує: «Затям: ти — людина, і твоя рідна мова — це мова Шевченка, Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко. Будь гідним їх». Але я «курнюю, наче хвора голубиця...». Не дуже хочеться бути білою вороною і важко бути чорним круком... У зв'язку з цим згадується міф про одного з першобогів — Кроноса. Йому передвістили, що хтось із його дітей забере в нього владу, тому Кронос ковтає усіх дітей, яких народжувала богиня Рея. Але прийде час і замість дитини Кронос проковтне сповиту каменюку, думаючи, що то дитина. І виросте Зевс, і звільнить своїх братів і сестер...

Англія дочекалася свого Зевса — реформатора, який розкрив для народу значення власної мови.

Україна має свою мову, і вона не «жахлива», а «солов'їна», вона одна з кращих у світі.

Професор Хігінс розумів, що мова робить людину духовно звеличеною, благородною. Еліза — проста дівчина, донька сміттяря — за короткий час опанувала рідну мову, стала справжньою герцогинею. Хотілося б сподіватися, що і ми підведемо голови зі своїх «смітників», усвідомимо значення нашої багатой чудової мови, й наша українська не буде другоградною, «сільською» в рідній державі, а посяде почесне місце в серцях і душах своїх співвітчизників. ...Тільки де ж наш професор Хігінс?

ВИКРИТТЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНОГО СВАВІЛЛЯ

В РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «ЗЛОЧИН І КАРА»

Російська література XIX століття мала особливу місію: вона була голосом усіх прогресивних людей країни, єдиною можливістю говорити про протиріччя і трагізм сучасності, відбивала напружене шукання громадської й особистої правди. Федір Михайлович Достоевський усвідомлював цю місію повною мірою, його особиста доля і творчість — це напружений пошук шляхів удосконалення людства. За його власним визнанням, він був літератором-пролетарем. Бажання допомогти тисячам таких самих знедолених, як він, привело 25-річного Достоевського в гурток петрашевців, учасники якого ставили за мету здійснити політичний заколот. Через два роки разом з іншими гуртківцями його заарештували і винесли вирок про страту. Про заміну цього вироку на каторжні роботи письменнику і його товаришам оголосили лише після того, як вивели на плац і кілька хвилин, які здавалися неймовірно довгими, вони простояли із зав'язаними очима, чекаючи страти. Це психологічне катування, навмисне використане царем, щоб зламати петрашевців, глибоко вразило письменника, викликало ненависть і огиду до будь-якої жорстокості, насильства. Лише через десять років письменник має змогу повернутися до Петербурга, де і розгорнулася його літературна діяльність.

Достоевський вважав, що російська література його часу потребувала «нового слова», яке б належало російській людині більшості, яке б здатне було передати і хаос її існування, і складність її інтелектуальних, моральних переживань. Це «нове слово» стало орієнтиром у його художній творчості.

Одне з найвидатніших творінь Достоевського, яке справило великий вплив на світову літературу,— роман «Злочин і кара». Герой його — Раскольников — живе в тісній комірчині, його відрахували з університету через неспроможність сплачувати за навчання. Як людина смілива, чесна, гарячої думки і внутрішньої сили, що не терпить ніякої фальші, він не бажає підкорятися моральним засадам світу, де багатий та сильний знущається над слабким та знедоленим, де гине молоде, здорове життя, задушене злиднями. Вбивство жадібної, огидної лихварки здається йому викликом тій моралі, якій люди підкорялися споконвіку, моралі, яка стверджує, що людина — це безсила «воша». Та мало того, що перше вбивство

веде за собою друге: одна і та ж сокира вбиває і грішника, і праведника (під час вбивства випадково повертається сестра лихварки, бідна забита Лізавета). Страшніше інше: вбивство лихварки виявляє, що в самому Раскольникові (хоча він не усвідомлює цього) заховалась горда, самолюбна мрія про панування над «тварью дрожащей» і над «всем людским муравейником». Таким чином, коло роздумів і дій Раскольникова трагічно замикається. Автор примушує героя зректися своїх наполеонівських планів, індивідуалістичного свавілля, трагічно пережити їх наслідки і знайти нове життя, яке єднає його з іншими знедоленими і страдниками. Його любов до Соні стає символом цього нового життя.

Раскольников — трагічна фігура, в його душі розгортається боротьба добра і зла. Геній Достоевського полягає в тому, що він художньо переконливо показав не тільки причини індивідуалістичного свавілля, а й розкрив його психологію. У романі багато героїв, які на перший погляд безпосередньо не пов'язані ні зі злочиним, ні з долею Раскольникова, але без них сюжет твору не набув би того грандіозного філософського звучання, яке він має. Кожен із персонажів роману відповідно до своєї філософії тлумачить вчинок Раскольникова. Теорія головного героя (більшість людей — «твари дрожащие», які не спроможні на боротьбу за щастя, тому сильна людина має взяти на себе право, хоча б і силоміць, привести їх до щастя, такій людині дозволено все, навіть кров і насильство) зрозуміла Лужину і Свидригайлову, вони її не заперечують, навіть використовують, але для досягнення власної мети. Порфирій Петрович розглядає цю теорію з точки зору закону, Разуміхін — як обиватель зі здоровим глуздом і вірністю існуючим моральним нормам. Соня засуджує не теорію, а вчинки Раскольникова з точки зору християнської етики. Ці образи показують, що теорія Раскольникова виникає не випадково, вона в окремих своїх елементах представлена у свідомості і життєвій позиції інших героїв.

Одним із перших Достоевський відчув, що бунт проти старої буржуазної моралі лише шляхом вивертання її на другий бік може призвести до страшних наслідків. Об'єктивно гасло Раскольникова «все дозволено» являє собою зло з більш агресивним і страшним обличчям.

ТЕОРІЯ РАСКОЛЬНИКОВА, ІІІ АНТИГУМАНІСТИЧНИЙ СМИСЛ

(За романом Ф. М. Достоевського «Злочин і кара»)

Роман Ф. М. Достоевського «Злочин і кара» — один із найскладніших творів в історії світової літератури. Навіть виходячи з того, як роман сприймається читачем, він чи не єдиний твір такого плану. Особисто на мене твір спочатку справив враження цілковито зрозумілого: ніяких натяків, ніяких загадок, ніяких таємничих подій. Насправді ж, злочин Раскольникова щільно пов'язаний із його теорією, а ця теорія — злочинна.

Вже з перших сторінок роману «Злочин і кара» головний герой пригнічений власною філософією, яка дозволяє «кров по совісті».

Спостерігаючи за життям своєї країни, замислюючись над світовою історією, Раскольников прийшов до думки, що не лише історичний прогрес, а і будь-який інший розвиток здійснюється за рахунок чийось страждань, жертв і крові. Герой розподілив людство на дві категорії: є люди, які смиренно сприймають свою долю, а є такі, що порушують моральні норми і громадський порядок. Визначні особистості — Лікурґ, Магомет, Наполеон — не зупиняються перед жертвами, насиллям, кров'ю заради своїх ідей. Світ влаштований так, що розвиток суспільства відбувається в процесі знищення «тварин, що здригаються» «сильними світу цього»: «И не деньги, главное, нужны мне были, Соня, когда я убил; не столько деньги нужны были, как другое... Мне другое надо было узнать, другое толкало меня под руки: мне надо было узнать тогда, и поскорей узнать, вошь я, как все, или человек? Смогу ли я переступить, или не смогу? Осмелюсь ли нагнуться и взять, или нет? Тварь ли я дрожащая, или право имею...».

Справа в тому, що життєві ситуації, в які потрапляє Раскольников, не лише не відводять його від ідеї вбивства, а неначе наштовхують на неї.

Але мені здається, що ідея Раскольникова нерозривно пов'язана з життєвими умовами бідного студента. Задушлива атмосфера його житла перегукується із задушливою атмосферою петербурзьких вулиць.

Хоча злочин Раскольникова — це виклик нелюдським законам світу, проте виправдати його неможливо. Адже, скоївши вбивство, Раскольников зарахував себе до розряду надлюдей, до якого не належать навіть близькі йому люди: мати, сестра, Соня, Разуміхін. Він відтяв себе від цих людей: «Мать, сестра, как любил я их! Отчего теперь я их ненавижу? Да, я их ненавижу, физически ненавижу, подле себя не могу выносить...»

Згадуючи злочин, Родіон згадує і випадково вбиту ним Лізавету: «Бедная Лизавета! Зачем она тут подвернулась!.. Странно, однако ж, почему я об ней почти и не думаю, точно и не убивал?.. Лизавета! Соня! Бедные, кроткие, с глазами кроткими... Милые!.. Зачем они не плачут? Зачем они не стонут?.. Они все отдают... глядят кротко и тихо...».

Цей монолог доводить увесь жах скоєного, адже людська натура зіткнулась із нелюдською теорією. Ще один доказ жахливої теорії — третій сон Раскольникова, де він знову вбиває лихварку, а вона над ним сміється. І тут герой підсвідомо починає розуміти підступність своєї теорії, яку можна вважати не поштовхом до злочину, а злочином.

Сама злочинна ідея штовхнула його на самоперевірку власної значимості: «Я просто убил; для себя убил, для себя одного; а там стал ли бы я чьим-нибудь благодетелем или всю жизнь, как паук, ловил бы всех в паутину и из всех живые соки высасывал, мне, в ту минуту, все равно должно было быть!»

Значить, вражений ідеєю «надлюдини», він міг би вбити і друга, і сестру, і матір, і Соною.

Здається, що Раскольников може реагувати лише на ті враження, які підтверджують правоту його теорії. Він сприймає світ деспотично,

вихоплюючи з оточення лише ті враження, які підтверджують його фанатичну теорію.

Отже, теорія Раскольниковова про можливість стояти над людьми, з презирством ставитися до їх законів не знайшла свого підкріплення у його власній долі. Повністю вбити в собі совість і піднятися у гордій самотності над «людським мурашником» не може навіть найвишуканіший злодій, не те що людина з роздвоєною особистістю. Можливо тому автор і прирік Раскольниковова на самотність. Достоевський усією образною системою роману переконливо довів, що не можна виправдати теорію насильства, вбивства, якою б благородною метою її не аргументували.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПАФОС, ЕТИКА ДОБРА І ЛЮБОВІ ДО ЛЮДЕЙ У РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «ЗЛОЧИН І КАРА»

Пошуки добра і справедливості... Вони бентежать уми, розпалюють пристрасті. У зіткненні різних ідей і переконань митці намагаються знайти найвищу правду, ту єдино правильну ідею, яка може стати спільною для всіх людей.

Пошуки справедливості інколи заводили Федора Михайловича Достоевського в скруту, змушували виступати проти власних більш ранніх переконань. Але в найбільш складні для письменника і всього народу роки він продовжував шукати шляхи визволення людства від страждань, котрі несе з собою антигуманний лад.

У романі «Злочин і кара» відображено два світи. Один світ — місто багате, другий — бідне, про яке і піде мова у творі. Саме там страждають люди.

Достоевський показує, що задушливе місто, бруд і тіснота сприяють відчуттю духовної самотності людей. І тому люди ставляться одне до одного з недовірою, заздрістю і ненавистю.

Герої твору потрапляють в ситуації, які не підлягають ніяким правилам. Якщо б Соня Мармеладова не пішла на вулицю — померли б з голоду її рідні. Сестра Раскольниковова, Дуня, погоджується на шлюб із циніком Лужиним, щоб дати змогу братові Родіону закінчити університет. Для обох героїнь добро у ставленні до ближніх стає злом у ставленні до себе. Проте обидві вони здатні на самопожертву. Недаремно Сонечка дарує Раскольникову «простонародний» хрестик. Адже шлях оновлення героя — визнання народної віри, носієм якої є Соня Мармеладова. Судити героя може тільки вона. Судитиме любов'ю, чутливістю і взаєморозумінням. Підтекстом автор висловив ідею, що людей врятує братерське ставлення одне до одного.

А щодо Дуні, то вона і Разуміхін майже не згадують про Бога, їх гуманізм суто земний, а до «наполеонівської теорії» вони ставляться так само негативно, як і Соня.

Навіть страж суспільного ладу Порфирій Петрович є людиною гуманною, бо намагається врятувати суспільство не стільки від злочинців, скільки від теорій.

Набагато поряднішим, ніж Раскольников, виступає Свидригайлов, бо в ньому пробудилася совість. Тому він врятував від голодної смерті дитей Катерини Іванівни, витяг із бруду і сорому Сою, залишив гроші для своєї нареченої, щоб захистити її від можливого падіння. Своїм самогубством Свидригайлов доводить Раскольникову неможливість іншого шляху для людини, яка порушила моральні принципи суспільства: «Понимаю, какие вопросы у вас в ходу: нравственные, что ли? Вопросы гражданина и человека? А вы их побоку: зачем они вам теперь-то? Хе, хе! Затем, что все еще гражданин и человек? А коли так, то и соваться не надобно: нечего не за свое дело браться».

Прояви доброти властиві навіть дурнуватуму Лебезятникову, який вступився за Сою без найменшої особистої зацікавленості, навіть ризикуючи перед господинею і сусідами своєю репутацією тихого мешканця, бо цьому персонажу не властиві ні підлість, ні брехня, ні ницість.

Більше дев'яноста персонажів у романі Достоєвського. У рисах кожного з них, головних чи епізодичних, можна знайти безліч позитивних рис, понівечених суспільством.

Але в боротьбі з цим суспільством формуються постаті Разуміхіна і Дуні, до яких можна цілковито віднести слова Федора Достоєвського: «Уже подрастает поколение, которое будет гуманно, человечно и великодушно».

ДУХОВНІ ПОШУКИ ГОЛОВНИХ ГЕРОЇВ РОМАНУ Л. М. ТОЛСТОГО «ВІЙНА І МИР»

Смисл духовних пошуків героїв роману «Війна і мир» полягає в тому, що герої здатні до духовної еволюції, що, за Толстим, є важливішим критерієм моральної оцінки особистості. Герої шукають сенс життя, духовні зв'язки з іншими людьми, особисте щастя. Толстой показує цей процес в діалектичному протиріччі (розчарування, пошук щастя і його втрата). Головне, що об'єднує героїв Толстого в їх духовних пошуках, це те, що вони наближаються до народу.

На початку роману князь Андрій орієнтується на ідеї Наполеона й мріє про славу, яка дасть йому любов усіх людей. Із цією метою він іде на війну 1805—1807 років. Але його чекають розчарування: у бою під Шенграбенем він бачить справжній героїзм капітана Тушина і його батареї, але подвиг солдатів залишився непоміченим; князь Андрій переконується у простоті, скромності справжнього героїзму. Коли він лежить на бойовищі Аустерліцу з прапором у руках, він бачить вічне небо, яке байдуже до того, що роблять ці люди, і герой розуміє, що всі його прагнення помилкові, що єдина цінність, яку має людина,— життя. Андрій після поранення і тяжкої хвороби повертається додому, щоб жити заради сім'ї. Але помирає його дружина, і герой відчуває свою відповідальність за цю смерть. Єдине, заради чого він хоче жити, це його син, батько, сестра. Зустріч із П'єром пробудила в Андрієві жагу діяльності, він робить суттєві зміни у своєму маєтку, поліпшуючи життя селян, та для такої сильної особистості, як князь Андрій, цього замало. Зустріч із Наташею, її жага життя і щастя допомагають йому

відродитися. Це відродження Толстой змальовує в алегоричному образі старого дуба. Князь Болконський повертається до Петербурга, займається громадськими справами, вбачаючи в цьому сенс життя. Любов до Наташі допомагає герою побачити штучність багатьох громадських діячів, зокрема, Сперанського, їхнє прагнення домогтися в першу чергу особистої, а не громадської мети. Ця любов дає новий поштовх життю героя, тому так тяжко він сприймає зраду Наташі. Йому здається, що життя приготувало для нього лише розчарування, у глибокій духовній кризі князем Андрієм керує лише жага помсти, та Вітчизняна війна розкриває марність його ненависті до Анатолія Курагіна (в лазареті тяжко поранений князь Андрій бачить покаліченого війною Анатолія Курагіна, якого кілька років він прагнув вбити, але тепер він не знаходить у своїй душі ненависті, а лише співчуття). Вітчизняна війна відкрила перед князем Андрієм величезні можливості його народу. Він сам відчуває себе його часткою (невипадково солдати називають свого полкового командира князя Андрія Болконського просто «наш князь»). Перед смертю князю Андрію відкриваються й інші геніальні у своїй простоті речі: любов до всіх людей, яка нічого не прагне для себе, вміння прощати ворогам, гармонія життя. Та Толстой розуміє, що людина з такими ідеальними поглядами не може жити в реальному житті. Образ князя Андрія — це образ людини, яка у своєму житті керується не серцем, а розумом, через це більшість його життєвих помилок, через це неможливе його щастя з Наташею. Прозріння героя перед смертю — це нагорода його ясному розуму і перемога його серця.

Не менш складний шлях проходить у духовному розвитку і П'єр Безухов. Головна риса його особистості — це жага життя і пошук правди. Захоплення ідеями Руссо, Наполеоном, масонство відбивають лише частку величезної внутрішньої роботи П'єра. Це герой, який краще розуміє серцем, його кохання до Наташі, його вміння прощати, його неупередженість роблять П'єра одним із найкращих чоловічих образів літератури XIX століття.

Як і князь Андрій, під час Вітчизняної війни П'єр наближається до народу, але його єднає з народом не лише спільність поглядів, а й сама доля, навіть умови існування (П'єр у полоні). Ця спільність долі дає П'єру нове відродження.

Свою улюблену героїню Наташу Ростову Толстой з'єднає з П'єром Безуховим і нагороджує їх великим особистим щастям, яке для П'єра неможливе без активного суспільного життя.

У духовних пошуках героїв відбиваються головні проблеми роману: життя і смерті, страждання і радості, особистого і громадського, щастя і нещастя, свободи і необхідності, війни і миру.

Л. ТОЛСТОЙ – МАЙСТЕР ЗОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ ГЕРОІВ

Що в світі є прекрасніше за людину? Адже вона — найдосконаліше творіння цього світу. Можливо, тому саме людина є об'єктом

дослідження інших людей. Кожна епоха по-своєму представляє ідеал людини. На творення цього ідеалу впливають різні фактори, більшою мірою соціальні. І найвидатніші постаті світу людського намагаються вдихнути життя в ідеал своєї епохи.

Так, Лев Миколайович Толстой, хоча і вірив у людську простоту і правду, зображував велику людську єдність і людину на фоні цієї єдності, проте людина ця була представником панівного класу.

Але всі твори Толстого — зрілого майстра — розкривали проблеми людини. Тому найбільш вагомим постаті, зображені автором, проходять через своєрідний психологічний злом.

У П'єра Безухова, одного з героїв роману-епопеї «Війна і мир», таких персонажів кілька. Викликані вони розладом із самим собою, неприйняттям середовища, до якого він належав.

Але кінець кінцем переважили об'єктивні фактори: життєвий уклад Росії змінився під впливом війни 1812 року. Саме цей факт відродив П'єра у той момент, коли він остаточно переконався у марності своїх внутрішніх зусиль. І перед нами з'являється зовсім новий герой, загартований усвідомленням близькості до народу і сповнений власної величі, як людини, причетної до цього народу.

Андрій Болконський значно раніше переглядає свої колишні ідеали. На це наштовхнули його й аустерліцькі події, і смерть дружини, і пов'язане з цією смертю почуття відповідальності за долю близької людини, і спроби знайти себе у залученні до реформаторської діяльності Сперанського, і невірність Наташі. Але він збагатився дуже вагомим, це — інтерес до простої людини, до такої, як капітан Тушин. Моральну опору Андрій Болконський знайшов в усвідомленні себе як частки великого цілого, ім'я якому — народ.

Отже, в епопеї «Війна і мир» внутрішній стан героїв залежить від усвідомлення своєї значимості і єдності з народом. В «Анні Кареніній» межа між добром і злом лежить у середині духовного світу героїв. Тому герої цього твору більш складні, психологічно місткі, суперечливі і багатозначніші, ніж герої «Війни і миру». Риси характеру Анни Кареніної, такі як сила волі, високо розвинене почуття людської гідності, сміливість і відвертість, зумовлюють психологічний стан, в якому повсякчас перебуває героїня. У задушливій атмосфері аристократичного світу, в оточенні моральних потвор, таких як Каренін і Бетсі, вона не може не покохати Вронського, наділеного безліччю позитивних якостей. Але Вронський не зміг подолати суперечливість між своїми благородними вчинками і мораллю свого кола. Отже, внутрішній стан героїв «Анни Кареніної» зумовлений не лише станом суспільства, а їх особистими якостями. Якою глибиною вражають сцени перегонів, таємного побачення Анни з дитиною та передсмертних годин Анни. Ці сцени — вершина психологічного аналізу людини.

Глибокий психологічний аналіз стану героїв Толстого пов'язаний із почуттями внутрішнього демократизму самого автора, релігійно-моралістичним ставленням до людини та її вчинків.

Через внутрішній стан людини Л. М. Толстой показує суспільство. Його героїв не можна засуджувати, вони самі і судять себе, і прирікають на муки, і карають. Саме в цьому і полягає найвищий геній Л. М. Толстого як майстра художнього слова.

НАРОД І ВЛАДА В РОМАНІ Л. М. ТОЛСТОГО «ВІЙНА І МИР»

Якщо довіритись вислову, що історію творять видатні особистості, то варто сказати, що все величне в світі вершиться саме ними. Це стосується і літератури, і мистецтва, і науки, і, певно, всіх інших галузей життя. Але видатні особистості не падають із неба, а виховуються тут, на Землі.

А серед титанів ХІХ століття постать Льва Миколайовича Толстого виділяється особливо яскраво. Можливо тому, що сам Толстой усе життя прагнув бути корисним людству, його творчість теж суттєво відрізняється від його попередників і сучасників, бо він показав процес протистояння людини обставинам, розрив особистості з усім брехливим і соціально несправедливим.

Це особливо відчутно у романі-епопеї «Війна і мир». Не тільки тому, що це монументальний твір, а і тому, що самі поняття війни і миру — це не просто сцени з твору, це щоденна боротьба людини в людському побуті, що ніколи не затихає і рухає життя вперед. А історично конкретне зображення війн, зіткнення армій, поетичні картини природи, сцени з життя поміщицьких маєтків і великосвітських салонів, невдоволення кріпаків своїм становищем, патріотизм народу — все це створює в романі широкий фон епохи, де як вічне протистояння війни і миру виступає ще одне протистояння — народу і влади.

Влада... Її уособлюють і постійні відвідувачі салону Анни Павлівни Шерер, і приватні особи, і російський самодержець, і Наполеон, які вершать долі підлеглих їм людей. А основна тема роману — тема Наполеона — народжується уже на перших сторінках твору, в салоні Анни Павлівни. Там же великосвітська знать показана в ореолі зовнішньої величі і внутрішньої непривабливості. Варто згадати прядильну майстерню, володарці якої було важливо чути шум веретена, а не бачити зміст самої роботи. Це щодо ставлення людей влади до людей безправних. А якщо подивитись на кілька щаблів вище і простежити за стосунками Олександра І і Кутузова? Якою смішно виглядає нагорода царя Кутузову — народному полководцю. На яких терезах можна виміряти те, що зробив Кутузов для своєї держави, для свого народу? І кинуте вслід йому «старий комедіант» звучить обурливо для людини, яка рятувала вітчизну, не думаючи про нагороди. А якою виглядає чиновницька каста верхівки? І це тоді, коли ворог вступив на територію Росії: «Все люди этой партии ловили рубли, чины и в том ловлении следили только за направлением флюгера царской милости».

Можливо, саме тому, що твору Л. Толстого властиві широкий план зображення історичної дійсності і глибоке розкриття безупинного процесу життя,

головним героєм виступає народ і основна ідея роману — утвердження непере-можної сили народу, коли «миром,— все вместе, без различия сословий, без вражды, а соединенные братской любовью...» люди виступали проти ворога.

Усі події і герої роману «Війна і мир» розглядаються у ставленні до війни 1812 року. Вони одержують моральну оцінку письменника залежно від того, наскільки кожний із них здатний проникнутись єдиним з народом чуттям. Народ у романі «Війна і мир» — це категорія не стільки соціальна, скільки моральна, адже це все те найкраще, що є в російській нації. Народ — це і солдати, і Тихін Щербатий, і старостиха Василиса, і купець Ферапонтов, і Наташа, і князь Андрій, і П'єр Безухов, і Кутузов. Народ — це творча сила. Саме тому народне патріотичне почуття вплинуло не лише на П'єра, Наташу, Андрія Болконського, Денисова, Петю Ростова, а й на Долохова, який перебував серед партизан, і на Жулі Курагіну, княжну Катіш, які впевнились у тому, що не можна залишатись на окупованій території.

Не зрозуміли цих благородних поривів патріотизму представники влади — Олександр І, князь Василь, фрейліна Шерер, графиня Безухова. У подоланні їх егоїзму були певні труднощі для народу.

Ще одним представником влади в романі є Наполеон. На початку війни з Росією ми бачимо його французьким національним героєм, хоча деякі портретні деталі підкреслюють певне позерство. Письменник же побачив у ньому ворога російського народу, а згодом ми побачили, що він є ворогом і власному народові: «И наконец, последний отъезд великого императора от героической армии представляется нам историками как что-то великое и гениальное. Даже этот последний поступок бегства, на языке человеческого называемый последней степенью подлости, которой учится стыдиться каждый ребенок, и этот поступок на языке историков получает оправдание». Л. Толстой не показує інтимного життя Наполеона, а намагається представити його людиною державною. Письменник заперечує вирішальну роль історичних особистостей в історії взагалі.

Проте він показує ще одну рису народного характеру — бити ворога, але нагодувати полонених, бо навіть у роки війни людяність залишалася ще однією визначальною рисою національного характеру.

Саме тому народ — головна сила, яка визначила хід війни. Адже саме поняття «народ» складають люди, здатні на найвищу відповідальність за свої вчинки, за свою долю і долю близьких людей, за долю вітчизни.

ТРАГІЗМ ПРОТИСТОЯННЯ ОСОБИСТОСТІ СУСПІЛЬСТВУ В РОМАНІ Л. М. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНІНА»

«Анна Кареніна» — одна з трьох чудових вершин у творчості Льва Толстого. Роман цей є природним переходом від «Війни і миру» до «Воскресіння».

Толстого дуже хвилювали питання сучасної дійсності. Життя Росії 70-х років відбивається в «Анні Кареніній» у всьому своєму розмаїтті, від імператорського двору до селянської хатини. В основі соціального роману «Анна

Кареніна» лежить історичне явище, що торкається життя усього народу. Але у творі відсутні історичні постаті, прославлені герої, батальні сцени. Життя відбивається в усій своїй повсякденності, у створенні типових образів сучасності, у процесі становлення нового життєвого устрою.

Побут пореформеного часу видався нетривким. Зубожіння, сімейні драми, крахи банків, катастрофи на залізницях — такими були ознаки часу 70-х років XIX століття.

У романі «Анна Кареніна» Толстому перш за все імпонувала головна думка твору — роль сім'ї. Адже всі найважливіші суспільні зміни починаються або завершуються в сімейному колі, в особистому світі, в повсякденному житті. Значення соціальних змін у житті людини вимірюються, певно, ступенем їх впливу на сімейні розпорядки.

У чому ж полягає трагедія Анни Кареніної? Вона має соціальний зміст. Навіть до кохання Вронського Анна була самотньою в світі і самотньою в своїй сім'ї. Погляд на сім'ю у світському суспільстві був досить дивним: діти виховувались окремо від батьків. Можливо, тому так жорстоко вирішує Каренін долю Анни, розлучивши її з сином, що сам не відчував батьківської любові до своєї дитини? До того ж у суспільстві панує брехня: княгиня Бетсі постійно зраджує чоловікові, а княгиня Мягкая так розцінює вчинок Анни: «Она сделала то, что все, кроме меня, делают, но скрывают».

Якби Анна дотримувалася зовнішньої благопристойності у сімейних стосунках, то суспільство не відвернулось би від неї. А чи могла б така натура, як Анна, жити в брехні? Безумовно, ні. Це мали б зрозуміти люди, які жили поруч із нею, але в стосунках панівного класу байдуже ставились до духовного життя людини. Отже, основними перешкодами, до щастя Анни Кареніної з Вронським стояли Каренін і світське суспільство. Згадуючи сцену в театрі, розумієш, що Анна боролась із суспільством, але не мала підтримки навіть із боку коханого: «Ему жалко было ее и все-таки досадно. Он уверял ее в своей любви, потому что видел, что только одно это может теперь успокоить ее, и не упрекал ее словами, но в душе своей он упрекал ее».

Пошуки виходу із становища протистояння людини і суспільства простежуються в бажанні Анни стати письменницею, поборницею жіночої освіти, в її суперечках щодо жіночих гімназій. Проте штучність її становища і занять призводить до пошуків забуття за допомогою наркотиків. Сили надломлено... Але спочатку Анні вдавалося все. Каренін із боєм помічав, що вона одержувала тріумф над усіма: не схотіла залишатись в його долі — не залишилась, вирішила поїхати з Вронським — і поїхала. Те, чого вона зреклася, мов би умерло для неї і перестало існувати. І тут вже продовжувалася боротьба за існування, долались усі перешкоди. І не було такої жертви, яку б Анна Кареніна принесла в ім'я здійснення своєї мрії щастя.

«Світ» не вибачив Анні відкритого і чесного кохання. І Вронський, як типовий представник цього «світу», опинився по другий бік від неї, бо в ньому теж немає духовного начала, він байдужий.

Лише Левін оцінив розум, освіченість, простоту Анни Кареніної, зрозумів, що її життя сповнене великої напруги.

Навіть кохання не зменшило протистояння суспільства й особистості, а підштовхнуло до чвар і суперечок зі світом, із людьми, із життям.

Драма Анни Кареніної полягає в тому, що вона, маючи найчистіші моральні почуття і помисли, вступила у протиріччя з узагальненим стереотипом відносин свого середовища і своєї епохи.

СУПЕРЕЧЛИВИЙ ОБРАЗ АННИ КАРЕНІНОЇ

Чи є в світі людина, яка залишилась би байдужою, читаючи роман «Анна Кареніна»? Думаю, що ні. Адже мова йде не лише про долю жінки. Мова йде про історію країни, бо роман Л. М. Толстого є відбитком цілої епохи російського життя. Тут і мораль світського суспільства, і життя низів, блиск салонів і занепад села. І на цьому фоні — яскрава, неординарна особистість, яка прагне щастя.

Класики минулого не раз зверталися до образу жінки в літературі. Не можна не згадати Катерину з «Грози» і Ларису з «Безприданниці» Островського, Ніну з чехівської «Чайки». Усі вони борються за своє щастя і протистоять суспільству. Але образ Анни Кареніної — особливий. Жінка, яка за соціальним становищем стоїть на вищому суспільному щаблі. Здавалось би, чого не вистачало їй? Вона освічена, вродлива, багата, має вагу в світі, нею захоплюються, до її порад прислухаються. Але вона нещасна в подружньому житті, вона самотня у своїй сім'ї. Можливо, що доля Анни Кареніної склалась би по-іншому, якби її сім'я була щасливою.

Безумовно, перші рядки роману «Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему» можна цілком віднести до сім'ї Кареніних. А хіба можна бути щасливою з чоловіком, який не живе, а грає роль, що живе, адже: «Переноситься мыслью и чувством в другое существо было душевное действие, чуждое Алексею Александровичу. Он считал это душевное действие вредным и опасным». Саме цей стан душі Кареніна став причиною багатьох драматичних випадків. А навколо буяло життя, якого так прагла Анна. Можливо, тому, що Анна не любила Кареніна, вона всю свою любов перенесла на сина, а доньку від коханого Вронського не любила. Єдиною опорою Анни є її кохання до Вронського, але згодом це кохання змінюється: «Моя любовь... все делается страстнее и себялюбивее, а его все гаснет, и гаснет, и вот отчего мы расходимся. И помочь этому нельзя».

На початку твору Анна говорить Доллі про потребу прощення в ім'я збереження сім'ї, а у власному житті вона руйнує свою сім'ю.

Але доля Анни звершується у пориві щирих, правдивих і справжніх почуттів, де немає ні найменшої брехні.

Справжній характер Анни першою зрозуміла Кіті. Адже Анна «не похожа была на светскую даму». У ній не було нічого напускного. Левін

також бачить її справжній характер: «Левин все время любовался ею — и красотой ее, и умом, образованностью, и вместе простотой и задушевностью». А внутрішнє життя Анни Кареніної було сповнене величезної напруги. У неї були свої затаєні мрії і бажання про незалежність і про те, де можна докласти своїх сил.

Анна шукає в собі причину того, що Вронський змінився у ставленні до неї. І в той же час в хвилини розпачу звинувачує його в усьому, що відбулося.

Навіть її кохання перетворюється на жорстокість, призводить до суперечки з усіма, зі світом, із життям: «...и я накажу его и избавлюсь от всех и от себя».

Суперечливість образу Анни Кареніної полягала вже в тому, що життя її розгорталось у двох напрямках: те, що було в сім'ї, і те, що було поза сім'єю. Анна відчувала, що «счастье возможно только при строгом исполнении закона добра», а вона намагалась побудувати його на нещасті близьких їй людей. Проте бунтарський характер її не визнавав нічого смиренного: «...она знала вперед, что помощь религии возможна только под условием отречения от того, что составляло для нее весь смысл жизни».

Анна зреклася свого звичного способу життя. «Все ложь, все обман, все зло», — говорить вона напередодні загибелі. Усі питання було вирішено негативно, і це вбило її волю до життя. Вона втратила моральну опору.

Безумовно, навіть смерть героїні можна розглядати по-різному: і як душевну силу, і як слабкість. Але головним залишається те, що Анна Кареніна з усіма її високими моральними поривами вступила в протиріччя із загально визнаним стереотипом свого середовища і своєї епохи. А за звичайними формами людських стосунків Л. М. Толстой розкрив цілісну натуру і завжди злободенні проблеми людських відносин, які вражають своєю глибиною і таємничістю.

НОВАТОРСТВО ЧЕХОВА-ДРАМАТУРГА

(За п'єсою «Чайка»)

17 жовтня 1896 року на сцені імператорського Олександрійського театру в Петербурзі відбулася прем'єра вистави «Чайка» за п'єсою А. Чехова. У головних ролях були зайняті провідні актори, а Ніну грала сама В. Коміссаржевська. А. П. Чехов, на той час уже відомий і визнаний прозаїк, був незадоволений тим, що він бачив на репетиціях, і не дуже очікував успіху. Але дійсність перевершила його найгірші очікування. Прем'єра «Чайки» увійшла в історію театру як нечуваний провал. Чехов вирішив більше ніколи не ставити цю п'єсу і не звертатись до драматургії. Але лише через два роки і ця сама «Чайка» стане чи не найбільшим успіхом Чехова, а його драматургічний талант знайде таких палких шанувальників, що виникне навіть поняття «театр» Чехова. Чому ж так склалася сценічна доля «Чайки»? Відповідь проста: п'єсу не зрозуміли. Не зрозуміли глядачі, які звикли до напруженого драматичного сюжету. Не зрозуміли

актори і постановники, тому що п'єса вимагала нових принципів акторської гри, нових форм організації сценічної дії.

«Чайка» Чехова була надто новаторська, а традиційний театр ХІХ століття не мав засобів, щоб донести до глядача художні відкриття Чехова-драматурга. Це зрозуміли засновники нового художнього театру К. Станіславський і В. Немирович-Данченко. Саме вони розкрили одну з таємниць цієї п'єси: за побутовими подробицями, за випадковими, несподіваними репліками вони побачили і сценічно відтворили небачений до цього у драматургічному творі ліризм.

Новаторство «Чайки» виявилось у першу чергу в тому, що вона будувалася не на гостросюжетній драматичній дії, а на глибокому психологічному аналізі характерів. Чехов-письменник відкрив трагедію буденності. Чехов-драматург показав цю трагедію в сценічних образах, художньо вірогідних, психологічно точних. Він зображує не події, а людей, чия поведінка, життєва позиція стає чинником певних подій. Про сценічну дію Чехов говорив так: «Хай на сцені все буде так само складно і разом з тим так просто, як і в житті. Люди обідають, тільки обідають, а в цей час складається їхнє щастя та розбивається їхнє життя».

Зовнішньо яскраві сценічні дії не приваблюють Чехова. Наприклад, у п'єсі є щонайменше два епізоди, які в традиційній драматургії були б обіграні. Перший — спроба Треплева покінчити життя самогубством після провалу його вистави і «зради» Ніни. Другий — самогубство Треплева у фіналі п'єси.

Чехов же виносить ці сценічно «вигідні» епізоди за сцену. Така відмова від ефектних сцен була підкорена авторському задуму: показати характери людей, їхні стосунки, проблеми, що виникають через непорозуміння між людьми.

Усіх без винятку героїв Чехов об'єднує в єдину систему, де кожен має своє завдання у творчому задумі автора. Тому він уникає зовнішніх ефектів, а примушує уважно слідкувати за всіма героями. Мова кожного персонажа має «підтекст», який надає всій п'єсі багатство змісту, художню правдивість і переконливість. Особливу роль у чеховських п'єсах відіграють паузи. Вони ніби доповнюють підтекст і виникають тоді, коли герої не можуть і не хочуть говорити про найпотаємніше. У третій дії, наприклад, Ніна і Тригорін прощаються перед від'їздом. Ніна дарує йому медальйон на згадку. Тригорін обіцяє пам'ятати дівчину такою, якою побачив її вперше. «Ми розмовляли ... ще тоді на лаві лежала біла чайка». Ніна задумливо повторює: «Да, чайка». Пауза. «Більше нам говорити не можна, сюди ідуть». Пауза допомагає зосередитись на образі чайки. Глядач під час паузи пригадає попередню розмову героїв, коли Тригорін занотував у записник «сюжет для невеликого оповідання» про дівчину, що походом згубив «один чоловік». Але весь багатомірний зміст розмови героїв з'ясовується значно пізніше. Пауза створює певну емоційну напругу, глядач ніби очікує, що герої пояснять, розкриють щось дуже важливе,

а цього не відбувається. І глядач сам повинен домислити, що приховується за цим мовчанням.

Читачі п'єс Чехова особливу увагу приділяють авторським ремаркам, бо вони теж відіграють важливу роль у розумінні всього, що відбувається у п'єсі, створюють особливу атмосферу. Ось сцена Треплева і Ніни. Ремарка: входить без капелюха, з рушницею і вбитою чайкою. Він кладе чайку біля ніг Ніни. Чому Чехову важливо, що Треплев без капелюха? Подальша розмова пояснює це. «Я мав підлість вбити сьогодні цю чайку», «Скоро так само я вб'ю самого себе». Читач розуміє, що щось дуже важливе для Треплева гине, можливо, гине його мрія. Можливо, гине чиста і довірлива Ніна. Тут не можна стояти в капелюсі.

У цьому теж виявилось чеховське новаторство. Герої не говорять про найпотаємніше, але читач розуміє їх.

«Чайка», як і всі великі п'єси Чехова, за жанром, визначеним автором, — комедія. За традиційним визначенням це швидше трагедія або драма, тобто драматургічний твір, де розкриваються нерозв'язані моральні проблеми, що призводять до загибелі персонажів. Називаючи свій твір комедією, Чехов ніби підкреслює, що «головна героїня» його п'єси — буденність, яка марнує кращі людські почуття і стосунки, яка руйнує особистість і робить характери дріб'язковими, майже комічними. Таким постає перед нами відомий письменник Тригорін. Він не сприймає життя серцем з усіма його радощами і трагедіями, а робиться лише стороннім спостерігачем, і все, що відбувається навколо і з ним, для нього лише «сюжет для невеликого оповідання». Така Аркадіна, талановита актриса, що може передати на сцені будь-які високі почуття, а в буденному житті їй шкода грошей навіть для сина і брата, вона байдужа до всього, крім власного успіху. Невипадково Треплев у своїй останній репліці, коли вже вирішив покінчити життя самогубством, говорить про те, що маму може засмутити зустріч із Ніною. Він ніби не вірить, що його смерть мати сприйме трагічно. Такими жертвами буденності є й інші персонажі п'єси.

Сценічна доля «Чайки» не дуже багата. Її не часто, порівняно з іншими п'єсами Чехова, ставили у театрах. Новаторські пошуки Чехова-драматурга більш завершено втілились у таких п'єсах: «Три сестри», «Вишневий сад», «Дядя Ваня». І все ж не випадково на кулісі Московського художнього театру, який відкрив Чехова-драматурга, зображена чайка. Ця п'єса була тим самим «першим птахом», що приніс оновлення, весну російської драматургії.

ПРОБЛЕМА ЖИТТЄВОЇ МЕТИ І ПРИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ У П'ЄСІ А. П. ЧЕХОВА «ЧАЙКА»

Антон Павлович Чехов у світовому літературному процесі займає однаково визначне місце і як прозаїк, і як драматург. Але як драматург він визначився раніше. У вісімнадцятирічному віці Чехов розпочав роботу над своєю першою п'єсою, яка не вийшла в світ за життя автора.

Але велика робота Чехова-драматурга розпочалася значно пізніше, через вісімнадцять років, з «Чайки», яку було завершено у 1896 році. Сам автор визначав її як роботу незвичну, роботу всупереч усім правилам драматургії. «Чайка» — найтрагічніша комедія, сюжет якої складається з лабіринту захоплень і пристрастей, виходу з нього немає, адже немає виходу з низки суперечливих людських почуттів.

Кохання у творі — це сумні факти людських взаємин, які не мають розвитку: учитель Медведенко кохає Машу, Маша палко закохана в Треплева, Треплев безнадійно страждає за Ніною, яка, в свою чергу, кохає Тригоріна. Події рухаються повз героїв п'єси. Безумовно, Треплев і Ніна могли б скластися в чудову пару і бути щасливими. Але вона кохає Тригоріна, який після нетривалого роману з нею повернеться до Аркадіної. Усі ці нелогічні взаємини створюють дисгармонію п'єси, що з унікальної комедії-трагедії перетворюється на звичайнісіньку драму.

Драма «Чайка» наскрізно пройнята атмосферою неблагополуччя. У ній немає щасливих людей. Героям твору не таланить ні в великому, ні в найменшому, всі вони неудачники. Атмосфера самотності переслідує кожного з героїв.

Учитель Медведенко не може говорити ні про що, крім матеріального достатку, адже це проблема всіх учителів того часу: «Я получаю всего двадцать три рубля в месяц, да еще вычитают с меня в эмеритуру, а все же я не ношу траура».

Маша відверто розповідає всім, що вона нещасна: «А у меня такое чувство, как будто я родилась уже давным-давно; жизнь свою я тащу волокном, как бесконечный шлейф... И часто не бывает никакой охоты жить».

Отже з перших актів п'єси зрозуміло, що в її атмосфері панує загальне невдоволення життям. Люди надто поглинуті власними бідами, і тому вони не чують одне одного. Атмосфера твору — це атмосфера суцільної психологічної глухоти.

І на фоні цієї атмосфери — чайка-символ, який набуває різних значень, по-різному живе в душі молодих героїв п'єси — Треплева і Ніни.

Ніна після усіх своїх нещастій почала відчувати себе чайкою, яку від нудьги підстрелила людина. Словом чайка вона підписувала свої листи, коли зневірилась у житті. Але Ніна — людина сильна, людина, яка вмє боротись і мріяти: «Я уже настоящая актриса, я играю с наслаждением, с восторгом, пьянею на сцене и чувствую себя прекрасной. А теперь, пока я живу здесь, я все хожу пешком, все хожу и думаю, думаю и чувствую, как с каждым днем растут мои душевные силы...».

Для Треплева чайка — це теж символ, але символ того, що не збулось. І хоча для нього, відомого письменника, пошуки сенсу життя так і не скінчились, але його, як і Ніну, можна віднести до одного табору, Тригоріна і Аркадіну — до іншого.

Якщо Треплев до останньої миті в розпачі: «...я все еще ношусь в хаосе грез и образов, не зная, для чего и кому это нужно. Я не верую и не

знаю, в чем мое призвание», то для Тригоріна і Аркадіної образ чайки — це «не помню» або «не знаю».

Герої «Чайки» не можуть пробитись одне до одного, бо розмовляють лише для себе:

«Аркадіна. Как меня в Харькове принимали, батюшки мои, до сих пор голова кружится!

М а ш а . Тридцать четыре.

А р к а д и н а . Студенты оваацию устроили... Три корзины, два венка и вот... *(Снимает с груди брошь и бросает на стол.)*

Ш а м р а е в . Да, это вещь...

М а ш а . Пятьдесят!..

Д о р и . Ровно пятьдесят?

А р к а д и н а . На мне был удивительный туалет... Что-что, а уж одеться я не дура.

П о л и н а А н д р е е в н а . Костя играет. Тоскует, бедный).

Долі героїв, незважаючи на їх зовнішні і внутрішні розбіжності, перегукуються, зливаються в єдиному звучанні, із багатьох відголосків і відлунь виростає єдина доля і єдиний для всіх настрої. Можливо, саме цей настрої призвів до загибелі Треплева.

У п'єсах Чехова приглушені конфлікти, відсутній чіткий розподіл героїв на позитивних і негативних. Зло у п'єсі «Чайка» розчинилось у буденному житті героїв, тому винуватця усіх невдач не знайти.

Але найголовніше, що в «Чайці» А. П. Чехов відкрив нові можливості зображення характеру. Він розкривається не в боротьбі за досягнення мети, а в переживанні життєвих протиріч. У творі з'явився «підтекст». Автор кидає свій зір у майбутнє, а розв'язки, як і завершення людських дол, у нього немає... У цьому полягає вся суть чеховської драми «Чайка».

ЛЮДИНА І ПРИРОДА У ПОЕЗІЇ Ф. ТЮТЧЕВА

Із поезією Федора Івановича Тютчева у кожного покоління читачів пов'язані свої згадки. Але я не знаю людини, якій була б не знайома ця лірика.

У дитинстві ми читаємо вірш на дитячих святах:

Зима недаром злиться,
Прошла ее пора —
Весна в окно стучится
И гонит со двора...

А згодом нас починають вабити інші тютчевські рядки:

О, как убийственно мы любим,
Как в буйной слепоте страстей
Мы то всего вернее губим,
Что сердцу нашему милей!

І тут ми бачимо іншого Тютчева, виразника людських почуттів і співця природи, лірика, мислителя, чий талант направлений на оспівування високої краси і духовності.

Від самого початку своєї творчості Федір Тютчев визначився як представник філософської поезії, в якій осмислюється життя всесвіту і таїнство буття. Порівняно з вічним оновленням природи людина являє собою «злак земной»:

Смотри, как на речном просторе,
По склону вновь оживших вод,
Во всеобъемлющее море
За льдиной льдина вслед плывет.

Для вираження складного світу людської душі поету часто доводиться використовувати образи природи: сонце, голубе небо, спів дерев, кольори веселки і всеоб'ємлючий океан:

Как океан объемлет шар земной,
Земная жизнь кругом объята снами;
Настанет ночь — и звучными волнами
Стихия бьет о берег свой.
То глас ее: он нудит нас и просит...
Уж в пристани волшебный ожил челн;
Прилив растет и быстро нас уносит
В неизмеримость темных волн.

У своїх рядках автор неначе досліджує людину і природу, стан людської душі і стан природи, спостерігає кожний порух внутрішнього життя, биття сердець — природи і людини. Хочеться проникнути у ці таємничі порухи, спостерігати за дивними, піднесеними і трепетними явищами. І мимохідь прислухаєшся до свого внутрішнього стану, до биття власного серця, і, в той же час, до життєєвих сил природи за вікном оселі.

Хоча ідея зіставлення внутрішнього стану людини явищами природи у поезії не нова, вона існувала до Тютчева, проте саме він простежив і відтворив таємничі порухи душі через зримий розвиток явищ природи.

Лірика Ф. І. Тютчева являє собою надзвичайне поєднання зримих прикмет зовнішнього світу і того суб'єктивного враження, яке справляє на поета світ:

Есть в осени первоначальной
Короткая, но дивная пора —
Весь день стоит как бы хрустальный,
И лучезарны вечера...

Прихід весни поет вбачає у першому зеленіючому листочкові, розпал серпня відчуває у медовому подихові гречки.

Найголовніше, що Тютчев умів не просто передати красу навколишнього світу, а дав змогу читачеві відчутти цю красу.

Федір Іванович Тютчев ніколи навмисне не вдавався до звукової сторони вірша, проте мова звуків була йому близькою і зрозумілою.

Певучесть есть в морских волнах,
Гармония в стихийных спорах,

И стройный мусикийский шорох
Струится в зыбких камышах.

Ці рядки є своєрідним відбитком не лише зовнішнього боку природніх явищ, але і власне ество людини, і власні відчуття. Але є ще один аспект творчості Тютчева: читаючи його рядки, відчуваєш єдність барв і звуків у відображенні певного явища. Лірика Федора Івановича Тютчева допомагає побачити зовнішній світ очима художника, де пейзажі, написані з натури, містять і думку, і почуття, і настрої, і роздуми.

НОВАТОРСТВО ПОЕЗІЇ ВОЛТА ВІТМЕНА

У 1855 році 36-річний Волт Вітмен у бруклінській друкарні сам набрав і сам надрукував невелику книжку у дев'яносто п'ять сторінок. Мала вона назву «Листя трави» і містила 12 поем і віршів. Ні сам автор, ні читачі, ні критики не знали, що судилося цій збірці закласти підвалини нової американської поезії, що витримає вона випробування роками, що і в ХХ столітті вона матиме значний вплив на творчість багатьох поетів у різних країнах. А тоді, у 1855 році, збірка не мала широкого розголосу, не зрозуміли її ні знавці мистецтва, ні читачі. Вірші Вітмена здивували й збентежили, бо дуже не були схожі на традиційні, класичні. Навіть одного погляду на сторінку було достатньо, щоб помітити новітність їхньої форми: нічого схожого на звичну будову з чотирьох або восьми рядків, бо інколи ці рядки такі довгі, що автор змушений переносити їх. Якщо, зацікавившись зовнішньою формою, починаєш читати вірші, то дивиєшся ще більше: автор зовсім не дотримувався традиційного віршування. Слова у вірш ніби лягають вільно і невимушено, а ритм створюється не одним рядком, а накреслюється поступово від рядка до рядка, іноді змінюючись, перериваючись. Такий розкутий, вільний вірш був народжений новим змістом, таким самим вільним і розкутим. Поезія Вітмена змінювала існуюче на той час уявлення про «поетичне» «непоетичне». Своє поетичне гасло поет висловив так: «Все приймаю, нікого не кидаю, нікому не дам переваги».

Вірші Вітмена напрочуд сповідальні, відверті, поет ніби прагне подолати відстань між реальністю і її відображенням у поезії. Усе, що спостерігає поет, має право бути Поезією, бо все це прояви Життя.

Вірші Вітмена звернені до кожного, поет відчуває себе часткою людської спільноти, її самотнім голосом:

Перший, хто зустрінеться на моєму шляху,
Якщо ти, проходячи повз мене,
захочеш заговорити до мене,
то чого б тобі не заговорити до мене?
Чому б і мені не розпочати розмову з тобою?

Минуло чимало років, перш ніж «Листя трави» знайшло своїх шанувальників, перш ніж новаторські пошуки Волта Вітмена зрозуміли читачі. Визнання прийшло до поета не відразу тому, що його погляди на мистецтво поезії значно відрізнялись від поглядів його сучасників.

Найбільш повно ці риси вимальовуються у поемі «Пісня про себе». Найменше ця поема схожа на автобіографію, оскільки «я» Вітмена розростається до розмірів усього людства і всесвіту. Недаремно цей твір називають найдемократичнішою поемою у світовій літературі.

Я славлю себе і оспівую себе,
І що я приймаю, приймете й ви,
Бо кожен атом, який належить мені,
належить і вам,—

так починається поема, в якій поет ставить вічні питання про людину, її сутність, надії і прагнення, про радість буття і свободу духу. Ці питання завжди хвилюють людство. Талант Вітмена полягає і в тому, що він знаходить яскраву форму вислову цих питань, зрозумілу кожному, і в тому, що знаходить свої Вітменівські відповіді на них.

Волт Вітмен називав своїм учителем філософа і поета, безумовного лідера трансценденталістів Ралфа Емерсона, який виголосив найважливіші для розуміння творчості Вітмена тези: «Природа — це символ духу», «Творення краси є мистецтво».

Волт Вітмен творить свій поетичний всесвіт, в якому перемагає гармонія. Його поетичні образи прості, як сама природа, і разом із тим багатовимірні і таємничі, як прояви духу. Саме такі образи переважають у «Поемі про себе». У простих і звичних речах Вітмен побачив прояви вічного і прекрасного, всесвітнього і дуже особистого. Поет ніби закликає подивитися на світ новими очима, очима дитини, безпосередньої і чистої. Згадаймо, дитина принесла повні пригорщі трави й запитала: «Що таке трава?» Що може відповісти поет? Це прапор моїх почуттів, кольору надії. Це хусточка, яку подарував людині на згадку Бог. А можливо, трава сама є дитина, немовля землі. Можливо, це таємний знак єдності усіх людей, бо трава росте скрізь, всіх приймає однаково, бідних і багатих, білих і темношкірих людей, робітника і політика. А можливо, вона прекрасне волосся могил і росте з грудей померлих, нагадуючи про смерть і безсмертя, і кожен її пагін свідчить про те, що смерті насправді немає.

Новаторство Вітмена полягає в тому, що він створює низку конкретних, яскравих образів, які поступово розкривають сутність життя. Ці особливості вітменівської поезії потребували від читача розмірковувати, співчувати, розуміти поета. Це залучення читача до творчої співпраці — ще одна з новаторських ідей поезії Вітмена.

Новаторські пошуки Волта Вітмена відкрили нові можливості поезії. Його вільний вірш, верлібр, дав поштовх для розвитку нових прийомів віршування. Новітність його тематики змінила уявлення про сутність поезії, про «поетичне» і «непоетичне». Емоційна, духовна наснага його образів дала читачеві можливість творчої співпраці з поетом.

«Я БЛУКАЮ І КЛИЧУ ДУШУ СВОЮ...» (В. ВІТМЕН)

Творчість великого американського поета-новатора В. Вітмена стала своєрідною поетичною Біблією. Вітмен вірив у пророче покликання поета, який приходять на землю оновити її, «коли втрачають зміст слова і предмети». Своє нове поетичне світобачення поет утілює у збірці поезій «Листя трави», над якою працював протягом усього життя. Цей твір — свідчення космічності, епічної всеосяжності поетичного світобачення Вітмена. Водночас це виклад програми радикальної перебудови Всесвіту, відкриття і обожнювання Людини і Природи. Все це вимагало якісно нової образності та поетичної мови. Головним героєм є сам Поет, який стає втіленням нового, вільного Людства.

Осторонь метушні стоїть моє Я,
Стоїть раде, привітне, співчутливе, єдине.
Звідки ж береться внутрішня досконалість поета?
Я блукаю і кличу душу свою,
Нахиляюсь, блукаючи навмання, розглядаю літню травинку.

Образ «літньої травинки» символізує новий Всесвіт, в основі якого не далеке холодне Небо, а теплий, живий рідний зелений світ. «Брунатні мурахи», «незліченні стебла», «чоловіки та жінки» — все живе у ньому за одним законом («Я бачу в них і в собі один і той самий вічний закон»).

Вітмен використовує художній прийом «каталогу», об'єднуючи численні образи людей, тварин, комах, й утверджує гармонію всього живого.

І всі вони вливаються в мене, і я вливаюсь в них,
І сутність моя десь така, як у всіх них.
Із них усіх та з кожного з них я тчу пісню про себе.

Поет веде діалог зі своєю душею, і саме вона підказує йому, «що основа творіння — це любов». А джерелом любові поета є Земля:

Тільки торкнуся землі ступнею.
Звідти так і зринуть сто любовей...
Саме тому і співає поет свій гімн Землі:
Усміхнися і ти, млосна із диханням свіжим, о земле.
...Усміхнися, бо йде твій коханець.

А «небесні закони ще треба доробляти і виправляти» — вважає поет.

Зухвале сонячне світло,
Ти освітлюєш тільки поверхні,
а я виявляю і поверхні і глибини.

Поет пропонує відкинути старих богів («Стільки ж божеського, а може й більше я відкриваю в теслі, що зводить будинок. Я віддаю йому вищу, ніж Богам, шану») і робить висновок:

Надприродне — то все пусть,
Я сам на свій час чекаю, щоб стати одним з богів.

Отже, найвища цінність — це Людина. З чого ж складається її «Я»? З дійсності і часу, які приймає поет, із землі і моря («Я частинка твоя невіддільна, я одна твоя хвиля і всі твої хвилі одразу»), з усіх живих істот, з душ усіх людей («Я всіх вас знаю, я знаю море мук, сумнівів розлуки, безвір'я»), з невідомості («це не хаос, не смерть — це форма, єдність, це план... це вічне життя, це Щастя»). Поет вірить у своє Безсмертя, бо він заповідає себе землі, «щоб прорости травою, яку люблю».

Отже, тільки досконале, духовно повне і гармонійне. Я-травинка може бути основою нового Всесвіту, а не далекі небесні закони — вважає Вітмен.

ПОЕТИЧНЕ НОВАТОРСТВО СИМВОЛІСТІВ

Література кінця ХІХ — початку ХХ століття — один з найцікавіших етапів розвитку світової літератури. У свідомості людства ще живуть прекрасні образи класичної літератури ХІХ століття, а вже нове століття диктує свої критерії цінностей. Тому з'являються літературні і мистецькі напрями, течії, стилі, серед яких новий літературний напрям, що одержав назву символізм.

Поезія, згідно з теорією символістів, має підходити до дійсності через тонкі намітки і напівкольори. Краса та істина осягаються не свідомістю, а інтуїцією.

Символ для символістів — це не загально визнаний знак. Від реалістичного образу він відрізняється тим, що передає не об'єктивну сутність явища, а власне індивідуальне уявлення поета про світ, найчастіше невизначене:

Тень несозданных созданий
Кольхается во сне,
Словно лопасти латаний
На эмалевой стене.

(В. Брюсов. «Творчість»)

Хоча символізм був широко визнаний російською поезією, батьківщиною його вважається Франція. Там він склався як напрям ще у 70—80 роки ХІХ століття.

Більшість символістів були виразниками ідей декадансу, відбиваючи песимістичні настрої, створюючи символи смерті. Але до символів звергались і поети, які займали прогресивні позиції, наприклад, бельгійський поет Еміль Верхарн, німецький драматург Гауптман, автор драми «Потонулий дзвін», бельгійський драматург Метерлінк, автор драми «Синій птах».

Західноєвропейська поезія мала великий вплив на російську літературу. Цей вплив полягав у становленні нової концепції людини. Концепцію визначили французькі поети Шарль Бодлер і Поль Верлен.

Шарль Бодлер у найвизначніших збірках своїх творів «Квіти зла» та «Малі поезії в прозі» визнавав несправедливість існуючого буржуазного світу, але симпатію до знедолених виражав песимістично.

Основоположником французького символізму по праву вважається Поль Верлен. Його твори зі збірок «Сатурнічні поезії», «Добра пісня», «Романси без слів», «Мудрість» сповнені мотивів смутку, самотності, релігійної містики.

Ці ж мотиви перейняли у французьких російські символісти:

Полностью жизни принять мы не смеем,
Тяжести счастья поднять не умеем,
Звуков хотим,— но созвучий боимся,
Праздным желаньем пределов томимся,
Вечно их любим, вечно страдая,—
И умираем, не достигая...

(З. Гінніус. «Межа»)

Але більшість російських символістів не тільки підтримали сутність нової концепції, а й доопрацювали її, переосмислюючи історичні події, як власні, а розвиток історії, розвиток життя вважали досягненнями внутрішнього світу людини. Таким чином, якщо особистість за короткий час подолає суєтність життя, значить вона зуміє приєднатися до вічних законів, які існують не абстрактно, а конкретно:

В моей душе лежит сокровище,
И ключ поручен только мне!
Ты право, пьяное чудовище!
Я знаю: истина в вине.

(О. Блок. «Незнайомка»)

Російські символісти намагалися пояснити сутність нового для російської літератури напрямку кількома критичними статтями, проте їх мистецтво було відірваним від життя. І навіть найвидатніші представники цього напрямку, залишаючись новаторами, не змогли злити воедино життя і творчість, повертаючись до реалізму.

ТЕМА НЕДОСЯЖНОЇ МРІЇ У ВІРШІ

Ш. БОДЛЕРА «ПЛАВАННЯ»

Свій твір французький поет Шарль Бодлер присвятив темі людської душі та її невід'ємній рисі — здатності мріяти і прагнути до чогось нового. На межі століть європейці знову відкривали для себе далекі екзотичні землі, і тому тема мандрів нерідко виникає у творчості поетів того часу. Але у Бодлера ця тема звучить дещо інакше, як оповідь про внутрішню боротьбу людини з собою і її нестримне прагнення до таємничих берегів мрії.

Кожний в юності мріє про далекі мандри, і для когось ці мрії втілюються в життя.

У нашій уяві світ безмежний, в реальності — «безмежно малий». Що змушує людей вирушати в путь? Одного — нещасливе кохання, іншого — «ненависть до вітчизни». Для інших мета мандрів — знайдення далеких,

невідомих земель, якогось Едему. Ці останні, напружено вдивлялися в далину, кожную скелю приймають за прекрасний смарагдовий берег, але знову і знову — обман. Бодлер уподібнює таких мрійників до старого пішохода, котрий у просвіті маленького віконця на горіщі бачить рай.

Ті, хто залишають землю заради іншої, кращої землі, недостойні називатися істинними мандрівниками. Адже вони ніколи не знайдуть свого раю: він недовговічний, як зоря. Ельдорадо, міфічна країна щастя і насолоди, пролягала за межами земної реальності і відкрита для людини лише мить.

Але є й інші мандрівники. Вони не тікають від турбот і нічого не шукають. Вони плывуть без напрямку й мети, їхня мрія, як хмаринка: сьогодні вона тут, а завтра — там, вона змінює свої обриси від найменшого подуву вітру. Така мрія безплідна, і тому плавання таких мрійників нудне і безбарвне. Туга і тягар життя супроводжують його скрізь. Чому? Тому що у будь-якому краї мандрівники зустрічають лише самих себе, людський рід із його нищими пристрастями. А якщо на шляху мрійників-мандрівників трапляється прекрасне — від цього їхня мрія стає дальшою від здійснення. Адже межі їй немає.

Вічні мрійники біжать крізь дні, милі і широти; вони шукають не земну красу чи багатство, а той край, «якому назви ще немає». Але де їм віднайти той заповітний край. Лише Смерть може врятувати їх від безплідного бігу — Смерть, єдина незвідана земля.

Вірш Бодлера, звичайно ж, алегоричний. Поет говорить не стільки про морські мандри, скільки про загальнолюдське прагнення до щастя і спокою, заради яких він позбавляє себе і щастя, і спокою, летячи невідькуди за тремливою хмариною своєї мрії. Люди наділені здатністю мріяти, і в цьому їх сила і їхня кара. Поет бачить кінець людських страждань у смерті, які усі людські пристрасті. Але у вірші звучить і інша нота: «є душі, які і в чотирьох стінах побороють ворога». Може, для щастя людині потрібно передусім заглянути в себе, і в своїй душі, а не за дальніми горизонтами, віднайти Едем своєї мрії.

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ДІЙНОСТІ ТА ІДЕАЛУ У ПОЕЗІЇ БОДЛЕРА

Бодлер збирає пізні квіти романтизму... Бунтівничий дух властивий не тільки його поезії, Бодлера можна вважати романтиком життя. Тогочасна Франція здавалася йому нудним порожнім царством буржуа. Це поняття означало для поета не класову, а духовну категорію. Поет не приймає такий світ, він прагне оновити його. Саме це зумовило його активну участь у революції 1848 р. Збірка його поезії «Квіти зла» — це духовні пошуки сучасної людини. Світ постає в образі моря, з яким ми зустрічалися в романтичній поезії Байрона, Пушкіна. Зображуючи сучасну йому дійсність, як «море засмічених улиць міських», поет серцем лине до іншого моря, «моря, де сяйва багато». Не приймаючи прозаїчності буденного

життя, він прагне повернути той загублений рай (ідеальний світ), в якому творець жив у дитинстві:

Мій раю зелений, кохання дитяче,
Квітки й поцілунки, забави й пісні,
І скрипка, що в сутінні тужить і плаче...

А може рай-ідеал — у далеких екзотичних країнах («*Moesta et erabunda*»). У поезії «Подорож» дійсність постає

На сходинах життя, на всіх шаблях фатальних —
Одвічного гріха видовище нудне...

Це і тиран, і народ, «закоханий у панівний батіг», декілька релігій, «що пнуться до небес і всі простерті ниць», «усе наркомне зілля, «що світу нашого докладний інвентар». І поет робить висновок:

Цей світ, затиснутий у тоскні береги,
Являє образ наш — сьогодні, завтра, завше.
Оазиси жахів серед пустель нудьги.

Поезія «Подорож» — це своєрідна духовна подорож людства до безодні, від якої не може врятувати «жменька мудреців», що «одбігли Долю гуртованих отар».

Але, «блукаючи духом по місцині суворій», поет зустрічає лебедя («Лебідь»), «що утік із клітки». Він зраний, це величний «вигнанець-страдник», який мріє «про чисту гладь ставів». Це сам поет, що прагне ідеалу. У поезії «Альбатрос» він постає в образі повітряного мандрівника-альбатроса:

Поет подібний теж до владаря блакиті,
Що серед хмар летить мов блискавка в імлі.
Але, мов у тюрмі, в юрбі несамовитій
Він крила велетня волочить по землі.

«Юрба несамовита» — це дійсність, і велетенський птах-поет може жити тільки «серед хмар». Отже, Бодлер збирає пізні квіти романтизму, протиставляючи дійсність ідеалу, визнаючи велику місію поета — врятувати світ своїм стражданням і величчю душі.

Але неможливість досягти ідеалу на землі викликає у Бодлера гостре розчарування, і він впадає у відчай. Звідси також розуміння призначення поезії як засобу вирощування квітів (тобто Прекрасного) зі зла, а також його чорна меланхолія і тотальний нігілізм. Поет не тільки не звертається до Бога за допомогою — він демонстративно нехтує ним і обожнює Сатану. Водночас деякі риси стилю Бодлера суперечать романтизмові: ретельно виважена композиція і бездоганна форма поезії. Не сприймає поет і романтичного розуміння природи як джерела оновлення почуттів або засобу захисту від цивілізації. Природа постає у Бодлера ворогом людини. Він шукає натхнення в «іншій природі» — штучній: у витворах мистецтва і людської праці.

ПОЕТ – БЕЗДОМНИЙ КОРАБЕЛЬ В ОКЕАНІ ЖИТТЯ

(Вірш «П'яний корабель» Артюра Рембо)

Артюр Рембо жив наприкінці XIX століття – в епоху значних зрушень у світі, коли на зміну гуманізму XIX століття приходять нове покоління – діти технічної, механізованої цивілізації.

Логічному розуму і прагматичному відношенню до дійсності А. Рембо протиставляє інше сприйняття світу, засноване на тонких напівсвідомих відчуттях. Завдяки цьому поет глибше проникає у тканину дійсності і здатен захоплюватися красою світу, вільно витати у його просторах. Але це робить його самотнім і вразливим. Почуття своєї самотності, бездомності у нескінченному світі Артюр Рембо передав у своєму вірші «П'яний корабель».

Уже на початку вірша перед нами постає образ корабля, на якому стався страйк – раби перемагають своїх погоничів. Якщо розглядати цей сюжет у символічному річизці, то можна співвіднести його із внутрішнім бунтом особистості проти свого жорстокого «господаря» – розуму. Але подолання розуму призводить до розгнудання підсвідомих сил людини, знищення волі – так П'яний корабель «несе вниз за течією» до бурхливих вод моря – долі.

Змальований у вірші образ моря нелюдський у своїй грізній красі, але водночас «олюднений» у поетичному тексті Рембо, як і образ п'яного корабля: ліричний герой вірша «втрачає розум» у бурях і «пливе навмання, занурений у час». Численні хвилі океану-часу дарують поету тисячу вражень, але П'яний корабель порожній і хисткий.

Часом морська стихія виявляється людянішою, ніж покинений епоєю штучний світ людей, адже у русі океану він знаходить відображення власних почуттів.

Поет уподібнює море прекрасному і безмежному художньому твору: воно подібне до «грізної поеми»; гул океанських валів звучить, як «розв'язка античних трагедій».

Людина, ніби порожній корабель, від самого народження кинута у безмежні простори всесвіту. Щоб побачити красу світу, вона повинна скинути з себе пута буденності. Але, спромігшись на це, вона стає незахищеною, як повітря, і бездомною, як Летючий Голландець. Такою є доля Поета. І Поет – це П'яний корабель, кинений у лоно стихій, – зникає у безмірі широт, у безперервному бігові хвиль і мінливості берегів.

Поет сумує за Європою, своєю давньою батьківщиною, яка здається йому міцним островом спокою у бурхливому морі. Але для П'яного корабля, що втратив свій дім, навіть його батьківщина – «як брудна й мілка калюжа.»

«П'яний корабель» – це пісня бездомної, втомленої юності. Поета захоплює краса і розмаїття світу, зміна бурі і штилю, світанків і сутінок, південних рифів і північної криги. Але, втомлений «зоряними архіпелагами», він прагне спокою.

У вірші «П'яний корабель» Рембо передає відчуття людини, яку ніби випадково закинули в життя, позбавили «керма і вітрил». У цьому вірші, як і в інших ліричних творах французького поета, передбачені відчуття людей межі століть і ХХ століття, для яких життя перетворилося на нескінченний біг навмання крізь простір і час. Саме завдяки цьому лірика Рембо справила такий значний вплив на світову літературу ХХ століття.

ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ О. ВАЙЛЬДА «ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ»

Англійський письменник, поет, драматург Оскар Вайльд прожив недовге і трагічне життя. Його творчість найбільш повно й талановито відбиває художньо-філософську течію — естетизм, яка виникла в Англії в 70—90 роках ХІХ століття. Поборники естетизму відстоювали принципи «мистецтва для мистецтва» і вважали, що література не повинна виконувати моральну місію, вчити добру, справедливості, що вона байдужа до проблем добра і зла. Мистецтво має служити красі, яка є вищою за життя.

Теоретичні принципи естетизму відобразилися в романі Вайльда «Портрет Доріана Грея». У центрі уваги автора — три персонажі: художник Базіл Холлуорд, який понад усе цінує мистецтво, його друг лорд Генрі, порочний і цинічний аристократ, «король парадоксів» (у цьому образі сучасники вбачали багато спільних рис із самим автором), і молодий, дуже вродливий юнак Доріан Грей. Дія роману починається з того, що лорд Генрі приходить у майстерню Базіла Холлуорда, де художник працює над портретом юного красеня. Незабаром з'являється і сам натурник Доріан Грей. Він із захопленням слухає цинічні розмови лорда Генрі. Любов до себе — це єдиний роман, який триває все життя. Так визначає своє життєве кредо «король парадоксу». Роботу над портретом закінчено, він вражає всіх своєю досконалістю. Із захопленням дивиться на нього Доріан Грей і говорить: «Якби портрет змінювався, а я міг залишатися таким, як я є». Розчулений художник дарує портрет натурнику. Лорда ж Генрі вражає краса самого юнака, і він пропонує Доріану взяти участь у розвагах разом із ним. Художник намагається застерегти юнака, але марно, Доріан удається до світського життя. Він закоханий у молоду актрису Сібілу Вейн, яка натхненно грає ролі у видатних п'єсах, але в бідному театрі. Доріан і Сібіла вирішують побратися. Юнак запрошує на виставу з участю нареченої своїх друзів. Дівчина у захваті від свого почуття, і їй здається, що грати кохання на сцені марно. Роль Джульєти у виставі, яку прийшли дивитися Холлуорд і лорд Генрі, вона провалює. Художник співчуває юнакові, лорд цинічно жартує. Доріан кидає в обличчя своїй нареченій: «Ви вбили моє кохання!». Йому здавалося, що мистецтво і реальність мають нерозривний зв'язок. Усю ніч блукає він Лондоном і на ранок вирішує примиритися з Сібілою, але довідується, що його слова призвели до самогубства Сібіли. Доріан дивиться на свій портрет і з жахом помічає, що на змальованому обличчі з'явилася перша різка

зморшка. Далі Вайльд в одній главі розповідає про 20 років життя героя. Це історія закоханості у свою красу і занепаду душі. Доріан давно вже сховав портрет, бо з часом прекрасне лице перетворилося на потворне обличчя сластолюбного старця. Доріан звинувачує художника в тому, що сталося з його душею, і в випадку ярості вбиває Базіла Холлуорда, а свого компаньйона, шантажуючи страшною таємницею, примушує розчинити тіло художника в азотній кислоті. На портреті відбивається і цей страшний злочин. Доріан Грей заздрить усім, навіть своєму компаньйону, який знайшов у собі сили покінчити життя самогубством, навіть лорду Генрі, циніку, потопаючому в пороках, але який вважає, що будь-який злочин — вульгарність. Доріан кидається на портрет, прагнучи знищити його. Слуги знаходять тіло потворного старця, одягненого в одяг Доріана, поруч із портретом, на якому зображений прекрасний юнак.

Вайльд відстоює вищу, надреальну силу мистецтва. Реальне життя може бути огидним, мистецтво ж відтворює красу, зберігає її, воно не підвладне ні часу, ні моральним законам.

ТЕМА ПОШУКУ У П'ЄСІ

М. МЕТЕРЛІНКА «СИНІЙ ПТАХ»

Моріс Метерлінк та Еміль Верхарн — перші серед бельгійських письменників, котрі стали класиками світової літератури. Будучи бельгійцями, ці автори писали французькою мовою. Французька мова і вся французька література відіграли дуже важливу роль у формуванні літератури бельгійської. Саме завдяки цьому бельгійські письменники змогли досягти високого рівня світових літературних стандартів, не втрачаючи при цьому своєї самобутності. Це ж дозволило бельгійській літературі влитися в потік літератури світової, посісти в ній своє дуже важливе місце. Моріс Метерлінк увійшов в історію літератури як символіст. Цьому сприяла і особлива атмосфера дитинства, яка прищепила йому особливий «містичний» погляд на життя.

Символізм — мистецтво, що натякає на ірраціональну сутність буття. Метерлінк створив цикл символістських п'єс, що одержали узагальнену назву «театр смерті». Для цих п'єс є характерною присутність Невідомого — воно й є «головним героєм» «театру смерті». Невідомий керує всім, його наміри таємничі — це фатумна сила, котра владарює над людиною. Метерлінк досягає вражаючого ефекту присутності Невідомого на сцені свого театру. Дія в його п'єсах майже завжди відбувається в умовному місці — це може бути ліс або кімната старого замку. Людина в «театрі смерті» лишається сам на сам із Невідомим, вона відчуває жах перед ним.

У символістському циклі творів Метерлінка, до якого належать п'єси «Принцеса Мален», «Непрошена», «Сліпі», саме образ Невідомого є наскрізним.

У своїх пізніх драмах Метерлінк пішов далі: символізм тут переплітається з романтизмом, як у п'єсі «Синій птах» (1905). Тут персонажі

і місце дії теж умовні, але основа п'єси — романтичний сюжет про пошуки Синього птаха. Метерлінк уводить у свій твір навіть соціальні ноти: діти селян-дроворубів напередодні Різдва дивляться на свято у багатому будинку навпроти, вони не можуть собі дозволити таких веселоців. У ході розвитку сценічної дії з'являється дуже важливий мотив «подолання сліпоти»: необхідно просто подивитися на все іншими очима — і жалюгідна хатка дроворуба видається прекрасним палацом. Тому що справжнє свято — це не вбрання, не іграшки, не дорогі подарунки, справжнє свято — це здатність відчувати свято всередині себе. Важливим персонажем п'єси є казкова Фея — саме вона повинна «зняти» пелену невідання з очей головних героїв, Тільгіля і Мітіля, вона ж відправляє їх на пошуки чарівного Синього птаха. Пошуки ці важливі самі по собі, незалежно від їх результату. Шлях, який проходять діти, змінює їх. Шлях цей лежить через символічні місця: «Країну спогадів», де герої зустрічають своїх померлих родичів; «Палац ночі», де вони зустрічаються з повелительською тьмою; «Ліс», де діти спілкуються з різними духами дерев. Кінцевим пунктом їхньої мандрівки є та сама хижка дроворуба, яка, щоправда, дуже змінилася — усе навколо стало новим, радісним, веселим. Це перетворення пов'язане передусім із внутрішніми змінами самих героїв, які сталися завдяки мандрівці. Символічним синім птахом стає тепер проста горлиця Тільгіля, котра жила у клітці у хижі дроворуба. Тільгіль дарує її хворій дівчинці, яка тепер не внучка казкової Феї, а внучка звичайної сусідки. В останній момент птах відлітає, і п'єса закінчується обіцянкою Тільгіля знайти його. Отже, пошуки Синього птаха будуть продовжені, бо стан пошуку — це нормальний стан душі людини.

Таким чином, тема пошуку і пов'язана з нею тема мандрівки — основні у п'єси М. Метерлінка «Синій птах». У результаті пошуку душа людини змінюється, пошук є головною метою мандрівки. Внутрішнє очищення — найбільша нагорода за цей пошук.

«ОДУХОТВОРЕННЯ» СВІТУ У П'ЄСИ МОРІСА МЕТЕРЛІНКА «СИНІЙ ПТАХ»

Бельгійський письменник-символіст Моріс Метерлінк — один із драматургів, які на межі століть створювали нову європейську драму.

Герої філософської п'єси-казки «Синій птах» — це образи-символи, які втілюють панівні на землі сили. Це людина, рослини, тварини, стихії Світла, Вогню і Води, Душі, Хліба, Молока, Годин — усе те, з чого складається людський світ. Виявляється, людина живе на землі, не помічаючи навколо нікого і нічого, крім таких, як сама. Їй здається, що лише вона наділена душею, і всі таємниці світу нею розгадані. Але це не так. За допомогою чарівного каменя, який відкриває істинний зір, Тільгіль і Мітіль, герої п'єси, бачать світ таким, яким він є насправді — одухотвореним, прекрасним (а інколи — страшним), сповненим таємниць, ще незвіданих людством. У цьому світі минуле, сучасне і майбутнє перебувають поряд

і пронизують одне одне: Тільтіль і Мітіль зустрічають і своїх давно померлих рідних, і ще не народженого брата. Виявляється, людина відповідає не лише за себе, але й за усіх своїх предків і нащадків, тому що увесь її рід — єдине ціле, одна нескінченна лінія.

Драматург робить своїми героями саме дітей, адже їх свідомість ще гнучка, вони найбільш сприйнятливі до таємниць світу, близькі до природи. Вони вміють щиро любити і тішитися, їх ще не заторкнули нещастя і пороки, які постають у п'єсі в образах Товстих Блаженств (наприклад, Блаженство Бути Багатим, Блаженство Нічого Не Робити та ін.)

Створена Метерлінком космогонія об'єднує усі сили і закони землі: від нічних жахів і війн до найсвітлішої сутності землі — Материнської любові, Справедливості, Радості Розуміти; діти потрапляють до своїх предків і нащадків, у підземне царство Ночі і на вершини світу, зустрічають Душі рослин і тварин. Вони дізнаються, що у світі існує велика кількість сил, які допомагають їм, або навпаки — ображені на людей і прагнуть помститися їм (як, наприклад, душі тих дерев і тварин, яких людина знищує).

Метерлінк дає у п'єсі оптимістичну картину майбутнього: ті діти, котрі чекають у Царстві Майбутнього свого народження, незабаром принесуть на землю прекрасні машини, квіти і плоди, переможуть хвороби, несправедливість і навіть саму смерть. Однак і перед тими, що живуть на землі, постало дуже важливе завдання: Тільтіль і Мітіль повинні знайти Синього птаха — птаха щастя — і принести його на землю. Для цього вони пізнають світ. Але цей світ і душі, що населяють його, — всередині самих людей.

Дія п'єси починається і завершується в рідному домі дітей. Мандрівка всередину себе відбувалася уві сні, але, прокинувшись, Тільтіль і Мітіль не забувають усього, що з ними сталося, і тепер по-новому дивляться на навколишній світ: як передбачала Душа Світла, їхній погляд на речі змінився, і тепер їм здається, що лише вони прокинулися, а решта людей — сплять, не бачачи усєї краси і благодаті світі.

«Одухотворяючи» у п'єсі оточуючий людину світ, Метерлінк показує, що людям необхідно «прокинутися», подивитися навколо і побачити усю красу землі, цінність людського кохання і доброти, необхідність жити в мирі зі своїми сусідами по землі і пізнавати світ, не руйнуючи його.

НОВАТОРСТВО ДРАМАТУРГІЇ Г. ІБСЕНА

Кінець XIX — початок XX століття характеризується цікавими творчими пошуками у світовій літературі. Ці пошуки обумовили виникнення нових жанрів і форм творів. Драматургія не була винятком.

Норвезький драматург Генрік Ібсен не тільки посідав одне з перших місць у літературі нашого століття. І справа не тільки в тому, що він поставив питання, які хвилювали його сучасників. Талант і новаторство Ібсена-драматурга полягали в тому, що глядач змушений був шукати відповіді на ці питання. Ібсен розкрив складність і суперечливість життя, примусив своїх глядачів відмовитися від традиційного

поділу героїв на позитивних і негативних, сприймати їх цілісно, з усіма їхніми суперечностями.

Найяскравіше новаторство Ібсена виявилось у будові його п'єс. Ібсен використовував композицію, яку прийнято називати аналітичною. У такій композиції важливу роль відіграє таємниця, події, що відбувалися задовго до поданих на сцені, але саме ці події спричинили ситуації, в яких опинилися герої. Ця композиція була відома ще в Стародавній Греції і використовувалася, щоб створити сюжетну напругу. Аналітичність у Ібсена має зовсім іншу мету, змістом такої композиції стає не розкриття таємниці, а осмислення всіх подій. У Ібсена аналітичність не стільки сюжетна, скільки інтелектуальна. Адже розв'язка приносить із собою і розкриття внутрішньої суті всіх подій, саме їх справжнє розуміння. Тому така композиція вимагала внутрішнього розвитку героїв. Під впливом подій, що відбуваються на сцені, осмислення цих подій, відкриття таємниці, що впливає на ці події, змінює героїв. І ці зміни стають вирішальними в розвитку сюжету.

У п'єсі «Ляльковий дім» остаточне розчарування Нори у своєму шлюбі, усвідомлення необхідності почати нове життя, щоб стати повноцінною особистістю, підготоване всім розвитком дії.

Новаторство Ібсена у цій п'єсі полягало в тому, що не випадковий збіг обставин, а саме осмислення всього, що сталося, вирішують конфлікт. Розв'язкою драми є бесіда між Норою і Хельмером — перша за все їх подружнє життя, в якій Нора робить справжній аналіз їхніх стосунків. І Нора, і Хельмер, і все їхнє життя постають у цій бесіді зовсім по-новому — і саме цей новий погляд надає такого драматизму заключній сцені «Лялькового дому», яку сучасники звинувачували як надто холодну і розмірковану. Але новатор Ібсен лише переносить зростаючу сюжетну напругу на напругу інтелектуальну, напругу думки, з якої виростає рішуча сюжетна зміна — рішення Нори залишити сім'ю, яке завершує розвиток дії у п'єсі.

Проте герої Ібсена — не втілення лише певних ідей автора. Їм властиві всі людські пристрасті, притаманне все, що робить людину людиною. Цим Ібсен відрізнявся від багатьох письменників кінця XIX століття, які не вірили в можливість людського розуму, в його здатність контролювати поведінку людини. У п'єсах Ібсена саме розум, здатність осмислити дійсність дають герою можливість змінити свою долю. А коли людина не знаходить у собі сили перетворити думку, вона жорстоко розплачується за це. «Ляльковий дім», в якому живуть Хельмер і Нора, зруйнувався, тому що герой не зміг піднятися над власним егоїзмом, не зміг подолати забобони суспільства.

Новаторство Ібсена полягає в тому, що драматург розкрив нові можливості аналітичної композиції, наповнив їх новим змістом. Важливу роль відігравала в цьому мова автора. Кожна фраза, що подається в тексті, подається лише тому, що вона дійсно необхідна — для здійснення одного чи навіть кількох художніх завдань. Інколи в окремих епізодах з'являються персонажі наче надмірно багатослівні, говірки. Наприклад, героїня

«Лялькового дому» Нора у другій дії п'єси говорить набагато більше, ніж завжди. Але цей потік слів, інколи і справді зайвий, приховує внутрішню занепокоєність героїні, її напруження.

Інтелектуальні п'єси Ібсена вимагали від глядача особливої уваги до того, що і як говорять герої. Він використовує багатозначні можливості слова. У п'єсі «Ляльковий дім» в окремих відрізках тексту містяться приховані вказівки на те, що вже сталося, або що має статися, хоча це ще незрозуміло навіть самим героям. Інколи здається, що герої просто говорять, а щось примушує дуже уважно вслуховуватися в кожне слово, а з кожною фразою напруження зростає.

Ці творчі здобутки Г. Ібсена знайшли свій розвиток у творчості інших майстрів слова, заклали підвалини нової драматургії нового театру ХХ століття.

АНАЛІТИЧНА КОМПОЗИЦІЯ У П'ЄСАХ Г. ІБСЕНА

Ще за життя драматурга п'єси Г. Ібсена визнавалися новаторськими, а їх автора цілком справедливо називали творцем аналітичної драми ХІХ століття, що відроджувала традиції античної драматургії.

Композиція п'єс Ібсена пов'язувалася з будовою трагедії Софокла «Цар Едіп», уся дія якої підкорена розкриттю таємниці — з'ясуванню подій, що відбувалися колись. Поступове наближення до таємниці створює сюжетну напругу, а остаточне розкриття — розв'язку, яка визначає подальшу долю героїв. Така будова дає можливість створити дуже напружений сюжет. Глядач (або читач), якому подається певна життєва ситуація, повинен думати не тільки над тим, що буде далі, але й над тим, що було в минулому, що спричинило цю ситуацію. Така композиція одержала назву аналітичної.

Г. Ібсен використовує аналітичну композицію, щоб показати невідповідність між зовнішніми проявами життя і його справжньою сутністю. Він добре знав проблеми, що постають перед людиною в житті, розумів, що зовнішнє благополуччя приховує чимало трагедій. Аналітична композиція, за Ібсеном, означала розкриття внутрішнього трагізму, що приховується за зовнішньо спокійною дійсністю.

Так побудована п'єса «Ляльковий дім», в якій розкривається сутність зовнішньо спокійного сімейного життя адвоката Хельмера, насправді ж побудованого на обмані й егоїзмі. Аналітична композиція визначається і тим, яку роль у долі героїв відіграють події, що відбулися задовго до початку дії. У п'єсі «Ляльковий дім» ці сюжетні таємниці стають рушійними силами у розгортанні дії, в розвитку характерів героїв.

На початку п'єси головна героїня Нора, дружина адвоката Хельмера, справляє враження жінки, не спроможної приймати самостійні, сміливі рішення, що вона підкорилася авторитету свого чоловіка, якого вважає взірцем усіх чеснот. Здається, що всі її життєві інтереси, всі сили віддані сім'ї, чоловіку, дітям. Але поступово читач розуміє, що таке враження

оманливе. З'ясовується, що Нора приховує від свого чоловіка щось дуже важливе для неї і їхнього подружнього життя, щось, що Хельмер не вибачить їй, що сприйме як ганьбу. Зовнішню дію п'єси організує наближення до цієї таємниці: Нора постійно під загрозою викриття, вона робить спроби, щоб відтягнути момент, коли її чоловік прочитає лист від лихваря, що лежить у поштовій скринці. Уже в зовнішній дії читач знаходить певні авторські натяки, що сутність Нори і Хельмера, а тому і їхнього шлюбу, зовсім не така, якою здається. Ця сутність, внутрішнє неблагополуччя, окреслюються в деталях, в окремих, на перший погляд, випадкових висловах. Та читача чомусь наче дратують монологи Хельмера, трохи демагогічні і задовгі, в яких він ніби милується своїми чеснотами. Насторожує його зверхне ставлення до дружини, нерозуміння її внутрішнього стану. Нора, навпаки, вражає влучністю деяких висловів, умінням володіти собою. Поступово розкривається таємниця, яку приховувала Нора. Вона підробила підпис свого батька, щоб добути грошей. Хельмер сприймає це як ганебний вчинок, не хоче навіть задуматись, які причини цього вчинку. Нора вражена, як Хельмер думає тільки про те, які наслідки цей вчинок Нори матиме для нього, як усі його чесноти обертаються просто егоїзмом. Ні те, що Нора не мала іншого шляху добути грошей для лікування саме його, Хельмера, ні те, що своїм вчинком вона нікому не зашкодила, не беруться ним до уваги. Кілька років тому Хельмер важко захворів, лікування вимагало чималих грошей. Нора не мала, до кого звернутися, бо єдина, крім чоловіка, близька для неї людина — батько, був на порозі смерті і вже не міг підписувати будь-які документи. Нора була єдиною спадкоємицею. Вона підробила підпис батька і врятувала свого чоловіка.

Розкриття таємниці — розв'язка п'єси — остаточно розвіює ілюзії про благополуччя і щастя Хельмерів, зриває маски з героїв. Нора постає як сильна, цілісна натура, яка може сама вирішувати свою долю. Її розрив із чоловіком, в якому вона зневірилась, її небажання залишатися «лялькою» — яскравий доказ цьому. Аналітична композиція п'єси дала змогу автору поставити питання про становище жінки в сім'ї, про відповідальність особистості перед собою і світом і суспільства перед особистістю.

НОРА ХЕЛЬМЕР — ОСОБИСТІСТЬ ЧИ «ЛЯЛЬКА»?

(На матеріалі «реалістичної драми»

Г. Ібсена «Ляльковий дім»)

Ще за життя драматурга п'єси Генріка Ібсена були визнані новаторськими, а їх автора називали творцем справжньої реалістичної драми, яка у своїй основі завжди трагічна. Ібсен, створюючи аналітичну драму, розкриває глибинну трагічність і жорстокість дійсності, приховану під зовнішнім благополуччям, а також здатність вольової людини протистояти обставинам. У драмах Ібсена перед читачем і глядачем постають не виняткові люди і події і не ті персонажі, які виступають «рупором ідеї автора», а звичайні люди зі своїми проблемами і пристрастями,

достоїнствами і вадами, які живуть в характерних для своєї епохи умовах. Саме завдяки цьому драматургія Ібсена мала такий відгомін як у Норвегії, так і в усьому світі.

У п'єсі «Ляльковий дім», написаній 1879 року, відбувається повний перехід драматурга до нової, реалістичної драми. Ця п'єса була сприйнята передусім як твір, написаний на захист жіночої емансипації. Але для самого Ібсена суть його п'єси полягає не лише в цьому: у «Ляльковому домі» порушує центральне для нього питання про звільнення людини взагалі, про створення особистості.

На перший погляд, Нора, героїня «Лялькового дому», — лише лялечка, життєрадісна «білочка», господиня тихого й охайного будиночка, що нагадує ляльковий. Чоловік Нори, Торвальд Хельмер, сприймає її не як рівну собі особистість, а як іграшку-«жайворонка», «лялечку». За вісім років, прожитих разом, Торвальд жодного разу не говорив із Норою серйозно. У ставленні Торвальда до дружини показовим є також епізод, коли він веде Нору з маскараду відразу після тарантели, щоб «зберегти ефект», створений нею. Головне для Торвальда — щоб Нора «грала» за його правилами. Нора не виховує дітей, а грає з ними, ніби продовжуючи гратися ляльками; вона оточена майже іграшковими предметами (не випадково у першій дії п'єси Нора прикрашає різдвяну ялинку).

Але за цим зовнішнім благополуччям і безтурботністю відкривається інший глибинний бік життя Нори і незвичайні риси її особистості. Героїня п'єси виявляється не такою простою і поверхневою, як могло б здатися спочатку; вона знає, що життя складається не лише з радощів. Вона може бути і дорослою і серйозною, хитрувати і таємно працювати, щоб повернути гроші, від яких колись залежало життя чоловіка.

Нора багато робить для того, щоб її родина була по-справжньому щасливою, а дім — затишним. Коли на минуле Різдво у сім'ї Хельмерів не було грошей на святкові прикраси для ялини, Нора майже місяць сама робила прикраси, щоб утішити чоловіка і дітей. Заради виплати боргу, ця молода, вродлива і життєрадісна жінка повинна постійно економити, багато в чому собі відмовляти.

Сила характеру Нори розкривається в епізоді, коли вона танцює тарантелу, знаючи, що в поштовій скриньці лежить лист Кrogстада до її чоловіка.

Звичайно, Нора дуже недосвідчена в тих справах, що стосуються грошей і законів суспільства: вона говорить своїй подрузі Фру Лінні, що навіть не знає, яку частину боргу вже виплатила Кrogстаду. І в світі, де орудують такі ділки, як Кrogстад, їй доведеться дуже нелегко. Але про те, що вона — особистість, говорить уже те, що вона відважилася на свої вчинки.

Нора усвідомлює, що завжди була іграшкою у чужих руках. Але бути веселою і розважати когось — це не означає бути щасливою. Щоб виховати в собі дійсно вільну людину, яка поважає себе, їй потрібно скинути маску «ляльки», стати самостійною, і для цього вона вирішує піти із дому Хельмера.

Події, зображені у драмі, не роблять Нору іншою, а лише виявляють приховані раніше риси її характеру і примушують по-новому подивитися на своє місце у родині і на саму себе. Нора — справжня сильна особистість, яка безкомпромісно бореться за свою свободу. Тому фінал п'єси залишається відкритим — Нора ще не перемогла, але перемога вже близька. Можливо, станеться «диво», і Торвальд зможе внутрішньо змінитися, повернути Нору і створити з нею справжній — не «ляльковий» дім.

ЗМІСТ НАЗВИ ДРАМАТИЧНОГО ТВОРУ

Г. ІБСЕНА «ЛЯЛЬКОВИЙ ДІМ»

Г. Ібсен став для своїх сучасників володарем думок, створивши проблемний театр, в якому пройшли перевірку майже всі ідеї і теми XIX століття. Славний реформатор театру вперше ввів новий жанр синтетичної п'єси. Її особливість полягає в тому, що в ній поєднуються трагедія і комедія. Це поєднання надає твору Ібсена «Ляльковий дім» такого дивного відтінку, що ця п'єса вражає не одного її читача і глядача. Автор зумів зобразити й подати нам у невимушеній, майже комедійній формі надзвичайно гостру проблему, через яку, можливо, розбилася не одна мрія і зруйнувалось не одне життя. У центрі п'єси — трагедія сім'ї Хельмерів: Нори і Торвальда. Вони прожили разом вісім років, у них троє дітей, затишний дім, в якому панує добробут. Нора гаряче віддана своєму чоловікові і дітям. Чого, здавалося б, ще треба для щастя цієї сім'ї?

Але це на перший погляд. Якщо ми прислухаємося до п'єси серцем, то побачимо з самого початку твору доречно підкреслену автором якусь штучність у цьому будинку: «Між грубкою і дверима столик. Скатерка з фарфоровими та іншими дрібничками, книжкова шафка з книгами в розкішних обкладинках». Часте використання пестливої форми змушує замислитись: не добре життя цієї родини, а щось інше хоче підкреслити автор. Нора з дитинства мріяла про ідеальну сім'ю, для якої вона могла б створювати затишок. Ці мрії нагадують дитячі ігри з ляльками — там все таке ж охайне і затишне. Такою лялькою була сама Нора, спочатку для свого батька, а потім для Торвальда. Такими ляльками стали її діти, з якими тепер грається сама Нора.

Торвальд також мріяв про щасливу сім'ю, але бачив її трохи під іншим кутом. Він сприймав Нору не як самодостатню особистість, а як невід'ємну складову його спокійного сімейного життя. Для нього вона була його «лялечкою», «білочкою», «пташечкою», але нічим більшим. Отже, у цьому домі не живуть, а лише граються в шлюб, у добробут, у кохання, і навіть у людську гідність і честь. Тут нічого немає справжнього. Це дім ляльок.

Нора, позичивши гроші й приховавши це від усіх, опиняється у безодні самотньої боротьби із жахом, сумлінням. Але все це заради кохання. Вона хотіла врятувати життя близькій людині й нікого не травмувати. Але Торвальд отримує листа й виголошує «найсправедливішу» промову, в якій чомусь переважає займенник «моє»: «Ти зруйнувала все

моє щастя, занапастила все моє майбутнє», а коли боргове зобов'язання повертається, ми знову чуємо його солоденькі слова: «...тут я буду голубити тебе, як загнану горличку, яку врятував неушкодженою з пазурів яструба». Але настає прозріння. І Нора хоче скинути маскарадний костюм. Вона не може більше жити в цьому духовно порожньому домі, і йде, щоб відшукати себе як людину. «Я гадаю, що передусім я людина, так само як і ти — або принаймні повинна стати людиною». Бо тільки людина, а не іграшка має право на шлюб, виховання дітей.

Отже, у творі «Ляльковий дім» — зображений увесь наш людський дім фальшивих цінностей, за якими криються егоїзм, духовна порожнеча. Ця проблема і прихована у самій назві твору.

11 КЛАС

В одинадцятому класі вдосконалюються навички критичного оцінювання художнього твору з точки зору єдності змісту і форми. Учні вчать-ся розгорнуто пояснювати внутрішній світ героя в єдності його світоглядних та ціннісних чинників, обґрунтовувати свою оцінку прочитаних творів, порівнювати твори, які належать до різних національно-культурних традицій.

ГУМАНІСТИЧНА ПОЗИЦІЯ АВТОРА В РОЗКРИТТІ ОБРАЗУ ГЕРОЯ В ОПОВІДАННІ

О. І. КУПРІНА «ГРАНАТОВИЙ БРАСЛЕТ»

«Гранатовий браслет» — одне з найкращих оповідань видатного російського письменника О. І. Купріна, в якому автор засуджує буржуазну мораль, бездуховність, лицемірство сучасного йому суспільства.

Позиція автора розкривається читачем поступово. Композиція оповідання досить складна, а його назва має символічний характер. Дія оповідання починається з загадкового випадку: на день народження княгині Вірі невідомий прихильник дарує браслет із гранатами, один з яких незвичайного зеленого кольору. Навколо подарунка точаться суперечки. Брат Віри наполягає на тому, щоб знайти невідомого дарителя й повернути подарунок, він вважає, що цей дарунок шкодить честі його сестри, і безжалісно висміює сам подарунок і почуття, що спонукали невідомого надіслати його Вірі. Брат і чоловік княгині знаходять її таємничого прихильника, молодого службовця Желткова. Вони повертають йому дарунок і вимагають, щоб він більше ніколи не турбував княгиню Віру. Желтков намагається пояснити, що його кохання самовіддане, яке не потребує для себе нічого, та його не розуміють. Він просить дозволу подзвонити княгині Вірі, щоб переконатися, що вона не потребує його кохання. Віра просить його «закінчити цю історію» якомога швидше. Через кілька днів Віра випадково читає в газеті про самогубство молодого службовця, ім'я якого не називають, та вона розуміє, про кого йдеться. Віра приходить у дім, де останнім часом жив той, хто кохав її безмежним коханням, про яке вона завжди мріяла, але якого не спізнала. Господиня квартири віддає княгині Вірі останнього листа Желткова з проханням після його смерті послухати його улюблений музичний твір — «Апасіонату» Бетховена. Це зовнішні події оповідання. Позицію автора можна зрозуміти, лише коли зіставити ці події з розмовами персонажів, розповідями про героїв.

На день народження Віри збираються гості. Серед них сестра княгині і їх хрещений батько, старий генерал, який розповідає історію свого кохання до молодій румунки. Сама розповідь трохи жартівлива, але висновок, який робить генерал, примушує Віру задуматись: тільки тепер, уже в дуже похилому віці її хрещений батько усвідомлює, що це було єдине справжнє кохання за все його життя. Автор натякає читачеві, що люди не

завжди розуміють не тільки почуття один одного, але й свої власні. Стосунки між княгиною Вірою і її чоловіком швидше можна назвати дружніми. Вони звикли, поважають один одного. Отримавши подарунок, героїня відчуває прикрість, він бентежить її спокій. Коли брат пропонує знайти Желткова і покласти край його листам і дарункам, княгиня Віра не заперечує, покладаючись в усьому на чоловіка. Тільки після розмови з Желтковим по телефону вона відчуває, що відбувається щось жахливе і неприродне, тому вона відчуває відповідальність за самогубство героя.

Желтков — «маленька людина», його почуття нікого не цікавлять, він ніби не має права на високе і світле почуття. Купрін змальовує протиріччя між духовним світом героя і його соціальним станом. Кохання — єдине, заради чого живе герой. Це не хвороба, не «маніакальна ідея», а самовіддане, безмежне почуття. Трагедія героя в тому, що він зрозумів: Віра не здатна досягнути безмежності його кохання. Її прохання «закінчити цю історію» означає вмерти, тому що перестати кохати її він не може. Желтков вірить, що його смерть розкриє коханій силу його почуттів: він передбачає, що горда княгиня здогадається про причини його самогубства і прийде попроситися з ним. У своєму останньому листі до Віри Желтков прощає її, прощає саме тому, що вона відчула силу його кохання.

Гуманістична позиція автора полягає, в першу чергу, у протиставленні благородних людських почуттів банальності. Купрін показує, що благородство почуттів не дається людині від народження, самовідданість — таке ж рідкісне явище серед людей, як зелений гранат серед червоних.

РЕАЛЬНІСТЬ І МІФОТВОРЧІСТЬ ЯК СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛИ Ф. КАФКИ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ»

Ранок. Людина прокидається й не знаходить себе. Ще є думки, але вони здебільшого «вчорашні»: «треба не спізнитися на роботу», «чи дзвонить годинник». А людини вже немає. Натомість у ліжку лежить на спині величезна дивна комаха, безпорадно смикає кошиними ніжками, намагаючись підвестися, але важкий панцир тягне долу.

Що це? Нічні жахи? Тяжка психічна хвороба? Ні, це реальність. Реальність, в якій житимуть герої новели «Перевтілення». Реальність, в яку повірять читач. Особлива реальність Ф. Кафки.

Колись давні люди не могли пояснити багатьох природних сил, шляхів людської долі. Їхня фантазія створила міфи про богів і надприродні істоти, що правлять світом, керують долями і вчинками людей. Реальність і фантастика в таких міфах тісно переплітались, відбиваючи неспроможність людини логічно осмислити світ, в якому вона жила. Багато стародавніх міфів розповідали про перевтілення людини у квітку, дерево, тварину. Здебільшого герої давніх міфів каралися перевтіленням за вади характеру, погані вчинки. І таке перевтілення сприймалося як попередження, пересторога людям.

Ф. Кафка творить свій міф. Реальність і фантастика поєднуються, щоб створити образну картину сучасного автору світу, безжалісного й абсурдного, де нічого не піддається логічному тлумаченню, де людина приречена на самотність, де відчувається вона лише комахою.

За що доля карає головного героя новели Грегора Замзу? Він звичайна молода людина. Усі його зусилля і турботи були підкорені сім'ї. Він наполегливо працював, щоб утримувати збанкрутілого батька, хвору матір, молодшу сестру. Роботу свою він не любив і мріяв колись покинути її, але не тепер, а колись. Коли сім'я буде забезпечена, коли сестра буде навчатися в консерваторії, про яку мріє. Саме про це дозволяє собі помріяти Грегор, лежачи у ліжку і відчуваючи в собі якісь дивні зміни, але ще не усвідомлюючи їх. Він лише відчуває, що йому важко перевернутися на правий бік, на якому він звик спати. Такі подробиці, що ними насичує розповідь Кафка, тільки посилюють враження вірогідності всього, що відбувається. Нарешті герой переконався, що він перетворився на комаху, що це не сон, не марення, як здалося йому спочатку. І, переконавшись, герой жахнувся. Але зовсім не самого перевтілення. Жахнувся, що запізнився на поїзд і тепер не має навіть надії бути на роботі вчасно. Жахнувся, що в новому вигляді йому важко буде працювати з клієнтами і сім'я залишиться без коштів. Жахнувся, коли почув лагідний голос матері і у відповідь свій комашиний писк, йому соромно за перевтілення перед рідними.

Цікаво, що Грегор нікого з близьких не кличе на допомогу, хоча це була б нормальна реакція. Він майже відразу сприймає своє перевтілення без внутрішньої боротьби. А всі свої зусилля зосереджує на пристосуванні до нового тіла, до нових умов життя. І навіть знаходить дещо приємне у своєму новому становищі. Наприклад, він з'ясував, що може лазити по стелі, і навіть полюбив подовгу там висіти. Його мучать сором і безвихідь, гидотливе ставлення найдорожчих йому людей, але він навіть собі не ставить запитання, чому з ним це сталося, за що він карається перевтіленням. Можливо, тому, що внутрішньо, ще в образі людини, Грегор відчував себе комахою, яка нічого не може змінити в житті? Можливо, тому, що у своїй родині він був самотній і його любили доти, доки він приносив користь? На ці питання автор не дає відповіді. Його стиль, насичений побутовими подробицями, навпаки, ніби примушує читача зосередитись на подіях, а не розмірковувати над причинами. І цей стильовий прийом знову нагадує давні міфи, в яких подавалася лише розповідь про події, і кожен мав право тлумачити їх. До того ж міфи були витвором колективної творчості, позиція автора не мала ніякого значення. Об'єктивний, або як його називають, «протокольний стиль» Кафки має, можливо, таку саму мету. І «міф Кафки» теж кожен має право тлумачити відповідно до своїх життєвих цінностей.

Напевне, події, описані в новелі, не випадково починаються вранці. Ранок. Людина прокидається. Можливо, щоб розпочати новий день. Багато в чому схожий на попередній, але новий. Можливо, щоб розпочати

нове життя, щось докорінно змінити в собі. Тому що вона людина і прагне відчувати свою значимість, свою спроможність змінити світ.

**ТЕМА ВІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У ВІРШАХ
ГІЙОМА АПОЛЛІНЕРА «МІСТ МІРАБО»
ТА «ЗАРІЗАНА ГОЛУБКА І ВОДОГРАЙ»**

Французький поет Гійом Аполлінер, творчість якого нині стала класикою, жив на межі дев'ятнадцятого, «залізного» століття (за словами О. Блока), і століття двадцятого, насиченого катастрофами і війнами.

Вірші Гійома Аполлінера являють собою дивне поєднання емоційного ліризму і внутрішньої трагічності. Аполлінер — один із перших поетів, котрий заторкнув у своїх творах найзвичайнісінькі, на перший погляд, теми і порушив проблеми нового часу. «Складність» аполлінерівської творчості пояснюється не замуренням у туман дійсності, а навпаки — тісним зв'язком із навколишнім, прагненням реагувати на мінливе життя межі століть.

У віршах «Міст Мірабо» та «Зарізана голубка і водограй» поет звертається до теми людини і її буття у сучасному світі. У першому творі — це зображення внутрішнього світу людини, її відчуття неможливого плину часу, і водночас — неугасної надії на вічність кохання, навіть якщо це кохання — спогад. Тема пам'яті звучить і у вірші «Зарізана голубка й водограй», але вже не в мінорі, з трагічним забарвленням. Поет згадує своїх друзів і подруг, життя яких забрала війна. Устрашний дійсності війни людина залишається самотньою перед бездонним «кривавим морем», і єдине, що може підтримати її — вічна пам'ять про близьких людей. Море перетворюється на нетлінний фонтан пам'яті.

Книга Аполлінера «Алкогом» була опублікована у 1913 році після тривалого періоду мовчання поета й об'єднує твори 1898—1913 років. Спочатку Аполлінер замислював свою збірку як «революційний календар у віршах», але цей задум не був втілений. Проте назва книги нагадує про те, що життя ХХ століття, сповненого революціями і війнами, пекуче, як напій вогненного змія.

Поезія «Міст Мірабо», написана приблизно у 1912 році, — одна із знакових у збірці. У цьому вірші яскраво виявилось ліричне начало: твір оповідає нам про кохання, яке йде безповоротно, як Сена під паризькими мостами, а також про кохання і надію, що так само безмежні і непоборні, як бурхливі води Сени. У «Мості Мірабо» прості слова й образи в єдності з непристойним ритмом, що нагадує ритм народних пісень, справляють потужний ліричний вплив. У цьому вірші Аполлінер сприйняв і передав сам дух народних пісень, котрий виявився і в образах, і в поезиці, і в композиції твору. Так, повторювані рядки в поезії нагадують приспів у фольклорній пісні:

Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні, а я ще є

Образ над рікою ненастанно плинного часу, що забирає і радості, і печалі, протиставляється іншому образу — образу сплетених рук, моста кохання над вічністю:

Рука в руці постіймо очі в очі
 Під мостом рук
 Вода тече хлюпоче
 Од вічних поглядів спочити хоче

Хоча ліричний герой вірша самотній, його пам'ять про кохання стає джерелом життя і надії:

Любов сплива як та вода бігуча
 Любов сплива
 Життя хода тягуча
 Надія ж невгамовано жагуча

Друга велика поетична збірка Аполлінера — «Каліграми. Вірші Миру і Війни». Переважна частина віршів, що увійшли до збірки, була написана під час війни, тому поет назвав свій витвір «книгою воєнного часу». Частина віршів збірки була набрана у вигляді «каліграм», тобто так, щоб їх текст утворював малюнок-будинок, зірку, скісні лінії дощу... «Каліграми» (чи «ідеограми») добре «вписувалися» у вірш-плакат, як, наприклад, антивоєнна поезія «Зарізана голубка і водограй». Потужні струмені фонтана, зображені і поетично, і графічно, символізують скорботу за друзями, які гинуть на фронті, і фонтан крові, що проливається на війні. Як скорботний фонтан, «спогади в небо летять», імена загиблих друзів чути у плюскоті води.

Дівчата-голубки теж знищені війною — і лише у пам'яті поета залишилися їх «ніжні образи»... Але в каліграмі Аполлінера голубка усе ж злітає у височінь над фонтаном жалоби, над морем крові і сліз. «Зарізана голубка» Аполлінера стала прототипом голубки Пікассо, який створив образ-символ миру.

Вірш «Міст Мірабо» та «Зарізана голубка й водограй» — це не просто поетичні спогади, а данина вічній пам'яті, яка може зберегти людське в людині, незважаючи на її самотність у страшній дійсності. Пам'ять про коханих і друзів протистоїть і нестримному часу, і всім руйнівним силам, що прагнуть розірвати зв'язки людини зі світом.

Незважаючи на відлуння печалі і світової скорботи, поезії Аполлінера пройняті вірою у світле, незаймане, вічне...

ДУХОВНА І ОБРАЗНА СИЛА ПОЕЗІЇ РІЛЬКЕ

Іноді стає важко зрозуміти, здавалося б, прості слова, неначебто їх сенс сягає за межі досяжного. І не треба навіть напружувати свій мозок, намагаючись второпати, яке призначення вони несуть у собі чи спробувати відкрити для себе щось нове зі сказаного. І саме в тому й полягає безмежна сила цих слів, бо вони назавжди залишатимуться вічними.

Вже, познайомившись з поезією Райнер Марією Рільке, було б, мабуть, трохи дивно, якби з такою міцною й глибокою вірою у вічні поняття його вірші не мали б філософського спрямування:

По всьому — це. І це кінець надходить.
 Та я повинен і осліпши йти.

Чому мене примушуєш доводити,
Що Ти єси, хоч зник для мене Ти?

В його поезії вражає сприйняття ліриком життя, яке настає після смерті, неначе смерть не є реальним кінцем, не є фіналом. Ця думка простежується майже в кожному його вірші. Отже, беручи до уваги його ставлення до людського буття, можна з впевненістю стверджувати, що поетична тематика Рільке доволі насичена питаннями про місце, роль та долю людини в цьому жорсткому світі, де «п'їтьма горує над усім». Завдяки саме такому гострому світосприйняттю поет у змозі відчути та зрозуміти цей світ екзистенційно:

Ах, чи хто-небудь
ще нам потрібен?..
...почуваєм себе ми не зовсім, як вдома,
в усвідомленім світі...

Цим і доводиться той факт, що дуже багато уваги приділяється внутрішньому буттю людини, її душевним переживанням та онтологічним проблемам, проблемам життя й смерті. І на перший план висувається фатальна, не здатна щезнути самотність кожної окремої людини в цьому абсурдному світі:

Бездомному вже дому не знайти,
Самотній — самоти вже не здолає,
Не спатиме, читатиме, листи
Писатиме чи вийде в парк брести
Алеями, де листя опадає.

Не раптово автора привабили саме такі, на перший погляд, дещо незвичні образи в його ліриці. І далеко не кожен спроможний такими простими та повсякденними словами відобразити на папері те, що вимальовувалося в його уявленні, спробувати розкрити сенс питань, недосяжних і віддалених для людини, яка жодного разу не цікавилася ними, змусити людину тріпотіти й хвилюватися через те, що ми не маємо ні сили, ні будь-якої можливості, щоб розпоряджатися своєю долею, не маємо змоги її змінити. І тут можна навіть провести паралелі, вказати на зв'язок між деякими головними і часто вжитими термінами в поезії Рільке. Слово та Бог. Надаючи слову таку владу й силу над людським станом, коли воно може як підвищити його моральну та духовну красу, так і змусити людину боятися тих слів, що можуть образити, принизити і навіть вбити:

Слова убогі і щоденно вжиті,—
я їх люблю, непишні ці слова.

Або:

Я так боюсь всіляких людських слів.
На все у них є ясний рішенець.

Іноді сум за Слова, бо втрачають вони цінність для багатьох:

Давно зужиті всі слова.

Так і влада Бога над людськими долями то лагідна, то жорстоко караюча, повна «страшної» справедливості:

Волай, волай!
Можливо, крик долине й приведе
Спасителя сюди...
О Господи, дай кожному його єдину смерть.
Вмирання з кожного життя іде,
тут він кохав, творив і горя мав ушерть.

Так само поняття життя та смерті, які в жодному разі не відокремлюються одне від одного, а навпаки, наповнюють і немов продовжують одне іншого.

Важко точно визначити, що саме приваблює в поезії Рільке. Мабуть, і цінуємо ми його за те, за що раніше таких поетів знищував тоталітарний режим: за «їхню вищість, обраність, духовну аристократичність» та вселюдськість. Такі митці завжди були самотніми в цьому світі, вони найкраще розуміли й космічну самотність кожного з нас.

«ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ» ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА – ЛІРИЧНИЙ І СИМВОЛІЧНИЙ РОМАН ПРО КОХАННЯ

Розмірковуючи про свої твори, Шолом-Алейхем писав, що сприймає слово «роман» і як художній твір, і як історію кохання. У «Пісні над піснями», як у жодному з інших творів письменника, передане це розуміння роману, адже це оповідь про чаклунство, таїну зародження кохання і про його втрату. Роман Шолом-Алейхема нагадує поему про кохання, багату метафорами і символами. Кожна глава схожа на строфу ліричного вірша. «Юнацький роман» Шолом-Алейхема ліричний, сповнений світлого суму, посмішки, чарівності.

Перед нами — початок юного життя, коли найчарівніші мрії можуть здійснитися — і вже здійснюються у коханні Шимека і Бузі. Але закони світу не збігаються із внутрішніми законами людини, і мрійник Шимек виявляється надто слабким, щоб протистояти їм. Батько Шимека вважає, що син його зрадив заповіти давнини, але сам юнак розуміє, що трагедія його життя полягає у тому, що він не зміг втримати кохання, котре ще тільки зароджувалося, не звільнив свою царівну.

Твір Шолом-Алейхема має підзаголовок «юнацький роман», адже тема юнацтва, втілена у цьому романі, хвилювала письменника протягом усього його творчого шляху. У «Пісні над піснями» Шолом-Алейхем простежує долю своїх головних героїв від їхніх дитячих чарівних ігор і казок, коли почуття кохання лише зароджується, до дорослого життя, прощання з дитинством. У фіналі Шолом-Алейхем називає свій твір «істинним, скорботним романом»: кохання-чарівність — то лише останній сонячний промінь дитинства, порівняно з яким усе життя — призахідні сутінки.

Отже, твір Шолом-Алейхема — це роман про роман: ліричний роман про трагічний роман, про нездійсненне кохання.

У дитинстві Шимек і Бузя були господарями свого світу: «наш дім — палац, Я — принц, Бузя — принцеса... це наше небо, наш вітерець, наші пташки — усе наше, наше, наше!». Вони були з'єднані у ньому, як закохані Соломон та Суламіт у біблійній «Пісні над піснями». Але Бузя уже в дитинстві зіткнулася із жорстокістю світу: батько її утонув, а мати покинула її.

Шимек відчуває ворожість світу, коли дитинство уже в минулому, а кохання втрачене: «наш двір уже не виноградник Царя Соломона, що в «Пісні над піснями». Колоди і дошки... вже не кедрі і буки... Гора, що за синагогою, вже не гора Ливанська... Куди подівся мій юний, свіжий, ясний і світлий світ, мій світ із «Пісні над піснями»?». Навколишній світ втратив своє метафоричне, символічне звучання.

Оповідь ведеться від першої особи, і завдяки особливостям оповіді — зверненням до читача і повторам — читач стає слухачем, майже співбесідником автора. Оповідач час від часу повертає нас до початку роману, який був для нього початком, джерелом і прекрасної мрії, і невтоленної печалі, — адже «початок, найпечальніший початок, кращий за найрадісніший кінець».

Символіка і поетична мова роблять роман схожим на ліричний вірш: серед казкових володінь Шимека «великий луг, який тягнеться безкінечно, зеленим килимом укритий, жовтими ромашками вкритий, червоними квіточками уквітчаний».

Роман пройнятий не лише символікою біблійної «Пісні над піснями», але й фольклорними, авторськими символами: це образи казок із «Тисячі й однієї ночі», які Шимек розповідає Бузі (історії про царівну, країну карликів, політ над хмарами), вогники святкових свічок і пасхальні молитви, символи західного сонця, чарівної гірки. Образ сонця, як і біблійний образ Суламіти, пов'язаний із героїнею роману: «Хмаринка майнула по її прекрасному личку. І мені здається, ніби сонце раптово заховалося...Бузя перестала плакати, і вже ожило. Сонце сяяло, як і раніше». Образ Бузі, як сонце, освітлює життя ліричного героя, Шимека, але дівчина, ніби сонце, йде за горизонти: в останній частині роману Шимек залишається сам і може лише згадувати про свою ніжну Суламіт.

Мрія про ідеальне кохання залишається нереалізованою, але у фіналі оповідач знову повертається до початку свого роману і свого життя — адже «початок, найпечальніше начало, краще за найрадісніший кінець». Які радощі і печалі не принесе подальша доля герою роману, його чарівна дитяча казка залишиться в його пам'яті.

Ліричний роман Шолом-Алейхема — один із найпоетичніших творів єврейської літератури. «Пісня над піснями» написана прозою, але мова й образи уподібнюють твір до прекрасної пісні про кохання.

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ ПОЕТІВ-СИМВОЛІСТІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Символізм як художня течія виник у російській літературі наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття. Основи естетики символізму

започаткували французькі поети кінця 70-х років минулого століття П. Верлен, А. Рембо та інші.

Поетичний символ вважається більш дієвим художнім засобом, ніж образ. Символ — це певний знак, який вказує на зв'язок реального світу й ідеального. Символісти стають поборниками інтуїтивного сприйняття світу через символічні відповідності, наприклад, між формою і кольором, запахом і звуком. Поет має магичну силу, що дає йому змогу досягнути таємниці світу.

Особливість російського символізму полягає в постійній увазі до особистості, її ролі в історії, зв'язку з Вічністю.

Засновники символізму в російській літературі — В. Я. Брюсов, К. Д. Бальмонт, В. С. Соловйов, З. М. Гіппіус, Ф. К. Сологуб та Ін. Анненський. Їх творчість характеризується, у першу чергу, увагою до історії і зв'язку сучасності з минулим. Ці зв'язки, на їх думку, визначають майбутнє. Мистецтво вони ставлять понад усе. Воно для них важливіше, ніж життя.

Юноша бледный со взором горящим,
Ныне даю я тебе три завета.
Первый прими: не живи настоящим,
Только грядущее — область поэта.
Помни второй: никому не сочувствуй,
Сам же себя полюби беспредельно,
Третий храни: поклоняйся искусству,
Только ему, безраздумно, бесцельно.

Так Брюсов визначив своє поетичне кредо. На естетичні погляди символістів мала великий вплив філософія В. Соловйова, який вважав, що існує взаємозв'язок у космічному і земному житті, єдність усіх проявів життя з Богом. У його віршах ця ідея виявилась так:

Милый друг, иль ты не видишь,
Что все видимое нами —
Только отблеск, только тени
От незримого очами?

Особливого значення у творчості символістів набуває музичність вірша, яка сприймається ними як відображення музики космосу. Ось як її відчув К. Д. Бальмонт:

Как живые изваяния, в искрах лунного сияния,
Чуть трепещут очертанья сосен, елей и берез;
Вещий лес спокойно дремлет, яркий блеск луны приемлет
И роптанью ветерка внемлет, весь исполнен тайных грез.

Найвищого досягнення російський символізм набув у творчості Олександра Блока. Його образи-символи втрачають узагальненість, але набувають інтимності і конкретності переживань. У першій збірці «Вірші про Прекрасну Даму» поет створює образи-символи, що пройдуть через усю

його творчість: коханої, дружини, батьківщини. Поет протиставляє ідеальний світ, світ своєї любові, реальному. Він доводить, що любов може піднести людину над реальністю, зробити прекрасним потворне. Образ прекрасної дами — це символ, який Блок використовує, щоб розкрити невидимі іншим прояви прекрасного у реальному житті. У вірші «Незна-йомка» Прекрасна Дама трансформується в таємничу дівчину, що вразила уяву ліричного героя. Тільки він бачить у ній загадковий ідеал, інші не спроможні піднятися над реальністю.

И каждый вечер, в час назначенный
(Иль это только снится мне?),
Девичий стан, шелками схваченный,
В туманном движется окне.

И странной близостью закованный,
Смотрю на темную вуаль,
И вижу берег очарованный
И очарованную даль.

В моей душе лежит сокровище,
И ключ поручен только мне!
Ты право, пьяное чудовище!
Я знаю: истина в вине.

Ці фрагменти з поезії Блока показують, як створюється образ Прекрасної Дами. Композиція вірша кільцева, яка підкреслює, що і сам поет не здатен вирватися з реального світу.

Дуже влучно характеристику дав символізму письменник Ходасевич, який відзначив, що символісти прагнули не відокремлювати особистість поета від його творчості, шукали можливості поєднати життя і творчість, намагалися знайти генія, який би зміг підпорядкувати своє життя творчості. Тому символісти велике значення надавали цикловій композиції твору. Життя — це цикл, коло. Художній цикл — це спроба відтворити життя. Усі поети-символісти створювали не просто вірші, а цикли віршів, і зміст кожного можна зрозуміти повністю тільки у зв'язку з іншими віршами циклу. Наприклад, Блок дуже ретельно добирав кожний вірш до циклу, назва якого начебто нічого подібного не вимагала — «Разные стихотворения». Проте і сама назва циклу, і вірші стають зрозумілими тільки у взаємозв'язку. Цей цикл об'єднує вірші з 1907 до 1916 року, це був час напружених пошуків поетом нового ідеалу, образ Прекрасної Дами вже не задовольняв його. У віршах він звертається до друзів («Друзьям»), поетів («Поэты»), історичних та літературних героїв («Шаги Командора», «К Музе»). Таким чином, назва циклу відбиває спрямованість пошуків поета.

В історії російської літератури символісти відіграли дуже важливу роль. Вони відкрили нові теми, ідеї у творчості, нові можливості поетичного слова, повернули поезії її естетичний зміст.

ПОЕТИЧНА СИМВОЛІКА ЛІРИКИ О. БЛОКА

Олександр Блок — одна з найяскравіших постатей російської літератури початку ХХ століття. Його поезія від збірки до збірки відбиває не тільки розвиток його таланту, а й складну еволюцію особистості поета. Сам Блок називав три томи своїх віршів поетичним щоденником, «романом в стихах», головна тема якого — «история вочеловеченья».

Блок відчував себе нащадком величезної культурної спадщини і, як ніхто інший, відповідав за її долю, бо усвідомлював, що його батьківщину чекають страшні потрясіння та випробування. Як кожен справжній поет, він не відокремлював особисте і суспільне.

У першій збірці «Стихи о Прекрасной Даме» виникають провідні образи і символи його творчості. На перший погляд, поет розповідає тільки історію свого кохання до молоді дівчини. Образ коханої чітко не визначений, ідеальний, вона уособлює «вечную женственность».

Вхожу я в темные храмы,
Свершаю бедный обряд.
Там жду я Прекрасной Дамы
В мерцании красных лампад.

Але вже в цій збірці уважний читач помітить, як змінюється сам поет: високе і ідеальне кохання виростає в складну і трагічну земну любов.

Мы встретились с тобой на закате.
Ты веслом рассекала залив.
Я любил твое белое платье,
Утонченность мечты разлюбив.
Ни тоски, ни любви, ни обмана.
Все померкло, прошло, отошло...
Очертания белого стана.
И твое золотое весло.

Цю трансформацію почуттів поет сприймає як свою зраду високому ідеалу, але для нього це важливий крок на шляху «вочеловечивания». Невипадково наступна збірка його творів мала назву «Распутья». Земна любов примушує його звернутися до реальності, побачити у буденному високе, усвідомити свою відповідальність за свій час, за свою країну, її історію і майбутнє. Так з образу-символу Прекрасної Дами народжується образ-символ Росії, один із найскладніших у своїй символіці і найбільш суперечливий.

Росія для Блока — дружина, з якою навіки зв'язане його життя.

О, Русь моя! Жена моя! До боли
Нам ясен долгий путь!

Він відповідає, як чоловік за жінку, за все, що відбувається з його батьківщиною. Історичні події початку ХХ століття не могли не викликати відчуття трагізму епохи. Він не приймає бездуховності «пьяниц с глазами кроликов». Він певен, що Росія має свій історичний шлях, на якому «невозможное возможно».

Ще один провідний символ Блока — дорога. Це символ мінливості.

Опять, как в годы золотые,
Три стертых треплются шлеи,
И вязнут спицы расписные
В расхлябанные колеи...
И невозможное возможно,
Дорога долгая легка,
Когда блеснет в дали дорожной
Мгновенный взор из-под платка,
Когда звенит тоской острожной
Глухая песня ямщика!..

У цьому вірші дуже виразно проявляється поетична символіка Блока. Початок вірша викликає асоціацію з відомим образом «трійки» з поеми Гоголя «Мертві душі». За допомогою цієї асоціації поет з'єднує минуле і сучасне, вводить один із найважливіших для нього символів — символ дороги, шляху, яким ідуть і країна, і поет. Так виникає тема спільності долі народу і поета, Росія для нього, як «слезы первые любви». Він знає, що її чекають страшні випробування, але вірить в її історичну місію: «Не пропадешь, не сгинешь ты, И лишь забота затуманит твои прекрасные черты».

Символічні образи Олександра Блока допомагають поету встановити зв'язок між минулим, сучасним, майбутнім, між внутрішнім світом, інтимним переживанням і громадським, суспільним життям, між ідеальним, космічним і реальним, земним.

ЛІРИЗМ ПРОЗИ І ПОЕЗІЇ І. О. БУНІНА

Спроможність автора розкривати свій внутрішній світ, емоційний стан залежно від тих чи інших подій або явищ життя, називають ліризмом. В цьому розумінні творчість І. О. Буніна напрочуд лірична. Це не дивно, коли йдеться про поезію. Лірика і виникла, і існує з потреби розкрити свій внутрішній світ. Але у прозі зазвичай увагу зосереджують на подіях, розмірковують над ними, і думка, а не емоції, веде читача у прозі. Бунін ламає традицію. Його твори збуджують у першу чергу почуття. У читача виникає враження, ніби він — німий і незримий свідок подій, конфліктів, які потребують його, читачевої, емоційної оцінки.

Як і в ліриці, у прозі Буніна тем небагато: життя і смерть, любов, природа. Й у розкритті цих тем автор дуже відвертий і почуттєвий. Природа збуджує у ліричного героя творів Буніна не просто переживання краси, вона дає поштовх для розвитку його внутрішнього світу. Наприклад, в оповіданні «Антонівські яблука» автор зображує картину занепаду дворянського маєтку, який для автора символізує цілу епоху в житті його батьківщини. Автор розуміє, що прогрес неминуче веде до занепаду дворянської культури. Але туга, смуток, які охоплюють його героя, — це не почуття, яке викликає втрата чогось конкретного, це філософський

смуток від плинності часу, від неминучості старіння і вмирання усього прекрасного і, разом із тим, сподівання, що життя безсмертне. Бунін створює саме почуттєві картини. Читач не тільки бачить кольори осіннього саду, чує шум падіння листя, а й відчуває запах антонівських яблук. Усе це народжує в душі читача той же смуток, ту ж печаль і ті ж сподівання, що й у ліричного героя.

У Буніна була своя філософія кохання. Це почуття він сприймав як чудову мить, що веде до трагічного фіналу. Саме так трактується кохання в ліричному циклі новел «Темні алеї». Сама назва циклу створює поетичний образ, який розкривається протягом усього циклу. Кохання — це темні алеї, де багато несподіваного, таємничого, що не піддається тлумаченню. Воно може змінити все життя, може його осяяти, інколи тільки наприкінці життя людина розуміє, що випало їй на долю справжнє кохання, але вона ним знехтувала. Саме так сталося з героєм новели, яка дала назву всьому циклу. Новела починається описом осінньої дороги, якою їде немолодий, втомлений життям поважний чоловік. На одній станції він зупиняється, щоб змінити коней. У господаріні заїжджого двору він упізнає дівчину, яку колись кохав. Життя героя склалося зовнішньо вдало, але старість він зустрічає внутрішньо спустошеним: жінка зрадила йому, не виправдав сподівань і син. Надія, господиня заїжджого двору, на все життя зберегла вірність юнацькому кохання. Нова зустріч героїв розкриває їх ставлення до кохання і свого життя. Героїня вірна кохання, але ніколи не зможе простити зради. Герой тільки тепер усвідомив, що за все життя він кохав тільки один раз — її, Надію. Але це усвідомлення приходить надто пізно, коли нічого виправити не можна.

Ця новела за своєю будовою нагадує сюжет балади про двох закоханих, яким не судилося щастя, які запізно зрозуміли, що таке справжнє кохання, які не можуть простити один одного. Читач відчуває цю поетичну будову, відображену навіть в описах природи, яка ніби співчуває героям. У фіналі новели читача охоплюють почуття, які, певне, переживає і герой: образу на героя за його неспроможність досягти кохання, смуток, що не склалося щастя.

Ліризм прози Буніна полягає й у створенні особливої атмосфери, що народжує кохання, молодість. В оповіданні «Легке дихання» саме ця атмосфера стає предметом дослідження автора. Героїня Оля Мещерська сприймається читачами як втілення юної жіночості, жаги життя, кохання, що робить людину щасливою, дає відчуття тієї самої «легкості подиху». Бунін показує, що все це мало сумісне з реальним життям. Після смерті Олі її класна наставниця, яка живе більше мріями, ніж реальністю, ходить на її могилу, щоб відчути цей «легкий подих», якого їй так бракує в житті.

У поезії і прозі Бунін виявив себе тонким ліриком, який передає широку палітру людських переживань, почуттів, відтворює в образах найтонші емоції своїх героїв.

ОСНОВНІ МОТИВИ ЛІРИКИ А. АХМАТОВОЇ

Пусть когда-нибудь имя мое
Прочитают в учебниках дети.

А. Ахматова

Чим живе людина? Напевне, любов'ю. Любов'ю до людей, вірою в майбутнє, надією на краще. Можливо, саме тому, що всі ці супутники любові Анна Ахматова завжди несла в своєму серці, вона і прожила довге життя, людське і творче. Ця чудова талановита жінка донесла до нас літературні досягнення своєї епохи, що постала на перетині двох століть. Тому поетеса увібрала у свою творчість і розвинула надбання і своїх попередників, і своїх сучасників. І нинішнє покоління захоплюється творчістю Анни Ахматової, її вірші дійшли до серця кожного читача.

«Есть три эпохи у воспоминаний», — сказала Ахматова в одному з віршів. Можливо, це випадковість, але і доля її теж розподіляється на три періоди.

Перший — юний, початковий позначився «Вечором», «Чітками», «Білою зграєю» — творами, такими близькими до надбань поетичної класики ХІХ століття.

Поезія А. Ахматової виникла в лоні так званого «срібного віку». У час виходу друком її першої поетичної збірки, авторка опинилась серед великих і яскравих поетів, серед яких були Брюсов і Бальмонт, Бєлий і Соллогуб, Гумільов і Іванов, а згодом — Маяковський, Мандельштам, Цветаєва і Єсенін. Вона черпала з надбань «срібного віку» надзвичайну словесну культуру і дух новаторства.

Лірика Ахматової цього періоду — це лірика кохання. Але тема кохання в її творах значно глибша і значиміша за традиційні уявлення, адже не слабкістю особистості позначена вона, а надзвичайною силою волі. Її лірична душа виступає бунтівною і незалежною, а не пригніченою і покірною. Тому тїнь внутрішнього благородства позначається навіть на стражданнях. Почуття поетеси звернені до різних героїв, злитих в єдиний образ великого справжнього кохання, не тимчасового і миттєвого, а всеосяжного і внутрішньо необхідного.

Ты, росой окропляющий травы,
Вестью душу мою оживи,—
Не для страсти, не для забавы,
Для великой земной любви.

(«Эта встреча никем не воспета...»)

Є ще одна неповторна риса інтимної лірики Ахматової цього періоду — устами поетеси заговорила жінка, яка з об'єкта поетичного почуття перетворилась на ліричного героя. До того ж інтимна лірика увібрала і риси громадянської поезії. Найбільш популярним в роки Першої світової війни став вірш «Утіха».

Вестей от него не получишь больше,
 Не услышишь ты про него.
 В объятай пожарами скорбной Польше
 Не найдешь могилы его...

Її основні поетичні відчуття тих років — відчуття суспільної нестабільності і наближення катастрофи. Уся дореволюційна лірика Анни Ахматової відбивала драматичну епоху протиріч. І тому не дивно, що відчутні тут нотки жаху привели до пошуків спасіння у релігії, а жорстоке самокатування — до думки про моральні обов'язки митця перед суспільством.

Но не пытайся для себя хранить
 Тебе дарованное небесами:
 Осуждены — и это знаем сами —
 Мы расточать, а не копить.

Иди один и исцеляй слепых,
 Чтобы узнать в тяжелый час сомненья
 Учеников злорадное глумленье
 И равнодушные толпы.

(«Нам свежесть слов и чувства простоту...»)

Вірш «Мне голос был. Он звал утешно...» — один із найяскравіших творів революційного періоду. Адже тут пристрасно і зрозуміло прозвучав голос тієї інтелігенції, яка ходила по муках, помилялась, вагалась, шукала, не знаходила, але робила свій вибір: залишилась разом зі своєю країною і своїм народом.

Другий період творчості, який припав на післяреволюційний голод, розруху, коли старе життя зруйнувалося, а нове тільки розпочалось, Анна Ахматова благословила вічну і нову мудрість життя (вірш «Все расхищено, предано, продано...»). У віршах збірок «Подорожник» і «Алло Дотіпі» так багато світлих і радісних рядків, що починаєш розуміти: пошуки нового і цілісного поетеса звершує через громадянські і філософські роздуми. Навіть інтимна лірика цього періоду набула більш духовного характеру. А драматичні тридцять років сповнились відчуттям нової трагедії — світової війни. На бентежно-суворому фоні війни і особистих потрясінь Ахматова звертається до фольклорних джерел народного плачу і біблійних мотивів. Тут відбувся бурхливий сплеск її творчості і вилився у викриття двох великих трагедій — Другої світової війни і війни злочинної влади зі своїм народом.

Нет! и не под чуждым небосвободом
 И не под защитой чуждых крыл —
 Я была тогда с моим народом,
 Там, где мой народ, к несчастью, был.

(«Так не зря мы вместе бедовали...»)

Але особисте горе не роз'єднало її з власним народом у роки Великої Вітчизняної. Період евакуації був глибоко філософським. Кінець війни сповнився сонячною радістю і піднесенням.

Пізня поезія стала поезією переосмислення і прощання з минулим.

Розвиток ахматовської поезії впродовж усього життя авторки проходив на підґрунті вітчизняної культури. Титулована колись званням «Сафо ХХ століття», Анна Ахматова вписала у Книгу Любові нові сторінки, відзначені найглибшим психологізмом і влучністю.

Поезія Ахматової — невід'ємна частина сучасної російської і світової культури.

ПІЗНЯ ПОЕЗІЯ АННИ АХМАТОВОЇ — ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ ЧАСУ

У літературу молода Ахматова увійшла як інтимно-психологічний поет, що може не просто розповісти про найсповідальніше, але й дати можливість читачеві пережити разом із нею ці почуття. Пізня поезія поетеси зберігає цю рису, але наповнюється новим змістом, усвідомленням тісного зв'язку своєї долі з долею народу, своєї відповідальності перед історією і культурою за все, що відбувається у країні. Це виявилось у поемі «Реквієм».

За жанром поему можна визначити як ліро-епічну, бо в ній особиста трагедія усвідомлюється як трагедія всенародна, а всенародна — як особиста.

Частини поеми були написані протягом 1935—1940 років під впливом страшних подій особистого життя: арешт чоловіка, потім сина. Але очевидно, що склалася поема як цілісний твір набагато пізніше. Про це свідчить і епіграф, датований 1961 роком:

Нет, и не под чуждым небосводом,
И не под защитой чуждых крыл, —
Я была тогда с моим народом,
Там, где мой народ, к несчастью, был.

Цей епіграф розкриває глибоке усвідомлення зв'язку своєї долі з народною, як через роки особисте відступало перед трагедією історії. Назва поеми «Реквієм 1935—1940» сприймається не як жалобна мелодія у пам'ять про окремих людей, а як реквієм усім тим страшним рокам історії.

Не випадкова і частина поеми «Замість передмови», датована квітнем 1957 р., саме з цього часу починається «відлига», відмова керівництва країни від крайніх проявів тоталітаризму. На запитання однієї з жінок у черзі біля тюрми, чи зможе Ахматова описати «це», поетеса відповідає: «Можу». Читач сприймає цю відповідь у контексті своєї попередньої інформації: тепер, у 1957 році, «можу» розповісти не тільки про себе, а й про народ, що вистраждав, вистояв, переміг ці роки. Частини поеми «Посвята» і «Вступ» створюють не тільки емоційний настрій для сприйняття тексту поеми. Вони створюють картину всенародного страждання. Поетеса уникає особового займенника «я», натомість виходить «ми»:

Звезды смерти стояли над нами,
И безвинная корчилась Русь
Под кровавыми сапогами
И под шинами черных марушь.

Далі з першої до десятої частини перед читачем постає трагедія Людини, Жінки, Матері, яку поетеса розкриває через власну, особисту. Безліч вражаючих деталей, відтінків почуття втрати близьких примушують читача пережити разом із героїнею ці страшні події. Частини поеми створювались саме у ці жахливі роки — 1935—1940. Можливо, саме вірші і допомогли поетесі вистояти, давали надію, бо вірші ці розкривають безмежну самотність героїні.

В останній, десятій частині поеми виникає образ Богоматері, образ вічного материнського страждання. Цей образ не виникає зненацька. Тема безвинно страчених, засуджених є наскрізною: «На губах твоих холод иконки» (ч. I), «И звон кадильный, и следы куда-то в никуда» (ч. V), «О твоём кресте высоком и о смерти говорят» (ч. VI).

Образ Богоматері, епіграф до останньої частини надають поемі не тільки широкого узагальнення. Вони наповнюють поему новим змістом. Епіграф «Не рыдай мне, Мати, во гробе зрящи» допомагає зрозуміти й те, що засуджені, закатовані в сталінських таборах і тюрмах, були і носіями «нової віри», віри в добро і справедливість, любов і людяність. Втрата їх — страшна трагедія, але, як і смерть Христа, повинна збудити людську совість, бо зло можна перебороти, бо явиться нове розуміння людини. Ахматова в це вірить. Інакше, як би могли з'явитись рядки епілога:

А если когда-нибудь в этой стране
Воздвигнутъ задумают памятник мне...

Її п'ятнадцять років не друкували, заарештували чоловіка і сина, вона мала зламатися, але не тільки не зламалась, але всупереч власній долі вірить в перемогу добра, в торжество справедливості.

Життя і творчість А. Ахматової — приклад великої мужності поета, на долю якого випав страшний час. Поема «Реквієм» — яскравий цьому доказ. Усе життя Ахматова відчувала себе поетом, покликаним розповісти нащадкам про трагічну долю свого народу. Свій поетичний обов'язок А. Ахматова виконала.

СВОЕРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО БАЧЕННЯ Б. ПАСТЕРНАКА

Щаслива доля судилася Б. Пастернаку. Дружна сім'я професійної піаністки та оригінального талановитого художника з самого дитинства плакала майбутнього поета ніжними мелодійними звуками, багатством барв і кольорів. У домі художника Л. Пастернака збиралася російська богема, яка також впливала на вразливу душу поета.

Навчання його було продуманим, цілеспрямованим: заняття музикою, композицією, заняття філологією, філософією. Що ж вибрати з цього, тим більше, що тобі все подобається.

Особливу роль у долі юнака зіграв австрійський поет Р. М. Рільке, який бував у домі Пастернаків. Захоплення його поезією спрямувало подальший шлях Б. Пастернака.

Формування його йшло і під впливом В. Маяковського; шукав себе в літературних групах «Лірика», «Центрифуга», але талант, вимогливість і велика працездатність спрямували поета на свій оригінальний шлях.

Б. Пастернак захоплювався і прозою, і поезією, і перекладами... Все це не розпорошувало його талант, а доповнювало, збагачувало. Його ставлення до природи, думки про всесвіт і про людину як часточку цього всесвіту було основою стилю його поезій.

Прекрасна ґрунтовна освіта та багата уява поета змушують читача звикати, зживатися з поезією Б. Пастернака.

«Буть знаменитим некрасиво!» — і зразу з'являється запитання: чому? Поет нам допомагає знайти відповідь: «Позорно, нічого не знача, быть притчей на устах у всех». Його розуміння — бути знаменитим — це «так жить, чтобы в конце концов привлечь к себе любовь пространства, услышать будущего зов».

...Вдивляюся в портрет поета, в його очі. Здається, що цілий світ горить у тих очах, і та свічка з моєї улюбленої поезії Б. Пастернака також відбивається в болючому погляді поета, висвічує рани його душі:

Мело, мело по всей земле,
Во все пределы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела...

Це поезія справжнього художника, бо в нашій уяві вимальовуються картини долі людської, її самотності, її зіткнень.

Багата метафоричність поезій Б. Пастернака оригінальна тим, що переносне значення в образі ніби міняється місцями з прямим, стає над ним. Так, у поезії «Гефсиманський сад» спочатку уявляємо біблійний сюжет про Ісуса Христа, згадуємо молитву пророка на Оливній горі, а потім якимось забуваємо про те, думаємо про Гефсиманію, де кожен доп'є свою чашу страждань до кінця. І тільки Богові під силу пронести повз мене чашу або...

Як вдалося поетові перенести мене на дві тисячі літ назад і блискучо повернути назад?!

Дійсність бачиться поетові завжди в динаміці, в постійній мінливості та активності:

Действительность, как выспавшийся зверь,
Потягиваясь, поднялась спросонок.

Це також уміння одночасно бачити різні світи, співставляти їх, аналізувати, робити висновки.

Я тепер розумію, чому така горда, вимоглива Марина Цветаєва не просто була закохана в цього Поета, вона цінувала його талант, його високу духовність, порядність; вона чекала завжди оцінки своїх творів саме від людини з таким своєрідним поетичним баченням.

**ВЗАЄМИНИ ІЄШУА Й ПІЛАТА
В РОМАНІ М. БУЛГАКОВА «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА»**

План

- I. Сутність прийому «роману в романі», значення його для розуміння образів.
- II. Відзеркалення в образах Понтія і Ієшуа «вічних» проблем і проблем сучасних автору.
 1. Відповідальність людини за все, що відбувається у світі, — сутність проблеми внутрішнього роману.
 2. «Прощення Пілата» як знак авторської віри у перемогу добра.
- III. Чи має зло космічну природу?

ОСОБЛИВОСТІ САТИРИ

В РОМАНІ М. БУЛГАКОВА «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА»

Лише чверть століття тому широке коло читачів одержало змогу познайомитись із творчою спадщиною Михайла Булгакова. І навряд чи є зараз людина, яка б не полюбила ці твори. До того ж екранізації кількох з них, таких як «Дні Турбіних», «Біг», «Собаче серце», стали улюбленими фільмами глядачів різного віку. Твори Михайла Булгакова прийшли нарешті в наші оселі.

Особливою популярністю користується останній роман Булгакова «Майстер і Маргарита», який хоча деякими деталями і нагадує трагедію Й. В. Гете «Фауст», проте вимагає від читача виходу із площини усталених життєвих уявлень і свідoctв. Протягом перших дванадцяти глав назва роману залишається для нас загадковою — ні Майстра, ні Маргарити на цих сторінках немає, але своєрідне сатиричне зображення суспільства вражає вже з перших рядків роману, коли Берліоз та Іван Бездомний побачили іноземця (автор висміює заражене шпionоманією суспільство) й обидва готові були його затримати. Можливо, що швидка загибель Берліоза і була розплатою за повсякчасну готовність до доносу, який вів до арешту і загибелі затриманого.

А як точно письменник відобразив епоху репресій, завуалювавши її під біблійські часи. З яким сарказмом зображено прокуратора з кавалерійською ходою, до якого звертатись треба було не інакше як ігемон (а чи не нагадує це слово про гегемона революційної доби?).

Високий світ євангельської легенди, який набув під пером письменника рис реальності, знижується, пародійно перекручується в інших світах, інших вимірах. Сучасність стає нереальною, а потойбічний світ — дійсністю. Ми повністю занурюємось у світ створеної автором фантастичної реальності, яка насправді виявляється дійсною.

Сатиричну характеристику суспільства автор дає і в московських главах роману. Достатньо пригадати випадок, який відбувся у вар'єте. Яким низьким є падіння суспільства, якщо люди втрачають гідність при вигляді грошей: «Кое-кто уже ползал в проходе, шаря под креслами. Многие

стояли на сиденьях, лояя вертлявые, капризные бумажки». Деградацію особистості описано в епізоді розповсюдження одягу у вар'єте: «Общее изумление вызвал мужчина, затесавшийся на сцену. Он объявил, что у супруги его грипп и что поэтому он просит передать ей что-нибудь через него».

Побутова сцена розподілу житла після смерті Берліоза є злісним осудом дріб'язковості суспільства, де панують мізерність, користоловство і лицемірство. Адже після смерті Берліоза знайшлося безліч претендентів на його житло: «И в течение двух часов Никанор Иванович принял таких заявлений тридцать две штуки».

В них заключались мольбы, угрозы, кляузы, доносы, обещания произвести ремонт за свой счет, указания на несносную тесноту и невозможность жить в одной квартире с бандитами... Никанора Ивановича вызывали в переднюю его квартиры, брали за рукав, что-то шептали, подмигивали и обещали не остаться в долгу».

А яким принизливим видається розподіл привілеїв у МАСОЛІТі, адже літератори можуть пообідати вишуканими стравами у ресторани значно дешевше, ніж звичайні громадяни; є у них і дачі на Клязьмі, але пробитись туди можуть не всі, бо бездарних літераторів виявляється значно більше, ніж дач, тому літній відпочинок теж є предметом заздрощів:

«Не надо, товарищи, завидовать. Дач всего двадцать две, и строится еще только семь, а нас в МАССОЛИТе три тысячи».

Звернувшись до прізвищ персонажів твору, можна побачити, як тонко письменник висміює негативні риси їх володарів: Римський, Варенуха, Лиходеев, Куралесов.

Навіть згадка про особисту полеміку Михайла Булгакова з критиком Всеволодом Вишневським на сторінках роману набуває сатиричних ознак у прізвищі літератора Мстислава Лавровича (натяк на популярні у 30-ті роки «лавровишневі краплі»).

Ще одним об'єктом сатиричного висміювання автора у романі «Майстер і Маргарита» є психіатрична лікарня, в яку по черзі потрапляє більшість персонажів і навіть сам Майстер. Причому всі пацієнти є цілком нормальними людьми. Навіть містичні персонажі вводяться автором для викриття суспільних вад.

Про це свідчив сам Михайло Булгаков у листі урядові. Він назвав важливою рисою своєї творчості «выступающие в моих сатирических повестях: черные и мистические краски (я — мистический писатель), в которых изображены бесчисленные уродства нашего быта».

Проте через сатиричні рядки роману «Майстер і Маргарита» просту пає надія Михайла Булгакова на оновлення країни і віра в людину.

ТЕМА ДОБРА І ЗЛА

В РОМАНІ М. БУЛГАКОВА «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА»

Основою творчості Михайла Панасовича Булгакова був гуманізм. Письменник не сприймав ту літературу, яка підносила страждання

абстрактних, нереальних героїв, проходячи повз правду життя. Тому в своєму останньому романі «Майстер і Маргарита» він завуальовано показав віддалену надію на те, що зло буде покаране, а добро переможе.

Тема боротьби добра і зла — вічна тема усіх часів і народів. І в фольклорі, і в творах художньої літератури ця тема займає одне з провідних місць.

А щодо роману «Майстер і Маргарита» — визначити цю тему дуже важко. Адже немає чіткого розподілу героїв на позитивних і негативних. А чи потрібен цей розподіл? Думаю, що ні. Адже в творі багато умовностей, багато містичних образів. Багато також і того, що треба побачити або відчутти, того, що залишилося завуальованим.

Устами Майстра Булгаков розповів про те, що його твір не розуміють. Є багато незрозумілого у постатях Майстра і Маргарити, а ще більше — у постаті Воланда.

Воланд у Михайла Булгакова — безсмертний, але відкритий стражданням і пристрастям, а головне — його не можна однозначно оцінити з точки зору традиційних критеріїв добра і зла. Воланд і інші безсмертні таємничо пов'язані з людиною, можуть контактувати з нею і підкоряти своїй волі. Але не зрозуміло, чому саме Воланд виконує волю Ієшуа стосовно долі Майстра? Можливо, ще вплив Старого Завіту, де Сатана ще не є ворогом Бога і людей, де він виконує божественне правосуддя, є управителем Бога в земних речах, своєрідним спостерігачем, який повідомляв Бога про скоєне зло.

Тож, що уособлює Воланд, добро чи зло, коли карає Берліоза за здатність доносити на людей, коли наказує відірвати голову тому, хто її і так не має, коли розвінчує людські пороки у вар'єте, предрикає долю хабарнику буфетнику?

Що уособлюють приборники Воланда, виконавці його волі? Добро чи зло? Адже це їх руками звершуються всі акти так званого правосуддя.

А головні герої, Майстер і Маргарита, які вони? Маргарита, яка ніколи не знала побутових проблем, але залишалась невдоволеною життям, і в той же час, здатною на самопожертву заради кохання; Майстер — автор роману про Пілата, людини, яка звикла доводити почату справу до кінця.

Хто ж уособлює зло в романі «Майстер і Маргарита»? Може, приборники Воланда? Але ж вони звільняють Майстра від психіатричної клініки.

Значить, герої роману не несуть в собі зла, хоча і є дуже суперечливими посталями.

Автор протягом роману підводить нас до думки, що зло поруч, воно уособлює суспільний лад, в якому люди не можуть не тільки висловлювати свої думки вголос, а навіть мислити. Всі, хто мислить нетрадиційно, — опиняються в «психушці», стають жертвами доносу і терплять наругу.

Михайло Булгаков відтворив зло, скоєне суспільством, більшою мірою в масових сценах. Тому так вражають нас розміри цього зла. Можливо, саме тому потойбічний світ, створений автором, сприймається як дійсність. У потойбічний світ відбуває Майстер, щоб дочекатись свого кращого часу, коли оновлений світ потребуватиме майстрів.

«РУКОПИСИ НЕ ГОРЯТЬ»

(М. Булгаков про роль і долю митця)

Доля Михайла Булгакова як доля інтелігента і громадянина приваблює мене і моїх сучасників своїм трагізмом.

Людина високих моральних якостей, він чимало зробив для своєї батьківщини як лікар, провівши найкращі роки свого життя у боротьбі з найжахливішими венеричними захворюваннями. Вже один цей факт міг би поставити його на належний рівень у державі. Але цій державі не потрібні були освічені люди, не потрібні були фахівці. Безумовно, не потрібні їй були і літератори. Та ще такі літератори, як Булгаков, літератори, які мають власну думку, власний погляд на життя.

Згадаймо літературу двадцятих-тридцятих років: «Широка страна моя родная...», «Улиця моя, дома мои...», «А моя страна — подросток...», де займенник «моя» уособлює думку всіх громадян. У такій країні — спільні досягнення, і мали б бути спільні проблеми. Насправді ж, спільними для політичних в'язнів були лише концтабори, спільним для помираючих був голодомор. А решта належала країні, крім відповідальності. І на рідкість чесна людина могла сказати: «мої твори», «мої досягнення», «мої невдачі». Такою людиною був Михайло Булгаков, твори якого побачили світ лише в середині шістдесятих, більше як через чверть століття після смерті автора.

Трагедія Булгакова полягала саме в тому, що він жив і творив у країні, де митець, не визнаний за життя, не визнавався і після смерті. Творчість його була протигаюю стадності, яка склалась в суспільстві. Можливо, саме тому один із романів письменника, створений у 1928–1929 роках, носив назву «Копито інженера». Слово інженер несло в собі ворожі значення, і цих значень було кілька. По-перше, це буржуазні інженери, що допомагали на радянських новобудовах, а значить — шкідники і шпигуни, по-друге, це буржуазні спеціалісти дореволюційного часу — «специ», по-третє, це жертви «шахтинської справи», сфальсифікованої проти ряду радянських інженерів.

Звертаючись до листа, адресованого Михайлом Панасовичем урядові СРСР, читаєш не покаяння, а спробу відстояти свої громадянські права, адже письменник не може кривити душею навіть перед тими, хто прирікає його на гоніння, злидні і загибель. Булгаков проаналізував рецензії літературної критики на його твори: позитивних — три, ворожих — двісті дев'яносто вісім. Зганьблено найкращі твори про інтелігенцію: «Дні Турбіних», «Біг», «Біла гвардія». А хіба не знищено і саму інтелігенцію?

«Мой литературный портрет закончен, и он же есть политический портрет. Я не могу сказать, какой глубины криминал можно отыскать в нем, но я прошу об одном: за пределами его не искать ничего. Он исполнен совершенно добросовестно», — так написав Михайло Булгаков про свою особисту творчість. І хоча він сам не розповсюджував цю думку на інших письменників, ми можемо з впевненістю сказати, що генії в Країні

Рад визнавались лише після смерті. Адже вся післяжовтнева епоха виховувала громадян сірими й однаковими.

Тема ролі і долі митця цікавила Михайла Булгакова все життя. Але перлиною всієї його творчості став останній твір — роман «Майстер і Маргарита». Яскравий образ Майстра більшістю сучасників сприймався як образ самого Булгакова, а іноді як образ Ієшуа. Можна по-різному трактувати вираз Воланда «Рукописи не горять». Можна порівнювати з легендами, в яких полум'я не могло торкнутися святого письма, а можна провести паралель з листом Михайла Булгакова «Уряду СРСР»: «Погибли не только мои прошлые произведения, но и настоящие, и все будущие. И лично я, своими руками бросил в печку черновик романа о дьяволе, черновик комедии и начало второго романа «Театр». У вузькому розумінні, зрозумілому читачеві, роман «Майстер і Маргарита» був новим листом, який мав відродити у пам'яті Сталіна і цей, і інші листи, робив спробу ототожнити автора листів із героєм роману. Автор намагався дати зрозуміти адресатові, що Майстер відбуває туди, де правитель бажатиме зустрічі з тим, з ким колись недоговорив, адже, за словами Воланда, «ваш роман принесет еще сюрпризы... Ничего страшного уже не будет».

Свої думки щодо ролі митця в суспільстві Михайло Булгаков не зберігав «про запас», не приховував, він намагався висловлювати їх на сторінках творів або на сцені театру, тому його слова уряду, написані в 1930 році, звучать гордо: «Я не шепотом в углу выражал свои мысли».

НОВАТОРСТВО «ЕПІЧНОГО ТЕАТРУ» Б. БРЕХТА

Кожний визначний драматург ХХ століття був ще й теоретиком театру, який намагався розробити принципово нові способи сценічного втілення життя. Чехов і Ібсен, Беккет і Йонеска не лише яскраві художники, але й тонкі критики, котрі прекрасно вміли не лише створювати, але й «пояснювати» свої твори.

Видатний німецький драматург Б. Брехт увійшов в історію літератури як теоретик і практик «епічного театру». Подібно до Б. Шоу, який традиційній драмі протиставив п'єсу-дискусію, Брехт традиційному «аристотелівському» театру протиставляв театр «епічний». У чому ж полягає відмінність «епічного театру» Брехта від театру традиційного? Насамперед Брехт прагнув підкреслити умовність самого сценічного дійства: глядач повинен пам'ятати, що сценічна дія — це не життя, а саме театр. Дуже важливим фактором, до якого прагнув Брехт, була відсутність емоційної реакції у глядачів. П'єса не повинна хвилювати, викликати сльози чи якісь інші емоції, вона повинна примусити глядача розмірковувати. Глядач не повинен перейматися долею героя, він повинен оцінювати вчинки героя, бути йому суддею. У такому театрі немає позитивних і негативних героїв — це кожен глядач визначає сам для себе. Головне для Брехта, щоб цей глядач почав розмірковувати над тим, що відбувається на сцені. У такому театрі провідною є роль автора, для якого вся дія — лише привід для початку

дискусії із глядачем. Твори Брехта мають доволі відвертий ідеологічний підтекст. Так, славнозвісна п'єса «Матінка Кураж та її діти» створювалась у той час, коли Гітлер розпочав Другу світову війну. І хоч історичною основою цієї історії є події Тридцятилітньої війни, сама п'єса, а особливо образ її головної героїні, набувають позачасового звучання. По суті це твір про життя і смерть, про вплив історичних подій на життя людини.

У центрі п'єси — маркитанка Анна Фірлінг, котра більше відома як матінка Кураж. Для матінки Кураж війна — це спосіб існування: вона тягне слідом за армією свій фургон, де кожний може купити її нехитрий товар. Війна принесла їй трьох дітей, котрі народилися від солдатів різних армій; війна стала для неї нормою. Їй байдуже, що є причиною цієї війни, хто буде переможцем, за які ідеї воюють армії. Ця ж війна і все віднімає у матінки Кураж: один за одним гинуть її троє дітей, і вона залишається сама-самотою.

П'єса Брехта завершується такою сценою: матінка Кураж вже сама тягне свій фургон слідом за армією, що відходить. Навіть у самому фіналі матінка Кураж не змінила свої думки про війну. Для Брехта важливо, щоб прозріння прийшло не до героя, а до глядача. У цьому й полягає смисл «епічного театру»: глядач сам повинен засудити чи підтримати героя. Так, у п'єсі «Матінка Кураж та її діти» автор усе підводить до того, щоб головна героїня засудила війну, зрозуміла нарешті, що війна згубна і нещадна до всіх і всього. Але «прозріння» матінки Кураж не відбувається. Більше до того, сама «професія» матінки Кураж передбачає існування за рахунок війни. І у фіналі п'єси вона залишається вірною своїй «професії». Незважаючи на те що війна забрала її дітей, матінці Кураж потрібна війна, війна — це єдиний спосіб її існування.

«Епічний театр» Брехта дав можливість змусити глядача аналізувати те, що відбувається на сцені, зробив його активним учасником дії. І це одне із головних досягнень «епічного театру».

МОТИВИ ПЕРЕСТОРОГИ В РОМАНІ А. КАМЮ «ЧУМА»

Тема Чуми вже давно і широко використовується світовими письменниками. І вже давно вона переступила своє енциклопедичне визначення «гострої інфекційної хвороби». Ми вживаємо вислів «СНІД — чума ХХ століття», ми кажемо: «Та ти чумний, чи що?». І мало хто при цьому згадує справжнє значення одного з компонентів цих висловів. Але в 1947 році А. Камю вирішив звернутися до цієї теми в найбільш конкретному її значенні. Він переніс дію із дикого Середньовіччя в сучасне місто, туди, де «вже давно вона зникла». Та чи зникла?

Уявімо 1947 рік. Тільки-но закінчилася Друга світова війна, але спогади про неї ще надто живі, спогади про «коричневу чуму» — фашизм. Але чому тоді не було просто написати роман про війну, про її жертви? Навіщо така алегорія? Але роман Камю навіть глибший, ніж роман про «коричневу чуму». Чума — це не тільки жорстокість. Чума — це бездуховність, це безглуздість, це сліпий фанатизм. Та найстрашніше те, що Чума заразна. Будь-яка людина, що торкається її, відчуває її дихання,

просто наближається до неї, ризикує заразитися. Але ж «Чума» — перш за все книга про тих, хто чинить опір, а не про тих, хто здався.

Зберегти в собі свій внутрішній стрижень за будь-яких обставин — ось засіб боротьби з Чумою. Лікар Ріє щодня поспішає до хворих, він усвідомлює, що кожен день може стати для нього останнім, він навіть усвідомлює, що всі його намагання врятувати хоч когось будуть марні. Для чого тоді все це? Але Ріє каже: «Для мене такі слова, як врятування людини, звучать надто гучно. Мене цікавить здоров'я людини, у першу чергу здоров'я». Адже колись він присягався допомагати людині. І тепер він просто виконує свій обов'язок.

Журналіст Рамбер чужий цьому місту. Він опинився там випадково. В іншому місці на нього чекає справжнє кохання й щастя. Він не розуміє, чому він має страждати і хоче будь-як виїхати з міста. Та коли така можливість з'являється, він залишається. Чому? А якби він поїхав, то перестав би бути Рамбером, гідним свого кохання, він став би також зачумленим, як і всі мешканці міста.

Адже вони були «зачумлені» ще до того, як прийшла справжня Чума. Сірі вулиці, сірі будинки, сірі розваги, такі ж сірі душі в людей. Звичайне коло обов'язків щодня. «Місто без голубів, без дерев, без садів, де не почуєш ані хлопання крил, ані шелесту трави, — словом, без особливих прикмет». І люди там теж «без особливих прикмет», люди, мертві ще до того, як захворіли на Чуму...

Але Чума жаклива не тільки тоді, коли вона сіє навколо трупи, найстрашніша вона, коли захоплює розум і серце людей. Таких, як Коттар, якому байдужі усі моральні цінності. Це про таких, як він, існує вислів «бенкет під час чуми». І Чума його не зачепила, адже він уже зачумлений.

Чума має багато виявів. І коли релігійні фанатики беруть зброю, намагаючись щось довести, вбивають безвинних людей — це Чума. І коли отець Панлю з пафосом, урочисто промовляє: «Брати мої, до вас прийшло лихо, і ви заслуговуєте на нього! — все більше запалюючись, запевняє: — Праведним нема чого боятись, але грішні справедливо тремтять від жаху», — це теж Чума, піднесення над усе ідеї сліпої віри. Але «людина — це не ідея», — каже Ріє. І Панлю з жахом переконується в цьому, коли бачить свою абстракцію в житті — смерть сина Отона. «У цього, сподіваюсь, не було гріхів», — кидає Ріє в обличчя Панлю.

І друг Ріє Тарру теж це якось зрозумів. Він став проти безглуздя смертних вироків і вирішив боротися з суспільством, яке базується на цьому, з Чумою. Звичайно, його друзі теж виносять смертні вирокі, але усі вони впевнені, що «ці кілька смертей необхідні, щоб побудувати світ, де нікого не вбиватимуть». Знайомі слова... Адже Родіон Раскольников теж так вважав: «За одне життя — тисяча врятованих... Та і що значить на загальних вагах життя цієї жалюгідної старої? Не більше як життя воші...». Так, але ж Тарру каже: «Якщо поступитися один раз, то де межа?». Хто її визначає? І взагалі, хто дав право одній людині засуджувати

і вбивати іншу? Тарру гірко визнає, що «протягом років, як був, так і залишився зачумленим, а сам усіма силами душі вірив, що борюся з Чумою». Чи можна на крові та насильстві збудувати новий, чистий світ? Ні.

Чума — це зло, це ненависть. Тарру знає, що кожен носить її в собі, що не існує такої людини у світі, якої б вона не торкнулася. Чим більше людська ненависть, тим сильнішою стає Чума. «Ця історія стосується однаково нас усіх», — каже Рамбер. Прикро бути щасливим одному...

Кінець роману здається оптимістичним: Чума відступила, люди радіють, усі щасливі... Так, справді, Добро повинно перемагати. Але, глибоко осмисливши написане, можна помітити: Чума не переможена, а просто якимось дивом вона відійшла, як звір, знесилений у боротьбі, концентруючи свої сили для того, щоб завдати нового удару. Вона живиться людською ненавистю і заздрістю, і щасливі люди на вулицях міста не знають того, що знає Ріе: «Мікроб чуми ніколи не вмирає, ніколи не зникає... він терпляче чекає своєї години і, можливо, прийде на горе і повчання людям такий день, коли чума пробудить пацюків і відправить їх вмирати на вулиці щасливого міста». І єдиним виходом із цього, на думку Ріе, є внутрішній стрижень, що спонукає робити те, «що треба здійснити і мають робити усі люди всупереч страху, всупереч особистим ваганням, усі люди...».

Але хто визначає межі цього «треба»? Цього не знає і Ріе...

ТЕМА ЛЮДСЬКОЇ ПАМ'ЯТІ В ОПОВІДАННІ Г. БЕЛЛЯ «ПОДОРОЖНІЙ, КОЛИ ТИ ПРИЙДЕШ У СПА...»

Тема часу і пам'яті звучить у багатьох творах німецького письменника Генріха Белля. Особливо це стосується його антивоєнних, антифашистських творів, у яких тема пам'яті звучить трагічно. Спогади про минуле протиставляються зловісним обрисам сучасного, розриваного на шматки хаосом війни.

Уже на початку оповідання «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» ми бачимо героя твору на межі загибелі. Крізь хворобливий жар герой-оповідач туманно бачить приміщення, в якому перебуває, і в його свідомості виникають картини минулого.

Письменник показує увесь процес народження спогадів у людині: оповідач детально описує коридор з вішалками й емалевими табличками між дверима, картинами і скульптурами. На фоні охопленого пожежею міста, на першому плані оповіді з'являються предмети, що нагадують мирні дні. Але під склепінням гімназії, де нещодавно звучав дитячий сміх, тепер хриплять поранені, що ось-ось помруть

Герой оповідання бореться зі своєю пам'яттю, не пускає її у своє теперішнє життя, тому що розуміє, що минулого, своєї мирної і безтурботної юності, йому не повернути. Але пам'ять невмолима, і для героя найтяжчим є те, що все навколо — рідні стіни його гімназії — стало тепер холодним і чужим, ніби не з його життя. З початком війни життя перервалося, і повернення не буде.

Важливий рівень теми пам'ять в оповіданні складає опис творів мистецтва — це едя» Фейербаха, давньоримська скульптура «хлопчик, який витягає колючку», фриз Парфенона, колона Гермеса... Це же не індивідуальна, а загальнолюдська пам'ять. Белль показує, як війна може знецінити не лише життя будь-якої людини, але й культуру, мистецтво в цілому. Особливе значення має рядок каліграфічної вправи, яку юнак почав писати на шкільній дошці лише три місяці тому, до війни, і яка вже ніколи не буде завершена: у цієї людини тепер немає рук, вона скоро помре.

«Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» — це початок відомого давньогрецького напису, який був зроблений помираючим воїном і увічнив битву, в якій геройською смертю поліг загін спартанців. Історія повторюється — і у ХХ столітті ні мистецтво, ні освіта не врятували людство від нової жадливої війни. Як і тисячоліття тому, на війні гинуть люди.

Війна увірвалась раптово — і навіть написані крейдою на дошці вправи гімназиста ще не стерті. Але світ змінився, і змінилася людина. У німецькій класичній гімназії стоять погруддя великих полководців, якими, певне, захоплювалися хлопчачі-гімназисти. Але тепер, пройшовши крізь жахи війни, герой розуміє, що той воєнний пафос, описаний у «книжках із картинками», це ніщо, мильна булька. Солдат запитує себе — за що він боровся? — і не знаходить відповіді. Для мільйонів людей, загиблих на війні, зроблять тисячі «пам'ятників масового виробництва» — от і все.

У спогадах героя особливу роль відіграє образ хреста. Коли хрест зняли, на стіні лишився незникний слід, що здавався ще яскравішим, ніж сам маленький і старий хрест. Його не можна було знищити, як не можна знищити у свідомості людини пам'ять минулого, культуру, почуття моралі... Тінь у формі хреста, що проступає на стіні крізь усі шари фарби — це символ мирного часу, «коли ще дозволяли вішати у школі хрести», і всього того в людині, що здатне протистояти війні, руйнації особистості і культури.

Тема людської пам'яті в оповіданні Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» має трагічне забарвлення. Але пам'ять — це можливість зберегти своє людське «я» за будь-яких обставин. Пам'ять може існувати у формі прекрасних творів мистецтва або запаху тютюну і теплого молока. Кожна історична епоха складається з тисяч спогадів особистих, інтимних спогадів кожної людини. Це той ланцюжок, що зав'язує воедино минуле і майбутнє, дитинство і доросле життя, одну людину з іншою... Зберегти пам'ять про минуле — то зберегти себе, свою культуру, свою батьківщину.

АПОКАЛІПТИЧНЕ БАЧЕННЯ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У ВІРШІ «ФУГА СМЕРТІ» ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Одна з найтрагічніших подій ХХ століття — Друга світова війна — лишила глибокий слід у свідомості мільйонів людей, які живуть на різних континентах і говорять різними мовами. Масштаби цієї трагедії не мали

аналогів у світовій історії. Як ніяка інша подія, ця війна набула різно-манітного трактування у літературі.

Видатного австрійського поета Пауля Целана події тих років торкнулися безпосередньо. Він народився у 1920 році у Чернівцях (тодішня територія Румунії) у родині небагато єврейського комерсанта. Після закінчення школи Пауль їде у Францію для того, щоб вивчати медицину. Але розпочата війна руйнує його плани: Франції загрожує фашистська окупація, і поет повертається у рідне місто, де навчається в одному з університетів. Коли у 1940 році у Чернівці увійшли радянські війська, Целан вивчав російську мову і працював перекладачем. Але вже через рік німецький окупаційний режим дістався і до Чернівців. Батьки поета як євреї були депортовані у концтабір: звідти повернутися їм не судилося. Сам Пауль Целан потрапив у трудовий табір, але йому вдалося вижити.

Події Другої світової війни справили значний вплив на усю подальшу творчість Пауля Целана. У 1948 році виходить перша книга Целана «Попіл урн», у 1952 — збірка «Мак і пам'ять».

Тема війни — визначальна для обох збірок Пауля Целана, провідним жанром цих книг є жанр елегії. Оплакування загиблих, пам'ять про страшні події, які поет пережив сам, жах війни — усе це основа творів Целана. Але на відміну від класичних зразків елегійного жанру Целан вносить у свої вірші апокаліптичні мотиви, пов'язані з авторським світосприйняттям. Целан розглядав Другу світову війну як «останній акт історії», після якого має відбутися Страшний суд. Такий настрій проходить і твори Целана. Один із центральних віршів обох збірок — «Фуга смерті». Жанрове визначення «Фуга» пов'язане з музикою. Фуга — це музичний твір імітаційно-поліфонічного характеру. У фугі одна і та ж тема втілюється в різні голоси. Цей принцип — основа композиційної будови вірша Целана. Поезія, як і музичний твір у жанрі фуги, повинна передусім викликати емоційне хвилювання. Для цього автор створює образи, побудовані на вільних асоціаціях, повторях, і досягає вражаючого результату. Вірш передає стан шоку.

Насичений повторюваними і варіативними відповідно до жанрових законів фуги образами, вірш оголошує читача, передає майже фізичне відчуття болю. Водночас саме завдяки багатозначності образів вірша у читача виникає паралель із книгою Апокаліпсису, що відповідає авторському баченню подій Другої світової війни.

Усе життя Пауля Целана сповнене невимовним трагізмом, трагізмом, який визначив тональність його творчості.

ВИРАЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ ГОЛОКОСТУ В ПОЕЗІЇ «ФУГА СМЕРТІ» ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

План

- I. «Апокаліпсичний» світогляд поета.
- II. Асоціативна образність як провідний принцип поетики П. Целана.
 1. Образ фуги в поезії.

2. Символічне значення образів Суламіф і Маргарити.

3. Напружена емоційність віршів П. Целана.

III. Поєднання в поезії різних видів мистецтва.

Криваві соціальні трагедії ХХ ст., жахливі події Другої світової війни сформували світогляд, який називають «апокаліпсичним». Одна з головних тез Целанової творчості, яка розвивається у більшості його поетичних творів, — після Освенциму люди приречені жити у відрізьку часу, коли останній акт історії вже завершився, а Страшний Суд відкладений на невизначений строк. Провідний принцип поезики Целана — асоціативна образність. Образи його поезії впливають скоріш емоційно, ніж спонукають до роздумів. Але целанівські вірші емоційні настільки, наскільки може бути емоційним шок. Лірика Целана — це протистояння і співіснування пам'яті і забуття: пам'ять примушує страждати від болю і жаху, але забути все — неможливо.

Одним із найвідоміших творів П. Целана стала «Фуга смерті». Ця поезія відзначається дивним поєднанням різних не тільки поетичних жанрів, а й видів мистецтва.

Для посилення емоційного впливу П. Целан використовує форму музичної фуґи. Фуґа — багатоголосний поліфонічний твір, заснований на прийомах імітації, тобто одна й та сама тема по черзі змінюється і подається у різних голосах. За будовою фуґа складається з трьох основних розділів. У першому тема проводиться в усіх голосах; друга частина будується більш вільно: тема розвивається по черзі у різних голосах. У заключному розділі фуґи утверджується головна тональність твору. За цими принципами будується і композиція Целанової «Фуґи смерті». Особливості синтаксису поезії підкреслюють її «музичну організацію»: позбавлений розділових знаків, текст лине, витворюючи скорботну мелодію, в якій різні голоси сприяють розвиткові і посиленню основної теми.

Як і музичний твір, «Фуґа смерті» викликає в першу чергу емоційні переживання, шок, і лише потім читач намагається усвідомити значення образів, асоціації, які вони викликають. Саме з цих асоціацій і накреслюються тема, мотиви твору. Вже назва поезії передбачає складний і неоднозначний асоціативний ряд. Наприклад: фуґа — Бах, Гендель — Німеччина — слава і гордість — духовне, вічне, прекрасне — орган; ці асоціації співіснують і протистоять у назві слову «смерть» у всіх його значеннях. Так підсвідомо визначається читачем основна тема твору. У тексті «Фуґи смерті» асоціативні образи, підказані назвою, набувають нових абрисів і народжують нові асоціації. Цілком правомірно сприймати цю поезію як модерністське зображення трагедії Голокосту: образи «чорного молока світання», «могил у повітрі» породжують асоціації з крематоріями, в яких гинули мільйони безневинних людей, тільки тому, що вони євреї; а образ «одного чоловіка, що живе в хаті», «грає зі зміями», «пише коли темніє в Німеччині твоя золотиста коса Маргарито», «свистить на євреїв», «хапається заліза в кобурі» викриває сутність фашистської ідеології, яка несе смерть усій людській цивілізації. «Трагедія Освенциму» усвідомлюється не як

національна трагедія євреїв, а як всесвітня. Це підкреслюють і образи Маргарти і Суламіф, які є наскрізними у поезії і символізують багатющу гуманістичну культуру, яку подарувала людству німецька та єврейська нації. Орган-крематорій, на якому «з Німеччини майстер» грає «фугу смерті», нищить і «золотисту косу Маргарити», і «попелясту косу Суламіф».

Зміни слова, його перетворення, метаморфози в епоху, яка не підлягає опису, — одна з головних тем творчості Целана. Для поета Освенцим — абсолютно виключний факт, який визначає будь-який людський досвід, але не здатний сам стати досвідом. Мова пройшла через той страшний час, але не дала слів для зображення того, що відбувалося. Поет із жахом і відчаєм змушений визнати — мова не здатна на «акт правосуддя». Саме тому, що немає слів для достовірного, буквального відтворення реальності, Освенцим щезає у потоці часу як страшна, але цілком природна подія. Звідси походить поетова відмова «поетизувати світ», «тенденція до мовчання», а «шок незрозумілого» стає у Целана засобом протистояння традиційним і конвенційним засобам літератури.

У поезії «Фуга смерті» П. Целан засобами різних видів мистецтва спробував передати трагедію Голокосту. Образи його не мають однозначного трактування, бо поет мусив визнати, що «вимовити», знайти відповідні цій трагедії слова поезія майже не здатна.

ЧИ ВРЯТУЄ ЛЮДИНУ КОХАННЯ?

(За романом К. Гамсуна «Пан»)

У світовій літературі Кнут Гамсун посідає одне з почесних місць як поет кохання, митець, що відкрив і зобразив нові відтінки цього почуття, показав його складний характер, протиріччя між його життєдайною і руйнівною силами.

Усі вчинки героїв у романі К. Гамсуна «Пан» визначає кохання. Головний герой роману лейтенант Глан живе відлюдником у лісовій хатині. Саме тут він почуває себе вільним і щасливим. Серед людей йому незатишно, навіть задушливо. Він має душу, відкриту красі і кохання, душу, яка цурається дріб'язковості, бо може осягнути вічне: коловорот природи, її весняне відродження, літній розквіт, осінній сон. Він нудьгує серед товариства, що збирається у домі місцевого багатія Мака. Розмови, що точаться тут про буденні речі, не цікавлять героя, адже він розуміє сутність людей, розуміє інстинктивно, як звір. Невипадково в романі його погляд називають «звірячим». Цей погляд допомагає йому відчути ілюзорність багатьох цінностей і прагнень людського суспільства. Його ідеал — природа, а що може бути природнішим за кохання.

Кохання в романі зображується як непереборна сила, непідвладна ні розуму, ні моральним законам. Це стихія, яка не вибирає шляхів, яка неминуче приносить жертви.

Кохання єднає Єву, дружину сільського коваля, і лейтенанта Глана. Воно перетворює покірну і безталанну Єву в особистість. Кохання дає їй сили,

позбавляє страху. Вона нічого не очікує від Глана, не знає, чим закінчатися їхні стосунки, вона просто про це не думає. Вона сповнена довіри і ніжності до коханого. І Глан відчуває чарівність її доброти, що дає і йому відчуття щастя, хоча серце і душа Глана належать Едварі. Стихія кохання захоплює Єву і робить її своєю першою жертвою. Єва гине під уламками скелі.

Усе трагічно переплітається. Порох під скелю підклав Глан, бо хотів зробити незвичайне видовище на честь від'їзду Едварі з нареченим. Запалив порох Мак, якого замучили ревності. Він розрахував час, коли Єва опиниться біля скелі. Людські пристрасті, жорстокі і непримиримі, руйнують життя, природу.

Едвара — сильна натура, неспроможна підкоритися коханому. Для неї кохання — це боротьба. Тому її стосунки з Гланом нагадують поєдинок, в якому не може бути переможця. К. Гамсун пояснює нелогічність їхніх вчинків силою пристрасті. Ці вчинки часто не розуміють навіть самі герої, але вони сповнені глибоким внутрішнім змістом. Бажанням Глана привернути до себе увагу Едварі пояснюється, чому під час морської прогулянки він кидає її черевичок у воду. Шукаючи її співчуття, він навмисне прострілює собі ногу. Ревності примушують Глана плюнути у вухо нареченому Едварі. Всі ці вчинки нелогічні, незрозумілі сторонньому спостерігачеві, але вони пояснюються імпульсивністю кохання між Гланом і Едварою. Але в цій історії не все зрозуміло навіть самому автору, напевне тому він не тлумачить причини цих вчинків. Читач розуміє лише те, що кохання не підвладне розуму, що це сила, яка може керувати людиною.

Людина не може жити без кохання, але стосунки між людьми, людські якості можуть зруйнувати красу цього почуття. Але, в свою чергу, кохання може впливати на стосунки між людьми: воно може безжалісно нищити. Напевне, тільки сильні і прекрасні душею можуть витримати його випробування.

ЖИТТЕПОДІБНИЙ СЮЖЕТ

І ФІЛОСОФСЬКО-СИМВОЛІЧНИЙ ЗМІСТ

ПОВІСТІ-ПРИТЧІ Е. ХЕМІНГУЕЯ «СТАРИЙ І МОРЕ»

Повість «Старий і море» — один з останніх завершених творів легенди американської літератури Ернеста Хемінгуея, своєрідний підсумок творчих пошуків автора. Літературознавці визначають жанр цього твору як повість-притча, тобто твір, що розповідає про долю і певні події життя героя, але ця розповідь має алегоричний характер, глибокий моральний і філософський зміст. Повість тісно пов'язана з усіма попередніми творами письменника і є вершиною його роздуму про сенс життя. Сюжет її можна переказати в кількох реченнях. Живе самотній старий рибалка. Останнім часом рибальська вдача, як і люди, покинула його, але старий не здається. Він знову і знову виходить у море, і ось нарешті йому талантих: на наживу впіймалася величезна риба, кілька діб триває боротьба старого і риби, і людина перемагає, та ненажерливі акули нападають на здобич рибалки і ни-

щать її. Коли човен старого пристає до берега, від красуні-риби залишається лише остів. Знесилений старий повертається у свою бідну хатину.

Проте зміст повісті значно ширший і багатший. Хемінгуей уподібнював свої твори айсбергу, який лише на невелику частину видніється з води, а решта схована в океанському просторі. Художній текст — та частина айсбергу, яку видно на поверхні, і читач може лише здогадуватися, що письменник залишив невисловленим, віддав на глумачення читача. Тому повість має глибокий символічний зміст.

Вже сама назва твору «Старий і море» викликає у читача певні асоціації, натякає на головні проблеми: людина і природа, тлінне і вічне, потворне і прекрасне тощо. Сполучник «і» об'єднує і разом із тим протиставляє ці поняття. Герої і події повісті конкретизують ці асоціації, поглиблюють і загострюють заявлені в назві проблеми.

Старий символізує людський досвід і разом із тим його обмеженість. Поруч зі старим рибалкою автор змальовує маленького хлопчика, який вчиться, переймає досвід у старого. Та коли рибальська вдача покидає героя, батьки забороняють хлопчику виходити з ним у море. У двобої з рибою старому дуже потрібна допомога, і він шкодує, що поруч нема хлопчика, та розуміє, що це закономірно. Старість, думає він, не повинна бути самотня, та це неминуче.

Тема самотності людини розкривається автором у символічних картинах вутлого човника на тлі безмежного океану. Океан символізує і вічність, і непереборну природну силу. Старий переміг прекрасну рибу, але океан не віддав йому здобичі, акули з'їли її. Хемінгуей упевнений, що людину можна знищити, але неможливо перемогти. Старий довів свою здатність протистояти природі, він витримав найтяжче у своєму житті випробування, тому що, незважаючи на самотність, він думав про людей (спогади про маленького хлопчика, їх розмови про видатного бейсболіста, про спортивні новини підтримують його в момент, коли сили його майже покинули).

У фіналі повісті Хемінгуей торкається також теми непорозуміння між людьми. Він зображує групу туристів, які вражені тільки розмірами остова риби і зовсім не розуміють трагедії старого, про яку намагається розповісти їм один із героїв.

Символіка повісті складна, і кожен читач відповідно до свого досвіду сприймає цей твір.

ОСОБЛИВІСТЬ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ Е. ХЕМІНГУЕЯ

Ким є для нас особистість цього письменника, який викликає досить суперечливе ставлення до себе? На початку ХХ століття він був для солдатів «батьком Хемінгуеем», а ким він є для людства початку ХХІ століття? Людина надзвичайних здібностей, яка привертає увагу не тільки творами, а й життям. Катастрофічна доба першої світової війни, революцій, переворотів залишила ознаки катастрофічності на житті Хемінгуея. Перебування на боці італійської армії, воєнний кореспондент,

боксер, тореадор — чи не скидається це на банальне експериментаторство? Звісно, ні. Бажання бути увесь час на межі, за якою — смерть, можна пояснити прагненням створити реальний на сто відсотків світ у своїх творах, щоб він увійшов до свідомості читача та залишився як нерозривна ланка його власних переживань.

Його твори пройняті мотивом песимізму, крайньої неблагополучності; герой перебуває в атмосфері страждання, внутрішньої порожнечі, яка ховається під зовнішнім цинізмом, байдужістю. Кров та страждання Першої світової війни породили людей без почуттів, людей, на очах яких вбивали друзів, родичів, людей, яких доглядали дівчата, сестри милосердя, і сприймали їх не як чоловіків, а як сукупність ран, бруду та розчарування. Тема «втраченого покоління» набула провідного значення у творах Хемінгуей. Його представники вражають холодним цинізмом, товстошкірістю, а насправді — це нездатність дати собі раду в житті, яке загубило усі цінності, навіть віру.

Саме таким постає Фредерік Генрі у творі «Прощай, зброє». На перший погляд, його можуть цікавити тільки випивка, повії та війна, але це вона його примусила надягнути маску байдужості перед своїм обличчям, опаливши цю людину отруйним подихом. І лише болісне почуття до Кетрін є неприкритою раною, лише воно дає йому можливість усвідомлювати себе людиною, а не приладом у чийхось руках на цій війні заради грошей, а не заради благородства та романтики.

Джейк Барне, людина, яка пройшла війну та зазнала травм не стільки фізичних, як душевних, вже не може повернутися в нормальне світобачення. Він хоче жити, він любить життя, але його життя — це фрагменти, слабке намагання зрозуміти, як жити, знайти якусь нішу, броню, через яку не можна було б проникнути в його серце. Він кохає Брет, яка теж за часи війни зазнала не меншої душевної травми, про це свідчить лише те, як вони познайомилися. Я вважаю це збоченням, це ненормально, коли чоловік та жінка починають кохати один одного в умовах війни, в госпіталі, коли він — це суцільний біль та страждання, почуття теж перетворюється на біль та страждання, які постійно хочеться вгамувати. Брет не може бути вірною, Джейк не має сили та бажання навіть обуритися — це безпорадність, це невміння жити в нормальних умовах. Вони були маріонетками на війні, їх викинули, як непотріб, але ніхто не усвідомлював, що в них є душа.

Людині важко протистояти перед долею, перед життям, яке, як стихія, вирує, кидає людей куди завгодно, і це нам лише здається, що наша доля в наших руках. Старший Сантьяго у повісті «Старий і море» — це людина наодинці зі стихією, з морем-життям. Він — уособлення віри, яка може бути порадою в стихії, яка є маяком, на який треба орієнтуватися в морі, а не на пиху, задавакуватість, амбіції, гроші. Стихія була недобра до Сантьяго, але кістяк тієї рибини, що залишився після повернення, був кістяком його віри в себе, в те, що він перевершив себе, здійснив неможливе. Ідеться не про безсилля людини та про її казкову нездоланність,

а про те, що саме віра є сенсом усього і що вона не дасть стати тріскою в бурхливих хвилях життя.

Отже, твори Хемінгуея сповнені трагізму, яким переповнюється світ письменника. Атмосфера розпачу та безпорадності впливає на свідомість. Але я вважаю Хемінгуея не провідником песимізму, а людиною, яка досконало відображає реальність, дуже вдало передаючи атмосферу, настрої, переживання. А в реальному житті ніколи не слід втрачати надії, віри. Може, треба бачити в його творах за трагічними постатями та подіями натяк на майбутнє, на вічність, на щастя?

«ВІЙНА РУЙНУЄ НАШІ ДУШІ»

(*Е. Хемінгуей*)

Перша світова війна стала першою світовою трагедією ХХ століття, вона не тільки забрала життя мільйонів людей, а десятки мільйонів залишила каліками. Трагедія її полягала і в тому, що вона зруйнувала душі цілого покоління. Прогресивні письменники першими відчували, які моральні наслідки має війна. У творчості Еріха Марії Ремарка, Ернеста Хемінгуея зображуються герої, які пройшли війну і вийшли з неї фізично не ушкодженими, але на все життя війна залишається в їхній душі.

Ремарк і Хемінгуей були безпосередніми учасниками воєнних подій і під час війни були по різні боки фронту, але в героях, яких вони зображують, багато спільних рис. Напевне, це тому, що їх особистості сформувалися під впливом війни, її жахів.

Герої роману німецького письменника Еріха Марії Ремарка «Три товариша» йдуть на війну просто зі школи вісімнадцятирічними юнаками. П'ять років війни, п'ять років страждань, смерть товаришів — ось увесь їх життєвий досвід, з яким вони повертаються до мирного життя. За словами головного героя Роббі, вони повернулися з ненавистю до всього, що визначило їх минуле, і готові були боротися проти лицемірства суспільства, егоїзму, користолюбства. Та минуло кілька років, і дехто з колишніх вояк пристосувався в нових умовах і забув жахи війни, а ті, хто не зміг зробити цього, були приречені на самотність, вони зневірилися в усіх людських цінностях. Три герої роману уособлюють собою три найбільш сильних захоплення чоловіків: Ленц — політика, Кестер — діло, Роббі — кохання. Та жодному з героїв не вдається досягти своєї мети, і, як показує автор, причина в тому, що вони разом пережили війну і не можуть зрадити свого минулого. Ленц розуміє, до яких жакливих наслідків можуть призвести фашистські організації, які в кінці 20-х набирали силу. Він бере участь у політичній боротьбі проти фашизму і гине. Роббі знаходить кохання, про яке мріяв усе життя і яке не сподівався вже пережити, та його кохана тяжко хвора на сухоти, тому що в роки війни вона голодувала. Смерть Патриції руйнує останні надії Роббі і його товариша Отто Кестера, який продає свою автомаїстерню, гоночну машину, щоб заплатити за лікування Патриції. Герої Ремарка —

мужні, сильні люди, які не хочуть втратити пам'ять про пережите на війні й залишаються назавжди вірними воєнному братерству. Та в нових умовах мирного життя їхні чесноти не потрібні, вони ніби зайві в суспільстві, в якому живуть. Не випадково генерація, яку зображує Ремарк, одержала назву «втрачене покоління».

Цю ж тему розвиває у своїх творах і американський письменник Хемінгвей. Уже його перший великий роман «Прощавай, зброє» мав яскраво виражений антивоєнний пафос. Герой цього роману Фредерік Генрі пішов на війну добровольцем, та війна знищила ті ілюзії, які були притаманні молодим американцям. Генрі — лейтенант санітарної служби, щодня він бачить сотні скалічених війною людей, їхні муки і смерть. Герой приймає рішення добровільно вийти з війни. Він дезертирує з армії, щоб врятувати своє кохання, дитину, яка має народитися у його нареченої. Та автор показує, що рішення Генрі забути війну і взагалі весь світ заради кохання — це теж ілюзія. З великими труднощами герої дістаються до Швейцарії, нейтральної країни, яка не бере участі у Другій світовій війні, але її події відчуються і тут: нема вже того добробуту, всі, з ким зводить героїв доля, говорять про війну, про своїх родичів, які від неї постраждали. У фіналі роману Хемінгвей зображує смерть при пологах коханої головної героїні і їхньої дитини. Герой залишається самотнім, без надії на майбутнє. Його прагнення уникнути війни призводять до спустошення і самотності. Читачу зрозуміла думка автора: люди не мають права бути байдужими до всього, що відбувається у світі, бо ці події впливають на долю кожної людини.

Герої романів Ремарка і Хемінгуея — це сильні і мужні люди, які вірять у дружбу, можуть постояти за себе, прагнуть любові і свободи, але війна спустошує їхні душі, і їх найкращі риси залишаються незреалізованими.

КОЛИ ПОВЕРНЕТЬСЯ АНГЕЛ?

(За новелою Г. Маркеса «Стариган з крилами»)

За біблійними легендами, ангели уявляються людям прекрасними юнаками з чудовими, як у лебедів, білими крилами. Це зразки досконалості, добрі охоронці людської душі. Недаремно говорять «ангельський вид», «ангельський голосочок», «не людина, а ангел».

У новелі Г. Маркеса «Стариган з крилами» говориться про ангела — старенького діда, що впав обличчям у грязюку, борсається там, але не може підвестися, бо йому заважають великі крила. «Він був одягнений, як жебрак, череп його був лисий, як коліно, рот беззубий, як у старезного діда, великі пташині крила, обскубані та брудні», «говорив незрозумілою мовою». Тобто він зовсім не відповідав людським уявленням про ангелів небесних. Тому жителі так і поставилися до старигана з крилами — тримали в курнику, кидали їжу, як тварині, й штрикали та штовхали, щоб краще роздивитися. Згодом господарі, які знайшли ангела, стали мати з цього ще й неабияку вигоду — обгородили двір парканом і пропускали бажаних подивитися на диво за плату. Вони швидко розбагатіли.

Ангелові доводилося також терпіти жорстокі вигівки сина Пелайо та Елісенди, який підріс і залазив до курника. Він навіть заразив старого вітряною.

Коли приміщення, де жив ангел, зруйнувалося від часу, стариган із крилами бродив по будинку туди-сюди. Його звідусіль гнали, а «Елісенда у відчай кричала, що це справжня мука — жити в цьому пеклі, напханім ангелами». Жінка полегшено зітхнула «за себе і за нього», коли побачила, що ангел відлітає.

У цій новелі звичайне, буденне переплітається з фантастичним, вигаданим, а багато картин — символічні, містять глибокий підтекст. Море символізує бурхливе і суперечливе життя. Свіжий морський вітер — відчуття свободи, потяг до широкого, безмежного простору. Люди втратили здатність сприймати диво, красу, мрію, зосередилися на буденному, з усього хотіли мати користь, тому й не сприйняли старигана з крилами, як ангела, небесне послання. Тільки лікаря «найбільше здивували крила старого, які були такими природними в цьому організмі, що виникло логічне питання, чому їх не мають інші люди». Ці крила — символ духовного злету. Вони є знаком того, що людству треба одужати морально, розправити крила й піднятися до духовних вершин.

Отже, образ ангела — це втілення прекрасного, прагнення до високого ідеалу. На жаль, у сучасному світі немає місця для ангелів. Люди не здатні сприйняти високі, благородні істини, вони перебувають у полоні байдужості, корисливості, розрахунку. Але автор має надію на краще, тому ангел не помирає, а одужує і відлітає в піднебесся. Але чи повернеться він? Мабуть, коли люди стануть досконалішими. І вигляд у нього буде набагато кращим, а зараз він такий, якого заслуговують ці люди, він — відображення їхньої душі.

СУТНІСТЬ ПРОТИСТОЯННЯ ПЕЛЕГРІНА І БАРОНА

(За п'єсою М. Фріша «Санта-Крус»)

План

- I. Драма-притча як відгук на сучасні історичні події та загальні проблеми духовного життя.
- II. Протистояння романтично-авантюрної та обивательсько-затишної моделей існування у п'єсі.
 1. Доля Пелегріна.
 2. Доля Барона.
 3. Символічне значення образу Санта-Крус.
- III. Невідповідність норм сучасного життя внутрішнім можливостям людини у п'єсі «Санта-Крус».

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ ЖИТТЯ

У КОНФОРМІСТСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

(За п'єсою Ф. Дюрренматта «Гостина старої дами»)

План

- I. Фрідріх Дюрренматт — класик швейцарської літератури.
 - II. Проблема цінності життя — рушійна сила сюжету п'єси «Гостина старої дами».
-

1. Містечко Гюллен і його мешканці.
 2. Пропозиція Клер Цаханесян.
 3. «Спокуса надто велика, а наша біда надто тяжка» як обґрунтування ще не скоєного, але вже невідворотного вбивства.
- III. Гротеск як провідний художній засіб п'єси, що допомагає усвідомити сутність центральної проблеми.

СЕНС ЦЕНТРАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У П'ЄСІ Е. ЙОНЕСКО «НОСОРОГИ»

План

- I. Ежен Йонеско — один із засновників «театру абсурду».
- II. Символічний смисл сюжету п'єси «Носороги».
 1. Проблема втрати індивідуальності під тиском масової свідомості.
 2. Сутність опору Беранже.
 3. Авторське пояснення задуму свого твору.
 4. Гротеск як засіб розкриття авторського задуму.
- III. Масова свідомість і людська індивідуальність.

«ТЕАТР АБСУРДУ» ЕЖЕНА ЙОНЕСКО

Французький драматург румунського походження Ежен Йонеско (1909—1994) увійшов в історію світової літератури як найяскравіший і найпослідовніший теоретик і практик «театру абсурду».

Сам Йонеско завжди говорив, що «театр абсурду» почався саме з його перших п'єс, з «Голомозі співачки», «Стільців», «Жертв обов'язку». Хоча значнішим кроком у розвитку цього напрямку Йонеско вважав прихід у театр у 1963 році Самюеля Беккета з його славнозвісною п'єсою «В очікуванні Годо». «Театр абсурду» був від свого початку для Йонеско «театром боротьби»: проти буржуазного театру, який він іноді пародіював, і проти реалістичного театру. Реалізм Йонеско вважав просто «театральною школою», стверджував, що сама реальність «нереалістична». У буржуазному театрі Йонеско не приймав його надмірної заангажованості: надто багато уваги в такому театрі приділяється питанням економіки та політики. Що ж нового приніс «театр абсурду»? Йонеско хотів вивести на сцену саме «екзистенціальне існування людини», показати повноту і цілісність цього існування і водночас його глибокий трагізм, трагізм, який виникає із усвідомлення абсурдності світу. Йонеско згадує слова шекспірівського героя: «Світ — це історія, розказана ідіотом, сповнена шуму, позбавлена будь-якого смислу і значення». Саме таку історію хотів передати Ежен Йонеско.

У 1948 році він починає роботу над п'єсою «Голомоза співачка». Не приймаючи ні реалістичного, ні буржуазного театру, Йонеско намагається створити певну пародію на театр взагалі. У п'єсі Йонеско є відверто пародійні елементи, які відтворюють поширені театральні штампи. Наприклад, славнозвісний монолог пожежника під назвою «Нежить». У композиційному плані такий монолог повинен відігравати роль ключового для всього твору в цілому, але у Йонеско цей монолог — найяскравіший

приклад абсурду. Але, можливо, найважливішим є те, що «пародія на театр» виявляється і пародією на щоденне життя, дуже схоже на реальність, що викликає ненависть у обивателя.

Коли ж з'явилася найвідоміша п'єса Йонеско «Носороги», вона була сприйнята як п'єса антифашистська. Сам Йонеско погоджувався із таким трактуванням свого твору, але й наголошував на тому, що «Носороги» — ще й п'єса, спрямована проти усіх видів колективної історії, за чим би вони не були приховані. Він досліджує саму психологію насилля і підкорення, якому служить сучасна масова свідомість.

На прикладі Ежена Йонеско ми спостерігаємо дуже поширену розбіжність між декларацією творчості і самою творчістю. П'єси Йонеско, написані, здавалося б, за законами «театру абсурду», переросли сам авторський задум і стали чимось більшим, ніж пародія на театр.

ГРА З ЧИТАЧЕМ У РОМАНІ У. ЕКО «ІМ'Я ТРОЯНДИ»

План

- I. Умберто Еко — один із найвидатніших майстрів постмодернізму.
- II. Постмодерністська забарвленість жанру та сюжету роману «Ім'я троянди».
 1. Мотив пошуку зниклої книги.
 2. Гра з чужим текстом.
 3. Елементи жанру історичного, пригодницького й детективного роману.
- III. Іронічність центрального конфлікту роману.

ДІАЛОГ АВТОРА І ЧИТАЧА У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ У. ЕКО «ІМ'Я ТРОЯНДИ»

Автор роману «Ім'я троянди» Умберто Еко — відомий італійський учений і публіцист. Умберто Еко віддав багато сили вивчання питань художньої творчості. У своєму постмодерністському романі «Ім'я троянди» письменник не лише виконував художні завдання, але й прагне написати твір, який би сформував активного, мислячого читача.

Постмодернізм став потужним літературним напрямком другої половини ХХ століття, хоча його витoki проглядаються уже в модерністський період. У постмодерністській літературі змінюються не стільки зображувальні засоби і тематика, скільки найглибинніші художні принципи. Це стосується і ставлення автора до свого твору, і нової взаємодії письменника з читачем. У період модерну читач був об'єктом, на який спрямовувалися певні художньо-оформлені ідеї письменника-драматурга. У новий період читач стає співавтором, не об'єктом впливу, а рівноправним суб'єктом, без існування якого не було б ні письменника, ні його твору.

«Ім'я троянди» — постмодерністський роман, тому його не можна сприймати лише як історико-детективний твір. Утім, письменник передбачав і таке прочитання свого твору. Адже особливість постмодерністської

літератури у тому, що читач може знайти у творі не один чи декілька смислів, заданих автором, а нескінченну множину значень, асоціацій, відсилань до інших творів.

Так, наприклад, символічний образ троянди, даний уже в назві роману, примушує читача згадати і біблійне значення троянди, і розенкрейцерів, і троянду як один із найулюбленіших образів романтиків XIX століття, і «Букет троянди» Рільке... У кожного виникають власні асоціації, не лише підказані текстом, але й залежні від літературно-культурного досвіду читача. При цьому він, читач, стає ніби співавтором письменника, і притому необхідним співавтором, тому що без читача життя твору неможливе. Створення тексту відбувається не лише тоді, коли він задумується і пишеться, але й коли він прочитується.

Читач може бути добре обізнаним (і бачити у тексті роману безліч значень) чи наївним. Умберто Еко писав про те, що часом навіть найнаївніший читач бачить у творі найнесподіваніші значення і зв'язки, які можуть здивувати самого автора. Кожен читач іде далі тексту, і цей рух (наизивання нових значень) триває нескінченно.

У «Записках на берегах «Імені троянди» Умберто Еко писав, що кожен новий художній твір складається з усіх попередніх. В епоху постмодернізму, коли цивілізація вже накопичила такий величезний історичний досвід, практично неможливо створити щось нове. Адже кожний письменник водночас є й читачем інших творів. Тому, наприклад, в «Імені троянди» образ англійця Вільгема, який уже на початку роману (у сцені з ченцями, які шукають Гнідка) демонструє надзвичайне знання зв'язків між окремими явищами світу, асоціюється у автора і читачів з англійцем-детективом Шерлоком Холмсом. Постмодерністський роман перетворюється на спільну гру автора і читача (великої кількості читачів), які, ніби м'яч, перекидають один одному свої значення та асоціації.

Умберто Еко вважав, що мистецтво (і література зокрема) є джерелом естетичного задоволення, тобто у певному смислі, «розважає». Однак одного може «розважити» філософський трактат, а іншого — бульварний роман. Таким чином, існує два види читачів: читач масової літератури ставиться до книги пасивно і споживацьки, і автори такої літератури підлаштовуються під його смаки. А читач літератури серйозної, навпаки, — є активним, намагається збагнути задум автора, що потребує певних зусиль і знань. Умберто Еко вважає, що так книга сама формує свого читача, тому твір повинен бути таким, щоб читач кожного разу відкривав у ньому щось нове.

Таким багатозначним твором зі складною структурою і є «Ім'я троянди». Роман нагадує колаж з окремих фрагментів знайомих нам творів, але водночас залишається цілісним, об'єднаним лінією авторського задуму. Твір завершений, але й відкритий для безмежної кількості нових значень, він не замкнений у собі, а починає діалог із кожним новим читачем.

**ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛІЗАЦІЇ
ОВІДІЄВИХ МЕТАМОРФОЗ У РОМАНІ
К. РАНСМАЙРА «ОСТАННІЙ СВІТ»**

Поштовхом для написання роману «Останній світ» стала робота К. Рансмайра над прозовими перекладами «Метаморфоз» Овідія, які замовило одне поважне німецьке видавництво. На кілька років Овідієві «Метаморфози» заповнили уяву письменника. У «Задумі до роману» К. Рансмайра подав таку характеристику свого твору: «Тема — зникнення і реконструювання літератури, поезії; матеріал — «Метаморфози» Публія Овідія Назона». «Останній світ» став яскравою ілюстрацією концепції постмодернізму про «світ як текст». Сама реальність сприймається як різновид безмежного тексту, а «чужий» текст стає героєм нового твору.

Сюжетну канву роману становить подорож римського громадянина Котта до чорноморського міста Томи, де перебував в засланні поет Публій Овідій Назон. Спонукали Котта до цієї подорожі непевні чутки про поетову смерть, бажання розшукати або його самого, або його могилу й останній Назонів твір «Метаморфози», який опальний поет спалив, залишаючи Рим.

Котта прагнув розшукати «Метаморфози», а натомість знайшов у Томах «живих» персонажів, а от тексту не знайшов. «Матеріалізація» персонажів твору, на перший погляд, здається досить парадоксальною: Терй — різник, Кіпарис — карлик-кіномеханік, Ехо — повія і т. д. Але поступово усі вони виявляють свій генетичний зв'язок із «Метаморфозами».

Художній світ роману складний і неоднозначний. Його головним законом є метаморфози. Перше, на що читач звертає увагу, це дивне поєднання в одному творі рис різних історичних епох. Події, що відбуваються в романі, пов'язані з античністю, але визначити історичний час «Останнього світу» дуже складно: міфічні, історичні, вигадані персонажі живуть у якомусь умовному, або «останньому», часі, де наче спресована вся історія людства. Тому Піфагор, давньогрецький математик, філософ і вчений, що народився близько 570 р. до н.е., перетворюється в романі на слугу Публія Овідія Назона, римського поета, який народився 43 р. до н. е. А один із персонажів — Діт — виявляється ветераном і дезертиром Другої світової війни. Із цього сплаву різних історичних епох виникає своєрідний художній «позачасовий» простір твору — «останній світ», в якому втрачаються і реальні просторові поняття. Наприклад, той же Діт під час Другої світової війни бував у Констанці, потім його, тяжко пораненого, привезли у Томи; у Томи з Констанци колись ходив навіть автобус (хоча Констанца — теперішня назва давніх Томів).

Сам поет-митець, який подав у «Метаморфозах» історію людської цивілізації, став головним героєм роману К. Рансмайра, хоча жодного разу він не з'являється перед читачем, лише у Коттових спогадах та розповідях про нього інших людей. Метаморфоза, або реконструювання, тобто зміни відповідно до певних вимог часу, чи відновлення того, що вже втрачено, стає композиційним принципом будови твору й основним

смісловим принципом. Змін зазнають усі і все: Томи, мешканці міста, природа. Не знайшовши Назона, але частково почувши його книгу від Ехо й частково побачивши її на килимах німої ткалі Арахни, змінюється і Котта.

К. Рансмайр зазначав, що від самого читача, від його здатності сприймати залежатиме, наскільки його захопить асоціативне поле, чи наштотує на власні роздуми й інтерпретації. Тому «Останній світ» можна сприймати як суворий вирок людській цивілізації, що неминуче йде до загибелі, вичерпавши свою культуру, моральні й художні цінності. А можна як «постмодерністську гру», в якій один художній текст уживається в іншому, утверджуючи «сталість мінливості» буття, спонукаючи читача вичитувати авторський «підтекст» і створювати власний «надтекст».

Підштовхнуть до цього читача й коментарі автора до власного роману — «Овідіїв репертуар», де коротко характеризуються персонажі «Останнього світу» та їхні античні прототипи, хоча й у цьому розділі твору відчувається певна авторська іронія.

Метаморфози в романі «Останній світ» стають законом буття: все змінюється, перетворюється, але ці перетворення не підлягають логічному тлумаченню, вони несподівані й абсурдні, і єдине, що їх спрямовує — генетична спорідненість із «Метаморфозами» Овідія. У такий спосіб К. Рансмайр втілює постмодерністську ідею «світу як тексту».

ПРОБЛЕМА ВЛАДИ МИТЦЯ НАД НАТОВПОМ У РОМАНІ П. ЗЮСКІНДА «ЗАПАХИ»

План

- I. Проблематика роману «Запахи».
- II. Образ Гренюя як розвінчання модерністського міфу про можливість митця і мистецтва.
 1. Смісл центральної метафори роману.
 2. Співвідношення краси і зла у романі.
- III. «Запахи» — роман-попередження.

МОТИВИ ПЕРЕСТОРОГИ У ТВОРАХ ВИЗНАЧНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Література ХХ століття відзначається стійкою увагою до моральних проблем, питань історії і культури, положення людини в сучасному світі. Величезні соціальні зміни, що відбувалися в ХХ столітті, примусили багатьох письменників стати на захист людини, її особистості, її гуманістичних ідеалів.

Жовтнева революція 1917 року в Росії гостро поставила питання взаємин людини і суспільства. Найкращі російські письменники ще в 20-ті роки усвідомили небезпеку нового політичного устрою, який вів до нівелювання людської особистості. Антиутопічний характер мають твори-перестороги А. Платонова «Чевенгур», «Котлован», «Ювенільне море». В повісті «Котлован» автор символічно зображує будову нового

суспільства. Заради щастя майбутнього сьогодні безглуздо гинуть люди. Герої Платонова одержимі ідеєю майбутнього суспільства, вони риють котлован, щоб звести Дім щастя, де в майбутньому будуть жити щасливі люди. Заради цієї ідеї вони голодують, страждають від холоду і хвороб, але не залишають роботу. До будівників котловану прибилася маленька дівчинка-сирітка, їй більше нікуди піти, але «будівельники майбутнього» не можуть дати ради цій дівчинці, її смерть — це попередження всім людям, що майбутнього без теперішнього не буває, жодна ідея не варта життя дитини. У фіналі повісті Платонов зображує величезну яму, яка заростає бур'яном: це те, що не стало не тільки Домом щастя, але й котлованом.

В романі Є. Замятіна «Ми» зображується майбутнє суспільство, побудоване на ідеях колективізму і тоталітаризму. Герої твору не тільки не мають особистості, але й втратили імена, відрізняються один від одного вони тільки номерами. Замятін показує, що тоталітарна держава прагне регламентувати особисте життя, але людина завжди залишається людиною. Герой роману закохується, і це людське почуття стає страшним для цілої Системи, яка забезпечує функціонування цього суспільства. Замятін показує, що людина дуже слабка перед Системою, але повинна і спроможна їй протистояти. Страх героя перед порушенням норм і правил його суспільства, перед Системою призводять до трагічного фіналу, хоча герой уже цього не усвідомлює (операція на мозку позбавила його уяви, фантазії, а разом із ними він позбувся здібності кохати).

У другій половині ХХ століття письменники звертаються до проблеми наслідків науково-технічного прогресу. Екологічні негаразди, моральні і національні стають темами дослідження багатьох письменників. Це і казахський письменник Чингіз Айтматов («І понад вік триває день», «Плаха»), і колумбійський письменник Габріель Гарсія Маркес («Сто років самотності», «Осінь патріарха»), і японський Кобо Абе («Людина-скринька», «Ті, що увійшли в ковчег»). Ці твори засуджують зло, жорстокість, зраду рідному народу, його звичаям, прагнення підкорити національні особливості безликим штампом «людини взагалі». Письменники використовують міфи своїх народів, щоб показати одвічні прагнення людини, розкрити самотність національної свідомості, якій технічний прогрес, «комп'ютерний раціоналізм» завдають страшних збитків. Головна проблема багатьох із цих творів — як поєднати особисте, національне і загальнолюдське, як не втратити своєрідність.

АНТИВОЄННИЙ ПАФОС У ТВОРЧОСТІ ВИЗНАЧНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Ще Перша світова війна відкрила в літературі тему антимілітаризму, національного шовінізму. В образі бравого вояка Швейка видатний чеський письменник Ярослав Гашек піддав гострій критиці імперську політику, він ніби попереджував, що війна руйнує душі людей, робить із них бездумних виконавців чужої волі.

Трагедія Другої світової війни, яка охопила майже всю планету, примусила письменників переосмислити воєнну тему. Антивоєнний пафос звучить у творчості німецького письменника Генріха Белля, американського письменника Ернеста Хемінгуея (роман «По кому подзвін» розкриває взаємозв'язок усіх людей, усіх людських цінностей, які нищить війна).

В 60—80-ті роки в російській літературі з'являється чимало творів, які розповідають про події Другої світової війни. Воєнна тема відобразила не тільки осмислення війни, а і зростання самосвідомості людини, прагнення вирватися з тенет тоталітарної держави. У романі В. Гроссмана «Життя і доля» зображується масштабна картина Другої світової війни. Дія роману відбувається на німецькому фронті, в розташуванні радянських військ, в концтаборах, радянських і фашистських, у тилах. Письменник знаходить багато спільних рис і в діях ворогуючих армій, і в подіях, що відбуваються в тилах, концтаборах. Тоталітарний режим, і німецький, і радянський, не бере до уваги людину, він байдужий до її долі, прагнень і сподівань, він суворо карає «інакомислячих». Але письменник показує, що для людини поняття батьківщини, обов'язку перед нею, навіть в умовах тоталітарних режимів, залишаються найважливішими. Гроссман, як і Л. М. Толстой, упевнений, що війну виграють не полководці і не держава, війну виграє народ, чия духовна сила виявляється сильнішою.

Людина і війна — тема багатьох творів білоруського письменника Василя Бикова. Його цікавлять, в першу чергу, моральні основи поведінки людини в екстремальних умовах. Його герої стають перед моральним вибором у найважчу хвилину свого життя. І від того, який вибір робить людина, врешті-решт залежать і її вчинки, і її здатність до героїзму або зради. Глибокий психологічний аналіз, який автор дає своїм героям, розкриває внутрішній світ, причини і слідство багатьох вчинків. У перших розділах повісті «Сотников» герой не вражає читача ні мужністю, ні силою, не те що його антагоніст Рибак. Але з розвитком подій читачі розуміють, що перевага — на боці Сотникова, що силу його духу ніщо не може зламати, він неспроможний на зраду. Нерівнозначний і образ Рибак: рятуючи своє життя, він зраджує, але, усвідомивши, що з цією зрадою він мусить прожити решту життя, Рибак вибирає смерть. Биков зображує самогубство Рибак як логічний фінал негідного життя.

Війна без прикрас постає зі сторінок творів Я. Івашкевича, В. Некрасова, Г. Бакланова, К. Воробйова. Автори зображують тяжкі буденні події, кров, смерть, страждання — все це суперечить прагненням людини.

СВОЄРІДНІСТЬ САТИРИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сатира завжди була важливою складовою частиною літератури, але в ХХ столітті вона починає відігравати особливу роль. Соціальні потрясіння, світові війни, екологічні негаразди — все це примушує письменників уважно прислуховуватися до дійсності, відкривати в ній трагічне і комічне.

Відомий сатирик ХХ століття Карел Чапек найточніше визначив завдання цього напрямку в сучасності: «Сатира — найгірше, що людина може сказати людям, але це не означає, що письменник звинувачує їх, а він тільки робить висновки з актуальної дійсності і мислення».

Сатирики ХХ століття значно розширили жанрову палітру своїх творів. Новели, оповідання, повісті, романи, поеми, памфлети — ось не повний перелік сатиричних жанрів нашого часу. Не менш різноманітні і прийоми, які використовують письменники для сатиричного зображення негативних явищ.

У центрі уваги сатириків — людина, її духовний світ, який руйнується соціальними умовами. Тему бездуховності порушували у своїх творах А. П. Чехов, А. Аверченко, але вершиною сатиричного зображення цього явища стали оповідання Михайла Зощенка. У своїх оповіданнях він зображує буденність, яка впливає на духовний світ людини. Події у творах Зощенка відбуваються поруч із нами, герої нам добре відомі, інколи складається враження, що читач міг бути або був учасником цих подій. Тим гостріше сприймає читач обмеженість духовного світу персонажів сатирика. Зощенко показує, що хамство, інтелектуальна обмеженість — явища небезпечні для суспільства, вони мають агресивний характер і йдуть у наступ проти духовних цінностей людини.

Ці теми були близькі великому сатирику М. Булгакову. У романі «Майстер і Маргарита» письменник створює парадоксальну ситуацію: добро, мистецтво, любов — все це не потрібно сучасному суспільству, люди так остаточно забули «закони божі», що це обурює навіть Сатану. Воланд змушений втрутитися в діяльність людей, щоб встановити справедливість. Булгаков приходиться до сумного висновку: зло одвічне, людські пристрасті і вади гублять найкраще (про це розповідається у «романі в романі» на прикладі Понтія Пілата). Але соціальні умови можуть зробити зло тотальним, коли єдиний вихід для чесної людини — смерть. Гостро сатирично Булгаков зображує сучасну йому Москву, нових «радянських буржуа», чиновників, для яких єдина мета в житті — спокійне сите існування. У романі порушуються проблеми свободи творчості, яка неможлива в умовах, коли держава керується однією ідеологічною доктриною.

Письменник використовує фантастику і гротеск із метою протиставлення бездуховному існуванню високих прагнень людини.

Новий жанр створює Чапек у «Війні з саламандрами» — це роман-памфлет. Вражає широке охоплення дійсності у творі: це земна куля, яка поставлена перед читачем як настільний глобус, що крутиться навколо своєї осі і відображається у кривому дзеркалі сміху. У вирішенні цього складного завдання письменнику допомогли багаторічний досвід роботи в газеті, енциклопедична ерудиція, знання життя багатьох країн. Хаос подій підкорений єдиній ідеї, і в усіх явищах Чапек виявляє об'єктивні закономірності історії, висвітлюючи як фотооб'єктивом один за одним життєвий епізод, письменник наводить на думку, що лихоманка

діяльності буржуазного світу — це танок на діючому вулкані. У першій книзі саламандри — сенсаційна новина, що дає можливість письменнику зробити яскраву пародію на пригодницький роман, голлівудські кіносценарії, буржуазну пресу, роботи псевдовчених. У першій книзі переважає інтонація іронії і гумору, але вже відчувається славнозвісний чапеківський сарказм: саламандра, що розмовляє, втілює обмеженість мислення обивателя. У другій книзі роману, яка в сатиричній формі відтворює історію розвитку сучасного Чапеку суспільства, саламандри стають жертвами колоніального пограбування. Письменник сатирично зображує економіку й політику, юридичні установи, мораль, релігію, науку, літературу, мистецтво, школу. У третій книзі в центрі уваги автора міжнародна обстановка початку 30-х років, а саламандри стають символом фашизму. У зображенні подій письменник підіймається до трагічного гротеску.

Сатира ХХ століття виступила проти насильства над людиною, на захист вічних людських цінностей — добра, справедливості, вона має соціальне спрямування, але завжди захищає особистість.

ЄДНАННЯ ЖИТТЯ І МИСТЕЦТВА В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

ХХ століття — час великих змін не лише у суспільстві, але й у самій свідомості людей. І нова література, безсумнівно, стала виразником цих зрушень. Якщо в епоху модернізму можна було говорити про невідповідність сфер життя і мистецтва і про існування ієрархій усередині цих сфер, то в постмодернізмі співвідношення дійсності і вигадки, реального і художнього постає по-іншому.

Художник-постмодерніст завжди перебуває у двох іпостасях, Тут і Там, тобто одночасно виступає і автором тексту, і його героєм, і читачем-критиком. При цьому у художньому творі зникає межа між реальністю і вигадкою, сном і дійсністю, зеленим і потойбічним.

Література постмодернізму — це постійний обмін прямими і переносними значеннями слів, провокація письменником читача і навпаки. Цей обмін веде до того, що межа між «своїм» і «чужим» художнім словом стирається, тому текст одного автора перетікає у текст іншого так само, як взаємоперетворюються персонажі мультфільму «Пластилінова ворона». Із єдиного матеріалу (в літературі — художнього тексту) можна створити усе, що автор побажає: етикетку, ліричний вірш чи напис на паркані. (Утім, ліричний вірш так само може бути написаний на огорожі.)

Література перетворюється на гру, в якій беруть участь усі, хто пише і читає. Постмодерністські художники полюбляють використовувати ролі і маски; вони не «витають» над текстом, як всюдисущі божества, і не вважають написаний ними твір лише своєю власністю, тому що усвідомлюють, що хистка будова твору складається з тисячі піщинок: зумисних і несвідомих цитувань, алюзій, «чужих» метафор і образів. Така «демократизація» літератури взаємодіє з любов'ю постмодерністів до міфології — адже світ належить усім, і водночас кожний може створю-

вати власну міфологію. Якщо скористатися термінологією К. Маркса, можна сказати, що література (і мистецтво) є принципово не відчужуваним продуктом виробництва: зробивши свій твір набутком усіх, автор не втрачає його.

Зникає і розподіл літературних жанрів на «високі» і «низькі». Таке розмежування існувало ще від часів Аристотеля. Але в епоху постмодернізму жанри і стилі письмового мовлення, що вважалися «низькими» чи недостатньо «літературними» (як, наприклад, коментарі чи словникові статті) стали рівноправними з такими «заслуженими» жанрами, як роман чи поема. Художнім твором може вважатися навіть табличка на дверях або відправлений електронною поштою лист.

Оскільки письменник стає уважним читачем і критиком своїх творів, в епоху постмодернізму виникає велика кількість «мистецтва про мистецтво». Створюються «романи про роман», де вигадка і реальність настільки взаємопроникні, що читач може остаточно заплутатися. Але виявляється, що джерело цієї плутанини — не лише художній текст, але й сама дійсність. Історичні події змінюють одна одну з шаленою швидкістю, теле-, радіо- і віртуальний ефір заповнений неосяжною кількістю інформації, тому сучасній людині важко зрозуміти, де закінчується її істинна дійсність і де починається штучна, нав'язана їй ззовні.

Постмодернізм — це не просто літературний напрям, а новий стан світу і людини у ньому. Реагуючи на еволюцію людської свідомості у XX столітті, література змінює свою внутрішню природу. Життя і мистецтво, письменник і читач, високе і низьке, реальне та ірреальне — усі ці колишні опозиції тепер взаємодоповнюють одна одну, єднаються у цілісному культурно-історичному просторі.
